YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ 1911

asoscongress

5. asoscongress

ULUSLARARASI SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER SEMPOZYUMU

International Symposium on Social Human and Administrative Sciences

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

Editör
Prof. Dr. Halit KESKİN

ISBN: 978-605-7602-01-5

V. ULUSLARARASI SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER SEMPOZYUMU TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-7602-01-5

Yayın Yönetmeni

Muhammet Özcan

Yayın Editörü

Prof. Dr. Halit Keskin

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

26.12.2018

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: 0530 473 23 00

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

İnstagram: https://www.instagram.com/asosyayinevi/

Facebook: https://www.facebook.com/asosyayinevi/

Twitter: https://twitter.com/Asosyayinevi

Tam metin kitabında yayınlanan tüm bildiriler Sobiad tarafından indekslenmiş, İntihal.net tarafından benzerlik denetiminden geçirilmiştir.

Sempozyum Onursal Başkanı

Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Bahri Şahin

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Halit Keskin

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Selim Hilmi Özkan
Dr. Öğretim Üyesi Bülent Alcı
Dr. Öğretim Üyesi Genç Osman İlhan

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali Tilbe
Prof. Dr. Abdulkadir Baharçiçek
Prof. Dr. Adnan Çelik
Prof. Dr. Ahmet Yatkın
Prof. Dr. Aleksandra Vranes
Prof. Dr. Ali Yılmaz Gündüz
Prof. Dr. Alper Maral
Prof. Dr. Anaid Donabedian Inalco
Prof. Dr. A. Melek Özyetgin
Prof. Dr. Belkacem Boumahdi
Prof. Dr. Bünyamin Akdemir
Prof. Dr. Canan Çetin
Prof. Dr. Candalene J. McCombs
Prof. Dr. Cemile Hesenzade
Prof. Dr. Choi Han – Woo
Prof. Dr. Cihan Işıkhan
Prof. Dr. Çağatay İnam Karahan
Prof. Dr. Daoud Djefafla
Prof. Dr. David Carr
Prof. Dr. Elena Oganova
Prof. Dr. Elif Yüksel Oktay

Prof. Dr. Emin Çelebi
Prof. Dr. Erica H. Gilson
Prof. Dr. Erol Asiltürk
Prof. Dr. Erol Parlak
Prof. Dr. Eva Agnes Csato
Prof. Dr. Fadime Suata Alpaslan
Prof. Dr. Flera Sayfulina
Prof. Dr. Güldane Araz Ay
Prof. Dr. Gwendolyn Alexander
Prof. Dr. H. Birsen Hekimoglu-Örs
Prof. Dr. Hacer Tor
Prof. Dr. Hasan Arapgirlioğlu
Prof. Dr. Himmet Karadal
Prof. Dr. Hocine Boukara
Prof. Dr. Işıl Uluçam Wegmann
Prof. Dr. İ. Gülsel Sev
Prof. Dr. İbrahim Halil Sugözü
Prof. Dr. İbrahim Örnek
Prof. Dr. İhsan Çapçıoğlu
Prof. Dr. İlhan Özkeçeci
Prof. Dr. Joachim Klose
Prof. Dr. Kathleen Malu
Prof. Dr. Kazuyuki Nagai
Prof. Dr. Khalil Awda
Prof. Dr. Kim Hyo Joung
Prof. Dr. Liptai Kalman
Prof. Dr. Ljiljana Markoviç
Prof. Dr. Lubov Kopanitsya
Prof. Dr. M. Ali Kırman
Prof. Dr. M. Cihat Can
Prof. Dr. Mahmut Tekin
Prof.Dr. Mehmet Koştumoğlu
Prof. Dr. Mashood Baderin
Prof. Dr. Mohammed Hardan Ali
Prof. Dr. Moheddin Bananeh

Prof. Dr. Mustafa Arslan
Prof. Dr. Mustafa İsmail Kaya
Prof. Dr. Mustafa Uslu
Prof. Dr. Nabeel Madallah Hamad Al-Obaidi
Prof. Dr. Nassıra Hedjerassı
Prof. Dr. Olena Ivanovska
Prof. Dr. Orhan Çoban
Prof. Dr. Recep Dikici
Prof. Dr. Robert Elliott
Prof. Dr. Roberto Veraldi
Prof. Dr. Sanjin Kodric
Prof. Dr. Sedat Cereci
Prof. Dr. Serpil Ağcakaya
Prof. Dr. Sevil Mehdiyeva
Prof. Dr. Sevgi Soylu Koyuncu
Prof. Dr. Sven Tarp
Prof. Dr. Tahir Akgemci
Prof. Dr. Tarık Özcan
Prof. Dr. Tetsuya Sato
Prof. Dr. Türev Berki
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanli
Prof. Dr. Tom Schoeneman
Prof. Dr. Viktoria Serzhanova

Doç. Dr. Ahmet Talimciler
Doç. Dr. Arda Eden
Doç. Dr. Besir Mustafayev
Doç. Dr. Beyhan Kanter
Doç. Dr. Beyhan Zabun
Doç. Dr. Burçin Cevdet Çetinsöz
Doç. Dr. Duygu Kızıldağ
Doç. Dr. Dündar Alikılıç
Doç. Dr. Elmas Şahin
Doç. Dr. Elmira Memmedova Kekeç

Doç. Dr. Erdal Arlı
Doç. Dr. Esra Birkan Baydan
Doç. Dr. Evrim Mayatürk Akyol
Doç. Dr. Fatih Arslan
Doç. Dr. Fatih Mehmet Öcal
Doç. Dr. Fatma Nur Yorgancılar
Doç. Dr. Ferit İzci
Doç. Dr. Fulya Erlüle
Doç. Dr. Funda Kızıler Emer
Doç. Dr. Gulnara Kanbarova
Doç. Dr. Gül Kayalıdere
Doç. Dr. Güldane Araz Ay
Doç. Dr. Güler Tozkoparan
Doç. Dr. Halil İbrahim Koruca
Doç. Dr. Halil Tokcan
Doç. Dr. Hasan Güner Berkant
Doç. Dr. İrina Pokrovskaya
Doç. Dr. Kader Sürmeli
Doç. Dr. Kemal Erol
Doç. Dr. Kürşat Çelik
Doç. Dr. Lütfiye Özdemir
Doç. Dr. Mahmut Yardımcıoğlu
Doç. Dr. Mary Beth Schaefer
Doç. Dr. Mehmet Ak
Doç. Dr. Muhittin Kapanşahin
Doç. Dr. Murat Elmalı
Doç. Dr. Mutlu Deveci
Doç. Dr. Nazile Abdullazade
Doç Dr. Necdet Yaşar Bayatlı
Doç. Dr. Nevin Özdemir
Doç. Dr. Okan Murat Öztürk
Doç. Dr. Olca Sürgevil
Doç. Dr. Özlem Demirel Dönmez
Doç. Dr. Sare Şengül
Doç. Dr. Sibel Kılıç

Doç. Dr. Şafak Kaypak
Doç. Dr. Tamer Budak
Doç. Dr. Tarana Khalilova Ahmed Gizi
Doç. Dr. Tuba Büyükbeşe
Doç. Dr. Tudora Arnaut
Doç. Dr. Turan Akkoyun
Doç. Dr. Yegane Çağlayan
Doç. Dr. Yılmaz Karadeniz
Doç. Dr. Yusuf Şahin
Doç. Dr. Yüksel Göğebakan

Dr. Öğretim Üyesi Ahmed Aldyab
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan Sinan
Dr. Öğretim Üyesi Bahadır Köksalan
Dr. Öğretim Üyesi Banu Tanrıöver
Dr. Öğretim Üyesi Bengü Hırlak
Dr. Öğretim Üyesi Beyzade Nadir Çetin
Dr. Öğretim Üyesi Birol İpek
Dr. Öğretim Üyesi B. Burçak Erdal
Dr. Öğretim Üyesi Burcu Özge Özaslan Çalışkan
Dr. Öğretim Üyesi Cihat Kartal
Dr. Öğretim Üyesi Duygu Koçak
Dr. Öğretim Üyesi Ebru Onurlubaş
Dr. Öğretim Üyesi Fadime Tosik Dinç
Dr. Öğretim Üyesi Gülsüm Vezir Oğuz
Dr. Öğretim Üyesi Hakan Yalap
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Görücü
Dr. Öğretim Üyesi İdil Tuncer Kazancı
Dr. Öğretim Üyesi İzzet Taşar
Dr. Öğretim Üyesi Kürşat Yusuf Aytaç
Dr. Öğretim Üyesi Lütfi Alıcı
Dr. Öğretim Üyesi Lütfiye Özaydın Akyol
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Levent Erdaş
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Yılmaz

Dr. Öğretim Üyesi Melahat ÖNEREN
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Uğraş
Dr. Öğretim Üyesi Nilüfer Alimen
Dr. Öğretim Üyesi Nurhodja Akbulaev
Dr. Öğretim Üyesi Özlem Yaşar Uğurlu
Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Yirci
Dr. Öğretim Üyesi Recep Özdemir
Dr. Öğretim Üyesi Seçil Eda Kartal
Dr. Öğretim Üyesi Semra Kıranlı Güngör
Dr. Öğretim Üyesi Sezgin Demir
Dr. Öğretim Üyesi Tahir Çelikbağ
Dr. Öğretim Üyesi Tuncay Yavuz Özdemir
Dr. Öğretim Üyesi Türkan Askerova
Dr. Öğretim Üyesi Yavuz Haykır

Dr. Elçin İbrahimov

İÇİNDEKİLER

TORUN BAKIMI VEREN BÜYÜK EBEVEYNLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARI VE SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 4

EVLİ ERKEKLERİN BAĞLANMA ŞEKİLLERİNE VE DİNİ YÖNELİMLERİNE GÖRE ALDATMA EĞİLİMLERİ 11

YERALTI EDEBİYATININ ANAVATANI: FANZİNLER 33

YAŞLILARIN HUZUREVİNE UYUM SAĞLAMALARINDA SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ROLÜ 47

OSMANLI MİRASI BÜROKRASİNİN TEK PARTİ DÖNEMİNDE RADİKALLEŞMESİ (1923-1946 DÖNEMİ)..... 54

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA EKOLOJİK KENT SÖYLEMİ 68

TÜRKİYE'DE YASAL DÜZENLEMELER ve EKONOMİK GÖSTERGELER PERSPEKTİFİNDEN YABANCILARA BAĞIMSIZ BÖLÜM SATIŞLARI 76

DOĞAN MEDYA GRUBUNUN DEMİRÖREN GRUBUNA SATILMASININ TOPLUMSAL YANSIMALARININ MEDYADA MÜLKİYET VE KONTROL AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 85

TİCARET SAVAŞLARININ MAKROEKONOMİLERE KUR DARBESİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ 108

SÖMÜRGECİLİK VE HARİTA..... 121

ORTA ASYA TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÖKSEL FENOMENLERİN TAKILARA İKONOGRAFİK YANSIMASI 135

II. ABDÜLHAMİD'İN İTALYANLARIN TRABLUSGARP'TAKİ FAALİYETLERİNE KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKALAR 139

TÜRKİYE'DE TAMAMLAYICI SAĞLIK SİGORTASI UYGULAMASININ ÖZEL SAĞLIK SİGORTASININ GELİŞİMİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ 158

DÖVİZ KURUNUN PARA POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2001-2016 TÜRKİYE ANALİZİ 183

KIYI BÖLGELERİ İÇİN YENİ BİR YÖNETİM MODELİ: KIYI BÖLGELERİ YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ÖNERİSİ ... 206

TÜRK SİNEMASI'NIN ANTİKAHRAMANLARINA SOFRA SIRLARI ADLI FİLM ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ 221

KİRACI TARAFINDAN KİRALANAN GAYRİMENKULÜN KİRA SÜRESİ DOLMADAN SATIN ALINMASI HALİNDE İTFA EDİLMEMİŞ ÖZEL MALİYET BEDELİNİN DURUMU 232

AĞAÇLANDIRILACAK ORMAN ARAZİLERİNE YÖNELİK TEŞVİKLERDEKİ DEĞİŞİM 239

GELİŞME ODAKLI ALTERNATİF TURİZM: ANTALYA'DA FUTBOL TURİZMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 252

ANOMALOUS RELATIONALITY BETWEEN NATIONALISM and MULTI-ETHNIC NATION: THE CASE of SWITZERLAND 274

KURUMA BAĞLILIKTA (DUYGUSAL BAĞLILIK, DEVAM BAĞLILIĞI VE NORMATİF BAĞLILIK) KİŞİSEL ÖZELLİKLERİN ROLÜ; NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ 285

THE UNSTABLE "BRIDGE" of COOPERATION – TRANSCAUCASIA in SOVIET-TURKISH RELATIONS (1919-1921) . 296

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİĞİN YENİDEN 313

DEMİR ÇAĞI'NA KADAR KIBRIS KERAMİĞİNİN GELİŞİMİ VE ÖNEMİ..... 328

YENİ MEDYADA MAHREMİYET SORUNSALI VE #DELETEFACEBOOK HAREKETİ ÜZERİNDEN VERİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINA BAKIŞ..... 342

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PSEUDO/QUASI DENEY OLARAK SİMÜLASYON: TARİHİ, ÖRNEKLERİ VE GELECEĞİ 375

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POZİTİVİZMİN DAVRANIŞSALCI ALTIN ÇAĞI: DAVRANIŞSALCILIĞIN TEMEL SABİTLERİ ve DÜNYA SİYASETİNE BAĞITLI ÖN KOŞULLARI..... 396

ŞEY'LERE DAİR: NOUVEAU ROMAN AKIMININ ORHAN PAMUK'UN MASUMİYET MÜZESİ ROMANINDA TEZAHÜRÜ 416

24 OCAK KARARLARININ ÇALIŞMA HAYATI ÜZERİNE ETKİLERİ: 1980'DEN 1989 BAHAR EYLEMLERİNE 424

XVII. YÜZYIL ORTALARINDA OSMANLIDA AİLE BİRLİĞİNİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI: TRABZON ÖRNEĞİ (1654-1655) 444

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKASI VE TÜRKİYE'NİN UYUMU 462

MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ İLE MAKALE KONFERANS TAVSİYE SİSTEMİ 478

WORD2VEC KULLANARAK TWİTTER ÜZERİNDE DUYGU ANALİZİ VE SINIFLANDIRMA..... 485

SATIŞ PERSONELİNİN PERFORMASINA ÖRGÜTSEL SİNİZM BOYUTLARININ ETKİSİNİN İNCELENMESİ 490

GEMİ ADAMLARININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA..... 499

GELİR DÜZEYİ VE GÖREV POZİSYONUNA BAĞLI OLARAK ÇALIŞANLARIN İŞ TATMİNİ ALGILARI..... 506

E-NABIZ UYGULAMASININ SAĞLIK PROFESYONELLERİ TARAFINDAN KULLANIMI: İSTANBUL OKMEYDANI EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİNDE GÖREVLİ DOKTORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 521

EVLİ ÇİFTLERDE ÇİFT UYUMU VE ÖZGÜR İRADE-BELİRLENİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ..... 541

KURUMSAL İMAJIN İŞ TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 548

TELEVİZYON İZLEYİCİLERİ İÇİN TV PROGRAM TAVSİYE SİSTEMİ 565

TÜRKİYE'DE DOKTORA EĞİTİMİ ALMIŞ VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN KARİYER ÇİZGİLERİNİN ANALİZ EDİLMESİ 572

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DARBE KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI 577

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEMOKRASİ KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI..... 592

SAĞLIK ALANINDA EĞİTİM GÖREN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞLILIK ALGISININ İNCELENMESİ 610

4.0 ENDÜSTİRİNİN ALGILANAN İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜRETİM İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA..... 622

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLERİN EKOLOJİK SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA ÖNEMİ 630

OBEZİTE VERGİSİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ 647

BAB'ÜL-MENDEP BOĞAZININ ENERJİ POLİTİK ÖNEMİ ve TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 656

KANDIRA İLÇESİ MARKA VARLIKLARININ TÜKETİCİ ALGISINDA OLUŞAN DEĞERİ 664

LOJİSTİK MERKEZ YER SEÇİMİ PROBLEMİNDE BİR MODEL ÖNERİSİ 680

EKONOMETRİ'DE MODEL SEÇİMİ 696

2007-2015 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN AVRUPA BİRLİĞİ YAŞAM BOYU ÖĞRENME PROGRAMI TURİZM PROJELERİ 710

DEAŞ TERÖR SALDIRILARI SONRASI *BİRGÜN, CUMHURİYET ve SÖZCÜ* GAZETELERİ KÖŞE YAZILARINDA NEFRET SÖYLEMİ ve İSLAMOFOBİ 737

ABBASİLERDE EMÎRÜ'L-ÜMERÂLIĞA GİDEN SÜRECİN DEĞERLENDİRİLMESİ, İBN RÂİK'İN FAALİYETLERİ VE TÜRKLERİN BU SÜRECE ETKİSİ 769

TÜRKİYE'DE ORMAN KÖYLÜLERİNİN YASAL MEVZUATTAKİ YERİ VE SON DÜZENLEMELER IŞIĞINDA YASAL MEVZUATIN DEĞERLENDİRİLMESİ 786

A NEW WAY OUT to DEAL WITH MARKET TURBULANCE: AMBIDEXTERITY and RESILIENCE CAPACITY 794

OTEL İŞLETMELERİNDE YENİLİKÇİ FİKİRLERİN KAYNAĞININ YÖNETİCİLER PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ 803

İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN OTEL İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA YENİLİKÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 816

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ 826

KURUMSAL İMAJ VE KURUMSAL KİMLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ 837

GİRİŞİMCİ KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR : NEVŞEHİR ÖRNEĞİ 853

SOSYAL ARZU EDİLİRLİĞİN KİŞİLİK ÖLÇEKLERİNE VE DAVRANIŞSAL FİNANSTA DUYGUSAL HEVRİSTİKLERE YANSIMASI 863

İNTERNET HABERCLİĞİNİN YENİ MANİPÜLASYONARACI: CLICKBAIT 876

ORTA ASYA ESKİ TÜRK TAKILARINDA RENK İKONOGRAFİSİ 883

ZVYAGINSTEV SİNEMASINDA KÜLTÜREL BELLEĞİN DÖNÜŞÜMÜ EKSENİNDE İKTİDAR OLARAK 'BABA' FİGÜRÜ: 'DÖNÜŞ' FİLMİ ÖRNEĞİ 895

2001 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TASARRUF, YATIRIM, CARİ AÇIK VE BÜYÜME 909

TORUN BAKIMI VEREN BÜYÜK EBEVEYNLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARI VE SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü

Arş. Gör. Zeliha TÖREN

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Doktora Öğrencisi
Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

Öz

Küreselleşen ve kapitalistleşen dünyada toplumsal yapı ve üretim ilişkileri değişmektedir. Bu durumun sonucunda, çocuk bakımı büyük ebeveynler tarafından da karşılanabilmektedir. Bakım verme rolü büyük ebeveynlerin anlam ve amaç duygularını geliştirerek onların iyilik halini arttırabilmektedir. Buna rağmen yeni ve beklenmedik bir rol oynamaya başlamaları, kötüleşen; sosyal, finansal, psikolojik-biyolojik sağlık durumları, bakım verme yoğunluğu ve torunları ile yaşadıkları sorunlar nedeniyle psiko-sosyal olarak olumsuz da etkilenebilmektedir. Yaşanılan bu sorunların çözümü konusunda sosyal hizmet politika ve uygulamaları büyük rol oynamaktadır. Türkiye'de torunlarına bakım veren büyük ebeveynler ile ilgili istatistiki verilere rastlanmamıştır. Ancak gözlemden gelen bilgiye göre sayının gittikçe arttığı tahmin edilmektedir . Türkiye'de yaşlı ve engelli kişilere bakım veren bireylere yönelik sosyal hizmet politikaları uygulanmaktadır. Ancak torun bakımı veren büyük ebeveynleri direkt olarak etkileyen politikalarla ilgili bir açıklık bulunmaktadır. Bu çalışmada mevcut boşluğun giderilmesi ve büyük ebeveynlerin hayat kalitelerinin arttırılması bazı analiz ve önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük ebeveyn, bakım verme, psiko-sosyal sorunlar, sosyal politika, sosyal hizmet.

Giriş

Bu çalışmada torun bakımı veren büyük ebeveynlerin psiko-sosyal sorunları belirlenecek ve bu sorunlara sosyal hizmet bağlamında çözümler sunulmaya çalışılacaktır. Bu konuyu seçmemizin nedeni büyük ebeveyn bakımı ile ilgili yapılan çalışmaların dünya genelinde son yıllarda artmaya başlaması ve Türkiye'de sosyal hizmet ve büyük ebeveyn bakımı ile ilgili yapılan çalışmaya rastlamamış olmasıdır. Bu çalışmanın bir farkındalık oluşturmasını ve yapılacak detaylı çalışmalar için bir fikir oluşturmasını dilemekteyiz. Öncelikle genel bir giriş yapılacak sonrasında literatüre dayalı bilgilere dayanarak büyük

ebeveynlerin psiko-sosyal sorunlarından bahsedilecek ve daha sonra büyük ebeveynlerin sorunlarına sosyal hizmet bağlamında; makro-mezzo ve mikro boyutta nasıl çözümler sunulabileceği ile ilgili öneriler verilecektir.

Toplumsal yapının farklılaşması ve ekonomik yapının değişmesi sonucu çalışma saatleri yükselmektedir. Buna paralel hem kadınların hem de erkeklerin ücretli iş gücüne katılma oranları da artmaktadır.

Bu durum aile içi ilişkilerin değişmesine de neden olmakta ve ortaya çocuk bakım ihtiyacının karşılanması sorunsalı çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda tahmin de edildiği gibi devreye büyük ebeveyn desteği girmektedir. Büyük ebeveynlerin torun bakımı vermelerinin onların iyilik halini genel olarak olumlu etkileyebildiği de bilinen bir gerçektir. Ancak bu kişilerin yeni ve/veya beklenmedik bir rol oynamaya başlamaları da büyük ebeveynleri psikolojik, sosyal, biyolojik ve finansal olarak olumsuz etkileyebilmektedir. Yaşanan sorunların çözümü konusunda ise sosyal hizmet politika ve uygulamaları önemli bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Torun bakımı dünya genelinde pek çok ülkede artış göstermektedir (bkz. Di Gessa vd., 2016; Jenkins, 2010; Chen and Liui, 2012). Türkiye'de torunlarına bakım veren büyük-ebeveynlerin sayısı istatistiki verilerle sabit değildir. Ancak gözlemden gelen bilgiye göre bakım veren büyük ebeveynlerin sayısının günden güne arttığı tahmin edilmektedir

Ülkeler sahip oldukları kaynaklara ve ekonomi-politikalarına göre büyük-ebeveynlerin hayat kalitelerini arttırmaya yönelik çeşitli sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarına sahiptirler. Türkiye'de de yaşlı ve engelli bakımı veren kişilerle ile ilgili sosyal hizmet politikaları uygulanmakta; ancak torun bakımı veren büyük ebeveynlerle ilgili bir uygulama bulunmamaktadır. Yalnız, 2017 yılında 3 yaşından küçük torununa bakan ve belirli bir gelir seviyesinin altında olan büyükanneler için "Büyükanne Projesi" uygulanmış ancak bu uygulama daha sonra devam ettirilmemiştir (Teşvik Bilgilendirme Sitesi, t.y.). Sosyal hizmet mesleği bildiğimiz üzere bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların iyilik halini arttırmayı amaçlayan bir meslektir (CASW, 2008). Doğası gereği de toplumda çeşitli oranlarda farklı sorunlar yaşayan kişilerin problemlerini azaltmayı ve iyilik hallerini yükseltmeyi hedeflemektedir. Torun bakımı veren büyük ebeveynler de çeşitli psiko-sosyal sorunlar yaşayabilmektedir. Bu durumda devreye girecek olan sosyal hizmet politika ve uygulamalarının da büyük-ebeveynlerin sorunlarını azaltmada önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Yine literatüre bakarak torun bakımı veren büyük ebeveynler 2 grupta kavramsallaştırılabilmektedir. İlk grup; anne, baba veya hem anne hem de babanın alkol bağımlısı olması, cezaevine girmesi, vefat etmesi vb. nedenlerle tam zamanlı bakım veren ve hatta bazı durumlarda velayetini alan birincil bakım veren büyük ebeveynleri kapsamaktadır. İkinci grup ise hem anne hem de babanın ücretli iş gücüne katılmaları ve çocuk bakmaya zaman bulamamaları nedeniyle yarı zamanlı emek harcayan ikincil bakım veren büyük ebeveynlerden oluşmaktadır.

Büyük ebeveynler torunlarını okula getirip götürme, okul sonrası torunları için evde bulunma ve ev ödevlerine yardım etme gibi görevler üstlenmektedirler (Cox, 2007: 562). Bunun yanında torunlarına masal ve hikaye okuma, onlarla oyun oynama ve birlikte tanıdıklarını ziyaret etme vb. eğlenceli aktivitelerde de bulunabilmektedirler (Kenner, vd., 2007: 224). Torunlarına birincil ve ikinci derecede bakım veren büyük ebeveynlerin aldıkları sorumluluk ve verdikleri emek oranı elbette farklıdır. Ancak ikincil bakım veren büyük ebeveynler de gün boyunca hatta bazı geceler yatılı olmak üzere tam zamanlı bakım verebilmektedirler. Yani bu kişilerin aslında çocukların gerçek ebeveynlerinden daha fazla ebeveynlik yaptığı durumlar da bulunmaktadır Yapılan araştırmada da haftada 30 saatten fazla ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin hayatlarının birincil bakım veren büyük ebeveynlerin hayatları ile neredeyse benzer seyirde gitmekte olduğunu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle birincil ve ikincil derecede yoğun derecede bakım veren büyük ebeveynlerin hayatlarının çok benzer olduğunu söylenilebilmektedir (Fuller-Thomson & Minkler 2001).

Psikolojik Durum:

Genel olarak aktif bir şekilde büyük ebeveynlik yapan kişiler daha bağımsız bir hayat yaşayan pasif büyük ebeveynlere göre hayatlarının daha anlamlı olduğunu düşünmektedirler (Mahne & Klingebiel-Motel, 2012:147). Bu anlam duygusunun da büyük ebeveynlerin psikolojik iyilik haline olumlu katkı sağladığı tahmin edilmektedir. Bununla büyük ebeveynlerin bakım verme yoğunlukları, psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal çevrelerinin kalitesi de psikolojik iyilik haline etki eden önemli faktörlerdir. Örneğin; More&Rosenthal (2014) ikincil bakım veren büyük ebeveynlerle yaptıkları araştırmada üstlendikleri rol nedeniyle büyük ebeveynlerin yaşamlarından memnun oldukları, üretken hissettikleri ve hayatı yaşamaya değer olarak algıladıklarını tespit etmiştir.

Evet, torun bakımı ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki büyük ebeveynlerin; sosyo-demografik özellikleri, bakım verme yoğunluğu ve sahip oldukları sosyal kapitale göre de değişmektedir. Bu gerçeğe rağmen yapılan çalışmalar incelendiğinde değişkenler ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki kişilere ve durumlara göre değişkenlik göstermiş, kesin veya benzer sonuçlara ulaşılamamıştır. Yani, bakım verme yoğunluğu her büyük ebeveyni aynı durumda olumsuz şekilde etkilemektedir. Ya da sosyal destek sistemi yeterince gelişmiş olmayan büyük ebeveynler de kendilerini iyi hissedebilmektedirler (Kim, vd., 2017). Triado, vd., (2014) de büyük ebeveynlerin hayat kaliteleri ve sağlık durumlarının yaptıkları işin zorluğu veya davranışsal sorunları olan torunlara sahip olmaları nedeniyle de önemli oranda etkilemediğini tespit etmişlerdir. Asıl önemli nokta ise büyük ebeveynin torununu zorluk kaynağı olarak görüp görmediği ile ilgilidir. Yani büyük ebeveyn çok zor bir toruna sahip olsa dahi, eğer çocuğu zorluk olarak algılamıyorsa hayat kalitesi ve sağlık durumu artabilmektedir.

Tüm bu bilgilerden torun bakımının büyük ebeveynlerin psikolojik iyilik hallerinin; sosyo-demografik özellikleri, bakım verme yoğunlukları, sahip oldukları sosyal kapital ve torun bakımını algılama şekillerine göre değişik oranlarda etkilediğini söylenilebilmektedir.

Sosyal Hayat:

Her ne kadar biraz modası geçmiş gibi görünse de insanların sosyal yaşamları çoğunlukla bulundukları yaşam evresine göre şekillenmektedir. Geleneksel ailenin çözülmesi, çalışma yaşındaki değişim, artan coğrafi hareketlilik vb. nedenlerle yaşlılık ile birlikte sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi duygular tahmin edildiği gibi artmaktadır. Geniş aile bireyleri arasındaki ilişkiler eskisi kadar yakın değildir. Artık ebeveyn ve büyük ebeveyn eskisi gibi birbirlerine yakın oturmamakta hatta birbirine çok uzak olan şehirlerde de yaşayabilmektedirler. Bu vb. etkenlerin sonucunda büyük ebeveynlerin sosyal hayatları da eskisi kadar zengin değildir (Tomaka, vd., 2006).

Özellikle birincil bakım veren büyük ebeveynlerin sosyal hayatları da yoğun bakım vermeleri ve pek çok sorumluluğa sahip olmaları nedeniyle kısıtlanabilmektedir (Gladstone, 2009). Ancak özellikle yoğun düzeyde ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin sosyal hayatlarının da birincil derecede bakım veren büyük ebeveynlerden çok farklı olduğu düşünülmemektedir (Fuller-Thomson & Minkler: 2001).

Yani değişen sosyo-ekonomik yapı, yoğun olarak torun bakımı verme, farklılaşan sosyal ilişkiler büyük ebeveynlerin sosyal olarak izole olmalarına neden olup sosyal hayat kalitelerinin düşmesine neden olabilmektedir.

Yaşanan bu psiko-sosyal sorunların çözümü için sosyal politikalara ve sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada 3 boyutta sunduğumuz önerileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Öneriler

Makro Boyut

İlk olarak, büyük ebeveynlerin sosyal hakları sosyal politikalar aracılığıyla yasalarla garanti altına alınmalı ve ihtiyaç duyulan müdahaleler uygulamaya konulmalıdır. Gerekli politikaların üretilmesi ve verimli uygulamaların hazırlanması amacıyla öncelikle büyük ebeveynler ile ilgili detaylı bilgiye ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu nedenle öncelikle Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye'de torun bakımı veren büyük ebeveynlerin haritasının çıkarıldığı kapsamlı bir araştırmanın yapılması durum tespiti yapabilme açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında hangi büyük ebeveynin; hangi nedenle kaç saat bakım verdiği, bakım verme kapsamında ne tür iş ve aktivitelerle ilgilendiği, psikolojik, sosyal, ekonomik sorunları ve torun bakımı verirken karşılaştıkları zorluklar tespit edilmelidir. Aynı şekilde bakım hizmeti alan torunların da sosyo-demografik bilgilerinin ve yaşadıkları psiko-sosyal-akademik ve sağlık ile ilgili sorunların ortaya konulması bütüncül bir bakış açısının sağlanabilmesi açısından çok önemlidir. Bu çalışma sonucunda kaliteli bir "Büyük Ebeveyn Temelli Aile Danışmanlığı Hizmeti" oluşturulabilir.

Bununla birlikte belediyelerin de bu konuda aktif rol oynamasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bilindiği üzere 5393 sayılı belediye kanununa göre belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında sosyal hizmet faaliyetlerini yapmak ve yaptırmak da bulunmaktadır. Bu doğrultuda belediyelerin sosyal hizmet birimleri altında; danışmanlık, grup çalışması, psiko-eğitim gibi hizmetler vermeleri büyük

ebeveyn temelli ailelerin hayatlarını kolaylaştıracağı tahmin edilmektedir . Bunun yanı sıra Türkiye'de bazı belediyelerin(bkz. Esenler Belediyesi, Pursaklar Belediyesi.) kurduğu gibi Dede-Torun Yaşam Merkezleri gibi mekanların kurulması gerektiği düşünülmektedir. Bu merkezler hem büyük ebeveynlerin hem de torunların psiko-sosyal iyilik hali artışına büyük oranda katkı sağlayacaktır. Özetle makro boyutta yapılan çalışmaların toplumsal işlevsellik açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Mezzo Boyut

Destek Grupları: Sosyal hizmet müdahale yöntemlerinden biri de grupla sosyal çalışmadır. Türkiye için çok popüler bir yöntem olmasa da dünya genelinde özellikle de Amerika'da (bkz. Littlewood, 2014) sıklıkla kullanılmaktadır. Destek grupları aracılığıyla büyük ebeveynler yalnız olmadıklarını fark edebilir, başkalarının da kendisi gibi benzer hikayelere sahip olduğunu görebilir ve kurban rolünden çıkabilirler.

Bununla birlikte bilişsel olarak da kendilerini geliştirme fırsatı elde edebilirler (Roberto & Qualls, 2003: 20). Dolayısıyla grup sosyal çalışması yönteminin büyük ebeveynler için işlevsel bir önem taşımaktadır.

Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti öğrencilerin; akademik, duygusal ve sosyal başarılarının arttırılması amacıyla önemli bir rol oynamaktadır (Jarolmen, 2017:51). Zaten akraba ve yakın bakımı altındaki çocukların eğitime katılma oranları, akademik seviyeleri, dil becerileri ve bilişsel seviyelerinin akranlarına göre daha geride olduğu tespit edilmiştir (Dubowitz&Sawyer:1994). Okul sosyal hizmet uzmanı ise ebeveyn-bakımı alan çocuğun davranışlarını uzun süre gözleme ve diğer öğretmenler ve personelden daha kolay bilgi alabilme şansına sahiptir. Bu avantajla birlikte çocuğun durumunu ekolojik yaklaşım içinde değerlendirebilir, sorunlu sistemleri bulur o sistemlere müdahale eder ve gerekirse de ilgili sistemleri ihtiyaç duyulan kaynaklarla bağlantılandırır. Birincil veya ikincil büyük ebeveyn temelli ailelere ulaşabilmek adına okul sosyal hizmeti kritik bir öneme sahiptir.

Mikro Boyutta

Vaka Yönetimi Paradigması

Vaka Yönetimi, çoklu sorunu olan kişilere ihtiyaçları olan kaynakları sağlamak, kişiyi uygun sosyal hizmet politika ve uygulamaları ile buluşturmak ve doğru hizmeti uygulamak için kullanılan bir paradigmadır. Kişinin sorunları ekolojik yaklaşımla değerlendirilir ve hem geçmişte hem de şimdide yaşadıklarının kişi üzerindeki etkileri de göz önünde bulundurulur (Pivorienne, 2007: 74-75).

Bu paradigma kıt kaynaklara sahip büyük ebeveynler için de oldukça uygundur (Cox, 2007: 564). Vaka yöntemi paradigmasının özgür ve çok boyutlu doğası nedeniyle bu tip ailelerle çalışırken oldukça işlevsel bir fonksiyona sahiptir.

Aile Danışmanlığı

Değişen ve gelişen dünyadaki aile çeşitlerinden birinin de büyük ebeveyn temelli ya da yardımcılı aileler olduğu söylenebilir. Bu noktada aile danışmanının bu aile tipinin de sorunları hakkında özellikle bilgi sahibi olması çok önemlidir.

Çağdaş sosyal hizmet anlayışına göre aile içindeki bireyin sosyal rolleri ve diğer birey ve sistemlerle olan ilişkileri ailenin işlevselliği açısından büyük önem taşımaktadır. Aile içindeki bireyin rolünü yerine getirirkenki performansı veya diğer birey ve sistemlerle olan uyumu çok önemlidir. Sorunlar aslında rol ve iletişim kaynaklı uyumsuzluklardan kaynaklanabilir (Mavili-Aktaş, 2004: 35-36). Ayrıca ailenin fonksiyonelliği sadece onu oluşturan bireylerin fonksiyonelliği ile açıklanamaz. Aile üyelerinin bilişsel düzeyleri, duygusal durumları ve kişilik özelliklerini de göz önünde bulundurmak bile ailenin tedavi planı için yeterli değildir (Mavili-Aktaş, 2004:36). Dolayısıyla aile danışmanlığı da bu aile tiplerinin sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmak açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada torun bakımı veren büyük ebeveynlerin psiko-sosyal sorunlarından bahsedilmiş ve büyük ebeveynlerin; sosyo-ekonomik durum, bakım verme yoğunluğu, olayları algılama şekli, psikolojik iyilik halleri ve sosyal yaşam kalitelerine göre çeşitli sorunlar yaşayabildikleri anlaşılmıştır. Bu sorunların çözülmesi amacıyla da sosyal hizmetin 3 boyutunda öneriler verilmiştir. ilk olarak makro boyutta "Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveyn Haritası"'nın çıkarılması ve sonrasında "Büyük Ebeveyn Temelli Aile Danışmanlığı Hizmeti Programı"nın oluşturulması tavsiyesi verilmiştir. Daha sonra belediyelerin sahip oldukları yetkileri kullanarak büyük ebeveynlerin psiko-sosyal iyilik hallerini arttıracak programları uygulamalarının öneminden bahsedilmiştir. Mezzo boyutta ise Türkiye'de çok da popüler olmayan grupla sosyal çalışma yönteminin kullanılması ve yine hayata geçmesi beklenen okul sosyal hizmeti uygulamasının öneminden bahsedilmiştir. Son olarak mikro boyutta vaka yönetimi paradigması kullanımının ve aile danışmanlığı hizmetlerinin de büyük ebeveynlerin sorunlarının çözülmesi için kullanılabilecek önemli yöntemler olduğundan bahsedilmiştir.

Kaynakça

CASW. (2008). What is social work? http://www.casw-acts.ca/en/what-social-work adresinden erişildi. (ET. 20.08.2018)

Cox, B. C. (2007) Grandparent-Headed Families: Needs and Implications for Social Work Interventions and Advocacy. Families in Society. The Journal of Contemporary Social Services, 88/4, 561-566.

Chen, F. ve Liu, G. (2012). The health implications of grandparents caring for grandchildren in China. *Journals of Gerontology Series B, 67*/1, 99–112.

Di Gessa, G. vd. (2016). What drives national differences in intensive grandparental childcare in Europe? The Journals of Gerontology, 71, 141–153.

Dubowitz, H. ve Sawyer, R. J. (1994). School behavior of children in kinship care. Child Abuse and Neglect, 18, 899–911.

Fuller-Thomson, E. ve Minkler, M. (2001). American Grandparents Providing Extensive Child Care to Their Grandchildren: Prevalence and Profile. The Gerontologist, 41/2, 201–209.

Gladstone, J. W. ve Brown, R. A. ve Fitzgerald, K. J. (2009). Grandparents raising their grandchildren: Tensions, service needs and involvement with child welfare agencies. International Journal of Aging and Human Development, 69, 55-78.

Jarolmen, J. (2017). Okul Sosyal Hizmeti Bir Uygulama Kılavuzu (Yasemin Özkan, Çev. Ed). Ankara: Nika Yayınevi.

Jenkins, B. (2010). Grandparent childcare in Australia: A literature review. Elder Law Review, 6, 1–19.

Kenner, C. vd. (2007). Intergenerational learning between children and grandparents in East London. Journal of Early Childhood Research, 5/3, 219–243.

Kim, H. J. ve Kang, H. ve Johnson-Motoyama, M. (2017). The psychological well-being of grandparents who provide supplementary grandchild care: A systematic review. Journal of Family Studies, 23, 118-141.

Littlewood, K. A. (2014). Grandfamilies Outcome Workgroup's (GrOW) review of grandfamilies support groups: An examination ofconcepts, goals, outcomes and measures. GrandFamilies: The Contemporary Journal of Research, Practice and Policy, 1/1, 32-55.

Mavili-Aktaş, A. (2004). Aile Terapisinde Sosyal Hizmet Yaklaşımı. Aile ve Toplum, 2/7, 33-43.

Moore, S. M. ve Rosenthal, D. A. (2015). Personal growth, grandmother engagement and satisfaction among non-custodial grandmothers. Aging & Mental Health, *19*/2, 136–143.

Pivorienė, J. (2007). Atvejo vadyba socialinio darbo metodikoje, Socialinis Darbas, 6/1, 68-75.

Roberto, A. K. ve Qualls, H. N. (2003). Intervention Strategies for Grandparents Raising Grandchildren: Lessons Learned From the Caregiving Literature. B. Hayslip & J. H. Patrick (Yay. Haz.). Working with Custodial Grandparents (s.13-26). New York: Springer Publishing Company.

Teşvik Bilgilendirme Sitesi. Büyükanne Toruna Bakma Maaşı 2018 Projesi. https://www.kosgebkredisi.com/toruna-bakma-maasi-basvuru-sayfasi/ adresinden erişildi. (ET. 20.08.2018)

Tomaka J, Thompson S, Palacios R. The relation of social isolation, loneliness, and social support to disease outcomes among the elderly. Journal of Aging and Health,18/3, 359–384.

Triadó, C. ve Villar, F. ve CeldráN, M. ve Solé, C. (2014). Grandparents who provide auxiliary care for their grandchildren: Satisfaction, difficulties, and impact on their health and well being. Journal of Intergenerational Relationships, 12/2, 113–127.

EVLİ ERKEKLERİN BAĞLANMA ŞEKİLLERİNE VE DİNİ YÖNELİMLERİNE GÖRE ALDATMA EĞİLİMLERİ

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

Uzm. Psk. Nevin SAĞDIÇ

Yakın Doğu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

Öz

Bu çalışma evli erkeklerin bağlanma şekilleri ve dini yönelimleri ile aldatma eğilimleri arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla yapılmış ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. Araştırma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ikamet eden 130 evli erkek katılımcı ile yapılmıştır. Veri toplamak için kişisel bilgi formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-I, Dini Yönelim Ölçeği ve Aldatma Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Bulgular kaygılı bağlanma ile aldatma eğilimi arasında anlamlı negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yaş, gelir, evlilik süresi, bağlanma biçimleri ve dini yönelimlerin aldatma eğilimini yordamasına ilişkin kurulan modelin anlamlı olduğu ve bu değişkenlerin aldatma eğilimindeki değişimin %11'ini açıkladığı saptanmıştır. Aylık gelir ve kaygılı bağlanma değişkenlerinin aldatma eğilimini istatistiksel olarak anlamlı biçimde yordadığı görülmüştür. Bulgular yakın ilişkiler ve ruh sağlığı çalışanlarına bilgi sağlayıcı niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: aldatma, bağlanma, dini yönelim

THE TENDENCY to DECEIVE of MARRIED MEN ACCORDING to THEIR ATTACHMENT STYLE and RELIGIOUS ORIENTATION

Abstract

This research is a study in the relational screening model to determine the relationship between attachment style and religious orientation of married men and their tendency to deceive. The survey was conducted with 130 married male participants residing in the Turkish Republic of Northern Cyprus. Personal data form was used to collect data, Experiences in Close Relationships-Revised-I, Religious Orientation Scale and Deception Tendency Scale. The findings showed that there was a significant negative correlation between anxious attachment and the tendency to deceive.

It was found that the model for predicting the tendency to deceive by age, income, duration of marriage, modes of attachment and religious orientations was significant and revealed that these variables accounted for 11% of the change in the tendency to deceive. Monthly income and anxious attachment variables were found to be statistically significant predictors of deception tendency. Findings are informational for close relationships and mental health workers.

Key Words: Deception, attachment, religious orientation

Evlilik ilişkisini etkileyebileceği düşünülen değişkenlerden biri olan bağlanma, yaşamımızdaki özel insanlar için hissedilen, onlarla etkileşim içinde olduğumuzda zevk almamızı, sıkıntılı zamanlarda yakınlıkları ile rahatlamamızı sağlayan güçlü duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır (Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall, 1978). Hazan ve Shaver (1987) Bowlby ve Ainsworth'un (Ainsworth ve Bowlby, 1991; Bowlby, 1969) bağlanma kuramının ilkelerine dayanarak geliştirdikleri kuramlarında çocuk ve birincil bakım veren arasındaki erken bağlanma ilişkilerinin yetişkin romantik ilişkilerindeki bireysel farklılıklarla ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır. Yetişkin bağlanmasıyla ilgili yapılan araştırmalar yetişkin bağlanmasının kaçınma ve kaygı olmak üzere iki boyut üzerinde değerlendirilebileceğini göstermişdir (e.g., Brennan, Clark ve Shaver, 1998).

Evlilik ilişkisini etkileyebileceği düşünülen değişkenlerden bir diğeri olan dindarlık, evlilik birliğinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte dindarlık ve evlilik kalitesi arasında ilişkiyi inceleyen araştırmalarda tutarlı sonuçlar elde edilememiştir. Dindarlık ve evlilik kalitesi konusunda yapılan bazı araştırmalar bu iki değişken arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalarda daha dindar çiftlerin daha mutlu olduğu ve evliliklerinin daha istikrarlı olduğu görülmüştür (Hunler ve Gençöz, 2005; Orathinkal ve Vansteewegen, 2006; Schramm, Marshall, Harris ve Lee, 2012). Diğer bazı araştırmalarda ise dindarlık ve evlilik kalitesi arasında negatif ilişki olduğunu veya ilişki olmadığını ortaya konulmuştur (Astacio, 1999; Koehne, 2000; Vaughan, 2001). Dini yönelim kavramı psikologlar tarafından kişinin dini inanç ve değerlerini uygulama veya yaşama biçimini tanımlamak için kullanılmaktadır Allport ve Ross, 1967). Allport ve Ross'a göre (1967, s.434) içsel dini yönelime sahip olarak adlandırılan bireyler dini inançlarına bütünüyle bağlı olarak tanımlanır ve din etkisi yaşamlarının tüm yönlerinde görülür. Diğer taraftan dışsal dini yönelime sahip kişiler dini, dini olmayan amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullanırlar (Allport ve Ross; 1967). Dışsal olarak dindar olanlar için dindar olma güdüsü sosyal, araçsal ve faydacı olan dışsal değerlere ve inançlara dayanmaktadır.

Dini yönelimler ve evlilik doyumu arasındaki ilişkilerin araştırıldığı bir çalışmada kocaların içsel dini yöneliminin, kadınların ise dışsal dini yöneliminin evlilik doyumu için önemli olduğu görülmüştür (Brimhall ve Butler, 2007).

Aldatma, ise romantik ilişkilerde“partnerler arasındaki anlaşma ve güvenin, başka bir bireyin duygusal, cinsel ya da romantik biçimde ilişkiye dâhil olmasıyla bozulması” olarak tanımlanabilir (Hall ve Fincham, 2006).

Çift terapistlerine en çok giden konulardan biri aldatma ve aldatılmadır (Shackelford ve ark., 2007; Atkins ve ark., 2001). “Aldatma”, evlilik birliğinin sonlanmasına sebep faktörlerin başında gelmektedir (Kelly ve Conley, 1987; Shackelford ve Buss, 1997).

Ülkemizde evli erkeklerin bağlanma şekillerine ve dini yönelimlerine göre aldatma eğilimlerini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Batı kültüründen farklı bir kültür olan Türkiye'de bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1-Bağlanma biçimleri, dini yönelimleri ve aldatma eğilimleri yaş, eğitim durumu, uyruk, aylık gelir, evlilik süresi, çocuk sayısı, anne, baba ve eş eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2-Evli erkeklerin bağlanma biçimleri, dini yönelimleri ve aldatma eğilimleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

3- Yaş, gelir, evlilik süresi, bağlanma biçimleri ve dini yönelimlerin aldatma eğiliminin yordanmasına anlamlı katkısı var mıdır?

Yöntem

Bu araştırma evli erkeklerin bağlanma şekilleri ve dini yönelimleri ile aldatma eğilimleri arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla yapılmış tanımlayıcı bir araştırmadır. Çalışmada ilişkisel tarama modelindedir.

Örneklem

Araştırma evrenini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde ikamet eden evli erkekler oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcılarını uygun (convenience) örnekleme yöntemi ile ulaşılmış 130 evli erkek oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplamak için kişisel bilgi formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri, Dini Yönelim Ölçeği ve Aldatma Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaş, eğitim durumu, gelir durumu, anne, baba ve eşlerinin eğitim durumu ve meslekleri, evli kalma süreleri ve çocuk sahibi olma gibi tanıtıcı özelliklerinin saptanması amacıyla yöneltilmiş sorular yer almaktadır.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-I (YİYE-I)

Araştırmaya katılan evli erkeklerin bağlanma davranışlarının saptanması amacıyla Brennan ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlama çalışması Sümer (2006) tarafından yapılan Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-I kullanılmıştır. Sümer (2006) tarafından yapılan geçerlik çalışması neticesinde ölçekte kaygı ve kaçınma olmak üzere iki alt boyut olduğu saptanmıştır. 36 maddelik ölçekte yer alan 18 madde kaygı, 18 madde ise kaçınma boyutunu ölçmektedir.

Ölçeğe verilen yanıtlar "tamamen katılıyorum=5 puan", "katılıyorum=4 puan", "hem katılıyorum hem katılmıyorum=3 puan", "katılmıyorum=2 puan" ve "hiç katılmıyorum=1 puan" olacak şekilde 5'li likert biçiminde puanlanmıştır. Araştırmacı tarafından yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin kaygı boyutu için hesaplanan Cronbach alfa değerinin 0,73, kaçınma boyutu için hesaplanan Cronbach alfa değerinin ise 0,82 olduğu saptanmış ve ölçek aracılığıyla toplanan verilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Dini Yönelim Ölçeği (DYÖ)

Araştırmaya dahil edilen evli erkeklerin dini yönelimlerinin saptanması amacıyla Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilme ve Türkçe Uyarlaması Cirhinlioğlu (2006) tarafından yapılmış DiniYönelim Ölçeği kullanılmıştır. Beşli derecelendirme kullanılarak likert tipte geliştirilen ölçekte, içsel ve dışsal yönelim olmak üzer iki alt boyut bulunmaktadır. Cirhinlioğlu tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ölçeğin içsel dini yönelim için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı 0,87 ve dışsal dini yönelim alt boyutu için hesaplanan alfa değeri 0,60 bulunmuştur (Cirhinlioğlu, 2006). Bu çalışmada Cronbach alfa katsayıları içsel dini yönelim boyutu için 0,74, dışsal dine yönelim boyutu için ise 0,71'dir.

Aldatma Eğilimi Ölçeği (AEÖ)

Katılımcıların aldatma eğilimlerinin saptanması amacıyla Polat (2006) tarafından beşli derecelendirme kullanılarak geliştirilmiş Aldatma Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 18'i pozitif ve 12'si negatif (aldatma sayılmayan) 30 maddeden oluşmaktadır.

Ölçekte bulunan pozitif maddelere verilen cevaplar "tamamen katılıyorum=5 puan", "katılıyorum=4 puan", "hem katılıyorum hem katılmıyorum=3 puan", "katılmıyorum=2 puan" ve "hiç katılmıyorum=1 puan" şekilde puanlanmıştır. Ölçekte yer alan negatif yüklü 12 madde ise ters puanlanmıştır.

Ölçekte elde edilecek yüksek puan aldatma eğiliminin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin cronbach alfa değeri 0,95'tir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısının 0,89'dur.

Verilerin İstatistiksel Değerlendirilmesi

Veriler istatistiksel veri analizi paket programı (SPSS) 24.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizinde frekans analizi, ortalama, standart sapma vb. gibi tanımlayıcı istatistikler ve parametrik hipotez testleri; t testi, varyans analizi (ANOVA) Pearson korelasyon analizi ve doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların %29,23'ünün 30 yaş ve altı, %31,54'ünün 31-40 yaş arası ve %39,23'ünün 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer aldığı, %12,31'inin ilköğretim, %32,31'inin lise, %40,77'sinini lisans ve %14,62'sinini lisansüstü mezunu olduğu, %78,46'sının TC ve %21,54'ünün KKTC uyruklu olduğu saptanmıştır. %40,77'sinin 5 yıl ve altı süredir, %36,92'sinin 6-20 yıl arası ve %22,31'inin 21 yıl ve üzeri süredir evli olduğu, %23,85'inin bir çocuk, %37,69'unun iki çocuk, %10,0'unun üç ve üzeri çocuk sahibi olduğu, %28,46'sının ise çocuk sahibi olmadığı saptanmıştır. Katılımcıların %33,85'inin aylık gelirinin 3000 TL ve altında, %36,92'sinini 3001-5000 TL arasında ve %29,23'ünün 5001 TL ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya katılan erkeklerin %59,2'sinin annesinin ilköğretim mezunu, %26,2'sinin lise ve %14,6'sının annesinin lisans ya da lisansüstü mezunu olduğu saptanmıştır. Erkeklerin %46,9'unun babasının ilköğretim, %30,0'unun lise ve %23,1'inin lisans ya da lisansüstü düzeyde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin eşlerinin eğitim durumları incelendiğinde, %15,4'ünün eşinin ilköğretim mezunu olduğu, %34,6'sının lise ve %50,0'sinin eşinin lisans ya da lisansüstü mezunu olduğu saptanmıştır. Araştırmaya dahil edilen erkeklerin %82,0'sinin Sunni Müslüman, %8,0'inin Alevi Müslüman ve %8,0'inin ateist olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dini Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarına ait tanımlayıcı istatistikler (n=130)

	n		s	Min	Max
Yakın İlişkilerde Yaşantılar					
Kaygılı bağlanma	130	2,52	0,49	1,44	4,11
Kaçınmacı bağlanma	130	2,62	0,60	1,11	4,33
Dine Yönelim					
İçsel Yönelim	130	30,60	4,51	20,00	43,00
Dışsal Yönelim	130	34,45	8,07	13,00	51,00
Aldatma Eğilimi	130	107,54	22,18	61,00	150,00

Tablo 1.'de Katılımcıların yakın ilişkilerde yaşantılar, dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçekleri puanlarına ait ortalama, standart sapma, en küçük ve en büyük değer gibi belirleyici istatistikler gösterilmiştir. Tablo1 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen erkeklerin yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeğinde yer alan kaygılı bağlanma alt boyutundan ortalama 2,52±0,49 puan, kaçınmacı bağlanma alt boyutundan ise ortalama 2,62±0,60 puan aldıkları saptanmıştır. Katılımcıların dini yönelim ölçeğinden

aldıkları puanlar incelendiğinde, ölçekte yer alan içsel yönelim alt boyutundan almış oldukları toplam puan ortalamasının 30,60±4,51, dışsal yönelim alt boyutundan aldıkları toplam puan ortalamasının ise 34,45±8,07 olduğu tespite edilmiştir. Katılımcılar aldatma eğilimi ölçeğinden ortalama 107,54±22,18 puan almıştır. Ölçekten alınan en düşük puan 61, en yüksek puan ise 150'dir.

Tablo 2. Katılımcıların yaş gruplarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dini Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması (n=130)

Ölçekler		Yaş Grubu	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	30 yaş ve altı	38	2,45	0,48	1,44	4,11	4,388	0,014*	2-3
		31-40 yaş arası	41	2,39	0,43	1,50	3,28			
		41 yaş ve üzeri	51	2,67	0,50	1,78	3,89			
	Kaçınmacı Bağlanma	30 yaş ve altı	38	2,70	0,64	1,33	4,33	1,433	0,242	
		31-40 yaş arası	41	2,67	0,61	1,11	4,17			
		41 yaş ve üzeri	51	2,51	0,54	1,11	3,56			
DYÖ	İçsel Yönelim	30 yaş ve altı	38	31,21	3,81	23,00	43,00	0,491	0,613	
		31-40 yaş arası	41	30,39	4,97	20,00	39,00			
		41 yaş ve üzeri	51	30,31	4,65	20,00	40,00			
	Dışsal Yönelim	30 yaş ve altı	38	35,11	7,89	15,00	51,00	0,504	0,605	
		31-40 yaş arası	41	34,95	8,69	15,00	48,00			
		41 yaş ve üzeri	51	33,57	7,77	13,00	47,00			
AEÖ	Aldatma Eğilimi	30 yaş ve altı	38	109,79	25,80	61,00	146,00	0,711	0,493	
		31-40 yaş arası	41	104,20	17,17	71,00	143,00			
		41 yaş ve üzeri	51	108,55	22,96	64,00	150,00			

*$p<0,05$

Tablo 2'de verilen varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde araştırmaya katılan erkeklerin yaş gruplarına göre kaygılı bağlanma puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0,05$).

Bu fark 31-40 yaş arası ve 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan erkeklerden kaynaklanmakta olup, 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan erkeklerin kaygılı bağlanma puanları 31-40 yaş arası erkeklere göre daha yüksektir.

Katılımcıların yaş gruplarına göre kaçınmacı bağlanma, içsel dini yönelim, dışsal dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 3. Katılımcıların eğitim durumlarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dini Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		Eğitim Durumu	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	İlköğretim	16	2,66	0,51	1,89	3,50	4,697	0,004*	1-4
		Lise	42	2,66	0,46	1,78	3,89			2-4
		Lisans	53	2,47	0,48	1,44	4,11			
		Lisansüstü	19	2,21	0,39	1,61	2,89			
	Kaçınmacı Bağlanma	İlköğretim	16	2,76	0,61	1,83	3,94	1,503	0,217	
		Lise	42	2,61	0,59	1,11	4,17			
		Lisans	53	2,67	0,61	1,22	4,33			
		Lisansüstü	19	2,37	0,52	1,11	3,22			
DYÖ	İçsel Yönelim	İlköğretim	16	33,06	4,30	26,00	43,00	2,258	0,085	
		Lise	42	30,79	4,56	20,00	39,00			
		Lisans	53	30,09	4,43	20,00	39,00			
		Lisansüstü	19	29,53	4,35	23,00	40,00			
	Dışsal Yönelim	İlköğretim	16	38,56	6,73	24,00	51,00	2,412	0,070	
		Lise	42	35,07	7,67	13,00	48,00			

		Lisans	53	33,70	8,37	15,00	48,00	
		Lisansüstü	19	31,74	8,22	15,00	47,00	
		İlköğretim	16	104,06	26,66	61,00	150,00	0,822	0,484
AEÖ	Aldatma Eğilimi	Lise	42	104,33	19,93	69,00	148,00		
		Lisans	53	109,51	21,59	61,00	146,00		
		Lisansüstü	19	112,05	24,79	67,00	146,00		

**p<0,05*

Katılımcıların eğitim durumlarına göre yakın ilişkilerde yaşantılar, dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçekleri puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların eğitim durumlarına göre kaygılı bağlanma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Lisansüstü mezunu olan erkeklerin kaygılı bağlanma puanları, ilköğretim ve lise mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Katılımcıların eğitim durumlarına göre içsel dini yönelim, dışsal dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 4. Katılımcıların uyruklarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		**Uyruk**	**n**		**s**	**t**	**p**
YİYE	Kaygılı Bağlanma	TC	102	2,53	0,50	0,466	0,642
		KKTC	28	2,48	0,44		
	Kaçınmacı Bağlanma	TC	102	2,62	0,61	0,055	0,956
		KKTC	28	2,61	0,57		
DYÖ	İçsel Yönelim	TC	102	30,98	4,58	1,852	0,066
		KKTC	28	29,21	4,02		
	Dışsal	TC	102	35,79	7,02	3,796	0,000*

	Yönelim	KKTC	28	29,57	9,78		
AEÖ	Aldatma Eğilimi	TC	102	107,62	22,22	0,077	0,938
		KKTC	28	107,25	22,45		

**p<0,05*

Tablo 4'te araştırma kapsamına alınan evli erkeklerin uyruklarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları verilmiştir. Araştırmaya katılan erkeklerin uyruklarına göre yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeğinde yer alan kaygılı ve kaçınmacı bağlanma alt boyutlarından ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (p>0,05). Erkeklerin uyruklarına göre dini yönelim ölçeğinde bulunan içsel yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken (p>0,05), dışsal yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (p<0,05). TC uyruklu erkeklerin dışsal yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar KKTC uyruklu erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Katılımcıların aylık gelirlerine göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dini Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		**Gelir**	**n**		**s**	**Min**	**Max**	**F**	**p**	**Fark**
YİYE	Kaygılı Bağlanma	3000 TL ve altı	44	2,70	0,51	1,83	3,89	6,394	0,002*	1-3
		3001-5000 TL arası	48	2,50	0,40	1,72	4,11			
		5001 TL ve üzeri	38	2,33	0,49	1,44	3,61			
	Kaçınmacı Bağlanma	3000 TL ve altı	44	2,66	0,64	1,33	4,17	0,598	0,552	
		3001-5000 TL arası	48	2,65	0,52	1,11	3,67			
		5001 TL ve üzeri	38	2,53	0,65	1,11	4,33			
DYÖ	İçsel Yönelim	3000 TL ve altı	44	31,95	4,27	23,00	43,00	3,111	0,048*	1-2
		3001-5000 TL arası	48	29,83	4,63	20,00	38,00			
		5001 TL ve üzeri	38	30,00	4,39	22,00	40,00			

		3000 TL ve altı	44	35,70	9,55	15,00	51,00	0,799	0,452
	Dışsal Yönelim	3001-5000 TL arası	48	33,88	7,20	13,00	46,00		
		5001 TL ve üzeri	38	33,74	7,26	18,00	48,00		
		3000 TL ve altı	44	108,50	22,37	61,00	150,00	0,088	0,916
AEÖ	Aldatma Eğilimi	3001-5000 TL arası	48	107,54	20,07	69,00	148,00		
		5001 TL ve üzeri	38	106,42	24,90	61,00	146,00		

**p<0,05*

Tablo 5'de araştırmaya dahil edilen evli erkeklerin aylık gelirlerine göre yakın ilişkilerde yaşantılar, dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçekleri puanlarının karşılaştırılması amacıyla yapılan varyans analizi (ANOVA) sonuçları verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan erkeklerin aylık gelirlerine göre yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeğinde yer alan kaygılı bağlanma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Aylık geliri 3000 TL ve altında olan erkeklerin kaygılı bağlanma puanları 5001 TL ve üzerinde olan erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Katılımcıların aylık gelirlerine göre kaçınmacı bağlanma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Katılımcıların aylık gelirlerine göre dine yönelim ölçeğinde yer alan içsel bağlanma alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmış olup ($p<0,05$), aylık geliri 3000 TL ve altında olan erkeklerin içsel yönelim puanları aylık geliri 3001-5000 TL arasında olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Erkeklerin aylık gelirlerine göre dini yönelim ölçeğinde yer alan dışsal yönelim ve aldatma eğilimi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 6. Katılımcıların evlilik sürelerine göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		Evlilik Süresi	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	5 yıl ve altı	53	2,46	0,51	1,44	4,11	1,010	0,367	
		6-20 yıl arası	48	2,51	0,43	1,61	3,56			
		21 yıl ve üzeri	29	2,62	0,53	1,78	3,89			
	Kaçınmacı Bağlanma	5 yıl ve altı	53	2,66	0,66	1,11	4,33	0,455	0,635	
		6-20 yıl arası	48	2,62	0,44	1,78	3,56			
		21 yıl ve üzeri	29	2,53	0,69	1,11	4,17			
DYÖ	İçsel Yönelim	5 yıl ve altı	53	29,79	4,12	20,00	43,00	3,475	0,034*	1-2
		6-20 yıl arası	48	31,94	5,02	20,00	40,00			2-3
		21 yıl ve üzeri	29	29,86	3,89	23,00	36,00			
	Dışsal Yönelim	5 yıl ve altı	53	33,70	8,76	15,00	51,00	0,424	0,655	
		6-20 yıl arası	48	35,17	7,89	13,00	48,00			
		21 yıl ve üzeri	29	34,66	7,16	20,00	48,00			
AEÖ	Aldatma Eğilimi	5 yıl ve altı	53	109,13	21,92	64,00	146,00	0,234	0,792	
		6-20 yıl arası	48	106,23	24,53	61,00	150,00			
		21 yıl ve üzeri	29	106,79	18,87	64,00	138,00			

**p<0,05*

Erkeklerin evlilik sürelerine göre yakın ilişkilerde yaşantılar, dine yönelim ve aldatma eğilimi ölçekleri puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'ya göre araştırmaya katılan erkeklerin evlilik sürelerine göre yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeğinde yer alan kaygılı ve kaçınmacı bağlanma alt boyutlarından ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Katılımcıların evlilik sürelerine göre dine yönelim ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde, dışsal dini yönelim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken (p>0,05), içsel dini yönelim puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

6-20 yıldır evli olan erkeklerin içsel dini yönelim puanları diğer erkeklere göre daha yüksektir.

Tablo 7. Katılımcıların çocuk sayılarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		Çocuk sahibi olma	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	Çocuğu olmayan	37	2,46	0,53	1,44	4,11	3,08	0,03*	1-4
		Bir çocuk	31	2,41	0,41	1,61	3,56			2-4
		İki çocuk	49	2,54	0,43	1,72	3,67			
		Üç çocuk ve üzeri	13	2,86	0,61	2,00	3,89			
	Kaçınmacı Bağlanma	Çocuğu olmayan	37	2,70	0,71	1,22	4,33	0,43	0,73	
		Bir çocuk	31	2,54	0,57	1,11	3,56			
		İki çocuk	49	2,62	0,50	1,11	4,17			
		Üç çocuk ve üzeri	13	2,56	0,67	1,33	3,56			
DYÖ	İçsel Yönelim	Çocuğu olmayan	37	30,05	4,29	23,00	43,00	0,33	0,80	
		Bir çocuk	31	30,48	4,85	20,00	39,00			
		İki çocuk	49	30,98	4,40	21,00	40,00			
		Üç çocuk ve üzeri	13	31,00	5,05	20,00	39,00			
	Dışsal Yönelim	Çocuğu olmayan	37	34,11	8,40	15,00	51,00	0,06	0,98	
		Bir çocuk	31	34,55	8,56	17,00	48,00			
		İki çocuk	49	34,78	7,03	19,00	48,00			
		Üç çocuk ve üzeri	13	34,00	10,34	13,00	44,00			
AEÖ		Çocuğu olmayan	37	108,65	23,21	64,00	150,00	0,40	0,75	

Aldatma Eğilimi	Bir çocuk	31	110,26	22,47	71,00	146,00
	İki çocuk	49	106,06	21,57	61,00	143,00
	Üç çocuk ve üzeri	13	103,46	22,35	61,00	148,00

**p<0,05*

Tablo 7'de verilen varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, erkeklerin çocuk sayılarına göre kaygılı bağlanma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (p<005). Üç ve üzeri sayıda çocuğu olan erkeklerin kaygılı bağlanma puanları, çocuğu olmayan ve tek çocuk sahibi olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Erkeklerin çocuk sayılarına göre kaçınmacı bağlanma puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>0,05). Araştırmaya katılan erkeklerin çocuk sayılarına göre içsel dini yönelim, dışsal dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tablo 8. Katılımcıların anne eğitim durumlarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması(n=130)

Ölçekler		**Anne Eğitim durumu**	**n**		**s**	**Min**	**Max**	**F**	**p**	**Fark**
YİYE	Kaygılı Bağlanma	İlköğretim	77	2,62	0,51	1,78	4,11	4,902	0,009*	1-2
		Lise	34	2,41	0,45	1,44	3,50			1-3
		Lisans/Lisansüstü	19	2,29	0,35	1,67	2,89			
	Kaçınmacı Bağlanma	İlköğretim	77	2,64	0,58	1,11	4,17	2,319	0,103	
		Lise	34	2,70	0,66	1,22	4,33			
		Lisans/Lisansüstü	19	2,35	0,46	1,11	3,11			
DYÖ	İçsel Yönelim	İlköğretim	77	31,12	4,32	20,00	39,00	3,701	0,027*	1-2
		Lise	34	28,85	4,84	20,00	43,00			2-3
		Lisans/Lisansüstü	19	31,63	4,02	23,00	40,00			
		İlköğretim	77	35,35	7,71	13,00	48,00	1,839	0,163	

	Dışsal Yönelim	Lise	34	32,21	8,98	15,00	51,00		
		Lisans/Lisansüstü	19	34,84	7,41	18,00	47,00		
	Aldatma Eğilimi	İlköğretim	77	109,74	20,79	61,00	150,00	1,377	0,256
AEÖ		Lise	34	102,21	21,96	64,00	146,00		
		Lisans/Lisansüstü	19	108,16	27,25	61,00	146,00		

**p<0,05*

Tablo 8.'de verilen varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, erkeklerin anne eğitim durumlarına göre kaygılı bağlanma puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmış olup, annesi ilköğretim mezunu olan erkeklerin diğerlerine göre kaygılı bağlama puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Erkeklerin anne eğitim durumlarına göre kaçınmacı bağlanma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Katılımcıların anne eğitim durumlarına göre dini yönelim ölçeğinde yer alan dışsal dini yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar arasında farkı olmadığı saptanırken (p>0,05), içsel yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (p<0,05). Annesi lise mezunu olan erkeklerin içsel dini yönelim puanları, diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Anne eğitim durumlarına göre katılımcıların aldatma eğilimi ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tablo 9. Katılımcıların baba eğitim durumlarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması (n=130)

Ölçekler		Baba Eğitim Durumu	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	İlköğretim	61	2,69	0,52	1,78	4,11	8,916	0,000*	1-2
		Lise	39	2,39	0,41	1,44	3,50			1-3
		Lisans/Lisansüstü	30	2,32	0,37	1,67	3,11			
	Kaçınmacı Bağlanma	İlköğretim	61	2,63	0,60	1,11	4,17	0,477	0,622	
		Lise	39	2,67	0,62	1,22	4,33			
		Lisans/Lisansüstü	30	2,53	0,56	1,11	3,72			
DYÖ	İçsel Yönelim	İlköğretim	61	31,30	4,28	20,00	39,00	1,373	0,257	
		Lise	39	30,00	4,72	23,00	43,00			
		Lisans/Lisansüstü	30	29,97	4,63	20,00	40,00			
	Dışsal Yönelim	İlköğretim	61	35,46	7,63	13,00	48,00	0,893	0,412	
		Lise	39	33,64	9,02	15,00	51,00			
		Lisans/Lisansüstü	30	33,47	7,68	15,00	47,00			
AEÖ	Aldatma Eğilimi	İlköğretim	61	108,44	19,79	64,00	148,00	0,123	0,884	
		Lise	39	107,31	25,50	61,00	150,00			
		Lisans/Lisansüstü	30	106,00	22,85	61,00	146,00			

**p<0,05*

Tablo 9 incelendiğinde, araştırmaya katılan erkeklerin baba eğitim durumlarına göre kaygılı bağlanma puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (p<0,05). Babası ilköğretim mezunu olan erkeklerin diğerlerine göre kaygılı bağlama puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Erkeklerin baba eğitim durumlarına göre kaçınmacı bağlanma, içsel dini yönelim, dışsal dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tablo 10. Katılımcıların eş eğitim durumlarına göre Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dine Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanlarının karşılaştırılması (n=130)

Ölçekler		Eş Eğitim Durumu	n		s	Min	Max	F	p	Fark
YİYE	Kaygılı Bağlanma	İlköğretim	20	2,63	0,55	1,89	3,61	6,866	0,001*	1-3
		Lise	45	2,68	0,42	1,83	3,89			2-3
		Lisans/Lisansüstü	65	2,37	0,46	1,44	4,11			
	Kaçınmacı Bağlanma	İlköğretim	20	2,43	0,61	1,11	3,39	1,285	0,280	
		Lise	45	2,68	0,59	1,33	4,17			
		Lisans/Lisansüstü	65	2,63	0,59	1,11	4,33			
DYÖ	İçsel Yönelim	İlköğretim	20	31,90	4,15	23,00	39,00	2,906	0,058	
		Lise	45	31,36	4,71	20,00	43,00			
		Lisans/Lisansüstü	65	29,68	4,34	20,00	40,00			
	Dışsal Yönelim	İlköğretim	20	36,50	6,43	18,00	46,00	1,659	0,194	
		Lise	45	35,31	9,08	13,00	51,00			
		Lisans/Lisansüstü	65	33,23	7,68	15,00	47,00			
AEÖ	Aldatma Eğilimi	İlköğretim	20	107,10	24,09	61,00	150,00	0,036	0,965	
		Lise	45	106,98	21,14	64,00	148,00			
		Lisans/Lisansüstü	65	108,06	22,62	61,00	146,00			

*p<0,05

Katılımcıların eş eğitim durumlarına göre varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Araştırmaya katılan erkeklerin eş eğitim durumlarına göre kaygılı bağlanma puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmış olup, eşi ilköğretim mezunu olan erkeklerin diğerlerine göre kaygılı bağlama puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Erkeklerin eş eğitim durumlarına göre kaçınmacı bağlanma, içsel dini yönelim, dışsal dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tablo 11. Katılımcıların Yakın İlişkilerde Yaşantılar, Dini Yönelim ve Aldatma Eğilimi Ölçekleri puanları arasındaki korelasyonlar

			YİYE		**DYÖ**		**AEÖ**
			Kaygılı Bağlanma	Kaçınmacı Bağlanma	İçsel Yönelim	Dışsal Yönelim	Aldatma Eğilimi
YİYE	Kaygılı Bağlanma	r	1,00				
		p					
	Kaçınmacı Bağlanma	r	0,07	1,00			
		p	0,41				
DYÖ	İçsel Yönelim	r	0,17	0,01	1,00		
		p	0,06	0,94			
	Dışsal Yönelim	r	0,13	0,14	0,53	1,00	-0,02
		p	0,15	0,12	0,00*		0,81
AEÖ	Aldatma Eğilimi	r	-0,23	-0,09	-0,08	-0,02	1,00
		p	0,01*	0,29	0,35	0,81	

*p<0,05

Tablo 11'de araştırmaya katılan erkeklerin yakın ilişkilerde yaşantılar, dini yönelim ve aldatma eğilimi ölçekleri puanları arasındaki korelasyonların saptanması amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen erkeklerin kaygılı bağlanma alt boyutundan aldıkları puanlar ile aldatma eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı zayıf negatif bir korelasyon olduğu saptanmıştır (p<0,05). Buna göre erkeklerin kaygılı bağlanma puanları arttıkça, aldatma eğilimi puanları azalmaktadır. Ayrıca dini yönelim ölçeğinde yer alan içsel dini yönelim ve dışsal dini yönelim alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir korelasyon olduğu saptanmıştır (p<0,05). Buna göre erkeklerin içsel dini yönelim puanları arttıkça, dışsal dini yönelim puanları da artmaktadır.

Tablo 12. Katılımcıların yaş, gelir, evlilik süresi, yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeği ve dine yönelim ölçeği puanlarının aldatma eğilimi puanlarını yordamasına ilişkin regresyon analizi (n=130)

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		**Standardize Katsayılar**		
	B	**Std. Hata**	**Beta**	**t**	**p**
(Constant)	152,24	20,04		7,60	0,00
Yaş	0,08	0,33	0,04	0,23	0,82
Gelir	-0,22	0,00	-0,23	-2,63	0,01*
Evlilik süresi	0,09	0,32	0,04	0,26	0,79
Kaygılı Bağlanma	-11,65	4,11	-0,26	-2,84	0,01*
Kaçınmacı Bağlanma	-3,51	3,23	-0,09	-1,09	0,28
İçsel Yönelim	-0,44	0,50	-0,09	-0,87	0,38
Dışsal Yönelim	0,23	0,29	0,08	0,81	0,42

*(R^2 = 0,11, *p<0,05)*

Tablo 12 katılımcıların yaş, gelir, evlilik süresi, yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeği ve dini yönelim ölçeği puanlarının aldatma eğilimi puanlarını yordamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Araştırmaya katılan erkeklerin yaş, gelir, evlilik süresi, yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeği ve dini yönelim ölçeği puanlarının aldatma eğilimi puanlarını yordamasına ilişkin kurulan modelin anlamlı olduğu (p<0,05) ve bu değişkenlerin aldatma eğilimindeki değişimin %11'ini açıkladığı saptanmıştır. Araştırmaya dahil edilen erkeklerin aylık gelirlerinin ve kaygılı bağlanma puanlarının aldatma eğilimi ölçeği puanlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde yordadığı saptanmıştır (p<0,05). Buna göre

erkeklerin gelirlerinde meydana gelecek 1 birimlik artış aldatma eğilimlerini 0,22 birim, kaygılı bağlanma puanlarında meydana gelecek 1 birimlik artış 11,65 birim azaltmaktadır.

Tartışma

Bağlanma biçimi, dini yönelimler ve sosyodemografik değişkenlerin aldatma eğilimine etkisinin olup olmadığını inceleyen çalışmamızda araştırmaya katılan erkeklerin yaş, gelir, evlilik süresi, yakın ilişkilerde yaşantılar ölçeği ve dini yönelim ölçeği puanlarının aldatma eğilimi puanlarını yordamasına ilişkin kurulan modelin anlamlı olduğu ve bu değişkenlerin aldatma eğilimindeki değişimin %11'ini açıkladığı saptanmıştır.

Çalışmamızda özellikle katılımcıların kaygılı bağlanma puanları arttıkça aldatma eğilimlerinin azaldığı görülmüştür. Kendisinin sevilebilirliği konusunda kuşku içinde bulunan kaygılı bağlanan bireyin, hayat arkadaşının kendisini terk edebileceği ihtimali karşısında kaygı dolu olduğu (Fraley ve Shaver 2000; Collins ve Feeney, 2004) ve tüm çevresel uyaranlar karşısında aşırı duyarlı olduğu bilinmektedir. Literatürle tutarlı olarak (Kobak ve Hazan, 1991; Feeny, 2004; Mikulincer ve Shaver, 2007) kaygılı bağlanan bireyin çalışmamızda romantik partnerine yakınlığını arttırarak stresini azaltmaya güdülendiği düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile kaygılı bağlanma düzeyi arttıkça bireyin eşinden destek görmek (Simpson ve Rholes, 2017), sevilme ve kabul görme umudu (Raz, 2002; Waldinger ve ark., 2003, Avihou, 2006) ile eşine daha fazla yaklaşması ve aldatma eğiliminde olmaması beklenebilecek bir durumdur. Kaygılı ve kaçınıcı bağlanma örüntüsüne sahip kişilerin evlilik uyumlarının incelendiği bir çalışmada kaygılı bağlananların kaçınıcı gruba kıyasla daha yüksek evlilik uyumu gösterdikleri saptanmıştır (Uluyol, 2014). Yapılan çalışmalar kaygılı ve güvenli bağlanma örüntüsüne sahip bireylerin kaçıngan bağlanma örüntüsüne kıyasla ilişkilerde daha sadık olduklarını, kaçıngan bağlanma stiline sahip bireylerin ise aldatmaya daha eğilimli olduklarını ileri sürmektedir (Hatamy, Fathi, Gorji ve Esmaeily, 2011, Qurik, Owen ve Fincham, 2012). Çalışmalar kaygılı bağlanan kişilerin güvenli bağlananlara kıyasla eşlerinin sevgisine ve romantik ilişkideki desteğine önemli ölçüde vurgu yaptıkları sonucuna ulaşmıştır (Mikulincer ve Shaver, 2007).

Buna karşın kaygılı olan yetişkinin aldatmaya daha fazla yöneldiğini iddia eden çalışmalar da bulunmaktadır (Bogaert ve Sadava, 2002). Bu sonuç güvenli bağlanan kişilerin kendilerini çekici bulması ve kaygılı bireye göre aldatmaya daha az yönelecekleri şeklinde yorumlanmaktadır. Benzer şekilde Fricker'ın (2006) yaptığı çalışmada kaçıngan ve kaygılı bağlanma ile aldatmanın yüksek düzeyde ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmamızda aldatma eğilimini yordayan diğer bir değişken ise gelir durumudur. Katılımcıların gelir düzeyi azaldıkça aldatma eğilimi artmaktadır. Evlilik hayatının rutine girmesi, yaşanan duygusal boşluğun artması, yeni heyecan arayışları, eşle yaşanan çeşitli iletişim, çatışma problemleri gibi bireyin aldatma davranışına neden olduğu düşünülen faktörlerin gelirin azalması ile daha görünür hale gelerek bireyin aldatma eğilimini güçlendireceği düşünülmektedir. Gelir seviyesinin azalması kişinin kendisini

kötü hissetmesine ve benliğini koruma, var olma çabası içine girerek aldatma eğilimine yol açabilen bir etken olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada kişi bildirimine dayalı ölçüm alınması, korelasyonel ve enlemesine kesitsel bir çalışma olması, örneklem sayısının azlığı ve sadece erkek katılımcılarla yapılması çalışmaya sınırlılık getirmektedir. Çalışma yakın ilişkiler ve ruh sağlığı çalışanlarına bilgi sağlayıcı niteliktedir. Daha geniş örneklem gurupları ile ilerde yapılacak çalışmalara yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

Ainsworth, M.D., Blehar,M.C.,Waters, E.,&Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. 2nd ed. Hillsdale, NJ: Erlbaum; 345–373.

Ainsworth, M. D. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. American Psychologist, 46, 333-341.

Allport, G. W.,& Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. Journal of Personality and Social Psychology, 5, 432–433.

Astacio, V. (1999). Marital satisfaction, religious problem-solving style and coping with a Hispanic sample. Dissertation Abstracts International, 61 (5-B), (UMI No. 9975611).

Atkins, Baucom, Jacobson, (2001). "Understanding Infidelity: Correlates in a National Random Sample" , Journal of Family Psychology, Vol.15, No.4, 735-749.

Avihou, N. (2006). Attachment orientations and dreaming: An examination of the unconscious components of the attachment system. Unpublished doctoral dissertation, Bar-Ilan University.

Bogaert, A. and Sadava, S. (2002). Adult attachment and sexual behavior. *Personal Relationships*, 9(2), pp.191-204.

Bowlby, J. (1969). " Attachment and Loss Volume 1: Attachment", New York: Basic Books.

Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), Attachment theory and close relationships (pp. 46–76). London: Guilford Press.

Brimhall, A. S., & Butler, M. H. (2007). Intrinsic vs extrinsic religious motivation and themarital relationship. American Journal of Family Therapy, 35(3), 235–249.

Cirhinlioğlu, F. G. (2006). Üniversite öğrencilerinde utanç eğilimi, dini yönelimler, benlik kurguları ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiler (Yayınlanmamış Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Feeney, B. C. & Collins N. L. (2004). Interpersonal safe haven and secure base caregiving processes in adulthood. In: Simpson J, Rholes S, editors. Adult Attachment: New Directions and Emerging Issues. Guilford Press.

Feeney B. C. (2004). A secure base: Responsive support of goal strivings and exploration in adult intimate relationships. Journal of Personality and Social Psychology. ;87:631–648.

Fricker, J. (2006). Predicting Infidelity: The Role of Attachment Styles, Lovestyles, and the Investment Model.(Unpublished doctoral dissertation).Swinburne University of Technology.

Hall ve Fincham (2006), "Relationship Dissolution Following Infidelity: The Roles of Attributions and Forgiveness", Journal of Social and Clinical Psychology, Vol. 25, No.5, 508-522.

Hatamy, A. Fathi, E. Gorji, Z. Esmaeily, M (2011). The Relationship between parenting styles and Attachment Styles in men and women with infidelity, Procedia Social and Behavioral Sciences, 15 , 3743–3747

Fraley, R. C. and P. R. Shaver (2000), 'Adult attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions', *Review of General Psychology*, 4, 132–54

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. Journal of Personality and Social Psychology, 52, 511–524.

Hünler, O. S., & Gencöz, T. (2005). The effect of religiousness onmarital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship. Contemporary Family Therapy, 27(1), 123–136.

Kelly, E. L.,& Conley, J. J. (1987). Personality and compatibility: A prospective analysis of marital stability and marital satisfaction. Journal of Personality and Social Psychology, 52(1), 27-40.

Kobak, R. R., & Hazan, C. (1991). Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(6), 861-869.

Koehne, K. (2000). The relationship between relational commitment, spousal intimacy, and religiosity and marital satisfaction.Dissertation Abstracts International, 61 (6-B), (UMI No. 9973464).

Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). Attachment in adulthood: Structure, Dynamics, and change. New York: Guilford Press.

Orathinkal, J., & Vansteenwegen, A. (2006). The effect of forgiveness on marital satisfaction in relation to marital stability. Contemporary Family Therapy: An International Journal, 28(2), 251–260.

Polat, D. (2006). " Evli Bireylerin Evlilik Uyumları, Aldatma Eğilimleri ve Çatışma Eğilimleri Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Qurik, K. , Owen, J. , Fincham, F. (2012). Perceptions of Partner's Deception in Friends with Benefits Relationships. Journal of Sex & Marital Therapy. (Vol. 40, pp. 43-57)

Raz, A. (2002). Personality, core relationship themes, and interpersonal competence among young adults experiencing difficulties in establishing long-term relationship. Unpublished doctoral dissertation, Haifa University.

Schramm, D. G., Marshall, J. P., Harris, V. W., & Lee, T. R. (2012). Religiosity, homogamy, and marital adjustment: An examination of newlyweds in first marriages and remarriages. Journal of Family Issues, 33(2), 246–268.

Shackelford, T. K., & Buss, D. M. (1997). Marital satisfaction in evolutionary psychological perspective. In R. J. Sternberg & M. Hojjat (Eds.), *Satisfaction in close relationships* (pp. 7-25). New York, NY, US: Guilford Press.

Shackelford, T. K., Goetz, A. T., McKibbin, W. F., & Starratt, V. G. (2007). Absence makes the adaptations grow fonder: Proportion of time apart from partner, male sexual psychology, and sperm competition in humans (Homo sapiens). Journal of Comparative Psychology, 121, 214–220.

Simpson, J. A., & Rholes, W. S. (2017). Adult attachment, stress, and romantic relationships. DOI: 10.1016/j.copsyc.2016.04.006

Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. Türk Psikoloji Dergisi, 21(57), 1-22.

Uluyol, F. (2014) Bağlanma Örüntüleri, Eşe Yönelik Kişilerarası Şemalar ve Evlilik Sorunlarıyla Başa Çıkabilme Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Vaughan, L.A. (2001). The relationship between marital satisfaction levels associated with participation in the FREE (forgiveness and reconciliation through experiencing empathy) and hope-focused marital enrichment program. Dissertation Abstracts International, 62 (2-B), (UMI No. 3004950).

Waldinger, R. & Lichter, M.I. & Berkeley, C.A. (2003). Why Employers Love Immigrants: *How the Other Half Works: Immigration and the Social Organization of Labor* : University of California Press , 276 Pages

YERALTI EDEBİYATININ ANAVATANI: FANZİNLER

Doç. Dr. Fethi DEMİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

Öz

Yeraltı edebiyatı, egemen sisteme karşı çıkan; alt kültürlerden beslenen, müesses nizamı ve onun tüm kurumlarını ve değer yargılarını reddeden, her türlü illegal ve gayrinizami davranışın ve edimin kendine yer bulduğu bir edebiyat alanıdır. Kökleri insanlığın ilk edebi üretimlerine kadar uzanmakla birlikte, bir akım olarak ortaya çıkışı modern ve modern sonrası döneme rastlar. Önceleri fanzinler, forumlar, belirli dar grupların kapalı devre toplantılarında görülen Yeraltı edebiyatı, zamanla birçok yayınevinin ilgisini çeker. Birçok yayınevi, bu tür eserleri basmaya başlar. Edebiyat dergilerinin ve akademik çevrelerin konuya olan ilgisi artar. Hatta paradoksal bir biçimde Yeraltı edebiyatı popüler bir tür haline gelir ki bu durum onun "yeraltı" özelliklerini önemli ölçüde aşındırır. Özellikle 1960'lardan sonra başta Amerika olmak üzere yaygınlaşması, popülerlik kazanması ve hatta kapitalist sanat ve edebiyat endüstrisinin odağına yerleşmesi, paradoksal bir biçimde Yeraltı edebiyatını sorunsallaştırır. Yeraltı edebiyatının ne olduğu, yazarın mı, eserin mi yoksa baskı yönteminin mi Yeraltı olması gerektiği, neyi kapsadığı ve hangi eserlerin/yazarların bu edebiyata dâhil edileceği konusu iyice tartışmalı ve girift hale gelir. Tüm bu tartışmaların odağında Yeraltı edebiyatını, hâlâ eski biçimiyle sürdürmeye çalışan fanzinler yer alır. Çünkü fanzinler, her türlü iktidar ilişkisinin dışında kendini var etmeye çalışan "Gerçek Yeraltı Edebiyatı" ile kapitalizmin belirlediği tüketim odaklı "Popüler Yeraltı Edebiyatı" arasında bir katalizör görevi görür.

Anahtar Sözcükler: Yeraltı Edebiyatı, Fanzinler, Modernizm, Marjinal edebiyat.

THE MOTHERLAND of UNDERGROUND LITERATURE: FANZINS

Abstract

Underground literature is accepted as a movement/tendency/genre which starts to take on a popular dimension with the globalization emerging in modern and post-modern literature. Every kind of illegal and anomalous behaviours and deeds take place in underground literature, which objects to the dominant powers, denies the established order and its all units and standards of judgements and which is nourished

with subcultures. As the history of underground literature goes back to the first literal productions, the emergence of it, as movement comes up to modern and postmodern period. Firstly, Underground Literature which shows itself with fanzines, forums, in the shape of closed cycles of restricted groups, attracts the attention of many publishers. Many publishers started to press such works. The interest of literal magazines and academic environments in this subject rises. Moreover, underground literature becomes a popular kind paradoxically and this situation washes away some of its "underground" features dramatically. Especially after 1960s and particularly in America, gains popularity and even becomes the focus of capitalist art and literature industry paradoxically problematize the underground literature. In this circumstance, the subjects like what underground literature is, whether the writer, the work or oppression methods should be "Underground", what it involves and which writers/works should be involved in this literature becomes completely contradictive and inextricable. The focus of all these discussions is the fanzines which are still trying to maintain underground literature in their old form. Because fanzines act as a catalyst between the "real underground literature" that tries to create itself out of all power relations and the "popular underground literature" that is based on consumption determined by capitalism.

Keywords: Underground literature, Fanzine, Modernism, Marginal literature.

1. Giriş

Yeraltı edebiyatının anavatanı fanzinlerdir. Bu önerme, Yeraltı edebiyatı bağlamında sürdürülen tartışmalar arasında belki de üzerine uzlaşma sağlanabilecek tek olgudur. Çünkü Yeraltı edebiyatının ne olduğu, neyi kapsadığı ve hangi eserlerin/yazarların bu edebiyata dâhil edileceği konusundaki tartışmalar henüz nihayete ermiş değildir. Örneğin konuyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapan Duisburg-Essen Üniversitesi'nden Thomas Ernst; bir eserin Yeraltı sayılabilmesinin kriterlerini; toplumsal anlamda Yeraltına ait bir topluluğun varlığı, yayınevlerinin edebiyat dünyasını domine edebilecek ekonomik gücünün bazı eserleri ötelemesi, yazarın marjinal bir yaşam sürmesi, eserin biçim olarak müstehcen ve kirli bir dil içermesi, içerik olarak ise kanon edebiyattan koparak ötekilerin, tutunamayanların, marjinallerin yaşamına odaklanması ve müseses nizama karşı mesafeli bir tavır alması biçiminde sıralar. (Ernst, 2013: 422) 1980 sonrası Türk tiyatro edebiyatında Yeraltı tarzında yazdığı oyunlarıyla tanınan Özen Yula ise Yeraltı edebiyatının kriterleri olarak egemen olana başkaldırmak, yasal olanın ötesine geçmek, irkitici olanı benimsemek, deneysel olanı öne çıkarmak, doğaçlama, eşzamanlılık ve kolaj gibi tekniklerden yararlanmak, çeşitliliği vurgulamak yabancılaşmayı temel almak, egemen kültüre karşı çıkmak, pikaresk ögeler içermek ve altkültüre ağırlık vermek gibi ölçütlere dikkat çeker. (Yula, 1995: 68) Öte yandan Altay Öktem bir eserin Yeraltı sayılabilmesi için dili, anlatım özellikleri, teknik boyutu gibi edebî ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini söyleyerek konuyu biraz daha metin boyutuyla sınırlandırmaya çalışır. (Öktem, 2005: 7) Hikmet Temel Akarsu ise eserden çok, yazarın muhalif tavrını öne çıkararak ancak "hücresinin duvarına kanıyla yazı yazanlar, avangard bir ideal ya da duruş adına eser, yazı yayımlayanlar, ölümü göze alıp aykırılıktan

ödün vermeyenler, fanzin, e-fanzin yayınlayıp düzene kafa tutanlar" (Akarsu, 2005: 17) Yeraltı edebiyatçısı sayılmalıdır, der. Özcesi daha uzun süre devam edecek gibi görünen bu tartışmalarda, genel anlamda bir eserin Yeraltı kabul edilebilmesi için üç farklı ölçütün öne çıktığı söylenebilir. İlk ölçüt eserin kendisidir. İkinci ölçüt eserin yazarıdır. Üçüncü ölçüt ise eserin yayımlanma biçimidir. Tüm bu üç ölçütün kesişim kümesini yani ortak paydasını ise fanzinler oluşturur. Nitekim fanzinler; hem içerik olarak sistemin görmezden geldiği her türlü konuyu sansürsüzce işler hem fanzin yazarlarının çoğu Yeraltı kültürü içerisinden gelen marjinal kimselerdir hem de fanzinler herhangi bir bandrol, vergi, resmi yayın sürecinden geçmeden bir bakıma korsanvari yayımlanır. Ana akım dışında kalan, herhangi bir kontrol sürecinden geçirilmeyen, yazarın duygularını ve düşüncelerini sansürsüzce dile getirdiği edebi üretimlerin bir toplamı olan fanzinler, hâlihazırda Yeraltı edebiyatının asi ruhunun en iyi görüldüğü alanlardır.

Fanzinler; modern kapitalist Batı toplumları başta olmak üzere dünyanın hemen her coğrafyasına yayılmış, el altından dağıtılan kimi zaman muhalif ve köktenci politik bir tavrı savunmayı, kimi zaman marjinal yaşam kültürünü gündeme taşımayı, kimi zaman henüz kabul görmemiş edebiyat ve sanat akımlarını işlemeyi, kimi zaman ise büyük medya kuruluşlarının görmezden geldiği kimi konulardan bilgi vermeyi amaç edinmiş her türlü sansürden azade platformlardır. Sistem tarafından kontrolü, neredeyse imkânsız olan fanzinler, sanal ağların gelişmesi, internet teknolojisinin tüm dünyada yaygınlaşmasıyla bir taraftan "e-fanzin"e (e-zin) dönüşerek başka bir noktaya ulaşmıştır. Öte taraftan bazı fanzinler ise bu dijital devrime karşı kendi geleneksel yöntemlerini kullanarak başka bir muhalif söylemi sürdürmektedir. Bir bakıma fanzinler, "sıradanlığı reddeden, başkaları gibi olmak istemeyen, alışılagelmişliğe, gelenekleşmiş kurumlara ve egemen kültüre başkaldırışın sözcülüğüne devam etmektedir." (Ölçekçi, 2016: 346)

2. Yeraltı Edebiyatının Anayurdu: Fanzinler

Fanzin kavramı, etimolojik olarak İngilizce "**Fan**atic" ve "Maga**zine**" sözcüklerinin kısaltılmasıyla oluşturulan bir terimdir. Terimin 'hayran dergisi', (fan magazine) ya da 'hayal dergisi (fantasy magazine)' şeklinde açılımları da yapılmaktadır. (Ölçekçi, 2016: 347) Fanzin terimi; kendisini oluşturan fanatik ve magazin sözcüklerinin anlamlarıyla birlikte düşünüldüğünde, çeşitli konulara aşırı derecede coşku ve tutkuyla bağlı olan kimselerin hazırladıkları, belli bir kitleye hitap eden yayınları çağrıştırır. Benzer bir yaklaşım fanzinler üzerine önemli araştırmalar yapan Altay Öktem tarafından da dile getirilir. Öktem, fanzini, "bir kişi ya da grubun, bir şekilde bağlandığı, çok önemsediği, kendine dert edindiği konular, olaylar, kişiler ya da kavramalar hakkında kısıtlı imkânlarıyla oluşturduğu her türlü yayın olarak tanımlar. (Öktem, 2006: 11) Öktem'e göre böylesi bir ihtiyacın ortaya çıkmasının temel sebebi, özellikle gençlerin kapitalizm tarafından tahakküm altına alınmak istenen yaşam alanlarını savunmak istemesidir. Zira "geleneksel aile yapısıyla, eğitim sistemiyle, apolitikleştirme çabalarıyla, devletin resmi ve gayri resmi güçleriyle dar bir alana sıkıştırarak tüm çıkış noktaları kapatılan, bir anlamda kendi içinde boğulmaya terk edilen gençler, fanzin çıkartarak hayata ve hayatını baskı altına alan kurumlara duyduğu tepkiyi öfkeye dönüştürmektedir." (Öktem, 2006: 12) Fanzinlerin iletişim dünyasındaki yeri

üzerine bir makale yayımlayan Haluk Ölçekçi ise "amatör bir ruhla çıkarılan, çoğaltılmalarında profesyonel baskı ve tekniklerin tercih edilmediği, genel dağıtım ağının dışında ancak bazı kitapçılarda ya da gönüllüler aracılığıyla yollarda satılan, yeraltı edebiyatı (underground) kapsamında değerlendirilen gazete ve dergileri fanzin olarak adlandırmak mümkündür" (Ölçekçi, 2016: 347) der. Erol Mutlu ise hazırlamış olduğu *İletişim Sözlüğü*'nde, fanzinlerin kimi inançları ve davranışlarıyla farklılaşan toplumsal bir kümenin kültürü olan alt kültür ile bir topluluğun baskın ya da egemen kültürüyle uzlaşmaz çelişki içinde olan karşı kültürün ana akım medyadaki temsil sorunlarına karşı geliştirdikleri alternatif iletişim araçları olduğunu söyler. (Mutlu, 1998: 35) Fanzinlerin protest tavrına dikkat çeken Deleuze da kavramı, "sistemin dayattığı çıkış yollarına giremeyen ya da özellikle girmek istemeyenlerin kendi çabalarıyla ürettiği bir başkaldırı nesnesi" (Deleuze, 2003: 20) biçiminde tarif eder.

Fanzinler biçim, içerik ve yayımlanma periyodu bakımından da yayıncılık ilkelerini, genel algıları ve tutumları tersyüz eden bir anlayışa sahiptir. Öncelikle fanzinlerin dergiler ve gazeteler gibi düzenli ve periyodik bir yayımlanma zamanı yoktur. Fanzini çıkaranların ya da fanzin yazarlarının önceliklerine, arzularına, eleştirmek istedikleri konuların durumuna göre düzensiz olarak yayımlanırlar. Bu nedenle herhangi bir kütüphanede, akademik indekste veya yayınevi kataloğunda fanzinlerin tüm arşivini bulmak neredeyse imkânsızdır. Yine kaç sayı yayımlandıkları, kaç kopya dağıtıldıkları, nerelerde satıldıkları, fiyatlarının ne olduğu, yazar kadrosunun ayrıntılı bibliyografyası da pek bilinmez. Sadece belirli örnekleri üzerinden A4 veya B5 fotokopi kâğıdına basıldıkları; el yazısı, daktilo ve çoğunlukla fotokopi makinesiyle çoğaltıldıkları çoğu zaman ücretsiz ya da cüzi bir fiyatla okura ulaştırıldıkları, belirli kitapevleri ya da kişiler tarafından elden dağıtıldıkları söylenebilir. Böylece muhalif tavrını sürdürmeyi başaran fanzinler, popülerleşmeye, kapitalist pazar ilişkilerinin parçası olmaya, sistemin genel değer yargılarına teslim olmaya inat varlığını sürdürmeye devam eder. Öte yandan fanzinlerin hazırlanış şekli de bu özgürlükçü ve muhalif tavırdan önemli izler taşır:

"Bu yayınlar; farklı yöntemlerle çoğaltılan örnekleri olmakla beraber genellikle fotokopi aracılığı ile çoğaltılarak, satış amacı güdülmeden dağıtılan yayınlardır. Dergiden (süreli yayınlardan) ayrı olarak, süresi belirsiz olarak çıkar ve daha amatörce hazırlanır. Türkçede "Fanzin" olarak kullanılan "fanzine", genelde belirli bir konu üzerine işlenen yapıtlardan (yazı, resim, fotoğraf, karikatür, vb.) oluştuğu gibi, değişik ve çeşitli konuların yapıtlarının da bir araya gelmesiyle oluşabilir. Her türlü materyal kullanılarak oluşturulabilen fanzinler tek sayfalık olabileceği gibi birbirine zımbalanmış, iğnelenmiş çok sayıda sayfadan da oluşabilir. Geleneksel olarak el yazısı, daktilo, kolaj, çizim gibi farklı elementlerden oluşur. (wikipedia.org., 02.07.2015)

Yayımlanma, biçim ve içerik kriterlerinden ötürü fanzinlerin ilk örneklerinin ne zaman yayınlandığı konusunda net bir bilgi vermek zordur. Fakat genel bir kabulle kanonun dışında kalan ya da bırakılan edebî ürünlerin varlığı, ilk edebî üretimlere kadar uzanır. Çünkü insanlık hangi toplumsal düzen içerisinde yaşarsa yaşasın, bir biçimde dışlananlar, ötekileştirilenler, müesses nizamla sorunlu olanlar, genel ahlak kurallarına uymayanlar hep olmuştur. Tüm bu kesimler, kendi duygularını ve düşüncelerini sanatın ve kültürün değişik dallarında olduğu gibi edebiyatta dile getirmiş ve yüzyıllar boyunca

görmezden gelinse de yok sayılsa da azımsanmayacak bir edebî dağarcık oluşturmuştur. Bu edebî dağarcık farklı dönemlerde farklı isimlerle nitelenmiştir. Nitekim kimi zaman gayriahlaki, kimi zaman sapkın kimi zaman tehlikeli kimi zaman muzır kimi zaman marjinal olarak kabul edilen bu ürünler; kanonik edebiyatın dışında belirli dar gruplar arasında, dost meclislerinde, samimi arkadaş toplantılarında dile getirilmiş, okunmuş ve paylaşılmıştır. (Demir, 2018: 112) Elbette bu üretimleri, bugün kullandığımız anlamda fanzin olarak değerlendirmek doğru olmaz. Ancak Yeraltı edebiyatına, fanzinlere hatta e-fanzinlere uzanan edebiyattaki "kara anlatı" damarının, bu "korsan ve marjinal yayıncılık" üslubunun altyapısını oluşturduklarını eklemek gerekir. Nitekim Altay Öktem de fanzinlerin tarihi konusunda benzer bir değerlendirme yapar:

"Tarihteki ilk fanzinin ne zaman hazırlandığını tespit etmemize olanak yok. Hangi sistem geçerli olursa olsun, sistem karşısında duran, kendini ifade etmek istediği halde sistemin araçlarını kullanamayan ya da bilinçli olarak kullanmak istemeyenlerin hazırladığı, teksirle, fotokopiyle, elle veya herhangi bir yöntemle çoğaltılıp dağıttıkları her türlü yayın fanzindir aslında. Bu açıdan baktığımızda fanzin'in tarihini ilk çağlara kadar götürebiliriz insanların toplu yaşama geçmesiyle birlikte, insanlık tarihinin ilk kuralları da işlemeye başlamıştır doğal olarak. Oluşan düzene karşı çıkan, bu amaçla mağaranın duvarına ilk çentiği atan kişi, tarihteki ilk fanzine de imza atmış oldu belki de!" (Öktem, 2006: 17)

Gerçek anlamda ilk fanzin örnekleri ise büyük ekonomik krizin yaşandığı 1920'li yıllar Amerika'sında yayımlanır. Bilinen ilk fanzin bilim kurgu hikâyelerini hayranlarına ulaştırmak için 1926'da Hugo Gernback tarafından çıkarılan *Amazing Stories* adlı yayındır. (Ölçekçi, 2016: 350) "İlk örnekler arasında Raymond Arthur Palmer ve Walter Dennis tarafından 1930 yılında ABD'de yayınlanan *The Comet* de sayılmaktadır. (Duncombe, 1997: 108) *The Comet*, birkaç kez isim değiştirir. Bu arada dergileşme süreci başlar ve Raymond Arthur Palmer'in başka bir bilim kurgu dergisinin editörlüğüne geçmesiyle The *Comet*'in yayın hayatı son bulur. Gerçi *Comet* (1940-1941) adıyla yayımlanan ve *The Comet'in* devamı gibi görülen bir fanzin daha çıkarılır. *The Comet*'in yolunda giden birçok çok bilim kurgu fanzini vardır. Özellikle uzay çalışmalarının arttığı II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda bilimkurgu patlaması yaşanır. Neredeyse bilim kurgu fanzinleri/dergileri tüm dünyanın gözdesi olur.

Fanzinlerin uzun yıllar bilim kurgunun etkisinde kalması, esasında taşıyıcısı oldukları Yeraltı edebiyatı gibi toplumun tabu olarak gördüğü, kanonun dışına ittiği, görmezden geldiği, küçümsediği ya da ayıpsadığı kimi konuları işlediklerinin göstergesidir. Başka bir ifadeyle fanzinler de tıpkı Yeraltı edebiyatı gibi bir boyutuyla dönemsel anlamda "Yeraltında" kalırlar. İşledikleri konular toplum tarafından kabul gördükçe, onlar da "Yeraltı" olma işlevini yitirirler. Bu bağlamda fanzinlerin avangart ve devrimci vasfı öne çıkar. Özellikle özgürlüklerin kısıtlandığı, toplumsal muhalefetin arttığı dönemlerde fanzinlere çok iş düşer. Nitekim Altay Öktem'e göre Martin Luther King'in teksirle çoğaltılan, Yeraltının kendine özgü ırmaklarından akarak elden ele dolaştırılan bildirileri de bir çeşit fanzindir. Yine Rusya'nın ilk fanzini olarak anılan *Samizdat*'ın kadın özgürlüğü için hazırlanmış pre-feminist isyanın izlerini taşıması da fanzinlerin devrimci ve protest karakterine iyi bir örnektir. Altay

Öktem, konuyu geniş tutarak II. Dünya Savaşı'ndaki direnişçilerin Avrupa'nın dört bir yanında hazırladıkları, teksirle çoğaltarak yaygınlaştırdıkları bildirileri de bir çeşit fanzin kabul eder.

1950'li yıllardan sonra Amerika ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde "savaş karşıtlığı" yeni muhalefet söyleminin ana temasını oluşturur. Çünkü yaklaşık 30-40 yıllık bir süre zarfında geride büyük yıkımlar, katliamlar, ölümler bırakan iki dünya savaşı, toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik yapıyı da ters yüz etmiştir. Özellikle genç devletler ayakta kalabilmek için büyük badireler atlatır, dünya "Soğuk Savaş" söylemiyle iki kutuplu hale gelir. İki süper güçten biri olan Amerika'da toplumsal, ekonomik ve ahlaki yozlaşma, toplumun belleğinde travmalar yaratan savaşların etkisiyle iyice gün yüzüne çıkar. İşte bu değer yitimine bağlı olarak protest, muhalif, nihilist topluluklar, hareketler hatta kuşaklar oluşur. Bunlar arasında en önemlisi, Yeraltı kültürünü ve dolayısıyla fanzinleri de derinden etkileyen Beat Kuşağı'dır. 1950'li yıllarda ABD toplumunun ortalama yaşamına, yozlaşan değerlerine karşı olan bu kuşak, New York'ta bir araya gelir ve daha sonra "Batı yakası kardeşliğine katılan bir grup Amerikan şairleri ve yazarları kapsar. Beat Kuşağı doğaçlama, tutkulu diyalog, açık cinsellik ve uyuşturucu deneyimleriyle ilgilenerek" (wikipedia. org. 13.08.2015) ahlak, erdem, gelenek ve aile gibi müesses nizamın başat unsurlarını sorunsallaştırır. Tüm bu yadırgatıcı girişimler doğal olarak fanzinlere yansır ve fanzinler yeni bir başkaldırı mahfiline dönüşür. Nitekim bu toplulukların kapalı devre yayınlarında, müziklerinde, yaşam biçimlerinde kendini gösteren tavır, 60'lı yıllarda bu kez Hippi kültürünü doğurur. Hippiler, renkli kıyafetleriyle, uzun saçlarıyla, çiçek çocuklar olarak betimlenir. Kendilerine asla sınır koymayan, var olan tüm yerleşik kurumları ve değerleri reddeden, komün hayatını savunan, savaş karşıtı, özgürlükçü yapıları; modern anlamda Yeraltı kültürünün de önemli bir kilometre taşını teşkil eder. Elbette Hippi kültürü etrafında üretilen düşüncenin, müziğin, sloganın, edebiyatın, karikatürün üretilme sahasını yine fanzinler oluşturur.

Fanzinler, 1970'li yıllardan sonra bu kez İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da başka bir boyutuyla öne çıkar. Tıpkı 1920'lerin Amerika'sında olduğu gibi ekonomik krizin derinleştiği, gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı nihilist ve karamsar bir atmosferde filizlenen Punk kültürü/müziği/felsefesi Yeraltı edebiyatını besleyen ana damarlardan biri olur. Punk, esas itibariyle "70'li yılların ikinci yarısında İngiltere'de bir müzik akımı etrafında gelişen toplumun tüm değerlerini altüst eden, yıkıcı bir alt kültürdür. Müzikal alt yapısını 70'li yılların ortasında New York'taki bazı müzik gruplarından alırken, tavır ve tarzı ise İngiltere'de şekillenir. Punk'ın nihilist ve yıkıcı tavrı, zamanla gelişip olgunlaşarak, anti faşist, anti kapitalist, anti militarist, anti otoriter, cinsiyetçilik ve homofobizm karşıtı, derin çevreci, hayvan haklarını savunan bir ideolojiye dönüşür." (Güldallı, www. turkiyedepunkveyeraltikaynaklarininkesintilitarihi.com. 03.09.2015) Punk'un arka planında Dadaizm'in izlerine rastlamak mümkündür. Çünkü Dadaizm; gerçek bir sanat/edebiyat akımı olmaktan çok, Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrası dönemin dengesini yitirmiş nihilist, septik, isyankâr ve anarşist kuşağının ümitsizliği, isyanı ve boş vermişliği üzerine gelişen bir karşı edebiyat, sanat ve kültür hareketidir.

"Dadaizm; 1916'da İsviçre, Fransa ve Amerika'da hemen hemen aynı zamanda doğmuştur. Adını, Romanyalı Tristan Tzara'nın Larousse sözlüğünü rastgele açarak bulduğu "dada" kelimesinden alan akım, Tzara başkanlığında Zürih'te toplanan bir grup genç tarafından başlatılmıştır. Dadaistler, Zürih ve Paris'teki toplantılarında çoğu zaman dinleyicilerin protestolarıyla karşılaşmış, zaman zaman da bu gürültülü toplantılar polis müdahalesiyle dağıtılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Paris'e geçen Tzara'nın bazı kübist şairlerle bir araya gelmesiyle belli bir güce ulaşan Dadaizm, 1923'lerde ömrünü tamamlamıştır. Kübizmden yola çıkan Dadaizm, sanat ve edebiyatta ciddi bir eser vermemesine rağmen sürrealizme zemin hazırlamıştır. (Çetişli, 2011: 131-132)

Punk kültürü ve özellikle müziği mevcut tüm toplumsal ve estetik değerleri reddedip Dadaizm'in çok yönlü ve sistematik bir biçimi gibi tarz geliştirirken fanzinlerden epey yararlanır. Bir bakıma 1970'lerde Avrupa ve Amerika'da çıkarılan fanzinlerde, bu hareketin izleri belirleyici olur. Örneğin "kültür ve ideoloji olarak gelişen Punk felsefesinin; müzik, edebiyat, giyim tarzı ve dans algısının tanıtımı fanzinler aracılığıyla yapılır. New York müzik ve sanat camiasından haberlerin aktarıldığı *Punk* adlı ilk fanzin, 1976 yılında ABD'de Legs Mcneil ve arkadaşlarınca yayımlanmıştır. Bunu 1976'da İngiltere'de Mark Perry tarafından yayınlanan punk fanzini *Sniffin Glue* takip eder." (Ölçekçi, 2011: 350) Punk felsefesine uygun olarak hazırlan bu fanzin, daha sonraki fanzinler için tam bir işaret fişeği olur. Punkların *"Do It Yourself*" felsefesini öne çıkaran *Sniffin Glue,* kısa sürede binlerce kopya basılır. *Sniffin Glue* çeşitli sayılarında birkaç gitar akoruna yer verir ve "işte size bir akor, işte iki tane daha, hadi şimdi gidip kendi grubunuzu kurun." (wikipedia. org. 13.08.2015) diyerek Punk müziğin gençler arasında yaygınlaşmasını sağlar. Altay Öktem ise punk fanzinleri için milat olarak bir yıl öncesine giderek *Sex Pistols*'u gösterir. Çünkü Öktem'e göre 1975 yılında yayımlanmaya başlayan *Sex Pistols*'la birlikte sesini dünyaya duyuran, tırmanışa geçen punk hareketi, fanzinlerin de çoğalmasını sağlamıştır. Bu nedenle punk hareketi sayesinde dünya fanzin tarihi altın dönemini yaşamıştır. Altay Öktem, kapsamlı araştırmasında punk kültürü ve fanzinlerin yaygınlaşması hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

"1980'lerde İngiltere'de başlayan ve dalga dalga tüm dünyaya dağılan punk hareketi, tarihin en önemli ve etkili alt kültür isyanlarından biriydi. Punk, sadece bir müzik türü değil bir yaşam biçimiydi. Punk'ın simgesi gibi görünen kılık kıyafetler, saç biçimleri, yalnızca farklı bir görüntü oluşturma ihtiyacından kaynaklanmıyordu. Müzikteki kaotik yapı, birkaç akor kullanarak şarkı yapma tekniği, bozuk düzensiz ses yapıları asla rastlantısal değildi. Üst kültürlerin dayattığı "yüksek sanat"a, aristokrasinin uzantısı olan kraliçeye, kapitalizmin ön gördüğü piyasa koşullarına ve sahte insan ilişkilerine, parayı tek değer gören sisteme karşı, alt kültürlerin topyekûn ayaklanmasıydı punk." Herkes müzik yapabilir" şiarı, seçkinciliğe vurulan bir tokat gibiydi. Sahiden de, herkes müzik yapmaya başladı. İş bununla bitmedi tabii; herkes yazmaya, çizmeye, fanzin çıkarmaya başladı. Çengelli iğneyle kendini ifade eden punk hareketi, dergisiyle, müziğiyle, kılık kıyafetiyle, ilişki biçimleri, hayatı anlama ve algılama yöntemleriyle yeni bir tarz yaratmış, hayatın en incelikli yerini yakalayıp oraya bir çengelli iğne tutuşturmuştu." (Öktem, 2006: 17)

Punk fanzinleri, kendilerinden sonraki fanzinler üzerinde önemli etkiler bırakır. Gerek içerik gerekse biçim ve hazırlanış özellikleri bakımından dünyadaki fanzin geleneğine büyük katkılar yapar. Bu bağlamda 1970'lerin protest atmosferi içerisinde şekillenen punk fanzinleri bazen yasal olarak çıkarılan dergilerden daha yüksek tirajlara ulaşır. Böylece dünya tarihinde belki de ilk kez alt kültürler, marjinal eğilimler; egemen sistemi ve söylemi bastırır.

Punk fanzinlerinin açtığı yoldan gelen diğer fanzinler, çeşitlenerek varlığını sürdürmektedir. Artık, internet teknolojisinin etkisiyle sanal dünyaya taşınmaya başlayan fanzinler; Yeraltı edebiyatı başta olmak üzere politika, feminizm, sanat, müzik, bilim kurgu, ekoloji, tribün, çizgi roman ve din gibi alt başlıkları öne çıkaran farklı eğilimlerle yayınlanmaktadır. Dijital gelişmelere ayak uyduran fanzinler, internet ortamında oluşturulan gruplara, bloglara, elektronik dergilere, "web-zin"lere veya "e-zin"lere dönüşmüştür. 80'lerin yılların ortasından itibaren yaşanan bu dönüşüm, fanzinler etrafında gelişen Yeraltı kültürünü de metamorfoza uğratmıştır. Bir taraftan geleneksel fotokopi yöntemiyle çoğaltılıp bireysel ilişkiler üzerinde okurlarına ulaşan fanzinler varlığını sürdürürken teknolojik gelişmelere ayak uydurarak sanal dünyaya taşınan fanzinler Yeraltı kültürünü, edebiyatını, muhalif fikirleri ve marjinal yaşamları okurlarına ulaştırmaya devam etmektedir. "Webzin" ya da "e-zin" biçiminde yayınlanan bu sanal yayınlar, bilgisayardan çeşitli programlarla hazırlanır ya da elle yapılan fanzinin taratılıp elektronik hale getirilmesi biçiminde oluşturulur. Böyle giderse bazı nostaljik tepkilere rağmen fotokopi fanzinlerin tamamının internet ortamına taşınacağını söylemek hiç de yanlış olmaz. Öte yandan kimi fanzinlerin "yerüstüne çıkarak" dergiye dönüştüğünü de eklemek gerekir.

3. Türkiye'de Fanzinlerin Tarihi

Dünyadaki örneklerinin aksine Türkiye'de fanzin yayıncılığının ilk örneklerine 1970'li yılların başından itibaren rastlanır. Elbette Türkiye'nin kendine özgü tarihî, kültürel, politik ve sosyal koşulları Yeraltı kültürünün ve dolayısıyla fanzin yayıncılığının gelişmesine pek imkân vermemiştir. Nitekim punk kültürü üzerine araştırmalar yapan Tolga Güldallı, Türkiye ile Batı dünyası arasındaki tarihî süreç farklılığını şöyle dile getirir:

"70'lerin ikinci yarısında öfke kendini, Avrupa ve Amerika'da Punk ile dile getirirken, Türkiye'de sokak çatışmalarında, grevlerde ve devrim provalarında gösteriyordu. "Müzik dinlemenin" henüz "sırası" değildi. 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen "geleneksel" askeri darbe, işkenceler, zindanlar, idamlar, sürgünler, yasaklar, sansürler ve antidemokratik yasalarıyla gelmişti. 12 Eylül rejimi özellikle Sol muhalefeti tamamen susturmuş, günümüzde etkisi hala süren sistematik bir apolitizasyon ve kişiliksizleştirme çalışması ile toplumun her kesimini, üniversiteleri, sanat ortamlarını sindirmişti. Devir, "Tonton amca", "köşe dönmek", "video kaset" ve arabesk devriydi." (Güldallı, www. turkiyedepunkveyeraltikaynaklarininkesintilitarihi.com., 03.09.2015)

Türkiye'de yayımlanan ilk fanzin, bilim kurgu türünde ürün veren yazarların bir araya gelerek Ekim 1971'de çıkardıkları *Antares'*tir. 1978 yılına kadar yayımlanan *Antares*, Türkiye'de pek tanınmamasına rağmen Amerika'daki referans kitaplarına geçmiştir. (Öktem, 2011: 18-21) Türkiye'de esas olarak

fanzin sayısındaki artış, 12 Eylül darbesinden sonra gelişen süreçte görülür. Özellikle 90'lı yılların ortalarından itibaren 12 Eylül'ün yarattığı travmayı bir biçimde bilinçdışına iten, bastıran toplumsal yapı, küresel kapitalizme eklemlenme sürecinin etkisiyle kendisini başka bir düzlemde bulur. Özel hayatın kamusal alana taşındığı, marjinal yaşamların ve söylemlerin daha fazla görünür hale geldiği, kentlileşmenin, yabancılaşmanın, ötekileştirilmenin, şiddetin, gelir dağılımındaki adaletsizliğin yol açtığı komplikasyonlar, kanon edebiyatının dışında, kendini kanona karşı kuran bir Yeraltı edebiyatı doğurur. Fanzinler ise Yeraltı edebiyatının kendini gösterme imkânı bulduğu mahfiller olarak öne çıkar. Türkiye'de fanzinler, 1980-1990 yılları arasında yavaş yavaş tanınmaya başlar. 1990 yıllar da adeta sıçrama yapar. Anarşizm, feminizm, eş cinsellik, punk ve heavy metal odaklı fanzinler başta olmak üzere kimi zaman tematik kimi zaman ise karma sayılabilecek fanzinler, özellikle metropol kentlerde ve üniversite gençliği etrafında yaygınlaşır. Günümüzde halen devam eden fanzin kültürü eskisi gibi olmasa da Yeraltındakilerin seslerini duyurmaya devam etmektedir. Konunun bir başka ilginç noktası da özellikle 2000'li yıllardan sonra fanzin ruhuyla hazırlanan, o gelenekten önemli izler taşıyan *Leman, Penguen, Ot, Öküz, Hayvan, Kafa* vb. dergilerin popülerleşen, yaygınlaşan ve böylece "yerüstüne çıkan" bir yöntemle bugün edebiyat, sanat ve kültür ortamındaki ağırlıklarını korumalarıdır. Özcesi Yeraltı edebiyatının yaşadığı ikilem gibi fanzinler de bir taraftan geleneksel kodlarına sadık kalmayı sürdürürken bir taraftan ise zamanın ruhuna uyup popüler kültür alanına eklemlenmeye çalışmaktadır.

Türkiye'de fanzinlerin takibini kolaylaştırmak, bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmek için *FanzinDB* adlı web sitesi kurulur. Site, yayımlanan fanzinlerin dağıtım süreçlerini organize eder, bırakıldıkları yerleri ve çeşitli bilgilerini kullanıcılara sunarak aracılık görevi üstlenir. *FanzinDB*'nin manifestosunda kuruluş amacı şöyle açıklanır:

"*FanzinDB*, Türkiye genelinde fanzin dağıtımını ve takibini kolaylaştırmayı amaçlar. Özellikle fanzin istek maillerine gelen pdf'si var şuradan indirebilirsin' ya da şuraya bırakmıştım ama bitmiş herhâlde' tarzı cevaplardan bıkan fanzin tutkunlarının derdine derman olmayı ummaktadır. *FanzinDB* sitesi olarak pdf'den fanzin olmaz, dellendirmeyin adamı görüşünü desteklemekteyiz. Ve hayır, buradaki 'pdf karşıtı' tutumumuz, Mısırlıların papirüsü bulmasıyla Sümerlilerin 'yazı dediğin taşa yazılır' demesine benzememekte. *FanzinDB* kesinlikle ticari bir amaç gütmez. Fanzin alt kültürüne gönül/emek vermiş insanların işini kolaylaştırmayı amaçlar. *FanzinDB* bir topluluk değildir, toplum olmayı yadsır, bireysellikten ve bireyden yanadır. Alt kültürün her öğesini gönülden destekler. Hiçbir parti/kurum/oluşum/ örgüte sempati duymamakla birlikte, bunlardan olabildiğince uzakta durmayı tercih eder. *FanzinDB* "do it yourself" felsefesi temelinde hareket eder, dil'i sever, ne resmiyet dilinin ufkuna hapistir, ne de sokak dilini mihrap kabul eder. 'Kişisel olan politiktir' felsefesi uyarınca, politik bir duruş sergiler. Ancak politik bir amaç doğrultusunda yol almamaya gayret gösterir. (www.fanzindb.org., 02.08.2015)

FanzinDB adlı web sitesinde "Fanzin Serisi" başlığı altında 152 fanzin listelenmektedir. Ayrıca sitede bu 152 fanzine ait 1231 sayının yer alması, fanzin kültürün hala önemle devam ettirildiğini gösterir. 2000 yılından önce yayımlanan fanzinlerle ilgili olarak ise Altay Öktem'in çalışmasında yaklaşık 200

fanzinden bahsedilir. Genel anlamda 2000 sonrası dönemde, fanzinlerin niceliksel artışına rağmen nitelik kaybı yaşadıkları söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi Yeraltı edebiyatının popüler bir tür haline gelip büyük yayınevlerinin ilgisini çekmesi fanzinleri de etkiler. Öte yandan teknolojik gelişmeler neticesinde fanzinlerin sanal ortama taşınması, ortak bir çaba ve emek sonucunda üretilen fanzinlerin daha kolay hazırlanmasına imkân sağlar. Bu da her boyutuyla kolektif bir emeğin ürünü olan fanzinlerin sanki kolay hazırlandığı ve bu nedenle sıradanlaştığı izlenimi uyandırır.

Tüm bu tartışmaların odağında 1980'li yıllardan günümüze değişik konuları işleyen fanzinlerin azımsanmayacak bir yekûn oluşturdukları aşikârdır. İlk dönem fanzinler arasında Zühtü Bayar'ın çıkardığı *Galaktika* ve *Zolta* adlı bilim kurgu fanzinleri dikkat çeker. (Öktem, 2002: 10-11) Yine 1990'lı yıllarda anti militarist, çevreci ve anarşist duyarlılık taşıyan *Zinestar, Disdagust, Prolefan, Zararlı Neşriyat* gibi yayınlar akılda kalan fanzinler arasındadır. (Altun, 2005: 104) Feminist bir bakışla kotarılan fanzinler arasında ise *Kadın Bülteni, Yeter, Dolaşan Mavi Çorap, Kadın Postası, Minerva, Eksik Etek, Martı* ve *Cımbız* isimleri öne çıkar. (Ölçekçi, 2016: 353) Elbette en çok fanzin çıkarılan alan edebiyat, özellikle de şiirdir. Bu bağlamda *Antoloji, Sessizliğin Sesi, Kesin, Kara Kutu, Rock Balance, Monitör, Mahşer, Promethius, Uç Kent, Moraltı, Beyaz Ölüm Kuşları, Anafor, Panik Atak, Illusion, Korsan Şiir, Düşizi, Bahtsız Deve, Şiir İti Rhesus, Sandoz, Ender, Uyduruk, Çonçon,* ve *Alternatif* (Öktem, 2006: 13) adlı fanzinler sayılabilir. Son yıllarda Türkiye'de yayımlanan fanzinler içerisinde ise *Neo-Beat Fanzin, Disguast, Lilyum, Antoloji, Heyt be! Fanzin, Mahşer, Sahte Vefa, Arabesk Fanzin, Samsa, Meskalin Fanzin, Mega Metal, Horror News, Moonlight, Mihnetzine, Yazma* ve *365* (Ölçekçi, 2016: 354) adlı fanzinler önemlidir.

4. Fanzinlerde Yeraltı Edebiyatının İzleri

Yeraltı edebiyatı, modern ve modern sonrası edebiyatta beliren küreselleşmeyle birlikte ise popülerleşen bir akım/eğilim/tür olarak kabul edilir. Egemen sisteme karşı çıkan; alt kültürlerden beslenen, müesses nizamı ve onun tüm kurumlarını ve değer yargılarını reddeden Yeraltı edebiyatında; her türlü illegal ve gayrinizami davranış ve edim kendine yer bulur. Ayrıca cinsellik, şiddet, uyuşturucu kullanımı, nihilizm ve anarşizm köktenci bir yaklaşımla kotarılır; üslup anlamında ise argo, küfür, özensizlik, kitsch ve savrukluk esere egemen olur.

Yeraltı edebiyatı, özellikle 1960'lı yıllardan sonra kültür ve sanat dünyasında popüler/moda bir tür hâline gelir. Yeraltı eserlerini, büyük yayınevleri yayınlamaya başlar, kitapevleri bu tür eserlere özel raflar ayırır, edebiyat dergileri dosyalar hazırlayarak konuyu irdelemeye başlar, akademik dünya çoğu zaman mesafeli durduğu konuyu gündemine alır. Özellikle kara mizah tarzında yayın yapan dergiler, gazeteler, süreli yayınlar -büyük ölçüde fanzinlerin yeryüzüne çıkmış hâli olarak nitelenebilir- özellikle genç kuşaklar üzerinde önemli etkiler bırakır. Onların politika, kültür, sanat, gelenek ve gelecek hakkındaki fikirlerini derinden etkiler. Yine küresel anlamda bir okur kitlesine kavuşan Yeraltı eserleri, başka dillere çevrilir, sinemaya ve tiyatroya uyarlanır. Bu durum, paradoksal bir biçimde Yeraltı edebiyatının varoluş gerçeklerini aşındırır. Yeraltı edebiyatını adeta metamorfoza uğratarak yeryüzüne çıkarır. Hatta içinde yaşadığımız kaotik atmosferin yarattığı toplumsal tahribatlar, çok kısa bir gelecekte

Yeraltı edebiyatını, ana akıma dönüştürecek gibi görünmektedir. Çünkü yakın geçmişe kadar marjinal, gayriahlaki ve gayrinizamî olarak nitelenen birçok edim artık, günlük yaşamın rutini hâline gelerek sıradanlaşmıştır. Bireysel yaşamın kamusal alana taşındığı, her türlü isteğin ve arzunun kitleler önünde, televizyon ekranlarında dile getirildiği, sanal ortamlarda paylaşıldığı bir atmosferde herhangi bir şeyin Yeraltı'nda kalma şansı da pek mümkün görünmemektedir. Cinsellik, pornografi, şiddet, sisteme yönelik radikal eleştiri içeren paylaşımlar, argolu ve küfürlü ifadeler rahatlıkla dolaşıma sokulabilmektedir. Öte yandan ciddi bir üretim krizi yaşayan günümüz kültür ve sanat dünyası için de legalleşen, meşruluk kazanmaya başlayan Yeraltı edebiyatının daha bakir sayılabilecek bir alan olduğunu kabul etmek gerekir. Elbette edebiyatın ticari bir nesneye dönüştüğü bu kapitalist pazarda, müşteriye sunulacak yeni bir ürün bulmanın heyecanıyla yayıncıların Yeraltı edebiyatını ehlileştirerek dolaşıma sokmaları türün popülerleşmesini sağlayan en önemli faktörlerden biridir. İşte fanzinler, modern kapitalist dünyanın "ehlileştirerek", bir ticari nesneye dönüştürmeye çalıştığı Yeraltı edebiyatının hâlâ o deforme olmamış haliyle üretmeye çalışan platformlardır. Bu nedenle varlıklıları Yeraltı edebiyatının esasıyla popülerleşmiş hali arasında da bir turnusol işlevi görmektedir.

Fanzinler, Yeraltı edebiyatı bağlamında değerlendirildiğinde, dikkat çeken ilk husus fanzinlerin çoğu zaman ticarileşmekten kaçındığıdır. Çok düşük harcamalarla hazırlanılan yine çok düşük bir fiyatı olan fanzinlerin kar gütmek gibi bir amacı yoktur. Fanzin yazarları da popüler kültüre, ticarileşen edebiyat ve yayın dünyasına eklemlenmek gibi bir amaçları olmadığından, yapmacık tavırlardan uzak, samimi, özgür ve cesur bir tutuma sahiptirler. Elbette her türlü angajmandan bağımsız bu tavır, ürettikleri edebiyatının da temel kriteridir. Yine fanzinlerde kolaj en çok tercih edilen yöntemdir. Kolaj tekniğine sık başvurmayı da Yeraltı yazarının kanon edebiyata karşı takındığı köktenci bir tavır olarak değerlendirmek mümkündür. Çeşitli gazete kupürlerini belli bir mantığa ya da belli bir mantıksızlığa göre birleştiren Yeraltı yazarı, sisteme onun biricik silahı olan medyayla saldırır. Özellikle fanzin kapaklarına bakarak Yeraltı edebiyatının sadece yazıyı değil, görsellik unsurlarını nasıl bir eleştiri silahı haline getirdiği gözlemlenebilir. Biraz da çağın başat politika, kültür, sanat ve edebiyat akımı olan postmodernizmin etkisiyle müesses nizamın edebiyat ve sanat kodları yapısöküme uğratılır, kolaj tekniğiyle sarsıcı, yadırgatıcı hatta irite edici biçimde yeniden kurulur.

Fanzinlerde ana akım edebiyat sorunsallaştırılır, çeşitli yaratıcı biçimlerle parodileştirilir. Bu dikkat çekici özellik, hem fanzinlerin muhalif bir tavır takınmasıyla hem de postmodern edebiyatla yaygınlaşan parodi tekniğinden yararlanmasıyla ilgilidir. Fanzinler; belirli edebi üretimlerin parodisini yaparken okurun yerleşik yargılarını, tarih, politika, kültür, sanat ve edebiyat konusundaki genel kabullerini yıkmaya çalışır. Yeraltı edebiyatının dil özelliklerinin tamamıyla görüldüğü yerler de yine fanzinlerdir. Fanzinlerde dil olabildiğince doğaldır, sokak dili tüm boyutlarıyla yer alır. Argo, küfür kullanımı, kirli konuşma denilen müstehcen ifadeler kitaplaşmış Yeraltı edebiyatı ürünlerine göre daha fazladır. Okuyucuyu sarsmak için beklenmedik ifadeler ve oksimoron tamlamalar kullanmak da bir başka dil özelliğidir. İçerik olarak ise cinsellik sansürlenmeden anlatılır.

Fanzinlerin dikkat çeken bir başka özelliği de yazar merkezli olmasıdır. Fanzin yazarı, okurlarının istediğinden çok, kendi duygularını ve düşüncelerini yazmayı düstur edinir. Yine çoğunun isimsiz yazılar yazması veya takma ad kullanması da belirli bir kariyer ve şöhret peşinde olmak istememelerinden kaynaklanır. Fanzin yazarı açısından esas mesele kimin söylediği değil, neyin söylendiğidir. Okur da yüzünü yazara değil, eserlere dönmelidir. İş böyle olunca fanzinlerde, zorlama üslup arayışlarına gerek kalmaz. Hatta yazar, yazarlık dışındaki diğer sosyal rollerinde gösteremediği içtenliği, fanzin yazılarında gösterir. Neticede toplumsal bir varlık olan insanın bilinçaltının derinliklerinde yer alan en ilkel, en karanlık düşüncelerin bile hiçbir korku, hiçbir kaygı gütmeden yazılması da yazarın bu rahat tavrından kaynaklanır. (Öktem, 2006: 12-13) Öyle ki anti militarizm, anarşizm, Marksizm, nihilizm, feminizm, varoluşçuluk, eş cinsellik, psikanalizim, erotizm vb. akımlar/düşünceler bu metinlerde kendine rahatlıkla yer bulur.

Fanzinlerde, edebiyatın her türüne rastlamakla birlikte en fazla yayımlan eserler şiirlerdir. Yeraltı edebiyatının birincil yayın organı fanzinlerde, şiir önemli bir ağırlığa sahiptir. "Bazı fanzinler sadece şiir yayınlarken, pek çoğunda fazlasıyla şiire yer verilmektedir. Bütün fanzinler gibi hiçbir denetimden geçmeyen şiir fanzinleri de şair adaylarına büyük bir özgürlük alanı sunmaktadır. Uzun hikâye ve roman gibi tefrika gerektiren edebi türler, fanzinlerin düzensiz aralıklarla yayını yüzünden yer bulamadığı için edebi fanzinlerde şiir tahakkümü söz konusudur." (Ölçekçi, 2016: 354) Öte yandan özellikle roman yapısı gereği basılı bir tür olarak öne çıkmasına rağmen şiir, bir tüketim aracına dönüştürülemediği için ticarileşen yayın sektöründen uzak kalır, bir nevi özgünlüğünü korur. Fanzinlerdeki şiirler, içerik ve biçim açısından çoğu zaman belirli bir düzey tutturmayı başarır. Nitekim fanzinlerden derlediği şiirleri *Şehrin Kötü Çocukları* adıyla kitaplaştıran Altay Öktem de fanzinlerdeki bazı şiirlerinin güçlü bir yapıya sahip olduğunu söyler. Öktem'e göre fanzinlerde yer alan şiirler, edebiyat dergilerinde yayımlanan şiirlerle birçok açıdan benzerlik taşır. Argonun, küfrün şiirde biraz daha fazla rahat kullanabilmesi dışında, dil açısından çok büyük farklılıkları yoktur. Sert ifadeler kullanılması, cinselliğin, dinin biraz daha özgürce sorgulanabilmesi ve sözün doğrudan söylenmesi gibi özellikler de bunlara eklemlenebilir. (Öktem, 2006: 24)

5. Sonuç

Fanzinler, birçok alanda avangart bir misyon yüklenen, toplum tarafından tabu haline getirilen, konuşulması, tartışılması sanatsal ve edebi bir forma dökülmesi sakıncalı konuları işleyen platformlarıdır. Nitekim hem içerik olarak sistemin görmezden geldiği her türlü konuyu sansürsüzce işlerler hem fanzin yazarlarının çoğu Yeraltı kültürü içerisinden bulunan samimi kimselerdir hem de fanzinler herhangi bir bandrol, vergi, resmi yayın sürecinden geçmeden bir bakıma korsanvari bir yöntemle yayımlanır. Ana akım dışında kalan, herhangi bir kontrol sürecinden geçirilmeyen, yazarın duygularını ve düşüncelerini sansürsüzce dile getirdiği edebi üretimlerin bir toplamı olan fanzinler, hâlihazırda Yeraltı edebiyatının asi ruhunun en iyi görüldüğü alanlardır. Fanzinler gücünü, herhangi bir angajmana girmeden dile getirdiği düşüncelerinin ve duygularının özgürce ifade edilmesinden alır. Nitekim teori ile pratik arasındaki makasın daraldığı hatta ortadan kalktığı, bilinçdışının çekinmeden

ifşa edildiği fanzinlerde, başta şiir olmak üzere edebiyatın hemen her türüne yer verilir. Para, şöhret, kariyer beklentisi olmadan çoğu zaman isimsiz ya da takma isimlerle yayımlanan yazılarda müesses nizama karşı radikal eleştiriler dile getirilir. Hatta yazar, yazarlık dışındaki diğer sosyal rollerinde gösteremediği içtenliği, fanzin yazılarında gösterir. Nitekim anti militarizm, anarşizm, Marksizm, nihilizm, feminizm, varoluşçuluk, eş cinsellik, psikanalizim, erotizm vb. akımlar/düşünceler fanzinlerde kendine rahatlıkla yer bulur. Yine kolektif bir çabanın ürünü olmaları, yardımlaşma ve dayanışma duygularıyla hazırlanmaları, çoğaltılmaları ve dağıtılmaları da fanzinlerin hemen her boyutuyla maddi ilişkilerin, tüketim kültürünün, popüler yayıncılık atmosferinin dışında filizlenen alternatif kültür, edebiyat ve sanat platformları olduğunu gösterir. Kuşkusuz internet teknolojisinin, simülasyonun, sanal ağların bu kadar güçlendiği bir çağda fanzinlerde bir dilemmanın içerisine düşmüş gibi görünmektedir. Paradoksal bir biçimde 1920'lerden bu yana oluşturduğu "kara anlatı geleneğini" klasik yöntemlerle sürdürmeye çalışan, kapitalist ilişkileri olduğu kadar internetin sağladığı kimi kolaylıkları da yadsıyan bir anlayış varlığını korurken sanal platformlara taşınarak blog, "e-zin", "web-zin", biçiminde yayın hayatını sürdürmeye çalışanlar da vardır. Hatta içinde yaşadığımız çağda, hemen hiçbir şeyin "Yeraltında kalamayacağı"; her şeyin resmi denetimlerin, radarların, medyanın, bandrol sisteminin, kameraların, fotoğraf makinelerinin kadrajına takılacağını ilkesini düstur edinen kimi çevreler ise fanzin kültürünü dergiciliğe tahvil ederek "yerüstüne" çıkarmaya çalışmaktadır. Gerek ulusal gerekse küresel ölçekte, fanzinlerin geleceğini de bu sarkaçta sürdürülen tartışmalar belirleyecektir.

Kaynakça

Akarsu, H.T. (2005). "Soruşturma", *Varlık dergisi*, Dosya: Türkiye'de Yeraltı edebiyatı var mı?. S.1169, s.17-18.

Çetişli, İ. (2011). *Batı edebiyatında edebi akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ernst, T. (2013). *Literatur und subversion. politisches schreiben in der gegenwart*, Bielefeld: Transcript Verlag.

Deleuze, G. (2003). *İki konferans*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Demir, F. (2018). "Türkiye'de Yeraltı romanının avangart eseri: Mehmet Rauf'tan Bir Zambağın Hikâyesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 67 , p. 109-121, Spring III.

Duncombe, S. (1997). *Notes from underground: zines and the politics of alternative culture*, London: Verso Publications.

Güldallı, T. (03.09.2015). "Türkiye'de Punk olmak", www.turkiyedepunktarihi.com.

Mutlu, E. (1998). *İletişim sözlüğü*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Öktem, A. (2005). "Kötülük, Yeraltı edebiyatı", *Varlık Dergisi*, Dosya: Türkiye'de Yeraltı Edebiyatı Var mı?. S.1169, s.3-7.

----------. (2006). *Şeytan ayetleri –Genel Kültürden Kenar Kültüre Fanzinler ve Öteki Kitaplar*, İstanbul: Everest Yayınları.

----------. (2011). "Yeraltı edebiyatının temel özellikleri ve edebiyatımızda Yeraltı", *Notos Dergisi*, Dosya: Yeraltı Edebiyatı, 29/Ağustos-Eylül, 18-21.

Ölçekçi, H. (2016). "Alternatif bir medya olarak fanzinler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 53, p. 345-358, Winter II.

Yula, Ö. (1995). "Underground'u tanımlama denemesi (Sözcük'ten Yazın'a)", *Birikim Dergisi*, S.74, s.66-70.

---------- (02.07.2015). "Fanzin", *wikipedia. org.*

---------- (02.08.2015). "FanzinDB manifesto", *www.fanzindb.org.*

YAŞLILARIN HUZUREVİNE UYUM SAĞLAMALARINDA SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ROLÜ[1]

Merve TAHTA[2]

Sosyal Hizmet Uzmanı

Doç. Dr. Filiz YILDIRIM[3]

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü

Öz

Evde kendi koşullarında yaşamını sürdüremeyen yaşlıların kurum bakımına yönelmesi mümkündür. Huzurevindeki yaşlı bireyin yaşam kalitesini artırmak için yaşlıların uyum sürecini tamamlamaları önemlidir. Çünkü kuruma yeni gelen yaşlı, psiko-sosyal açıdan zorluklar yaşayabilir. Bu yaşlının, huzurevine uyum sürecinde destek alması önemli bir ihtiyaçtır. Sosyal hizmet uzmanı; yaşlıların ihtiyaçlarını mikro, mezzo ve makro düzeyde bütüncül bir biçimde değerlendiren bir meslek uzmanıdır. Derleme olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, yaşlı bireylerin huzurevine uyum sağlamalarında sosyal hizmet uzmanlarının rolünü açıklamak ve sosyal hizmet müdahalelerinin önemini tartışmaktır. Bu roller, yaşlıların uyum sürecini tamamlayarak bağımsız bir yaşam sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Huzurevi, Uyum, Sosyal Hizmet Uzmanı, Yaşlı.

THE ROLE of SOCIAL WORKERS in THE ADAPTATION of ELDERLY to NURSING HOME

Abstract

It is possible for the elderly to make it to institutional care as they can not maintain their lives on their own at home. It is crucial for the elderly to complete the adaptation process in order to promote their life quality while staying in the nursing homes. Because a new comer elderly to nursing homes might

[1] Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda 2018 yılında kabul edilen "Yaşlıların Huzurevine ve Bakımevine Uyum Sağlamalarında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolü" konulu dönem projesinden derlenmiştir.

[2] E-posta: mervetht@gmail.com

[3] E-posta: filiz06yildirim@gmail.com

have difficulties in psychosocial aspects. For this reason, an elderly who is a new comer to a care institution has a significant need for support during adaptation process. A social worker is a professional expert, who can evaluate the needs of elderly on the micro, mezzo and macro levels in a holistic manner. The aim of this study, which is prepared as a review, is to define the role of social workers in the adaptation of elder people to nursing homes and to discuss the importance of social service interventions. The roles, performed by social workers during the adaptation process of elder people to their new institutions identify the adaptation process of elderly and are of crucial importance for them to lead their lives independently.

Key Words: Nursing Home, Adaptation, Social Worker, Elderly.

Giriş

Ortalama insan ömrünün giderek uzaması ve yaşlı nüfusun artması ile birlikte yaşlı bakımının önemi artmıştır (Çuhadar ve Lordoğlu, 2016). Yaşlanma ve beraberinde getirdiği bakım ihtiyacının karşılanması, ülkemizde öncelikle aile bireylerinin görevi olarak kabul edilse de aile yapısının değişmesi, artan göç, doğurganlık oranlarının azalması, kadının çalışma yaşamına daha fazla oranda dahil olması, kariyer yıllarının uzamasıyla aile bakımının sürdürülebilirliğinde sorun yaşanması da kaçınılmaz olmuştur. Böylece yaşlıların bakımında aile bireylerinin bakım desteğine olan ihtiyacı daha fazla öne çıkmıştır (Oğlak, 2017).

Ülkemizde geleneksel olarak yaşlı bireylerin, ailesiyle ya da çocuklarıyla birlikte yaşama eğilimi daha yüksek olsa da huzurevlerinin sayısında, kapasitesinde ve bakılan yaşlı sayısında artış olmuştur (Arslan, 2009). Buna göre 2002 yılında huzurevlerinin sayısı 63, kapasitesi 6.477 kişi ve bakılan yaşlı sayısı 4.952'dir. Huzurevlerinin sayısı 2017 yılında ise 144'e, kapasitesi 14.793 kişiye ve bakılan yaşlı sayısı 13.692'ye yükselmiştir (ASPB, 2018).

Huzurevine yerleşen yaşlılar özellikle kendi yaşamları üzerindeki kontrolü kaybettiklerini düşünerek soyutlanma, kendini değersiz hissetme gibi duygular yaşayarak özellikle ruh sağlığı açısından önemli bir risk grubunu oluştururlar (Karataş, 1990). Uyum sorunları bu yaşlıların, içine kapanmalarına ve hatta erken ölmelerine neden olabilir (Taycan, Kaya ve Taycan, 2014). Bu noktada huzurevindeki yaşlılar, sorunları ile başa çıkabilmek ya da yaşlılık dönemindeki değişimlere uyum sağlamak için uzman desteğine ihtiyaç duyarlar. Sosyal hizmet uzmanı; mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışan ve yaşlıların ihtiyaçlarını bütüncül bir biçimde değerlendiren meslek uzmanıdır. Huzurevine yatışı yapılan yaşlının yaşadığı sorunları çözümlemeye çalışırken insan hakları ve sosyal adaleti temel alır. Yaşlının iyilik halini artırarak güçlendirmeyi kendisine amaç edinen sosyal hizmet uzmanının, yaşlıların huzurevine uyum sağlamalarındaki rolü önemlidir (Güzel ve Selcik, 2016). Zira psiko-sosyal destek alarak uyum sürecini tamamlayan yaşlılarda iyileşme gözlenebilmektedir. Böylece yaşlı bireylerde saygınlık, moral artışı ve yaşam tatmini, stres verici olaylarla baş etme düzeyi belirgin bir biçimde artış gösterebilmektedir (Miroğlu, 2009). Buradan hareketle derleme olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı,

yaşlı bireylerin huzurevine uyum sağlamalarında sosyal hizmet uzmanlarının rolünü açıklamak ve sosyal hizmet müdahalelerinin önemini tartışmaktır.

Huzurevindeki Yaşlıların Uyum Sürecini Etkileyen Faktörler

Yaşlılık döneminde sağlıklı ve aktif yaşlanmak önemlidir. Ancak yaş aldıkça yalnızlaşmaya bağlı olarak evde kendi koşullarında yaşamını sürdüremeyen yaşlılar kurum bakımına yönelmek durumunda kalabilirler (İlgar ve İlgar, 2007). Yaşlılık algısı her kültürde değişim gösterse de kurum bakımından yararlanan yaşlı bireyin işlevselliğini artırabilmek ve bu kuruluşlara uyumunu sağlamak ortak bir hedef olmak durumundadır (Şahin, 2015).

Ülkemizde akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, tıbbi bakıma ihtiyacı olmayan ve herhangi bir özürü bulunmayan yaşlıların bakımının yapıldığı sosyal hizmet kuruluşlarından biri huzurevleridir (ASPB, 2012). Ekonomik gücü yerinde olmayan, kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan ve kendisine bakacak gücü olmayan yaşlılar, bu kurumlarda ücretsiz olarak hizmetlerden yararlanmaktadırlar. Ayrıca ekonomik gücü yerinde olsa da sosyal yoksunluk içindeki yaşlılara ise bu kuruluşlarda ücretli olarak hizmet sunulmaktadır.

Ülkemizde huzurevleri tarafından yaşlı bireylere sunulan hizmetler; barınma hizmeti, sağlık hizmeti, psikolojik hizmetler, beslenme ve temizlik hizmeti, boş zaman değerlendirme ve sosyal hizmetler biçiminde sıralanabilir (Gürer, 2013).

Huzurevleri, sağlıklı yaşlılara huzurlu bir ortamda bakmak ve korumak, psikolojik, sosyal, fiziksel ve moral ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçek kişiler ya da tüzel kişiler tarafından kurulan ve yirmi dört saat yatılı hizmet veren sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlara kısaca yalnız, kimsesiz, yardıma muhtaç, 60 yaşın üstündeki sağlıklı (yani bakıma muhtaç olmayan) yaşlılar kabul edilmektedir (ASPB, 2011).Yaşlı bireyler huzurevine yerleşene kadar pek çok zorlu süreçten geçmiş olabilirler (Şişman ve Kutlu, 2016). Yaşlıların yaşadıkları pek çok değişim ve sorun huzurevine uyum sağlamalarını etkiler.

Duyulardaki kayıplar

Yaşlılıkla birlikte bazı duyulardaki önemli kayıpların yaşlı bireyin uyumu ile doğrudan ilişkisi vardır. Yaygın olan ve olumsuz sonuçlara yol açan duyu kaybı, işitme duyusunda olmaktadır. İşitme duyusundaki yetersizlik, yaşlının gerçeği test edebilme yetisini önemli ölçüde sınırlar. Yaşlılarda yaygın olarak rastlanan şüphecilik eğilimleri, işitme duyusundaki kayıplara bağlı olarak değişim gösterebilir. Yaşlıların görme, koku ve tat alma duyularında da kayıplar olabilir. İşitme duyusu kadar olmasa da bu tür kayıplar da yaşlının uyum yeteneğini olumsuz biçimde etkileyebilir (Can, 1990).

Ekonomik ve ruhsal sorunlar

Huzurevine yerleşen yaşlılar emeklilikle birlikte kendilerini birdenbire büyük bir boşlukta hissedebilirler. Özellikle ekonomik zorluklar, yaşlıların yüzleştikleri önemli sorunlardan biridir. Üstelik

sağlık sorunları, özel bakım ve benzeri nedenlere bağlı olarak artan giderler, yaşlıların çoğu zaman zihin sağlığını da tehdit edebilir (Taycan, Kaya ve Taycan, 2014).

Emeklilik ile birlikte yaşlılarda genel olarak ortaya çıkan sorunlar yaşlının psikolojik uyumunu da etkiler. Buna bağlı olarak yaşlı bireyde duygusal çöküntü, davranışlara ve konuşmalara yansıyan öfke görülebilir. Ayrıca yaşlıda kızgınlık, keyifsizlik, yararsızlık ve ümitsizlik gibi sorunlar da ortaya çıkabilir (Vatan, 2008). Ayrıca bu yaşlılar yaşlılık öncesinde varoluşları kısıtlanmış ve yaşamlarını emekliliğe erteleyen bireyler de olabilirler. Kendilerini işe yaramaz ve yaşamı anlamsız bularak yoğun huzursuzluk ve depresyon tepkileri de gösterebilirler (Can, 1990). Bu nedenle akıl ve ruh sağlığı yerinde olan huzurevindeki yaşlıların uyum sürecinde depresyona girmeleri söz konusu olabilir. Akıl ve ruh sağlığı yerinde olmayan Alzheimer, demans, nevroza, kişilik bozukluğu olan yaşlılarda uyum süreci, akıl ve ruh sağlığı yerinde olan yaşlılara göre daha zor olmaktadır (Taycan, Kaya ve Taycan, 2014).

Fizyolojik işlevlerin yavaşlaması

Yeni yaşam alanlarına alışmaya çalışan yaşlı bireyler, derin üzüntü duyabilmektedirler. Konuşma ve hareketlerinde yavaşlama, durgunluk, değersizlik, isteksizlik, karamsarlık duygu ve düşünceleri ile fizyolojik işlevlerinde yavaşlama görülebilir. Huzurevine gelen yaşlılarda duygusal bağ ve ilişkilerin zayıflaması, yaşamdan beklentilerinin artması gibi durumlar da söz konusu olabilir. Bu bireylerin uyum sürecinde yaş, cinsiyet, ırk, medeni durum, yaşanılan yer, coğrafi durum, düşük sosyo-ekonomik düzey, olumsuz yaşam olayları ve sosyal destek yetersizliği de etkilidir (Taycan, Kaya ve Taycan, 2014).

Sosyal/toplumsal ilişkilerde azalma

Yaşlı bireylerin sosyal uyumları, sosyal ilişkilere girme düzeyleri, aile ve toplumla ilişkileri birbirinden farklılık gösterebilir. Özellikle eğitim, meslek, gelir durumu ve çevre gibi faktörlere bağlı olarak yaşlının sosyal uyumu farklılaşabilir. Eğitim ve gelir düzeyi yüksek olan yaşlı bireylerin sosyal uyumu daha kolay olabilir. Yaşlı bireyin sosyal çevresi ile kurduğu iletişim de bireyin sosyal uyumunu kolaylaştırabilir. Ancak ileri yaşa bağlı olarak sosyal uyum zayıflayabilir. Buna bağlı olarak yaşlı birey toplumdan kaçma, yalnızlaşma eğilimi de gösterebilir. Bu durum kır-kent, gecekondu-merkez yerleşmeleri arasında da farklılıklar gösterebilir (Mutlu, 2012).

Yalnızlık ve ölüm korkusu

Bireyin kişilik yapısı, beden imgesi, fiziksel görünümünü kabul ediş biçimi ve yorumları, başkalarının kendilerini küçümseyebileceği kaygıları, kişilerarası ilişkiler kurmada zorluklar yaşayacak boyuta ulaşabilir. Özellikle fiziksel gerileme ile birlikte sosyal rollerine ve kendilerine olan güvenleri sarsılabilir. Başkalarına muhtaç olma, yalnız kalma ve hatta ölüm korkuları yaşayabilir (MEB, 2011). Bu nedenle huzurevindeki yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunlarla başa çıkarak huzurevine uyum sağlayabilmeleri için uzman desteği almaları önemlidir.

Yaşlıların Huzurevine Uyum Sürecinde "Sosyal Hizmet Uzmanları"

Yaşlıların huzurevine uyum sürecini tamamlayabilmeleri için yaşadıkları sorunların ve gereksinimlerinin biyo-psiko-sosyal açıdan değerlendirilmesi önemlidir. Bu noktada yaşlının uyum sürecine ilişkin sorunlarını belirlemek, bu sorunlara zamanında ve etkili müdahalelerde bulunmak açısından sosyal hizmet uzmanlarının huzurevlerinde çalışmaları önemlidir. Zira sosyal hizmet uzmanları yaşlıya, mesleğine özgü yöntem ve tekniklerle sorunlarını kendi başına çözebileceğini göstermek için çalışır. Yaşlı bireyi yüreklendirir ve harekete geçirir. Yaşlının gereksinimine göre güçlendirmeye çalışarak yaşlıya, sorunlarını yaşlının kendisinin çözmesi için yardımcı olur. Yaşlı, sorununu çözme gücünde değilse ona bu gücü kazandırmaya yönelik çalışmalar yapar. Bunun için yaşlının özgücünde farkındalık yaratmaya çalışır. Yaşlıyı güçlendirir ve sorunlarıyla başetme kapasitesini arttırmaya çalışır. Yaşlıya moral verir ve yaşlının yaşama tutunmasını sağlamayı hedefler. Yaşlının sorununu çözmeye çalışırken yaşlıya destek vermekle birlikte gerektiğinde destek bularak yaşlının yanında olur. Böylece yaşlının, sorununu kendi başına çözmesi için gerekli koşulların oluşmasını da sağlamaya çalışır.

Bunun için gerektiğinde multidisipliner ekibin parçası olur. Eğer o da yoksa sosyal hizmet uzmanı kendi başına sosyal hizmet uygulaması yaparak yaşlının sorununu çözmeye çalışır. Ayrıca yaşlının bakıma ihtiyacı varsa sosyal bakım programı geliştirir. Yaşlının sosyal sorunları öne çıkarsa sosyal sağaltım programı uygular. Çevresine ya da topluma uyumu aksıyorsa sosyal uyumunun sağlanması için sosyal rehabilitasyon programını gündeme alır. Hangi yaşlıya hangi programın uygulanacağına yaşlı ile görüşmeler yaparak karar verir (Tomanbay, 2007).

Bunun yanı sıra yaşlıların psiko-sosyal, fiziksel ve ruhsal durumlarını sürekli olarak izlemek, birey, grup ve toplumla çalışma yöntemleri aracılığıyla yaşlı sorunlarının çözümüne yardımcı olmak, ilgili raporları düzenlemek sosyal hizmet uzmanlarının sorumlulukları arasında yer alır. Yaşlıların hukuki sorunlarının çözümlenmesine de yardımcı olan sosyal hizmet uzmanlarından yaşlıların yakın çevresi ile sosyal ilişkilerini düzenlemeleri, bu ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmaları, gerektiğinde yakınları ile mesleki çalışma yapmaları beklenir (AÇSHB, 2018). Zira yaşlı bireylerin yeni rolleri ve kendini gerçekleştirme biçimi, destekleyici hizmetlere gereksinim duymalarına neden olabilir. Rol ve kendini gerçekleştirme biçiminin altında yatan temel gereksinim sosyal bütünlüktür. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları yaşlının temel rolündeki yetersizliğin, uyum ile ilişkili sorunların habercisi olduğunun farkındadır (Şişman ve Kutlu, 2016).

Diğer yandan karşılıklı bağlanma, yaşlının destek sistemleri ile olan ilişkilerini kapsar. Bireyin bu konuda yaşadığı zorluklar duygusal bütünlüğünü devam ettirmesinde sorunlara neden olabilir. Bunun yanı sıra fizyolojik durum, çevreden kaynaklanan uyaranlara karşı kişinin bedensel olarak verdiği tepkilerle ilgilidir. Ayrıca uyum sorununun benlik tarzı açısından da değerlendirilmesi önemlidir. Benlik tarzının altında yatan temel gereksinim psikolojik bütünlük ile ilişkilidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları yaşlının psikolojik bütünlüğü ile ilişkili uyum sorunlarını belirlemenin, yaşlının iyileşmesini sağlamak ya da iyilik halini sürdürmek açısından oldukça önemli olduğunun farkındadır (Şişman ve Kutlu, 2016).

Sonuç ve Öneriler

İnsan yaşamı sürekli değiştiği için uyum, her yaşam döneminde mutlu bir hayat sürdürmek için önemli bir ihtiyaçtır. Huzurevindeki yaşlı birey fizyolojik, ekonomik, sosyal ve ruhsal sorunları nedeni ile huzurevine uyum sağlamada zorlanabilir. Yaşlı bireyin yaşam kalitesini artırmak için yaşlının uyum sürecini tamamlaması önemlidir (Danış, 2011). Özellikle huzurevine uyum sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının rolü, yaşlıların bağımsız yaşam sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir. Zira sosyal hizmet uzmanından yaşlı bireye bilişsel, duyuşsal, bedensel, ruhsal ve tinsel açıdan destek sağlaması beklenir ki bu rol, yaşlının huzurevine uyum sağlamasına yardımcı olur (Bahar, Bahar ve Savaş, 2009). Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki uyum sürecini tamamlayamayan yaşlıların pek çok açıdan risk altında olduğu göz önünde bulundurulduğunda huzurevi hizmetlerinin, yaşlıların ihtiyaçlarını zamanında karşılayacak biçimde planlanması, yürütülmesi ve takibinin yapılması önemlidir. Ayrıca huzurevlerinde yaşlıların uyum sorunları, multidisipliner ekip çalışmasını gerektirdiği için bu hizmetlerin tüm aşamalarında sosyal hizmet uzmanlarını da içeren donanımlı meslek uzmanlarının yeterli sayıda olması önemlidir. Zira bu meslek uzmanlarının huzurevindeki iş yükü fazla olduğunda, kendi mesleki sorumluluklarını mesleğin etik ilke ve değerlerine uygun bir biçimde gerçekleştirmeleri mümkün olamamaktadır.

Kaynakça

AÇSHB (2018). *Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği*. https://eyh.aile.gov.tr adresinden erişildi (E.T: 22.11.2018).

ASPB (2011). *Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği*. Sayı: 27986. http://www.resmigazete.gov.tr adresinden erişildi (E.T:16.05.2018).

ASPB (2012). Türkiye'de *Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*. https://eyh.aile.gov.tr. adresinden erişildi (E.T: 16.05.2018).

ASPB (2018). *Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler.* https://eyh.aile.gov.tr adresinden erişildi (E.T: 16.05.2018).

Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (2), 112-125.

Bahar, G., Bahar, A. ve Savaş, H.A. (2009). Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 85-98.

Can, G. (1990). Emeklilik ve Yaşlılık Dönemi Uyum Sorunları. *Kurgu Dergisi*, 1(8), 633-637.

Çuhadar, G., S. ve Lordoğlu, K. (2016). Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Yaşlanma ve Sorunlar. *İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 54, 63-80.

Danış, Z. (Ed.) (2011). Gerontojik Sosyal Hizmet ve Yaşlı Yaşamı. İçinde *Kurumlarda Kalan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Bunu Etkileyen Faktörler: Ankara Örneği* (s. 38-43). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Gürer, A. (2013). Yaşlı Bakım Hizmetleri. İçinde Asu Gürer ve Metin Ateş (Ed.), *Sağlık Hizmetleri Yönetimi* (s. 197-269). İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş.

Güzel, B. ve Selcik, O. (2016). Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı ve Sosyal Hizmet Uygulamasının Türkiye Ölçeğinde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46).

İlgar, L. ve İlgar, Ş. (2007). Yaşlılık Dönemi ve Yaşlının Gelişim Görevleri. *Hasan Ali Yücel Eğilim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 147-156.

Karataş, S. (1990). Yaşlılıkta yaşam doyumu ve etkileyen etmenler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 8, 105-114.

MEB (2011). *Hasta ve Yaşlılık Hizmetleri*. http://megep.meb.gov.tr adresinden erişildi (E.T: 22.11.2018).

Miroğlu, C. (2009). Ankara'da Bir Huzurevinin İncelemesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü Halk Bilimi-Etnoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Mutlu, Z. (2012). Yaşlı Bireylerde Yaşam Tatmini ve Sosyal Destek İlişkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Oğlak, S. (2017). Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 73-87.

Şahin, H. (2015). Yaşlılık Algısı Ve Yaşlılara Sunulan Kurumsalhizmetler Farkındalığı Üzerine Bir İnceleme: Erzurum İli Örneğinde. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Erzurum.

Şişman, F. ve Kutlu, Y. (2016). Yaşlılarda Uyum Güçlüğünü Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(7), 25–33.

Taycan, S., E., Kaya, F., D. ve Taycan, O. (2014). Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Bir Grup Yaşlıda Huzurevi ya da Aile ile Kalmanın Depresyon ve Anksiyete Düzeyine Etkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 73-82.

Tomanbay, İ. (2007). *Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler*. http://www.gebam.hacettepe.edu.tr adresinden erişildi (E.T: 18.05.2018).

Vatan, S. (2008). Yaşlılıkta Görülen Kaygı Bozuklukları: Genellenmiş Kaygı Bozukluğu. *Türk Geriatri Dergisi*, 1(11), 47-56.

OSMANLI MİRASI BÜROKRASİNİN TEK PARTİ DÖNEMİNDE RADİKALLEŞMESİ (1923-1946 DÖNEMİ)

Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Doktorant Can AKBAY

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Öz

Devletlerin tarihi bürokratik yapı ve gelenekler üzerine kurulu bir kültür yaratarak devam etmektedir. Devlet olgusu ile daha çok ön plana çıkan bürokratik yapı, toplumsal yapılanmanın devamı için egemen güçlerce kullanılan bir baskı aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Tek parti döneminde Türk kamu bürokrasisinde yapılan reformların incelendiği bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı ve daha sonra üzerinde reformlar yaptığı bürokratik yapı, bürokrasiye yüklenen misyonlar, patrimonyal bürokratik yapının izlerinin silinmesi çalışmaları ve rasyonel bürokrasiye geçmek için atılan adımlar incelenmektedir. Kökleri Tanzimat dönemine dayanan bürokratik yapının Cumhuriyet'in kurumsal yapılanmasına etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Tek parti döneminde yapılan köklü reformların aslında Osmanlının son dönemlerinde başlayan yenilenme hareketlerinin bir devamı olduğu ancak ortamın uygun olması ile etkinliğinin arttığı ve daha radikal kararlar alındığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kamu Bürokrasi, Rasyonel Bürokrasi, Reform, Merkezileşme.

RADICALIZATION of BUREAUCRACY WHICH IS OTTOMAN LEGACY, in ONE-PARTY PERIOD (1923-1946 PERIOD)

Abstract

History of the governments continues by creating a culture based on bureaucracy and tradition. Bureaucracy comes more into prominence with Government fact and used as means of pressure by sovereign powers to build social structure. In this article we investigate the reforms committed in

Turkish public bureaucracy in one-party period, bureaucratic structure which Republic of Turkey took over from Ottoman Empire and made reforms on it, missions loaded to bureaucracy, works to blot out the traces of patrimonial bureaucratic structure and the steps to rational bureaucracy.

We tried to assert the effect of bureaucratic structure based on Tanzimat reform era to Republic's institutional structuring. We argue that radical reforms committed in one-party period were actually follow ups of renewal movement in Ottoman Empire's final period and with the right time they geared up and radical decisions were taken.

Key Words: Turkish Public Bureaucracy, Rational Bureaucracy, Reform, Centralization.

Giriş

Bürokratik yapı ve gelenekler üzerine kurulu bir kültür yaratarak devam etmek devletlerin tarihi geçmişinin temelini oluşturmaktadır. Devlet olgusu ile daha çok ön plana çıkan bürokrasi toplumsal yapılanmanın sürdürülmesi için egemen güçlerce bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, her ne kadar yoktan kurulan bir devlet olarak dile getirilse de Osmanlı'nın bürokratlarını, bürokratik kültürünü, siyasal ve yönetsel yapılarını, kurum ve kuruluşlarını miras alarak var olmuştur. Yeni devletin bürokratik yapısının gelişimi incelendiğinde Tanzimat dönemindeki modernleşme hareketlerine ve yeni nesil okullarda yetişen kişilere dayandığı görülmektedir. Tanzimat modernleşmesinin okullarında eğitim alarak aydın ve yönetici olan kişiler daha sonra Osmanlı'da Meşrutiyet'in ilanına giden yolda önemli rol oynamışlardır. I. Meşrutiyet'ten sonra Abdülhamit döneminde açılan batılı tarzda okullarda yetişen gençler ise II. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan Jön Türk hareketinin temelini oluşturmaktadır. II. Meşrutiyet'in ardından iktidara gelen Jön Türkler hem Osmanlı'nın son dönemine hem de Cumhuriyetin ilk yıllarına damga vurmuşlardır. Bunlar Osmanlı'nın yıkılmasının sorumluları ve Cumhuriyet'in kurulmasının da mimarları olarak görülmektedirler (Kaya, 2017: 2).

Tek parti döneminde Osmanlıdan alınan bürokratik örgüt ve gelenekler ve bu dönemde yapılan farklılıklar, bürokrasi için getirilen düzenlemeler ve getirilen ayrıcalıklar ve bürokrasinin vatandaşlarla ilişkisi ve pozisyonu ve parti-devlet bütünleşmesi için yapılan çalışmalar bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu çalışmada sistem içindeki tek partinin iktidarını sürdürmek için rakip oluşmasına fırsat vermemesi ve bu amaçla yapılan hukuksal, kurumsal ve yönetsel değişiklikler ile o dönem çok önemsenmese de taşra yapılanması için yapılan sınırlı değişiklikler ve merkezi devlete hizmet edecek yerel yapı ve denetimlerin kurulmasına değinilmektedir.

Çalışmada öncelikle Tek Parti dönemi bürokrasisine yüklenen temel misyonlar ele alınmakta, ardından rasyonel bürokrasiye geçiş adımları, Osmanlı'dan kalan bürokratların tasfiyesi, ordunun siyasetten uzaklaştırılması, parti devlet bütünleşmesi, taşra yapılanması ve bu dönemde bürokrasinin nicelik ve konumunda oluşan değişiklikler ve yapılan reformlar temel başlıkları altında gelişmelerin seyri

incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı yeni diye sunulan ve çok büyük bir değişim ve dönüşüm olarak tanımlanan tek parti iktidarı dönemindeki reformların geçmişle bağları, gerçeklik düzeylerinin ve dönemlerinin tespit edilmesidir.

Bürokrasinin Misyonu

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı'dan yönetim sisteminin temel kurumlarını ve bürokrasisini olduğu gibi devralmıştır. Cumhuriyet döneminde eğitim ve hukuk, Atatürk önderliğinde başlatılan reform hareketlerinin temel çıkış noktası olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın öncülüğünü yapan kadro, Cumhuriyet döneminde bürokrasiye ağırlıklı olarak askerleri yerleştirmiştir. İnönü ve sivil bürokrasi eliyle yönetsel ve hukuksal değişim kararlarının kurumsallaştırılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir (Çevikbaş, 2014: 85).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bürokrasiye; reformları geliştirerek devam ettirmek, yerleştirmek, korumak ve iktisadi kalkınmada devletin öncülüğünü sağlamak gibi iki temel misyon yüklenmişti. Bu nedenle bürokrasiye birçok olanak ve hukuksal güvence verilmişti. Bu olanaklar ve bu dönemde uygulanan devletçilik politikasının bir sonucu olarak bürokrasinin ekonomik yaşama müdahalesi büyük oranda olmuştur (Eryılmaz, 2010: 137).

Rasyonel Bürokrasiye Geçiş Adımları

Patrimonyal bürokrasiden rasyonel bürokrasiye geçişin temel noktası kişi otoritesine dayalı onur anlayışı yerine kanunlara ve kurallara dayalı onur anlayışını benimsenmesidir. Bu yeni onur anlayışı, siyasal ve etik olarak devleti esas almakla beraber pozitivist ve rasyonalist bir temel ile hareket etmektedir (Keyman, 2001: 18).

Türk devlet geleneğinin ilk devlet örgütlenmesinden bu yana sürekli yönetici grup tarafından yönetsel araç olarak kullanılan bürokrasi her zaman çok özel bir konumda yer almıştır. Eski Türk devletlerinde güçlü hakan, sultan ve padişahın en önemli yardımcısı olan bürokrasi her zaman ayrıcalıklı bir sınıf olarak görülmüş ve sultanın takdir yetkisine göre bir yerde konumlanmıştır. Bu açıdan bürokratik şahıslar Batı'daki gibi babadan oğula geçen bir sistem ile değil hükümdarın yetki ve takdiri ile yönetici elit içinde yer bulmaktadır (İnalcık, 2007: 210). Toplumda kurallara uyma ve yönetime baş eğme, kamu yönetimi ve dolayısıyla bürokrasiye toplum tarafından atfedilen kutsallıktan gelmektedir (Sencer, 1992: 318).

Otoritenin geleneksel niteliği, katı merkez-taşra karşıtlığı ve padişahın ülkenin sahibi olması gibi özellikler Osmanlı bürokratik yapısının karakteristik özelliklerini simgelerken aynı zamanda patrimonyal bürokrasiyi ortaya çıkaran gelişmelerdir (Heper, 1977: 55). Bu bürokratik yapıda temel öncelik Sultan'dadır. Patrimonyal sistemde hükümdar, otoritesini kendisine bağlı bir patrimonyal bürokratik sınıf eliyle yapmakta ve bu sınıf sivil memurlar, askerler ve kısmen devlet emrinde oldukları ifade edilen dini bürokratlardan oluştuğu ifade edilmektedir (Mardin, 1997: 209).

Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden Sultan Abdülhamit'in iktidara gelmesine kadar olan dönem bürokrasinin gelişim açısından en önemli dönemdir. Tanzimat döneminde Osmanlı bürokrasisi şekillendirilirken Fransız bürokrasisi örnek alınmıştır. Memuriyetin meslek haline getirilmesi de bu dönemde olmuştur (Fidan, 2011: 123). Bu dönemde Osmanlı bürokratik yapısı ve görev süreleri çok sık değişiklik göstermiş ve bürokrasisinin yaş ortalaması oldukça küçük sayılabilecek 45 civarı olduğu görülmektedir. 1826-1878 arasında görev yapan 95 devlet adamının 17'sinin yüksek devlet memuru sınıfından, 6'sının ulema, 6'sının subay kökenli, 6'sının da taşra ileri gelenlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Devlet adamlarının sadece 13'ünün yönetsel makamlardan geldiği gözlemlenmektedir (Todorova, 2013: 255-256).

Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre içerisinde patrimonyal izler silinemese de atılan bu adımlar Cumhuriyet Türkiye'si için önemli bir altyapı oluşturmuştur. Atatürk Döneminde de patrimonyal bürokrasi izlerinin silinmesi ve rasyonel bürokratik anlayışın yerleşmesi için önemli adımlar atılmıştır. Adımların ilki rejime uygun yeni bürokrat kadronun oluşturulması ve onlar için birçok hukuksal ve ekonomik garantilerin getirilmesi çalışmalarıdır.

Cumhuriyet dönemi patrimonyal, kişi otoritesi yerine kural ve kanun odaklı yeni bir anlayış getirmiştir. Artık meşruiyet kaynağı şahıslar değil hukuksal düzendir (İnalcık, 2007: 61). Ancak Cumhuriyet döneminde bürokratların büyük çoğunluğunun politize olması nedeniyle rasyonellik prensibi geri plana itilmiştir (Bozkurt, 1998: 3572-3574).

Osmanlı Bürokrasisinin Tasfiyesi

Cumhuriyet dönemi bürokratik yapısı Osmanlı bürokratik yapısı ile bir devamlılık arz etmektedir. Osmanlı'dan beri sistemi belirleyen asker-sivil bürokrasinin ve köylülüğün iki temel unsur olarak hala varlığını koruduğu ifade edilmektedir (Altan, 2002: 46). Cumhuriyetin başında 1923'te başa gelen yönetici kadroları doğrudan doğruya Osmanlı bürokrasisinin devamı niteliğindedirler. Bu bağlamda Atatürk için dahi Osmanlı'nın son padişahı yorumları yapılabilmektedir. Hem yetişme tarzları ve anlayışları bakımından hem de tek tek kişiler olarak Cumhuriyeti ilan eden kadrolar, Osmanlı ordusunda ve Osmanlı bürokrasisinin geleneklerinde yetişmiş, paşalığa kadar yükselebilmiş kişilerdir. Hemen hemen tümü ittihat ve terakki geçmişinden gelmektedirler (Aytekin, 2013: 324). Osmanlı döneminde genel memur kadrosunun % 93'ü, bu kadro içinde yer alan sivil görevlilerin ise % 85'i Cumhuriyet Türkiye'sinde de görev almıştır. Dolayısı ile dönemin bürokratik yönetim geleneği anlayışı reformdan geçirilmek kaydıyla süreklilik kazanmıştır (Rustow, 1968: 382). Atatürk, temel bürokratik reform olarak belli bir eğitimden geçirilmek şartıyla mevcut bürokratik kadroyla bir süre devam etme yolunu seçmiştir (Bozkurt, 1998: 3572). Erken Cumhuriyet döneminde bürokrasinin önemi ve etkinliği artarak devam etmiştir.

Dünyadaki pozitivist fikir akımı, hem Osmanlı aydınını hem de Cumhuriyet aydınını etkilemiştir. Jön Türklerin başını çektikleri Osmanlı pozitivizmi birçok yönden Cumhuriyet döneminde göze

çarpmaktadır. Kemalist pozitivistlerle Osmanlı pozitivistleri arasında esasen zihniyet farkı değil siyasal çıkar ve amaçlarında farklılıklar bulunduğu ifade edilmektedir (Özlem, 2002: 460).

Bürokrasi, Osmanlının son döneminden itibaren bağımsız ve özerk bir yapı halini almıştır. Cumhuriyet döneminde de devlet ile bütünlük oluşturan farklı bir elit grup haline gelmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyete kalan bu bürokratların çoğu 1909-1918 arası dönemde dar ufuklu, gerici ve yararsız görülerek görevlerinden ayrılmış ancak sonra tekrar bürokrasiye dönmeyi başarmış kişilerdi (Heper, 2006: 103-105). Hilafetin ve saltanatın kaldırılması ile boşluğa düşen bu bürokratlar, toplumdaki tüm engelleri ortadan kaldırma ve kendisi için iyi, doğru ve güzel olan şeyleri herkese kabul ettirme uğraşına girişmiştir (Bozkurt, 1998: 3567).

Osmanlı bürokrasisini hazır bulan Cumhuriyet Türkiye'si öncelikli olarak bu köhneleşmiş bürokratik yapılanmadan kurtulmanın yollarını aramıştır. Atatürk'ün toplumsal yapının değişimi ve siyasal elitin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan sosyal dayanaktan mahrum olduğunu anlaması ile gelenekselci oldukları için pek benimsemediği ve küçümsediği Osmanlı bürokrasisinden bir süre faydalandıktan sonra tasfiye yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nden devralınan bürokrasiden Osmanlı dönemine bağlı olan memurların uzaklaştırılması ciddi bir sorun olmuştur. Bu bağlamda 1 Ekim 1922'de önemli görevler bekleyen Cumhuriyet bürokrasisinin sivil kanadı için bir kanun çıkartılarak sivil bürokrasi kadroları iptal edilmiş ve her bakanlığa kendi kadrolarını oluşturabilme olanağı verilmiştir. Bunun nedeni ise Osmanlı geleneklerine bağlı sivil bürokratların işine son verip Cumhuriyet devrimlerine sadakatle bağlı yeni bir bürokratik kadro oluşturma düşüncesidir (Göküş, 1999: 68). Atatürk, halkın yönetime karşı ilgisiz olma nedeni olarak Osmanlı Devleti'nden miras alınan devlet anlayışının halk nazarında olumsuz bir durum alması olduğunu düşünmüş ve bunun Osmanlı'nın Batı'ya tabi olma süreci ile yakından ilgili olduğunu ifade etmiştir (Heper, 2006: 95).

26 Mayıs 1926 tarih 854 sayılı "Mücadele-*i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Kanunu"n*a göre sivil bürokrasi içinde milli mücadeleye karşı takınılan tavra göre memurların tasfiyesi kararı alınmıştır. Bu kanuna göre herhangi bir nedenden dolayı yurt dışında olan ya da işgal bölgesinde bulunan ve kendilerine haber verildiği halde gelmeyen memurlar çıkarılarak kamu hizmetinde görev alamayacakları ve ma'zûliyet maaşı bağlanmayacağı kararı alınmıştır (Düstur, 1944: 2218-2219). Bu konularda yargılamalar için Heyet-i Mahsusalar kurulmuştur (Tunçay, 1978: 316).

Atatürk Dönemi bürokrasisi belli grupların başkaldırılarını bertaraf edip kendi içindeki tasfiyeleri tamamlamanın ardından 1929'a gelindiğinde bürokrasi iktidar mücadelesini kazanmış, rakipsiz konuma gelmeyi başarmıştı (Keyder, 2001: 134). 1929 yılı hem rakipsizlik hem de yeni bir misyon üstlenmek açısından bürokrasi için önemli bir yıl olmuştur. Bürokrasi, 1929 ekonomik krizinin etkisiyle de artık sosyal ve ekonomik sorunlara eğilmeye başlamış ve köylüye ulaşmanın yollarını aramaya başlamıştır (Heper,1977: 105).

Ordunun Siyasetten Uzaklaştırılması

Yeni kurulan rejimin ve yapılacak inkılâpların güvenliği açısından ordu bürokrasisinin denetim altında tutulması da büyük önem arz etmekteydi. Mebusluk yapacak kişilerin memuriyetle ilgilerinin kesilmesine yönelik olarak 5 Eylül 1920 tarihli *"Nisab-ı Müzakere Kanunu"* çıkarılmış ancak askerlere istisna getirilmiştir (TBMM, 1337: 552-619). Ancak 19 Aralık 1923 tarihinde çıkarılan 385 sayılı kanuna göre ordu mensuplarından istifa hakkına sahip olmayanlarla istifa ve emeklilik hakkına sahip olup da genel seçimlerin ilanından başlayarak on gün içinde usulüne uygun olarak istifa etmeyenlerin ya da emekliliklerini isteyenlerin TBMM üyeliğine seçilemeyecekleri kararı alınmıştır (Çitçi, 2006: 33). Bu kanun subay-mebusların TBMM çalışmalarına katılamayacağı hükmünü içerdiği için ordunun siyasetten ayrılması için bir başlangıç olmuştur. 30 Ekim 1924'te yapılan ordu ya da milletvekilliği tercihi düzenlemesi bürokrasi içinde önemli ve etkin bir yere sahip olan ordunun siyasetten tümüyle uzaklaştırılması amacını içermektedir. Bu nedenle Fevzi Çakmak Genel Kurmay Başkanı sıfatıyla askerlik mesleğine devam etmeyi tercih etmiş, İnönü ise 1927 yılında kendi isteği ile emekliye sevk edilmiştir (Rustow, 1970: 37). Böylece aktif subay-mebusların meclis çalışmalarına katılmaları önlenmeye çalışılmıştır.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin lağvedilmesi, ordu üzerinde denetimin sağlanabilmesi için atılan bir başka önemli adımdır. Bakanlık kaldırılıp yerine başkanlık kurularak ordunun meclis denetimi dışına çıkarılması sağlanmıştır. TBMM ile doğrudan bağlantısı kesilmesi için de Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli Müdafaa Bakanlığı'na bağlanmıştır (Özdağ, 2006: 51).

26 Ocak 1925 tarihli Ali Askeri Şura Kanunu ile cumhurbaşkanına ordu ile ilgili yapılacak her düzenlemeye katılma hakkı verilmiş ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olarak ordu üzerinde etkinliği artmıştır.

Parti Devlet Bütünleşmesi

Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet öncesi dönemden beri var olan ve bağımsızlık mücadelesinde önemli görevler üstlenen bir partidir. Bağımsızlık mücadelesinde önemli bir görev alan fırka Atatürk döneminde Cumhuriyet dönemi bürokrasisinin temel siyasal yapıtaşını oluşturmaktadır.

Kurtuluş Savaşı sırasındaki çabaları ile misyonunu tamamlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti siyasal bir örgüt olarak Halk Fırkası'nın temelini oluşturmaktadır. 23 Nisan 1920'de toplanan I. Meclis döneminde iki farklı grup altında muhalif bir oluşum başlamasıyla 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal öncülüğünde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre yeni bir yapılanma öngören bir anlayış ile Birinci Grup kurulurken öte yandan saltanat ve hilafet yanlısı bir profil çizen İkinci Grup kurulmuştur. Ancak Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi konumunda olan İkinci Grup, 1923 seçimlerinde elenmiştir. Birinci grup ise II. Meclis'te 8 Nisan 1923'te kabul edilen "9 Umde" ile grup statüsünden fırka statüsüne ulaşmıştır (Özüerman, 1998: 969).

Meşrutiyet döneminden kalan bir geleneğin devamı olarak Cumhuriyet dönemi bürokrasisi de temel hatları ile siyasal elitlerle kaynaşmış durumdadır. Özellikle üst düzey bürokratlar yönetsel olmaktan

daha çok siyasal elit görünümü arz etmektedir. Bu dönemde devlet, bürokrasi ile eş anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kamu bürokratları, bürokratik seçkinler-halk karşıtlığında devleti temsil eden bir grup olarak göze çarpmaktadır (Heper, 1986: 240).

Cumhuriyet Halk Partisi, 1927 sonrası iktidarı ile devlet ve parti bütünleşmesine giden bir süreçte birçok önemli düzenleme yapmıştır. 1923 yılında yapılan ilk fırka nizamnamesi ile CHP'nin fırka teşkilatı köylere kadar yaygınlaştırılmış ve tüm Türkiye'yi kontrol edebilme gücüne ulaşmıştır. CHP'nin 1927 yılı kongresinde köy muhtarlarından sosyal, siyasal ve kültürel konularla ilgili her türlü devlet dairelerindeki atamaların parti müfettişlerinin onayıyla olacağı kararı alınmıştır (Heper, 2006: 108). Yine aynı yıl eyalet valiliklerinde bir yönetim birimi oluşturularak kolorduların müfettişliklere bağlanması 26 Haziran 1927 tarihinde hazırlanan "Umumi Müfettişlik Ek Bilgi Teşkiline Dair" adlı kanunla sağlanmıştır. Buna göre asayiş ve inzibatı sağlamakla görevli genel müfettiş sivil bürokrasinin etkinliğini artıran bir yapı durumuna gelmiştir (Tunçay, 1992: 174).

Tek parti yönetiminde planlanan reformların uygulamaya geçirilmesinde büyük oranda İçişleri Bakanlığı bürokrasisinden yararlanılmıştır. 18 Haziran 1936 tarihli İsmet İnönü imzalı genelgesi ile İçişleri Bakanı aynı zamanda parti genel sekreteri ve genel yönetim kurulu üyeliğine seçilmiştir (Bozkurt, 1998: 3573; Eriş, 1998: 634; Çevikbaş, 2014: 85). Parti ve devlet bütünleşmesi bağlamında güçlü bir konuma yükselen İçişleri Bakanlığı, tek parti iktidarı döneminde büyük bir rol oynamıştır. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı'nın rol ve statüsü, Dışişleri, Maliye ve Milli Savunma bakanlıklarını aşmıştır (Eryılmaz, 1998: 156). İllerde ilin valisinin il parti başkanlığına getirilmesi, genel müfettişlerin bölgeleri dâhilinde tüm devlet işlerinin olduğu gibi parti faaliyet ve örgütünü denetlemeye yetkilendirilmesi ve ilçelerde kaymakamların kullanılması parti-devlet bütünleşmesi için atılan önemli adımlar olarak ifade edilmektedir (Yetkin, 1983: 27; Uran, 1959: 296-297). Bu bağlamda 1937'de CHP'nin altı ilkesinin anayasaya girmesiyle devlet parti bütünleşmesi sağlanmış olmaktadır (Çevikbaş, 2014: 85). Devlet yönetiminde görülen bu durum ile mülki idareciler idari hizmetlerinin yanı sıra siyasal süreçlerle de ilgilenmeye başlamışlardır.

Böylece tek parti iktidarı döneminde bürokrasi ile siyaset bütünleşmiş ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için el birliği yapmıştır (Eryılmaz, 1998: 156). 1939 yılında gerçekleştirilen parti kurultayında, valilerin partinin il başkanlığından ayrılması ile parti ve bürokrasi arasındaki bütünleşmeye son verilmek istenmiştir ancak başarılamamıştır (Yılmaz, Doğan ve İnankul, 2013: 277). CHP'nin devleti dönüştürecek bir ideolojiye ve devletten bağımsız bir yapıya sahip olmaması partinin devletle bütünleşmesinin asıl nedenlerinden biri olarak sayılabilir.

Kuruluşundan beri Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ilkesi olan "halkçılık" yöneticileri tarafından halk için, halk adına karar vermeyi savunan jakobenci yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu bakış açısı toplumda jakoben eğilimleri güçlendirmiş ve bürokratik elitlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ve süreç merkez-taşra ayrımını taviz vermeden savunan, halka tepeden bakan bir bürokrasinin doğması ile sonuçlanmıştır (Ünal, 1994: 106).

Bu dönemde siyaset ile bürokrasi arasında organik bir bağ oluşturulduğu için siyasetin en önemli aktörlerinden biri bürokrasi olmuş ve siyasetle kaynaşmış, siyasetin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi bürokrasinin partisi olarak konumunu güçlendirmiştir (Çevikbaş, 2014: 86). Bu dönemde bürokrasinin siyasetle ve dolayısı ile parti ile bütünleşmesi açısından en güzel örnek tek parti döneminde bürokratik seçkinler ve siyasal seçkinler arasındaki özdeşliği gösteren sayısal verilerdir. 1923-1950 arası dönemde 194 bakandan % 61'i asker ya da sivil bürokratlardan oluşmaktadır. Bürokrasi, siyasette iyi bir konuma gelebilmek için basamak olarak değerlendirilmiştir (Beriş, 2009: 84).

Mustafa Kemal Atatürk, Tek Parti iktidarı döneminde parti ve organlarını kullanarak TBMM'yi ve hükümeti kontrol altına almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi bu süreçte kendisini cumhuriyetçi, milliyetçi ve halkçı olarak nitelese de parti üyeliği toplumun seçkin sınıfıyla sınırlandırılmıştır (Shaw, 2000: 454). Bu durum partinin bir halk partisi olma iddiasına gölge düşürmüştür. Gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında gerekse ondan sonraki Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde, Osmanlı Devleti'nden kalan modern bürokratik elit kesim, eğitim oranının düşük olduğu Osmanlı tebaasından kopmuş, muasır medeniyet seviyesine ulaşmada başat rol oynamış, bürokrasi siyasetle özdeşleşmiş ve parti-devlet bütünleşmesi resmen sağlanmıştır (Yılmaz, Doğan ve İnankul, 2013: 280).

Taşra Yapılanması

Cumhuriyet döneminde taşra yapılanmasında da yenilenmeye gidilmiştir. Cumhuriyet döneminde taşra yapılanması ile ilgili ilk madde Teşkilat-ı Esasiye'nin 10. maddesinde yer alan "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelere terekküp eder" (Ceride-i Resmiye, 1337) ifadesidir. Bu madde ile livalar, idari teşkilatlanmadan çıkarılmıştır.

1921 Anayasası, yerel yönetimlerde aşağıdan yukarıya doğru bir idari örgütlenmeyi getirirken 1924 Anayasası merkeziyetçi geleneksel idari örgütlenmeyi esas almıştır (Özmen, 2012: 173). Yasal çerçeve sağlanması için 1921 ve 1924 anayasaları ile yapılan düzenlemelerin yanında 1926 Mülkiye Kanunu ve 1929 Vilayet İdaresi Kanunu, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki düzenlemelerin temellerini oluşturmaktadır. Yasal dayanağın hazırlanmasından sonra girişilen faaliyetler, vilayetlerin yeterliliklerinin sorgulanmaya başlanması ile devam etmiştir. Yapılan kanunların içerisinde vilayetleri tarif eden objektif hükümlerin yer almaması, tek parti döneminde pek çok ilin kazaya, kazanın nahiyeye dönüştürülmesine neden olmuştur. Genellikle nüfus ve ekonomik yaşam üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda alınan kararlar kısa süre sonra hükümet tarafından yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. 1926'da lağvedilen kazalardan bir kısmı 1928'de geçerli gerekçelerle yeniden kurulmuştur. Aynı şekilde 1933 yılında kaza hâline dönüştürülen vilayetlerden bazıları, yönetsel alanda boşluklar yaşanıyor gerekçesi ile 1935'te yeniden vilayet statüsüne getirilmiştir (Gül, 2016: 148-149).

Bu dönemde vilayetler 62 il haline getirilmiş ve valilere çok daha fazla özerklik verilmiştir. Valilere tanınan yetki genişliği ile vali ilde her bakanlığın temsilcisi, bakanlıkların idari ve siyasi yürütme organı olarak ilin genel yönetim işlerinden devleti ve hükümeti temsilen sorumlu tutulmuştur. Bu düzenlemeler

valinin konumunu iyice netleştirilmiş, güçlendirilmiş ve valiler gerçek bir merkez memuru konumuna getirilmiştir (Çakan, 2006: 102). İlçe yönetiminin başındaki kaymakamların yetkileri de vali gibi yetki genişliği olmasa da birçok açıdan valinin yetkilerine aynı doğrultuda düzenlenmiştir.

14 adet Genel Müfettişlik bölgeleri kurulmuş bu müfettişler askeri, idari, sağlık, kültür vb. birçok konuda önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Bu müfettişler doğrudan başbakanlığı temsil etmeleri bakımından oldukça önemlidir (Shaw, 2000: 451). Genel müfettişlik, Cumhuriyet'in iç güvenlik sorununun çözmek ve merkeziyetçi devlet idaresinin oluşturulması düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve merkeziyetçiliğin benimsenmesi için önemli bir adım olmuştur.

Bürokrasinin Nicelik ve Konumundaki Değişiklikler

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e, ekonomiden sosyal ve kültürel alanlara kadar birçok alanda miras kalmıştır. İmparatorluk bürokrasisinin biçimsel yönü ile birlikte yönetim gelenekleri ve siyasal kültürü de Cumhuriyet yönetimine intikal etmiştir. Yeni Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin katı, halka uzak, merkeziyetçi, bürokratik geleneğini ve bürokratlarını da miras olarak almıştır. Harbiye mezunu askeri bürokrasinin % 93'ünün, sivil bürokrasinin ise % 85'inin imparatorluk dağıldıktan sonra Cumhuriyet'te görev aldıkları ifade edilmektedir (Sayın ve Çınar, 2007: 449; Göküş, 2000: 24). Atatürk Dönemi bürokratı da bu mirasın hakkını vermek adına kendisini yarı kutsal bir varlık olarak algıladığı devletle özdeşleştirmiş ve kendisini onun koruyucusu, toplumu ise tebaa olarak görmüştür (Şavkılı ve Aydın, 2013: 83). Cumhuriyet yönetimine intikal eden önemli bir unsur da bürokratik elitizmdir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında modernleştirici bir misyona sahip olan elitizm, günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Pustu, 2007: 197).

Kökleri Tanzimat'a kadar uzanan modern bürokratik yönetim geleneği, Cumhuriyet'in ilanından 1950'ye kadar uzanan dönemde altın yıllarını yaşamıştır. Bürokratik gelenek, devleti ele geçiren ve kendi çıkarını toplumun çıkarları gibi göstermeye eğilimli seçkin bir grubu barındırmıştır (Görmez, 1998: 3586). Bu dönemde memurluk, üstün bir sosyal statü olmuştur. Bürokratlar, gerek sosyal yaşam gerekse mali olanakları açısından ayrıcalıklı bir sınıfı temsil etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde özel sektör gelişmediği için iyi eğitim almış, kültür düzeyi yüksek kişilerin tercih ettiği meslek grubu kamu görevliliği olmuştur (Eryılmaz, 2008: 143). Bu dönem süresince halk, memurları üstün statüye sahip, ulaşılması zor ve ayrıcalıklı kişiler olarak değerlendirmiştir. Tek parti iktidarı döneminde askeri ve sivil bürokrasiden oluşan ve kendisini halktan soyutlayan modern bürokratik elit ve aydın kesim, Cumhuriyet reformlarının öncüsü ve yürütücüsü olmuştur (Yılmaz, Doğan ve İnankul, 2013: 264).

Tek parti döneminde devletin üstlendiği yeni görevler ve toplum yapısına yeni kurulan kamu örgütleriyle daha fazla nüfuz etmesinin doğal bir sonucu olarak memur sayısında hızlı bir artış olmuştur. Özlük haklarında da iyileşmeler yapılmış ancak ekonomik gelişmeler dğrultusunda olmadığı için yetersiz kalmıştır (Göküş, 2000: 32). Bürokrasi üstlendiği görevler nedeniyle Cumhuriyetin ilk yılarında sosyal statüsü yüksek ve çok talep gören bir meslek olmuştur. Ülkenin siyasal seçkinleriyle özdeşleşmiş

olan bürokrasinin Atatürk devrimlerinin topluma kabullendirilmesinde de etkin rol oynaması bürokratlara ayrı bir itibar kazandırmıştır.

1938-1946 yılları arasında kamu çalışanlarının sayısı % 64,83 oranında artışla en üst seviyeye çıkmıştır. Bu bağlamda bu dönemdeki kamu kuruluş sayısı da 1920 yılında toplam 7 iken 1920-1946 yılları arası 47 yeni kuruluş kurularak toplamda 54'e ulaşmıştır (Göküş, 2000: 32).

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet kadrosu milliyetçi genç memurların yanı sıra Bab-ı Ali bürokratlarından oluşan ikili bir yapı arz etmektedir (Şavkılı ve Aydın, 2013: 83). Genç Türkler ve Kemalistler geleneksel Osmanlı bürokratlarından farklı olarak Batı'dan gelen fikirlere açık, laikliğe ve ulusçuluk hareketine bağlı bir yapı göstermişlerdir. Bununla beraber Kemalistler, Osmanlı bürokratları gibi devletin egemenliğini temel alan bir yaklaşımla meşruiyet ve otoritenin sivil seçkinlerce paylaşılamayacağını savunan patrimonyal kökenli bir geleneği savunmuşlardır.

Türk kamu yönetiminde tarihsel olarak bürokrasi-siyaset ilişkisi, temel hatlarıyla Tanzimat dönemi ile başlamaktadır. XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı yönetim yapısı ile Türk kamu yönetimi yapısı tam anlamıyla örtüşmese de pek çok yönden o döneme ilişkin özelliklerin günümüze kadar ulaştığı söylenebilir (Yalçındağ, 1970: 20).

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı ile temsil edilen bürokrasi, Osmanlı Devleti zamanında sadrazam ve vezirlerin Sultan tarafından atanması ile oluşan bir geleneğin meclise devriyle yeni bir boyut kazanmıştır (Lewis, 1991: 370). Yönetim ve rejimdeki bu temel değişiklik bürokratik mekanizmada böyle sert bir geçişi ortaya çıkarmamıştır.

Atatürk Dönemi TBMM'sinde bürokratlar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. 1923-1943 arasında meclisin yarısı bürokratlardan oluşmaktadır. Bürokrasiden sonra Meclis'te en büyük payı avukat, doktor, eczacı gibi serbest meslek grupları ve tarım ve ticaret ile uğraşan gruplar almıştır (Doğaner, 2006: 112). Cumhuriyet dönemi tek parti iktidarı döneminde bürokratik yönetim geleneği siyaseti baskı altına alma anlamında zirveye ulaşmıştır. Bürokrasi, devlet yönetimine ilişkin kararların alınması ve uygulanmasında temel unsur ve belirleyici olmuştur (Yılmaz, Doğan ve İnankul, 2013: 280).

Sonuç

Bir devrin tamamen kapanarak Osmanlı'nın yıkıldığı ve yerine yepyeni ve tümüyle farklı bir devletin kurulduğu iddia edilse de çalışmada görülmektedir ki Cumhuriyet döneminde yapılan reformlar Osmanlı bürokrasisinin yüzyıllar süren birikimleri ve özellikle Tanzimat dönemi ile başlayan batılılaşma hareketlerinin günün şartlarına göre kısmen biçim değiştirmiş devamı niteliğindeki gelişmeler olarak ortaya çıkmakta, özde yapılan siyasal rejim değişikliğidir.

Erken Cumhuriyet dönemi olarak da değerlendirilen tek parti döneminde Atatürk öncülüğünde başlatılan değişim hareketlerinin temel çıkış noktası eğitim ve hukuk olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın öncülüğünü yapan kadro, Cumhuriyet döneminde bürokrasiye ağırlıklı olarak askerleri yerleştirmiştir. Yönetsel ve hukuksal değişim reformları ise İnönü ve sivil bürokrasi ile kurumlaştırılmaya çalışılmıştır.

Bunun için Osmanlı bürokrasisi ihtiyaç durumunda kullanılmış bir süre sonra gerici ve gelenekselci oldukları gerekçesi ile tasfiye edilmiştir. Parti devlet bütünleşmesi sağlanması için yapısal ve hukuksal değişiklikler yapılmış, örgütler ve yönetici pozisyonlar birleştirilmiş, ordu siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılmış ancak ciddi tartışmalara sahne olmuş, ancak beklendiği gibi askeri etki de tamamen yok edilememiştir. Rasyonel bürokrasiye geçme hedeflenmiş ancak bürokrasi bu dönemde tamamen politize olduğu için istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Yerel yönetimlerle ilgili atılan en ciddi adım valilere merkeziyetçiliğin taşrada daha iyi benimsetilebilmesi için her bakanlığı temsil edebilme, kurumları denetleme ve onlardan bilgi isteme vb. birçok yetkinin verilmesidir.

Sonuç olarak Tek Parti döneminde bürokrasi birçok olanak ve hak elde ederek altın çağını yaşamış, kendisini elit, ulaşılmaz ve vazgeçilmez, halkı tebaa olarak görmüş, daha radikal uygulamalara cesaret etmiş ve bu alışkanlık sonraki dönemlere de miras olarak intikal etmiştir.

Kaynakça

Altan, M. (2002). "Batılılaşmanın Sosyo-Politik Temelleri, Düşünsel ve Toplumsal Yapısı", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme Ve Batıcılık, Cilt.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 141-146.

Aytekin, A. (2013), "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 313-329.

Beriş, H. E. (2009). Tek Parti Döneminde Devletçilik, Ankara: Liberte Yayınları.

Bozkurt, V. (1998). "Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasal Elit Halk İlişkileri: 1923-1960", Yeni Türkiye, 98/23-24, Özel Sayı. 4, 3571-3577.

CERİDE-İ RESMİYE, Teşkilatı Esasiye Kanunu, 2 Cemaziyelevvel 1339 (7 Şubat 1337), http://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf. (ET:23.05.2018)

Çakan, I. (2006), "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kamu Yönetiminin Modernleşmesi: Merkezileşme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 39, Sayı. 4, 45-73.

Çevikbaş, R. (2014). "Bürokrasi Kuramı ve Yönetsel İşlevi", Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 2, 75-102.

Çitçi, O. (2006). "Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938", Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 39, Sayı. 4, 17-44.

Doğaner, Y. (2006). "Atatürk Dönemi Türk Siyasal Elitinin Profili", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl. 2, Sayı. 3, 107-119.

Duran, L. (1988). Türkiye Yönetiminde Karmaşa, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Düstur (1944), Üçüncü Tertip, Cilt. 7, Ankara: Devlet Matbaası.

Eriş, M. (1998). "Cumhuriyet, Kuruluştan İdeolojik Saplantıya", Yeni Türkiye, Özel Sayısı I, Sayı. 23-24, 631-648.

Heper, M. (1977). Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme –Siyaset Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme-, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Heper, M. (1986). "Atatürk'te Devlet Düşüncesi", Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Heper, M. (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Eryılmaz, B. (1998). "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Bürokrasi-İktidar İlişkileri", (Ed. Davut Dursun ve Hamza Al), Türkiye'de Yönetim Geleneği (Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları). İstanbul: İlke Yayıncılık, 153-166.

Eryılmaz, B. (2008), Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Eryılmaz, B. (2010). Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime. 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Fidan, S., Şahin K. ve Çelik F. (2011). "Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 23, 113-128.

Göküş, M. (2000). "Tek-Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Gelişimi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 33, Sayı. 2, 23-33.

Görmez, K. (1998). "Türkiye'de Bürokratik Devlet", Yeni Türkiye, Yıl. 98/23-24, Özel Sayı. 4, 3586-3588.

Gül, O. K. (2016), "Tek Parti Dönemi Mülki İdarede Yapılanma Çalışmaları", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl. 20, Sayı. 1, 133-151.

İnalcık, H. (2003), "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Belleten, Cilt.XXVII, Sayı. 108, Ekim 1963, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kaya, R. (2017), "Osmanlı Modernleşmesinin Son Halkası: 'Cumhuriyet'", Ekonomik ve Sosyal Düşünce Araştırma Geliştirme Vakfı, http://esagev.org/wp-content/uploads/2017/01/10-osmanli-modernlesmesinin-son-halkasi-cumhuriyet-rustu-kaya.pdf.

Kazancıgil, A. (1986). "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Keyder, Ç. (2001). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kili, S. (1995). Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Keyman, E. F. (2001). "Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Türk Düşünce Serüveni: Genç Aydınlanmanın Erken Aydınları, Yıl. 4, Sayı. 16, 9-29.

Lewis, B. (1991). Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mardin, Ş. (1997). "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 204-242.

Nişancı, E. (2002). "Neo-Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı. 5, 123-139.

Özdağ, Ü. (2006). Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Özen, Ş. (1996), "Bürokratik Kültürümüzde Değişim", Yeni Türkiye, 98/23-24, Özel Sayısı 4, 3623-3638.

Özlem, D. (2002), "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt. 3, 452-464.

Özmen, A. (2012), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasalarda Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri", IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 2, 171-175

Özüerman, T. (1998). "Türkiye'de Siyasal Partilerin Kurumsallaşması", Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, 965-978.

Pustu, Y. (2007), "Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl. 9, Sayı. 2, 197-214.

Rustow, D. A. (1970). Türkiye'de Ordu, İstanbul: Harb Akademileri Yayınları.

Rustow, D. A. (1968). "Military: Turkey", Political Modernazition in Japan and Turkey, Princetion University Press.

Şavkılı, C. ve Aydın, T. (2013), Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XXIX, Sayı. 87, 67-90.

Sayın, Ç. ve Çınar M. (2007). "Siyasal Kültürün Dönüşmeyen ve Dönüştürmeyen Bileşeni: Siyaset Karşıtlığı", (Ed. Davut Dursun, Burhanettin Duran ve Hamza Al). Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar, Sorunlar, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 445-470.

Sencer, M. (1992). Türkiye'nin Yönetim Yapısı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Shaw, S. J ve Shaw, E. K. (2000). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, İkinci Cilt, 1808-1975, E Yayınları, İstanbul, 502.

TBMM (1337), Nisabı Müzakere Kanunu, https://www.tbmm.gov.tr, (ET:23.05.2018)

Todorova, M. N. (2013), “Osmanlı Reform Çağı’nda Yönetici Elit Sınıf (1826-1878)”, Mediterranean Journal of Humanities, (Şahin DOĞAN, Çev.) Yıl. 3, Sayı.1, 253-260

Tunçay, M. (1978). “Hey’et-i Mahsusa’lar (1923-1938) Cumhuriyet’e Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması”, Armağan Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası, 307-329.

Tunçay, M. (1992). T.C.’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), İstanbul: Cem Yayınevi.

Turhan, M. (2000). Siyasal Elitler, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Uran, H. (1959). Hatıralarım, Ankara: Nadir Kitap.

Ünal, O. (1994). Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu: Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yalçındağ, S. (1970). “Kamu Yönetim Sistemimizin Tarihsel Evrimi Üzerine Notlar”. Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 2, 20-57.

Yetkin, Ç. (1983). Türkiye’de Tek Parti Yönetimi(1930-1945), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yılmaz, N., Doğan, K. C. ve İnankul, H. (2013). “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyan Değerlendirmesi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl. 27 Sayı. 3, 263-284.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA EKOLOJİK KENT SÖYLEMİ*

Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Öz

Günümüzde sanayileşme, hızlı kentleşme, yanlış arazi kullanımı, doğal kaynakların aşırı tüketimi, insan habitatlarının diğer yaşam alanlarını tehdit eder boyutlara ulaşmasına paralel olarak sürdürülebilirlik perspektifinde yeni kentsel planlama yaklaşımları gündeme gelmiştir. Farklı disiplinler tarafından geliştirilen bu yaklaşımların ortak noktası kentlerde yaşayanların tekrar kıra gitmesi ve kentlerin küçülmesi şeklinde değildir. Aksine kentsel yaşam tarzı nedeniyle onu çevreleyen alan tahrip edilmiştir, bu süreci farklı mekânlara taşımak yerine, doğanın geriye kalan kısmını korumak ve ekoloji odaklı kentler inşa etmek şeklinde görüşler ortaya çıkmaktadır. Buna göre mekâna yayılmış olan kentler ve klasik kentsel planlama anlayışı kökten bir şekilde değiştirilmelidir. Bunun için kendi tüketimini kendi üretimiyle karşılayan, kendi kendine yeten, çevresindeki alanlara daha fazla yayılma anlayışının terk edildiği "çevre dostu" kentler oluşturma fikri tartışılmaktadır. Tartışılan yaklaşımlardan birisi olan ekolojik kent olgusu, kent ve çevrenin birbirleriyle etkileşim içerisinde ele alındığı, kentsel tasarım ve uygulama yaklaşımıdır.

Anahtar Kelimeler: yaşanabilir kentler, sürdürülebilirlik, çevre koruma, ekolojik kent

ECOLOGICAL URBAN DISCOURSE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY

Abstract

Today, new urban planning approches have come into agenda in the perspective of sustainability in parallel to the fact that industrialization, rapid urbanization, misuse of land, excessive consumption of natural resources, human habitats have reached to the extent of threatening the other life areas. The common point of these approaches developed by different disciplines is not in the form of returning of the urban dwellers to the countryside and the shrinking of cities. On the contrary, due to the urban lifestyle, the area surrounding it has been destroyed, instead of moving this process to different locations, opinions in the form of protecting the rest of the nature and building cities focused on ecology have

* Bu çalışma "Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2017) 17(4):169-189, künyeye ait çalışmadan türetilmiştir.

emerged. Accordingly, the approach of the cities spread out in the location and the classical urban planning must be radically changed. For this, the idea of creating "environmentally friendly" cities which meet their own consumption with their own production, self-sufficient, and that the concept of spreading out any more to the surrounding areas has been abandoned is being discussed. The phenomenon of ecological city which is one the approaches being discussed is urban design and application approach in which the city and the environment are handled in interaction with each other.

Key Words: Liveable cities, sustainability, environmental protection, ecological city

Giriş

Yarının yaşanabilir ve sürdürülebilir kentleri canlıların hem biyolojik ihtiyaçlarının hem de sosyal gereksinimlerin karşılanmasını gerektirmektedir. Yaşanabilir kent olgusu; kentsel tasarımda, ulaşımda, enerji ve su kullanımında sürdürülebilir çözümler, doğal kırsal ve kentsel çevre arasında bir denge oluşturmak gibi kriterleri içermektedir. Çevre ile kent ilişkisinde, sürdürülebilir kentler, doğal ve yapay mekânlarda çevre kalitesinin yükseltilmesi için tasarlanan kentler ile kurulabilecektir. Kentler birçok meselenin odak noktasını oluştururken, çevresel sorunların da yoğun olarak yaşandığı mekânlardır. Dolayısıyla sürdürülebilir kentleşme bağlamında çevre kalitesinin arttırılması, öncelikli konular arasında yer almaktadır (Yazar, 2006: 67).

Günümüzde kentler CO2 emisyonlarının %75'inden fazlasını üretirler. Aynı zamanda, emisyon azaltımında en büyük potansiyeli barındırlar. Atık yönetim sistemi ile yerel düzeyde geleceğe yönelik altyapıyla başlayan, toplu taşıma ve arazi kullanım planlanması ile devam eden bir sistem ile sürdürülebilir ekonomiye ve yaşayanları için doğru ortama sahip bir kenti ortaya çıkarır (Yakupoğlu ve Korkmaz Hasmaden, 2013:139).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürdürülebilirlik temelinde şekillenen toplumsal yapının etkisiyle kentsel mekanda ekolojik sorunlara olan ilgi artmış ve ekolojinin, kentsel planlamada temel bir bileşen olarak göz önüne alınması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır.

1. Sürdürülebilir Kentleşme Olgusu

Sürdürülebilir gelişmenin temel amacı, tüm düzlemlerdeki yerleşim bölgelerinde çevresel boyutu da dikkate alarak insan ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktır. Söz konusu ihtiyaçların karşılanması ise, kentlerde kurumsal ve düzenleyici bir yönetim ve planlama anlayışını gerektirmektedir. Sürdürülebilir gelişme kavramının kentlere öncelik veren politikalarının altında yatan sebepler şunlardır;

- Kentler, ulusal ve yerel düzlemde toplumsal ve iktisadi gelişmenin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir,
- İçinde bulunduğumuz dönemde nüfusun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaktadır,
- Kentler barınma, istihdam ve hizmet sunumunda önemli bir yere sahiptir. Hızla büyüyen kentlerde, kentsel gelişmeye bağlı olarak kentin içinde ve çevresinde büyük oranda çevresel bozulmalar yaşanmaktadır.

Sürdürülebilir kentleşme kavramı, sürdürülebilir gelişme olgusunun başta çevre olmak üzere, ekonomi, politika, toplumsal yaşam vb. düzlemlerde yaygınlaşması ve bu alanlarda alınan kararlarda ve uygulamalarda temel ilke olarak kabul edilmesine paralel olarak ortaya çıkmıştır (Karakurt Tosun, 2013).

Sürdürülebilir kentleşme, kentler ve onları çevreleyen kırsal alanlar arasında, en küçük kentsel merkezlerden metropol alanlara kadar olan tüm insan yerleşimleri arasında bağlantıları sağlayan bir olgudur. Sürdürülebilir kentleşme hedefi çerçevesinde ortaya çıkan kent modellerinden bir tanesi ekolojik kentlerdir. Ekolojik kentler yoluyla yarının yaşanabilir ve sürdürülebilir kentlerine ulaşılabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır.

2. Ekolojik Kent Söylemi

Kentsel alanlar bugün fiziksel olarak yeryüzünün oldukça küçük bir bölümünü kaplamasına rağmen dünyadaki kaynakların dörtte üçünü tüketmektedirler. Örneğin Londra'nın kendi tüketimini karşılamak için yüzölçümünün 125 katı daha fazla toprağa ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca kentler kirlilik, katı atık, gürültü, yüksek oranda enerji tüketimi, karbondioksit salınımı gibi birçok çevre probleminin başlıca kaynağı durumdadır. Söz konusu sorunun çözümü için farklı alanlarda çalışmalar yapan bilim adamları tarafından farklı çözümler üretilmektedir. Bu çözümlerin ortak noktası kentlerde yaşayanların tekrar kıra gitmesi ve kentlerin küçültülmesi şeklinde değildir. Aksine kentsel yaşam tarzı nedeniyle onu çevreleyen alan tahrip edilmiştir, bu süreci farklı mekânlara taşımak yerine, doğanın geriye kalan kısmını korumak ve ekoloji odaklı kentler inşa etmek şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Buna göre mekâna yayılmış olan kentlerin ve bu yöndeki kentsel planlama anlayışının kökten bir şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de kendi tüketimini kendi üretimiyle karşılayan, kendi kendine yeten, çevresindeki alanlara daha fazla yayılma anlayışının terk edildiği "çevre dostu" kentler oluşturma fikri tartışılmaya başlanmıştır.

19. ve 20. yüzyıl kentleri ekonomik gelişmeye paralel olarak, onları çevreleyen kırsal alana doğru yayılmaya başlamıştır, bu süreç otomobil teknolojisindeki gelişmelerle somutlaşmıştır. Otomobil teknolojisindeki bilimsel gelişmeler yanında bu aracın psikolojik boyutta bireye sağladığı katkılar çerçevesinde şekillenen pazarlama anlayışı ile otomobiller özgürlüğün de simgesi haline gelmiştir (Banister, 2000: 114). Bu süreçte otoyol projelerinin hız kazanması ile birlikte hem kentsel mekân gittikçe yayılma eğilimine girmekte hem de kentte üretilen egzoz gazları ile birlikte çevreye verilen tahribat artmaktadır. Tek başına bu örnek bile kentleşme sürecinin ekolojik sistem üzerinde ciddi tahribatlara neden olmaktadır. Otomobiller çevreye zararlı olmayan yakıtları kullansa bile (örneğin hidrojen), otomobiller için inşa edilen alan altyapı veya yardımcı ekipmanlar çevre üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Örneğin büyük kentlerde asfalt çim, su ve ağaçların tam tersine güneş enerjisini emer ve bu enerjinin küçük bir bölümünü yansıtır. Böylece gece ısı yükselir. Ayrıca elektrikli aletler, klimalar, otomobiller ısıyı yükseltir, çok katlı binalar ise rüzgârı keserek sıcaklığın dağıtılmasına engel olmaktadır. Kentler kırsala göre gündüzleri en az 1 derece daha sıcakken, fark gece 6 dereceye kadar çıkabilmektedir (http://habitat.org.tr/ekokent/379-ekokent2009.html).

Kentsel yerleşimlerin gelişme sürecine etkisi, ikili bir mekanizma olarak işlemektedir. Bu mekanizmalardan ilki, doğal çevre bileşenlerinin oluşturduğu sistem, ikincisi tüm toplumsal ve kültürel faaliyetleri içeren beşeri – kültürel çevre bileşenleridir. İnsan – doğal çevre ilişkilerinin işlediği ve etkileşim halinde olduğu bu ikili mekanizmanın oluşturduğu ortam "coğrafi çevre" yada "ekolojik çevre" şeklinde ifade edilmektedir. Kent yerleşimleri de bu doğal ve kültürel çevre bileşenlerin, yani ekolojik çevre bileşenlerinin örtüşme alanıdır (Karadağ, 2009: 36).

Ekolojik anlamda bir habitat olan kent alanlarında doğal çevre bileşenlerinin işleyişinden kültürel çevre bileşenlerinin etkilendiği ve kültürel çevre bileşenlerinin de doğal çevre bileşenlerini etkilediği şeklinde tanımlanabilen "kentsel ekoloji" kavramı ortaya çıkmaktadır (Aslanoğlu, 2000: 28,29; Leitmann, 1999: 33; Pacione, 2001:133).

Ekolojik yapıda kentleşme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan sorunların alternatif bir çözüm aracı olarak sunulan ekolojik kentleşme yaklaşımı, kendi içinde birçok sorunu barındırıyor olsa bile, en azından ekolojik sistem üzerindeki tahribatın fark edilmesi ve bu yönde kentlerin yeniden planlaması sürecinde çalışmaların artması olumlu bir gelişmedir. Ekolojik kent olgusu, kent ve çevrenin birbirleri ile ilişki ve etkileşim içerisinde ele alındığı bir kent tasarım ve uygulama yaklaşımıdır. Kelimenin (ecocity) ilk kullanıldığı kaynak Richard Register'in 1987'de yayınlanan "Ecocity Berkeley: building cities for a healthy future." adlı kitabıdır. Ekolojik kent, kentsel sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkmış yeni bir yaklaşımdır. Ekoloji, teknoloji ile entegre olarak mekâna yansımakta ve doğa ile uyumlu, ekonomik olarak yetkin, sosyal uyum içerisinde alternatif bir kent vizyonunu ortaya çıkarmaktadır.

Ekolojik kent, ekolojik açıdan dengeli bir mekandır. Yaşanılan kentler ilerleyen dönemlerde insanların doğayla uyum içerisinde yaşamalarına ve aynı zamanda sürdürülebilir gelişmenin sağlamasına olanak sağlamalıdır. Kentler, kasabalar, köyler, burada yaşayan bireylerin yaşam kalitesini ve sağlığını kalitesini geliştirecek şekilde tasarlanmalı ve dayandıkları ekosistemleri muhafaza etmelidir (http://www.ecocity2009.com/index-tr.html). Ekolojik kentleşme yaklaşımını ön plana çıkan ilkeler şunlardır: kentler doğal dünyanın bir parçasıdır; kentler yaşam alanlarıdır; kentler ekosistemlerdir; kentsel ekosistem, dinamik bir yapıya sahiptir; her kentin derin ve kalıcı bir içeriği vardır; kentsel tasarım, insanların doğaya adaptasyonunda bir araçtır. Bu temel önermeler kentlerin tasarımında ekolojik yaklaşım ilkelerini üretmektedir. Bu ilkeler şu şekilde açıklanabilir:

- Kentler doğal dünyanın bir parçasıdır: Kentlerin doğadan ayrı bir varlık olarak algılanması ve insanların bu mekânda egemenlik kurma mücadelesi çevre sorunlarının ortaya çıkmasının nedenlerinden birisidir.
- Kentler yaşam alanlarıdır: İnsanlar ve diğer canlı türleri için kentler birer yaşam alanıdır. İnsanlardan daha çok ağaçlar, balıklar, kuşlar, mikroplar, mikroorganizmalar, vb. türler bulunmaktadır.
- Kentsel ekosistem dinamik bir yapıya sahiptir: Kentler herhangi bir ekosistem gibi binalar, yollar, kanalizasyon, tarihi eserler, insanlarla, toprak, su ve bitkilerle birlikte iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir.

- Her kentin derin ve kalıcı bir içeriği vardır: Kentin kendi doğal çevresi ve yapısı kadar klimatik olaylar, topografik yapı, sismik hareketler, volkanik faaliyetler kentleri derinden etkilemekte ve şekillendirmektedir. Kentlerin derin ve çok uzun bir topografik geçmişi vardır ve şekillenme süreci halen devam etmektedir.
- Kentsel tasarım, insanların doğaya adaptasyonunda bir araçtır: İnsanların birçoğu artık kentlerde yaşamaktadır. Değişen koşullara ve ihtiyaçlara uyarlanabilir kentler oluşturmak için kentsel tasarım önemli bir yere sahiptir.

Ekolojik kent yaklaşımının hedefleri şunlardır (Çetinkaya, 2013: 14):

- Kentlerin çevresel sistem üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı,
- Cadde-sokak düzenini, bina tasarımı hava akımlarını kesmeyecek şekilde tasarlanması,
- En düşük düzeyde atık üretimi,
- Sıfır karbon ilkesini hayata geçirilmesi,
- Çok yoğun bir ağaçlandırma ve yeşil koridorlarla tüm kentin bir orman gibi olmasının sağlanması,
- Geri dönüşümlü malzeme kullanımı,
- Ekolojik ayak izinin en aza indirgenmesi şeklindedir.

3. Dünyadan Ekolojik Kent Uygulama Örnekleri

- Abu Dabi (Birleşik Arap Emirlikleri)

Bir çölde inşa edilmesi planlanan Masdar Kenti, 6 milyon metrekare bir alana sahiptir. Burada geleneksel planlama ilkeleri sıfır karbon, sıfır atık yaratma hedefi çerçevesinde harmanlanmış ve yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımı hedeflenmektedir. Karma kullanım ve yüksek yoğunluklu kent niteliklerini bir araya getirmektedir. Yoğun nüfuslu bir kent tasarımı ile aynı zamanda kentin çevresindeki bölgeye doğru büyümesinin de önü açılmaktadır. En yakın toplu taşıma hizmetine ise 150 metre mesafe olma özelliği, gölgelendirilmiş yaya yolları ile yaya dostu kent olmak hedeflenmektedir. Atıktan enerji üretecek teknoloji ile bir yandan kendi kendine yeten kent olacak diğer yandan kullanılabilir atıklar ise kompost haline getirilerek bitkilerde gübre olarak kullanılacaktır. Neticede kentte çöplük bölgelerine de gerek kalmayacaktır.

- Astana (Kazakistan)

Kazakistan'ın ikinci başkenti olan Astana kentinin master planı 1998 yılında hazırlanmıştır. Kentin içinden geçen İshim Nehri'nin neden olduğu taşkınları önlemek amacıyla nehrin iki tarafı da yeşillendirilmiş ve doğal setler oluşturulmuştur. Kışın sert ve kuvvetli esen rüzgârların olumsuz etkilerinden korunmak amacıyla Astana'nın güneybatısında bir ormanlık bölge oluşturulmuştur. Kentin içinde 8 ayrı akstan oluşan bir yeşil ağ bulunmaktadır. Astana'nın bir orman kenti olması planlanmaktadır. Dengeli gelişen kentsel fonksiyonlarla simbiyotik bir kent yaratılmaya çalışılmıştır. 2

ana kentsel ulaşım aksı ticaret yapıları ve kamu alanlarını bağlar. 3 ayrı çevre yolu arasında tarım alanları ve rüzgârla çalışan elektrik santralleri planlanmıştır. İç çevre yolu içinde ise teknoparklar önerilmiştir. Var olan 34 dereyi canlandırıp gri suları, var olan balık havuzlarına bağlayarak 700 hektarlık bir iç deniz oluşturarak yeşil bitki örtüsü yardımıyla ekolojik koridorların yaratılması planlanmıştır.

Sonuç

Kırdan kente yönelen göçlerle birlikte tüm dünyada kentleşme sürecinin hızlanması, kentsel yapıda ve kenti çevreleyen bölgelerde ciddi ekolojik problemleri beraberinde getirmiştir. Kentleşme süreçlerinden kaynaklanan sorunlara kısa vadeli çözümler getirilmesi sonucunda kentler kontrolsüz ve düzensiz gelişmiştir. Aslında olması gereken, insana saygılı, insan ölçeğinde, insanın geçmişini göz önünde bulunduran bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarına cevap verebilecek, uzun vadeli, ekosistemi koruyan bir yaklaşımla kent planlamanın yapılması ve bu doğrultuda kent bilincinin geliştirilmesidir.

Çözüm sürecinde üretilen alternatif yaklaşımlardan bir tanesi de ekolojik kentleşme yaklaşımıdır. Ekolojik kent, kentsel sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkmış yeni yaklaşımlarından bir tanesidir. Ekoloji, teknoloji ile entegre olarak mekâna yansımakta ve doğa ile uyumlu, ekonomik olarak etkin, sosyal uyum içerisinde alternatif bir kent vizyonu önermektedir.

Sürdürülebilir kentleşme yaklaşımında ekoloji olgusu; hızla tükenen çevresel kaynakların kendini yenileyebilme kapasitesini geliştirmeyi, söz konusu çevresel kaynaklar tükendiğinde ise dünyanın bir başka bölgesinde bulunur görüşünün bireyler tarafından benimsenmesinin önüne geçmeyi ve kentin yakın çevresindeki kaynakların kirletilmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Kentsel sürdürülebilirlikte ekolojik boyut sadece kentin kendi sınırları içindeki çevresel kalitenin geliştirilmesinden ibaret değildir, aynı zamanda çevresel maliyetlerin geleceğe, diğer ekosistemlere veya diğer insanlara transferinin azaltılması ya da engellenmesini de içermektedir.

Sonuçta, sürdürülebilirlik ilkesi göz önünde bulundurularak kentsel ekolojinin korunması amacıyla önerilen ekolojik kent yaklaşımı çerçevesinde kentsel yapıda gerçekleştirilmesi gereken politikalar ve uygulamalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Kentlerde yaşayan tüm bireyler için yüksek kaliteli kentsel çevreye ulaşabilmelidir. Bu çerçevede kişi başına düşen açık ve yeşil alanlar arttırılmalı, kentteki doğal ve kültürel miras korunmalıdır.
- Yerel topluluğun altyapı ve su gereksinimleri sağlanmalıdır; böylece sağlıklı çevresel sistem oluşturma hedefine de ulaşılmış olunacaktır.
- Kenti çevreleyen ekosistemlere, canlılara ve diğer kentlere veya yerleşim birimlerine çevresel maliyetlerin transferinin minimize edilmelidir.
- Sürdürülebilir tüketim anlayışı toplumda güçlendirilmelidir.

- Kişilerin tüketimlerine bağlı olarak doğal kaynakların üretilmesi için gereken toprak alanını gösteren ekolojik ayak izinin mümkün olduğunca sınırlandırılmasını sağlayacak, yaşam anlayışına yönelik bilinçlendirme çalışmaları arttırılmalıdır.
- Yaşama, çalışma, iş alanları, alışveriş mekânları vb. alanlara olan seyahati en aza indirmek için kentsel yapıda karışık arazi kullanımı ve yoğunluklara ulaşılmasını sağlayacak arazi planlaması yapılmalıdır.
- Kent mekanını şekillendiren temel dinamik olarak rant yaratma kaygısının değil, tüm kesimlerin kent ve kentin yarattığı olanaklardan yararlanmasını sağlayan politikalar desteklenmelidir.

Söz konusu ekolojik kentsel planlama yaklaşımının tam anlamıyla uygulanabilmesi, ilk defa yerleşime açılacak kentsel yerleşimlerde mümkündür. Ekolojik kentleşme hedefi doğrultusunda kentsel altyapının hazırlanmalıdır ve buna uygun binaların tesis edilerek kişilerin bu bölgelerde yaşamaları teşvik edilmelidir. İkinci seçenek ise mevcut kentsel yerleşimlerde bir yandan yerel halkı bilinçlendirerek kentin belirli bölgelerinde ekolojik kentsel dönüşüm projeleri sürdürülürken diğer yandan kenttin tamamında yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımına uygun dönüşüm çalışmaları başlatılmalıdır. Bu kentlerde atık yönetiminden başlayarak doğal kaynak kullanımına kadar uzanan geniş bir yelpazede doğa ile uyumlu politikalar geliştirilmelidir. Neticede sürdürülebilir ve yaşanabilir kentleşmenin gerçekleşebilmesi için ekonomik, ekolojik ve toplumsal süreçlerin birbiri ile bütünleştirilmesi ve bunlardan oluşacak bütünün somut gerçekliklere dönüştürülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Aslanoğlu, R. (1998). Kent kimlik küreselleşme. Bursa: Asa Yayınevi.

Banister, D. (2000). Sustainable urban development and transport – a Eurovision for 2020. Transport Reviews, 20/1, 113-130.

Çetinkaya, Ç. (2013). Eko-kentler: kent ve doğa ilişkisinde yeni bir sistem tasarımı. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 6/1, 12-16.

Ekolojik Kentler Dünya Zirvesi (2009). http://www.ecocity2009.com/index-tr.html. (ET: 21.05.2010).

Karakurt Tosun, E. (2013). Sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinde kompakt kent modelinin analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/1, 103-120.

Karadağ, A. (2009). Kentsel ekoloji: kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. Ege Coğrafya Dergisi, 18/1-2, 31-47.

Kula, E. (1998). History of environmental economic thought, London: Routledge Publish.

Leitmann J. (1999). Sustaining cities: environmental plannning and management in urban desingn. NewYork: McGraw-Hill Press.

Pacione, M. (2001). Urban geography (a global perspective), NewYork: Roudledge Publications.

Satterthwaite, D. (1997). Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development?, Urban Studies, 34/10, 1667–1691.

Yakupoğlu, E. ve Korkmaz Hasmaden, F. (2013). Sürdürülebilir ekolojik yerleşmelere örnek olarak Freiburg şehri. 25. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, 28 - 30 Mart 2013.

Yazar, K. (2006). Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

http://habitat.org.tr/ekokent/379-ekokent2009.html (ET: 07.11.2016)

TÜRKİYE'DE YASAL DÜZENLEMELER ve EKONOMİK GÖSTERGELER PERSPEKTİFİNDEN YABANCILARA BAĞIMSIZ BÖLÜM SATIŞLARI

Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada; 6302 sayılı yasayla mütekabiliyet esasının kaldırılması, gayrimenkul satın alma prosedürlerinin kolaylaştırılması, mali teşviklerin – muafiyetlerin uygulanması şeklindeki yasal düzenlemelerin, yabancıların Türkiye'de gayrimenkul edinimini nasıl etkilediği araştırılmıştır. 2011 – 2017 yıllarında yabancılara satılan bağımsız bölümler, tercih edilen kentler ve yabancıların tabii oldukları ülkeler bazında grafikler yoluyla irdelenmiştir. Türkiye'de 2012 yılından sonra yabancıların satın aldıkları gayrimenkullerin sayısının hızlı bir şekilde artmasını etkileyen belirleyici faktör olarak yasal düzenlemelerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, bağımsız bölüm satışları, ekonomik göstergeler, yasal düzenlemeler

THE INDEPENDENT SECTION SALES to FOREİGNERS THROUGH THE PERSPECTIVE of LEGAL REGULATIONS AND ECONOMIC INDİCATORS in TURKEY

Abstract

In this study; it has been investigated how the lagal regulations such as the abolition of the principle of reciprocity with the law number 6302, the facilitation of the real estate purchasing procedures, financial incentives - implementation of the exemptions affect the real estate possession of the foreigners. The independent sections sold for foreigners in the years of 2011 - 2017 have been examined on the basis of the preferred cities and the countries that the foreigners depend on by way of graphics. It has been determined that the legal regulations have come to the foreground as the determinative factor affecting the rapid increase of the number of the real estates that the foreigners have bought after the year of 2012 in Turkey.

Key Words: Foreigner, independent section sales,economic indicators, legal regulations.

Giriş

Yabancı yatırımcıların gayrimenkul yatırım kararlarını etkileyen çok çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; ülkelerin yabancı yatırımcılara yönelik uyguladıkları yasal mevzuatları, dünya ekonomisi – yatırım yapılacak ülkenin ekonomik göstergeleri, ülkedeki siyasi gelişmeler, ülkelerin terör faaliyetlerine karşı dayanıklılıkları, ülkelerin sosyo – kültürel yapıları, doğal – yapılı çevre kaynakları, iklimi, vb. şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye'de 2012 yılından itibaren yabancılara satılan gayrimenkul sayısının hızla arttığı gözlenmektedir. Yabancılara yönelik gayrimenkul satışlarının artmasının yasal, ekonomik, siyasi, sosyo – kültürel bağlamda çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler içinde ülkenin ekonomik durumu ve ülkede yabancılara gayrimenkul satışıyla ilgili yasal mevzuat, diğer faktörlere oranla daha belirleyicidir. Zira ülkenin iklimi, doğal – yapılı çevre, ülkedeki siyasi gelişmeler belirli coğrafi bölgelerdeki gayrimenkul satışları ve belirli ülke vatandaşları üzerinde kısmi etkiye sahiptir. Oysa Türkiye'de yabancılara gayrimenkul satışına ilişkin uygulanan yasal mevzuat, ülkenin tamamındaki gayrimenkuller ve ülkede gayrimenkul satın alma hakkına sahip olabilen tüm ülke vatandaşları üzerinde doğrudan etkilidir. Örneğin 2012 yılında yürürlüğe giren 6302 sayılı Tapu Yasası Ve Kadastro Yasasında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasayla birlikte Türkiye'den gayrimenkul satın alma hakkına sahip ülke vatandaşları Bakanlar Kurulu'nca tek tek belirlenmiştir. Yabancıların gayrimenkul satın alma prosedürleri kolaylaştırılmış ve mali – hukuki teşviklerle bu süreç desteklemiştir. Dolayısıyla yasal mevzuat, yabancılara satılan gayrimenkuller üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Bir ülkedeki yasal mevzuat kadar ekonomik gelişmelerin de yabancıların gayrimenkul satın alma kararları üzerinde etkili olması beklenmektedir. Nihayetinde gayrimenkul; barınma, güvenlik - mahremiyet sağlama, sosyal prestij kazandırma, vb. işlevlere sahip olduğu kadar geleneksel yatırım araçlarının başında gelmektedir.

Türk hukuk sisteminde yabancı gerçek kişilerin ve tüzel kişilerin gayrimenkul edinimi konusu birbirinden farklılık göstermektedir. Bu çalışmada gerçek yabancı kişilerin gayrimenkul edinimi irdelendiği için tüzel kişilerle ilgili veriler dikkate alınmamıştır. Çalışmada yabancı gerçek kişilere bağımsız bölüm satışını düzenleyen yasal mevzuat - mali teşvikler ve bunların sektör üzerindeki etkileri istatistiki verilerle ortaya konulmuştur. 2011- 2017 yılları arasında Türkiye'de yabancılara yönelik en çok bağımsız bölüm satışına konu olan kentler ve en çok bağımsız bölüm satın alan yabancıların uyrukları ayrı ayrı irdelenmiştir.

Türkiye'de Yabancıların Gayrimenkul Edinmesi ile İlgili Yasal Mevzuat

29.05.2009 tarihli 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Yasası'nın 3. maddesinin d fıkrasında yabancı; "Türkiye Cumhuriyeti Devletiyle vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" şeklinde tanımlanmaktadır. Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1982 yılında Cenevre toplantısındaki tanıma göre yabancı; "bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin uyrukluğunu iddiaya hakkı olmayan kimsedir". Bu hukuki metinlerin çizdiği perspektiften hareketle Türkiye'de yabancıların gayrimenkul edinmesi ile ilgili yasal mevzuat aşağıdaki gibidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yabancıların gayrimenkul edinmesiyle ilgili yasal mevzuat; Lozan Antlaşmasına dayanmaktadır. 24.07.1923 tarihli Lozan Antlaşması'ndan 03.05.2012 tarihli 6302 sayılı Tapu Yasası Ve Kadastro Yasasında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasa'ya kadar olan süreçte yabancıların ülkemizde gayrimenkul edinmeleri sürecinde "mütekabiliyet esası (karşılıklılık ilkesi)" temel koşul olmuştur. 6302 sayılı yasayla yabancıların Türkiye'de gayrimenkul edinmelerinin birinci ve temel koşulu olan mütekabiliyet esası[1] kaldırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yabancıların gayrimenkul edinmeleri ile ilgili hukuki mevzuat aşağıdaki gibidir.

Lozan Antlaşması

Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yabancıların gayrimenkul edinmesi konusunda bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Lozan Antlaşması'ndan önce Sultan Abdülaziz döneminde çıkarılmış olan "7 Sefer Yasası", "Tebaayı Ecnebiyenin Emlâke Mutasarrıf Olmaları Hakkındaki Yasa" ve "Teba-i Ecnebiyenin Emlak İstimlakine Dair Nizamname" ile yabancılar gayrimenkul edinebiliyorlardı. Lozan Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nde "uyruğa temsil sistemi" terk edilmiştir (Genç, 2014:79).

Lozan Antlaşmasına ekli "İkamet ve Selahiyeti Hakkındaki Mukavelename"nin 3. maddesiyle yabancıların Türkiye'nin akit devletlerle tam eşitliğinin bir tezahürü olarak siyasi (ahdi) mütekabiliyet esası benimsenmiştir. Böylece yabancı gerçek kişilerin mütekabiliyet esası çerçevesinde Türkiye'de gayrimenkul edinimi kabul edilmiştir.

Köy Yasası

Cumhuriyet döneminde yabancılara gayrimenkul edinimi konusunda ilk düzenleme Köy Yasası'dır. Buna göre 1924 tarihli 442 sayılı Köy Yasası'nın 87. maddesiyle yabancı gerçek ve tüzel kişilerin köylerde arazi almaları yasaklanmıştır. Fakat 1934 yılında yürürlüğe giren 2644 sayılı Tapu Yasası'yla yabancıların gayrimenkul edinmeleri belli şartlara bağlanmıştır. Tapu Yasası'nın 36. maddesi ise, yasal miras hariç yabancıların otuz hektardan fazla arazi ile köy sınırları dışında kalan alanlarda müstakil çiftlik edinmeleri Bakanlar Kurulunun iznine bağlamıştır.

Tapu Yasası

Yabancıların gayrimenkul edinimi konusunda doğrudan düzenleme yapan yasa, Tapu Yasası'dır. 22.11.1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Yasası'nın 35. maddesinde, yabancıların gayrimenkul edinmesi konusunda genel şartlar tespit edilmiştir. Buna göre yasal sınırlamalara uymak ve mütekabiliyet esasına uymak kaydıyla yabancı gerçek kişiler Türkiye'de gayrimenkul satın alma ve miras yoluyla edinme hakkına sahip olabilirler.

Diğer Yasal Düzenlemeler

[1] Mütekabiliyet; en az iki devletin, vatandaşlarına, yekdiğerinin memleketinde aynı mahiyetteki hakkı fiilen tanımalarıdır (Mutlu, 2005:280).

1934 tarihli Tapu Yasası'nın yabancılara gayrimenkul satışını düzenleyen 35. ve 36. maddeleri 2003, 2005, 2008 ve 2012 yıllarında değiştirilmiştir. 35. ve 36. maddeleri düzenleyen bu yasal düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

03.07.2003 tarihli 4916 sayılı Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa ile Tapu Yasası'nın 35. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Fakat Anayasa Mahkemesi'nin 14.3.2005 günlü ve 2003/70 Esas, 2005/14 Karar sayılı kararı ile Anayasaya aykırı bulunarak bazı maddeleri iptal edilmiştir. 4916 sayılı yasanın getirdiği en önemli yenilik 442 sayılı Köy Yasası'nın yabancı gerçek ve tüzel kişilerin köylerde gayrimenkul edinmelerini yasaklayan 87. maddesi, 4916 sayılı yasanın 38/a maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır (Mutluer ve Südaş, 2005:46).

29.12.2005 tarihli 5444 sayılı Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa ile Tapu Yasası'nın 35. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Tapu Yasası'nın 35. maddesini yukarıdaki şekilde değiştiren 5444 sayılı yasa, Anayasa Mahkemesi'nin 11.04.2007 günlü ve 2006/35 Esas, 2007/48 sayılı kararı ile bazı hükümleri Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. İptal edilmeyen ve 2012 yılına kadar geçerli olan 5444 sayılı yasanın getirdiği en önemli düzenleme, yabancı uyruklu kişilere gayrimenkul satışında mütekabiliyet şartının uygulanmasında; yasal ve fiili durumun esas alınacağının belirtilmesidir. Böylece; ülkeler arasında hem yasal hem de fiili mütekabiliyetin birlikte gerçekleşmesi şartı aranmıştır.

03.07.2008 tarihli 5782 sayılı Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa ile Tapu Yasası'nın 35. maddesinde bir kez daha değişikliğe gidilerek, yabancı gerçek kişilerin merkez ilçeler bazında, uygulama imar planı ve mevzi imar plan sınırları içerisinde kalan toplam yüzölçümünün yüzde onuna kadar kısmında gayrimenkul edinimine imkân tanınmıştır (Genç,2014:84). Yapılan değişiklikle birlikte bir kişinin edinebileceği gayrimenkul miktarı yine 2,5 hektarla sınırlandırılmıştır, fakat bu miktarın 30 hektara kadar arttırmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

2012'den Günümüze Yasal Mevzuat

2012 yılından itibaren yabancıların Türkiye'den gayrimenkul ediniminin teşvik edilmesiyle amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu yasal düzenlemeler aşağıdaki gibidir.

6302 Sayılı Tapu Yasası Ve Kadastro Yasasında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasa

Yabancıların gayrimenkul edinimi konusunda yapılan son düzenleme 03.05.2012 tarihinde kabul edilen 6302 sayılı Tapu Yasası Ve Kadastro Yasasında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasa'dır. Hali hazırda bu yasa geçerlidir. 6302 sayılı yasayla yabancılara gayrimenkul satışında Lozan Antlaşması'ndan itibaren uygulanan mütekabiliyet şartı yürürlükten kaldırılmıştır. Bu anlamda 6302 sayılı yasa yabancılara gayrimenkul satışında bir dönüm noktası niteliğindedir.

6302 sayılı yasa ile Tapu Yasası'nın 35. maddesi yeniden düzenlenmiştir. 35. maddenin son hali şu şekildedir: "Yasal sınırlamalara uyulmak kaydıyla, uluslararası ikili ilişkiler yönünden ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği hallerde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşları,

Türkiye'de gayrimenkul ve sınırlı ayni hak edinebilirler. Yabancı uyruklu gerçek kişilerin edindikleri gayrimenkullerle bağımsız ve sürekli nitelikteki sınırlı ayni hakların toplam alanı, özel mülkiyete konu ilçe yüz ölçümünün yüzde onunu ve kişi başına ülke genelinde otuz hektarı geçemez. Bakanlar Kurulu kişi başına ülke genelinde edinilebilecek miktarı iki katına kadar artırmaya yetkilidir."

Yapılan düzenlemeyle karşılıklılık şartı kaldırılarak, hangi ülke vatandaşlarının gayrimenkuller üzerinde mülkiyet hakkı ile sürekli ve bağımsız nitelikli ayni haklardan yararlanabilecekleri hususu Bakanlar Kurulu'nun kararına bağlanmıştır (Mat, 2012:3; Doğan 2012:37; Candan ve Oktay, 2017:645; Genç, 2014:85; Yılmaz, 2013: 1112; Üçüncü, 2014:92). Bakanlar Kurulu, uluslararası ikili ilişkileri ve ülke menfaatlerini esas alır. Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenen 183 ülke vatandaşı yasada belirtilen sınırlamalara bağlı kalmak şartıyla gayrimenkul edinebilir.

6302 sayılı yasa ile getirilen diğer düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

- Yabancıların gayrimenkullerin ve sınırlı ayni hak edinimi konusu, miktar bakımından ülke ve ilçe temelli olmak üzere iki farklı kısıtlamaya tâbi tutulmuştur. Yabancı gerçek kişilerin Türkiye'de ülke genelinde kişi başına *otuz hektara* kadar gayrimenkul ve sınırlı ayni hak edinmeleri mümkün kılınmıştır. Bakanlar Kurulu bu miktarı iki kat artırabilir. Ayrıca özel mülkiyete konu ilçe yüz ölçümünün toplam *yüzde onu* kadar taşınmaz edinebilirler.
- Yabancıların tarım arazisi satın almaları esnasında 30 hektar sınırı sorgulanır.
- 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölge ve Güvenlik Bölgeleri Yasası'nda belirtilen bölgelerde yabancılar gayrimenkul edinemez.
- Hassas Alanlarda Veya Stratejik Yerlerde Kamu Yararı ve Ülke Güvenliği Bakımından Getirilmiş Olan Sınırlamalar halen devam etmektedir.
- Bakanlar Kurulu Kararıyla kamu yararı ve ülke güvenliği açısından; bazı illerde ve bazı ilçelerde yabancıların gayrimenkul edinimi kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalar güncellenebilir.

Bu çalışmada, Lozan Anlaşması'ndan başlayarak 6302 sayılı yasaya kadar Türkiye'de yabancıların gayrimenkul ediniminde mütekabiliyet esası geçerli olduğu için, bu şartın kaldırılmasının yabancılara yönelik gayrimenkul satışlarını nasıl etkilediği incelemek istenmiştir. Bu nedenle 6302 sayılı yasadan 1 yıl önceki veriler referans olarak ele alınmıştır ve yıllık olarak günümüze kadar yabancıların Türkiye'den edindikleri bağımsız bölümlerin sayıları kent bazında ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Yabancılara Bağımsız Bölüm Satışları[2]

6302 sayılı yasayla Türkiye'de gayrimenkul edinmek isteyen yabancı ülke vatandaşları için bağımsız bölüm satın alma süreçleri ve işlemleri kolaylaştırılırken, Türkiye'nin sınır komşusu olduğu ülkelerle ilgili yasal kısıtlamaları devam etmektedir. 6302 sayılı yasaya göre yabancılara gayrimenkul satışının

[2] Bu bölümde bulunan yabancıların bağımsız bölüm satın almasına ilişkin veriler, 27 Mart 2018 tarihinde Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Daire Başkanlığı'ndan resmi yazışmalar sonucunda elde edilmiştir.

uygulama esasları, Bakanlar Kurulu'nun onaylayacağı listeyle belirlenecektir. Bakanlar Kurulu tarafından belirlen bu listede yer alan ülkelerin vatandaşları Türkiye'den gayrimenkul satın alma hakkına sahip olabileceklerdir.

6302 sayılı yasanın Türkiye'de gayrimenkul sektörünü ne yönde etkilediğini tespit edebilmek amacıyla 2011 – 2017 yılları arasında Türkiye genelinde yabancılara satılan bağımsız bölümlerin sayıları ele alınmıştır. Yasa değişikliği 2012 yılında yürürlüğe girdiği için, değişikliğin 1 yıl öncesinden başlayarak yabancıların Türkiye'de bağımsız bölüm satın alma oranları irdelenmiştir. Grafik 8'de görüldüğü gibi 2012 yılından sonra yabancılara satılan bağımsız bölümlerin sayısı dikkat çekici bir şekilde artmıştır.

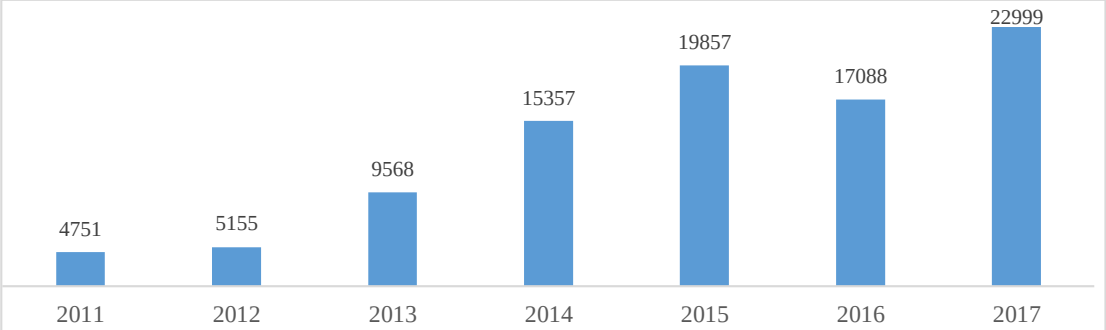

Grafik 1: 2011- 2017 Arasında Yabancılara Satılan Bağımsız Bölüm Sayıları

2011 yılında Türkiye'de yabancıların gayrimenkul ediniminde, mütekabiliyet esası geçerlidir. 6302 sayılı yasayla mütekabiliyet esası kaldırılmıştır ve Bakanlar Kurulu'nun belirlediği listeye göre yabancılar gayrimenkul satın alma işlemlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Tapu Yasası'nda yapılan değişikliğinin etkisiyle 2012 yılında bir önceki yıla oranla nispi bir artış yaşanmıştır. Fakat yabancılara satılan bağımsız bölümlerin sayısal olarak artışı 2013 yılında belirgin olarak izlenebilmektedir. 2016 yılında yabancılara satılan bağımsız bölümlerde yaklaşık %10'luk bir gerileme gerçekleşmiştir. 2016 yılında yaşanan bu gerilemeyi, Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve çeşitli terör olaylarının kısa dönemli etkileri ile açıklamak mümkündür.

2011 – 2017 yılları arasında yabancıların satın almış olduğu bağımsız bölümlerin kent ve uyruğun tabi olduğu ülke bazında değişimini aşağıdaki grafikler yoluyla izlemek mümkündür.

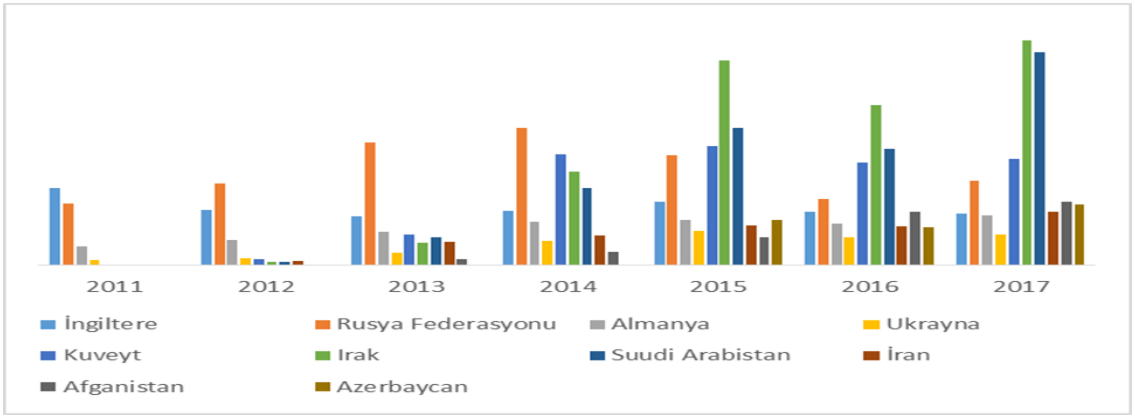

Grafik 2: 2011 - 2017 Yılları Arasında Türkiye'de En Çok Bağımsız Bölüm Satın Alan Ülke Vatandaşları

2011-2013 yılları arasında İngiltere ve Rusya Federasyonu vatandaşları, Türkiye'de en çok bağımsız bölüm satın alan kişiler arasında yer alırken, 2015 yılından itibaren Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan vatandaşları, en çok bağımsız bölüm satın alan kişilerdir. Nihayetinde 2017 yılında Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt ülke vatandaşları Türkiye'den en çok bağımsız bölüm satın alan kişiler olmuşlardır.

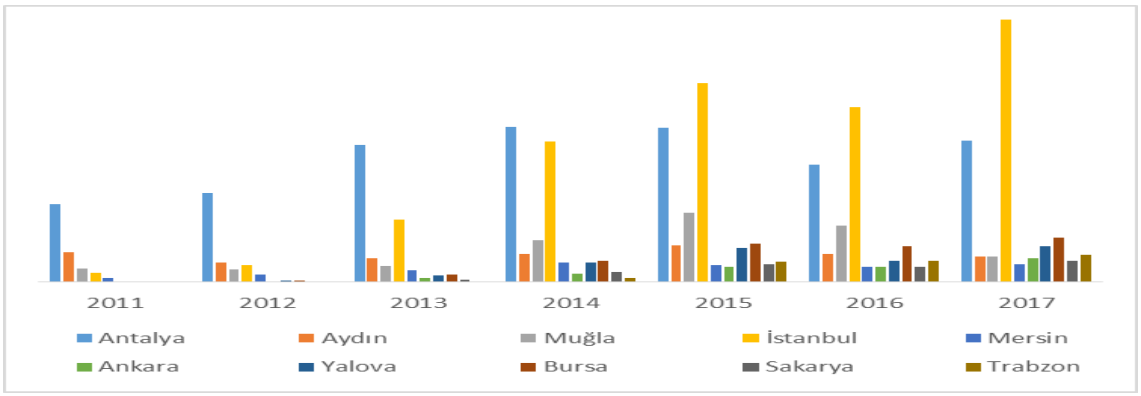

Grafik 3: 2011- 2017 Yılları Arasında Yabancılar Tarafından Tercih Edilen İlk On Kent

2011 – 2013 yılları arasında yabancıların bağımsız bölüm satın almayı tercih ettiği kentler Antalya, Aydın, Muğla, Mersin gibi turistik kentler iken 2015 yılından itibaren bu eğilim değişerek ekonomik ve sosyo –kültürel olarak gelişmişlik seviyesi yüksek olan İstanbul, Bursa, Yalova kentleri tercih edilmiştir. 2017 yılında ise en çok bağımsız bölümün satın alındığı ilk üç kent İstanbul, Antalya ve Bursa'dır.

Sonuç

Türkiye'de yabancıların gayrimenkul satın almasını etkileyen belirleyici faktör olarak yasal düzenlemeler merkezi öneme sahiptir, nitekim yukarıda yapılan analizler de bunu ortaya koymaktadır fakat yasal düzenlemeler bu konuda tek başına etkin bir faktör değildir. Türkiye'nin içinde yer aldığı

coğrafyada üstlenmiş olduğu stratejik rol, sosyo – kültürel yapı, sahip olunan doğal – yapılı çevresel değerler ve iklim de yan faktörler olarak yabancıların gayrimenkul satın almasında etkilidir. Özellikle 2014 yılından itibaren Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, İran, Azerbaycan gibi ülke vatandaşlarının gayrimenkul satın alımında Türkiye'yi tercih etmelerinde; Türkiye'nin gelişmişlik derecesi, sosyo – kültürel yapısı, çevresel değerleri ve iklimi de etkilidir.

2013 yılından itibaren yabancılara gayrimenkul satışları artış eğilimindedir ve 2018 yılının ilk ayında gerçekleşen yabancılara yönelik gayrimenkul satışlarından hareketle gelecek dönemde de bu artışın devam edeceği tahmin edilmektedir. Nitekim TUİK verilerine göre Ocak 2018'de yabancılara yapılan bağımsız bölüm satışları bir önceki yılın aynı ayına göre %25,7 artarak 1742 olmuştur. Şubat 2018'de bir önceki yılın aynı ayına göre yabancıların satın aldıkları bağımsız bölüm sayısı %32,4 artarak 1729 olmuştur. Ocak – Şubat 2018 verilerine göre ilk sırada İstanbul, Antalya, Bursa, Yalova ve Bursa kentleri tercih edilirken Irak, Suudi Arabistan, Rusya Federasyonu, İran, Afganistan vatandaşları Türkiye'den en çok gayrimenkul satın alan kişiler olmuşlardır. Bu artış eğiliminin devam etmesi, 2018 yılında yabancılara satın gayrimenkul satışlarının geçen yılın rakamlarını da aşacağını ve Türkiye'ye gelecek yabancı gayrimenkul yatırımlarının yükseleceği beklentisini doğurmaktadır.

Kaynakça

Candan, H. ve Oktay, E. (2017). Yabancıların Türkiye'de taşınmaz ediniminin turizm sektörü üzerine etkisi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6/4, 639-661.

Doğan, V. (2012). Türkiye'de yabancıların taşınmaz edinimi ve etkilerinin değerlendirilmesi projesi, TÜBİTAK Projesi.

Genç, Ş. (2014). Geçmişten günümüze Türkiye'de yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinimi. Sayıştay Dergisi, 95 (Ekim-Aralık), 77-90.

Mat, H. (2012). Son yasal düzenlemelere göre yabancıların Türkiye'de gayrimenkul edinimi. *Lebib Yalkın Dergisi no:106*, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.

Mutlu, L. (2005). Yabancı kişilerin taşınmaz edinimi yönünden Avrupa Birliği ve Türkiye. Türk Barolar Birliği Dergisi, 59, 264-309.

Mutluer, M. ve Südaş, İ. (2015). Yabancıların Türkiye'de mülk edinimi: coğrafi bir yaklaşım. Eğe Coğrafya Dergisi, 14, 45-55.

Üçüncü, S. (2014). 6302 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yabancı uyruklu gerçek kişilerin satın alma yolu ile Türkiye'de taşınmaz mülkiyet edinimi. Public and Private International Law Bulletin, 34/2, 89-152.

Yılmaz, A. (2013). 6302 sayılı kanun hükümleri uyarınca yabancı gerçek kişilerin Türkiye'de taşınmaz edinimi. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVII/1-2, 1095- 1126.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı. (2018). https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/yabancilarin-tasinmaz-edinim-rehberi (ET:04.03.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (ET:04.04.2018)

18.03.1944 tarihli 442 sayılı Köy Yasası

22.12.1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Yasası

14.06.1934 tarihli 2510 sayılı İskân Yasası

03.07.2003 tarihli 4916 sayılı Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

29.12.2005 tarihli 5444 sayılı Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa

03.07.2008 tarihli 5782 sayılı Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa

29.05.2009 tarihli 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Yasası

18.05.2012 tarihli 6302 sayılı Tapu Kanunu ve Kadastro Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

www.ongoren.av.tr/en-son-yasal-degisiklikler-isiginda-turkiyede-yabancilarin-gayrimenkul-edinmesi/ (ET: 03.04.2018)

DOĞAN MEDYA GRUBUNUN DEMİRÖREN GRUBUNA SATILMASININ TOPLUMSAL YANSIMALARININ MEDYADA MÜLKİYET VE KONTROL AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Mihalis KUYUCU

İstinye Üniversitesi İ. İ. S. B. Fakültesi RTS Bölümü

Öz

Aydın Doğan'ın Türkiye medya endüstrisine girişi Türkiye'de medya mülkiyet tarihinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. 1979 yılında Milliyet Gazetesinin yüzde 25'lik hissesini satın alarak medya piyasasına giren Aydın Doğan, Türk medya endüstri tarihinde en uzun süre medyada kalan ve basına Babıali dışından giren ilk iş adamı olmuştur. Bu durum Türkiye medya endüstrisinde 1980 yılından sonra süreklilik göstermiş ve Türkiye'de medya sahipliği temel işi içerik üretmek olan gazetecilerin kontrolünden çıkarak iş adamların mülkiyet ve kontrolüne geçişi hızlandırmıştır. Günümüze geldiğimizde ana akım medya olarak adlandırılan medya holdinglerinin tamamında mülkiyet ve kontrol medya dışı alanlara yatırım yapan iş adamlarının eline geçmiştir. Bunun en somut örneklerinden biri olan Doğan Medya Grubu 1979 yılında başladığı medya işletmeciliğine 2018 yılına kadar devam etmiş ve Türkiye'nin en büyük medya holdingi olmayı başarmıştır. 2018 yılının ilk çeyreğinde Aydın Doğan'ın medya grubunu Demirören grubuna satması ile beraber medyada çok ciddi bir küçülme yaşayan Aydın Doğan medya endüstrisindeki 39 yıllık varlığına da bir nokta koymuştur. Aydın Doğan'ın, medyasını Demirören Grubuna satması Türkiye'de medyanın dinamiklerini değiştirmiş ve medyanın mülkiyet ve kontrolü açısından yaşanan en büyük el değiştirme olmuştur. Bu el değiştirme Türkiye gündeminde yoğun bir biçimde konuşulmuş ve farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Aydın Doğan'ın medya endüstrisinden çekilmesinin medya endüstrisi ve medya kullanıcısının gözünde ki yansımaları ve yorumları betimlemektir. Çalışmanın birinci bölümünde medyada mülkiyet konusu ile ilgili kavramsal bir araştırma yapıldıktan sonra ikinci bölümünde Aydın Doğan medyasının medya endüstrisindeki stratejik yolculuğunun tarihsel analizi yapılmıştır. Çalışmanın araştırma bölümünde 26 iletişim fakültesi gazetecilik bölümü öğrencisi ile derinlemesine mülakatlar yapılarak Doğan Medya Grubunun satışı hakkında ki görüşleri sorulmuştur. Çalışmada medya sahipliği ile iş adamlığı konusuna vurgu yapılarak bu perspektiften Doğan Medya Grubunun Demirören Grubuna geçişi hakkında eleştirisel bir çıkarım yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydın Doğan, Demirören Grubu, Doğan Medya Grubu, Medya Sahipliği,

EVALUATION of PUBLIC REFLECTIONS of MERGING of DOGAN MEDIA GROUP BY DEMİRÖREN MEDIA GROUP in TERMS of OWNERSHIP and CONTROL in MEDIA

Abstract

Aydın Doğan's venture into Turkish media industry was a significant milestone in the history of media ownership in Turkey.

Venturing into media market by acquiring 25% of Milliyet newspaper in 1979, Aydın Doğan became the first businessman outside of Babıali to enter media business and also the longest tenured in the history of the Turkish media industry. This aspect showed continuity after 1980 in the Turkish media industry and media ownership got out of from the control of the journalists whose core business is to produce content and expedited its passing into the ownership and control of the businessmen. Today businessmen who invest in businesses outside of media own and control all of the media holdings named main stream media. The embodiment of this change in the media ownership, Doğan Media Group maintained its media business from 1979 to 2018, and achieved to become the largest media holding in Turkey. Aydın Doğan's media business reduced significantly with the acquisition of Doğan Media Group by Demirören Media Group within the first quarter of 2018, and his existence in the media industry for 39 years came to an end. The sale of Doğan Media Group to Demirören Media Group change the dynamics of the media in Turkey and this was the largest handover in terms of ownership and control of the media. This handover was a major news story in the public and evaluated in different manners. The purpose of this study is to describe the reflections and observations of the media industry and media users with regards to Aydın Doğan's withdrawal from the media industry. A conceptual research related to media ownership was conducted in the first stage of the study, and then a historical analysis of Dogan Media Group's strategic journey in media industry was carried out in the second stage of of the study. A research was carried out in the study as to how media industry and media users evaluated this handover. Thorough interviews were conducted with 36 university studens from journalism departments, within this scope and they were asked about their views on the sale of Doğan Media Group. Media ownership and businessmen were emphasized in this study and a critical reasoning, from this perspective, was carried out with regards to acquition of Doğan Media Group by Demirören Media Group.

Key Words: Aydın Doğan, Demirören Media Group, Doğan Media Group, Media Ownership.

Giriş

1980'ler yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması kadar, 70'lerdeki ekonomik bunalımı takiben ABD öncülüğünde ekonomi politikalarının serbestleştirme çabalarını da temsil etmektedir.

Refah devleti modelinin dağılması nedeniyle devletin birçok alandan uzaklaştırılması, özelleştirilmesi ve geri çekilmesi tüm dünyada yaygınlaşmış; tüm bu önemli değişiklikler, işgücü piyasasının yapısını, iş organizasyonunu ve istihdam ilişkisi etkilemiştir. Dünyadaki herhangi bir endüstride olduğu gibi, medyanın organizasyonu da 1980'lerden beri önemli ölçüde değişerek yeni medya sahiplik modellerinin ortaya çıkışını sağlamıştır.

Basın iktidar ilişkilerinin her dönem kendi dinamikleri ile ilerlediği Türkiye'de de medyada sahiplik yapısı 1980 darbesi sonrası izlenen liberal politikalar ile çok farklı bir mecraya doğru ilerlemiştir.

1980'lere kadar genel olarak gazeteciliğin içinden gelme medya patronların idaresindeki medya organları, bu dönem sonrasında büyük sermayeli holdinglerin bünyesine katılmıştır. Bu konuda en önemli örnek olarak gösterilen Doğan Medya Grubu da 90'lı ve 2000'li yıllar boyunca Türk medyasının amiral gemisi haline gelmiştir.

Ana akım medya içerisinde değerlendirilen bu medya kuruluşları zaman zaman iktidar partisi ile sürtüşmeler de yaşamıştır. Bu sürecin ardından Doğan Holding, medya grubunu Demirören Grubu'na satışını duyurmuştur.

Çalışma kapsamında da Demirören Grubu'nun Doğan Holding medya kuruluşlarını satın alarak en büyük medya gücü haline gelmesi incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcılardan nitel araştırma yoluyla açık uçlu anket ile elde edilen veriler değerlendirilerek, İletişim Fakültesi öğrencilerinin konuya bakış açılarına yer verilmiştir.

1.Medya Sahipliği Kavramı

Medya işletmeleri sahiplik yapısına göre kamu, özel ve ikisinin karması olan karma işletmeler olarak üçlü bir nitelik göstermektedir (Atılgan, 1999: 26)

- *Özel işletmeler:* sermayesinin tamamı veya büyük bir bölümü özel kişilere ait basın işletmeleridir.
- *Kamu işletmeleri:* Sermayesinin tamamı veya büyük bölümü kamu tüzel kişiliğine ait basın işletmeleridir.
- *Karma işletmeler:* Sermayesinin bir bölümü özel bir bölümü kamuya ait olan basın işletmeleridir.

Kamunun sahibi olduğu medya işletmeleri devletin kamu hizmeti vermesi gerekliliğinden hareketle ortaya çıkmıştır. Özellikle soğuk savaş döneminde yayın araçlarının devlet tekelinde olması, siyasal rejimin korunması ve iç kamuoyunun yönlendirilmesi açısından önem kazanmıştır (Kuyucu, 2013: 146).

Gazetecilik okullarında yaygın olarak kullanılan "Basının Dört Teorisi" adlı kitabında, Siebert, Peterson ve Schramm, basın sistemleri arasındaki farkı görebilmek için, öncelikle basın fonksiyonlarının yer aldığı sosyal sisteme bakılması gerektiğini savunmaktadır. (Arsan, 2005: 147). Toplumsal sistemin gerçek ilişkisini basına göstermenin toplumun sahip olduğu temel inanç ve varsayımlara bakmak gerektiğinin altını çizen Siebert, Peterson ve Schramm, insan, toplum ve devletin doğasını, Birey ve devlet ile hakikat ve bilginin doğası gereği dört temel yaklaşımın olduğunu ortaya koymuştur.

2. Medya Sahipliği Yaklaşımları

Çalışmanın bu bölümünde medya sahipliği sistemleri üzerine kuramsal bir derleme yapılmış ve ana hatlarıyla dünyadan en yaygın olan sistemler incelenmiştir.

2. 1. Otoriter Yaklaşım

Otoriter teori, kitle iletişim teorileri içinde etkisini en uzun süre sürdüren teoridir ve matbaanın icadından iki yüzyıl sonra batı dünyasında, basının temel ilişkilerini ve etkilerini tanımlamada önemli roller oynamıştır. Bu yaklaşımda fikir ve düşüncelerin önceden saptanmış hedefleri gerçekleştirmesi temel amaçtır.

Bu da ancak kitle iletişim kanallarını kullananları, devletin amaç ve ilkelerine ters düşer biçimde yayın yapanları tutuklamak şeklindeki kontrolün daha ileri aşaması, idare edenlerin saptadığı kişiler tarafından yönetilen resmi gazeteler çıkarmak şeklindedir (Atılgan, 1999: 7-8).

Günümüzde hala değişik biçim ve görünümlerde örneklerine rastlanabilen Otoriter yaklaşımın temel özellikleri şöyledir:

- ✓ Medya, daimî siyasi otoriteye bağlı ve ona yardımcı bir işlev görmelidir.
- ✓ Medya kanunları ve kurulu düzeni bozucu, siyasi otoriteyi zayıf düşürücü yayın yapmamalıdır. - Medya, egemen moral-ahlaki ve siyasi değerlere saldırmamalıdır.
- ✓ Bu ilkeler dâhilinde medya yayın öncesi denetime tabi tutularak sansür edilebilir.
- ✓ Otoriteye yönelik kabul edilemez saldırılar, resmi politika ve ahlaki değerlere sataşmalar suç unsurudur.

Buradan anlaşılacağı gibi, siyasi iktidar özellikle siyasi ve ideolojik konularda basını çeşitli kontrol araçlarıyla denetlemekte ve etki altına almaktadır (Işık, 2002: 13).

Otoriter yaklaşım mutlak monarşiye ya da açık baskı rejimlerine özgü tarihsel bir kategoride düşünmemek gerekmektedir. Otoriter rejimin açıkça görülmediği ülkelerde de baskı ve sansür genel iletişim politikası olarak benimsenebilir.

Bu yaklaşım ayrıca bazı kitle iletişim organlarına esnek davranırken, bazı kitle iletişim araçlarına daha baskıcı bir yaklaşımda bulunulması şeklinde de görülebilir (Atılgan, 1999: 9).

2. 2. Liberal Yaklaşım

Medya ve kültür endüstrileri kapitalist sistemin ideolojisini insanlara aktarmak için kullanılan araçlardır. Bu kurumlar kapitalist sistemin belirlediği kurallar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürürler.

Batılı tipteki medya sistemlerinin temelini oluşturan Liberal Medya Düzeninin düşünsel, toplumsal, siyasal ve teknolojik temellerini reform hareketi, aydınlanma felsefesinin etkisiyle birey-devlet ilişkilerini sorgulayan yeni bilinç, bir kitle medya üretimini sağlayan 19. yüzyılın icatları, orta çağdan sonraki bilimsel gelişmeler ve özellikle de kapitalizmi doğuran sanayileşme olmuştur. Bu sistemde

medya, özel sektörün elinde bulunmakta ve serbest pazar ile karşılıklı rekabet sisteminin özünü oluşturmaktadır (Işık, 2002: 31).

Kapitalizmin diğer sektörlerde olduğu gibi iletişim alanında da özel girişim, serbest rekabet koşullarının geçerli olduğunu savunan; "bırakınız yapsınlar" görüşünün hâkim olduğu liberal yaklaşım medya organlarına kâr amaçlı kurulan ve işletilen kuruluşlar olarak bakmaktadır. Bununla beraber liberal anlayışta basın; yasama, yürütme ve yargı gücünden sonra gelen, onları denetleyen bir güce sahiptir. Yani basın dördüncü güç olarak tanımlanır.

Siyasetçilerin topluma mesajlarını iletebildiği önemli bir mecra olan basın, toplumun dilek ve isteklerinin siyasetçiye ulaşmasında da önemli bir rol üstlenmektedir.

Basın alanında liberalizm akımı, basın ve diğer medya kurumlarının özel bir mülkiyet alanı olarak hükümetten olabildiğince bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır. Böylelikle basında liberalizm doğruların ve hükümetin daha iyi denetlenebileceğini savunan John Milton, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin fikirlerinin bileşiminden ortaya çıkmıştır (Özgen, 1998: 91).

Her ne kadar liberal yaklaşım basın özgürlüğü temeline dayanmasa da liberal sistem içerisinde ortaya çıkan tekelleşmenin basın özgürlüğü ve çok seslilik için bir tehlike oluşturacağını savunmaktadır. Tekelleşmenin olduğu bir piyasada da bu devlet müdahalesi ve kontrolü olması kaçınılmazdır. Diğer yandan devlet müdahalesini ve kontrolünün olmadığı varsayılsa bile kitle iletişim araçlarının kamuoyundaki etkisini dikkate alarak özel sektörün basın üzerinde başka türlü müdahalesinin olacağı da bir gerçektir.

2. 3. Sosyal Merkezci Teori

Bu sistem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Bu modelde, kamusal düzenlemeler daha güçlüdür ve oldukça zayıf bir özel sektör bulunur. Kitle iletişim araçlarının kamu sektörü elinde olması tüm modeli yönlendirmektedir (Atılgan, 1999: 11) Bu kurama göre; (Işık, 2002: 37)

- ✓ -Medya işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmeli ve onun kontrolünde olmalıdır.
- ✓ -Medya özel mülkiyete konu olamaz.
- ✓ -Medya toplum içinde bilgilendirme, eğitime ve toplumlaştırma ve harekete geçirme gibi olumlu işlevleri yerine getirmelidir.
- ✓ -Medya genel yükümlülükleri çerçevesinde izleyicilerin ihtiyaç ve isteklerine de cevap vermelidir.
- ✓ -Devlet toplum düzenini bozucu yayınları sansür edebilir ve sorumluları cezalandırabilir.

Bugün tam anlamıyla bu modelin uygulandığı ülke olarak Küba ve Kısmen de olsa Çin Halk Cumhuriyeti gösterilebilir.

Kitle iletişim araçları bu sistemde özerk bir sorumluluk taşıyarak kendi mesleksel kurallarını geliştirirler. Bu bağlamda gerçekleri nesnel bir yansızlıkla vererek, bireysel yorumları daraltarak okur ve izleyicilerinin katılımını kurumsallaştırmak için mekanizmalar geliştirirler (Atılgan, 1999: 11)

2. 4. Sosyal Liberal Teori

Sosyal sorumluluk modeli olarak da adlandırılabilecek bu sistem bazı Avrupa ülkelerinde hâkim olan karma sistemdir. Bu sistemde kamusal müdahalelerin yanı sıra özel sektör elindeki kitle iletişim araçlarının topluma karşı sorumluluğunu sağlayan bazı kurumlaşmış yapılar mevcuttur. Bu sistemde kamu sektörü daha yaygındır ve içeriği belirlemede daha güçlü, doğrudan bir etkisi vardır. Bu sistemde kitle iletişim araçlarının ticari sektör taleplerine cevap verme özgürlüğü daha sınırlıdır (Atılgan, 1999: 12).

Sosyal Liberal Teori'nin temel önermeleri şu şekilde sıralanabilir (Işık, 2002: 33)

- ✓ Basın, topluma karşı belirli yükümlülükleri olduğunu kabul etmeli ve bunları yerine getirmelidir.
- ✓ Yükümlülükler yerine getirilirken, bilgi verme, gerçeğe, doğruya özen gösterme gibi standartlar dikkate alınmalıdır.
- ✓ Basın, yükümlülüklerini yerine getirirken kanunlar ve yerleşmiş kurumlar çerçevesinde düzenleyici olmalıdır.
- ✓ Kamu yararı söz konusu olduğunda basın, müdahaleyi kabul etmelidir.

Bu sıralananlardan da anlaşılacağı gibi, Sosyal Liberal Teori, medyayı farklı düşünce ve görüşlerin açıklanmasında bir araç olarak görmektedir. Bu modelde, medya topluma liberal modelde olduğundan daha çok sorumludur. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya, 1980'lerde başlattıkları deregülasyon sonucu ABD ile karşılaştırıldığında sosyal-liberal modele daha yakın görülür.

3.Türkiye'de Medya Sahiplik Yapısı ve Aydın Doğan

3.1. 1980 Öncesi Türk Medyasının Sahiplik Yapısı

1980 öncesi Türk basınında genel olarak başyazarların gazetenin sahibi olduğu bir sahiplik durumu ön planda olmuştur. Bu dönemde ilk olarak İş Bankası'nın 1935'te kurduğu Tan Gazetesi ise meslek dışı girişim olarak karşımıza çıkmıştır (Topuz, 1996: 92) Genel olarak cumhuriyetin kurulmasından 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar basın alanında gazeteci patron geleneği devam etmiş, tek parti döneminin sarsılmaya başlaması ile 1940'lı yılların sonlarında basında bir hareketlenme oluşmuştur. 1948'e dek gazete patronlarının hep gazetecilikten gelme yetiştiğini belirten Topuz, bu patronların gazetenin başyazarı olduğunu ve Tanzimat'ta, İstibdat'ta ve Meşrutiyet'te bu durumun aynen devam ettiğini belirtmektedir.

1980 öncesinde meslek dışından basına ilk katılım 1948'de Safa Kılıçoğlu'nın Yeni Sabah Gazetesi'ni satın alması ile gerçekleşmiştir. Babıali'ye meslek dışından gelen ikinci isim ise Habib Edip Törehan olmuştur. Bu dönemde varlıklı bir aileden gelen Malik Yolaç ise meslek dışından basına üçüncü giren kişi olmuştur (Topuz, 1996: 481).

1950'ler basın açısından çok büyük değişikliklerin ortaya çıktığı yıllar olarak görülmektedir. Çünkü bu dönemde basının mülkiyet ve sahiplik yapısı dönüşüme uğramış, ticaret-siyaset-ekonomi ilişkilerinin belirlediği bir sürecine girmiş, yayın organları, devletle/hükümetle ilişkilerin farklılaşmasına paralel olarak içerik, finansman ve teknoloji açısından dönüşüm geçirmiştir. "Hem iç pazara dönük yüksek büyüme stratejileri sonucu reklam pastasının büyümesi hem gazete basım teknolojisindeki gelişmeyle tirajın artması, hem de ulaştırma, haberleşme altyapılarındaki gelişmeyle daha çok okuyucuya ulaşma zemininin yaratılması, medyadan para kazanmanın yolunu açmıştır" (Sönmez, 2004: 108). Tüm bu gelişmelerde Demokrat Parti (DP) hükümetinin ekonomi ve siyasette liberal düzenlemeleri savunması büyük ölçüde etkili olmuştur.

Çok partili yaşamın başlaması ile beraber gazeteler daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamış ve bu dönemde hareketlenen siyasal yaşam, teknolojik ilerlemeler ve gazetelere daha güçlü sermaye yatırımları yapılması; bütün olarak basının da kimlik değiştirmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 1950'lerde Türk basını fikir gazeteciliğinden kitlesel gazeteciliğe doğru evrilmeye başlamıştır. Kitlesel gazeteciliğin en önemli temsilcisi ise Sedat Simavi önderliğinde 1948'de yayın hayatına başlayan Hürriyet olmuştur. Hürriyet gazetesi, bol resimli, ilgi çekici, magazine ve spora ağırlık veren yayın anlayışıyla Türk basını ve gazeteciliğinde bu anlamda bir ilk olmuş ve bundan sonraki yıllarda örnek alınmıştır. Türk basınında kitlesel gazeteciliğin ortaya çıkması ile birlikte gazetelerin içeriklerinde de değişim başlamış, daha bol resimli, magazin ve spor ağırlıklı yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönem ile beraber muhabirlerin öneminin arttığını belirten Koloğlu'na göre, halkı ilgilendiren haberler ön plana çıkmaya başlamıştır (Koloğlu, 2006: 26).

1960 sonrası dönemde aileden gazeteci olan kişilerin sahibi olduğu gazeteler kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atmış, Simavi, Karacan ve Ilıcak aileleri gazetecilikten kar elde eder hale gelmişlerdir (Özerkan ve Kabaş, 2005: 201).

1960'lı yıllarla beraber Türkiye'de başlayan endüstrileşme süreci, basını da etkilemiş, bu dönemde basın sahipleri gazete ve dergilerini modern tesislere taşımaya çalışmış, bunu başaranlar sektörde ayakta kalabilmişken, endüstrileşme sürecine ayak uyduramayan basın işletmesi sahipleri zor durumda kalmıştır. Bazıları ise sektörden çekilmek zorunda kalarak, yerlerini basın dışı sermayelere bırakmışlardır. Bir sonraki döneme kadar Türkiye'de basında Simavi, Karacan ve Nadi aileleri geleneksel gazeteci patron döneminde etkin olan aileler olmuştur. Aile üyeleri gazetecilikten gelmiştir. Bu dönemde medya genel olarak basın sektöründen gelenlerin sahipliğinde olsa da medya dışından yatırımlar da görülebilmektedir. Özellikle gazete sahibi olmanın saygınlığı, iktidar ile olan ilişkilerde getireceği avantajlar nedeniyle farklı sektörlerden gelen kişilerin basına sıcak baktığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde belli başlı medya sahipliği yapısını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Kadıoğlu, 2018: 102):

Tablo 1. 1950-1989 Medya Sahipliği Kronolojisi **(**Kadıoğlu, 2018: 102-104)

Tarih	Açıklama
1949	Habib Edip Törehan Yeni İstanbul Gazetesini çıkardı
15 Temmuz 1950	Basın Kanunu yürürlüğe girdi. Basında liberalleşmenin önün açan bir nitelikte hazırlanmıştı.
1950	Yeni İstanbul gazetesi Kemal Uzan'a satıldı
3 Mayıs 1950	Ali Naci Karacan Milliyet'i çıkardı. Başyazar Abdi İpekçi oldu.
1950	Kadri Kayabal, ilk özel haber ajansı Türk Haberler Ajansı kuruldu
1 Mart 1952	Dünya gazetesi kuruldu. Sahibi Falih Rıfkı Atay
16 Mayıs 1952	Büyük Doğu Gazetesi yayın hayatına başladı. Kurucusu Necip Fazıl Kısakürek
1953	Halkçı Gazete Kuruldu. Demokrat Parti iktidarının kapattığı Ulus gazetesi yerine çıkan gazetenin sahibi Nihat Erim
1954	Türkiye'nin ilk siyasi aktüalite dergisi Akis yayın hayatına başladı. Sahipleri Metin Toker, Tülya Memluk, Oktay Türegün
1954	İş adamları Semih Tanca, Cemal Hürel, İzzet Zeki Baraz, Reha Özden Tercüman Gazetesini çıkardı.
1957	İş adamı Malik Yolaç Akşam gazetesini satın aldı.
11 Nisan 1957	Yeni Gün Gazetesi kuruldu sahibi Sabahaddin Karanakçı
12 Ekim 1960	Kudret Gazetesi Yayınlandı Sahibi Fethi Giray. Gazete 1962 yılında kapandı.
1960	Haldun Simavi "Son" gazetesini kurdu.
1964	Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla TRT kuruldu.
1966	Ofset Baskıya geçildi
26 Kasım 1968	Haldun Simavi Günaydın Gazetesini kurdu. Bol resimli, kısa haberli, çarpıcı manşetli gazetecilik dönemi de başlamış oldu

22 Nisan 1970	Hakikat gazetesi yayın hayatına başladı. İmtiyaz sahibi Mehmet Genç. Gazetenin 1 Ocak 1971 tarihli baskısında imtiyaz sahibi Enver Ören yazılmıştır. İkinci yılında ise imtiyaz sahibi Hakikat Gazetecilik Matbaacılık Limited Ortaklığı adına Yüksel Metin olmuştur.
1971	Hürriyet gazetesi yönetimini Erol Simavi, Haldun Simavi'den devraldı.
1971	Yeni Ortam Kemal Bisalman tarafından önce dergi olarak çıkarıldı, sonra gazeteye dönüştü. Yayınlarını 1975'e kadar sürdürdü
1 Mart 1971	Mehmet Ali Kışlalının yönetiminde Yankı dergisi yayınlanmaya başladı.1986 yılında Milliyetle birlikte yayınlanan Haftaya bakışla birleşerek Yankı Haftaya Bakış adını aldı. 6 Mayıs 1988'e kadar yayınlanmaya devam etti.
29 Mart 1972	Hakikat gazetesi adını Türkiye gazetesi olarak değiştirdi
27 Mayıs 1972	Altan Öymen tarafından ANKA Haber Ajansı kuruldu.
12 Ocak 1973	Milli görüşü savunmak amacıyla Hasan Aksay tarafından çıkarılan Milli Gazete yayın hayatına başladı. Gazete bir süre sonra Selahattin Alıç'ın yönetimine geçti. Daha sonra ise Hazım Oktay Başer satın aldı
8 Mart 1973	Türkiye gazetesi imtiyaz sahibi gazetede önce Tuncer Akalın daha sonrada Enver Ören olarak yazıldı
1 Nisan 1973	Habib Edip Törehan tarafından kurulan Yeni İstanbul Gazetesi'nin adı değiştirilerek İstanbul oldu. Sahibi değişmedi. Kemal Uzan. Gazete 24 Aralık 1981'de tekrar Yeni İstanbul adıyla çıkmaya başladı.
1974	Dünya gazetesini işadamı İhsan Altınel satın aldı.
1975	Son Havadis gazetesini yeni sahibi Başkent Gazetecilik ve matbaacılık Ticaret ve sanayi A.Ş adına Mustafa Özkan oldu. Eski sahibi M. Kemal Pekün
1978	Uzan Grubu Şevket Rado'nun sahibi olduğu Hayat ve Ses dergilerini Tifdruk matbaasıyla birlikte aldı
1979	Dünya gazetesi birtakım arsalar karşılığında Hürriyet gazetesinin yönetimine geçti
Ekim 1979	Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesine hissedar olduğu (%75 hisse ile) gazetenin Milliyetten mektup köşesinden açıklandı. Aydın Doğan Milliyet'i satın aldığı dönemde basın dışında sadece otomotiv alanında faaliyet gösteriyordu.

Tüm bu gelişmeler sonrasında 1970'lerin sonlarında basının holdingleşme süreci başlamış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber ekonomide yaşanan liberalleşme, basın dışı sermayenin ve holdinglerin basına ilgisini arttırmıştır. Bu tarihten itibaren büyük sermayelerle yarışamayan gazeteci ailelerin basına olan hâkimiyeti son bulmuştur.

2. 2. 1980 Sonrası Türk Medyasının Sahiplik Yapısı

1980 sonrası Türkiye'de uygulanan neo-liberal politikalar kitle iletişim araçları üzerinde de önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Basının mülkiyet biçimleri maliyet ve finansman yapılarında değişim yaşanmış, ekonomideki değişim kendini basın sektöründe de göstermiştir.

Artık aile şirketlerinin yerini sermaye şirketleri almaya başlamıştır. Bir yandan basın dışından iş adamları basın sektörüne de yatırım yaparken; diğer yandan basın sahipleri de basın dışı sektörlerde kendileri için yatırımlar yapmaya başlamıştır. Doğrudan kar sağlamak yerine basının gücünden faydalanmak isteyen holdingler, basını diğer şirketlerine yardımcı olması için kullanmışlardır. 1980'li yıllara kadar basının gelişmesinde önemli olan siyasi ve sosyal etkenler yerini 1980'den itibaren ekonomik faktörlere bırakmıştır. Böylece basının içeriği ve toplumsal rolü üzerinde ekonomik bağımlılıkların önemli bir rolü olmuştur. 24 Ocak kararlarının basın açısından en önemli etkisi bu kuruluşlara sağlanan gazete kâğıdı sübvansiyonunun kaldırılması ve mali sorunları ortaya çıkması olmuştur (Koloğlu, 2006: 142).

Türkiye'de geleneksel gazeteciliğin son temsilcisi kabul edilen Simavi'nin iş hayatından çekilmesi sonrası; Türk basınında 2000'li yıllardaki medya sahipliğinin görünümü bir bakıma ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasal gelişmelerin bir yansıması gibi olmuştur. Medyada yaşanan köklü değişiklikler sonucu, sektör çok önemli bir alan haline gelmiş ve 1980 sonrası sektöre giriş yapan büyük sermaye ile birlikte profesyonel işletmecilik anlayışı doğrultusunda mal üreten, yatırım yapan ve serbest piyasa koşullarına göre hareket eden bir sektör haline gelmiştir. Bu dönem holdinglerin medyalaşmasının yoğunluğu da artış göstermiştir (Baytar, 2015: 173).

Türk medyası, 1980'lerde düzenleyici süreçlerden sonra her zaman bir oligopol olarak şekillenmiştir. 80'li yıllarda, Türk medyasındaki mülkiyet modeli, gazetecilik mirasına sahip ailelerin küçük ölçekli özel mülkiyetinden, çeşitli alanlardaki yatırımlarla şirket gruplarının özel mülkiyetine dönüşmüştür (Kaya, 2009: 249-250).

Siyasi yapı itibariyle 1983–1989 yılları arasında önce Başbakan sonra Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın medyayı kullanma çabaları, gazete sahipleri ve başyazarlar ile olan yakın ilişkileri, basının denetimi altında tutulması ve medyanın az sayıda grubun elinde toplanmasına zemin sağlamıştır. Bu süreçte 1980'lerin sonunda iş adamı Asil Nadir'in medya sektörüne girmesi, yazılı basında "tekelleşmenin hız kazanmasına" neden olmuştur. Günaydın, Tan ve Güneş gazetelerini satın alan Asil Nadir yazılı basında tekelleşmenin ilk örneği olmuş ve bundan sonra büyük sermayeye aşırı bağımlılığın tekelleşme eğilimini arttırdığı görülmüştür (Tılıç, 2001: 189) Basın, büyük sermayenin medyaya girişi ile beraber medyayı silah olarak kullanma, saygınlık sağlama, ihale, kredi olanaklarından yararlanma,

devlet teşviklerinden öncelik kapma, medyayı banka ve diğer şirketlerinin reklamında kullanma, pazarlama faaliyetlerini arttırma gibi nitelikler edinmiştir (Sayılgan, 2005: 201).

Türkiye'de basın 1990'larla beraber özel televizyonlar ve radyoların yayına başlaması ile birlikte yeni bir yapılanma içerisine girmiştir. Bulunmaz'ın ifadesiyle sektörde 'patron' tarafından yönetilen sermaye sahiplerinin egemen olduğu yapı ortaya çıkmıştır (Bulunmaz, 2011: 238). Medya sahiplik yapısında değişim 1990'larda daha az sayıda şirketin sahip olduğu daha fazla medya kuruluşunun bulunduğu bir pazar ortaya çıkmıştır. Bu kurumsal eğilim, bir yandan dünya çapında hükümet deregülasyonunun artması, diğer yandan dijital medya teknolojilerinin yayılmasıyla hızlanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında hükümetler tarafından ulusal ve küresel pazarların liberalleştirilmesi, ticari kuruluşların (özellikle yayıncılıkta) devlet korumalı kamu yayıncılığı ile yan yana çalıştığı ikili medya sistemleri geçmişi olan ülkeler için özel sonuçlar doğurmuştur (Deuze, 2008: 7).

90'lar boyunca medya sektöründeki en güçlü aktörler Doğan Grubu (Hürriyet, Milliyet, Radikal, Kanal D, CNN Türk); Bilgin Grubu (Sabah, Takvim, Yeni Asır, ATV); Uzan Grubu (sahip olunan Star Gazetesi ve Star TV); Çukurova Grubu (sahip olduğu Akşam, Tercüman, Güneş, Show TV) ve Doğuş Grubu (NTV) olarak sıralanmıştır. Tüm bu medya grupları, çeşitli sektörlerde yatırımlar ve işletmeler olan büyük holdinglerin bir parçası olmuştur (Christensen, 2007: 183).

Türkiye'de 2000 yılında Doğan ve Bilgin grupları medyada hem yazılı hem de görsel medyada güçlerini birleştirerek ciddi bir güce ulaştıkları gibi çapraz medya sahipliğine bütünüyle sahip olmuştur. Yay-sat başta olmak üzere büyük bir dağıtım ağı da kuran bu gruplar, kendilerine çok büyük rekabet avantajı sağlamışlardır (Kuyucu, 2013: 151).

Medyada sahiplenmenin kuralsız hale getirilmesi, medya ile siyasal iktidar arasındaki ilişkide, devletin medyayı sınırlamalar ve yönetmelikler yoluyla kontrol etmesinin yanı sıra medyanın kamuoyunu manipüle etmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Christensen, 2007: 183). Holdinglerle beraber ekonomik gelişmeyle büyüyen basın, bu dönemden itibaren medyaya dönüşmüştür. Medyanın gücünü keşfederek sektöre giren bu büyük sermayeler, holdingler, yeri geldiğinde medyayı bir silah yeri geldiğinde de bir savunma aracı olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. 2000'li yıllar ülkede değişen ekonomik ve siyasi durum, medyanın sahiplik yapısını da etkilemiştir. 2001 krizinden sonra birçok holding ekonomik anlamda ya çok zor durumda kalmış ya da batarak sektörden çekilmişlerdir.

2. 3. 2000li Yıllarda Türk Medyası Sahiplik Yapısı

2000'li yılların sonları, Türk medyası, sektörde yaygın aktör ve grupların değişimine şahit olmuştur. İlk olarak Uzan Grubu'nun sahip olduğu Star TV ve Star Gazetesi'ne 2004 yılında TMSF (Tasarruf ve Mevduat Sigorta Fonu) tarafından el konulmuştur. Daha sonra Star TV, o zamanlar hükümetle yakın ilişkileri olan Doğan Grubu'na satılırken; Star Gazetesi ilaç sektörüne yatırım yapan ünlü bir iş adamı olan Ethem Sancak'a geçmiştir.

Bilgin Grubuna ait Sabah Gazetesi ve ATV'ye de TMSF tarafından el konulmuş; daha sonra bu yayın organları 2007 yılında Çalık Grubu'na satılmıştır. O dönem iktidardaki AK Parti hükümetini sert bir biçimde eleştiren bir televizyon kanalı olan Kanaltürk ise Koza Grup tarafından satın alınmıştır (Sözeri ve Güney, 2011: 105-108). Ciner Grubu ise 2007 yılında Haber Türk TV'yi satın almış, 2008'de ise HaberTürk'ü kurarak medyada yeniden yapılanmıştır (Kuyucu, 2013: 154).

Bugün Türkiye'de medya sahipliği, Demirören, Çalık Grubu, Çukurova Holding, Doğuş Grubu, İhlas Holding, Albayrak Medya'nın da aralarında bulunduğu kitlesel medya gruplarının elindedir. Mevcut iktidar partisi AK Parti'nin iktidara gelmesinden bu yana, Türk medya kuruluşlarının büyük bir bölümünün mülkiyet ve kontrolünde değişiklikler yaşanmıştır. Bu durum medya şirketlerinin hükümetin "savunucuları" ve "karşıtları" şeklinde bölünmesine neden olmuştur.

Türk medyasının mülkiyetindeki bu değişim ve sektördeki yeni aktörlerin katılımı, Türkiye'de medyanın ve gazeteciliğin durumuyla ilgili "havuz medyası" olarak nitelendirilen yeni bir tartışmaya da yol açmıştır. Yeni gelen grupların AK Parti hükümeti ile ilişkileri hakkında birçok iddia ve eleştiri yapılmıştır.

2. 4 Aydın Doğan'ın Basın Sektörüne Girişi ve Gelişimi

Milliyet Gazetesi'ni 1979 yılında satın alarak basın dünyasına adımını atan Aydın Doğan 1994 yılında Türkiye'nin en önemli gazeteleri arasında sayılan ve basının amiral gemisi sıfatını taşıyan Hürriyet Gazetesi'ni de satın alarak basında belirleyici bir güç merkezi olarak öne çıkmıştır. 29 Haziran 1994 tarihinde Hürriyet Gazetesinin birinci sayfasında Hürriyet Holding'in yüzde 50'sinin Aydın Doğan'a satıldığı haberi yer almıştır.

Gazetenin satıldığı tarihten yaklaşık 40 gün sonra 9 Ağustos'ta ise Hürriyet Gazetesi tamamen Doğan'a geçmiştir. 10 Ağustos 1994'te ise Hürriyet Holding'in yüzde 70'i Doğan Grubu'na geçtiği haberi duyurulmuştur. Haberde Doğan Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Aydın Doğan, Hürriyet Holding A.Ş hisselerinin yüzde 20'sini daha satın aldığına yer verilmiş; böylece Doğan Grubu'nun Hürriyet Holding'deki payı yüzde 70'e yükselmiştir. Aydın Doğan Hürriyet Gazetesi için Erol Simavi'ye 70 Milyon Dolar ödemiştir (Özkır, 2012: 253)

Doğan'ın 2000'li yıllarla beraber Türkiye'nin en büyük medya patronu olduğu ve reklam pastasından en büyük payı aldığı görülmektedir. Doğan'ın bu yıllardaki büyümesinde Hürriyet'in kamuoyu üzerindeki etkisinin de rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 2. Görsel Medya Reklam Gelirleri (2011) (Özokçu,2011:65)

Ulusal TV	1,345,472,267.85 TL.
Bölgesel TV	2,684,709.79 TL
Yerel TV	11,000,512.72 TL
Toplam	1,359,157,490.36 TL

Enerji sektöründeki yatırımların stratejik odağı olduğunu belirten Doğan Medya Grubu 2000 yılında gerçekleştirilen ihale ile POAŞ'ın yüzde 51'lik hissesini satın almıştır. Daha sonraki yıllarda POAŞ hisselerinin tümünü satın alan Doğan Holding, 2010 yılında sahip olduğu POAŞ hisselerinin tümünü Avusturyalı petrol şirketi OMV'ye satmıştır (Başkan, 2011: 57). 2018 yılına gelinirken enerji, sanayi, ticaret, finans ve turizm sektöründe faaliyet gösteren Doğan Grubu'nun bünyesinde yer alan şirketler tablo 3'de derlenmiştir.

Tablo 3. Doğan Grubu Bünyesindeki Şirketler (2018)

Sektör	**Bağlı Şirketler**
Enerji	Aytemiz Akaryakıt Dağıtım, Şah Res & Mersin RES, Aslancık Barajı, Boyabat Barajı, Gas Plus Erbil
Gayrimenkul ve Motorlu Araç Pazarlama	Milpa, Suzuki Motorlu Araçlar, Glokal Motorlu Araçlar
Finans	Doruk Finansman
Turizm	Milta Turizm, Marlin Otelcilik, Neta Yönetim, İlke Turistik Yatırımlar

2000'lerle beraber Türkiye'de medyanın durumunu değiştiren önemli bir gelişme, AK Parti hükümeti ile Doğan Medya Grubu arasındaki açık çatışma olmuştur. Doğan Grubu, 2000'li yılların sonuna kadar Türk medyasında ana akım gazetelerin ve televizyon kanallarının çoğunun sahibi olmuştur. Doğan Grubu, AK Parti hükümetinin ilk yıllarında medya sektöründe ayrıcalıklı konumunu sürdürmesine rağmen, hükümet ile ilişkilerinde zorluklar yaşamıştır. 2008'de gerginlik daha açık bir biçimde ortaya çıkmış ve dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan ile Doğan Medya Grubu'nun sahibi Aydın Doğan arasında sözlü tartışmalar kamuoyunun gündemine gelmiştir. Başbakan Erdoğan, Almanya'daki "Deniz

Feneri" yolsuzluk davalarıyla ilgili bir dizi haberden sonra Aydın Doğan'ı kendi hükümetine karşı maksatlı bir şekilde savaş açmakla suçlamıştır.

Erdoğan-Doğan kavgası ile beraber Erdoğan, Doğan Grubu gazetelerini boykot etmek için kamuoyuna çağrı yapmış, bunun ardından Doğan Holding'in sahip olduğu şirketlerdeki mali denetimden sonra gruba Türk tarihinde rekor olarak ile 4 milyar 581 milyon lira vergi cezası kesilmiştir. Vergi cezası ardından Doğan Medya Grubu'nun haber politikasında bir yumuşama yaşanmış, hükümeti eleştiren haberler medya organlarında daha az yer almaya başlamıştır. 2010 yılında hükümete karşı eleştirel bir tavra sahip bazı muhabirler ve köşe yazarları Doğan gazetelerinden istifa etmiştir. Doğan Grubu'nun sol eğimli gazetesi Radikal'in kadrosu ise değiştirilmiştir. Son olarak 2011'de Aydın Doğan, medya ve medya holdinginin kapsamını azaltmak istediğini ilan ederek Milliyet ve Vatan gazetelerini Karacan ve Demirören konsorsiyuma satmıştır.

Aydın Doğan'ın medyadaki varlığını ilk azaltma girişimi 2011'de başlamıştır. 20 Nisan 2011'de gerçekleşen satışa göre Aydın Doğan Milliyet ve Vatan gazetelerinin hisselerini 73 Milyon 960 Bin Dolara Demirören ve Karacan Grubu'nun ortak girişim şirketi DK Gazetecilik ve Yayıncılık AŞ'ye devretmiştir. Demirören ve Karacan ortaklığı Milliyet için 47 milyon 960 bin dolar, Vatan için ise 26 milyon dolar ödediği kamuoyuna duyurulmuştur.

İki gazetenin el değiştirdiğini açıklayan Doğan Gazetecilik A.Ş Yönetim Kurulu Başkanı Hanzade Doğan Boyner; Milliyet ve Vatan gazetelerinin Doğan Yayın Holding'in yeniden yapılanma çalışmaları çerçevesinde satışına karar verildiğini söylemiştir. Bir süre sonra Ali Karacan ve Erdoğan Demirören arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle Ali Karacan hisselerini Demirören Grubu'na devretmiştir.

2018 yılının Mayıs ayında Doğan Holding Onursal Başkanı Aydın Doğan daha önce Milliyet ve Vatan'ı sattığı Erdoğan Demirören'le Doğan Medya Grubu'nun satışı konusunda anlaşmaya vardığını açıklamıştır. Demirören Grubu Hürriyet, Kanal D, CNN Türk'ün de aralarında olduğu yayınları 1,2 milyar dolara satın almıştır. Böylece yaklaşık 38 yıldır medyada hâkim konumda bulunan Doğan Medya grubu büyük ölçüde sektörden çekilmiştir.

emirören Grubu'nun Doğan Medya Grubu'nu alması sonrasında Doğan Gazetecilik Anonim Şirketi'nin unvanı, Demirören Gazetecilik Anonim Şirketi olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikle beraber en büyük medya grubu haline gelen Demirören Grubu, oligopol piyasadan tekelleşmeye doğru bir geçişi de simgelemektedir.

Bu satış ile birlikte medyanın yüzde 10'una sahip Doğan Medya'nın Demirören'e satışı, bünyesinde Vatan ve Milliyet'i barındıran grubun medya payının yüzde 16'ya çıkışını sağlamıştır.

Aydın Doğan 2018 yılında, medya grubunu Demireören Grubunu sattıktan hemen sonra D&R adlı Türkiye'nin en büyük perakende kitap&müzik zincirini Turkuvaz Grubuna satmıştır. Bu iki büyük satış işlemi sonrasında 2018 yılından itibaren Aydın Doğan, medyada SlowTürk adlı radyo kanalı, Blue TV adlı dijital televizyon platformu, Doğan Kitap, Doğan Burda Dergi Grubu ve DMC adlı müzik şirketi ile varlığına devam etmiştir.

2018 yılı itibariyle Türkiye'de Medya Sahipliği İzleme Projesi tarafından yayınlanan araştırma sonuçlarına göre 2 bin 731 gazete, 734 radyo, 83 televizyon medya dışı sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren işletmelerin sahipliğindedir. Doğan Medya Grubunun alımıyla büyüyen Demirören Grubu, Doğuş, Ciner, Albayrak, Kalyon, İhlas grupları ve Ethem Sancak'a ait şirketler; inşaat, enerji, maden, turizm, telekomünikasyon, bankacılık ve finans gibi çok farklı faaliyet alanlarında da boy göstermektedir (Medya Sahipliği İzleme Projesi, 2018).

Doğan Medya Grubunu satın alan Demirören grubunun medyanın yüzde 16'sına hâkim durumda olması, medyanın bağımsızlığı tartışmaları yanı sıra tekelleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Geçmişte de Türkiye özelinde değerlendirildiğinde tekelleşme açısından Türkiye'de medya gücünün demokrasinin gereğinden daha fazla bir şekilde gücü elinde bulundurduğu değerlendirilmektedir ve bu durumun hem siyaset hem de ekonomi alanlarında çok etkin olduğu görülmektedir (Özkan, 2006: 17).

3. Doğan Medya Grubunun Demirören Grubu Tarafından Satın Alınması Üzerine Yapılan Araştırma

3.1. Amaç ve Kapsam

Medya sahipliği, Türk basınında uzun yıllardır dile getirildiği gibi günümüzde de önemli bir sorunsal olmaktadır. Özellikle 2000li yıllarda medyada görülen gruplaşmalar, basın siyaset ilişkilerinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. 1979'dan beri medyanın içinde olan ve uzun yıllardır Türkiye'nin en büyük medya kuruluşları içerisinde olan Doğan Medya Grubu'nun Demirören Grubu'na satışı, Aydın Doğan'ın medyada küçülmesinin yanı sıra diğer grubun Türkiye'nin en büyük medya grubu olmasını da sağlamıştır.

Dolayısıyla genç iletişimciler ile yürütülen bu araştırma, özellikle gençlerin "medya sahipliği", "tek seslilik", "dördüncü güç olarak medyanın önemi" gibi konularda düşüncelerini öğrenmek açısından öneme sahiptir.

3. 2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışma kapsamında medya sahiplik yapısı konusunda katılımcılara 2 soru yöneltilmiştir. Buna göre ilk olarak Doğan Medya Grubu'nun Demirören Grubuna satışı ve ardından iş adamlarının medya patronu olması konusunu değerlendirmeleri istenmiştir.

Bu araştırma kapsamında yararlanılmakta olan örneklem yönteminin amaçlı örnekleme yöntemi olmuştur. Çalışmanın hedeflerini dikkate alan ve olasılık temelli olmayan bu yaklaşım, derinlemesine araştırma imkânı sunmaktadır. Yöntem ayrıca belirli ölçütleri karşılayan veya belirli özelliklere sahip olan özel durumlarda çalışılmak istendiğinde tercih edilebilmektedir.

Yöntem ile araştırmacı, seçilen durum bağlamında toplumsal veya doğal olayları anlamaya ve bunlar arasında ilişki kurmaya çalışmaktadır (Başaran, 2017: 490).

3. 3. Sınırlılıklar

Bu araştırma, iletişim fakültelerinde gazetecilik bölümünde eğitim gören öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenden dolayı araştırma sonucunda elde edilen verilerin tüm grupları içeren bir niteliğe sahip olmadığını belirtmek gerekmektedir. İleriki çalışmaların çok daha büyük örneklem grupları ile yürütülmesi, alanın "medya sahiplik" yapısı hakkındaki görüşlerini göstermesi açısından uygun olacaktır.

3. 4. Araştırmada Yararlanılan Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın ilk iki bölümü kapsamında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması bağlamında kitap, tez, makale ve internet kaynakları gibi ikincil veri kaynaklarından faydalanılmıştır. Literatür bölümünün hazırlanmasının hemen ardından nitel araştırma yöntemi yoluyla İstanbul'da faaliyetini sürdüren İletişim Fakültelerinin gazetecilik son sınıfında eğitim gören toplam 26 öğrencinin konu ile ilgili görüşleri, yapılan on beş dakikalık derinlemesine mülakatlarla alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde elde edilen veri toplama yöntemlerinden biri olan açık uçlu anketlere verilen yazılı yanıtlar detaylı bir şekilde incelenmiş ve katılımcıların görüşleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ile genel bir yargıya varılmaya çalışılmıştır.

3. 5. Bulgular

Araştırmaya katılanların neredeyse tamamına yakını bu satın almanın tekelleşme yaratacağı ve medyada zaten kısıtlı olan çok sesliliğin ortadan kalkacağını savunmuştur. Gazetelerin görevlerini serbestçe yapabilmeleri için ekonomik ve siyasi baskıdan uzak olmaları gerektiğini belirten katılımcılara göre, birçok medya organının tek bir patronun elinde toplanması, çeşitli fikirlerin açıklanmasına engel olacaktır. Gazetenin mali sorumluluğunu taşıyan bu patronu tamamıyla gazeteye etki yapmaktan menetmek mümkün olamayacaktır ve Doğan Medya'ya yeni sahibi olan grup, olanaklarını yalnız kendine özgü fikirleri için değil, aynı zamanda mali çıkarları için de kullanabilecektir.

Aydın Doğan'ın medya sektörünü bırakmasını medyada tekelleşmenin yeni bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Buna göre bu sadece bir medya organının satılması değil, halkın haber alma özgürlüğünün kısıtlanması anlamına da gelmektedir. Ayrıca bu satışın medya sektöründe işsizliğe neden olacağı ve yeni sahiplerin sadece kendi düşüncesinden isimleri istihdam etme tehlikesinin olduğuna da vurgu yapılmıştır.

'Türkiye'de medya sektörü bence artık son noktasına geldi. Önemli ölçüde medya patronu olan Doğan Medya Grubu'nun satılması çok uzun süredir gündemdeydi. Bu durum bence tekelleşmeye doğru yönelip tek medya kavramına yönelecek. Bu durum siyasal iktidarın lehine oldu. Halkın haber alma bakımından tarafsız özgürlüğü de kısıtlamaya doğru ilerledi.

Farklı görüşleri dinleyip hür iradesi ile kanıya varmak artık daha zor olacak. Medya artık aynı görüşü savunup tek elden yürütülecek. Bu sadece Doğan Medya Grubu'nun satılmasını değil, tüm medya sektörünü de etkileyecek. Bu tekelleşme sonunda işsizlik konusunu da gündeme

getirecektir. Çoğu insanın istifa edilmesinin istenmesi de bunun bir örneği. Onca mezun olan öğrenci de bu durumda mağdur olacak gibi gözüküyor. Kendi istenilen elemanlarının alınması, kendi düşüncelerinin halka empoze edilmek istenmesi ise çok zorlu bir döneme girildiğinin işaretidir. Bu olay tüm medya sektörünü derinden etkileyecektir.'

Katılımcı M'ye göre halen Türk medyası tekelleşme sorununu yaşamaktadır ve bu satışın da bu olguyu güçlendirmekten başka işlevi yoktur. Bu durumu ile medyanın bir paradoks yaşadığını şu şekilde belirtmiştir:

"Türkiye'de medya endüstrisinde hali hazırda bir tekelleşme zaten söz konusudur Doğan Medya Grubu'nun Demirören'e satılması bu tekelleşmeyi arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Özellikle medya çalışanlarının bu tekelleşme sonucu istihdam sorunu yaşaması bir iletişim fakültesi son sınıf öğrencisi olarak bana gelecek kaygısı yaşatmaktadır. Olayın siyasi ve ekonomik boyutunu ele almadan düşündüğümüzde medya endüstrisinin içinden çıkılmaz bir paradoksa girdiğini düşünüyorum. Tüm medya mecralarında aynılık, sıradanlık, belli yayın politikalarıyla önüne geçilen çok seslilik en büyük problemlerden biri bence".

Demirören Grubu'nun Doğan Medya Grubu'nu satın alması ile bu medya grubunun en büyük paya sahip olacağı ve tekelleşmenin daha fazla ortaya çıkacağını belirten Katılımcı R de görüşlerini şu şekilde özetlemiştir:

'2018'in ilk üç ay itibariyle yazılı basında dört büyük medya grubu toplam tirajın yaklaşık yüzde 56'sını temsil ediyor. Doğan Medya yüzde 20 ile ilk sırada. Demirören Grubu ise yüzde 8 paya sahip. Bu satıştan sonra Demirören kâğıt üzerinde ilk sıraya yerleşecek. Böylece tekelleşme daha fazla yoğunlaşıyor. Pazarda en büyük medya grubunun payı daha fazla oluyor ve tekelleşmenin olumlu ve olumsuz yanları daha fazla ortaya çıkacak.'

Demirören Grubu'nun bu satın alma sonrası iktidara yakın bir yayın çizgisinin, yeni medya kanallarında da uygulanacağını belirten katılımcı S, bu durumun özellikle haberlerde ortaya çıkacağını savunmuştur.

'40 yılı aşkın süredir hizmet eden medya kuruluşlarının şahsında, satışa iştirak eden grupların siyasi kimliklerinden ötürü medya tekelleşmesi ve monopol bir haber, medya, yayıncılık sistemi oluşturacağı kanaatinde bırakılıyor. Bu ihtimal kuvvetle muhtemel gözükmekle beraber şahsi kanaatim doğrultusunda Doğan Grubu'nun birçok muhtelif yayın organlarının 1 milyara yakın bir meblağ neticesinde Demirören grubuna satışı değerlendirildiğinde durumun haberlere yansıyan bölümünden bir çıkarımım oluştu. Naçizane görüşüm de söz konusu medyanın yakınlığı herkesçe malum bir uzaklıktayken iktidar kanadına gerçekleşmesi beklenen satıştan doğabilecek medya tekelleşmesi ihtimalini haberlerden rahatça takip edebiliyoruz.'

Benzer görüşlere sahip bir diğer katılımcı da bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

'Medya endüstrisi istihdam sağladığı ve diğer koşullar sebebiyle sektörel manada yüksek payede ülke için önem arz eden bir konumda yer almaktadır. Zira medya alanı fikri yayılma politikasının

ötesinde bir ekonomi olarak varlığını sürdürmektedir. Endüstri manası itibariyle ilk ticari bazda değerlendirilmeye açık duran medya endüstrisi şahsi kanaatimce ona yön verenler tarafından bizzat medya kuruluşu olarak sağlanan ticari getiriden fazlasını ihtiva ediyor. Zira medya enformasyon kaynağı olarak yönlendirme yönüyle kitlesel bir zihin algı silahıdır.'

Katılımcıların geneli medyada tekelleşme olgusunun demokratik bir yapının "çok sesliliği" açısından hayati bir önem taşıdığını belirterek, büyük teknolojik yatırımların medyayı ticari kaygılara düşürerek tekelleşmeye yol açtığını ve bu durumun da çoğulculuğu zedelediğini vurgulayarak görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Medyanın görevi halkı bilinçlendirmek aynı zamanda bir sorun olduğunda bunu dile getirmek, halkın sorunlarını yansıtmaktır. Medya patronları ticari faaliyetler yürüttüğü sürece ellerinde bulunan kanalları halk için mi kişisel menfaatleri için mi kullanacak? Asıl sorulması gereken de budur. Bana göre Türkiye'de gerçek medya patronluğu Simavi ailesi döneminde yaşanmıştır. Çünkü gazeteci kökenlidir ve gazeteciliğin ne olduğunu bilen bir ailedir. Dolayısıyla bu satış işlemi değil, hangi grup olursa olsun Türkiye medya endüstrisinde gazeteciliğe gerçekten vakıf olmayan kişiler oldukça, iş adamları medya patronluğu yaptıkça özgür haberler olamayacak; gazeteciler gerçek fikirlerini yansıtamayacak, ancak patronları kalemi olacaktır. Eğer bu soru hükümet yanlısı yayınlara mı döner şeklinde ise evet; Demirören Grubu hükümet ile yakındır ve tek seslilik muhakkak yaşanacaktır".

Doğan Medya Grubu'nun Türkiye'nin en önemli medya kuruluşlarını bünyesinde barındırdığını belirten bir başka katılımcıya göre ise gelecek kaygısı yaşadığını ve medyanın durumunu çok iyi görmediğini şu sözlerle dile getirmiştir:

'Doğan Medya ülkemizdeki en gelişmiş yayın grupları arasındadır. Ülkemizin değerli hazinesi gibidir bir nevi. Öncelikle satışı çok şaşırttı. Birçok medya türünü bünyesinde barındıran şirketin yavaş yavaş parçalanması çok iyi görünmüyor.

Büyük ve gelişmiş görünen şirketin bile satışını görünce sektöre karşı korkmuyor değiliz. Bir nevi bu durum kafalarda sektör bitiyor mu? sorularını sorgulatmıyor değil. Yeni mezun olacak bizler için olumsuz bir dönem.'

'Posta, Hürriyet gazeteleri, CNN Türk, Kanal D gibi yayın organlarını bünyesinde bulunduran Doğan Medya Grubu iktidar yanlısı olduğu bilinen Demirören Grubu'na satıldı. Bu sadece bir grubun meselesi değil, bunun çok ötesinde öncelikle ülkemizde demokrasi ihtiyacı olan çok fazla kesim var. Medya organlarında çok sesliliğe ihtiyaç varken artık neredeyse tamamen tek seslilik başlayacak medyada. Bu haber alma hakkımız açısından ciddi bir tehlike. Medya endüstrisi çok seslilikten tamamen koparılmaya çalışılıyor. Bu tür grup satışlarından sonra genel eğilimin kitlesel gazeteci kıyımı olduğu da dikkate alındığında basın sendikalarının şimdi olası bir kıyıma karşı hazırlıklı olmaları gerekiyor. Basın üzerindeki baskıların rekor düzeyde olduğu bir dönemdeyiz zaten. İktidarın baskın olarak sesini duyurduğu kanal ve haberlerin yanında sesini

çıkarabilen; karşıt görüşlere ve muhaliflere de haberlerde yer verebilen kanallardı. Az da olsa nefes alma imkânı sağlayan bu ortamların da iktidarın kalemi olacak olması Türkiye medyasının baskı ve durdurulma durumuna tuz biber oldu.'

Katılımcılardan bir diğeri, bazı diğer katılımcıların da değindiği gibi medyada tek sesliliğin istihdam yapısı açısından da ortaya çıkabileceği, bu yayın organlarının sadece kendilerine yakın görüşten isimleri bünyelerine katacağı ve bu nedenle geleceğe çok umutlu bakamadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

'...Satışın ardından beklediğim gibi gazetelerin tirajları düştü. Örneğin bu hafta Hürriyet Gazetesi'nin tirajı en fazla düşen gazete oldu. Çoğu gazete yazarlarının gazetelerden ayrılacak olması muhtemel. Bu ayrılmalar başladı bile. Ama şöyle de bir gerçek var ki medya ne kadar ülkede güç olsa da artık sosyal medya diye bir gerçek var. Sosyal medya devri başladı.

Basın emekçilerinin işsiz kalacak olması ve ardından gelecek bu alan mezunları; yani bizler için de iş bulmak zaten zor olduğu sektörde işimiz zorlaşacak. İşten çıkarılma endişesi taşıyan çalışanlar sendikaya üye olmaya başladılar. Bu satışla birlikte medya sahipleri ağı da güncelleşti. Hangi medya patronlarına hangi ihaleler veriliyor bilinmiyor."

Konuya tekelleşme açısından yaklaşan katılımcılardan biri de bu durumun rekabeti bozucu etkisine dikkat çekerek görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Kararın 4054 sayılı rekabeti Koruma Kanunu ihlali çerçevesinde bozulması gerektiği görüşündeyim. Doğan Medya Grubu zaten tarafsız yayın etiğini ihlal ediyordu fakat yine de yüzde 100 taraflı bir yayın politikası yoktu.

Demirören Grubu'nun var olmak ve varlıklarına önem katmak için güç ve iktidar yanlısı bir yayın politikası izlediği kendileri tarafından inkâr edilse de sağır sultan tarafından dahi duyuldu. Yanlı, manipülatif, propaganda haberler yapıp zaten gazetecilik ve habercilik etiğini ayaklar altına alan bu grubun tüm ana akım yayın organlarını ele geçirmesi kabullenilemez."

Satışı biraz daha iyimser değerlendiren katılımcılardan biri görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Doğan Medya Grubu'nun Demirören Grubu'na satılması ile birlikte birçok medya kuruluşu Demirören Grubu'na ait oldu. Hürriyet, Fanatik, Kanal D, CNN Türk gibi... Bence yapılan haberler, programlar, yazılar Doğan Medya Grubu'nda olduğu gibi bir tarafları olsa bile tarafsız gözükürlerse medya endüstrisinin aynı şekilde ilerleyeceği düşünüyorum. Demirören Grubu'nun değiştirmek istediği bir program, bir format olabilir belki ama Doğan Medya Grubu ile aralarında büyük derecede bir fark olacağını düşünmüyorum. Yıldırım Demirören Kanal D'ye bir spor programı formatı getirmek isteyebilir, bu da sporseverler için güzel bir gelişme olur."

Doğan Grubu'nun Demirören Grubu tarafından satın alınmasını medyada demokrasinin kalmaması olarak nitelendiren katılımcı A, bu durumun genç iletişimciler için büyük bir problem haline geleceğini şu şekilde belirtmiştir:

"Medya sektöründe hızla başlayan bir tekelleşme söz konusu. Doğan Medya Grubu'nun havuz medyasına satılması medyanın tek bir güç haline gelmesi demek. Medyada demokrasi kavramının kalmadığı görüşündeyim. Medya endüstrisi artık tamamen tek bir elden yönetilecek. Basın dünyasında bir işçi kıyımı yaşanacak olması da çok üzücü bir durum. Bu satışın siyasal iktidar lehine derinleşmesinin de halkın haber alma bakımından ciddi bir tehdit olduğunu düşünüyorum. İletişim Fakültesi mezunlarının, gazeteci adaylarının medya sektöründe iş bulmasının zorlaşacağı görüşündeyim. Medya üzerinde baskı her geçen gün artmakta, özgürlük alanı her geçen gün kısıtlanmakta."

Diğer katılımcılardan farklı olarak Katılımcı R, Doğan Medya Grubu'nun satışını olumlu karşılamış ve bu grubun medya organlarının gerçek gazetecilik yapmadığını savunmuştur. Buna göre:

"Doğan Medya Grubu'nun satılmasını ülkemiz açısından isabetli bir karar olduğunu düşünüyorum.

Doğan Grubu'nun yıllardır dış mihraklar adına hareket ettiğini düşünmekteyim. Ülke tarihimiz boyunca yapılan darbelere ve darbe girişimlerine bakacak olursak, bu dönemlerde Doğan Grubu'nun gerek gazetelerinde kullandığı başlıklara gerekse tuttuğu tavırlara bakarsak bunu net bir şekilde görmemiz mümkündür.

Benim fikirlerime göre bir medya grubu her zaman ve her şartta ülkesinin ve milletinin menfaatini düşünerek yayınlar yapmalıdır. Bunu da yapamayacak olursa hiç değilse objektiflik unsurunu delmeden doğru habercilik yapmalıdır.

Ülkemizin objektif yayın yapan, ülkesine ve milletinin yanında medya kuruluşlarına ihtiyacı vardır. Bu iktidarı eleştirmeyelim anlamına gelmemelidir. Ama iktidarı devirmek için her türlü yayın mubahtır anlayışının okullardan ve fikirlerden çıkarılması gerekir. Sonuç olarak Demirören Grubu'nun görevi devralması inşallah vatanımız ve milletimiz için hayırlara vesile olur. Nasıl bir dil ve üslup kullanacaklarını ben de herkes gibi merak etmekteyim."

Sonuç

Demokratik bir toplum inşa etmede, gazetecilik işini yürüten bireylerin hayati bir görevi vardır. Haber kaynağına mümkün olan en kısa sürede ulaşan ve haberlerini okuyuculara nesnel ve tüm yönleriyle ulaştırtan bir gazeteci, sadece bilgi aktarma işlevini değil, gerektiğinde kamuoyunu şekillendirmenin ve yönlendirmenin rolünü de yerine getirir. Pulitzer Ödülleri'nin gazetecilik alanındaki en önemli başarılardan biri olarak kabul edilmesinin nedeni, büyük ödülün "Kamu Hizmeti" kategorisinde verilmesidir.

Türkiye'de medya sektörünün yapılanmasının en önemli özelliklerinden biri, medya dışı sektörlerdeki büyük sermaye gruplarının, medya alanındaki varlıklarıdır. 1980'li yıllarla birlikte başlayan süreçte geleneksel medya sahipliği, yerini medya dışı sektörlerden büyük sermaye gruplarının egemen olduğu "yeni medya sahipliğine" bırakmıştır. Medya sektörünün dışında kalan farklı sektörlerdeki sermaye

grupları, yatırımlarını bu alana doğru genişletmişlerdir. Bu durum tekelleşmeyi arttırmakta ve medya endüstrisinde oligopol bir yapının oluşmasına neden olmaktadır.

Topuz'un da belirttiği gibi basın kuruluşlarında tekelleşme olgusu haber incelemelerini güçleştirmektedir. Karar yetkisinin bir kişiye bağlı olduğu; gazetelerin kurucuları tarafından yönetildiği dönemler sona ermiştir (Topuz, 1989: 12). Ticarileşme, örgütsel alanda dinamik ekonomik faktörler ile medyanın alt pazarları arasında medya ekonomisi temelli işletmelerin, iç içe geçmesi ve tekelleşmesinin arttığı bir süreçtir. Bu çerçevede medyanın giderek etki alanını genişleten iktidarı tartışma konusu olmaktadır (Alver, 2007: 194). Genel olarak medyanın ticarileşme ve tekelleşmesi, medya iktidar ilişkilerini derinden etkilemekte; yazılı ve görüntülü basının özgür hareket edebilmesini zorlaştırmaktadır (Ilgaz, 1999: 221). Tekelleşmenin sonuçlarından biri de işsizliktir. Tekelleşmenin artması ile kapanan gazeteler, gazetecilerin işlerine kaybetmesine neden olmakta ve basın sektöründe işsizlik oranı artmaktadır (Bulunmaz, 2011: 244).

Gazete ya da TV kanalı sahipliğinin diğer medya ürünleri sahipliği şeklinde genişletilmesi ile medya dışı sermayenin diğer ticari alanlarına destek oluşturmaktadır. Bu nedenle üretim maliyetlerinin düşürülerek karlılığın arttırılması amacıyla, çalışanlarını sendikasızlaştıran ve stajyer ve benzeri tanımlamalarla yıllarca kadrosuz hatta maaşsız çalıştırmayı gelenek haline getiren medyanın kamuoyu adına denetçilik görevini ne ölçüde sağlıklı olarak yerine getirebileceği de tartışılması gereken konulardan biri haline gelmiştir (Özerkan ve Kabaş, 2005: 2006)

1980'li yıllardan 1990'lara kadar uzanan süreçte medya alanında medya kuruluşlarının basın dışı alandan aktarılan sermaye ile bütünleştiği görülmektedir. Günümüzde medya sektörü artık sadece televizyon yayıncılığı ve gazete basımı ile sınırlanamayacak kadar büyük ölçüde genişlemiş, iletişim ve enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle çok daha büyük bir mecraya doğru genişlemiştir. Bu genişleyen mecra, medya pazarını kapitalist dünyanın gözde pazarlarından biri haline getirmiş, dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük sermaye grupları medya pazarından pay kapmak üzere harekete geçmiştir.

Çalışma kapsamında değerlendirildiği gibi Türk basınında tekelleşme olgusu 1980 sonrasında basında holdingleşme ile gündeme gelmiş, Asil Nadir ile başlayan bir tekelleşme ortaya çıkmış ve büyük sermayeye bağımlılık eğilimleri görülmüştür. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Türk basını, birkaç büyük grubun bünyelerindeki medya kuruluşlarına bağımlı hale gelmiştir.

2001 krizinden en fazla etkilenen sektörlerden biri de medya olmuştur. 2000li yıllarda Doğan grubu başta olmak üzere holdinglerin bir hâkimiyeti söz konusu olmuştur. 2002 yılından sonra başlayan ve günümüze kadar süren tek parti iktidarı yazılı ve görsel medyada etkilerini göstermiştir.

Günümüz medyası, finans, enerji, ticaret, hizmet sektörü, pazarlama gibi pek çok sektörün medya üzerinde açılım sağlayabileceği bir bileşen haline gelmiştir. Bu konuda Aydın Doğan'ın sahibi olduğu Doğan Medya Grubu, günümüzde Türk medya sektörünün en büyük örnekleri arasında yer almıştır. Doğan'ın 1979 yılında Milliyet gazetesine ortak olmasıyla başlayan medya serüveni, 2000'li yıllarda

geniş bir sanayi kompleksinin içerisinde kök salmış bir medya grubu ile devam etmiştir. Grup medya alanında yatay ve dikey bütünleşmelerle pazarın pek çok alanında hâkim konuma yükselmiştir. Medya sektörü dışında enerji, sanayi, ticaret, sigorta ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren Doğan Grubu, medya alanındaki faaliyetlerini 2018 itibariyle Demirören Grubuna satarak büyük ölçüde medyadan çekilmiştir. Bir dönemin bitişi olarak değerlendirilebilecek bu durum, medyada çok sesliliğin kaybolması, tekelleşme ve medya-siyaset ilişkileri açısından çok büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu yöndeki çalışmalar için yol gösterici olması açısından, gençlerin bu gelişmeye yönelik tepkilerinin değerlendirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada açık uçlu anket uygulaması ile öğrencilerin, medyadaki bu yeni yapılanmaya yönelik görüşleri alınmıştır. Doğan Grubunun Demirören Grubu'na satışı, medyada çok büyük değişimlerin ortaya çıkaracağı algısına yol açmıştır.

Buna göre gençler büyük ölçüde bu durumun tekelleşmeye yol açacağını, medyada tek sesliliğin artacağı, basın çalışanlarının işlerini kaybetme riski altında olacağını ve gelecek kaygısı yaşadıklarını ortaya koymuştur. Yine aynı kapsamda verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde genel olarak gençlerin medyada iş adamı sahipliğinin avantajdan çok dezavantajlı bir durum yarattığını ortaya koymaktadır. Buna göre medyada iş adamları, medya çalışanlarını holding çalışanı olarak gördüğü için medyanın tarafsızlık yönünü göz ardı edebilmektedir ve bu durum demokrasi için önemli bir tehdittir.

Kaynakça

Alver, F. (2007). *Gazeteciliğin Kurumsal Temelleri*. İstanbul: Beta.

Atılgan, S. (1999). *Basın İşletmeciliği*, İstanbul: Beta Yayınları.

Başaran, YK. (2017). Sosyal bilimlerde örneklem kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47**:** 480-495.

Baytar, O. (2015). Türkiye'de siyaset ve ekonominin medyaya etkisi. *1946'dan Günümüze Medya ve Siyaset*, T. Yazıcı (ed), Kocaeli: Volga Yayınları.

Bulunmaz, B. (2011). Holdingleşme ekseninde Türk medyasında tekelleşme sorunu". *Öneri Dergisi*, 9(36): 237-246.

Christensen, C. (2007). Breaking the news: Concentration of ownership, the fall of unions and government legislation in Turkey. *Global Media and Communication*, 3(2).

Deuze, M. (2005). 'What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered'. *Journalism*; 6**:** 442-464.

Ilgaz, C. (1999). "Tekelleşme olgusu ve Türk basını. *İÜ İletişim Fakültesi Dergisi*, 9: 112-123.

Işık. M. (2002). *Kitle İletişim Sistemleri*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Kadıoğlu, ZK. (2018). Türkiye'de medya sahipliği ekseninde mülkiyet yapılarındaki değişimin kronolojik analizi (1950-2010). *İnsan ve İnsan Dergisi*, 5(16): 100-120.

Kaya, R. (2009). *İktidar Yumağı: Medya Sermaye İktidar*. Ankara: İmge Yayınları.

Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kuyucu, M. (2013). Türkiye'de çapraz medya sahipliği: Medya ekonomisine olumsuz etkileri ve bu etkilerin önlenmesine yönelik öneriler. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 8(1): 144-163.

Medya Sahipliği İzleme Projesi (2018). Medya, https://turkey.mom-rsf.org/tr/medya/ (Erişim: 15.08.2018)

Özerkan, Ş. & Kabaş, B. (2005). Türkiye'de medyanın yapısal sorunları ve gazeteciliğin konumu. *Medya Eleştirileri: Gelişime İlişkin Değerlendirmeler*. Can Bilgili (der.), İstanbul: Beta Yayınları.

Özgen, M. (1998). *Kurumsal-Kuramsal ve Tarihsel Açıdan Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Özkan, A. (2006). *Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri*. TASAM Stratejik Raporları No 15, İstanbul.

Özkır, Y. (2012). *Hürriyet Gazetesi 1948-2012 Kurumsal Kimlik, Mülkiyet Sahipliği ve Genel Yayın Politikası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Özokçu, E.S. (2011). *Görsel İşitsel Medyada Sahiplik*, Ankara: RTÜK Uzmanlık Tezi,

Sayılgan, E. (2005). Medya sahipliğinde küresel ve yerel gruplar. *Medya Eleştirileri*, Nesrin Tan Akbulut (der.), İstanbul: Beta Basım.

Sayılgan, E. (2005). Medya sahipliğinde küresel ve yerel gruplar. *Medya Eleştirileri,* Nesrin Tan Akbulut (der.), İstanbul: Beta Basım.

Sönmez, M. (2004). Türkiye medyasında yeni sahiplik yapısı: cepheler ve profiller. D. Tılıç (Der), *Türkiye'de Gazetecilik*, Ankara: ÇGD Yayınları.

Sözeri, C & Güney, Z. (2011). *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Tılıç, D. (2001). *2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak*, İstanbul: Su Yayınları.

Topuz, H. (1996). *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Topuz, H. (1989). *Basında Tekelleşmeler,* İstanbul: TÜSES Yayınları.

TİCARET SAVAŞLARININ MAKROEKONOMİLERE KUR DARBESİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ

Muş Alparslan Üniversitesi

Abdulmenaf AKYILDIZ

Gıda Anonim şirketi

Öğrt. Gör. Kübra KARAKUŞ

Muş Alparslan Üniversitesi

Öz

Global hareket neticesinde ülke sınırlarının ortadan kalktığı, ekonomik dünyanın global bir mahalle haline geldiği 21. yüzyıl düzeninde, iktisadi ajanlar stratejilerini, global çerçevede planlayıp yerel unsurları dikkate alarak gerçekleştirmiş ve uluslararası ticarete yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma, makroekonomik dengeler üzerinde önemli etkisi bulunan döviz kurlarını belirleyici bir değişken olarak ortaya çıkarmıştır. Söz konusu entegrasyon içerisinde ekonomiler yerel piyasada tek bir para birimi kullanabiliyorken; global piyasada birden fazla para birimi kullanmak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk hali, döviz kurunu belirleyici makroekonomik değişken olarak iktisat literatürüne kazandırmıştır. Elbette bu değişken iktisadi büyüme ve kalkınma, kişi başına gelir, faiz, sermaye hareketleri, üretim, yatırım, harcamalar, bütçe dengesi ve enflasyon gibi birçok makroekonomik denge üzerinde belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Özellikle son dönemlerde global düzeyde meydana gelen siyasi krizler, ticaret savaşları, ekonomik rekabetler, kredi derecelendirme kurumlarının ülke notlarını açıklamaları, merkez bankalarının faiz kararları gibi bir takım etkilerden dolayı döviz kurları sürekli bir volatiliteye maruz kalmış ve makroekonomik dengeler üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu baskı sonucu ekonomilerin ne yönde etkilendiği iktisadi ajanlarca merak konusu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda global ekonomide pozitif ve negatif etki meydana getiren döviz kurunun, Türkiye ekonomisine etkileri araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, Türkiye ekonomisinde döviz kurunun aşırı değerlenmesi ekonomiyi ne yönde etkilemektedir. Özellikle döviz kuru yükselişinin olası bir enflasyonu nasıl etkilemekte ve bu etki gücünü ve etki yönünü öngörmeyi ve bu kronik makroekonomik hastalığın tedavisi için gerekli politikaları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, çalışmaya zaman serileri analizi uygulanmış, Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri yapılmıştır. Çalışmanın bulgusuna göre; uzun dönemde faiz ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken; faizden döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik bağının bulunduğu

ve döviz kurunun faiz kanalı ile enflasyonu etkilediği tespit edilmiştir. Bunun yanında kişi başına milli gelirden de faize doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı da bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Döviz Kuru, Büyüme, Kalkınma, Ekonomik Kriz, Küreselleşme, Granger Nedensellik

Abstract

In the order of the 21st century, when country boundaries have disappeared as a result of the global movement and the economic world has become a global neighborhood, the economic agents conduct their strategies in the global framework and focus on international trade. This focus has brought out the exchange rates, which have a significant effect on macroeconomic balances, as a determining variable. In this integration, while economies could use only one currency in the local market, they have become obliged to use multiple currencies in the global market. This obligation has introduced the exchange rate to the economics literature as a determinant macroeconomic variable. This variable definitely began to play a decisive role on a good number of macroeconomic balances such as economic growth and development, income per capita, interest rate, capital movements, production, investment, expenditures, budget balance, inflation and so on. Particularly recently, foreign exchange rates have been subjected to a continuous volatility due to a series of effects such as political crises, trade wars, economic competitions, countries' credit rating determined by credit rating agencies and interest rate decisions of central banks and a pressure started to generate on macroeconomic balances. The impact of this pressure on the economies has been an issue of concern for economic agents. In this context, the impacts of the exchange rate, which brings both positive and negative effects on the global economy, on the Turkish economy has become the focus of attention of researchers. This study mainly questions how the Turkish economy is affected by the overvaluation of the exchange rate. It particularly aims to reveal how the rise of the exchange rate affects possible inflation by predicting the strength and impact direction of this effect and to present the necessary policies for the treatment of this chronic macroeconomic disease. To this end, time-series analysis was applied, and Johansen Cointegration and Granger Causality tests were performed. According to the findings of the study; there is a bidirectional causality relationship between interest and inflation in the long term; there is a one-way causality relationship from interest to exchange rate, and the exchange rate affects the inflation rate by means of interest. In addition, the findings of this study also show that there is a one-way causality relationship from the national income per capita to the interest rate.

Key Words: Inflation, Exchange Rate, Growth, Development, Economic Crisis, Globalization, Granger Causality

Giriş

Ticaret savaşı, bir ülkenin ithalat üzerine konan gümrük vergileri ve kotaları harekete geçirdiği takdirde, partner ülkenin de aynı şekilde misilleme yaptığı durumda ortaya çıkan durumu ifade eder. Bu durum iki veya ikiden fazla ülke için geçerli olabilir. Tarifeler ve kotalar yükseldikçe uluslararası ticaret de o derece azalır. Bir ülke iç piyasayı korumaya ve istihdam yaratmaya çalıştığında ticaret savaşları başlar. Kısa dönemde işe yarasa da, uzun dönemde ekonomik büyümeyi baskı altına alarak işsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Ayrıca tarifeler ithalata konu malların fiyatlarını yükseltmesi durumunda enflasyonu da tetikleyebilmektedir.

Ülkelerin ticaret savaşlarında elde ettikleri başarılar ticarette elde ettiği fazla ile ölçülür. Aksine dış ticaret açığı ise, ticaret savaşlarında başarısızlığı gösteren ölçütlerden biridir. Bu açıdan Çin'in yıllarca ticaret fazlası vererek son zamanların ticaret savaşlarındaki en büyük kazananı olduğu ifade edilmektedir. En büyük kaybedeni ise Amerika Birleşik devletidir. Ticaret savaşlarında kullanılan ekonomik enstrümanlar: ürün kalitesi, ürün maliyetleri, kur politikaları, teknolojik gelişmişlik, faiz oranlarıdır. Ticaret savaşlarının başlaması ile birlikte ülkelerin Merkez Bankaları ekonomileri uyarmak amacıyla ortak bir şekilde para talebini arttırdılar (Yılmaz ve Yörük Karakılıç, 2017:405). Ticaret savaşlarının yeniden gündeme gelmesi ise ABD başkanı Donald Trump'ın 2016 yılında yapılan seçim çalışmalarında koruyucu dış ticaret politikalarını uygulayacağını açıklamasıyla ticaret savaşları başlamış ve endişeleri arttırmıştır. Bu endişelerin artmasında Trump'ın ülke içindeki üreticileri korumak amacıyla ABD'nin yaptığı çelik ve alüminyum ithalatına uygulanan vergilerin artması, bu konuda fikir ayrılığını yaşanması ile ekonomi danışmanı Gary Cohn'un istifa etmesiyle Trump'ın "ticaret savaşları iyidir" şeklindeki tweeti ve ABD'nin Çin'e karşı teknoloji ve ticaret sırlarını çaldığı gerekçesiyle ek gümrük vergilerini getirmesi bunun sonunda ise Çin'in misilleme yapacağını açıklaması ticaret savaşlarının başlaması için ortam yaratmıştır (Pınar ve Uzunoğlu, 2013:4). Sanayi ve finans kapitalizmin temellerinden birini oluşturan liberal uluslar arası ticaret yaklaşımını zedeleyen ABD başkanı Donald Trump olmuştur. Trump'ın Çin'e karşı büyük ticaret açığı verdiği fikrinden yola çıkarak ticareti kısıtlayıcı önlemler aldı. Bu önlemler Çin'le sınırlı kalmayıp başka ülkeler içinde uygulamaya başlayınca dünya çapında bir ticaret savaşı meydana gelmiştir. Bu savaşlar ekonomilerin çoğu alanda korumacılığa girişmelerine neden olacaktır (Eğilmez, 2018).

Ticaret Savaşlarının Dünya Ekonomisine Olası Yansımaları

- Ticaret hacminin daralması: ABD'nin vergi kararına karşı diğer ülkelerin korumacı kararlar alması, küresel tedarik zincirinin bozulmasına ve dünya genelinde ticaret hacminin azalmasına yol açmıştır.

- Kur savaşlarının hızlanması: Ticaret hacminin düşmesi, özellikle yabancı para düzeyinden borç oranlarının fazla olduğu ülkelerde, sermaye çıkışlarının artmasına ve kur oynaklığına sebep olmuştur.

- Resesyon ihtimalinin artması: Dünya ticaretinin azaldığı dönemlerde dünya ekonomisinin azalması beklenir. Yabancı para cinsinden borçluluk oranlarının yüksek olduğu ülkelerde cari açığın daha fazla

artmasına neden olurken, artan kur oynaklığı söz konusu ülkelerde yüksek enflasyon ve faizle birlikte resesyon riskini de birlikte meydana getirmektedir.

- İstihdamın azalması: Korumacı politikalar sonucunda ülkelerde ihracatın ve ithalatın azalması, işletmelerin iflasa sürüklenmesine yol açarken işsizliği de arttırmaktadır.

- Fiyatlarda artış etkisinin oluşması: Korumacı önlemlerin uygulandıkları üründe bir arz fazlası olması sebebiyle enflasyonu düşürücü etki yaratabilir. İlaveten korumacı önlemler sebebiyle yaşanacak pazar kaybı neticesinde piyasalara girebilmek amacıyla rekabetin artması da fiyatlarda bir düşüşe neden olabilir. Fakat uzun vadede girdiler üzerindeki vergiler nedeniyle ithalat maliyetlerinin artması, üretim maliyetlerini artırabilir. Bunun sonucunda ise karlılık ve nihai ürün satıl fiyatının artmasına, rekabet avantajının olumsuz yönde olmasına üretimde azalmaya ve enflasyon üzerindeki bir artışa neden olabilir.

- Hisse senetleri piyasasında sert satışların yaşanması ve riskli varlıklardan kaçışın başlaması: İthalata ek vergilerin konulacağına yönelik açıklamalar ABD borsalarınsa sert düşüşlerin yaşanmasına ve belirsizlik ortamının yatırımcıların risk alma tercihini azaltmasına ve güvenli yatırım araçlarının azalmasına neden olmaktadır.

-Tahvil Piyasaları ve Faizler: Ticaret savaşlarının en önemli etkilerinden biri de tahvil piyasaları ve faizler üzerinedir (VakıfBank, 2018:5).

Veri Seti

Ticaret savaşlarının bazı temel makroekonomik değişkenler üzerinden Türkiye ekonomisi üzerinde etkilerinin incelendiği bu çalışmada yer alan seriler; kişi başına milli gelir, finansal küreselleşme, enflasyon, faiz ve döviz kuru serileridir. Analize konu olan dönem 1980-2017dönemidir. Seriler yıllık verilerden oluşmaktadır. Veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) elektronik veri dağıtım sistemi ve Dünya Bankası Veri Tabanından alınıp derlenerek hazırlanmıştır. Verilerin analizinde Eviews paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada, birim kök testleri Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök yöntemiyle sınanmıştır. seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Johansen Eşbütünleşme yöntemiyle araştırılacaktır. Yapılacak olan analizde aynı mertebeden birbirleri ile entegre bulunan söz konusu seriler arasında uzun dönemli ilişkisi aranacaktır. Eğer seriler arasında eş bütünleşme yok ise serilerin fark değerleri bulunarak, seriler durağanlaştırılacaktır. Bunun yanında kısa dönem analizleri sıradan en küçük kareler tekniğiyle (EKK) yapılacaktır.

Durağanlık Kavramı Ve Birim Kök Tekniği

Öncelikle birim kök kavramını açıklamadan önce durağanlık kavramının izah edilmesi önem atfetmektedir. Herhangi bir zaman serisinin durağan olup olmadığını birim kök testleri sayesinde anlamak mümkündür. Söz konusu değişkenlere ait verilerin analizinde, yararlanılacak en etkin modelin oluşturulması için kullanılan serilerin durağanlık durumunun incelenmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere birçok iktisadi zaman serisi birim kök içermekte, yani durağan olmadığı görülmektedir. Başka bir

ifadeyle; iktisadi zaman serilerinin stokastik bir trend içerdiği ve ortalamasının dönem içerisinde değişim kaydettiği bilinir bir durumdur. Bu nedenle durağanlık problemini dikkate almadan kurulan hipotezlerin geçerliliği tartışma konusudur. Bu bağlamda bir zaman serisi durağan ise; varyansı, kovaryansı ve ortalaması zaman içerisinde değişim göstermeyecektir. Dolayısıyla bir zaman serisinin zaman içerisinde kovaryansının, ortalamasının ve varyansının sabit olması zayıf durağanlık olarak nitelendirilmektedir. Ancak bir stokastik sürecin koşullu ve ortak ihtimal dağılımı zaman içerisinde değişim göstermiyor ise bu durumda güçlü durağanlık vardır denebilmektedir (Takım, 2010: 9).

Durağan ve durağan olmayan zaman serileri tartışmalarında sahte regresyon sorunlarıyla karşılaşmamak için serilerin birim kök içerip içermediğinin test edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eğer seri birim kök içeriyor ise serinin durağan olmadığı ifade edilir ve modelde kullanılan diğer durağan olmayan değişkenlerle durağan bir eş-bütünleşme ilişkisi ortaya koymadığı sürece, regresyonların anlamlı bir iktisadi ilişki göstermeyeceği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bir modelde her serinin durağanlık düzeyinin sınanması modelin güvenirliği için önem arz etmektedir. Bu bağlamda durağanlaştırılan serilerin kaç defa farkı alınarak durağan hale getirildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Örneğin durağan olmayan bir zaman serisinin K defa farkının alındığını ve durağan hale getirildiğini düşünelim. Bu durumda söz konusu zaman serisi için K dereceden entegre olduğu veya bütünleşik olduğu denebilmektedir. Aynı zamanda I(K) ile gösterilmektedir. Şayet bir zaman serisi durağan ise yani I(0) ise; seri düzey değerde durağandır denmektedir (Uçan, 2011: 161-163); (Harris ve Sollis, 2003:41).

Bir değişkenin uzun dönemde sahip olduğu özellik bir önceki dönemde serinin aldığı değeri, bu dönemi nasıl bir biçimde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilmektedir. Bu nedenle değişkenin nasıl bir süreçten geldiğini kavrayabilmek için değişkenin söz konusu her dönemde aldığı değerinin daha önceki dönemdeki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda serilerin durağanlık derecelerini ölçen farklı birim kök testleri bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında ADF birim kök tekniği uygulandığından ADF birim kök tekniği hakkında bilgi vermek ampirik analizin yorumlanması açısından önem arz edecektir. Bir değişkende durağanlık probleminin bulunup bulunmadığını anlamak için birim kök tekniğiyle bazı aşamaların yoklanması gerekmektedir.

Ampirik Değerlendirmeler

ÇİZELGE 1. AugmentedDickey Fuller (Adf) Birim Kök Test Sonuçları

Düzey Değerde				Birinci Fark Değerde			
Seriler	Adf Değeri	Olasılık Değeri	Kritik Değer 5% Level	Seriler	Adf Değeri	5% Level	Olasılık Değeri
ENFLASYON	-2.704853	0.2406	-3.536601	**Enflasyon**	-7.873699	-1.950394	0,0000
KBDMG	-1.986170	0.5895	-3.536601	**KBDMG**	-5.273045	-1.950394	0,0000
DÖVİZ	-1.776177	0.6959	-3.536601	**DÖVİZ**	-4.931800	-1.950394	0,0000
F.K.	-1.849512	0.6600	-3.536601	**F.K.**	-5.868557	-1.950394	0,0000
FAİZ	-2.517578	0.3183	-3.540328	**FAİZ**	-7.348202	-1.950394	0,0000

ÇİZELGE 2. PhillipsPerron Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	PP DEĞERİ	Olasılık Değeri	Kritik Değer 5% Level	Seriler	PP DEĞERİ	Olasılık Değeri	5% Level
ENFLASYON	-2.668837	0.2545	-3.536601	**ENFLASYON**	-8.446013	0,0000	-1.950394
KBDMG	-2.110244	0.5234	3.536601	**KBDMG**	-5.388868	0,0000	-1.950394
DÖVİZ	-1.971161	0.5974	-3.536601	**DÖVİZ**	-4.928267	0,0000	-1.950394
F.K.	-1.669002	0.7449	-3.536601	**F.K.**	5.868544	0,0000	-1.950394
FAİZ	-2.274680	0.4366	-3.536601	**FAİZ**	-7.216714	-1.950394	0,0000

Ticaret savaşlarının kur ve enflasyon üzerinden makroekonomi üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada kişi başına milli gelir, enflasyon döviz kuru ve finansal küreselleşme (F.K.) ve faiz değişkenlerinin düzey değerde durağan olmadıkları birim kök içerdiği ve birinci mertebeden durağan

oldukları Augmented Dickey Fuller (Adf) testi sonucunda tespit edilmiştir. Ayrıca serilerin durağanlık düzeyleri phillipsperron birim kök testiyle de birinci mertebeden durağan oldukları desteklenmiştir. Çünkü olasılık değerleri birinci fark değerde 0,05'den küçüktür. Bunun anlamı "H0: seri durağan değildir birimkök içerir." Hipotezi reddedilmiştir. Öyleyse "H1: seri durağandır. Birim kök içermez." Hipotezi kabul edilir (Tarı ve Yıldırım, 2009:100); (Vogelvang, 2000:38).

Netice itibariyle analize konu olan seriler birinci fark düzeyde bütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle %5 anlamlılık düzeyinde seriler I (1)'dir. çizelge 1'de de görüldüğü üzere, düzey değerde enflasyon, kbmg, faiz finansal küreselleşme ve döviz kuru serileri level düzeyde durağan olmadığı ve I(1) birinci fark düzeyde durağanlaştığı görülmüştür. O halde kısa dönemli analiz yapılamayacağı, ancak uzun dönemli bir analiz yapılabileceği anlaşılmıştır. PP ve ADF birim kök testleri sonrasında analizin gecikme uzunlukları AIC bilgi kriteri ile belirlenecektir (Öztürk, 2010:28-36).

Çizelge 3: VAR ANALİZİ GECİKME ÖLÇÜM SONUÇLARI

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1200.921	NA	4.42e+24	70.93653	71.16100	71.01308
1	-1076.533	204.8751*	1.30e+22*	65.09016	66.43695*	65.54945*
2	-1056.318	27.34990	1.91e+22	65.37162	67.84073	66.21366
3	-1030.246	27.60532	2.37e+22	65.30858	68.90001	66.53336
4	-991.4787	29.64543	1.99e+22	64.49875*	69.21251	66.10628

AIC'nin de gösterdiği üzere en uygun gecikme uzunluğu bir olarak gösterilmiştir. VAR analizi gecikme uzunluğu ölçümü sonucunda da görüldüğü üzere enflasyon, kişi başına milli gelir, finansal küreselleşme, faiz ve döviz kuru serilerinin bir dönem önceki değerleri ile bir ilişkisinin bulunduğu anlaşılmıştır. Seçilen gecikme uzunluğu Johansen Eş-bütünleşme testinde kullanılacaktır.

Çizelge 4 JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME SONUÇLARI

İz Testi	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri	Eşbütünleşme Sayısı
89.79304	69.81889	0.0006	Hiç Yok*
47.58504	47.85613	0.0530	En az bir tane

25.07782	29.79707	0.1587	En az iki tane
7.829673	15.49471	0.4838	En az üç tane
1.955271	3.841466	0.1620	En az dört tane
Maximum Özdeğer İstatistiği	**%5 Kritik Değer**	**Olasılık Değeri**	**Eşbütünleşme Sayısı**
42.20800	33.87687	0.0040	Hiç Yok
22.50722	27.58434	0.1955	En çok bir tane*
17.24815	21.13162	0.1606	En çok iki tane
5.874402	14.26460	0.6294	En çok üç tane
1.955271	3.841466	0.1620	En çok dört tane

Eş-bütünleşme iktisadi değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin istatistiki açıdan test edilmesi olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle; durağan olmayan veya aynı düzey değerde bütünleşik olan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin elde edilmesini hedeflemektedir (Tarı ve Yıldırım, 2009:100); (Johansen, 1988:238). Johansen eş-bütünleşme testi sonuçlarının bulunduğu çizelge 4'te görüldüğü üzere birinci mertebeden I(1) entegre bulunan zaman serileri arasında en az bir tane uzun dönemli ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Analiz edilen seriler düzey değerde birim kök içerdiğinden dolayı serilerin farkları alınarak durağan hale I(1) getirilmiştir. Ancak söz konusu değişkenlerin verilerinde de değer kayıplarının oluştuğu düşünülmüştür. Bu değer kayıplarının da sonuçlar üzerinde olumsuz etki bırakabileceği anlaşılmış ve hata düzeltme modeli (HDM) ile birlikte bu kayıpların önlenebileceği umulmuştur.

Çizelge 5 : HATA DÜZELTME MODELİ SONUÇLARI					
	D(ENFLASYON)	D(FAİZ)	D(FİNANSAL K.)	D(KBMG)	D(DÖVİZ)
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.669881	0.434753	-0.020933	0.183145	-1642.669
Standart Hata	(0.20392)	(0.08507)	(0.03523)	(8.71571)	(2906.04)
T İstatistik	[-3.28500]	[5.11079]	[-0.59413]	[0.02101]	[-0.56526]

Not: T_{tablo}: 1.960 …… $(n = 30, \propto = 0{,}05)$

Çizelge 5'te anlaşıldığı üzere hata düzeltme katsayısı-0.669881ve t hesaplanan değeri [-3.28500] olarak gerçekleştiğinden parametrelerin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan $\frac{1}{|HDK|} = \frac{1}{|-0.669881|}$ifadesinin yaklaşık sonucu 1,49 döneme denk geldiği saptanmıştır. Dolayısıyla bu model sayesinde kısa dönemli dalgalanmaların 1,49 dönem gibi bir zaman sonucunda yeniden uzun dönem dengesine yaklaşacağı bulgusu elde edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, "kısa dönemde uzun dönem dengesindeki sapmalar, her dönem % 66,98 uzun dönem dengesine yaklaşacağı sonucuna varılmıştır."

ÇİZELGE 6: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI

HO	F-STATİSTİC	OLASILIK DEĞERİ	KARAR
KÜRESELLEŞME ==//== >> ENFLASYON	0.37703	0.5433	HO KABUL
ENFLASYON ==//== >> KÜRESELLEŞME	0.31948	0.5756	HO KABUL
DOVIZ ==//== >> ENFLASYON	1.35309	0.2528	HO KABUL
ENFLASYON ==//== >> DOVIZ	2.06431	0.1599	HO KABUL
KBMG ==//== >> ENFLASYON	3.83054	0.0586	HO KABUL
ENFLASYON ==//== >> KBMG	1.31709	0.2591	HO KABUL
DOVIZ ==//== >> KÜRESELLEŞME	0.00065	0.9798	HO KABUL
KÜRESELLEŞME ==//== >> DOVIZ	0.09504	0.7597	HO KABUL
KBMG ==//== >> KÜRESELLEŞME	0.37367	0.5451	HO KABUL
KÜRESELLEŞME ==//== >> KBMG	1.89852	0.1772	HO KABUL
KBMG ==//== >> DOVIZ	0.44002	0.5116	HO KABUL

DOVIZ ==//== >> KBMG	3.46367	0.0714	HO KABUL
FAİZ==//== >>ENFLASYON	6.97170	0.0124	HO RED
ENFLASYON==//== >> FAİZ	13.4051	0.0008	HO RED
FAIZ==//== >> DOVIZ	4.25234	0.0469	HO RED
DOVIZ ==//== >> FAIZ	2.92700	0.0962	HO KABUL
KÜRESELLEŞME ==//== >> FAIZ	1.66348	0.2058	HO KABUL
FAIZ==//== >> KÜRESELLEŞME	0.00190	0.9655	HO KABUL
KBMG ==//== >> FAIZ	6.36236	0.0165	HO RED
FAIZ==//== >> KBMG	0.03906	0.8445	HO KABUL

Çizelge 6'da görüldüğü üzere uzun dönemde faiz ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken; faizden döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik bağının bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında kişi başına milli gelirden de faize doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı da bulgular arasındadır.

Variable	Coefficient	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık Değerleri
DOVIZ	2.48E-05	8.53E-06	2.913832	0.0064
FAIZ	0.336832	0.238537	2.412073	0.0167
F.KÜRESELLEŞME	1.659120	0.724643	2.289570	0.0286
KBMG	-0.008099	0.002263	-3.578146	0.0011
C	-60.11685	42.87799	-2.402044	0.0072
R-squared	0.685032	Meandependent var		41.68595
Adjusted R-squared	0.646854	S.D. dependent var		33.95136
S.E. of regression	20.17597	Akaikeinfocriterion		8.968941
Sumsquaredresid	13433.30	Schwarzcriterion		9.184413
Loglikelihood	-165.4099	Hannan-Quinncriter.		9.045604
F-statistic	17.94314	Durbin-Watson stat		1.594947
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tüm EKK varsayımları yapılmıştır. Modelde hata terimleri normal dağılım göstermiş olup oto korelasyon içermemektedir. Çoklu doğrusal bağlantı problemi yoktur. Modelin uyum iyiliği vardır. Çünkü Mean dependent var 41.68595> S.E. of regression20.17597'dir. Katsayılar anlamlıdır. Çünkü olasılık değerleri 0,05'den küçüktür. Dolayısıyla katsayıların %95 güven aralığında anlamlı olduğu görülmüştür. Bağımlı değişken olan enflasyon değişkeninin dönem içindeki değişmelerinin %68,5'sı finansal küreselleşme, faiz, döviz kuru, ve kişi başına milli gelir tarafından açıklandığı görülmüştür.

Model: ENFLASYON = 2.48416897273e-05*DOVIZ + 0.336831677494*FAIZ + 1.65912008452*KÜRESELLEŞME - 0.00809901757598*KBMG - 60.1168464727

Sonuç

İktisadi yönetime dair karar alma sürecinde karar mekanizmalarının birden fazla değişkeni göz önünde bulundurma mecburiyeti, politika yapma ve uygulamayı güçleştirmektedir. Özellikle yeni ekonomik yapının karmaşıklaştığı ticaret savaşlarının vukuu bulduğu son dönemlerde iktisat politikalarının gerek yapımı gerek uygulanması hassas olmayı gerektirmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan

değişkenlerden özellikle de; enflasyon, faiz, döviz kuru, küreselleşme ve kbmg gibi değişkenler politika yapım sürecinde literatürde açıklayıcı değişken olarak sıklıkla kullanılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen ampirik bulgulara göre; enflasyon, döviz kuru, küreselleşme, faiz ve kbmg değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu değişkenler ADF ve PP birim kök sonuçları çerçevesinde ele Alınmış ve birinci mertebeden durağan oldukları tespit edilmiştir. Faiz ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken; faizden döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik bağının bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında kişi başına milli gelirden de faize doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı da bulgular arasındadır.Bu ilişki neticesinde kısa dönemde uzun dönem dengesindeki sapmalar, her dönem % 66,98 uzun dönem dengesine yaklaşacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca küreselleşme bir birim arttığı takdirde enflasyon görece 1,66 birim artmaktadır. Bunun yanında döviz kurunda meydana gelen bir birimlik yükselişin enflasyon üzerinde getirdiği etki pozitif yönlü olup bu etki görece 0,00002 birim civarındadır. Bunun yanında faizde meydana gelen bir birimlik artışın enflasyonu 0,34 birim kadar arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu dönemlerde kişi başına milli gelirde meydana gelen bir birimlik artışın da enflasyonu 0.008 civarında azalttığı da tespitler arasındadır.Son olarak ekonomide sürekli bir – 0,060 birimlik otonom enflasyonun olduğu da saptamalar arasındadır. Tüm bu sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, uzun dönemde ticaret savaşlarının kazananının olmadığı gibi kaybedeninin de tüm taraflar olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda ekonomilerin tarifeler, yaptırımlar veya siyasi argümanlarla birbirlerini etkilememeleri gerekmektedir. Çünkü dünya artık küresel bir köy haline gelmiştir. Bu köyde yapılan herhangi bir işlem domino etkisi yaratarak tüm köyü yok edebilme gücünü elinde bulundurmaktadır.

Kaynakça

Harris, R. ve Sollis, R. (2003), Applied Time Series Modelling and Forecasting, Wiley, England.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis Of Cointegration Vectors. Journal Of Economic Dynamics and Control, 12 (2-3), 231-254.

Eğilmez, M. (2018). Ticaret Savaşları. Kendime Yazılar. www.mahfiegilmez.com/2018/09/ticaret-savaslar.html. (ET: 12/11(2018).

Öztürk, K. (2010). Döviz Kuru Oynaklığı ve Döviz Kuru Oynaklığının Faiz Oranı Oynaklığı ile Olan İlişkisi: Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü. Ankara, 1-81.

Pınar, Ö. ve Uzunoğlu, H. (2013). Dünyada Kur Savaşları Alarmı, İzmir Ticaret Odası Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü: AR&GE Bülteni, 3-10.

Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 1-16.

Tarı, R. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye için Bir Uygulama. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 95-105.

Uçan, O. (2013). Döviz Kuru Dinamikleri (1.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

VakıfBank Haftalık Rapor. (2018). Ticaret Savaşları Endişeleri Arttırıyor. https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/2018/VakifBank_Haftalik_Rapor_27_Mart_2018.pdf. (ET: 29/03/2018).

Vogelvang, B. (2000). Econometrics, Prentice Hall, England.

Yılmaz, C. ve Yörük Karakılıç, N. (2017). Global Ticaret (Döviz) Savaşları. Eurasian Conference on Language & SocialSciences, 405-415.

SÖMÜRGECİLİK VE HARİTA

Doç. Dr. Özgür ADADAĞ

Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü

Öz

Sömürgecilik sürecinde Avrupalı güçler işgal ettikleri toprakların coğrafi, beşeri, iktisadi, siyasi bilgisini haritalandırarak bu toprakları okunur, kontrol edilebilir, yönetilebilir ve sömürgeciliğe hazır hale getirir. Diğer taraftan sömürgecilik döneminde yapılan haritalarla işgal edilen topraklardaki hâkimiyet görselleştirilerek sömürgeleştirme meşrulaştırılır ve diğer ülkelere ilan edilir. Böylece haritalar, sömürgeye sahipliği gösteren temel referans, kanıt, tapu işlevi görür. Bu sembolik gücü ile haritalar sömürge imparatorluğunun büyüklüğünü ve parlak geleceğini ortaya koyduğu ölçüde sömürgecilik fikrinin metropolde kabul görmesini ve destekçi bulmasını kolaylaştıran araçlara dönüşür.

Bu çalışmada 15. yüzyıl ile başlayıp 19. yüzyılda emperyal bir boyut kazanan sömürgecilik, haritalar üzerinden ele alınacak, bu çerçevede haritaların sömürge imparatorluklarının oluşması, gelişmesi ve bir fikir olarak insanların zihnine yerleşmesinde oynadığı rol incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sömürge imparatorlukları, Emperyalizm, Haritacılık

Haritalar sömürgeciliğin vazgeçilmez yardımcılarıdır. Harita, askeri fetihlerle yeni topraklar kazanmak, ele geçirilen toprakları savunmak ve yönetmek, bu topraklardan iktisadi fayda sağlamak için gereklidir. Sömürgecilik sürecinde Avrupalı güçler haritalardan önce denizaşırı toprakları ele geçirme sürecinde yararlanır. İşgal sonrası ise toprakların coğrafi, beşeri, iktisadi, siyasi bilgisini haritalandırarak bu toprakları okunur, kontrol edilebilir, yönetilebilir ve en verimli şekilde yararlanılabilir hale getirir. Harita toprak ve onun üzerinde yaşayanlar hakkında bilgileri sistemli, standartlaştırılmış bir şekilde sunarak işgal etme, egemenlik kurma, ticaret ağı oluşturma aşamalarının her birinde etkin rol oynar ve sömürgeciliği mümkün kılar. Haritanın tüm bu amaçlarla kullanımı 16. yüzyılda Amerika kıtası Avrupalılar tarafından işgal edilmeye başlandığında; 18. yüzyılda Britanya, Hindistan'daki hâkimiyetini güçlendirdiğinde; Berlin Konferansı sonrası 19. yüzyıl sonunda Afrika kıtası Avrupalı güçler tarafından paylaşılırken ve sömürgecilik emperyal bir nitelik aldığında ya da 20. yüzyılın ilk döneminde sömürgecilik yeniden ve daha güçlü bir şekilde gündeme geldiğinde karşımıza çıkar.

15. yüzyıldan itibaren Avrupalılar kendileri için yeni olan toprakları farkettiklerinde alan ve mekan algısı yeniden şekillenir. Bu dönüşümün doğurduğu ihtiyaçla haritacılık ve haritalar da gelişir. Aynı dönemlerde Avrupa'daki devlet örgütlenmeleri merkezileşme yönünde dönüşüm yaşamaya başlar. Avrupalı monarkların merkezileşme girişimlerinde başvuracakları temel malzemelerden biri haritalar

olacaktır. Haritaların merkezi gücü etkin kılma amacıyla kullanıldığı tüm alanlar ya eş zamanlı olarak ya da kısa bir süre sonra keşfedilen ve sömürgeleştirilen topraklar için de kullanılacaktır. Nihayet işgal edilen topraklar sömürge imparatorluğunun bir parçası olarak görüldüğüne göre haritaların da bu şekilde kullanımı kaçınılmazdır.

Dolayısıyla haritaların Avrupa'da devletlerin merkezileşme sürecinde ve sömürgecilik için kullanımı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Nitekim Avrupalı monarklar hem Avrupa kıtasındaki hem de sömürgelerdeki topraklarına sahipliğini haritalar aracılığıyla görselleştirecektir.

Yöneticilerin haritacılara ve haritalara özel önem göstermesinin bir sebebi de haritaların sembolik gücüdür. Toprağa hâkimiyeti tüm dünyaya göstermenin en etkili yolu haritalar olduğundan sömürge imparatorlukları her fırsatta haritalar aracılığıyla sömürge topraklarının kime ait olduğunu tüm dünyaya göstermeye çalışır. Sahipliği göstermenin aracı olan harita aynı zamanda bu topraklardaki varlığı meşrulaştırma işlevi görecektir. Sömürge imparatorluklarının vitrini olan harita sergilerde, ders kitaplarında ve geniş kitlelere ulaşılabilen her fırsatta kullanılacak, böylece sömürgecilik fikrinin kamuoyunda yerleşmesi ve yaygınlaşması sağlanmaya çalışılacaktır. Harita bir anlamda "sömürgecilik ve imparatorluk eğitiminin" malzemesi olacaktır. Haritaların sömürge imparatorlukları için anlamı o kadar önemlidir ki Matthew Edney'in belirttiği gibi: "İmparatorluk haritalandırılabildiği için vardır; imparatorluğun anlamı her haritaya nakşedilmiştir." (Edney, 1997: 2).

15. yüzyıl ile başlayıp 19. yüzyılda emperyal bir nitelik kazanan ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca güçlü bir şekilde devam edecek sömürgeciliğin haritalardan hareketle ele alınacağı bu çalışmada haritaların, ilk aşamada keşifler ve fetihler için, sonrasında yönetmek ve kontrol etmek için ve son olarak sembolik gücüyle sömürgeleri görünür kılmak için kullanımı ortaya koyulacaktır.

Keşifler ve Fetihler İçin Harita

Büyük Keşifler olarak adlandırılan dönemin gerçekleşebilmesi için kaşiflerin ihtiyaç duyduğu temel araçlardan biri haritadır. Her türlü denizaşırı faaliyetin gerçekleşebilmesi için deniz haritaları hayati bir öneme sahipti. Oysa 15. yüzyılda haritalar en temel özelliklerinden olan insanı dünya üzerinde konumlandırma işlevini sınırlı olarak yerine getirebiliyordu. Bu durumun sebebi ise haritacılığın henüz teknik açıdan gelişmemiş olması kadar, dünyanın tamamının onun üzerinde yaşayan insanlar tarafından bilinmemesiydi. 15. yüzyıla gelindiğinde dünya hakkındaki bilgi Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan kısımla sınırlıydı ve bu bilgilerin temel kaynağı Antik dönem düşünürleriydi. Rönesans olarak adlandırılan dönemde Antik döneme kurucu bir önem verilip ona dönülmesi ile 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Strabon ve Ptolemaios (Batlamyus) başta olmak üzere Antik dönem düşünürlerinin yerküre hakkında ileri sürdüğü fikirler yeniden gündeme gelecek ve referans kaynağı oluşturacaktı.[1] Örneğin, Kristof Kolomb İber yarımadasından batıya doğru yola çıkmadan önce Ptolemaios'un *Coğrafya* adlı

[1] Yerkürenin Ortaçağ olarak adlandırılan dönemde nasıl algılandığı ve bu algıda keşifler dönemi sonrası nasıl bir değişim yaşadığı hakkında bkz. Adadağ: 2011.

kitabının 1478 baskısına sahipti ve bu baskıda enlem ve boylamlar kullanılarak o dönemde bilinen dünya haritalarla tasvir ediliyordu (Joost-Gaugier: 1998, 769-770).

15. yüzyılın sonundan itibaren haritaların da desteği ile Avrupalı ülkeler bugün bildiğimiz dünyanın büyük bir kısmı hakkında bilgi edinmeye başlayacak ve ulaştıkları toprakların birçoğunda büyük bir dönüşüme yol açacaktır. Bartolomeu Dias ve ardından Vasco de Gama'nın yaptığı yolculuklarla Afrika kıtasının çevresi dolaşılarak deniz yoluyla ilk defa 1498'de Hindistan'a varılacak, Kristof Kolomb öncülüğündeki 3 gemi 1492'de –farkında olmaksızın– kendileri için yeni bir kıtaya çıkacak, Macellan'ın öncülüğünde başlamış ve üç yıl sürdükten sonra 1522 yılında tamamlanan yolculukla hep batıya doğru gidilerek dünyanın çevresi deniz yoluyla dolaşılacaktır. Tüm bu süreç haritalara da yansıyacak ve o tarihte bilinen dünyanın haritalardaki sunumu yeni bilgilerle hızlı bir değişime uğrayacaktır. Yeni toprakların varlığını görünür ve bilinir kılan haritalardır, hatta o toprakların isimlerinin verilmesinde de haritalar belirleyicidir. Kristof Kolomb'un ilk seyahatinden bir süre sonra bu toprakların Asya olmadığı, Avrupalılar için yeni bir kıta olduğu tespit edilecek, bu bilginin Avrupa'da yayılmasında öncü olan Amerigo Vespucci'nin ismi Martin Waldseemüller adlı haritacının 1507 yılında yayınladığı haritada ilk olarak kullanılacak ve böylece "yeni" kıtanın ismi bir harita vasıtasıyla koyulacaktır.[2]

Haritalar keşiflere imkan sundukları kadar, keşiflerle gelişen, ama aynı zamanda yeni toprakların varlığını gözler önüne sererek oraları keşfetme ve ele geçirme tutkusunu tetikleyen araçlardır. Örneğin, 16. yüzyıl İngilteresinde haritalar, somut olarak yeni bir toprak işgal edilmeden önce, ele geçirileceği varsayılan geleceğin İngiliz sömürgelerini görselleştirerek sömürgeleri tahayyül etmeye ve bu anlamda emperyal bir tasavvura imkan sağlar (Baldwin: 2007). Nitekim Christopher Marlowe'un *Büyük Timur* adlı epik eserinde Timur'a söylettiği sözler tam da eserin yazıldığı 16. yüzyıl İngilteresinin zihniyetini Timur üzerinden yansıtır niteliktedir (Marlowe: 2006, 749-750). Timur ölüm döşeğinde yardımcılarına ve oğullarına ne pahasına olursa olsun fethetme hırsını harita üzerinden anlatırken şunları söyler:

Bir harita verin bana,

Bakalım dünyada fethetmediğim nereler kalmış,

Oğullarım bitirecek başlattığım şeyi.

(Biri bir harita getirir.)

Güneşin batıp gözden kaybolduğunda

Batıda aydınlattığı yerler. [Amerika kıtası]

Ölecek miyim buraları fethedemeden?

Evlatlarım, bakın burada

Asya'yı, hatta tüm dünyayı satın alacak

[2] Haritaların dünyayı kıta, bölge, ülke vb. gibi parçalar halinde algılamamızı belirlemesi hakkında bkz. Adadağ: 2015.

Altın madenleri, değerli ilaçlar ve eşsiz taşlar bulunmakta.

Ve bakın Antarktika'nın batısına,

Bugüne değin görülmeyen büyüklükteki

Kara parçasında, gökyüzünü süsleyen

Tüm yıldızlardan daha parlak inciler var.

Ölecek miyim buraları fethedemeden?

Sevgili oğullarım, ölümün bana yaptırmadığı şeyleri

Ölüme rağmen sizler yapın.

16. yüzyıldan itibaren denizaşırı yayılma ve bununla birlikte gelişen ticaret resmi haritacılığın gelişmesini tetikler. Sömürgeci güçler bünyesinde her seyahat sonrası elde edilen bilgilerin eklendiği ve sürekli güncellenen haritaların yapımı için kurumsal yapılanmalara gidilir. İspanya, keşfedilen yerleri haritalama konusunda öncü ve en etkili olan Avrupa gücüdür. İspanya'nın "Yeni Dünya" ile ilgili tüm bağlantısını düzenlemek amacıyla 1503 yılında oluşturulan *Casa de Contratacion* (Ticaret Odası) adlı kurum, yapılan deniz yolculuklarından elde edilen bilgileri toplayarak Yeni Dünya hakkında sürekli yenilenen haritalar oluşturur. Bu haritalar yolculuk güzergahı, yeni karşılaşılan kara parçalarının şekli, sahil şeridi, limanlar, ırmaklar, fauna, flora hakkında elde edilen bilgileri görselleştirerek bu toprakları bilinir ve ilgi çekici hale getirir (Stevenson: 1927, 41-42).

İspanya bu yönde girişimlerde bulunan tek ülke değildir. Keşifler döneminin başında İspanya'nın büyük rakibi Portekiz de Lizbon ve Goa'daki merkezlerde oluşturulan haritalar ile yeni topraklar elde etme rekabetinde önemli bir aktördür. Benzer durum *Verenigde Oostindische Compagnie* (Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası) için de geçerlidir. Oluşturulan haritalar her ülkenin denizaşırı hâkimiyetinde anahtar rol oynar. Bu ülkeler arasında yaşanan paylaşım sorunlarında da haritalar devreye girecektir.

Haritalara çizilmiş olan resim, yazı ve armalar hangi bölgenin kime ait olduğunu göstererek Avrupalı krallıklar arasındaki toprak taleplerine dönük ihtilafları düzenlemeyi amaçlar (Sandman: 2007, 1097; 1109).

Krallıklar arasındaki rekabet haritalarda aktarılan bilgiye de yansıyacak ve yeni topraklar hakkındaki bilgilerin diğer bir krallığın eline geçmemesi için çaba gösterilecektir. Ancak harita bilgisi bir sır olarak korunmaya çalışılsa da bu çaba sadece askeri amaçlarla kullanılan büyük ölçekli haritalarda başarılı olabilecektir. Seyahat rotalarını, yerleşim yerlerini gösteren ya da ticari amaçla kullanılan haritalardaki bilgiler ise ülkelerin tekelinde kalamaz. Bunun temel sebebi haritacıların çoğunlukla düzenli maaş alan resmi görevliler değil, görece bağımsız çalışan zanaatkârlar olmasıdır. Ayrıca artan ihtiyaca binaen özellikle Kuzey Avrupa'da harita yapımı, çoğaltımı ve satımı ile uğraşan girişimcilerin çoğalması, harita yapımı için özel eğitim verilmesi gibi etkenlerle Avrupa'da haritacılık yaygınlaşacaktır (Zandvliet:

2007, 1434-1435; 1438; 1456). Bu sebeple harita bilgileri kolayca bir yerden başka bir yere aktarılmakta ve sömürgeci güçler bir diğerinin harita bilgisinden yararlanarak kendi haritalarını geliştirmektedir.

Yönetim ve Kontrol Aracı Olarak Harita

Tüm bu gelişmeler yaşanırken haritalar, devlet idaresinde de belirleyici olmaya başlamıştır. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı devlet yöneticileri farklı sorunlara çözüm üretirken, idari mekanizmayı daha işlevsel hale getirmek için haritalardan yararlanmaya başlayacaktır. Haritaların devlet yönetimi açısından bir gerekliliğe dönüşmesinin sonucu olarak haritacılık da giderek daha fazla devlet meselesi haline gelmeye başlar.

Haritalar devlet aygıtının işlevselliği için çok farklı alanlarda kullanılmaya başlanır: Krallık içindeki önde gelen aileleri, yöneticilerin dost ve düşmanlarını coğrafi olarak görselleştirmek için; sulama işlemleri için gereken kanal çalışmalarını planlamak, madenlerin ve ormanların bulunduğu yerleri konumlandırmak amacıyla; nüfusun dağılımını, yerleşim bölgelerini ve nüfus yoğunluğunu, ülke içindeki iletişimi sağlayan yolları konumlandırmak için; düzenli bir vergilendirme sistemine geçilirken vergilendirilecek toprakları ve kişileri belirlemek maksadıyla; ve savaş dönemlerinde saldırı ve savunma stratejilerini belirlemek için haritalardan yararlanılır (Barber: 1992, 74-75; Buisseret: 1992, 99). Haritaların siyasi karar alma sürecine ve idari yapıya katkısı zaman içinde daha da genişleyecektir.

Dolayısıyla haritalar siyasi, idari, iktisadi, askeri ve yasal düzenlemeler yapılırken ihitiyaç duyulan malzemelere dönüşür. Devlet aygıtının akılcı bir şekilde örgütlenmesi, yöneticilerin toprağı, kaynakları ve insanları gruplandırıp kontrol etmesi, onları kendi politikaları açısından daha verimli kılması için haritalardan yararlanılır. Yöneticiler bu amaçlar doğrultusunda haritacılığa önem verirken haritacıları destekleyecekler, böylece haritacılık Avrupa'da kurumsallaşacak ve İngiltere, Fransa, İspanya başta olmak üzere Alman ve İtalyan devletlerinde de "resmi haritacılık" gelişecektir (Kagan ve Schmidt: 2007, 661-677).

Avrupa ülkeleri kendi topraklarını ve üzerindekileri kontrol etmek için haritalardan yararlanırken, haritaları benzer amaçlarla sömürgeleştirdikleri topraklarda da kullanacaktır. Haritaların sömürgecilik sürecinde ilk kullanım alanı sömürge savaşları içindir. Savaş sırasında ordunun temel ihtiyaçlarının nasıl giderileceği, örneğin su kaynaklarının nerede olduğu, saldırıların nasıl örgütleneceği gibi temel sorunlar haritalandırılır. Topraklar ele geçirildikten sonra ise haritalar bu defa fethedilen bu toprakların bilgisini konumlandırma işlevi görür.

Bu topraklardaki yer altı ve yer üstü doğal kaynakların nerelerde olduğu; bu kaynakların hangi yollarla en kolay şekilde Avrupa'ya taşınabileceği; yerleşim bölgelerinin konumu, aralarındaki mesafeler; yerel iktisadi faaliyetlerin nerelerde yoğunlaştığı; yerel siyasi yapılanmalar; olası yerel isyanlar sırasında yerli halktan kendilerine destek verebilecek ya da isyana katılabileceklerin konumları; bu isyanlarla mücadele edecek askerlerin hareketlerini kolaylaştırmak için nerelere yollar açılması gerektiği gibi çok farklı alanlardaki bilgiler haritalara işlenir. Böylece Avrupa devletlerinin denizaşırı topraklardaki varlıkları örgütlemekte, fethedilen topraklardaki yerli halk kontrol altına alınarak bu topraklar tanınır, bilinir hale

getirilmekte ve sömürgecilik ile elde edilecek ekonomik çıkar ortaya koyulmaktadır (Bassett, 1994: 317-321). Söz konusu olan işgal edilen toprakların coğrafi, beşeri, iktisadi bilgisinin haritalandırılarak sömürgeciliğe açık ve hazır hale getirilmesidir.

Bu kapsamdaki öncü girişimlerden biri bugünkü Hindistan ve çevresindeki bölgede gerçekleşir. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ile İngiltere ve Fransa devletlerine bağlı kurum ve kişilerin girişimleri sonrası Hindistan ve çevresindeki bölgeler 18. yüzyıl ortasından itibaren haritalandırılır (Edney, 1997; Mann, 2003). 19. yüzyıl ise sömürgeciliğin Afrika kıtasında yoğunlaşacağı ve emperyal bir nitelik alacağı dönemin başlangıcı olacak ve bu değişim haritalara doğrudan yansıyacaktır.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupalı devletlerin Afrika kıtasındaki varlığı önceki dönemlere göre çok daha kapsamlı bir nitelik kazanacaktır. Bu tarihten itibaren Avrupalılar Afrika kıtasında sadece ticaret faaliyetleri yürüten kişilerle değil, ordusu ve onların temsilcileriyle, Sömürge Bakanlıklarının bürokratları ve sömürge valileriyle, açmış olduğu okullarıyla vardır. Söz konusu olan "emperyal sömürgecilik"tir ve bu çerçevede Avrupalı güçler Afrika kıtasında sadece ticari amaçlarla değil siyasi, askeri ve kültürel olarak da hâkimiyet kuracaktır. Bu değişimde dönüm noktası Kasım 1884 – Şubat 1885 tarihleri arası Alman şansölye Bismarck'ın öncülüğünde gerçekleştirilen Berlin Konferansıdır. Konferans, Afrika kıtasının paylaşım ilkelerini belirleyerek kıtayı her anlamda sömürgeciliğe açmıştır. Nitekim konferansın ardından kısa bir süre sonra kıtanın neredeyse tamamı Avrupa devletlerinin hâkimiyetine geçecek ve bu süreç haritalarda kendisini çok açık bir şekilde gösterecektir.

19. yüzyılın son dönemine kadar Avrupalılar tarafından yapılmış Afrika kıtası haritalarında iç bölgelere dair bilgi ya çok sınırlıdır ya da hiç yoktur. Deniz ticareti için temel önem taşıyan limanların ayrıntılı şekilde verildiği bu haritalarda kıtanın sadece kıyı şeridi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi oluruz, oysa iç bölgeler neredeyse boştur. Bu durumun farklı gerekçeleri vardır. Gerekçelerden biri haritaların ihtiyaca binaen yapılıyor olmalarıdır. Bir toprak işgal edildikten sonra haritalandırılması o toprağın işgalciye sağladığı kazançla bağlantılıdır. Örneğin Fransızlar Afrika kıtasında işgal ettikleri topraklardaki en zengin bölgelerin çok ayrıntılı şekilde haritalarını çıkarırken, çölün hakim olduğu kısımların haritalarını ise ayrıntılandırmaz. Ekonomik fayda sunmayan ya da stratejik önemi az olan bu toprakların haritaları işlevsel olmayacağı için ayrıntılı değildir (Suremain, 1999: 35-36). Bazı durumlarda ise Avrupalı güçler toprak hakkında bilgiye sahip olmakla birlikte bunu diğer güçlerle paylaşmak istemedikleri için saklı tutarlar (Bassett, 1994: 322-323). İç bölgelerin boş kalmasının bir sebebi de sömürgecinin ilk aşamada bu toprakları haritalandırabilecek bilgiden yoksun olmasıdır. 1830'lardan itibaren Cezayir'i haritalandırmaya çalışan Fransız askerlerinin toprak hakkında bilgi toplarken başvurduğu temel kaynak yerli halktan elde ettiği bilgilerdir. Oysa, dil ve iletişim sorunu, yerli halkın işgalci askerlerle irtibat kurmaktan çekinmeleri gibi sorunlar dikkate alındığında Fransız askerleri yerli halk aracılığıyla elde ettikleri bilgilerin doğruluğundan her zaman emin olamamıştır ve bu durum toprağın haritalandırılmasını zorlaştırmaktadır (Blais, 2007).

Afrika kıtası hakkında elde edilen güvenilir bilgileri haritalandırmak her defasında takdir gören bir eylemdir. Örneğin bir Fransız subayı, Afrika kıtasında Fransız sömürgeleri arasındaki bağlantıyı gerçek

bilgilere dayandırarak haritalandırması sonrası *Paris Coğrafya Topluluğu* tarafından 1890 yılında altın madalya ile ödüllendirilir. Ödül, Fransız subayın coğrafya bilimine, ticarete ve imparatorluğun inşaasına yaptığı katkılardan dolayı verilmiştir (Bassett, 1994: 320).

1880'li yıllara gelindiğinde dahi haritalarda Afrika kıtasının iç kısımlarının boş kalması devam edecektir. Bu haritalar sanki iç bölgelerde yaşayan kimsenin olmadığı izlenimi doğurur ve bu anlamda kıtanın fethedilmeye açık olduğu mesajını da verir.[3] Nitekim kıtanın bu iç kesimleri de yukarıda değindiğimiz Berlin Konferansı sonrası işgal edilecek ve 20. yüzyılın başından itibaren yayınlanan haritalarda, kısa bir süre önce yayınlanan haritalara kıyasla büyük bir değişim gözlenecektir. Örneğin 1912 yılında yayınlanan *The Cambridge Modern History Atlas*'ta yer alan Afrika haritasında, 1910 yılında Afrika kıtasının Avrupalı ülkeler tarafından paylaşıldığı her ülkenin sahip olduğu toprakların farklı bir renkte temsil edilmesiyle görselleştirilecektir (Cambridge, 1912). Aynı haritanın sağ alt köşesinde ise kırk yıl önce, 1870 yılında, Afrika kıtasının sadece kıyı şeridinin işgal altında olduğu görselleştirilecek ve böylece tek bir harita bize kıtanın işgal sürecini anlatacaktır.

Sömürgeciliğin emperyal bir nitelik kazandığı dönemde yapılan haritaların bir özelliği de sömürgeleştirilen topraklarda yaşayanları da dikkate almaya başlamasıdır. 19. yüzyıla kadar olan süreçte Büyük Britanya'nın Hindistan'daki haritacılık faaliyetlerini inceleyen çalışmaların ortak vurgusu Britanya'nın haritalar vasıtasıyla bir Hindistan kurduğudur. Britanya'nın yaptığı haritalarda sunduğu Hindistan "gerçek Hindistan" değil, Britanya'nın kendi siyasi ve iktisadi çıkarları doğrultusunda algıladığı ve yönettiği Hindistan, "Britanya'nın Hindistanı"dır (Edney, 1997; Mann, 2003: 37).

Oysa 20. yüzyıla geldiğimizde sömürgecinin haritaları giderek daha fazla yerel toplumsal yapıları –yine kendi gördüğü şekliyle– dikkate alacaktır. Birinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Afrika kıtasında etnoloji ve antropoloji çalışmalarından yararlanarak yapılan Afrika halklarının dil, din, siyasal ve toplumsal örgütlenme gibi farklı kriterlerden hareketle sınıflandırılmaları sonrası birbirlerinden mutlak şekilde ayrılmış belirli streotipler oluşturulmuş ve her sınıflandırma gibi bu da beyaz Avrupalıların en üste olduğu bir hiyerarşi oluşturulması ile sonuçlanmıştır. Afrika halklarının bu şekilde sınıflandırılması, yapılacak "etnik haritalar"da görselleştirilecek ve Afrika'nın "toplumsal gerçekliği" bir bakışta gözler önüne serildiği iddia edilecektir (Suremain, 1999: 37-47). Ancak bu sunum –yukarıda değindiğimiz 19. yüzyıl öncesi haritalardakine benzer şekilde– yerel toplumsal ve siyasal yapının gerçekliği değil, sömürgecinin yerel halkı görme biçimidir. Afrikanın beşeri bilgisi haritalandırılırken temel amaç bu topraklarda hâkimiyet kurmaktır. Madagaskar'da Fransa'yı temsilen idarecilik yapmış General Joseph Gallieni'nin söylediği gibi "iyi bir etnografik haritanın yapılması [yerel güçleri] etkisizleştirme işleminin en azından yarısıdır" (alıntılayan Suremain, 1999: 49-50). Dolayısıyla toprak ve üzerinde yaşayanlar hakkında bilgi sömürgecinin iktidarını pekiştiren araç olacaktır.

[3] 19.yy boyunca yapılan Afrika haritalarında iç bölgelerin boş olduğu birçok örnekten biri de 1881 tarihinde yayınlanan Atlasta yer alan haritadır. Bu harita için bkz. https://www.gifex.com/fullsize-en/2010-01-09-11657/Africa-in-1861.html (son erişim tarihi Kasım 2018.)

Matthew Edney Britanya'nın Hindistan'daki sömürgecilik sürecinde haritalardan nasıl yararladığını ayrıntılı şekilde incelediği çalışmasına önemli bir tespit ile başlar: "Emperyalizm ve haritacılık çok temel bir şekilde kesişir. Her ikisi de esas olarak toprak ve bilgi ile ilgilidir." (Edney, 1997: 1). Bu ifadede belirtildiği gibi sömürgeleştirme sürecinde toprağın bilgisi haritalara düzenli olarak işlenir ve bu anlamda haritaların ayrıntılı hale gelmesi ile sömürgeciliğin etkinliği arasında eş zamanlılık vardır. Bu eş zamanlılığı en açık şekilde değinmiş olduğumuz

Afrika kıtasının haritalarında görebiliriz. Kıtanın sömürgeleştirme süreci ve haritalandırılma hızı birbirine paralel ilerler.

Sömürgecilik sürecinde bir önemli aşama da diplomatik pazarlıklardır. Afrika kıtasının paylaşımında haritalar diplomatik pazarlıkların referans malzemesi olacaktır. Berlin Konferansının devamındaki süreçte Afrika kıtası üzerinde bir toprağı talep ederken diplomatların ihtiyaç duyacakları belge harita olacaktır.

Nitekim, Fransa ve Portekiz'in Batı ve Ekvatoryal Afrika'daki hak iddialarını ortaya koyan haritalar bu iki Avrupa ülkesi arasında yapılan anlaşmaya eklenecektir (Bassett, 1994: 321). Haritalandırılmamış toprakta hak iddia edilemeyeceği gibi haritalandırılmayan hâkimiyetin uluslararası alanda karşılığı yoktur. Toprak üzerindeki otoritenin diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi için harita ile görselleştirilmesi gerekir. Bu sebepledir ki haritalar birçok anlaşma metnini tamamlayan, toprak üzerindeki hâkimiyeti gösteren temel referans olur. Sömürgecilik sürecinde de haritalar işgal edilen yerlerdeki hâkimiyeti görselleştirerek bu topraklardaki varlığı meşrulaştıran araçlara dönüşür.

Emparyal Gücü Görselleştiren Harita

Haritalar sadece sömürge imparatorluklarının oluşması ve gelişmesine değil, aynı zamanda onların görünürlük ve meşruiyet kazanmasına da katkı sunar. İşgal edilmiş topraklar üzerindeki hâkimiyeti resmeden haritalar sayesinde imparatorluk yöneticileri hiç gitmedikleri, fakat "sahibi oldukları", hatta kendi adlarının verilmiş olduğu toprakları en azından kağıt üzerinde görebilmektedir. Ele geçirilen denizaşırı topraklara krallar, yöneticiler, denizciler gibi fetih sürecinde etkin rol oynamış kişilerin isimlerinin verilmesi ve bu isimlerin haritalara işlenmesi bir zafer kutlamasıdır.

Sahipliği gösteren bu kutlama aynı zamanda geleceğe dönük olarak herkese haber verme amacını taşır. Bundan sonra toprakları değil ama haritayı görecek herkes fethedilmiş bu toprakların kime ait olduğunu bilecektir. Bu anlamda haritaların üzerindeki yer adları sahipliği imleyecek ve haritalar başka güçlerin bu topraklarda hak iddiasını engellenmeye dönük kanıt, tapu işlevi görecektir.

İsim verme hâkimiyeti gösterir, ancak toprağa hakim olan onu adlandırabilir. Harita üzerindeki adlandırma savaşına örneklerden biri 17. yüzyılda Birleşik Hollanda Cumhuriyeti (Dutch Republic) ve İngiltere arasında bugünkü ABD'nin kuzeydoğu bölgesi için verilen mücadeledir. Her iki ülkenin bu toprakların sahibi olduklarını kanıtlamak için kullandığı temel malzeme haritalar olacaktır. New Netherland, New Amsterdam gibi Hollanda hâkimiyetini tescilleyen adlandırmalara karşın, New England, New York adlandırmaları İngilizler tarafından kullanılacak ve askeri savaşı kazanan İngiltere,

Hollanda hâkimiyetini çağrıştıran ifadeleri haritadan silerek bu topraklardaki hâkimiyetini kanıtlayacaktır (Schmidt, 1997).

Haritalar işgal edilen topraklar üzerindeki hâkimiyeti sadece topraklara verilmiş adları göstererek değil, aynı zamanda üzerindeki farklı görsel malzemelerden de yararlanarak ortaya koyar. Sömürgecilik döneminde yapılan haritalarda kullanılan renkler, kenar süslemeleri, resimler, tablolar ve yazılarla emperyal gücün tüm anlatısı haritalara aktarılır. Bu tür haritalar içinde en dikkat çekicilerinden biri 1886 yılında yayınlanan ve İngiltere'nin dünya üzerindeki tüm kolonilerini gösteren dünya haritalarıdır. Londra'da düzenlenen *Koloniler ve Hindistan Sergisi* (*Colonial and Indian Exhibition*) vesilesiyle hazırlanan bu haritalardan biri serginin resmi kataloğunda yer alır. "Chart of the World Shewing The British Possessions" başlıklı bu harita kenar süslemeleri ve açıklamaları olmaksızın sade bir şekilde İmparatorluğun dünya üzerinde sahip olduğu toprakları gösterir (Colonial, 1886: cvi-cvii). Aynı haritanın bu defa kenar süslemeli ve Britanya hâkimiyeti olan toprakları mavi renkte gösteren versiyonu ise "Map of the World Shewing the Extent of the British Empire in 1886" adını taşımaktadır (Biltcliffe, 2005).

Serginin yapıldığı yıl yayınlanan en dikkat çekici harita ise İngiliz çizer Walter Crane tarafından yapılmış ve *The Graphic* adlı haftalık dergide yayınlanmış (Biltcliffe, 2005: 63) "Imperial Federation Map of the World Showing the Extent of the British Empire in 1886" adını taşıyan haritadır.

Britanya'nın haritanın merkezinde yer aldığı bu sunumda imparatorluğun o tarihteki sömürgeleri pembe renkte[4] sunulurken diğer tüm topraklar beyaz renktedir ve böylece "üzerinde güneş batmayan Britanya İmparatorluğu"nun tamamı gözler önüne serilir. Harita sadece Bitanya İmparatorluğunun büyüklüğünü değil ama aynı zamanda onun zenginliğini ve her anlamda gelişmişliğini ortaya koyma amacı taşır. Harita üzerinde metropol ile sömürgeler arasında gerçekleştirilen ticaretin güzergahları belirtildiği gibi, haritaya yerleştirilmiş tablolarda sömürge topraklarının büyüklüğü, nüfus oranları ve bu topraklarla gerçekleştirilen ihracat ve ithalat oranları rakamlarla verilir. Haritanın en dikkat çekici yanı ise çevre süslemeleridir. Haritanın çevresindeki resimlerde yerel kıyafetleriyle sömürgelerin yerli halkı, bu topraklarda yaşayan fil, kaplan, kanguru gibi hayvanlar ve bitkiler bulunur. İmparatorluk fantazisini de besleyen bu görsel malzeme ile Britanya'nın sömürgelerde sadece toprağa değil, bu topraklardaki herşeye sahip olduğu izlenimi verilir. Herşeye hakim olma anlatısını tamamlayan görüntü ise haritanın alt kısmında yer alan ve Britanya adasının kişileştirilmiş sembolü olan kadın figürüdür.

Sağ elinde mitolojide denizler tanrısı Poseidon'un sembolü olan üç uçlu mızrağı (trident), sol elinde üzerinde Britanya bayrağı işlenmiş kalkanı tutan bu kadın figürü mitolojik bir karakter olan Atlas'ın sırtında taşıdığı dünyanın üzerine oturmuştur. Britanya'nın savaşçılığını, denizlere ve tüm dünyaya hâkimiyeti vurgulayan bu kadın figürü ve diğer tüm sembollerle harita sahipliği, güçlülüğü, egemenliği görselleştirir.

[4] Britanya imparatorluk topraklarını gösteren haritalarda renklerin kullanımı hakkında bkz. Mann, 2003: 36.

Harita 19. yüzyıl sonundaki Britanya İmparatorluğunu yüceltirken bir kıyaslamaya da gider. Haritanın sağ üst tarafında yer alan ufak haritada İmparatorluğun 100 yıl önce, 1786'da sahip olduğu topraklar gösterilir. 100 yıl önce çok daha az olan sömürge toprakları ile kıyaslandığında haritanın yapıldığı tarih olan 1886'da İmparatorluğun ne kadar büyüdüğü ortaya koyulup başarısı vurgulanır. Bu vurgu aynı zamanda İmparatorluğun gelecekte daha da büyüyeceğini düşündürtür ve vadeder. Nitekim yukarıda değinildiği gibi Berlin Konferansı sonrası alınan kararlar doğrultusunda Afrika kıtası paylaşıldığında Büyük Britanya sömürge topraklarını genişletecek ve 20. yüzyıl başında imparatorluk haritasına bakan bir İngiliz bu vaadin yerine getirildiğini görecektir.[5]

Haritaları bilgi ve iktidar ilişkileri bağlamında inceleyen ve haritaların işlevini köklü bir şekilde sorgulayan çalışmalarıyla haritacılık alanına yeni bir yaklaşım getiren Brian Harley yukarıda açıklanan Britanya İmparatorluğunun haritasına kısaca değindiği çalışmasında "haritaların tüfek ve savaş gemisi kadar emperyalizmin silahı olduğunu" ve "emperyal mesajın taşıyıcısı olduğunu belirtir", zira haritalar "söylevlerde, gazetelerde, yazılı metinlerde ya da halk şarkıları ve hikâyelerinde imparatorluğun faziletlerini öven söylemin saldırgan bir tamamlayıcısı olarak kullanılır" (Harley, 2001: 57-58). Gerçekten de 1886 tarihli bu harita Britanya İmparatorluğunun zenginliğini, ticari alanda gelişmişliğini, gücünü, büyüklüğünü, geçmişini ve parlak geleceğini dile getirerek imparatorluk söylemine önemli bir destek verir.

Haritalar imparatorluğun bir söylem olarak kurulmasında önemli bir rol oynarken aynı zamanda imparatorluk fikrinin halk nezdinde yerleşmesi ve böylece sömürgeciliğin meşrulaştırılmasında da etkili olur. Avrupalı güçler sömürgeciliğin ülkeleri için yaşamsal öneme sahip olduğunu farklı vesilelerle dile getirirken sömürgeciliğe toplumsal rıza sağlamak için farklı girişimlerde bulunur, bunlardan biri de "Sömürge Sergileri"dir. Farklı Avrupa ülkelerinde düzenlenen bu sömürge sergileri ile amaç serginin düzenlendiği ülkenin sömürgelerine sahipliğini kendi vatandaşlarına göstermesidir.

Bu sergiler içinde önemli bir yere sahip olan 1931 Paris Sömürge Sergisi Fransa'nın sömürgelerinin herşeyleriyle metropolde yaşayan insanlara sergilendiği bir festival gibidir. Sömürge topraklarındaki önemli eserlerin birebir ölçüde kopyasının yapıldığı, sömürgelerdeki yemek ve içeceklerin yerli halk tarafından sergiyi ziyaret edenlere servis edildiği, sömürgelerden getirilmiş hayvan ve bitkilerin sergilendiği bu organizasyon ile Fransızlar ayaklarına kadar gelmiş sömürgeleri bir bilet karşılığında ziyeret eder (Lebovics, 2011). Bu sergi aynı zamanda Fransa'nın kendisine atfettiği ve sömürgeleştirme sürecini meşrulaştırmaya yarayan sömürgeleri "medenileştirme misyonu"nun yerine getirildiğini kanıtlama amacı taşır.

[5] Haritaya dair belirtilecek bir başka konu ise haritayı yapan Walter Crane'in sosyalist harekete dahil olması ve fikirlerini haritaya yansıtmış olmasıdır. Haritanın üst tarafında "özgürlük, kardeşlik, federasyon" ifadelerini taşıyan karakterlerin kafasında esaretten kurtuluşun sembolü olan ve 1789 Fransız Devrimi sonrası özgürlüğünü kazanan halkı temsil amacıyla kullanılan Frigya bonesi bulunur. Ayrıca haritanın alt-orta bölümündeki Atlas'ın göğüs kemerinde "Human Labour" yazılmıştır. Walter Crane'in sosyalist fikirlere yakınlığı hakkında bkz. Biltcliffe, 2005: 65.

Sahip olunan sömürgeler Fransa'nın iktisadi açıdan kalkınmasına katkı sağlıyor, Fransa da sömürgelere medeniyet taşıyor şeklinde özetlenebilecek iki argüman hem sömürgeci söylemin hem de bu serginin halka aktarmak istediği temel fikirlerdir.

Serginin tanıtımını yapmak için kullanılan harita tüm bu fikirleri özetler ve bir bakışta aktarır niteliktedir. Fransa'nın bir güneş gibi konumlandırıldığı haritada Fransa'dan çıkan güneş ışınları sahip olunan her bir sömürge toprağını aydınlatmakta ve o topraklar dünyanın geri kalanından açık renkte temsil edilmektedir. Fransa'nın kendisine atfettiği "geri kalmış toplumları aydınlatma, medenileştirme misyonu"nu görselleştiren bu anlatıyı tamamlayan haritanın sağ alt köşesindeki yazıdır: "Fransa 60 milyon yerliye barış ve medeniyetin faydalarını taşıyor".[6] Haritada ayrıca Fransa'dan sömürgelere ulaşmak için katedilen deniz yolları çizilmiş ve bazı sömürgelerin yüzölçümü ve demografik gücü rakamlarla aktarılarak sömürgelerin sunduğu potansiyel hakkında fikir verilmiştir.

Sergilerde kullanılan bu harita ve benzerleri çok geniş toprakları görsel olarak sunabilmenin göz alıcılığı ile ulusal gururu canlandıracağı düşünülen, sömürgecilik eğitiminin malzemeleri olarak kullanılır (Suremain, 1999: 34-35). Sömürge sergileri tüm Fransa halkını sömürgecilik kanusunda eğitme amacı taşırken sömürgecilik fikrinin yeni nesiller tarafından ufak yaştan itibaren benimsenmesi için ise okulda verilen eğitimden yararlanılır. 1925 tarihli Cografya ders kitabında Fransız sömürgecilik tarihinin kısa bir anlatısı sonrası sömürgeler hakkında verilen bilgilerde her bir sömürge toprağının zenginlikleri vurgulanır. Sömürgelerin Fransa'ya ait topraklar olduğu sık sık belirtilirken "Afrika'da ikinci bir Fransa'ya sahibiz" ifadesi kitapta yer almaktadır. Ders kitabında tüm bu açıklamalara bir harita eşlik eder ve haritadan hareketle öğrencilere bazı sorular sorulur. Bu sorular Fransa'nın sömürgelerinin hangileri olduğu, bu sömürgelerin önemli şehirlerini haritada belirtmeleri, Fransa'ya en yakın ve en uzak sömürgelerin hangileri olduğudur (Driault, 1925: 48-49). Diğer taraftan sömürgecilik sürecini açıklamak üzere özel olarak hazırlanmış "Sömürge Atlasları"nda 17. yüzyıldan itibaren Fransa'nın sömürge topraklarının azalma ve genişleme süreçleri birbirini takip eden haritalarda görselleştirilmektedir (Atlas colonial, 1903: vii-viii). İlkokul için hazırlanmış bir Coğrafya kitabında ise sömürgelerin Fransa hâkimiyetine geçmeden önce "yağmacılık, esirlik ve yamyamlıkla" baş etmek zorunda olduğu, ancak Fransızlar geldikten sonra "barışın tesis edildiği, okullar, hastaneler, yollar, barajlar yapıldığı, tarımın geliştirildiği, madenlerin kurulduğu ve yeraltı zenginliklerinin çıkarıldığı ve yavaş yavaş yerlilerin medeniyetin nimetlerinden faydalandıkları" açıklanır.

Fransa'nın medenileştirme görevini yerine getirdiği konusunda öğrencileri bilgilendirmeyi amaçlayan bu açıklamalara eşlik eden dünya haritasında ise Fransa ve sömürgeleri pembe renkleriyle diğer topraklardan kolayca ayrılır (Fraysse, 1936: 45).

Harita sömürgecilik fikrinin metropolde yaygınlık kazanmasını sağlayan tek araç değildir. Gazeteler, romanlar, turistik rehber kitapları, bilimsel çalışmalar, siyasi broşürler, kartpostallar, posterler ve 20.

[6] Harita için ve haritayı yayınlandığı dönemdeki tarihsel süreç içine konumlandıran kısa bir değerlendirme yazısı için bkz. https://www.histoire-image.org/fr/etudes/propagande-coloniale-annees-1930. Son erişim tarihi Kasım 2018.

yüzyıl başından itibaren kitle iletişim araçlarındaki gelişme ile birlikte radyo, fotoğraf, sinema da sömürgelerin metropol için ne kadar önemli olduğunu anlatma araçları olarak kullanılır. Ancak haritayı özel kılan metropol ve sömürge topraklarından oluşan imparatorluğu bir bütün olarak tek bakışta görülebilir hale getiren yegane malzeme olmasıdır. Tam da bu sebeple sergilerde ve ders kitaplarında kullanılır.

Ders kitaplarında sömürgeler hakkında bilgi aktarılırken haritalardan yararlanılması ile amaçlanan, yazılı ve sözlü anlatıyı görselin gücüyle pekiştirmek ve böylece sömürgeleriyle birlikte İmparatorluğu bir bütün olarak göstererek Fransa'nın büyüklüğünü ufak yaştan itibaren hafızalara kazımaktır. Böylece uygulamaya konan sömürge politikalarının imparatorluk merkezinde geniş kitleler tarafından kabul görmesi ve destekçi bulması kolaylaşacaktır.

Sonuç

Haritalar, ortaya koymaya çalıştığımız gibi sömürgeciliğin vazgeçilmez yardımcıları olmuştur, ancak haritaların gücü bununla sınırlı değildir. Dekolonizasyon sürecinde, yani eski sömürge toprakları bağımsızlıklarını kazanıp kendi ulus-devletlerini inşa ederlerken başvurdukları sembolik araç gene harita olacaktır.

Haritalar ulus, vatan, egemenlik gibi soyut kavramları görünür hale getirir ve somutlar. Winichakul'un (1997) belirttiği gibi harita "ulusun coğrafi bedeni"ni temsil eder. Nitekim ulusçuluk süreçlerinde tüm ülkeler topraklarının haritalandırılmasına büyük önem verecek, 20. yüzyılın ikinci yarısında bağımsızlıklarını ilan eden eski sömürgeler bağımsız bir ülke olduklarını vurgulamak için haritalara başvuracaktır. Sömürge döneminde sömürge imparatorluklarının elinde hem pratik hem sembolik iktidar aracı olan harita, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanma sürecinde ve sonrasında ulus-devlet örgütlenmelerini oluştururken bu defa eski sömürgelerin kullandıkları bir araca dönüşecektir.

Haritalar sömürgeciliğin doğuşu, genişlemesi, etkinleşmesi, bir fikir olarak şekillenip insanların zihinlerinde yer edinmesi süreçlerinde başat rol oynamıştır, ancak harita aynı zamanda tüm bunların karşıtı olarak da işlev görür. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin silahı olan harita aynı zamanda sömürgeciliğe ve emperyalizme bir cevaptır.

Kaynakça

Adadağ, Ö. (2015). Küreyi bölmek: Dünya haritalarından zihin haritalarımıza küreselleşme. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 15-17 Ekim 2014. *Yerelden Küresele: Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar*. (s.210-228).

Adadağ, Ö. (2011). Dünya algısının 'küre'selleşmesi ve küreselleşmenin ilk adımları. Ö. Adadağ ve C. Yıldızcan (ed.). *Küreselleşme ve demokrasi. Küreselleşmenin farklı yüzleri* (s.39-86). Ankara: Dipnot yayınları.

Atlas colonial illustré. (1903). Paris: Librairie Larousse.

Baldwin, R. C. D. (2007) Colonial cartography under the Tudor and early Stuart monarchies, 1480–1640. D. Woodward (ed.). *The History of cartography. vol. 3. Cartography in the European renaissance* (s.1754-1780). Chicago & London: The University of Chicago Press.

Barber, P. (1992). England II: Monarchs, ministers, and maps, 1550-1625. D. Buisseret (der.), *Monarchs, ministers, and maps: the emergence of cartography as a tool of government in early modern Europe* (s.57-98). Chicago: University of Chicago Press.

Bassett, T. J. (1994). Cartography and Empire Building in Nineteenth-Century West Africa. *Geographical Review*, 84/3, s.316-335.

Biltcliffe, P. (2005). Walter Crane and the Imperial Federation Map Showing the Extent of the British Empire (1886). *Imago Mundi*. 57/1, s.63-69.

Blais, H. (2007). Les enquêtes des cartographes en Algérie, ou les ambiguïtés de l'usage des savoirs vernaculaires en situation coloniale. *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*. 54/4, s.70-85.

Buisseret, D. (1992). Monarchs, ministers, and maps in France before the accession of Louis XIV. D. Buisseret (der.), *Monarchs, ministers, and maps: The emergence of cartography as a tool of government in early modern Europe* (s.99-123). Chicago: University of Chicago Press.

Cambridge Modern History Atlas. (1912). https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/ward_1912.html (son erişim tarihi Kasım 2018.)

Colonial and Indian Exhibition, Official Catalogue. (1886). London: Willam Clowes and Sons Limited.

Driault E. (1925). *Cours complet de géographie*. Paris: Librairie Larousse.

Edney, M. H. (1997). *Mapping an empire: The geographical construction of British India, 1765-1843*. Chicago: University of Chicago Press.

Fraysse, A. (1936). *Géographie. Cours élémentaire*. Paris: Librairie Armand Colin.

Harley, B. (2001). Maps, knowledge and power. P. Laxton (ed.). *The New Nature of maps. Essays in the history of cartography* (s.51-81). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Joost-Gaugier, C. L. (1998). Ptolemy and Strabo and their conversation with appelles and protogenes: Cosmography and painting in Raphael's School of Athens. *Renaissance Quarterly*, 51/3, s.761-787.

Kagan R. L. ve Schmidt B. (2007). Maps and the Early Modern State: Official Cartography. D. Woodward (ed.). *The History of cartography. vol. 3. Cartography in the European renaissance* (s. 661-679). Chicago & London: The University of Chicago Press.

Lebovics, H. (2011). Les zoos de l'Exposition coloniale internationale de Paris en 1931. P. Blanchard (ed.). *Zoos humains et exhibitions coloniales* (s. 495-502). Paris: La Découverte.

Mann, M. (2003), Mapping the country: European geography and the cartographical construction of India, 1760-90. *Science Technology & Society*. 8/1, s.25-46.

Marlowe, C. (2006). *Büyük Timur. Bütün Oyunları*, (H. Çalışkan, çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sandman, A. (2007). Spanish Nautical Cartography in the Renaissance. D. Woodward (ed.). *The History of cartography. vol. 3. Cartography in the European renaissance* (s.1095-1142). Chicago & London: The University of Chicago Press.

Schmidt, B. (1997). Mapping an empire: Cartographic and colonial rivalry in Seventeenth-century Dutch and English North America. *The William and Mary Quarterly*. 54/3, s.549-578.

Stevenson, E. L. (1927). The Geographical Activities of the Casa de la Contratacion. *Annals of the Association of American Geographers*. 17/2, s.39-59.

Suremain, M.-A. de. (1999). "Cartographie coloniale et encadrement des populations en Afrique coloniale française, dans la première moitié du XXe siècle". *Revue française d'histoire d'outre-mer*. 86/324-325, s.29-64.

Winichakul, T. (1997). *Siam Mapped. A History of the Geo-Body of a Nation*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Zandvliet, K. (2007). Mapping the Dutch World Overseas in the Seventeenth Century. D. Woodward (ed.). *The History of cartography. vol. 3. Cartography in the European renaissance* (s.1433-1462). Chicago & London: The University of Chicago Press.

ORTA ASYA TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÖKSEL FENOMENLERİN TAKILARA İKONOGRAFİK YANSIMASI

Doç. Dr. Sibel KILIÇ

Marmara Üniversitesi

Öz

Tarihsel takılar, ait olduğu toplumun maddi ve manevi kültür birikimlerinin ve estetik değerlerinin ortaya konabilmesi için, üç boyutlu ikonik vesikalar olarak, önemli birer araçtır. Bu nedenle takılar dönemlerinin dini, felsefi ve kozmolojik yapılarının okunmasına katkı sağlayarak, tarihin derinliklerine ışık tutan birer göstergebilim objeleri olmuşlardır. Nitekim tarihsel süreçte kadınlarını tepeden tırnağa takı ile donatan eski Türk toplulukları için en uygun saha takılar olmuştur. Zira takılar onların hem tabiata büyüsel yollarla hükmetme aracı hem de, yoğun tabiat gözlemlerinin not edildiği kültür hafızaları olmuştur. Bu çalışmada eski Türklerin Gökyüzü, güneş ve aya ilişkin dünya algılarının takılara yansıması incelenmiş olup, Türkmenistan Aşkabat ve Merv Bölgesinde tarafımca yapılan alan araştırması sonuçları ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkonografi, Gökyüzü, Ay, Güneş, Orta Asya, Türkmenistan

ICONOGRAPHIC REFLECTION of CELESTIAL PHENOMENA in JEWELRY of CENTRAL ASIAN TURKIC CULTURE

Abstract

Historical jewelries are an important tool as three dimensional records in identifying a society's material and spiritual cultural heritage as well as its aesthetic values. In this context, jewelry contributes to understanding a period's religious, philosophical and cosmologic structures and regarded as semiotic objects shedding light to the depths of the history. Thus, for ancient Turkish people who decorated their women from head to toe with jewels, jewelry was the most suitable field. This is because jewelry was both a tool for dominating the nature through magical methods and a cultural memento recording their observations on nature. In this study, the reflection of ancient Turkish people's world perception on the Sky, sun and moon in jewelry was examined, and supported by research findings conducted by myself in Turkmenistan's Ashgabat and Merv regions.

Key Words: İconography, Sky, Moon, Ay, Sun, Middle Asia, Turkmenistan

Giriş

Orta Asya Türk topluluklarının, zaman ve mekân kavramı konusuna gösterdikleri ilgi ve meraklarının temelinde yatan güdü, "coğrafyaya hükmetme" arzusunun dışında, ilgilerini cezbeden diğer sebep, Şamanik inanç sistemi ve bu inanç sistemine paralel olarak göksel unsurlar aralarında kurdukları bağdır. Ataların ve ruhların ikametgahı olarak düşündükleri gökyüzü ve yer altı dünyası hakkında, süreklilik arz eden bir gözlem içerisinde, çeşitli imaj ve kurgular geliştirerek, bir takım simge ve sembollere dönüştürülmüş böylece bilinmez ve açıklanamayan olguları anlaşılır kılmak için formülize etme yoluna gitmişlerdir.

Bunların arasında, çıplak gözle hareketleri gözlenen göksel cisimler, en büyük ilgi alanlarını oluşturmuştur. Bu gözlemler sonucunda, bugünkü kullanılan takvimin arkaik formuna zemin oluşturacak bilgi ve veri tabanı oluşturmuşlardır.

Orta Asya insanı, insan hayatının fazlarını, daima hayvan ve bitkilerin hayatları ile ilişkilendirmek eğiliminde olmuştur. İşte göksel hareketlerle kurulan ilişki de, diğer canlılar ile kurulan ilişkinin bir uzantısıdır. Nitekim çıplak gözle seyredilebilen, ayın yıldızların, güneşin ve bulutların hareketi, gökyüzünün de tıpkı insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi canlı bir fenomen olduğu düşüncesine sevk etmiş, bu düşünce doğrultusunda daimi bir gözlem içerisinde olmuşlardır. Hayatın hiçbir yönü birbirinden bağımsız ve izole halde ele alınmamış, her olay ve olgu, dünyanın ve hayatın periyotları çerçevesinde, bütüncül olarak ele alınmış, üreme ve soyun devamı güdüsü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Orta Asya Coğrafyasında yaşayan toplulukları, ileriye doğru hareketlendiren temel güdü, tüm topluluklarda olduğu gibi merak olmuştur. Nitekim, müspet bilimleri ve sanatı doğuran en temel güdülerden birisi 'merak' olup, sanat bu güdüyü hayal gücü ile çeşitlendirip, anlamlandırarak kurgusal bir eyleme dönüştürmüştür. Söz konusu hayal gücü ve kurgunun rasyonelize edilmesi ile ulaşılan bilgi, müspet bilimlerin oluşumuna oldukça önemli bir zemin ve alt yapı oluşturarak, zihni ve fiziki keşfe ulaşılmasına sebep olur. Çünkü müspet ve menfi, objektif ve sübjektif değerler bütünü olarak "yaratı", tüm disiplinlerin temeli olup, yaratma süreçlerinin gerektirdiği bir dizi akli sezgisel süreçler olan, "gözlem", "analitik değerlendirme, "karşılaştırma", "konsantrasyon", "motivasyon" ve "birleştirme/ayrıştırma" yöntemlerini içerir." Bilim ve sanatın bu ortak özellikleri sayesinde bilimsel bilginin ve düşünce sisteminin henüz oluşmadığı dönemlerde mevcut tabiat olaylarına ve göksel hareketlere şaşırmak ve tabiata karşı pasifize olmak yerine, bilakis anlamak, anlamlandırmak, çözümlemek için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. "Merak bilimin temelidir." önermesinin en çarpıcı göstergesi sayılabilecek yaklaşımları sayesinde, bahsi geçen dönemler için, oldukça akılcı bir yaklaşımın ürünü olan bu tür bir düşünce sistemi, bugün halen geçerliğini koruyan bir çok objektif ve sübjektif bilimlerin temelini oluşturmuştur.

Orta Asya Türk Topluluklarında Gökyüzü Olgusu

Gökyüzü, eski Türk dini olan Şamanlık inanç sisteminin ve İslamiyet'in temelini oluşturan tek Tanrı inanışının yaşam alanıdır. Tanrı kelimesi Çince'de Tien, Turani dillerde ise Tengri kelimesinden türeyen fonetik bir çeşitleme olup aynı zamanda güneşin doğduğu an olan "Tan" vaktinin çağrışımlarını içerir. Nitekim Çin İmparatorlarının yanı sıra, Hun liderlerine de Tanrının oğlu anlamına gelen Tangli Kutu diye hitap ettikleri bilinmektedir.1

Yeryüzü fenomenleri içerisinde hiç kuşku yok ki, Gökyüzü, tek Tanrılı dinlerde, inanç ve itibari anlamda ilk sırayı alır. Diğer bütün fenomenler, ya kendi içerisinde bir önem sıralaması dahilinde zikredilir ya da birbiri üzerine üstünlüğünden bahsedilir. Ancak Gökyüzü, en çok bilinmeyeni içerisinde barındıran gizemli yapısı ve tüm fenomenleri, merkezi bir noktadan yönetildiğine inanılan nokta olması dolayısıyla, Tanrı, ne yeryüzünde ne de yeraltında, göklerin uçsuz bucaksız akıl almaz sonsuzluğunda gizlidir.

Ayrıca dağların, suların, ağaçların, yeraltının çokluğuna oranla gökyüzünün tekliği ve tüm evrene hakim olan biricik yapısı nedeniyle özel bir ayrıcalığı ve önemi vardır.

Bu nedenle her ne kadar yeryüzü fenomenlerine tanrısal boyutta inanç ve itibar gösterilse de, bu onları tanrı kabul ettiklerini değil tanrısal güçleri üzerlerinde toplayan ve barındıran kültsel unsurlar olarak değerlendirildiğini göstermiştir. Nitekim, bu gücü veren asıl merkez olan gökyüzündeki tek Tanrı'ya minnet duygularının bir tezahürü olarak adaklar sunmuşlardır.

Gökyüzü dışındaki tüm olgulara, Tanrı gibi kabul etme Tanrısal güçlerle özdeşim kurma bağlamında bir tapınma söz konusu olmuş, bu olgular nezdinde tanrıdan yansıyan onun atfettiği güce sığınılmıştır.

Türkler bu bağlamda sahip oldukları İmparatorluğun bahşedicisi olarak göksel unsurlara daimi bir minnet duygusu içerisinde olmuşlardır. Sosyo-Psikolojik ve inançsal bağlamda değerlendirdiğimizde, Türk kozmolojisindeki Tanrısal güçler tasavvurunun altında, son derece güçlü bir organizasyon, sistematik kurgu, disiplin, yönetim güdüsü ve politikası gizlidir. Nitekim kozmolojik veriler gereğince, Tanrı, yüce gücünü tabiat fenomenleri arasında paylaştırarak, tabiata, inançsal ve sosyal teşkilat yapısını kurma ve istikrarlı bir şekilde yapısını muhafaza etme misyonunu yüklemiştir. Böylece en küçük birim olan aileden, klanlara ve büyük medeniyetlere değin geniş bir yelpaze tanrısal güçler atfedilmiş olan, bir takım tabiat fenomenleri, hayvan ve nesneler ile kullanmak suretiyle, birey ve toplum üzerinde güçlü bir kontrol mekanizması doğal olarak kurulmuştur.

[1] Fredrich Max Müller, Introduction to the Science of Religion, Printed by Spottiswoode & Co. New Street Square, London, 1870 p.45 , John Holmes Agnew,Walter Hilliard Bidwell, **Eclectic magazine: foreign literature**, V.12. ,p.174,175

Gökyüzü anlayışının takılarda bulduğu yansıma tabiatıyla renk sembolizmi konusunda da değinildiği üzere, Türkmen takılarında görülen iki ana taştan biri olan turkuazın göklerin rengi ile olan bağlantısıdır. Bu bağlamda kızıl akik taşı toprak ile ilişkilendirilirken turkuaz taşı ise göksel unsurları temsilen, zıt bir bütünlüğü ifade eder. Bunun yanı sıra genç kızlık dönemi takısı olarak kullanılan Gupba takısı, Göktanrı inanışının doğrudan tezahürlerini içermekte olup, göksel unsurları temsil eden kubbe formu nezaretinde Tanrı tarafından özel koruma altına alınmayı teminat altına alan karakteristik bir özellik gösterir.

Kaynakça

Miner, S. M. (2003), Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics, 1941-1945, University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Nairn, T. (1981), *The Break-Up Of Britain*, New Left Books, London.

Prodolliet, S. (Ed.) (2007), "Vielsprachige Schweiz!", *Terra Cognita*, no. 10, pp. 4-5.

Ratajczak, M. (2014), "Multi-cultural Switzerland: Multicultural Public Service Media?", *Politologiczny*, no. 3, pp. 7-18.

Rawls, J. (1993), "The Law of Peoples", *Critical Inquiry*, vol. 20, no. 1, pp. 36-68.

Siapera, E. (2010), *Cultural diversity and Global Media – The Mediation of Difference*, Wiley-Blackwell, Oxford.

Smolicz, J. (1999), *Wspó³kultury Australii*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

Stojanovic, N. (2006), "Direct Democracy: a Risk or an Opportunity for Multicultural Societies? The Experience of the Four Swiss Multilingual Cantons", *International Journal on Multicultural Societies*, vol. 8, no. 2, pp. 183-202.

Studer, B., Arlettaz, G., and Argast, R. (2008), *Das Schweizer Bürgerrecht: Erwerb, Verlust, Entzug von 1848 bis zur Gegenwart* [*Swiss Citizenship: Aquisition, Loss and Removal from 1848 to the Present*], Neue Zürcher Zeitung, Zürich.

Szahaj, A. (2004), *E Pluribus Unum? Dylematy wielokulturowooeci i politycznej poprawnooeci*, Universitas, Kraków.

Wimmer, A. (2002), *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity*, Cambridge University Press, Cambridge.

Wimmer, A. (2011), "A Swiss Anomaly? A Relational Account of National Boundary-Making", *Nations and Nationalism*, vol. 17, no. 4, pp. 718-737.

Wimmer, A. and Feinstein, Y. (2010), "The Rise of the Nation-state Across the World, 1816 to 2001", *American Sociological Review*, vol. 75, no. 5, pp. 764-790.

II. ABDÜLHAMİD'İN İTALYANLARIN TRABLUSGARP'TAKİ FAALİYETLERİNE KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Dr. Öğretim Üyesi Abdulnasır YİNER

Siirt Üniversitesi

Öz

İtalya Trablusgarp'ı sömürge haline getirmek için çok uzun süre uğraşmak zorunda kalmıştır. 93 Harbi'nden sonra bölgeyi ele geçirmek isteyen İtalya'ya karşı II. Abdülhamid döneminde önemli tedbirler alınmış işgal ve yayılma engellenmeye çalışılmıştır. Sultan Abdülhamid tarafından önce Askeri Fırka Komutanı olarak atanan ve daha sonra Trablusgarp Vali Vekilliğine getirilen Müşir Recep Paşa'nın faaliyetleri ve İtalyanlarla yaptığı mücadele çok büyük önem arz etmiştir. İtalyan emellerinin farkında olan Recep Paşa; askeri fırkayı yeniden düzenlemek, ellerindeki demode silahları değiştirmek için uğraşmış ve sürekli yeni silah talebinde bulunmuştur. Ayrıca bölgede yayılmacı faaliyet gösteren İngiltere ve Fransa'nın yaptıklarını da yakından takip etmeye çalışmış ve gelişmeleri İstanbul'a rapor etmiştir.

Trablusgarp'ı sömürge haline getirmek isteyen İtalya üç aşamalı bir faaliyet yürütmüştür. Birincisi bölgeye göçmen yerleştirmek ve bu göçmenler vasıtasıyla sürekli şekilde Trablusgarp'ın iç işlerine müdahale etmek; İkincisi Banco di Roma'nın şubesini açarak yürütmek istediği faaliyetler için nakit akışını sağlamak; Üçüncü olarak da yerel halkı banka aracılığı ile verdiği krediler yoluyla gayrı menkullerini ipotek altına almak. İtalya on yıllar boyunca söz konusu amacına ulaşmak için her yola başvurmuştur. İşte bu durumun farkında olan ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar burada Sultan II. Abdülhamid tarafından Trablusgarp'ta tutulan Müşir Recep Paşa başarılı bir yönetim sergilemiş ve İtalyanların amaçlarına ulaşmalarını ciddi şekilde engellemiş, en azından geciktirmiştir. Recep Paşa özellikle Banco di Roma'nın Trablusgarp'ta şube açmasını engellemek için çok büyük gayret sarf etmiş ve engellemeye çalışmıştır. Bu çabaları İtalyanları rahatsız etmiş, bir taraftan İtalyan basınında aleyhinde yazılar kaleme alınırken diğer taraftan Osmanlı Padişahı nezdinde Recep Paşa baskı altına alınmaya çalışılmıştır.

Banco di Roma'nın faaliyetlerine karşılık Trablusgarp'ta Ziraat Bankası'nın şubesi açılarak vatandaşların İtalyanlara borçlanmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Recep Paşa, İtalyanların arazi-emlak alımlarına engel olmak için de büyük çaba sarf etmiş ve İtalyanlara satılmaması hususunda Trablusgarp halkını uyarmıştır. Bazı alım girişimlerini de "Yeraltında Harabeler Bulunabileceği"ni gerekçe göstererek engellemeye çalışmıştır.

Trablusgarp'ın işgale uğrayabileceğini bilen Müşir Recep Paşa başta sahilleri olmak üzere tüm imkânlarını kullanarak güvenliği güçlendirmeye çalışmış ve daimi surette başkentten yardım talep

etmiştir. Müşir Recep Paşa'nın İttihat ve Terakki tarafından Harbiye Nazırlığı'na atanması ve İstanbul'a gelerek Trablusgarp'tan ayrılması (1908) İtalya için çok önemli bir fırsat olmuştur.

Biz bu tebliğimizde Sultan II. Abdülhamid tarafından uzun süre Trablusgarp'ta tutulan ve başarılı bir idare sergileyen Müşir Recep Paşa'nın İtalyanlara karşı vermiş bulunduğu mücadeleyi ve faaliyetlerini arz etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Müşir Recep Paşa, Trablusgarp, İtalya, Banco di Roma

II. Abdulhamid's policies against the activities of Italians in Tripoli

Italy has had to struggle for a long time to convert Tripoli into a colony. After War 93, significant precautions were taken against Italy to seize the region during the Abdülhamid period and the occupation and expansion were tried to be prevented. The activities of Marshal Recep Pasha, first appointed by Sultan Abdulhamid as Commander of the Military Fleet and later brought to the Deputy Governor of Tripoli, and his struggle with the Italians were of great importance. Recep Pasha, aware of Italian merchants; dealt with reorganizing the military squadron, trying to change outdated weapons in his hand, and constantly demanding new weapons. He also tried to follow closely the developments of Britain and France, which are active in the region, and reported the developments to Istanbul.

Italy, which wanted to convert Tripoli into colonial territory, carried out a three-stage activity. The first was to train immigrants to the region and intervene permanently in the internal affairs of Tripoli through these immigrants; the second was to provide cash flow for activities by opening Banco di Roma's branch; thirdly, mortgage the real estate through loans given by the local people through banks. Italy has applied every step of the way for this purpose for decades. Marshal Recep Pasha, who was aware of this situation and who was held in Tripoli by Sultan Abdulhamid II. until the declaration of Constitution II, showed a successful management and seriously prevented, at least delayed, the Italians' attainment of their aims. Recep Pasha, in particular, tried to prevent Banco di Roma from opening a branch in Tripoli and tried to prevent it. These efforts disturbed the Italians, the writings of the Italian media were against him and he was also under pressure in front of the Ottoman Sultan.

Despite the activities of Banco di Roma, the branch of the Ziraat Bank was opened in Tripoli to prevent citizens from borrowing from Italians. Recep Pasha also made great efforts to prevent the land-property purchases of the Italians and warned the people of Tripoli to not sell the properties to the Italians. He tried to prevent some purchase attempts by citing "The Ruins Under Ground".

Marshal Recep Pasha, who knows that Tripoli may be in the occupation, tried to strengthen security by using all his facilities, especially the coast, and he constantly requested help from the capital. The appointment of Marshal Recep Pasha to the Ministry of War by the Committee of Union and Progress and his departure from Tripoli to Istanbul (1908) was a very important opportunity for Italy.

In this study we will try to present the struggle and activities of Marshal Recep Pasha who was held in Tarblusgarp for a long time by Sultan Abdulhamid II and who displayed a successful battle against the Italians.

Key Words: II. Abdülhamid, Marshal Recep Pasha, Tripoli, Italy, Banco di Roma.

Neden Trablusgarp

Sömürgeciliğin ve muhtelif yerleri sömürge haline getirmenin başladığı yıllarda İtalya birliğini tamamlayamamış ve bu sömürgecilerin kervanına henüz katılamamıştı. Avrupalı devletler arasında İtalya hem geri kalmış hem de güçsüz olanlarındandı. Oysaki başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bazı devletler çok önceden muhtelif yerlerde koloniler kurmuş, hem ticari hem de stratejik menfaatler elde etmişlerdi. Dünyanın neredeyse %80'i yirminci yüzyılının başına gelindiğinde; İngiltere, Fransa, Rusya, Hollanda, Belçika ve Almanya tarafından sömürge haline getirilmişti.[2] Birliğini geç tamamlayan İtalya da bu kervana katılarak durumu telafi etmek istiyordu.[3] 1870 yılından itibaren o da diğer Avrupa ülkeleri gibi sömürge arayışına girdi. Çünkü çoğalan nüfusuna yerleştirilecekleri yer, iş; gelişmekte olan sanayisine de hammadde bulmak zorunda idi. Bu amaçla faaliyetlerine başlayan İtalya her ne kadar gözünü Dalmaçya kıyılarına diktiyse de burada karşılaşabileceği güçlü devletlerden dolayı bu emelinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan Kuzey Afrika'yı ve özellikle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıları hesap ederek palanlar yapmaya başlamıştır.[4]

İtalya ilk olarak Tunus ile ilgilenmiş ve burayı almak istemiştir. Çünkü Roma İmparatorluğu'nun eski eyaletlerinden olan Tunus İtalya'ya yakındı. Giderek artan İtalyan nüfusunun buraya göç ettirilmesi için elverişli bir durum arz ediyordu. Bu yüzden Tunus'a önemli bir göç dalgası yönelmiştir. Viyana Kongresi öncesinde burada 2000 Fransız vatandaşı bulunurken İtalyanların sayısı 10.000i bulmuştur. Daha güçlü olan Fransa'nın yanında İtalya'nın şansı çok azdı. Buna rağmen hemen bu emelinden vazgeçmedi.[5] Tunus ile 1868 yılında bir ticaret antlaşması imzalayan İtalya burada emlak edinme hakkını elde etmiştir. Ardından Cedeyda[6] arazisini kiralamışsa da burada umduğu ekonomik faydayı

[2] Mehmet Temel, "Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti Ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler Ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", **Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 1, Ankara 2005, s. 203

[3] H. C. Seppings-Wright, **Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında iki yıl**, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. VIII. (Yazar ressamlığı ve savaş muhabirliği ile tanınmıştır. 1850 İngiltere Cornwall doğumludur. Trablusgarp ve Balkan Savaşları dışında; İspanya-Amerikan, Rus-Japon ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı cepheleri dolaşmıştır. Söz konusu eseri ilk defa 1913 tarihinde yayımlanmıştır.)

[4] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 423

[5] İsrafil Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK, Ankara 1995, s. 9

[6] Cedeyda Tunus'a 24 kilometre mesafede bulunmaktadır. Birkaç bin hektarlık araziye sahiptir. Buradaki arazinin sahibi Mustafa Haznedar'dır. Burayı önce İngilizler pamuk yetiştirmek üzere kiralamış ancak bundan bir sonuç çıkmamıştır. Bilahare İtalyanlara kiralanmıştır. İtalyanlar buradaki faaliyetlerden bir kar elde edemedikleri gibi zarar etmişlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Abdurrahman Çaycı, "İtalya'nın Tunus'ta Üstünlük Teşebbüsü; Cedeyda Meselesi, Bu Meseleye Osmanlı Devleti'nin Müdahale ve Hakemliği", **VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 2. Baskı (Tıpkıbasım), TTK., Ankara 2011, s. 497-519

sağlayamamıştır. İtalya'nın burada yayılması ve bölgeyi kontrolü altına almak istemesi İngiltere ve Fransa'nın menfaatine uygun gelmemekteydi.[7] İtalya'nın burada fazla yayılmasını istemeyen Fransa'nın daha erken davranması ve 1881 yılında burayı işgal etmesi, planları bozmuştur. Mısır'ın da İngilizler tarafından işgali ve buraya yerleşmiş bulunmaları, İtalya'nın Trablusgarp ile ilgilenmesini netice vermiştir. Her ne kadar İtalya 1880 tarihinden itibaren tedrici surette Eritre ve Somali'yi sömürgeleştirmişse de buradaki toprakların verimliliği kendilerini tatmin edecek durumda değildi. Oysaki bugünkü Libya'nın dağlarında gümüş, demir, kömür, kibrit ve çeşitli tuz madenleri bulunurken Lebde şehri de antik eserleri ile İtalya'nın ilgisini çekmekteydi. Bu bölge Arap şairlerinin manzumelerinde yer edinmiş ve övgüler almıştır.[8] Milliyetçi ve monarşik eğilimleri olan dönemin Başbakanı Francesco Cripsi gelir sağlayıcı başka bölgelere yöneldi. Ancak Habeşistan'da giriştikleri savaşta yenilince istifa etmek zorunda kalmıştı.[9] Afrika'da geniş sömürgeler elde etmeyi tasarlayan İtalya 1 Mart 1896 yılında gerçekleşen Adua (Adowa) Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bundan sonra hem bu yenilgiyi unutturmaya hem de yeni planlarını uygulamaya koymaya çalışacaklardır.[10]

İtalya; söz konusu tarihten itibaren Trablusgarp ile ilgilenmeye başlamıştır.[11] Trablusgarp ve Bingazi ile ticari, kültürel ve iktisadi yönden ilgilendiği gibi dini yönden de ilgilenmiştir. Misyonerleri aracılığıyla açmış olduğu okul, hastane gibi kurumlarının yanında ticarethane ve banka şubeleri açmakta, söz konusu yerleşim yerlerine düzenli gemi seferleri icra etmekte idi. Kapitülasyonların sağlamış bulunduğu imkânlarla İtalya vatandaşları memleketin muhtelif yerlerine nüfuz etmekte idiler.[12] Bölge üzerinde yoğunlaşan İtalya emellerine ulaşmak için uzun süre çaba sarf etti. Gizli yürütmüş bulunduğu dış politika çerçevesinde Fransa, İngiltere ve İspanya ile görüşme ve antlaşmalar imzalama yoluna gitti.

İtalya 19. Yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bloklaşmalardan da istifade etme yoluna gitmiştir. Kendi emelini gerçekleştirmek ve ileride gerçekleştirmeyi tasarladığı işgale karşı Avrupalı devletlerin

[7] Ali Kaşıyuğun, **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları Ve I. Dünya Savaşı'na Girişi** (1911-1914), Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. SBE. Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2014, s. 16

[8] Rodoslu Ebü'l-Müzaffer Receb, **Trablusgarb Ahvali Yeni Dünya**, İstanbul 1327, s. 11 (Receb Bey, Humus mutasarrıfı Doktor Reşid Bey tarafından buraya davet edilmiştir. Humus'ta Tahrirat Kalemi'nde görev yapmıştır. Buradaki izlenimlerini ve Trablusgarp bölgesi ile ilgili tespitlerini kayda geçirmiştir. Yazmış olduğu kitapçık 128 sayfadan müteşekkildir. Takdim yazısının sonunda 7 Teşrin-i Sani sene 1327 yani 20 Kasım 1910 tarihi kaydedilmiştir.)

[9] Fabio L. Grassi, "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, **Bildiriler**, TTK, Ankara 2013, s. 37

[10] Nejdet Karaköse, **Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil)**, Dokuz Eylül Ü. Atatürk İlk. Ve İnk. Tar. Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2010, s. 12. İtalya ve Habeşistan orduları arasındaki savaşta İtalya ağır bir yenilgiye uğrayarak 6000'den fazla askerini kaybetmiş, bu yenilgi sömürgeci emelleri için büyük bir darbe oluşturmuştu. Bu savaş ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mümtaz Onur Gürer, **İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)**, Ege Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007, s. 36-37

[11] Nurdan İpek Şeber, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", **İSAM Osmanlı Araştırmaları**, S. 38, İstanbul 2011, s. 238

[12] Celal Tevfik Karasapan, **Libya (Trablusgarp, Bingazi Ve Fizan)**, Resimli Posta Matbaası Ltd. Ş. Ankara 1960, s. 170

tarafsızlığını temin etmeye çalışmıştır. 1890 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan ile daha önce gerçekleştirmiş olduğu ittifakı yenileyerek faaliyetlerini devam ettirmiştir.[13]

İtalya Trablusgarp ile ilgili emellerini gerçekleştirmek için bir taraftan Avrupalı devletleri ikna edip gizli antlaşmalar imzalarken diğer taraftan kendi kamuoyunu bu konuda yönlendirme yoluna gitmiştir. İdeolojik olarak başlıca iki söylem dayatılmaya çalışılmıştır. Birincisi Trablusgarp'ın Türklerden kurtarılarak medenileştirilmek(?), İkincisi Roma İmparatorluğunun misyonunu üstlenerek söz konusu devletin sınırlarına ulaşmak. Osmanlı yönetimi amaçlarını gerçekleştirmelerinin önünde bir engel teşkil etmekteydi. Dolayısıyla burası işgal edilerek bir bakıma Eski Roma İmparatorluğunun sınırlarına bir çeşit geri dönüş olacaktı. Aynı zamanda burayı ele geçirdikten sonra bölgenin medenileştirilmesi görevini üstlendiklerini ilan etmekteydiler. İtalyan milliyetçileri arasında bu görüşün taraftarları bulunmaktaydı. Osmanlı yönetiminin yıllardan beri engellemiş olduğu medeni ilerlemeyi kendileri gerçekleştirecek ve maddi kalkınmayı da sağlayacaklardı.[14]

İtalyan yönetimi kendi ülkesinde destek bulmak amacıyla bir dizi faaliyette bulunmuştur. Bu çerçevede bölge ile ilgili araştırmalara yer verilmiş, bölgenin sahip bulunduğu ekonomik imkânlara vurgu yapılmış, bu amaç doğrultusunda bilimsel heyetler gönderilerek bölgenin imkânlarına vurgu yapılmıştır. Trablusgarp ve Bingazi'nin mineral açısından zengin topraklara sahip bulunduğu, önemli su kaynaklarının mevcudiyeti ve geniş tarımsal alanlara sahip olduğuna tahşidat yapılmıştır. Bütün bunlar milliyetçi yayın organı olan L'Idea Nazionale Gazetesi'nde yayınlanırken; Bingazi için "küçük bir cennet", Heredot'un da bölgedeki topraklardan yılda üç defa ürün alındığını söylediğine dair ifadelere yer verilmiştir.[15]

İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'nin kamuoyunda destekçilerini arttırmak ve destek bulmak için milliyetçi yayın organlarını kullanmıştır. Böylece bu maksatlı yayınlarla hem destek sağlanacak hem de fikir kamuoyuna mal edilecektir. Nitekim bu politikaların meyveleri 1910 tarihinden itibaren alınmaya başlanacak ve işgal için basında adeta teşvik kampanyaları başlatılacaktır. Diğer taraftan söz konusu topraklarda Osmanlı askerinin azlığı da dile getirilerek işgalin çok rahat gerçekleşebileceği fikri aşılanacaktır.[16] Diğer taraftan İtalya'nın eski Roma İmparatorluğu'nun meşru mirasçısı olduğu vurgusu da ihmal edilmeyecektir. Söz konusu eski imparatorluğun Afrika'daki nihai sınırlarına ulaşmak için Trablusgarp ve Bingazi'nin Osmanlı Devleti'nin elinden alınması gerekirdi. Böylece kültürel yozlaşma ve maddi çöküşün önü alınacaktır. İtalya bu önemli rolü(!) üstlenmiş olmaktaydı. Ayrıca nasıl ki, Filistin Tevrat'ta vaat edilmiş topraklarsa Trablusgarp da İtalyanlar için vaat edilmiş toplalardı.[17] Milliyetçi

[13] Karasapan, age. s. 187

[14] Paulino Toledo Mansilla (DR. Şili Büyükelçiliği/Ankara), "Trablusgarp Savaşının İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, **Bildiriler**, TTK, Ankara 2013, s. 555

[15] Mansilla, agm. s. 556

[16] Mansilla, agm. s. 556

[17] Agm. s. 557. İtalya Trablusgarp bölgesini daha sömürgeleştirme hedefine koymadan, İtalyan birliği sağlanmadan çok önce İtalyan milliyetçileri burayla ilgilenmişlerdir. 19. Yüzyılın ilk yarısında İtalyan milliyetçilerinin sembol isimlerinden biri olan

Mazzini tarafından ortaya atılan bu iddia daha 1830'lu yıllarda dile getirilmiştir. Daha İtalyan birliği kurulmadan evvel bu görüş savunulmuş, akabinde gelen hükümetlerin gündeminden Trablusgarp hiçbir zaman düşmemiş ve ilgi alanı olmaya devam etmiştir.[18]

İtalyan basınında yapılan yayınların neticesi olarak Trablusgarp'ın alınması artık ulusal gurur meselesi haline getirilmekteydi. İtalyan milliyetçi hareketinin önemli isimlerinden olan Enrico Corradini işi o kadar ileriye vardıracaktır ki bu durum İtalya için yapılması gereken tarihi bir misyondu: "*Ulusumuz genç, sağlıklı, güçlü ve hareketli; Osmanlı imparatorluğu gibi çöküşte olan bir imparatorluğun tam tersi. İlahi Adaletin emirlerinde bu imparatorluğun yıkılacağı yazılıya benziyor ve onlara son ölümcül darbeleri vuranları da bizler olacak olması bence çok iyi*". İşgal bir an evvel gerçekleştirilmeliydi. Kendi silahlı askerlerine baktıkları zaman adeta Roma lejyonerlerini görmekteydiler.[19] İşgal ile Trablusgarp adeta yeniden diriltilecekti. Corradini'ye göre Trablusgarp biran evvel alınarak İtalya'nın başkenti yapılmalıydı. Burası alındıktan sonra Osmanlı Devleti'nin tüm izleri silinmeli ve Osmanlı dönemini hatırlatan hiçbir şey kalmamalıydı. İtalyanlar burada ciddi bir dönüşüm gerçekleştirecek, *"Arap-Türk Trablus şehri yeni İtalya'nın Akdeniz'de bulunan en güzel ve en hareketli limanlarından biri olacağı gibi, ayrıca yeni ve büyük bir tarihi dönemin gelecekte Avrupa-Afrika liman başkentlerinden birini oluşturacaktı."*[20]

Trablusgarp'ı biran evvel işgal etmek isteyen İtalya'nın bu işgalden neler beklediğine dair uzun araştırma ve tetkike gerek bıraktırmayacak kadar açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bunu anlamak için İtalyan basınında işgalden birkaç yıl önceki yazılanlara bakmak yeterlidir. Trablusgarp'ı gezen *Giornale di Scilia Gazetesi* sosyalist yazarı De Felice bir yazısında Trablusgarp'ın sağlayacağı ekonomik faydalara vurgu yapmıştır. Buranın tarım için çok elverişli olduğunu; Fas, Tunus ve Cezayir ile mukayesesini yaparak ikliminin Sicilya iklimine benzediğini yazmıştır. Yukarıda bazı görüşlerine yer verdiğimiz Enrico Corradini; burada milyonlarca insanın rahatlıkla yaşayabileceğini belirttikten sonra üç milyon hurma ağacının varlığını da dile getirmiştir.[21]

İtalyanların Trablusgarp ile İlgili Bazı Faaliyet ve Girişimleri

İtalyanlar, Trablusgarp'ın deniz ticaretiyle ilgilenmeyi öncelikli hedefleri arasına alarak hareket etmişlerdir. Bu ilginin mahiyeti, zamanın en önemli deniz gücüne sahip olan İngiliz gemilerinden çok daha fazla Trablusgarp limanına giriş-çıkışlarından anlaşılmaktadır. Bu durum sadece gemilerin giriş çıkışlarından ibaret olmayıp iş hacmi açısından da İngilizlerden çok fazla faaliyette bulunmuşlardır. Kendi çıkarları için daha cazip gördükleri Tunus'u Fransızlara kaptırdıktan sonra burayla ilgili faaliyetlerine hız vermişlerdir. İtalyanların sömürgeci emellerinden Osmanlı Devleti'nin haberdar olup

Mazzi burası için, Tanrının İtalyanlara bahşettiği yer anlamına gelen *"Arz-ı Mev'ud"* tabirini kullanmıştır. Bkz. Kurtcephe, age. s. 12.

[18] Halil Dal, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İtalyan İlişkileri (1850-1900)**, Muğla Sıtkı Koçman Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2017, s. 22

[19] Mansilla, agm. s. 557-558

[20] Mansilla, agm. s. 559

[21] Dal, agt., s. 24-25

olmadığını anlamak mümkündür. Çünkü sonraki dönemde Sultan II. Abdülhamid'in uzun vadede yapmış olduğu faaliyetlerden yola çıkılarak farkında olduklarını söylemek mümkündür.[22] Bu ilgi ve faaliyet Osmanlı Devletinin gözünden kaçmamış ve bazı devlet adamları İtalya'nın faaliyetlerine karşılık gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir. Daha 1876 yılında zamanın Serdarıekrem'i Abdülkerim Paşa İtalyanların faaliyetlerine dikkat çektiği gibi, söz konusu durumun ticaretten daha öte mahiyet taşıdığını ifade ederek uyarılarda bulunmuştur. Paşa, acil alınması gereken önlemler olarak; iç kısımlarda erzak depolarının kurulmasını ve yerli askerlerin yarısının Nizamiye taburlarına dağıtılmasını teklif etmiştir.[23]

Sultan II. Abdülhamid'in başvurduğu savunma tedbirlerinden bir tanesi tehlike arz eden yerlerde yeni yerleşim yerleri ihdas ederek sömürgecilerin yayılmacı emellerine engel olmaya çalışmak olmuştur. 1881 tarihinden itibaren bir taraftan bölgede askeri güç arttırılmaya çalışılırken diğer taraftan Müslüman kesimin işgallere karşı yardım taleplerine cevap vermek olmuştur. Bu arada Fizan sancağının sınırları genişletilmeye çalışılmıştır. Fransa'nın Cezayir'deki yayılmacılığını önlemek maksadıyla Gat kasabası Fizan'a bağlanırken 1902'de sancak yapılmış ancak bundan vazgeçilmiştir. Yine Fransızlara karşı Tîbû Reşâde ve Kavar kazası da kurulmuştur. Bütün bu faaliyetler özellikle sömürgecilerin yayılmalarına mani olmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.[24]

Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirme vasıtalarından bir tanesi de, diğer Osmanlı beldelerinde olduğu gibi, açılan yabancı okullardır. İtalyanların bu alandaki ilk girişimleri Fransızlarla birlikte gerçekleştirmiş oldukları Saint Josef Rahibe okulunun açılması olmuştur. 1900 yılına gelindiğinde İtalyanlara ait Trablusgarp'ta açılan okul sayısı beştir. Bunlardan dördü iptidai diğeri rüştiyedir. Zamanla bu okulların sayısı artmıştır. İtalyan okullarında Arap çocuklarına İtalyanca öğretilmekte, bir kısım çocuklara ise Hıristiyanlık eğitimi verilerek din değiştirmeleri sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu yolla yetiştirilen çocuklar daha sonra misyonerlik faaliyetlerinde kullanılmışlardır. Bölgedeki Müslüman halk çocuklarını Hıristiyan okullarına vermek istemedikleri için kapanma tehlikesi geçirmeleri üzerine, bu kurumların devamında çareyi Hıristiyan ve Yahudi çocuklarını almakta bulmuşlardır.[25] Trablusgarp-Tunus Hudut Komisyonu üyelerinden Erkan-ı Harbiye-i Umumi İkinci Şubesine Memur Binbaşısı Cemil Beyin Trablusgarp Vilayeti konusunda Dâhiliye Nezareti'ne sunmuş bulunduğu raporda mevcut durumla ilgili olarak önemli bilgilere yer vermiştir. Nüfusu bir milyona yakın olan Trablusgarp'ta yirmi iptidai, birkaç tane rüştiye ve bir idadi bulunduğunu, hocaların ve programların yetersiz olduğunu, okulların bazılarında öğretmen dahi olmadığını, bazı subay ve doktorların gayretleriyle eğitimin sürdürüldüğünü dile getirmiştir. Buna karşılık İtalyanların mekteplerinin mükemmel olduğunu, bölge eşrafının çocuklarını buraya göndermek mecburiyetinde

[22] Tımothy W. Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, Çev. Deniz Berktay; Türkiye İş Bankası Kültür Y. İstanbul 2008, s. 19-20
[23] Kurtcephe, age. s. 13
[24] Ahmet Kavas; "Trablusgarp Savaşı: Osmanlı Ordusunun Senusiye Hareketi İle Müşterek Savaşı", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, **Bildiriler**, TTK, Ankara 2013, s. 65
[25] Kurtcephe, age. s. 17

kaldıklarını belirtmiştir. İtalyanca ve Arapçanın okutulduğu bu okulların asıl gayelerinin İtalyanlara hizmet etmek olduğunu da kaydetmektedir.[26]

Trablusgarp ve Bingazi ile ilgili farklı amaçları olan İtalyanların hedefi bu bölgeye önemli miktarda göçmen yönlendirmekti. Bilindiği gibi İtalya üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada idi. İtalyan milliyetçilerinin ifadesiyle dördüncü sahil Trablusgarp (Libya) olacaktı. Dolayısıyla amaç burayı sömürgeleştirmekten ibaret değildi. Asıl gaye buraya milyonlarca İtalyan'ı yerleştirerek kendi ülkelerinin bir uzantısı haline getirmekti.[27] Trablusgarp aynı zamanda Amerika'ya yapılan göçlerin sonlandırılması için de alternatif olacaktı. Böylece Sicilya'dan yapılan göçler Trablusgarp'a yönlendirilecekti. Buradaki toprakların işlenmemiş ve bakir olması, zengin hammadde kaynakları İtalyanları cezbetmekteydi.[28] Çünkü kendi tarım alanları İtalya'nın ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde değildi. Verimsiz ve parçalanmış topraklar yani küçük çiftlikler, ulaşım imkânının yetersizliği ekonomilerini olumsuz etkileyen sebeplerdendi. Hem ekonomilerini güçlendirmek hem de göçleri yönlendirmek için Trablusgarp giderek kendilerini daha çok cezp etmekteydi.[29]

Banco di Roma'nın Faaliyetleri ve Karşı Tedbirler

Osmanlı Devleti'nin sahip bulunduğu topraklara göz diken sömürgeci devletlerin muhtelif yollara başvurdukları bilinmektedir. Bu yollardan bir tanesi de sermayeleri vasıtasıyla önce iflasa sürüklemek ve akabinde masumane gibi görünen borçlandırma yöntemiyle ekonomik yönden çökertmek olmuştur. Bu sistemin en önemli başvuru aracı da bankalar olmuştur. İtalyan sermayesinin himayesinde faaliyet yürüten Banco di Roma ilk şubesini Mısır'da (1905) açmış ve daha sonra Trablusgarp'ta da açma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu teşebbüs Trablusgarp Valiliği tarafından sadarete bildirilmiştir. İtalyanlar bu teşebbüs için ortamın uygun olmadığını görmüş olacaklar ki bu teşebbüslerini bir süreliğine ertelemişlerdir. Banka kurulmamasına rağmen farklı yollardan Trablusgarp ve Bingazi'ye para akışı sağlayan İtalya'nın faaliyetleri yakından takip edilerek İstanbul'a bildirilmiştir. Bu takip sonucunda İtalya'nın her hafta Bingazi'ye para akışını sağladığı, bu paranın özellikle emlak ve arazi alımı için harcandığı, bu faaliyetleri yürüten şahsın da İtalya konsolosu fahri tercümanı olduğu tespit edilerek gerekli uyarılarla birlikte Sadarete rapor edilmiştir.[30]

Geçici bir süre Banka şubesi açmayı erteleyen İtalyanlar 1907 yılında yeniden faaliyetler yürüterek Trablusgarp'ta ev kiralamış ve banca şubesi açmayacaklarına dair valiliğe teminat vermişlerdir. Ancak bunun gerçek olmadığı bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü Trablusgarp gümrüğüne Banco di Roma yazılı levhanın gelmiş olması her şeyi ortaya çıkarmıştır. Trablusgarp Valisi Recep Paşa'nın tüm

[26] Abdullah Özdağ, **Trablusgarp Vilayeti'de İdari Ve Sosyo-Ekonomik Yapı (1876-1911)**, Gazi Ü. SBE., Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 235
[27] Fabio L. Grassi, **Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler**, Çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 13
[28] Gürer, agt. s. 40
[29] Mehmet Yüksel, **Osmanlı Son Döneminde Trablusgarp Vilayetinin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1872-1911)**, Hitit Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2016, s. 12-13
[30] Abdulnasır Yiner, **Müşir Recep Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 286-287

engelleme girişimlerine rağmen Hariciye Nezareti'nin farklı yaklaşımı sonucu banca şubesi açılmıştır. Recep Paşa bunun üzerine Ziraat Bankası şubesinin açılması için çaba sarf ederek İtalyanlardan gelebilecek tehlike önlenmeye çalışılmıştır. Ancak Ziraat Bankası şubesi açılmakla birlikte İtalyanlar kadar bir kaynağın sağlanamaması arzulanan neticeyi verememiştir.[31] Banco di Roma Trablusgarp dışında Bingazi, Mısrata, Homs, Zliten, Derne ve Zevare de şubeler açmıştır.[32]

Recep Paşa'nın İtalyanlara karşı vermiş bulunduğu çetin mücadele Trablusgarp Konsolosu'nun İtalyan dışişlerine gönderdiği 10 Aralık 1907 tarihli yazısından açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Konsolos; Recep Paşa'nın onayı olmadan memurların İtalyanlar ve özellikle Banco di Roma'nın şube müdürü ile hiçbir konuda işbirliğine girmediklerini ifade etmiştir. Banka müdürü Bresciani'nin çabalarına rağmen Recep Paşa'nın benzeri görülmemiş inatçılıkla karşı çıktığını ve bankayı istemediğini yazmıştır. Recep Paşa banka ile mücadeleyi birinci ödevi olarak görmektedir. Çalışanlar üzerinde güçlü bir otoritesi bulunup başarılı olmak için her yola başvurmaktadır.[33]

Banco di Roma şubesi açıldıktan sonra arazi alımına hız verilmiş ve büyük miktarlarda para akışı sağlanmıştır. Henüz daha ruhsat almadıkları halde faaliyet yürüttükleri de görülmüştür. Daha önce (23 Mart 1873 protokolü)[34] İtalyanlara mülk edinme hakkı tanındığı için alımlara engel olunamayacağı ancak şahıs yerine Banka adına yapılan alımların engellenip engellenemeyeceği üzerinde durulmuştur.

Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmek için buralarda geniş topraklar satın alarak nüfus yerleşmek olmuştur. Bu amaçla siyasi nüfuz ve sermaye sahibi İtalyan vatandaşlar harekete geçirilerek 50.000 frank sermayeli şirket kurulmuştur. Bu arada kapitülasyonların sağlamış olduğu imkânlardan da sonuna kadar faydalanmışlardır.[35] Trablusgarp Valisi Recep Paşa İtalyanların emellerini ve yapmak istediklerini yakından takip ettiğinden İtalyan vatandaşlarına karşı tavır alarak zorluklar çıkarmaktaydı. Bu durumun neticesi olarak Banco di Roma ciddi zararlara uğramaya başlamıştı. Bu zararlar o kadar artmış olacak ki, bütün menfaatlerini Alman-Avusturya gurubuna devretmek için görüşmelere başlamışlardır. Recep Paşanın bu tavırlarıyla İtalyanlara en fazla direnen vali olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır.[36]

Banco di Roma'nın faaliyetlerini engellemek için her yola başvuran Recep Paşa, bankanın şubelerinin açılmasını engelleyemeyince yürüttüğü zararlı faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Recep Paşa'nın II. Meşrutiyetin ilanından sonra bakan olması ve İstanbul'a gitmesinden sonra İtalyanlar faaliyetlerine hız vermişlerdir. Recep Paşa'dan sonra mücadele veren diğer bir vali ise İbrahim Paşa olmuştur. İbrahim Paşa görev yaptığı süre boyunca satışları önlemek için büyük çaba harcamıştır. Osmanlı Yönetimi

[31] Yiner, age. s. 288-289
[32] Yüksel, agt. s. 16
[33] Özdağ, agt. s. 159
[34] Yiner, age. s. 307
[35] Karasapan, age. s. 182
[36] Şengül Mete, **XIX. Yüzyılın Başlarında Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s. 30

İtalyanların emlak alımını engellemek için kurumlar adına arazi ve mülk satın alınamayacağını, söz konusu faaliyetlerin ancak şahıslar üzerinden yapılabileceğini ileri sürerek engellemeye çalışmıştır. Bunun üzerin İtalyanlar Banka müdürü adına satın alma yoluna gitmişlerdir.[37] Trablusgarp Valiliği tarafından 26 Nisan 1908 tarihinde gönderilen yazıda İtalyanların emlak-arazi alımları ile ilgili önemli açıklamalar yer almaktadır:

"Vilayette İtalyanlar dışında emlak ve arazi alan yoktur, denilebilir. En çok İtalyanlar emlak ve bina alıyorlar. Buraya çok fazla servet yığmışlar. İtalyan tüccar ve teb'ası emlak alımının üstüne pek düşmüyor. Asıl bir seneden beri hükümetin siyasi emel için tesis ettiği 44.000.000 frank sermayeli banka ve bu banka adına müstear isimlerle ve kıymetine bakmadan arazi ve emlak almakta, usul ve kaidelere uymayarak, konsoloslarının nüfuzunu da bu işte kullanmak suretiyle emlak ve arazi almaktadırlar. Hatta bazı saf vatandaşları kandırmakta, sahiplerinin ellerinde bulunan tapu ve hüccetleri ortadan kaldırdıktan sonra makbuz karşılığında alım yapmaktadırlar. Bankanın imza ve muamelesi henüz hükümet tarafından tasdik edilmediği, zaten mevhum şahsiyet namına böyle işlemlerin geçersiz olduğu, bunlarla emlak tasarrufu işlemlerinin yapılamayacağı tabiidir. Belediyenin veya hükümetin emlak müzayedesi ise henüz yapılmamıştır,"[38]

Trablusgarp Valisi Müşir Recep Paşa bir taraftan İtalyanların emellerine engel olmaya çalışırken diğer taraftan karşı tedbirlerle ilgili olarak taleplerde bulunmuştur. Osmanlı vatandaşlarının İtalyan tefecilerin eline düşmemesi için Sadarete yazı yazarak Ziraat Bankası'nın şube açmasını sağlamıştır. Böylece İtalyanlar yerine Osmanlı Devleti kendi vatandaşlarına kredi açarak tefecilerin tuzaklarına düşmelerine mani olacaktı. Bu talep Sadaret tarafından kabul görünce uygulamaya geçilmiştir.[39]

Osmanlı Yönetimi temelde yabancılara mülk satılmasında sakınca görmemiş ve satılmasında herhangi bir mahsur olmayan yerlerin yabancılara satışına mani olunmamasını istemiştir. Trablusgarp Valiliğine de bu husus bildirilmiştir. Ancak askeri alanlara yakın yerlerin, büyük arazilerin satılmaması veya engel olunması konusunda ise uyarılarda bulunmuştur. Trablusgarp halkının yüksek fiyat verilmesine rağmen arazilerini İtalyanlara satmadığı da görülmüştür. Bölgedeki yöneticiler bu konuda uyarılarda bulunup engellemeye çalışırken paraya düşkün yabancıların topraklarını İtalyanlara sattıkları da kaydedilmiştir.[40]

İtalyanların arazi alımlarına engel olmak için çabalayan mahalli yöneticiler harabelerin varlığını gerekçe göstererek engellemeye çalışmışlardır. Bu engelleme çabası İtalyanların tepkisine yol açmış, İtalyan Elçiliği 6 Haziran 1908 tarihinde Hariciye Nezareti'ne muhtıra vermiştir. Verilen talimatlara rağmen kendi vatandaşlarına arazi satılmaması için her türlü engelin çıkarıldığı, Trablusgarp Valiliğinin merkezin emirlerini dinlemediği belirtilmiştir. Bu arada Homs yakınlarındaki Lebde'de sahibi

[37] Kurtcephe, age., s. 15-16; Müge Orhan, **Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi**, Trakya Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010, s. 20-21

[38] Yiner, age. s. 348

[39] Kurtcephe, age., s. 15

[40] Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri", **Belleten**, C. LI, S. 200'den Ayrıbasım, TTK. Basımevi, Ankara 1987, s. 840

tarafından Banco di Roma mensuplarından Baldari'ye yapılan satışın engellendiği, 3 hektardan oluşan alanın "harabeler" gerekçe gösterildiği ifade edilmiştir. Aynı şikâyette yine Baldari tarafından Homs yakınlarında alınmak istenen bir bahçenin ise; genel yol, şehre uzaklık, denize yakınlık gerekçeleriyle mani olunduğu bildirilmiştir. Satışların yapılmasında ısrarcı olan, engellemelerin hükümsüz olduğunu iddia eden İtalyan elçiliği aksi takdirde konuyu daha üst makamlara götürmekle tehdit etmiştir.[41]

Yabancı İşgaline Karşı Alınan Tedbirler

Sultan II. Abdülhamid'in bazı Avrupalı devletleri menfaatleri çerçevesinde karşı karşıya getirmesi ve bu yolla Osmanlı Devleti'nin rahat nefes almasını sağlamaya çalışması artık bilinen yöntemlerindendir. Trablusgarp meselesinde de bu politikayı izlemeye çalışmış ama bir taraftan İngiltere diğer taraftan Almanya'nın İtalya'yı küstürmemeye ve karşılarına almaya yanaşmamaları durumu zorlaştırmıştır. İtalya'nın emelleri hakkında bilgi sahibi olan Padişah Trablusgarp'ın sınırlarını mümkün mertebe ileriye götürmeye çalışmış, İslamiyeti zenci kabileler arasında yaymaya gayret göstermiştir. Mesela Trablus'un güney sınırlarını genişleterek Gat'tan sonra Fizan'ın güneyinde Tibetsi ve Berka bölglerini oluşturmuştur.[42] Sultan II. Abdülhamid'e muhtelif konularda ve çok sayıda layiha sunulduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı da Trablusgarp ile ilgilidir. Burası ile ilgili sunulan layihalarda acil olarak yapılması istenen hususlar olduğu gibi, görülen aksaklıklarla olumsuzluklara da yer verilmiştir; Osmanlı kanunlarının uygulanmamasından kaynaklanan kötü yönetim, hem yöneticilerin eksikliği hem de var olanların vatandaşlara iyi davranmaması, çıkan bazı isyanların kontrol altına alınamaması, vilayetteki yönetim zafiyetine paralel olarak görülen rüşvet ve yolsuzluklar, Cezayir ve Tunus'un işgali sonrası oluşan kötü hava ile Trablusgarp için oluşturdukları ciddi tehlike…[43] Eğitim, sağlık idari ve daha birçok alan ile ilgili olarak sunulan layihalardan bazıları da askeri konular ile ilgilidir. Genelde asker sayısının yeterli olmadığı, Tunus ve Trablusgarp halkı arasındaki anlaşmazlığı gidermek amacıyla seyyar karakol kurulması; biriken vergilerin tahsili, arazi anlaşmazlıklarının halli, bazı yerlerde güvenliğin sağlanarak ahalinin yerleştirilmesi, ticari faaliyetlerinin canlandırılması için güvenliğin sağlanması vs. hususlar için askeri tedbirlerin alınması gereğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Trablusgarp halkından 1200 süvari ile 6000 piyadeden oluşacak askeri birliğin kurulması da teklif edilmiştir.[44]

Trablusgarp ile ilgili layihalarda sahil güvenliği ile ilgili talepler de yer almaktadır. Bu amaçla gemi ve tekne istenmiş, sahil güvenliğini sağlamak amacıyla görev yapacak olanların ihtiyaç duyacakları binek hayvanlarının halktan istenmemesi ve devlet tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu arada bazı Yahudi ve Alman kökenlilerin kötü fikirler yaydıkları, bölgede karışıklık çıkarmaya çalıştıkları,

[41] Yiner, age. s. 344
[42] Halil Dal, agt., s.18
[43] Aisha Moftah Milad, **II. Abdülhamid Dönemi Trablusgarb Vilayeti Islahat Layihaları**, Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 33. Örneğin; valilerden Namık, Ahmet Rasim, Haşim paşalar ile Hüseyin Efendi dönemlerinde hiçbir işin rüşvetsiz yerine getirilmediğinden şikâyet edilmiştir. Ayrıca zorla ve şiddete başvurularak tahsil edilen öşürlerin sadece %30'nun devlete aktarılabildiği geri kalanının memurlar tarafından paylaşıldığı ifade edilmiştir. (Aynı tez s. 37).
[44] Milad, agt. s. 41-43

kaçakçılığın önüne geçilmesi için silah alım-satımının yasaklanması da teklif edilmiştir. Ayrıca işgalci İngilizlerin Sudanlıları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttıkları, bunun önüne geçilmesi için tedbir alınması istenmiştir. Sudanlıların güvenlerinin kazanılması için gerekli tedbirlerin alınması üzerinde de durulmuştur.[45]

Trablusgarp'ın denize olan kıyılarının çok fazla olması bir taraftan ayrı bir stratejik değer katarken diğer taraftan savunmasını güçleştiren ve saldırılara karşı korumayı zorlaştıran husus olmuştur. Bir taraftan Tunus'u işgal eden Fransa'nın diğer taraftan Mısır'ı sömürge haline getiren İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin sınırları için oluşturdukları tehlike günden güne artmıştır. Seraskerliğin 29 Nisan 1899 tarihli yazılarında sınır güvenliği için gerekli tedbirlerin biran evvel alınmasına vurgu yapılmıştır.[46] Trablusgarp ile ilgili yapılan taleplerde çoğu kez ödeneklere vurgu yapılması bu konuda ciddi sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Bazen çözüm olarak bölgede toplanan vergilerin bir kısmının ödenek olarak ayrılması ve güvenlik tedbirleri için yapılacak harcamalarda kullanılması tavsiye edilmiştir. Ancak vergilerin yetersizliği, yeterli bir şekilde toplanamaması, toplanan vergilerin önemli bir kısmının Devlet hazinesine aktarılamaması ve dolayısıyla bölge için Devletin topladığı vergilerden çok daha fazla harcama yapmak zorunda kalınmış olması bilinen hususlardandır.

Trablusgarp güvenliği için talep veya tavsiye edilen hususlardan bir tanesi de hem eldeki mevcut silahların eskimiş-yetersiz olması ve yenileriyle değişimi hem de halka silah dağıtılması olmuştur. Nitekim daha önce halka silah dağıtılmış ancak bu silahların kısa menzilli Şinayder tüfeklerinin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu, bunların yerine Henri Martini tüfeklerinin halka dağıtılması istenmiştir. Bu değişim aynı zamanda halkın manevi gücünün yükselmesine vesile olacak ve güvenliğin daha güçlü bir şekilde sağlanmasına katkı yapacaktır. Seraskerlik ve Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı arasında karşılıklı yapılan yazışmalarda bir taraftan alınması gereken tedbirlere başvurulması hususuna vurgu yapılırken diğer taraftan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Osmanlı Devleti aleyhinde ve zararına olarak yürüttükleri faaliyetlere de dikkat çekilmiştir. Özellikle denizden gelebilecek saldırılara dikkat çekilmiş, Trablusgarp sahillerinin uzunluğu, ihtiyaçların karşılanması hususunda çekilebilecek sıkıntılara vurgu yapılarak ihtiyaçların karşılanmasının aciliyetine dikkat çekilmiştir.[47]

Trablusgarp'ın askeri fırkasının sayıca yetersiz olduğu ve bunun takviyesi için bazı tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. Örneğin, 30 Mayıs 1902 tarihli vesikada ifade edildiğine göre, Dördüncü ve Beşinci ordulardan buraya gönderilmek üzere 4239 askerin ayrılarak gönderilmesi kararlaştırılmış ve ilk etapta 1539'u Mekke Vapuru ile Trablusgarp'a gönderilmiştir. Ayrıca bunlardan 2700'ünün de gönderilmek üzere İskelelere sevk edildiği bildirilmiştir.[48] Trablusgarp Askeri Fırkasının topçu sınıfının daha iyi duruma getirilmesi için seri toplarla vs. mühimmatla takviyesi hususu da gündeme gelmiştir. Bu konu ile ilgilenmek üzere Hurşit Bey görevlendirilmiştir. İhtiyaç duyulan malzemenin satın alma

[45] Milad, agt. s. 43
[46] BOA, **Y. PRK. ASK**, 150/55 18 Zilhicce 1316
[47] BOA, **Y. PRK. ASK**., 150/90, 6 Nisan 1314
[48] BOA, **Y. MTV**. 230/119 21 Safer 1320

yoluyla tedarikinin zaman alacağı acil olarak altı bataryalı Manatelli sahra topunun beşer yüz atımlık cephanesiyle birlikte gönderilmesi talimatı verilmiştir.[49]

Trablusgarp'tan Seraskerliğe gönderilen 28 Temmuz 1902 tarihli yazıda hem mevcut tehlikelere dikkat çekilmiş hem de yapılması gerekenlerle ilgili taleplerde bulunulmuştur. Fransızların Gat ve Grames taraflarına yönelik saldırılarının engellenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu gaye ile yerli halktan istifade edilebileceği ve söz konusu[50] bölgeye kuvvet gönderilmesi, görev alacakların mahalli lisana aşina olmaları, bölgede etkili olabilmek için Halifelik nüfuzundan istifade edilerek aşiretlere ehliyetli kişilerin gönderilmesinin ciddi faydalar sağlayacağı ifade edilmiştir. Fransızların Gat sınırına yaklaşık 8-10 km. kadar sokulup barakalar inşa ettikleri gibi bazı insanları da katletmişlerdir. Trablusgarp Fırka Komutanı Recep Paşa, Serasker Rıza Paşa ve Erkan-ı Harb Dairesi arasında seri yazışmalar gerçekleşmiş bu arada irade çıkmasına rağmen iki dağ topunun gönderilmemiş olması Rıza Paşa'nın serzenişine sebep olmuştur.

Trablusgarp savunması için düşünülen tedbirlerden bir tanesi de yeni bir askeri fırkanın kurulmasının kararlaştırılmış olmasıdır. Yapılan seri yazışmalarda Trablusgarp askeri idaresi tarafından teklif edilen yeni bir askeri fırka teşkili talebinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bununla ilgili olarak 25 Kasım 1901 tarihinde Seraskerlik tarafından Trablusgarp komutanlığına tebligat yapılmıştır. Fırka teşkili ile ilgili olarak nizamname hazırlanmıştır. Buna göre; teşkil edilecek birliklerde teğmen, üsteğmen ve gerek görülürse kolağalık rütbesine kadar halkın ileri gelenlerinin çocuklarına tevcih edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca tabur imamlığı ile alay müftülüklerine de bölgedeki âlimlerin kabiliyetli ve talipli olanlarına verilmesi kararlaştırılmıştır.[51] Bu arada İstanbul'da Trablusgarp kökenli bir kısım insanlarla müzakereler yapılmış, her türlü ihtimale karşılık Trablusgarp savunmasının orada mevut birliklerle yapılması zorunluluğuna temas edilmiştir. Aynı toplantıda yüzbaşılığa kadar askeri rütbenin bölgede yaşayan halkın ileri gelenlerin çocuklarına verilmesi, vilayet merkezinde bir askeri idadinin açılması, vilayetin ihtiyaçları için 10.000 liralık gelirin sağlanmasının ihtimal dâhilinde olduğu ifade edilmiştir.[52]

Yeni bir askeri fırka teşkili için görevlendirmeler de yapılmıştır. Piyade sınıfında Birinci Fırka Muallimi Miralay Mehmet Faik, İkinci ve Üçüncü Ordu muallimleri Binbaşı İsmail Cemil ile Halil Sami, süvari sınıfından İkinci Ordu Muallimi Miralay Suphi, Hassa Süvari Beşinci Alayı Muallimi Kaymakam Şevket, topçu sınıfından Kara Mühendishanesi Eğitim Muallimi Kaymakam Rıza, Yaverlerden Mehmet Nüsret Efendiler seçilerek kendilerine tebligat yapılmış ve Trablusgarb'a gönderilmişlerdir.[53] Askeri

[49] BOA, **Y. MTV**, aynı tarihli vesika
[50] BOA, **Y. PRK. ASK**. 183/62, 21 Rebiülahir 1320
[51] Yiner, age. s. 267-68
[52] Yiner, age. s. 267
[53] Yiner, age. s. 267

tedbirlerden bir tanesi de ağırlığı Kuloğullarından olmak üzere Hamidiye Alaylarının teşkil edilmesi olmuştur.[54]

Bir İtalyan Rahibin Öldürülmesi

Osmanlı Devleti İtalya'nın Trablusgarp ile ilgili emellerinin farkında olmakla birlikte, iki ülke arasındaki ticaret hacmi de giderek gelişmekte idi. İtalya'nın Trablusgarp ile ilgili ekonomik ve ticari bağlantıları da giderek artmaktaydı. Mesela 1895 yılında İtalya'nın Trablusgarp'ın dış ticaret hacmindeki yeri %5 seviyesinde iken bu oran 1910 yılında %50'yi bulmuştur. Ancak arka arkaya gelen bazı gelişmeler Osmanlı-İtalya ilişkilerini ciddi şekilde bozmaya başlamıştır. Bunlar; İtalya'ya ait bazı gemilere Osmanlı İdarecileri tarafından el konulması, Kuzey Afrika'da ve özellikle Trablusgarp'ta açmaya çalıştıkları Banco di Roma şubelerinin açılışlarının engellenmeye çalışılması, halkın bu banka ile iş yapmalarını önleme girişimleri ve nihayet Derne'de bir Hıristiyan rahibin öldürülmesidir.[55]

Derne'de Custinyo adlı bir İtalyan rahip 21 Mart 1908 tarihinde evinde ölü olarak bulunmuştur. Olay Bingazi Mutasarrıfı tarafından Sadarete bildirilmiştir. Görevliler hemen olayı tahkik etmeye başlamışlardır. Bu arada maktul ile aynı otelin bitişik odasında kalan rahip ve kavasın[56] durumundan şüphelenildiği için ifadeleri alınmak istenmiş ancak İtalyan konsolosluğu buna engel olmuştur. Maktulun bulunamaması İtalyanların olayı bahane ederek tehditler savurmalarına sebep olmuş 15 Mayıs 1908 tarihinde bir İtalyan Savaş gemisi Bingazi üzerinden Trablusgarp'a gelmiştir. İtalyan Dışişleri Bakanı olayı meclislerine taşımış ve mevcut durumun Osmanlı-İtalyan ilişkilerini olumsuz etkilediğini beyan etmiştir. Bu arada emlak alımı konusuna da değinerek İtalyanlara emlak alımı hususunda çıkarılan engellemelere de değinmiştir.[57]

Savunma Tedbirleri Çerçevesinde Silahların Değişimi Meselesi

Osmanlı İdaresi, hem İtalyanların hem Mısır'a yerleşmiş olan İngilizlerin hem de Tunus'u işgal eden Fransızların eylem ve maksatları hakkında bilgi sahibi olduğundan mevcut imkânları zorlayarak da olsa Trablusgarp ve Bingazi için ciddi çaba sarf etmiştir. Bölge yönetiminin de talepleri dikkate alınarak bir kısım çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Dördüncü ve Beşinci ordulardan sağlanacak olan 4 bin küsur askerin tefrik edilerek gönderilmesi, ihtiyaç duyulan topların sağlanarak sevk edilmesi, miadını doldurmuş veya demode olmuş silahların yenileriyle değişiminin sağlanması vs. bu işlerin sevk ve organizasyonu için görevlendirilen subaylardan bir tanesi Hurşit Beydir. Acil olarak 6 bataryadan oluşan

[54] Zekeriya Kurşun, "Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin Mukadderatındaki Yeri", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, **Bildiriler**, TTK, Ankara 2013, s. 7

[55] Zoubeir Khalfallah, **Trablusgarb Meselesi Ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)**, Mimar Sinan Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 87

[56] Kavas kavram olarak; silahlı muhafız, silahlı asker, tüfekli asker anlamına gelmekte olup daha çok devlet görevlileri, elçi, konsolos, mübaşir gibi yabancı memurların maiyet ve hizmetinde bulunan polis- asker manasına gelmektedir. Ayrıca patrikhanelerde de görev yapıp özel giysisi olan koruma görevi yapan kişilere de denmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız; Mehmet Canatar, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", **İlmi Araştırmalar Dergisi-4**, İstanbul 1997, s. 67-88

[57] Yiner, age. s. 320-321

Manatelli sahra topunun beş yüz atımlık cephanesiyle birlikte gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[58] Her ne kadar kısa ve uzun vadede bölgenin ihtiyaç duyduğu silah ve mühimmat konusunda önemli çalışma ve tespitler yapılmışsa da bu ihtiyaçların karşılanması kolay olmadığı gibi çoğu zaman da gerçekleşememiştir. Bölgenin hassasiyetini yakından bilen Trablusgarp Valisi Recep Paşa ısrarlı bir şekilde taleplerini İstanbul'a bildirdiği halde karşılık görmeyince ciddi sıkıntıya girmiş ve 25 Aralık 1903 tarihinde Seraskerliğe gönderdiği telgrafla istifa girişiminde bulunmuş ancak bu istifası kabul edilmemiştir.[59]

Trablusgarp için ihtiyaç duyulan veya talep edilen silah ve cephane ile ilgili itiraz kaydına rastlanmadığı gibi kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Valilik, Seraskerlik ve Sadaret arasında yapılan yazışmalardan ihtiyaçların makul görüldüğü, taleplerin karşılanmasının aciliyetine vurgu yapıldığı hatta Padişah'ın onayına rağmen bir türlü gerçekleşmediği görülmektedir. Özellikle Ekim 1905 tarihinde yapılan karşılıklı yazışmalarda bu durum net olarak gözükmekte ve haklı olarak Valiliğin şikâyetine mucip olmaktadır. Söz konusu yazışmalardan sonra Sadaret tarafından Seraskerliğe talimat verilmiş, Talimatta Trablusgarp yönetimi ile irtibata geçilerek taleplerinin öğrenilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda 35 bin büyük çaplı mavzer tüfeği ve bunlar için gerekli olan cephanenin muhtelif yerlerden karşılanması kararlaştırılmıştır. Gönderilen silah ve cephane 30 Mayıs 1906 tarihinde Trablusgarp'a ulaştırılıp teslim edilmiştir.[60] Trablusgarp'tan gönderilen yazılarda; eşkıyanın elinde bulunan silahların daha uzun menzilli olduğu buna karşılık jandarmanın tüfeklerinin artık terk edilmiş bulunan Şınayder tipi olduğu belirtilmiştir. Bir dizi yazışma ve Seraskerliğin girişimiyle eski tüfeklerin Henry Martini tüfekleriyle değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Serasker Rıza Paşa Trablusgarp Fırka Komutanlığı tarafından talep edilen silahların gönderilmesinin Padişah tarafından onaylandığını ifade ederek Sadaretin Tophane-i Amire'ye tebligatta bulunmasını istemiştir.[61]

İşgal Hazırlıklarına Dair Bazı Haberler

İtalya'nın Avrupalı devletlerle yapmış bulunduğu gizli ve açık görüşme ve anlaşmalarda Trablusgarp'ı işgale ikna etmiş, bir bakıma bölge üzerindeki karşılıklı menfaatler gereği isteklerini kabul ettirmişti. Yani İtalya; İngiltere, Fransa, Rusya ile anlaştığı gibi müttefiki olan Almanya ve Avusturya ile de Trablusgarp'ı işgal konusunda anlaşmıştı. Zaman daralmakta ve artık İtalya için işgal planını uygulamaya koyma zamanı yakınlaşmıştı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra bir kısım Osmanlı toprağının ilhakı, Tunus'u işgali altında bulunduran Fransa'nın güney ve doğu sınırlarını genişletme teşebbüsleri İtalya'nın işgal hazırlıklarını hızlandırmasını netice verdi. Giolotti'nin Mart 1911 tarihinde başbakanlığa gelmesinden sonra askeri hazırlıklara hız verilmiştir. Diğer taraftan İtalyan gazetelerinde Trablusgarp

[58] Yiner, age. s. 263
[59] Yiner, age. s. 268
[60] Yiner, age. s. 278-279
[61] Yiner, age. s. 284-285

ile ilgili yayınlarda ciddi bir artış sezilmekte burayı işgalle ilgili kışkırtıcı yayınlar yapılmaktaydı.[62] Örneğin;

"İtalya kavmi birliğini sağladığı tarihten bugüne kadar, yani pek çok defa Trablusgarp'ı zabt ve işgal edecek zamanlar kaçırmıştır. Hâlbuki Roma tarihi ispat ediyor ki, bu meselede vukua gelecek her türlü duraklama bizim için geriye atılmış adım ve kaybedilmiş fırsatlardan başka bir şey olamaz. İtalya, kesin surette kan dökmeksizin Trablusgarb'ı işgal edebilir. Osmanlı donanması, İtalyan donanmasına nazaran çok zayıftır. Çünkü İtalyan donanması karşısında Osmanlı donanması Trablusgarb'ı savunmaya bile güç yettiremeyecektir. İtalya elini çabuk tutup bir an önce Trablusgarb'ı işgal etmelidir."[63]

Giornale d'Italya gazetesinin 10 Mart 1911 tarihli nüshasında ise; *"Tunus olayından beri İtalyan dış siyasetinin bütün gayretinin öbür büyük devletlerin egemenliği dışında kaldığı, Akdeniz Afrikası'nın tek bölgesinde, Trablus'ta İtalya'nın iktisadi ve siyasi etkisinin kırılmaya çalışıldığı"* İttihat ve Terakki İdaresinin İtalyan menfaatleriyle milli şerefine aykırı davranışlar sergilediği, İtalyan hükümetinin ise buna karşılık hiçbir şey yapmadığı eleştirisine yer verilmiştir. Trablusgarp'taki İtalyan menfaatlerinin elde edilmesi için hükümetin üzerinde baskı kurulması gereğine vurgu yapılmaktaydı. Bu arada gazeteyi şikâyet eden Osmanlı büyükelçisine söz konusunu makalenin ehemmiyetinin bulunmadığı İtalyan Dışişleri bakanı tarafından söylenmekteydi.[64] İtalya'nın resmi yayın organı La Tribuna ise kendi gazetelerine Trablusgarp işgalinden söz etmemeleri çağrısında bulunmaktaydı. Aynı gazete her gün yayınlanan makalelerinde İtalya'nın yakın zamanda Trablusgarp'ı işgal edeceği yolundaki haberleri yalanlamaktaydı.[65]

Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı topraklarının işgal ve ilhakı, İngiltere ve Fransa'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetleri, Almanya'nın dahi Trablusgarp'ta bir kısım faaliyetlerde bulunması İtalyanlarda ciddi rahatsızlığa sebebiyet vermiş, Tunus'u Fransa'ya kaptırdıkları gibi burayı kaptırma korkusu sarmıştır. İtalyan kamuoyunu etkileyen basınlarında Trablusgarp ile Bingazi'nin biran evvel İtalyan topraklarına katılması ve zamanının gelip geçtiğine dair yazılar yer almaya başlamıştır. Bu yayınların da etkisiyle kamuoyu büyük devletlerinin her adımını takip etmeye ve daha duyarlı olmaya başlamışlardı.[66]

İtalyan Basınında Trablusgarp'a ve Yöneticilere Dair Menfi Propaganda

Başta Banco di Roma olmak üzere İtalyanların yayılmacı emellerine engel olan İbrahim Paşa büyük tepkilere muhatap olmuş ve İtalyan basınında istenmeyen adam ilan edilmiştir. Kendi hükümetlerine çağrıda bulunarak Osmanlı Hükümetine baskı yapmalarını ve valinin görevden alınmasını istemişlerdir. İbrahim Paşa'nın engellemeleriyle ilgili olarak İtalyan Büyük Elçiliği tarafından 4 Şubat 1911 tarihinde

[62] Khalfallah, agt., s. 91
[63] Khalfallah, agt., s. 93
[64] Khalfallah, agt., s. 93
[65] Khalfallah, agt., s. 94
[66] Khalfallah, agt., s. 91-92

bir muhtıra verilerek şikâyetçi olmuşlardır. İbrahim Paşa, Banco di Roma'dan 20.000 Franklık kredi kullanan Trablusgarp Belediyesi'ne müdahale ederek engellediği gibi aynı şartlarda Osmanlı Bankası'ndan kredi almasını sağlamıştır. Bu son hareket İtalyanları hiddete getirmiş durumu protesto etmekle kalmayarak valinin değiştirilmesini istemişlerdir.[67] İbrahim Paşa ile ilgili olarak aleyhteki yazılar İtalyan gazetelerinde neşredilmeye devam ederken, İtalya'nın müttefiki olan Almanya ve Avusturya'nın olaya müdahil olmasından sonra Osmanlı Hükümeti üzerindeki baskılar artmıştır. Bu baskılar sonucunda Osmanlı Hükümeti İbrahim Paşa'yı görevden almıştır.[68]

Sonuç

Birliğini tamamlar tamamlamaz sömürge arayışına giren İtalya gözünü Osmanlı topraklarına dikmiştir. Tunus'u Fransızlara kaptırdıktan sonra Trablusgarp'ı gündemine almış ve uzun süren işgal zemini için her türlü çabayı sarf etmiştir. Aynı döneme denk gelen Avrupa'daki bloklaşmalar işine yaramış ve bundan istifade yoluna gitmiştir. Hem İngiltere'nin hem Almanya'nın İtalya'yı kendi taraflarına çekmek istemeleri Trablusgarp üzerindeki emellerini kabul etme neticesini doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çok ciddi sıkıntılar içinde olması, topraklarının sömürge alanı haline dönüştürülmesi, içte ve dışta baş etmeye çalıştığı sıkıntılar emperyalistlerin ekmeğine yağ sürmüş ve bundan azami istifade etmişlerdir. Daha ilk yıllarından itibaren İtalya'nın emelleri hakkında bilgi sahibi olan Osmanlı Devleti yeterli olmasa da İtalya ile mücadele etmiş ve özellikle mahalli yöneticiler ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Ancak Trablusgarp ve Bingazi'nin çok uzun sahillere sahip bulunması, Osmanlı Donanmasının istenilen caydırıcılığa sahip bulunmaması, diğer taraftan İtalya'nın daha güçlü donanmaya sahip olmakla birlikte Trablusgarp'a çok daha kolay ulaşabilir olması Osmanlı Devleti'nin aleyhindeki önemli zorlukları oluşturmuştur.

İtalya'nın bir taraftan göçmen sevkiyatı, diğer taraftan kurmuş bulunduğu banka şubeleri ile yoğun emlak-arazi alımına girişmesi ciddi endişelere sebep olmuş, gösterilen tüm çabalara rağmen buna engel olunamamıştır. İkinci Meşrutiyetin ilanı sonrası malum gelişmeler İtalya'nın işini kolaylaştırmış ve ilk fırsatta bölgeyi işgal etmiştir.

Kaynakça

Canatar, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", İlmi Araştırmalar Dergisi-4, İstanbul 1997

Childs, Tımothy W., Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri, Çev. Deniz Berktay; Türkiye İş Bankası Kültür Y., İstanbul 2008.

[67] Kurtcephe, age., s. 27
[68] Necdet Bilgi, "Trablusgarb'a Dair Bir Layiha", Türk Dünyası İncelemeleri dergisi, S. III, İzmir 1999, s. 84-85; Kurtcephe, age., s. 28

Çaycı, Abdurrahman, İtalya'nın Tunus'ta Üstünlük Teşebbüsü; Cedeyda Meselesi, Bu Meseleye Osmanlı Devleti'nin Müdahale ve Hakemliği, VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 2. Baskı (Tıpkıbasım), TTK., Ankara 2011

Dal, Halil, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İtalyan İlişkileri (1850-1900), Muğla Sıtkı Koçman Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2017

Grassi, Fabio L., "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, Bildiriler, TTK, Ankara 2013.

Grassi, Fabio L., Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler, Çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.

Gürer, Mümtaz Onur, İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913), Ege Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007

H. C. Seppings-Wright, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Karasapan, Celal Tevfik, Libya (Trablusgarp, Bingazi ve Fizan), Resimli Posta Matbaası Ltd. Ş. Ankara 1960.

Kaşıyuğun, Ali, Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları Ve I. Dünya Savaşı'na Girişi (1911-1914), Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. SBE., Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2014.

Kavas, Ahmet, "Trablusgarp Savaşı: Osmanlı Ordusunun Senusiye Hareketi İle Müşterek Savaşı", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, Bildiriler, TTK, Ankara 2013

Khalfallah, Zoubeir, Trablusgarb Meselesi Ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912), Mimar Sinan Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009

Kurşun, Zekeriya, "Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin Mukadderatındaki Yeri", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, Bildiriler, TTK, Ankara 2013, s. 7

Kurtcephe, İsrafil, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), TTK, Ankara 1995.

Mansilla, Paulino Toledo (DR. Şili Büyükelçiliği/Ankara), "Trablusgarp Savaşının İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu", Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir, Bildiriler, TTK, Ankara 2013.

Mert, Özcan, “Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma’nın Trablusgarp’taki Faaliyetleri”, Belleten, C. LI, S. 200’den Ayrıbasım, TTK. Basımevi, Ankara 1987, s. 840

Mete, Şengül, XIX. Yüzyılın Başlarında Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996.

Milad, Aisha Moftah, II. Abdülhamid Dönemi Trablusgarb Vilayeti Islahat Layihaları, Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016

Orhan, Müge, Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi, Trakya Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010

Özdağ, Abdullah, Trablusgarp Vilayeti’de İdari Ve Sosyo-Ekonomik Yapı (1876-1911), Gazi Ü. SBE., Tarih ABD., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

Rodoslu Ebü’l-Müzaffer Receb, Trablusgarb Ahvali Yeni Dünya, İstanbul 1327.

Şeber, Nurdan İpek, Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı’nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları, İSAM Osmanlı Araştırmaları, S. 38, İstanbul 2011.

Temel, Mehmet, “Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti Ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler Ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar”, Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 22, S. 1, Ankara 2005.

Uçarol, Rifat, Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

Yiner, Abdulnasır, Müşir Recep Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.

Yüksel, Mehmet, Osmanlı Son Döneminde Trablusgarp Vilayetinin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1872-1911), Hitit Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2016.

TÜRKİYE'DE TAMAMLAYICI SAĞLIK SİGORTASI UYGULAMASININ ÖZEL SAĞLIK SİGORTASININ GELİŞİMİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdülnaim TEMUR

İstanbul Gelişim Üniversitesi, UBYO, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

Öz

Sağlık, insanoğlunun kaybettiğinde geri kazanabilmek için büyük bedeller ödemeye hazır olduğu yaşamın en önemli faktörüdür. Devlet, vatandaşının birçok sağlık riskinin finansörü olmakla birlikte bazı risklerin vatandaşın kendi imkânlarını kullanarak karşılanmasını da istemektedir. İmkânı olan vatandaşlar da kendi üzerlerinde bırakılan riski bazen bireysel olarak üstlenirken bazen de özel sağlık sigortası satın alarak karşılayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı Hazine Müsteşarlığı tarafından 2012 yılında yayınlanan genelge ile uygulamaya konulan ve görece daha ucuz olan Tamamlayıcı Sağlık Sigortası'nın özel sağlık sigortasına katkısını incelemektir. Türkiye'de özel sağlık sigortasının ve daha sonra tamamlayıcı sağlık sigortasının uygulanmasıyla birlikte günümüze kadar ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir. Tamamlayıcı sağlık sigortasının vatandaşa yeterince tanıtılamaması ve uygulamada aksaklıkların yaşanması sonucu başlangıçta hedeflenen seviyeye henüz gelemediği; sigorta sektörü, sağlık sektörü ve kamu otoritesinin el birliğiyle bu zorlukların aşılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel Sağlık Sigortası, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Sigorta.

EXAMINATION OF THE APPLICATION OF COMPLEMENTARY HEALTH INSURANCE IN TURKEY TO THE DEVELOPMENT OF PRIVATE HEALTH INSURANCE

Abstract

Health is the most important treasure in people's lives that can be understood only if it is lost. Generally, the government being a financier of health risk, it may want some of the risks to be met by citizens using their own means. Citizens who can adjust to that kind of situation afford by paying out of pocket or by buying private health insurance. The aim of this research is to examine the private insurance contribution of the Complementary Health Insurance, which is implemented by the Treasury under the circulars published in 2012, which is relatively cheaper than Private Health Insurance. As a result of the disruptions experienced from the introduction of complementary health insurance to the application of

insurance companies, it has been concluded that the insurance sector, health sector, and public authority have not reached the targeted level yet.

Key Words: Private Health Insurance, Complementary Health Insurance, Insurance.

1. Giriş

Ülkeler, sağlık harcamalarını karşılayabilecekleri bir düzeyde tutmak ve mali sürdürülebilirliklerini sağlamak amacıyla prim oranlarının ve/veya vergilerin artırılması, sunulan sağlık hizmetleri kapsamının daraltılması, önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerine daha fazla önem verilmesi, fiyat tarifelerinin düşürülmesi, özel sigorta sektöründen yararlanılması gibi çeşitli araçlara ihtiyaç duymaktadır.(Varoğlu, 2013, s.21). Özel sağlık sigortası; kamu sağlık harcamalarına destek olunması, risklerin ve maliyetlerin paylaşılması ve kamunun üzerinde oluşan sağlık hizmetlerinin mali baskısını azaltan ve kişilerin istedikleri doktor ve hastaneleri tercih edebilmelerini sağlayan ve böylece kişisel memnuniyetlerini artıran özelliğiyle sigorta sektöründe mühim bir yer tutmaktadır.

1.1. Özel Sağlık Sigortası

Sağlık harcamalarının, ülke ekonomilerinden daha hızlı artması ve sonuçta kamunun sosyal güvenlik yükünü arttırması, bu artışın toplumun sağlık düzeyini aynı oranda iyileştirmediği görüşünün yaygınlaşması, ekonomik ve siyasal tercihlerin değişmesi yönetimlerin kamu sağlık finansmanını özel sektöre ve bireylere kaydırmak amacıyla çeşitli yollar aramasına yol açmıştır.

Özel sağlık sigortası, bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olsun ya da olmasın sosyal sigorta şartlarına veya poliçe genel şartlarına göre sigortalının, özel veya iş hayatında karşılaşacağı hastalık ve/veya kaza sonunda ihtiyaç duyacağı hizmetlerin (hekim muayene ücretleri, ruhsatlı hastane masrafları, röntgen, laboratuvar, doğum, diş tedavi masrafları gibi masraflar ile hekimin göreceği lüzum üzerine yazmış olduğu reçetedeki ilaç) masraflarını karşılayan bir sigorta türüdür. (Yıldırım vd., 2012, s.77).

2. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası

Türkiye'de tamamlayıcı sağlık sigortasına yönelik ilk çalışmalar 2000 yılında başlatılmış ve 28 Haziran 2012 tarihinde SGK tarafından yayınlanan genelge ile bu sigortanın tanımı yapılmıştır. Kamu otoritesi, kişilerin hayatlarında sağlık sorunu oluşturacak risklerin sadece bir kısmını teminat altına alabilmektedir. Bu durumda, kişilerin sağlık hizmetlerinden istedikleri şekilde yararlanmaları engellenmiş ve kişilerin söz konusu sağlık riskine karşılık kendi bütçelerinden ödeme yapmalarını ya da özel sigorta yoluyla riski paylaşarak bu isteklerinin gerçekleşmesi gerekmektedir. (Çelik, 2004, s.8). Yapılan bilimsel çalışmalarda tamamlayıcı sağlık sigortası ile ilgili birden fazla tanıma rastlamak mümkündür. Bunlar;

Tamamlayıcı sağlık sigortası, sağlık hizmetini alan kişilerin üzerlerinde kalan sağlık riskini, çeşitli paketler ile teminat dâhilinde üzerine alan özel bir sağlık sigortası türüdür. (Tapan vd., 2015, s.79).

Tamamlayıcı sağlık sigortası, sağlık hizmeti alan kişinin, kendi üzerinde kalan sağlık finansı riskini teminat altına alan bir sağlık sigortası türüdür. (Deloitte-Yased, 2012, s.85).

Özel bir sağlık sigortası türü olan tamamlayıcı ve destekleyici sağlık sigortası (TDSS) sağlık hizmetlerinin finansmanındaki sorunları gidermek ya da en azından azaltabilmek amacıyla birçok ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de de kısa zaman önce uygulaması başlayan bu özel sigorta türü henüz yeterince yaygınlaşmamış olmakla beraber dünyada sağlık hizmetlerinin finansmanının genel gidişatına bakılınca zaman içinde daha da yaygınlaşacak gibi görünmektedir. (Önder, Ersoy, Karacaoğlu, 2016, s.25).

2.1. Amaç

Tamamlayıcı sağlık sigortasının amacına bakıldığında, Genel Sağlık Sigortası tarafından karşılanmayan sağlık hizmetleri ile fark ücretlerini tamamlamak, riskleri şirketler ile paylaşarak finansal sürdürebilirliğini sağlamak, kişilerde oluşabilecek herhangi bir sağlık riski neticesinde kişilerin sağlık harcamalarının yıkıcı etkisini azaltmak ve bu harcamaları kontrol eden bir sistem kurmaktır. (TÜSİAD, 2017).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ile ilgili çalışma grubunun raporunda da amaç ile ilgili;

Sektörün tüm taraflarınca oluşturulan tartışma ve üretim platformlarında, ülkemiz sağlık sektörünün sorunlarına tutarlı, kalıcı ve uzun soluklu çözümler bulabilmek amacıyla, dünyadaki gelişmeleri de izleyerek, katılımcı bir sürece girmiştir." denilmektedir. (TSS Gönüllü Çalışma Grubu, 2003, s.3).

2.2. Hedef

Türkiye'de Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının uygulanmasının getireceği faydalar konusunda yapılan çok sayıda çalışmalardan biri olan TÜSİAD'ın 2017 tarihli çalışma grubu raporunda hedefler sıralanmıştır. Buna göre kamu otoritesinin bu sistemi hayata geçirmesiyle olması gereken bazı hedefleri şöyle sıralanmıştır;

-Bireysel Emeklilik kapsamındaki kişileri tamamlayıcı sağlık sigortası kapsamına almak,

-Yeni gelişen teknoloji, yeni tedavi yöntemleri, otelcilik hizmetleri vb. gibi mali sürdürülebilirliğini riske edebilecek talepleri karşılamak,

-Özel sağlık sigortaları provizyon sistemlerinin hizmete girmesiyle sağlanabilecek ikinci kontrol mekanizmasını devreye sokmak,

-Çeşitlendirilmiş geri ödeme modeli yoluyla hizmet alan kişilerin hekim ve hastane seçme konusundaki haklarının uygulanmasını sağlamak,

-İlgili bakanlık, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları desteğiyle TSS tanıtımını yapmak.

Tamamlayıcı sağlık sigortası ile bireyler sağlık hizmeti alırlarken, genel sağlık sigortasının karşılamadığı hizmetlerin fark ücretini cepten ödemek zorunda kalmadan sigortayı satın aldıkları

şirketlerin hastanelere ödeme yapmalarını talep edeceklerdir. Sigorta şirketleri de katılımcıların risklerini paylaşacak, prim gelirleriyle ekonomiye kaynak sağlayacaklardır.

Tamamlayıcı sağlık sigortası ile GSS'nın üzerindeki harcama baskısını dengeleme ve kontrol etmede tüm araçların uygulama esnekliğini artıran ve bir anlamda sistemin sigortası konumunda bulunan bir yapıya sahiptir. Özel sigortacılığın geliştirilebilmesi ve ekonomiye yaratacağı katma değerin artırılarak milli gelir seviyesinin yükseltilebilmesi ve ihtiyaç duyanlar için de özel sağlık sigortalarının yanı sıra TSS'nda belli bir düzenlemeye tabi olarak sunulması yoluyla toplumsal gereksinimler de karşılanmış olacaktır. (Tapan vd., 2015, s.80).

2.3. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının Getirdiği Fırsatlar

Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının uygulanmasıyla birlikte sistemden yararlanan sigortalıların konfor alanlarının genişlemesiyle beraber mevcut sağlık sisteminin tam kapasiteyle çalışmasını temin etmenin yanı sıra mali yapı içerisinde vergi kaçağının önlenmesi bakımından da önemli bir kontrol aracı olmaktadır. Bu konu hakkında yapılan çalışmalarda maddeler halinde fırsatları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Genel sağlık sigortasının mali riskini paylaşma,
- Ödemelerin tümü, provizyon sürecine dayalı olarak yapılacağından prospektif kontrol,
- Sağlık hizmetinin kalitesi üzerinde fiyat nedeniyle oluşacak baskıların azalması,
- Hizmet alan kişilerin hekimini ve hastanesini seçme konusundaki sınırlarının genişlemesi,
- Genel sağlık sigortasından oluşabilecek aşırı taleplerin bu sisteme kanalize edilebilmesi,
- Provizyon sisteminin genel sağlık sigortası tarafından ek yatırım yapılmadan paylaşılabileceği,
- Kapasite kullanımını arttırarak maliyet avantajı sağlama,
- Özel sağlık sigortalarının daha ekonomik ve daha geniş bir yelpazede alternatif planları kapsayan özel anlaşmalarla ürün çeşitleri yoluyla daha geniş bir kitlelere ulaşması,
- Artan rekabet, hizmet kalitesini yükseltecek. (Çelik vd., 2004, s.11).
- Sağlık sektörü pazarının büyüme olasılığı olabilecek.
- Kamu finansmanı üzerindeki baskı hafifleyecek, özel sigorta sektörü için büyüme alanı doğacak ve kamu ile özel sağlık alanında faaliyet gösteren sağlık sunucuları daha etkin bir şekilde faaliyet gösterebileceklerdir.
- Sağlık harcamalarında yapılan cepten ödemelerin takibi de, vergilendirilmeleri sayesinde sağlanabilecektir. (Deloitte-Yased, 2012, s.88).

3. Çeşitli Ülkelerdeki Sağlık Sigortası Ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Uygulamaları

Avrupa'da uygulanan bir model olan tamamlayıcı sağlık sigortası, tüm sağlık risklerinde asgari meblağların karşılandığı genel sağlık sigortasının üzerine ödenen ek primler ile sağlık riskinin özel sigorta kurumları ile önceden paylaşıldığı bir modeldir. Fransa, Belçika, Almanya, Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi ülkelerde, sağlık harcamaları kapsamında kamunun karşılamadığı tutarı kısmen veya

tamamen karşılayan ‘’Tamamlayıcı Sağlık Sigortası’’ modeli kullanılmaktadır. (Deloitte-Yased, 2012, s.87).

Lister’in Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ile ilgili yapmış olduğu çalışmada şu ifadelere yer vermiştir; Avrupa Birliği’nde hemen hemen her ülkede, özel sektörün sağlık konusunda daha fazla role sahip olmasını sağlayıcı uygulamalar yürütülmekte ve yeni reform tedbirleri alınmaktadır. Bazı ülkelerde ise, devlet sigortasının yerini almakta ve halkın bir kısmının ilk tedavi teminatlarını üstlenmektedir. Tamamlayıcı sağlık sigortası uygulanan ülkelerin başında ABD, Almanya ve Hollanda gelmektedir. Avrupa’daki özel sağlık sigortalarının çoğu tamamlayıcı sağlık sigortası şeklindedir ve kamu sektörü tarafından hariç tutulan (ya da tamamen dâhil edilmeyen) hizmetleri kapsar. Sağlık sistemlerinin performansları hakkında hazırlanmış olan Dünya Sağlık Raporu 2000’de, sağlık fonlarını cepten ödemelerde, sağlık riskine değil de gelire bağlı olan (vergilendirmeye ya da sigortaya dayanan) ön ödeme şekillerine kaydırılması için tamamlayıcı sağlık sigortası iyi bir örnek olarak gösterilmektedir.

Tamamlayıcı sağlık sigortası Belçika, Danimarka (özellikle ilaçlar ve diş tedavisi), Fransa (poliklinik hizmetleri), İrlanda ve Lüksemburg (hastane ödemeleri), Hollanda (diş tedavisi) ve İsveç’te (çoğunlukla diş tedavisi) gibi hizmetler için geri ödenmesine teminat sağlamaktadır. İtalya’da yapılan reformların sonucu olarak İtalyan kuruluşlarının ulusal sağlık hizmetleri tarafından finanse edilen yasal yardım paketinin kapsamı dışında kalan hizmetlerin ödemelerini ve geri ödemesinin yapılmasına izin vermiştir. Hastalar Avusturya (ek özel sağlık sigortası paket ile birlikte), Belçika, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya’da ayakta tedavi masraflarını karşılamak için tamamlayıcı sağlık sigortası satın alabilir. Zorunlu sağlık sigortası sistemleri diş tedavisini hizmetini kapsam dışı yapmasına rağmen Avrupa Birliği’nde diş tedavisi için özel sağlık sigortası pazarı beklendiği kadar büyük değildir. Bunun nedenleri belli değildir. Avusturya, Belçika (serbest çalışanlar için), Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere’de diş tedavisi kapsam içinde bulunmaktadır. Tablo 1’de AB ülkelerinde tamamlayıcı sağlık sigortası tarafından sağlanan yardımlara örnekler verilmiştir. (Mossialos, Thomson, 2004, s.66).

3.1. İngiltere

İngiltere’de tamamlayıcı sağlık sigortası terimleri kullanılmamaktadır fakat bu tip poliçeler incelendiğinde tamamlayıcı sağlık sigortasının hizmetlerini içeren poliçeler mevcuttur. Commonwealth Fund yayınladığı verilere göre 2012 itibariyle nüfusun %10,9’u tamamlayıcı ve destekleyici özel sağlık sigortasından yararlanmaktadır. Resmi açıklamalara göre bu oran ekonomik krizin etkisiyle son yıllarda düşüş göstererek %8 civarına gerilemiştir. (The Commonwealth Fund, 2014). Lister, yine aynı çalışmasında değindiği bilgilere göre; Buna karşılık sağlık hizmeti, Ulusal Sağlık Hizmeti (NHS/National Health Service) tarafından verilmektedir. İngiltere’de devlet sağlık için yapılan tüm harcamaların yüzde 84’ünü karşılamaktadır. Aile hekimliği sistemi çok gelişmiştir ve sağlık sorunlarında öncelikle aile hekimine gidilmesi zorunludur. NHS kaza, acil durum ve yaşamı tehdit eden akut hastalıklarda yüksek standartta hizmet vermektedir. Ancak acil olmayan ameliyatlar için birkaç yılı bulan bekleme listeleri söz konusu olmaktadır. Bu durum özel sağlık sigortalarının çıkış noktası

olmuştur. Nüfusun yüzde 11'i tarafından tamamlayıcı sağlık sigortaları kullanılmakta olup bu oran giderek artmaktadır.

3.2. Almanya

Almanya'daki sağlık sistemi, sosyal yapının bir parçasıdır ve tüm vatandaşlar için sosyal refahın sağlanmasını öngörmektedir. Bu ilkenin yerine getirilmesi ortak davranışı vurgulamasına rağmen devletin, bu yapı içinde olayı direkt olarak finanse etmesi veya sosyal hizmetleri temin etmesi gerekliliği söz konusu değildir. Aksine devlet, bu rolü üstüne almaz ancak finansın ayrılması ve sistemin yönetimi, devlet onayı ile sağlık hizmetlerini (bazı kamu hastaneleri hariç) geniş anlamda özerk yapıları olan fonlara ve özel sektöre bırakmıştır.

Almanya'da nüfusun %90'ı genel sağlık sigortası kapsamında yer almaktadır. Belirli bir gelir rakamı üzerinde maaş alan tüm çalışanlar, zorunlu olarak genel sağlık sigortası alarak, brüt maaşlarının belirlenen bir yüzdesini prim olarak ödemektedirler. Almanya'da vatandaşlar yaş, sağlık durumları ve tercihleri doğrultusunda özel sağlık sigortası hizmetinden de yaralanabilmektedirler. Özel sağlık sigortası alanında, genel sağlık sigortasının kapsamının üzerine eklenen, tamamlayıcı sağlık sigortası modeli uygulanmaktadır. (Deloitte-Yased, 2012, s.80). Alman zorunlu sağlık sigortasına ek olarak vergiler, özel sağlık sigortası ve doğrudan cepten yapılan ödemeler de finansman kaynakları arasında yer almaktadır. Almanya'da yıllık 45.900 Euro geliri olan çalışanlar ve onların bakmakla yükümlü olduğu bireyler zorunlu sağlık sigortasından çıkma seçeneğine sahiptir. (Uğurluoğlu, Özgen, 2008, s.143).

3.3. Fransa

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Fransa'da yaygın bir şekilde kullanılmakta ve genellikle mutual olarak adlandırılan kâr amacı olmayan sigorta şirketleri oluşturmaktadır. (Franc, Pierre, 2015, s.119). Sigortalılar, genel sağlık sigortası paket tarafından kapsam içine alınan tedavi ve ilaçlar ile sınırlı kalması koşuluyla geri ödemesi yapılmayan maliyetler için, genellikle işverenleri vasıtasıyla ''mutuelles'' adı verilen kar amacı gütmeyen mesleki birliklerden tamamlayıcı sağlık sigortası satın alabilmektedirler. Bu doğrultuda, nüfusun %92'si isteğe bağlı tamamlayıcı sağlık sigortası kapsamındadır. 2013 verilerine göre mutualler, tamamlayıcı sağlık sigortası cirosunun %54'üne sahiptir. Mutualler özel sağlık sigortalıların 2/3'ünü kapsamaktadır. (38 milyon kişi). (Deloitte-Yased, 2012, s.87).

3.4. Hollanda

Hollanda'da zorunlu sağlık sigortası özel sigorta şirketleri tarafından sunulmakta olup nüfusun %98,5'ini kapsamaktadır. Hem tamamlayıcı hem de destekleyici sigorta sistemleriyle, sağlık hizmetlerinin hangi kuruluşlar tarafından ve nasıl sağlanacağının sigorta şirketlerinin inisiyatifinde olması sayesinde, sigortalılar kalite ve maliyet kriterleri açısından seçim olanağına sahip olmaktadır. Öte yandan, sigorta şirketleri, zorunlu sağlık sigortası talebinde bulunan kişileri kabul etmekle de yükümlüdür. Zorunlu sağlık sigortası kapsamındaki halkın çoğunluğu, genel sigorta kapsamı dışındaki

durumlar için, genellikle sigortalı oldukları sigorta şirketlerinden tamamlayıcı sağlık sigortasını da satın almaktadır. (Deloitte-Yased, 2012, s.87)

Tablo 1: AB Ülkelerinde Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Tarafından Sağlanan Yardımlar (Mossialos, Thomson, 2004, s.66).

Avusturya	• Hastanelere günlük ödeme (nakit faydası) • Alternatif tedavi
Belçika	• Yatan hasta veya ayakta hastaların maliyetlerinde ön ödemesi olmayan hizmetler için ortak ödemeler • Bakıcı maliyetleri (muhtaç durumda olanlar için)
Danimarka	• İlaçlar, diş tedavisi, psikoterapi, lensler gibi hizmetler için ortak ödemeler
Finlandiya	• Bazı kamu sektöründeki hastanelerin maliyetleri • Seyahat harcamaları
Fransa	• Ortak ödemeler • Kamu sektörü tarafından kapsanmayan tedaviler • Ev yardımları • Hastanelere günlük ödeme
Almanya	• Ayakta bakım hizmetleri • Diş tedavisi • Hastanelere günlük ödenekler (nakit faydası)
Yunanistan	• Hastanelere günlük ödenekler (nakit faydası)

İrlanda	• Ayakta hastaların uzman danışmanlıkları, X-ray ve diğer unsular tarafından kapsanması • Ayakta hastalar için alternatif tedavilerin kapsanması • Hastanelere günlük ödeme • Hastanelerde ergoterapi, X-ray, laboratuvar testleri ve ilaçların maliyetleri • Yatan hastalar, günlük bakım ve bazı ayakta hasta tedavileri için danışmanlık ücretleri • Analık yardımları • Huzurevinde iyileşme dönemi
İtalya	• Ortak ödemeler • Geri ödemesi olmayan hizmetler • Diş tedavisi • Hastanelere günlük ödeme
Lüksemburg	• Hastanelere ortak ödemeler • Ameliyat öncesi ve sonrası maliyetler ve bakım maliyetleri • Diş protezi • Yurt dışındaki cerrahi tedaviler • Tedavinin maliyetinde hiçbir anlaşması olmayan durumlarda kısmı geri ödeme
Hollanda	• Çoğunlukla diş bakımı • İlaçlar için ortak ödeme • Sınır ötesi bakım • Alternatif tedavi
Portekiz	• Diş tedavisi

	• Göz hekimliği • Ortak ödemeler • Nakdi yardımlar
İspanya	• Diş tedavisi
İsveç	• İlaçlar, diş tedavisi, alternatif tedavi için geri ödeme
İngiltere	• Nakdi faydalar

4. Türkiye'de Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Uygulamaları

Tasarruf çalışmalarının belirli bir düzeye ulaştığı noktada, tamamlayıcı sigorta modelinin benimsenmesi bir seçenek olarak değerlendirilebilir. Böylelikle SGK primi ödeyen çalışanlar, tamamlayıcı sigorta kapsamında, tercihleri dâhilinde ek alanlarda özel sigorta sahibi olabileceklerdir. Böylelikle genel sigorta sisteminin kapsamadığı alanları kapsayan ve ona tamamlayıcı nitelikte olan tamamlayıcı sigorta ile kişilerin SGK'ya ödedikleri prime ilave daha düşük primlerle özel sağlık sigortası alması söz konusu olabilecek, bu da erişimi kolaylaştıracağı için sektör hareketlenecektir. (Deloitte-Yased, 2012, s.88).

4.1. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası'nın Fiyatlandırılması

Tamamlayıcı sağlık sigortası söz konusu diğer özel sağlık sigorta poliçelerine göre düşük fiyatlara sahiptir. Bunun nedenlerine bakıldığında;

Tamamlayıcı sağlık sigortasında, sigorta şirketlerinin sağlık kuruluşlarına ödemeleri, genel sağlık sigortalarında kamunun karşıladığı rakam ile hastanelerin talep ettikleri rakam arasındaki farktan oluştuğundan özel sağlık sigortalarının getirdiği yükün çok altında yük getirmektedir. Bu nedenle; Özel sağlık sigortalarının kapsamı sınırsız olmakla birlikte tamamlayıcı sağlık sigortası, sosyal sağlık sigortasının teminat dışı bıraktığı alanları kapsadığından fiyat bakımından özel sağlık sigortasından daha ucuz olacaktır.

Türkiye'de özel sağlık sigortalarını tercih eden kişi sayısı yıllardır aynı olmakla birlikte tamamlayıcı sağlık sigortasında umulan sayı genel sağlık sigortasından yararlanan sigortalıların büyük bölümünü kapsayacak genişlikte olmasıdır. Böylelikle riskin geniş bir kesime yayılması nedeniyle de prim fiyatları düşük olacaktır. Bunun yanı sıra; özel sağlık sigortası, sadece özel hastaneler için geçerli olurken tamamlayıcı sağlık sigortasının kamu hastanelerini de kapsaması nedeniyle daha geniş bir uygulama alanı bulacağından fiyatları aşağı doğru çeken bir başka etken daha olacaktır. Doğal olarak özel sigortaların fiyatlarının çok altında olacaktır.

5. Türkiye'de Sağlık Sigortacılığı İle İlgili İstatistikler

Tablo 2: Özel sağlık Sigortası ve TSS sigortalı sayısı

Yıllar	Özel Sağlık Sigortası sigortalı sayısı	TSS Sigortalı Sayısı	Toplam
2014	2.149.593	64.266	2.213.859
2015	2.146.744	134.383	2.281.127
2016	2.273.215	404.975	2.678.190
2017	2.026.458	676.124	2.702.583
2018/Haziran	2.144.966	782.239	2.927.206

Kaynak: TSB verilerinden derlenmiştir.

Tamamlayıcı sağlık sigortası ile ilgili olarak 2000'li yılların başından bu yana hazırlık çalışmaları sürdürülmekteydi. Bu çalışmalar esnasında tamamlayıcı sağlık sigortasının uygulama geçmesiyle birlikte sayısal hedefler de verilmekteydi. Özel sağlık sigortalarına göre daha ucuz olması ve bütün genel sağlık sigortaları uygulamasından yararlananların ilgilendirmesi bakımından sisteme dâhil olacakların sayısının özel sağlık sigortalılarının çok üstünde olacağı beklenmekteydi. Nitekim OHSAD[1] tarafından yapılan bir çalışmada 2017 yılına kadar 10 milyon kişinin TSS'ye sahip olması beklenmekteydi. Sosyal Güvenlik Başkanlığında yapılan toplantıda tamamlayıcı sağlık sistemi ile ilk etapta asgari 6-7 milyon sigortalının hedeflendiği ve tüm sağlık giderlerinin kurum ve sigorta şirketleri arasında paylaşılması gerektiği ifade edilmiştir. (TSB, 2012, s.100). Tablo 2'de verilen rakamlara bakıldığında Türkiye'de tamamlayıcı sağlık sigortasından yararlanan kişi sayısının 2018 yılı itibariyle 782.239 olduğu görülmektedir.

Tamamlayıcı Sağlık sigortası ile ilgili kurum ve kuruluşların raporlarında belirlenen hedefler ile hedeflerin gerçekleşmesi arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle hedeflenen sigortalı sayısının ancak %10'una ulaşılabilmiştir. Bunun nedenlerine inildiğinde özellikle uzmanların bu konu hakkındaki kamuoyuna yansıyan beyanatlarına bakıldığında nedenler şu şekilde sıralanabilir;

[1] Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği.

- Tamamlayıcı sağlık sigortası özel sağlık sigortası portföyünde bulunan sigortalılardan herhangi bir geçiş sağlayamadı. Geniş teminatlara alışmış özel sağlık sigortasına sahip olan kişilerin, tamamlayıcı sağlık sigortası teminatlarını yeterli bulmamaları,
- Sağlık sigortası satan acentelerin, tamamlayıcı sağlık sigortası teminatları konusunda müşterilerini yeterince bilgilendirmemesi,
- Tamamlayıcı sağlık sigortası satan az sayıdaki sigorta şirketlerinin uygulama başlar başlamaz ciddi bir fiyat rekabetine girişmeleri nedeniyle kısa bir süre sonra bu branşta fiyatların gereğinden fazla düşmesiyle karlılıkların azalması sonucu, TSS satışına sıcak bakmamalarından dolayı satış faaliyetlerini aksatmaları.
- İlk defa sigortalanacak kişilerde şirketten şirkete farklı yaş uygulamasının olması. Şöyle ki bir sigorta şirketi ömür boyu yenileme garantisi vermek için sigortaya ilk başlangıç yaşını 55 olarak kabul ederken bir başka sigorta şirketi yenileme üst yaş sınırını 64 olarak kabul etmektedir. Bir başka deyişle TSS satan her sigorta şirketi müşteri kabulü ile ilgili farklı özel şartlar sunmaktadır.
- Özel hastane personelinin tamamlayıcı sağlık sigortası ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamasından dolayı bu sigortayı yaptırmış olan sigortalıların hayal kırıklığı yaşamalarına neden olabilmektedir.

Tablo 3: Sağlık sigortası ve TSS payları

YIL	Özel Sağlık sigortası prim üretimi	Sigorta Sektörü İçindeki Payı	TSS prim üretimi	Sigorta Sektörü İçindeki Payı	Toplam Prim üretimi
2009	1.389.190.431		-		
2010	1.675.102.838		-		
2011	1.962.896.089		-		
2012	2.171.268.858		-		
2013	2.398.317.061		-		
2014	2.667.397.715	11,8%	36.529.454	0,2%	**2.703.927.168**
2015	3.066.263.771	11,3%	72.642.875	0,3%	**3.138.906.646**
2016	3.672.136.666	10,4%	206.109.545	0,6%	**3.878.246.211**
2017	4.105.990.532	10,4%	493.315.618	1,2%	**4.599.306.150**

2018/Haziran	2.836.717.417	-	264.196.538	-	**3.100.913.955**

Kaynak: TSB verilerinden derlenmiştir.

Tamamlayıcı sağlık sigortası ile özel sağlık sigortasının prim üretim karşılaştırılmasına bakıldığında, 2012 yılında hayata geçene tamamlayıcı sağlık sigortası, özel sağlık sigortası karşısında çok daha küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Özel sağlık sigortasının, sigorta sektörü içindeki payı 2017 yılı verisine göre %10,4'tür. Tamamlayıcı sağlık sigortası ise 2014 yılında %0,2 olan payını 2017 yılı sonunda payını %1,2'ye çıkarmıştır. Bu tablonun okunmasından görülmektedir ki Türkiye'de özel sağlık sigortalarının sigorta sektörü üretimi içerisindeki %10'luk payında tamamlayıcı sağlık sigortasının varlığıyla herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Hadd-i zatında tamamlayıcı sağlık sigortasının ortaya çıkışı özel sağlık sigortasının alternatifi olmak değil, genel sağlık sigortasından yararlanan kesimin sosyal sağlık sigortası tarafından karşılanmayan bölümünün karşılanmasına yöneliktir. Bu nedenle tamamlayıcı sağlık sigortasını özel sağlık sigortası müşterisine sunmanın pratikte herhangi bir sonucu olmadığı ortaya çıkacaktır. Nitekim tablodaki veriler incelendiğinde başta sigorta şirketleri olmak üzere konuyla ilgili tarafların tamamlayıcı sağlık sigortalarının vatandaşa duyurulmasında ve satışında etkin yöntemler uygulanmadığı görülmektedir.

İnce (2014) tarafından yapılan bir tez çalışmasında, Araştırmaya katılanlardan %70,1'i Tamamlayıcı ve Destekleyici Sağlık Sigortası hakkında hiç bilgilerinin olmadığını söylerken, %80,9'u Tamamlayıcı Sağlık Sigortası yaptırmayı düşünmediklerini söylemişlerdir.

6. Sonuç

Bazı ülkeler ekonomik güçlerine bağlı olarak vatandaşlarına sağlık hizmetlerinin tamamını bedelsiz sunarken, bazıları da Türkiye'de olduğu gibi bir kısım maliyetleri vatandaşın üstünde bırakabilmektedir. Bu durumda vatandaşların diledikleri doktor veya sağlık kuruluşundan diledikleri hizmeti alabilmeleri için özel sağlık sigortası satın almak seçeneği kalmaktadır. Tüm dünyada özel sağlık sigortaları, nispeten pahalı bir sigorta olup dar ve orta gelirli vatandaşların bu sigortaları satın almaları her zaman mümkün olmayabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de 2012 yılından bu yana özel sağlık sigortasının yanı sıra tamamlayıcı sağlık sigortası uygulamasına geçilmiştir.

Özel sağlık sigortası türlerinden biri olan tamamlayıcı sağlık sigortası, sigortalıları ani fiyat artışlarına karşı koruyan, sağlık beklentilerini kolay ulaşılabilir, kaliteli ve ihtiyaçlarını karşılayabilen bir sağlık hizmetini sunmak ve sağlık sektöründe oluşan mali sürdürülebilirliği gerçekleştirmek, sosyal güvenlik sisteminin teminat vermediği veya kısmen teminat verdiği durumlarda kişiler için farklı bir seçenek oluşturmayı amaçlamaktadır. Kamunun karşıladığı kısım ile hastanelerin talep ettiği miktar arasındaki farkı teminat altına aldığından fiyat olarak özel sağlık sigortalarından çok daha düşük prim ile satın alınabilecek bir sigortadır. Tamamlayıcı sağlık sigortası ile risklerin ve maliyetlerin şirketler ve kamu arasında paylaşılıp, ortak bir havuz oluşturarak kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlandıklarında memnuniyet düzeylerini arttırmaktadır. Ayrıca, finans kuruluşları ile sağlık hizmetlerinin sunucularının

hizmet maliyetlerinin faturaları tamamlama amaçlı özel sigorta şirketleri tarafından inceleneceği için ikili denetim fırsatı da sunmaktadır. Böylelikle, usulsüzlüklerin önüne geçme fırsatı bulan sağlık sistemi de güçlendirilmiş olacaktır.

İncelenen dönem içerisinde tamamlayıcı sağlık sigortası uygulamasının başladığı 2012 yılından günümüze kadar kamu otoritelerince sunulan raporlarda 2018 yılında minimum 6 milyona ulaşması beklenen sigortalı adedinin henüz bir milyona dahi ulaşmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri incelendiğinde tamamlayıcı sağlık sigortasının gerek kamu otoritesi gerekse sigorta şirketleri tarafından yeterli şekilde vatandaşa duyurulmadığı görülmektedir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere kamuoyunda yapılan araştırmalarda ankete katılanların %70'inin böyle bir sigortanın varlığından dahi haberdar olmadıkları görülmektedir. Satış ve hizmet noktasındaki uygulama personelinin hataları da eklendiğinde bu sigortayı satın alma potansiyeli olan vatandaşların da almaktan vazgeçtikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Oysa bu sigortanın yaygınlaşması kamu hastanelerinin yükünü hafifleteceği gibi sağlık hizmeti alan vatandaşların memnuniyeti artacaktır.

Gelişmiş batılı ülkelerde ki uygulamalarından da görüleceği üzere %90'lara kadar varan tamamlayıcı sağlık sigortası oranlarının arzulanan düzeye gelebilmesi için hem kamu otoritesine hem de sigorta şirketlerine önemli görevler düşmektedir. Ancak şurası gerçek ki tamamlayıcı sağlık sigortası, özel sağlık sigortalarının bir alternatifi değildir. Bu nedenle tamamlayıcı sağlık sigortası için özel sağlık sigortalarını tercih edenlerin dışındaki katılımcı potansiyeli üzerine yoğunlaşılmalıdır. Şöyle ki Türkiye'de gelirin %46'sına sahip nüfusun ilk %20'lik diliminin içinden 2 milyonu grup sağlık sigortaları dâhil olmak üzere özel sağlık sigortasını tercih ederken geriye kalan yaklaşık 14 milyon kişinin de bu sisteme dâhil edilmesi daha sonra da gelirin %22'sine sahip ikinci %20'lik nüfus hedef alınmalıdır. Böylelikle 30 milyon kişinin sisteme dâhil edilmesiyle kişi başı prim fiyatları da arzulanan düzeylere inebilecektir.

Tamamlayıcı sağlık sigortasının yaygınlaşmasına engel olan bir başka neden de sigorta şirketlerinin sigortalı kabul şartlarında getirdikleri kısıtlamalardır. Tamamlayıcı sağlık sigortası satan birçok sigorta şirketi, ilk kabuldeki yaş sınırının yanı sıra teminattan yararlanma sayısına da yıllık kısıt getirmekte ayrıca hafta sonu ve tatil günlerinde de teminat vermeyebilmektedirler.

Tamamlayıcı sağlık sigortasının yaygınlaşması için devletin bu konuya gerekli desteği vermesi kaçınılmaz şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı bireysel emeklilik sigortalarında olduğu gibi devletin, tamamlayıcı sağlık sigortası için bir havuz oluşturması ve bu havuza belirli bir maddi katkıda bulunması ve bunu kamu spotları aracılığı ile vatandaşa duyurması sigortanın yaygınlaşmasına önemli katkı sağlayacaktır. Keza sigorta şirketlerinin özel şartlarını gözden geçirmeleri ve ihtiyaca yönelik ürün çeşitliliğini artırmalarının da katkısı olacaktır.

Yapılan araştırmalarda vatandaşların %90'ından fazlası devletten aldıkları sağlık hizmetlerinin üzerine ceplerinden ekstra ödeme yapmaktadırlar. Tamamlayıcı sağlık sigortası kapsamının genişletilmesi halinde ekstra harcama yapan kişilerin daha az harcama ile bu üründen yararlanma şansları olacaktır.

Sistem üzerinde devletin sıkı denetimi olduğu takdirde vatandaşın sigorta şirketlerine güveni artacak. Bunun yanı sıra bireysel emeklilik sisteminde olduğu gibi belirli sayıda personel çalıştıran işletmelerin personeli için bu sigortayı yaptırmaları teşvik edilebilir ve bir takım vergi ve SGK kolaylıkları da getirilebilir.

Kaynakça

Constitution of the World Health Organization. https://www.who.int/about/mission/en/ adresinden erişildi. (ET: 20.08.2018)

Çelik H., vd. (2004). Tamamlayıcı sağlık sigortası, *Aktüer Dergisi*, *1*. 3-13.

Deloitte. (2015).Tamamlayıcı özel sağlık sigortası, 2015 Haziran raporu.

Deloitte-Yased. (2012). Türkiye sağlık sektörü saporu. https://www.yased.org.tr/tr/yayinlar-ve-raporlar/yased-imza-proje-ve-sektor-raporlari adresinden erişildi. (ET: 15.09.2018)

Elias Mossialos, E., Thomson, S. (2004). Voluntary health ınsurance in the European Union. World Health Organization. ISBN: 92 890 1065 7.

Varoğlu, F. (2013). Tamamlayıcı sağlık sigortasının genel görünümü ve Türkiye'deki gelişim süreci. *Sosyal Güvence*. 0/*3*. 20-40.

Franc, C., Pierre, A. (2015) Compulsory private health ınsurance offered by employers in France: ımplications and current debate. Health Policy. 119/2. 118-119.

Önder, M., Ersoy E., Karacaoğlu K. (2016). Sağlıkta yeni bir finansman yöntemi olan tamamlayıcı ve destekleyici sağlık sigortası hakkında hastaların bilgi ve memnuniyet düzeyleri üzerine bir araştırma. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi.* 1/1. 23-36.

Tapan, B. vd. (2015). Özel sağlık sigorta şirketlerinin genel sağlık sigortasının sürdürülebilirliği için tamamlayıcı sağlık sigortasının gerekliliği konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *FNG & Bilim Tıp Dergisi*. 1/2. 77-86.

The Commonwealth Fund (2014) International profiles of health care systems. https://www.thecommonwealth-educationhub.net/community-discussions/ adresinden erişildi. (ET: 03.09.2018)

TSB, Yıllık faaliyet raporları, https://www.tsb.org.tr/resmi.istatistikler.aspx?pageID=909 adresinden erişildi. (ET:09.09.2018)

TÜSİAD, Tamamlayıcı sağlık sigortası taslak çalışması, 17.07.2017.

TÜSİAD, Tamamlayıcı sağlık sigortası taslak çalışması, 17.07.2017.

Uğurluoğlu, E. ve Özgen, H. (2008). Sağlık hizmetleri finansmanı ve hakkaniyet, Hacettepe Sağık İdaresi Dergisi, 11/2. 134-160.

Yıldırım, T., Yıldırım, H., Akbulut, Y. (2012). *Sağlık sigortacılığı*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. Yayın No: 2527.

İnce, G. (2014)., Ankara'da bir vakıf üniversitesine bağlı semt polikliniğine başvuran hastaların tamamlayıcı sağlık sigortasına bakış açılarının değerlendirilmesi, yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SURİYELİ TÜKETİCİLERİN ETNİK MERKEZLİLİK EĞİLİMLERİNİN, YERLİ VE YABANCI ÜRÜN SATINALMA TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KIRIKKALE'DE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi İİBF

Öğr.Gör. Esma Ebru ŞENTÜRK

Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere MYO

Dr. Öğr. Üyesi Hilal Saadet ÇİFTÇİ

Kırıkkale Üniversitesi, SBE

Öz

Bu çalışma ile ülkemizde bulunan Suriyeli vatandaşların, tüketici etnik merkezlilik eğilimleri ile yerli ve yabancı ürün satın alma tercihlerine olan eğilimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Fransızca'da éthnocentrisme olarak bilinen Etnik merkezcilik/merkezlilik kavramı ile bir aşirete, kabileye ve benzeri bir etnik gruba bağlılık ile tarif edilen, bir kimsenin kendi kültürünü temel olarak alması ve diğer kültürleri kendi kültürü açısından değerlendirmesi ile açıklanan bir kavramdır. Kısaca bireyin kendi kültürü ile diğer bir kültürü değerlendirmesidir. Bu kavram, bilhassa batı kültürü açısından tanımlanan oryantalizm ile doğu kültürlerinin bir küçümsenmesi olarak ta kullanılmıştır. Ancak doğu kültürünün batı kültürüne olan etnik merkezci bakışı ırksal temellerden çok dinsel ve geleneksel gerekçelere dayalı olarak gelişmiştir. Etnik merkezlilik kavramının yaratmış olduğu sosyal etki tüketicilerin satın alma düşünceleri üzerinde de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle "Tüketici Etnosentrizmi (merkezlilik)" denilen bir kavram geliştirilmiştir. Tüketici merkezlilik kavramı çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırma bölümünde Shimp ve Sharma (1987)'ın Cetscale ölçeği kullanılmıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Ağustos 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de biyometrik veri ile kayıt altına alınan Suriye'li mülteci sayısı 3.603.808 kişidir. Haziran 2018 verilerine göre ise Kırıkkale'de 1.439 Suriye'li mülteci yaşamaktadır. İl nüfusu karşılaştırma yüzdesi 0,52 ile Kırıkkale en az Suriyeli göç alan iller arasında yer almaktadır. Araştırmamızın örnekleminde %10 güven düzeyinde 84 kişi yeterli olmasına rağmen 92 kişiden veri elde edilmiştir. Araştırma sonuçları, Suriyeli tüketicilerin gereken pazar koşullarını bulması halinde etnosentrik yönelime eğilimli olduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli tüketiciler, Etnik merkezlilik, Satın alma tercihleri

EFFECT on THE ETNOCENTRIC BROADCASTS of SYRIAN CONSUMERS on LOCAL and FOREIGN PRODUCT PURCHASE CHARACTERISTICS: A RESEARCH in KIRIKKALE

Abstract

This study aimed to determine the tendencies of Syrian citizens in our country to consumer ethnocentric tendencies and preferences for purchasing domestic and foreign products. Described by the concept of ethnocentrism / centrism known as éthnocentrisme in French, a tribe, a tribe and a similar ethnic group, is a concept described by someone as a basis for their own cultures and for evaluating other cultures in terms of their own culture. In short, the individual is to evaluate his own culture and other culture. This concept has been used, in particular, as a derogation of orientalism and eastern cultures, which are defined in terms of western culture. However, the ethnocentric view of eastern culture as a western culture has developed on the basis of religious and traditional grounds rather than racial bases. The social impact created by the concept of ethnocentrism also plays an important role on consumers' purchasing considerations. For this reason, a concept called "Consumer Ethnocentrism (centrality)" has been developed. The concept of consumer centrality is the main theme of our work. For this reason Shimp and Sharma (1987) 's Cetscale scale was used in the research section. Interior Ministry Immigration Administration General Directorate of August, according to data from 2018 the number of Syrian refugees in Turkey biometric data recorded by 3,603,808 persons. According to the data of June 2018, 1.439 Syrian refugees live in Kırıkkale. The provincial population comparison ratios are between 0.51 and Kırıkkale at least among Syrian migrants. In the sample of our research, 84 persons were obtained from 92 persons, although 84 persons with 10% confidence level were sufficient. The survey results show that Syrian consumers are prone to ethnocentric direction if they find the necessary market conditions.

Key Words: Syrian consumers, Ethnicity, Purchasing preferences.

1. Giriş

Ülkemizin uluslararası arenada yabancı sığınmacılara yönelik yardım eli politikasının bir sonucu olarak, dünyanın birçok ülkesinin aksine ciddi bir mülteci göç dalgası ile karşı karşıya kalmış bulunmaktayız. Geçici sığınma kapsamında ülkemize gelen sığınmacıların oldukça geniş bir perspektifte olduğu ancak en önemli kitleyi Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu tespit edilmektedir. Gerek sığınma süresindeki belirsizlik ve gerekse miktar olarak öngörülen sayıların çok üstüne çıkması bir yana, ülkemiz sığınmacılardan kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik önemli çabalar göstermektedir. Demokrasi ve reform istekleriyle Mart 2011'de Suriye'de başlayan karışıklıklar Türkiye'yi tarihinin en büyük göç hareketlerinden biriyle karşı karşıya bırakmıştır. Suriye'de meydana gelen olaylar sonucu 250 kişilik ilk

grup 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye'ye giriş yapmış, sonraki zamanlarda şiddet olaylarının artmasına paralel olarak girişler devam etmiştir. Türkiye izlediği açık kapı politikası sonucunda ülkeye kabul ettiği Suriye vatandaşlarına tarafı olduğu uluslararası mülteci hukuku ve uluslararası hukuk teamülleri uyarınca "geçici koruma" statüsü vermiştir. Böylece Suriyeliler, ülkelerindeki durum normale dönünceye kadar Türkiye'de bir anlamda "misafir" konumunda barındırılmaya ve her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır (Seydi, 2014:268).

Suriye Krizi ülke içinde ve dışında milyonlarca insanın yerinden olmasına yol açmıştır. 2016 sonu itibariyle, 2.823.987'u Türkiye'de olmak üzere, en az 4.810.710 Suriyeli yurtdışında yaşamakta ve mülteci olarak kaydolmuştular. Bunların 494.411'i kamplarda yaşarken geri kalan büyük çoğunluğu kamplar dışında ve büyük oranda kendi imkanlarıyla yaşamaktadırlar. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) göre, 1.177.914 Suriyeli Avrupa'da sığınma başvurusunda bulunmuş ve bunların üçte ikisi, Almanya (449.770), Sırbistan ve Kosova (314.852), İsveç (109.664) ve Macaristan'da (76.116) gerçekleşmiştir (Sirkeci, 2017:22). Türkiye'ye sığınanlardan çeşitli nedenlerle kamplara gitmeyen Suriyelilerin sayılarında 2013 yılından itibaren aşırı artış görülmüştür. 2013 yılı Kasım ayı itibariyle kamplarda kalanların sayıları yaklaşık 200 bin, kamp dışındakilerin sayıları ise yaklaşık 400 bin olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bazı araştırmalarda kamp dışındaki Suriyeliler "Göz Ardı Edilenler"6 ya da "Yok Sayılanlar"7 olarak ifade edilmiş, devlet imkânlarıyla birlikte sivil toplum imkânlarının da bu konuda seferber edilmesi gerekiği üzerinde durulmuştur (Seydi, 2014:269).

2. Göçün seyri ve Türkiye'deki sığınmacı istatistikleri

Türkiye'de göç ve sığınma istatistiklerinin güvenilir ve tam olmadığını söylenebilir. Ancak, ülkede önemli büyüklükte yurt dışı doğumlu bir nüfusun varlığı ve bunların özellikle büyük şehirler ve kıyı şehirlerinde yoğunlaştığı kesinlikle ifade edilebilir. Aralarında çok sayıda Almanyalı, Rusyalı ve Britanyalı olmakla birlikte tüm göçmen kategorileri içerisinde baskın olan grupların Suriyeliler, Iraklılar ve Afganlar olduğu görülmektedir. 2015 yılındaki tabiyet itibariyle en kalabalık 10 göçmen grubunun tamamının Orta Doğu ve eski Sovyet ülkelerinden olduğu görülüyor (Sirkeci, 2017:27).

Tablo 1. Türkiye'de oturma izni olanlar arasındaki en kalabalık 10 tabiyet grubu, 2015.

Tabiyet	Nüfus	Tabiyet	Nüfus	Tabiyet	Nüfus
Irak	33,202	Rusya	22,377	Libya	14,421
Suriye	32,578	Gürcistan	19,242	İran	14,276
Azerbaycan	32,476	Ukrayna	16,951	Diğerleri	199,554
Türkmenistan	22,891	Özbekistan	14,927	TOPLAM	422,895

Kaynak: GİGM, 2016

Yabancılara verilen oturma izinleri her yıl %10'dan fazla artış göstermektedir. 2018 yılı verisine göre 808.870 başvuru kabul edilmiştir.

Tablo 2. Yıllara Göre İkamet İzni Verilen Yabancılar

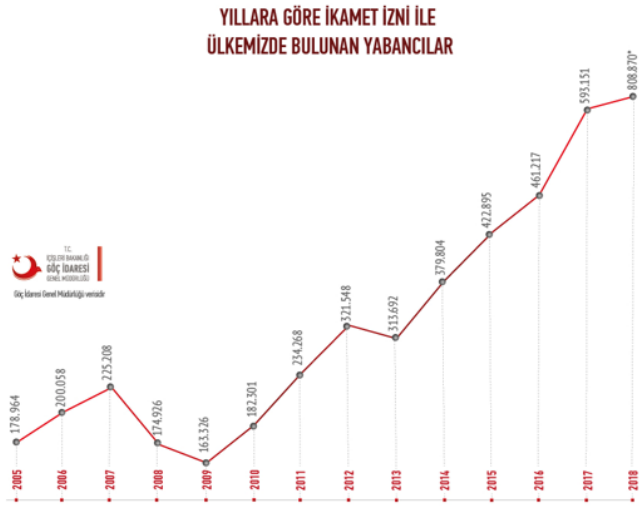

Kaynak: GİGM, 2018

Avrupa ve başka ülkelerdeki Türkiyeli diyaspora nüfuslarının büyüklüğüyle kıyaslandığında bu sayıların küçük olduğunu söyleyebiliriz. Ancak 2005 ve 2015 yılları arasında temel göç koridorlarında göç akımlarının tersine döndüğünü ve bu ülkelerden Türkiye'ye gelen göçmenlerin Türkiye'den gidenlerin sayısını aştığını görüyoruz. 2015 yılında Türkiye'nin verdiği oturma izni sayısı 422,895 idi ve bu sayı 2014'e göre yüzde 11 ve 2013'e göre yüzde 35 daha yüksektir. Bunların 202,403'ü kısa süreli oturma izinleri, 73,705'i ailelere verilmiş izinler, 67,529'u öğrenci oturma izinleri ve 62,756'sı çalışma iznine dayalı oturma izinlerinden oluşmaktaydı (Sirkeci, 2017:27).

Tablo 3. Türkiye'deki Sığınma Başvuruları 2005-2015

Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı
2005	2,935	**2008**	12,002	**2011**	17,925	**2014**	34,112
2006	3,550	**2009**	6,792	**2012**	29,678	**2015**	64,232
2007	5,882	**2010**	8,932	**2013**	30,311	TOPLAM	216,351

Kaynak: GİGM, 2016

Mevcut iddialarda olduğu gibi Türkiye'ye giriş çıkışlar ile sığınma başvuruları arasında ilişki olmadığına yönelik göç idaresinin aşağıdaki tablosu gösterilebilir (GİGM);

Tablo 4. Türkiye'ye Sınır Kapılarından Giriş-Çıkışlar 2017

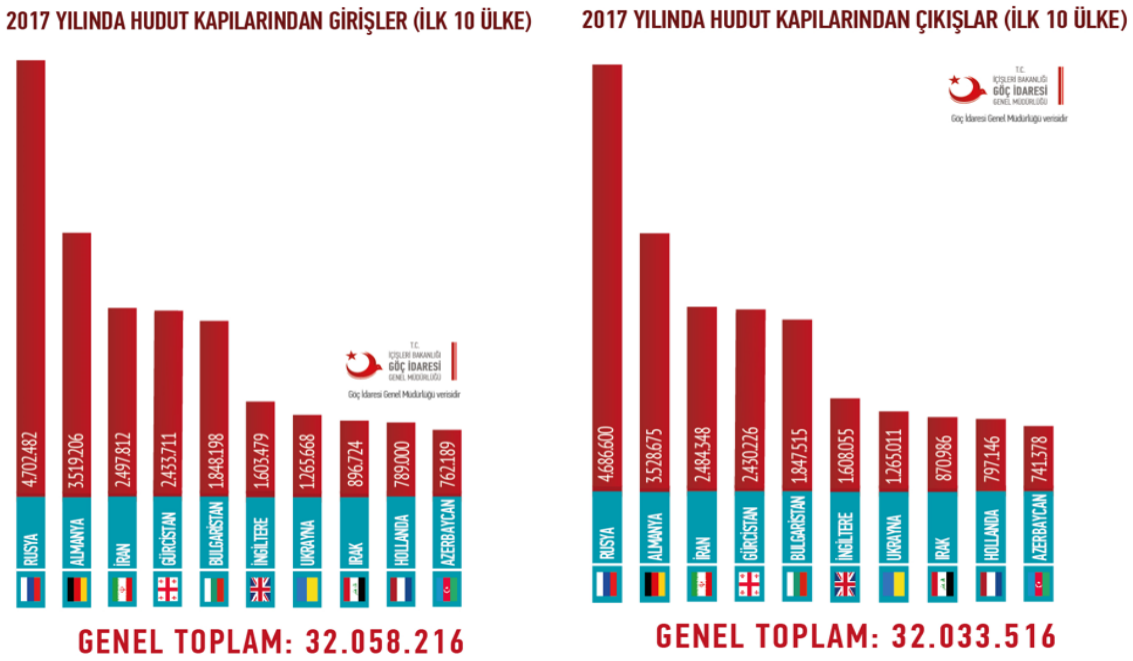

İkamet izni ile ülkemizde bulunan yabancıların, illere göre dağılımları oldukça düzensiz görünmektedir. GİGM 2018 kasım ayı verilerine göre 34 kişi ile Tunceli en düşük, 388.413 kişi ile İstanbul en yüksek göç alan şehirdir. Araştırma konumuzu oluşturan Kırıkkale ise 990 kişi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan Yabancıların Dağılımı 2017

İL SIRA	İLLER	TOPLAM*		İLLER	TOPLAM*
	GENEL TOPLAM	808.870	İL SIRA	GENEL TOPLAM	808.870
1	ADANA	6.029	42	KAHRAMANMARAŞ	1.627
2	ADIYAMAN	345	43	KARABÜK	2.744
3	AFYON	1.456	44	KARAMAN	243
4	AĞRI	324	45	KARS	790
5	AKSARAY	2.179	46	KASTAMONU	2.145
6	AMASYA	676	47	KAYSERİ	4.683
7	ANKARA	73.569	48	KIRIKKALE	990
8	ANTALYA	80.649	49	KIRKLARELİ	1.726
9	ARDAHAN	348	50	KIRŞEHİR	596

Kaynak: GİGM, 2018

Yukarıda yer alan tablo verileri yerleşim izne sahip olan yabancıları ifade etmektedir. Ancak bu verilere düzensiz göç, uluslararası koruma ve geçici koruma verilerinin de eklenmesi gereklidir. Tablo 6, 2015-2018 yıllarında düzensiz göçmen sayısında ciddi bir artışa işaret etmektedir.

Tablo 6. Düzensiz Göçmen Sayısı 2018

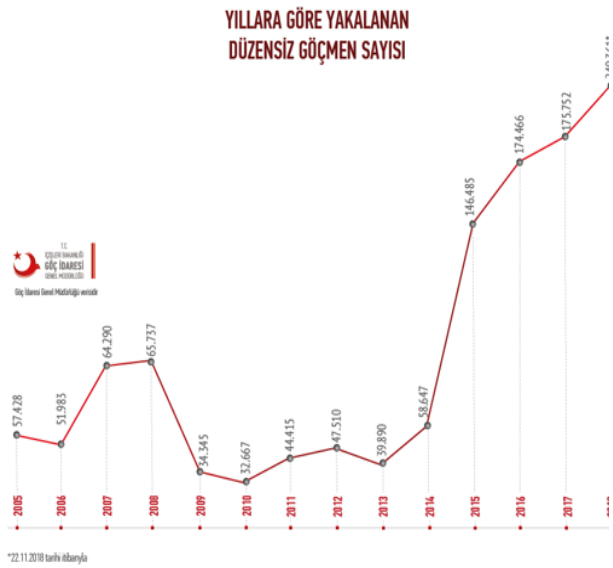

Kaynak: GİGM, 2018

Tablo 7. Uluslararası Koruma Başvurusu 2017

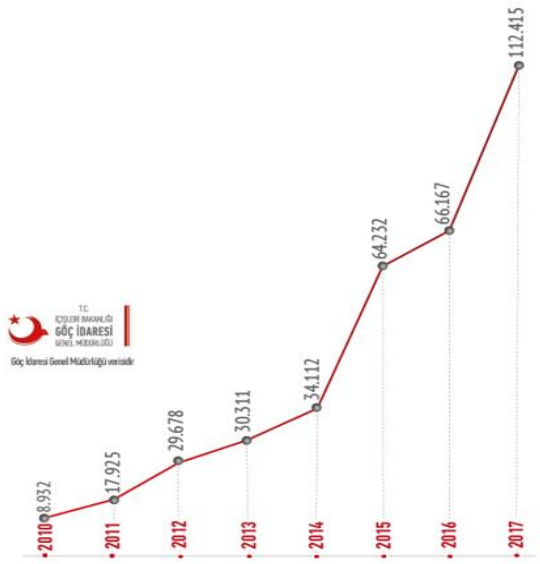

Kaynak: GİGM, 2017

Tablo 7 verileri AB ve EFTA ülkelerinde 2017 yılında uluslararası koruma başvurusu yapan yabancılara ait veriler bulunmaktadır. Tablo 7'ye göre 2014 yılından 2015 yılına ve 2016 dan 2017 yılında ise bir önceki yıla göre %100'e yakın bir artışı göstermektedir. Sadece 2017 yılında orta doğudan AB ve EFTA'ya 112.415 koruma başvurusu yapılmıştır. 2018 Yılı verilerine göre ise 3.603.888 Suriye'li geçici koruma kapsamında ülkemizde bulunmaktadır.

Tablo 8. Ülkemizdeki Geçici Koruma Kapsamında Yer Alan Suriye'liler- 2018

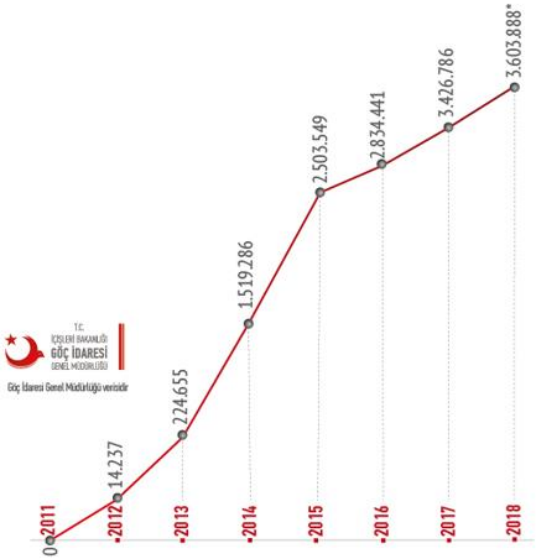

Kaynak: GİGM, 2018

Aşağıda yer alan harita, Suriyelilerin Türkiye içindeki bölgesel dağılımını göstermektedir. Koyu renkli alanlar, il nüfusu göçmen sayısına göre yoğun biçimde yaşayan Suriye'lileri göstermektedir. İstanbul'un yanı sıra Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep en kalabalık Suriye'lilerin yerleşim alanları iken Kilis, Adana, Mersin, Konya, Bursa ve İzmir diğer Suriyeli yoğunluktaki illerimizdir.

Harita:1 Türkiye'deki Suriye'lilerin Dağılımı

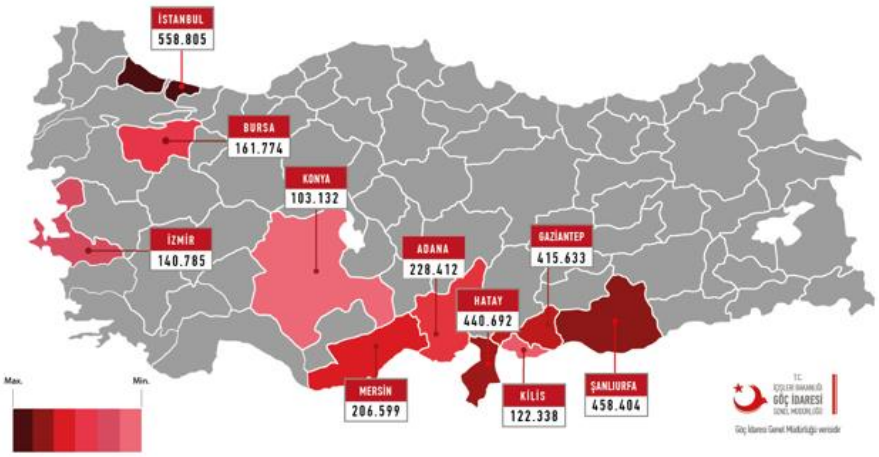

Kaynak: GİGM, 2018

Tablo 9'da yer alan veriler iller bazında Suriyeli sığınmacıların dağılımlarını ve yerel nüfusa göre oransal durumunu göstermektedir.

Tablo 9. Ülkemizdeki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriye'liler - İllere Göre Dağılım 2018

İL SIRA	ÜLKEMİZDE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURİYELİLERİNDAĞILIMI 22.11.2018 (ALFABETİK)								
	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ
	TOPLAM	3.603.888	80.810.525	4,46%		TOPLAM	3.603.888	80.810.525	4,46%
1	ADANA	228.412	2.216.475	10,31%	42	KAHRAMANMARAŞ	83.737	1.127.623	7,43%
2	ADIYAMAN	27.899	615.076	4,54%	43	KARABÜK	772	244.453	0,32%
3	AFYONKARAHİSAR	5.397	715.693	0,75%	44	KARAMAN	708	246.672	0,28%
4	AĞRI	999	536.285	0,19%	45	KARS	168	287.654	0,06%
5	AKSARAY	2.695	402.484	0,67%	46	KASTAMONU	1.267	372.373	0,34%
6	AMASYA	648	329.888	0,20%	47	KAYSERİ	77.226	1.376.722	5,61%
7	ANKARA	87.147	5.445.026	1,60%	48	KIRIKKALE	1.439	278.749	0,52%
8	ANTALYA	1.351	2.364.396	0,06%	49	KIRKLARELİ	2.616	356.050	0,73%
9	ARDAHAN	144	97.896	0,15%	50	KIRŞEHİR	1.235	234.529	0,53%
10	ARTVİN	43	166.143	0,03%	51	KİLİS	122.338	136.319	89,74%
11	AYDIN	7.394	1.080.839	0,68%	52	KOCAELİ	53.033	1.883.278	2,82%
12	BALIKESİR	4.254	1.204.824	0,35%	53	KONYA	103.132	2.180.149	4,73%
13	BARTIN	299	193.577	0,15%	54	KÜTAHYA	788	572.256	0,14%
14	BATMAN	22.091	585.252	3,77%	55	MALATYA	28.634	786.676	3,64%
15	BAYBURT	32	80.417	0,04%	56	MANİSA	13.076	1.413.841	0,93%
16	BİLECİK	580	221.693	0,26%	57	MARDİN	98.112	809.719	11,13%
17	BİNGÖL	894	273.354	0,33%	58	MERSİN	206.599	1.793.931	11,52%
18	BİTLİS	848	341.474	0,25%	59	MUĞLA	13.991	938.751	1,49%
19	BOLU	2.038	303.184	0,67%	60	MUŞ	1.361	404.544	0,34%
20	BURDUR	8.837	264.779	3,34%	61	NEVŞEHİR	9.442	292.365	3,23%
21	BURSA	161.774	2.936.803	5,51%	62	NİĞDE	4.331	352.727	1,23%
22	ÇANAKKALE	4.368	530.417	0,82%	63	ORDU	667	742.341	0,09%
23	ÇANKIRI	532	186.074	0,29%	64	OSMANİYE	48.915	527.724	9,27%
24	ÇORUM	2.526	528.422	0,48%	65	RİZE	866	331.041	0,26%
25	DENİZLİ	12.577	1.018.735	1,23%	66	SAKARYA	15.332	990.214	1,55%
26	DİYARBAKIR	33.571	1.699.901	1,97%	67	SAMSUN	5.316	1.312.998	0,40%
27	DÜZCE	1.598	377.610	0,42%	68	SİİRT	3.892	324.394	1,20%
28	EDİRNE	966	406.855	0,24%	69	SİNOP	117	207.427	0,06%
29	ELAZIĞ	12.429	583.671	2,13%	70	SİVAS	3.893	621.381	0,63%
30	ERZİNCAN	114	231.511	0,05%	71	ŞANLIURFA	458.404	1.985.753	23,08%
31	ERZURUM	1.055	760.476	0,14%	72	ŞIRNAK	15.261	503.236	3,03%
32	ESKİŞEHİR	4.129	860.620	0,48%	73	TEKİRDAĞ	12.159	1.005.463	1,21%
33	GAZİANTEP	415.633	2.005.515	20,72%	74	TOKAT	985	602.086	0,16%
34	GİRESUN	150	437.393	0,03%	75	TRABZON	3.005	786.326	0,38%
35	GÜMÜŞHANE	78	170.173	0,05%	76	TUNCELİ	49	82.498	0,06%
36	HAKKARİ	5.534	275.761	2,01%	77	UŞAK	2.292	364.971	0,63%
37	HATAY	440.692	1.575.226	27,98%	78	VAN	2.098	1.106.891	0,19%
38	IĞDIR	91	194.775	0,05%	79	YALOVA	3.366	251.283	1,34%
39	ISPARTA	7.284	433.830	1,68%	80	YOZGAT	4.102	418.650	0,98%
40	İSTANBUL	558.805	15.029.231	3,72%	81	ZONGULDAK	507	596.892	0,08%
41	İZMİR	140.785	4.279.677	3,29%					

Kaynak: GİGM, 2018

3. Kırıkkale'deki yerel satınalma alışkanlıkları çerçevesinde suriyeli sığınmacılar*

3.1. Araştırma yöntemi

Araştırma verileri, yazından elde edilen ölçüm araçlarından oluşan anket formu aracılığı ile Kırıkkale ilinde yerleşik durumdaki Suriyeli ailelerinden elde edilmiştir. Tüketici düşmanlığı ölçeği için Klein vd.

(1998) tarafından oluşturulan sorular kullanılmıştır. Tüketici etnik merkezciliğini ölçmek için, Shimp ve Sharma tarafından (1987) geliştirilen ölçekten yararlanılmış ancak, Klein vd. (1998) tarafından yenilenen ölçek dikkate alınmıştır. Ürün yargısının ölçümünde Klein vd. (1998) tarafından kullanılan ölçek ve Satın alma niyetinin ölçümünde yine Klein vd. (1998) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır.

3.2. Demografik veriler

Araştırmanın pilot bölümünde toplam 81 adet anket toplanmıştır. Anketleri cevaplayanlara ait bazı demografik istatistiklere göre;

a) Katılımcıların yaklaşık 1/3 nün yaşları 18 ile 25 yaş arasındadır. Yaklaşık 1/3'ü 26 ile 40 arasında ve diğerleri ise 41 yaş ve üzerindedir.
b) Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında yarıya yakını kadındır (% 49,1).
c) Medeni durumlarında da evli ve bekar olanların sayısı yarı yarıyadır.
d) Katılımcıların önemli kısmının geliri 1500 TL'nin altında olup sadece %19'unun geliri 2000 TL'nin üzerindedir.
e) Katılımcıların %84'ü lise ve altı eğitime sahiptir.

3.3. Faktör analizleri

Çalışmanın bu bölümü henüz tamamlanmadığı için sadece faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen pilot veriler, aşağıdaki faktör değerlerini ortaya koymaktadır;

Tüketici etnosentrizmine ilişkin faktör analizi

• Yalnızca Türkiye'de bulunmayan ürünler Suriye'den ithal edilmelidir.	,587
• Suriye ürünleri bizim için önemlidir.	,599
• Her Suriyeli her zaman Suriye malı ürünler satın almalıdır.	,713
• Türk ürünleri alınmamalıdır çünkü bu vatandaşlarımızın işsizliğine neden olur.	,502
• Aksi düşünülse de Türk ürünlerini desteklemeyi tercih ederim.	,537
• Türk ürünlerini alanlar, kendi vatandaşlarının işsiz kalmalarından sorumludurlar	,687

Ürün yargısına ilişkin faktör analizi

• Türk malı ürünler iyi bir işçiliğe sahiptir.	,813
• Türk malı ürünler düşük kalitelidir.	,527
• Türk malı ürünler gelişmiş bir teknolojiye sahiptir.	,686
• Türk malı ürünler genellikle iyi bir tasarıma sahiptir.	,614
• Türk malı ürünler oldukça güvenilir ve dayanıklıdır.	,741
• Türk malı ürünler genellikle verilen parayı hak eder.	,695
• Türk malı ürünler iyi bir işçiliğe sahiptir.	,641

Tüketici düşmanlığına ilişkin faktör analizi

a)Tarihsel

- Türk ürünlerine karşı sürekli öfkeliyim. ,642
- Türk ürünlerini sevmiyorum. ,569

b)Ekonomik

- Türkler güvenilmez tacirlerdir. ,560
- Türkler ürünleri ile Suriyelileri istismar etmektedir. ,686

Satın alma niyetine ilişkin faktör analizi

- Türk malı bir ürün satın alsam, kendimi suçlu hissederim. ,685
- Asla Türk malı bir ürün satın almam. ,551
- Türk malı ürünleri satın almaktan kaçınırım. ,507
- Uygun olduğunda Türk malı ürünleri satın almayı tercih ederdim. ,624
- Türk malı ürünlere sahip olma fikrinden hoşlanmıyorum. ,613

4. Sonuç

Kırıkkale ilinde ikamet eden Suriyeli sığınmacılar ile yapılan pilot çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir; Suriyeli tüketicilerin alışverişlerinde ilk dikkat ettikleri husus ürünün ucuz olması yönündedir. Çoğunlukla kaliteye önem verilmemektedir. Fiyatların eş olması ya da Kırıkkale'de bulunmayan yerel ürünlerde Suriyeli satıcılardan alış veriş yapma yönünde hareket edildiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan Suriyelilerin her ne kadar tercihlerinde kendi ülkelerinden olan satıcılar öncelikli olsa da fiyat ve ürüne erişim söz konusu olduğunda çok az sayıdaki Suriyeli haricinde etnosentrik etkiler önemsizleşmektedir. Ancak uygun pazar koşullarında etnosentrik eğilim ağırlık kazanmaktadır. Daha yüksek gelire sahip Suriyelilerde etnosentrik eğilim daha fazla iken pilot çalışmada eğitim ile etnosentrik eğilim arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Kaynakça

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017 ve 2018 yılı istatistik verileri.
- Seydi, A.R., (2014), *Türkiye'deki Suriye'li Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan 2014, Sayı:31, pp267-305.
- Sirkeci İ.,(2017), *Bir Güvensizilik Ülkesi Olarak Türkiye'nin Mültecileri, Suriyeliler ve Türk Mülteciler*, Göç Dergisi, Mayıs 2017, c.4, s.1, pp.21-40.

DÖVİZ KURUNUN PARA POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2001-2016 TÜRKİYE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERYÜZLÜ

İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

Ekonomi Bölümü

Doç. Dr. Tayfur BAYAT

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Öz

Para politikası otoritesi olarak merkez bankaları, günümüzde, amaç veya araç yönlerinden bağımsızlıklara sahiptir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2001 yılından bu yana "fiyat istikrarını sağlamak amacı" ile araç yönünden bağımsız durumdadır. TCMB, 2001 yılında bu yana kısa vadeli faiz oranın temel politika aracı olduğu ve döviz kurunun daha çok piyasa mekanizmasına terk edildiği "enflasyon hedeflemesi" rejimini uygulamaktadır. TCMB döviz kuru kontrolü sağlama amacı gütmemekte ve döviz kurunun ekonomi üzerindeki etkisinin azalacağını öngörmüştür. Çalışmada Türkiye için 2001 sonrası dönemde GSYİH, kısa vadeli faiz oranları ve döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Böylece döviz kurunun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz, Para Politikası, Bootstrap nedensellik, Frekans nedensellik

Abstract

Central banks, are independent in terms of targets or in terms of tools. Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) has been independent since 2001 in terms of tools it uses in order to assure price stability. CBRT has used a inflation-targeting regime since 2001 in which short term interest rates are main policy tools and exchange rates are left to market mechanism. The CBRT does not aim to provide exchange rate control and predicts that the effect of the exchange rate on the economy will be diminished. In the study GDP for Turkey in the post-2001 period, inflation, causal relationship between short-term interest rates and exchange rates were investigated. Thus, the exchange rate in effect on the economy of Turkey has tried to be determined.

Key Words: Currency, Monetary Policy, Bootstrap causality, Frequency causality

Giriş

Günümüz modern ekonomi anlayışı içerisinde para politikası, maliye politikası ile birlikte kullanılan iki temel politikadan bir tanesidir. Zaman içerisin de reel değişkenler üzerinde etkisinin olmadığı görüşleri mevcut olsa da para politikası özellikle enflasyon gibi çok önemli bir makro değişkenin kontrolünü sağlayan bir politika niteliğindedir. Politika yapıcılar bu önemli politika mekanizmasını, siyasetinde etkisinden uzaklaştırmak için bağımsız bir yapıya kavuşturma yoluna gitmişler ve para politikası uygulamaları için merkez bankalarına yüksek yetkiler devretmişlerdir.

Merkez bankalarının en önemli görevi olan para politikaları, mevcut ülke ekonomisini direkt olarak etkileyen/belirleyen temel politikalardandır. Türkiye de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası "güçlü ekonomiye geçiş programı" ile temel ilke ve prensipleri yeniden tasarlanan Merkez Bankacılığı ile daha etkin para politikaları uygulamaları görülmüştür. Güçlü ekonomiye geçiş programı kapsamında 2001 öncesi (1990-2001 arası) şu temel sorunlar tespit edilmiştir (TCMB, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", 2001);

- Sürdürülemez İç Borç Dinamiği: Kamu kesiminin 1990'da %6 civarında olan net iç borç stokunun 1999'da %42 oranına çıkması, yüksek kamusal açıkları beraberinde getirmiştir. Bu durum içinde en etkili faktörler;"
  - Kamu döner sermayeleri, yerel yönetimlerin kontrolsüz harcamaları, bütçenin dışındaki harcamaların artması ve kamunun görev zararı ilkesi ile açıkların kamu bankaları tarafından fazlaca fonlanması ile kamu mali disiplinin bozulması,
  - Kamuda alınan kamu personeli konusunda gereksiz istihdamlar ve kamu personeli için verimlilikleri değerlendirilmeden yapılan ücret atışları,
  - Gerekli fizibilite çalışmaları yapılmadan yapılan fazla yatırım projelerinden gelen yüksek maliyetler,
  - Özellikle sosyal güvenlik kurumlarında verimsiz işleyiş ile bütçe açıklarının sürekli artması,
  - Nereye ve neden verildiği araştırılmadan fazlaca verilen tarım destekleri,
  - İktisadi etkinliği yeteri kadar değerlendirilmeden verimsiz ve yüksek maliyetli çalışan kamu iktisadi teşebbüsleri varlığının ortaya çıkması.
- Mali Sistemdeki Sorunlar: Kamu bankalarının iyi yönetilmemesi ve asli görevleri dışında görevler yapması sonucu mali bütçelerinin bozulması ve zarar eden verimsiz kurumlar haline gelmesi. Kamu banklarının verdiği kredilerde özel sektör payının %24 olması da bankaların reel sektörü yeterince desteklemediğini göstermektedir. Bu alanda bir başka sorun da enflasyonun çok yüksek olması ve ekonomide belirsizlikleri arttırmış ve tasarruf sahiplerinin genellikle kısa vadeli pozisyonlar almalarına sebep olmuştur. Buda bankaların yükümlüklerinin kendi varlıkları ile arasındaki vade uyuşmazlığına yol açmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri de sadece kamu bankalarını değil tüm bankacılık sektörünü etkilemiş hem faiz hem de kur riskleri büyük kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Türk Lirasına güven azalmış ve para ikamesi hızlanmıştır.

Belirlenen sorunlar neticesinde, Türkiye açısından para politikası ve bankacılık sistemi açısından ciddi bir yapısal dönüşüm yaşanmıştır. Reform niteliğindeki dönüşümün temel özellikleri;

- Tam bir siyasi destek ve siyasi otoritelerle uzlaşılmış planlar,
- Şeffaflık ve hesap verilebilir politikalar ile iktisadi birimler üzerinde güven tahsis etmek ve beklentilerini etkileyebilmek,
- Sabit kur rejiminin terk edilip dalgalı kur rejiminin uygulanması,
- Merkez bankasının amacı yeniden tasarlanmış; ekonomide fiyat istikrarını sağlamak ve fiyat istikrarını korumak olarak belirlenmiş ve merkez bankası amacına ulaşabilmek için araç yönünden bağımsız hale getirilmiştir.
- Döviz kuru nominal çapasından vazgeçilip, enflasyon hedeflemesine geçilmesi.

TCMB fiyat istikrarını sağlamak ve korumak amacıyla enflasyon hedeflemesi kullanmaya başladığı 2001 yılından itibaren kendine ana politika aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarını belirlemiştir. TCMB söz konusu reformun ilk yıllarını oluşturan, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında yayınladığı para politikası kurulu raporlarında ve kamuoyu bilgilendirmelerinde de özellikle döviz kurunun serbest piyasada belirleneceği müdahalelerin son derece düşük olacağı ve bunun enflasyon hedeflemesi politikasında da herhangi bir risk yaratmayacağı vurgusunu yapmıştır.

Dalgalı kur rejimine geçmenin ve sabit veya çok sık müdahaleler görülen döviz kuru rejiminin terk edilmesi içinse TCMB iki ana gerekçe sunmuştur. Birincisi, Şubat 2001 krizi öncesi bu sistemin kullanılması ve kriz ile sistemin işe yaramadığının görülmesi, ikincisi ise, bu sistemin Türkiye ekonomisi için yararlı olmadığı görüşüdür. Çünkü, bu zamana kadar yanlış yada negatif sonuçlu politikalar ile bozulan ekonomik sistemin temelleri, ekonomik birimleri Türk lirasından uzaklaştırmış ve döviz cinsinden işlemlere yöneltmiş bu durumda döviz kurunu ülke için önemli bir değişken haline getirmiştir. Fiyatların ve ücretlerin dövize endekslenmesi hatta bazı durumlarda dolarizasyon derecesine ulaşması ekonomik krizler karşısında kırılgan yapıların oluşmasına sebep olmuştur (TCMB, 2002: 5).

TCMB'nın enflasyon hedeflemesi rejimine geçmesi daha önce yüksek derecede önem verilen döviz kurunun tersi bir şekilde ikinci plana atılması hatta neredeyse tamamen piyasa hareketlerine terk edilmesi bir tartışma konusu yaratmış olsa da yeni rejimin ilk yıllarında elde edilen başarılar tartışmaların ilerlemesinin önüne geçmiştir. Öyle ki TCMB'nin 2004 yılı raporunda, "sabit kur rejiminden dalgalı kur rejimine geçen ekonomilerde, enflasyona odaklı olarak yürütülen, güvenirliği yüksek politikaların döviz kuru – enflasyon ilişkisini zayıflattığı gözlenmiştir. Benzer bir biçimde, Türkiye'de dalgalı kur rejimi uygulaması henüz yeni olmakla beraber, yapılan ön çalışmalar döviz kurunun enflasyon üzerindeki geçişkenlik katsayısının azalmaya başladığını işaret etmektedir" tespiti yapılmıştır (TCMB, 2004: 6)

Olumlu gelişmelere rağmen 2005 yılı kurul raporunda, döviz rezervlerinin Türkiye açısından hala önemli olduğu ve sadece piyasa şartlarına bırakılamayacağı belirtilmiştir. Fakat yine de merkez bankasının herhangi bir döviz kuru hedefi bulunmadığı tekrarlanmıştır (TCMB, 2005: 9).

Bütün başarılı politikalar ve gelişmelere karşın döviz kuru konusundaki tartışmalar bitmemiş ve yüksek miktarda ithal girdilerin etkisi ile döviz kurundaki oynamalar merkez bankasını hedeflerinde zorlanmalara hatta hedefi şaşırma gibi sonuçlara katkıda bulunmuştur. Türkiye özelinde tartışmalar para politikasının amaç veya araç kurala göre mi yapılması gerektiğinden çok döviz kuru ne kadar dikkate alınmalı ya da döviz kurunun enflasyon üstündeki etkisi ne kadardır? Konularına yönelmiştir.

Çalışmada 2001 yılı sonrası dönüşüm süreci ile değişen TCMB para politikası uygulamalarını en iyi temsil ettiği için kısa vadeli faiz oranları, GSYİH ve nihayet döviz kurları değişkenleri kullanılarak, aralarındaki nedensellik ilişkileri 3 farklı ekonometrik yöntem ile sınanmıştır.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntemler

Çalışmada üçer aylık seriler halinde, 2001:01 – 2016:02 yılları arası üçer aylık seriler kullanılmıştır. Tüm seriler 2010 yılı bazlıdır. Seriler enflasyon etkisinden arındırılmak amacıyla reel hale dönüştürülmüş ve reel seriler kullanılmıştır. Tüm seriler Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Çalışmada, gerekçeleri ve özellikleri ile şu değişkenler kullanılmıştır;

- Çıktıyı temsilen GYSİH serisi kullanılmıştır. Üçer aylık olan GSYİH reel hale dönüştürülerek ve logaritması alınarak analize dahil edilmiştir. Aylık olarak hesaplanmayan GSYİH 2010 baz yıllı olarak kullanılmıştır.
- Kısa vadeli faiz oranları içinse TCMB'nın politika faizi oranları kullanılmıştır. Politika faizi TCMB'nın 2001 sonrası enflasyon hedeflemesinde ana araç değişkenidir. Seri TÜFE kullanılarak reel hale getirilmiştir.
- Döviz kuru içinse, dolar kuru kullanılmıştır. Euro'nun kullanılmamasının nedeni 2002 yılından itibaren piyasa sürülmüş ve piyasalar tarafından kabullenilmesi zaman almıştır.

Serilerin durağanlıklarını sınamak amacıyla iki birim kök testi kullanılmıştır; Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Zivot Andwers.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki beklenen uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amacıyla da gecikmesi dağıtılmış otoregresif model testi (ARDL) kullanılmıştır. ARDL sınır testi, aşağıda (1) numaralı regresyon denkleminde y bağımlı değişken ve k adet Xj'ler bağımsız değişken olmak üzere ARDL sınır testi görülmektedir.

$$\Delta y_t = \theta_0 + \sum_{i-1}^{p} \gamma_i \Delta y_{t-1} + \sum_{j-1}^{k} \sum_{i-0}^{p} \delta_{j,i} \Delta X_{j,t-i} + \alpha_0 y_{t-1} + \sum_{i-0}^{p} \alpha_j \Delta X_{j,t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

(1) denkleminde; ε_t, hata terimini; p, değişkenlerin gecikme uzunluğunu; θ_0, sabit terimi ve $\gamma_i, \delta_{j,i}, \alpha_0, \alpha_j$ ilgili değişkenlerin katsayılarını temsil etmektedir. (1) numaralı regresyon modelinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için F istatistiği kullanılır ve değişkenler arasında sınır testine ilişkin H0 hipotezi, α 'ların sıfıra eşit olduğunu gösteren hipotezdir.

Pesaran ve diğerleri (2001), tüm değişkenlerin I(0) ya da I(1) oldukları iki uç durum için sırasıyla alt ve üst sınır tablo kritik değerlerini oluşturmuşlardır. Hesaplanan F-istatistik değeri I(1) üst sınırının değerinden büyük çıkması durumunda kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır diyebiliriz. Dolayısıyla testin uygulanabilmesi için değişkenlerin I(2) seviyesinin altında durağan olması gerekmektedir. Aynı derecede durağan olmasalar dahi ARDL uygulanabilmesi için I(2) seviyesinin altında durağan olmaları yeterlidir. Testin bir başka özelliği değişken sayısının az olmasında dahi testin uygulanabilme yeteneğidir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunursa değişkenler için uzun dönem esneklik katsayılarının tahmini için aşağıdaki ARDL modeli kullanılır.

$$y_t = \emptyset_0 + \sum_{i=1}^{p} \theta_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^{k} \sum_{i=0}^{q_j} \rho_{j,i} X_{j,t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) denkleminde, ε_t, hata terimini; p, bağımlı değişkenin gecikme uzunluğunu; $\rho_{j,i}$, j'ninci bağımsız değişken bağımsız değişkenin gecikme uzunluğunu; $\emptyset_0$, sabit terimi ve $\theta_i, \rho_{j,i}$ ilgili değişkenlerin katsayılarını ifade etmektedir. Bağımsız değişken X_j için uzun dönem esneklik katsayısı $\in_j$, (2) nolu denklemin parametreleri kullanılarak hesaplanır;

$$\beta_j \frac{\sum_{t=1}^{q,j} \rho_{j,i}}{1-\sum_{i=1}^{p} \theta_j} \quad (3)$$

Kısa dönem etkileri görmek için ARDL hata düzeltme modeli (ARDL-HDM) aşağıda gösterildiği gibidir.

$$\Delta y_t = \pi_0 + \sum_{i=1}^{p} \lambda_i \Delta y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \sum_{i=0}^{q_j} \omega_i \Delta X_{j,t-i} + \psi EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

(4) numaralı ARDL-HDM'de; EC, hata düzeltme terimini; π_0, sabit terimi; ω_i, λ_i ilgili değişkenlerin katsayılarını ve ψ, modelin dengeye gelme hızını gösterir. EC aşağıdaki uzun dönemden denklemi olan (5)'den hesaplanır;

$$EC_t = y_t - \alpha - \sum_{j=1}^{k} \beta_j X_{j,t-i} \quad (5)$$

(5) numaralı ARDL-HDM'de EC_{t-1} "hata düzeltme teriminin" katsayısının, sıfır(0) ile -1 arasında bir değer alması aynı zamanda bu katsayının istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir (Umut, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2016: 41)

Değişkenler arasındaki olası eşbütünleşmenin varlığı durumunda ise nedensellik testleri için asimetrik nedensellik (Hatemi-J ve Roca), frekans alanı nedensellik (Breitung ve Candelon) ve bootstrap (Balcılar vd. Bootstrap Rolling Windows) yöntemleriyle analizler yapılacaktır.

Klasik nedensellik testleri değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını incelerken pozitif şokların nedensellik etkileri negatif şoklarla aynı kabul edilmektedir. Fakat ekonomik birimlerin pozitif ve negatif şoklara verdikleri tepkiler değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişikliği dikkate alan nedensellik analizleri asimetrik nedensellik analizleridir. Çalışmada da asimetrik nedenselliğin araştırılması Hatemi-J ve Roca (2014) testi kullanılmıştır. Hatemi-J ve Roca (2014) asimetrik nedensellik testi sadece değişkenler arasındaki ilişkinin tespitini değil farklı şok durumlarına göre verdikleri tepki ve nedenselliği de incelemektedir. Hatemi-J ve Roca (2014) P_{1t} ve P_{2t} iki eşbütünleşik değişkenin varlığı varsayımı ile (Hatemi ve Roca, 2014: 7-9);

$$P_{1t} = P_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = P_{1,0} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i} \quad ve \quad P_{2t} = P_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = P_{2,0} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i} \tag{6}$$

t değişkeni 1,2,….T değerleri alırken, hata terimleri beyaz gürültü durumundadır. Değişkenlerin oluşan pozitif ve negatif şoklarda sırasıyla şu şekilde olması beklenir; $\varepsilon_{1i}^{+} = \max(\varepsilon_{1i}, 0)$, $\varepsilon_{2i}^{+} = \max(\varepsilon_{2i}, 0)$, $\varepsilon_{1i}^{-} = \max(\varepsilon_{1i}, 0)$ ve $\varepsilon_{2i}^{-} = \max(\varepsilon_{2i}, 0)$. Ozaman, $\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^{+} + \varepsilon_{1i}^{-}$ ve $\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^{+} + \varepsilon_{2i}^{-}$ olacaktır. Bu sayede değişkenler aşağıdaki şekilde hesaplanabilir;

$$P_{1t} = P_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = P_{1,0} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{+} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{-} \tag{7}$$

$$P_{2t} = P_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = P_{2,0} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{+} + \sum_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{-} \tag{8}$$

Her bir değişken için, pozitif ve negatif şokların kümülatif toplamlar; $P_{1t}^{+} = \sum_{i=1}^{t} \epsilon_{1t}^{+}$, $P_{1t}^{-} = \sum_{i=1}^{t} \epsilon_{1t}^{-}$, $P_{2t}^{+} = \sum_{i=1}^{t} \epsilon_{2t}^{+}$, $P_{2t}^{-} = \sum_{i=1}^{t} \epsilon_{2t}^{-}$ olur. Söz konusu bu kümülatif toplamlar değişkenler arasındaki asimetrik nedenselliğin belirlenmesinde kullanılır. Örneğin değişkenler arasındaki pozitif nedensellik test edilecek ise; $P_t^{+} = (P_{1t}^{+}, P_{2t}^{+})$ olur. P_t^{+} vektörü k gecikmeli bir VAR modeli ile kurulabilir;

$$P_t^{+} = v + A_1 P_{t-1}^{+} + \cdots + A_L P_{t-k}^{+} + u_t^{+} \tag{9}$$

(9) nolu denklem de v 2x1 boyutunda sabit değişken vektörü, u_t^{+} ise, 2x1 boyutlu pozitif şoklar ile ortaya çıkan hata terimleri vektörüdür. A ise 2x2 parametre matrisidir. k gecikmenin optimum gecikmesi HJC testi ile belirlenmektedir.

$$HJC = \ln\left(\left|\Omega_f\right|\right) + k2T^{-1}(m^2 lnT + 2m^2 \ln(lnT)) \tag{10}$$

(10) nolu denklemde $\left|\Omega_f\right|$ k uzunluğunda hata terimleri kovaryans matrisini, m modeldeki denklem sayısı ve T modeldeki örneklem sayısını temsil etmektedir. Uygun gecikme uzunluğunun seçilmesinin ardından, A_r matrisinin k'nıncı sütun ve J2ninci satırının sıfıra eşit olduğunu gösteren, yani

nedenselliğin olmadığını gösteren H_0 hipotezi sınanır. Hesaplanacak test istatistikleri kritik değerlerden daha büyük ise, H_0 hipotezi reddedilir ve nedenselliğin varlığı kabul edilir.

Klasik nedensellik testleri değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını incelerken iktisat alanında sıklıkla kullanılan kısa ve uzun dönem arasındaki fark göz ardı edilmektedir. Frekans alanı nedensellik analizlerinde farklı zaman periyotları için farklı çıkarımlar yapılmaktadır. Bu sayede kısa dönemli nedenselliklerin geçici, uzun dönemli nedenselliklerinde kalıcı nedensellikler olarak tespit edilmesi mümkündür (Kayhan vd., 2016: 150). Çalışmada frekans nedensellik analizi için Breitung ve Candelon (2006) frekans nedensellik analizi testi kullanılmıştır. Breitung ve Candelon (2006), $\theta_{ij}(L) = \theta_{ij,1}L^0 + \cdots + \theta_{ij,p}L^{p-1}i$ eşitliğinde j=1,2 ve $[u_t, v_t] \sim (0, \Sigma)$ bağımsız değişken olarak, X ve Y'den oluşan seri durağan VAR(p) olarak ifade edilir;

$$\begin{bmatrix} X_t \\ Y_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \theta_{11}(L) & \theta_{12}(L) \\ \theta_{21}(L) & \theta_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_{t-1} \\ Y_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_t \\ v_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \Psi_{11}(L) & \Psi_{12}(L) \\ \Psi_{21}(L) & \Psi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_t \\ \eta_t \end{bmatrix} \quad (11)$$

(11) matris denkleminde t=1,…,T iken Σ belli ve pozitiftir. G'G=Σ^{-1} Cholesky ayrıştırmasının indirgenmiş matrisi olan G matrisini gösterir. Burada $\begin{bmatrix} \varepsilon_t \\ \eta_t \end{bmatrix}$ matrisi, $\begin{bmatrix} \varepsilon_t \\ \eta_t \end{bmatrix} = G \begin{bmatrix} u_t \\ v_t \end{bmatrix}$ ve $\psi_{ij}(L); i, j = 1,2$ olarak tanımlanır. Testte x evrenini temsil eden $f_x(\omega)$ ise denklem (12)'deki gibi belirlenir;

$$f_x(\omega) = \frac{1}{2\pi}(|\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2 + |\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2) \quad (12)$$

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hosoya ve Geweke tarafından şu şekilde formülüze edilmiştir;

$$M_{y \to x}(\omega_0) = \log\left(\frac{2\pi f_x(\omega_0)}{|\psi_{11}(e^{-i\omega_0})|^2}\right) = \log(1 + \frac{|\psi_{12}(e^{-i\omega_0})|^2}{|\psi_{11}(e^{-i\omega_0})|^2}) \quad (13)$$

(13) denkleminde $M_{y \to x}(\omega_0) = 0$ ise x ve y arasında nedensellik yoktur sonucuna varılır. Testte, H_0 hipotezi nedenselliğin olmadığını gösteren ve sınan hipotezdir.

Çalışmada nedensellik analizlerinden son olarak bootstrap nedensellik analizi kullanılmıştır. Bootstrap analizleri ile farklı zaman aralıklarında nedensellik analizi yapmak mümkündür.

Granger nedensellik testi en çok kullanılan analizlerdendir. Birçok nedensellik analizi içinde çıkış noktasını oluşturmaktadır. Granger nedensellik analizinde asimptotik dağılıma dayalı regresyon modelleri tahmin edilmektedir. VAR çerçevesinde, Granger nedenselliğini test etmek için Wald, olasılık oranı (LR) ve Lagrange çarpanı (LM) testi gibi yaygın olarak kullanılan test istatistikleri kullanır. Eğer değişkenler VAR'da entegre veya koentegre ise nedensellik standart olmayan asimtotik özelliklere sahip olabilir. Bu tür VAR modellerinin uygun gecikme tahmininde ortaya çıkan güçlükler Park ve Phillips ile Toda ve Phillips tarafından tarafından incelenmiştir. Toda ve Yamamoto (1995) ve Dolado ve

Lütkepohl (1996), I (1) değişkenleri ile VAR (p) işlemlerinin katsayıları üzerinde gerçekleştirilen Wald testleri için standart asimtotik dağılımı garanti eden bir çözüm önerdiler. Onların çözümü, boş hipotez altında sınırsız en az bir katsayı matrisi gerektirir. Dahası, süreçe bir fazlalık geciktirmenin ve ilk p lag'larla ilgili katsayı matrisleri üzerinde Wald testlerinin gerçekleştirilmesinin standart asimptotik dağılımı elde ettiğini gösterdiler. Dolgu ve Lütkepohl (1996) tarafından önerilen şekilde, Shukur ve Mantalos (1997b) çeşitli standart ve modifiye boyut ve güç özelliklerini, entegre-eşbütünleştirilmiş VAR sistemlerinde Granger-nedensellik testlerinin genellemelerini inceledi. Standart ve modifiye formlarda Granger nedensellik testlerinin sekizinci versiyonu, yazarlar tarafından Monte Carlo simülasyonları ile değerlendirilmiştir. Yazarlar, Wald testinin küçük, hatta orta boy örneklerde doğru boyutta olmadığını tespit ettiler. Buna ek olarak, Shukur ve Mantalos (1997a) kritik değerlerin artık tabanlı tabanlı önyükleme tekniğini (RB) kullanarak geliştirilebileceğini göstermiştir, böylece 1-10 denklem arasında değişen sistemlerde RESET testinin gerçek boyutu nominal değer. Mantalos ve Shukur (1998) koentegre VAR modellerinde RB tekniğini incelemiş ve RB tekniğinin sağlam kritik değerler ürettiğini göstermiştir. Shukur ve Mantalos (2000), RB'ye dayalı olmayan çeşitli Granger nedensellik testlerinin özelliklerini incelemiş ve küçük örneklemde düzeltilmiş LR testlerinin küçük numunelerde bile boyut ve güç bakımından en iyi özelliklere sahip olduklarını bildirmiştir. Bununla birlikte, yazarlar RB'ye dayalı olmayan tüm standart testlerin, özellikle küçük örneklemlerde, eşbütünleşme olmadığında, kötü performans gösterdiğini gösterdi. Monte Carlo yöntemlerini kullanarak Mantalos (2000), eş zamanlı ve koentegre olmayan süreçlerde Wald, düzeltilmiş LR ve önyükleme sınamalarının özelliklerini karşılaştırmış ve eşlik etme özelliklerine bakılmaksızın bootstrap testinin neredeyse tüm durumlarda en iyi performansı sergilediğini göstermiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak, bu çalışma, enerji tüketimi ile reel GSYİH arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmak için RB tabanlı düzeltilmiş-LR testlerini kullanmaktadır (Balcılar vd., 2010: 1399)

Önyüklemeyi göstermek için LR Granger nedensellik, aşağıdaki iki değişkenli VAR (p) işlemini göz önünde bulundurur:

$$y_t = \Phi_0 + \Phi_1 y_{t-1} + \cdots + \Phi_p y_{t-p} + \varepsilon_t \qquad (13)$$

$\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t})$'nin sıfır olması bağımsız değişkenin beyaz gürültü süreci olduğu anlamındadır. Gecikme uzunluğu ise AIC ile hesaplanır. Gösterimi basitleştirmek için, yt'yi iki parçaya bölüp (14) nolu matris denklemine ulaşırız:

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \phi_{10} \\ \phi_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \phi_{11}(L) & \phi_{12}(L) \\ \phi_{21}(L) & \phi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \qquad (14)$$

$\phi_{11}(L) = \sum_{k=1}^{p} \phi_{ij,k} L^k$, $i, j = 1,2$ ve L ($L^k X_t = X_{t-k}$) fark operatörüdür. Bu kurulumda Granger neden olmadığını gösteren H sıfır hipotezi i=1,2,…,p değerleri aldığı durumda sıfır kısıtlama için ($\phi_{12,i} = 0$) test edilebilir (Balcılar vd., 2010: 1400).

Ampirik Analiz

Çalışmanın ilk aşamasında serilere birim kök testi uygulanmıştır. GSYİH, "y" ile döviz kuru, "e" ile ve faiz oranları "r" ile simgelenmiştir. Öncelikle, standart birim kök testlerinden biri olan ADF birim kök testi uygulanmış sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları (ADF)

Seri	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Y	-0.1785(0)[0.9351]	-2.6744(1)[0.2507]
Δy	-6.4011(0)[0.0000]	-6.3356(0)[0.0000]
E	-3.9600(0)[0.4221]	-3.8601(0)[0.7455]
Δe	-6.4781(0)[0.0000]	-5.9809(0)[0.0000]
R	-3.9759(2)[0.0029]	-2.8084(1)[0.2001)
Δr	-45.4305(0)[0.0001]	-49.7592(0)[0.0001]

Tabloda 1 değerler; test istatistiği(uygun gecikme uzunluğu)olasılık değeri olarak verilmiştir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre, y ve e değişkenleri 1. Farklarında trendli durağandırlar. r serisi ise seviyesinde sabitli durağandır. Bu durumda, ADF testine göre y ve e I(1) r ise I(0)'dır.

Serilerin aynı zamanda, kırılmaya izin veren Zivot Andwers testi ile de durağanlıkları sınanmıştır. Zivot Andwers testinin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. : Zivot Andwers Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Test İstatistiği	Kırılma Zamanı
Y	-4.9878(1)	2008:04
e	-4.1038(0)	2007:04
R	-2.2004(4)	2014:01
Δr	-5.0592(4)	2007:03

Değişken sayısına göre kullanılacak kritik değerler; %1 seviyesinde, (-5.57); %5 seviyesinde, (-5.08); %10 seviyesinde, (-4.82)'dir. Sonuçlara göre, GSYİH'yı temsil eden y serisi seviyesinde %10; döviz kurunu temsil eden e serisi seviyesinde %5 ve faiz oranını temsil eden r serisi 1. farkında %5 seviyesinde durağandır. Zivot Andwers sonuçları ADF sonuçlarından farklı olarak sadece r I(1) diğer değişkenler

I(0)'dır. Zivot Andwers test sonuçlarına göre serilerin durağan oldukları seviyelerin kırılma zamanları incelendiğinde, 2008 global krizinin etkileri görülmektedir. Döviz ve faiz serilerinde 2007 yılının başında, finansal piyasalarda etkinin daha önce gerçekleşmesine bağlı olarak, kırılma gerçekleşirken, GSYİH'ya yansıma 2008 yılının ortalarına doğru yaşanmıştır.

Serilerin bazıları düzeyinde bazıları da birinci farkında durağan olduğu için aralarındaki ilişki ARDL sınır testi ile sınanacaktır. Pesaran ve diğerleri (2001), tüm değişkenlerin I(0) ya da I(1) oldukları iki uç durum için sırasıyla alt ve üst sınır tablo kritik değerlerini oluşturmuşlardır. Hesaplanan F-istatistik değeri I(1) üst sınırının değerinden büyük çıkması durumunda kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır diyebiliriz. Dolayısıyla testin uygulanabilmesi için değişkenlerin I(2) seviyesinin altında durağan olması gerekmektedir. Aynı derecede durağan olmasalar dahi ARDL uygulanabilmesi için I(2) seviyesinin altında durağan olmaları yeterlidir. Testin bir başka özelliği değişken sayısının az olmasında dahi testin uygulanabilme yeteneğidir. Öncelikle ARDL sınır testi yapılmış ve F istatistiğine göre sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

F istatistiği	K (gecikme)	I(0) "alt sınır"	I(1) "üst sınır"
9.3277	2	5.13 (%1)	6.19 (%1)

F istatistiği üst sınırdan daha büyük çıktığından, kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli ilişki yoktur temel hipotez reddedilir. ARDL modelinde maksimum gecikme uzunluğu 8 verilerek ARDL (1,0,5) modeli için kısa ve uzun dönem tahmin edilmiş ve sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. Kısa Dönem ARDL Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std Hata (olasılık)
Δr	-0.42265	0.52187 (0.0779)
Δe	0.54933	0.07130 (0.6388)
Δe (-1)	0.44354	0.04563 (0.0080)
Hdt(-1)	-0.03565	0.007380 (0.0000)

Kısa dönem sonuçlarına göre hem döviz kuru hem de faiz kısa dönemde, bağımlı değişken olan, GSYİH üzerinde etkilidir. Tablodaki önemli sonuçlardan biriside hata düzeltme katsayısını temsil eden "Hdt(-1)" değeridir. Değerin sıfır(0) ile -1 arasında çıkması "hata düzeltme mekanizmasının" çalıştığını göstermektedir. Yani kısa dönemdeki sapmalar uzun dönemde dengeye gelmektedir.

ARDL (1,0,5) modeli için uzun dönem sonuçları da aşağıdaki gibidir,

Tablo 5. Uzun Dönem ARDL Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std Hata (olasılık)
Δr	-4.79685	1.85200 (0.0069)
Δe	-4.03952	1.73224 (0.0553)
C	365.24812	42.65935 (0.0062)

Uzun dönem sonuçlarına göre hem döviz kuru hem de faiz istatiksel olarak anlamlı çıkmıştır. İki değişkeninde bağımlı değişken olan GSYİH üzerindeki etkisi negatiftir. Yani bağımlı değişken ile aralarında ters yönlü bir ilişki mevcuttur.

Seriler arasındaki eşbütünleşme varlığı sebebiyle nedensellik araştırması uygundur. Nedensellik testleri için asimetrik nedensellik (Hatemi-J ve Roca), frekans alanı nedensellik (Breitung ve Candelon) ve bootstrap (Balcılar vd. Bootstrap Rolling Windows) yöntemleriyle analizler yapılmıştır.

GSYİH, "y" ile, döviz kuru, "e" ile ve faiz oranları "r" ile simgelenmiştir. Hatemi-J ve Roca (2014) asimetrik nedensellik testi sonuçlarından ilk analiz sonucu olan GSYİH ve döviz kuru arasındaki asimetrik nedensellik testi sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo 6. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Döviz Kuru Arasında Hatemi J-Roca (2014)Asimetrik Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	MWALD	%1	%5	%10
$(y)^{+} \neq > (e)^{+}$	10.580 (0.00)***	12.219	7.193**	5.473*
$(y)^{+} \neq > (e)^{-}$	4.589 (0.101)	11.940	7.107	5.104
$(y)^{-} \neq > (e)^{-}$	0.022 (0.883)	9.395	4.566	3.212
$(y)^{-} \neq > (e)^{+}$	6.189 (0.045)**	12.752	6.951	4.840*
$(e)^{+} \neq > (y)^{+}$	1.328 (0.515)	14.045	8.006	5.969
$(e)^{+} \neq > (y)^{-}$	1.700 (0.192)	10.040	5.390	3.473
$(e) \neq > (y)^{-}$	1.287 (0.257)	11.624	4.627	2.770
$(e) \neq > (y)^{+}$	2.156 (0.142)	7.881	4.329	2.887

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Döviz Kuru Arasında Hatemi J-Roca (2014)Asimetrik Nedensellik Test Sonuçlarına göre tablo 6'da; $\neq >$ notasyonu nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini göstermektedir. Parantez içindeki değerler asimtotoik olarak olasılık değerlerini göstermektedir. ***.** ve * değerleri sırasıyla %1. %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. Bootstrap sayısı 10.000'dir.

Sonuçlara göre, GSYİH'da meydana gelen pozitif şoklar döviz kurundaki pozitif şoklara doğru etkileşim yaratmaktadır. GSYİH'da meydana gelen negatif şoklar döviz kurundaki pozitif şoklara doğru etkileşim yaratmaktadır. Bu nedenselliğin haricinde GSYİH ile döviz kuru arasında herhangi bir nedensellik bulunmamaktadır.

Bu durumda nedenselliğin asimetrik yapıda olduğundan bahsedilebilir. Yani nedensellik pozitif GSYİH şokunda döviz kuruna doğru var iken negatif GSYİH şokundan döviz kuruna doğruda görülmektedir. Fakat GSYİH'nın hem pozitif hem de negatif şokları döviz kuru üzerinde pozitif şoklara etki etmektedir. Kısacası GSYİH'nın zaman içerisinde artması ya da azalması döviz kuru artışına etki etmektedir. Bu durumun birçok sebebi olabileceği gibi en kuvvetli sebep Türkiye'nin sanayi üretimindeki dışa bağımlılık olarak gösterilebilir. Çünkü yarı mamul ve hammadde aynı zamanda teknoloji tabanlı üretimin altyapısı yurtdışı endeksli olduğundan üretimi arttırmak için daha fazla dövize (ithalata) ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum dış ticaret rakamlarından anlaşılabilir; 2015 yılı dış ticaret rakamlarına göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk beş fasıl, "motorlu kara taşıtları", "makineler", "kıymetli veya yarı kıymetli taşlar", "örme giyim eşyası" ve "elektrikli makine ve cihazlardır". Bu göstergeler ile beklenen durum net ihracat gelirlerinde de en çok bu fasıllardan pozitif girdi olmasıdır. Fakat net ihracat gelirleri incelendiğin de; sadece iki fasıldan net kazanç elde edilmektedir: "kıymetli veya yarı kıymetli taşlar", "örme giyim eşyası". Bununla beraber "motorlu kara taşıtları", "makineler", "elektrikli makine

ve cihazlar" fasıllarından net zarar elde edilmektedir. Hatta "makineler" ve "elektrikli makine ve cihazlar" fasılları en çok zarar edilen fasıllar arasındadır (net ihracatları sırasıyla: -13,2 milyar dolar ve -9,3 milyar dolar. Bunlara karşın en çok kar edilen fasıl olan "örme giyim eşyası" faslının net ihracatı 8 milyar dolardır). Kundak (2015) Türkiye ekonomisi için kısa, uzun ve birim etkileri açısından dinamik panel veri analizi ile yaptığı çalışmasında özellikle kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların, imalat sanayinde ithalat bağımlılığını arttırdığını tespit etmiştir. Çünkü döviz kurundaki artış ithal ara ve yatırım malları maliyetini yükseltmektedir. Kundak, uzun dönemde de kısa dönemdeki sonuçlara benzer olarak, sabit sermaye yatırımları, GSYİH ve döviz kurunda oluşan artışların imalat sanayinin dışa bağımlılığını arttırıcı etkiler ortaya çıkardığını tespit etmiştir.

Tersi durumda da yani GSYİH'daki negatif şoklarda cari açık üzerinde olumsuz etki yaratacağından döviz kurunu arttırıcı yönde etki edebilmektedir. Nitekim, Erbaykal(2007), Toda ve Yamamoto analizi kullanılarak Türkiye'de ekonomik büyüme ve döviz kurunun Türkiye'nin cari açığı üstündeki etkisini sınamış ve sonuçta hem ekonomik büyümeden hem de döviz kurundan cari açığa doğru nedensellik tespit edilmiştir. Böylelikle Türkiye'de cari açığın nedenselliği için baskın olan görüşlerde desteklenmektedir. Bunlar cari açığın GSYİH büyümesi sonucu ortaya çıkan talep artışından pozitif etkilendiği hem de sıcak para olarak nitelendirilen kısa vadeli sermaye yatırımlarının durumunun döviz kurunu etkilemesidir (Erbaykal, 2007:87). Bu durumu destekleyici bir başka durum özellikle imalat sanayinin dışa bağımlılığı sebebiyle, GSYİH'nın azalması yabancı sermaye yatırımlarını (kısa veya uzun dönemli) azaltacağından yeterli döviz olmaması ya da döviz girişinin azalmasına neden olacaktır. Böylelikle döviz kurunda artışlar gözlemlenebilecektir.

Hatemi-J ve Roca (2014) asimetrik nedensellik testi sonuçlarından ikinci analiz sonucu olan GSYİH ve faiz oranı arasındaki asimetrik nedensellik testi sonuçlarıdır. Söz konusu nedenselliğin varlığı TCMB politika uygulamalarında faiz oranının toplam talebi etkileme derecesi yönünde bulgular verecektir. Fakat buradaki faiz oranının piyasadaki faiz oranı olmadığını ve merkez bankasının belirlediği kısa dönemli faiz oranı yani politika faiz oranını temsil ettiğini hatırlamak gerekir. Politika faiz oranı ile merkez bankasının amacı bekleyişler hipotezi ile piyasa faiz oranlarını etkilemektedir. Hatemi-J ve Roca (2014) asimetrik nedensellik GSYİH ve faiz oranı arasındaki asimetrik nedensellik testi sonuçları aşağıdaki tablodaki gibidir;

Tablo 7. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Faiz oranı Arasında Hatemi J-Roca (2014)Asimetrik Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	MWALD	%1	%5	%10
$(y)^{+} \not\Rightarrow (r)^{+}$	1.895 (0.169)	9.265	4.446	2.963
$(y)^{+} \not\Rightarrow (r)^{-}$	0.001 (0.978)	19.072	5.138	2.730
$(y)^{-} \not\Rightarrow (r)^{-}$	1.728 (0.189)	8.007	4.316	2.957

$(y)^{-} \not\Rightarrow (r)^{+}$	1.206 (0.272)	13.609	6.155	2.981
$(r)^{+} \not\Rightarrow (y)^{+}$	0.954 (0.329)	7.845	4.228	3.152
$(r)^{+} \not\Rightarrow (y)^{-}$	0.392 (0.531)	7.602	4.182	3.016
$(r) \not\Rightarrow (y)^{-}$	1.519 (0.218)	7.885	4.713	3.169
$(r) \not\Rightarrow (y)^{+}$	0.182 (0.670)	8.592	4.441	3.162

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Faiz oranı Arasında Hatemi-J Roca (2014)Asimetrik Nedensellik Test Sonuçlarına göre tablo 5.4.7'de; $\not\Rightarrow$ notasyonu nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini göstermektedir. Parantez içindeki değerler asimtotoik olarak olasılık değerlerini göstermektedir. ***.** ve * değerleri sırasıyla %1. %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. Bootstrap sayısı 10.000'dir.

Hatemi-J Roca test sonuçlarına göre faiz oranı ile GSYİH arasında herhangi bir etkileşim bulunmamaktadır. Herhangi bir nedensellik tespit edilememesinin sebebi faiz oranı olarak merkez bankasının politika faiz oranın kullanılması olabilir. Çünkü politika faiz oranı gecikmeli ve dolaydı olarak piyasa faiz oranlarını etkilemekte ve piyasa faiz oranı kadar da değişkenlik göstermemektedir. Buna karşın, ARDL sonuçlarında, hem kısa dönemde hem de uzun dönem de hem döviz kuru hem de faiz GSYİH üzerinde etkilidir sonucu çıkmıştır.

Bekleyişler hipotezine göre de aktarım mekanizması kısa dönemli faiz oranlarında meydana gelen etkilerle uzun dönemli faiz oranlarına etki yapmayı amaçlayan mekanizmanın tamamlanması önemlidir. Zaten bekleyişler hipotezi özü uzun dönem faiz oranlarını, kısa dönem (cari) faiz oranları ile beklenen kısa dönemli faiz oranlarının belirlediği ve bunların bir otalaması olduğudur. Para otoriteleri ve TCMB'de bu anlayış ile kısa vadeli faiz oranlarını, politika faiz oranı ile etkilemeyi ve sonunda uzun vadeli faiz oranlarına etki etmeyi amaçlamaktadır.

Yine bilinen bir başka durum döviz kurlarının ekonomik büyüme ve dolayısıyla GSYİH üzerindeki etkisidir. Dışa açık bir ekonomi için rekabetçi döviz kuru GSYİH üzerinde etkilidir. Örneğin, döviz kurlarında yaşanacak bir düşüş üretim tarafında maliyetleri azaltacağından karlılığa buda üretim artışına yol açabilecektir. Ayrıca düşük ve rekabetçi bir döviz kuru üreticileri dış pazarda mal satmaya teşvik eder dolayısıyla da GSYİH etkilenir. Çünkü söz konusu ihracat ve üretimin büyümesi ekonomide dışsallık yaratarak başka sektörlere de büyüme yönünde olumlu katkılar yapacaktır (Balaylar, 2011: 140).

GSYİH, döviz kuru ve faiz oranı arasındaki Breitung ve Candelon (2006) frekans alanı nedensellik testi analiz sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo 8. Breitung ve Candelon (2006) Frekans Alanında Nedensellik Test Sonuçları

	Uzun dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
ω_i	0.01	0.05	1.00	1.50	2.0	**2.50**
y ⇏ e	0.806	0.784	4.276**	0.954	0.397	**5.109*** **
e ⇏ y	2.871*	2.876*	2.210	1.152	0.861	**1.441**
y ⇏ r	5.270***	5.266***	4.566**	0.455	0.921	**1.244**
r ⇏ y	**4.284****	**4.261****	**0.389**	**1.755**	**0.222**	**0.277**

Klasik nedensellik testleri değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını incelerken iktisat alanında sıklıkla kullanılan kısa ve uzun dönem arasındaki fark göz ardı edilmektedir. Frekans alanı nedensellik analizlerinde farklı zaman periyotları için farklı çıkarımlar yapılmaktadır. Bu sayede kısa dönemli nedenselliklerin geçici, uzun dönemli nedenselliklerinde kalıcı nedensellikler olarak tespit edilmesi mümkündür (Kayhan vd., 2016: 150). Çalışmada, GSYİH, döviz kuru ve faiz oranı değişkenleri için Breitung ve Candelon (2006) Frekans Alanında Nedensellik Test yapılmıştır. Tablo 5.4.9'de (2.T-2p) serbestlik derecesi ile F tablo değeri yaklaşık olarak %1 (*) anlam seviyesi için 2.399, %5 (**) anlam seviyesi için 3.161, %1 (***) anlam seviyesi için 5.005''tir. 0 ve $\pi.\omega \in (0,\pi)$ arasında yer alan her frekans alanı (ω_i) için sonuçlar gösterilmiştir. Sonuçlara göre; GSYİH'dan döviz kuruna %5 anlam seviyesinde orta dönemde ve %1 anlam seviyesinde kısa dönemde nedensellik bulunmaktadır. Buna göre GSYİH'nın kısa dönemde döviz kuru üzerinde daha etkili olduğundan bahsedebiliriz. Bu ilişki aynı zamanda elde edilen Hatemi J ve Roca asimetrik nedensellik sonuçlarını da desteklemektedir. Uzun dönem ilişkinin bulunamaması ise, Türkiye'de döviz kurunun hareketliliğin fazla olması ile bağlantılıdır. Çiftçi (2014) bu sonucu doğrulayıcı bir analiz yapmıştır. Yaptığı çalışmada Türkiye ekonomisi için kriz habercisi olabilecek cari işlemler açığı ile döviz kuru ve GSYİH arasındaki ilişkileri VAR modeli ile Johansen eşbütünleşme analizi ile test etmiştir. Test sonuçlarına göre; cari açık, GSYİH ve döviz kurunun nedeni iken, GSYİH'da meydana gelen değişmeler döviz kurunda değişmelere neden olmamaktadır.

Elde edilen bir başka sonuç ta; döviz kurundan GSYİH'ya ise %10 anlam seviyesinde uzun dönemde nedensellik bulunmasıdır. Gerçekten de döviz kuru gecikmeli olarak GSYİH'yı etkileyen bir değişkendir. Çiftçi (2014) analizinde de döviz kuru, GSYİH'da oluşan değişmelerin Granger nedeni olarak tespit edilmiştir. Türkiye gibi dışa açık fakat gelişmekte olan ekonomiler için genel görüş te, aşırı değer kazanmış döviz kuru yerli üreticiye dış pazarda rekabet gücü kazandırmaktadır. Ya da tam değerlenmemiş, eksik değerlenmiş döviz kuru rekabet gücü kaybettirmektedir (Balaylar, 2011: 156).

ARDL test sonuçlarında da ise frekans nedensellik analizine ek olarak hem kısa hem uzun dönemde de ilişkiler tespit edilmiştir.

Nedenselliğin diğer boyutunda ise, GSYİH'dan faiz oranına %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemde ve %5 anlamlılık düzeyinde ise, orta dönemde nedensellik bulunmaktadır. Faiz oranından GSYİH'ya ise, %5 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli nedensellik tespit edilmiştir. Kısacası GSYİH ve faiz oranı arasında özellikle uzun dönemde karşılıklı nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu sonuç ARDL sonuçları ile de örtüşmektedir.

Merkez bankası politika faiz oranını belirler iken para politikası amacı kapsamında enflasyonu kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Enflasyon ile GSYİH yada büyüme arasında ise son derece kuvvetli ilişki bulunmaktadır. İyidoğan (2015), Türkiye ekonomisi üzerinde, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmada ARDL ve Toda-Yamamoto testlerini kullanan İyidoğan, iki testte de aynı olmak üzere şu sonuçlara varmıştır; Öncelikle enflasyon oranı ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Nedensellik ilişkisinin yönü ise, enflasyon oranından GSYİH'ya doğru ve negatiftir. Yani enflasyon oranı düşer ise GSYİH büyüyecektir.

Bir başka çalışmada İğdeli ve Sever (2016) bu kez içinde Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan aynı zamanda dışa açık ekonomilerde enflasyon hedefleme stratejisine bağlı olarak enflasyon düşüşlerinin GSYİH üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Buna göre enflasyon hedefleme stratejisi ile düşen enflasyon GSYİH'da artışa neden olmuş kısacası enflasyon oranından GSYİH'ya doğru ve negatif yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Bootstrap analizleri ile farklı zaman aralıklarında nedensellik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda GSYİH ve döviz kuru arasındaki Balcılar vd. Bootstrap nedensellik analizi sonuçları aşağıdaki gibidir;

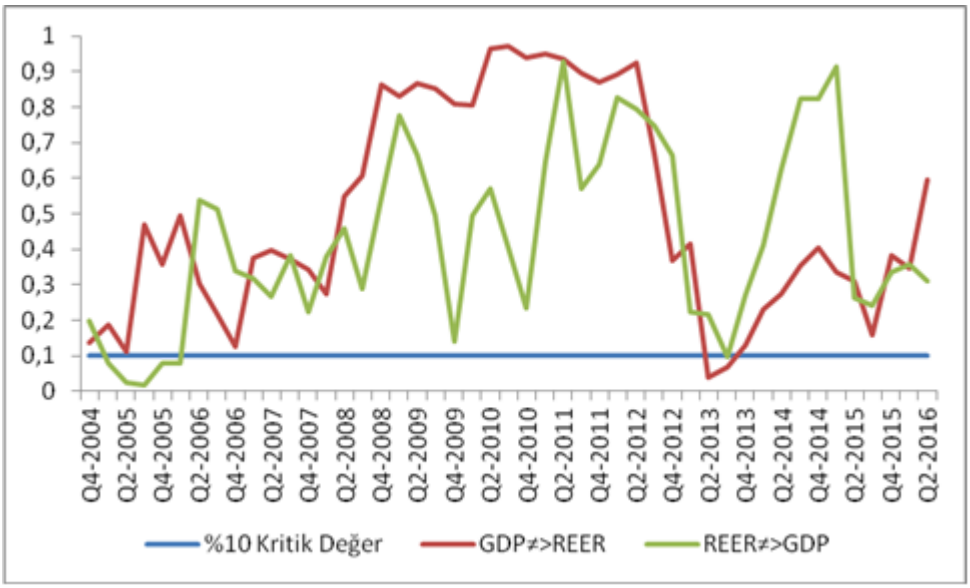

Şekil 1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Döviz Kuru Arasında Balcılar vd. (2010) Bootstrap Nedensellik sonuçları

Sonuçlara göre, GSYİH'dan döviz kuruna 2013 yılının 2. ve 3. çeyreklerinde nedensellik vardır. GSYİH'dan döviz kuruna nedensellik ilişkisi, Hatemi-J Roca asimetrik nedensellik analizinde de tespit edilmiştir. 2013 yılının en tipik özelliği, küresel finansal kriz sonrası ülkelerin finansal istikrar ve fiyat istikrarı politikalarını beraber uygulamasıdır. 2013 yılında ilk yarısında, merkez bankası esnek para politikası uygulamalarına, küresel ekonomiye dair belirsizliklerin sürmesi sebebiyle devam etmiştir. 2013 yılında kısa vadeli faiz oranları düşük seviyede belirlenmiştir. Faiz oranlarını düşük tutulmasının ana sebebi, sermaye akımlarının artması ile kredi büyümesidir. Çünkü böyle bir durumda finansal istikrar üzerindeki riskleri dengelemek gerekmektedir. Bu dönemde merkez bankası döviz rezervlerini de artırarak makro tedbirleri uygulamaya devam etmiştir. 2013 yılı ilk yarısı kontrollü bir şekilde iç ve dış talebin dengelenme sürecinin yaşandığı bir yıl olmuştur. 2013 yılı ikinci yarısında ise, Dünyadaki finansal piyasalarda yaşanan belirsizlik Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu belirsizlik ortamından Türkiye de sermaye kalemlerinde çıkışlar yaşanmıştır. 2013 yılının sonunda ise Türkiye beklenen daha düşük olarak %4 büyüme gerçekleştirmiştir. Buna karşın nedensellik ilişkisinin kanıtı olarak, GSYİH büyümesi 2013 yılının 2. ve 3. Çeyreğinde yılsonu performansından daha iyi olmak üzere sırasıyla %4.46 ve %4.44 büyürken döviz kurunda düşüş yaşanmıştır.

Bootstrap testinin bir başka sonucuda; döviz kurundan GSYİH'ya da 2005 yılının tamamında ve 2006 yılının 1. çeyreğinde nedensellik bulunmaktadır.

2005 yılı TCMB ve Türkiye para politikası açısından önemli bir dönemecin yılı olmuştur. Merkez bankası, güçlü ekonomiye geçiş programı kapsamında 2005 yılına kadar başarı politikalar gerçekleştirmiş, hemen hemen koyulan tüm hedeflere ulaşmış özellikle de ekonomik birimler üstünde yeniden güven unsurunu oluşturabilmiştir. Dalgalı döviz kuru rejimi ve enflasyon hedeflemesi rejimi benimsenmiş ve merkez bankasının bu politikalar doğrultusunda devam edeceği yönünde kesin kanaat ekonomik birimlerde oluşmuştur. 2005 yılında merkez bankası, gerekli teknik ve kurumsal altyapının sağlandığını belirterek, kademeli şekilde örtük enflasyon hedefini terk ederek yıl sonunda yani 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesine geçileceğini deklare etmiştir. Yine bu dönemdeki önemli bir karar da önemli bir karar Türk Lirasından altı sıfırın atılması olmuştur. Altı sıfır atılması Türk Lirasına yeniden itibar kazandırmıştır. 2005 yılı genelinde döviz piyasasında dalgalı kur rejimi uygulaması devam etmiştir (TCMB, 2006; 73). 2005 yılında Türkiye bu olumlu gidişat ile %8.4 büyüme oranına ulaşmıştır. 2006 yılı itibari ile de tamamen örtük enflasyon hedeflemesi terk edilmiş ve açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. 2006 yılı ilk ayları 2005'den gelen gelişmeler nedeniyle başarılı geçerken, 2006 yılı büyüme oranı %6.9 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında her çeyrekte döviz kuru sürekli yükselirken GSYİH'da sürekli olarak yükselmiştir. Bu nedenselliğin pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Fakat burada ki pozitif nedensellik ilişkisinin sebebi önemli ölçüde Türkiye'nin 2005 yılında Avrupa Birliği ile müzakerelere başlaması olabilir. Çünkü 2006 1. çeyreğinde de döviz kuru yükseliş devam ederken GSYİH büyüme oranı düşmüştür.

Bootstrap analizleri kapsamda GSYİH ve faiz oranı arasındaki Balcılar vd. Bootstrap nedensellik analizi sonuçları aşağıdaki gibidir;

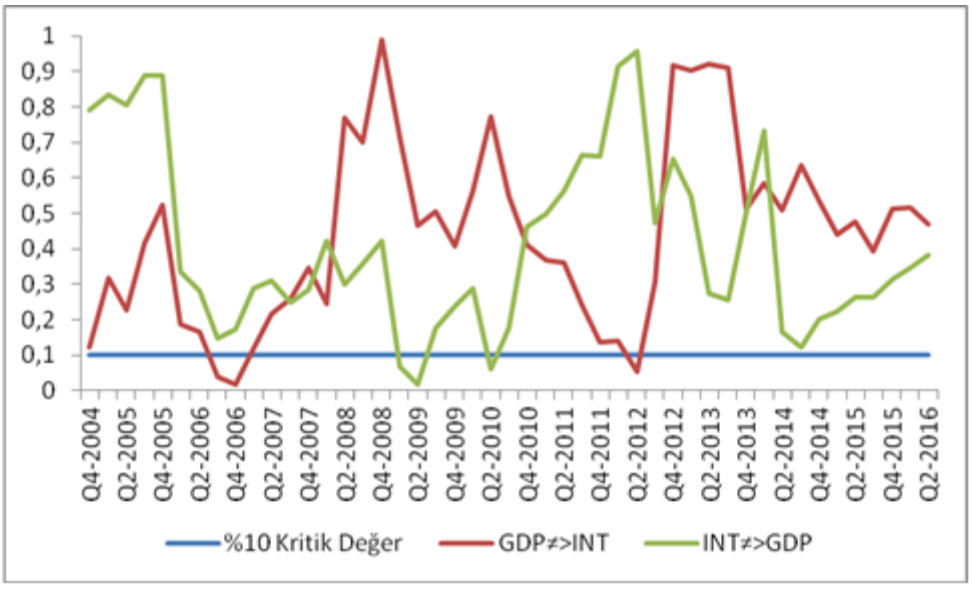

Şekil 2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile Faiz Oranı Arasında Balcılar vd. (2010) Bootstrap Nedensellik sonuçları

Sonuçlara göre, faiz oranından GSYİH'ya 2009 yılı 1. ve 2. çeyreği, 2010 yılı 2. çeyreğinde nedensellik mvcuttur.

2009 yılı krizinin ilk yarısında küresel krizin fiyatlar üzerindeki etkisi aşağı yönlü olmuştur. Enflasyon beklentilerin altında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda yaşanan krizin yakın tarihe ilişkin örneğinin olmaması küresel ölçekte uygulanan para politikası önlemlerini geçmişe göre değerlendirilmesi mümkün olmamıştır. Kriz sonrası para politikası uygulamalarında nicelik olarak genişleme yaşanmadığından oluşabilecek riskler azalmıştır (TCMB, 2009; 3). Genişlemeden kasıt faiz oranlarının daha aşağı seviyelere çekilmesidir. Bunun tam tersine, TCMB'nin faiz tedbirlerinin bu dönemde başarılı olduğu gözlenmiştir. Bu sayede düşük faiz oranları ile kredilerin bilanço payında artışlar sağlanmıştır. Dünyanın da toparlanma konjonktürüne girmesiyle yabancı yatırımlarda da artış gözlenmiştir (Sözer, 2013: 56). Buda nedensellik sonuçlarında 2009 yılı için faiz oranının etkisini göstermektedir. Kriz sonrası yıl olması itibariyle faiz oranlarının en etkili biçimde kullanılmış olması yine söz konusu nedenselliğin çıkmasına sebeplerden birisidir. 2010 yılında ise, kriz döneminden çıkış stratejisi çerçevesinde o dönemde etkin olarak kullanılan piyasanın ihtiyacından daha fazla fonlanması şeklinde arz edilmekte olan miktar kademeli olarak azaltılmaya başlanmış ve teknik faiz ayarlaması operasyonlarına gidilmiştir. 2009 yılının nedensellik analizi sonucunda ortaya çıkan 1. ve 2. çeyreğinde faiz oranları düşerken GSYİH büyüme oranında düşüş ve yine 2010 ikinci çeyreğinde de aynı durum tespit edilmiştir. Bu durumun önceki nedensellik analizlere tam uymamasının sebebi öncesinde meydana gelen küresel kriz gösterilebilir.

Bootstrap testinin bir başka sonucuda; GSYİH'dan faizlere 2006 yılı 3. ve 4. çeyreği, 2012 yılı 2. çeyreğinde nedensellik tespit edilmiştir.

2006 yılından itibaren merkez bankası açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiştir. Merkez bankası açık enflasyon hedeflemesi rejiminde kamuoyunun kavraması açısından enflasyon hedefini, nokta hedef olarak uygulamaktadır. Bu olumlu durum 2006 yılı sonunda 2012 yılında 2010 yılından beri uygulanan kararlı politikaların bir sonucu olarak, döviz kurundaki aşırı değerlenme baskısı azaltılmış ve kredi büyüklüğü iyi seviyelere taşınmıştır. Merkez bankasının tekrar başarıyı yakalaması, finansal ve makro ekonomik risklerin azalmasına sebep olmuştur. Fakat her ne olursa olsun merkez bankası fiyat istikrarı politikasından taviz vermemiştir (TCMB, 2012: 89). Söz konusu döviz baskısının azaltılması nedensellik sonucundaki gibi GSYİH iyileşmemesi sebebiyle faiz oranlarına da yansımıştır. Nedensellik testi sonuçlarının işaret ettiği 2006 üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde GSYİH büyüme oranı düşerken faiz oranları hemen hemen aynı oranda kalmıştır. 2012 ikinci çeyreğinde ise, GSYİH çok küçük bir oranda büyürken faiz oranları yine aynı seviyede kalmıştır. Nedenselliğin ilgili bölümlerde gözlemlenmemesinin nedeni faiz oranlarının bekleyişler hipotezi kapsamında gecikme ile etki etmesidir. Breitung ve Candelon (2006) frekans alanı nedensellik testi analiz sonuçlarında da faiz oranından GSYİH aynı zamanda da GSYİH'dan faiz oranlarına uzun dönemde nedensellik tespit edilmişti.

Sonuç ve Değerlendirme

Para politikasının genel olarak uygulama biçimleriyle, teori ya da belli bir düşünce sistemine dayalı olarak incelenmesi merkantilist düşünceden sonraki döneme dayanmaktadır. Merkantilist düşünceye göre dünya serveti sabitti. Dış ticarette ise ancak hammadde ithali yapılmalı ve altın stoku arttırılmalıydı. Çünkü merkantilistlere göre bir ülkenin zenginliği altın stoku ile ölçülmekteydi. Bu haliyle merkantilist düşünce sıkı devlet kontrollerine dayalı bir yapıdaydı. 18. yy'da ise, buhar makinesinin bulunuşu dünya iktisat tarihindeki gidişatını önemli ölçüde etkileyen gelişme olmuştur. Buhar makinesinin icadı sanayi devrimine yol açmış ve makinelerin kullanılması ile daha kaliteli ve kitlesel üretim altyapısının gelişmiş ve artık esas sorun üretim değil üretilenin nasıl pazarlanacağı olmuştur. Bu durumda dünya servetinin sabit olmadığı kanıtlanmış ve ülkeler arası ticaretin gelişmesi ile de parasal mekanizmalar gelişmeye başlamıştır. Parasal mekanizmaların gelişmesi bunların yönetimi sorununu ortaya çıkarmış ve İsveç ve İngiltere de merkez bankaları adı altında kurumsallaşma başlamıştır. İlk merkez bankaları Devletin bankası olma işlevleri görmüş ve hükümetlerin finansal problemlerinin çözümüne ağırlık vermişlerdir. Buna rağmen para basma yetkileri ve kuru belirleme yetkileri bulunmaktaydı. Para politikası uygulaması ile ulaşılmak istenen amaçlar, zaman içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır. Günümüzde sıklıkla ülke içinde fiyat istikrarını sağlamak, paranın iç ve dış değerini korumaktır amaçlanmaktadır. Birinci dünya savaşı öncesinde ise, altın standardı uygulamasının da etkisi ile, paranın değerinin korunması ön planda amaçlanmaktaydı.

Merkez Bankaları amaçları doğrultusunda, para politikası araçlarını kullanır. Amaçlarına ulaşabilmesi için para politikası araçlarının etkisi ile reel ekonomik değişkenler arasındaki etkilerin ilişkisinin kuvvetli olması gerekir. Hiç kuşkusuz, paranın politik bir araç olabilmesi için reel ekonomik değişkenleri etkilemesi gerekmektedir. Aksi durumda, para politikası sonucunda tüketim, üretim, istihdam seviyesi üzerinde bir etki oluşmazsa, para politikası etkisiz demektir.

Para politikası otoritesi olarak önemli bir görev üstlenen merkez bankaları, günümüzde, amaç yönünden olamasa da birçok merkez bankası, araç yönünden bağımsız durumdadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) da 2001 yılından bu yana "fiyat istikrarını sağlamak amacını" gerçekleştirebilmek için kullanacağı araçlar yönünden bağımsız durumdadır.

Gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, döviz kuru değişiklikleri gerek lojistik gerekse teknolojik altyapıların gelişmişliği ile piyasada fiyata anında etki etmekte ve yine haberleşme ağının gelişmesi ile iktisadi bireylere ani ve kitlesel olarak etkili kararlar aldırabilmektedir. Bu sebeplerle döviz kurunun toplam talebin belirleyicisi olmayacağı gibi bir varsayım Türkiye gibi gelişmekte olan ve döviz kurunun toplam talep üzerinde etkili olduğu gerçeği bulunan ülkeler için çok yerinde olmayacaktır. Yine dövizin toplam talep ve dolayısıyla ekonomi açısından önemli olduğu gerçeğini gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları döviz krizleri ve yine buna bağlı olarak devalüasyon süreçleri ile de gösterebiliriz. Çünkü Türkiye gibi üretimi ithalata bağlı olan ülkeler döviz artışlarına veya azalışlarına ekonomide adeta bir şok etkisi ile reaksiyonlar verebilmektedir. Üretimde ve buna bağlı olarak ihracatta dışa bağımlılık (ihraç

edilen ürünlerinin girdilerinin büyük kısmının ithal hammadde yada yarı mamule bağlı olması) Türkiye'nin dış ticaret istatistikleri ile de anlaşılabilir; 2015 yılı dış ticaret rakamlarına göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk beş fasıl, "motorlu kara taşıtları", "makineler", "kıymetli veya yarı kıymetli taşlar", "örme giyim eşyası" ve "elektrikli makine ve cihazlardır". Bu göstergeler ile beklenen durum net ihracat gelirlerinde de en çok bu fasıllardan pozitif girdi olmasıdır. Fakat net ihracat gelirleri incelendiğin de; sadece iki fasıldan net kazanç elde edilmektedir: "kıymetli veya yarı kıymetli taşlar", "örme giyim eşyası". Bununla beraber "motorlu kara taşıtları", "makineler", "elektrikli makine ve cihazlar" fasıllarından net zarar elde edilmektedir. TCMB'nın enflasyon hedeflemesi rejimine geçmesi daha önce yüksek derecede önem verilen döviz kurunun tersi bir şekilde ikinci plana atılması hatta neredeyse tamamen piyasa hareketlerine terk edilmesi bir tartışma konusu yaratmış olsa da yeni rejimin ilk yıllarında elde edilen başarılar tartışmaların ilerlemesinin önüne geçmiştir. Olumlu gelişmelere rağmen, döviz rezervlerinin Türkiye açısından hala önemli olduğu ve sadece piyasa şartlarına bırakılamayacağı görüşü özellikle 2005 yılından sonra daha çok tartışılmaya başlanmıştır. 2005 yılına kadar örtük enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulayan TCMB hedeflerine ulaşmış ve ciddi başarılar yakalamıştır. 2005 yılında ise, kademeli olarak (2006 yılı başına kadar) açık enflasyon hedeflemesi stratejisine geçeceğini deklare etmiştir. Bu gelişmeler ile TCMB merkez bankasının herhangi bir döviz kuru hedefi bulunmadığı yönündeki tutumunu değiştirmemiştir. Fakat Türkiye'de fiyat artışlarının önemli bir sebebi hala döviz kurundaki artışlardır. Çünkü ithal girdiye dayalı üretim hala önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan çalışmalarda, Türkiye ekonomisi için kısa, uzun ve birim etkileri açısından özellikle kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların, imalat sanayinde ithalat bağımlılığını arttırdığını tespit etmiştir. Çünkü döviz kurundaki artış ithal ara ve yatırım malları maliyetini yükseltmektedir. Uzun dönemde de kısa dönemdeki sonuçlara benzer olarak, sabit sermaye yatırımları, GSYİH ve döviz kurunda oluşan artışların imalat sanayinin dışa bağımlılığını arttırıcı etkiler ortaya çıkardığını tespit edilmiştir (Kundak, 2005:170). Tüm bu sonuçlar kapsamında TCMB, Türkiye ekonomisi gerçekleri dahilinde, döviz kurunu ciddi şekilde dikkate alan politikalar izlemek durumundadır.

Toparlandığında analizler sonucu kısaca aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- GSYİH ve Döviz kuru arasında belirlenen uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir.
- GSYİH ve döviz kuru arasında 3 ayrı nedensellik testi yapılmış ve bir test dışında (2014 - Hatemi-J Roca asimetrik nedensellik testi) karşılıklı nedensellikler tespit edilmiştir.
- GSYİH ve faiz oranı arasında da karşılıklı nedensellikler (özellikle uzun dönem) tespit edilmiştir.
- Döviz kuru faiz oranı ile beraber kullanılması gereken, yani dikkate alınması gereken bir değişkendir.
- Döviz kuru ekonomi politikaları üzerinde etkilidir.

Kaynakça

Balaylar, N. A. (2011). Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği. Sosyoekonomi, 16(16).

Balcilar, M., Ozdemir, Z. A., & Arslanturk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. Energy Economics, 32(6), 1398-1410.

Breitung, J., & Candelon, B. (2006). Testing for short-and long-run causality: A frequency-domain approach. Journal of Econometrics, 132(2), 363-378.

Çiftci, N. (2014). Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1).

Erbaykal, E. (2012). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 3(6), 81-88.

Hatemi-J, A., & Roca, E. (2014). BRICs and PIGS in the presence of Uncle Sam and big brothers: Who drive who? Evidence based on asymmetric causality tests. Griffith University, Department of Accounting, Finance and Economics.

İğdeli, A. G. A., & Sever, E. (2016) Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi Ve Ekonomik Performans: Ülkeler Arası Mukayeseli Bir Analiz. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(36), 116-137.

İyidoğan, P. V. (2015). Enflasyon Oranı Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkili Midir? 2003-2012 Dönemi Türkiye Örneği. Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13(2), 332-344.

Kayhan, S., Adıgüzel, U., & Sökmen, F. Ş. (2016, October). Kamu Harcamaları–Dış Ticaret Açığı İlişkisi: Birbirlerini Aynı Yönde mi Etkiler? Türkiye Örneği. In ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 1).

Kundak, S., (2015), Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326.

Sözer, Ç., (2013). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikalarının Banka Bilançolarına Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi SBE.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2005 Yıllık Rapor, Ankara, 2006.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2008 Yıllık Rapor, Ankara, 2009.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2011 Yıllık Rapor, Ankara, 2012.

Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Ankara, 2001.

Umut, S., (2016). Döviz Paritesi ve Oynaklığının Dış Ticaret Sektörü Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE.

KIYI BÖLGELERİ İÇİN YENİ BİR YÖNETİM MODELİ: KIYI BÖLGELERİ YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Konur Alp DEMİR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Kıyı bir ülkenin hem yaşamsal alanını hem de ekonomik bölgesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte kıyı bölgeleri ulaşım, balıkçılık, sanayi ve ülke savunması gibi konularda da önem taşımaktadır. Bu gibi değerlere sahip olmasından dolayı kıyı bölgeleri üzerinde önemle durulması ve yönetilmesi gereken coğrafi bir alanı oluşturmaktadır. Ancak günümüzde teorikte çok farklı idari birim tarafından hükmedilmeye çalışılan kıyı bölgeleri pratikte sahipsiz durumdadır. Kıyı bölgelerinin sahip olduğu potansiyellerin geliştirilebilmesi için tek bir otoritenin planlamasına, yönetmesine ve koordine etmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kıyı bölgelerini yönetebilmek için teknik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın ruhunu da böyle bir ihtiyacın 'Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü' çatısı altında giderileceği düşüncesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada, kıyı bölgelerini farklı idari birimlerin birbirleri ile uyuşamayan çoklu yönetiminden kurtararak, ihtiyaç duyulan bütün unsurları kendi bünyesinde toplayan yeni bir model önerisi geliştirilmiştir. Bu model önerisi karşılaştırmalı bir yöntem kullanılarak, teorik açıdan, ancak uygulamaya yönelik olacak bir biçimde kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Kıyı, Kıyı Bölgeleri Yönetimi, Kıyı Kanunu.

A NEW MANAGEMENT MODEL FOR COASTAL REGIONS: GENERAL DIRECTORATE of COASTAL ZONE MANAGEMENT PROPOSAL

Abstract

The coastal region constitutes both the vital area and the economic region. Coastal areas, however, are also important in issues such as transport, fisheries, industry and country defense. Since it has such values, it constitutes a geographical area that needs to be emphasized and managed on the coastal regions. However, the coastal regions that are tried to be judged by many different administrative units in theory today are practically unaccounted for. There is a need for a single authority to plan, direct and

co-ordinate the development of the potentials of coastal regions. Technical, economic, social and legal knowledge is needed to manage the coastal regions. The spirit of this work constitutes the idea that such a need will be paid under the roof of the 'General Directorate of Coastal Zone Management'. In this framework, a new model proposal has been developed that collects all the elements needed in coastal areas, saving the multiple administrative units incompatible with each other. This model proposal has been constructed in a theoretical way, but in a practical way, using a comparative method.

Key Words: Environment, Coastal, Coastal Zone Management, Coastal Law.

Giriş

Kıyı bir yaşam alanıdır. İnsanoğlunun göçebe hayatı bırakarak düzenli bir hayata geçmesinin ardından, kendisine yaşam alanı olarak kıyıları seçmesi tesadüfi bir tercih değildir. Çünkü kıyıların ekonomik ve yaşamsal bir değeri bulunmaktadır. Sanayileşen ülkeler sanayi tesislerini su kütlelerinin kıyısında kurmuş, taşımacılık için ekonomik bir yöntem olarak benimsenen deniz taşımacılığı önem kazanmış ve insanların dinlenmesi ve eğlenmesi için kıyı bölgeleri her zaman için birinci dereceden tercih edilir olmuştur (Doğan vd., 2005: 4).

Kıyı bilimsel yöntemlerle incelenebilen bir alan olarak yalnızca tek bir boyuttan değerlendirilemeyecek kadar geniş bir çerçeveye sahiptir. Kıyı, inşaat mühendisliğinden jeoloji mühendisliğine, kamu yönetiminden turizm bölümlerine kadar geniş bir alanda değerlendirme ve inceleme konusu yapılabilmektedir. Mevzuatta ise kıyı ile ilgili çeşitli hükümlerin ve düzenlemelerin bulunması ve her düzenlemenin farklı bir hizmet birimine görev vermesi kıyıları bir yandan çok yönetimli, diğer yandan ise yönetimsiz bırakmaktadır. Çünkü sorumluluğun birden fazla birime verilmesi, planlama ve uygulama aşamasında karmaşaya ve koordinasyonsuzluğa sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda da tekrar hizmetlerden kaynaklanan kaynak israfının önüne geçilmesi oldukça zorlaşmaktadır (Akay, 2003: 66).

Bu çalışmada yukarıda sözü edilen gerçeklerden kaynaklanan kıyı bölgeleri yönetiminde otorite boşluğu sorununa çözüm aranmaktadır. İlgili amaç çerçevesinde ilk önce teknik kavramların açıklanması uğraşı içerisine girilmiş, Türkiye'deki kıyı mevzuatı incelenmiş ve model geliştirilirken karşılaştırmalı yöntemden faydalanabilmek için Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'na bağlı olan "Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü"nün kurumsal yapısı incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler itibarıyla, çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturan Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurgusu tamamlanmaya çalışılmıştır.

Kıyı ve Kıyı Yönetimi

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü'ne göre kıyı, "Kara ile suyun birleştiği yer" ve "Karanın deniz boyunca uzanan bölümü" olarak iki şekilde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü, Erişim Tarihi: 23.03.2018). Sözlük anlamından yola çıkılarak, kıyının herhangi bir su kütlesi ile toprağı

birbirinden ayıran düz bir çizgi olduğu yönünde bir çıkarım yapmak yanlış olacaktır. Kıyı, sudan ayrıldığı noktadan itibaren karaya doğru belirli bir mesafe ilerleyen bir coğrafyaya verilen isimdir. Bu coğrafya içerisinde tepeler, sırtlar, yamaçlar, vadiler ve çeşitli düzlükler bulunmaktadır. Farklı bir tasvir ile kıyı, ufuk çizgisinden başlayarak en yakın yükselti arasında kalan bir bakış açısı içerisindeki çukuru ifade eden bir kavramdır. Bu tanımdan dolayı kıyıyı düz bir çizgi şeklinde anlamlandırmak yerine, derinlik algısına sahip bir kara parçası olarak tasvir etmek gerekmektedir (Kılıç vd., 2014: 437). Çünkü kıyının tanımı için yalnızca kara tarafında kalan kısmı değil, aynı zamanda su altında kalan kısmı da değerlendirmeye alınmaktadır (Turoğlu, 2017: 4).

Kamu yönetimi yazınına göre yönetim genel anlamda yönlendirme kurgusu üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Yönetim, herhangi bir iş için en az kaynak, personel ve zaman ile en çok verim ve sonuç elde etme girişiminin koordine edilmesi ve yönlendirilmesi sürecidir. Yönetimin söz konusu olduğu her alanda mutlak bir biçimde insan ve insan ilişkilerinden de söz etmek gerekmektedir (Aydın, 2013: 21).

Üç tarafı denizlerle çevrili ve coğrafyasında çok sayıda doğal ve yapay gölleri barındıran Türkiye için kıyı bölgeleri inkâr edilmez bir değere ve öneme sahiptir. Dünya genelinde toplam kıyı bölgelerinin uzunluğu yaklaşık olarak 312.000 km'dir. Bu sayısal değerden Türkiye'nin payına düşen ise yaklaşık olarak 8300 km'dir. Türk kıyılarının kendi içerisindeki uzunluğu ise Karadeniz için 1701 km, Marmara için 1441 km, Ege için 3484 km ve Akdeniz için ise 1707 km'dir (Doğan vd., 2005: 2). Bu sayısal değerler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Kıyı Uzunluk Bilgileri

Deniz Kıyısı	km
Karadeniz Kıyısı	1701
Marmara Kıyısı	1441
Ege Kıyısı	3484
Akdeniz Kıyısı	1707
Toplam Kıyı Uzunluğu	8333

Kaynak: Ertuğrul Doğan; Selmin Burak ve M. Ali Akkaya (2005). *Türkiye Kıyıları (Tanımlama - Planlama – Kullanım),* 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, s. 2.

Kıyı yönetiminin tekil bir unsur bağlamında değil, farklı kullanım alanlarının göz önünde bulundurulması ile çoğul bir bütünlük açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Kıyı olarak ifade edilen toprak alanının farklı kullanımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Akyarlı vd., 2002: 66):

- Ulaşım,
- Turistik (Eğlence ve Dinlenme),
- Balıkçılık,
- Sanayi,
- Ülke Savunması.

Kıyı yönetiminin bilinçli ve kurumsal bir düzlemde yapılmasının sebebi kıyı bölgelerinin, insanoğlunun kalıcı olarak ilk defa yerleşmeye başladığı zaman diliminden beri ilgi çeken bir tarafının olmasından kaynaklanmaktadır. Kıyı bölgelerinde yerleşmelerin fazla olması bu alanlara yönelik isteklerin de fazla olmasına sebep olmaktadır (Akyarlı vd., 2002: 67).

Türkiye'de Kıyı Mevzuatı

27 Kasım 1984 tarih ve 3086 sayılı Kıyı Kanunu, 1 Aralık 1984 tarih ve 18592 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (1 Aralık 1984 tarih ve 18592 sayılı Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 23.03.2018). 3086 sayılı Kıyı Kanunu'nun önemli bir özelliği, Türkiye'de ilk defa yalnızca kıyı konusunu ilgilendiren kanuni bir düzenleme olmasıdır (Duru, 2003: 203). Ancak bu Kanun 1985/1 Esas Sayılı, 1986/4 Karar Sayılı ve 25 Şubat 1986 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir. İlgili karar 10 Temmuz 1986 tarih ve 19160 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Anayasa Mahkemesi Kararı, Erişim Tarihi: 23.03.2018). İptal kararının genel gerekçesi Kıyı Kanunu'nun genel anlamda kamu yararına aykırı olacak bir biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Anayasa Mahkemesi, ilk olarak, 3086 sayılı Kıyı Kanunu'nun 4., 6., 9., 13. ve Geçici 2. Maddesi'nin iptaline karar vermiş, ancak ilgili maddelerin iptal edilmesi sonucunda Kanun'un diğer maddelerinin uygulanma olanağının kalmaması gerekçesi ile Kanun'un tamamının iptali yönünde hüküm vermiştir (Duru, 2003: 206).

4 Nisan 1990 tarih ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 17 Nisan 1990 tarih ve 20495 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun'un temel amacı herhangi bir su kütlesine bitişik olan kara parçasının doğal ve kültürel özelliklerini korumak, toplumun faydalanabilmesi için gerekli tedbirleri almak ve ilgili alanlar için kamu kullanım ölçütlerini belirlemektir (Kıyı Kanunu, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Kıyı Kanunu'nun 5. Maddesi'nde kıyılar ile ilgili temel esaslar belirlenmiştir. Buna göre kıyılar devletin hâkimiyeti altındadır. Bir diğer ifadeyle özel girişimlerin kıyı bölgelerine hükmetme yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü kıyılar her vatandaşın eşit bir biçimde kullanmasına açık alanlardır. Bu açıdan değerlendirildiği takdirde kıyıların kullanımlarında kamu yararı öncelikli sırada yer almaktadır (Kıyı Kanunu, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

3 Ağustos 1990 tarih ve 20594 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından çıkarılan Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun 16. Maddesi gereğince düzenlenmiştir. Yönetmeliğin amacı sahil şeritlerinde planlama ve uygulama esaslarını belirleyebilmektir (Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

İlgili yönetmelikte "Toplumun Yararlanmasına Açık Yapı" kavramına açıklık getirilmiştir. Buna göre mevzuata uygun bir biçimde belirlenmiş kural, bedel ve ücret tarifesine göre, belirli bir kişi veya gruba hiçbir ayrıcalık tanınmadan, kıyı bölgelerinden yararlanmak isteyen herkes eşit bir biçimde kullanma hakkına sahiptir. Kıyı bölgelerinde konut dokunulmazlığı bulunmamaktadır (Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Kıyı bölgelerinde onaylanmış imar planlarına göre ve çevre kirliliğinin önüne geçilebilecek gerekli bütün tedbirlerin alınmasının ardından "iskele, liman, barınak, yanaşma yeri, rıhtım, dalgakıran, köprü, menfez, istinat duvarı, fener, çekek yeri, kayıkhane, tuzla, dalyan, tasfiye ve pompaj istasyonları, tersane, gemi söküm yeri, su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri, sabit olmayan duş, gölgelik, soyunma kabini, 6 m^2'yi geçmeyen büfe ve kirletici etkisi olmayan" fosseptik yapımını gerektirmeyen "seyyar tuvalet ve ahşap" iskeleler gibi yapılar inşa edilebilir ve tesisler kurulabilmektedir (Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

2 Nisan 2013 tarih ve 28606 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 3 Ağustos 1990 tarih ve 20594 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 4. Maddesi'nde yer alan bir takım teknik ifadelerin değiştirilmesi ve yeni hükümlerin eklenmesi amacıyla çıkarılmıştır (Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

1982 Anayasası'nın "Kıyılardan Yararlanma" başlığı altında yer alan 43. Maddesi ile kıyıların, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olacağı hükmü benimsenmiştir. Böylece kıyılardan yararlanma aşamasında kamu yararının gözetileceği hükmü anayasal bir değer kazanmıştır (1982 Anayasası, Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Kıyı Bölgelerinin Sorunları

Türkiye'de kıyı bölgelerinin önemli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları maddeler halinde ve şu şekilde sıralamak mümkündür (Akyarlı vd., 2002: 67):

- Kıyı bölgelerine hükmeden tek bir otoritenin bulunmamasından dolayı kaynak israfının yaşanması ve koordinasyonsuzluk sorununun meydana gelmesi,
- Farklı mevzuat hükümleri sonucunda yetkilerin kullanımı ve kaynakların dağıtılması konusunda yaşanan sorunlar,
- Farklı mevzuat hükümlerinin, aralarında bir bütünlüğün sağlanamamasından dolayı, uygulamada birbirlerini çelişkili duruma sevk etmesi,
- Kıyı bölgelerine hükmedecek yetkili tek bir otoritenin bulunmaması,
- Yerel yönetimlerin kıyı bölgelerinde gerçekleştirilen imar düzenlemeleri hakkında kıyı uzmanı personeli çalıştıramaması,
- Sivil toplum kuruluşlarının önerilerine değer verilmemesi,

- Kıyı bölgeleri için planlama yapılması aşamasında bilimsel değerler yerine siyasi tercihlerin birinci sırada yer alması,
- Deniz ve çevre kirliliği (Bütünleşik Kıyı Alanları Planlaması, Erişim Tarihi: 24.03.2018),
- Yönetimsizlik, bilgisizlik ve bilinçsizliktir (Bütünleşik Kıyı Alanları Planlaması, Erişim Tarihi: 24.03.2018).

Ancak kıyı bölgelerinin sorunları yukarıda sayılanlar ile sınırlı değildir. Bu alanda yaşanan sorunlar kıyıların kullanım alanları açısından genişletilebilmektedir.

Kıyılar bir ülkenin doğal kaynakları arasında yer almaktadır. Her ülke doğal kaynaklarını sürdürülebilir bir biçimde kullanarak ekonomik değere dönüştürmek isteği ile hareket etmektedir. Bu bağlamda kıyılar sanayi, turizm, balıkçılık (avcılık), balıkçılık (su ürünleri yetiştiriciliği), barınma (konut veya kentleşme) ve deniz taşımacılığı (liman ve iskele) gibi alanlar için kullanılmaktadırlar. Ancak kıyı bölgelerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin kıyı özelliklerine aykırı ve plansız bir biçimde yapılması kıyıların bozulmasına sebep olmaktadır. Kıyıların, kentleşme, turizm ve sanayileşme üçgeni içerisinde koordinasyonsuz kalması var olan sorunların birikmesine ve çözümsüz bir hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu sorunların çözümü için yeni bir "yönetim anlayışı"nın benimsenmesi ve yeni bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir (Bütünleşik Kıyı Alanları Planlaması, Erişim Tarihi: 24.03.2018). Çünkü, yukarıda da sözü edildiği gibi, Türkiye'de kıyı alanlarına yönelik faaliyetlerde bulunan yetkili kamu kurumlarının sayısı fazladır. Bu çalışmada ilgili kamu kurumlarının yetkilerinin tamamen ortadan kaldırılması gibi bir amaç içerisine girilmemekle birlikte, koordinasyonsuzluk ve yönetimsizlik sorununa çözüm olabilmek ve yönetimsizliği yönetime çevirebilmek ihtiyacı bağlamında hareket edilmektedir.

Kıyı bölgelerinin bir diğer önemli sorunu da bu bölgelere doğru hareketlenen aşırı nüfus artışıdır. Bu artıştan dolayı kıyı bölgeleri nüfus baskısı altında kalmaktadır. Bununla birlikte sel, toprak kayması, doğal yaşam ortamının doğal sebeplerle kaybolması veya insan marifetiyle değiştirilmesi, yapısal hasarların meydana gelmesi, sığlaşma ve yaşamsal kaynakların aşırı tüketilmesi kıyı bölgelerini tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadırlar (Gilbert & Vellinga, 1990: 143).

Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü

Bu bölümde kıyı bölgelerinde otorite boşluğunu dolduracak model önerisi kurgulanırken, karşılaştırmalı bir yöntemin benimsenebilmesi için, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın merkezi birimler başlığı altında faaliyet gösteren "Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü", "Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü" ve "Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü" arasından örnek olarak seçilen "Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü"nün kurumsal yapısı incelenecektir. Bu amaçla ilk önce Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü"nün teşkilat şemasına yer vermekte fayda görülmektedir. (Bkz. Tablo 1)

Tablo 2: Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapısı

<table>
<tr><td colspan="4">TERSANELER VE KIYI YAPILARI
GENEL MÜDÜRÜ</td></tr>
<tr><td colspan="2">GENEL MÜDÜR YARDIMCISI</td><td colspan="2">GENEL MÜDÜR YARDIMCISI</td></tr>
<tr><td>KIYI YAPILARI
DAİRE BAŞKANI</td><td>DENİZ ENDÜSTRİSİ
DAİRE BAŞKANI</td><td>DENİZDİBİ TARAMA VE İHALE
DAİRE BAŞKANI</td><td>TEŞVİK VE TEKNOLOJİ
DAİRE BAŞKANI</td></tr>
<tr><td>Tersane ve Geri Dönüşüm
Şube Müdürlüğü</td><td>Eğitim ve Standart Belirleme
Şube Müdürlüğü</td><td>İhale, Bütçe ve Tahakkuk
Şube Müdürlüğü</td><td>Strateji, Teşvik, Tanıtım ve Uluslararası İlişkiler Şube Müdürlüğü</td></tr>
<tr><td>Limanlar
Şube Müdürlüğü</td><td>Piyasa Gözetimi, Denetimi,
Gemi ve Su Aracı
Şube Müdürlüğü</td><td>Denizdibi Tarama Şube Müdürlüğü</td><td>Personel, İdari ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğü</td></tr>
</table>

Kaynak: Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapımız,

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/teskilat&&ba94731c-8b3c-4bcf-8841-d31991a68655.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü'nün görevleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Görevimiz, Erişim Tarihi: 25.03.2018):

"a) Çevrenin, denizin ve kıyı şeridinin korunması ilkesini gözeterek; tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesisleri ve liman, iskele ve benzeri kıyı yapıları, kıyı yapılarıyla irtibatlı boru, kablo, kanal ve benzeri yapıların yer, kapasite ve benzeri niteliklerini belirleyerek planlamak, kurulmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve izin vermek, gerekli arazi tahsisi ile altyapıların kurulması hususunda ilgili kuruluşları koordine etmek, uygulamasını takip etmek ve denetlemek.

b) Tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesisleri ve liman, iskele ve benzeri kıyı yapıları, kıyı yapılarıyla irtibatlı boru, kablo, kanal ve benzeri yapıların kapasitelerinin artırılmasına veya modernizasyonuna yönelik tevsi yatırımlarına izin vermek ve denetlemek.

c) Tersaneler ile gemi geri dönüşüm tesislerinin modern üretim, yönetim ve pazarlama yapmasını sağlayacak tedbirleri almak, uygulamasını takip etmek ve ilgili kuruluşlarla koordinasyonu sağlamak.

ç) Gemi ve diğer deniz araçlarının yapımı, bakımı, onarımı, donatımı, geri dönüşümü ve yan sanayinin gelişmesi için gerekli tedbirleri almak.

d) Tersaneler ile gemi ve diğer deniz araçlarının projelerini incelemek, incelettirmek, onaylamak, yapımına izin vermek, projelere uygunluk bakımından denetlemek ve belgelendirmek.
e) Tersane ve gemi geri dönüşüm tesislerinde çalışanların mesleki yeterlik şartlarını belirlemek.
f) Gemiler ile diğer deniz araçlarında kullanılan can kurtarma, emniyet, tahmil, tahliye ekipmanları ve benzeri teçhizat ve malzemenin asgari niteliklerini belirlemek ve uygulanmasını sağlamak.

g) Ulusal ve yabancı klas kuruluşlarıyla işbirliği yapmak, gerektiğinde bunları yetkilendirmek ve denetlemek.

ğ) Tersaneler ile gemi ve diğer deniz araçlarının yapım, bakım, onarım, donatım, geri dönüşüm tesislerinin çalışma usul ve esasları ile asgari güvenlik şartlarını belirlemek ve denetlemek.
h) Gemi ve diğer deniz araçları sanayisinin gelişmesine ve teşvikine yönelik tedbirler almak ve bu hususta ilgili kuruluşlarla gerekli koordinasyonu sağlamak.

ı) Tersaneler ile gemi ve diğer deniz araçları yapımı, bakımı, onarımı, donatımı ve geri dönüşümü ve liman, iskele ve benzeri kıyı yapısı işletmecilik faaliyetlerinin gerektirdiği uluslararası ilişkileri yürütmek, anlaşma ve karma komisyon çalışmaları yapmak."

Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü yukarıda sayılan görevleri kapsamında aşağıdaki faaliyet ve hizmetleri yerine getirmektedir (Faaliyetler ve Hizmetler, Erişim Tarihi: 25.03.2018):

a) "İthalat Rejimi Kararının kullanılmış eşya ithaline yönelik izin taleplerini değerlendirmek",
b) "İthalat Rejimi Kararının kullanılmış eşya ithaline yönelik izin taleplerinin değerlendirilmesine dair gereken uygunluk yazısı vermek",
c) "Kıyı tesislerinin planlanmasına yönelik fizibilite ve modelleme raporu haz ırlayan kuruluşlara yönelik işlemler yapmak",
d) "Kuruluşları yetkilendirmek",
e) "Kıyı yapılarının imar planları hakkında görüş oluşturmak",
f) "Yerinde inceleme yapmak",
g) "Denizde su ürünleri yetiştiriciliği tesisi yapım taleplerine yönelik işlemler yapmak",
h) "Yerinde tespit ve inceleme yapmak",
i) "Bakanlık adına diğer kurumlara görüş vermek",
j) "Deniz dibinin dolup, sığlaşarak gemi/tekne hareketlerinin engellemesini önlemek",

k) “Tarama işlemleri yapmak”,
l) “Yüzer havuzlara yönelik işlemler yapmak”,
m) “İşletme izni belgesi düzenlemek”,
n) “Tersane, tekne imal ve çekek yerlerine yönelik işlemler yapmak”,
o) “İşletme izni belgesi düzenlemek”,
p) “Vaziyet planlarını onaylamak “tır.

Kıyı Yapıları Daire Başkanlığı: Kıyı Yapıları Daire Başkanlığı’nın görev alanını tersaneler, tekne imal yerleri, çekek yerleri, geri dönüşüm alanları ve limanlar oluşturmaktadır. Türkiye’de aktif bir biçimde faaliyet gösteren toplamda 78 adet tersane bulunmaktadır. Bu tersanelerden 3’ü Trabzon’da, 1’i Ordu’da, 1’i Samsun’da, 1’i Kastamonu’da, 9’u Zonguldak’ta, 28’i İstanbul’da, 5’i Kocaeli’de, 26’sı Yalova’da, 2’si Çanakkale’de, 1’i Adana’da ve 1’i de Hatay’da yer almaktadır. Bununla birlikte 1’i Ordu’da, 3’ü Samsun’da, 1’i Sinop’ta, 3’ü Kastamonu’da, 1’i İstanbul’da, 13’i Yalova’da, 2’si Çanakkale’de ve 1’i de Balıkesir’de olmak üzere toplamda 28 adet tersanenin kurulması girişimleri sürdürülmektedir. 5’i Samsun’da, 1’i Zonguldak’ta, 2’si Yalova’da, 4’ü Çanakkale’de, 2’si Balıkesir’de ve 1’i de Mersin’de olmak üzere toplamda 15 adet tersane alanı olarak belirlenen yer bulunmaktadır (Tersaneler, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Türkiye’de toplamda 162 tane kapsam içi tekne imal yeri bulunmaktadır. Bunlardan 10’u Antalya’da, 8’i Balıkesir’de, 16’sı Bartın’da, 1’i Bingöl’de, 2’si Çanakkale’de, 1’i Eskişehir’de, 1’i Hatay’da, 2’si Kastamonu’da, 59’u İstanbul’da, 1’i İzmir’de, 43’ü Muğla’da, 4’ü Ordu’da, 1’i Samsun’da, 1’i Tekirdağ’da, 7’si Trabzon’da, 4’ü Yalova’da ve 1’i de Zonguldak’ta yer almaktadır. Kapsam dışı tekne imal yerinin toplam sayısı ise 423’tür. Bunlardan 5’i Adana’da, 1’i Ankara’da, 74’ü Antalya’da, 5’i Aydın’da, 19’u Balıkesir’de, 9’u Bartın’da, 12’si Bursa’da, 9’u Çanakkale’de, 1’i Düzce’de, 2’si Elazığ’da, 1’i Eskişehir’de, 1’i Gaziantep’te, 4’ü Giresun’da, 3’ü Hatay’da, 1’i Isparta’da, 61’i İstanbul’da, 66’sı İzmir’de, 1’i Kahramanmaraş’ta, 1’i Karaman’da, 1’i Kastamonu’da, 10’u Kocaeli’de, 10’u Mersin’de, 83’ü Muğla’da, 3’ü Ordu’da, 1’i Rize’de, 3’ü Sakarya’da, 7’si Samsun’da, 7’si Sinop’ta, 1’i Tekirdağ’da, 6’sı Trabzon’da, 1’i Van’da, 11’i Yalova’da ve 3’ü de Zonguldak’ta yer almaktadır (Tekne İmal, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Türkiye’de toplamda 28 tane kapsam içi çekek yeri bulunmaktadır. Bunlardan 1’i Antalya’da, 1’i Balıkesir’de, 2Si Çanakkale’de, 1’i Hatay’da, 2’si İstanbul’da, 2’si İzmir’de, 1’i Mersin’de ve 18’i de Muğla’da yer almaktadır. Kapsam dışı çekek yerinin sayısı ise toplamda 84’tür. Bunlardan 1’i Adana’da, 10’u Antalya’da, 2’si Aydın’da, 2’si Balıkesir’de, 3’ü Bartın’da, 6’sı Çanakkale’de, 1’i Düzce’de, 2’si Giresun’da, 2’si Hatay’da, 10’u İstanbul’da, 14’ü İzmir’de, 1’i Kocaeli’de, 5’i Mersin’de, 13’ü Muğla’da, 5’i Ordu’da, 1’i Samsun’da, 1’i Sinop’ta, 2’si Rize’de, 2’si Trabzon’da ve 1’i de Yalova’da yer almaktadır (Çekek Yeri, Erişim Tarihi: 25.03.2018).Türkiye’de toplamda 210 adet aktif bir biçimde faaliyet gösteren liman bulunmaktadır. Bunlardan 7’si Adana’da, 8’i Antalya’da, 1’i Artvin’de, 2’si Aydın’da, 6’sı Balıkesir’de, 7’si Bursa’da, 3’ü Bartın’da, 11’i Çanakkale’de, 3’ü Giresun’da, 20’si de Hatay’da, 21’i İstanbul’da, 21’i İzmir’de, 1’i Kastamonu’da, 35’i Kocaeli’de, 16’sı

Mersin'de, 9'u Muğla'da, 2'si Ordu'da, 2'si Rize'de, 10'u Samsun'da, 2'si Sinop'ta, 3'ü Trabzon'da, 10'u Tekirdağ'da, 4'ü Yalova'da ve 6'sı da Zonguldak'ta yer almaktadır (Deniz Yapıları, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Türkiye'de toplamda 23 tane geri dönüşüm tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerin tamamı İzmir Aliağa'da yer almaktadır. Bunlara ek olarak Zonguldak İli'nde yeni bir geri dönüşüm tesisi için gerekli çalışmalar sürdürülmektedir (Gemi Geri Dönüşüm, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Deniz Endüstrisi ve Gemi Sanayi Daire Başkanlığı: Deniz Endüstrisi ve Gemi Sanayi Daire Başkanlığı, Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) tarafından gemi inşası hakkında geliştirilen kuralların takibi ve uygulamaya alınması, gemi ve su araçlarının inşa ve tadilat izinleri, gemi ölçümleri, Avrupa Birliği uyum çalışmaları, gemi sanayiinde çalışanların mesleki yeterlilikleri ve meslek standartları, eğitim çalışmaları ve gemi sanayii alanlarında faaliyet göstermektedir (Deniz Endüstrisi ve Gemi Sanayi, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Denizdibi Tarama ve İhale Daire Başkanlığı: Denizdibi Tarama ve İhale Daire Başkanlığı denizdibi tarama faaliyetlerini İstanbul, İzmir ve Samsun Başmühendislikleri aracılığı ile yerine getirmektedir (Denizdibi Tarama, Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü Önerisi

Kıyı bölgeleri yönetimi için yeni bir model önerisinin sunulmasının amaçlandığı bu bölümün nihai amacı, kıyı bölgelerinin birbirinden farklı kurumların, farklı mevzuat hükümlerine göre müdahale etmesi sonucunda otorite boşluğunda kalma sorununa çözüm bulabilmektir. Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın Bakan Yardımcısı'na bağlı olacak ve Merkezi Birimler altında konumlanacak biçimde kurgulanmıştır. Bu bağlamda mevcut durumda var olan "Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü", "Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü" ve "Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü"nün yanında dördüncü genel müdürlük olarak Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün konumlanması öngörülmektedir.

Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü, yukarıda sayılan kamu kurumlarının varlıklarını ve işlevlerini ortadan kaldırmadan, koordinatör, düzenleyici ve denetleyici kimliği ile faaliyet gösterecektir. Kıyı bölgelerine müdahale eden kamu kurumlarının kendi görev alanları ve kendilerine yetki veren mevzuat hükümleri içerisinde faaliyet gösterirken birbirlerine çelişki oluşturabilecek uygulamalardan kaçınmaları ve bu sayede kaynak israfının önüne geçilmesi önerilen modelin ana kurgusu içerisinde yer almaktadır.

Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevlerini maddeler halinde ve şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kıyı bölgelerinin koruma altına alınması, çevre düzenlemesi ve temizliğinin yapılması,
- Kıyıların hassasiyetine göre gerekli imar düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi aşamasında kamu kurumları arasında iletişim kurulması,

- Teknik uzmanlık konusunda destek verilmesi,
- Denetlemelerde bulunması ve gerekli gördüğü durumlarda gerçekleştirilmeye çalışılan faaliyetin durdurulması,
- Kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması,
- Uluslararası sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesi,
- Deniz avcılığı alanında çalışan kişilerin eğitilmesi,
- Kıyı bölgeleri alanında iyileştirici araştırmaların yapılması,
- Kıyı imar planlarının düzenlenmesidir.

Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün bir genel müdür ve iki genel müdür yardımcı ile yönetilmesi öngörülmektedir. Müdürlüğün iki genel müdür yardımcısına bağlı olacak bir biçimde toplamda 'Kıyı, Deniz ve Çevre Daire Başkanlığı', 'Deniz Ürünleri Daire Başkanlığı', 'Bölgesel Araştırmalar Daire Başkanlığı' ve 'Koordinasyon, Denetim ve Uzmanlık Daire Başkanlığı'ndan oluşan dört adet daire başkanlığı bulunmaktadır.

Kıyı, Deniz ve Çevre Daire Başkanlığı'nın temel görevi kıyıları, doğal ortamlarına zarar verebilecek her türlü olumsuz etkinden korumaktır. Bunun için de kıyı yapılaşmalarına müdahale etmek, kıyı bölgelerinin çevre temizliğinden sorumlu olmak ve kıyıların olası yıkıcı bir doğal afet durumunda canlılığını koruyabilmek için gerekli tedbirleri almak bu hizmet biriminin görevleri arasındadır.

Deniz Ürünleri Daire Başkanlığı, üç tarafı denizlerle çevrili ve sınırları içerisinde önemli doğal ve yapay gölleri ve akarsuları bulunan Türkiye'nin deniz ürünleri konusunda düzenleme yapabilecek ve deniz ürünleri avcılarına eğitimler vererek bilinçlendirme yöntemi ile yol gösterebilecek bir hizmet birimidir. Deniz Ürünleri Daire Başkanlığı, Türkiye'nin deniz avcılığı konusunda daha ileri bir aşamaya gelebilmesi, deniz canlılarının nesil devamlılığının sağlanabilmesi, deniz avcılarının eğitilerek bilinçlendirilmeleri ve deniz koruma alanlarının belirlenebilmesi için koruyucu, yönlendirici, denetleyici ve eğitici faaliyetlerde bulunulması görevlerini üstlenen bir hizmet birimidir.

Bölgesel Araştırmalar Daire Başkanlığı, Türkiye'nin denize kıyısı bulunan (Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Marmara) coğrafi bölgelerinde araştırma, inceleme ve denetleme faaliyetlerini gerçekleştirecek bir hizmet birimidir. Bu hizmet birimi ilgili dört coğrafi bölgenin kıyılarının korunması ve geliştirilebilmesi için önemli görevler üstlenecektir. Örneğin, kıyı bölgelerinde turizm faaliyetlerinin belirli bir koordinasyon ve denetim çerçevesinde sürdürülmesi, kıyı bölgelerinde konumlanan, özellikle İzmit Körfezi, sanayi tesislerinin dışlayıcı ve kirletici etkilerinin analiz edilmesi, alınması gereken gerekli tedbirlerinin neler olabileceği ve kıyı yapılaşmalarında Kıyı İmar Şube Müdürlüğü'nün ihtiyaç duyabileceği gerekli verilerin oluşturulması bu hizmet biriminin görevleri arasında sayılmaktadır.

Son olarak Koordinasyon, Denetim ve Uzmanlık Daire Başkanlığı ise kıyı bölgelerine daha çok teknik bir açıdan yaklaşmakta ve kıyı bölgeleri ile ilgilenen kurumlar arasında koordinasyon sağlamak, denetimlerde bulunmak ve kıyı bölgelerinin yönetilmesinde teknik destek verebilmek için gerekli çalışmalarda bulunmaktan sorumludur. Kıyı bölgeleri yönetimi, her ne kadar sosyal bilimleri

ilgilendiren bir konu gibi gözükmesine rağmen, gerçekte mühendislik biliminin yakından ilgilenmesi gereken bir alandır. "Kıyı Mühendisliği" kavramı ile kıyılara sosyal veya siyasi bir yaklaşım yerine, teknik bir yaklaşımın olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, bu hizmet biriminde, deniz, makine, yer bilimi ve inşaat mühendislerinden oluşan teknik bir kadronun görevlendirilmesi ve bu kadronun kıyı bölgeleri yönetimi için hem eylemsel açıdan destekleyici hem de danışma nitelikli hizmet vermesi önerilmektedir.

Tablo 3: Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapısı

KIYI BÖLGELERİ YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRÜ			
GENEL MÜDÜR YARDIMCISI		GENEL MÜDÜR YARDIMCISI	
KIYI, DENİZ VE ÇEVRE DAİRE BAŞKANI	DENİZ ÜRÜNLERİ DAİRE BAŞKANI	BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DAİRE BAŞKANI	KOORDİNASYON, DENETİM VE UZMANLIK DAİRE BAŞKANI
Kıyı, Deniz ve Çevre Koruma Şube Müdürlüğü	Deniz Ürünleri ve Deniz Avlanma Sahası Şube Müdürlüğü	Kıyı Bölgeleri Şube Müdürlüğü	Koordinasyon ve Denetim Şube Müdürlüğü
Kıyı İmar Şube Müdürlüğü	Deniz Avcılığı Eğitim Şube Müdürlüğü	Araştırma ve İnceleme Şube Müdürlüğü	Teknik Yönetim Şube Müdürlüğü

Sonuç

Kıyı bir ülkenin doğal ve ekonomik zenginliği olarak üzerinde önemle durulması gereken bir varlığı sembolize etmektedir. Türkiye'de ise kıyı bölgeleri alanında tek bir otorite bulunmamaktadır. Birden fazla kurum kendilerine yetki veren farklı kanunlar çerçevesinde kıyı bölgelerine hükmetmeye çalışmaktadırlar. Bu da aynı alanda farklı ve birbiri ile çelişen uygulamaları gündeme getirmektedir. Herkesin sahiplenmeye çalıştığı, ancak hiç kimsenin sahiplenemediği bir alan olan kıyı bölgeleri otorite boşluğundan kaynaklanan olumsuz sebeplerden dolayı aşınmaya devam etmektedir. Bu çalışmada da bu aşınmayı durdurabilecek yeni bir model önerisi sunulmaya çalışılmıştır. İlgili öneri Kıyı Bölgeleri Yönetimi Genel Müdürlüğü başlığı altında kurgulanmıştır. İlgili genel müdürlüğün Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın altında konumlanması öngörülmüştür. Bu sayede farklı kurumlar, kendilerine yetki veren mevzuat hükümlerinin sorumluluklarını yerine getirirken, tamamen bağımsız veya sahipsiz bir biçimde faaliyet göstermeyecek, alanında uzmanlaşmış bir genel müdürlüğün koordinasyonu, denetimi ve gerekli görülen yerlerde yönlendirmesi ile kıyı bölgelerinde işlem yapabileceklerdir.

Kıyı Bölgeleri Yönetimi, Türkiye için oldukça fazla değer taşıyan bir konudur. Ancak bu alana gerekli önemin verildiği ifade etmek oldukça zordur. Bu alan ile ilgili çeşitli lisansüstü programların var olmasına rağmen, lisans düzeyinde bir ders bulunmamaktadır. Kıyı Bölgeleri Yönetimi dersinin özellikle kamu yönetimi bölümlerinde okutulması gerekmektedir. Çünkü kamuya, özellikle üst düzey personel yetiştirmeyi amaçlayan bir bölümden mezun olan kişilerin kıyı yönetimi hakkında hiçbir bilgisinin bulunmaması kabul edilir bir gerçek değildir. Yukarıda, öneri kısmında da vurgulandığı üzere, kıyı alanında uzman personel sıkıntısı yaşanmaktadır. Kıyı uzmanlığı adı altında bir meslek grubuna da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede kıyı bölgelerinde gerçekleştirilen faaliyetler bilinçli bir biçimde yerine getirilecek ve Türkiye'nin 8333 km'lik kıyı şeridinin sürdürülebilir bir biçimde gelecek nesillere teslimi sağlanabilecektir.

Kaynakça

Akay, A. (2003). Kıyı kenti belediyelerinin planlama ve yönetim sorunları: Yalova örneği, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 12 (4), 65-94.

Akyarlı, A., Yüksel, Y., Çevik, E., Yalçıner, A. C. ve Güler, I. (2002). Kıyı bölgesi yönetimi ve sorunları, Türkiye Mühendislik Haberleri, 420-421-422, 65-68.

Anayasa Mahkemesi Kararı,

<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0581a2a4-d3ef-4ac6-9c73-e370b3aa3c05?excludeGerekce=True&wordsOnly=False>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Aydın, A. H. (2013). Yönetim bilimi (fonksiyonlar-teoriler-yaklaşımlar), 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bütünleşik Kıyı Alanları Planlaması, (Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü),

<http://mpgm.csb.gov.tr/butunlesik-kiyi-alanlari-planlamasi-i-84354>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

Çekek Yeri,

<http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/6>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/C1-%20kapsam%20içiçekek%20yeri%20yerlerine%20ilişkin%20bilgiler&&7e0c8f15-ca17-45b6-855a-b403fb88d11c.pdf>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/C2-%20kapsam%20dışı%20çekek%20yeri%20yerlerine%20ilişkin%20bilgiler&&5ab5862d-9fde-4906-b6c2-9f1f9fa912f8.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Deniz Endüstrisi ve Gemi Sanayi, <http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/7>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Deniz Yapıları,

<http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/6>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/Ç1-Faal%20Limanlara%20İlişkin%20Bilgiler&&b43cdee3-6d35-475f-bec4-a453b09e2e29.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Denizdibi Tarama,

<http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/9>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/1-1.Denizdibi_Tarama_Basmuhendislikleri_iletişim_bilgileri_ve_Gorev_Alanlari&&fcf8ef45-1842-40ac-b553-eadaf639e352.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Doğan, E., Burak, S. ve Akkaya, M.A. (2005). Türkiye kıyıları (tanımlama - planlama – kullanım), 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

Duru, B. (2003). Kıyı politikası kıyı yönetiminde bütünleşik yaklaşımlar ve ulusal kıyı politikası, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 13, Yayın No: 29, Ankara.

Faaliyetler ve Hizmetler, <http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/1>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Gemi Geri Dönüşüm,

<http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/10>;

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/1-Gemi_Geri_Donusum_Tesisleri_iletisim_Bilgileri&&a8d0c52f-6dd8-4539-8964-a1d430532ba4.pdf>;

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/2-Faal_Gemi_Geri_Donusum_Tesisleri&&b92aad93-3bba-454b-ab9c-6cf21e1034de.pdf>;

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/3-Yatirimi_Devam_Eden_Gemi_Geri_Donusum_Tesisleri&&088e2f0a-661a-43cd-a7a0-7d8fc2d2df2d.pdf> (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Gilbert, J. & Vellinga, P. (1990). Coastal Zone Management, *Climate Change: The IPCC Response Strategies*, **Report prepared for Intergovernmental Panel on Climate Change by Working Group III, (***pp. 130-159),* **(***Digitized by the Digitization and Microform Unit, UNOG Library, 2010), (Chapter: 5).*

Görevimiz, <http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/2>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Kılıç, A., Akın, O. ve Koç, E. (2014). Kıyı alanlarına yönelik yasal ve yönetsel çerçevenin planlama yansımaları: yasalar, kurumlar ve parçalanmış kıyı mekânı, Bildiri Kitabı, (ss. 435-454), 8. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, 7-8 Kasım 2014, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, İstanbul.

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, (3 Ağustos 1990 tarih ve 20594 Sayılı Resmi Gazete),

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20594.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20594.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, (2 Nisan 2013 tarih ve 28606 Sayılı Resmi Gazete),

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130402-3.htm>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

Tekne İmal, <http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/6>;

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/B1-%20kapsam%20içi%20tekne%20imal%20yerlerine%20ilişkin%20bilgiler&&f8d2540e-787c-442e-b2d2-3348480a02ed.pdf>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/B2-%20kapsam%20dışı%20tekne%20imal%20yerlerine%20ilişkin%20bilgiler&&da2c3ad3-5a65-47e4-a2f5-a4da1cbf5d5a.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Tersaneler, <http://www.tkygm.gov.tr/sayfa/6>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/Faal%20Tersanelere%20Ait%20Bilgiler26.01.2018&&8fe8907e-1e52-469f-bf2f-9342cd13062a.pdf>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/A2-%20Yatırımı%20Devam%20Eden%20Tersanelere%20Ait%20Bilgiler&&c8afac78-0532-45c9-86f6-18187ce664eb.pdf>; <http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/A3-%20Tersane%20Alanı%20Olarak%20Belirlenenlere%20İlişkin%20Bilgiler&&f2b3bd47-a7e6-430a-8599-1a11d0da4c1e.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Tersaneler ve Kıyı Yapıları Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapımız,

<http://www.tkygm.gov.tr/Content/UploadedFile/teskilat&&ba94731c-8b3c-4bcf-8841-d31991a68655.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

Turoğlu, H. (2017). Deniz ve Göllerde Kıyı, Yasal ve Bilimsel Boyutlarıyla Kıyı, (Editörler: Hüseyin Turoğlu - Hakan Yiğitbaşıoğlu), Jeomorfoloji Derneği Yayını, (s. 1-30), No: 1, Temmuz 2017, İstanbul.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü, Kıyı,

<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ab4de779cd004.51795118>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

4 Nisan 1990 Tarih ve 3621 Sayılı Kıyı Kanunu,

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3621.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

1 Aralık 1984 tarih ve 18592 sayılı Resmi Gazete,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18592.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18592.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

1982 Anayasası,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).

TÜRK SİNEMASI'NIN ANTİKAHRAMANLARINA SOFRA SIRLARI ADLI FİLM ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz KARADAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Öz

Klasik anlatı sinemasında çoğunlukla hikâyedeki kişiler arasında kendisine olumlu özellikler yüklenen, idealize edilen ve zorlukların üstesinden gelerek başarı elde eden, yenilmez olan kişi "kahraman" hikâyenin belkemiğini oluşturmakta ve sıklıkla izleyicinin serüveninden etkilendiği, hayran olduğu, benimsediği, özdeşleştiği karakter olmaktadır. Hikâyelerin, filmlerin anti kahramanları ise çekici yönleri olmakla birlikte kusurlu yönleriyle ön plana çıkan, yenilgiler yaşayan, kötü olmasa da masum olmaktan uzaklaşabilen ve genellikle uyumsuz, aykırı olarak temsil edilen karakterlerdir. Yaygın olmamakla birlikte anti kahramanlarda filmlerin ana karakteri olabilmektedir. Anti kahramanların film anlatısındaki rolünün ne olduğunun ortaya konulması sorunsalı ekseninde şekillenen bu çalışmada film anlatısında anti kahramanların nasıl karakterize edildiği hikâyede yer alan karakterlerin büyük çoğunluğunun anti kahraman olduğu Sofra Sırları (Ümit Ünal/2017) adlı filmin karakterleri üzerinden betimsel analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada sosyolojik ve ideolojik film eleştiri yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda yaygın olanın aksine filmin ana karakterinin kadın anti kahraman olduğu filmdeki yan karakterlerinde sadece kötü yanlarıyla ön plana çıkarak aslında tam da bu özellikleri ile filmin belkemiğini oluşturdukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Türk Sineması, Anti kahraman.

A OUTLOOK ON ANTI-HEROES OF TURKISH CINEMA THROUGH THE MOVIE NAMED "SOFRA SIRLARI"

Abstract

In classic narrative cinema, characters are in the story mostly are loaded with positive features, idealized, and they are successful by get over problems. Unbeatable person "hero" creates the backbone of the story and audience is influenced by adventure of the hero. Also they admire, admit and identify with hero. On the other hand, anti-heroes are prominent although they have attractive sides. Also those characters mostly could be represented uncomformably. Although it is not common, anti-hereos could

be main characters of movies. This study is formed by the questions that “how anti-hereos are characterized?” and “ What are roles of anti-hereos in narrative?” Also the movie named Sofra Sırları (Ümit Ünal/2017) which majority of characters are anti-hero is analized by descriptive analysis. In this study, sociological and ideological films analysis methods are used. As a result of the rewiev, the main characters of the movie are woman anti- heroes as opposed to popular belief. It has been seen that other characters come into prominence with only their evil sides and for the very reason they create the backbone of the movie.

Keywords: Cinema, Turkısh Cınema ,Antı-Heroes.

Giriş

Anlatmak, deneyimi paylaşmak için bir ihtiyaçtır. İnsan öykü anlatan ve aynı zamanda öykülere ihtiyacı olan bir varlıktır. Efsaneler, mitoslar ve masallar rasyonel aklın kullanılmadığı, bilimin henüz gelişmediği dönemlerde insanlığın ilk öğretmenleridir ve insana dünyayı açıklarlar. Bunlardan sonraki çağlarda da insanoğlu yeni araçlarla yeni anlatılar üretmeye devam etmiştir. Bilimler, dinler, edebiyat, tiyatro, vb. gibi alanlarda üretilen bu anlatılar insanoğlunun anlam oluşturma araçlarıdır. Anlatılar insanlığın bilgi deposu, belleği ve aynasıdır. Sinemada öykü anlatmaya çalışırken bir dil yetisine dönüşmüştür. İlk yıllarından itibaren sinematografik anlatım araçlarıyla kitlelere anlaşılır ve sürükleyici öyküler anlatmaya çabalarken pek çok kural, izleyici ve film arasında uzlaşımlara dönüşmüş ve yerleşmiştir (Ersümer Oluk, 2013 s.9).

Tarihsel süreçte yazılı, sözlü ve görsel anlatıma ilişkin örneklerde üstün özelliklere sahip, zorlukların üstesinden gelebilen, başarılı kahramanlar oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Yaygın olarak olumlu, idealize edilmiş özellikleri ile ön plana çıkan kahramanlar okuyucuların, izleyicilerin ve dinleyicilerin benimsediği ve daha kolay özdeşleşme sağladıkları, birlikte ağlayıp birlikte güldükleri karakterlerdir. İnsan öğesinin sinema sanatındaki öneminden hareketle kahraman niteliği yüklenmiş karakterler diğer anlatılarda olduğu gibi sinemada da sıklıkla ön plandadır. Armer’in (2010, s.26) de değindiği gibi fiziksel görünüşünden kişiliğine, karakter yapısından ahlak anlayışına kadar düzinelerce kişisel özellik, izleyicilerin kahramandan hoşlanmasını ve hatta onunla özdeşleşerek kaderi hakkında endişelenmesini sağlar. Yaygın olmamakla birlikte anti kahramanlarda filmlerin ana karakteri olabilmektedir. Anti kahramanların film anlatısındaki rolünün ne olduğunun ortaya konulması sorunsalı ekseninde şekillenen bu çalışmada film anlatısında anti kahramanların nasıl karakterize edildiğinin ortaya konulması amacıyla Sofra Sırları (Ümit Ünal/2017) adlı filmin karakterleri sosyolojik ve ideolojik film eleştiri yöntemleri ile betimsel analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Filmlerin sosyal bilimlere dayalı bir çerçevenin içerisinde, sosyolojik ölçütlere göre bir sanat ve kültür ürünü olarak değerlendirilmesi ve eleştirilmesi gerektiğini ileri süren sosyolojik film eleştirisi yöntemi filmin üretildiği ya da içerisinde ele alındığı dönemin sosyolojik özellikleri ışığında ele alınması gerektiği yaklaşımından temellenmektedir. Filmlerin sosyolojik olarak değerlendirilmesi sosyal

değerlerin filmlere yansıma ve filmlerde somutlaştırılma biçimlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca sosyolojik eleştiri anlayışının temelinde filmleri ırk, cinsiyet ya da ulus gibi etkenler çerçevesinde toplumun değer yargılarını, normlarını, ideallerini ve dünya görüşünü yansıtan birer kültür ürünü olarak ele almak yer almaktadır. Ayrıca bu eleştiri anlayışı filmlerin toplumsal tutum ve davranışlar ile sosyal değerler üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Özden, 2004, s.154). Filmlere geniş bir perspektif içinde yaklaşan ideolojik film eleştirisi ise, filmleri kültürel bir pratik alanı olarak, estetik, sosyoekonomik, tarihsel bir boyuta sahip olan bir anlamlandırma ve güdümleme aracı olarak ele almaktadır. İdeolojik film eleştirisinin temel amacı ideolojik bir yeniden üretim aracı olarak filmlerin doğasının belirlenmesini sağlamaktır. Filmler toplumun ve üretilmiş oldukları dönemin bir yansıması olarak ele alınmakta ve sosyoekonomik temellere sahip altyapı ilişkilerinin üstyapı ürünü olarak filmleri nasıl belirlediğini ideolojik belirlemelerle ortaya koymaya çalışmaktadır (Özden, 2004, s. 165-166). Diğer bir ifade ile bu eleştirel yaklaşım; kültürel pratikler ve kültürel ürünler olarak sinema filmlerinin izleyicileri konumlandırma biçimlerini; klasik anlatı sinemasının dünyaya ilişkin bakış açılarını nasıl etkilediğini, egemen ideolojilerin yeniden üretilme biçimlerini, kadının filmlerdeki temsillerini, ırk ya da sınıf konusuyla ilgili araştırmaların, ideolojik olarak filmlerde nasıl bir söylemle konumlandıklarını ele alır.

Kahraman ve Anti Kahraman

Anlatıların vazgeçilmez öznelerinden olan kahramanı Nutku (2001, s.249) bir oyunun gelişiminde, seyirciyi kendisiyle özdeşleştiren en önemli oyuncu kişisi olarak tanımlarken; Campbell (2010, s.30-31) yerel ve kişisel tarihsel sınırlamalarla çatışarak onları aşmış ve genel geçerliliği olan, olağan insani biçimlere ulaşmış kadın ya da erkek olarak tanımlamaktadır. Farklı özellikleri ile karşımıza çıkan kahramanları Vogler (2007, s.34-37) şu şekilde sınıflandırmaktadır;

1) **İstekli Kahramanlar ve İsteksiz Kahramanlar:** İstekli kahramanlar aktif, şüphe duymayan ve kendi kendini cesurca ilerleme noktasında motive edebilen kahramanlardır. İsteksiz kahramanlar; şüphe dolu, tereddütlü, pasif karakterlidir ve bir dış güç tarafından maceraya motive edilmeye veya itilmeye ihtiyaç duyarlar. İsteksiz kahramanlar genellikle bir noktada değişir ve maceraya kendini adamış olurlar.
2) **Anti-Kahramanlar:** Anti-kahraman, bir sürü karışıklığa neden olabilecek kaygan bir terimdir. Basitçe ifade edilen bir anti kahraman, bir kahramanın karşıtı değil, özel bir tür kahramanıdır. Özel niteliklere sahip olabilen anti kahramanlar toplumun bakış açısına göre yasa dışı ve ya kötü adamlar olabilir. Kimi zaman isyancı olabilen bu kahramanlar sonunda toplumda var olan yolsuzluğa karşı kazanan karakter olabilir ve izleyicilerin sempatisini kazanabilirler. Anti-Kahramanlar iki türde karakterize olabilirler. Bunlardan ilki güçlü bir kinizme ve yaralanmış, kırılmış bir yapıya sahip olan ama geleneksel davranan karakterlerdir. Bu tür anti kahramanlara örnek olarak *Büyük Uyku (*Howard Hawks/*1948)* ve *Kazablanka (Michael Curtiz/1946)* adlı filmlerdeki karakterler verilebilir. Bir diğer anti kahraman türü hoş ya da takdire şayan olmayan bir hikâyenin merkezi figürü olan kusurlu trajik

karakterler olarak karşımıza çıkar. *Yaralı Yüz (Brian De Palma/1983)* adlı filmde ki kahramanlar bu türe örnektir.

3) **Grup Odaklı Kahramanlar:** Kahramanın topluma yönelimi, ilişkileri bir başka ayrımı daha zorunlu kılar. Afrika'nın ovalarında toplanmaya ve avlanmaya başlayan ilk insanlar gibi ilk öykü anlatıcılarında kahramanlar grup odaklıdır. Hikâyenin başlangıcında bir toplumun parçası iken hikâyeleri onları evden uzakta bilinmeyen bir yere götürür. Hikâyede kahramanla ilk tanıştığımızda bir klanın, kabilenin ya da köyün, bir ailenin parçasıdır. Onların hikâyesi gruptan ayrılıktır. Vahşi doğada gruptan uzakta bir maceraya atılır ve genellikle hikayenin sonunda gruba yeniden entegre olurlar.
4) **Yalnız Yaşayan Kahramanlar:** Grup yönelimli kahramanların aksine bu kahraman türünde hikâyeler toplumdan uzaklaşmış kahramanlarla başlar. Doğal yaşam alanları vahşi, doğal halleri ise yalnızlıktır. Yolculukları gruba yeniden giriş yapmaktır. Gruptaki süreç hikâyenin macera kısmıdır. Bir sonraki aşama ise yeniden vahşi doğada izolasyona dönüştür.
5) **Katalizör Kahramanlar:** Katalizör kahramanlar kahraman karakterlerin en çok değişime uğrayan karakterler olduğu kuralının istisnası olan kahramanlardır. Katalizör kahramanlar kahramanca davranabilen, ancak asıl işlevleri diğerlerinde dönüşüm sağlamak olduğu için fazla değişmeyen kahramanlardır.

Etienne Souriaux ise kurmaca evrenin ayrılmaz unsurları arasında yer alan kahramanları şu şekilde sınıflandırmaktadır;

1) **Başkahraman:** Her aksiyon 'ilk dinamik atılımını' oyun kurucu denen bir kahramandan alır. Bu kahramana 'tematik güç' demek mümkündür.
2) **Hasım Kahraman:** Aksiyonun oluşması için çatışmaya, çatışmanın olabilmesi için de başkahramanın hareketini engelleyen ve hasım denilen bir kahramana ihtiyaç vardır. Bu kahramana 'karşı güç' de denir.
3) **Verici Kahraman:** Kahramanın amacına ulaşma yolunda etkisi olan, öykünün sonunda dengeyi bir taraftan diğer bir tarafa kaydıran ve bir çeşit hakem rolü oynayan, müdahale etmesiyle var olan problemli durumu çözüme kavuşturan kişi verici kahramandır. Hakem rolünü oynayan kahraman, çoğu kez kader ve/veya Tanrı şeklinde ortaya çıkabilir.
4) **Alıcı Kahraman:** Başkahraman her zaman kendisini düşünerek hedefleyen biri değildir. Başkaları için de arzu edebilir ya da endişelenebilir, korkabilir. Alıcı kahraman başkahramanın hakkında endişelendiği, onun için de bir şeyler istediği, amacına ulaşmasında karlı çıkacak kahramandır.
5) **Yardımcı Kahraman:** Diğer dört kahramana yardım eden, onların eylemlerinde itici güç işlevi gören kahramandır. Bir aşamada yardımcı kahraman olayların gelişimiyle başka bir işlevi yerine getirir hale gelir (Aktaran: Oluk Ersümer, 2013, s.60-61).

Farklı yaklaşımlarla farklı sınıflamalarda karşımıza çıkmakla birlikte kahraman anlatılarda yaygın olarak öncelikli konumda yer almaktadır. Bir kahraman türü olan Anti kahramanlar ise yukarıda da belirtildiği üzere oyun ya da romanlarda yer alan kahraman karakterlerden farklı ve hatta kimi zaman

karşıt özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Anti kahramanlar kusurlu, zayıf ve destansı erdemlerden, idealize edilmiş karakter özelliklerinden ziyade insani güvensizliklere sahip, kötü yanları, korkuları olabilen, zaaflarına yenik düşebilen, kimi zaman beceriksiz ya da sadece şanssız olarak karakterize olabilmektedir (Quınn, 2006, s. 28). Anti kahramana atfedilen görece bu olumsuz özellikler bu tür kahramanın anlatılarda çoğunlukla başkahraman olamamasına neden olmaktadır.

Sinemada Kahraman ve Anti Kahraman

Her öykü bir 'arayış' içerir. Her öykü kahramanı mutlaka bir şeyler (aşk, para, mutluluk, huzur, özgürlük vb.) arar, bir şeylerin yoksunluğunu çeker ve arzu nesnesine diğer bir deyişle yitik nesnesine ulaşmak için harekete geçer (Ersümer Oluk, 2013, s. 21). Kahramanın bu arayışı diğer anlatılarda olduğu gibi sinemada da yaygın olarak kullanılır. Tarihsel gelişimi sürecinde kahraman ve anti kahraman temsillerine bakıldığında gerek Türk gerekse Dünya sinemasındaki örneklerinde yaygın olarak kahramanların ve hatta özellikle erkek kahramanların başkarakter rolünde yer aldıkları görülür. Alışılageldik kahraman özellikleri göstermeyen anti kahramanlar ise anlatılarda nadiren başkarakter olarak yer almaktadır. Sinemada anti kahramanı odağına taşıyan hikâyeler 1930'ların sonu ile gelişen film noir akımı ile belirgin hale gelmiştir. Bunun nedeni genelde anti kahramanı odağına taşıyan filmlerin pek çoğunda kriminal bir tema hâkim olmasıdır. Suç hikâyelerine odaklanan film noir türü anti kahraman kullanımı açısından merkezi bir yerde durur. Suç ve suçun etrafında dolaşan kahramanlar toplumsal uylaşımdan uzak, ahlaki bunalımın ortasındaki karakterlerdir (Elmacı, 2012, s.171). Dünya sinemasında ilk akla gelen anti kahramanlar arasında *Leon* (*Luc Besson/1985*) adlı filmdeki *Leon* adlı karakter, *Taksi Şoförü (Martin Scorsese/1977)* adlı filmdeki *Travis* adlı karakter, *V for Vendetta (James McTeigue/2006)* adlı filmdeki *V* adlı karakter, *Kuzuların Sessizliği (Jonathan Demme/1991*) adlı filmde *Dr. Hannibal* adlı karakter, *Kara Şövalye (Christopher Nolan/2008*) adlı filmdeki *Joker* adlı karakter ve *Baba (Francis Ford Coppola/1973)* adlı filmde *Vito Corleone* adlı karakterler örnek olarak gösterilebilir.

Türk sineması tarihine bakıldığında da kahraman olarak karakterize edilmiş karakterlerin yaygın olarak toplumsal yapının dinamikleri çerçevesinde ete kemiğe büründüklerini söylemek mümkündür. Kahramanın beyaz perde de yaygın kullanılmasına rağmen Türk Sinemasında da anti kahraman örneklerine rastlamak mümkündür. Sinema tarihimizde anti kahraman olarak karşımıza çıkan karakterler arasında Elmacı'nın (2012, s.175) da değindiği gibi *Ağır Roman (Mustafa Altıoklar/1997)* adlı filmdeki *Salih*, Zeki Demirkubuz'un *Masumiyet (1997) ve Kader (2006)* adlı filmlerindeki *Uğur ve Bekir*, Nuri Bilge Ceylan'ın *Üç Maymun (2008)* adlı filmindeki anne *Hacer* ve Serdar Akar'ın *Behzat Ç. (2011)* adlı filmindeki *Behzat* adlı karakter Türk Sinemasındaki anti kahramanlardan yalnızca bir kaçıdır.

Sinemanın kahraman ve anti kahraman karakterleri söz konusu olduğunda yaygın olarak hem dünya hem Türk sinemasında kadınlar çoğunlukla başkarakter ve/veya kahraman olarak değil bakışın nesnesi olarak ikincil planda konumlandırılmışlardır. Ana akım sinemada, Lacan'ın öne sürdüğü fallus merkezli gücün erkeğe verdiği potansiyel iktidar, filmlerde erkeğe var olma şansı tanımaktadır. İdeolojik biçimde

erkek tarafından sunulan kadın erkek olmayan olarak olumsuz resmedilmiştir. Konuşmanın güç merkezliliği, konuşmada önceliği erkeğe tanımakta, suskunluk ve sessizlik kadına atfedilmektedir. Kadınlar konuşsa bile pasif yapılanmışlardır. Erkekler aktif ve başrolde yer alırlar. Sinemadaki kadın oyuncular genellikle erkeğin, kadına karşı cinsellik yüklü arzusunun imgelerini içermektedir. Bu imgelem, erkeği aktif hale getirmekte, kadını seyretmenin verdiği zevk sinemasal kalıpları aşarak, toplum içinde görülen cinsiyet yapılanmasını onaylamaktadır. Bu tarz temsil sadece erkek yönetmenlerin filmlerinde değil kimi kadın yönetmenlerin filmlerinde de görülmektedir (Kabadayı, 2013, s.98). Tarihsel süreçte Türk Sinemasında da kadına ilişkin temsiller benzerlik göstermiştir. Söz konusu "Yeni Türk Sineması" olarak adlandırılan yakın dönem olduğunda da bu temsillerde temel bir değişim olmaz, Suner (2006, s. 291) Yeni Türk sinemasının gerek popüler gerekse sanatsal kanatlarında, çoğunlukla erkek kahramanları merkeze alan öykülerin anlatıldığını ve kadınların ise erkeklerin gözünden bütünlüklü olmayan bir şekilde yine arzu nesnesi olarak temsil edildiğini belirtir. Diğer bir ifade ile Yeni dönem Türk sineması bir yanıyla kadınları yok sayan kadınlara yalnız erkek bakışı dolayımıyla, erkek dünyası içerisinden kendilerine biçilen roller kadar yaşam alanı tanımaktadır.

Sofra Sırları Filmi Üzerine Bir İnceleme

Sofra Sırları adlı film hayatını evine ve eşine adamış sıradan bir aile hayatı yaşayan ve iyi bir aşçı olmasının da etkisiyle bir yemek programı yapmanın hayalini kuran Neslihan'ın, yakın çevresindekilerin bir bir ölmeye ve hatta öldürülmeye başlamasıyla değişen hayatını konu edinir. Filmin, Neslihan karakteri ile başlıyor olması sinema dili açısından ana karakterin Neslihan olacağına işaret etmekte ve yaygın olarak kullanılan bir yapıyı kırmaktadır. Çünkü Dünya sinemasında ki örneklere benzer olarak Türk sinemasında da ana karakterin kadın olduğu örneklere az rastlanmaktadır.

Neslihan karakteri filmin başında ataerkil ideoloji çerçevesinde idealize edilmiş kendisini evine ve eşine adamış, kendisine bakmasa da görevlerini yerine getiren iyi bir ev hanımı olarak sıklıkla evde diğer bir ifade ile özel alanda konumlandırılmaktadır. O kadar ki kocası ölene kadar Neslihan hiç evin dışında görülmez. Filmde Neslihan ve Ethem'in evliliği başta olmak üzere diğer bütün ilişkilerde sosyolojik ve ideolojik açıdan ataerkil yapının egemen kodlarının yeniden üretildiği görülmektedir. Örneğin kocası Ethem, Neslihan'ın ev içi emeğini umursamaz, yaptıkları karşısında teşekkür bile etmez ve hatta onu sürekli eleştirir, aşağılar, onu cinsel bir nesne olarak kullanır ve aldatır. Neslihan bununla yüzleşemez, kocasından ayrılmayı düşünmez ve hatta kocasının ona karşı olumsuz hiçbir davranışını eleştirmez. Hem zaten Neslihan zaman içerisinde kendi hayatı için herhangi bir çaba göstermemiş eşi ile ilgili durumu düzeltme noktasında da beklentilerini dile getirmemiş ona verilen statüyü kabul etmiştir. Film bu açıdan yerleşik kahraman algısını kıran anti kahramanı başkarakter olan bir anlatıya sahiptir. Daha filmin başında Neslihan kocası tarafından aşağılanan buna rağmen onu mutlu etmek için çırpınan pasif bir karakter olması itibarıyla anti kahraman özelliği göstermektedir. Kocası her akşam eve geldiğinde saat tam 7'de (Resim 1) yemeği hazırdır. Neslihan kocasının içkisini doldurduktan sonra onun omuzlarına masaj yapar. Bu eylemi daha sonra Ramo'ya (Resim 2) da gerçekleştirmesi onun sadece eş olmanın

ötesinde kendisini adamaya ve pasifize etmeye ilişkin rolü içselleştirmiş olduğunu gösterir ki bu da Neslihan'ın anti kahraman kimliğinin özelliklerindendir.

Resim 1

Resim 2

Neslihan evde çok pasif bir karakter iken gündüz düşlerinde televizyonda yemek programı sunmakta ve ekrandaki hayalinde bakımlı, çok enerjik ve aktif bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Neslihan'ın bu hayallerini gerçekleştirmek için hiçbir çaba göstermemesi ve kendi dünyasında kontrolünün olmaması da onun anti kahraman karakter özelliği ile ilişkilidir. Nitekim ekrandaki Neslihan'ın anlattıkları evdeki Neslihan'ın yaşadıkları ile tezatlık içermektedir. Eşi onunla hiç ilgilenmezken Neslihan ekranda "Kocam bana karşı hep çok nazikti. Her zaman kibar her zaman sevgi dolu" diye anlatır.

Resim 3

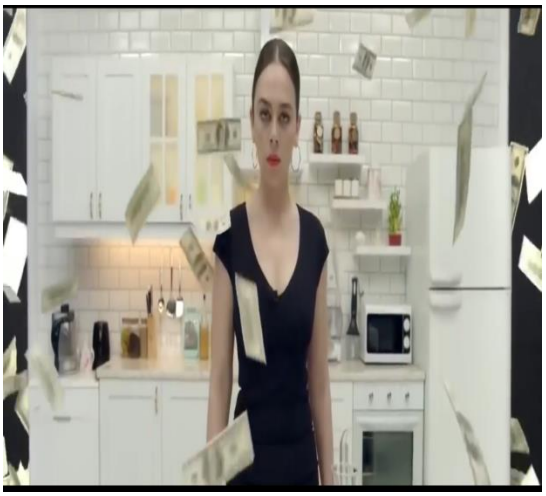

Resim 4

Kocasının kendisini terk edeceğini öğrendiğinde Neslihan karakteri dönüşüm geçirir. Çünkü Ethem'in olmadığı bir hayatta nasıl ayakta kalacağına ilişkin bir fikri yoktur. İstanbul'da halasından kalan eve bile yıllardır gitmemiştir. Kocası boğazına bir şey takılıp ölmeden hemen önce elinde bıçakla onun karşısına dikilir. Sonrasında Ethem'e boğazına takılan yemek parçasından kurtulması için can çekişirken yardım etmemesi de Neslihan'ın geçirdiği dönüşümün göstergesidir. Neslihan kocasının ölümü ardından Meral'i de öldürür. Ahmet'i vurur ve Ramo'nun Mehmet'i öldürmesinde ön ayak olur. Filmin sonunda da Ahmet ve Mehmet'in cinayetlerinin ise Ramo'nun üzerine kalmasını sağlar. Neslihan'ın karakola Ramo için mantarlı poğaça getirmesi onu da öldürmek istediğinin göstergesidir. Film boyunca Neslihan'ın öldürdüğü ya da ölümlerine seyirci kaldığı, ön ayak olduğu karakterler hem zaafları, hem de bencil ve kötü yanlarıyla ön plana çıkan, Neslihan'a ve hatta başkalarına zarar veren, neredeyse iyi yanı hiç olmayan karakterlerdir. Örneğin, Ethem karısını aldatan, ona kötü davranan, aşağılayan, önce çalıştığı şirketi ardından en yakın arkadaşlarını dolandıran bir adamdır. Çiçekçide çalışan Ramo, Neslihan'a sırf Ethem'in çaldığı para için yaklaşır. Zaten daha öncesinde birlikte İngiltere'ye gittiği kadın ile çarpık bir ilişkisi olmuş onun da paralarını çalıp kaçmıştır. Sonrasında Mehmet'i öldürür ve Neslihan'ın vurduğu Ahmet'in cesedi ile parçalayıp yakmaya çalışırken yakalanır. Para için Neslihan'a onu sevdiğini söylemiş ve hayalleriyle oynamıştır. Mehmet de karısı Kamile'yi öğretmen Meral ile aldatmaktadır. Meral'in söylemiyle aslında Meral'i de sevmez sadece onu ister ve kullanır. Bunun yanı sıra bir de Ethem ile birlikte çalıştıkları şirketi soymuşlardır. Ethem'in ölümünün ardından paradan hakkı olanı ister. Çalıntı bir para olduğunu düşünmeden "bizim paramızı ver" diye Neslihan'ın üzerine yürür. Öyle ki bu süreçte sırf parayı almak için Neslihan'a ahlak dersi verme, Ramo'ya saldırma hakkını kendisinde görür. Sonuçta Neslihan onlara emanettir ve kocası ölse de eve bir erkeğin girip çıkması doğru değildir. Bu söylemini ahlak ve namus değerlerini öne sürerek meşrulaştırmaya çalışır. Ahmet karakteri de kötü yanlarıyla ön plana çıkan bir karakterdir. Eşi Müjgân ve Kamile'nin diyaloğundan

anladığımız gibi karısına şiddet uygular. O da şirketten para çalma sürecinde Ethem ve Mehmet ile ortaktır. Nitekim payına düşen parayı almak için Mehmet ile Neslihan'ın evine gelmiştir. Ramo'nun Neslihan ile ilişkisini eleştirirken Mehmet'in Meral ile olan ilişkisinde destekleyici roldedir. Filmin en masum görünen karakterleri ise Müjgan ve Kamiledir. Finale doğru kocalarının ortadan kaybolduğunu düşünerek ağlayarak Neslihan'a gelirler. Neslihan onlara kocalarının şirketten para çaldığını söylediğinde buna büyük bir tepki göstermezler. Tepkileri parayı alıp onlarsız kaçtıklarını düşünmelerinden kaynaklıdır. Kocalarının öldüğünü öğrendiklerinde bir an Neslihan'ın kendilerini de öldüreceğini düşünüp korkarlar ancak Neslihan onlara ciddi bir para verip hayallerindeki lokantayı açmalarını söylediğinde mutluluktan havaya uçmuş bir şekilde oradan uzaklaşırlar. Para onlara kocalarının ölümünü bir anda silip attırmıştır. Görüldüğü üzere karakterlerin kötü yanlarında birçok karakter için öne çıkan ortak yön para için değerlerden vazgeçmeleridir. Bu durumun kapitalist düzenin yansımasına örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Cinayetler sürecinde Neslihan zihinsel ve duygusal çatışma yaşar karakterin/karakterlerin ölümünü soğukkanlılıkla izledikten sonra birden duygu patlaması yaşar ve ağlamaya başlar. Duygusal anlamda sabit olmayan, git-gelleri olan Neslihan karakterinde iyi ve kötü çizgisi çok belirgin değildir ve kimi zaman samimi yanlarıyla ön plana çıkar. Negatif özelliklerinin yanında sevecen fedakâr dürüst ve adil olma noktasındaki tavrı ve yaşadığı ilişkilerdeki mağdur pozisyonu Neslihan'ın izleyici gözünde iyi yanlarıyla sempati kazanmasına ve salt kötü bir karakterden ziyade anti kahraman olmasına neden olmaktadır. Neslihan'ın kötü yanları olan karakterleri öldürüyor ya da ölümlerine sebep oluyor oluşu ve diğer yandan da Müjgân ve Kamile'ye kendi hayatlarını kurmaları için bir şans tanımış olması Neslihan karakterinin sadece iyi ya da sadece kötü algılanmasına ilişkin çizginin silikleşmesine neden olmaktadır. Tıpkı Ramo'nun sevgi ve şefkatine muhtaç olduğunu belirttiği anda olduğu gibi kötü yanlarının yanı sıra duygusal ve geleneksel yanlarıyla da ön plana çıkabilmektedir.

Filmde yer alan diğer kadın karakterlerde yine pasif karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Müjgân ve Kamile adlı karakterler Neslihan gibi ev hanımıdır. Müjgân'ın eşi Ahmet ona şiddet uygulamasına rağmen evliliğini sürdürür ve hatta bunu çevresindekilerden gizlemeye, kocasını korumaya çalışır. Kamile ise eşi Mehmet'in kendisini aldattığını bile bile evliliğini sürdürmekte, eşinin ona koyduğu yasaklara boyun eğmektedir. Filmin ekonomik özgürlüğe sahip tek kadın karakteri Meral öğretmendir. Meral, Türk sinema tarihinin fedakâr, namuslu, kadın için idealize edilmiş meslek sahibi öğretmenlerinden farklı olarak evli erkeklerle yaşadığı gayrı meşru ilişkilerle, ilişkide ikinci kadın olma rolünü kabul etmiş, kötü ve zayıf yanlarıyla ön plana çıkmış olarak karakterize olmaktadır. Ataerkil yapının kadın ve erkeğe atfettiği roller çerçevesinde eşini aldatan Mehmet adlı karakter erkekler tarafından desteklenirken Meral aldatmanın öznesi olarak yuvaya zarar veren olumsuz karakter olarak görülmektedir. Meral'in, zaaflarına yenik düşmesi ile Ethem ve Mehmet ile yaşadığı ilişkiler Neslihan'ın onu öldürmesine gerekçe oluşturmaktadır.

Kendi hayatına ilişkin bir beklentisi tasarrufu olmayan Neslihan filmin sonunda dönüşümünü tamamlar. Televizyon programının da hayal olduğuna ilişkin yüzleşme yaşar ve gerçek hayata dönerek İstanbul'a doğru yola çıkar.

Sonuç

Sofra Sırları adlı film sinemada alışılagelmişin dışında filmlerde anti kahramanlarında kahramanlar kadar öne çıkabileceği görüşünü destekler niteliktedir. Bu durum değişen dünya düzeninde temsillerin eski katılığından uzak anlatımlara olanak sağladığını söylemeyi mümkün kılmaktadır. Artık izleyici insan olmanın doğasına uygun bir şekilde iyi ve kötü yanları bünyesinde barındırabilen kahramanlarla/anti kahramanlarla karşı karşıya gelebilmektedir.

Türk sinema tarihinin tamamında filmler yaygın olarak erkek kahramanı odak noktasına alarak hikâyelerini anlatmışlardır. Film her şeyden önce yaygın olanın aksine Neslihan karakterini diğer bir ifade ile bir kadın karakteri merkeze almaktadır. Geçmişin ataerkil yapı neferi eril kahramanları yerini filmde kadın anti kahramanlara bırakmaktadır. Neslihan karakteri anti kahraman karakterlerin özelliklerine uygun olarak özellikle başlangıçta kendi idealleri olmayan, kendi dünyasında kontrolü bulunmayan kocası ile ve hatta hayat ile ilişkisinde pasif ve çaresiz bir karakterdir. Bu olumsuzluklara rağmen hayatından şikâyet ettiği görülmez. Görünürde bir başarısızlığı ve/veya kusuru yoktur. Söz konusu Neslihan karakteri olduğunda iyi ve kötü arasındaki çizginin net olmadığı görülmektedir. Neslihan her ne kadar katil olsa da bir açıdan suçluları cezalandırmaktadır. Bu cezalandırma sürecinde direk fiziksel bir şiddet görülmez. Neslihan en güçlü olduğu yanıyla yemekleriyle ilişkilendirerek cezalandırmıştır. Hiçbir ölüm amaçsız değildir. Ölümler ardından verdiği tepkileri de geçicidir. Neslihan kendi adaletini kendi sağlamaktadır. Bu süreçte ele alınan filmde tıpkı kahramanlar gibi anti kahramanların karakterize edilmesinde kültürel pratiklerin ve egemen ideolojilerin temel belirleyen olduğu görülür. Filmin ana karakterine benzer olarak yan karakterlerde defektleri olan kimselerdir. Filmdeki anti kahraman özelliği taşıyan ve/veya kötü yanlarıyla ön plana çıkan karakterler kapitalist dünya düzeninde bencil ve çıkarcı insanın kötülüğe hazır olduğuna/olabileceğine ilişkin bir temsil dili kullanmaktadır.

Kaynakça

Armer, A. A. (2010). Sinema ve tv için senaryo yazmak (V. T. Erdamar, Çev.). İstanbul: Es Yayınları.

Campbell, J. (2010). Kahramanın sonsuz yolculuğu (S. Gürses, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Elmaci T., (2012) "Gemide ve bornova bornova filmleri bağlamında yeni Türk sineması'nda anti-kahramanın yükselişi", Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi, cilt.7, sayı 2, ss.168-181.

Kabadayı, L. (2013). Film eleştirisi kuramsal çerçeve ve sinemamızdan örnek çözümlemeler. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nutku, Ö. (2001). Dram sanatı tiyatroya giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Oluk Ersümer, A. (2013). Klasik anlatı sineması. İstanbul: Hayalperest Yayınlar.

Quinn, Edward (2006). A Dictionary of literary and thematic terms. facts on file, Inc. New York: An imprint of Infobase Publishing. Second Edition.

Özden, Z. (2004). Film eleştirisi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Suner, A. (2006). Hayalet ev yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik, bellek. İstanbul: Metis Yayınları.

Vogler, C. (2007). The Wrıter's journey mythıc structure for wrıters. thırd edıtıon. United States of America: Michael Wiese Productions.

KİRACI TARAFINDAN KİRALANAN GAYRİMENKULÜN KİRA SÜRESİ DOLMADAN SATIN ALINMASI HALİNDE İTFA EDİLMEMİŞ ÖZEL MALİYET BEDELİNİN DURUMU

Dr. Öğr. Üyesi Tunay ASLAN

Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Cevdet KIZIL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Öz

Özel maliyet olarak kabul edilen harcamalar, kira süresince eşit yüzdelerle amortisman ayrılmak suretiyle itfa edilmektedir. Vergi Usul Kanunu'na (VUK) göre kiralanmış olan gayrimenkulün kira süresi dolmadan boşaltılması durumunda ilgili gayrimenkule ait yapılan özel maliyet niteliğindeki harcamaların itfa edilmeyen kalan kısmının bir defada gider yazılmasına imkan tanınmıştır. Kiracı tarafından kiralanmış olan gayrimenkulün kira süresi dolmadan satın alınması halinde itfa edilmemiş özel maliyet harcamalarının satın alınan gayrimenkulün maliyetine dahil edilerek amortisman ayırmak suretiyle itfa edilmesi gerekmektedir. Araştırmada öncelikle özel maliyet kavramına ve itfa edilmesine değinilmiş, daha sonra kiralanan gayrimenkulün kira süresi dolmadan satın alınması halinde henüz itfa edilmemiş özel maliyet tutarının durumu çeşitli uygulamalar aracılığıyla açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Amortisman, Özel Maliyet, Kira, Gayrimenkul

THE CASE UNAMORTIZED LEASEHOLD IMPROVEMENTS AMOUNT WHEN THE LEASED REAL ESTATE IS BOUGHT by THE LEASEHOLDER BEFORE TERM of LEASE IS OVER

Abstract

Charges considered and accepted as leasehold improvements are amortized with identical percentages through the leasing period. Based on the Tax Procedural Law, in case the leased real estate is abandoned before term of lease is over, unamortized portions of all expenses classified as leasehold improvements related to the real estate can be recorded as an expense. If the leaseholder buys the leased real estate before term of lease is over, unamortized leasehold improvements should be added to the cost of purchased real estate and then amortized. This research did first focus on the terminology of leasehold improvements and its amortization. The study then discussed the case of unamortized leasehold

improvements amount by providing examples from accounting practice, in case the leased real estate is bought by the leaseholder before term of lease is over.

Key Words: Accounting, Amortization, Leasehold Improvements, Lease, Real Estate

1.Giriş

Ticari işletmeler tarafından kiralanan ve ekonomik değeri arttıran harcamaların işletmenin envanterine kayıtlı olmamasından dolayı, bu harcamaların gayrimenkullerin maliyet değerine eklenmesi mümkün değildir. İşletmelerin kiraladıkları gayrimenkuller için yapılan değer artırıcı giderler duran varlık niteliği kazanmakta ve amortisman yolu ile itfa edilmektedir.

İşletmeler, kiraladıkları gayrimenkulleri genişletmek veya iktisadi değeri ile ekonomik performansını arttırmak amacıyla kiracı olarak yapmış oldukları giderleri özel maliyet olarak aktifleştirmektedir. Aktifleştirilen özel maliyet tutarı kira süresince eşit yüzdeler yöntemi ile itfa edilecektir (İşleyen, 2011: 145-149). Özet maliyet, muhasebe hesap planında 264 hesap numarası ile izlenmektedir.

Kiracı tarafından kiralanmış olan gayrimenkulün satın alınması ise uygulamada çoğu zaman karşılaşılan bir durumdur. Kiralanan gayrimenkulün kiracı durumunda iken satın alınması durumunda gayrimenkul için yapılan özel maliyet niteliğindeki henüz itfa edilmeyen giderlerin bir defada gider yazılması veya satın alınan gayrimenkulün maliyetine ilave edilmesi uygulamada zaman zaman tartışmalara konu olmaktadır. Çalışmamızda öncelikle özel maliyet bedeli kavramına ve itfa edilmesine değinilecek, daha sonra kiralanan gayrimenkulün kira süresi dolmadan satın alınması halinde henüz itfa edilmemiş özel maliyet tutarının durumu uygulama örneği ile açıklanmaya çalışılacaktır.

2.Özel Maliyet Bedeli ve İtfası

Vergi Usul Kanunu'nun 272. maddesinin üçüncü fıkrasında özel maliyet hesabı ile ilgili şu ifade yer almaktadır:

"Normal bakım, tamir ve temizleme giderleri dışında, gayrimenkulü veya elektrik üretim ve dağıtım varlıklarını genişletmek veya iktisadi kıymetini devamlı olarak artırmak maksadıyla yapılan giderler, gayrimenkulün veya elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının maliyet bedeline eklenir.

Bir geminin iktisap tarihindeki süratini fazlalaştırmak, yolcu ve eşya yükleme ve barındırma tertibatını genişletmek veya değiştirmek suretiyle iktisadi kıymetini devamlı olarak artıran giderlerle bir motorlu kara nakil vasıtasının kasa veya motorunun yenisi ile değiştirilmesi veya alımında mevcut olmayan yeni bir tertibatın eklenmesi için yapılan giderler maliyet bedeline eklenmesi gereken giderlerdendir.

Gayrimenkuller kira ile tutulmuş ise veya elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının işletme hakkı verilmiş ise, kiracı veya işletme hakkına sahip tüzel kişi tarafından yapılan bir ve ikinci fıkralardaki giderler, özel maliyet bedeli olarak ayrıca değerlenir. Kiracının veya işletme hakkına sahip tüzel kişinin faaliyetini icra için vücuda getirdiği tesisata ait giderler de bu hükümdedir.

Gayrimenkuller veya elektrik üretim ve dağıtım varlıkları için yapılan giderler hem tamir, hem de kıymet artırma giderlerinden terekküp[1] ettiği takdirde, mükellef bu giderlerden maliyet bedeline eklenecek kısmı ayrı göstermek mecburiyetindedir"

Bir diğer ifade ile "Kira ile tutulmuş gayrimenkuller ile işletme hakkı verilmiş elektrik üretim ve dağıtım varlıklarını, kiracı veya işletme hakkına sahip tüzel kişi tarafından genişletmek veya bunların iktisadi değerini devamlı arttırmak için yapılan normal bakım, tamir ve temizleme giderleri dışındaki harcamalar "özel maliyet" olarak tanımlanmaktadır" (Kızılot, 1991).

1 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ise özel maliyet hesabını şu şekilde tanımlamaktadır: "Özel maliyet, kiralanan gayrimenkullerin geliştirilmesi veya ekonomik değerlerinin sürekli olarak arttırılması için yapılan giderler ile (normal bakım, onarım ve temizleme giderleri hariç) bu gayrimenkullerin kullanılması için yapılıp, kira süresinin sonunda mal sahibine bırakılacak olan varlıkların bedelidir".

Bu açıklamalardan yola çıkarak, bir harcamanın özel maliyet olarak kabul görmesi için aşağıdaki koşulları sağlaması şarttır: (Toroslu, 2008)

- İlgili gayrimenkulün kiralanmış olması gerekmektedir.
- Kiralanan gayrimenkul için yapılan her türlü harcamanın kiracı tarafından karşılanması gerekmektedir.
- Kiralanan gayrimenkul için yapılan harcamalar gayrimenkulü genişlettirici veya iktisadi değerini arttırıcı nitelikte olmalı veya kiracının faaliyetini yerine getirebilecek bir tesise yönelik olmalıdır.
- Kiracının yapmış olduğu harcamalar gayrimenkulün değerinde azalışa yol açmayacak nitelikte olmalı ve tek başına bir anlam ifade etmemelidir.
- İşletmenin yaptığı tamir bakım giderlerinin ilgili dönemde doğrudan gider yazılması gerekmektedir. Kiralanan gayrimenkul için yapılan harcamalar hem iktisadi kıymetin değerini arttırıcı, hem de normal tamir bakım giderlerinden oluşuyor ise, bu giderlerin aktifleştirilecek kısmı ayrıştırılarak özel maliyet bedeli olarak dikkate alınmalıdır.

Vergi Usul Kanunu'nun 327. maddesine göre "Gayrimenkullerin, elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının ve gemilerin iktisadî kıymetlerini artıran ve 272. maddede yazılı özel maliyet bedelleri, kira veya işletme hakkı süresine göre eşit yüzdelerle itfa edilir. Kira veya işletme hakkı süresi dolmadan, kiralanan veya işletme hakkı alınan şeyin boşaltılması veya işletme hakkının herhangi bir sebepten sona ermesi halinde henüz itfa edilmemiş olan giderler, boşaltma veya hakkın sona erdiği yılda bir defada gider yazılır" hükmüne yer verilmiş ve özel maliyet bedellerinin ne şekilde itfa edileceği açıklanmıştır.

Özel maliyet bedellerinin itfa süresi, kira kontratında belirlenmiş olan süredir. Özel maliyet harcamaları, kira süresi boyunca eşit yüzdeler ile itfa edilmelidir. Kiralanan gayrimenkulün, kira süresi tamamlanmadan boşaltılması durumunda henüz itfa edilmemiş olan özel maliyet bedelleri, boşaltma yılında bir defada gider olarak yazılır. Kira sözleşmelerinde kira süresi belirtilmemişse, itfa süresinin ne olacağı konusunda açıklık olmamakla beraber, uygulamada genel amortisman oranına göre, bir diğer ifade ile % 20 amortisman hesaplanarak itfa süresi beş yıl olarak belirlenmektedir. Yukarıdaki genel

[1] Terekküp, "Birkaç şeyin birleşmesinden oluşma" anlamını taşır.

hükümlerden hareketle özel maliyet bedellerinin itfasında, azalan bakiyeler yöntemine göre uygulama yapılmayacağı sonucu çıkmaktadır (Arpacı, 2015: 123-129).

Uygulamada kira sözleşmeleri genellikle bir yıl yapılmakta, ancak sürekli olarak uzatılmaktadır. Kiralama süresi bir yıl bile olsa, iktisadi kıymetin değerini artırıcı harcamaların kiracı tarafından aktifleştirilmesi gerekmektedir. Gayrimenkulün değerinde meydana gelecek artış, tahliye durumunda değerlemeye tabi tutularak kiralayan açısından gelir unsuru olarak işlem görecektir. Bir yıllık kiralama sözleşmelerinde (muvazaa[2] söz konusu olmadığı durumda) aktifleştirilen özel maliyet bedelleri aynı yıl içinde tamamen gider yazılarak yok edilebilir. Ancak, bir yıllık kiralama süresinin her yıl uzatılması durumunda kira süresi belirsiz olarak kabul edilmeli ve genel esaslara göre itfa süresi beş yıl olarak esas alınmalıdır (İşleyen, 2011: 145-149).

3. Kira Süresi Dolmadan Kiralanan Gayrimenkulün Kiracı Tarafından Satın Alınması

Vergi Usul Kanunu'nun "Özel Maliyet Bedelleri'nin İtfası" başlıklı 327. maddesine göre, "Kira veya işletme hakkı süresi dolmadan, kiralanan veya işletme hakkı alınan şeyin boşaltılması veya işletme hakkının herhangi bir sebepten sona ermesi halinde henüz itfa edilmemiş olan giderler, boşaltma veya hakkın sona erdiği yılda bir defada gider yazılır" denilmektedir.

Dolayısıyla, ilgili kanun maddesine göre kiralanan gayrimenkulün kira süresi bitmeden boşaltılması durumunda bu gayrimenkul için yapılan özel maliyet niteliğinde yer alan harcamaların henüz itfa edilmemiş kısmı bir defada gider yazılabilmektedir. Fakat kiracı kiralamış olduğu gayrimenkulü itfa süresi dolmadan satın alırsa durum değişecektir. Vergi Usul Kanunu'nda yer alan hükümlere göre, gayrimenkuller maliyet bedeli ile değerlenmekte olup, maliyet bedeli ise iktisadi bir kıymetin iktisap edilmesi[3] veya değerinin arttırılması hususunda yapılan ödemelerle bunlara müteferri[4] bilumum giderlerin toplamıdır. Buna göre, kiralanan gayrimenkul için yapılan özel maliyet harcamalarının henüz itfa edilmeyen kısmı gayrimenkulün satın alınma tarihinde gayrimenkulün maliyetine dahil edilmeli ve gayrimenkulün tabi olduğu amortisman oranında itfa edilmelidir. Konuyu örnek muhasebe kayıtları ile açıklamak faydalı olacaktır.

Örnek: Tunay A.Ş., 15.01.2015 tarihinde 5 yıllığına kiralamış olduğu bir binayı işletme amacına uygun hale getirmek için %18 KDV hariç 200.000 TL değerinde özel maliyet harcaması yapmıştır. İlgili özel maliyet harcaması, Tunay A.Ş.'nin banka hesabından EFT yapılarak ödenmiştir. Tunay A.Ş. kiralamış olduğu bu binayı 01.01.2017 tarihinde bina sahibi ile anlaşarak KDV hariç 800.000 TL'ye satın almıştır. Satın alma işlemi banka havalesi yolu ile yapılmıştır (KDV oranı %18'dir).

[2] Muvazaa, bir hukuki ilişkinin taraflarının, üçüncü kişileri aldatmak amacıyla, gerçek iradelerine uymayan ve kendi aralarında hüküm ve sonuç doğurmayan bir görünüş yaratmak konusunda yaptıkları gizli anlaşmadır. Arapça kökenli bir sözcük olan Muvazaa, aslen "Danışıklık" anlamına gelir.
[3] İktisap etmek, "Elde etmek" anlamını taşır.
[4] Müteferri, Arapça bir kelime olup "İlişkin" anlamına gelir.

---------- 15.01.2015----------

264 Özel Maliyetler 200.000

191 İndirilecek KDV 36.000

102 Bankalar 236.000

----------/----------

----------31.12.2015----------

770 Genel Yönetim Giderleri 40.000

268 Birikmiş Amortismanlar 40.000

(200.000*0,20=40.000)

----------/----------

----------31.12.2016----------

770 Genel Yönetim Giderleri 40.000

268 Birikmiş Amortismanlar 40.000

(200.000*0,20=40.000)

----------/----------

----------01.01.2017----------

252 Binalar 920.000

268 Birikmiş Amortismanlar 80.000

191 İndirilecek KDV 144.000

102 Bankalar 944.000

264 Özel Maliyetler 200.000

----------/----------

Yukarıda yer alan 15.01.2015 tarihli ilk yevmiye kaydında (günlük kayıtta), 200.000 TL tutarlı Özel Maliyet harcaması, işletmenin duran varlıklarında bir artışa yol açtığı için borçlu tarafa yazılmıştır. İndirilecek KDV tutarı tutarı ise, 200.000 TL'nin %18'ine tekabül eden 36.000 TL olarak borçlu

kaydedilmiştir. Ödeme, Tunay A.Ş.'nin banka hesabından EFT yapılarak gerçekleştirildiği için Bankalar hesabı alacaklı tarafa yazılmıştır.

Tunay A.Ş., kiralamış olduğu bu binayı 01.01.2017 tarihinde bina sahibi ile anlaşarak satın aldığı için 31.12.2015 ve 31.12.2016 tarihlerinde amortisman ayırma işlemi yapılmıştır. Normal amortisman yöntemine göre binanın ekonomik ömrü 5 yıl, amortisman oranı ise %20'dir. Dolayısıyla hem 2015, hem de 2016 yılında 200.000 TL X 0,20 = 40.000 TL amortisman ayrılmıştır. Bu noktada, 257 Birikmiş Amortismanlar hesabı yerine 268 Birikmiş Amortismanlar hesabı kullanılmıştır. Zira, 264 Özel Maliyetler hesabı 26 hesap grubuna dahil olduğundan, 268 no.lu Birikmiş Amortismanlar hesabının kullanılması gereklidir.

01.01.2017 tarihinde gerçekleşen bina satın alma işlemiyle ilgili olarak, öncelikle Binalar hesabı 920.000 TL tutarlı bir şekilde borçlu yazılmıştır. Bunun nedeni binanın 01.01.2017 tarihinde KDV hariç 800.000 TL'ye satın alınmış olması, bina için o tarihe kadar ayrılmış olan amortisman hariç kalan tutarının (değerinin) ise binanın maliyetine eklenmesidir. Bina KDV hariç 800.000 TL'ye alınmıştır, buna o tarihe kadar ayrılmış olan amortisman tutarı hariç kalan tutarı (200.000 TL – 80.000 TL = 120.000 TL) eklendiğinde toplam maliyeti 920.000 TL'ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla, Binalar hesabı 920.000 TL tutarlı bir şekilde borçlu yazılmıştır.

Bunun yanında, bina 01.01.2017 tarihinde satın alındığı için daha önce 31.12.2015 ve 31.12.2016'da 40.000 TL + 40.000 TL = 80.000 TL şeklinde alacaklı tarafa yazılan Birikmiş Amortismanlar hesabı, bu hesabın kapatılması ve sıfır bakiye vermesi için bu kez borçlu tarafa yazılmıştır. Ayrıca, İndirilecek KDV de binanın satın alındığı 01.01.2017 tarihinde borçlu tarafa yazılmıştır. Zira, 800.000 TL'lik bina satın alma tutarının %18 KDV'si 144.000 TL'ye denk gelmektedir. Ek olarak, bina satın alma ödemesi banka havalesi ile yapıldığından Bankalar hesabı 944.000 TL tutarla (800.000 TL + 144.000 TL) alacaklı tarafa yazılmıştır. Son olarak, 15.01.2015'de KDV Hariç 200.000 TL değerinde özel maliyet harcaması için borçlu tarafa yazılan Özel Maliyetler hesabı, 01.01.2017'de bu kez ilgili hesabın kapatılabilmesi ve sıfır bakiye vermesi için alacaklı tarafa yazılmıştır.

Tunay A.Ş.'nin 15.01.2017 tarihinde binayı satın almayıp boşaltmış olması durumunda ise şu şekilde bir yevmiye kaydı (günlük kayıt) yapılması gerekmektedir:

----------15.01.2017----------

268 Birikmiş Amortismanlar	80.000	
689 Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar	120.000	
264 Özel Maliyetler		200.000

----------/----------

Yukarıda yer alan yevmiye kaydında (günlük kayıtta) Birikmiş Amortismanlar hesabı 80.000 TL tutarlı bir şekilde borçlu tarafa yazılmıştır. Zira, bina 15.01.2017 tarihinde boşaltıldığı için daha önce binanın kiralanmış olduğu dönemlerde 31.12.2015 ve 31.12.2016'da 40.000 TL + 40.000 TL = 80.000 TL şeklinde alacaklı tarafa yazılan Birikmiş Amortismanlar hesabı, bu hesabın kapatılması ve sıfır bakiye

vermesi için bu kez borçlu tarafa yazılmıştır. Aynı zamanda, bina boşaltıldığı için Özel Maliyetler hesabı bu kez alacaklı tarafa yazılmıştır. Bunun nedeni, 01.01.2015'de KDV hariç 200.000 TL değerinde özel maliyet harcaması yapıldığında borçlu tarafa yazılan Özel Maliyetler hesabının 15.01.2017'de bu kez ilgili hesabın kapatılabilmesi ve sıfır bakiye vermesi için alacaklı tarafa yazılmasıdır. Son olarak, 200.000 TL tutarında Özel Maliyet harcaması yapılmış, 15.01.2017 tarihine kadar 80.000 TL amortisman ayrılmıştır. Bu durumda 200.000 TL – 80.000 TL = 120.000 TL Kanunen Kabul Edilmeyen Gider (KKEG), bir başka ifadeyle Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar olarak borçlu tarafa yazılmıştır.

4.Sonuç

İşletmelerin yapmış oldukları özel maliyet harcamaları, kira süresine bağlı olarak eşit yüzdeler ile amortisman ayırılarak giderleştirilmektedir. Kiralanan gayrimenkulün kira süresi dolmadan boşaltılması durumunda henüz itfa edilmeyen kısmı bir defada gider yazılacaktır. Ancak, kiralanmış olan gayrimenkulün kiracısı tarafından itfa süresi dolmadan satın alınması durumunda henüz itfa edilmeyen kısmı bir defada gider yazılmamalı, gayrimenkulün maliyetine ilave edilerek amortisman yoluyla itfa edilmelidir.

Kaynakça

Arpacı, A. (2015). Özel Maliyet Bedelinin İtfası, Mali Çözüm Dergisi, ss.123-129.

İşleyen, İ, (2011). Özel Maliyet Bedeli, Mali Çözüm Dergisi, ss.145-149.

Kızılot, Ş. (1991). Vergi Usul Kanunu ve Uygulaması. Yaklaşım Yayıncılık. Ankara.

Maliye Bakanlığı. (1992). 1 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği, Ankara.

Toroslu, V. (2008). Özel Maliyet Bedeli Uygulaması, E Yaklaşım Dergisi, Sayı: 191.

Vergi Usul Kanunu, madde 272.

Vergi Usul Kanunu, madde 327.

AĞAÇLANDIRILACAK ORMAN ARAZİLERİNE YÖNELİK TEŞVİKLERDEKİ DEĞİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz GÜLOĞLU

[1]Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari BilimlerFakültesi

Arş. Gör. İlknur CESUR

Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Alper BULUT

Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi

Öz

Ülkemizde gerçekleştirilen ağaçlandırma çalışmaları, yapay gençleştirmeleri de içine alan orman içi açıklıkların ağaçlandırılması ve orman dışı alanlarda yapılan ağaçlandırma yatırımları şeklinde yapılmaktadır. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 57. maddesinde ağaçlandırma yapılması gerekli görülen yerler; orman sınırları içerisinde yangın vb. nedenlerle meydana gelen açıklıklar, verimsiz, vasıfları bozulmuş ve amenajman planlarında toprak muhafaza karakteri taşımadığı halde muhafazaya ayrılmış alanlar, devlete ait orman yetiştirilmesine elverişli yerlerdir. Ağaçlandırma işleri için seçilecek sahanın öncelikli olarak devlete ait olması yanı sıra sahipli arazilerde de ağaçlandırma yatırımları yapılması mümkündür. Ağaçlandırmaya ilişkin karşılaşılan en önemli sorunlar "mülkiyet" ve "finansman" mevcut yasal düzenlemeler ile çözülmeye çalışılmaktadır. Dayanağı Orman Kanunu olan ağaçlandırma işlerinin yasal çerçevesini, "Ağaçlandırma Yönetmeliği", "Orman Haftası ve Ağaç Bayramı Yönetmeliği" ve Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu tamimler oluşturmaktadır. Orman Genel Müdürlüğü tarafından, ağaçlandırma çalışmalarının teşvik edilmesi amacıyla bu konuda yapılacak çalışmalar için gerekli olan harcamaların ve gelirlerin tahsilatına ilişkin düzenlemeleri içeren "Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik" yayımlanmıştır. Ağaçlandırmayı teşvik amacıyla kabul edilen ve yürürlükten kaldırılan yönetmelikler karşılaştırıldığında teşviklerin niteliği, teşvik edilecek arazi ve teşvik verilecek kişiler hakkında farklılıkların olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak ülkemizde ağaçlandırma çalışmalarına ait yasal düzenlemeler ve teşvikler incelenmiştir. Ardından orman içi açıklıkların ağaçlandırılmasına yönelik çalışmalara ve bu çalışmaların teşvik edilmesine yönelik uygulamalara yer verilmiştir. Orman dışı alanların ağaçlandırılması ile orman içi açıklıkların ağaçlandırılması hususunda mevzuatta düzenlenen farklılıkların kıyaslanması yapılarak bu değişikliklerin yıllara göre ağaçlandırma üzerine etkisi incelenerek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağaçlandırma, Mevzuat, Kamu Teşvikleri

1.Giriş

Ormanlar; üzerinde yetiştikleri toprağı ile içerisinde barındırdığı biyolojik çeşitlilik ve ekosistem varlıklarıyla bir bütündür. Orman olarak taşıdıkları özellikleri sayesinde, insanların yanı sıra evrendeki tüm canlı varlıkların yaşamsal süreleri boyunca ihtiyaç duydukları doğal kaynaklardır. Ormanların orman hasılatı verme şeklinde sundukları hizmetlerden daha ziyade ekolojik hizmetleri hayati önem taşımaktadır. Erozyonu önleme, su ve toprak koruma, sellere ve taşkınlara engel olma, karbon tutma, sıcaklık dengeleme, yaban hayatı, rekreasyonel ve estetik hizmetleri ile ormanlar değeri kıymetlendirilemeyen fonksiyonlara sahiptir.

Ormanların sahip olduğu bu değerlerin yadsınamaz önemi, küresel ısınma kaynaklı her geçen gün şiddetinin ve yoğunluğunun artış gösterdiği doğal afetler ile daha da anlaşılmıştır.Ormansızlaşma sorunu ile karşı karşıya kalınması ile doğal afetlerin ağır hasarlara ve can kayıplarına sebebiyet verdiği son yıllarda yaşanan örneklerden de anlaşılmaktadır. Geleceğe yönelik yapılan tahminlerde ormansızlaşma ve orman yangınlarında artışın yaşanacağı öngörüleri, ağaçlandırma çalışmalarının ülke politikalarında ön sıralara yükselmelerine olanak sağlamıştır.

Dünya Bankası karbondioksit salınımlarının şu an ki artış hızının 650 ppm olduğunu belirterek, hedeflenen düzeyde tutulamaması durumunda 2060 yılında ortalama sıcaklık artışının 4°C'yi bulacağını öngörmektedir (The World Bank, 2018).2015 yılında BM 21. Taraflar Konferansı (COP) sonucunda imzalanan Paris Sözleşmesinde iklim değişikliğinin olası zararlı etkilerini en aza indirebilmek için ortalama sıcaklık artışının 2°C'nin altında tutulması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için atmosferdeki karbondioksit miktarının 450 ppm i aşmaması gerektiği belirtilmiştir. Üzerinde uzlaşılan bu sözleşmeye taraf ülkeler politikalarında sera gazlarının azaltılmasına yönelik uygulamalara yer vermeye ve hayata geçirmeye başlamışlardır.

Atmosfere salınan sera gazlarının %17'sinin ormansızlaşma ve orman yapılarının bozulmasından kaynaklandığı Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin raporlarında da yer almaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010). Karbon tutma kapasitelerinden dolayı ormanlar, sera gazlarının etkisini azaltarak atmosfere salınımının önüne geçerek iklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkilerini önleyici ve azaltıcı rol oynamaktadır. Çevreye yönelik duyulan endişelerin başında yer alan iklim değişikliği, küresel ısınma ve biyolojik çeşitliliğin yok olmasına karşı mücadelede ormanlar etkin role sahiptir.

Ormanlara yönelik yapılan tahribat ve orman varlığında azalma ile yaşanan olumsuzluklar, insan dâhil tüm canlı türlerinin neslinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya bırakan küresel iklim değişikliği, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma arzusu, ormanların önemini, varlığının artırılması gerektiğini, sürdürülebilirliğinin sağlanması ile ekolojik dengenin korunması şartının dünya genelinde de kabulünü gerektirmiştir.

Türkiye'de bu kabulün gerektirdiği şekilde ağaç servetini ve orman varlığını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar yapay gençleştirmenin de dâhil olduğu, orman içi açıklıkların ağaçlandırılması ve orman dışı alanlarda yapılan ağaçlandırma çalışmaları olarak gerçekleştirilmektedir. Türk hukuk mevzuatına uygun olarak yapılmakta olan bu çalışmalarda karşılaşılan önemli sorunlar ise mülkiyet ve finans sorunlarıdır. Bu sorunların çözümüne yönelik çıkarılan yönetmeliklerde ağaçlandırma çalışmalarına dair usul ve esaslar ayrıntılı şekilde düzenlenmektedir. Ekolojik, ekonomik, siyasi nedenlerle de usul esaslarda değişiklikler yapılmaktadır. Bu çalışmada ağaçlandırma çalışmalarına yönelik yapılan düzenlemelerde yer verilen teşvikler ve bu teşviklerin zamanla uğradığı değişiklikler incelenerek, değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

2. Materyal Metot

Bu çalışmada öncelikle ağaçlandırma çalışmalarının ülke için önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ardından Türkiye yasal mevzuatında ağaçlandırma çalışmalarına yönelik hukuksal dayanakları tespit edilerek orman içi açıklıkların ve orman dışı alanlarda yapılacak ağaçlandırma çalışmalarının düzenlenmesine yönelik yönetmelikler incelenmiştir. Güncel düzenlemeler ile ulaşılmak istenen hedefler değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

6831 sayılı Orman Kanunu, 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu,22.08.1996 tarih ve22735 sayılı "Orman Haftası ve Ağaç Bayramı Yönetmeliği, 27.09.1996 tarih ve 22770 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberliği Yönetmeliği, 03.09.2005 tarih ve 25925 sayılı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Usul ve Esaslar, 23.08.2012 tarih ve 28390 sayılı Ağaçlandırma Yönetmeliği, 11.01.2017 tarih ve 29945 sayılı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır.

3. Bulgular

3.1.Türkiye İçin Ağaçlandırmanın Önemi

Orman Genel Müdürlüğü'nün 2015 yılı verilerine göre Türkiye orman sahası 22,3 milyon ha ulaşmıştır. Bu değer 78 milyon hektar olan ülke yüzölçümünün %28,6 sına denk gelmektedir (OGM, 2015). Dünyada, orman sahalarının ülke genel alanına oranının ideal olarak ortalama %25olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu ortalama değere bakılarak Türkiye orman sahasının dünya ortalaması üzerinde olduğu kanısına kapılmak doğru değildir (Aras, 2013).Ülke ormanlarının 12.704.148 hektarlık kısmı normal orman statüsünde iken, 9.638.787 hektarı bozuk ormandır (OGM, 2015). Bu rakamlarla aslında Türkiye'nin orman varlığı ile dünya ortalamasında olmadığı görülmektedir. Bozuk orman alanlarının rehabilite edilmesi, orman içi açıklıkların ağaçlandırılması, orman dışı sahalarda ağaçlandırma çalışmalarının gerçekleştirilmesi ülke ormancılık politikalarında önemli bir yere sahiptir.

Bir yandan artan nüfus yoğunluğu, sanayileşme ve kentleşmeye bağlı ormanlara yönelik baskıların giderek artması, diğer yandan doğaya yönelik koruma bilincinin toplum üzerinde yadsınamaz etkisi ülke genelinde çatışmalara yol açmaktadır. Ortalama küresel sıcaklıkta yaşanan artış veya insan faaliyetleri

neticesinde meydana gelen yangınlardan dolayı her yıl ülke ormanlarının önemli bir kısmı yok olmaktadır (URL-1). Ormanlara yönelik baskılar kasten yangına sebep olma, işgal ve faydalanma, tarım arazisi açma, yerleşim yeri oluşturma vb. şekillerde olmaktadır. Toplumun büyük bir kısmı doğal kaynak ve milli servet olan ormanlar üzerinde ki bu baskının ve olumsuz sonuçlarının farkında olarak zaman zaman tahribatın önlenmesi ve ormanların korunmasını sağlamaya yönelik tepkilerini göstermektedir. Orman ve Su İşleri Bakanının ifadesine göre ise;2016 yılına kadar son 14 yılda yapılan ağaçlandırma çalışmaları çerçevesinde 47 milyon 225 bin dekarlık alanda ağaçlandırma gerçekleştirilmiş ve 3 milyar 750 milyon fidan toprakla buluşturulmuştur (URL-2).

Son 15 yılda ağaçlandırmaya yönelik çalışmalarda gözlenen artış dünya genelinde küresel iklim değişikliğinin etkilerini göstermeye başlaması ile de yakından ilgilidir. Küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkileri Türkiye üzerinde de hissedilmeye başlamış ve giderek etkisinin artacağına yönelik tahminler yapılmaktadır. Küresel ortalama sıcaklığın giderek artması ile ortaya çıkan ve şiddetinin her geçen yıl artacağı tahmin edilen kuraklık, çölleşme, deniz seviyesinin yükselmesi, kullanılabilir su miktarının yok olacak seviyede azalması, aşırı yağışlar, seller, taşkınlar ve orman yangınları gibi felaketler dünya genelinde ada ülkeleri, deniz seviyesine yakın ülkeler, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler ile orman varlığı olarak zayıf olan ülkeleri öncelikli olarak etkilemektedir (Atapattu, 2009; Ekşi, 2016; Watkiss vd., 2005).Türkiye orman varlığı ile dünya ortalamasını henüz yakalamamakla birlikte, yapılan ağaçlandırmalara rağmen her yıl ülke ormanlarında önemli ölçüde tahribat yaşanmaktadır. Ağaçlandırılan sahaların orman haline gelebilmesi için ortalama insan ömrünü aşan süreye ihtiyaç olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca ekonomik olarak da gelişmekte olan ülke seviyesinde olan Türkiye, gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek amacıyla orman kaynaklarına yönelik baskı uygulamaktadır. Dolayısıyla Türkiye mevcut durumu ile iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı tehlikeye açık vaziyettedir.

Yıllık ortalama yağışın 643 mm olduğu Türkiye'de toplam yenilebilir su potansiyeli 234 milyar m3 olarak hesaplanmıştır. Ülkenin tüketilebilir su kaynakları potansiyeli 112 milyar m3 olduğu ve şu an bunun 44 milyar m3' ünün kullanıldığı bilinmektedir (URL-3). Havza Yönetimi ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu (2013)'nda yer alan verilere göre; Türkiye'de kişi başı yıllık su kullanım miktarı 1,300 m3 civarındadır. Kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarının 1000-2000 m3 arasında olması halinde su azlığının mevcut olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda Türkiye su azlığının yaşandığı ülke statüsündedir (SYGM, 2016). TÜİK'in nüfusa dayalı tahminlerine göre 2035 yılında ülke nüfusunun 100 milyon civarında olması beklenmektedir. Nüfusun beklenen düzeye çıkması kişi başı yıllık kullanılabilir su miktarının 1,100 m3 civarına düşmesine neden olacaktır (SYGM, 2016). Dolayısıyla ormanların hidrolojik fonksiyonlarının etkin ve sürdürülebilir olarak yürütülebilmesi ülkenin iklim değişikliği ile mücadelede başlıca amacıdır.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde sel, taşkın, toprak erozyonu, bazı bölgelerinde ise çölleşme ile birlikte kuraklık görülmektedir. İlerleyen zamanda bu etkilerin artacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de depremlerden sonra en fazla görülen doğal afetlerin sel ve toprak kayması olduğu bilinmektedir

(TBMM, 2008). Küresel iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından etkilenme potansiyeli açısından tehlikede olduğu kabul edilen Türkiye, mevcut durumda alınacak önlemler ile tehlikeyi atlatabilir. Ancak hızla artan nüfus, kentleşme ve tüketim alışkanlıklarından dolayı 2050 yılına kadar Türkiye için hazırlanan senaryolar kuraklığın baş göstereceği, su kaynaklarının azalacağı, ekolojik yapının bozulacağı, orman yangınlarının artacağı ve sıcaklıkların artmasına bağlı olarak ölümlerin meydana geleceği yönündedir. Nüfus artışının hızla yükselmesi ile doğal kaynaklar üzerinde baskının artması, kentleşmenin yoğunlaşmasına ters oranda yaşamı devam ettirmek için gerekli olan kaynakların azalması hatta yok olması zamanla insan da dâhil olmak üzere tüm canlı türlerinin yok olmasına neden olacaktır.

3.2. Ağaçlandırma Çalışmalarının Yasal Dayanağı

Ormanların ekonomik fonksiyonlarının yanı sıra sahip oldukları ekolojik fonksiyonları ile tüm canlı varlıklar için vazgeçilmez bir yaşam unsuru oldukları bilimsel olarak da ispatlanmıştır. Ancak ülkenin ormansızlaşma sorunu ile karşı karşıya olduğu ve her yıl çeşitli nedenlerle ormanların tahribata uğradığı veya yok edildiği bilinmektedir. Ormanların süreklilik prensibine bağlı olarak işletilmesi, korunması ve denetlenmesi gereken doğal zenginlikler olması Anayasa ile de güvence altına alınması sonucunu doğurmuştur. Doğal servet ve kaynaklar kategorisinde yer alan ormanlar, 2709 sayılı Anayasa'nın 168. maddesi gereği Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Ormanlar ayrıca Türk Hukuku'nda kamu malı olarak kabul edilmişlerdir. Kamu malı niteliğinden dolayı kamu tüzel kişiliklerine ait olsun ya da özel orman olsun tüm ormanlar devlet denetimine tabi tutulmuşlardır. Zamanaşımı ile iktisap edilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu edilemez olmaları, özel mülkiyete geçirilememeleri, haczedilememeleri, devlet ormanlarının devlet tarafından yönetilip işletilmesi koşulu kamu malı olmasının gerektirdikleridir(Ünal ve Başpınar, 2017).

1982 Anayasası'nın 169. maddesi "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlığı altında; *"Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir."* hükmü yer almaktadır. Anılan maddenin devamında ormanların yakılması, yok edilmesi ve daraltılması amacıyla işlenen suçlara yönelik genel veya özel af uygulanmayacağı kesin ifadelerle hükme bağlanmıştır. Orman sınırlarında daraltma yapılması aynı maddenin son fıkrasında belirtilen şartlara bağlanmıştır. Buna göre; "*Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz*."

Ayrıca 2709 sayılı Anayasa'nın 170. maddesinde yer alan hükme göre bilim ve fen açısından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespit edilerek orman sınırları dışına çıkarılmasının ardından orman içi köylerde yaşayan halkın bir kısmının veya tamamının bu yerlere yerleştirilmesi

sağlanır. Orman sınırı dışına çıkarılan yerlere yerleştirilen köy halkından kalan orman içindeki açıklıklar Devlet ormanı statüsünde acilen ağaçlandırılır.

23.08.2012 tarih ve 28390 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan Ağaçlandırma Yönetmeliği'nin *"tanımlar"*başlıklı 4. maddesinde yer alan tanıma göre ağaçlandırma; yetişme ortamı koşulları göz önünde bulundurularak toprağın en verimli ve ekonomik şekilde değerlendirilmesi, ekonomik kazanç sağlanması ve biyolojik çeşitliliğin korunması/idame ettirilmesi amaçlarıyla, Bakanlık tarafından uygun görülen planlar doğrultusunda saha etüdünden başlamak üzere tohum temini, fidan üretimi, arazinin ıslahı, ekim, dikim ve fidanların biyolojik bağımsızlıklarını kazanacağı süreye kadar devam eden bakım işlerinin de dâhil olduğu orman kurma çalışmalarıdır (Aras, 2013).

Dayanağını 2709 sayılı 1982 Anayasası'nın 168, 169 ve 170. maddelerinin oluşturduğu 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 57. maddesi ağaçlandırma işlerinin genelini şekillendirecek temel hükümleri içermektedir. Söz konusu maddenin birinci fıkrası ağaçlandırma yapılması öngörülen yerleri göstermektedir. Buna göre orman alanları içerisinde yangın veya herhangi bir nedenle meydana gelen açıklıklar, verimsiz olarak nitelendirilen veya orman vasfının bozulmuş olduğu alanlar, muhafaza amaçlı ayrılan ve devlete ait orman yetiştirilmesine uygun olan alanlar; köy tüzel kişilikleri, özel veya diğer kişiler tarafından Orman Genel Müdürlüğü'nün uygun gördüğü planlar çerçevesinde ağaçlandırılabilecektir. İkinci fıkrada yer alan düzenlemeye göre köy, kasaba ve şehirlerin etrafında, bahsi geçen yerleşim yerlerinin temiz hava ve su ihtiyaçlarını karşılamak, estetik güzellik sağlamak ve şehirler için toz ve kum fırtınalarına karşı bariyer görevi görmek amaçlarıyla devlete ya da diğer kamu tüzel kişilerine ait orman yetiştirilmesine uygun alanlar var ise orman idaresi tarafından böyle yerlerde ağaçlandırma yapılabileceği işaret edilmektedir.

Üçüncü fıkra hükmüne göre ise ağaçlandırma çalışmalarının gerçekleşeceği sahalar için gerekli fidan, ağaçlandırma planları ve diğer yardımlar devlet tarafından bedelsiz olarak sağlanabilecektir. Ayrıca anılan fıkrada ağaçlandırılan alanların mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte, işletilmesinin özel ormanların bağlı olduğu hükümler doğrultusunda ağaçlandırmayı gerçekleştirenlere ait olacağı ifade edilmiştir. Ağaçlandırılan sahaları orman olarak koruyup devamlılığını sağlamayanlardan işletme hakkının geri alınacağı da madde hükmünde yer almaktadır. Aynı zamanda bozuk koru ve bozuk baltalık ormanlarda da üçüncü fıkra hükmüne göre ağaçlandırma yapılabileceği düzenlenmiştir.

Orman Kanunu'nun 61. maddesi orman sınırları dışında yer alan ve ağaçlandırılması zorunlu görülen alanların orman idaresi tarafından hazırlanacak planlar doğrultusunda ağaçlandırılabileceğini düzenler.

13.02.2011 tarih ve 6111 sayılı yasa ile 6831 sayılı Orman Kanunu'na eklenen Ek Madde 12 bozuk verimsiz olarak ayrılan orman sahalarının ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve rehabilite çalışmalarına dâhil edilebileceğini göstermektedir. Ayrıca orman içi açıklıkların bölgede doğal yetişen ağaç türleri ile ekim, dikim ve aşılama teknikleri uygulanarak imar/ihya ve/veya rehabilite edilerek doldurulması (ağaçlandırılması) işaret edilmektedir.

Ağaçlandırma çalışmalarına yasal dayanak oluşturan bir diğer kanun 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu'dur. Söz konusu kanunun 1. maddesi kanunun amacını açıklamaktadır. Buna göre kanun, devlete ait ormanlarda, devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yerlerde, göl ve akarsu kenarlarında, mülkiyeti ve tasarruf hakkı tüzel kişilere ait olan yerlerde; orman varlığı ve ağaç servetinin artırılması, toprak-su-bitki arasındaki dengeyi yeniden kurmak, geliştirmek, çevresel değerlerin korunması amaçları doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilecek ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarına yönelik usul ve esasları düzenlemektedir.

3.4. Ağaçlandırılacak Yerler ve Saha Genişliğinin Belirlenmesi

Ağaçlandırma çalışmalarının yapılacağı devlet ormanları sınırlarında ki bozuk ve gerekli görülmesi halinde verimli sahalardan, orman içi açıklıklar ile ağaçlandırma için ayrılan orman yetiştirmeye elverişli yerlerden öncelik verilecek sahalar Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 18 No'lu tamiminde,

a) Yetişme ortamı şartları bakımından en iyi özelliklere sahip olan,
b) Kadastro çalışmaları yapılmış dolayısıyla mülkiyet sorununun bulunmadığı,
c) Sosyal baskıdan uzak veya sosyal baskının kaldırılabileceği,
d) Yanan orman arazileri,
e) Yöre halkının ağaçlandırma çalışmalarına istekli olduğu,
f) Rekreasyonel amaçlara hizmet edecek yerleşim yerlerine yakın kesimler,
g) Daha önce yapılan ağaçlandırma çalışmalarıyla devamlılığın sağlanabileceği yerler olarak sıralanmıştır.

Ağaçlandırma yapılacak yerlerin saha büyüklükleri hakkında edinilmesi gereken bilgiler 23.08.2012 tarih 28390 sayılı Ağaçlandırma Yönetmeliği'nin 17. maddesinde yer almaktadır. Madde hükmüne göre "*Devlet ormanlarında ve sahipli arazilerde en küçük parçası 0,5 hektardan, hazine arazilerinde ise 2 hektardan küçük olan yerler özel ağaçlandırma, özel erozyon kontrolü ve özel imar-ihya çalışmalarına konu edilemez. Ancak, hazine arazilerinde imar planı içinde kalan ve ağaçlandırılacak alan olarak ayrılan sahalarda 2 hektar saha büyüklüğü aranmaz.*

Hazine ve sahipli arazilerde gerçek ve tüzel kişilere bir defada en fazla 300 hektar saha için özel ağaçlandırma özel erozyon kontrolü ve özel imar-ihya izni verilebilir.

Devlet ormanlarında özel ağaçlandırma, özel erozyon kontrolü ve özel imar-ihya çalışmalarında saha ile ilgili üst sınır Genel Müdürlükçe belirlenir."

3.5. Ağaçlandırmaya Yönelik Teşvikler ve Uğradığı Değişiklikler

11.01.2017 tarih ve 29945 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanan "Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik" in "Hibe Esasları" başlıklı 6. maddesi; ağaçlandırma çalışmalarına yönelik teşvikleri düzenlemektedir. Anılan yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile 03.09.2005 tarih ve 25925 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanan "Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin

Usul ve Esaslar" yürürlükten kalkmıştır. 29945 sayılı yönetmelik ile 25925 sayılı yönetmeliğin birlikte incelenmesi ağaçlandırmaya yönelik teşviklerin değiştirilerek yeniden düzenlendiğini göstermektedir.

29945 sayılı yönetmeliğin 5. maddesi hükümlerine göre; orman sahaları içerisinde, hazineye ait arazilerde ve sahipli arazilerde, gerçek veya tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilecek veya yaptırılacak özel ağaçlandırma, özel imar/ihya ile özel orman fidanlığı tesisi ve bunlara ait bakım, etüt, projelendirmeleri ile orman köyü nüfusuna kayıtlı olan ve o köy içerisinde yaşamakta olan gerçek kişilere gelir elde etme amacına yönelik türlerde yapacakları özel ağaçlandırma ve özel imar/ihya çalışmalarına verilecek hibelerin Orman Genel Müdürlüğü bütçesine konulacaktır.25925 sayılı yönetmeliğin aynı hükümleri içeren maddesi ile ilgili madde karşılaştırıldığında yeni düzenlemede "özel enerji ormanı tesisi" ibaresinin kaldırıldığı görülmektedir. Yeni düzenlemeye göre özel orman tesisi oluşturmak isteyen gerçek veya tüzel kişilere yönelik hibeler Orman Genel Müdürlüğü bütçesinde yer almamaktadır.

Aynı hüküm içerisinde orman köy nüfusuna kayıtlı olma ve o köyde ikamet etmeye yönelik getirilen koşulun eski düzenlemede yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla yeni düzenlemeye göre Genel Müdürlük bütçesinde yer alan ağaçlandırmaya yönelik (yukarda sayılan işlemleri gerçekleştirebilmek adına)hibelerden yararlanmak ve gelir getirici türlerde özel ağaçlandırma ve özel imar/ihya çalışmaları gerçekleştirmek isteyen gerçek kişiler orman köyü nüfusuna kayıtlı olmak ve o köyde ikamet etmek zorundadırlar.

29945 sayılı Yönetmeliğin 6. maddesinde ağaçlandırılacak yerlerde özel ağaçlandırma, özel imar-ihya ve özel orman fidanlıkları çalışmaları için Genel Müdürlük tarafından öngörülen biçimde hibe verilebileceği işaret edilmiştir. 25925 sayılı yönetmelikte hibenin yalnızca köy tüzel kişilikleri tarafından gerçekleştirilecek ağaçlandırma çalışmalarına verileceği şeklinde yer alan düzenleme 29945 sayılı yönetmelikte değiştirilerek kapsamı genişletilmiştir. Yeni düzenlemeye göre; "*Orman köyü nüfusuna kayıtlı olan ve o köyde ikamet eden gerçek kişilere onaylı uygulama projesine göre bozuk orman alanlarında, orman içi açıklıklarda, Hazine arazilerinde, Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan arazilerde ve sahipli arazilerde odun dışı orman ürünü veren ağaç ve ağaççık türleri ile 3 hektara kadar yapacakları özel ağaçlandırma ve özel imar-ihya çalışmaları için bir defaya mahsus olmak üzere hibeye esas yatırım giderleri cetveli tutarının %65'i kadar hibe verilebilir."*Yalnızca köy tüzel kişiliklerinin yapacağı ağaçlandırmaya yönelik hibe desteği, köy nüfusuna kayıtlı olma ve o köyde ikamet etme şartını sağlayan gerçek kişilere olarak değiştirilmiştir. Ayrıca ağaçlandırma yapılacak türler, ağaçlandırılacak saha genişliği ve hibe miktarı da yeni düzenlemenin ilgili maddesinde yer almıştır.

25925 sayılı yönetmelikte özel orman fidanlık tesisleri için verilecek hibeye yönelik taşınması gereken şartlar, fidanlıklarda yetiştirilecek fidanların en az %70'inin orman ağacı ve ağaççığı fidanı, en çok %30'unun da odun dışı orman ürünü veren türler ile süs bitkisi olması şeklinde idi. Ancak 29945 sayılı yeni yönetmelikte söz konusu oranlar %50 orman ağacı ve ağaççığı fidanı ile %50 odun dışı orman

ürünü veren türler ile süs bitkileri şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile odun dışı orman ürünü ve süs bitkileri yetiştiriciliği teşvik edilerek daha çok gelir elde edilmesi amaçlanmaktadır.

25925 sayılı yönetmelikte yer almayan, ancak 29945 sayılı yönetmelikte yer verilen hibeye yönelik bir diğer düzenleme ise; Orman Bölge Müdürlüğü tarafından, gerçek veya tüzel kişilerce gerçekleştirilecek özel erozyon kontrolüne yönelik çalışmalar ile hibe talebinde bulunmadan gerçekleştirecekleri özel ağaçlandırma ve özel imar-ihya çalışmalarına, onaylı uygulama projesinde yer alan sayı kadar orman ağacı ve ağaççığı fidanının bedelsiz olarak verilebilecektir.

29945 sayılı yönetmelikte yer alan bir diğer yeni düzenleme ise hibe desteği verilmeyecek türlerin belirtilmesidir. Yeni düzenlemeye göre 23.08.2012 tarih ve 28390 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanan Ağaçlandırma Yönetmeliği'nin 18. maddesinde yer alan alt türler için hibe tahsisi yapılmayacaktır.

29945 sayılı yönetmelikte yer verilen hibe tahsisi yapılmayacak bir diğer durum ise, proje sahipleri tarafından gerçekleştirilen özel ağaçlandırma, özel imar-ihya, özel orman fidanlık tesislerinin doğal afetler neticesinde başarısızlığa uğraması halinde proje sahiplerinin sahayı tekrar projeye uygun hale getirmeyi istemeleri durumunda yeniden hibe desteği verilmeyeceğine yöneliktir. Söz konusu düzenlemenin 25925 sayılı yönetmelikte yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla eski düzenlemeye göre doğal afet veya herhangi bir nedenle başarısızlığa uğrayan projeler için, sahayı tekrar projeye uygun hale getirmek isteyenlere yeniden teşvik verilmesini engelleyen bir unsur yönetmelikte bulunmamakta idi. Söz konusu durumda ise, hibenin bir sefere mahsus olmak üzere, doğal afet gibi elde olmayan ve engellenemeyen doğa olayları neticesinde başarısızlıkla sonuçlanan projelere dahi yeniden hibe verilmeyecektir.

İki yönetmelik arasında dikkat çeken bir diğer değişiklik ise "Hibe başvurusu ve tahsisi" başlıklı 7. maddede yer almaktadır. 25925 sayılı yönetmeliğin ilgi maddesinde köy tüzel kişiliklerinin hibe tahsisi için diğer gerçek ve tüzel kişiliklerin ise kredi tahsisi için ilgili il müdürlüklerine başvuruda bulunacağına dair düzenleme; 29945 sayılı yönetmelikte gerçek veya tüzel kişilerin hibe tahsisi için işletme veya fidanlık müdürlüğüne başvuracakları şeklinde düzenlenmiştir. Yeni düzenleme kredi tahsisi ibaresinin kaldırıldığı ve köy tüzel kişiliklerine yönelik yapılan düzenlemelerin de gerçek veya tüzel kişiler olarak değiştirildiği dikkat çekmektedir.

25925 sayılı yönetmelikte "Hibe ve kredi borçlandırılması" başlıklı 8. maddenin 29945 sayılı yönetmelikte "Hibe borçlandırılması" halini alması ile kapsamında yer alan düzenlemeler de değişikliğe uğramıştır. Köy tüzel kişiliklerine verilen hibe karşılığı, saha tahsisi veya projelerin iptali halinde verilen hibenin yasal faizi ile birlikte iade edileceğine yönelik istenilen taahhütname yeni düzenlemede yer almamaktadır. Kredi tahsisi ibaresi yeni düzenlemede yer almadığından dolayı kredi tahsisine yönelik istenilen senet ve taahhütnamelerde kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre gerçek veya tüzel kişilerin müracaat ettikleri hibeye karşılık borçlanma senedi veya hibe taahhütnamesi, bedelsiz fidan talebinde bulunan gerçek veya tüzel kişilerden de taahhütname alınmayacaktır. Söz konusu düzenlemenin

ağaçlandırmayı teşvik etmeye yönelik olduğu açık olsa da ağaçlandırılacak sahaların projeye uygun hale getirilmesinde bir yaptırım eksikliği söz konusudur.

29945 sayılı yönetmelikte dikkat çeken önemli düzenlemelerden bir diğeri ise, 9. maddede yer alan, özel ağaçlandırma, özel imar-ihya ve özel orman fidanlık sahasında iş grupları tarafından yapılan işlerin İşletme/Fidanlık Müdürlüğü tarafından oluşturulan İşletme/Fidanlık/Ağaçlandırma ve Toprak Muhafaza Şefi başkanlığında en az üç kişiden oluşan komisyon tarafından yapılacak ölçü teftişlerine bağlı hak edişe bağlanacağıdır. Eski düzenlemeye nazaran ölçü tespit komisyonu ve hak ediş raporu yeni düzenlemede daha ayrıntılı yer almıştır. Komisyonun oluşturan üyeler ve ölçü tespitinin yapılarak hak ediş raporunun düzenleneceğine dair ifadeler eski düzenlemede yer almamaktadır. İş grupları itibarıyla yapılan işlerin hak edişe bağlanması ve hibe ödemelerinde sunulması gereken belgelerde ölçü tespit tutanağı ve hak ediş raporunun da istenmesi ağaçlandırma çalışmalarının kontrol ve denetimi adına önemlidir.

Hibe ödemelerine dair yapılan düzenlemelerde 29945 sayılı Yönetmeliğin 9. maddesinin 4. fıkrası hükmüne göre orman köyü nüfusuna kayıtlı ve o köyde ikamet eden gerçek kişilere odun dışı orman ürünü veren ağaç ve ağaççık türleri ile yaptıkları özel ağaçlandırma ve özel imar-ihya projeleri için ölçü tespitine dayalı işlere karşılık, Orman Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan birim fiyatlar ve diğer resmi kurumlarda belirlenen referans fiyatlara uygun işlere ait faturalara göre düzenlenen hak ediş tutarının %65'i hibe olarak ödenecektir. Diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından asli orman ağacı türü veya odun dışı orman ürünü veren ağaç ve ağaççık türleri ile gerçekleştirilen ölçü tespitine konu işler için hak edişin %25 'i hibe olarak ödenecektir. Geri kalan tutarın ise proje sahibi tarafından karşılanacağı yine anılan madde hükmünde yer almaktadır. Yeni düzenlemede açıkça gösterilen işler ve ödenecek hibe miktarları eski yönetmelikte görülmemektedir. Ağaçlandırma çalışmalarının gerçekleştirmesinde teşvik edilmesi için öncelik verilen kesimin orman köy nüfusuna kayıtlı olan ve o köyde ikamet eden gerçek kişilerin olduğu açıkça görülmektedir.

29945 sayılı yönetmeliğin 10. maddesinde hibe verilecek iş grupları ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. 25925 sayılı yönetmelikte iş gruplarına yönelik verilecek kredi ve faiz oranlarına dair düzenlemeler ise kaldırılmıştır. Yeni düzenlemede asli orman ağaçları veya odun dışı orman ürünü veren ağaç ve ağaççık türleri maddede tek tek belirtilmiştir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen madde hükmünde yer alan işler için yine madde hükmünde belirtilen bedeller tutarının %25'i kadar hibe ödenecektir. Orman köyü nüfusuna kayıtlı olan ve köyde ikamet eden kişilere ise bahsedilen işler için söz konusu bedeller toplamının %65'i tutarında hibe ödenecektir. Yukarıda ki madde ile uyumlu olan bu düzenleme orman köylülerine yönelik hedefleri işaret etmektedir.

Proje uygulama esnasında ortaya çıkan herhangi bir nedenden dolayı saha tahsisi/kira sözleşmesi veya projenin iptalinin söz konusu olması halinde hibe ödemesinin durdurulacağı ve o zamana kadar hibeden ödenen tutarın geri alınmayacağı 29945 sayılı yönetmeliğin 12. maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca özel ağaçlandırma projesi kapsamında yalnızca bedelsiz fidan alan gerçek ve tüzel kişilerin projelerinin iptali halinde, verilen ücretsiz fidanlara ait fidan bedelini geri ödemeyeceklerdir. Söz konusu hüküm 25925

sayılı yönetmelikte ödenen hibe veya kredilerin genel hükümler uyarınca geri alınacağı yönünde idi. Aynı zamanda anılan yönetmeliğin 8. maddesinde yer alan teminatlardan birinin, hibe veya kredi tahsisinin gerçekleştirildiğine dair sunulan tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içerisinde geçerli bir sebebi bulunmaksızın teslim etmeyenlerin veya otuz gün içerisinde proje uygulamasına geçmeyenlerin ikaz edileceği düzenlemesi de yeni yönetmelikte yer almamaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Ağaçlandırma çalışmaları dünya genelinde olduğu gibi Türkiye için de oldukça önemlidir. Orman içi açıklıkların ve orman dışı alanların ağaçlandırılması ile orman varlığı ve ağaç servetinin artırılması hedeflemektedir. Bu çalışmalarda öncelikli amaç yaşanabilir bir dünyada yaşamak ve gelecek nesillere de yaşanabilir yeşil bir dünya bırakmaktır. Ormanların tüm canlı türleri üzerindeki bilimsel olarak da kanıtlanan etkileri korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Türk hukuk sisteminde yer alan düzenlemeler incelendiğinde de anayasa koyucunun ormanların daraltılmasına, orman varlığının yok edilmesine karşı olduğu, orman sınırlarının genişletilmesine yönelik tutum takındığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın orman varlığının artırılması, orman sınırlarının genişletilmesine yönelik hükümleri özel kanun hükümleri ile düzenlenmiştir. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 57. maddesi ile ağaçlandırma çalışmalarına yönelik düzenleme, usul ve esasların belirlenmesinde dayanak niteliğindedir. İlgili kanun maddesi temelinde çıkarılan yönetmelikler ağaçlandırma çalışmalarına iş ve işlemleri ayrıntılı düzenlemektedir. Çalışma konusunu oluşturan teşvikler ise ağaçlandırma çalışmalarına katılacak gerçek veya tüzel kişilerin teşvik edilmesi adına önem taşımaktadır. Ülkemizde orman köylülerinin öncelikli desteği sağlanarak ağaçlandırma çalışmalarına katılmaları, ormanların korunması ve sınırlarının genişletilmesinin yanı sıra kırsal kesimin kalkındırılması adına da önem taşımaktadır.

Ağaçlandırmalara dair verilecek hibelere ait son düzenlemelerde de orman köy nüfusuna kayıtlı olma ve o köyde ikamet etme şartı ile bu hedeflere ulaşılmak istendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kırsal kesimlerden kente göçün azaltılması, kırsal kesimlere geri dönüşlerin sağlanması ile kentlerde yaşanan aşırı nüfus yoğunluğu ve ortaya çıkan olumsuzlukların önüne geçilmesi de hedeflenmektedir. Eski ve yeni olarak karşılaştırılan 29945 sayılı ve 25925 sayılı yönetmeliklerde önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Köy tüzel kişilikleri ibaresinin kaldırılması, köy nüfusuna kayıtlı ve köyde yaşamakta olan gerçek kişiler olarak düzenlenmesi birey olarak ağaçlandırma çalışmalarına katılımın önünü açmaktadır.

Söz konusu düzenlemeler ile orman köylülerinin ağaçlandırma çalışmalarının içinde aktif yer almasının, gelir getirici türler ile yapılacak ağaçlandırmalar ile kalkındırılmasının, ormanların korunmasında köylülerinin desteğinin sağlanmasının amaçlandığı düşünülmektedir.

Tükenen ve yenilenemeyen kaynaklardan olan fosil yakıtların çevreye muntazam zararlarından dolayı kullanımlarının azaltılarak terk edilmesine yönelik çalışmalarda alternatif enerji kaynağı olarak kabul

gören güneş, rüzgâr, su, jeotermal ve biokütle yenilebilir enerji kaynaklarındandır. Yenilebilir enerji kaynaklarından biokütlenin elde edilmesinde ormanların önemli birer kaynak olduğu yapılan çalışmalarla saptanmıştır. Çalışmalar neticesinde bir hektarlık bir ormanın bir yılda 2280 litre benzine eşdeğer güneş enerjisini biokütleye çevirebildiği hesaplanmıştır. Ayrıca Avusturya'da yapılan bir araştırmada bir hektarlık alanda 5 ton petrole eşdeğer 20 ton kuru odun elde edilebildiği ölçülmüştür (URL 4; Bozkurt ve Kurtoğlu,1980). Türkiye, küresel iklim değişikliğinin önlenebilmesi ve etkilerinin hafifletilebilmesi yönünde alınması gereken tedbirlere kömür, doğalgaz ve petrol gibi fosil yakıtlar yerine biokütle gibi yenilebilir enerji kaynaklarına yönelerek adım atmalıdır. Bu hususta biokütle kullanımı ve bu yönde enerji ormanı tesislerinin artırılmasına yönelik teşvikler artırılmalı iken, özel enerji ormanı tesisi ibaresinin ağaçlandırmaya yönelik teşviklerden tamamen kaldırılmasında ki amaç anlaşılamamaktadır.

Son düzenlemede dikkat çeken bir diğer husus özel ağaçlandırma, özel imar-ihya ve özel orman fidanlığı kurulmasına dair işlere yönelik hibe desteklerinde yaptırımların azaltıldığı ancak ölçü tespit tutanağı ve hak ediş raporu ile kontrol ve denetimlerin daha güvenilir yapıldığıdır. Bu durum ağaçlandırma çalışmalarda bulunmak isteyen gerçek veya tüzel kişilerin yaşayacağı tereddütlerin giderilmesi açısından önemlidir.

Gelecek yıllara yönelik yürütülen tahminlerden de anlaşıldığı üzere ülkemiz küresel iklim değişikliğine karşı tehlikede bulunan ülke statüsündedir. Küresel iklim değişikliği ile mücadelede önemli yeri olan ormanlar sera gazı salınımlarının azaltılması, su ve toprak koruması gibi hayati fonksiyonları ile korunmalı, genişletilmeli ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde işletilmelidir.

Kaynakça

Aras, C., (2013). Açıklamalı-İçtihatlı Orman Kanunu. Adalet Yayınevi, Ankara.

Atapattu S., (2009). ClimateChange, Human Rights, andForced Migration Implicationsfor International Law, 27(2009-2010)3 Wis. Int'l L.J.

Ekşi, N., (2016). İklim Mültecileri. Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, Temmuz-Aralık 2016, s.10-58. http://www.gam.gov.tr/files/nuray-eksi.pdf(Erişim Tarihi: 20.07.2018).

OGM, (2015). Türkiye Orman Varlığı 2015. https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Yayinlar/T%C3%BCrkiye%20Orman%20Varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2016-2017.pdf (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

SYGM, (2016), T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (SYGM) Taşkın ve Kuraklık Yönetimi Dairesi Başkanlığı, İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi, Proje Nihai Raporu. Ankara.

TBMM, (2008), Küresel ısınmanın etkileri ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi konusunda kurulan meclis araştırması komisyonu raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/131 (Erişim Tarihi: 24.07.2018).

The World Bank Group, (2018). GroundswellPreparingforInternalClimateMigraiton. https://www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/03/19/groundswell---preparing-for-internal-climate-migration (Erişim Tarihi: 05.07.2018).

URL-1: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44699743 (Erişim Tarihi: 18.07.2018)

URL-2: http://www.ormansu.gov.tr/haber/t%C3%BCrkiye-a%C4%9Fa%C3%A7land%C4%B1rmada-destan-yazmaya-devam-ediyor(Erişim Tarihi: 03.08.2018).

URL-3: http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari (Erişim Tarihi: 25.07.2018).

URL-4: http://www.emo.org.tr/ekler/a117f2c94a8e5fa_ek.pdf (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

Watkiss, P., vd., (2005). TheImpactsandCosts of ClimateChange, EuropeanCommission,Directorate General Environment. https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/strategies/2020/docs/final_report2_en.pdf(Erişim Tarihi: 24.07.2018).

GELİŞME ODAKLI ALTERNATİF TURİZM: ANTALYA'DA FUTBOL TURİZMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Gülay BULGAN

Süleyman Demirel Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Doç. Dr. Şirvan ŞEN DEMİR

Süleyman Demirel Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Yasin AKŞAP

Süleyman Demirel Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Öz

Türkiye'de yaşanan siyasi, politik ve terör temelli olayların turizm sektörü üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bu durum Türk turizminin alternatif turizm türlerine yönelmesinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Bu kapsamda fayda sağlanan turizm türlerinden biri olan futbol turizminin, Türk turizm sektörünün sürdürülebilirliğini arttırmakla beraber turizmin tüm yıla yayılmasını sağlayıcı bir etkide de bulunduğu düşünülmektedir. Yapılan bu çalışma ile futbol turizminin, Antalya'nın turizm sezonunu arttırıcı bir etkisinin ve bu alanda devlet desteğinin olup olmadığının ortaya çıkarılması ve futbol turizminin gelişme aşamalarının irdelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Antalya ilinde bulunan beş yıldızlı otel işletmeleri ve tur şirketi yöneticileri ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulgulara göre, futbol turizminin Antalya'nın sürdürülebilir turizmine destek verdiği, otel işletmelerinin ve tur şirketlerinin pazar bölgelerinde sadece kendi tanıtımlarını yaptığını tespit etmiştir. Devletin ise bu turizm çeşidine yönelik olarak yeterli ölçüde alt yapı ve üst yapı yatırımları ile reklam ve tanıtım kampanyaları düzenlemediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Alternatif Turizm, Futbol Turizmi, Antalya.

GELİŞME ODAKLI ALTERNATİF TURİZM: ANTALYA'DA FUTBOL TURİZMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Abstract

Experienced in Turkey's political, politic and terrorist events based negative impact has been on the tourism sector. This situation has had an accelerating effect on the way of Turkish tourism to

alternative tourism types. It is thought that football tourism, which is one of the types of tourism that is benefited in this context, has an effect of increasing the sustainability of the Turkish tourism sector and spreading tourism all over the year. In this study, it is aimed to investigate whether football tourism is an increasing effect of Antalya's tourism season and whether it is state support in this area and to examine the development stages of football tourism. Semi-structured interview technique was applied as data collection tool in the study. According to the findings of the negotiations conducted with the five star hotel enterprises and tour company managers in Antalya province, football tourism has supported by Antalya's sustainable tourism, and hotel companies and tour companies are only making their promotions in the own market areas. For the state has determined that it will not organized advertising and promotional campaigns with sufficient infrastructure and superstructure investments for this tourism variety.

Key Words: Tourism, Alternative Tourism, Football Tourism, Antalya.

Giriş

Turizm sektörü gün geçtikçe gelişen ve değişen bir yapıya bürünmektedir. Gelişme hızı diğer sektörlere nazaran daha hızlı olan turizm sektörüne tüm ülkeler yoğun ilgi göstermektedir. Dünyada her ülkenin kendi turizm arz potansiyeli nispetinde diğer ülkeler ile yoğun rekabet içinde bulunduğu bilinmektedir (Yıldız, 2011, s. 54). Bu bağlamda ülkeler, turizmde ürün çeşitlendirilmesi yolu ile turizm gelirlerini arttırma çabası içindedir. Türkiye de alternatif turizm türlerini geliştirmeye odaklanmış bir ülke olarak, dünya turizm pastası içindeki payını arttırmaya çalışmaktadır. Ülkedeki turizm gelirlerinin özellikle 2016-2017 yılları arasında yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal olumsuzluklardan dolayı gerilemiş olması sadece Türkiye'ye has bir olgu değildir (TurizmDataBank, 2017). Azalan turizm gelirlerini arttırmak isteyen her ülke gibi Türkiye'de, turizm pastasından daha fazla pay alabilmek ve turizm sezonunu uzatabilmek amacıyla yeni alternatif turizm çeşitlerine yönelmektedir.

Deniz güneş, kum üçlüsüne yönelik olarak gelişen kitle turizmine alternatif olarak doğan turizm türleri,1990'lı yılların ortalarında gelişmeye ve turizm sektörünü dönüştürmeye başlamıştır. Türkiye de dünyada yaşanan bu dönüşüme ayak uydurmak zorundadır. Türkiye bu amaçla örtüşen yeterli altyapıya sahiptir. Ülke tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olup, gerek sahip olduğu tarihi dokusu ile gerekse doğal, kültürel, sportif, vb. zenginlikleri ile birçok alternatif turizm türüne ev sahipliği yapabilecek konumdadır (Gülbahar, 2009, s. 162).

Son yıllarda pek çok alternatif turizm türü ortaya çıkmıştır. Alternatif turizm türleri arasında belki de en popüler olan spor turizmidir. Spor turizmi kapsamında en fazla dikkati çeken tür ise futbol turizmidir (Demir ve Demir, 2013, s. 362; Maenning ve Zimbalist, 2012). Spor ve turizm arasındaki bağlantılar son yıllarda önemli ölçüde genişlemiş ve daha net bir şekilde tanımlanmaya başlanmıştır (Gibson, 1998; Standeven&DeKnop, 1999; Higham&Hinch, 1999). Diğer taraftan

spor organizasyonlarının gerçekleştirilmesi aşamasında ve futbol takımlarının maç, hazırlık kampı ve çalışmalarında ulaştırma, konaklama, yiyecek ve içecek, eğlence, boş zaman aktivitesi vb. turizm olanaklarından yararlanmak istemeleri turizm ve futbolun birbirini etkilediğini açıkça göstermektedir (Demir ve Demir, 2004, s. 362). Özellikle kriz ve siyasi gerilim dönemlerinde alternatif turizmlere yönelen ülkeler için turizm çeşitliliği çok önemlidir. Bu yüzden futbol turizmi, büyük bir pazar payı olan, milyonlara hitap eden ve gelişime oldukça açık olan bir alternatif turizm çeşidi olarak görülmektedir.

Antalya, coğrafi kaynakları, iklimi ve eşsiz doğal güzellikleri ile yüzyıllarca birçok uygarlığın ve kültürün yaşamış olduğu Türkiye'nin turizm sektörü açısından başkenti konumundaki şehridir. Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesi ile birlikte, Antalya, sahip olduğu doğal varlıkları, tarihsel ve kültürel değerleri nedeniyle turistlerin en çok rağbet gösterdiği bir turizm destinasyonu haline gelmiştir. Ancak Antalya'nın sahip olduğu turizm kaynaklarından en çok deniz, güneş, kum üçlüsü turistler tarafından talep edilmiş ve bu yoğunlaşma doğal kaynakların yıpranmasına ve taşıma kapasitesinin aşılmasına neden olmuştur. Antalya'nın bu denli hızlı ve plansız gelişimi sahil şeridinin betonlaşmasına ve şehrin özellikle yaz aylarında taşıma kapasitesini aşmasına neden olmuştur. Zamanla değişen turist beklentileri yeni turizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Antalya'da da çeşitli alternatif turizm türlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Antalya, sahip olduğu coğrafi kaynakların çeşitliliği, tarihi ve kültürel dokusunun zenginliği ile birçok alternatif turizm türünün şehirde sunulması için uygun bir yapıdadır. Şehirdeki turizm etkinliklerinin bütün bir yıla yayılması için başta üçüncü yaş turizmi, kış sporları turizmi, kongre turizmi ve futbol turizmi gibi turizm türlerinin geliştirilerek, turizm sektörüne kazandırılmasına önem verilmesi gerekmektedir (Bingöl, 2004, s. 128; Köksal, 1994, s. 76-77).

Türkiye turizm istatistikleri incelendiğinde; Antalya'nın, Türkiye'nin en fazla turist çeken ve turist talebi en fazla olan ili olduğu görülmektedir. 2017 yılının ilk on aylık diliminde 29 milyon turist Türkiye'ye gelmiştir. Bu turistlerden 9 milyon 367 bini Antalya'yı ziyaret etmiştir (turizmdatabank, 2018). Bu veriler Antalya'nın Türk turizminin başkenti olduğunu kanıtlar niteliktedir. Şehre gelen turistler genel olarak yaz turizminin getirdiği olanaklardan yararlanmaktadır. Antalya'da turizm sezonunun 12 aya çıkarılması açısından alternatif turizm çeşitlerinin birçok yararı olabileceği düşünülmektedir.

Antalya'nın Turizm Potansiyeli Ve Alternatif Turizm Çeşitleri

Antalya'da turizm sektörü, 1960'lı yıllardan sonra gelişmeye başlamış ve şehrin sahip olduğu zengin turistik çekicilikler, sektörün bu alandaki gelişim hızını arttırmıştır. Antalya'da iç turizm faaliyetlerinin 1985'lere kadar ağırlıklı olduğunu, 1985'lerden sonra şehrin dış turizme yönelen bir turizm destinasyonuna dönüştüğünü söylemek mümkündür. Antalya, sahip olduğu turizm potansiyeli sayesinde, Türk turizminde ülkenin en önde gelen turizm destinasyonlarından biri konumuna gelmiştir (Sarı, 2008, s. 17).

Antalya deniz turizminin yanı sıra diğer alternatif turizm türleri potansiyeli ile de Türkiye'de başlıca tercih edilen bir destinasyondur. Bir turizm yöresinin başarılı veya başarısız olması, o yeri ziyaret eden turist sayısı ile doğru orantılıdır (Sarı, 2007, s. 127; Richards, 2001, s. 74). Tablo 1. 'de 2017 yılı ilk on ayı içinde Türkiye'nin turistik merkezlerine gelen turist sayıları yer almaktadır. Tablo 1. incelendiğinde; 2017 yılının ilk on ayında Antalya'ya 9 milyon 367 bin, İstanbul'a 9 milyon 120 bin, Muğla'ya 1 milyon ve İzmir'e 741 bin turist gelmiş olduğu görülmektedir. Bu veriler, Antalya'nın Türk turizminde rağbet gören popüler bir destinasyon olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 4: Ocak-Kasım 2017 yılında Türkiye'nin Turistik Merkezlerine Gelen Turist Sayısı

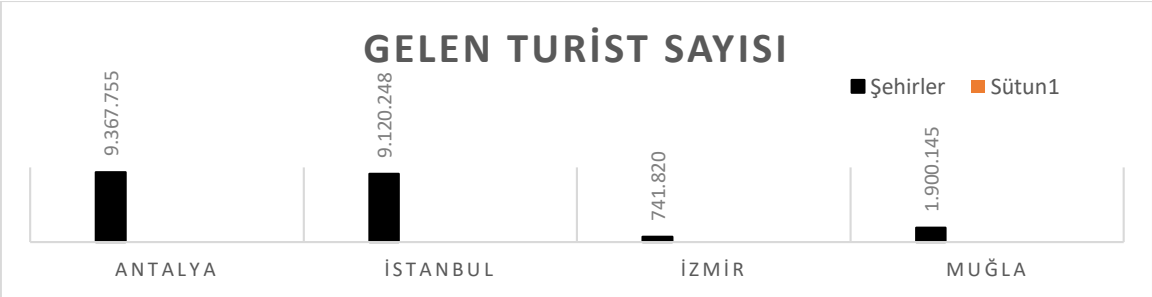

Kaynak: TurizmDataBank, 2017

Türk turizmi son yıllarda önemli aşamalar kaydetmiştir. Özellikle son 20 yıl içinde ülkede turizm alanında büyük yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Ancak turizm projelerinin yoğunlukla kıyı kesimlerde gerçekleşmesi, alternatif turizm türlerinin gelişimi açısından sınırlayıcı bir etki yaratmaktadır. Türkiye'de sezonsal yoğunluğun yaşanmaması ve turizmin tüm yıla yayılabilmesi için alternatif turizm türlerine önem verilmesi ve bu alanlarda yapılacak yatırımların yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda önemli bir potansiyele sahip olan Antalya'da alternatif turizm türlerinin gelişmesi, Türkiye'nin turizm gelirlerinin arttırılmasına ve turizmde yaşanan mevsimsel yoğunluğun önüne geçilmesine fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece Antalya, gelişen turizm alt yapısı ile yayla, kış, dağ, kuş gözlemciliği, ekoturizm, av, spor, çiftlik, mağara ve akarsu gibi zengin alternatif turizm kaynaklarından sadece yaz sezonu değil, yılın geri kalan bölümünde de fayda sağlayabilen bir turizm destinasyonuna dönüşebilecektir (Sarı, 2007, s. 133).

Paleolitik Karain yerleşimi, Antalya'nın 300 bin yıldan beri insanlar tarafından tercih edilen bir yerleşim yeri olduğunun ispatıdır. Antalya'nın yaklaşık 250 adet antik yerleşim merkezine sahip olması, turistler tarafından yoğunlukla tercih edilen bir destinasyon oluşunun kanıtıdır. Antalya'nın 300 bin yıldır kesintisiz olarak insanlar tarafından rağbet görmesi, sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerler bakımından ne derece özgün olduğunun bir göstergesidir. Antalya'nın doğal değerler bakımından zenginliğinin günümüzdeki belgesi, sahip olduğu dört adet Milli Park'tır. Ancak bu Milli parkların turistik bir değere dönüştürülememiş olduğu bilinmektedir. Antalya'da turizmin gelişmeye başladığı yıllar (1980) tüm dünyada turizmin gelişmeye başladığı yıllarla çakışmaktadır (Roney, 2011:16-18). Bu dönemde Antalya Akdeniz çanağında hem "kitle turizmi"ne hem de "bireysel" turizm talebine cevap

verebilen “el değmemiş” değerlere sahip nerede ise tek turizm destinasyonuydu. 1970’li yıllarda hazırlanmış olan Güney Antalya Turizm Master Planı’nın turizm sektöründe yaşanan gelişmeler paralelinde Antalya‘nın sahip olduğu turizm potansiyelini gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirdiği ve öneriler geliştirdiği bilinmekle birlikte, bu önerilerin arz (yatak) merkezli baskılar sonucu değiştirilerek, Antalya’nın “kendi” ile yarışan bir yatak deposuna dönüştürülmüş olması gözlemlenmiştir. Bu durum Antalya’da turizmin talep ve arz bakımından dengelenmesini güçleştirmiştir (Antalya İli Kent Konseyi, 2006, s. 81). Antalya’ya gelen turistler yılın her mevsiminde turizm faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Antalya'da kültür turizmi başta olmak üzere deniz, sağlık, spor, kongre, kış, mağara, yayla ve inanç turizmi yapılabilmektedir.

Antalya'ya kültür turizmi için gelen turistler, yoğunluklu olarak Kaleiçi’ni, tarihi yapıları, tarihi camileri ve kiliseleri ziyaret etmektedir. Antalya'da sahil şeridi boyunca tüm deniz turizmi etkinlikleri aktif olarak yapılmaktadır. Deniz turizminin en çok talep gören yerleri; Kleopatra, Konyaaltı ve Lara plajlarıdır. Spor turizmi açısından Antalya’nın çeşitli popüler spor türlerine de ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Başta futbol, tenis ve golf sporları olmak üzere çeşitli spor türleri için her yıl yüzlerce sporcu ve antrenörün Antalya'yı tercih etmekte olduğu bilinmektedir. Antalya, spor turizmi için gerekli tesislere ve sporculara verilen seminerlere ev sahipliği yapabilecek potansiyele sahiptir. Antalya, 2009-2010 döneminde halter, judo, voleybol, eskrim, badminton ve benzeri pek çok alanda 66’sı ulusal, 39’u uluslararası, 27’si milli takım kampı ve 45’i kurs ve seminer olmak üzere toplam 177 etkinliğe ev sahipliği yapmış önemli bir spor turizmi merkezidir. Ayrıca Antalya 2003-2008 yılları arasında Dünya Ralli Şampiyonası'na ev sahipliği yapmıştır.

Antalya her ne kadar yaz turizmiyle ön plana çıksa da kış turizminde de Türkiye’nin önde gelen kış turizmi destinasyonlarından biridir. Antalya'nın Saklıkent Kayak Merkezi’ne sahip olması, şehrin kış turizminde de talep gören bir destinasyon olmasını sağlamaktadır. Antalya’ya ulaşımın kolaylığı ve çeşitliliği, şehrin sahip olduğu lüks oteller ve 106.000 koltuğu aşan toplantı kapasitesi ile şehir, dünyanın her tarafından gelecek delegeler, katılımcılar ve dinleyiciler için önemli toplantıların yapıldığı bir kongre merkezi konumundadır. Antalya Torosların eteğinde kurulan bir şehirdir. Antalya'nın dağları genellikle kireç taşlarından (kalkerlerden) oluşmuştur. İldeki mağaraların büyük bir çoğunluğunun da bu kireç taşı yapısı içinde gelişmiş olduğu bilinmektedir. Antalya’da yaklaşık olarak 500 adet mağara bulunmaktadır. Bu zengin doğal yapılar Antalya’da mağara turizminin de yapılabilmekte olduğunu göstermektedir. Antalya'da turizme açılan 3 adet mağara, turizme açılmayı bekleyen ya da yerel imkânlarla açılmış olan 28 adet mağara bulunmaktadır. Antalya'da gelişme gösteren bir diğer alternatif turizm türü ise inanç turizmidir. Antalya'da özellikle Selçuklu döneminden kalma pek çok cami bulunmaktadır. Bu camiler arasında Murat Paşa Camii ve Yivli Minare Camii şehrin sahip olduğu en eski camilerindendir (Antalya Destination Tanıtım ve Turizm Geliştirme, 2017). Antalya sahip olduğu turizm değerleri ile hemen hemen tüm alternatif turizm türlerine ev sahipliği yapabilmektedir. Türk turizmi denince ilk akla gelen destinasyonlardan biri İstanbul bir diğeri ise Antalya’dır. Türkiye'de Antalya, İstanbul ile birlikte Türk turizm gelirlerinin temelini oluşturan iki önemli turizm merkezi konumundadır (TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2012).

Futbol Turizmi Ve Antalya'nın Futbol Turizm Potansiyeli

Spor turizmi sahip olduğu arz kaynakları açısından incelendiğinde, en fazla turist çeken spor turizmi çeşidinin futbol turizmi olduğu görülmektedir. Futbol turizmi, futbol oynamak ya da futbol karşılaşmalarını izlemek amacıyla insanların turizm faaliyetlerinde bulunmaları sonucunda ortaya çıkan bir turizm türü olarak tanımlanmaktadır. Futbol turizminde talebin önemli bir kısmını oluşturan spor kulüpleri, kamp yerlerinin seçiminde yaz aylarında sıcak yerleri tercih ederken, kış aylarında da uygun sıcaklık derecelerine sahip yerleri tercih etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin futbol turizmi açısından özellikle Aralık-Şubat dönemi kampları için önemli bir cazibe merkezi olduğu söylenmektedir (İçöz, 2008). Futbol turizmi ülkemizde son 15 yıldır başarılı bir ivme yakalayarak önemli bir turizm hareketi haline gelmiştir. Kış aylarını iyi bir verimlilikle geçirmeyen ülkelerin turizm sezonunun sürdürülebilirliği, kış turizmi açığını kapatma ve iyi bir gelir yaratması bakımından turizm çeşitlendirilmesinde en başta gelen alternatif turizm türlerinden biri olabilmektedir.

Futbol turizmi Antalya bölgesinde Ocak, Şubat ve Mart aylarını kapsayan dönemde hava koşullarının çok soğuk olmaması nedeniyle aktif olarak yapılmaktadır. Son 15 yıldır popüler bir ivme yakalayan futbol turizmi ülkemizde siyasi ve politik gerilimlerden dolayı biraz gerilemiş olsa da tekrar iyi bir gelişme ivmesi kazanmıştır.

Ocak- Mart dönemini kapsayan devre arası kampı için gelen kulüpler, 50 milyon Euro gelir bırakabilmektedir. Bu bağlamda, Dubai'nin geliri 200 milyon Euro, İspanya'nın ise 125 milyon Euro'dur. Öneminin 1992 yılında keşfedilmeye başlandığı futbol turizmi kapsamında Antalya'ya, dünyadan ve Türkiye'den seyahat eden 3 bin spor kulübü bulunmaktadır. Spor kulüplerinin kamp için Antalya'yı tercih etmesi, Türk turizm sektörünün ölü sezon olarak adlandırılan kış aylarının turizm gelirlerini arttırıcı bir etki yaratmasına neden olmuştur. Antalya'nın 1992 yılından itibaren Almanya, Çin, Güney Kore, Japonya, Kanada, Güney Afrika, Arjantin, Brezilya, Rusya, Polonya ve Norveç başta olmak üzere birçok ülkeden 1300 kulübe ev sahipliği yapmış olduğu bilinmektedir. Ortalama 40'ar kişilik futbolcu, teknik heyeti malzemeci ve yöneticiden oluşan kafilelerle Antalya'da kulüpler kamp yapmaktadır. Resort Dergisi (Şubat, 2014, s. 8) tarafından yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'nin Avrupa ve Rusya ile yaşadığı krizler ve ülkemizde yaşanan terör olayları öncesi Antalya'nın futbol turizmi potansiyeli şu şekildeydi: Antalya ili için futbol turizmi pazar durumu; Kamp yapan takım sayısı 1300, otellerdeki futbol sahası sayısı 150, yapılan yatırım tutarı 100 milyon Euro, futbol turizminden elde edilen gelir 50 milyon Euro, uluslararası futbol turizmi pazarındaki yeri, 200 milyon Euro gelir elde eden birinci sıradaki Dubai ve 125 milyon Euro gelir elde eden ikinci sıradaki İspanya'dan sonra 50 milyon Euro gelirle üçüncülük, otellerin takımlardan kişi başına aldığı ücret 40-125 Euro'dur (Yeşil, 2015, s. 52). Antalya her yıl Ocak, Şubat ve Mart aylarında futbol turizmine ev sahipliği yapılmakta olan ve önemli Avrupa takımlarını ağırlamakta olan bir futbol turizmi destinasyonudur.

Her yönüyle, değişimlere ve yeni beklentilere cevap verilecek bir turizm potansiyeline sahip olan Türkiye'de uygulanan politikalar ve sağlanan teşvikler ile sayısız turizm işletmesi inşa edilmiş ve birbirinden farklı talepleri olan farklı tüketici gruplarına cevap verecek bir turizm altyapısı

oluşturulmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda İspanya başta olmak üzere birçok ülkede futbol, spor turizminin bir çeşidi haline gelmiş, yüklü miktarda gelir, saygınlık ve prestiji de beraberinde getirmiştir. Ülkemizde, futbol kulüpleri tarafından kamp yapmak için en fazla tercih edilen Antalya'da, 300'e yakın futbol sahası bulunmaktadır. Kundu, Belek, Kemer ve Manavgat bölgelerinde bulunan futbol sahalarının, bazıları kamu kuruluşlarına bazıları da otellere ait olup, sayının her geçen gün artması, Antalya'yı futbol takımlarının buluşma güzergahı haline getirmektedir. 1990'da Antalya'ya kamp için 25 futbol takımı gelirken günümüzde bu rakam binlerle ifade edilmekte ve her takım ortalama 40-50 kişilik gruplar halinde kamp yapmaktadır (TURSAB, 2002).

Tablo 2. Antalya'daki Otellerin Futbol Saha Adedi

Tesis Adı	Futbol Sahaları
AdoraHotels	4
Club Grand Side Hotels	5
Cornelia Hotels	3
Emirhan Hotels	11
Gloria Hotels	4
Hane Hotels	4
IC Hotels	4
Kaya Riu Hotel	5
Limra Hotel	5
Maya MelissaGarden	4
Miracle Hotel	5
PapillionHotels	7
Rixos Lares	3
Rixos Premium	2
Sueno Hotels	3

Sueno Side	2
Susesi Hotel	4
Titanic Hotels	5
Wow Hotels	11
Letoonia Golf	1
Limak Hotels	8
Mardan Palace	5
Maxx Royal Hotels	2
Diğerleri	24
Toplam	**131**

Kaynak: Antalya Tanıtım Vakfı, 2013

1990'lı yılların başında sadece 25 futbol takımı kamp için Antalya'yı tercih ederken; ılıman iklimi, kaliteli hizmet yapısı, 5 yıldızlı otellerin sayısı ve uygun fiyat koşulları gibi bölgeye has özellikler sayesinde Antalya'yı kamp yapmak için tercih eden futbol takımı sayısı artmıştır. Bu özelliklerin dışında, ulaşım kolaylığının (havalimanı, uygun yollar vb.) olması, orman içi çalışma alanlarının bulunması, koşu parkurlarının bulunması, alternatif antrenman sahaları ve konaklama tesislerinin olması, özel gıdaların sağlanabilme kolaylığının olması gibi bölgesel özellikler de Antalya'yı çekici kılmaktadır (Demir ve Demir, 2004, s. 108). Bu özelliklerin yanı sıra Antalya'nın sahip olduğu kaliteli antrenman sahaları, bilinçli yöneticiler aracılığıyla Antalya'yı çok iyi yerlere getirebileceği düşünülmektedir. 1990'lı yılların başında başlayan futbol turizmi büyük bir gelişme kaydederek, Antalya'yı bu turizm çeşidinde Türkiye'de başkent konumuna getirmiştir.

Antalya'nın futbol turizminde ilk organizasyonu 1996 InterToto kupasına hazırlık yapan Rusya takımlarından Volgagrad takımının kamp yeri için seyahat acentesine başvurması, acentenin gerekli organizasyonu sağlaması sonucu bu kulübün ortamdan, iklimden ve konaklama tesislerinden memnun kalmasıyla başlamıştır (Demir ve Demir, 2004, s. 109).

Antalya'daki futbol turizmi konusunu analiz eden pek fazla çalışma yoktur. Futbol turizmi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni olarak gösterilebilecek bir konudur. Şimdiye kadar turizm çeşitlendirmesi ya da futbol takımlarının kamp yerleri şeklinde alınmış ve bütünü kapsayan araştırmaya pek fazla rastlanmamıştır. Bu çalışmada, Antalya'nın turizm potansiyeli, şehirdeki alternatif

turizm çeşitleri, Antalya'nın futbol turizm potansiyeli, kamp yeri tercih eden takımların tercih etkenleri, Antalya'daki futbol turizminin kalkınmasına destek veren otel işletmelerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Ülkemizde Yapılan Futbol Turizmi Araştırmaları

Yazar/Yazarlar	Yayının Başlığı	Yayın Yılı	Yayın Türü
Mahmut DEMİR ve Şirvan Şen DEMİR	Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Futbol Turizmi ve Antalya İlinde Uygulama Araştırması	2004	Makale
Erdoğan KOÇ	New Product Development InTheTurkishTourism market: Thecase of Football Tourism	2005	Makale
Onur İÇÖZ	Spor Turizmi Pazarlaması Ve Futbol Takımlarının Hazırlık Dönemi Kamp Yeri Tercihlerini Belirleyen Etkenler	2008	Yüksek Lisans Tezi
Kurban ÜNLÜÖNEN, Mikail KARA ve Cüneyt TOKMAK	Turizmde Mevsimlik Talep Dalgalanmalarının Azaltılmasında Futbol Organizasyonlarının Etkisi	2008	Bildiri
Hatice Pınar SALAHOĞLU	Spor Turizminde HizmetKalitesinin Değerlendirilmesi: Antalya'daki Futbol Kampları Üzerine Bir Araştırma	2010	Yüksek Lisans Tezi
Gökhan ÖZKUL, Onur SUNGUR ve Murat Ali DULUPÇU	Hizmet Sektöründe İnovasyon ve Bilgi Dinamikleri Yaklaşımı: Antalya Bölgesinde Futbol Turizmi Bilgisinin Gelişimi	2013	Makale
Şirvan Şen DEMİR ve Mahmut DEMİR	Futbol Ve Turizm: Futbol Takımlarının Kamp Yeri Seçiminin Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi	2013	Makale
GÜMÜŞGÜL O., KALKAVAN A., ÖZDİLEK Ç., DE M. ve Ustun D.	TheRısıngBrand Of TurkıshTourısm: The Case For Football	2013	Bildiri

Futbol turizmi, kitle turizminin sadece sezonu kurtarmak için olduğu dönemde turizmin sürdürülebilirliği açısından 1995'li yılların başında ortaya çıkmış ve günümüze kadar oldukça önemli bir gelişme göstermiştir. Bu nedenle konuya ilişkin akademik çalışmalar son 12- 13 yılda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konudaki önemli çalışmalardan ilki Demir ve Demir (2004) 'in futbol turizmi ve Antalya'daki turistik ürün çeşitlendirmesinde futbol turizminin gelişiminin ortaya çıkarılması amaçlanmış, araştırmada uygulanan anketler sonucunda; Antalya'nın futbol turizminde elverişli ve gelişme açık bir destinasyon olduğu belirlenmiştir. Koç (2005)'un yapmış olduğu çalışmada futbol turizminin satış boyutlarına ve konaklama işletmeleri ile seyahat acentalarının futbol turizmi pazarlamasında anahtar rolü oynadıklarına değinilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler ile elde edilen sonuçlara göre Türkiye'deki konaklama işletmelerinin ve seyahat acentalarının uzmanlaşması gerektirdiği tespit edilmiştir. Ünlüönen ve arkadaşlarının (2008) yapmış olduğu bir çalışmada futbol organizasyonları ile turizmdeki mevsimsel talep dalgalanmalarından kaynaklanan olumsuzlukların ne derecede giderileceğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiş olup, araştırmada anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda futbol kamplarının mevsimlik talep dalgalanmalarının azalmasında henüz yeterli düzeye ulaşamadığı tespit edilmiştir. Konuya ilişkin sonraki diğer önemli çalışmalar ise İçöz (2008), Salahoğlu (2010), Özkul, Sungur ve Dulupçu (2013)'nun yapmış oldukları çalışmalardır. Bu çalışmaların bir kısmı futbol turizmi bilgisinin gelişimi ve futbol turizminde hizmet kalitesi, diğer ve önemli bir kısmı da futbol turizminde kamp yeri tercih eden futbol takımlarının tercih stratejileri üzerine olduğu görülmektedir. Demir ve Demir'in (2013) yaptığı çalışmada futbol ve turizmin ayrılamaz bir parça olduğundan ve futbol takımlarının kamp yeri seçimini etkileyen faktörlerin olduğundan bahsedilmektedir. Çalışmada yöntem olarak önce mülakat gerçekleştirilmiş ve buradan elde edilen bilgilerle anket formu hazırlanarak, uygulanmıştır. Sonuç olarak çalışmada futbol ve turizmin aynı kaynakları kullanarak önemli çıktılar sağladığını ve Türkiye'de futbol turizmine elverişli olan yerlerin artı yönleri ve eksi yönlerinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Gümüşgül ve arkadaşlarının (2013) hazırladığı Türk turizminin yükselen markası futbol davası çalışmasında ise futbol turizminde Türkiye'nin nerede yer aldığını ve futbol takımlarının kamp yeri seçerken dikkat ettiği kriterler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkiye'nin futbol turizminde henüz yeterli seviyede olmadığı ve futbolun sadece 90 dakikadan ibaret olmadığı, gelişmekte olan ülkelere çok büyük faydalar sağladığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın Amacı Ve Yöntemi

Araştırmanın amacını, Antalya ilindeki alternatif turizm türlerinden biri olan futbol turizminin değerlendirilmesi oluşturulmaktadır. Yapılan bu değerlendirme kapsamında, Antalya ilinde futbol turizminin gelişmesi için katkı sağlayan tüm paydaşlara ulaşılması ve paydaşların görüşlerinin alınması hedeflenmiştir.

Araştırmada veri toplama aşamasında görüşme yönteminden yararlanılmıştır. Bir niteleyici araştırma yöntemi olan ve ilgili kişi veya gruplarla önceden belirlenmiş konular çerçevesinde karşılıklı olarak

konuşmak, soru sormak ve alınan bilgileri kaydetmek suretiyle gerçekleştirilen görüşme tekniği (Arıkan, 2012), bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve düşüncelerine ilişkin bilgileri toplamada oldukça etkin bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmada kullanılan görüşme yöntemi yapı bakımından yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşmede araştırmacı görüşme sorularını önceden hazırlar; ancak araştırmacıya görüşme sırasında gerçekleştireceği süreçte kısmi esneklik sağlamaktadır. Bu yöntemde araştırmacı soruların düzenlenmesine gidebilir veya katılımcıların tepkilerine göre soruları çeşitlendirerek tartışılmasını sağlayabildiği gibi araştırılan katılımcılar da süreçte etkili olabilmektedir (Ekiz 2013).Bu nedenle araştırmanın evrenini, Antalya ilinde bulunan beş yıldızlı otel işletmeleri yöneticileri ve tur şirketleri yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmada belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlara göre bir seçim yapılması halinde kullanılan bir yöntemdir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009, s: 91; Böke, 2014, s:125). Bu çalışma kapsamında futbol turizmine katkı veren paydaşları ortaya koymak istendiği için amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Türkiye'de yaygın turizm türü olan yaz turizmi Antalya'da sadece yaz sezonu için anlam ihtiva etmektedir. Turizmin sürdürülebilirliği açısından alternatif turizm türlerine yönelen Antalya'daki otel işletmeleri kış sezonunda doluluk oranlarını arttırmak, gelirlerini yükseltmek için, tur şirketleri ise "ölü sezon" diye tabir edilen Ocak-Mart ayları arasında ayakta kalmak için futbol turizmine yönelmektedir. Bu bağlamda çalışmanın beş yıldızlı otel işletmelerinin yöneticileri ve tur şirketi yöneticileri ile gerçekleştirilmesi oldukça anlamlıdır. Turizmin 12 aya çıkarılması noktasında sektör deneyimleri oldukça fazla olan yöneticilerin aktif rol üstlendiği düşünüldüğünde, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen Antalya ilindeki otel işletmeleri yöneticileri ve tur şirketi yöneticileri araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Çalışmada, veri toplama aracı olarak, nitel araştırma metodolojisine uygun olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Uygulanan görüşmeler, 22-30 Şubat 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmaya katılanlar ile yüz yüze görüşülmüş, görüşme kılavuzu takip edilerek katılımcılara, açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Katılımcılara, her ne kadar açık uçlu sorular yöneltilmiş olsa da sorular sistematik bir yapı çerçevesinde sorulmuş olup, katılımcılardan detaylı bilgi alınması hedeflenmiştir. Uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin sistematik yapıda ilerlemesi yapılan çalışmanın tarafsız olmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Kullanılan görüşme formu, literatürden yararlanılarak geliştirilmiştir (Böke, 2009, s: 213).

Görüşme tekniğiyle elde edilen verilerde, betimsel sistematik analiz tekniği uygulanmıştır. Betimsel sistematik analiz türünde temel amaç, elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır. Bu çalışmada, betimsel analiz yapabilmek için, görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirildikten sonra, verilerin analizinde çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye uygun şekilde verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması

basamakları sırasıyla takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Yapılan bu çalışmada, içerik analizinde kullanılan analiz tekniklerinden bir olan, frekans analizi tekniği ve değerlendirici analiz tekniğinden yararlanılarak verilerin yorumlanması ve tablolaştırılması sağlanmıştır.

Yapılan araştırmada, görüşme sayısının sınırlı olmasının nedeni, Antalya ilindeki otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticileri ile kısıtlı bir zaman aralığında görüşülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen otel işletmesi ve tur şirketi yöneticileri, futbol turizminin gelişmesinde rol oynayan kişilerdir. Bu kişilere ulaşmanın güçlüğü ve bu kişilerin akademik çalışmalara ayırdıkları zamanlarının kısıtlı olması nedeniyle, görüşme sayısı sınırlı tutulmak zorunda kalınmıştır. Araştırmada, toplam on beş farklı otel işletmesi yöneticisi ve tur şirketi yöneticisi ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği vasıtasıyla elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Antalya bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmeleri yöneticisi ve futbol turizmine destek veren tur şirketi yöneticileri oluşturmaktadır. Görüşmeye dahil edilen kişilerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Örneklemi ise görüşmeyi kabul eden 15 kişi oluşturmaktadır.

Bulgular

Hazırlanan görüşme protokolleri çerçevesinde, yöneticilerin görüşme sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular, betimsel sistematik bir analize tabi tutulmuştur. Elde edilen bulguların yorumlarına ise aşağıda yer verilmektedir.

Görüşme protokolünde yer alan ilk soru, Antalya'nın turizm potansiyelini değerlendirilmesine yöneliktir.

Tablo 4. Antalya'nın Turizm Potansiyeli

Antalya'nın Turizm Potansiyelinin değerlendirilmesi	**Açıklama**		**F**	**%**
Yeterli	Elverişlilik		6	40
Yeterli Değil	Güvenlik problemleri, Kriz Dönemleri		2	13,3
Kısmen Yeterli	Siyasi olaylar		7	46,7

Antalya'nın turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik bulgular tablo 4.' de yer almaktadır. Tablo 4.'e bakıldığında araştırmaya katılan 15 otel yöneticisi ve tur şirketi yöneticisinden, 6'sının %40'lık bir oranla Antalya'nın turizm potansiyelini elverişli olarak gördüğü tespit edilmiştir. Ancak 15 otel yöneticisi ve tur şirketi yöneticisi içinden 2 tanesinin %13,3'lük bir oranla Antalya'nın turizm potansiyelini yeterli olarak değerlendiremedikleri saptanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılanların15'inden 7'sinin %46,7'lik bir oranla Antalya'nın turizm potansiyelini siyasi olaylardan etkilendiğini dolayı kısmen yeterli olduğunu belirttikleri görülmektedir.

Tablo 5.'de Türkiye turizminin gelişmesinde Antalya'daki turizm çeşitlerinin etkili olma durumu, uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilerden 14 tanesi %93,3'lük bir oranla etkili olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada Türkiye turizminin gelişmesinde Antalya'daki turizm çeşitlerinin etkili olma durumu yorumlanacak olunursa, araştırmaya katılan otel yöneticilerinin %93,3'lük bir oranla Antalya'daki futbol, golf, kongre ve yaz turizminin Türkiye turizminin yarısını karşıladığını düşünmekte oldukları saptanmıştır.

Ayrıca araştırmaya katılan yöneticilerden %6,7'sinin Antalya'daki çeşitliliğin yeterli olmadığı düşüncesinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan hiçbiri Antalya'daki alternatif turizm çeşitlerinin Türk turizmine katkı sağlamadığı düşüncesini belirtmediler.

Tablo 5. Türkiye Turizminin Gelişmesinde Antalya'daki Turizm Çeşitlerinin Etkili Olma Durumu

Çeşitliliğin Önemi	Açıklama		F	%
Etkili	Futbol, Golf, Kongre, Yaz turizmi ülke turizminin yarısını karşılamakta		14	93,3
Etkili Değil	Katılımcılar futbol turizminin Antalya'nın turizm sektörünün gelişmesine etkili olmadığını düşünmemektedir.		0	0
Kısmen Etkili	Çeşitlilik yeterli bulunmamaktadır.		1	6,7

Çalışmada futbol turizminin Antalya'daki yeri ve önemi araştırılmış olup, bu hususta elde edilen bulgular, tablo 6.'da paylaşılmıştır. Tablo 6.'ya bakıldığında; araştırmaya katılan otel işlemeleri ve tur şirketleri yöneticilerinden 9'unun %31'lik gibi bir oranla, Antalya'daki turizmi 12 aya çıkarmada futbol turizminin önemli olduğuna değindikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç, futbol turizminin Antalya'daki turizm sezonunu 12 aya çıkarmasını olumlu yönde etkilediği için önemli bulunmuştur.

Katılımcıların %24,2'si futbol turizminin Antalya'nın tanıtımında büyük rol oynadığını belirtmişlerdir Araştırmaya katılan otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticisinin %17,2'sinin futbol turizminin gelir arttırıcı noktada önemi olduğu ve diğer %17,'sinin istihdam için önemli oldukları saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların %10,3 Ocak, Şubat; Mart aylarındaki doluluk oranlarını arttırmada futbol turizminin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu sonuç araştırmaya katılan yöneticilerin Türkiye ve Antalya'nın tanıtımında futbol turizminin etkili olduğunu ortaya çıkarması bakımından önemli bulunmuştur.

Tablo 6. Futbol Turizminin Antalya'daki Yeri ve Önemi

Antalya İçin Önemi	Açıklama	F	%
Gelir	Şehirdeki otellere iyi bir gelir etkisi bulunmaktadır.	5	17,2
İstihdam	12 ay boyunca iş imkânı sağlamaktadır.	5	17,2
Sürdürülebilirlik	Turizm sezonunun 12 aya çıkarılmasında etkilidir.	9	31
Tanıtma	Türkiye'nin ve Antalya'nın tanıtımındaki etkisi yadsınamaz.	7	24,2
Kış turizmi	Ocak, Şubat, Mart aylarındaki doluluk oranlarını arttırıcı bir etkiye sahiptir.	3	10.3

Bu çalışmada, araştırmaya çalışılan sorunlardan biri de futbol takımlarının kamp yeri seçiminde dikkat ettiği noktalardır. Tablo 7.'ye bakıldığında, araştırmaya katılan yöneticilerin, %41, 6'sı futbol takımlarının kamp yeri seçerken otel ve saha kalitesine dikkat ettiklerini belirttikleri tespit edilmiştir.

Otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerinin %25'inin, futbol takımlarının kamp yeri seçerken hava koşullarına dikkat ettiklerini vurguladıkları saptanmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilerin %13,8' inin kamp yapacak kulüplerin gidecekleri ülkeye direk uçuşların olmasına dikkat ettikleri vurgulandığı belirtilmiştir. Ayrıca katılımcıların %8,3'ü fitness salonuna dikkat ettikleri, %5,5'i otellerin fiyat politikasına, diğer %5,5'i tanınan destinasyon yerlerine dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 7. Futbol Takımlarının Kamp Yeri Seçimi

Kamp Yeri Seçen Takımların Dikkat Ettiği Noktalar	Açıklama	F	%
Fitness Salonu	Kaliteli ve temiz fitness salonu	3	8,3
Otel ve Saha Kalitesi	Otellerin yıldız sayısı, sahaların elverişli olması	15	41,6
Ulaşım	Gelecek olan takımın, gideceği olduğu ülkeye aktarma olmayan uçuşların olması, Otellerin sahalara olan mesafesi	5	13,8
Hava Koşulları	Kış aylarında havanın çok soğuk olmaması	9	25
Otellerin fiyat politikası	Çok pahalı olmayan oteller tercih edilmekte	2	5,5

Tanınan Destinasyon yerleri	Güvenirlik ve bilinirlik açısından	2	5,5

Yapılan araştırmada, Antalya'nın futbol turizmine elverişli olma durumu çalışılan diğer bir hususdur. Bu bağlamda elde edilen verilere ait bulgular tablo 7.1.' de yer almaktadır.

Tablo 7.1.'e bakıldığında, araştırmaya katılan otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerinin %86,6'sının Antalya'nın futbol turizmine elverişli olduğunu, %13,4'ünün ise kısmen elverişi olduğunu vurguladıkları tespit edilmiştir. Katılımcılardan hiçbiri Antalya'nın elverişsiz olduğunu belirtmiş oldukları dikkat çekmektedir. Elde edilen bu bulgular; Antalya'nın futbol turizmine elverişli olup olmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Tablo 7.1. Antalya'nın Futbol Turizmine Elverişli Olma Durumu

Elverişli Olma Durumu	Açıklama	F	%
Elverişli	Futbol Sahaları, Tesis Kalitemiz, Hava Koşulları bakımından iyi durumda olduğu söylenebilir.	13	86,6
Elverişli Değil	Katılımcılar Antalya'nın elverişli olmadığını düşünmemektedirler.	0	0
Kısmen Elverişli	Yeterli mevcut saha kapasitesi ve ulaşım sağlanabilmiş durumda olmadığı	2	13,3

Bu çalışmada, futbol kulüplerinin kamp yeri seçme stratejisi durumu çalışılan diğer bir hususdur. Elde edilen veriler, tablo 7.2.'de yer almaktadır.

Tablo 7.2.'ye göre, araştırmaya katılan 15 otel yöneticisi ve tur şirketi yöneticisinin %60,8'inin, ödüllü turnuvaların daha çok tercih edilme durumu olduğu, %39,2'sinin bir destinasyon bölgesinin elverişliliği daha çok tercih edilme durumu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7.2. Kamp Yeri Tercih Eden Kulüplerin Tercih Stratejisi Durumu

Tercih Stratejisi	Açıklama	F	%
Ödüllü Turnuvaların Olma Durumu	Ödüllü turnuvaların kamp yapan kulüplere ekstra gelir kaynağı olması,	14	60.8
Elverişli Olma Durumu	Kamp dönemini iyi bir elverişlilikle geçirme olanağı	9	39.2

Tablo 8.'de Antalya'daki otel yöneticilerinin futbol turizmine bakış açısı durumuna yer verilmiştir.

Tablo 8.'e bakıldığında araştırmaya katılan 15 otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerinden 8'inin %32'lik bir oranla kış aylarında ayakta kalmak için futbol turizmini önemsedikleri olduğunu, %28' inin marka değerini arttırmada futbol turizminin önemli rol oynadığını, %24' ü gelirini arttırmada futbol turizminin iyi bir rol oynadığını belirttikleri görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılanların %12'si futbol turizmine yaz sezonu için tanıtım amaçlı, %4'ü ise Türkiye'ye fayda olarak gördükleri vurgulanmıştır.

Tablo 8. Antalya'daki Otel Yöneticilerinin Futbol Turizmine Bakış Açısı

Otel Yöneticilerinin Bakış Açısı	Açıklama	F	%
Gelir Attırma	Gelirlerini arttırıcı alternatif turizmlere yönelmek, Otellerin doluluk oranlarını maksimuma çıkarmak	6	24
Yaz Sezonu İçin Tanıtım Amaçlı	Yaz sezonundaki reklamı futbol turizminden sağlamak	3	12
Kış Sezonunda Ayakta Kalmak	12 ay açık kalmak	8	32
Ülkeye Fayda	Ülkeye ekstradan döviz girişi sağlamak	1	4
Marka Değeri	Otellerin sadece yaz turizmine önem vermediğini göstermek	7	28

Çalışmada, futbol turizminin ülkeye ekonomik açıdan faydalı olma durumu araştırılmış olup, bu hususta elde edilen bulgulara tablo 9.'da yer verilmiştir.

Tablo 9.'a bakıldığında, otel ve tur şirketi yöneticilerinden %42,2'lik bir oranla futbol turizminin önemli bir döviz girdisi yarattığına, %34,2'lik bir oranla kış sezonunda da istihdamı arttırdığına, %22,9'luk bir oranla futbol turizmi milyonlara hitap ettiğinden tanınabilirliğin artmasına yol açacağını belirttikleri tespit edilmiştir.

Tablo 9. Futbol Turizminin Ülkeye Ekonomik Açıdan Faydalı Olma Durumu

Ekonomik Faydalar	Açıklama	F	%
İstihdam	Otellerin kış sezonunda da açık kalması	9	30

Önemli Bir Döviz Girdisi	80-100 milyon Euro gibi bir döviz girişi sağlaması	15	50
Tanınabilirlik	Milyonlara hitap ettiği için futbol turizmi ülkenin tanıtımı için avantaj sağlaması	6	20

Tablo 10.'da, Antalya'da futbol turizminin özel sektör ve devlet tarafından yeterli bulunma durumuna dair elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Tablo 10.'a bakıldığında, araştırmaya katılanların futbol turizmini tanıtma hususunda %9,1'inin devletin, politik gerilimlerinin tanıtmada yaşattığı zorlukları ve %22,7'sinin ise devletin futbol turizminin tanıtımında yeterli bütçeyi sağlamaması olduğunu, belirttikleri görülmektedir. Devletin, futbol turizminin tanıtımı noktasında daha aktif bir rol oynaması gerektiğinin göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmaya katılan otel ve tur şirketleri yöneticilerinin %54,5'inin özel sektörü futbol turizmini tanıtmada sadece kendi otelini kullanmasını, %18,2'sinin de seyahat acentalarının futbol turizmini sadece kendi satış bölgelerinin tanıtımında kullanmasını vurguladıkları tespit edilmiştir.

Tablo 10. Antalya'da Futbol Turizminin Özel Sektör ve Devlet tarafından Tanıtımı Yeterli Bulma Durumu

Futbol Turizmini Tanıtmadaki yetersizlikler	Açıklama	F	%
Devlet' in futbol turizminin tanıtımında yeterli bütçeyi sağlamaması	Devlet yeterli bütçeyi sağlamayınca tanınmadaki eksikliklerimizin ortaya çıkması	5	22,7
Özel sektörün sadece kendi otellerini tanıtmada kullanması	Özel sektörün Antalya olarak değil de sadece kendi otelinin tanıtımını yapması	12	54,5
Seyahat acentalarının sadece kendi satış bölgesini Tanıtımda Kullanması	Seyahat acentalarının sadece satış yaptığı otelleri tanıtımda kullanması	4	18,2
Devlet olarak Politik Gerilimlerin Tanıtıma Yaşattığı Zorluklar	Devlet' in siyasi mecralarda yaşadığı politik gerilimler	2	9,1

Araştırmada, Antalya' da futbol turizminde en yüksek oranda fayda sağlanabilmesi için gerekenlerin neler olduğu irdelenmeye çalışılmış olup, elde edilen veriler Tablo 11.'de sunulmaktadır. Tablo 11.'e

bakılacak olunursa; araştırmaya katılan otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerinden 10'unun %31,2'lik bir oranla, devletin tanıtımda desteğini arttırması olduğunu, otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerinden 6'sının %18,7'si yeni sahaların arttırılması olduğunu belirtikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilerin %15,6'sının,öncelikle Türkiye'nin ülkeler arası sorunları ve güvenlik problemleri en aza indirgenmek zorunda olduğunu vurguladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca otel ve tur şirketleri yöneticilerinden %9,3'ü ödüllü turnuvaların yapılması gerekliliğini, diğer bir %9,3'ü ulaşımda kolaylık sağlanması gerekliliğini ve diğer kalan katılımcılardan %9,3'ü ise tanıtımda Antalya isminin öne çıkarılması gerekliliğini belirtmiş oldukları saptanmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilerden %6,2'si sponsorluk işine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Elde edilen bu bulgulara göre; Antalya'daki futbol turizminden en yüksek oranda fayda sağlanılabilmesi için, otel işletmeleri ve tur şirketi yöneticilerinin devletten beklentilerinin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, araştırmaya katılan otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticilerine göre, devlet yeterli ölçüde destek vermemekte olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Antalya'da Futbol Turizminde En Yüksek Oranda Fayda Sağlanabilmesi İçin Gerekenler Durumu

En yüksek oranda fayda sağlanabilmesi için yapılması gerekenler	Açıklama	F	%
Türkiye'nin ülkeler arası sorunları ve güvenlik sorunları en aza indirilmeli	Siyasi ve politik gerilimler, terör olayları güvenirliliğimizi etkilediğinden bu tür olayların en aza indirilmesi gerekliliği	5	15,6
Ödüllü turnuvaların yapılması	Ödüllü turnuvaların yapılması büyük takımların gelmesine olanak sağlayarak futbol turizminde etkinliğimizi yükseltilmesine olanak sağlaması	3	9,3
Ulaşımda kolaylık sağlanması	Gelecek olan kulüplerin ülkelerinden, ülkemize direk uçuşların olması bizi seçen kulüplerin alternatifleri arasına girmemizi sağlaması	3	9,3
Sponsorluk işine önem verilmesi	Ödüllü turnuvaları sponsorluk anlaşmalarıyla halledilmesi	2	6,2

Yeni sahaların arttırılması	Futbol turizminin gelişmesi yeni saha olanakların artmasına bağlıdır	6	18,6
Devlet' in tanıtımda desteği arttırılmalı	Devlet' in tanıtımlarda turizm olarak genel bir şekilde değil Futbol Turizmini özel bir şekilde tanıtma sağlaması gerektiği	10	31,2
Tanıtımda Antalya ismini ön plana çıkarılması	Tanıtımda Türkiye değil daha çok Antalya ismine önem verilmesi gerektiği	3	9,3

Sonuç ve Öneriler

Turizm birçok ülkenin en büyük gelir kaynağı olmaktadır. Turizme verilecek destek ve yatırımlar ülkelere büyük bir döviz girdisi ve uluslararası arenada tanınabilirlik sağlamaktadır. Türkiye, bacasız sanayi olarak adlandırılan turizmde yapacağı çeşitlilik ve yatırımlarla ayakta kalmaktadır. Çünkü siyasi ve politik gerilimler, Türkiye'nin turizm hedeflerine zorluk çıkartmaktadır. Türkiye turizminde önemli bir yeri olan Antalya çıkarılan zorluklardan payını almaktadır. Son 2 yılda gelen turist sayısı ve turizm talebi bunun en önemli örneklerinden olmaktadır. Yaz turizminde yeterli potansiyeli bulamayan Antalya, turizmde çeşitlilik yaratarak alternatif turizm çeşitlerine yönelmektedir. Alternatif turizm türleri Antalya'nın turizmde sürdürülebilirliğini arttırmakla beraber otel işletmelerinin doluluk oranlarını arttırma, istihdamın artması, Antalya'daki potansiyeli tanıtmada ve ülke ekonomisini kalkındırmadaki artışlara sebep olmaktadır. Antalya'da "ölü sezon" diye tabir edilen ayların en verimli geçmesinde yardımcı olan futbol turizmi, dünyada en fazla izlenen spor dalı olmasının yanında yüksek derecede getirdiği döviz ile de hem ülke ekonomisine hem de otel işletmelerinin doluluk oranlarına Antalya'daki sürdürülebilir turizme destek vermektedir.

Çalışma ile Antalya ilinde bulunan 15 otel işletmesi ve tur şirketi yöneticisine yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile yaşamış olduğu krizin ardından yöneldiği alternatif turizmlerden futbol turizmi irdelenmeye çalışılmıştır Antalya'nın turizm potansiyeli, elverişliliği, futbol turizminin Antalya'daki yeri ve önemi irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; otel ve tur şirketi yöneticilerinin Antalya'nın turizm potansiyeli ve futbol turizmi potansiyelinin gayet elverişli bulduğu, futbol turizminin ülkeye kazandırdığı ekonomik boyutları (istihdam, döviz), futbol turizminin önemli bir geliri olduğu, milyonlara hitap ettiğinden yaz turizmini tanıtmaya destek olduğu, Antalya'nın kış aylarında ikliminin verdiği olumlu hava şartlarının ve otel kalitesinin pozitif olduğu belirttikleri saptanmıştır. Kamp yapmak için gelen futbol kulüplerinin genelde ödüllü turnuvaları tercih etmesi, Türkiye'nin sponsorluk işine önem vermesi gerektiğini göstermektedir.

Futbol turizminden pay almak isteyen ve geliştirilmesi için canı gönülden desteğini veren otel işletmecileri diğer işletmecilere örnek olarak bu turizm çeşidini Türkiye'de ön plana çıkartmaktadır. Bu

çalışmada futbol turizminin tanıtımında rol oynayan otel işletmeleri ve tur şirketleri yöneticileri sadece kendi tanıtımını yapmaktadırlar. Bu noktada devletten yeterince destek alamadıkları ortaya çıkarılan diğer önemli bir sonuçtur. Görüşme yapılan kişilerin özellikle vurguladıkları husus, devletin uluslararası politikaları iyileştirmesi ve futbol turizminin tanıtımında yeterli rolü oynamasıdır. Görüşme yapılan kişilerin, Antalya'nın verdiği hizmet kalitesinde problem olmadığını, ancak Türkiye'deki büyük işletmelerle yapılacak sponsorluk anlaşmaları ve devletin yeterli desteği vermesi halinde, futbol turizminin bu kulvarda birinci olan İspanya'yı geçebileceği boyuta taşınacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak bazı öneriler getirmek mümkündür;

- Devletin dış politikada iyi bir tutum sergileyerek, herhangi bir olumsuzluğa meydan vermemesi gerekmektedir.
- Futbol turizminin gelişmesindeki ve tanıtımındaki tüm turizm paydaşlarının ortaklaşa hareket etmesi gerekmektedir.
- Sponsorluk işine önem verilip Avrupa'nın büyük takımlarını Antalya'da ağırlamak gerekmektedir.
- Futbol turizminin tanıtımda Antalya isminin ön plana çıkarılması gerekmektedir.
- Sporun evrensel bir güç olduğu dünyada futbol turizminin Türkiye'de en üst seviyeye çıkarılması gerekmektedir.
- Deniz turizminin yoğun olarak yaşandığı yaz aylarında sezonsal yoğunluk yaşayan Türk turizmi, futbol turizminin gelişmesi ile ölü sezonda da turizm sektöründen gelir elde edecek konuma taşınmalıdır.

Kaynakça

Antalya Tanıtım ve Turizm Geliştirme Tic. A.Ş http://www.antalyadestination.com/tr/page/turizm_115. erişim tarihi: 14.10.2017.

Antalya İli Kent Konseyi, (2006) "Antalya İli Gelişim Önerileri Raporu".

Antalya Tanıtım Vakfı, ,2013http://www.antalyafestivals.org/default.asp?islem=sayfa&id=2845&islem2=HABER erişim tarihi: 14.10.2017

ARIKAN, R. (2012). Araştırma yöntem ve teknikleri (2.Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

BİNGÖL, Z. (2004). Akdeniz Bölgesinin Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 125-137. Retrievedfrom http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29114/311478.

BÖKE, K. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Alfa Basım Yayın.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. KILIÇ ÇAKMAK, E. AKGÜN, Ö. E. KARADENİZ, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

DEMİR, M. DEMİR, Ş. (2004) "Turistik Urun Çeşitlendirmesi Kapsamında Futbol Turizmi: Antalya Bölgesinde Bir Araştırma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6 (1): 94-116.

DEMİR, M. DEMİR, Ş. (2013) "Futbol ve Turizm: Futbol takımlarının Kamp yeri seçiminin Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi", EKEV Akademi Dergisi. 17 (56): 361-374.

EKİZ, D. (2013), Bilimsel araştırma yöntemleri, (3.Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

GÜLBAHAR, O. (2009) "1990'lardan günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 14 (1): 152-177.

HIGHAM, J. & HINCH, T. (2002). Tuurism, sportandseasons: Thechallengesandpotential of covermoingseasonality in thesportandtourismsectors. *TourismMenagement*, 23 (2), 175-185.

İÇÖZ, O. (2008) "Spor Turizmi Pazarlaması ve Futbol Takımlarının Hazırlık Dönemi Kamp Yeri Tercihlerini Belirleyen Etkenler", Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

KÖKSAL, A. (1994), Türkiye Turizm Coğrafyası, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.

MAENNİNG, W. & ZİMBALİST, A.S. (2012), International Handbook On TheEconomics of MegaSportingEvents, Edward Elgar Publishing.

RİCHARDS, G. (2001) "CulturalAttractionsandEuropeanTourism, Department of LeisureStudiesTilburgUniversity,Netherlands.

RONEY, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi,* Ankara: Detay Yayıncılık.

SARI, C. (2008) "Antalya'nın Alternatif Turizm Kaynakları, Planlama Yaklaşımları ve Öneriler", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 12-45.

SARI, C. (2007) "Antalya'nın Alternatif Turizm Kaynakları, Planlama Yaklaşımları ve Öneriler", Doktora Tezi.

Turizm DataBank, 2017.http://turizmdatabank.com/turizm-istatistikleri/turistik-merkezlere-gelen-turist-sayisi erişim tarihi: 14.12.2017.

Turizmdatabank, 2018, Türkiye Turizmi 2017 Yılı Gelir Analizi

http://www.turizmdatabank.com/haber/turkiye-turizmi-2017-yili-gelir-analizi, erişim tarihi: 27.042018.

TURSAB. (2002). Antalya. Antalya: Boyut Matbaacılık A.Ş.

TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2012

https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=408&altMenuGoster=1. Erişim Tarihi:08.10.2018

YEŞİL, M. (2015) "Antalya'da Spor Turizmi: Mevcut Durumun Tespiti", Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri, Ankara: Seçkin Yayınları.

YILIDIZ, Z. (2011) Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi. 3 (5): 54-71.

ANOMALOUS RELATIONALITY BETWEEN NATIONALISM and MULTI-ETHNIC NATION: THE CASE of SWITZERLAND

Dr. Pınar AKARÇAY

Uppsala University, Institute for Housing and Urban Research

Visiting Researcher, Uppsala/Sweden

Dr. Gökhan AK

Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences

Department of International Relations

Abstract

The multilinguistic state of Switzerland has puzzled scholars since the beginning of the 19th century. Some of the most eminent observers of modern society have found themselves musing over why Switzerland should have survived in the heart of a Europe increasingly composed of homogenous nation-states. For those who saw linguistic and cultural uniformity as a necessary ingredient of nationalism and the nation-state, most prominently Ernest Gellner, Switzerland represents a major nuisance – and they therefore treated it as from the normal course of history. The term nation is a notoriously amorphous word. In their works, scholars like Charles Tilly and Anthony Giddens take care to treat nation simply as the political community of an established state in order to avoid the conceptual fuzziness of the term that can be found in the literature of nationalism. For example, Charles Tilly had recounted that social movements which got off at the outset of 18th century had been achieved with interconnected campaigns rather than unilateral acts. This study reviews by aiming how major theorists of nationalism have tried to come to grips with the puzzle that Swiss nationalism and the Swiss state present regarding bureaucratic politics in view of the monoethnic states that surround it.

Key Words: Switzerland, Nation, Civic Nationalism, Multiethnic Nationalism.

ULUSLAŞMA İLE ÇOK-ETNİKLİ ULUS ARASINDAKİ AYKIRI İLİŞKİSELLİK: İSVİÇRE ÖRNEĞİ

Öz

Çokdilli yapısı ile İsviçre, 19. yüzyılın başlarından itibaren birçok araştırmacıyı şaşırtmaktadır. Modern toplumun en seçkin gözlemcilerinden bazıları, homojen ulus-devletlerin artış gösterdiği Avrupa'nın ortasında nasıl olup da bu yapısıyla hayatta kalabildiği üzerinde kendilerini düşünür bulmuşlardır. Başta Ernest Gellner gibiler olmak üzere, dil ve kültürel birlikteliği milliyetçiliğin ve ulus-devletin gerekli

içerikleri olarak görenler için İsviçre büyük bir istisna teşkil etmektedir. Bu yüzden de, bu bilim insanları İsviçre örneğine tarihin normal akışı üzerinden yaklaşırlar. Ulus terimi, adı çıkmış bir şekilde amorf bir kelimedir. Charles Tilly ve Anthony Giddens gibi bilim insanları, çalışmalarında milliyetçilik literatüründe bulunduğu üzere kelimenin kavramsal karmaşıklığından kaçınmak için, ulusa basitçe yerleşik bir devletin siyasi topluluğu olarak kabul ederler. Örneğin Charles Tilly, 18. yüzyılla birlikte ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, tekil girişimleri aşarak etkileşimli kampanyalar şeklinde yürütüldüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, İsviçre'yi çevreleyen günümüz mono-etnik ülkelerin aksine, İsviçre yurtseverliği ile İsviçre devleti arasındaki bir bulmacayı andıran bu aykırı ilişkiselliği milliyetçiliğin önemli teorisyenlerinin görüşleri çerçevesinde inceleme amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsviçre, Ulus, Sivil Ulusçuluk, Çok-etnisiteli Ulusçuluk.

"*Sprache ist der Schlüssel zur Integration.*"

(Prodolliet, 2007: 4)

Introduction

The multi-cultural nature of Switzerland is one of its symbols. This has been recognized since the birth of the nation. The cultural diversity of Switzerland has evolved over centuries. The multi-cultural aspect of Swiss society is understood, first and foremost, in terms of the existence of many languages. There are Swiss German speakers, French speakers, Italian speakers and those that speak Romansch. The question of faith only comes later. The four language regions are also cultural regions. These are characteristic institutions, organizations, traditions, customs, habits, styles of architecture, ways of life, styles of work and play and cuisines.

The language communities naturally form defined cultural groups. Since the early 1970s Swiss society has been ever more willing to make this language-based division, and this way of thinking has been supported by the media. In recent years a debate on the fundamental elements of its national identity has been taking place in the country, including the subject of direct democracy, neutrality and multiculturalism. The last point has undergone intensive changes in recent decades (Ratajczak, 2014: 7).

Although over time these religious differences have lost their significance, the Swiss are well aware that the only fratricidal wars they have waged took place against a religious background. Increasing immigration, both for political as well as economic reasons, has led to a gradual change in this traditional cultural pluralism. It is clear that today old religious divisions are giving way to new ones. There is an Islamic community that is growing in numbers in Switzerland and a referendum concerning a ban on the construction of minaretes has shown that religious differences may become a new challenge facing the Swiss. This study reviews by aiming how major theorists of nationalism have tried to come to grips with the puzzle that Swiss nationalism and the Swiss state present regarding bureaucratic politics in view of the monoethnic states that surround it.

Defining Nationalism: A "Ghost" over International Politics

The theme of multiculturalism, transculturalism and cultural diversity has received significant attention in existing literature. Multiculturalism usually is applied in description of communities grouping people of various national or ethnic background (mainly immigrants; Kymlicka, 1995, 1998, 2002; Smolicz, 1999; Siapera, 2010). The study of multiculturalism has focused on the corporate governance of multicultural societies, the protection of civil rights in liberal societies, the relationship between

the public and private spheres and the protection of individual freedom. There are various definitions of multiculturalism including those articulated in, for example, Kymlicka (1995a, 1998); Jopke (2005), Arends-To´th, J. and Van de Vijver (2003), Fenton (2003) or Szahaj (2004). Downing and Husband claim (2005: 196) that; "*Multiculturalism is a generic concept that encapsulates a state's willingness to recognize ethnic diversity through its policy and practice, is a highly contested phenomenon. Indeed, the definition and practice of multiculturalism have become highly contested political issues.*" However, recently multiculturalism has become an even more problematic issue due to increase in fears about terrorism, immigration problems. We can find also many opinions about crisis of multiculturalism, without any relections of what kind of version of diversity we are talking about. Last years many politicians, including government leaders in Germany, France and Great Britain suggested that their projects of creating multicultural communities have failed.

Nationalism is an ideology that stresses allegiance to one's nation as a major political virtue and national preservation and self-determination as prime political imperatives. In its varied forms, nationalism has proved an immensely powerful force for popular mobilization over two centuries in almost every part of the world. Yet as a political-theoretical concept it remains deeply problematical. Who, after all, are the great nationalist theorists of today? Many people theorize *about* nationalism but few are nationalist theorists in the manner of liberal, Marxist, conservative or feminist theorists. Even recent defenses of liberal or civic nationalism have been by liberals or social democrats trying to come to terms with the nationalist phenomenon. "Multicultural" theorists also afford some theoretical recognition to nationalist sentiment, but these too are liberals seeking to extend the principle of tolerance to "sub-nationalities" within state borders. Indeed all varieties of theorist – Marxists, democrats, conservatives, feminists – have had to confront the nationalist phenomenon in their own way, but full-throated defenders of normative nationalism are very rare (Kane, 2008, 2014).

It was always thus according to the author of a famous contemporary work on nationalism. Benedict Anderson, contrasting nationalism's political power with its "philosophical poverty," noted that, "unlike most other isms, nationalism has never produced its own grand thinkers: no Hobbeses, Tocquevilles, Marxes, or Webers" (Anderson, 1983: 5). Most of the vast modern literature on nationalism is produced not by theorists but by historians, sociologists, social psychologists or anthropologists more likely to denounce nationalism than to defend it. Even Tom Nairn, who treats nationalist movements sympathetically, describes nationalism's "Janus" nature as "both healthy and morbid" in its equal display of progressive and regressive tendencies (Nairn, 1981: 347-8). The main aim has been, not to defend nationalism, but to *explain* it, and often − after the manner of Marx's explanation of religion − to *explain it away* as a potentially destructive secular illusion.

Yet the illusion is not dispelled. The continuing power of the nationalist impulse is an embarrassment for political theorists because it seems dependent on irrational, or non-rational, passions rather than on

respectable (that is, rational) political theory. It is embarrassing because rational theories seem themselves critically dependent on a prior national principle. The free institutions of a liberal government, John Stuart Mill said (1972: 392), were almost impossible in a state containing mixed nationalities that precluded "fellow-feeling" and sense of common identity. John Rawls (1993) accepted Mill's contention that "common sympathies" must exist to create a 'people,' then theorized how a liberal state could extend rights of toleration beyond individuals to 'decent' peoples (in non-liberal states) to form a system of peaceful international relations. Will Kymlicka tried to reconcile principles of individual right with the existence of sub-national peoples *within* states by admitting a form of group right attaching to such peoples in a 'multi-cultural', yet nevertheless liberal, society (Kymlicka, 1995a, 1995b).

Pierre Manent (1997: 96-99), focusing on democracy rather than liberalism, argued that the democratic principle cannot itself define the space in which it is to operate and must rely on other ideas, including that of the cohesive nation, to define it first; democrats may regard "the nation" as a "contingent and arbitrary legacy of the predemocratic age," but they cannot deny its practical necessity. Jürgen Habermas (1997: 171) accepted this contingent connection, arguing that nationalism had formed an historical precondition for the democratization of state power: "A democratic basis for the legitimation of domination would not have developed without national self-awareness, because it was the nation that first created solidarity between persons who until then had been strangers to each other." Nevertheless, Habermas (1998) believed the grotesque history of the twentieth century had revealed the urgent necessity for democratic states to shed their dependency on a people's nation (*Volksnation)* and move toward supranational, cosmopolitan forms of integration.

The theoretical inconvenience of nationalism also confronted Marxism-Leninism after the dream of world revolution became the doctrine of "socialism in one country," leading eventually to socialist countries split along national lines. Both Marx and Lenin took an instrumental view and advised tactical alliance with some nationalist groups in the struggle for socialism, but it was a moot question which allegiance would emerge victorious. Stalin was forced to appeal to Russian nationalism to inspire the common soldiers defending the Soviet Union during World War II: "We are under no illusion that they are fighting for us [the communists]," he said. "They are fighting for Mother Russia" (cited Miner, 2003: 67).

Certain general assumptions about human nature underlie nationalist theorizing, namely, that human beings are intrinsically social-cultural creatures, either born or accepted into particular cultural communities that both shape them and are sustained by them, in and through which they find much of their meaning and significance, and to which they inevitably owe certain duties and loyalties. These inform but do not define nationalism, for they may apply to any cultural group. When, how and why any set of people come to conceive of themselves as part of the "imagined community" called a nation (rather than a tribe, a people, or the subjects of a kingdom or empire) is one of the great questions posed by the nationalist phenomenon. What is certain is that nationalism, whatever appeal it makes to culture, is a *political* ideology and thus always assumes political objectives, most centrally that the self-conceived nation be politically established, consolidated, preserved and defended. The inherently political character of nationalism explains its apparent inseparability from the modern state, which (despite the hopes of fears of globalization theorists) remains the central arena of modern political action and intention (Kane, 2014: 15).

Switzerland: A Puzzle-Case for Nationalism Theorists[1]

Switzerland is a case that puzzles not only scholars of nationalism, but also those working on migration and citizenship. How did a state develop that simultaneously emphasizes internal ethnic and linguistic heterogeneity and tolerance and has produced one of the most restrictive immigration and naturalization regimes in Europe? As a multilingual, multiethnic (French, German, Italian, and Rheto-Roman speakers) and federal state, Switzerland is often discussed as a case that does not fit the common theories of nation-state formation. For those, like Ernest Gellner, who perceived linguistic and cultural homogeneity as a given condition of nationalism and nation-state formation, Switzerland was treated as an exception. For others, like Ernest Renan, who emphasized a shared political history as the foundation of the national imaginary, Switzerland was a paradigmatic example. In general, the debate revolved around whether Switzerland, with its multilinguistic character, could be considered an example of civic nationalism, a multinational state or an example of constitutional patriotism (Helbling and Stojanovic, 2011).

Newer research, however, claims that Switzerland might not be an exceptional case, but rather an imagined nation that has been shaped by mechanisms similar to those in the states surrounding it (Altermann, et.al. 1998). Switzerland might best be understood as a multiethnic nation in which the nation comprises several subnational ethnolinguistic communities. Moreover, multiethnicity represents a pivotal element of Swiss national identity, particularly since World War I, when a collective Swiss national identity came to predominate over local identities. The fact that different language groups have lived together peacefully under one political roof is a matter of considerable pride for the Swiss and forms the core of official nationalism to this day (Wimmer, 2002). The lack of cultural and linguistic homogeneity is not seen as a deficiency, but has instead become the very core of the Swiss national imaginary: Switzerland is often referred to as a "nation by will" *(Willensnation)*, a termthat is used in almost every speech celebrating national days and symbols.

But this particular collective nationbuilding process, which was based on a multiethnic and, until World War I, radically republican concept of the nation, was simultaneously accompanied by a principle of exclusion along national lines, particularly with regard to immigrants.The development of a common Swiss national identity that was able to embrace linguistic-local and cantonal belonging worked only by excluding outsiders (Arlettaz and Arlettaz, 2004). During the first sixty years after the foundation of the modern Swiss state in 1848, there was almost no discrimination against foreigners with regard to temporary residency, permanent settlement, or economic activity, and a liberal naturalization regime was in place. During and after World War I, immigrants' access to rights was limited, the naturalization process became more restrictive, and immigrants were subjected to cultural and ethnic bias (Dahinden, 2014).

Switzerland today has one of the most restrictive naturalization regimes in Europe, and political struggles concerning naturalization mostly revolve around the question of how to ensure that only those persons who correspond to a fuzzy idea of being "Swiss" will be naturalized. While a liberal conception of nationhood prevails in some municipalities, mainly in the Frenchspeaking cantons (in these cantons foreigners often have the right to vote at the communal or cantonal levels), in others an ethnic

[1] In this section of the study, Dahinden (2016: 1-3) had been widely benefited.

understanding of citizenship has emerged (Studer, et.al. 2008). This point is important because it shows that a uniform consensus on the nature of Swiss nationhood does not exist, even among political actors in Switzerland.

Historically, what has been particularly relevant for the closure of the Swiss national boundary was the myth of a small country that had to fight against "overforeignization" *(Überfremdung)*. This powerful myth was particularly well suited to boosting a Swiss imagined community without questioning its internal cultural and linguistic heterogeneity because it offered self-affirmation *ex negativo* (Kury, 2003). The use of the term "overforeignization" is peculiar to the Swiss and has been part of most political debates since the end of the nineteenth century. It first emerged within government administration, trade unions, and civil society; it was later mobilized by right-wing popular initiatives with regard to immigration and integration; and it was directly inscribed in migration laws. For example, the first Federal Law of Residence and Establishment of Foreigners, which was in force between 1931 and 2007, stipulated that immigration must be regulated to meet the nation's economic needs and guard against "overforeignization." This kind of thinking is still employed by contemporary anti-immigrant movements like the Swiss People's Party; their referendum "against mass immigration" has been accepted by the Swiss population in February 2014 and aims to reintroduce quotas on the number of foreigners allowed to work in Switzerland. Hence, while ethnic and linguistic diversity among the Swiss is perceived as a virtue, ethnic diversity with regard to migrants continues to be regarded as highly problematic (Dahinden, 2016: 1-3).

Swiss Diversity: A Rich Pool for Multi-ethnicity

The national census indicated that there were several religious groups of significant numbers, a group of persons declaring no religious affiliation, as well as a group that declined to disclose its religious affiliation. The detailed list of all religious groups in Switzerland consists of 491 groups (Baumann and Stolz, 2007). The Federal Constitution of the Swiss Federation guarantees freedom of conscience and religion in Article 15, guaranteeing freedom of choice in the matter of choosing one's religious affiliation, and the right to belong to a congregation of one's choice. The Islamic community is the third largest after the Catholic and Protestant groups. The majority of the Islamic immigrants are from post-Yugoslavian countries and Turkey. As a whole, the Islamic community is very varied, and comprises about 100 nationalities (Ratajczak, 2014: 8).

The multi-lingual aspect of Switzerland entails different connotations. On the one hand, the constitution of the Swiss Federation gives the four languages mentioned above the status of official languages. Linguistic autonomy is guaranteed by the 'territorial concept', according to which cantons are obliged to protect the traditional language of their regions. Thus, no community can be forced to use an official language other than its own. In accordance with the constitution, these cantons define their official languages in such a way as to ensure harmonious coexistence between different language communities, taking into account the linguistic traditions of the given region. The constitution also imposes on the

Federation specific tasks connected with the multi-lingual nature of the country. The Federation also provides aid and support for the maintenance and development of Italian and Romansch in the Ticino and Graubünden cantons (Stojanovic, 2006: 183-202). As a result of growing immigration, the language map of Switzerland is changing. Today, 9% of the population claim that they do not use any of the four national languages in Switzerland. The multi-lingualism of the Swiss is taking another form. Officially,

Switzerland is a country of four official languages. In reality it is a land of 'forty languages', including dialects, that are used on a daily basis (Prodolliet, 2007: 4-5).

Proponents of constitutional patriotism advocate the promotion of a political national identity. Whether a national identity founded on common political values is viable, however, remains a matter of dispute. The Swiss nation is one of the few empirical cases cited by those who argue that a political national identity can be a sufficient guarantor of institutional stability and social coherence; indeed, Switzerland is widely regarded as a prototype of the political nation (Eugster and Strijbis, 2011). The Swiss case thus highlights potential weaknesses in some of the most prominent theories of nationalism developed in historical sociology. So far, Wimmer (2011) introduced a different approach less focused on the grand processes of economic or cultural modernisation at the core of Deutsch's, Gellner's and Anderson's approaches. Rather, it introduces a more modest political sociology perspective that tries to identify the precise conditions under which different forms of national identity develop. In other words, it shifts the focus onto those political factors – the configurations of actors, the networks of alliances between them, the power relations that link them to state authority – that are largely absent from the classical approaches discussed above. Such a political sociology approach allows us to explain where in a social landscape the boundaries of the nation are drawn; or, to put it differently, which ethnic communities are included in a national project and which ones remain outside of its imaginations.

In his study, Wimmer (2011) concentrated on one aspect of the overall question and try to explain not so much why Swiss nationalism developed or why it was later embraced by the population at large, but why it developed in a multiethnic form. To answer this specific question, a relational argument proved to be the most effective (Wimmer, 2011). It assumes that networks of political alliances and the power relations between them determine which existing categorical cleavages – nations, ethnic groups, social classes, regions, religions, provinces or tribes – will become politically salient and the focus of popular identification. This assumption is shared by a recent strain of comparative historical work, including that of Roger Gould, Charles Tilly, Eiko Ikegami, Karin Barkey and others. It has shown that such cross-class networks of alliances, rather than social classes and their factions (as assumed in older Marxist or Weberian approaches) represent the building blocks of political life and the basis on which politically relevant collective identities are formed.

Thus, in the Swiss case, it is appropriate to identify 1848 as the crucial transition to nation-statehood. After a short civil war, the loose alliance of cantons became a federal state, the last medieval privileges were abolished and equality of all citizens was introduced. The second historical moment that our analysis should focus upon is the First World War, during which – for the first and only time in the Confederation's history – the different language groups drifted politically apart, pulled by conflicting loyalties towards either Germany or France. This represents, in other words, a crucial turning point, during which history could have taken another path towards the development of ethnic nationalism, a language-based reorganisation of the state into a tri-national entity, or perhaps even its eventual break-up along linguistic boundaries. Following the sequential nature of the argument, we need first to analyse the structure of political networks in Switzerland that had developed before 1848 because these provided not only the new political elite, but also the infrastructure of relationships through which the political mobilisation of the population proceeded in the age of mass politics after 1848. Of crucial importance were the networks of civil society organisations that spread all over the country during the ancien re´gime, propelled by increased literacy and the rise of commerce and manufacturing. Rather than

leading directly to the imagining of nations, as in Anderson's or Gellner's account, Wimmer (2011) argued that the uniform spread of literacy and economic modernisation across the entire territory of the Confederacy produced an integrated, cross-cutting network structure that provided the political basis for the development of a multiethnic nationalism during the second half of the nineteenth century.

The analysis of the Swiss case demonstrates that we need to take genuinely political factors into account in order to explain which types of ethnic categories are transformed into nations and where the boundaries of national belonging in a heterogeneous cultural landscape will be drawn. The structure and reach of political alliances turns out to be crucial in that regard, thus lending further support to a relational and power-configurational account of political identity formation that has been developed in past years. Where the political alliances of the elites controlling the nation-building project reach across an ethnic divide, become institutionalised and organisationally stabilised, a pan-ethnic national identity will develop. Where the networks of political alliances are bounded by ethnic divisions and, importantly, when such ethnically defined networks are excluded from access to state power, ethnicity will be politicised and ethno-national identities will emerge. The boundaries of political networks during the early periods of nation-building and the power configuration between them thus crucially shape the contours of the nation (Wimmer, 2011).

In relation to Ernest Gellner's argument, a political sociology approach highlights the constellations of power and alliance that explain the shift to the nation-state independent of the logic of labour-market mobility (for empirical evidence, see Wimmer and Feinstein, 2010). Compared to Ernest Renan's and Max Weber's theory of nationalism as an expression of political will, it highlights the networks of actors within which such a political force can emerge, and the configurations of power that allow them to overcome the forces of the past and to realise their dream of political self-rule and cultural autonomy.

Conclusion

Our goal has been to answer the question of whether the Swiss should be considered a political nation. What seemed to be a simple question ultimately required a considerable number of conceptual and empirical steps. The first step consisted of making explicit our understanding of national identity and establishing that, according to such an understanding, Switzerland constitutes a mono-national state. Next we developed a more nuanced typology of national identities, which incorporated recently raised criticisms and allowed us to empirically test the notion of the Swiss political nation. While this typology is more sensitive to the plurality of perceptions of national identity than former ones, we cannot be sure that citizens and politicians actually apply the categories placed at their disposition in surveys.

This uncertainty suggests the need for qualitative research that tries to infer the categories that constitute peoples' everyday conception of the Swiss nation. This method-inherent limitation of our approach, however, does not invalidate our result: the Swiss are not primarily a political nation. A large majority of Swiss citizens and politicians imagine the Swiss nation in cultural terms as well. The cultural aspect of the Swiss national identity consists of the perception that the Swiss are a culturally diverse community–a paradigmatic case of unity in plurality. This Swiss cultural pluralism, however, should not be confused with multiculturalism, i.e. openness to all cultures. Swiss cultural pluralism is exclusively limited to native cultures and is characterized by strong delineation of immigrant cultures.

If Swiss national identity in the early 21st century is based on imagined communities that are both political and cultural in nature, then advocates of constitutional patriotism have lost an important exhibit in their case for the feasibility of a purely political nation. Of course, this is not to say that the idea of constitutional patriotism is not worth propagating. Still, our findings raise the question of whether the larger political nation under construction – the European Union – should put more emphasis on the cultural dimension. This is arguably a difficult task in such a culturally fragmented community. But as Switzerland shows, a nation can establish cultural pluralism as the essence of its cultural identity (Eugster and Strijbis, 2011).

References

Altermann, U., Bosshart-Pfluger, C., and Tanner, A. (1998), Die Konstruktion einer Nation [The Construction of a Nation], Chronos Verlag, Zürich.

Anderson, B. (1983), Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso, London.

Arends-To´th, J. and Van de Vijver, F. J. R. (2003), "Multiculturalism and acculturation: Views of Dutch and Turkish–Dutch", European Journal of Social Psychology, no. 33, pp. 249-266.

Arlettaz, G. and Arlettaz, S. (2004), La Suisse et les etrangers. Immigration et formation nationale (1848–1933) [Switzerland and Foreigners: Immigration and the Creation of the Nation-State (1848–1933)], Editions Antipodes & Société d'Histoire de la Suisse romande, Lausanne.

Baumann, M. and Stolz, J. (2007), Eine Schweiz-viele Religionen. Risiken and Chancen des Zusammenlebens, Verlag, Bielefeld.

Dahinden, J. (2014), "'Kultu' als Form symbolischer Gewalt: Grenzziehungen im Kontext von Migration am Beispiel der Schweiz ['Culture' as a Form of Symbolic Violence: Boundaries in the Context of Migration in the Case of Switzerland]." InKultur, Gesellschaft, Migration: Die reflexive Wende in der Migrationsforschung [Culture, Society, Migration: The Reflexive Turn within Migration Studies], edited by Boris Nieswand and Heike Drotbohm, VS/Springer, Wiesbaden, pp. 97-122.

Downing, J. and Husband, C. (2005), Representing "Race": Racisms, Ethnicities and Media, Sage, London.

Fenton, S. (2003), Ethnicity, Polity Press, Cambridge.

Eugster, B. and Strijbis, O. (2011), "The Swiss: A Political Nation?", Swiss Political Science Review, vol. 17, no. 4, pp. 394-416.

Habermas, J. (1997), A Berlin Republic: Writings on Germany, Trans. Steven Rendall, University of Nebraska Press, Lincoln.

Habermas, J. (1998), "On the Relation between the Nation, the Rule of Law, and Democracy", In C. Cronin and P. De Greif (Eds.), The Inclusion of the Other, MIT Press, Cambridge, MA.

Helbling, M. and Stojanovic, N. (2011), "Switzerland: Challenging the Big Theories of Nationalism", Nations and Nationalism, vol. 17, no. 4, pp. 712-717.

Joppke, C. (2005), “Exclusion in the Liberal State: The Case of Immigration and Citizenship Policy”, European Journal of Social Theory, no. 8 (February), pp. 43-61.

Kane, J. (2008), “Liberal Nationalism and the Multicultural State”, In G. Levey (Ed.), Political Theory and Australian Multiculturalism, Berghan Books, New York.

Kane, J. (2014), “Nationalism”, School of Government and International Relations, Griffith University, Queensland, In M. Gibbons (Ed.), Encyclopedia of Political Thought, Wiley & Sons, London, pp. 1-18.

Kury, P. (2003), Über Fremde reden. Überfremdungsdiskurs und Ausgrenzung in der Schweiz 1900–1945 [Discoures of Overforeignization and Exclusion in Switzerland, 1900–1945], Chronos Verlag, Zürich.

Kymlicka, W. (1995a), Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, Calendon Press, Oxford.

Kymlicka, W. (ed.) (1995b), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press, Oxford.

Kymlicka, W. (1998), Finding our way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada, Oxford University Press, Oxford.

Kymlicka, W. (2002), “Multiculturalism and Minority Rights: West and East”, Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, no. 4., pp. 1-27.

Manent, P. (Eds.) (1997), “An Intellectual History of Liberalism”, Journal of French and Francophone Philosophy, vol. 9, no. 1, pp. 86-102.

Mill, J. S. (1972), Utilitarianism; liberty; representative government; selections from Auguste Comte and positivism, J. M. Dent, London.

Miner, S. M. (2003), Stalin’s Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics, 1941-1945, University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Nairn, T. (1981), The Break-Up Of Britain, New Left Books, London.

Prodolliet, S. (Ed.) (2007), “Vielsprachige Schweiz!”, Terra Cognita, no. 10, pp. 4-5.

Ratajczak, M. (2014), “Multi-cultural Switzerland: Multicultural Public Service Media?”, Politologiczny, no. 3, pp. 7-18.

Rawls, J. (1993), “The Law of Peoples”, Critical Inquiry, vol. 20, no. 1, pp. 36-68.

Siapera, E. (2010), Cultural diversity and Global Media – The Mediation of Difference, Wiley-Blackwell, Oxford.

Smolicz, J. (1999), Wspó³kultury Australii, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

Stojanovic, N. (2006), “Direct Democracy: a Risk or an Opportunity for Multicultural Societies? The Experience of the Four Swiss Multilingual Cantons”, International Journal on Multicultural Societies, vol. 8, no. 2, pp. 183-202.

Studer, B., Arlettaz, G., and Argast, R. (2008), Das Schweizer Bürgerrecht: Erwerb, Verlust, Entzug von 1848 bis zur Gegenwart [Swiss Citizenship: Aquisition, Loss and Removal from 1848 to the Present], Neue Zürcher Zeitung, Zürich.

Szahaj, A. (2004), E Pluribus Unum? Dylematy wielokulturowooeci i politycznej poprawnooeci, Universitas, Kraków.

Wimmer, A. (2002), Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity, Cambridge University Press, Cambridge.

Wimmer, A. (2011), "A Swiss Anomaly? A Relational Account of National Boundary-Making", Nations and Nationalism, vol. 17, no. 4, pp. 718-737.

Wimmer, A. and Feinstein, Y. (2010), "The Rise of the Nation-state Across the World, 1816 to 2001", American Sociological Review, vol. 75, no. 5, pp. 764-790.

KURUMA BAĞLILIKTA (DUYGUSAL BAĞLILIK, DEVAM BAĞLILIĞI VE NORMATİF BAĞLILIK) KİŞİSEL ÖZELLİKLERİN ROLÜ; NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Dr. Sezen GÜNGÖR

Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Meslek Yüksekokulu

Nihan TOMRİS KÜÇÜN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Davranış Bilimleri ve Biyometrik Ölçüm Laboratuvarı

Öz

Örgütsel bağlılık, günümüzde önemi hızla anlaşılmaya başlanan ve hakkında çok fazla çalışma yapılan bir konudur. Bu konuda reel sektör-kamu sektörü ve diğer pek çok ayrımda çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, akademik personelin örgütsel bağlılıklarının demografik özelliklerden etkilenme derecesinin tespit edilmesidir. Bu amaçla Namık Kemal Üniversitesi akademik personeli ele alınmış ve hazırlanan anket formları personele cevaplatılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, örgütsel bağlılık faktörlerinden devam bağlılığının herhangi bir demografik değişkenle korelasyonu veya ilişkisi tespit edilememiş, normatif bağlılık ile eğitim düzeyi ve akademik unvan değişkenlerinin ilişkisi ile duygusal bağlılık ve kurumda çalışma süresi ve akademik hayatta çalışma süresi değişkenlerinin ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografik özellikler, örgütsel bağlılık, normatif bağlılık, duygusal bağlılık, devam bağlılığı, akademik personel.

THE ROLE of PERSONAL CHARACTERISTICS in ORGANIZATIONAL COMMITMENT (EMOTIONAL COMMITMENT, CONTINUITY COMMITMENT and NORMATIVE COMMITMENT); CASE STUDY of NAMIK KEMAL UNIVERSITY

Abstract

Organizational commitment is a subject that has been started to be understood quickly and is being studied very much. The purpose of this study is to determine the extent to which the organizational

commitment of academic staff is affected by demographic characteristics. For this purpose, Namık Kemal University academic staff were handled and prepared questionnaire forms were answered by the staff. According to the findings, the correlation or the relationship between continuity commitment and any demographic factors was not determined. Notwithstanding, two interactive relations draw the attention; firstly, between normative commitment and education level and academic title; secondly, between emotional commitment and duration of institutional work and duration of academic life.

Key Words: Demographic factors, Normative commitment, Organizational commitment, Emotional commitment, Continuity commitment, Academic staff

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, bağlılık ve örgüt kavramlarının birleşiminden meydana gelmiştir ve iş görenin; örgütün hedeflerine ve değerlerine olan inancını, örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmesi için çaba sarf etme isteğini, örgüt üyesi olarak kalmaya karşı duyduğu arzuyu ifade etmektedir. Mowday vd.'nin çalışmalarında kullandıkları ifade şöyledir: *Şirketinize sadık olun, şirketiniz de size sadık olacaktır* (Mowday, Porter ve Steers, 1982).

Meyer ve Allen, (1991) örgütsel bağlılık temelde üç bileşen modeli ile açıklamaktadır: duygusal bağlılık, Devamlı bağlılık ve Normatif bağlılık.

Duygusal bağlılık: İş görenlerin örgütlerinin değerlerini, hedeflerini ve amaçlarını benimsedikleri oranda hissettikleri bağlılıktır. Duygusal bağlılık işle ilgili davranışlarda en kuvvetli bağlılıktır (katılım, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi.).

Devam bağlılığı: Çalışanların örgütte büyük oranda ihtiyaçlar nedeniyle kalması, ayrılma durumunda karşılaşabilecekleri zararları telafi edememe endişesi veya kalması durumdaki kazançların (gelir, kıdem, emeklilik gibi.), yoksunluğunu yok sayamayacakları durumda hissettikleri bağlılıktır.

Normatif bağlılık: Kişinin örgütte çalışmayı kendisine görev addetmesi ve örgütüne bağlılık göstermenin doğru olduğunu düşünmesidir (McMahon, 2007, 2-5).

Örgütsel bağlılığı etkileyen ve belirleyen çeşitli faktörler vardır.

İş görenlerin örgüte bağlılığını etkileyen bu faktörler şöyle sıralanmaktadır (Balay, 2000; Çetin, 2004, 99):

1- Yaş, cinsiyet ve deneyim.

2- Örgütsel adalet, güven, iş tatmini.

3- Rol belirliliği, rol çatışması.

4- Yapılan işin önemi, alınan destek.

5- Karar alma sürecine katılım, işin içinde yer alma.

6- İş güvenliği, tanınma, yabancılaşma.

7- Medeni durum, ücret dışında sağlanan haklar.

8- Çaresizlik, iş saatleri, ödüller, rutinlik.

9- Terfi olanakları, ücret, diğer iş görenler.

10- Liderlik davranışları, dışarıdaki iş olanakları, iş görenlere gösterilen ilgi.

Metodoloji ve Bulgular

Çalışmanın Metodu, Ana kütlesi ve Örneklemi

Çalışmanın temel hipotezi kişilerin örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özellikleri ile ilişkili olduğu yönündedir. Çalışmanın anakütlesini Türkiye'deki üniversitelerde çalışan akademik personel oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet sakıncaları nedeniyle çalışmada örneklem olarak Namık Kemal Üniversitesi seçilmiş ve hazırlanan anket formu Namık Kemal Üniversite akademik personeline cevaplatılmıştır.

Çalışma kapsamında üniversite genelinde 95 akademisyenle görüşülmüş ve anket formu cevaplatılmıştır. Cevaplatılan anket formlarından 21 tanesi analizden elenmek durumunda kalmış ve çalışmaya 74 anket formu ile devam edilmiştir.

Çalışmada örgütsel bağlılık düzeylerinin ölçülmesinde Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen üçlü örgütsel bağlılık ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek katılımcılara cevaplatıldıktan sonra faktör analizleri ve güvenirlik analizleri yapılmış ve sonuçlar bölümünde raporlanmıştır.

Çalışmanın istatistik analizleri SPSS 22.0 paket programında tamamlanmıştır. Analizler hipotezlerin kabul veya reddedilmesi ile yorumlanmıştır.

Sonuçlar

Katılımcıların sosyal ve demografik özellikleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, akademik unvan, kurumda çalışma süresi ve akademik hayatta çalışma süresi açısından değerlendirilmiştir. Değişkenlere ait veriler aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Boyut	**Değer**	**Frekans**	**Yüzde**
Cinsiyet	Erkek	41	55,4
	Kadın	33	44,6
	TOPLAM	**74**	**100**
Yaş	25 yaş altı	1	1,4

	25-31 yaş arası	10	13,5
	32-38 yaş arası	16	21,6
	39-45 yaş arası	25	33,8
	46 yaş ve üstü	22	29,7
	TOPLAM	**74**	**100**
Medeni durum	Evli	51	68,9
	Bekâr	23	31,1
	TOPLAM	**74**	**100**
Eğitim düzeyi	Lisans	7	9,5
	Yüksek lisans	36	48,6
	Doktora	31	41,9
	TOPLAM	**74**	**100**
Akademik unvan	Prof. Dr.	11	14,9
	Doç. Dr.	5	6,8
	Yrd. Doç. Dr.	13	17,6
	Öğr. Gör.	40	54,1
	Arş. Gör.	3	4,1
	Diğer	2	2,7
	TOPLAM	**74**	**100**
Kurumda çalışma süresi	1 yıldan az	6	8,1
	1-5 yıl arası	20	27,0

	6-10 yıl arası	8	10,8
	11 yıldan çok	40	54,1
	TOPLAM	**74**	**100**
Akademik hayatta çalışma süresi	1 yıldan az	4	5,4
	1-5 yıl arası	13	17,6
	6-10 yıl arası	5	6,8
	11 yıldan çok	52	70,3
	TOPLAM	**74**	**100**

Tablo 5-Katılımcıların demografik özellikleri

1.Faktör analizleri

Örgütsel bağlılık ölçümünde kullanılan ölçeğe faktör analizi yapılmış ve aşağıdaki faktör sonuçları elde edilmiştir.

Örgütsel Bağlılık Faktör Analizi			
Maddeler	**Duygusal bağlılık**	**Devamlılık bağlılığı**	**Normatif bağlılık**
Kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	,985		
Kişisel değerlerimle kurumun değerlerini birbirine çok benzer buluyorum.	,883		
Kurum benim sadakatimi hak ediyor.	,831		
Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım.	,823		
Kurumda kendimi ailenin bir parçası gibi hissediyorum.	,790		
Kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.	,760		
Benzer nitelikte bir iş olsa bile, şu anda başka bir işyerinde çalışmazdım.	,540		

Benim avantajıma olsa bile, kurumdan şimdi ayrılmak bana doğru gelmiyor.	,391		
Başka bir iş ayarlamadan kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum.		,850	
Benim için kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.		,830	
Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılmamın kişisel fedakârlık gerektirmesidir.		,758	
Kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip oluğuma inanıyorum.		,729	
Kurumda kalmam, istekten ziyade gerekliliktir.		,513	
Kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk duyarım.			,895
Kuruma çok şey borçluyum.			,891
Kurumun gelecekte nerde olacağı benim için gerçekten önemli.			,730
Kurumdan şimdi ayrılmanın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum.			,723

Tablo 6-Örgütsel bağlılık ölçeği faktör analizine ilişkin güvenirlik analizi

Yapılan faktör analizine göre duygusal bağlılık düzeyini ölçen 8 soru, devam bağlılığı düzeyini ölçen 5 soru ve normatif bağlılığı ölçen 4 soru tespit edilmiştir. Sonuçlar Allen ve Meyer (1990) çalışmalarındaki faktör yükleri ile tutarlı bulunmuştur.

2.Değişkenlerin güvenilirlik analizleri

Çalışmada kullanılan örgütsel bağlılık ve kişilik ölçeklerinin iç tutarlılık düzeyleri aşağıdaki gibidir.

Ölçek	**Ölçek boyutları**	**Soru sayısı**	**Aritmetik ortalamalar**	**Cronbach alfa değeri**
Örgütsel bağlılık		17		0,799
	Duygusal bağlılık	8	3,971	0,919
	Devam bağlılığı	5	2,624	0,827
	Normatif bağlılık	4	3,733	0,878

Tablo 7- Örgütsel bağlılık ölçeği güvenilirlik çalışması

Yapılan faktör analizine göre ölçeğin ve faktörlerin Cronbach alfa düzeyleri oldukça güvenilir seviyede bulunmuştur.

1.Kişisel özelliklerin kuruma bağlılıkla etkileşimi

Kişisel özellikler ve kuruma bağlılık etkileşimini ölçmek üzere tüm kişisel özellikleri açısından örgütsel bağlılık faktörlerinde anlamlı bir fark aranmış, değişkenlerdeki farklılıklara göre independent t test ve one-way anova testleri uygulanmıştır. Sonuçlar aşağıda rapor edilmiştir.

Değişken	**Test**	**Faktörler**	**Test sonucu**	**P değeri**
Cinsiyet	Independent t test	Faktör 1	-1,473	0,145
		Faktör 2	0,495	0,622
		Faktör 3	0,927	0,357
Medeni durum	Independent t test	Faktör 1	1,246	0,217
		Faktör 2	0,075	0,941
		Faktör 3	0,461	0,412
Yaş	One-Way Anova	Faktör 1	0,775	0,545
		Faktör 2	1,103	0,359

		Faktör 3	1,018	0,404
Eğitim durumu	One-Way Anova	Faktör 1	0,332	0,719
		Faktör 2	1,599	0,209
		Faktör 3	6,639	**0,002***
Akademik ünvan	One-Way Anova	Faktör 1	0,828	0,534
		Faktör 2	2,324	0,052
		Faktör 3	5,718	**0,000***
Kurumda çalışma süresi	One-Way Anova	Faktör 1	3,136	**0,031***
		Faktör 2	1,814	0,153
		Faktör 3	2,716	0,051
Akademik hayatta çalışma süresi	One-Way Anova	Faktör 1	1,977	0,125
		Faktör 2	3,559	**0,019***
		Faktör 3	1,134	0,341

Tablo 8-Örgütsel bağlılık faktörleri ile demografik özelliklerin ortalamalar arasında fark testleri

Analiz sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum ve yaş değişkenlerinde gruplar arasında örgütsel bağlılık düzeyleri açısından ortalamalar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Buna karşın eğitim durumu ve akademik ünvan açısından normatif bağlılık düzeyi gruplar arasında farklılaşmaktadır (p=0,002 ve p=0,000). Kurumda çalışma süresi açısından duygusal bağlılık düzeyi farklılaşırken akademik hayatta çalışma süresi açısından ise devam bağlılığı farklılaşma göstermiştir.

Kişisel özellikleri yansıtan değişkenler ile örgütsel bağlılığın faktörleri arasındaki korelasyon ve ilişki analizleri sonuçları da aşağıda gösterildiği gibidir.

Korelasyon analizi	**Faktör 1**		**Faktör 2**		**Faktör 3**		**Ki-Kare analizi**	
	Value	**p**	**Value**	**p**	**Value**	**p**	**Value**	**p**
Cinsiyet	0,171	0,145	-0,058	0,622	-0,109	0,357	59,834	0,373
Medeni durum	-0,145	0,217	-0,009	0,941	0,097	0,412	67,776	0,155
Yaş	0,072	0,540	0,034	0,776	-0,178	0,130	277,775	**0,014***
Eğitim düzeyi	-0,092	0,434	-0,106	0,368	-0,292	**0,012***	145,779	**0,024***
Akademik unvan	-0,133	0,259	-0,172	0,142	0,404	**0,000***	344,646	**0,009***
Kurumda çalışma süresi	0,338	**0,003***	0,046	0,696	0,022	0,853	216,450	**0,011***
Akademik hayatta çalışma süresi	0,251	**0,031***	0,176	0,134	-0,155	0,187	222,000	**0,005***

Tablo 9-Örgütsel bağlılık faktörleri ile demografik özellikler arasında korelasyon ve Ki-kare analiz sonuçları

Yapılan analiz sonucuna göre yaş değişkeninin örgütsel bağlılıkla ilişkisi tespit edilmiştir (p=0,014). Aynı değişkende duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinde korelasyona rastlanmamıştır.

Örgütsel bağlılık düzey ile eğitim düzeyi, akademik unvan, kurumda çalışılan süre ve akademik hayatta çalışma süresi arasında ise sırasıyla 0,024; 0,009; 0,011 ve 0,005 anlamlılık düzeylerinde ilişkiler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi ile normatif bağlılığın negatif yönlü korelasyonu ve akademik ünvanın normatif bağlılık ile pozitif yönlü korelasyonları dikkat çekmektedir. Daha önce yapılan Anova test sonuçları birlikte ele alındığında eğitim düzeyi ve akademik unvan değişkenlerinin normatif bağlılık düzeyini belirlemede önemli bir etken olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Son olarak kurumda çalışma süresi ve akademik hayatta çalışma süresi ile duygusal bağlılık arasında görülen korelasyonlar dikkat çekicidir. Yine Anova test sonuçları da dikkate alındığında bu iki değişkenin duygusal bağlılık

düzeyini belirlemede etkili oldukları söylenebilir. Devam bağlılığı ile herhangi bir demografik özellik arasında bir ilişkiye veya korelasyona rastlanmamıştır.

Sonuç ve değerlendirme

Cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenleri ele alındığında anket formunda hazırlanan gruplar arasında örgütsel bağlılık açısından ortalamalar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Ayrıca bu değişkenlerin örgütsel bağlılık faktörlerinden herhangi biriyle bir korelasyonuna veya ilişkisine de rastlanmamıştır.

Öte yandan eğitim düzeyi ve akademik ünvanın normatif bağlılıkla arasında ilişkiye rastlanmıştır. yapılan korelasyon analizi sonucuna göre de eğitim düzeyi ile normatif bağlılık arasında negatif bir korelasyon gözlenmiştir. Akademik unvan ise normatif bağlılıkla pozitif korelasyon göstermektedir. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça akademisyenlerin normatif bağlılıkları azalmaktadır. Ancak akademik kariyerinde yükseliş görülen akademisyenlerde ise kuruma karşı sorumluluk hissetme, kendini kurumda kalma mecburiyeti hissetme duyguları yoğunlaşmaktadır.

Kurumda çalışma süresi ve akademik hayatta çalışma süresi değişkenleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden duygusal bağlılık etkileşimine bakıldığında ise değişkenler arasında pozitif yönlü hareket etme ve ilişkiler göze çarpmaktadır. Buna göre katılımcıların kurumda çalışma süresi ve akademik hayatta çalışma süreleri arttıkça duygusal bağlılıkları da artmaktadır. Kurumla özdeşleşme, kurumla arasında bir bağ hissetme, kendini kurumun parçası olarak görme duyguları da artmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki çalışmalara ışık tutması ve daha yüksek sayıdaki örneklemlerde tekrar etmesi durumunda daha kesin sonuçlar elde edileceği umulmaktadır.

K**aynakça**

Stuart-Hamilton I. (2007). Dictionary Of Psychological Testing, Assessment And Treatment. 2.Edition, Jessica Kingsley Publishers.

Dal V. (2009). Farklı Kişilik Özelliklerine Sahip Bireylerin Risk Algılarının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Cüceloğlu D. (2007). İnsan Ve Davranışı,: Psikolojinin Temel Kavramları. Remzi Kitabevi, 16. Basım.

İnanç B. Y. ve Yerlikaya E. E. (2012). Kişilik Kuramları. Pegem Akademi, 6. Baskı.

Şenyuva H. Ş. (2007) Aydın İlinden Alınan Normal Bir Örneklemde Kişilik Bozukluklarının Yaygınlık Çalışması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Anabilim Dalı.

Cornelis Fm, Van Lieshout. (2000). Lifespan Personality Development: Self-Organising Goal-Oriented Agents And Developmental Outcome. International Journal Of Behaviour Development, 24 (3): 276–288.

Isır T. (2006). Örgütlerde Personel Seçim Süreci: Bir Kamu Kuruluşundaki Yönetici Personelin Kişilik Özelliklerinin Tespit Edilerek Personel Seçim Sürecinin İyileştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ewen R. B. (2003). An Introduction To Theories of Personality. 6. Edition.

http://www.psychlotron.org.uk

Funder D. C. (2001) Personality. Annual Review of Psychology, V: 52, 197-221.

John, O. P. ve Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), Handbook of personality: Theory and research (Vol. 2, pp. 102–138). New York: Guilford Press.

Mowday, R.T. Steers, R. M. ve Porter, L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment. Journal of Vocational Behavior Vol.14, , s. 224-247.

Bozkurt Ö. Ve Yurt İ. (2013). Akademisyenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 11, Sayı: 22, s. 121-139.

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. Human Resource Management Review, 1, 61-89.

McMahon B. (2007). Organızatıonal Commıtment, Relatıonshıp Commıtment And Theır Associatıon Wıth Attachment Style And Locus Of Control. A Thesis Presented to The Academic Faculty, Georgia Institute of Technology,

THE UNSTABLE "BRIDGE" of COOPERATION – TRANSCAUCASIA in SOVIET-TURKISH RELATIONS (1919-1921)*

Dr. Tsvetelina TSVETKOVA

Balkan ve Karadeniz Araştirmalari Merkezi (BALKAR)

Öz

Bu makale izole olmuş ve aynı tehditlerle karşı karşıya kalmış Sovyet Rusya ve Türk Ulusal Hareketi'nin savaş sonrası Sovyet-Türk ilişkileri üzerinde tanıtmaktadır. Ortak çıkarları o dönemde Büyük Güçler tarafından Sovyet ve Türk Hükümetlerine karşı "place d'armes" olarak kullanılabilecek Transkafkasya'nın jeostratejik bölgesi üzerinden müzakerelere ve "köprü" iş birliğine temel hazırladı. Bu makale Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Antant etkisini durdurmak ve Türk Ulusal Hareketi'ne Sovyet malzeme desteğini aktarmak adına istikrarlı bir "köprü" kurmak için sovyetleşme sürecini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Rusya, Türk Ulusal Hareketi, Transkafkasya, "köprü", sovyetleşme

Abstract

The article presents the establishment of Soviet-Turkish relations in the postwar period, when both – Soviet Russia and the Turkish National Movement were in isolation and facing same threats. Their common interests prepared the ground for negotiations and "bridging" cooperation through the geostrategic region of Transcaucasia, which at that period could be used as a "place d'armes" by the Great Powers against Soviet and Turkish governments. The article investigates the process of sovietisation of the Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia in order to cease the influence of Entente and build a stable "bridge" for transferring Soviet material support for Turkish National Movement.

Key Words: Soviet Russia, Turkish National Movement, Transcaucasia, "bridge", sovietisation.

The Soviet-Turkish relations were built on the ruins of two big empires – the Ottoman and the Russian, and followed logically the change of the international relations configuration after the end of the First World War. The newly-established governments of Soviet Russia and the Turkish Grand National

* This article is based on a research, implemented with the support of TÜBİTAK.

Assembly as emanation of the Turkish National Movement were more than ever ready to start a new page in the relations between the two nations, based on common aims and interests.

Being in international isolation, the territories of both were under attack of the Entente: Soviet Russia through support for the White movement, provoking civil war and the foreign intervention; former Ottoman territories - through direct occupation and support for the Greek army. They had a common enemy, threating their very existence.

In the post-war period the Turkish-Soviet relations had to solve the future of the strategic Transcaucasia. The value of the region increased assigning it a role of "bridge" for cooperation between Turks and Russians. First, this "bridge" had to be released from the hostile Entente powers, which could be direct military thread both for the Soviet Russia and Turkish nationalists. Second, most of the material support that would come from the Russian Soviet Federative Socialist Republic (further RSFSR – a.n.) and had a crucial role in the Turkish Liberation War had to pass through the Transcaucasia. The established countries of Armenia, Azerbaijan and Georgia there tried to protect their sovereignty with the support of the Entente, making them dependent on the political games of the "big players" for keeping the geostrategic control over the region. Transcaucasia was the unstable "bridge" that Soviet Russia and Ankara government had to transform into a solid communication and transportation route in the name of their mutual interests.

The establishment of the new relations between the Soviet government and the representatives of the Turkish National Movement had to be viewed also in the prism of their own expectations to benefit from it. In this regard, Soviet Russia considered the revolution in Turkey[1] as close to theirs or same as it was against the imperialists[2]. They relied that Turkey would also convert to communism and through it they would spread communism to Middle East together with their political influence. The Soviet government received this way also official recognizing and came out of the isolation. They secured their southern border as "Revolutionary Turkey was expected to protect the exposed Russian flank in the Caucasus and to serve as bulwark likewise for revolutionary Hungary. Even more important, however, was the fact that the Soviet leaders appear to have sensed an opportunity to make use of revolutionary Turkey, not only as an ally against Entente powers, but as vanguard of Bolshevik Revolution in the Muslim world, especially in the Near and Middle East."[3] –Another important point in Soviet strategy was related with the access to the Black Sea where Greece was accepted as a protégée of England, and its expansion in Asia Minor "could have in the long term blocked the Soviet access to the Mediterranean"[4]. Thus, providing support for the Turkish National Movement, Moscow was defending also its own interests and opposing to the plans of the Entente.

[1] In the present article the term "Turkey" has a particular role as synonym of the new formation, established with the beginning of the Turkish National Movement in Ankara and represented by the Grand National Assembly and the government there.
[2] Steklov, Y. (1919). Turetskaya revolyutsiya. *Izvestiya*, 85 (637): 1.
[3] Spectar, I. (1959). *The Soviet Union and the Muslim World, 1917-1958*. Washington: Univ. Of Washington Press, 64.
[4] Gökay, B. (1996). Turkish Settlement and the Caucasus, 1918-20. *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No. 2: 59.

The Turkish leaders of the National Movement saw several advantages in establishing and strengthening the relations with Soviet Russia. They would receive support – moral and material, and exit the international isolation. Cooperating with the Bolshevik Government gave them a "trump-card" in their negotiation with the Entente for a new agreement and a possibility to make them more pliable to Turkish claims. At the same time "Whenever Turks were hard-pressed by the Entente and threatened with dismemberment of their country, they turned inevitably, even though reluctantly, to the Soviet Union for support. On the other hand, in proportion as the Entente powers eased their pressure and displayed a willingness to compromise, the Soviet – Turkish rapprochement cooled off appreciably"[5].

Additionally, all claims to Constantinople and the Straits were renounced by the Soviets; both sides were not in favour of strong and independent Armenia; Soviet Russia wanted the withdrawal of the Western Powers from Caucasus and Turkey as much as the Turks[6]. Not last as importance, the Nationalists secured their northern border during the war with Greece.

Following their aims and strategies, both governments found common ground for cooperation in the very important and geostrategic region of Caucasus and especially Transcaucasia, which was crucial in the provision of vital connection between Soviet Russia and Turkish National Movement. The Bolsheviks and the Nationalists wanted to join their forces for the struggle against the British – the common enemy, and the events, taking place in this region, influenced both Bolshevik Russia and Turkish National Movement. There reapproachment was first materiallized exactly there in "the form of Turco-Bolshevik cooperation for a Soviet controlled Caucasus."[7] Otherwise, this "peculiar" bridge could turn into a barrier or a springboard for aggression, realized by the British and the Caucasian governments that supported them. It was also the White Movement that with the financial and military support of the British continued the fight against the Bolsheviks. At the same time, the newly-born Turkish National Movement could be put under fire from two sides – one, already implemented with the occupation by the Entente of the territories of the Ottoman Empire, the other – could come from the North, from the British controlled Caucasus. As Mustafa Kemal wrote to Gen. Kazim Karabekir on 6 February, 1920, the creation of a "Caucasian rampart" by the Entente countries as a part of a plan for elimination of Turkey, would compel the leaders of the National Movement to undertake most extreme measures to prevent it. In addition, if the Caucasian nations decided to be a barrier, then an agreement with the Bolsheviks for a joint offensive against them had to be made[8].

The date of establishing official relations between Soviet Russia and Turkey could be 2 June, 1920 as suggested by Ivar Spectar[9], but during 1919 there were a lot of signs for the first steps undertaken in this direction. According only to the memories of Hüsamettin Ertürk, a former colonel of the Ottoman

[5] Spector. *The Soviet Union*, p. 68.
[6] Kapur, H. (1966). *Soviet Russia and Asia, 1917–1927: A Study of Soviet Policy towards Turkey, Iran, and Afghanistan*. Geneva: V. Chevalier, 90-91.
[7] Gökay. Turkish Settlement, p. 6.
[8] Karabekir, K.(2005). *Istiklal Harbimiz*. Vol. 2. Istanbul: Emre Yayınları: 997-999.
[9] Spector. *The Soviet Union*, p. 67.

intelligence[10], a "legendary" meeting between Mustafa Kemal and Bolshevik delegation led by colonel (later marshal – a.n.) Semyon Budyonny took place in Havza on 25 May, 1919. In fact, at that time the Soviet colonel was participating in the Kiev Offensive against the Polish army[11], so there was no possibility he to be present at the meeting. Still, Ertürk stated then a financial and military help was promised to Mustafa Kemal if he provided support against the Entente. Later, during Erzurum Congress (23.07.-04.08.1919), according to the memories of Gen. Kazim Karabekir, Dr. Ömer Lütfi and Dr. Fuat Sabit were sent to establish relations with the Bolsheviks and to familiarize with the situation in Baku, after that the latter went to Moscow[12]. In Baku they accomplished the task to contact with the Bolsheviks and to investigate the possibilities for support.

It is of peculiar interest that during the Sivas Congress (04.-11.09.1919) the Bolsheviks sent as an observer their representative – Mahmudov[13], whose visit most probably was connected not only with the initial investigation of situation and future opportunities for cooperation, but with the organization of revolt against the Entente by the Turkish workers and peasants[14]. During the same Sivas Congress it was declared that "*The scientific, industrial and economic aid should be accepted from any power, which had no pretentions against Turkey.*"[15] Such a "power" at that time was RSFSR.

The development of connections continued also through the secret society "Karakol", which, representing a Temporary Revolutionary Government, signed an agreement[16] with the Soviet government on 11 January, 1920, having a main aim the "liberation of all Muslim people from the imperialist slavery of Western Europe". Soviet Russia took responsibility to provide aid for the Turkish Revolution such as money, military and other material support,

while the Turkish side -to support the Soviets against Gen. Anton Denikin, Admiral Alexander Kolchak and other enemies, and backing anti-British revolts in Batumi, Iran, Afghanistan and India. Both representative bodies would cooperate on Caucasus to initiate movement against English and Russian imperialists and against the obstructive governments of Armenia, Georgia and Azerbaijan, acting under the dictate of the imperialists. Another group in Azerbaijan, led by Halil Pasha and Fuat Sabit, united in a "Turkish Communist Party", worked in close connection with the local Bolsheviks and Mustafa

[10] Tansu, S. N. (2016). *Iki Devrin Perde Arkası. Teşkilatı-ı mahsusa başkanı Hüsamettin Ertürk* (Istanbul: Parola Yayınları: 336-339.
[11] Magocsi, P. R. (1996). *A History of Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press, p. 534.
[12] Karabekir. *Istiklal Harbimiz,* Vol. 1, 406-407..
[13] Benhür, Ç. (2008). 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştirmalari Dergisi*, Sayı 24, p. 279.
[14] Konak, I. (2017). *Rus Devrimi ve Mustafa Kemal. Rus İç Savaşı (1918-1922) Döneminde Türk- Bolşevik İlişkileri*. Istanbul: Libra Kitap, p. 287.
[15] Sonyel, S. (1975). *Turkish Diplomacy 1918-1923. Mustafa Kemal and the Turkish National Movement*. (Sage Studies in 20th Century History, volume 3.) Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, p. 17.
[16] Karabekir. *Istiklal Harbimiz,* Vol. 3, 1093-1095.

Kemal. The aim – receiving Soviet help in return for achieving sovietisation of Azerbaijan[17] as it lied on the road to Anatolia, where military aid from RSFSR was expected.

One more time the readiness for supporting the sovietisation of Transcaucasia was stated in a note of Mustafa Kemal to Vladimir Lenin from 26 April, 1920: *"…if Soviet forces propose opening military operations against Georgia or by a diplomatic path seek to use their influence to force Georgia to enter into a union and undertake the expulsion of the English from the territory of the Caucasus, the Turkish Government will commit itself to military operations against imperialist Armenia and to force the Azerbaijani Republic to enter the range of Soviet states."* [18] Additionally, a financial support was requested from the Soviets to strengthen their power for the struggle with the enemy - five million Turkish liras in gold, arms, and military supplies, military-technical means and medical materials, as well as food for the Turkish forces. Concerning this, it cannot be consider that the assent to sovietisation of Transcaucasia was the "price" to be paid for the financial and military support expected from Soviet Russia. It was the only European factor in this initial period of the formation of new Turkey, that had no territorial pretentions and that was benevolent to the Turkish National Movement. Of course, the own interests already mentioned above should not be underestimated, but the common ones with the Nationalists were stronger engine for cooperation. Most probably the sovietisation was seen by the Turkish leaders as the only way to stop the influence of the Entente in Transcaucasia and secure their rear. Another fact not to be neglected is that the newly established countries, excluding Azerbaijan, had also territorial pretentions to the former Ottoman territories, which was in direct collision with the "National Pact" ("Misak-ı Millî" – a.n.).

The sovietisation of Transcaucasia as a tool for bridging Soviet-Turkish cooperation realised gradually in the periods when the efforts of Soviet Russia and Turkey could be redirected from the main frontlines. The strategy was in general the same – exercising pressure with diplomatic and military means, such as presence of military formations on border lines from North and South, military provocations, organisation of internal revolts, interference into internal politics via diplomatic requests, protest, warnings and direct threats etc. The implementation of these means was accompanied by increasing collision between the sides that used them – Soviet Russia and Turkish Grand National Assembly (further GNA – a.n.) were opposing at each other for territories of key importance for both. Nevertheless, this did not hinder their main cooperation and the process of sovietisation seemed as very well coordinated operation, including following steps: 1. Establishment of perfunctory diplomatic relations, which had to keep the delusion for normalisation of bilateral relations; 2. Organising/provoking unrests/revolts based on socio-political or ethno-religious differences; 3. Military attack from both sides

[17] Karabekir. *Istiklal Harbimiz*. Vol. 3, 1302-1308.

[18] Letter of Mustafa Kemal-Pasha to the Soviet government, 26 April 1920, RSASPH, f. 5, op. 2, d. 315, l. 38, **quoted in** Hasanly, J. (2012). Russian-Turkish relations between the Sovietization of Azerbaijan and the Sovietization of Armenia. *ADA Biweekly*, Vol. 5, No. 2, http://biweekly.ada.edu.az/vol_5_no_2/Russian_Turkish_relations_between_the_Sovietization_of_Azerbaijan_and_the_Sovietization_of_Armenia_PART1A.htm (accessed April 23, 2018).

(with exception of Azerbaijan where it was not attacked by the Turkish army, but still Turkish officers support the process of sovietisation). Intentionally or unintentionally the presented above scheme was duly followed by the partnering Russian and Turkish governments in Transcaucasia.

The first state to undergo crucial change was Azerbaijan. In the spring of 1920 it was in a complicated external and internal situation – engaged in a military conflict with Armenia for Nakhchivan and Nagorno-Karabakh; Red Army approaching its borders after the defeat of the Denikin`s Armed Forces of South Russia (further AFSR – a.n.) on Northern Caucasus and occupying Dagestan; strong activation of the Communist Party of Azerbaijan and their preparation for the "proletarian revolution"; governmental crisis, which led to the lack of government in the most crucial moment for the republic[19]. The last attempt of the Entente to strengthen the Caucasian barrier against the Soviet advance was the de facto recognition of the South Caucasian Republics in January 1920 by the Allied Supreme Council[20], but this belated step had no effect. The insistence of Azerbaijan to be officially recognized by Moscow was also in vain as no response was received, concerning this proposal.

On 27 April, 1920, the Eleventh Army of the Red Army crossed the border of Azerbaijan after an ultimatum was handed to Azerbaijani government by the communists to surrender within 12 hours. The established earlier Turkish Communist Party in Baku by the Turkish cadres was at Bolsheviks` disposal as well as other Turkish officers, making pro-Bolshevik propaganda and assuring the population the Red Army would stay a couple of days as it had to continue on its way to Anatolia. After the Temporary Revolutionary Military Committee of Azerbaijan invited the Red Army for a fraternal struggle with the imperialism, the destiny of the Democratic Republic of Azerbaijan was predetermined.

The Turkish Communist Party even issued a proclamation to the Azerbaijanis in which they called them to support the new Bolshevik government[21]. A lot of Turkish officers, who served in the Azerbaijani army in Baku, helped important buildings and railways to be occupied by the Bolsheviks[22]. Taking Baku meant not only to put a hand on the petroleum and transport connections, but posing a control over both Northern and Southern Caucasus, over Caspian Sea, and paving a road toward Central Asia[23]. Due to this it opened the way for the sovietisation of the rest of the Southern Caucasus.

After the establishing of the Bolshevik power in Azerbaijan, Halil Pasha and Fuat Sabit received an order from Gen. Karabekir to leave for Moscow to negotiate the Russian support for the Turkish National Movement. The official delegation sent by Ankara was led by Bekir Sami Bey – Turkish minister of foreign affairs, including Yusuf Kemal Bey – minister of economy, and Dr. Miralay Ibrahim

[19] Kazemzadeh, F. (1951). *The Struggle for Transcaucasia (1917-1921).* New York: Philosophical Library, 277-278, 281-282.
[20] Ibid., 268.
[21] Gafarov, V. (2010). Russko-Turetskoe sblizhenie i nezavisimost Azerbaydzhana (1919-1921 gg.). *Kavkaz i Globalizatsiya*, Vol. 4, Issue 1-2, p. 246; Gasymly, M. (2010). Azerbaydzhan mezhdu Rossiey i Turtsiey v 1920-1922 gg. *Voprosy istorii* №11, 28-29.
[22] Gafarov. Russko-Turetskoe sblizhenie, p. 247.
[23] Gasymly. Azerbaydzhan, p. 27.

Tali, Mebusu Osman from Lazistan, Lieutenant Colonel Shevket Seyfi, who left for Moscow on 11 May, 1920[24]. On behalf of the Soviet government Iosif V. Stalin, Grigory Chicherin and vice-deputy Lev Karahan took part in the negotiations for future treaty, as additionally the Turkish delegation had a meeting with V.I. Lenin, too. During the meetings it became clear that both governments had some serious debatable grounds, concerning Armenian and Georgian territories – those of Kars, Ardahan and Batumi, as well as opening the road between Soviet Russia and Turkish Nationalists through Armenia (of great importance was the line Baku-Erzurum, which greater part was controlled by Armenian government[25]). Soon, these would turn into serious collision points, which would try the stability of the relations and cooperation.

Turkish Nationalists continued to insist that the mentioned territories remain part of new Turkey, based on the Treaty of Brest-Litovsk. The last was denounced by RSFSR after the capitulation of Germany and the Ottoman Empire and the Soviets did not accept it anymore as a starting point for negotiations[26]. The Soviets didn`t respond to the Turkish expectations during the negations in Moscow for a joint operation against Armenia. It was not possible as at that time Moscow was in a war with Poland and with Gen.

Pyotr Wrangel, who took the control of the AFSR after A. Denikin was defeated[27]. Thus, the sovietisation of Armenia turned out to be a challenge for both partnering sides even though it followed very well the mentioned above scheme.

Being in catastrophic economic and political conditions[28], the Dashnak government of the Democratic Republic of Armenia was still upholding the territorial claims for the six *vilayets* which composed the so called "Turkish Armenia". Even though this surpassed their ability to defend this territory, its occupation was announced on 28 May, 1919 by Dashnak government, renouncing the Treaty of Batumi[29] after the capitulation of the Ottoman Empire. Under the Treaty of Sevres[30] the Ottoman government recognized Armenia as independent state and agreed "to submit to the arbitration of the President of the United States of America the question of the frontier to be fixed between Turkey and Armenia in the vilayets of Erzurum, Trabzon, Van and Bitlis, and to accept his decision thereupon, as well as any stipulations he may prescribe as to access for Armenia to the sea, and as to the demilitarisation of any portion of Turkish territory adjacent to the said frontier."[31] And additionally, after the decision for the border came into power, Ottomans renounced all their rights over the

[24] Cebesoy, A. F. (2017). *Moskova Hatırları. Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya.* Istanbul: Temel Yayinlari: 2017, 106-107.
[25] Gökay, "Turkish Settlement", p. 67.
[26] Ibid., p. 95.
[27] Cebesoy. *Moskova Hatırları* , p. 108, 118-119.
[28] Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, 211-212.
[29] Hille, C. M. L.(2010). *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus*. Leiden [the Netherlands]; Boston: Brill, p. 71.
[30] "*The Treaty of Sèvres, 1920*", https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Section_I,_Articles_1_-_260 (accessed July 2, 2018)
[31] Ibid.

transferred territory. The clauses were never to be accepted by Mustafa Kemal and his adherents, and this entire situation just escalated the hostility between the two nations. The sparkle was the occupation of Olti in June 1920 by the Armenian troops and as the first prime-minister of Armenia wrote: "…the hasty occupation of Olti was the gauntlet which we threw down, as if intentionally, to the Turks; as though we ourselves were desirous of war and sought it"[32].

On 3 June, concerned by the eventual serious conflict between Armenia and GNA[33], Soviet Russia offered its mediation, which was accepted by Mustafa Kemal for solving the conflict through diplomatic means. He didn`t want this to intervene the understanding with Russians, whose support still was to be negotiated. The Armenian side also accepted the mediation and received some assurances from G. Chicherin, that Soviets would secure some territories for Armenia, referring to the disputable with Azerbaijan Zangezur and Nakhchivan, while Nagorno Karabakh`s fate to be solved via referendum, and outlet to the Black Sea to be provided[34]. At that time, a delegation of Republic of Armenia was in Moscow for negotiations in quest of security guaranties for its independence and official recognition. After being left without military assistance from the West and the League of Nations, as well as the mandatory responsibilities of USA were rejected by the Congress, Armenia had no chance but to try to establish at least non-threatening relations with the Soviets, while still keeping its pro-Western orientation.

While negotiations between Turkish and Soviet delegations in Moscow were entering a deadlock, the Soviets signed a temporary treaty with Armenia on 10 August, 1920, according to which, based on the premise the territories of Nakhchivan, Zangezur and Karabakh would be occupied by the troops of RSFSR, which in fact just confirmed the current situation, and gave the administrative operation of the railway in the Shahtaght-Julfa district to Armenia "with the proviso that it will not be used for military purposes"[35]. Cease of fire and stop of military operations with free passage of Armenian troops on their way to Armenia through the territories to be occupied by RSFSR were among the other important clause. In fact the treaty never entered in complete implementation, as there continued to be some clashes in the disputed regions and Armenia couldn`t exercise the administrative control on the railway due to its conflict with Azerbaijan. This treaty was expected to give some security to Armenia for its independence and for giving it possibility to concentrate forces to defend its territorial pretention in Turkish Armenia. Regarding RSFSR, they gained time during very important period of the war with Poland – the battle for Warsaw, where they concentrated strong military efforts. In addition, revolts on Kuban and battle

[32] Katchaznouni, H. (1955). *The Armenian Revolutionary Federation (Dashnagtzoutiun) Has Nothing To Do Any More. The Manifesto of First Prime Minister of the Independent Armenian Republic*. New York: Armenian Information Service, **quoted in** Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, p. 287.
[33] Hovannisian, R. (1996). *The Republic of Armenia, Vol. 4: Between Crescent and Sickle - Partition and Sovietization.* California: University of California Press, p. 146.
[34] Hille. *State Building*, p. 149.
[35] Hovannisian. *The Republic of Armenia*, p. 95.

with P. Wrangel, made Soviets follow the Treaty at least while they deal with the conflicts that were priority.

Nevertheless, the Turkish delegation protested against the temporary treaty between RSFSR and Armenia, mainly because it blocked the connection between Soviets and Anatolia. The negotiations continued finalizing a draft agreement at 24 August. But again the "Armenian question" became an obstacle to conclude the undertaking, especially when Chicherin tried to put the delivery of material support in dependence on cession of territories to Armenia. Still, information was coming to Ankara from several channels that Moscow would not help Armenia in case Turkish army attacked[36], due to the fact that RSFSR recognized Armenia only temporarily until solving the conflicts on the other fronts and waiting for the right time for sovietisation of the Armenian Republic.

The information proved its authenticity when at the end of September a full-scale war started between Turkish Nationalists and Dashnak Armenia. It was reposted in *Pravda* that "The responsibility for the blood spilled falls exceptionally on the Armenians and their patrons the imperialists"[37], which clearly showed the lack of support by the Soviets. Turkish Army`s fast advance was the "awakening blow" to the Armenian government, which underestimated the enemy`s military power. Sarikamish, Kars, Alexandropol fell under Turkish control, while Armenia totally exhausted her sources, and support from Entente countries, which except expressing sympathy, didn`t not provide the expected protection[38]. Red Army was at the borders and Soviet pressing diplomatically the Armenian government. The last was forced to conclude a truce on 18 November under terms of Turks keeping Alexandropol and their control over Armenian railways[39]. On 26 November, 1920 negotiations between the hostile powers started in the above mentioned city.

The Red Army was ready to intervene. After the truce with Poland and the defeat of gen. Wrangel`s army in Crimea, Soviet Russia was ready to start the sovietisation of Armenia especially after it was weakened enough by the Turkish offensive. The new situation interfered in the interests of Moscow on Caucasus "for it could not possibly allow the Turks to increase their influence in Armenia"[40]. RSFSR offered again mediation to Armenia, which was accepted by Dashnaks but rejected by Turks, the latter being in a better position now. Then, the Soviets decided to act, sending a note that Armenian government had to reject Turkish demands and led Red Army to enter Armenia. While hesitation stopped the official reaction of Dashnaks, another note by Boris Legran – Soviet plenipotentiary in Erevan, posed an ultimatum of surrender the power to the Revolutionary Committee of Soviet Socialist Republic of Armenia, situated at the Azerbaijani region of Kazakh on 29 November. This was followed

[36] Ibid., p. 164.
[37] "V Armeniya. K Turetsko-armyanskoy voyne", *Pravda* № 265 (25 November 1920), p. 2.
[38] Sarkisyan, E. (1967). Sovetsko-turetskie otnosheniya i Zakavkaz'e v 1920-1921 godakh. *Literaturnaya Armeniya*, № 6, p. 86.
[39] Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, p. 288; Kapur. *Soviet Russia and Asia*, p. 97.
[40] Kapur. *Soviet Russia and Asia*, p. 97.

by advance of Eleventh Army, which crossed Armenian border[41]. On 2 December Boris Legran concluded an agreement with the Armenian government and the independent Soviet Socialist Republic of Armenia was proclaimed. The news reached Baku, provoked a special session of the Baku Soviet on which Neriman Nerimanov, Chairman of the Council of People`s Commissars of Azerbaijan,

read a declaration that Azerbaijan gave up in favour of Soviet Armenia the districts of Zangezur, Nakhchivan and Nagorno Karabakh[42] (in order to return them to Azerbaijan few months later – a.n.).

While these processes were taking place and the Soviet government requested the withdrawal of the Turkish Army from Armenia, the representatives of Dashnak government continued negotiations with the Turkish GNA in Alexandropol, which resulted in a treaty on the very same 2 December, and then resigned. According to the treaty Armenia renounced all its claims on the disputed territories in Anatolia, Armenian Army was to be limited to 1500 men, Armenian railways to be under Turkish control "in order to prevent treacherous acts against its integrity and totality by imperialists until complete peace is established" and also Turks obtained the right to "take temporary military preventive measures in Armenia against attacks that may threaten its territorial integrity on condition that such measures do not disturb the rights of the Republic of Erevan conceded in this territory"[43]. As it is obvious the issue with the Republic of Armenia had not to be considered only through the prism of opening the "bridge" among the Bolsheviks and Turkish Nationalists or only as territorial pretensions, referring the "National Pact" or Brest-Litovsk Treaty. Security from North and the very existence of Turkish National Movement was concerned by need of prevention of any hostile attacks by the Entente, using the territory of the countries on Caucasus, which supported the Allied powers, while Turks were fighting with the Greeks.

The new socialist government in Armenia rejected to recognize the Treaty of Alexandropol and proposed a conference to negotiate a new treaty. The Soviet government, as mentioned earlier, insisted on Turkish troops withdrawal from Alexandropol. Still, both Moscow and Ankara couldn`t sacrifice their relations and cooperation due to the Armenian conflict. As B. Gökay stated: "It was more than ever before that the cooperation was like a business partnership than a unity of principles. The Turks did not attempt to go further towards historically Russian-held parts of Armenia and the Bolsheviks did not move further down into Turkish Armenia"[44]. The final decision about Armenia was to be taken by RSFSR and GNA.

[41] Gökay. Turkish Settlement, p. 68; Kapur. *Soviet Russia and Asia*, p. 99.
[42] Kazemzadeh,. *The Struggle for Transcaucasia*, 291-292; *Pravda o Nagornom Karabakhe: (materialy i dokumenty)*. (1989). Erevan: Yerevanskiy gosudarstvenyy universitet, p. 101.
[43] *"Treaty of Alexandropol"*, http://www.deutscharmenischegesellschaft.de/wp-content/uploads/2011/01/Vertrag-von-Alexandropol-2.-Dezember-1920.pdf (accessed July 26, 2018).
[44] Gökay. Turkish Settlement, p. 68.

Meanwhile, the Georgia`s social-democrat government was striving to survive in the complicated situation in which it was the last part of the Caucasian "puzzle", that had to provide stable communication and transportation route between Soviet Russia and Ankara government.

Still, the collision for Batumi region between Ankara and Moscow made the "Georgian case" more specific and threatened the Soviet-Turkish "cordial" engagement against the imperialists.

Georgian Social-Democratic Workers' Party (Menshevik) government was trying hard to implement social and economic reforms after they won a stable majority in the parliament. At the same time the treasury was in a high deficit[45], but this did not stop Georgia to claim territorial pretentions toward its neighbours, concerning mainly Borchalo district, Kazakh and Akhalkalaki. This provoked protest from Azerbaijan and short war with Armenia in December 1918, ceased with the intervention of the Entente.

The Soviet-Georgian relations were deteriorated and in stagnation, as in the late 1918 RSFSR not only did not recognise the Georgian Republic but proclaimed that "all persons who consider themselves Georgian citizens are recognised as Russian citizens and as such are subject to all the decrees and the enactments of the Soviet authority of the RSFSR."[46] Then, until the beginning of 1920, Soviet Russia didn't have any specific relations with Georgia, when it invited the latter to participate in the struggle against Gen. Denikin. Georgian minister of foreign affairs refused to get involved his country into the Civil war, which provoked the hostility of the Soviet government. After the sovietisation of Azerbaijan, Bolsheviks made an attempt for uprising in Tiflis on 2 May, 1920, which had to be accompanied by military intervention, but it failed as Georgian army managed to stop the offensive. Being seriously engaged in the war with Poland and the escalation of a revolt in Azerbaijani rural area, Soviet government decided to postpone the operation against Georgian Republic. On 7 May, 1920, after secret negotiations, a Georgian-Soviet Moscow Treaty was signed[47]. In general, RSFSR recognised de jure independent Georgia, declared abstaining from interference in internal relations, demilitarisation of the established border between the two countries, both states having the responsibility to prevent every group trying to organise anti-governmental activities on their territories, and in secret supplement Georgia recognised the right of existence and activity of the Communist party[48]. The first step of the "sovietisation scheme" was done and preparations were made for further developments, which led to the intensification of the collision with the Menshevik government.

[45] Ter-Petrosyan, S. (1919). V gruzinskoy "demokratii". *İzvestiya*, № 177 (729): 1.

[46] "Postanovlenie Narodnogo Komissariata po Inostrannym Delam RSFSR o nepriznanii Gruzii samostoyatel'nym gosudarstvom ot 24 dekabrya 1918 goda". *Mezhdunarodnaya politika noveyshego vremeni v dogovorakh, notakh i deklaratsiyakh* . Eds. Yuriy V. Klyuchnikov i Andrey Sabanin (Moskva : Izd. Litizdata N.K.I.D., 1925-1929), Vol. 2 (1926): Ot imperialisticheskoy voyny do snyatiya blokady s Sovetskoy Rossii, 209-210.

[47] "*Peace Treaty, concluded in Moscow on 7 May 1920, between the Russian Socialist Federal Soviet Republic (RSFSR) and the Democratic Republic of Georgia. May 7, 1920*", http://soviethistory.msu.edu/1921-2/transcaucasia/transcaucasia-texts/georgian-independence/ (accessed May 20, 2018)

[48] Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, p. 300.

Since the signing of the Soviet-Georgian agreement and the arrival of the Soviet ambassador in Tiflis Sergey Kirov, a gradual escalation in the relations could be observed until the end of 1920[49]. Additionally, rumours about renewal of the British occupation of Batumi[50] aggravated the situation. Meanwhile, the occupation of Batumi by the Georgian army after British left in July, 1920, provoked the protests of Ankara government, which still accepted the region as part of the country[51]. Later, a Turkish representative – Kazim Bey, was sent in Tiflis for solving the matters concerning the establishment of official relations. As further developments showed, the Turks were not ready to give up from the important regions of Batumi, Ardahan and Artvin.

Even the official recognition of Georgia by the Allies on 27 January, 1921, couldn`t stop the escalation of its conflict with Soviet Russia and GNA.

After a final provocation on Georgian border with Azerbaijan SSR at the end of January, 1921, Soviet Russia was ready to take action and instructions were given to the local communist party to raise a revolt against the Menshevik government. It started on the night of 11 to 12 February, 1921, in Lori neutral zone (occupied by Georgian army during Turkish-Armenian war for 3 months according to agreement with Armenia as on 12 February 1921 this period expired[52]). Following the model in Azerbaijan and Armenia, a Revolutionary Committee was established, which proclaimed a Soviet regime and appealed Soviet Russia and the Red Army for help. The Eleventh Army crossed the Georgian border on 16 February and on 25 February it entered Tiflis.

Following the intervention of the Red Army, the Turkish army started an offensive on 11 March, 1921 ordered by the commander Gen. Kazim Karabekir to occupy Batumi, Ozurgetskyi and Akhaltsih uezd. These territories of Batumi, Akhalkalaki and Akhaltsih were surrendered by Georgians themselves[53], hoping to receive military assistance against the Red Army, but very soon after realising this move would not help them. On the one side the presence of the Turkish army facilitated the Red Army advance through Akhaltsikh uezd to Batumi.

[49] Rejection of transit of goods for Armenia; Georgian occupation of Borchalo; persecution of communist activists; material support to imam Nazhmudin Gotsinskiy in Dagestan, etc. See more at: Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, 302-313; "Na Kavkaze. Arestyi kommunistov", *Pravda*, №14 (3 July 1920): 2; Muhanov, V. (2014). K istorii sovetizatsii Zakavkaz'ya (1920-1921). *Kavkazskiy sbornik*, Vol. 8 (40): 193.

[50] Information about new planned attack on Caucasus by Great Britain given also in the following articles: "Angliya. Novyi plan napadenia na Kavkaz.", *İzvestiya*, № 15 (862) (24 January 1920): 1; "Kak vedut voynu posle zaklyucheniya mira", *Pravda*, №239 (26 October 1920): 1; "U vorot Baku", *Pravda*, № 258 (17 November 1920): 1; "K onkupatsii Batuma", *Pravda*, № 265 (25 November 1920): 2.

[51] Kapur. *Soviet Russia and Asia*, p. 101.

[52] Menteshashvili, A. (1990) *Iz istorii vzaimootnosheniy Gruzinskoy Demokraticheskoy Respubliki s sovetskoy Rossiey i Antantoy.1918-1921 gg*. Tbilisi, http://sisauri.tripod.com/politic/chapter2.html (accessed July 18, 2018); Full text of the agreement **quoted in**: Marhuliya, G. (2007). *Armyano-gruzinskiye vzaimootnosheniya v 1918-1920 godah*. Tbilisi, https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/1918-1920/7-8/#8 (accessed July 18, 2018).

[53] Cebesoy. *Moskova Hatırları*, 197-198; Muhanov. K istorii sovetizatsii, p. 222.

On the other side, the Turkish command on spot didn't want to give up their pretensions of the occupied territories and on 17 March they took under control positions in Batumi and announcing it under Turkish control. This happened one day after the Treaty of Moscow[54] was signed by Turkish and Soviet delegations in Moscow; according to which GNA officially surrendered the territories of Batumi, Akhaltsih and Akhalkalaki in favour of Georgia and Alexandropol in favour of Armenia, receiving Artvin, Ardahan and Kars on its turn. In addition, the Turkish occupation of Batumi provoked the nationalistic feelings of the Georgians, who were ready to fight for the city to stay as part of Georgia aside from political views and no matter of the political power that would control the country. On 18 March, 1921 the Menshevik government signed an agreement with the Revolutionary Committee, which generally established the joint defence of Batumi[55]. The armies were under the command of Gen. Manziev, who earlier cooperated with the Entente with the support of the Red Army division and of the communists, who were released from jail. Until 21 March the Soviet Army took control over Batumi and the whole region[56], the Turkish army retreated to their former positions, and the Georgian Menshevik government left the country earlier on 18 March.

Concluding this operation Soviet Russia turned again to Armenia, where with the Soviet attack of Georgia, an unexpected rebellion was organised by a group of Dashnaks, who in the beginning cooperated with the Bolsheviks.

Their leader Simon Vratzian managed to gather several thousand men and on 18 February entered Yerevan and proclaimed the disposition of the Soviet regime[57]. Vratzian, searching for help, even sent an appeal to Turkish GNA on 18 March, 1921, in which he requested Turkish military support against the Bolsheviks – realising of Armenian prisoners of war, ammunitions and military aid[58]. At that time, GNA was already a step away from signing the final agreement with Soviet Russia, even though being in a complicated dubious situation after the Turkish army occupied Batumi. Still, there is information that Kazim Karabekir agreed on releasing the Armenian prisoners of war[59]. Nevertheless, on 2 April Yerevan was taken again by the Soviet troops.

The sovietisation of Transcaucasia was finished and the transportation corridor between Soviet Russia and GNA opened. It was confirmed by the Treaties of Moscow and Kars.

[54] "*Moskovskiy dogovor mezhdu Rossiey i Turtsiey 16 marta 1921 goda*", http://www.amsi.ge/istoria/sab/moskovi.html (accessed May 5, 2018)

[55] Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, 326-327. Muhanov. K istorii sovetizatsii, p. 222.

[56] The Comintern greeted specially the proletariat of Tiflis and Batumi in a telegram to the Revkom of Georgia for the liberation from the imperialists and the nationalist mensheviks and unification with RSFSR: "Privet Kotinterna Sovetskoy Gruzii", *Pravda*, № 61 (22 March 1921): 1.

[57] Kazemzadeh. *The Struggle for Transcaucasia*, p. 321; Hovannisian. *The Republic of Armenia*, p. 405.

[58] Papazian, K. (1934). *Patriotism perverted: a discussion of the deeds and the misdeeds of the Armenian Revolutionary Federation, the so-called Dashnagtzoutune*. Boston: Baikar Press, 77-78.

[59] Avcıoğlu, D. (1993). *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, 2. Kitap. Istanbul: Tekin Yayınevi, **quoted in** Ul'chenko, N. (2006). Iz istorii podpisaniya Karsskogo dogovora (mart-oktyabr' 1921 g.). *Turcica et Ottomanica: sbornik v chest' 70-letiya M. S. Neyera*. Eds. I. Zaytsev and S. Oreshkova. Moscow, p. 359.

The Soviet-Turkish negotiations for a treaty were in a deadlock in the beginning of 1921 and the territorial dispute a was not the only factor to change that situation, but also the developments on the front with Greece. When the Georgian sovietisation was on the agenda, the Turkish troops won the first battle at Inönü in January, convincing the Allies that they could not anymore ignore Ankara government and had to try to deal with it, still having the upper hand. Following the unsuccessful attempt to reach settlement between the Entente, Turkey and Greece in Near East on London Conference (23.02.-12.03.1921)[60], negotiations with Moscow were resumed as an effort to overcome the border dispute, showing the importance of the Soviet support for the Turkish National Movement and for Mustafa Kemal. Om 18 February, 1921 a Turkish delegation, led by Yusuf Kemal Bay arrived in Moscow to reach a final agreement with the Soviet government. As a result on 16 March, 1921 a "Treaty of Brotherhood" (or Treaty of Moscow – a.n.) between RSFSR and Ankara government was signed. Several important issues were solved by it. All previous treaties were annulled, capitulatory regime abrogated, financial obligations of the Ottoman Empire to former Russian government cancelled. The "term" of Turkey bore the meaning of all the territories included in the Turkish National Pact of 28 January, 1920, proclaimed by the Ottoman Chamber of Deputies in Constantinople. It was confirmed that "the Turkish territory referred to in this article means the territory under the direct military and civil administration of the Government of the Grand National Assembly of Turkey"[61]. These important articles brought the official recognition of GNA and Ankara government, strengthening their position in military aspect concerning the Liberation War, as well as diplomatic aspect regarding the struggle with Great Britain and other Entente powers, giving the possibility for better deal for the Turkish side.

In return, GNA agreed the future of the Straits and the status of the Black Sea to be decided on a future conference with "delegates from the littoral states" (a condition, which later was changed – a.n.). This was definite success for the Soviet diplomacy because thus they excluded Entente powers from decision-making process about the strategic region. RSFSR would have a predominant voice as easy to be guessed due to the fact that all littoral states on the Easter coast of the Black Sea were sovietised and under its control.

The question with the frontier was also solved as Turkey received the territories of Artvin, Ardahan and Kars, surrendering Batumi and its region to Georgia, Alexandropol and its region to Armenian, and obtaining a success concerning Nakhchivan, which was given to Azerbaijan as autonomous region. The corrections of the so established border would be done by mixed commission and additional agreement would be signed with the three Transcaucasian Republics.

RSFSR ratified the agreement on 20 March but GNA did it not until 22 July, 1921, as the planned agreement with the Transcaucasian states couldn`t be also signed in April as planned in advance. The

[60] Darabadi, P. (2006). Geopoliticheskoe sopernichestvo na Kavkaze v nachale XX veka (geoistoricheskiy ocherk). *Kavkaz i Globalizatsiya*, Vol. 1 (1): 208. Spector. *The Soviet Union*, 74-75.
[61] "*Moskovskiy dogovor mezhdu Rossiey i Turtsiey 16 marta 1921 goda*", http://www.amsi.ge/istoria/sab/moskovi.html (accessed May 5, 2018)

apparent reason was the rejection of Turks to withdraw their troops from Alexandropol, waiting for the final blow of the Soviets over the Dashnaks, while secretly hoping the last to win and the Treaty of Alexandropol to be confirmed as suggested by N. Ul'chenko[62]. And yet under the surface, a mutual mistrust was taking place due several developments, concerning again the Entente. In March RSFSR signed a trade agreement with England, while GNA signed agreement with France for evacuation of its troops from Cilicia. Rumours on the agenda guessed Turkey would reconcile with the Entente, as Soviet Russia would attack through Transcaucasia[63]. Additionally, tension aggravated due to the activity of Enver Pasha, who arrived in Moscow spring or summer 1920 and who with the unofficial support of the Soviet government tried to organize parallel movement for liberation of Turkey from the imperialist[64].

The suspicion that Ankara government would not follow the Treaty of Moscow and the non-withdrawing of Turkish troops from Alexandropol led to the suspension of Soviet military support. It was one more "diplomatic" tool to exert pressure on Ankara government. In April the Red Army started its offensive against the last centre of Dashnak power and after regaining Yerevan, Chicherin sent official note to Ali Fuat Cebesoy – Turkish envoy in Moscow, that the Turkish troops had to leave Alexandropol after installation of Soviet government in Armenia and that the wish to implement Alexandropol Treay would be equal to annulment of the Treaty of Moscow. An ultimatum was sent to Kazim Karabekir by S. Orzhonikidze – commander of Eleventh Army, on 13 April, requiring immediate withdrawal of the Turkish army and rejecting any responsibility for the entrance of the Red Army in the city as a consequence of eventual denial[65]. A war with Soviet Russia was for sure not the result Ankara government was persuading from the arisen situation and on 23 April, 1921, the Turkish troops left Alexandropol.

Solving this last issue and the Greek offence to Ankara in the beginning of July intensified the decision process in the Turkish government by ratification of the Treaty of Moscow and organisation of a conference in Kars for signing the treaty with the Transcaucasian countries.

This happened on 13 October, 1921, when, with the mediation of RSFSR, the Treaty of Kars was signed between Turkish GNA, Georgian SSR, Armenian SSR and Azerbaijani SSR[66], and the border line, which didn't change until nowadays, was defined. Even though, it could be assumed just as formality that reaffirmed the negotiated territorial demarcation under Treaty of Moscow, the Treaty of Kars came after the "bridging" over difficulties and a consecutive collision. In addition, the predominant Soviet

[62] Ul'chenko. Iz istorii podpisaniya, p. 360.
[63] Ibid., 361; Rumours for Turkish readiness to attack Soviet Russian in Caucasus were also disturbing the population. See: Mihail Frunze, *Sobranie sochineniy* (Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvop 1929), Vol. 1 (1905-1923 gody), 355-356.
[64] Sonyel, S. (1989). Mustafa Kemal and Enver in Conflict, 1919-1922. *Middle Eastern Studies*, Vol. 25, № 4: 511.
[65] Ul'chenko. Iz istorii podpisaniya, p. 362.
[66] "*Dogovor o druzhbe mezhdu Armyanskoy SSR, Azerbaydzhanskoy SSR i Gruzinskoy SSR, s odnoy storony, i Turtsiey - s drugoy, Zaklyuchennyy pri uchastii RSFSR v Karse*", http://www.amsi.ge/istoria/sab/yarsi.html (accessed May 6, 2018).

role over the Transcaucasian countries and their becoming part of the Soviet sphere was thus consolidated and affirmed by the Turkish side.

The Soviet support for the Turkish government was resumed at the end of 1921. According to an interview with Gen. Ali Fuat Gebesoy in 1958, aid for the Turks was as follows: ten millions golden rubles, 30 000 Russian rifles with 1000 rounds of ammunition for each rifle, 30 000 bayonets, from 250 to 300 machine guns with 10 000 cartridges for each gun, some cavalry swords, from 20 to 25 mountain cannon, some cavalry swords, a large number of hand grenades. According to Gen. Cebesoy these were enough to equip three Turkish divisions. The Soviet government deposited in Berlin one million Russian rubles to the credit of the Turks, who were thereby enabled to secure replacements for German weapons obtained before and during the First World War[67]. According to S. Kuznetsova "during 1921 in disposition of the Turkish government there were sent 6, 5 mln. golden rubbles, 33275 riffles, 57 986 cartridges, 327 machine guns, 54 artillery guns, 129 479 shells, 1500 swords, 20 thousand gas masks and huge amount of other military equipment. On 3 October, 1921 to the Turkish military command in Trabzon 2 marine fighters were handled – "Jivoi" and "Jutkyi"[68]. This significant support was considered to have crucial role for the success in the war against the Greeks, as for Moscow "the Turks were fighting Soviet battles and that the Turkish defeat of the Greeks spread dissension among the Allies"[69]. In December 1921, the arrival of Gen. Mihail Frunze in Ankara[70], commander-in-chief of the Soviet Forces in Ukraine, and later the appointment of the Soviet envoy to Turkey Semen Aralov on 26 January, 1922, strengthened the trust in Russia's moral and material support in the final period of the Turkish Liberation War.

Both of them helped for additional material support to be received by Turkey, as well as with military consultations[71]. In May 1922 a final balance of the given credit of 10 million rubles was done in a period when the Entente made an attempt to end the war between Greece and Turkey[72]. The material support was a definite "trump card" in the hands of the Russians, who used it as a catalyser to achieve their aims, but at the same time, the Turks knew how to play the "Entente card" well enough to receive what they needed in the most important period of the Turkish National Movement in order to finish the war with the Greeks.

[67] Spector. *The Soviet Union*, p. 78.
[68] Kuznetsova, S. (1961). *Ustanovlenie sovetsko-turetskikh otnosheniy: k 40-letiyu moskovskogo dogovora mezhdu RSFSR i Turtsiey*. Moscow: Izdatel'stvo Vostochnoy literatury, **quoted in** Muhanov, K istorii sovetizatsii, p. 220.
[69] Ibid., 76.
[70] Frunze, M. (1929). *Sobranie sochineniy*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvop, Vol. 1 (1905-1923 gody), 319-321.
[71] Ibid., 359; Aralov, S. (1960). *Vospominaniya sovetskogo diplomata. 1922-1923*. Moskva: Izdatel'stvo IMO, 76-110; Ors, R. (2012). *Russkiye, Atatyurk i rozhdyeniye Turyetskoy Respubliki: v zerkale sovyetskoy pressy 1920-h godov*. Moskva: Ves' Mir, p. 78.
[72] Kapur. *Soviet Russia and Asia*, p. 114; Aralov. *Vospominaniya*, p. 104.

The availability of a counter balance move was always the approach that didn't allow some of the sides to fall into total dependence but helped in establishing mutual beneficially relations and solving the serious territorial questions in Transcaucasia.

The establishment of Soviet-Turkish relations followed the logic of the changed international environment after the First World War. Both new governments were exposed to common threats from a common enemy – the Entente. The decision for cooperation was based on the mutual benefits and stronger resistance at the diplomatic and battle field. The security of the common border was also very important, having in mind the geostrategic position of Transcaucasia. Situated between Europe and Asia, the region had a key importance due to the proximity with the Anatolian plateau, the key ports Batumi and Baku, which connect Black Sea and Caspian Sea and are a gate respectively toward the Straits and Far East, the natural resource and the transportation infrastructure. The control over it had a crucial influence on Turkish-Soviet cooperation, as the decision-makers were aware that if a hostile power secured strong positions there it would establish strategic positions directed against Southern parts of Soviet Russia and Northern parts of Turkey. Thus, the existence of Transcaucasian independent countries for Soviet Russia and Turkish GNA became not only unacceptable, but also dangerous for their own security. They had to transform the threat into a stable "bridge" to enhance Soviet-Turkish coordination of actions and provide a transportation route for the material support to the Ankara government. Due to this, Turkish GNA took the position of support for the establishment of Bolshevik power everywhere in Caucasus. They offered their help against the White generals in Northern Caucasus and against the imperialists supporting governments in Transcaucasia. On its behalf Soviet Russia was ready to provide diplomatic support, money and military equipment to Ankara government against the occupiers.

Intentionally or not, both sides contributed to implementations of successful strategy for the sovietisation of the Transcaucasian countries. Meanwhile, the whole process was a test for overcoming territorial issues and mistrust, provoked by the collision of both internal and external influence and interests. Besides the challenges, the main aim was achieved – with the Treaties of Moscow and Kars, Transcaucasia became a stable "bridge" of cooperation and a secure connection at the last phase of the Turkish Liberation War and Civil War in Soviet Russia.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİĞİN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ VE KURAMSALLAŞTIRILMASI

Arş. Gör. İbrahim KURNAZ

Selçuk Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler ile uğraşanlar açısından analizlerinde kullandıkları temel kavramların başında gelmektedir. Devletlerin dış politikalarını formüle etme süreçlerinde özellikle karar alıcılar tarafından da bir hayli fazlaca kullanılan ve pratiğe dökülen bir kavramdır. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitimine doğru kavramın Buzan'ın öncülüğünde başlatılan kuramsal ve kavramsal açıdan yeniden tanımlanması ve tartışılması sürecinde kavramında özünde geliştirilmemiş olduğu ortaya çıkmıştır. O dönemlerden günümüze güvenliğin gündeminde duran temel sorular da hala aynıdır. Güvenlikle biz neyi kastetmekteyiz? Güvenlik salt askeri konularla sınırlı mıdır? Güvenliğin referans nesnesi kimdir? Bu sorulara verilecek cevaplar güvenliğin atıfta bulunduğu objenin kim ya da ne olduğu şeklindeki farklı sorulara verilecek cevaplara bağlıdır. Bu bağlamda bu çalışma, güvenlik araştırmalarına ve anlayışına yönelik farklı paradigmalar sunan geleneksel ve alternatif yaklaşımlar arasındaki tartışmaların yönlerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Geleneksel Güvenlik, Kopenhag Okulu, Galler Okulu

Giriş ve Kavramsal Muğlaklık

Tarihin hiçbir döneminde yekpare bir değişkenle belirlenemeyen uluslararası sistemi, farklı boyutlarda ve ölçütlerde farklı fenomenler etkilemiştir. Bu fenomenlerin kahır ekseriyeti (devlet, egemenlik, güvenlik gibi) fiziksel olarak mevcudiyetten yoksun olan ve ancak bir muhayyilenin parçaları olarak varlıklarından ve duruşlarından söz edilen kavramlardır. Dolayısıyla anlamı üzerinde birbirinden farklı yorumlamaların olduğu bahse konu mefhumlara yönelik üzerinde mutabık bir tanım ve fikir birliği sağlanamamaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini muhteviyatındaki birçok kavramda müşahede edildiği gibi çalışmanın çıkış noktasını oluşturan güvenlik mefhumu da üzerinde oydaşmaya varılamayan tanımlama sorununun muhatabı olmuştur.

Algıda ve pratikte insanlığın doğa ile olan mücadelesinde ortaya çıkmaya başlayan güvenlik fenomeni daha sonra tüm sosyal ve siyasi formasyonların psikolojik, sosyal, siyasi ve ekonomik yapılarında ve ilişkilerinde davranış kalıplarına etki etmiştir. Bu sebeplerden müteşekkil güvenlik bireyden devlet

düzeyine kadar tüm aktörlerin yaşamının her döneminde karşı karşıya kaldığı bir kavramdır ve bunun sonucunda varlığını devam ettirmenin hem aracını hem de amacını oluşturur (Rothschild, 1995: 54-60).

Ayrıca güvenliğin tehdit kavramıyla olan ilişkisi de yine bağımsız tanımlamayı zorlaştıran bir diğer faktördür. Çünkü tehditler kimi zaman gözlemlenebilir olgu ve olaylara dayanabilirken kimi zamanda algıya ve öngörülere dayanmaktadır. Bu noktada, güvenlikte tehditle doğru orantılı olduğundan bizatihi güvenlikte ona göre şekillenmektedir.

Bundan dolayı güvenlik kavramı her daim dinamik ve göreceli bir kavram olarak uluslararası ilişkilerde yerini almaktadır (Dedeoğlu, 2014: 28-29).

Güvenlik kavramı her bir dönemin kendi şartlarının ve bağlamının getirilerine göre şekillendiği için dönemsel ve konjonktürel bilgi türünü ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka deyişle güvenlik kavramı ve paradigmasının siyasi tarihteki epistemik kırılmalara bağıtlı evrimi kavramın modern dönemin anlam kalıplarında yer edinmesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla kavram her ne kadar genel geçer ve sabit ölçütlere göre tanımlanamasa da en azından metodolojik bağlamda tarihin süzgecinden geçerek yorumlanmayı hak etmektedir. Çünkü güvenliğin pratik olarak ne şekilde uygulandığı, sosyal ve siyasi bağlamların bu kavramı nasıl işlediği ve dönüştürdüğü ancak tarihsel metotla incelenerek ortaya konulabilir. Bununla birlikte, güvenlik kavramı haiz olduğu tehdit, risk, endişe vb. farklılaşan alt birimlerle beraber tıpkı uluslararası sistemin kendisi gibi kurgulanmaktadır. Bu sebeple birleşik kavram olarak güvenlik fenomeni tarihin hiçbir döneminde değerlerden azade olmamıştır (Baldwin, 1995: 117-141).

Bu hususlar ışığında güvenlik fenomenine dair vurgulanması gereken nokta onun tanım olarak ne olduğundan ziyade, ona farklı zamanlarda farklı manalar yüklenerek ne olunması istendiğidir. Böylesi bir tavır da aslında güvenliğin nesnel olmadığını ve bununla ilintili olarak türetilmiş bir kavram olduğunu ön plana çıkarmaktadır (Booth, 2007).

Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler kavramları ile birbirini yakın ve bağımlı bir ilişki kalıpları olan güvenlik kavramının Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde önemli kılan etmen siyasal realizmin devletlerarasındaki çatışmaların esas nedeni olarak anarşik karakteristeki uluslararası sistemden neşet eden güvensizliği görmesinden ötürüdür (Tanrısever, 2014: 107). Dolayısıyla güvenlik mefhumunun Uluslararası İlişkiler disiplininde nasıl tartışıldığının ve evrildiğinin incelenmesi kayda değer önem arz etmektedir. Kavram Uluslararası İlişkiler disiplinin değişen çehresine bağlı olarak gelişmiştir. Bu çerçevede, güvenlik fenomeninin değişen ve gelişen Uluslararası İlişkiler disiplinin ve sistemiyle doğru orantılı bir şekilde geliştiğini ileri süren bu çalışmada merkezine kavramın farklı kuramlar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını konumlandırmaktadır.

Çünkü hâlihazırda tartışmalı bir kavram olan güvenliği, ontolojik olarak da güvenlik-devlet ilişkisine indirgendiğinde daha da tartışmalı ve çetrefilli bir nosyona dönüştüğü gözlemlenmektedir. Zira 21. yüzyılın uluslararası ilişkiler pratiğinde yaşanan değişiklikler ve buna paralel tebarüz eden teorik yansımalar güvenliğin ontolojik ve metodolojik bağlamda yeniden düşünülmesini ve tanımlanmasını

gerekli kılmaktadır. Milenyumun geride bırakılan çeyrek asrından sonra gelinen noktada güvenliğin derinleşme ve genişleme temayülü sürecine entegre olması ile birlikte geçmiş dönemlerde cevabı bilinen kalıplaşmış soruların yeniden sorulmasını gerekli kılmıştır. Ancak, kimin ya da neyin güvenliği? Güvenliği kim neye karşı sağlar? Güvenliğe yönelik tehditler nelerdir? şeklindeki sorular manzumesinin cevapları artık eskisi gibi duraksamadan verilebilecek cevaplar değildir. 21. yüzyılın geleneksel ve yeni güvenlik tehditlerinin ulusal, uluslararası, toplumsal ve bireysel güvenliğe tehlike arz ettiği bu dönemde, değişen toplumsal durumlara ve tarihsel şartlara göre semantik değişimlerine maruz kalan bu kavramı tekçi bir yönetim anlayışı çerçevesinde tahayyül etmek sorunları çözmekten öte artırmaktadır (Kardaş, 2014: 231).

1990 yılı sonrasında güvenliğin yeniden tanımlanması ve yeni teorik yaklaşımlarla yeniden ele alınması sürecinde kavram geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin kavramı statik kıldığı devlet merkezli ve askeri güvenlik odaklı kısır tartışmalardan çıkarılma çabalarına maruz kalmıştır. Bu minvalde devlet güvenliğinden birey güvenliğine geçiş yaşayan ve aktörleri, boyutları, amaçları ve araçları bakımından da genişleyen ve derinleşen yeni bir güvenlik anlayışı tebarüz etmiştir. Bu yeni güvenlik anlayışı Soğuk Savaş'ın bitimine değin hem Stratejik Çalışmaların gölgesinde hem de geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin hakimiyeti altında şekillenen ortodoks güvenlik paradigmasını ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak da aşındırmıştır. Bu aşındırma işlemine katkıda bulunarak kavramın da daha kapsamlı anlaşılmasına altyapı hazırlayan Kopenhag ve Galler Okulu iki önemli güvenlik teorisini oluşturmaktadır.

Ortodoks güvenlik yaklaşımlarına yönelik yeni boyutları, aktörleri ve seviyeleriyle çok yönlü ve eleştirel yaklaşımlar ileri süren bu iki teorik okul yeni kavramsal çerçeveler geliştirmişlerdir. Barry Buzan, Ole Waever öncülüğündeki Kopenhag Okulu geliştirdiği sektörel güvenlik anlayışı, güvenlikleştirme *securitization* ve güvensizlikleştirme *desecuritization* (Buzan., 1998) yaklaşımları ile güvenliğin odak noktasını devlet ve askeri konuların dışına çekmeye çalışmıştır. Ortodoks güvenlik anlayışından yeni güvenlik anlayışına geçişte önemli yaklaşımlardan Galler okulu da geliştirdiği özgürleşme *emancipation* (Booth, 1991) kuramı ile güvenliği yeniden kavramsallaştırmıştır.

1990'lı yılların başında başlayan ve mevcut dönemde de alternatif yaklaşımlar vasıtasıyla devam eden güvenliğin yeniden düşünülmesi ve kavramsallaştırılması süreci genellikle genişleme ve derinleşme bağlamındadır. Genişlemeyle kastedilen, tanımlanan yeni güvenlik tehditlerinin devlet merkezli yaklaşımların dışında algılanan çok boyutlu risk ve çatışma potansiyellerini taşımış olmasıdır. Derinleşme ise güvenliğin referans nesnesini devletten topluma ve bireye kadar indirgeyebilmesi anlamına gelmektedir (Kardaş, 2014: 227).

Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin de ivmelemesiyle güvenliğin tekrardan ele alınması ve tanımlanmasının zaruret halini aldığı savlarını destekleyen bu çalışmada da merkezine iddialarını destekleyecek olan yaklaşımların kavramı nasıl kavramsallaştırarak yeni hale getirdikleri üzerine konumlandırmaktadır. Temel iddia geleneksel güvenlik anlayışının meydan okumalara maruz kalarak "yeni" güvenlik anlayışı haline geldiği üzerine olduğu için çalışmanın ilk bölümü bu eskiyi ya

da gelenekseli oluşturan kavramsal çerçeveye, gelenekselin tarihselliğine ve ona dair kuramsal yaklaşımlara tahsis edilmiştir. İkinci bölümde ise yeni güvenlik çalışmaları olarak adlandırılan alternatif yaklaşımların güvenliğe yönelik tanımlar, boyutlar ve aktörler bağlamındaki temellendirmelerine yer verilmiştir.

Geleneksel Güvenlik Anlayışı

Geleneksel güvenlik anlayışı ile vurgulanan tüm yönleri ile devlet merkezli duruştur. Başka bir anlatımla ortodoks güvenlik anlayışı ontolojik olarak devleti temel aktör olarak kabul etmekte, epistemolojik olarak devlet merkezli bilgiyi temeline konumlandırmakta, metodolojik olarak ve analiz düzeyi/analiz birimi ekseninde devleti dikkate almakta, aksiyolojik olarak paradigmanın ileri epistemik kırılmaları yani mevcudu aşan yaklaşımları da devlet merkezli şekillenmektedir. Bununla birlikte kavramın bahse konu gelenekselleşme sürecine katkı yapan dolaylı unsur tarihi-sosyal her kavram gibi kavramın tarihsel olmasıdır. Dolayısıyla geleneksel güvenlik kavramı ve paradigmasının siyasi tarihteki epistemik kırılmalara bağıtlı evrimi de devlet merkezli duruşu tahkim etmede kayda değer önem sahiptir.

Kavramın tarihsel derinliği ile eş zamanlı gelişen geleneksel güvenlik anlayışının temelinde Westphalian sisteminin doktrinleri yatmaktadır.

Buna göre devlet belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşik ve dokunulmaz hudutlarıyla çevrili toprak bütünlüğüne haiz bir siyasal ve sosyal formasyon olarak betimlenmiştir (Özlük; 2014: 91). Bu çerçevede bir devletin güvenliği sınırlarının, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin muhafaza altında olması ve bunun sağlanabilmesi için de askeri kapasite ve politik gücün en üst seviyede tutulması şeklinde ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle geleneksel güvenlik anlayışının ihtiva ettiği güvenlik ve devletin bekasının iç içe geçmişliği birbirlerine olan bağımlılıklarının sebebi olmuştur. Bilgin'in özetlemesiyle, geleneksel güvenlik mantığında devlet denilince güvenlik, güvenlik denilince de devlet zihinde canlanan ilk kavramlardır (Bilgin, 2002; 102). Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin kilit bir kavramı olan güvenliğin literatüründe sıklıkla sorulan kimin güvenliği şeklindeki sorunun cevabı geleneksel güvenlik anlayışında her daim devletlerin güvenliği olmuştur. Çünkü geleneksel güvenlik nezdinde güvende olmanın koşulu ulusal değerleri tehditlerden korumak şeklinde algılanmaktadır. Bununla ilintili olarak kime karşı güvenlik sağlanacak sorusunun da cevabı başka bir egemen devlete karşı şeklinde yanıtlanmaktadır.

Son olarak güvenlik hangi araç ve yöntemlerle sağlanacaktır sorusu geleneksel güvenlik anlayışında askeri araçlar şeklinde karşılık bulmaktadır.

Zikredildiği üzere kavram Uluslararası İlişkiler disiplininde kilit bir kavram olarak göze çarpmaktadır ve disiplin içerisinde yaygın kullanımıyla aslında disiplin kendisinin bir ürünüdür. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde disiplindeki hâkim gelenekselci (İdealizm ama özellikle Realizm) teorilerin hâkimiyetinde ulusal güvenlik kavramı sıfatıyla devletlerarası ilişkiler ile ilintili olarak incelenmeye başlanmış ve yekpare bir akademik araştırma meselesi haline gelerek disiplinin bir alt dalını oluşturan "Güvenlik ve Stratejik Çalışmalar" adı altında kurumsallaşmıştır (Çalkivik, 2014: 282). Bu noktadan

müteşekkil, güvenliğin aktörler, içerikler, boyutlar ve araçlar bağlamında gelenekselleşmesinin temeli disiplindeki devlet merkezli geleneksel teoriler tarafından atılmıştır.

Soğuk Savaş döneminin çizmiş olduğu çerçevede temel odak noktası ulusal güvenlik kavramı üzerine olmuştur. Ulusal güvenlik kavramı Realist ve Neorealist yaklaşımlarda askeri güvenlik düzleminde devletlerin saldırı ve savunma kapasitelerini artırmaları ve bu meyanda devletin hayatta kalmasının sağlanması ve ulusal çıkarlarının muhafazası temelinde tanımlanmaktadır (Baylis, 2008: 71-73). Bu tanımdan hareketle gelenekselciler kavramı askeri ve siyasal açılardan tarif ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim realist bir düşünür olan ve özel olarak güvenlik çalışmalarına dair kafa yoran önemli gelenekselci Walt güvenlik kavramını tehdit ve askeri gücün kullanımı ve kontrolünün sağlanması şeklinde tarif ederken (Walt; 1991), bir diğer düşünür Miller da hasım bir devletten gelecek olan tehditlerin üstesinden gelmede askeri araçların önemine vurgu yapmıştır (Miller; 2001: 13).

Realizmde uluslararası politikaya dair geliştirdikleri kavram ve kuramlar bir şekilde birbirlerine bağımlıdır. Şöyle ki, bu teoriye göre insan doğası kötüdür. İnsan doğasından kaynaklanan bu kötülük antropomorfik bakış açısıyla devlete uyarlanmıştır (Knutsen, 2015: 271-298). Buna göre devletlerarası ilişkilerden neşet eden uluslararası sistemde, zuhur eden anarşik ortam sebebiyle bütün egemen devletler kendi başının çaresine bakmak zorundadırlar. Bunun içinde gerekli olan reçete devletlerin ana gayesini oluşturmasını gerektiren güçtür. Güçlü olma gayesinin nedeni güç ile güvenlik arasındaki doğrusal ilişkidir. Çünkü anarşik yapının hüküm sürdüğü sistemde kendi kendine yardım *self help* düzeni içinde ilişki sürdürmeye çalışan egemen devletler sadece ulusal güçleri bağlamında ulusal güvenliklerini elde edebilirler. Böylelikle devletler güçlerini en yüksek seviyede tutarak güvenlik endişelerini azaltabilirler (Schmidt, 2016).

Genel olarak uluslararası politikaya özel olarak da güvenliğe yönelik geleneksel çizgide kuramlar üreten bir diğer önemli yaklaşım neorealizmdir. Realizmin türevi konumundaki bu yaklaşımın geleneksel güvenlik anlayışına yaptığı katkı sistem üzerinden şekillenmiştir. Bu sebeple de güvenliğe görece kurumsal nitelik kazandırmıştır. Öncelikle Neorealizm devletlerin nihai amacının güvenliği sağlamak olduğunu vurgulayarak kavramın kuramsal niteliğine katkı yapmıştır. Neorealizmin bu kuramsal savına da ciddi katkıyı yapan unsur anarşik ortamda mutlak güvenliğin sağlanamaması durumudur (Waltz, 2015: 129-160).

Hasılı, geleneksel teorilerin uluslararası politikaya dair geliştirdikleri kuramsal temellendirmeler salt devleti merkeze konumlandırarak olmuştur. Onların dolayısıyla disiplinin teorik karar alıcıların ve uluslararası siyasetin ise pratik gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Siyasi ve askeri konuları en önemli meseleler olarak algılayan gelenekselciler ulusal çıkarı en yüksek seviyede tutmak için gayret gösterirler. Devletin idamesine ilişkin olan ulusal güvenlik meselesi ulvi politikalar kategorisinde değerlendirilirken, marjinalize edilen ticari, kültürel, toplumsal ve sağlıksal problemler ise sufli politikalar kategorisinde ele alınmıştır.

Alternatif Yaklaşımlar

Soğuk Savaş'ın bitimiyle geleneksel güvenlik anlayışının ve yaklaşımlarının bir eleştirisi olarak gün yüzüne çıkan kuramlardır. Güvenliğin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki geleneksel teoriler tarafından devlet temelli ele alınıp askeri güce odaklanan anlayışına yönelik geliştirdikleri yaklaşımlarla kavramın yeniden düşünülmesi ve kavramsallaştırılmasına katkıda bulunarak daha geniş bir perspektif sunmuşlardır. Çünkü Sovyetlerin dağılması ile patlak veren güvenlik meseleleri salt askeri güvenlik anlayışı aracılığıyla halledilemeyecek kadar çetrefilliydi. Bu dönemde nasıl ki uluslararası sistemin çehresi değişmişse güvenlikte buna bağlı olarak kayda değer değişimlerin muhatabı olmuştur. Dolayısıyla Soğuk Savaşın nihayete ermesiyle birlikte sadece herhangi bir devletten kaynaklanan askeri tehditlerin güvenliğin yegane sorun olmadığı temayülünde dillendirilen genel kabuller, gelenekselci yaklaşımların bundan böyle eski bir paradigmalar olarak kaldığı ve güvenliğe dair gelişmeleri çözümlemede kadük kaldığı savını doğurmuştur. Bu savları yüksek sesle dile getirip belirgin bir biçimde güvenlik kavramını tüm boyutları ile ele alınma ihtiyacı ortaya koyan yaklaşımlar Barry Buzan öncülüğünde başlatılan Kopenhag Okulu ile Ken Booth liderliğindeki Galler Okuludur.

Kopenhag Okulu

Avrupa merkezli -Paris ve Galler okulları ile birlikte- üç önemli okuldan biri ve de ilk olma özelliğine sahip olan Kopenhag Okulu'nun temeli 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi bünyesinde kurulan "*Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi*" şemsiyesi altında Avrupa Güvenliği Çalışma Grubu'nun "*Avrupa Güvenliğinin Askeri Olmayan Boyutları*" başlıklı projesinin yürürlüğe girmesiyle atılmıştır (Açıkmeşe, 2011: 57). Zaten fikirsel bağlamda Barış Çalışmalarından etkilenen 1980'ler sonrası yeni güvenlik anlayışları da güvenliği analiz birimi açısından farklı ele almış ve dolayısıyla kavramın tanımlamasını da farklı açılardan yapmışlardır (Waver, 2011: 53-54). Hususi olarak güvenlik kavramından ziyade barış kavramına odaklanan Galtung'un öncülüğündeki Barış Çalışmaları güvenlik kavramına dair çizmiş olduğu dolaylı güvenlik tanımı ile kendisinden sonra gelecek olan farklı alternatif güvenlik yaklaşımlarını ve müntesiplerini etkilemiştir (Bilgin, 2008: 129). Öyle ki, Barış Çalışmaları Grubu'ndan sonrada birey ve toplum temelli yeni güvenlik tanımlamaları literatürde revaçta olmuştur.

Ancak bu çalışma grubu Soğuk Savaş döneminin siyasi pratikleri ve bu pratiklerle organik bağı olan disiplindeki teorilerin hakimiyet kurduğu evreye denk geldiğinden sistemde popülerlik kazanamamıştır.

Bu bağlamda 1970'li yılların ortasından mevcut döneme değin geçen süre zarfında güvenlik kavramı ilk olarak genişletilme çerçevesinde alınmıştır. Barış Çalışmaları grubu ile temelleri atılan genişlemeye yönelik hamleler Soğuk Savaş dönemi sonrasında uygun ortam ve koşullarında etkisiyle Batı Avrupa merkezli akademik okullarda yer bulmuştur. Bu okulun ilki olan Kopenhag okulu da Krause ve Williamsın bahsettiği gibi Neorealist güvenlik tanımlamasını genişletmeye çalışmış ve bu düzlemde kavramın tanımının muhteviyatına ekonomik, çevre, göç gibi şimdiye kadar tehdit bakımından bigane kalınan konuları dahil etmişlerdir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus kavramın genişletilmesi gerektiğini ileri süren Kopenhag Okulunun meseleyi salt tehdit üzerinden genişletmek istemeleridir.

Yani Kopenhag Okulu güvenlik referans göstergesi olarak yine devleti görür, ancak devlete yönelecek tehditlerin ise çeşitlendiğini ifade etmektedirler. Bir başka deyişle, okul askeri olmayan tehditleri de güvenliğin radarına sokmaktadır. Öyle ki, Kopenhag okulu bireye yönelebilecek her tehdidin güvenlik sorunu halini almasına karşı çıkarak ontolojik bağlamda geleneksel güvenlik anlayışıyla aynı safta yer alır (Açıkgülmeşe, 2011).

Adını Mcsweeney'in koyduğu Kopenhag Okulu'nun (McSweeney, 1996; 81-83) temsilcileri Barry buzan, Ole Waver, Jaap de Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre ve Elzbieta Tromer gibi güvenlik üzerine alternatif düşüncede ve söylemde kafa yoran düşünürlerdir (Baysal ve Lüleci, 2011).

Güvenlik tehditlerin salt askeri sorunlara indirgenerek dar bir anlayışla tanımlandığını ve kavramsallaştırıldığını iddia eden Kopenhag Okulu müntesipleri bu sorunu gidermenin yolunu da sektörel analiz vasıtasıyla çözme yoluna gitmişlerdir. Güvenliğin genişlemesini amaçlayan bu girişimde güvenlik askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel beş boyuta ayrılarak incelenmiştir. Bu güvenlik sektörlerinden herhangi bir güvenlik sorunu teşkil ettiğinde bahse konu sektörler iç içe geçebilir ve herhangi biri öncelik olarak diğerinin yerine ikame edilebilir (Karabulut, 2015: 69). Sektörleşme kuramının öncüsü Barry Buzan sektörlerin bütün sisteme seçici bir gözle bakmayı sağladığı ve onun sadece belli bir boyutunun, belli üniteler arasında belli ilişki veya etkileşim türlerini ortaya çıkarmada fayda sağladığını ifade etmiştir (Baysal ve Lüleci, 2011: 72). Bu doğrultuda sektörde farklılaşan ilişki modellerini de Kopenhag Okulu temsilcileri " *askeri sektör, kuvvete dayalı baskı ilişkileri; siyasi sektör, yetki, yönetim statüsü, ve tanınmaya dair ilişkiler; ekonomik sektör, ticaret, üretim ve finans ilişkileri; toplumsal sektör, kollektif kimlik ilişkileri; ve çevresel sektör de insan faaliyetleri ile gezegenin biyosferi arasındaki ilişkilerle ilgilidir*" biçiminde açıklamaktadır (Buzan, Waver ve De Wilde, 1998, 27).

Buzan söz konusu cümlelerin çizmiş olduğu çerçevede sektörde farklılaşan ilişki modellerine vurgu yapmaktadır. Yukarıdaki ifadeler daha pratik bir şekilde ifade edilirse; Buzan ekonomik güvenliği devletlerin maddi ve manevi gücünü ve refah seviyesini makbul bir düzlemde muhafaza ederek zaruri kaynaklara, finansmana ve de pazarlara müessir bir şekilde erişebilme olarak nitelendirmiştir. Buzan'a göre tehdide açık bir diğer sektör alanı da toplumsal güvenliktir. Devletin tüm sosyal ve siyasal bileşenlerinin toplamı olarak gördüğü toplumsal güvenliği de devletlerin bir diğer endişe kaynağı olarak görmesi gerektiğini dile getirmiştir. Son olarak da, sektörleşme bazında Buzan'ın güvenlik ajandasına yerleştirdiği son alan da çevre olmuştur. Ona göre, yine devletin tüm unsurlarını ihtiva eden ekolojik sistem bölgesel ve küresel ölçekte korunmalıdır (Buzan, 1983).

Buzan güvenliğin gündemine dâhil ettiği bu sektörleşme alanlarını birbirinden bağımsız yapılar olarak görmemiş aksine tüm bunların birbirlerine sıkı bir şekilde bağımlı olduğunu dile getirmiştir.

Daha sonra Kopenhag Okulu'nun diğer müntesipleri tarafından da benimsenecek olan sektörel tasnifleme alanları Ole Weaver'ın temellerini atacağı güvenlikleştirme yaklaşımında birbirleri ile ilgili ve bağıtlı bir düşünce ve nesneler dizisi görünümü şeklinde arz edecektir. Şöyle ki, bu sektörler dâhilinde güvenliğe dair herhangi bir sorun daha önceden siyasal alana (*nonpoliticized*) dâhil edilmemiş

bile olsa karar verici iktidar sahipleri tarafından siyasal alanın (*politicized*) kapsamına dâhil edilip bir tehdit unsuru olarak güvenlikleştirilebilmektedir (Buzan, vd., 1998: 23-24).

Müşahede edildiğinde devlet merkezli bir güvenlik analizi çerçevesi ortaya koyan Buzan askeri tehditler dışında yer alan bazı unsurların da devletin güvenliğine yönelebilecek tehditler grubuna girmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre, güvenlik kavramsal açıdan genişletilmeliydi; çünkü ulus-devletlerin kuruluş kökenine yani fikrine ve ideolojik beslenme damarına yönelen tehditler olacağı gibi, devletlerin vatandaşlarına ve zaruri temel kaynaklarına ve de kurumsal kimliğine ve bütüncül yapısını oluşturan siyasi sistemine yönelik tehditler de olacaktır (Buzan, 1990: 65). İşte bu veçhede, Buzan da yukarıda bahsi geçen beş güvenlik sektörünü devletin farklı birimlerine yönelecek tehditler kapsamında yorumlamıştır. Buzan'ın genişletilmiş güvenlik kavramı güvenlik ajandasının içeriğinin genişletilmesine katkıda bulunmakla beraber öte taraftan eleştiri yönelttiği realizmin devletçi referans noktasına halel getirmemmiştir (Küçüksolak, 2012; 205).

Uluslararası İlişkiler literatürüne Kopenhag Okulunun güvenlik bağlamında kazandırdığı bir diğer kayda değer kuramsal çerçevede Ole Waver tarafından kavramsallaştırılan Güvenlikleştirme Teorisidir. Kopenhag Okulu içinden geleneksel güvenlik anlayışına yönelik eleştiri getiren Ole Weaver da askeri tehditler dışında farklı unsurlardan gelecek olan tehditleri ihtiva eden yeni bir güvenlik anlayışı geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Waver 1998: 69-118).

Ole Weaver da Buzan'ın devleti gönderge nesnesi olarak görmesini benimseyip özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrası gün yüzüne çıkan farklı ve yeni tehdit unsurlarından dolayı güvenlik tehditlerinin genişletilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır. Kopenhag Okulunun anahtar kavramlarından olan güvenlikleştirme yaklaşımının mimarı olan Weaver, bu kuramında elbette askeri sorunların kahir ekseriyette güvenlik gündemini belirleyeceğini ancak (askeri kaynaklı tehdit dışı tüm tehdit oluşumlarının da gündeme dâhil olmaması gerektiğinin altını çizerek) askeri kaynaklı tehdit dışı unsurlardan da neşet edecek olan geniş ve kapsamlı bir güvenlik ve bununla ilintili olarak tehdit anlayışının benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Waver, 2007: 48-86). Bu kapsamlı ve geniş güvenlik tehditlerini de Weaver Güvenlikleştirme Teorisi aracılığıyla kuramsallaştırmıştır.

Güvenliğin kavram olarak manasının ne olduğu sorusunun modern Uluslararası İlişkiler literatüründe ve pratiğinde hala güncelliğini koruduğunu ve bu nedenle de güvenlik çalışmalarının odağında konumlandırıldığını dile getiren Weaver bir tehdidi güvenlik sorunu yapan etmenin gerçekte söz edim (*speech act*) aracılığıyla inşa edildiğini savunmaktadır (Weaver, 2007). Söylem olarak inşa edilen güvenliğin bir nevi telaffuz eylemi ile kurgulandığını dile getiren Kopenhag Okulu temsilcileri bu noktadan hareketle güvenlikleştirme yaklaşımının siyasi bir sürece dayandığını ve tehditlerinde yine bu yaklaşıma göre kurgulandığını dile getirmişlerdir.

Örneğin, nasıl bir gemiye isim veriliyor ya da bir şey hakkında iddiaya girilip sözler veriliyorsa söyleyişinde bizatihi kendisiyle harekete geçilmiş olduğunun örneğini veren Weaver, herhangi bir devlet temsilcisinin de herhangi bir konuyu telaffuz ederek o konuyu güvenlik tehdidi olarak özel politika

alanına dâhil edip yine o konuyla ilgili her ne gerekiyorsa yapar ve devletin tüm aygıtlarını harekete geçirip kullanabileceğini iddia eder (Waver, 2007). Bir başka ifade ile bir sorunun somut olarak gözlemlenen ya da hissedilen bir tehdit olup olmadığından ziyade sorunu söz edimi aracılığıyla güvenliğin odağı haline getirmek aynı zamanda o sorunu bir güvenlik problemi haline de getirmektir. Öyle ki, güvenliğin hayatta kalmayla aynı anlama geldiğini ileri süren Waever, bu nedenle söz edimi kuramıyla güvenlikleştirme sürecinin ilk safhasının bir sorunu bir referans nesnesine yönelik tehdit olarak sunulmasıyla başlandığını belirtmektedir.

İkinci aşamada Waever, bir meselenin güvenlik sorunu olması için elitlerin o meseleyi güvenlik sorunu olarak dile getirmesi gerektiğinin altını çizer (Waever, 2007). Daha sonra da, güvenlikleştirme sürecini başlatan elitlerin dile getirdiği varoluşsal tehditlere karşı alınması planlanan tedbirler için meşru zemin oluşturulur. İşte bu nokta da yine Weaver, varlığa yönelik varoluşsal tehditlerin telaffuz edilerek açık bir şekilde kamuoyuna sunulmasının karar verici elitlere güvenlik problemlerinin üstesinden gelinmesi için kuvvet kullanımı başta olmak üzere farklı olağan dışı yetkilerden faydalanmayı haklı gösterebilecekleri imkânın sunulacağını ileri sürmektedir. Weaver, nihai aşamada, tehditlerin varoluşundan ve bu tehditlere yönelik tedbirlerden söz edebilmek için alıcı olan dinleyici kitlenin (audience) de var olması ve de ikna edilmesi gerektiğini ifade eder.

Bununla birlikte, güvenliğe dair ilişkinin yekpare bir özne ya da nesne ile açıklanmasının mümkün olmadığını ileri süren okul, güvenliğe dair bilinmesi gereken pratiğin özneler arasında geliştirildiğidir (Buzan ve vd., 1998: 31). Okulun bu söyleme dayalı güvenlik unsurlarının özneler arasında inşa edildiği model savı güvenlikleştirme yaklaşımını eleştirel inşacı bir kurguyla temellendirildiğini göstermektedir (Açıkmeşe, 2011: 57-59).

Kopenhag okulunun temel anahtar kuramı olan güvenlikleştirme yaklaşımının meta teorisine bakıldığında Uluslararası İlişkiler disiplininin farklı teorilerinden faydalandığı görülmüştür. Tehdit gündemini belirleyen aktörün referans nesnesine yönelik varoluşsal tehditlerin tehlike arz etmesi sonucu tebarüz eden hayatta kalma riskine karşılık tüm acil önlemleri alması gibi güvenlik politikalarının kavramsal ve içeriksel kökenini neorealist kuramın öncüsü Kenneth Waltz'un devletlerin nihai amacının güvenliklerini sağlayarak hayatta kalma stratejisi yaklaşımı oluşturmaktadır.

Nitekim Weaver da güvenlik mefhumunun beka ile alakalı olduğunu ve bu nedenle de varlığa yönelik hedeflenen tehditler koşulunda elzem olan bütün ivedi ve olağanüstü tedbirlerle karar vericiler tarafından beka sağlanması yoluna gidileceğini ileri sürmüştür (Weaver, 2011: 465-480). Güvenlikleştirme yaklaşımının esas vurgusunu teşkil eden söz edimi anlayışı dilbilimsel felsefenin öncüleri Austin ve Derrida'nın kuramlarından faydalanmıştır (Açıkmeşe, 2011). Söz edimlerini içeren cümlelerin nesnelliğine, öznelliğine ya da doğrulanabilir olup olmadığına bakılmaksızın sözcüklere dökülen telaffuz etme biçimleri meseleyi siyasal bir olgu haline dönüştürerek gerçeklik yaratır. Farz-ı mahal, Queen Elizabeth isminin denize sürülen bir gemiye törenlerde verilmesinin söz edim yoluyla takdim edilmesi politik bir eylem bazında bir gerçeklik yaratmadır (Austin, 1962: 5). Yine ABD Başkanı George W. Bush'un Ocak 2002 tarihinde Şer Ekseni olarak nitelendirdiği İran, Irak ve Kuzey Kore'ye

yönelik kitle imha silahları geliştirip ABD'yi ve tüm dünya toplumunu tehdit ettiği söylemi söz edimselliği yoluyla inşa edilen güvenlikleştirme politikasına en iyi örneklerdendir (Açıkmeşe,2014: 252).

Müşahede edildiği üzere, dilbilimsel felsefe kuramı vasıtasıyla bir konuyu politize etmek için söz edimi şeklinde ortaya çıkan güvenlikleştirme kuramı aynı zamanda varoluşsal tehditler ve bu tehditleri savuşturarak vurgusu yapılan güvenlik nesnesinin bekasını sağlamak için tüm önlemlerin alınması gerektiği savı kuramın farklı anlayışlardan faydalandığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, Kopenhag Okulu güvenlikleştirme kuramının teorik altyapısını dilbilimsel teoriler aracılığıyla kurgularken, bir diğer taraftan da, siyaset teorisi ile özneler aracılığıyla dayanan sosyal inşacılık anlayışlarından faydalanarak nev-i şahsına münhasır bir güvenlik söz edimi anlayışını geliştirmiştir (Açıkmeşe, 2011).

Galler Okulu

Dünya siyasetini açıklama noktasında Uluslararası İlişkilere dair bir diğer önemli analiz yaklaşımı da Eleştirel Teori'den gelmiştir. Marksizm'in nüvesini oluşturan tarihsel materyalizm ilkesi üzerine kendine özgü temellendirmelerini inşa eden Eleştirel Teori geleneksel teorilerin adeta genel yasası olarak kabul edilen devlet merkezli epistemolojik ve de ontolojik savlarına karşı çıkmıştır. Bu hususlar çerçevesinde sosyal bilimlerin bir alt dalı olan güvenliğe dair yeni yaklaşımlarda Eleştirel Teori'nin şemsiyesi altında kuramlar geliştiren ve kahır ekseriyette geleneksel güvenlik paradigmasının temellendirmelerinin reddi ile beslenen yaklaşım Galler Okulu'ndan gelmiştir.

Geleneksel güvenlik anlayışının tamamen zıttı paralelinde yaklaşımlar ileri süren Galler Okulu çalışmaları güvenliğin nesnesinin kim olduğu sorusuna eserleri aracılığıyla vermiş oldukları net cevap daima birey olmuştur (Bilgin, 2010). Devlet dışında yer alan tüm birimlerin tarihsel süreç içerisinde ve realitesinde her daim baskıya, eşitsizliğe ve güvensizliğe maruz kaldığının altını çizen Galler Okulu çalışmaları da bahsi geçen bu yapısal sorunların özgürleşme ideali ile beraber çözüme kavuşacağını ve akabinde de bu yolla güvenliğin referans aktörünün devletten birey temelli düşünceye tahvil edileceğini vurgulamıştır (Booth, 1991: 320). Eleştirel Teoriye göre özellikle de Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ertesinde vuku bulan devletlerarası ve devlet içi iç savaşlarda varlığına yönelik en büyük tehlike bireyler tarafından hissedilmiştir. Sosyo-ekonomik ve siyasal zeminde her türlü eşitsizliğe, adaletsizliğe ve maruz kalarak gizli şiddete maruz kalan bireyler, Soğuk Savaş sonrasının yeni çatışmacı ikliminde fiziki olarak da şiddetin ve tehditlerin birincil unsurları olmuşlardır.

Eleştirel güvenlik çalışmalarının çizmiş olduğu bu resimde bireye yönelik tehlikeler devletten kaynaklanabilmektedir. Yani son kertede vatandaşına karşı güvenliği sağlama ile yükümlü olan devlet aksine bireyine karşı güvensizlik unsuru teşkil edebilmektedir. Bu nedenledir ki, eleştirel güvenlikçiler geleneksel güvenlik anlayışının aynı anda hem referans varlığı olarak devletin ele alınmasını ve hem de sorumluluğu altındaki birimlerin güvenliğini sağlamada yegâne aktör konumunda devleti işaret etmesini reddetmişlerdir (Mabe, 2003: 135-136, Floyd, 2007: 330-333). Yine bu hususlar ışığında, geleneksel

güvenlik çalışmalarının disiplinde ve uluslararası sistemde genel yasası olan nesnel olgu verisi devletin hareket tarzlarına, tutumlarına ve siyaset yapma biçimlerine odaklanarak uluslararası sistemde ona merkezilik konumu payesini vermelerinin neticesinde doğal olarak güvenliğin de referans nesnesi olarak devletin öne çıkarılması tehditler bağlamında da alanı sınırlamaktaydı. Çünkü geleneksel anlayışın çizmiş olduğu bu çerçeve de güvenlik nesnesine yönelik tehditler askeri güvenlik boyutuyla sınırlı kalacaktır. İşte bu anlayışı mevcut düzenin idamesinde temel yapı taşı olarak görüp reddedip Kopenhag Okulu'nun başlattığı güvenliğin genişletilmesi fikrine ilaveten Galler Okulu çalışmaları aynı zamanda kavramın tüm boyutlarıyla –özellikle ontolojik bağlamda- derinleştirilip revize edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bireylerin krizler ve savaşlar sonucunda yaşamış olduğu göç, gelir adaletsizliği, yoksulluk, sağlık sorunları gibi saklı yapısal şiddet unsurları aracılığıyla güvenlik kavramına normatif bir boyut kazandırarak kavramı sosyal içeriklerle yapılandırmıştır. Galler Okulu birey temelli bu normatif duruşu güvenliğin evrensel bakış açısıyla ele alındığının da tezahürüdür (Bilgin, 2008: 92-99, Booth, 2007). Çünkü Galler Ekolü bireylerin güvenliğini baz alırken herhangi bir ulusun ya da grubun güvenliğinden öte dünya toplumlarının güvenliğinden bahsetmektedir.

Yukarıda bahsi geçen bireyin maruz kaldığı yapısal tehditler toplumdaki bilinçlenme özgürleşme vasıtasıyla çözümlenecektir. Elbette özgürleşmenin başarılı bir şekilde nihayete ermesinin ilk adımı da bireyin bilinçlenme süreci başlatacaktır. Özgürleşme bilinci, bireylerin o zamana değin maruz kaldığı eşitsizlik, adaletsizlik ve güvende hissetmeme gibi doğrudan ya da dolaylı yapısal ve sosyolojik şiddetlerden korunmanın reçetesi olacaktır (Booth, 1991). Galler Okulu müntesipleri, geleneksel teorilerin devlet merkezli savlarına özellikle bu noktada yüksek sesle eleştiri getirmiştir. Çünkü geleneksel teorilerin ileri sürdüğü statik devlet merkezli ve askeri temelli güvenlik yaklaşımı uluslararası toplumda savunmasız insanların yaşadıkları güvenlik sorunlarına bigâne kalmıştır. Müşahede edildiği üzere Galtung'un yapısal şiddet kavramsallaştırmasından tevarüs eden kuramsal felsefeyi güvenlik çerçevesinde tekâmül ettirip yeni bir perspektiften ele alan Galler Okulu da bireylerin imkânları dâhilinde yaşaması mümkün olan hayatlarının yapısal şiddetin unsurları tarafından engellenmesini güvensizlik durumu olarak açıklamaktadır.

Bu noktada eleştirelciler de insanın özgürleşme bilincini harekete geçirip doğrudan gözlemlenebilen ve doğrudan hissedilebilen yapısal şiddetin kökeninin ne olduğunun farkına erişip özgür iradeleri aracılığıyla tercihlerde bulunabilecek ve kendilerini kısıtlayan koşullardan muaf tutacaklardır (Booth, 1991). Kısacası, güvenliğin referans nesnesi olarak devlet dışı aktörleri oluşturan bireyleri ve bireylerin oluşturduğu diğer toplumsal katmanları gören bu eleştirel yaklaşım, güvenliğin sağlanmasında ise temel hareket noktası olarak bilinçli bir özgürleşmeyi salık vermektedir. Aslında, özgürleşme kavramına güvenlik çalışmaları literatüründe yeni bir görünüm kazandıran Booth'un güvenlikleştirme ve özgürleşme aynı paranın iki tarafı gibidir ile güç veya düzenden ziyade, özgürleşme hakiki anlamda gerçek güvenlik sağlar (Booth, 1991) ifadesi okulun güvenliği bakışını özetlemektedir.

Güvenliğin kavramsal olarak derinleştirip yapılandırılması güvenliğin nesnesinin kim olacağı sorusunun cevabını çeşitlendirirken bir diğer taraftan güvenliği sağlayıcı aktörün kim olacağı sorusunun cevabının

da çeşitlenmesini beraberinde getirecektir. Çünkü güvenliğin sosyal olarak inşa edildiği ve pratikte de uygulandığı baz alındığında boyutlarıyla ve aktörleriyle de genişleyen ve derinleşen kavramın doğal olarak sorunsal olarak dile getirilmesinde ve de sorumluluk üstlenilmesinde devlet-dışı aktörlerinde payı olacaktır (Rothschild, 2007: 11-17).

Hâlihazırda kavramın özünde de tartışmaya açık olduğunu belirten bu yaklaşım bir diğer taraftan da güvenliğin muhtevasının ve boyutlarının sürekli değiştirilip yeniden formüle edilmesinin de kavramın belli amaçlar için türetildiği kanısındadır (Booth, 1994). Eleştirel Teori kuramcısı Cox'un teori her daim bir amaç aşkına ve de birilerinin çıkarınadır iddiasını baz alan eleştirel güvenlik çalışmaları temsilcileri de güvenliğin aktörler, nesneler, tehditler ve bu tehditler üzerinden şekillenen söylemler ve süreçlerin de aslında objektif bir biçimde değerlendirilemeyeceğini çünkü kavramın pratiğini hazırlayan amil birimler arasında yerleşmiş olan algı sonucundaki varsayımlardır (Booth, 2007).

Bu varsayımlarda her zaman bir amaca hizmet etmek için vardır. Ken Booth'un daha öz ifadesi ile güvenliğin ne ifade ettiği ya da nasıl tanımlandığını belirleyen şey birimler arasındaki farklı görüşler ve söylemlerdir (Booth, 1991: 313-325). Bu ifadesiyle Booth aynı zamanda güvenliğin sosyal ve siyasal katmanda inşa edildiğini savunmaktadır. Bu noktada eleştirel güvenlik çalışmalarının tıpkı fikirsel olarak beslendiği Eleştirel Teori gibi konstrüktivist yaklaşımın fikir, söylem ve bilgiyi ön planda tutan idealist çabalarından etkilendiği de gözlemlenmektedir (Sönmezoğlu, 2012: 214).

Sonuç ve Öneri

Elbette tarihe bağıtlı olarak değişkenlik gösteren güvenlik kavramını sınırlandırmak manasız ve kahır ekseriyette sonuç üretmeyecek eylem olacaktır. Çünkü kavram değişkenlik arz edebilen devletlerarası sistemin ve sistemi oluşturan aktörlerin türüne göre amaç ve araç bakımından da semantik genişlemeler yaşamıştır ve yaşamaktadır. Ancak tarihsel süreç içerinde siyasal olduğu kadar sosyal bir kavram da olan güvenlik, parçası olduğu değerleri yansıttığından değerden arındırılamamıştır ve dolayısıyla da özünü koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde siyaset yapma biçimine ilişkin kuramsal ve kavramsal yaklaşımlar ileri süren farklı teorilerin güvenlik fenomenine dair temellendirmelerini incelemek önem arz etmektedir. Çünkü, Buzan'ın da belirttiği üzere politik olarak bu kadar güçlü ve etkili olan bir kavramın, yeterli kavramsallaştırma düzeyine ulaşılamamış olması tehlikeli bir durumdur.

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki geleneksel yaklaşımların tek merkezli ve indirgemeci aktör düzeyi üzerinden yorumladıkları geleneksel güvenlik paradigması anlayışında olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde disiplinde çok boyutlu ve aktörlü bir güvenlik analizi ortaya koymaya çalışan yeni güvenlik yaklaşımları da yine evrenselci, politik ve hatta ideolojik paradigmalarla kuramlarını beslemişler ve kavramın tanımlanmasında olması gereken sınırlılıklara pek dikkat çekmemişlerdir. Dolayısıyla güvenliğe dair literatürün ekseriyeti kavram hakkında yapılmış tanımlamalar hakkında ne düşünüldüğü ve yapılan tanımlamaların hangi politik doktrinler çerçevesinde ya da hangi bilimsel veriler ışığında yapıldığı ve uyumlandırıldığı üzerinedir. Ancak, tüm ilginin tanımlama ve episteme üzerine

yoğunlaşması güvenliğe yönelik hem içeriksel hem de kavramsal tartışmada esas sorulması gereken güvenliğin ne hakkında/konusunda olduğu ve hangi etmenler etrafında şekillendiği ya da şekillenmesi gerektiği sorularının gözden kaçmasına neden olmuştur. Yine de, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni kuramsal yaklaşımların en azından geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin kavramı hapsettiği devlet merkezli ve askeri güvenlik odaklı anlayışlardan çıkardığı gözlemlenmektedir.

Bu minvalde, güvenliğin yeniden tanımlanma ve tartışılma evresinde benimsenmesi gereken ilk aşama kavramın hem teoride hem de pratikte geleneksel bakış açılarından tamamen kurtulmasıdır. Kavramın bilimsel formu ortaya konarak devlet güvenliğinden birey ve toplum güvenliğine kayması ve bununla ilintili olarak da referans göstergeleri, boyutları, düzeyleri ve amaçları bakımından da genişleyip derinleşmesi sağlanmalıdır. Çünkü 21. Yüzyılın yeni tehditleri askeri olmayan bir güvenlik anlayışı içinde mücadele edilmesi gereken tehditlerdir.

Ayrıca kavramın yeniden tanımlanması ve tartışılması sürecinde teorik olarak benimsenmesi gereken bir diğer yaklaşımda güvenliğin disiplinler arası etkiye açık olması gerektiğidir. Çünkü güvenlik tehditleri artık tek merkezli ve tek boyutlu değildir. Tehditlerin bir çoğu psikolojik, ekonomik, çevresel ve kültürel olabilmektedir. Dolayısıyla kavram ister istemez diğer alanlarla etkileşim içinde olmak zorundadır.

Kaynakça

Açıkmeşe, S. A. (2014). Küresel Güvenlik. (Editör: Evren Balta). *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler.* İstanbul: İletişim Yayınları, 241-253.

Açıkmeşe, S. A. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler,* 8(30), 43-73.

Austin J. L. (1962). *How to Do Thıngs with Words*. London: Oxford at the Clarendon Press.

Baldwin David. (1995). "Security Studies and the End of Cold War" *World Politics*, 48: 117-141.

Baylis John. (2012). The Concept of Security in Internatıonal Relatıons (Edited By: Hans Günter Brauch et. al.) *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace.* Volume:3, Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag, 495-503.

Baylis J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), 69-85.

Baysal L. Ç. (2011). ''Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi'', *Güvenlik Stratejileri*, Sayı: 22, 61-96.

Miller B. (2001). The Concept of Security: Should it be Redefined? *Journal of Strategic Studies,* 24(2), 13-42.

Bilgin P. (2008). Critical Theory. (Edited By: Paul D. Williams). *Security Studies: An Introductıon*. New York: Routlage.

Bilgin P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *Sadem Yayınları*, 8(14), 70-96.

Bilgin, P. (2002). "Beyond Statism in Security Studies? Human Agency and Security in the Middle East", *The Review of International Affairs*, Volume 2, Number 1, Autumn, pp. 100-118.

Booth K. (1991). Security and Emancipation. *Review of Internatıonal Strudies*, 17(4), 313-326.

Booth K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge Univerity Press.

Booth, K. (1994).Security and Self Reflections of a Fallen Realist.*YCISS Occasional Paper*, Number 26, 1-26.

Buzan B. (1983). *People, States, and Fear The National Security Problem in Internatıonal Relations*. Sussex: Wheatsheaf Books.

Buzan Buzan vd. (1990). *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publisher.

Buzan, Barry vd. (1998). *Security: A New Framework for Analysis,*Lynne Rienner Publishers.

Çalkivik A. (2014). ''Soğuk Savaş ve Sonrası Güvenlik Siyaseti'', *Küresel Siyasete Giriş,* Evren Balta (Editör). İstanbul: İletişim Yayınlarıç

Dedeoğlu B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji,* İistanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Rothschild, E. (1995). What Is Security? *The MIT Press on Behalf of American Academy of Arts & Sciences*, 124 (3), 53-98.

Floyd, R. (2007). Towards a Consequentialist Evaluation of Security: Bringing Together the Copenhagen and the Welsh Schools of Security Studies. *Review of International Studies*, 33(2), 327-350.

Karabulut B. (2015). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Ankara: Barış Kitap Basım Yayın.

Kardaş Ş. (2014). ''Güvenlik'' (Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı). *Uluslararası İlişkilere Giriş.* İstanbul: Küre Yayınları.

Küçüksolak Ö. K. (2012). Güvenlik Kavraminin Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması, *Turansam Yayınları*, Cilt: 4, Sayı: 14.

Mabee, B. (2003). Security Studies and the 'Security State': Security Provision in Historical Context.*International Relations*, 17(2), 135-151.

Mcsweeney B. (1996). Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School. *Review of International Studies,* 22(1), 81-93.

Miller B. (2001). The Concept of Security: Should it be Redefined*? Journal of Strategic Studies,*24(2), 13-42.

Özlük, E. (2014). Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı, Konya, Çizgi Yayınları

Schmidt, C. B. (2016). "Ulusal Güvenliğin Önceliği", Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Editörler). *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar,* Nasuh Uslu (Çev). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi.*(Beşinci Baskı), İstanbul: Der Yayınları.

Tanrısever O. (2014). Güvenlik (Derleyen: Atilla Eralp). *Devletler ve Ötesi. İstanbul: İletişim Yayınları,* 107-124.

Tarbjon L. K. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap

Walt S. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly,*35 (2), 211-239

Waltz K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. Osman S. Binaltı (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınları

Waver O. (2007). Securitizatisation and Desecuritisation. (Edited By: Barry Buzan and Lene Hansen).*Internatıonal Security*. Volume:3, Sage library of Internatıonal Relatıons. 66-98.

Waver O. (1998). Security, İnsecurity and Asecurity in the West European Non War Community. (Edited By: Emmanuel Adler and Michael Bannet). *Security, Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.

Waver O. (2011). Politics, Security, Theory. *Security Dialogue,* 42(4-5), 465-480

DEMİR ÇAĞI'NA KADAR KIBRIS KERAMİĞİNİN GELİŞİMİ VE ÖNEMİ[1]

Arş. Gör. İlknur GÜRGEN

Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Öz

Kıbrıs Adası'nda en erken keramik buluntular MÖ 5200'lerden itibaren görülmeye başlar. Bu dönem aynı zamanda Kıbrıs Keramik Neolitiği olarak adlandırılmaktadır. İlk dönem keramikleri acemi pişirme teknikleri ile üretilmiş monokrom (tek renk) türde iken ilerleyen zamanlarda daha muntazam ve farklı renklerde keramikler üretilmiştir. Kıbrıs Tunç Çağı'na (yaklaşık MÖ 2350) gelindiğinde Ada'da elliden fazla keramik türü bulunmaktadır. Özellikle MÖ 1600'lerden itibaren çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanmasıyla keramik üretiminin hız kazandığı ve Kıbrıs'ın ticari hayatında önemli bir yer edindiği görülür. Nitekim keramikler, Kıbrıs ihraç ürünleri arasında bakırdan sonra ikinci sırayı almıştır. Özellikle Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticareti'nde önemli bir yer edinmesinde büyük bir paya sahip olan Kıbrıs keramiği, Yakındoğu'da geniş bir alana yayılmış ve Anadolu, Mısır, Levant ve Ege'yi içine alan coğrafyada ele geçirilmiştir. Geç Tunç Çağı Kıbrıs keramiğinin ne şekilde ihraç edildiği ve hangi türleri içerdiği konusunda hali hazırdaki en güvenilir veri kaynağı Uluburun Batığı'dır. Bu çalışmada Uluburun Batığı başta olmak üzere arkeolojik buluntuların sunduğu bilgiler doğrultusunda Kıbrıs keramiğinin Demir Çağı'na (MÖ 1050) kadarki süreçte renk, form, üretim, süsleme ve pişirme şekli açısından gelişimi ve değişimi ele alınıp ticari bir meta olarak önemi tespit edilmeye çalışılacaktır. Keramikler kil yapısı, katkı maddeleri, fırınlama koşulları, biçimlendirme ve yüzey işlemleri gibi açılardan incelendiğinde toplumların ekonomik yapıları ve diğer toplumlarla kurdukları ticari ilişkileri hakkında bilgi vermenin yanı sıra toplumun sosyal yapısını da yansıtır. Bu nedenle çalışmanın son kısmında keramiklerdeki işçilik farkları incelenerek üretenlerin yaş, tecrübe ve meslek edinme süreçleri hakkında fikir yürütülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Keramik, Ticaret, Geç Tunç Çağı, Yakın Doğu

Abstract

The earliest pottery finds on Cyprus Island begin to be seen from 5200 BC. This period is also called Cyprus Pottery Neolithic. The first period ceramics were monochrome (single color) type produced by beginner cooking techniques, but more uniform and different colors of ceramics were produced later. When the Cyprus Bronze Age (about 2350 BC) arrives, there are more than a fifty

[1] Bu çalışma yazarın "MÖ 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

types of pottery in the island. Especially since 1600 BC, the use of the potter's wheel started to increase the production of pottery and it is seen to be an important place in the commercial life of Cyprus. Thus ceramics have taken second place after Cyprus copper products. The Cypriot pottery, which had a significant share in the Near East Trade, was spread over a wide area in the Near East and seized in a geography including Anatolia, Egypt, Levant and Aegean.

Uluburun Shipwreck is the most reliable source of data on how the Late Bronze Cypriot ceramics are exported and which species they contain. In this study, the development and the change of Cypriot ceramics in terms of color, form, production, decoration and cooking up to the Iron Age will be tried to be determined as a commercial commodity in the direction of the information provided by archaeological finds especially Uluburun Ship. Ceramics reflect social structure of the society as well as informing about the economic structures of the societies and the commercial relations they establish with other societies when examined from the angle such as clay structure, additives, firing conditions, shaping and surface processing. For this reason, the last part of the study will examine the differences in the workmanship in the ceramics and try to give an idea about the age, experience and occupation process of the producers.

Key Words: Cyprus, Ceramics, Trade, Late Bronze Age, Near East

Giriş

Keramik kavramı Grekçe *keramos* sözcüğünden türetilmiş olup killi toprak ya da kil çömlek anlamına gelir (Heuschkel, G. Heuschkel ve Muche, 1990: 238; Ökse, 1993: 1; Yalçın-Özfırat, 2006: 543). Söz konusu kavram keramik teknolojisinden yararlanılarak biçimlendirilmiş ve bir tortulaşma işleminden sonra bazı özellikler kazanmış ürünleri kapsar. Keramikler kil yapısı, katkı maddeleri, biçimlendirme ve yüzey işlemleri ile fırınlama koşulları incelendiğinde toplumların sosyal ve ekonomik yapılarını, ördükleri ilişki ağlarını anlamaya ve hatta toplum içi farklı etnik grup ve kültürlerin yaşam sürelerini tespit etmeye yardımcı olurlar. (Ökse, 1993;Yalçın-Özfırat, 2006: 543).

Günümüze kadar korunagelmiş olmaları açısından keramikler ait oldukları dönem hakkında doğru bilgi edinilmesinde önemli birer araçtır. Kıbrıs Geç Tunç Çağı'nda bakırdan sonra en yaygın ikinci ihraç malı olan Kıbrıs keramiği Doğu Akdeniz'de ve Ege Dünyası'nda pek çok yerleşimde bulunmuştur.

Bu çalışmada Kıbrıs keramik türleri ve geçirdikleri değişimler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında Kıbrıs keramiği kronolojik olarak ele alınıp zamanla meydana gelen değişim ve gelişim ortaya konmaya çalışılacaktır. Ardından Uluburun Gemisi'nde ele geçen keramikler incelenerek türleri, yayılım alanları ve dönem ticaretinde Kıbrıs açısından önemi dile getirilecektir. Burada Kıbrıs keramikleri için ana kaynak olarak Uluburun Batığı kullanılmışsa da dönemin diğer önemli bir batığı olan Gelidonya Burnu Batığı'nın da büyük miktarda Kıbrıs keramiği barındırdığı unutulmamalıdır. Son kısımda ise keramiklerden yola çıkılarak üreticileri ve üretim süreci

hakkında fikir yürütülmeye çalışılarak ekonominin yanı sıra toplumun sosyal yapısına da ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Kıbrıs Keramik Türleri ve Gelişimi

Akeramik (Keramiksiz) Neolitik Dönem'de Ada'da (MÖ 8500-5200) çanak çömlek kalıntılarına rastlanmamaktadır. Ada'nın ilk yerleşim yeri sayılan Khirokitia'dan dolayı Khrokitia Kültürü olarak da adlandırılan bu dönemi temsil eden malzeme taştır (Diakios, 1940: 80).

MÖ 5200-4000 yılları arasında Kıbrıs bir yerleşim dalgasına sahne olur. Keramik Neolitik Dönem olarak bu adlandırılan dönemde Ada'da elde üretilmiş keramikler görülmeye başlar. Bu durum görünüşe göre hiçbir öğrenme ve gelişme evresi olmadan önceden gelişmiş olarak ve birdenbire ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Ada'ya keramik teknolojisinin, kilin plastik özelliğini tanıyan, nasıl biçimlendirilip dekore edileceğini ve nasıl pişirileceğini bilen bir topluluk tarafından getirildiğine inanılır. Levant veya Anadolu'dan geldiği düşünülen göçmenler yeni yerleşim yerleri kurarak Ada'ya kil teknolojisini getirmişlerdir (Gözlü, 2011: 200). Bu dönem keramikleri monokrom (tek renk) türdedir.

İlk üretilen keramikler acemi pişirme teknikleri yüzünden dışı siyah içi kırmızı halde üretilmişse de ilerleyen dönemlerde daha muntazam ve kahverengi, devetüyü, gri gibi değişik renklerde keramikler üretilmeye başlanmıştır (Gözlü, 2011: 175-176).

Keramik Neolitik Dönem'in en önemli iskân yerlerinin başında Sotira gelir. Sotira Kültürü'nde (MÖ 5200-4000) keramik teknolojisi epey gelişmiştir. Buradaki buluntular ve iskân kalıntıları Anadolu ve Ön Asya ile Kıbrıs arasındaki yakın ilişkilere işaret ederken dönemin en baskın türü kuzey yerleşimlerde daha çok görülen taraklı mallardır (Erzen, 1976: 97). (Figür 1)

Keramikli Neolitik Dönem, Erken ve Geç Neolitik olmak üzere ikiye ayrılarak incelenir. Erken Neolitik Dönem'de elde üretilen keramikler tek renkli, kalın çeperli, ağır ve basit şekillidir. Geç Neolitik Dönem'de de elde üretim sürdürülmesine rağmen çanak çömlek yapımı iyice yaygınlaşmış ve daha ince çeperli, ustalıkla pişirilmiş, kahve, gri, devetüyü renklerinde keramikler yapılmıştır. Az sayıda da olsa krem astar üzerine kırmızı bezemeli çanak çömlekler de üretilmiştir. İnsan başı ve hayvan şeklinde kaplarda ilk defa bu dönemde karşımıza çıkar (Gözlü, 2011: 175-176).

MÖ 4000'lerden itibaren Kalkolitik Dönem'de, Erimi Kültürü'nde taraklı malların yerini beyaz üzerine kırmızı boyalı, bitki ve çizgi motifleri ile süslenip bezenmiş kaplar almıştır (Diakios, 1940: 77). (Figür 2) Dönemin sanatsal ve teknolojik başarıları, daha çok dönemin sonuna doğru görülmeye başlar. Örneğin son dönemde imal edilen çizgili ve bitki motifli, beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile süslenmiş kaplar dönem keramiğini yansıtır (Gözlü, 2011:175-176). Ayrıca bu dönemde Kıbrıs'ta bulunan çanak çömleklerin Tarsus ile benzer özellikler taşıdığı görülür (Mellink, 1991:167, 170, fig. 2 ve 3).

Kalkolitik Dönem sonu ile Erken Tunç Çağı arasında kısa bir dönem olan Philia Safhası[2], Tunç Çağı'na geçiş döneminde Kıbrıs'ı anlamak için önemli bir safhadır. Bu dönemde keramik teknolojisindeki gelişmenin yanı sıra tarım aletlerinde hatta mimaride bazı değişimler görülür. Philia Safhası'ndan 11 çanak çömlek parçası kırmızı cilalı ve kırmızı astarlı mal türündedir (Webb, Frankel, Stos ve Gale, 2006: 270). (Figür 3)

Kıbrıs Tunç Çağı'nda sayıları elliyi bulan keramik türü tespit edilmiştir (Hockings, 1963: 65). Erken Kıbrıs ve Orta Kıbrıs Dönemleri'nde kırmızı cilalı mallar yaygındır. Bu dönemde pek çok boyut ve şekilde egzotik kaplar kırmızı cila tekniğiyle üretilmiştir (Hockings, 1963: 66; Randers, 2003: 867; Swiny, 2008: 41). Bunların yanı sıra daha az bilinen donuk renkli (kirli gri) cilalı çanak çömlekler de kullanılmaktaydı. Bu iki türün en çok bulunduğu yerleşimler Marki-Alonia, Vounous Nekropolü, Ambelikou'dur (Frankel ve Webb, 2012: 1381). Aynı zamanda bakır madeni bölgesi olan Ambelikou'da pek çok kırmızı cilalı mal bulunmuştur. Özellikle küçük jugletler bazı nadir ve kıymetli maddelerin taşınmasında kullanılmıştır (Frankel ve Webb, 2012: 1386; Knapp, Held ve Manning, 1994: 423). Araştırmacılara göre, başlangıç aşamasında Kıbrıs çömlekleri, Anadolu Erken Tunç Çağı'nın ikinci safhasında güneybatı Anadolu'dan Kıbrıs'a gelen yeni göçmenlerin sanatından esintiler taşır.

Bununla beraber Kıbrıslı ustalar yabancı elemanları kendi öz üslupları ile kaynaştırarak mükemmel şekil ve dekor duygusu elde etmişlerdir. Bu dönemde Kıbrıs keramik üretiminin iyice geliştiği görülür. Hepsi el üretimi olan kırmızı cilalı keramiklerin üzerleri parlak çizgili geometrik desenlerle süslenmiştir. (Dikaios, 1961: 4;Gözlü, 2011: 219; Karageorghis, 1968: 37; Serter, 1975: 13; Stell, 2010: 807; Webb, 2014: 355). (Figür 4)

Orta Tunç Çağı, Kıbrıs Geç Tunç Çağı'na bir geçiş evresi olup, kültürel ve iktisadi açıdan gelişme ve zenginlik dönemidir. Gerek keramik gerekse madeni eşya bakımından yüksek sanat seviyesi görülmekte ve Yakındoğu ve Mısır ile sıkı bir ticari münasebetin olduğu anlaşılmaktadır (Frankel, 2014; Steel, 2010: 809). Erken Kıbrıs Dönemi'nde üretilen kırmızı cilalı mallar Orta Kıbrıs Dönemi'nde de üretilmeye devam etmiştir fakat Orta Kıbrıs'ı yansıtan en yaygın tür beyaz cilalı mallardır. Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde ise köklü bir değişimle kırmızı cilalı mallar ortadan kaybolur ve yerine beyaz astarlı, halka dipli, monokrom mallar ortaya çıkar (Knapp, 2013: 401, 403, fig. 124; Steel, 2010: 805). Orta Kıbrıs-Geç Kıbrıs arası dönemde beyaz boyalı keramiklerin kullanımı yaygındır.

Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs tarihinde yeni bir sayfa açıldığı söylenebilir. MÖ 15. yüzyılda Hiksoslar'ın Mısır'dan kovulup Doğu Akdeniz'de barışın sağlanmasıyla Kıbrıs, hem Doğu hem de Batı ile muazzam bir ticarete başlamıştır (Gözlü, 2012: 324; Karageorghis, 1962: 2). Ticari faaliyetlerini Akdeniz'de yoğunlaştırmasıyla izole kimliğinden kurtulmuş ve yalnız bakır ile değil çanak çömleği ile de denizaşırı bölgelerde boy göstermeye başlamıştır. Bakır ihracatının ve Akdeniz ticari noktaları üzerinde bulunması

[2]Philia Safhası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jennifer M. Webb and David Frankel, "Characterizing the Philia Facies: Material Cultur, Chronology and the Origin of the Bronze Age in Cyprus", *AJA*, Vol. 103, No. 1, 1999, ss. 3-43.

sayesinde Ada ekonomisi Akdeniz Dünya sistemi içine dâhil olmuştur (Gözlü, 2012: 324; Robbertson, 1987: 14). Yine bu dönemde karaya göre daha hızlı ve karlı olan deniz nakliyatı büyük önem kazanmış ve Mısır, Levant, Kıbrıs, Anadolu, Girit, Kıta Yunanistan ve Sardunya gibi birçok bölgenin kısa sürede birbirleriyle denizaşırı ilişkilere girmesini sağlamıştır. (Erdem, 2002: 8; Klengel, 2001: 25).

Geç Kıbrıs II Dönemi'nde yeni gelişen beyaz astarlı keramiklerin çoğu Suriye ve Ege Dünyası'na ihraç edilmiştir. MÖ 1600'lerden itibaren de Ada'da hızlı çarklarda üretim yapılmaya başlanmıştır (Hockings, 1963: 66; Merrillees, 2002: 1). Beyaz boyalı Kıbrıs keramikleri daha çok Mısır, Suriye ve Anadolu'da bulunmuştur. Geç Kıbrıs Dönemi'ne ait halka dipli, beyaz astarlı, tek renk keramikler bu dönemden itibaren Kenan veya Mısır'da görülmeye başlanır. Örneğin Mısır'da Tell el-Dab'a'da, Ugarit ve Megido'da, Kıbrıs üretimi beyaz boyalı, beyaz çizgili mallar bulunmuştur (Genz, 2006: 380; Merrillees, 2002: 1-4; Müller, 2006: 207-208; Randers, 2003: 867). (Figür 5)

Kıbrıs'a atfedilebilecek en önemli keramik grupları arasında yer alan Kıbrıs'ın seri üretimi olan beyaz astarlı ve halka dipli kapları deniz yoluyla Ege Dünyası'na ulaşmıştır. Beyaz astarlı ve halka dipli keramikler, deniz ticaretinde ekonomik değeri yüksek, seçkin ticari mallar arasındadır. Bu tür keramik grubunun sayıca en çok bulunduğu Troya'da beyaz astarlı kaplar, halka dipli kaplara oranla daha yoğundur. Yine Kıbrıs'a özgü bir keramik türü olarak kabul edilen RLWM (Red Lustrous Wheel-Made/Kırmızı Parlak Çark Yapımı Mal) keramiği, Eriksson'a göre, ilk kez Kıbrıs'ta üretilmiş olmalıdır. Bu görüşü doğrulayacak bir kanıt da, Anadolu'daki diğer Kıbrıs malzemesinin RLWM'ler ile bir arada bulunmasıdır. Anadolu'da bulunan Kıbrıs kökenli malzemelere karşılık Kıbrıs'ta bulunan Anadolu kökenli malzemeler ise sayıca daha azdır (Eriksson, 1993:149; Tood, 2001: 206).

Levant-Miken Etkisi

Kıbrıs'ta, Geç Minos I dönemine ait ne olduğu tanımlanamayan bir çömlek parçasının varlığı adadaki Minos etkisine işaret eder (Matthaus, 2006: 338; Vermeule, 1978: 307). Ayrıca diğer şehirlerin aksine Toumba tou Skourou'da Minos malzemesi Miken keramiğinden bile çok çıkmıştır. Toumba tou Skourou'ya gönderilen son Minos serisi içinde iki ahtapot desenli üzengi çömlek, MÖ 13. yüzyılda Kıbrıs'ın en bilinen türleri arasındadır (Vermeule, 1978: 307, 312, 333).

MÖ 13. yüzyılda Kıbrıs'ta, Miken Keramiği ithal edilmeye başlanmasıyla Miken keramiği taklidi olan Ege tarzı çanak çömlek üretimi başlamıştır (Master, Mountjoy ve Mommsen, 2015: 236). (Figür 6) Kıbrıs'ta MÖ 12. yüzyıl başında görülmeye başlanan keramik türü, şekil ve süslemesi bakımından Miken IIIC keramiğinin aynısıdır. Kıbrıs yerel üretimi olan bu keramik Enkomi, Sinda, Hala Sultan Tekke, Athienou, Kition, Maa Palaiokastro ve Palaipaphos gibi çeşitli Kıbrıs yerleşimlerinde ele geçirilmiştir. Bu durum yoğun Miken etkisini gösterir (Gaziler, 2003: 188; Göransson, 2012: 403; Karageorghis, 2000: 17; Matthaus, 2006: 345; Steel, 2014: 579).

Aşağıda yer alan şema Kıbrıs keramiğinde şekil, renk ve çeşit açısından zamanla meydana gelen değişimi göstermektedir. [3] Görüleceği gibi Ada'da MÖ 3. binyılda yaygın olan kırmızı cilalı malların yerini bir süre sonra beyaz boyalı ve beyaz astarlı mallar almıştır. Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru ise Kıbrıs çanak çömleği Ege-Levant etkisinde kalmış ve buralara özgü keramiklerin imitasyonları üretilmiştir.

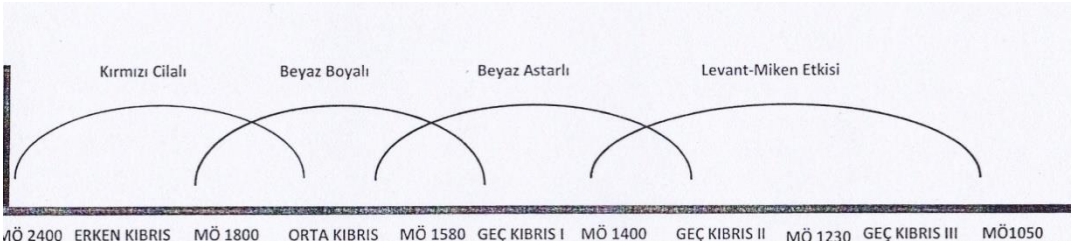

Uluburun Gemisi'nden Çıkan Çanak Çömlekler

Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs, Doğu Akdeniz ticaret güzergahında bulunan önemli bir adadır. Kıbrıs mallarının Uluburun ve Gelidonya Batıkları ile Mısır, Levant, Anadolu, Girit ve Yunanistan'da çeşitli yerleşimlerde ele geçirilmesi Ada'nın deniz ticaret yolları üzerinde önemli bir uğrak noktası olduğunu gösterir. Enkomi ve Hala Sultan Tekke gibi yerleşimlerden gelen buluntular Ada'nın kurduğu ticari ilişkileri açıkça ortaya koyar. Buralardan çıkan Miken keramiği, Girit'in üzengi kulplu kapları, Kenan kökenli kaplar, Mısır kökenli objeler ve Anadolu kökenli gri keramik Kıbrıs'ın yoğun ticari ilişkilerine birer örnektir. Bu bağlamda Kıbrıs'ın, çağın olası deniz yollarının ortasında bulunduğu ve Doğu Akdeniz ticaretinde merkezi bir rol oynadığı söylenebilir (Erdem, 2002: 109; Göransson, 2012: 403; Herscher, 1995: 267, 270; Pulak, 2010: 870).

1982 senesinde bir grup sünger avcısı tarafından tesadüf eseri bulunan ve 1984 yılında arkeolojik çalışmalarına başlanan Uluburun Batığı, Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de düzenli ticari faaliyetlerin varlığını gösteren ve bünyesinde Ege Dünyası, Mısır, Hitit, Suriye-Filistin, Kenan Ülkesi ve daha pek çok uygarlığa ait tam 20.000 parça eşyayı barındıran önemli bir batıktır. Hedeflenen noktaya ulaşamadan sular altına gömülen geminin keşfedilmesiyle birlikte Yakındoğu ve Ege Dünyası'nda dönem ticaretinin işleyişi ve boyutları ile devletlerin kendine özgü pazar malları hakkında önemli bilgiler gün yüzüne çıkmıştır (Alparaslan, 2013: 82; Berkaya, 2017: 298; Monroe, 2010: 19; Pulak, 2010: 862-863; Selçuki, 2012: 28).

Uluburun Batığı'ndan çıkarılan Kıbrıs keramiği ticari amaçla nakledilirken ele geçmiş ve tümüyle korunagelmiş yegâne buluntu grubudur. Gemide yaklaşık 140 ince yapılı kap, farklı biçim ve büyüklükteki çanak ve testilerden oluşmaktadır. Söz konusu Kıbrıs keramiğinin tümü iyi arıtılmış kilden

[3] Bu başlık altında verilen görseller şu adresten alınmıştır: http://www.brynmawr.edu/collectios/nehinterns/cypriote/exhibition.html (26.02.2017) Bu adreste yer alan görseller doğrultusunda keramik türleri sınıflandırılarak yoğun kullanıldığı dönemler tespit edilmiş ve ilgili grafik hazırlanmıştır.

olup ince cidarlı ve el yapımıdır. Keramiğin bezenmesine açkılama, tıraşlama, kalıplama ve boyama yoluyla son derece özen gösterilmiştir. Repertuardaki kapların çoğu günlük kullanıma yöneliktir (Bachhuber, 2006: 347; Bennet ve Galaty, 1997: 94; Hirschfeld, 2006: 105; Pulak, 2010: 868).

Günümüze dek iyi koruna gelmesi açısından keramikler en önemli arkeolojik araçlardandır. Kullanım alanları geniş olan keramikler, iyi nitelikli sofra keramiğinin yanı sıra, yağ, parfüm ve şarap gibi sıvıları saklamaya yarayan bazıları ince bazıları kalın yapılı büyüklü küçüklü kaplardır. Bunlara ek olarak büyük küpler ve amforalar taşıma kapları arasında yer alır (Matthaus, 2006: 345). Yapılan analizler sonucunda çok renkli çark yapımı amforaların sıvı taşımada; tek renkli halka dipli testiciklerin ise eczacılıkta kullanılan afyonun taşınması için kullanıldığı görülür. (Matthaus, 2006: 347). Nitekim Uluburun Gemisi'nde bulunan küp ve kapların sıvı ve çanak çömlek taşımasında kullanıldığı tespit edilmiştir. İthal ürünlerin nakledilmesinde ve ihraç ürünlerin taşınmasında kullanılmışlardır. (Pulak, 2006: 81).

Uluburun gemisinde üç küpün içine yerleştirilmiş yaklaşık 140-150 adet Kıbrıs tipi çanak çömlek bulunmaktaydı. Her bir küpte değişik keramik türlerinden bir seri mevcuttu. Her keramik türü farklı tür ve kalitedeki Kıbrıs keramik gruplarını yansıtır. Söz konusu keramik Kıbrıs Adası'nın dışında ele geçen ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz kıyılarına komşu olan bölgelere ihracatı yapılan Kıbrıs çanak çömleğini temsil etmektedir. Gemide bulunan ve değişik kaplardan çanak çömlek, yükün uzun bir zaman kapsayan birkaç gemi yolculuğu boyunca bir yüklükte biriktirildiğine ve burada saklandığına işaret etmektedir. Kıbrıs kaplarıyla birlikte ele geçen Suriye keramiği Kıbrıs keramiğinin yollandığı yerin Kıbrıs'tan ziyade Doğu Akdeniz'in başka limanları olduğunu ortaya koymaktadır. Ele alınan bu özel Kıbrıs keramiğinin kalite, seçilmiş örnekler ve ambalaj açısından olağan ya da olağan dışı olup olmadığı henüz saptanamamaktadır. Ancak, Uluburun Gemisi'nin söz konusu keramik yükü Geç Tunç Çağı Kıbrıs keramiğinin ne şekilde ihraç edildiği konusunda hali hazırdaki yegâne güvenilir veri kaynağını oluşturmaktadır (Bekker ve Nielsen, 2013: 12-15; Hirschfeld, 2006: 110).

Aşağıda Uluburun Gemisi'nden çıkarılan Kıbrıs keramiklerinden bazıları renk, form ve boyut özellikleriyle birlikte açıklanmıştır.

Beyaz renk tıraşlanmış testiler: Uzunluğu 16-19 cm arasında değişen, en geniş çapı da 7cm olan bu küçük testiler, fırında pişirildikten sonra kremsi beyaz bir renk aldıkları ve hamur deri sertliğine ulaştığında tıraşlandığı için bu adı almıştır. Gemiden 41 örneği ele geçen sivri dipli ve şişkin karınlı bu kaplar daha ziyade büyük kaplardan sıvı aktarma işleminde kullanılmış olmalıdırlar (Hirschfeld, 2006: 105).

Beyaz astarlı "süt kâseleri": Söz konusu yarı küresel kâselerin ağız kısımlarının hemen altında üçgen kulplara bulunmaktadır. Bu kâselerin yüzeyleri krem renkli kalın bir astar ile koyu kahve renkli klasik bir boya ile boyanmıştır. Uluburun gemisinde ele geçen süt kâseleri boyut ve yapım biçimi açısından farklar gösterir. Batıktan toplam 34 adet süt kâsesi çıkarılmıştır. Bunların çoğu KW 4577 ve KW 5743 (Figür 6-7) numaralı örneklere benzemektedir. Söz konusu kâseler standart beyaz astar II mal grubuna girer. Kıbrıs ürünü beyaz astarlı mallar MÖ 14.yüzyıl boyunca tüm Doğu Akdeniz'in kıyı kesimlerine ihraç edilmiştir (Hirschfeld, 2006: 106).

Batıktan çıkan süt kâselerinin üç tanesi "Beyaz Boya Astarlı Mal-II A" grubundandır. Bu gruba ait kaplar bilhassa Kıbrıs'ın güneyindeki yerleşimlerde yaygındır (Popham, 1972: 445-447). Bunun yanı sıra batıkta "Geç Beyaz Boya Astar II" alt grubuna ait olduğu düşünülen iki farklı kap bulunmaktadır (Todd ve Plides, 1998: 38-40). Uluburun batığından çıkarılan süt kâselerinin şekil ve boyut açısından çok çeşitli olduğu kesinlikle söylenebilir. Bu kâselerin ağız çapları 13,6 cm ile 20,7 cm arasında, yükseklik ölçüleri de 7,4 cm ile 10,2 cm arasında değişmektedir (Hirschfeld, 2006: 106).

Halka dipli çanaklar: Kıbrıs'ın Geç Tunç Çağı'ndaki tipik ihraç mallarından biri de halka dipli çanaklardır. 25 tane örneği bulunan Uluburun halka dipli çanakları değişik boyutlardadır ve yüzeyleri koyu renkli ve açkılıdır (Hirschfeld, 2006: 106).

Bukkhero Testileri: Batıkta gün ışığına çıkan üç bukkhero testisi birbirine çok benzemektedir. Testilerin maden kaplarından esinlenilerek üretildikleri anlaşılmaktadır (Hirschfeld, 2006: 106).

Günlük kullanım kapları: Özel kullanıma yönelik ince yapım malların yanı sıra iki keramik grubunun tümüyle günlük kullanım için üretildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu keramik malzeme arasında yağ kandilleri ve duvardaki bir yuvaya yerleştirilerek kullanılan meşalelikler sayılabilir. Bu kaplar yağ kandili ya da tütsü kabı olarak kullanılmıştır. Uluburun Batığı'nda bulunan kandillerin bir grubu ince cidarlı Kıbrıs ürünüdür. Bunların gövdeleri ağza doğru sığlaşır. Sözü edilen Kıbrıs kandillerinden 27 adedi orijinal durumda ele geçmiştir (Hirschfeld, 2006: 106-107). (Figür 10)

Ayrıca gemide hangi amaçla kullanıldıkları belli olmayan Kıbrıs kökenli altı yonca ağızlı testi bulunmuştur. (Figür 11) Yine dokuz adet Kıbrıs küpü ortaya çıkarılmıştır. Dokuz Kıbrıs küpünün üçünde 140-150 kadar Kıbrıs tipi keramik kap mevcuttu. Söz konusu kapların en azından bir kısmı sıkı sıkıya istiflenmişti. Kıbrıs küplerinin Doğu Akdeniz kıyıları boyunca birkaç limana nakledildikleri bilinmektedir. Küpler batıda Sardunya ve Sicilya Adalarına dek ulaşmışlardır (Hirschfeld, 2006: 109).

Kıbrıs Keramiği'nin Önemi ve Yayılım Alanları

Doğu Akdeniz'de yapılan Geç Tunç Çağı ticaretine dair bilgilere Amarna, Mari, Ugarit ve Boğazköy'den çıkan yazılı levhalar ve vesikalar ile sualtı ve yeraltı arkeolojik kazılarında ele geçen buluntulardan ulaşılmaktadır (Matthaus, 2006: 356; Vesika örnekleri: EA 33-40, KBo 12, 38, RSL 1). Tüm Yakındoğu'yu kapsayan arkeolojik çalışmalar söz konusu ticaret ağının anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Yazılı belgeler ve arkeolojik buluntular incelendiğinde Geç Tunç Çağı'nda en çok rağbet gören ticari mal ve madenler, kereste, değerli taşlar, şarap, tahıl, baharat, kumaş, kumaş boyaları, altın bakır ve kalaydır. Bu dönemde karaya göre daha hızlı ve daha karlı olan deniz nakliyatı büyük önem kazanmış ve Mısır, Levant, Kıbrıs, Anadolu, Girit, Kıta Yunanistan ve Sardunya gibi birçok bölgenin, kısa sürede birbirleriyle denizaşırı ilişkilere girmesini sağlamıştır (Matthaus, 2006: 336).

Amarna Mektupları da dâhil olmak üzere Yakındoğu belgelerinde Mısır, Babil, Asur, Anadolu ve Kıbrıs'a ait çok sayıda ticari malın kaydı bulunmaktadır. Örneğin Amarna tabletlerinde, Mısır'ın Kıbrıs'tan kumaş, yağ ve keramik ithal ettiğine dair kayıtlar vardır (Matthaus, 2006: 355-356). Kıbrıs'ta çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanması, MÖ 16 yüzyılda, yani Kıbrıs, Suriye ve Mısır'da ticaret merkezlerinin kurulduğu dönemdedir (Hockings, 1963: 67). Geç Tunç Çağ'da iyice artan bakır ihracatı,

Kıbrıs'ı zenginleştirmiş ve burada zengin kentsel merkezlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Ege'de yeni baskın güç olarak ortaya çıkan Miken Yunanistan'ının tipik boyalı kapları Doğu Akdeniz ve Mısır'a geçmiş yüzyılların Minos keramiğinden çok daha büyük miktarlarda ihraç edilmiştir. Sardunya malı çanak çömleğin, Orta Avrupa yapımı tunç silahların ve Baltık kökenli kehribarın Doğu Akdeniz'e akmaya başlaması, bu dönemde ticaret yollarının Akdeniz'in ve Avrupa'nın ortalarına kadar genişlediğini gösterir. Kıbrıs kökenli bakır külçelerin yanı sıra Kıbrıs ve Miken çanak-çömleği de Sardunya ve Sicilya'da önemli miktarlarda görülmeye başlar (Knapp, 2013: 418; Kuruçayırlı, 2013: 65; Maguire, 2009: 26-37).

Nunaghe Antigori'de (Sardunya) ortaya çıkarılan bir Kıbrıs küpü parçası iki ada arasındaki alışverişi kanıtlar (Hirscfeld, 2006: 105; Lo Schiova, 2006: 404). İkili arasında ham madde ve öküzgönü külçe alışverişi yanı sıra taş kalıp, demirci masaları, kömür kürekleri, çift ağızlı baltalar, balta, çapa, kazmalar ve üçayaklı, kulplu, kabartmalı simgesel figür ve nesnelerden oluşan çeşitli aletlerin de alışverişi yapılmıştır.

Ugarit'te bölgeler arası mal trafiğinin yoğunluğu arkeolojik bulgular tarafından da desteklenmektedir. Başlıca örnekleri Miken ve Kıbrıs yapımı boyalı kap kacak olan ithal mallar, Ugarit'te Levant kıyısının başka kentlerinden çok daha fazladır. Limana yakın bir konumda ortaya çıkarılan ve bir depo binası olduğu anlaşılan yapıda istiflenmiş şekilde bulunan çok sayıda amfora, sanki bir gemiye yüklenmeyi beklemektedir. Veyahut da bir gemiden yeni indirilmiş gibidir[4] (Genz, 2006: 380; Kuruçayırlı, 2013: 72; Knapp, 2013: 418-419).

Girit'in güney kıyısındaki Kommos'ta ortaya çıkarılan Liman kenti de aynı dönemde bu adanın başlıca limanı olarak karşımıza çıkar. Burada bulunan ve Kıbrıs, Mısır, Levant ve Sardunya mallarından oluşan ithal çanak çömlek repertuvarı Ege'nin başka yerinde görülmediği kadar bolluk ve çeşitlilik gösterir. MÖ 1600-1400 arasında, Ege'deki başlıca politik güç olan Girit'in Levant, Kıbrıs ve Mısır ile mal ve kültür değiş tokuşunun arttığı görülür (Kuruçayırlı, 2013: 72).

Kral mezarı bulunmayan Akka (Ben Arieh- G. Edelstein, 1977) ve Sidon (Saidah, 2004) mezarlıklarında Mısır ve Kıbrıs'tan gelen ithal keramik, metal ve fildişi buluntular gün ışığına çıkarılmıştır (Genz, 2006: 378). Ayrıca Miken (Leonard, 1994) ve Kıbıs keramiği (Akkermans ve Shcwarts, 2003: 352; Gittlen, 1981: 49-59; Oyman Girginer, 2006: 103; Winjgaarden, 2002: 17; Yon, 2001: 117-125) Levant bölgesinin tüm Geç Tunç Çağı buluntu yerlerinde ele geçmiştir. Yine, Orta Akdeniz'de ele geçen ve Kıbrıs ithali olduğu düşünülen bir keramiğin kökeninin arkeometrik yönden onaylanmasıyla Kıbrıs ve Girit ilişkisi doğrulanmıştır. Böylece Kıbrıs'ın batıya yapılan yolculuklarda ara verilen önemli limanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır

[4]Ayrıca bkz. B. M. Gittlen, "The Cultural and Chronological Implications of the Cypro-Palestinian Trade during the Late Bronz Age", *BASOR*, 241, 1981, ss. 49-59; M. Yon, White Slip Ware in the Northern Levant", *The White Slip Ware of late Bronze Age Cyprus*, (ed.)V. Karageorghis, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Denkschriften XX, Wien, 2001, ss. 117-125; R.S Merıllees, *The Cypriote Bronze Age Pottery found in Egypt*, Studies in Mediterranean Archaeology, Vol. 18, Sweden, 1968, ss. i- xviii, 1-27; Akkermans, *The Archaeology o f...*, s. 341, 352.

(Ceruti, Vagnetti, La ve Schiova, 1987: 7-37; Jones ve Day, 1987: 257-269; Jones ve Vagnetti, 1991: 127-147).

Keramik Üreticileri

Yapısı, katkı maddesi, fırınlama koşulları ve yüzey işlemleri gibi açılardan incelendiğinde toplumların ekonomik yapıları ve ticari ilişkileri hakkında bilgi vermenin yanı sıra keramikler toplumun sosyal yapısını da yansıtır. Daha önce de belirtildiği gibi çalışmanın bu kısmında keramiklerdeki işçilik farkları incelenerek üretenlerin yaş, tecrübe ve meslek edinme süreçleri ve kimlikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Laura A. Gagne'nin Orta Tunç Çağı'nda Kıbrıs'ta beyaz boyalı el yapımı mallarla ilgili araştırması üretenlerin motor becerileri ve keramikleri süsleme kabiliyetleri üzerinedir. Çocukların üretime erken yaşlarda dâhil olup çıraklıkla başlayıp zamanla nasıl ustalaştıkları ele alınmaktadır. Çocukların nasıl çömlekçi topluluğunun bir parçası olduğunu, çanak çömlek yapımı gibi bir teknolojik beceri ve alışkanlığı nasıl kazandığını ve bunun diğer kuşaklara nasıl aktarıldığını sorgulamaktadır (Gagne, 2014: 19).

Genele göre daha küçük boyutta, üstünkörü şekillendirilmiş, boyama ve süslemesi hatalı, desenlerin yanlış çizildiği keramikler bir çocuk tarafından üretildiğini ya da bir ustanın elinden çıkmadıklarını açıkça belli ederler.

Bazı keramiklerin bir tarafının sorunsuz iken diğer tarafının yamuk, bezeme ve boyamasının kusurlu olması ise bunun ikili bir çalışmanın ürünü olduğunu ustasının yaptığını uygulamaya çalışan bir çırağın üretimi olduğunu gösterir (Gagne, 2014: 21).

Gagne'nin Marki'den edindiği bulgulara göre Kıbrıs'ta ortalama ölüm yaşı 25-40 arasındaydı. Aileler gelecekte faydalanmaları için bilgi ve becerilerini çocuklarına aktarmak zorunluluğundaydı. Bu nedenle daha küçük yaşlarda çocuklar taklit ve gözlem yoluyla çömlek yapımı öğrenmeye başlıyor, 4-7 yaş aralığındaki çocuklar büyüklerini kopya ederek çeşitli objeler üretiyordu. Kile şekil verme ve fırçayı kullanmakla başlayan taklide dayalı eğitim aşamalı olarak devam ediyordu (Gagne, 2014: 25).

Üreticilerin cinsiyeti ile ilgili bir bilgi olmamakla birlikte herhangi bir tahmin de yürütülmemektedir. Ele geçen buluntulardan usta-çırak meselesi ile üretime başlama yaşı konularında fikir yürütülebilirken kadınların üretime dâhil olup olmadıkları ya da üretimdeki etkileri üzerine bir çıkarımda bulunmak zordur.

Sonuç

Sonuç olarak Kıbrıs Keramiği, Geç Tunç Çağı deniz ticaretinin en tanınmış ihraç malları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda günümüze dek iyi koruna gelmesi açısından keramikler en önemli arkeolojik araçlar arasındadır.

Doğu Akdeniz'in pek çok yerleşiminde ve en batıda Sardunya Adası'nda dahi ele geçen Kıbrıs Keramiği sofrada kullanım, muhafaza, taşıma ve nakliye gibi çeşitli amaçlara hizmet etmiştir. Bakırdan sonra Kıbrıs'ın ikinci yaygın ihraç ürünü olan keramikler, Kıbrıs Geç Tunç Çağı'nın aydınlatılmasının yanı sıra dönem küresel deniz ticaretinin boyutlarının anlaşılması ve bu ticarete dâhil olan güçlerin ekonomik durumlarının saptanabilmesi açısından da kıymetlidir.

Tüm bunların yanı sıra keramikler, form, renk, boyut, süsleme ve benzeri açılardan incelendiklerinde üretenlerin kimliklerine dair fikir yürütme imkânı sunarak dönemin sosyal yapısına da ışık tutmaktadırlar.

Kaynakça

Aström, L. ve P. Aström (1957). The Swedish Cyprus Expedition. Vol. 4. Part 1 B. The Middle Bronze Age .Lund: Hakan Ohlsson.

Akkermans, P. M. M. G. ve Glenn M. Shcwartz (2003). The Archaeology of Syria, Cambridge: Cambridge University Press.

Bachhuber, C. (2006), Aegean Interest on the Uluburun Ship. AJA, Vol. 110, No. 3, 345-363.

Bekker-Nielsen, T. (2013). Transport in Ancient Cyprus. The Transport Amphorae and Trade of Cyprus, (ed.) John Lund, Mark L. Lawall, Aarhus University Press, 11-20.

Ben Arieh, S. ve G. Edelstein (1977). Akko: Tombs near the Persian Garden, Atiqot. Jerusalem: Journal of the Israel Department of Antiquities and Museum, 12.

Bennet, J. ve M. Galaty (1997). Ancient Greece: Recent Developments in Aegean Archaeology and Regional Studies. Journal of Archaeological Research, Vol. 5, No. 1, 75-120.

Ceruti, F., M. L. Vagnetti ve F. La Schiova (1987). Minoici, Micenei e Ciprioti in Sardegna aala luce dele piu recente scorperte. Studies in Sardinian Archaeology III, (ed.) Miriam S. Barlmuth, BAR (British Archaeological Reports), International Series 387, 7-37.

Dıkaıos, P. (1940). New Light On Prehistoric Cyprus. British Institute for the Study of Iraq, Vol. 7, 69-83.

Dikaios, P. (1961). A Guide to the Cyprus Museum. Third ed. Nicosia.

Erdem, A. Ü. (2002). Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz Ticaret Yolları. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

EA: Tablets from El-Amarna J.D. Knudtzon, Die El-Amarna-Tafeln, Leipzig 1915.

Frankel, D. ve J. M. Webb (2012). Pottery Production and Distribution in Prehistoric Bronze Age Cyprus, an application of pXRF analysis. Journal of Archaeological Science, No:39, 1380-1387.

Gagne, L. A. (2014). Learning to Make Pottery: A Look at How Novices Became Potters in Middle Bronze Age Cyprus. American Schools of Oriental Research. BASOR 372. 19-33.

Gaziler, P. (2003). Akdeniz Uygarlıklarındaki Kayık ve Yelkenli Gemilerin Plastik Açıdan Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Sanat Eseri Çalışması Raporu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Genz, H. (2006). Geç Tunç Çağı'nda Levant Bölgesinde Zanaat ve Ticaret. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 375-382.

Gittlen, B. M. (1981). The Cultural and Chronological Implications of the Cypro-Palestinian Trade during the Late Bronz Age. BASOR, 241, 49-59.

Göransson, K. (2012). The Swedish Cyprus Expedition, The Cyprus Collections in Stockholm and the Swedish Excavations after the SCE. Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes. Volume 42, 399-421.

Gözlü. A. (2011). Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği. Çizgi Kitabevi. Konya.

Heuschkel, H., G. Heuschkel ve K. Muche (1990). ABC Keramik. Leipzig.

Hırschfeld, N. (2006). Uluburun Batığı'nda Ele Geçen Kıbrıs Keramiği. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 105-110.

Hockings, P. (1963). 80. Ceramic Style in Prehistoric Cyprus. Man, Vol. 63, 65-68.

http://www.brynmawr.edu/collectios/nehinterns/cypriote/exhibition.html

Jones R.E. ve L. Vagnetti. (1991). Traders and Craftsmen in the central Mediterranean: Archaeological Evidence and Archaeometric Research. Bronze Age Trade in the Mediterranean, (ed.) N. H. Gale, Studies in Mediterranean Archaeology, 20, Jonsered. 127-147.

Jones R.E. ve P. M. Day (1987). Late Bronze Age Aegean and Cypritot Type Pottery on Sardinia, Identification of Imports and Local Imıtations by Physican Chemical Analysis. Sardinian and Aegean Chronology: towards the Resolution of Relative and Absolute Dating in the Mediterranean, Studies in Sardinian Archaeology V. Oxford. 257-269.

Karageorghis, V. (1962). Treasures in the Cyprus. Museum. Picture Book 1, By the Antiquities, Cyprus.

Karageorghis, V. (1968). Cyprus. Archaeologia Mundi.

Karageorghis, V. (1982). Cyprus From The Stone Age to Romans. London.Karageorghis,V. (2000). Ancient Art from Cyprus. The Cesnola Collection in the Metropolitan Museum of Art, The Metropolitan Museum of Art, New York.

KBo: Keilschrift texte aus Boghazköi, Leipzig/ Berlin 1919 vd.

Knapp, A. B., Steve O. Held ve Sturt W. Manning (1994). The Prehistory of Cyprus: Problems and Prospects. Journal of World Prehistory, Vol. 8, No. 4. 377-453.

Knapp, A. B. (2013). The Archaeology of Cyprus: From Earliest Prehistory through the Bronze Age. USA: Cambridge University Press.

Klengel, H. (2001). Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü. (Çev. Nesrin Oral). Telos Yayıncılık. İstanbul.

Kuruçayırlı, E. (2013). MÖ 2. Binde Ticaretin İşleyişi. Aktüel Arkeoloji Dergisi. S. 33, 58-73.

Lo Schıova, F. (2006). Orta Akdeniz'de Metal Ticareti", Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti. (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 401-417.

Leonard, A. (1994). An Index to the late Bronze Age Aegean Pottery form Syria an Palestine. Studies in Mediterranean Archaeology CXIV. Jonsered.

Magiure, L. C. (2009). The Cypriot Pottery and Its Circulation in the Levant. Tell el-Dab'a, Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Master, D. M., Penelope A. Mountjoy ve Hans Mommsen. (2015). Imported Cypriot Pottery in Twelfth Century BC Ashkelon. BASOR. No. 373. 235-243.

Matthäus, H. (2006). Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 335-368.

Merillees, Robert S. (1968). The Cypriote Bronz Age Pottery found in Egypt. Studies in Mediterranean Archaeology. Vol. 18, Sweden. i-xviii, 1-217.

Merrillees, Robert S. (2002). The Relative and Absolute Chronology of the Cypriote White Painted Pendent Line Style. BASOR. No. 326. 1-9.

Müller, V. (2006). MÖ 2. Binyılın İkinci Yarısındaki Mısır Kronolojisi Konusunda Yapılan Tartışmalara Eleştirel Bir Bakış. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları.195-212

Oyman Girginer, Ö. (2006). Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C.15. S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı). 103-126.

Ökse, A. T. (1993). Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri (Keramik Terminologie der vorderasiatischen Archäologie). Başvuru ve El Kitapları Dizisi 1. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Popham, M. (1972). White Slip Ware. The Swedish Cyprus Expedition Vol. IV Part IC: The Late Cypriote Bronze Age. Architecture and Pottery by Paul Aström, Lund. 431-471.

Pulak, C. (2006). Uluburun Batığı. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 57-98.

Pulak, C. (2010). Uluburun Shipwreck. The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean. (ed.) Eric H. Cline. New york: Oxford University Press. 862-876.

Randers, C. B. (2003). Zypern. Der Neue Pauly, Enzyklopedie der Antike, Altertum Band 12/2 Ven-Z, Stuttgart. 863-870.

RSL: Ugaritica. V: nouveaux textes accadiens, hourrites et ugaritiques des archives et bibliothèques privées d'Ugarit. 23.

Saidah, R. (2004). Sidon et la Phenicie Meridionale au Bronze Recent A propos des Tombes de Dakerman. Institut Francais du Proche-Orient. Beirut: Bibliotheque Archeologique et Historique T. 170.

Steel, L. (2014). Cyprus During the Late Bronze Age. The Oxford Handbook of Archaeology of the Levant, (ed.) Margreet L. Steiner and Ann. E. Killebrew. Oxford: Oxford University Press. 577-592.
Steel, L. (2010). Cyprus. The Oxford Handbook of Archaeology of the Aegean. (ed.) Eric H. Cline. Oxford. 804-819.

Swiny, S. (2008). Of Cows, Copper, Corners and Cult: The Emergence of the Cypriote Bronze Age. Near Eastern Archaeology. No. 71/1-2. 41-51.

Tood, I. ve D. Pılıedes (1998). The Archeology of White Slip Production. The White Slip Ware Of Late Bronze Age Cyprus, (ed.) V. Karageorghis, Procedings of an International Conference Organized by the Anastasios G. Leventis Foundation, Nicosia in Honour of Malcolm Wiener. 29-30 October. Nicosia. Wien. 27-44.

Tood, I. (2001). Early Connections of Cyprus With Anatolia. The White Slip Ware of Late Bronze Age Cyprus. (ed.) V. Karegeorghis- J. Karageorghis. Wien. pp. 203-213.

Vermeule, E. ve F. Wolsky (1978). New Aegean Relations with Cyprus: The Minoan and Mycenean Pottery from Toumba tou Skourou, Morphou. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 122. No:5. pp. 294-317

Webb, J. M., David Frankel, Zofia Anna Stos ve Noel Gale. (2006). Early Bronze Age Metal Trade in the Eastern Mediterranean. New Compositional and Lead Isotope Evidence from Cyprus. Oxford Journal of Archaeology. No. 25(3). 261-288.

Wijngaarden, G. J. (2002). Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in Levant, Cyprus and Italy (ca. 1600-1200 BC). Amsterdam University Press.
Yalçın, H. G. ve Aynur Özfırat. (2006). Anadolu ve Önasya'da Çanak Çömleğin Gelişmi", Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce DünyaTicareti. (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum: Ege Yayınları. 543-558.
Yon, M. (2001).White Slip Ware in the Northern Levant. The White Slip Ware of late Bronze Age Cyprus. (ed.)V. Karageorghis, Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften XX. Wien. 117-125.

YENİ MEDYADA MAHREMİYET SORUNSALI VE #DELETEFACEBOOK HAREKETİ ÜZERİNDEN VERİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINA BAKIŞ

Arş. Gör. Mustafa AYDEMİR

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Öz

Sosyal ağlar, kullanıcı hesapları üzerinde benzer kişilikleri ve görüşleri daha fazla görünebilir kılabilen algoritma yapısıyla manipülasyon konusunu önemli hale getirmektedir. Dijital platformlar, temelde kullanıcılara nitelikli haber akışları sağlamak ve diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunmalarına yönelik stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejilerin arkaplanında ise veri akışı ile güvenlik hizmeti sunan şirketlerin çıkarlarına dayalı olarak çıktı saklayabilmek ve analiz şirketleriyle reklam verenlere aktarmak gibi faaliyetler de yer almaktadır. Yeni medyada her bir kullanıcı aynı zamanda verinin kendisini oluşturmaktadır. Bu nedenle kullanıcıların veri güvenliğini sağlamak ve güven inşa etmek, psikografik bir bilgi toplumu oluşturmak adına gerekli hale gelmektedir. Sosyal ağlar, internet tabanlı altyapı özellikleriyle hem bağlantıda kalmak hem de iletişim potansiyelini kotrol etmekle ilişkilendirilmektedir. Yeni medya düzeni, kullanıcılara birden fazla platformda daha fazla veriyi daha kısa sürede diğer kullanıcılara aktarmasını içermektedir. Bu bağlamda toplum mühendisliği üzerinden Ocean modelinde olduğu gibi kullanıcıların duygu haritalarını çıkaracak çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Sosyal ağ kullanıcılarının toplumsal ve siyasal konular başta olmak üzere daha kolay şekillendirilmesi için sahte haberlerin haber akışı içerisinde sunulması mahremiyet sorunsalına neden olabilmektedir. Amerikan Başkanlık seçimleriyle gündeme gelen propaganda tabanlı ağ kullanım stratejileri ile Cambridge Analytica tarafından facebook verilerinin izinsiz kullanımıyla ortaya çıkan veri güvenliği konusu, tüm ağ kullanıcıları üzerinde negatif etki yaratmış ve bir bölümünün hesaplarını askıya almaları hatta silmeleri gibi yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Sosyal ağ sistemini inşa eden şirketlerin ticari kazançları için kullanıcıyı veri bankası şeklinde tanımlamasıyla pazarlanabilir olduğu gerçeği etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, sosyal ağların "Black Mirror" etkisi adıyla televizyon dizilerinde modellenen veri güvenliği konusunun hangi eylemlere dönüştürülebildiğini ele alırken, betimsel bir persfektifle yeni medyanın bu alanda yeni politikalarının neler olduğuna ve güvenlik konusunun geçirdiği değişime odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veri Güvenliği, Psikografik Eylem, Ocean Modeli, Facebook, Cambridge Analytica.

Giriş

Yeni medya, bireylere çoklu seçenek arasından istediği sosyal paylaşım ağını istediği formatta ve kullanıcı insiyatifine dayalı bir iletişim modeline sahiptir. Bireylerin ağ üzerindeki hareketlerinin diğer kullanıcılar ve sosyal ağ sahipleri tarafından takip edilmesinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Diğer kullanıcıların bir kullanıcıyı takip edebilmesi ve/veya ortak arkadaşlık ilişkisine göre şekillenmesinde "tercih" konusu ön plana çıkmaktadır. Sosyal ağ sahipliğini üstlenen şirketler ise kullanıcı davranışını "şiddet, suç, ayrımcılık, terör ve etik" gerekçelerle sınırlandırma ya da ilgili hesabı kapatmayı düşünebilmektedir. Bu durumda ise "tercih dışılık" söz konusu olmaktadır. Sosyal ağlar, bu nedenle özgür bir dünya tasavvuru içinde "belirli kalıplar ya da sınırlara" da karşılık gelebilmektedir. Goffman, bir sosyal kuruluşu "belirli bir faaliyetin düzenli olarak gerçekleştiği algıya sabit bariyerler ile çevrili herhangi bir yer" olarak tanımlarken (1959:238), günümüzde sosyal ağların da belirli bariyerler ile "kullanıcı-diğer kullanıcı- ticari reklamveren şirketler ve sosyal ağ sahibinin politikası" çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

İnsan-makine etkileşiminin ağ üzerinden bilgisayar ve telefon gibi sosyalleştirici araçlar üzerinden sağlanması, veri yönetimi olarak tanımlanan enformatik çıktı alanının yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Birey tabanlı enformasyonun doğru yönetilmesi, bireyin onayı ve sınırlandırıcı hakları ile izin düzeyini ifade etmektedir. Bu düzey, ticari kurumlar ve kamu kuruluşları için daha güçlü bir koruma sağlarken; birey için bu koruma konusuna nispeten daha az dikkat edildiği görülebilmektedir. Sosyal ağlar, ister kamu/ticari yapılar isterse bireysel odaklı olsun kullanıcı bilgilerini aksi durumlar belirtilmeden belirli sınırlar ve hukuki çerçevede kullanma ve işleme hakkını kullanabilmektedir. Bu noktada ise "Mahremiyet" kavramı ön plana çıkmaktadır.

Sosyal ağlarda kullanıcının içeriği oluşturma karşılığında çoğunlukla ücretsiz hizmet olarak sunulan bu ortamlar ile kendini özgür hissedebilmesi beklenmektedir. Bununla birlikte siber suçlar ya da editöryel ve ticari gerekçelerle bu hakların izinsizce üçüncü kişilere devredilmesi halinde mahremiyet sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma Facebook sosyal ağ şirketinin yaşadığı Cambridge Analytica krizi ile ortaya çıkan veri güvenliği ve kullanıcı hakları kapsamında sürecin yarattığı değişimi ele almaktadır. Kullanıcı ile sosyal ağ şirketlerinin ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi noktasında özellikle kullanıcı lehine çözüm önerilerine odaklanmaktadır.

1. Sosyal Ağlar ve Mahremiyet

Sosyal medya terimi, temelde sosyal yazılımı ve sosyal ağları tanımlayan bir şemsiye konseptidir. Tepper'e göre "Sosyal medya aynı zamanda bir yazılım olarak görülmektedir. "Bireylerin birbirleriyle iletişim kurmalarına ve web'deki tartışmaları takip etmelerine olanak tanıyan çeşitli, gevşek bağlı uygulama türlerini ifade eder" (2003:19). Sosyal medyayı oluşturan ağlar, özellikle modern kültüre ve gelen işgücünün günlük hayatlarına nüfuz etmesiyle, Christine& Murray'ın vurguladığı bir biçime de dönüşmeye başlamıştır. Buna göre "Sosyal ağ siteleri, belirli bir konuyla ilgilenen veya yalnızca "birlikte takılmak" isteyen insanlar için sanal topluluklardır. Üyeler sesli, sohbet, anlık mesaj, video

konferans ve bloglarla iletişim kurar ve bu hizmet genellikle üyelerin diğer üyelerin arkadaşlarıyla iletişim kurmasını sağlar (2007:56).

Sosyal ağ siteleri (SNS), kullanıcıların profil oluşturarak fotoğraf ve durumları paylaşıp yükleyerek etkileşimde bulunup birbirleriyle iletişim kurmasına olanak veren sanal topluluklar olduğu için etkileşimde bulunmak kadar haberdar olup haberdar etme işlevlerini de kullanıcıya atfedebilmketedir. Sosyal medya kullanımının çağdaş toplumda büyüyen bir olguya dönüşmesiyle sosyal medya platformları sanal/çevrimiçi cemaatlere dönüşmeye başlamaktadır. Kullanıcılar bu düzende, kendi kullanıcılara erişebilir ve arkadaşlarına, ailelerine ve ilgili profesyonellerin ağlarını geliştirmek için kolay bir yol sunacakları yapıya bürünmeye başlamaktadır. Townsend ve Wallace'nin deyişiyle

"Çevrimiçi topluluklar, hemen hemen herkesin çıkarlarına uygun olarak bulunabilir. Sosyal medya platformları, birçok kişi tarafından iletişim aracı olarak, bilgi paylaşımı ve önemli bir şekilde bu belge için - çok çeşitli konularda tutum ve davranışların paylaşılması - olarak kullanılmaktadır. Araştırmacılara bu kadar değerli bir fırsat sunan, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriktir (2016:4).

Sosyal ağların, bireyin yaşamında planlama ve kendi yaşam hikayesini paylaşması içgüdüsel olarak diğer kullanıcılardan farklı olabilme, rekabet edebilme ve ön plana çıkabilmek gibi gerekçeler ile uzun süreli kullanımları beraberinde getirmektedir. Bireyin daha fazla zaman geçirdiği ve deneyimlediği bu alanda diğer bireylerin genel eğilimlerini de saptayarak ağ yönetiminde kiritik hamleleri yapabilmesine katkı sağlamaktadır. Bu kritik hamleler, sosyo-psikolojik çıktılar ve beğenilere karşılık gelmektedir. Sosyal ağların aynı zamanda "kullanıcılar üzerinde hazcı/faydacı çıktılar oluşturabildiğini" (Mc Kenna vd., 2017) belirten görüşler dışında konuyu ele alan bazı sunular da bulunmaktadır.

Shang vd., (2017), Facebook, MySpace ve Flickr gibi ES platformların, (Deneyimsel-Sosyalleşme) "Katılımcıların deneyimlerini paylaşmak ve birleştirmek ve kullanıcıların sosyal-duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal-yoğun destek sunmak için kurulduğunu belirtirken; bu tür platformlarda, kullanıcı girdileri, bireylerin buluşabileceği, paylaşabileceği, tartışabileceği ve birlikte eğlenebileceği bir ortam yaratmada kritik bir faktör" (2017:243) olabileceğini belirtmektedir. Sosyal ağların kullanım sıklığı ve paylaşımların sürekli artış göstermesi sonucu şirketlerin sunucu ve altyapı hizmetlerinde yenileme çabalarına girişmeleri neticesinde siber saldırılar da dahil olmak üzere verileri ticari koruma altına almaya giriştikleri de ortaya çıkmaktadır. Sosyal ağlar, Boyd ve Allison tarafından "kullanıcıların yarı-kamusal profilini oluşturmalarına izin veren web uygulamaları" olarak tanımlanmaktadır (2008:211). Sosyal ağların kullanıcıların kişiyi daveti ve dışa sarmal bir açılımla yayılım göstermesiyle çoklu verilerin denetiminin yanı sıra bilgilerin güvenliği ile mahremiyeti de önemli hale getirmektedir. Tüm kullanıcıların hesaplarını güvende tutabilmesi için telefon ya da özel kod ile kontrol etme çabasının karşısında ağ şirketlerinin de gerçek hesap sahiplerine ulaşabilme ve güvenli, denetlenebilir ve yönetilebilir hesap profilleri oluşturmak üzere "doğrulama kodlarını gönderme ve iki aşamalı erişim olarak tanımlanan e-posta ve telefon tanımlı hesaplar" ile süreci yönetme yoluna gittikleri görülmektedir. Bu noktada verilerin güvende kalması için birey ve şirket adına mahremiyet alanının yeniden düzenlenmesi çabalarının olduğu anlaşılmaktadır. Mahremiyeti, "insanların yaşamları ile ilgili detayları kendi evlerinde ve dışardan ne kaçakta kaldıklarını(anlaşılmıyor!!) kontrol etme hakkı"

şeklinde (Garfinkel, 2000: 4) tanımlayan görüşler dışında "Gizlilik (başka şeylerin yanı sıra), düşünce özgürlüğünü, kişinin bedenini kontrol etmeyi, birinin evinde yalnızlığı, kişisel bilgileri kontrol etmeyi, gözetimden bağımsız olma, kişinin itibarını koruma ve arama ve sorgulamadan korunmayı kapsayan kapsamlı bir kavram" (Solove, 2008:1) şeklinde görüşler de bulunmaktadır.

Sosyal ağların her türden, sesten, videodan veya metinden veri ve bilgileri, bire bir, bire-çok ve çoktan çoğa, kolayca iletişim kurma ve paylaşma yeteneği sağladığı" (Ladan, 2015:64) gerçeğinin yanısıra "sosyal ağların popülaritesi artmaya devam ederken, gizlilik riskleri ve gizliliğin korunması konusundaki kaygılar, kullanıcılar için daha önemli ve daha ciddi hale gelmeye başladığı"(Ladan, 2015:67) da mahremiyet alanı içinde göze çarpan bir konudur.

Gizlilik, sayısız deklarasyon ve antlaşma kapsamında bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bishop, bu noktada konuyu tarihsel açıdan ele alırken Birleşik Krallık'ta, AİHM 1998 tarihli İnsan Hakları Yasası aracılığıyla, Veri Koruma Yasası 1998 tarafından sağlanan kişisel verilerin korunmasıyla uygulanmaya başladığını belirtirken; mahremiyeti, yaklaşımların bir bileşimi ile korunabildiğini, hangi verilerin toplandığını sınırlamak; verilerin daha az açıklayıcı olmasının yanı sıra verilere erişimi düzenleyebildiğini" (2017:4) ifade etmektedir. Facebook, gizlilik ayarlarını ve filtre kitlelerini özelleştirmeyi seçen hesap sahiplerine sağladığı faydalara karşın kullanıcılar düzenli güncellemeler sırasında bazı açıklar verme ve açık hedef haline gelinebileceği gerekçesiyle kullanıcıların hesap ayarlarını sürekli kontrol etmesi ve şüpheli bir ruh haliyle erişim sınırı getirmesinin de gerekli olduğunu dolaylı olarak dile getirmektedir.

Sosyal ağ sitelerinin, yüz yüze görüşme ihtiyacı olmadan başkalarıyla sosyalleşmek ve etkileşimde bulunmak için çeşitli yollarla uğraşırken, bazı gençler için uygulamaların giderek daha merkezi hale geldiği doğrudur ki bu da, bazıları için bir engel oluşturabilir. Sosyal medya, arkadaşlık odaklı gençlik uygulamaları için kullanılmakta olan bir araç haline gelmektedir (Ito ve ark. 2010). Bir araç, sosyal çevrelerindeki bireylerle etkileşime bel bağlayan tek ve tek sosyalleşme kaynağı anlamına gelmemektedir (Ito M, akt, Sim, 2017:1-2).

Çoğu sosyal ağ kullanıcısı büyük miktarda kendi özel bilgilerini sosyal ağ alanında paylaşır. Bu bilgi, demografik bilgiler, iletişim bilgileri, yorumlar, resimler, videolar vb. arasındadır. Birçok kullanıcı bilgilerini dikkatli bir şekilde değerlendirmeden kamuya açık olarak yayınlar. Bu nedenle, sosyal ağlar büyük bir hassas veri havuzu haline gelmiştir. Dahası, sosyal ağ kullanıcıları diğer sosyal ağ kullanıcılarına karşı yüksek düzeyde bir güvene sahip olma eğilimindedir. Arkadaşlık isteklerini kolayca kabul eder ve arkadaşların onlara gönderdiği öğelere güvenirler (Gunatilaka, 2017:2).

Bir bilgi toplumunda erişilebilirlik sadece fiziksel bir alana değil, aynı zamanda bilgi alanlarına da erişimdir. İnternette, bilgi gizliliği ve erişilebilirlik gizliliği arasında bir bağlantı vardır. Fuchs, bilgi ve fizikselliğin ortak dayanağının, "İnternet ve diğer ağların bilgilendirme alanları olması, gizliliğin Facebook üzerindeki rolünü tartışmak için bilgi gizliliği kavramını önemli" hale getirdiğini belirtmektedir (2011:142). Sosyal medya platformları üzerine yapılan çalışmalar, bu olguyu, bilgi paylaşımının karmaşık karar süreçlerinin ardındaki dışsal ve içsel motivasyonlarla açıklamaya çalıştığını (Kankanhalli vd., 2005; Turel vd., 2012; Wasko & Faraj, 2005) belirtmektedir. Ancak her bir

hesap ile farklı ruhsal doyumlar sağlanmasının bilgi yönetiminde etik kurallara dikkat edilmesiyle gerçekleşebileceği sonucunu doğursa da verilerin güvenliği ile denetiminde özgürlükçü ya da otoriter tavır arasında hangisinin seçilebileceği sorunsalının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu nedenle veri güvenliği sağlansa dahi dikta konusu olup olmayacağı konusunda şüpheler bulunmaktadır.

2. Veri Güvenliği ve Dijital Diktatörlük

Bilgiye erişmenin sanal yolla sağlandığı ve hızlı işlenerek yeni bilgi kaynaklarına dönüştüğü günümüz iletişim sisteminde televizyon, dergi ve gazeteler gibi geleneksel medya, araçlarının tek başına varlıklarını sürdürmeleri yerine yakınsak teknolojiler haline geldiği kabul edilmektedir. Yeni medyada birey, kullanıcı olarak talepte bulunduğu bilgiye etkin erişebilme ve talebini satın alma ya da tercihlerini yönetebilme konusunda referans kaynaklarına erişebilmektedir. Bireyin en küçük veriyi işlemesi ticari işletmeler için en kolay bilgi edinme yolu olduğunda sosyal ağlarda yer almaları ve analist işletmelerle stratejik ortaklıklar yaparak bunu kendi şirket kazancını geliştirme prensibi olarak gören şirketlerin politikalarını da sürekli güncellemektedir. Büyük olasılıkla genel satın alma niyetlerine bağlı olarak, sosyal ağlar üzerindeki hareketlerinin daha popüler olması (geleneksel dönemde televizyon şirketlerinin reyting ölçümlerini yaptırmalarının popülaritesini kaybetmesi) IP adresleri üzerinden bağlatılarını ve genel eğilimlerini saptayabilmek adına daha nitelikli ve daha büyük ölçekte kullanıcıyla daha etkin pazarlama yollarını oluşturmaktadır. Geleneksel medyanın altyapısı izleyicileri doğru bir şekilde tanımlama ve segmente etme yetenekleri ile sınırlıyken, Facebook örneğinde olduğu gibi kurumsal sayfayı beğenen destekçileri de dahil olmak üzere ağdaki takipçileri (sisteme üye olan bireysel ya da ticari tüm ağ üyeleri) hakkında ayrıntılı bilgi sağlayabilmektedir. Bu veriler temel olarak; demografik veriler, ilgi alanları ve sosyal aktiviteleri kapsayabildiği için verilerin ana yapısını ve işlenebilirlik düzeylerinin analitik hale gelmesine de kaynaklık edebilmektedir.

1957'nin başlarında, Downs tarafından iki bilgi edinme mekanizması şeklinde tanımlanıp, aktif olarak toplanan “aranan veriler” ile pasif olarak elde edilen “kazara veriler” arasında ayrım yapılması (Downs 1957:223) verilerin de tek tip olmadığı ve işlenebilirlik düzeyi ile elde ediliş biçiminin doğrudan bağlantısı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bilgi güvenliği konusu ise bu bağlamda farklı anlam karşılıklarına geldiği için kullanıcıların ağ yönetme becerileri ile altyapıyı sağlayan şirketlerin de bilgi güvenliği konusunda iletişimsel döngüyü (paylaşım, beğenme, takip, yorum, vb. gibi) sağlaması için bazı kurallara dikkat etmesi gerekmektedir.

Bilgi güvenliğinin üç temel prensibi, aşağıda **Şekil-1**’de görüldüğü üzere CIA Triad diyagramıdır. “Gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik” olarak adlandırılmaktadır.

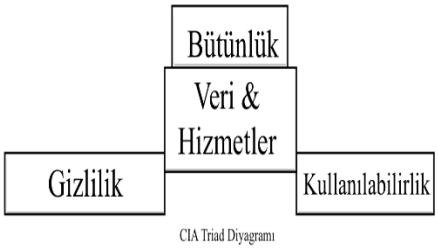

Şekil 1: CIA Triad Diagramı, (2016:1) (*http://www.alliancegirlshigh.sc.ke*)

Gizlilik, kullanıcıların gösterimleri kontrol etme ve sosyal bağlamları yönetme becerisinde de rol oynamaktadır. Son yıllarda teknolojik gelişmelerin y ve z kuşakları üzerinde baskın hale gelmesiyle ağ bağlantısına iş ve özel gerekçelerle yönelim gösterilmesiyle özellikle siyasal gruplar ve iktidar sahipleri tarafından yönlendirici, denetleyici ve rıza üzeticisine dönüştürüldüğü ve dijital bir diktatörlük yapısının ortaya çıtığı anlaşılmaktadır. Gizliliğimizi kontrol etme hakkımızdaki değişiklikler, Ishay'nın daha "bürokratikleşmiş, siber-kontrollü bir toplumun yükselişi" olarak adlandırdığı şeyin bir parçası olarak" (2008: 352) tanımıyla endüstriyel bir bakış şeklinde anlaşılabilmektedir. Hamelink, "Kişilerle ilgili kişisel verilerin, onların izni olmadan toplandığını, işlenip saklandığını ve geri alınırsa bilgi güvenliğinin tehdit altında olacağını ileri sürmektedir. Bilgi güvenliği, aynı zamanda insanların kendileri hakkında hangi bilgileri başkalarıyla paylaşmak istediklerini belirlemekte özgür oldukları anlamına geldiğini" (2000:132) ileri sürerken; Jefferson, "her iktidarla birlikte bir diktatör yaratılıyor: yasama, yürütme ve yargı, sivil ve askeri, insan ve mülk üzerinde yaşam ve ölüm" (Malone 1948:360) yeniden tanımlanmaktadır". Yönetme ve yönetilme konularında yaşanan ikilimler ve itaatkarlık algısının dönüşümü ilgi çekici noktalara ulaşmaktadır. Hannah Arendt'in (1973:6) belirttiği gibi: "Modern diktatörlükler ve geçmişin diğer tüm zalimleri arasındaki temel fark, terörün artık muhalifleri yok etmek ve korkutmak için bir araç olarak kullanılmaması" 'dır. Dijital diktatörlük kavramını ilk kez kullanan Evgeny Morozov, Wall Street Journal Gazetesinde 2010 yılında yayımlanan makalesinde bu konuyu ele almıştır. Arap baharı ve akabinde gelişen toplumsal hareketler karşısında sosyal ağların kullanım özellikleri, kitlelerin dijital eylemleri, protesto yapıları ve iktidar-muhalefet denkleminde yaşanan gelişmeler karşısında Morozov, İran-Çin ve Mısır bağlamında konuyu ele almaktadır. Morozov'a göre;

"Bir protesto fırtınası, Google'ın yeni sosyal paylaşım ağı hizmeti olan Buzz'ı kullanarak kullanıcılarını,, verilerinin yanlışlıkla ortaya çıkmasıyla ilgili endişeleri nedeniyle vurdu. Ancak İran'daki internet kullanıcıları bu türden bir sıkıntıdan kurtulmuşlardı. Google'ın kimliklerini korumaya fazladan özen göstermemesi değil, bunun nedeni, İran yetkililerinin Google'ın popüler e-posta hizmetini Gmail'i engellemeye karar vermesi ve bunu hükümetin yürüteceği ulusal bir e-posta sistemi ile değiştirmesidir" (2010:1).

Morozov, sosyal ağların Amerikan hükümetinin bilgisiyle ve bazı özel talepleriyle editöryel bağımsızlığını tehlikeye atabildiğini ancak bu durumun "yaptırımlar ve müzakereler - Amerikan iktidarını haklı çıkarmanın iyi bir yolu - Çin ve İranla bizi çok uzağa götürmezken, bir dış politika aracı olarak sosyal medya, test edilmenin eşsiz bir avantajıdır. Hiç başarısız olmadı - bu yüzden çalışıyor

olmalı" (2010:3) diyerek sosyal ağların vazgeçilmezliği nedeniyle veri yönetimi ve mahremiyet sorunsalı karşısında bu ağlara sahip devletlerin izlediği politikayı da değerlendirmektedir. "DeleteFacebook" hareketinin öncesinde yaşanan bazı olaylar ele alındığında ise özellikle İran'da yaşanan internet erişim kısıtlaması ve rejim destekli veri içeriklerinin artışıyla konunun sosyal ağlarda da baskın bir rejim politikasına dönüşebildiğini aktarmaktadır.

Morozov konuyu "tekno-ütopya" kavramıyla da ilişkilendirerek yaşanan çatışmayı şöyle özetlemektedir:

"Birçok Batılı gözlemcinin İran'daki protestolarda İnternet'in rolüne ayırdığı aşırı dikkat, tekno-ütopyacılığın internet hakkında otoriter bir bağlamda nasıl düşündüğümüze dair daha ciddi bir etki yarattığını da ortaya koyuyor. Seçim sonrası protestonun kesişen çerçevesini aşamadıkça, İnternet'in otoriter toplumlarda seçimler arasında sahip olduğu daha genel değişiklikler ve etkiler için kör hale geliyoruz. Muhalifleri ve internet'in hayatlarını nasıl değiştirdiğini düşünmek için çok fazla zaman harcıyoruz, herhangi bir demokratik devrim için hayati öneme sahip, ortalama, siyasileştirilmemiş kullanıcıların hayatlarını nasıl etkilediğini neredeyse tamamen ihmal ettik" (2010:4) demektedir.

Morozov'un siyasal iktidarlar ile vatandaşların tarafgirlik ve muhalefet algısındaki değişimin bir baskı meselesine dönüşmesi karşısında sosyal ağ hareketlerle dolaylı da olsa bir ilişkisi olabileceği öngörüsüne ek olarak kitlelerin izlenmesi ve takibine dönüşümünün toplumların yapısının günümüzdeki twitter bürokrasisinin yarattığı karmaşayla da kaotik bir yapıya dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Bir devletin, ulusal alt ağlar ve küresel bilgi ağları arasındaki bağlantıları koparark veya devre dışı bırakarak bir dijital ağa müdahale ettiği bir durum olarak tanımlanan dijital diktatörlük Howard vd'ne göre "portları engellemek veya Facebook.com veya YouTube.com alanlarındaki içerik gibi belirli bir dijital medya alt ağına erişim sağlamak" anlamına gelmektedir. Howard vd' bu konuda bir başka noktaya da odaklanmaktadır. Onlara göre; "Hükümetler, savaş ya da tartışmalı seçimler gibi önemli siyasi veya askeri kriz zamanlarında SMS mesajlaşma servislerinin bağlantısını kesebilir ya da tüm ülkenin küresel ağlara erişimini engelleyebilir" diyerek olası uygulama biçimlerinin neler olduğu/olacağını da açıklamaktadır. Dijital diktatörlük kavramı özellikle Doğu ve Uzakdoğu toplumlarıyla ilişkilendirilirken antidemokratik uygulamaların doğal bir örneği şeklinde gösterilmektedir. Son yıllarda bu noktada ön plana çıkan ve bu kavrama kaynaklık eden iki ülke olarak İran ve Çin'deki internet özgürlüğü alanındaki uygulamalar incelenmektedir.

İran rejiminin Facebook gibi sosyal ağ sitelerine erişimi engelleme kararı ve Google Mail gibi e-posta hizmetleri ABD'ye İranlıları bu kısıtlamalara karşı teknolojik çözümler sunma fırsatı sunduğunu ileri süren Afzal, "Tıpkı Amerika'nın Sesi ve BBC'nin, İran halkına rejimin dışından gelen haberleri sunmada önemli bir rol oynaması gibi, internet, İranlıların rejimlerin kısıtlamalarını atlatmak için daha güçlü bir araç olabilileceğini" ileri sürmektedir (Afzal, 2011:8). Melvin Kranzberg'in savunduğu gibi, "teknoloji ne iyi ne de kötü, ne de tarafsız" (1985:50) bir yapıda olduğundan konuya yeni medyanın sosyal değişim ve politik liberalleşme üzerindeki rolü hakkındaki küresel tartışmalar bağlamında bakan Hassan, "dijital iyimserler" ve "dijital kötümserler" arasında bölünmüş ve "dijital realistlerin" aralarında sıkışmış durumda olduğunu belirtmektedir. Hassan'a göre "Dijital iyimserler, özellikle Facebook ve Twitter gibi

yeni medyanın otoriter rejimleri demokratikleştirebilme kapasitesine inanırken, kötümserler yeni medyanın otoriterliği güçlendirebileceğine inanmaktadır" (Hassan, 2011:10). İnternet, yönetişim makinesinde entegre bir dişli haline gelmiştir. Rejimler, kontrolü sürdürmek, rejimde başkalarıyla iletişim kurmak ve hayatta kalması için ticaret yapmak için interneti kullandılar. Boas (2000) bunu diktatörün ikilemi olarak adlandırmaktadır. İnternet erişimini kapatmak veya kısıtlamak için en yaygın nedenler nelerdir? Siyasi otoriteyi korumak veya kamu yararını korumak (çoğunlukla ana akım değerlerini korumaya yönelik) üzere tasarlanmakta olup farklı ülkelerde farklı tepkiler de oluşturabilmektedir. Ackerman bu konuyu Almanya ve Pakistan örnekleri üzerinden ele almaktadır. Ona göre "Almanya'da kamu yararı, cinsiyetle ilgili bilgilere erişimi engellemeyi içeriyordu. Pakistan'da Facebook'a, YouTube'a ve diğer sitelere erişim, Facebook'ta yayınlanan "Herkesin Çekilişi Muhammed Günü" ne yanıt olarak kesildi" (Ackerman, 2012) diyerek önem verilen hatta tabu sayılan bazı konuların bu alandaki rolüne ve etki düzeyine vurgu yapmaktadır. Diktatörlük konusunu bakış açısı ve iktidar lehine yorumlayan görüşler konuyu hayırsever diktötörlük biçiminde değerlendirmektedir. Helbing, bunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Arap Baharı"'ndan beri, bu tür teknolojiler devletleri istikrarsızlaştırmak ya da otokratik rejimleri istikrara kavuşturmak için giderek daha fazla kullanılmaktadır. O zamandan beri sürekli geliştiriliyorlar. Şimdi, bu tür siber silahlar da kendi vatandaşlarına uygulanır. Bu teknolojiler demokrasinin yerini alıyor - birçok IT vizyonerinin "modası geçmiş teknoloji" olarak adlandırdığı - veriye dayalı "hayırsever diktatörlük" ile. Bunun için ihtiyaç duyulan her şey, "daha fazla güvenlik" için bir kamu çıkarımını körükleyen büyük bir felaket ya da krizdir (2017:1-2).

Best ve Wade ise bu konuyu ortaya çıkış ve süreç içindeki değişimi üzerinden yorumlamaktadır. Buna göre;

"Diktatörün ikilemi, küreselleşme kuvveti diktatörlerinden kaynaklanan ticari ve finansal baskılar, dijital iletişim üzerindeki tekellerini bırakmaya başladığı zaman ortaya çıkar. Diktatör için bir ikilemdir, çünkü medyanın kontrolünü kaybetmesi zayıflatılmış politik nüfuza ve vatandaşlara yönelik siyasi özerkliğe dönüşebilir. Özellikle internet içeriği, büyük miktarlarda içeriğin iletilebileceği düşük maliyetler ve İnternet'in çok yönlü iletişim için içsel kapasitesi nedeniyle hükümetlerin kontrol edebilmesi zor olabilmektedir (2006:409).

Andrei Markevich, "The Dictator's Dilemma: to Punish or to Assist? Plan Failures and Interventions under Stalin" adlı çalışmasında (2007) diktatörlük konusunda "Otoriter bir girişim başarısız olduğunda diktatörün müdahalesini modellerken, diktatörün zorlayıcı politikasını bütçe kısıtlarının yumuşaklığıyla ilişkilendirmektedir. Model, Stalin'in diktatörlüğünün tarihine karşı, Komünist Parti'nin "kontrol komisyonunun" eski gizli kayıtlarından elde edilen istatistiksel kanıtları kullanarak doğrulandığını" belirtmektedir. Wildemeersch ve Jütte ise gizliliğin, veri korumasının, ifade özgürlüğünün ve "dijital diktatörlük" tehdidinin (örn. Biyometrik kimlik, Vault 7 uygulamaları gibi) yarattığı tehditler, yeni terörizm biçimlerinin ortaya çıkmasıyla dikkat çekmeye" (2017:14) başladığını belirtmektedir. Sosyal ağların veri politikalarının ticari politikalar ile çatıştığı ya da ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda istihbarat merkezlerine kullanıcı hesap ve içerik bilgilerinin gönderilmesiyle sanal denetimin arttığı da anlaşılmaktadır. Dijital gözetim ve diktatörlük arasında masumiyetini ispat emeye çalışan bireylerin sözkonusu modern sosyal mühendislik karşısında stratejik iletişim konusuna kendini yenilemesi gerektiği de anlaşılmaktadır.

3. Cambridge Analytica ve Veri Sizintisi

2013 yılında Londra'da kurulan Cambridge Analytica şirketi, 'tüketici, takipçi, seçmen davranışlarını değiştirmek isteyen' iş dünyası ve siyasi partilere hizmet sunan bir veri analiz (www.bbc.com) şirketi olarak kabul edilmektedir. Cambridge Analytica skandalı olarak anılan bu yeni skandalda özel olan durum, "Facebook'un araştırma amacıyla sağladığı ve erişilmesi Facebook'un onayı olmadıkça imkânsız verilerin, tamamıyla bu alanda uzmanlaşmış bir şirket tarafından kullanımı" (www.t24.com.tr) şeklinde tanımlanmaktadır. Şirketin milyonlarca seçmene ait kişisel profiller oluşturduğu ve bunun ardından da dar kapsamlı hedefli siyasi reklamlar göndermek için kullanıldığı bildirildi. Bazıları, Cambridge Analytica'nın "akıl okuma yazılımı" olarak tanımlanan araçları, "dünyayı tersine çeviren" silahlı bir yapay zeka [Artificial Intelligence] propaganda makinesi seçmenleri dikkatle hazırlanmış mesajlarla doyurduğunu (Grassegger & Krogerus 2017; Anderson & Horvath, 2017; Foster 2016) tespit etmiştir.

Facebook, temelde geleneksel masaüstü ve dizüstü bilgisayarlar aracılığıyla erişilen bulut tabanlı bir platform olarak başlamışken, bugün Facebook kullanımının büyük çoğunluğu bilgisayarlardan mobil cihazlara, kullanım sürelerinin yaklaşık % 80'ine ve mobil cihazlardan gelen gelirlerin %70'ine geçmiştir (Seetharaman, 2016). Facebook'un gelir modelleri, reklamlara bireysel düzeyde katkı sağlamak için çoklu veri kaynaklarını birbirine bağlayan gelişmiş veri analizine giderek daha fazla güvenmektedir (Kane, 2014).

Trump, 2016 yılında Beyaz Saray'ı şirketin yardımı ile kazandıktan sonra, Cambridge Analytica CEO'su Alexander Nix, geçen yıl bildirdiğine göre, hizmetlerini vermek üzere daha fazla müşteriye gitmiştir. Şirket, geleneksel reklamcılığa göre daha etkili bir şekilde kullanabileceği "gizli sos" olan tüketicilerin ve seçmenlerin psikolojik profillerini geliştirebiliyordu (https://www.theverge.com). Kişisel verilerin kullanımı ve işlenmesi ekseninde şirketin Facebook üzerinden elde ettiği (!) kişisel verileri analiz ederek ABD'de 2016'da gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinin ve Birleşik Krallık'taki Brexit referandumunun sonuçlarını etkilediğinin şirketin eski çalışanının itirafı ve yöneticileri üzerine yapılan gizli video kaydıyla ortaya çıkması tepkinin farklı bir eyleme dönüşmesine neden olmuştur. Bu eylem, *"#Deletefacebook"* hareketi olarak mahremiyetin yeniden keşfedilmesi ve kullanıcıların haklarını koruması eylemlerini içermektedir.

4. Tepkiden Eyleme Dönüşüm "#Deletefacebook" Hareketi

Sosyal Medya kavramı, insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını, duygu, düşünce ve kanaatlerini paylaşmalarını sağlayan internet tabanlı uygulamaları ifade etmektedir. Sosyal medya, bilgisayar, akıllı telefon, cep telefonları ve tablet gibi farklı iletişim kanalları üzerinden erişim sağlanabilen geniş katılım özelliği gösteren yapılara karşılık gelmektedir.

Sosyal medyanın kullanımı evrimleşen bir olgudur. Geçtiğimiz on yıl boyunca, yeni teknolojilerin bir sonucu olarak iletişimdeki hızlı değişimler, 15 yıl öncesine kadar var olmayan veya yaygın olarak mevcut olmayan medya aracılığıyla insanların birbirleriyle iletişim kurmasını ve paylaşmasını

sağladığı"(CRS Report, 2010:1) tezi bilginin güvenliği ve gizliliğinin giderek daha önemli hale geldiğini ve koruma altında kalması gerektiğini göstermektedir. Gizlilik aşağıdaki unsurlara sahiptir:

(i) Ne zaman: Bir konu, geçmişten gelen bilgilerden ortaya çıkan mevcut veya gelecekteki bilgiler hakkında daha fazla endişe duyabilir.

(ii) Nasıl: Bir kullanıcı arkadaşlarının kendi bilgilerini manuel olarak isteyebilirse rahat olabilir, ancak kullanıcı uyarıların otomatik olarak ve sıkça gönderilmesini sevmeyebilir.

(iii) Kapsam: Bir kullanıcı, bilgilerini kesin bir noktadan ziyade belirsiz bir bölge olarak bildirmeyi tercih edebilir (Sun vd.,2014:6).

Gizlilik hakkının doğasıyla ilgili yasal tartışmalar, 19. yüzyılın sonlarında, Samuel Warren ve Louis Brandeis'in 1890 tarihli bu makalesinde "Gizlilik Hakkı" ile başlamış, Warren ve Brandeis mahremiyeti "yalnız bırakma hakkı" olarak tanımlamaktadır. Fotoğrafçılığın ve sansasyonel gazeteciliğin ortaya çıkmasıyla mahremiyetin azalmasını suçlamaktadır. Matbaa ile bir araya getirildiğinde, fotoğraf, rızası olan veya olmayan insanların samimi görüntülerinin dolaşımına izin vermiştir (Stefanick, 2011:33-34). Kişisel veri, belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgiyi ifade etmektedir. Bu "adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi" gibi bilgilerin yanısıra fiziksel, ailevi, sosyal ve ekonomik özelliklerine" ait bilgileri de içermektedir. Gizlilik, bireyin genel nüfusu tarafından önemli ve ulaşılamaz bulduğu kişisel bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Richards, 2007; Hodge, 2006; Etzioni, 1997; Kaplin ve Lee, 1997). Gizlilik, açık bir tanım olmadan çok karmaşık bir kavramdır. Danah Boyd (2014), "Bu Karmaşık: Ağlı Gençlerin Toplumsal Yaşamları" adlı kitabında "yalnız bırakma hakkı" gibi birçok tanım sunmakta, "başkalarının size bilgi aracılığıyla erişebilmesinin bir ölçüsüdür. Dikkat ve fiziksel yakınlık "ve" bireylerin, grupların veya kurumların kendileri hakkında ne zaman, nasıl ve ne ölçüde bilgi sahibi olduklarını belirleme iddiası başkalarına iletilir" (Bishop,2017:3).

İlk tanınan sosyal ağ sitesi, sixdegrees.com, 1997 yılında başlatılmıştır. Site dört yıldan daha az sürmüş olmasına rağmen, diğerleri arasında LiveJournal, Ryze ve Friendster dahil olmak üzere birçok sosyal ağ sitesi için yol açmıştır (Boyd & Ellison, 2007). Sosyal ağ siteleri (SNS), kullanıcılara yorum, oylama, yer imi ekleme ve birden fazla konuşmayla görüşlerini paylaşarak fikirlerini, beğenilerini ve duygularını iletmelerini sağlayan kişisel profiller oluşturduğu, bilgi paylaşımı ve web tabanlı medyanın bir sınıflandırmasıdır (Whitefield, 2013; Venezia, 2012). Facebook, "e-posta özelliklerini, anlık mesajlaşma, fotoğraf paylaşım ve blog programlarını bir araya getirmenin yanı sıra arkadaşlarının çevrimiçi etkinliklerini izlemenin bir yolunu bir araya getiren bir sosyal medya sitesi" olarak tanımlanmaktadır (Cohen ve Shade, 2008: 6). Facebook gerek bireysel kullanıcılar gerekse sosyal ağ üzerinden reklamını yapmak isteyen kuruluşlar için imaj, prestij ve pazarlama alanını temsil etmektedir. Facebook görsel açıdan kendini günceleyebildiği gibi diğer şirketlerin de kendilerini güncelleyebilmelerine aracılık edebilmektedir. Zira firmaların kendilerini tanımlayabilmesi kadar kullanıcılar üzerinde kalıcı etki yaratabilmesi için görüntülü reklamcılık konusunda nitelikli ve ilgi çekici bir politikayı yürütmesi gerekmektedir.

Görüntülü reklamcılık, Facebook'un belirttiği gibi, Facebook'un reklam hedeflemesi tamamen anonim olarak yapıldığı için ayrı ayrı ele alındı. Reklamverenler, reklamları için demografik hedeflemeyi seçerse, Facebook bu reklamları uygun kitleyle otomatik olarak eşleştirir. Reklamverenler yalnızca anonim veri raporları alır (Tucker,2014:554). Facebook, web'deki tüm sosyal aktiviteleri toplamak ve onu Facebook'a taşımak için sosyal bir altyapı oluşturuyor. bu amaçla Facebook, herkes tarafından görülebilecek varsayılan profil bilgisini (isim, resim, iletişim bilgileri, vb.) büyük ölçüde artırdı (Dwyer, 2011:61). Ancak tüm bu gelişme ve gizlilik çabalarına karşın yaşanan kriz ile kullanıcıların tüm paltformalarda (hatta sadece twitter değil faceook üzerinden de) bu krize yönelik tepkileri artırarak tercihlerini değiştirme ve başka alanlara yönelmeye kadar uzanan bir harekete adım attıkları da ortaya çıkmıştır. #Deletefacebook Hareketi, sosyal ağ kullanıcılarının (özellikle sanal kanaat önderlerinin de destekleriyle) büyüyen bir tepki sürecine dönüşmüştür. Facebook gibi dünyanın önemli sosyal ağı için en şaşırtıcı tepkilerden birini, Twitter'in kurucuları arasında yer alan Brian Acton tarafından aşağıda **Şekil-2**'de yer aldığı gibi, "Şimdi Zamanı" olarak atılan tweet ile ivme kazandığı görülmektedir. Bu harekete SpaceX şirketinin sahibi Elon Musk tarafından Facebook hesaplarının silinmesi konusundaki yönlendirici bir tweet ile silme kararı almasına ikna eden paylaşımın, **Şekil**-3'te görüldüğü gibi, bu tepkiye derinlik kazandırıldığı da anlaşılmaktadır.

Şekil-2: Brian Acton Tweet Paylaşımı https://twitter.com/brianacton

Şekil 3: Serdarsprofile Tweet Paylaşımı https://twitter.com/serdarsprofile/status/977210351321276416

2018 yılı Nisan ayında Statista tarafından yapılan bir araştırmaya göre **Grafik-1** Amerika'da Facebook kullanıcılarına sorulan "Facebook profilinizi/ hesabınızı silmeyi hiç düşündünüz mü?" sorusuna verilen yanıt % 54 evet, % 39 hayır, % 7 cevapsız şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre kullanıcıların bu harekete dolaylı bir destek verdikleri anlaşılmaktadır.

Grafik-1: Statista, Facebook "Deletefacebook" Araştırması https://www.statista.com/statistics/856418/facebook-users-considering-deleting-their-profiles-usa/

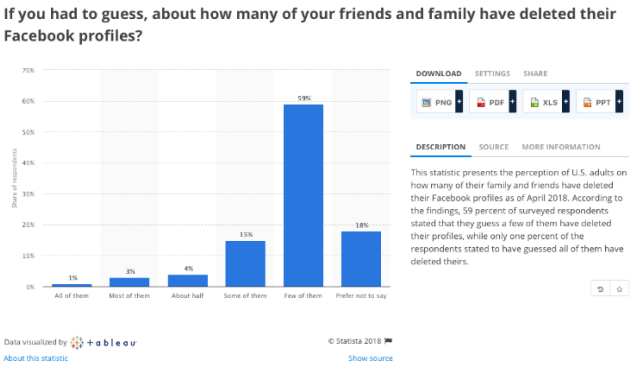

Grafik-2: Statista, Facebook "Deletefacebook" Araştırması https://www.statista.com/statistics/856492/individual-guess-family-and-friends-have-deleted-facebook-profiles/

2018 yılı Nisan ayında Statista tarafından yapılan ve yukarıda Grafik-2 olarak yer alan bir başka araştırmaya göre Amerika'da Genç Facebook kullanıcılarına sorulan "Aile ve arkadaşlarınızın ne kadarının Facebook profilini sildiğini tahmin etme" sorusuna verilen yanıt "% 1 tamamı, % 3 birçoğu, % 4 yarısı, % 15 bazıları, % 59 birkaçı ve % 18 cevapsız" şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre kullanıcıların bu harekete sınırlı bir destek verdikleri anlaşılmaktadır. Bu araştırmaları takip eden süreçte Facebook kurucusu olan Mark Zuckerberg'in kongreye verdiği cevaplar arasında "dün gece nerede

kaldığım bilgisini paylaşmak isteyeceğimi sanmıyorum" cümlesi bu alanın mahremiyet, güvenlik ve kişisel bilgilerin sızdırılması konusundaki şüpheleri kendisinin de taşıdığını ortaya çıkarmaktadır. Facebook, ciddi yatırım ve imaj yenileme çalışmalarıyla durumu toparlayabilmiş olsa da veri güvenliği konusunda tüm kullanıcıların daha dikkatli olmaya çalıştığı, daha özenli kullanma çabasına giriştiklerini de göstermektedir. Gerek bireysel gerekse kurumsal Facebook hesaplarının yönetilmesi bu noktada kurumsal ve kullanıcı tabanlı çözümlemeler ile gerçekleştirilmeye başlanmaktadır.

5. Veri Güvenliği Politikalari

Sosyal medya şirketleri kullanıcıların verilerini pazarlayan bir işleyiş formuna sahip olduğu için büyük ölçekte kullanıcı bilgilerini mevzuatlara göre çerezlendirme yaparak reklam ortamına yönlendirmektedir. Bazı durumlarda kişisel veriler (Solove, 2006), şirketler tarafından gizlilik hakkına zarar meyecek şekilde işlenir. Başka bir deyişle, tüm kişisel bilgi toplama zararlı değildir, ancak belirli türden koleksiyonlar olabilmektedir. Sosyal ağlar ve reklamcılık konusunda yapılan bazı çalışmalar (Esteve, 2017; Facebook Data Security Report, 2013; Tucker, 2014), sosyal ağların büyük nüfus ve bilgi tabanı ve basit erişilebilirlik nedeniyle, sosyal ağ web siteleri siber suçluları çeken yeni hedefler haline geldiğini belirtmektedir. Siber suçlular, çoğunlukla sosyal mühendislik ve ters sosyal mühendislik (RSE) yoluyla hassas veri ve bağlantı zincirinden yararlanmaktadır. Bu noktada üretilen strateji Gunatilaka'ya göre "kullanıcıları kendileriyle bir iletişim başlatması için kandırmak veya bazı eylemleri gerçekleştirmeleri konusunda etkileme" (2017:2), mantığına dayanmaktadır. Sosyal ağların güvenlik önlemlerinin iyileştirilmesi, devam eden bir sorundur ve yalnızca web'in yapısının kendisi geliştikçe geliştirilebilir. Siber suçlular, bu tür sistemlerde mevcut güvenlik açıklarından en iyi şekilde yararlanmaya istekliyse, sosyal ağ kullanıcıları, temel virüs algılama ve gizlilik kontrollerinin ötesine geçmeye ve ağlarını ve çalışanlarını koruyacak uzman güvenlik çözümleri aramaya hazır olmalıdır (Rocci, 2011:16). Kişisel verilerin ve mahremiyetin korunması ile kurumsal açıdan sosyal ağ şirketlerinin hukuki zorunluluklarının veri ihlallerinin önüne geçilmesi için hazırlanıp, 25 mayıs 2018 de yürürlüğe giren AB, Genel Veri Koruma Regülasyonu(GPDR) Kanunu, kişisel verilerin (talep doğrultusunda) erişime kapatılması, engellenmesi ve silinmesi gibi genel kapsayıcı hakları içermektedir. Birleşik Krallık'ta, AİHM 1998 tarihli İnsan Hakları Yasası aracılığıyla, Veri Koruma Yasası (1998) tarafından sağlanan kişisel verilerin korunmasıyla uygulanmıştır. Araştırma konularının mahremiyeti, yaklaşımların bir bileşimi ile korunabilir: hangi verilerin toplandığını sınırlamak; verilerin daha az açıklayıcı olması; ve verilere erişimi düzenler (UK Data Report, 2017:4). Facebook, Twitter ve Google gibi şirketlerin veri ihlalleri bu hukuki düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) ise 7 Nisan 2016'da Avrupa Birliği'nin GPDR öncesi 95-46-AT Veri Koruma Direktifi'ne uygun bir biçimde düzenlenerek yürürlüğe girmiştir. Türk vatandaşlarının, kişisel verilerini koruyan kanun AB'nin mevcut düzenlemesi olan Genel Veri Koruma Regülasyonu (GPDR) kadar kapsamlı olmasa da geniş ölçekte kullanıma sunulmuştur. Veri işleyiciler, Şirketler ve Profesyoneller için uygulanmaktadır.Veri işleme ilkeleri şunlardır:

- Hukuka Uygunluk
- Hakkaniyet Ve Saydamlık
- Amaç Ve Sınırlılık
- Veri Ekonomisi ve Ölçülülük
- Doğruluk, Kesinlik, Açıklık
- Depolama, Kısıtlamalar
- Bütünlük Ve Mahremiyet

Kişisel verilerin korunması ve mahremiyet algısının nitelikli bir biçimde oluşturulmasında kanunlar kadar etkili olan bir başka konu kişisel ya da kurumsal tabanlı politikaların gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilintilidir. Kanunun taraflar üzerinde bağlayıcılığı bulunmakla birlikte gelişen teknolojik imkanlar ve sızma girişimleriyle siber suç konusunun sürekli bir biçimde yeniden tanımlanabilir hale geldiği de anlaşılmaktadır. Buna ek olarak birey ya da kurumun herhangi bir kanunun desteği ve sorununa çözüm bulunmasına kadar geçirilen zamanda ya da kamuya gizli bilgilerin saçılmasıyla yaşanacak olası sorunlar karşısında yeni politikaların oluşturulması zorunlu hale gelmektedir. Bu bağlamda gerek kurumsal gerekse kullanıcı tabanlı üretilen ve sürekli güncellenen politikaların neler olduğunu ele almak yakın gelecekte yaşanabileek sorunlar karşısında üretilecek çözümlerin altyapısının neler olduğu konusunda bazı ön bilgiler sağlayabilmektedir.

5.1. Kurumsal Tabanlı Politikalar

5.1.1. Ocean Modeli

Sosyal medya kullanıcılarının sadece hesap sahibi olmadığı aynı zamanda sosyal ağ sahipleri için içeriği üretirken şirket adına pazarlanabilir bir veriye dönüştüğü düşünülmektedir. Bireylerin duygularının yanı sıra tüm kişisel verilerinin güncellemeler adı altında öğrenilme çabasına ek olarak özellikle toplumsal, ekonomik ve ulusal değerler noktasında düşünsel altyapılarıyla tepkilerini görebilmek önem kazanmaktadır. Ocean Modeli, aynı zamanda Büyük Beş Faktör olarak tanımlanmaktadır.

Büyük Beş Faktör, kişilik özelliklerini geniş bir düzeyde temsil eden beş faktör içeren bir kişilik modelidir: dışadönüklük, nevrotiklik, deneyimlere açıklık, anlaşmazlık ve vicdanlılık (Ehrenberg ve diğerleri, 2008; John ve Srivastava, 1999). Beş faktörlü kişilik modeli veya büyük beş, kişilik kavramlarının en kapsamlı, güvenilir ve kullanışlı kümesidir (Costa ve McCrae 2005; Goldberg vd., 2006). Bir birey, beş ana kişilik özelliğine karşılık gelen ve OCEAN'ın kısaltmasını oluşturan beş puanla ilişkilidir. Büyük Beş Faktör gösterimi başlangıçta, Cattell (1957) tarafından oluşturulan bipolar değişkenleri kullanarak çeşitli veri kümelerinin yeniden analizine dayanarak Tupes ve Christal (1961) tarafından keşfedilmiştir (Goldberg,1992:26). Beş Faktör Modeli (FFM), çeşitli dürtüsellik kavramlarını anlamak için (McCrae ve Costa, 1990) kullanılmaktadır. Hough ve Oswald (2005), FFM'nin "işle ilgili kriterleri anlamak ve tahmin etmek için genellikle çok geniş olduğunu" öne sürmektedir (s. 382). Büyük Beş özellikleri (nörotisizm, dışadönüklük, açıklık, anlaşmazlık ve vicdanlılık) akademik başarı ve iş performansı da dahil olmak üzere geniş yelpazedeki davranışlarla ilişkilendirilmiştir (Costa & McCrae,

1992; Judge, Jackson, Shaw, Scott ve Rich, 2007). Ocean Modeli bireyin sosyal ağlarda sanal bir karakter olarak sergilediği ruh temsillerinin düzeyi ile ilgilidir. Bireyin duygu ve düşüncelerinden bağımsız olamayacağı ve hesabını bu yönde kullanacağı savı karşısında bireyin eylemlerinin sıklık ve etkin düzeyi güçlü bir etki oluşturmaktadır.

Ross ve diğ. (2009), ve Amichai-Hamburger ve Vinitzky (2010), özellikle Büyük Beş Faktör ve Facebook kullanımı arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalarda bulunmuşlardır. Elde ettikleri sonuçlar, bu faktörlerin bir kısmının belirli Facebook kullanımı modelleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, dışadönük bireyler genellikle daha fazla Facebook arkadaşına (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010) sahiptir ve içe dönük bireylerden daha fazla Facebook Gruplarıyla (Ross ve ark., 2009) etkileşim göstermektedir.

Büyük Beş'in, daha spesifik özellikler veya göstergelerden oluşan geniş özellikleri ve/veya faktörleri temsil ettiği konusunda çok az ihtilaf vardır. Ones, Viswesvaran ve Dilchert (2005:391), çok sayıda kişilik envanterinden elde edilen veriler ve binlerce test kullanıcısı, kişiliğin hiyerarşik organizasyonu için tutarlı kanıtlar sağlamıştır. En düşük seviyede test öğelerine bireysel yanıtlar vardır. Birlikte kümelenen öğeler, kişilik alt boyutları veya yüzleri olarak adlandırılabilecek belirli özelliklerin göstergeleridir. OCEAN Modeli'nin Büyük Beş Faktör olarak düşünülmesi sosyal ağlarda bireye yönelik çözümlemelerin özellikle psikolojik anlam yönüyle benzer etiyolojiyi paylaşan yönler açısından, kişilik faktörlerini tanımlamak için birleştiğine dikkat çekmektedir. Bireyin kişisel sayfasındaki paylaşımlarını yaparken bu faktörlere göre yorumlanacağını düşünerek profesyonel bir bakış ve analiz ile refleksif davranışlardan kaçınması nitelikli bir sosyal ağ stratejisi olarak kabul edilebilmektedir.

5.1.2. API Düzenlemesi

Head'a göre Arayüz, "bir kullanıcının görebildiği, duyabildiği ve dokunabildiği bir sistemin görünür parçası"dır (1999:4). İnsan-Bilgisayar etkileşimi, sadece arayüz tasarım uygulamasından daha geniş kapsamda kullanıcılar ve bilgisayarlar arasındaki karşılıklı etkileşimle ilgili tüm yönleri konu edinmektedir (Preece ve diğ. 1994:7). Sosyal ağlarda arayüzler, yerli (native) uygulamaların dışında kalan üçüncü parti yazılımların pasif hale getirilmesi ve veri elde edilmesinde kullanıcıların kullanım sıklığı ve katkı düzeylerinin azalmasına neden olduğu için sürekli olarak yeniden düzenlenmektedir.

Sosyal ağların birbiriyle rekabeti, satın almalar ve birleşmeler gibi ticari uygulamalar dışında diğer uygulamaların da kendi üzerinden beslenmesine engelleyici ya da sınırlandırıcı yaptırımlar gerçekleştirebilmektedir. Büyük balinaların yanında yüzen ve artıklarıyla beslenen yavru balıklar gibi bu eklentiler de benzer bir beslenme biçimini sağlamak adına arka planda çalışan ve neyi kaydettiği çoğunlukla gözden kaçan, büyük veri içinden kendi işine yarayanları toplayan bir sistemdir. Yakın dönemde yer alan bir haberde bu konudaki yeni politikanın ne olduğu konusu ortaya çıkmaktadır. Buna göre:

Dünyanın en çok kullanılan sosyal medya platformlarından olan Instagram API limitlerini kısıtladı. Instagram API limitlerinin kısıtlanması ile birlikte birçok üçüncü parti yazılım kullanılamaz hale geldi. Neredeyse Instagram API'leri ile çalışan tüm uygulamaları etkileyen yeni değişiklik ile saatlik API kullanım limiti %95 oranında azaltıld .(www.aramamotoru.com.

Arayüzler konusunda özellikle Instagram tarafından başlatılan çalışmalar ile "Üçüncü taraf uygulamaları, Instagram'ın API'sinden (uygulama programlama arayüzü) veriye erişebilmeye güvenmektedir. Instagram, bu verilere erişimi keserse, bu uygulamalar artık tasarlandıkları şeyi yapamayacak" hale geleceği de belirtilmektedir (www.searchenginejournal.com). Arayüz konusunun gerek sosyal ağlar gerekse dolaylı eklentiler tarafından denetlenerek kullanıcıyı ve potansiyel harcama gücünü kontrol altında tutabilmek adına kullanıcı mahremiyeti kadar sosyal ağın kendi veri mahremiyetinin de önemsendiği anlaşılmaktadır.

5.1.3. Psikografik Politika

Psikografik özellikler, temelde kişinin ruhsal halinin grafiksel izdüşümü şeklinde düşünülse de Kotler (2003) 'e göre, "yaşam tarzı ya da kişilik ya da değerler temelinde gruplar" şeklinde tanımlanmaktadır (2003:291). Pickton ve Broderick, Psikografik yapının insanları tutumlarına, değerlerine, yaşam tarzlarına, ilgi alanlarına ve görüşlerine göre ayırdığını (2005: 377) belirtmektedir. Psikografi konusunu aynı üçleme ile alan Bennett, ve Lin, "Cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim gibi geleneksel demografik değişkenlerin, alt pazarların özelliklerini açıklamak ve bir pazar kesiminin temel faktörlerini sınıflandırmak için kullanılabileceğini" ileri sürmektedir. Dutta-Bergman (2002) ise psikografik değişkenler konusunu, bir bireyi belirli bir davranışa sürükleyen altta yatan psikolojik motifleri yüzeye çıkarmasına ek olarak, bu değişkenlerin tanımlayıcı doğasının, belirli bir ürün veya hizmetin kullanıcısının hikayesini anlatması" şeklinde yorumlamaktadır.

Armstrong ve Kotler, temel örneğini "modası geçmiş" sabit telefon üzerinden ele almaktadır. Bu konu, "Bir değer olarak yaşlıları hedef almak gibi görünürken, asıl amacın, reklamın ticari açıdan çok daha geniş bir kişilik grubuna yönelik olmasını" sağlamak diyerek; bu alandaki pazarlama stratejilerinin derinliğine işaret etmektedir (2005: 190). Psikografik özellikler, müşterilerin stratejik bakış açıları ve benzerlikleri arasındaki değişkenlerle ilişkili yapılar aracılığıyla geliştirilmiştir. Aslında, psikolojik değişkenler insanlara zamanlarını ve paralarını nasıl harcayacakları olarak düşünülebilir (Sarli ve Tat,2011:29). Psikografik konusunun, zayıflıklarından ve güçlü yönlerinden biri, bireysel ürünlere veya ürün kategorilerine uygulandığında en aydınlatıcı olabileceğinden, genellikle kendi tipolojisini oluşturmaktır. Bunun nasıl yapıldığı ve uygulanan istatistiksel tekniklerin anlaşılması, Mitchell'e göre "kişiye özel hazırlanmış psikografik bölümlerin tasarlanmasında ilk adımdır" (1994:4). Sosyal ağların olay ve konular hakkında toplumu ikna edebilmesi için bağlantı kurması ve etkilemesi gerekmektedir. Zira bireyin konuları kendi gündemlerini oluştururken nedensellik ilkesini gözetmeksizin tepkide bulunması bir kaos oluşturacağından ruhsal yapının korunması ve kişiye özgü mahremiyet kanallarının yıpratılmaması beklenmektedir.

5.1.4. Yapay Zeka Algoritması

Ulaşım araçlarını kullanan, otomatik pilot ve şoförlerden, navigasyon sistemlerine, Robot Asimo'dan insan ve bilgisayar oyunlarına, akılı telefonlarda siri uygulamalarından, Chatbot ve Google Help'e kadar geniş bir yelpazede kullanılan bu alan, algoritma ve bulanık mantık ile şekillendirilirken, bireyin daha kısa sürede daha hızlı bir yaşam pratiğini de modellemektedir. Dolayısıyla toplum ihtiyaçlarına verilen nitelikli çözümlerin yeni bir bilgi bileşimiyle teknolojik altyapı hizmetlerinin etkisi büyüktür.

Yapay Zeka konusunu kavramlaştıran ilk isim olan Ramon Llull (1308), Nihai Genel Sanat adlı kitabında kavramların kendi arasında birleşiminden ortaya çıkan yeni bir bilgi oluşumu şeklinde ifade etmektedir. Yapay Zeka alanı genel olarak "Yapay Zeka" ifadesinin ilk kez kullanıldığı 1934 Temmuz'unda Dartmouth Koleji'nde bir konferansla başlamıştır (Brunette, vd, 2009:385; McCorduck, 1979:114 & Henderson, 2007:16). Bu konunun en bilinen kişisi olarak kabul edilen Alan Turing, bu kavramı bilgisayar alanında ilk kez kullandığı çalışması olan "Bilgisayar Zekası" (1950), makineleşen dünyanın düşünce ile olan ilişkisine odaklanmaktadır.

Yapay Zeka'yı, "makineleri akıllı yapmaya adamış bir faaliyet; zekayı ise bir varlığın kendi ortamında uygun ve öngörülen çalışmasını sağlayan nitelik" olarak kabul etmektedir. Nilsson karşısında Aarts ve Marzano, özellikle teknoloji kavramını ön plana çıkartarak konuyu en basit haliyle teknolojinin geçirdiği değişimi ve insanların talebinin bu konuya olan itici rolünden kaynaklandığını belirtmektedir. Aarts ve Marzano'ya göre "Bu teknoloji bizi tanıyacak, alışkanlıklarımızı fark edecek, sevdiklerimizi ve sevmediklerimizi öğrenecek ve davranışlarını ve bize sunduğu hizmetleri buna göre adapte edecektir" (2003:9). Facebook, destek vektör makineleri ve birçok sinir ağları tarzı gibi bu servislerde çok çeşitli makine öğrenimi algoritmalarını kullanmaktadır (Hazelwood, vd.,2018). Buna karşın Yapay Zeka konusu tam anlamıyla kontrol altına alınamayan ve değişkenleri hesaplanamayan bir alan olarak kabul edilmektedir. The Sun Gazetesi'nde yer alan bir haberde de görüldüğü üzere Facebook Yapay Zeka çalışması sırasında yaşanan bir olay "Makineye karşı yarış: Facebook'un Yapay Zekası, deney sırasında hile yaptıktan sonra kendi gizli dilini yarattı" denilerek sürecin gerek kendi iç dinamikleri gerekse müşterilerin mahremiyet yapısı için hazır hale gelmediğini açıklamaktadır.

5.1.5. Poynter Network

Sosyal ağlar kişilerin kanaatlerini oluşturdukları, yeniden gözden geçirdikleri ya da yeniden yorumlayarak tepkimede bulundukları bir laboratuvar ortamı olarak duygularını hızlı bir biçimde gösterdikleri bir ortam özelliğine sahiptir. Tüm sosyal ağ grupları kendi içinde kullanıcının inanç ve davranış direncini yeniden şekillendirebilecek argümanlar içermektedir. Yeni gerçekleşen bir olay, eskiden olan, yeni gün yüzüne çıkan bir durum ve infial yaratabilecek sansasyonel bir gelişme (ölüm, taciz, şantaj, yolsuzluk, zulüm ve kaza gibi) sonrasında servis edilen gerçek dışı haberleri ifade etmektedir. Bireylerin haberi araştırıp doğruluğunu kesinleştirmeden diğer kullanıcılara aktardığı (ses, video, fotoğraf ve yazı) gibi verilerin hatalı dolaşımı sahte haber niteliğinde kabul edilmektedir.

Veri yüklü toplumlar şu anda kabul edilebilir kişisel gizlilik standartlarını yeniden değerlendirmektedir. Bu, her yerde bulunan veri toplama ve güçlü, ucuz çalışma ve kolay kullanılabilir algoritmaların kullanımı göz önüne alındığında gereklidir. Makul veya kabul edilebilir gizlilik yasal standartları, hız ve ölçekte benimsenen yeni teknolojileri barındırmak için yeniden müzakereye ihtiyaç duyabilmektedir. Bu konuda Allcott ve Gentzkow'a göre tarihsel bir örnek, "New York Sun'ın aydaki yaşamın keşfiyle ilgili bir dizi makale yayınladığı 1835 tarihli "Büyük Ay Aldatmacası" ıdır. Bu konuda daha yakın tarihli bir örnek, "Bir Belçika kamu televizyon kanalının, Flaman Parlamentosu'nun Belçika'dan bağımsızlığını ilan ettiğini bildiren 2006 "Flaman Ayrılma Aldatmacası" dır (2017:214). İsviçre'nin Zürih Üniversitesi'ndeki bir bellek araştırmacısı olan Micah Edelson, "Sadece bu sitelerin oluşturulmasını değil, aynı zamanda insanların bunlara nasıl tepki verdiğini de anlamak önemlidir" şeklinde görüş belirtmektedir (Spinney, 2017:169). Facebook, güçlü altyapısı ve kullanıcı sayısı itibariyle kendini reklam etmekle birlikte yalan haberleri filtreleme ya da suç oluşturacak olayları engelleme konularında da sorumluluk alması gereken bir teknolojik alan olarak düşünülmektedir. Unesco'nun 2018 yılında yayınlanan raporuna göre;

Güçlü yeni teknoloji, içeriğin manipülasyonu ve üretilmesini basitleştirir ve sosyal ağlar, devletler, popülist politikacılar ve dürüst olmayan kamu kurumları tarafından ciddiye alınan yanlışları, eleştirel olmayan kamuoyu tarafından paylaşıldıkça önemli ölçüde artırır" (2018:15) denilmektedir.

O'Leary'ye (2013) göre, "sosyal medya kullanımının hızı artıyor. Örneğin, günde 250 milyondan fazla tweet var. Tweetler ve diğer Tweetler, yükselen hız hakkında kararlara yol açmaktadır" (2013:96) diyerek artan iletişim gücü karşısında yaşanan kaos ortamının sonuçlarının giderek büyüyebileceğine dikkat çekilmektedir. Buna göre sosyal ağ şirketlerinin konuyla ilişkin diğer haberleri karşılaştırması ve filtrelemesi dışında haber etiği altında bir uygulama geliştirmesi ve buna benzer eğitim veren kuruluşlarla işbirliği yaptığı da bilinmektedir. Dolayısıyla sahte haberlerin üretilip sosyal ağlara servis edilmesinden kısa süre sonra gerçek haberin verilmesi, aynı zamanda zafiyetten kaçınılması anlamına da gelmektedir.

5.2. Kullanıcı Tabanlı Politikalar

5.2.1. Üçüncü Parti Kullanım Sınırlandırması

Sosyal ağ hesapları, kişinin genel bilgilerini aktarıp ilgili sitenin belli güvenceleriyle kayıt altına aldığı bir sistem ile kullanıcı odaklı bir yaklaşımı benimsediği tezini vurgulamaktadır. Ancak program deneyimini artırmak için aynı mağaza ya da farklı mağazalardan indirilen programların içeriği her ne kadar ilgi çekici olsa da kişisel bilgilerin kullanılması ve başka kişilere aktarılacak olması üçüncü parti kullanımının bazı zararlar verebileceği şüphesini de ortaya çıkarmaktadır. Bunun sebebi, herhangi bir üçüncü parti uygulamanın profilinize ya da hesabınızdaki diğer bilgilere erişim izni olmasıdır. Böylece hack ve hesap kopyalama işlemi riski ortaya çıkarken, insanlara zarar gelmesini önlemek için yasaklama uygulanıp uygulanmamasıdır. Kumar'a göre; Sosyal medya pazarlama siteleri üçüncü taraf kullanıcı deneyimleri sağlar, ancak sosyal medya sitelerinin de bu üçüncü taraf kullanıcılarına gerçek olduklarını garanti eder. Üçüncü taraf gerçek değilse, güven eksikliği oluşturur. Dolayısıyla, pazarlamacılar veya

sosyal medya sitesi, üçüncü taraf hizmetleri kullanmadan önce bu noktayı dikkate almalıdır (2015:59). Bu konuda en yaygın kullanım özelliği gösteren bir şirket olan Google, üçüncü parti (taraf) kullanımı konusundaki ilkelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Google hesabınızın tümüne veya bir kısmına erişecek şekilde yetkilendirmeniz gerekir. Uygulamanın geliştiricisi, e-posta adresinize ve Google+'da erişim yetkiniz olan içeriğe (arkadaşlarınızın sizinle paylaştığı içerik gibi) erişebilir. Geliştirici aynı zamanda, sizden Google+'nın mobil özellikleri için konumunuz gibi ek bilgiler de isteyebilir (https://support.google.com).

Resmi uygulaması mağazalar için oluşturulan üçüncü taraf uygulamalar, resmi olmayan üçüncü taraf uygulama mağazaları veya web siteleri aracılığıyla sunulan uygulamalar, geliştirilmiş özellikler sağlamak veya profil bilgilerine erişmek için başka bir hizmetle (veya uygulamanızla bağlantı kuran) bir uygulama olmak üzere üçüncü parti (taraf) uygulamalarının aktif hale geldiği anlaşılmaktadır. Üçüncü taraf uygulamalarını olumsuz gören yaklaşımlar olduğu gibi olumlu değerler atfeden görüşler de bulunmaktadır. Mayer ve Mitchell'e göre;

"Üçüncü taraf uygulamaları web'e büyük değer katar: birinci taraf web sitelerinin reklam, analiz, sosyal ağ entegrasyonu ve daha fazlasını önemsiz bir şekilde uygulamaya koymasını sağlar. Fakat aynı zamanda gizlilikle ilgili kaygıları da beraberinde getirmektedir. Son birkaç yıldır araştırmacılar, sivil toplum kuruluşları ve politika yapıcılar, üçüncü taraf web sitelerinin kullanıcılara yönelik tarama etkinliklerini kaydetme ve analiz etme konusundaki artan eğilimine dikkat çekmektedir (2012:413).

Üçüncü taraf uygulamaları, kişinin temel bilgilerine erişmek istediği gibi özel nitelikteki bilgilerine de erişmeyi isteyebilmektedir. Kişinin yüklediği, satın aldığı ya da diğer kişilerin tavsiyesi (bu kişilerin referans halinde puan ya da indirim elde etme çabası) ile söz konusu uygulamaların kullanıcılara ulaşma ve etkileme düzeyini artırmaktadır. Sosyal ağlarda diğer kullanıcıların yönlendirmesi ve deneyimlenmemiş bir merak ile yüklenen uygulamaların yarattığı bocalama hali karşısında güvenlik ayarlarının düzenli kontrol edilmemesi ve düşünmeden kabul etme eylemleri mahremiyet konusuna verilen değeri göstermektedir. Bu bağlamda gerek mobil uygulama mağazalarının üye ve beğeni kotalarını düzenlemesi gerekse kullanıcıların belli bir beğeni ya da kullanıcı yorumuna ulaşmayan programları deneyimlememesi ile mahremiyetin daha sağlam işlemesi adına doğru bir hamleyi gerekli kılacaktır.

5.2.2. Yüz Tanıma Politikaları

Sosyal paylaşım ağları, kişilerin yaşamında sahte hesapları ayıklayabilmek ve gerçek kullanıcıya ulaşmak kadar bilgiler ile kişinin görselini eşleştirerek gelecekte tanımlı bir pazarlama stratejisinin ön çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Son yıllarda giderek popüler hale gelen şifreleme ve koruma sistemleri arasında yüz tanıma sisteminin (Face Recognition System) daha fazla kullanıcı tarafından tercih edilmeye başlandığını göstermektedir. Burada yeni teknolojilerin aşamalı olarak her yeni üründe parça parça sunularak pazarın gelişimine kaynaklık etme çabasının yanı sıra, müşterilerin bu alandaki satın alma davranışları arasındaki ilişkiyle doğrudan bağlantılıdır.

Yüz tanıma sisteminin tarihsel sürecine bakıldığında, 1960'larda ilk yüz tanıma algoritmaları tanıtıldığı ve ilk otomatik yüz tanıma sisteminin 1973'te Kanade tarafından geleneksel tekniklerle tasarlandığını (Naeem vd., 2015), belirtmektedir. Aşağıda yer alan şemaya göre yüz tanıma işleminin aşamaları yer almaktadır.

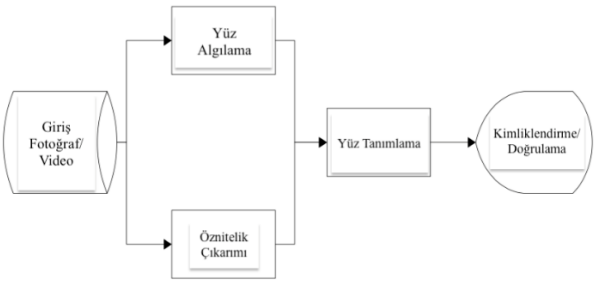

Genel Bir Yüz Tanıma Sisteminin Blok Şeması

Şekil-4: Genel Bir Yüz Tanıma Sisteminin Blok Şeması (Naeem, Qureshi ve Azam, 2015:301).

Yüz tanıma, güvenlik ve suçluların veya şüphelilerin tespiti gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Ancak kullanım özelliği ve uygulandığı mecralar dikkate alındığında tüm ülkelerde eşzamanlı ve ortaklaşa bir sistemin henüz kurulamadığı görülmektedir. Boluwaji ve Tosin, bu noktada "Bazı özel şirketlerde kimlik doğrulama ve erişim kontrolü ve kimlik yönetimi aracı olmuştur, ancak gelişmekte olan ülkelerde otomatik olarak katılım sağlamak için üçüncü kurumlara uygulanmamış, yani, bu teknolojinin özellikle eğitim kurumlarında düşük kabul gördüğünü (2012:1) söylemektedir. Yüz tanıma teknikleri iki ana yaklaşım olarak sınıflandırılabilir: Geometrik Yaklaşım ya da Öznitelik Temelli Yaklaşım, (Roy ve Podder, 2013:3) Burada kişinin yaşadığı çevre ya da bölgenin genel konumu ve fiziksel özellikleri ile ağ üzerindeki eylemlerinin özyüzler ve yapay sinir ağlarının karşılaştırması şeklinde değerlendirilmesidir. Yüz tanıma yüzün kabaca tanınmasını içeren bir teknik ile yüzün içeriğini oluşturan, (burun, dudak, çene, kulak gibi) detaylandırılmış veriler ile de şekillendirilmektedir.

Biyometrik olarak yüz tanıma, Senior ve Bolle'ye göre "insanların birbirlerini tanımak için kullandıkları başlıca biyometrik olmanın sağladığı avantajlardan birkaçıdır. En eski kimlik belirteçlerinden bazıları, yani portreler, bu biyometriyi bir kimlik doğrulama modeli olarak kullanırlar "(2002:102). Bireyin yüz tanımasının başarı düzeyi, pozlama, derecelendirme, ölçeklendirme, ışık gibi etmenlerle değişkenlik göstereceğinden nitelikli bir çıkarım yapılmasını güçleştirebilmektedir. Kullanıcı eksenli tüm yüz tanıma uygulamalarının telefonla aktif hale getirme, bankacılık işlemleri ve güvenlik noktalarının şifresinin çözülmesi gibi farklı gerekçelerle çözümlenmesi için özellikle veri güvenliği bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

5.2.3. Gizlilik Kısayollarını Kullanma

Gizlilik kısa yolları, en çok kullanılan gizlilik ayarları ve araçlarından bazılarına hızlıca erişmenizi sağlayan özellikleri bulunmaktadır. Facebook bu konuda "Sayfanın üst kısmındaki (?) simgesine ve ardından Gizlilik Kısa Yolları'na tıklayarak görebileceği kısa yolların şunlar olduğunu belirtmektedir.

- Paylaştıklarımı kimler görebilir?
- Benimle kimler iletişim kurabilir?
- Birinin beni rahatsız etmesini nasıl durdururum? (www.facebook.com).

Gizlilik ayarları, sosyal ağ sitesi işlevselliğinin bir parçası olan özelliklerdir. Bu ayarlar "Savunma Kalkanı" olarak tanımlanmıştır (Stern ve Kumar, 2014: 524). Sosyal ağlarda en sık rastlanılan güvenlik ve gizlilik kısayolları sorunlarından birisi "sosyal mühendislik"tir. Kredi Kartı ya da Banka Hesabınıza giden yol basit bir şekilde ad-soyad ve doğum tarihi bilgilerinizden başladığı için dolaylı olarak elde edilen bazı bilgiler (bazı kimlik bilgilerinin açık bir şekilde yazılması gibi) üzerinden baskı, şantaj ve aldatma ile elde edilen verilerin işlenmesi mümkün olabilmektedir.

Antivirüs yazılım kuruluşu ESET tarafından İngiltere'de sosyal medya kullanıcıları arasında gerçekleştirilen araştırmaya göre katılımcıların %68'inin dijital ortamdaki kişisel bilgilerini korumak için adımlar attığı, %53'ünün ise düzenli olarak sosyal medya hesaplarındaki gizlilik ayarlarını kontrol ettiği ortaya çıkmıştır.

Bilgi gizliliği, daha geniş mahremiyet kavramının bir parçasıdır ve çeşitli olarak tanımlanabilse de, genel olarak, "bireylerin kendileri hakkındaki verileri kontrol etme veya bazı etkilere sahip olma isteğini ifade eder" (Bélanger & Crossler, 2011:1017). Bireyin ilgili hesaplarını güncellemesi ve kullanım şart sözleşmelerini takip edip detaylı bir inceleme yapması halinde mahremiyet konusunda olası sorunların önüne geçilmesi sağlanabilecektir.

6. Sonuç

Sosyal ağların toplumsal hareketlerde siber demokratik eğilimlere destek sağladığı ya da muhalif değerleri ussallaştırdığı görülmektedir. Sosyal ağların politik rolü olduğunu belirten bazı araştırmacılara göre siberaktivist eylemlerin düzenlenmesinde ve küresel boyutlara ulaşacak eylemlerde mahremiyet ile veri güvenliğini ifşa edebilecek bilgi açığına neden olabileceği de düşünülmektedir.

Facebook'un veri tabanları, yalnızca bir kişinin girişine dayalı reklamları hedefleyen diğer bazı dijital medya platformlarından farklı olarak, kullanıcıların beğenilerini veya sosyal dayanışmayı ifade ettiği "beğen" düğmesinin isabetlerini ölçerek, bireyin ilişki yoğunluklarını da eşleştiriyor. Bir ağ içinde yakından bağlantılı kullanıcılar tarafından sağlanan Facebook'ta reklam yapmak, daha sonra, kendi kişisel ağındaki kapsamlı duygusal faaliyetlerin toplanmasına dayanan belirli bir kullanıcı hedeflenmektedir. Cambridge Analytica Skandalı sürecinden kurumsal açıdan Mark Zuckerberg'in hatayı kabullenme ve yeni "veri gizliliği" politikalarını medyayla paylaşması, sürecin şirket lehine dönmeye başladığı ve ekonomik açıdan fazla etkilenmediği durumu anlaşılmaktadır. Aşağıda yer alan

Grafik-3'te görüldüğü üzere, şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

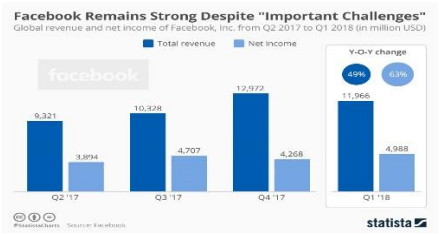

Grafik-3: Facebook Gelir Değişimi (Cambridge Analytica Skandal Süreci) (www.statista.com)

Facebook CEO'su Mark Zuckerberg'in Cambridge Analytica Skandalı ile başlayan #DeleteFacebook Hareketi'ne dönüşen kaotik süreçte skandalın Amerikan Kongresi'nde soruşturulması ve belirsizlik nedeniyle ortaya çıkan negatif görünüme karşın büyüme eğiliminde olduğu görülmektedir.

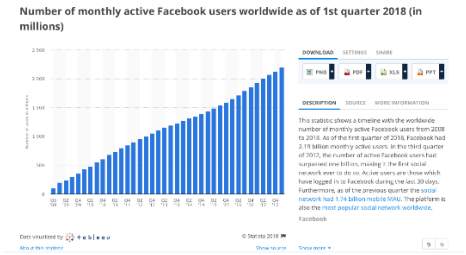

Grafik-4: Facebook Dünya Genelinde Aktif Kullanıcısı "Aylık Olarak" (Cambridge Analytica Skandal Süreci) www.statista.com

Cambridge Analytica Skandalı sürecinde kullanıcıların Facebook verilerinin (bilgilerinin) uygunsuz bir biçimde dağıltılmasına ilişkin aşağıda yer alan Grafik-5'te görüldüğü üzere bu sürecin ABD ve İngiltere dışında özellikle Asya ve Güney Amerika ülkelerindeki kullanıcı profilleri üzerinde hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin veri güvenliği konusunda daha fazla zarar görebileceği de görülmektedir.

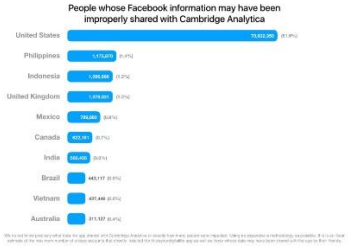

Grafik-5: SCHROEPFER, Mike (2018) An Update on Our Plans to Restrict Data Access on Facebook https://newsroom.fb.com/news/2018/04/restricting-data-access/

Kişisel verilere ulaşma ve çeşitli kazanımlar sağlamak (dolandırıcılık, veri haklarını satma, baskı, sızıntı oluşturma ve istihbarat, vb.) gibi gerekçelerle sıklıkla yapılmaktadır. Kişinin mahremiyetinin yaşam alanının yanı sıra sanal yaşam alanıyla da ilişkili olduğu gerçeği, söz konusu verilerin toplanma ve işlenme amaçlarının yakın gelecekte ne tür zararlar ortaya çıkaracağı sorunsalına da neden olabilmektedir. Örneğin Çin, bireyleri sosyal davranışlarına göre yargılayan ve cezalandıran tartışmalı bir programı genişletmeye yönelik büyük bir adım atıyor (www.qz.com). Apple ise kişiselleştirme adı altında CIA ve FBI ile birlikte İnterpol veritabanına katkıda bulunurken farklı bir yol izlemektedir. Apple, Iphone ürünlerinde parmak izinin yanısıra X serisi ile başlattığı yüz tanıma sistemiyle bireye tartışmalı bir veri güvenliği ve mobil telefon aidiyeti sunmaktadır.

Bu konuda bir başka örnek olarak, Mugshot (gözaltında polis tarafından çekilen fotoğraf) veritabanında silinmeyen yapısıyla sürekli izlemenin, bir bakıcı biçimiyle benzeşirken, özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde yüzdeki benzeşimin daha fazla olmasıyla mahremiyet ve masumiyetlilik/suçluluk alanlarında şüpheli bir teknolojik niteliğe dönüşmektedir. Yakın dönemde T.B.M.M bünyesinde bu sistemin aktif hale getirilmesi çabalarıyla olası bir fişleme ya da sızıntı halinde suç konusuna dair yeni bir bürokratik çözüm oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, suçlular geleneksel erişim kontrol sistemlerinde temel bir kusurdan faydalanıyordu: Sistemler "kim olduğumuz" ile değil, "sahip olduklarımız" ile, “kimlik kartları gibi anahtarlar, şifreler, PIN numaraları veya annenin kızlık soyadı” ile ilgilendiği için bireyin aile bilgisi yerine başka bir şifre bilgisi vermesi mümkün olabilmektedir.Facebook, bugün Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü’nün (General Data Protection Regulation – GDPR) bir parçası olarak, koşulları ve veri politikalarında güncellemeleri de kapsayan yeni gizlilik deneyimlerini hayata geçirdiğini duyurdu. Burada yasal çözümler kadar sosyal medya kullanımıyla oluşan kültürlenmiş ve ekimlenmiş kullanıcıların sosyal medyada yaşanan gelişmeler kadar sosyal medya ağının özellikleriyle güncellemelerini de sıkı bir biçimde takip ederek bireysel güvenliği ile veri güvenliğini artırması mümkün olabilecektir. Melvin Kranzberg'in savunduğu gibi, “teknoloji ne iyi ne de kötü, ne de tarafsız” bir düşünce karşısında kullanıcıların da “bilinçli, meraklı ama tavizsiz” olma yoluna gitmesi geleceğin bilgi endüstrisinde bireyi daha güçlü konuma getirebilecektir. Facebook, hem Brexit hem de Trump kampanyaları hakkında danışan milyarder Robert Mercer'in desteklediği siyasi veri şirketi Cambridge Analytica'nın hesabını askıya alması (Mdrigal,2018), tek başına yeterli olmadığı gibi ticari diğer kuruluşların kendi sistemine dolaylı sızmaları önlemek ve kişisel verileri daha güçlü bir altyapının yanısıra veri toplumuna dönüşen sistemin gelecekte kendi aleyhine kullanılması halinde kaotik ortamı beslemesi şüphesizdir. Sürecin mahremiyet alanında sınırlandırılmış ve etik gerekçeler gözetilerek yeniden düzenlenmesi, sanal toplum hiyeşarşisi için nitelikli bir çözümlemeyi yaratması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Facebook başta olmak üzere tüm sosyal ağ kullanıcılarının program kullanımıyla birlikte alt konfigürasyon ve ayarlar gibi değişken özelllikleri takip ederek veri güvenliğine dair çözüm yanlısı olmaları sağlanabilecektir.

Kaynakça

AARTS, E., MARZANO, S. (2003). The New Everyday - View of Ambient Intelligence. 010 Publishers.

ACKERMAN, Elisa (2012) *"Twitter and the Dictator's Dilemma",* Jan 27, 2012, https://www.forbes.com/sites/eliseackerman/2012/01/27/twitter-and-the-dictatorsdilemma/#578ff4ea22d2 Erişim Tarihi:14.08.2018.

AFZAL, Solaiman (2011) *"The Outcomes of Iranian Civil Unrest Over the Next Four Years"*, New Voices in Public Policy, Volume 5 Winter 2010/2011, ISSN: 1947-2633, https://journals.gmu.edu/newvoices/article/download/13/13. Erişim Tarihi: 11.07.2018. ALLCOTT, Hunt and GENTZKOW, Matthew (2017*) "Social Media and Fake News in the 2016 Election",* Journal of Economic Perspectives—Volume 31, Number 2—Spring 2017—pp.211–236

AMICHAI-HAMBURGER, Y., & VINITZKY, G. (2010). *"Social Network Use and Personality",* Computers in Human Behavior, 26, 1289–1295. Doi: 10.1016/j.chb.2010.03.018.

ANDERSON, B. & HORVATH B. (2017). *"The Rise of The Weaponized AI Propaganda Machine"*, Scout, 9 February.

ARENDT, Hannah. 1973. The Origins of Totalitarianism. New York: Harcourt Brace & Co.

ARMSTRONG, Gary & KOTLER, Philip (2005) Marketing: An Introduction Upper Saddle River, N.J. Prentice Hall, 7. Edition.

BARBER, Benjamin (2003) *"Which Technology and Which Democracy?"* Democracy and New Media. (Ed.) Henry Jenkins and David Thorburn. Cambridge: MIT, Vol.2003, pp.33-48.

BARBER, Benjamin (1999) *"Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy",* Political Science Quarterly, Vol. 113, No. 4 (Winter, 1998-1999), pp. 573-589, The Academy of Political Science https://www.jstor.org/stable/2658245 Erişim Tarihi:10.08.2018.

BÉLANGER, F., & CROSSLER, R. E. (2011). *"Privacy in The Digital Age: A Review of Information Privacy Research In Information Systems"*, MIS Quarterly, *35*(4), 1017-1042.

BENNETT, P. (1998). AMA Dictionary of Marketing Terms. 2nd Ed. Chicago, Ill: American Marketing Association.

BEST, Michael L. & WADE, Keegan W. (2006) *"Democratic and Anti-Democratic Regulators of the Internet: A Framework, Internet and Democracy"*, Journal The Information Society An International Journal, Volume: 23,2007, Issue 5, pp,405_411 https://doi.org/10.1080/01972240701575684 Erişim Tarihi:13.08.2018.

BISHOP, Libby (2017) *"Big Data and Data Sharing: Ethical Issues"*. UK Data Service, UK Data Archive.

BOAS, T. (2000). "*The Dictator's Dilemma", The Internet and U.S. policy toward Cuba.* The Washington Quarterly 23(3), pp.57-67.

BOLUWAJI Akinnuwesi A. and TOSIN, Agagu T. (2012) *"Automated Students' Attedance Takıng in Tertiary Institution Using Hybridized Facial Recognition Algorithm"*, The Journal Of Computer Science and Its Application, Vol. 19 No. 2, December, 2012, pp.1-11. Http://dx.doi.org/10.4314/jcsia.v19i2.1 Erişim Tarihi: 11.07.2018.

BOYD, D. M. and ELLISON,N. B. (2008) "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship," Journal of Computer-Mediated Communication, Vol. 13, no. 1, pp. 210–230. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x Erişim Tarihi:04.08.2018.

BOYD, D. M., & ELLISON, N. B. (2007). "*Social Network Sites: Definition, History and Scholarship",* Journal of Computer-Mediated Communication, Vol. 13 (1), pp.1-19.

BRUNETTE, E. S. & FLEMMER, R. C. and FLEMMER, C. L. (2009) *"A Review of Artificial Intelligence",* Proceedings of the 4th International Conference on Autonomous Robots and Agents, Feb 10-12, 2009, 385-392pp, Wellington, New Zealand.

COHEN, N. & SHADE, L. 2008. *"Gendering Facebook: Privacy and Commodification.",* Feminist Media Studies. 8 (2): pp.210-214.

COSOI, Catalin (2011) *"The Evolving Threat Of Social Media",* Feature Computer Fraud & Security, June 2011, 14-16pp, https://ac.els-cdn.com/S136137231170063X/1-s2.0-S136137231170063X-main.pdf?_tid=75d8b992-c4e1-4636-b205-4e31defaf2c5&acdnat=1534402582_04115db052076a9858da8cb74c21da7a

COSTA, P. and MCCRAE, R. (2005) The Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). SAGE Publications.

COSTA, P. T., Jr., & MCCRAE, R. R. (1992). NEO-PI-R: Professional Manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

DUTTA-BERGMAN, M.J. (2002). *"Beyond Demographic Variables: Using Psychographic Research to Narrate The Story of Internet Users",* University of Toronto Press. http://www.utpjournals.com/jour.ihtml?lp=simile/issue7/duttafulltext.html Erişim Tarihi: 14.08.2018.

DWYER, Catherine (2011). *"Privacy in the Age of Google and Facebook",* IEEE Technology and Society Magazine, Fall 2011, 58-63pp.

EHRENBERG, A., JUCKES, S., WHITE, K. M., & WALSH, S. P. (2008). "*Personality and Self-Esteem As Predictors of Young People's Technology Use",* Cyberpsychology & Behavior, 11(6), 739–741.

ESTEVE, Asuncion (2017). *"The Business of Personal Data: Google, Facebook, and Privacy issues in the EU and the USA,"* International Data Privacy Law, 2017, Vol. 7, No. 1, 36-47pp, doi: 10.1093/idpl/ipw026 Erişim Tarihi: 11.07.2018.

ETZIONI, Amitai (1999). The Limits of Privacy. New York: Basic Books.

FOSTER, P. (2016). *"The Mind-Reading Software That Could Provide The 'Secret Sauce' For Trump To Win The White House".* The Telegraph, 4 November.

FUCHS, Christian (2011) *"An Alternative View of Privacy on Facebook"*, Information 2011, 2, 140-165; doi:10.3390/info2010140

GARFINKEL, Simson 2000. Database Nation: The Death of Privacy in the 21st Century. Sebastopol, Calif.: O'Reilly.

GOFFMAN, Erving (1959) The Presentation of Self In Everyday Life, New York, Double Day Publishing Group.

GOLDBERG, Lewis R. (1992). *"The Development of Markers For the Big Five Factor Structure",* 1Psychological Assessment 4(1):26-42, DOI: 10.1037/1040-3590.4.1.26

GOLDBERG, L ; JOHNSON, J. ; EBER, H. ; HOGAN, R. ; ASHTON, M. CLONINGER, R. and GOUGH, H. (2006). *"The International Personality Item Pool and The Future of Public-Domain Personality Measures",* Journal of Research in Personality, 40, February 2006.

GRASSEGGER, H. & KROGERUS, M. (2017). *"The Data That Turned The World Upside Down"*, Motherboard, 28 January.

GUNATILAKA, Dolvara (2017) *"A Survey of Privacy and Security Issues in Social Networks",* http://www.cse.wustl.edu/~jain/cse571-11/ftp/social/index.html Erişim Tarihi: 24.09.2018.

GUO, Y. Y.(2010). "*The Privacy Issue On Social Network Sites: Facebook",* Journal of Digital Research and Publishing. Session 2: pp. 83-90.

HAMELINK, Cees J. (2000) The Ethics Of Cyberspace. Thousand Oaks, Calif.: Sage.

HAZELWOOD, Kim ; BIRD, Sarah ; BROOKS, David; CHINTALA, Soumith; DIRIL, Utku; DZHULGAKOV, Dmytro ; FAWZY, Mohamed; JIA, Bill; JIA, Yangqing; KALRO, Aditya; LAW, James; LEE, Kevin; LU, Jason; NOORDHUIS, Pieter; SMELYANSKIY, Misha; XIONG, Liang; WANG, Xiaodong (2018). *"Applied Machine Learning at Facebook: A Datacenter Infrastructure Perspective",* Facebook, Inc. https://research.fb.com/wp-content/uploads/2017/12/hpca-2018-facebook.pdf

HEAD, A. J. (1999) Design Wise. Thomas H. Hogan Sr, Medford.

HELBING, Dirk (2017) *"Dictatorship 4.0: How The Digital Revolution Threatens Our Freedom - And What Our Alternatives Are"*, (ETH Zurich/TU Delft) https://www.researchgate.net/publication/317533191, Erişim Tarihi:11.07.2018.

HENDERSON, Harry (2007) Artificial Intelligence: Mirrors For The Mind, Milestones in Discovery and Invention, Chelsea House, New York.

HODGE, M. J. (2006) *"Comment: The Fourth Amendment and Privacy Issues on the 'New' Internet. Facebook.com and Myspace.com."*, Southern Illinois University Law School Journal, Vol. 2006, Issue.31, pp.95–122.

HOUGH, L. M., & OSWALD, F. L. (2005). *"They're Right, Well . . . Mostly Right: Research Evidence And An Agenda to Rescue Personality Testing From 1960s Insights",* Human Performance, 18, 373–387. doi:10.1207/ s15327043hup1804_4

HOWARD, Philip N. ; AGARWAL, Sheetal D. and HUSSAIN, Muzammil M. (2011) *"The Dictators' Digital Dilemma: When Do States Disconnect Their Digital Networks?",* Technology Innovation, Number 13/October 2011, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/.../10_dictators_digital_network.pdf Erişim Tarihi:14.08.2018. ISHAY, Micheline R. (2008) The History of Human Rights From Ancient Times to the Globalization Era, With a New Preface, Uniersity of California Press, (2nd Ed).

ITO, M. (2010). Hanging Out, Messing Around, And Geeking Out: Kids Living and Learning With New Media. Cambridge, Mass: MIT Press.

JOHN, O. P., & SRIVASTAVA, S. (1999). "*The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, And Theoretical Perspectives",* In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), Handbook Of Personality: Theory And Research (2nd ed., pp. 102–138, New York: Guilford.

JUDGE, Timothy A. ; JACKSON, Christine L. ; SHAW, John C. ; SCOTT Brent A. & RICH, Bruce L. (2007). *"Self-Efficacy and Work-Related Performance: The Integral Role of Individual Differences",* Journal of Applied Psychology 2007, Vol. 92, No. 1, pp.107–127

KANE, G. C. (2014). *"How Facebook is Delivering Personalization On A Whole New Scale",* MIT Sloan Management Review, 56(1), 3.

KANKANHALLI, Atreyi ; TAN, Bernard C. Y. ve WEI, Kwok-Kee (2005). "*Contributing Knowledge to Electronic Knowledge Repositories: An Empirical Investigation",* MIS Quarterly, Vol. 29, No. 1, Special Issue on Information Technologies and Knowledge Management (Mar., 2005), ss. 113-143, Management Information Systems Research Center, University of Minnesota https://www.jstor.org/stable/25148670 Erişim Tarihi: 5.8.2018

KAPLIN, W. A., and LEE, B. A. (1997). A Legal Guide for Student Affairs Professionals. San Francisco: Jossey-Bass.

KAWA, Hassan (2011) *"Re-Thinking Civic Activism In The Middle East: Agency Without Association?"* Knowledge Programme Civil Society In West Asia, Policy Paper 1, Amsterdam Institute for Social Science Research (AISSR), University of Amsterdam Department of Political Science, pp. 1-24.

KOTLER, P. (2003). Marketing Management. 11th Ed. New Jersey: Prentice Hall.

KRANZBERG, M. (1985). *"The Information Age: Evolution or Revolution?* In B. Guile (Ed.) Information Technologies And Social Transformation." Washington, D.C.: National Academy Press.

KUMAR, Vikas (2015).*"Trust Management Issues in Social-Media Marketing"*, International Journal of Online Marketing, 5(3), July-September 2015, pp.47-64.

LADAN, Mohamad Ibrahim (2015) *"Social Networks: Privacy Issues and Precautions"*, ICDS 2015: The Ninth International Conference on Digital Society, 64-69pp, IARIA.

LIN, Chin-Feng (2002) *"Segmenting customer brand preference: demographic or psychographic",* Journal of Product & Brand Management, Vol. 11 Issue: 4, pp.249-268, https://doi.org/10.1108/10610420210435443

MADRIGAL Alexis C. (2018) *"What Took Facebook So Long?",* https://www.theatlantic.com/technology/archive/2018/03/facebook-cambridge-analytica/555866/ Erişim Tarihi: 18.08.2018.

MALONE, Dumas (1948). Jefferson the Virginian. Boston: Little, Brown.

MARKEVICH, Andrei (2007) *"The Dictator's Dilemma: To Punish Or To Assist? Plan Failures and Interventions Under Stalin"*, Working Paper No 107, CEFIR / NES Working Paper Series, September 2007, pp.1-44 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1645648

MAYER, Jonathan R. and MITCHELL John C. (2012). *"Third-Party Web Tracking: Policy and Technology"*, IEEE Symposium on Security and Privacy, pp.413-427. https://www.ieee-security.org/TC/SP2012/papers/4681a413.pdf

MCCRAE, R. R., & COSTA, P. T. (1990). Personality in Adulthood. New York: Guilford.

MCKENNA, Brad ; MYERS, Michael D. ve NEWMAN, Michael (2017). *"Social media in Qualitative Research: Challenges and Recommendations"*, Information and Organization, Volume:27 Issue: 2017, pp.87–99. MCCORDUCK Pamela (1979) Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence, (2nd Ed) A.K Peter Ltd. Natick/Massachusetts.

MITCHELL, Vincent-Wayne (1994) *"How to Identify Psychographic Segments: Part 1"*, Marketing Intelligence & Planning, Vol. 12 Issue: 7, pp.4-10, https://doi.org/10.1108/EUM0000000003905

MOROZOV, Evgeny (2010) *"The Digital Dictatorship",* http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703983004575073911147404540 Erişim Tarihi:11.07.2018. MURRAY, Kristine E., & WELLER, Rhonda (2007). *"Social Networking Goes Abroad"* , International Educator, May+Jun.07, pp.56-59. https://www.nafsa.org/_/File/_/ie_mayjun07_educationabroad.pdf Erişim Tarihi: 21.08.2018.

NAEEM, Muhammad ; QURESHI, Imran and AZAM, Faisal (2015) *"Face Recognitıon Techniques And Approaches: A Survey"*, Sci.Int.(Lahore), 27(1), pp.301-305.

NILSSON, Nils J. (2010). The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements, Cambridge, UK: Cambridge University Press,

NISSENBAUM, H. (2010). Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life. Stanford, CA: Stanford Law Books.

O'LEARY, D. (2013). *"Artificial Intelligence and Big Data"*, IEEE Intelligent Systems, 28(2), pp.96-99.

ONES, D. S., VISWESVARAN, C., & DILCHERT, S. (2005). *"Personality at Work: Raising Awareness and Correcting Misconceptions"*, Human Performance, Vol:18, pp.389–404. doi:10.1207/s15327043hup1804_5

PICKTON, David & BRODERICK, Amanda (2005) *"Identifying Target Audiences And Profiling Target Markets"*, Chapter 17: In Pickton, David & Broderick, Amanda: Integrated Marketing Communications, 2.edition, pp.371-398.

PREECE J, ROGERS Y, BENYON D, HOLLAND S, CAREY T. (1994). Human- Computer Interaction, Addison-Wesley, Wokingham.

RICHARDS, D. V. (2007*). "Posting Personal Information on the Internet: A Case for Changing the Legal Regime Created by S 230 of the Communications Decency Act."* Texas Law Review, Vol.85, pp.1321–1322.

ROSS, C. ; ORR, E. S. ; SISIC, M. ; ARSENEAULT, J. M. ; SIMMERING, M. G., ve ORR, R. R. (2009). "*Personality And Motivations Associated With Facebook Use",* Computers in Human Behavior, 25, 578–586. doi:10.1016/j.chb.2008.12.024.

ROY, Sunita and PODDER, Susanta (2013) Face detection and its applications, IJREAT International Journal of Research in Engineering & Advanced Technology, Volume 1, Issue 2, April-May, 2013, pp.1-10.

SARLI, Abduljalil ve TAT, Huam Hon (2011) *"The Role Of Psychographic For Distinguishing Main Categories of Consumers Based on Lifestyle, Personality and Value Variables"*, International Journal of Economic Research, 2011 2(4), pp.29-34.

SCHROEPFER, Mike (2018). *"Facebook'ta Veri Erişimini Kısıtlamak Üzere Planlarımızda Bir Güncelleme",* https://newsroom.fb.com/news/2018/04/restricting-data-access/ Erişim Tarihi: 22.08.2018.

SEETHARAMAN, D. (2016). *"Facebook Revenue Soars On Ad Growth",* Wall Street Journal (April 28).

SENIOR Andrew W. and BOLLE, Ruud M. (2002). *"Face Recognition and Its Applications"*, (Chapter 4), pp.101-115, (in.) Biometric Solutions For Authentication in an E-World, David Zhang (Ed.) Springer, Science+Business Media, Llc: NY. http://andrewsenior.com/papers/SeniorB02FaceChap.pdf

SEYMOUR, Cheyenne (2016) *"College Students And Facebook: Academic, Professional, And Personal Challenges",* New England College Doctoral Thesis, ProQuest LLC.

SHANG, Shari S.C. ; WU, Ya-Ling; LI, Eldon Y. (2016) *"Field Effects Of Social Media Platforms on Information-Sharing Continuance: Do Reach and Richness Matter?"* Information & Management, Volume 54 (2017) ss.241–255, Elsevier Publishing, http://dx.doi.org/10.1016/j.im.2016.06.008 Erişim Tarihi: 16.09.2018 SPINNEY, Laura (2017) *"The News Feature 'The Shared Past That Wasn't',* Nature, Volume 543, pp.168_170. https://www.nature.com/polopoly_fs/1.21596!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/543168a.pdf

SOLOVE, Daniel J., (2008) Understanding Privacy. Harvard University Press, Cambridge MA.

SOLOVE, Daniel J, (2006). *"A Taxonomy of Privacy",* University of Pennsylvania Law Review, pp.477- 488.

STEFANICK, Lorna (2011). Controlling Knowledge, Freedom of Information and Privacy Protection in a Networked World, *AU Press, Athabasca University Press.*

STERN, T., & KUMAR, N. (2014). *"Improving Privacy Settings Control In Online Social Networks With A Wheel Interface"*, *Journal of the Association for Information Science and Technology*, *65*(3), 5 pp.524-538. TEPPER, M. (2003), *"The Rise Of Social Software",* NetWorker, Vol. 7 No. 3, pp.18-23.

TOWNSEND, Leanne and WALLACE, Claire (2016) *"Social Media Research: A Guide to Ethics",* https://www.gla.ac.uk/media/media_487729_en.pdf Erişim Tarihi: 11.09.2018

TUCKER, Catherine E. (2014) *"Social Networks, Personalized Advertising, and Privacy Controls."*, Journal of Marketing Research 51, no. 5 (October 2014): pp.546–562.

TUREL, O. ve SERENKO, A. (2012) *"The Benefits and Dangers of Enjoyment With Social Networking Websites"*, European Journal of Information Systems, 1 (5) (2012) ss.512–528. TURING, A. and COPELAND, B. (2004). The Essential Turing. Oxford: Clarendon Press.

VAN DIJK, T.A. (1993). *"Principles of Critical Discourse Analysis".* Discourse Soc. 1993, *4*, pp. 249-283.

VENEZIA, S. J. (2012). *"The Interaction of Social Media and The Law and How to Survive The Social Media Revolution",* New Hampshire Bar Journal, 52, pp.24-39.

WASKO, M.M. ve FARAJ, S. (2005) *"Why Should I Share? Examining Social Capital And Knowledge Contribution In Electronic Networks Of Practice",* MIS Q. 9 (1) (2005) pp.35–57.

WHITEFIELD, B. N. (2013). "*Social Media @ Work: #policyneeded",* Arkansas Law Review (1968-Present), 66(3), pp.843-878.

WILDEMEERSCH, Danny & JUTTE, Wolfgang (2017). *"Digital The New Normal - Multiple Challenges For The Education and Learning of Adults", European Journal for Research,* Education and Learning of Adults, Vol.8, No.1, 2017, pp.7-20 DOI 10.3384/rela.2000-7426.relae13.

İNTERNET KAYNAKÇALARI

CRS Report (2010) R41066, Social Networking and Constituent Communications: Member Use of Twitter During a Two- Month Period in the 111th Congress, by Matthew Eric Glassman, Jacob R. Straus, and Colleen J. Shogan, pp. -1-17.

UNESCO (2018) "Journalism, 'Fake News' & Disinformation", Handbook for Journalism Education and Training https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_news_disinformation_print_friendly_0.pdf

Instagram API Limitlerini Kısıtladı, Uygulamalar Çalışmaz Hale Geldi

https://www.aramamotoru.com/instagram-api-limitlerini-kisitladi-uygulamalar-calismaz-hale-geldi/

Third-party Instagram Apps Are Broken as Company Reportedly Limits API Access

https://www.searchenginejournal.com/third-party-instagram-apps-broken-company-reportedly-limits-api-access/

Facebook Artificial Intelligence Created a Secret Language After Going Rogue During Experiment https://www.thesun.co.uk/tech/3840240/facebooks-artificial-intelligence-created-a-secret-language-after-going-rogue-during-experiment/

FACEBOOK (2018) Gizlilik Kısayolları https://www.facebook.com/help/395495000532167?helpref=about_content

GOOGLE (2018) Üçüncü Taraf Uygulamalar https://support.google.com/plus/answer/2485911?hl=tr

Sosyal medya kullanıcıları artık gizlilik ayarlarını yapıyor

https://www.cnnturk.com/teknoloji/sosyal-medya-kullanicilari-artik-gizlilik-ayarlarini-yapiyor

Reuters "Cambridge Analytica and British parent shut down after Facebook scandal"

https://www.reuters.com/article/us-faceboook-privacy/cambridge-ana...and-british-parent-shut-down-after-facebook-scandal-idUSKBN1I32L7 Erişim Tarihi:12.07.2018.

Cambridge Analytica Skandalı Bize Ne Anlatıyor? https://t24.com.tr/haber/cambridge-analytica-skandali-bize-ne-anlatiyor,586512

5 Soruda Facebook Verilerini 'Usulsüz Kullanmakla' Suçlanan Cambridge Analytica

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469094

Cambridge Analytica's Facebook Data Abuse Shouldn't Get Credit For Trump https://www.theverge.com/2018/3/20/17138854/cambridge-analytica-facebook-data-trump-campaign-psychographic-microtargeting

Facebook Data Security Report, (2013) Custom Audiences: Data Security Overview, https://3qdigital.com/wpcontent/uploads/2016/06/facebook_audiences_data_security_overview.pdf (13.07.2018 Erişildi)

Data Security and Controls Notes and Assignment http://www.alliancegirlshigh.sc.ke/uploads/Data%20Security%20and%20Controls%20Notes%20and%20Assignment.pdf (13.07.2018 Erişildi)

Çin, bireyleri sosyal davranışlarına göre yargılayan ve cezalandıran tartışmalı bir programı genişletmeye yönelik büyük bir adım atıyor. https://qz.com/1473966/china-is-starting-a-big-brother-monitoring-program-in-beijing/

Şekil ve Grafik Kaynakçaları

Şekil 1: CIA Triad Diagramı, (2016:1) http://www.alliancegirlshigh.sc.ke

Şekil 2: Brian Acton Tweet Paylaşımı https://twitter.com/brianacton

Şekil 3: Serdarsprofile Tweet Paylaşımı https://twitter.com/serdarsprofile/status/977210351321276416

Şekil 4: Genel Bir Yüz Tanıma Sisteminin Blok Şeması (Naeem, Qureshi ve Azam, 2015:301)

Grafik 1: Statista, Facebook "Deletefacebook" Araştırması https://www.statista.com/statistics/856418/facebook-users-considering-deleting-their-profiles-usa/

Grafik 2: Statista, Facebook "Deletefacebook" Araştırması https://www.statista.com/statistics/856492/individual-guess-family-and-friends-have-deleted-facebook-profiles/

Grafik 3: Facebook Gelir Değişimi (Cambridge Analytica Skandal Süreci) https://www.statista.com/chart/10449/an-incredible-12-months-for-facebook/ Erişim Tarihi: 11.07.2018.

Grafik 4: Facebook Dünya Genelinde Aktif Kullanıcısı "Aylık Olarak" https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/

Grafik-5: SCHROEPFER, Mike (2018) An Update on Our Plans to Restrict Data Access on Facebook https://newsroom.fb.com/news/2018/04/restricting-data-access/

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PSEUDO/QUASI DENEY OLARAK SİMÜLASYON: TARİHİ, ÖRNEKLERİ VE GELECEĞİ*

Arş. Gör. Yasin AVCI

Selçuk Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Gerçek olduğu kabul edilen bilgiye ulaşmak konusunda doğa bilimleri sosyal bilimlere kıyasla bir adım önde olmaya devam etmektedir. Bu durum sosyal bilimlerin geneline "sözde/sahte" bilim yaftasının vurulmasını bile beraberinde getirmiştir. Bu yaftanın sahiplerine göre sosyal bilimler örneğin anket gibi bazı nicel araştırma yöntemlerine sahip olsa da en temelde deneye imkân vermeyen doğasıyla bilim olmaktan oldukça uzaktır. Şüphesiz bu yaftanın geçersizliği sosyal bilimlerin günümüze kadar ortaya koyduğu bilimsel gerçeklerle yani bilimsel rüştünü ispatlamasıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu sosyal bilim insanlarının uğraşlarının bilim olduğunu yeniden ortaya koymak değil bilakis simülasyon çalışmaları sayesinde sosyal bilimlerde deneyin bile mümkün olduğudur. Zira en basit tanımıyla gerçeğin temel unsurlarının mümkün olduğu ölçüde temsilini sunan simülasyon; belirli şartlandırmalar bağlamında veri-çıktı ilişkisinin gözlemlenmesini, ceteris paribus yaklaşımını, replikasyonu ve bu sürecin sayısız tekrarını mümkün kılan bileşenleriyle sosyal bilimlerde deneyi mümkün kılmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada simülasyon tekniğinin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki tarihi, örnekleri ve muhtemel geleceği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Davranışsalcılık, Simülasyon, Deney, Sahte Deney

* Bu makale Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Simülasyon Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün güncelleştirilmiş özetidir.

SIMULATION AS A PSEUDO/QUASI EXPERIMENTATION in INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORY, SAMPLES AND FUTURE of SIMULATION

Abstract

The natural sciences continue to be one step ahead of the social sciences in order to reach the information that is generally accepted as true. Because of this situation, the so-called/quasi science label was hit on social sciences. According to the owners of this claim, social sciences, for example, have some quantitative research methods such as surveys, but it is far from being the science of nature that does not allow the experiment. Undoubtedly, the invalidity of this claim has emerged with the scientific facts revealed by the social sciences to the present day. Hence, the subject of this study is not to re-reveal the social science as a real science, but also to show it is possible to experiment in social sciences through simulation studies. Because the simplest definition of the simulation of the basic elements of reality as possible to provide the representation; in the context of certain conditions, the observation of the data-output relationship, the ceteris paribus approach, the replication and the repetition of this process makes it possible to conduct experiments in the social sciences.

From this point of view, in this study simulation technique, its history, examples and its possible future in International relations will be emphasized.

Key Words: International Relations, Behavioralism, Simulation, Experimentation, Pseudo/Quasi Experimentation

Giriş

Simülasyon, bilim-pozitivizm eşleşmesinin en güçlü yönü olan deneye karşılık gelmektedir ve hatta sosyal bilimlerde onu mümkün kılmaya çalışmaktadır. Halihazırda simülasyon için pseudo-quasi deney nitelendirmesinin kullanılması bu sebepledir. Simülasyonu deneyden ayırarak onu pseudo-quasi yapan temel fark ise deneyin gerçeklik üzerinde icra edilmesi simülasyonun ise gerçekliğin modellemesi üzerinden yürütülmesidir (Helmer ve Rescher, 1960: 35). Ancak bu temel nüansa rağmen simülasyon, doğa bilimlerindeki deneyin sahip olduğu ontolojik, epistemolojik ve metodolojik bütün sabitleri bünyesinde barındırmaktadır (Bok, 2007: 117).

Bununla birlikte simülasyon çalışmaları 1950'li yılların sonlarından itibaren özellikle eğitim ve araştırma amacıyla yapılmaktadır (Gredler, 2004: 571). Bu meyanda simülasyonların sosyal bilimsel araştırmalarda tercih edilmeleri de aynı döneme tekabül etmektedir. Bu noktada simülasyonun oldukça yeni bir alan olduğunun en temel göstergesi ise literatürde ona dair veya onu içeren çalışmaların dağınık bir şekilde bulunmasıdır (Axelrod, 2005: 1). Ancak özellikle etkili bir metodolojik araç olarak bilgisayar

simülasyonları icra edilmeye başlandıktan sonra sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin araştırmalarını onsuz yürütmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Öyle ki bazı araştırmacılar simülasyon çağında bulunulduğunu belirtmektedirler (Hartmann, 1996). Yine özellikle bilgisayar tekonolojisinin gelişmesi ve onun sağladığı esneklik simülasyonlara olan ilgiyi sosyal bilimler nezdinde sürekli kılmaktadır (Gredler, 2001: 521).

Benzer şekilde simülasyon nosyonu ve çalışmaları başlangıçta mühendisliğin bazı alanlarında ve dışlayıcı bir şekilde kullanılmıştır. Ancak sistem analizlerinin yaygınlaşması, gruplara dair sosyo-psikolojik çalışmaların artması, şekilsel modellerin ve özellikle matematiksel tekniklerin çalışmalarda kullanılması ve nihayet yüksek hızlı bilgisayarların icadı gibi gelişmeler simülasyon tabirinin ve çalışmalarının askeri bilimler, endüstriyel mühendislik, iş dünyası, ekonomi, psikoloji, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi alanlarda da gözlemlenmesini mümkün kılmıştır (Dawson, 1962: 1). Dolayısıyla yüksek hızlı bilgisayar teknolojisinin sosyal bilimlere direkt etkisi simülasyon vasıtasıyladır. Çünkü böylesi bir teknolojik gelişme daha önceki çalışmalarda zaman ve gösterilen çaba temelli ortaya çıkan sorunların çözümüne yardımcı olmuş ve beşeri konu edinen çalışmalarda grift nedenselliklerin ortaya çıkarılması için bilgisayarların araçsallaştırılmasını sağlamıştır (Hovland, 1962: 16). Bu çerçevede bazı türleriyle bilgisayar teknolojisini kullanan simülasyon çalışmaları sosyal bilimciler nezdinde de itibar görmeye başlamıştır. Öyle ki sosyal bilimciler de savaşların ortaya çıkışlarını (Hermann ve Hermann, 1972: 340-363), ekonomik progresyonu (Anderson vd., 1988) ve örgütlerin karar alma süreçlerini (Simon, 1970) simülasyon çalışmalarının konusu haline getirmişlerdir (Hartmann, 1996).

Simülasyon kavramı ve tekniği araştırmalarda kullanılan ve bilimsel bir araca karşılık gelen modelleme ile de yakından ilişkilidir (Orcutt, 1962: 94). Çünkü simülasyonun üzerine bina edildiği modelleme araştırmacının çalışma sorunsalı için önem atfettiği gerçekliğin ve onun özelliklerinin replikasyon yoluyla yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Bu meyanda önemli olan nokta gerçekliğin, onun bileşenlerinin ve değişkenlerinin modelde olabildiğince karşılığını bulmasıdır (Zelditch ve Evan, 1962: 53; Chapman vd., 1962: 173).

Bununla birlikte modelleme işlemi örneğin Plato'nun *Republic* ve Tonybee'nin *Study of History* adlı eserlerinde gözlemlendiği gibi sözsel veya ekonomistlerin ve sosyologların genellikle tercih ettikleri gibi şematik veya resimsel olarak formüle edilebilmektedir (Orcutt, 1962: 95). Nihayet sosyal bilimcilerin çalışma alanları doğa bilimlerine yakınlaştıkça bahse konu modelleri matematiksel olarak kurgulamak da mümkün hale gelmiştir. Kullanımı sosyal bilimciler nazarında aşamalı olarak yaygınlaşan matematiksel modellerde ise araştırma konusu itibarı gören gerçeklik ve ona içkin vasıflar matematiksel denklem veya ifadelerle soyutlanmaktadır. Dolayısıyla matematiksel modeller kurgulanmadan önce değişkenler arası ilişkinin matematiksel denklemlerdeki formülasyonlara karşılık gelmesi için gerçekliğe ait bileşenler ve değişkenler arası nedensel ilişkiler ortaya çıkarılmalıdır. Tüm bu aşamaların ardından matematiksel model simüle edilen gerçeklik ile onun modeli arasındaki benzerliklerin, farklılıkların ve kongrüansların anlaşılmasını mümkün kılmaktadır (Dawson, 1962: 4-5). Ancak simülasyon çalışmalarında matematiksel modellemelerin kullanılması bizatihi araştırmacılar ve

sosyal bilimciler nezdinde algılanması zor formülasyonları beraberinde getirmektedir ve terminolojinin yerleşikleşmesini zorlaştırmaktadır (Orcutt, 1962: 101).

Başlangıçta doğa bilimlerinde ardından da sosyal bilimlerde kullanılmaya başlayan simülasyon çalışmaları Uluslararası İlişkiler'de de bir araştırma ve eğitim tekniği olarak kullanılmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle çalışmanın konusu simülasyon çalışmalarının Uluslararası İlişkiler nezdindeki tarihi, örnekleri ve geleceğidir. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde simülasyon çalışmalarının Uluslararası İlişkiler'de de kullanılmaya başlanmasının temel sebepleri irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Uluslararası İlişkiler'de simülasyon çalışmalarının erken örnekleri üzerinde durulmuştur. Nihayet çalışmanın sonuç bölümünde simülasyon çalışmalarının imkan ve kısıtları üzerinde durularak onun Uluslararası İlişkiler nezdindeki muhtemel geleceği sorunsallaştırılmıştır.

1. Uluslararası İlişkiler'de Simülasyonun Temel Motivasyon Kaynakları ve Tarihi

Soğuk Savaş dönemini karakterize eden ve yalnızca karar alıcıları değil uluslararası toplumu da nükleer kış senaryolarıyla dehşete düşüren dehşet dengesi simülasyon çalışmalarının ortaya çıkışında oldukça etkili olmuştur. Öyle ki Soğuk Savaş'a kadar nükleer savaş meselesi karar alıcılar ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) ordusu nezdinde *tabula rasa*'dır. Başka bir anlatımla, o güne değin savaş alanlarındaki deneyimleriyle hareket eden ordu tecrübe etmediği bir savaş türüyle karşı karşıya kalmış ve bu durum da simülasyon çalışmalarını tetiklemiştir. Bununla birlikte dönemin bu siyasi ortamı ordu mensupları ile sivil kadroları ve bilim insanlarını bir araya getirmiştir. Dolayısıyla geleceğe yönelik planlamayı ve hazırlığı önemli kılan nükleer silahlar sebebiyle 1950'li yıllar boyunca askerler ve bilim insanlarının katılımlarıyla Monte Carlo tekniği, sistem analizleri, operasyonel savaş oyunları ve insan-makine hibrid simülasyonları icra edilmiştir (Tabrizi, 2000: 163-164).

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Uluslararası İlişkiler'de simülasyon çalışmalarının kökeni savaş oyunlarına dayanmaktadır ve dolayısıyla Soğuk Savaş'tan çok daha önce simülasyon çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Öyle ki dünya savaşlarına katılan tarafların tümü ordu bünyesinde simülasyon çalışması yapmışlar ve bu durum ordu ile hariciyenin yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Ancak 1950'lerde artan simülasyon çalışmaları bu tarihten itibaren nitelik değiştirmeye başlamış ve araştırma amacıyla yapılan simülasyonlar azalırken diplomasi ve müzakere süreçlerine odaklı eğitim-alıştırma simülasyonları artmıştır.

Bu meyanda simülasyonların çoğunda diplomasi ve müzakere konularının işlenmesi bahse konu süreçlerin oldukça fazla etkileşime ve iletişime izin vermesinden kaynaklanmaktadır (Starkey ve Blake, 2001: 539).

Bu noktadan hareketle simülasyon çalışmalarının ilk merkezi A.B.D. Hava Kuvvetleri'nin desteklediği bir kurum olan Research and Development (RAND) Cooperation olmuştur. Amacı hava kuvvetleri için yüksek teknolojileri ve yeni stratejileri araştırmak ve geliştirmek olan kurum dehşet dengesi dünyasında karşı tarafın niyetlerine göre hareket etmek yerine planlamayı, öngörüyü ve barış zamanında hazır olmayı beraberinde getirecek olan bilimsel yöntemleri araç edinmiştir. Ancak, normalde ordunun alanı

olan savaş meselesinin RAND'deki siviller ve bilim insanları tarafından araştırılmaya başlanması, başlangıçta ordu tarafından olumlu karşılanmamıştır. Çünkü ordu mensupları savaşa dair her bilginin savaş alanındaki deneyimlerden elde edildiğini belirterek sivillerin bu konuya angaje olmalarını küçük görmüşlerdir. Buna mukabil sivil kadrolar ve bilim insanları ise daha hiç yaşanmamış bir savaş türünün askeri alandaki deneyiminden bahsetmenin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte ordu mensupları savaşın matematiksel denklemlere indirgenemeyecek liderlik, moral, cesaret, yetenek gibi bazı unsurları olduğunu belirterek bilimsel yönteme mesafeli yaklaşmışlardır. Ancak Başkan Kennedy döneminde Mc Namara'nın askeri planlama ve bütçe konusunun başına geçmesi sivil yönetimin bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur. Bu çerçevede aslında yaşanana dehşet dengesi döneminde karar vericilik noktasındaki iktidar mücadelesidir. Bu mücadelede geleneksel tarafı ordu yenilikçi tarafı ise kendisini Soğuk Savaş döneminin *avant grade*'si olarak gören RAND Cooperation'dır (Tabrizi, 2000: 165-171).

Bu çerçevede RAND'de yapılan çalışmaların ilk örnekleri politik-askeri masa oyunları şeklinde ortaya çıkmıştır. Genellikle kriz zamanı çalışmaları olan bu oyunlarda politik ve askeri karar alıcılar yer almışlar ve özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.)'nin olası bir krizdeki tutumu üzerine manevralarını yapmışlardır. Dolayısıyla 1955 ve 1956 yılları boyunca RAND'de yapılan politik-askeri savaş oyunları öncesinde böylesi bir metodun duyulmadığı göz önüne alınırsa erken dönem simülasyon çalışmalarının RAND'de üretildiğini söylemek mümkündür. Yine RAND'in simülasyon çalışmalarının diğer kurumlarda da yapılması için verdiği çaba olumlu sonuçlanmış ve 1957 yılında Harold Guetzkow ve Richard Snyder tarafından Northwestern Üniversitesi'nde Inter-Nation simülasyonu icra edilmiştir. 1958 yılında ise aynı simülasyon Oliver Benson tarafından Oklahoma Üniversitesi'nde dijital bilgisayarlarla tekrar edilmiştir. Simülasyon çalışmalarındaki bu artışla beraber RAND'in yanısıra Massachusetts Institute of Technology (MIT) de 1957-58'den itibaren öncü bir konuma yükselmiştir. MIT tarafından hayata geçirilen ilk simülasyon ise 1959 yılında Endicott House oyunudur. Yine kurum bünyesinde 1959 yılında Bloomfield'in Berlin krizini temel alan iki oyun çalışması lisans öğrencileriyle icra edildiği için eğitimsel amaçlı simülasyonun ilk örneklerinden bir tanesidir. Nihayet 1960 yılında senaryosu ortadoğu bölgesel krizleri olan POLEX II simülasyonu kurum bünyesinde gerçekleştirilmiştir (Tabrizi, 2000: 177-178).

Dolayısıyla sosyal bilimlerde kullanılan simülasyon tekniği uluslararası siyaset pratiğine bağıtlı bir şekilde Uluslararası İlişkiler'de de kullanılmaya başlanmıştır. Başka bir anlatımla uzunca bir süre savaş ve barış temelli olarak algılanan Uluslararası İlişkiler'de öngörü sağlanmak istenmesi genelde istatistiksel ve matematiksel yöntemlerin özelde ise simülasyonun kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede örneğin insan katılımcıları içeren simülasyonlar Uluslararası İlişkiler'de zaman darlığı, bilgi akışının yoğunluğu gibi kriz anını karakterize eden koşullar altında karar verme sürecinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Bununla birlikte özellikle bilgisayar simülasyonları Uluslararası İlişkiler'de öngörünün kazanılması noktasında en dikkate değer çabaya refere etmektedir. Bir başka deyişle, oldukça fazla veriyi elektronik

aksamları vasıtasıyla tasnif ve tahlil edebilen bilgisayarlar simülasyon çalışmaları vasıtasıyla araçsallaştırılarak mevcut girdilerden olası veya kesin çıktıların elde edilmesini sağlamış ve böylece araştırmacı nezdinde kısmi de olsa öngörü sağlamıştır (Choucri, 1974: 66-69).

1950'lerden itibaren niteliksel değişmenin yaşanmasıyla birlikte simülasyonlar katılımcıların eğitimlerini daha dinamik ve aktif bir hale getirmek için kullanılmaktadır ve yayımlanan çalışmaların çoğu insan katılımcıların bazı karar verici pozisyonlarına bürünerek etkileşimde bulundukları rol üstlenme (role-play) simülasyonlarıdır. Öyle ki simülasyon çalışmalarının yayımlandığı önemli akademik dergilerdeki (*International Studies Perspectives, Journal of Political Science Education, PS*) simülasyonların %92,5'ini bu tür simülasyonlar oluşturmaktadır. Hâlihazırda diplomasi ve müzakere gibi süreçler simülasyonun en önemli vurgusu olan iletişim ve etkileşimi bünyesinde çokça barındırdığı için bu durum anlaşılır hale gelmektedir (Bridge ve Radford, 2014: 423-425).

Bununla birlikte Soğuk Savaş koşullarının yanısıra Uluslararası İlişkiler'de simülasyon çalışmalarının tarihini referans noktalarıyla tasnif etmek gerekirse üç önemli aşama göze çarpmaktadır: Bilgisayarların araçsallaştırılması, bilgisayarların iletişim amacıyla kullanılması ve internet. İlk olarak bilgisayarların simülasyon çalışmalarında araçsallaştırılmasından önce çalışmalarda insan katılımcılar ve az da olsa matematiksel denklemler kullanılmıştır. Ancak Guetzkow'un Inter-Nation çalışması gibi hibrid simülasyonlar bilgisayarların karmaşık denklemleri ve veri analizlerini, verilerin uzun süre saklanabilerek çok daha sonra bile gözden geçirilmesini, daha fazla replikasyonu, diğer çalışmalarla mukayeseyi ve ortak veri havuzunun oluşturulmasını mümkün kıldığını ortaya koymuştur. Bilgisayarların iletişim amacıyla kullanılmaya başlanması ise özellikle farklı lokasyonlardaki insanların aynı simülasyonlara iştiraklerini mümkün hale getirmesi bakımından önemlidir. Böylesi bir amaçla icra edilen çalışmaların erken örneği ise Robert C. Noel tarafından California'daki farklı üniversitelerdeki lisans öğrencilerinin katıldığı Ortadoğu'da nükleer proliferasyon temalı POLIS simülasyonudur. Nihai aşamayı oluşturan internet ise yeni çalışmaları tetiklediği gibi eski çalışmaların tekrarını da yaygınlaştırmıştır. Bu çerçevede örneğin ICONS adlı simülasyon POLIS simülasyonunun, SIPER ve GLOBUS aslı simülasyonlar ise Inter-Nation simülasyonunun revize edilmiş versiyonudur (Starkey ve Blake, 2001: 540-541).

2. Uluslararası İlişkiler'de Simülasyon Çalışmalarının Örnekleri

2.1. Inter-Nation Simülasyonu: Harold Guetzkow

Daha önce RAND Cooperation tarafından yapılan POLEX simülasyonundan yararlanılarak dizayn edilen bu eğitim-alıştırma simülasyonunun temel amacı, sosyal grup psikolojisini incelemek üzerine bina edilmiş ve dolayısıyla çalışmada sistemdeki birimler arasındaki ilişkiselliğe odaklanılmıştır (Starkey ve Blake, 2001: 538). Beş veya altı kurgu devlet üzerinden süreç işletilmiştir. Çalışmada kurgu devlet kullanılmasının en temel sebebi ise katılımcıların gerçek dünyaya ve sisteme dair ön yargılarının önüne geçmektir. Çalışma öncesinde katılımcılar temsil ettikleri devletlere ve çalışmadaki karar verici pozisyonlarının sınırlarına dair bilgileri edinmişlerdir.

Bununla birlikte Inter-Nation simülasyonu belki de aylar süren karar verme sürecinin saatlere indirgenmiş modelidir. Çalışma öncesinde katılımcılara dökümantasyon yardımıyla bilgiler verildikten sonra kendi temsil ettikleri devletlerin amaçlarını oluşturulmalarına izin verilmiş ya da bahse konu amaçlar veri şeklinde kendilerine iletilmiştir. Her kurgu devletin amaçlarına ulaşmak noktasında belli bir kaynağa sahip olduğu çalışmada, katılımcıların bir diğer amacı da karar verme sürecindeki mevcut pozisyonlarını korumaktır (office-holding). Zira ulusal güvenliğin zaafiyete uğraması veya iç politik alandaki validatörün (siyasi baskı grupları) amaçlara ulaşma ve uygulanan politika konusunda tatmin edilemediği durumlarda karar verici konumundaki pozisyonların kaybedilmesi ihtimali bulunmaktadır. Ancak tasvir edilen bu süreç simülasyonda kurgulanan devletlerin demokratik veya otoriter olması durumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte simülasyonda hem ikili hem de çoklu devletlerarası görüşmelere izin verilmiş ve bu iletişim devletlerin diğer devletlere kısıtladıkları mesajlarla (restricted messages) ya da mevcut politik ortama dair haberler veren ve herkes tarafından erişilebilir sanal gazete vasıtasıyla tesis edilmiştir (Dougherty ve Pzadelroff, 1990: 525).

Üç kez tekrarlanan ve her tekrarda ortaya çıkan eksikliklerle yeniden dizayn edilen INS'de beş devlet eşzamanlı olarak temsil edilmiştir. Bu çerçevede ilk replikasyonda devletler üçer adet karar vericiyle temsil edilirken diğer replikasyonlarda ikişer karar vericiyle manevrada bulunmuştur. Çünkü ilk replikasyonda üçer adet karar vericinin olmasının devletlerin iç meselelerinde uzlaşamayan karar alıcıların enerjilerinin çoğunu devletin içine harcamalarına, harici meselelere ilgilerinin ise azalmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Buna mukabil ikişer karar alıcıyla temsil edilen devletlerin karar verme süreçlerinin daha dengeli ve oryantasyona daha yatkın olduğu farkedilmiştir. Bu meyanda katılımcılar politik bilimlerden mezun veya son sınıf öğrencilerden seçilmiştir (Guetzkow, 1962: 84-85).

İki katılımcıyla temsil edilen devletlerde katılımcılarından biri iç karar alıcı (IDM-Internal Decision Maker) pozisyonuna bürünürken diğeri dış karar alıcı (EDM-External Decision Maker) olmaktadır. Bunlardan IDM'ler devletin iç ve dış tüm gelişmelerdeki nihai kararını veren kişiyi temsil etmektedir. Buna mukabil EDM'ler diğer devletlerle iletişimi ve etkileşimi sağlamaktadır. Ancak EDM'lerin temel işlevlerinden bir tanesi IDM'lere raporlar sunmak olsa da bazı durumlarda IDM'lerin EDM'leri karar verme sürecinde yardımcı olarak görmeleri de mümkündür. Böylesi bir durumun sebebi ise ilerleyen süreçte her iki pozisyondaki katılımcının yer değişecek olma ihtimalleridir. Nihayet IDM ve EDM birlikte bir hükümetin karar verme sürecini, kaynaklarını, toplumunu ve dış dünyaya ilişkin tutumunu temsil etmektedirler (Guetzkow, 1962: 85). EDM'lerin iç meselelere de mühahil olmaları için ciddi çaba sarf edilen çalışmada karar vericiler mevcut konumlarını kaybetmek baskısı altında da (office-holding) bulunmaktadırlar. Bu noktada karar vericilerin konumlarını korumaları ise vatandaşlar, elitler, cuntalar veya karar alıcıyı konumunda etkilemeye çalışan diğer güçler olarak nitelendirilebilecek ulusal validatörlerin tatmin düzeylerine bağlı bulunmaktadır. Karar vericilerin böylesi bir durumla karşılaşıp karşılaşmayacaklarının hesaplanması da ulusal ve uluslararası amaçlara ulaşlıp ulaşılmadığını hesaplamayla teyit eden araştırmacı tarafından belirlenmektedir. Çalışmanın üçüncü periyodunda kesinleşen bu durum sayesinde devrimler veya darbeler gibi durumlar da simülasyona yansıtılmıştır (Guetzkow, 1962: 85-86).

Bu noktada önemli olan ise IDM'lerin aldıkları her kararı karar verme formlarına işlemek zorunda olmalarıdır. Zira ancak böylesi bir yol ile araştırmacılar tarafından alınan kararın kaynaklar nezdinde yarattığı net kazanç ve kayıp hesaplanarak validatörün tatmin düzeyi hesaplanabilmektedir.

Bu hesaplama ise hem karar vericinin mevcut konumunda kalıp kalmayacağının tespit edilmesi hem de her periyodun başında IDM'lerin aldıkları kararların nelere sebebiyet verdiğini görmeleri noktasında oldukça önemlidir (Guetzkow, 1962: 86).

Devletler kaynaklarıyla bağlantılı bir şekilde amaçlarını nasıl belirleyeceklerini tespit ettikten sonra başlayan simülasyonda EDM'ler gerek ikili görüşmelerle gerekse de konferanslar yoluyla diğer devletlerle olan iletişimi sağlamaktadırlar. Bu meyanda EDM'ler IDM'lerin varlığına ihtiyaç duymamaktadırlar. EDM'ler kurdukları bu iletişim vasıtasıyla antlaşmalar yapabilmekte, devletlerinin stratejik gücünü örneğin diğer devletlere gözdağı vermek gibi amaçlarla kullanabilmektedirler. Devletlerin gerek tek başlarına gerekse de müttefikleriyle birlikte savaş açabildikleri simülasyonda katılımcıların arasındaki iletişim ve etkileşim geliştikçe amaçlarını yeniden formüle etmelerine izin verilmektedir (Guetzkow, 1962: 86).

Simülasyonun birinci replikasyonunda devletler ikili görüşmeler veya konferanslar yoluyla iletişime geçerken diğer replikasyonlarda yalnızca EDM'lerin etkin olduğu iletişim süreçlerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla karar vericiler nezdinde bütün simülasyon ortamının anlaşılabilmesi adına diğer replikasyonlarda ekstra bir iletişim kanalı araştırmacılar tarafından dizayn edilmiştir. Bütün devletlerin etkileşim dünyalarında olup bitenleri diğer tüm katılımcılara aktaran bu kanal bir dünya gazetesi formatıyla işlevselleştirilmiştir. Çalışma kapsamında böylesi bir yenilik ise EDM'lerin temsil ettikleri devletlerin duyurularını ve herhangi bir meseleye dair yorumlarını bu mecraya aktarmak durumunda bırakmıştır. Dizayn edilen dünya gazetesi platformuyla simülasyondaki devletler propaganda yapma imkânına kavuşmuştur (Guetzkow, 1962: 86-87).

Devletlerin birbirleriyle ve devleti temsil eden karar vericilerin kendi içlerindeki temaslarının yazılı olması şartı koşularak tüm eylemlerin kayıt altına alınması amacı güdülmüştür. Bununla birlikte kayıt altına alınan her iletişimin bir kopyası EDM'ler tarafından araştırmacıya verilerek bunların dünya gazetesinde yer almaları sağlanmaktadır. Ancak IDM'ler tarafından kısıtlılık (restricted) konulan mesajlar bu platformun dışında bırakılmaktadır. İletişimin bir diğer ayağı olan ve yuvarlak masa toplantısı şeklinde icra edilen konferanslarda ise katılımın genişliğine bağıtlı olarak iletişimin kâğıtlara yazılması ya da kara tahtaya aktarılması yollarından biri seçilmektedir. Bu meyanda EDM'lerin konferans görüşmelerini kayıt altına almaları da gerekmektedir. Nihayetinde üç replikasyonu yapılan bu çalışma araştırmacılar nezdinde Uluslararası İlişkiler'in laboratuvarının mümkün olduğu umudunu yaratmıştır. Bununla birlikte INS Uluslararası İlişkiler teorisi üretmek maksadıyla keşifsel bir araç olarak da kullanılabilmektedir. Bu çerçevede örneğin herhangi bir teorinin varlığı veya aksiyomları simülasyonun verileri vasıtasıyla sınamaya tabi tutulabilmektedir. Yine INS çalışması simülasyonun Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin eğitim sürecine katkı sağlayabileceğini ortaya koymuştur (Guetzkow, 1962: 87-92).

2.2. Endicott House ve Berlin Krizi Simülasyonları: Lincoln P. Bloomfield ve Norman J. Padelford

Bunlardan Endicott House simülasyonu olarak adlandırılan ilk çalışma BM Projesi kapsamında son sınıf lisans öğrencilerinin ve MIT, Harvard, Yale, Columbia üniversitelerindeki araştırmacıların katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Berlin krizine odaklanılan diğer iki çalışma ise lisans öğrencileriyle birlikte icra edilmiştir (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1105).

İlk olarak Endicott House simülasyonu Polonya Hükümeti'ne ilişkin kurgusal bir çalışmadır ve stratejik planlamayı, politik karar verme süreçlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede çalışmada dünyanın önemli devletlerinin birbirleriyle olan münasebetleri, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi ve BM Genel Kurul'u simüle edilmiştir. Toplamda üç güne sıkıştırılan simülasyonda alanında uzman akademisyenler ile "gelecekteki bir krizde ne gibi adımlar atılabilir ve doğu-batı ilişkilerinin geleceğe dönük seyri nasıl olabilir" soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Lisans öğrencileriyle yapılan diğer iki çalışmada ise Ocak 1959 ve Mart-Nisan 1959 Berlin krizleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalardan doksan lisans öğrencisiyle yapılan ilkinde bir hafta boyunca BM Genel Kurulun'daki bir güne odaklanılmıştır. Kırk lisans öğrencisinin katıldığı ve 6 hafta süren Berlin Krizi'ne dair ikinci simülasyonda ise yedi devletin diplomatik görüşmelerine odaklanılmış ve çalışmanın son iki günü dışişleri bakanlarının toplantılarına tahsis edilmiştir.

Lisans öğrencilerinin katılımlarıyla icra edilen bu simülasyonların amacı ise politik simülasyonların Uluslararası İlişkiler'in, büyük güçler arasındaki ilişkilerin ve BM gibi kurumların öğretilmesi noktasına araçsallaştırılmasıdır (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1105-1106).

Endicott House simülasyonun odağını açmak gerekirse çalışma Polonya'da yaşanan rejim değişikliği, geçici bir hükümetin seçimleri askıya alması ve Legnica'da S.S.C.B. yanlısı bir bir yönetim kurmaya çalışması konuları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın senaryosuna göre uluslararası ortam gergin olsa da henüz büyük devletlerden hiçbiri geri dönüşü olmayan askeri-politik bir manevrada bulunmamıştır. Bu minvalde çalışmada temsil edilen ABD'nin temel stratejisi dikkatli bir politikan izleyerek Polonya krizinin lokal kalmasını sağlamak ve S.S.C.B.'nin olası bir askeri müdahalesini engellemek üzerine bina edilmiştir. Buna mukabil S.S.C.B.'nin amacı ise Polonya'nın kendi ekseni ve Varşova Paktı dışında bir durmuma sürüklenmesini engellemektir. Bu meyanda çalışmada temsil edilen diğer devletler ise meselenin barışçıl bir şekilde çözülmesine odaklanmıştır (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1106).

Temel amacı BM'nin uluslararası bir kriz durumundaki kısıtlarını göstermek olan ve lisans öğrencilerinin katıldığı simülasyonların ilkinde ise Kasım 1958 yılında S.S.C.B.'nin Batılı güçlere verdiği nota üzerinden yaratılan yeni bir senaryo izlenmiştir. Bahse konu kurgusal notaya göre, S.S.C.B. Berlin üzerinde tam bir kontrol tesis edilmesi ve Batı Berlin'e giden transport hattı koridorunun yetmiş iki saat içinde Doğu Berlin tarafından denetim altına alınması bildirimlerinde bulunmuştur. Bu çerçevede batılı devletler ise S.S.C.B tarafından daha önce iletilen Berlin'in BM kontrolünde serbest bir

şehir olması teklifine sıcak baktıkları halde böylesi bir durumla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla Batılı devletlerin simülasyondaki amaçları BM Genel Kurulu'nun toplanması ve Batı Berlin'deki askeri kuvvetlerinin BM adına yerlerinde kalmaları üzerine bina edilmiştir. Nihayet lisans öğrencileriyle yapılan ikinci simülasyonda ise Berlin Krizi özelinde dört büyük devletin dışişleri bakanlarının Genova'da yapacakları toplantıya odaklanılmıştır. Bakanların ikili ve konferans şeklindeki çoklu görüşmelerine odaklanılan çalışmada temel amaç öğrencilerin müzakere ve konferans süreçlerini deneyimlemelerini sağlamaktır (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1107).

Smülasyonların zaman sürecine değinmek gerekirse Endicott House çalışması için beş günlük bir süre öngörülmüştür.

Sürecin başında rollerine bürünmek için simülasyonun geneli ve krize dair bilgiler alan katılımcılar sonraki süreçte BM Genel Kurul'u ve BM Güvenlik Konseyi'nde toplantılar yapmışlardır. Nihayet çalışmanın sonunda yapılan değerlendirme süreciyle katılımcıların kararlarının sonuçlarını deneyimlemeleri sağlanmıştır. Lisans öğrencileriyle yapılan simülasyonların ilkinde ise toplamda bir haftalık bir süre öngörülmüştür. Çalışma kapsamında ise ilk olarak simülasyon, Berlin Krizi, çalışmanın amacı, prosedürü gibi konular ele alınmış ve katılımcılar takımlara ayrılarak kendilerini ilgilendiren okuma listeleriyle meşgul olmuşlardır. Takımlara ayrılan katılımcılar daha sonra temsil ettikleri devletlerin meseleye bakışlarına ve takım içi rollerini seçmeye odaklanmıştır. Katılımcılar meseleye dair kendi devletlerinin tutumlarını ve atmaları muhtemel adımlarını yazıyla kayıt altına aldıktan sonra ise diplomatik pazarlıklar ve BM Genel Kurulu toplantısı icra edilmiştir. Tüm bu süreçlerden sonra katılımcılardan krize dair çöüm yazıları alnımış ve akabinde simülasyonun değerlendirilmesi aşamasına geçilmiştir (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1107-1108).

Lisans öğrencileriyle yapılan, altı haftalık bir zaman ayrılan ve arka plan araştırmalarına, politika planlamalarına, karar verme sürecine, müzakereye, konferansa odaklanılan ikinci simülasyonda ise zamanın büyük bölümü problemin analizine ve politika hazırlığına tahsis edilmiştir.

Diğer simülasyonlarla benzer şekilde bu çalışmada da katılımcıların birbirleriyle olan iletişimleri yazıyla kayıt altına alınmış ve nihai konferansı müteakiben çalışmanın değerlendirme bölümüne geçilmiştir. Bununla birlikte yapılan bu çalışmaların hepsinde katılımcıları simülasyona hazırlayacak olan dökümantasyon uzman personel tarafından hazırlanmıştır. Bu meyanda dikkat edilirse Endicott Hose simülasyonu diğerlerine göre daha çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Öyle ki bu simülasyonda ikili diplmasi, BM Güvenlik Konseyi ve BM Genel Kurulu aşamaları icra edilirken diğerlerinde rutin diplomasi, müzakere ve konferans gibi daha basit aşamalar gerçekleştirilmiştir. Böylesi bir farklılığın sebebi ise Berlin Krizi odaklı iki çalışmanın lisans öğrencileriyle yapılıyor olmasıdır. Tüm bu noktalardan sonra katılımcılardan ikişer paragraf alınan değerlendirme yazılarının neticesinde yapılan çalışmaların gerek uzman personelin alıştırma yapmasında gerekse de öğrencilerin eğitimlerinde yararlı olduğu görülmüştür (Bloomfield ve Padelford, 1959: 1108-1114).

2.3. I. Dünya Savaşı Simülasyonu: Charles F. Hermann ve Margaret G. Hermann

Çalışmanın temel odağında savaş öncesi ortaya çıkan ve büyük ölçüde savaşa sebebiyet veren krizler bulunmaktadır. Bununla birlikte simülasyon iki ayrıksı işletime tabi tutulmuştur. 1961 yılında Northwestern Üniversitesi'nde yapılan çalışmanın sonunda araştırmacılar ortaya çıkan sonuçların ancak ve ancak ileride yapılacak simülasyonlar için yeterli olduğu kanaatine varmışlardır. Çalışmanın bir diğer amacı da tarihsel bir meseleyi kullanarak simülasyonun geçerliliğini, eğitim ve tarih çalışmaları nezdindeki yararlarını ortaya koymak olmuştur (Hermann ve Hermann, 1972: 400-401).

INS'nin temel alındığı simülasyonda her birinin hükümetinde iki karar alıcısının ve bir elçisinin bulunduğu beş devlet 1914 öncesi krizlerde temsil edilmiştir: Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere ve Rusya. Bu meyanda İtalya dışarıda bırakılmış ve Sırbistan sembolik olarak araştırmacılar tarafından temsil edilmiştir. Zira bahse konu devletlere ilişkin diplomatik kaynaklar yeterli olmamakla birlikte Sırbisan ve İtalya savaşın çıkışında diğer devletlere nazaran daha az etkiye sahiptir.

Nihayetinde 28 Haziran-25 Temmuz 1914 tarihleri arası dönemi temsil eden simülasyon çalışması öncesinde katılımcılar 1914 öncesinin uluslararası krizleri hakında bilgilendirilmişler ve temsil tetikleri devletlerin diplomatik kaynakları ve Avrupa tarihi vasıtasıyla devletlerin pozisyonları hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Bununla birlikte simülasyonda temsil edilen devletlerin ulusal profilleri ile programlanmış değişkenlerin ve parametrelerin arasındaki uyum gözetilmeye çalışılmıştır. Yine simülasyonda kullanılan programlanmış veriler 1914'ün istatistiki indeksi temellidir. Bu veriler üzerinden katılımcıların karar verme sürecindeki esneklikleri on üzerinden puanlamaya tabi tutulmuştur. Bu meyanda esnekliğin yüksek olması katılımcıların karar verme sürecindeki manevra alanlarının genişliğini ifade etmektedir (Hermann ve Hermann, 1972: 402-403).

Bununla birlikte simülasyon INS'de yapılan iki temel değişiklikle gerçekleştirilmiştir. İlk olarak yapılandırılmış bütün girdilerin katılımcılar tarafından görülmesi engellenerek örneğin devletlerin isimleri ve ittifaklar tahrif edilmiş ve yanıltıcı görsel işaretler dünya tarihine dâhil edilmiştir. İkinci olarak ise normal INS'de gerçekteki bir yıla tekabül eden 50-70 dakikalık periyodlar bu çalışmada 1914 yılının önemli günleri simüle edildiği için günlere indirgenmiştir. Dolayısıyla karar alıcılar daha kısa bir zaman zarfında karar vermek durumunda kalmışlar ve karar verme formları bu yüzden revize edilmiştir. Ancak bahse konu farklılıklara rağmen simülasyona dâhil olacak katılımcılar INS'ye katılanlardan seçilmişlerdir (Hermann ve Hermann, 1972: 403-404).

INS'ye katılanların tercih edildiği simülasyonda hangi tarihsel kişiliklerin simüle edileceği noktasında ise bazı kriterler kullanılmıştır.

Bu çerçevede kriz esnasında karar verme sürecini domine edenin kim olduğu, tarihsel kayıtlarda hangi liderin isminin daha fazla geçtiği ve kimlerin otobiyografilerinin ulaşılabilir olduğu soruları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Yine simüle edilecek tarihsel kişiliklerin hangi yönlerinin çalışmada kullanılacağının tespit edilmesi noktasında ise seçilen liderlerin biyografileri, otobiyografileri ve mektupları analiz edilmiştir. Nihayet benzer bir değerlendirme sürecinden katılımcılar da geçirilerek

kimlerin hangi tarihsel kişilikleri temsil edecekleri belirlenmiştir (Hermann ve Hermann, 1972: 404-405).

Tüm bu süreçlerden sonra savaş öncesi krizlerine odaklanan çalışmada iki replikasyon yapılmış ve her biri iki gün sürmüştür. Her replikasyonun ilk gününde katılımcılara çalışmanın genel prosedürü ve genel giriş bilgileri verilmiştir. Akabinde katılımcılar kendilerine tahsis edilen ayrıksı lokasyonlara geçerek 1914'ün uluslararası ortamını tasvir eden ve temsil edecekleri devlet ve tarihsel kişiliklere dair okumalar yapmışlardır. İcra edilen ilk replikasyona M-Run adı verilerek bu oturum ertesi günün sabahına kadar sürdürülmüştür. A-Run adı verilen ikinci replikasyon ise aynı gün öğleden sonra sona ermiştir. INS'de olduğu gibi bütün eylemleri kayıt altına almak adına katılımcıların birbirleriyle olan iletişimlerini yazılı bir şekilde yapmaları ve aldıkları kararlarını karar formlarına işlemeleri istenmiştir. Katılımcıların ayrıksı bir şekilde konumlandıkları çalışmada takımlar arası iletişimi ise elçi görevini gören katılımcılar üstlenmişlerdir. Nihayet üç periyodun sonunda simülasyon sonlandırılarak değerlendirme bölümüne geçilmiştir (Hermann ve Hermann, 1972: 405-406).

Simülasyonun geçerliliğinin tespit edilmesi için iki aşamalı bir değerlendirme yapılmıştır. İlk olarak 1914'ün makro ve mikro olayları simülasyonda ortaya çıkan durumlar ile mukayese edilmiştir. İkinci olarak ise savaş öncesi dökümantasyondan çıkarılan iki genel hipotez simülasyonun verileri kullanılarak doğrulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede simülasyonda kıyaslamaya tabi tutulan makro olay savaşın çıkıp çkmadığıdır.

Ancak simlasyonun sonunda temsil edilen en son olay Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açması olsa da özellikle M-Run'da savaş öncesi bütün düşmanlıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Buna mukabil A-Run'da tarihsel kayıtlara zıtlık arz eden bazı durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin bu replikasyonda İngiltere'nin Almanya'nın lehine olacak şekilde onunla bir savaş başlatma isteğinin olduğu görülmüştür (Hermann ve Hermann, 1972: 406-408).

Simülasyonun geçerliliğinin değerlendirmesi için kıyaslamada kullanılan 18 mikro olay ise savaşa giden yolda ortaya çıkan gelişmelerdir. Gerçek olayların bir yana simülasyonda ortaya çıkan durumların bir yana yazılarak karşılaştırmanın yapıldığı bu durumda M-Run replikasyonunun gerçek durumu daha fazla yansıttığı görülmüştür. Bir diğer değerlendirme kriteri ise tarihsel kayıtlardan çıkartılan ve simülasyon verileriyle teste tabi tutulan iki hipotezdir. Çıkartılan ilk hipoteze göre bir devlet bekasına dair bir tehdit hissederse ancak kapasitesi savaş açacak düzeyde değilse aynı devletin bu his sebebiyle yetersiz kapasitesini ikinci plana attığı görülmektedir. Bu çerçevede her iki replikasyon için ayrı ayrı yapılan tablolar ile özellikle M-Run'ın başlangıcında devletlere verilen kapasite ve düşmanlık durumlarının simülasyonun sonunda bu hipotezi doğruladığı ortaya çıkmıştır. İkinci hipotez ise uluslararası politikada karşıt blokların veya ittifakların oluşması durumunda bloklararası iletişimin blokiçi iletişimden her zaman daha az olduğudur. Yine her iki replikasyonun verileriyle teste tabi tutulan bu hipotezde katılımcıların kayıt altına aldıkları mesajları sayılarak M-Run'ın geçerliliğinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Hermann ve Hermann, 1972: 408-412).

Sonuç Yerine: Uluslararası İlişkilerde Quo Vadis Simülasyon

Simülasyon çalışmalarının disiplin nezdindeki en önemli özelliği replikasyonu mümkün kılarak (Hartmann, 1996) değişkenlerin ve bileşenlerin farklı kombinasyonlarda manipüle edilmelerini mümkün kılmasıdır. Bununla birlikte replikasyon ve değişkenlerin manipülasyonu olası çıktılar spektrumunun gözlemlenmesini ve böylece simüle edilen gerçekliğin bileşenleri arasındaki nedensel ilişkilerin ortaya çıkarılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylesi bir durum ise uluslararası ilişkiler gibi oldukça karmaşık ilişkiler ağının hâkim olduğu ve çok sayıda değişkenin etkilediği bir sosyal ortamın tümden ya da tekil olaylarıyla incelenmesini mümkün kılmaktadır. Ancak nedensellik ilişkilerinin tespit edilebilmesi için simülasyonların tekrarlarınn yapılması bir zarurettir. Ancak literatüre bakıldığında aynı çalışmanın başka ya da aynı araştırmacılarca değişkenleri manipüle edilerek yinelendiği bir duruma oldukça nadir rastlanmaktadır. Böylesi bir durum ise simülasyonun araştırma amacından ziyade eğitim amacıyla disiplinde kullanılması durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Simülasyon çalışmalarının bir diğer avantajı da gerçekliğin ortaya çıktığı süreci kısaltarak veya yavaşlatarak bahse konu gerçekliği incelemeyi mümkün kılmasıdır (Dawson, 1962: 12-14). Bu imkân ise uluslararası ilişkilerde yalnızca çıktılar halinde gözlemlenebilecek kadar hızlı ve ani gelişen olayların dondurularak incelenmesini sağlamaktadır. Ancak çalışma kapsamında sürecin dondurulması diğer tüm koşulların sabit kılınmasını gerekli kıldığından bu durum herhangi bir meseleye dair önemli olabilecek bazı değişkenlerin gözden kaçırılmasını beraberinde getirebilecektir. Zira fizikte bile düzenliliğin aşındığı günümüzde bazı koşulların sabit tutulması ve değişkenler arasında tercihte bulunulması olayın anlaşılmasından çok önemli detaylarının gözden kaçırılması ihtimalini taşımaktadır.

Dolayısıyla yapılması gereken makro çalışmalar yapmak yerine değişkenlerin az çok tahmin edilebileceği mikro konular üzerine odaklanmaktır.

Yine simülasyon çalışmaları sayesinde örneğin nükleer savaş gibi deneyimlenmesi felaketle sonuçlanabilecek olaylar yada I. Dünya Savaşı gibi geçmişte kalmış olaylar araştırma konusu haline getirilebilmektedir. Dolayısıyla simülasyon çalışmaları değişkenlerin manipüle edilmesini mümkün kılması hasebiyle "şayet olsaydı" hipotezlerinin test edilmesini mümkün kılmaktadır. Hâlihazırda simülasyonu gerçek deneyden ayırarak quasi-pseudo deney yapan da tam olarak budur (Helmer ve Rescher, 1960: 33-36). Simülasyonun disipline bir diğer katkısı da mental süreçleri olgulara dönüştürerek onları gözlemlenebilir hale getirmesidir. Bununla birlikte özellikle bilgisayar simlasyonları elektronik aksamları sayesinde açıklayıcı ve öngörücü teorilerin üretilmesini sağlamaktadır. Öyle ki bilgisayarlara veri olarak girilen değişkenler onun grift mekaniği ve donanımı vasıtasıyla olasılıklar çıktısı halinde geri alınabilmektedir. Başka bir anlatımla karmaşık verilerin bilgisayarlara girilmesi neticesinde araştırmacı değişkenler arasındaki nedenselliği keşfetme imkânı bularak açıklamak ve öngörmek eylemlerini gerçekleştirebilecek bir konuma gelmektedir (Hovland, 1962: 17-25).

Bu noktada özellikle bilgisayar simülasyonları vasıtasıyla açıklayıcı ve öngörücü teoriler üretilmesi yalnızca sayısal olarak formüle edilebilecek değişkenler özelinde mevcuttur. Oysa en temelde odağı beşer ve ona içkin siyasi-toplumsal formasyonlar olan Uluslararası İlişkiler'de örneğin ekonomik veriler veya askeri kapasite dışında sayısal olarak formüle edilebilecek çok sayıda veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bilgisayar simülasyonlarında örneğin "Çin'in mevcut ekonoik büyümesi devam ederse kaç yıl içerisinde ABD'yi geçerek dünyanın birinci ekonomisi olabilir" gibi sayısal verilere dayanan olaylar nezdinde öngörü kazanılabilecektir. Yine Guetzkow'un INS çalışmasından da aşina olunduğu üzere bazı simülasyonlarda sosyal birimler arasındaki ilişkilerin davranışları üzerinden teori üretme yoluna gidilmeye çalışılmıştır. Ancak bu noktada bilgisayarlar ile insanlar arasındaki farka değinmek gerekmektedir.

Öyle ki bilgisayarlar kendilerine daha önce yüklenen program kısıtında eldeki verileri manipüle ederken bir insan herhangi meseleye dair karar verme sürecinde geçmişte edindiği bütün bilgileri kullanabilecektir. Dolayısıyla özellikle hibrid simülasyonlarda insanlar sosyal çevreleri, aidiyetleri ve kimlikleri çerçevesinde karar verdiklerine göre katılımcıların değiştirilmesi durumunda ortaya çıkacak olan çıktı da değişecektir. Bu noktada da pozitivizmin temel aksiyomlarını taşıyan simülasyonun genel-geçer yasalar şeklindeki ilkelere ulaşması mümkün gözükmemektedir. Nihayet genel-geçer ilkelerin ortaya konabilmesi için çalışmanın defalarca tekrar edilmesi gereklidir.

Aynı zamanda simülasyon ile gerçeklik basitleştirilebilmekte ve ölçülebilmektedir. Başka bir anlatımla simülasyon vasıtasıyla karmaşık ve kompleks yapılar basitleştirme ve izolasyon yöntemleriyle incelenebilir hale gelmektedir. Bununla birlikte simülasyon vasıtasıyla gerçekliğin varyantlarının manipüle edilebilmesi ise oldukça istisnai durumların yaratılmasını ve akla uygun replikasyona tabi tutulmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede örneğin simülasyon ile nükleer savaş veya silahlanma yarışı gibi konular incelenebilir hale gelmektedir. Yine simülasyon ile benzersiz ve biricik olarak nitelendirilen sosyal yapılar araştırma konusu yapılabilmektedir. Bununla birlikte simülasyon vasıtasıyla gözlem ve deney araştırmacının isteği doğrultusunda mümkün hale gelmektedir. Nihayet simülasyon içinde yaşanılan anın kesintiye uğratılarak araştırılmasını ve mental süreçlerin olgusallaştırılarak irdelenmesini mümkün hale getirmektedir (Zelditch ve Evan, 1962: 49-51).

Ancak simülasyon çalışması kapsamında basitleştirilmenin abartılması sürecin katılımcılar nezdinde anlaşılmasından çok geçiştirilmesine sebebiyet verecektir. Böylesine aşırı basitleştirmeler ise genellikle makro süreçlerin ele alınması noktasında yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu noktada yapılması gereken sistem altı yada mikro ölçekli konuları simülasyonun konusu haline getirmek veya kompleks süreçleri alt modellemelere ayırarak incelemektir. Bununla birlikte simülasyon kapsamında gerçekliğin dondurularak bazı değişkenlerin sabit kabul edilmesi aslında subjektif bir süreci ifade etmektedir. Başka bir anlatımla araştırmacı tarafından örneğin hangi devletlerin, hangi karar alıcıların çalışmanın dışarısında bırakılacağı bir tercih meselesidir. Böylesi bir sorunu aşmak ve çalışmayı objektiviteye yaklaştırmak için yapılması gereken ise yapılan çalışmaların değişkenlerini manipüle ederek yinelemektir.

Simülasyonlar ve onların üzerine bina edildiği modeller vasıtasıyla gerçekliğe dair oldukça fazla sayıda değişken ve bileşen ele alınabildiği gibi bunlar arasındaki nedensellik ilişkileri de ortaya çıkarılabilmektedir. Yine simülasyonlar vasıtasıyla hem gerçekliğe dair holistik bir inceleme hem de onun alt sistemlerine dair mikro incelemeler mümkün hale gelmektedir. Bu çerçevede örneğin bir ekonomik sistem tüm bileşenleriyle araştırma sorunsalı itibarı görebileceği gibi hane halklarının tercihleri üzerine bina edilmiş bir mikro çalışma da icra edilebilmektedir. Nihayet özellikle olası çıktılar spektrumu sunan Monte Carlo tekniğini benimseyen simülasyonlar vasıtasıyla dışsal faktörler ayıklanabildiği gibi araştırma sorunsalının çözümüne dair optimum yollar da ortaya konabilmektedir. Öyle ki bu minvalde Monte Carlo tekniğini trial-and-error (deneme yanılma) olarak nitelendirmek mümkündür (Orcutt, 1962: 96; Malcolm, 1962: 139).

Simülasyonların bir diğer avantajı ise repliasyona tabi tutulabilmeleri sebebiyle veri toplamayı mümkün kılmasıdır (Rich, 1962: 169). Bir başka deyişle başlangıçta simülasyon sürecine veri olarak giren bilgiler tekrarlar neticesinde ayıklanabilmekte ve değişkenler-bileşenler arasındaki nedensellik ilişkileri ortaya çıkabilmektedir. Bir kere nedensellik ilişkilerini ortaya çıkardıktan sonra ise herhangi bir araştırma sorunsalına dair teori üretme imkânı doğmaktadır (Jennings ve Dickins, 1962: 154). Bununla birlikte bütün simülasyon türlerinin ortak sorunu gerçekliğin yeteri ölçüde modellenip modellenemeyeceğine ilişkindir.

Zira gerçekliğin temsili aslına sadık olarak modellenemezse araştırmacı nezdinde simülasyon tekniğinin hiçbir kıymet-i harbiyesi kalmamaktadır. Dolayısıyla simülasyon süreci ifa edilmeden önce simülatörün gerçekliğe dair yeterli bilgiye sahip olması ve yeniden üretim sürecinde matematiksel, fiziksel ve beşeri anlamda güvenilir araçlara sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte simülasyonda araştırmacıyı tereddüde sevk eden bir diğer unsur simülasyonların çok sayıda teçhizat ve katılımcıyı gerektirmesi sebebiyle maliyete ilişkindir. Ancak mevcut çalışmanın maliyeti hesaplanırken özellikle iki unsura dikkat edilmelidir. İlk olarak simülasyonun maliyeti çalışmada kullanılması olası araştırma teknikleriyle mukayeseli olarak hesaplanmalıdır. İkinci olarak ise simülasyonun maliyetinin araştırma sorunsalıysa ilintili olarak değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bir başka deyişle neticede çözüme kavuşturulacak araştırma sorunsalının çözümlenemediği durumda yaratacağı maliyet simülasyon çalışmasının maliyetinden fazla ise çalışma uygulanabilir hale gelmektedir (Dawson, 1962: 12-14). Bununla birlikte teknolojinin gelişimine bağıtlı olarak simülasyonların maliyetlerinin azaldığı buna mukabil avantajlarının arttığı gözlemlenmektedir (Rich, 1962: 171).

Uluslararası İlişkiler'de simülasyona dair literatürün oldukça dağınık olması onun hem en güçlü hem de en zayıf yanını teşkil etmektedir.

İlk olarak literatürün dağınık olması simülasyonun neredeyse sosyal bilimlerin bütün dallarında uygulanabileceğini gösterdiği için onun güçlü yanını teşkil etmektedir. Bununla birlikte bahse konu dağınıklık simülasyonun sosyal bilimlerde ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasını engellediği gibi ona dair terminolojinin yerleşikleşmesini de olumsuz etkilemektedir. Nihayet sosyal bilimlerde tabi olduğu bir alan bulunmayan simülasyon çalışmaları disiplinler arası bir yardımlaşmanın bulunmayışı ve aynı

sorunsalın farklı simülasyon çalışmalarıyla ele alınmaması durumu onun deneye tekabül ettiren özelliğinin tam olarak anlaşılamadığının en temel göstergesidir. Başka bir anlatımla sahte bir deney olarak gerçekliğe dair varyantların değiştirilerek bahse konu çalışmanın defalarca tekrar edilmesini sağlayan simülasyonda aynı konunun başka araştırmacılarca tekrarının yapılmaması büyük bir eksikliktir (Axelrod, 2005: 1-10).

Özellikle eğitim ve alıştırma amaçlarıyla icra edilen simülasyonlarda katılımcılar tercihlerine göre sürecin girdilerini manipüle edebilmekte ve bu girdilere bağlı çıktıları gözlemleyebilmektedirler. Simülasyonun bu imkânı vermesi ve defalarca tekrarlanabilmesi ise çalışma neticesinde bazı düzenliliklerin ve hipotezlerin ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte eğitim ve alıştırma amaçlı simülasyonlar ile katılımcılar anlamaya çalıştıkları sistemle doğrudan temas kurmaktadırlar. Böylesi bir temas ise onları birşeyleri yanlış yaptıklarını söyleyerek doğru yola sevk etmeye çalışmak yerine girdilerle oynamalarını, çıktılarını gözlemlemelerini ve böylece neyi yanlış yaptıklarını kendilerinin farketmelerini sağlamaktadır. Yine simülasyon sayesinde katılımcılar deneyimlemeleri çok büyük, pahalı, zaman alan, kompleks ve deneyimlenmesi tehlikeli şeyleri tecrübe edebilmektedirler (Thomas ve Neilson, 1995: 21-22).

Greenblat altı kategoride simülasyonun öğrenme sürecindeki katkısına değinmiştir. İlk kategori olan bilişsel öğrenmede Grenblat katılımcıların simülasyon sayesinde soyut kavramların somut örneklerini deneyimlediklerini, analitik yetenek kazandıklarını, yöntemsel deney yapma imkanına sahip olduklarını, zaman kısıtı altında karar verme yeteneklerinin geliştiğini ve herhangi bir meseleye farklı açılardan bakmayı öğrendiklerini ileri sürmektedir. İkinci kategori olan duygusal öğrenmeye göre katılımcılar simülasyon vasıtasıyla empati kurarak farklı bakış açılarını görme imkanına sahip olmaktadırlar. Nihayet simlasyon sayesinde katılımcılar oryantasyona açık hale gelmektedirler. Üçüncü olarak Grennblat'a göre simülasyon sayesinde katılımcıların ele alınan meseleye dair ilgilerinin arttığını belirtmektedir. Bu çerçevede birçok simülasyon çalışmasının sınıf-dışı aktivite olarak icra edilmesi bu sebepledir.

Beşinci olarak uzun zamanlı öğrenme noktasında ise katılımcılar simülasyon sayesinde deneyimledikleri gerçekliğe dair bilgiyi daha fazla akıllarında tutmaktadırlar. Bununla birlikte örneğin simülasyon çalışması sonrasında aynı konuya dair okuma yapmak süreci daha anlamlı kılmaktadır. Beşinci olarak Greenblat'a göre katılımcılar simülasyonlar sayesinde kendi potansiyellerinin farkına vararak öz bilinç kazanmaktadırlar. Nihayet simülasyon çalışmaları daha iyi bir öğretmen-öğrenci ilişkisi tesis etmektedir. Böylesi bir durum ise simülasyon kapsamında öğretmenin komut veren konumundan ziyade rehber konumuna bürünmesi sebebiyledir (Greenblat, 1973).

Özellikle internet temelli simülasyon çalışmaları ayrıksı lokasyonlardaki katılımcıların simlasyona dahil olmalarını sağlamaları sebebiyle dünya çapında bir laboratuvar imkanı sağlamaktadır. Bununla birlikte teknolojik alt yapıları kullanan simülasyonlar sayesinde katlımcıların uluslararası ilişkilere ait farklı katmanlardaki süreçleri mümkün hale gelmektedir (Starkey ve Blake, 2001: 537-539).

Yine Uluslararası İlişkiler'deki simülasyon çalışmalarının ekseriyetini teşkil eden rol üstlenme simülasyonları katılımcıları pasif gözlemci pozisyonundan aktif bir katılımcıya dönüştürmektedir (Stover, 2007: 112). Bu tarz simülasyonlar sayesinde katılımcılar aynı zamanda teorik bilgilerini gerçek dünyada deneyimleme imkânı bulmaktadırlar (Zakerian, 2003: 86-87). Başka bir anlatımla simülasyon sayesinde katılımcılar kitaplardan edindikleri bilgileri gerçek dünya ile ilişkilendirerek analitik ve kritik düşünme yeteneklerini kazanabilmektedirler (Shellman ve Turan, 2006: 21). Yine simülasyon sayesinde katılımcıların fikir alışverişinde bulunmalarının ve ele alınan meseleye dair ilgilerinin artmasının önü açılmaktadır (Shaw, 2004).

Kaynakça

Anderson, P. W., Arrow, K. ve Pines, D. (1988). The economy as an evolving complex system. Redwood City: Addison-Wesley.

Arı, T. (2011). Uluslararası ilişkiler teorileri. Bursa: MKM Yayıncılık.

Ateş, D. (2013). Uluslararası politika: Dünyayı anlamak ve anlatmak. Bursa: Dora Yayınları.

Axelrod, R. (2005). Advancing the art of simulation in social sciences. Complexity, 3 (2), 16-22.

Aydınlı, E., Kurubaş, E. ve Özdemir, H. (2009). Yöntem, kuram, komplo: Türk uluslararası ilişkiler disiplininde vizyon arayışları. Ankara: Asil Yayın.

Bloomfield, L. P. ve Padelford, N. J. (1959). Three experiments in political gaming. The American Political Science Review, 53 (4), 1105-1115.

Bok, B. M. (2007). Experiential foresight: Participative simulation enables social reflexivity in a complex world. Journal of Future Studies, 12 (2), 111-120.

Bostanoğlu, B. (2008). Türkiye ABD ilişkilerinin politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Bridge, D. ve Radford, S. (2014). Teaching diplomacy by other means: Using an outside-of-class simulation to teach international relations theory. Internationnal Studies Perspectives, 15, 423-437.

Brody, R. A. (1969). The study of international politics qua science: The emphasis on methods and techniques. K. Knorr ve J. N. Rosenau (ed.). Contending approaches to international politics (s. 110-128). New Jersey: Princeton University Press.

Brown, C. ve Ainley, K. (2005). Understanding international relations. London: Palgrave Macmillan.

Bull, H. (1966). International theory: A case for a classical approach. World Politics, 18 (2), 361-377.

Chapman, R. L., Kennedy, J. L., Newell, A. ve Biel, W. C. (1962). The systems research labaratory's air-defense experiments. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Choucri, N. (1974). Forecasting in international relations: Problems and prospects. International Interactions, 1 (2), 63-86.

Choucri, N. (1991). Analytical and behavioral perspectives causes of war and strategies for peace. S. W. Thompson, K. M. Jensen, R. N. Smith ve K. M. Schraub (eds.). Approaches to peace an intellectual map. Washington: United States Institute of Peace.

Dawson, R. E. (1962). Simulation in the social sciences. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Devetak, R. (2005). Critical theory. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve Jacqui True (eds.). Theories of international relations. New York: Palgrave Macmillan.

Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (1990). Contending theories of international relations. New York: Harper Collins Publishers.

Easton, D. (1965). A framework for political analysis. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Easton, D. (1985). Political science in the United States past and present. International Political Science Review, 6 (1), 133-152.

Ferguson, Y. ve Mansbach, R. (1988). The elusive quest: Theory and international politics. Columbia: University of South Carolina Press.

Fox, W. T. R. ve Fox, A. B. (1961). The teaching of international relations in the United States. World Politics, 13 (3), 339-359.

Gaddis, J. L. (2000). International relations theory and the end of the cold war. A. Linklater (ed.). International relations critical concepts in political science (s. 440-498). London: Rotledge.

Ghamari-Tabrizi, S. (2000). Simulating the unthinkable: Gaming future war in 1950's and 1960's. Social Studies of Science, 30 (2), 163-223.

Gredler, M. E. (2001). Educational games and simulations: A technology in search of a research paradigm. D. H. Jonassen (ed.). The handbook of research for educational communications and technology (s. 521-540). Bloomington.

Gredler, M. E. (2004). Games and simulations and their relationships to learning. D. H. Jonassen (ed.). Handbook of research for educational communications and technology (s. 571-582). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Greenblat, C. S. (1973). Teaching with simulation games: A review of claims and evidence. Teaching Sociology, 1, 62-83.

Guetzkow, H. (1962). A use of simulation in the study of inter-nation relations. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings (s. 82-93). Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Hartmann, S. (1996). The world as a process: Simulations in the natural and social sciences. R. Hegselmann, U. Mueller ve K. G. Troitzsch (eds.). Modelling and simulation in the social sciences from the philosophy of science point of view (s. 77-100). Dordrecht: Kluwer.

Helmer, O. ve Rescher, N. (1960). On the epistemology of the inexact sciences. California: RAND Corporation.

Hermann, C. F. ve Hermann, M. G. (1972). An attempt to simulate the outbreak of world war I. H. S. Guetzkow, P. Kotler ve R. L. Schultz (eds.). *Simulations* in social and administrative science: overview and case-examples (s. 340-363). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Holsti, K. J. (1974). International politics: A framework for analysis. London: Prentice Hall International.

Homans, G. C. (2013). Davranışçılık ve sonrası. A. Giddens ve J. Turner (eds.). Günümüzde sosyal teori (Ü. Tatlıcan, çev.). Ankara: Say Yayınları.

Hovland, C. I. (1962). Computer simulation of thinking. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Jennings, N. H. ve Dickens, J. H. (1962). Computer simulation of peak hour operations in a bus terminal. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Kaplan, M. A. (1974). Systems theory and objectivity. Theory and Decision, 5 (4), 441-446.

Kaplan, M. (2000). Problems of theory building and theory confirmation in ınternational politics. A. Linklater (ed.). international relations critical concepts in political science (s. 347-362). London: Routledge.

Knorr, K. ve Rosenau, J. N. (1969). Contending approaches to international politics. Princeton: Princeton University Press.

Kuhn, T. S. (1962). The structure of scientific revolutions. Chicago: University of Chicago Press.

Kurki, M. ve Wight, C. (2007). International relations and social sciences. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (ed.). International relations theories: discipline and diversity. Oxford: Oxford University Press.

Lipjhart, A. (1974). The structure of therotical revolution in international relations. International Studies Quarterly, 18 (1), 41-74.

Little, R. (1980). The evolution of ınternational relations as a social science. R. Kent ve G. Neilsson (eds.). The study and teaching of ınternational relations (s. 1-27). London: Francis Pinter.

Louch, A. (2008). Davranışçılık. W. Outhwaite (ed.). Modern toplumsal düşünce sözlüğü (A. E. Başer, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Malcolm, D. G. (1962). System simulation: A fundamental tool for ındustrial engineering. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings (s. 138-150). Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Neufeld, M. (1995). The restructuring of international relations theory. Cambridge: Cambridge University Press.

Orcutt, G. H. (1962). Simulation of economic systems. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Özlük, E. (2006). Uluslararası ilişkiler disiplininde gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması ve çağdaş uluslararası ilişkiler teorilerine etkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Puchala, D. J. (1992). Woe to the orphans of the scientific theory. R. L. Rothstein (ed.). The evolution of theory in ınternational relations. South Carolina: South Carolina University Press.

Rich, R. P. (1962). Simulation as an aid in model building. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

Rosenau, J. N. (1968). Moral fervor, systematic analysis and scientific concsciousness in foreign policy research. A. Ranney (ed.). Political science and public policy. Chicago: Markham.

Shaw, C. M. (2004). Using role-play scenarios in the ır classroom: An examination of exercises on peacekeeping operations and foreign policy decision making. International Studies Perspectives, 5 (1), 1-22.

Shellman, S. M. ve Turan, K. (2006). Do simulations enhance student learning?: An empirical evaluation of an ır simulation. Journal of Political Science Education, 2 (1), 19-32.

Simon, H. A. (1970). Administrative behavior: A study of decision-making process in administrative organization. New York: Macmillan.

Singer, D. J. (1961a). The relevance of the behavioral sciences to the study of ınternational relations. Behavioral Science, 6 (4), 324-335.

Singer, D. J. (1969a). Data-making in ınternational relations. Behavioral Scientist, 10 (1), 68-80.

Singer, D. J. (1969b). The behavioral approach to ınternational relations: payoff and prospects. J. Rosenau (ed.). International politics and foreign policy: a reader in research and theory. New York: Free Press.

Singer, D. J. (2000). The ıncompleat theorist: ınsight without evidence. A. Linklater (ed.). International relations critical concepts in political science (s. 394-412). London: Routledge.

Singer, D. (1961b). The level of analysis problem in ınternational relations. World Politics, 14 (1), 77-92.

Skolnikoff, E. B. (1993). Elusive transformation: Science, techonology and the evolution of international politics. New Jersey: Princeton University Press.

Smith, S.. (2008). Positivism and beyond. S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (eds.). International theory: Positivism and beyond. Cambridge: Cambridge University Press.

Sönmezoğlu, F. (2005). Uluslararası politika ve dış politika analizi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Starkey, B. A. ve Blake, E. L. (2001). Simulation in ınternational relations education. Simulation & Gaming, 32 (4), 537-551.

Stover, W. J. (2007). Simulating the cuban missile crisis: crossing time and space in virtual reality. International Studies Perspectives, 8, 111-120.

Tanrısever, O. F. (2011). Yöntem sorunu: Gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması. A. Eralp (ed.). Devlet, sistem ve kimlik: Uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2014). Siyaset nedir?. Y. Taşkın (ed.). Siyaset: Kavramlar, kurumlar, süreçler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Thomas, R. ve Neilson, I. (1995). Harnessing simulations in the service of education: the ınteract simulation environment. Computers and Education, 25 (12), 21–29.

Üzgel, İ. (2004). Ulusal çıkar ve dış politika: Türk dış politikasının belirlenmesinde ulusal çıkarın rolü: 1983-1991. Ankara: İmge Kitabevi.

Waever, O. (1997). Figures of international thought: Introducing persons instead of paradigms. I. B. Neumann ve O. Waever (eds.). The future of ınternational relations. New York: Routledge.

Watson, J. B. (1919). Psychology as the behaviorist views it. Psychological Review, 20 (2), 158-177.

Wight, C. (2002). Philosophy of social science and ınternational relations. W. Carlsnaes, T. Risse ve B. A. Simmons (eds.). Handbook of ınternational relations. London: Sage Publications.

Zakerian, M. (2003). Simulation in ınternational relations: formulating models and theorizing in Iran. An Iranian Quarterly, 5 (2), 83-102.

Zelditch, M. ve Evan, W. M. (1962). Simulated bureaucracies: A methodological analysis. H. Guetzkow (ed.). Simulation in social science readings. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POZİTİVİZMİN DAVRANIŞSALCI ALTIN ÇAĞI: DAVRANIŞSALCILIĞIN TEMEL SABİTLERİ ve DÜNYA SİYASETİNE BAĞITLI ÖN KOŞULLARI*

Arş. Gör. Yasin AVCI

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Hegel'in de vurguladığı üzere düşünce in vacuo var olmaz. Bu tespitin sosyal bilimler nezdindeki en önemli çıktısı, teori ve pratik arasındaki simbiyotik ilişkinin neredeyse her disiplinde kabul edilmesi olmuştur. Ancak bu ilişkinin gözlemlenebilirliği diğer sosyal bilimler disiplinleriyle kıyaslandığında Uluslararası İlişkiler'de daha baskın olagelmiştir. Nitekim disiplin I. Dünya Savaşı akabinde doğmuş ve Uluslararası İlişkiler'de başından beri var olan pozitivist hüviyet II. Dünya Savaşı sonrasında ayyuka çıkmıştır. Bununla birlikte Avrupa bütünleşmesi, dekolonizasyon süreci, Vietnam Savaşı ve nihayet Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi gelişmeler ile disiplinin tarihini ele almak için araçsallaştırılan büyük tartışmalar arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bu savdan hareketle çalışmanın temel konusu; disiplinde pozitivist bilim felsefesinin altın çağını temsil eden Davranışsalcılık ve onun Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesini sağlayan dünya siyaseti koşulları ile onun pozitivist prensipleridir. Zira en temelde Soğuk Savaş döneminin MAD/terör/dehşet dengesi gibi ayırt edici koşulları ve Amerikan dış politikasının küresel hâkimiyet noktasındaki çabaları disiplinin gündeminin Davranışsalcılık temelinde şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Pozitivizm, Davranışsalcılık, Uluslararası İlişkiler, ABD, Soğuk Savaş

BEHAVIORALIST GOLDEN AGE of POSITIVISM in INTERNATIONAL RELATIONS: BASIC PRINCIPLES and PRECONDITIONS CONNECTED WORLD POLITICS of BEHAVIORALISM

Abstract

As Hegel emphasizes, thought does not exist in vacuum. The most important output of this finding in the social sciences was the acceptance of the symbiotic relationship between theory and practice in

* Bu makale Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Simülasyon Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün güncelleştirilmiş özetidir.

almost every discipline. However, the observability of this relationship is more dominant in International Relations compared to other social sciences disciplines. As a matter of fact, the discipline was born after the First World War and the positivist identity that has existed since the beginning in International Relations has emerged After the World War II. There is, however, a parallelism between the developments such as European integration, the decolonization process, the Vietnam War and, finally, the end of the Cold War, and the great debates instrumented to address the history of the discipline. Based on this argument, the main subject of the study is; Behavioralism, which represents the golden age of the positivist philosophy in the discipline, its principles and world politics which have brought it to the agenda of International Relations. On the most fundamental basis, the distinctive conditions of the Cold War period, such as the MAD/terror/horror balance, and the efforts of American foreign policy at the point of global domination, laid the ground for shaping the agenda of the discipline on the basis of Behavioralism.

Key Words: Positivism, Behavioralism, International Relations, USA, Cold War

Giriş

Uluslararası İlişkiler'e Davranışsalcılık (Behavioralism) olarak yansıyan yaklaşım ilk olarak psikolojide ve Davranışçılık (Behaviorism) ismiyle ortaya çıkmıştır. Psikolojide Davranışçılığın kökeni ise J. B. Watson'un 1913'te yayımlanan *Psychology as the Behaviorists View It* adlı makalesidir. Bu çalışmasında Watson psikoloji biliminin ölçülebilir ve gözlemlenebilir davranışları inceleyen bir metodolojiyi benimsemesi gerektiğini vurgulayarak disiplinde o güne değin hâkim olan içe bakış yaklaşımını eleştirmiştir. Çünkü Watson'a göre bahse konu yaklaşım insan davranışlarının benzerliklerini/farklılıklarını genellemeleri mümkün kılacak bir sistematikte incelemeyi engellemektedir. Bununla birlikte Watson içe bakış yönteminin disiplindeki terminoloji üzerinde oydaşma sağlanmasını engellediğini ve disiplinde mutluluk, bilinç, hayal, zihin gibi muğlâk kavramlara odaklanılmasına sebebiyet verdiğini ileri sürmektedir. Bu minvalde yapılması gereken ise uyarıcı-tepki ilişkisine odaklanarak insan davranışlarının ortaya çıkışına ve ifade edilişine odaklanmaktır (Watson, 1919: 158-177; Homans, 2013: 69-97; Louch, 2008: 145-148).

Psikoloji alanında Davranışçılık olarak nitelendirilen yaklaşım Uluslararası İlişkiler'in belki de en fazla etkilendiği disiplin olan siyaset biliminde (Özlük, 2006: 53) Davranışsalcılık olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede siyaset biliminde Davranışsalcılığın öncüsü konumundaki David Easton neden Davranışsalcı bir eğilime yaklaşıldığını dört maddede açıklamaktadır. İlk olarak geleneksel siyaset bilimi yaklaşımları tarihi ve felsefi temelli bir yapıda kalarak mevcut sorunlara dair bir çözüm getirememiştir. İkinci olarak doğa bilimleri ve psikoloji, ekonomi gibi sosyal bilimler bilgiyi keşfetme noktasındaki başarılarını veri toplamaya ve onları analiz etmeye dayalı yöntemlerine borçludur. Dolayısıyla böylesi bir başarı ve bunun yolu siyaset bilimcileri de cezp etmiştir. Üçüncü olarak Soğuk Savaş dönemine özgü olan ve Senatör Mc Carthy dönemiyle zirve yapan baskıcı eğilim özellikle eleştirel tutum sergileyen entelektüelleri hedef almıştır. Dolayısıyla objektif araştırma süreçlerinde bulunmak bu kesimler için bir zırh işlevi görmüştür. Bir başka deyişle, filozofun bilim adamına dönüşme süreci başlamıştır. Nihayet II. Dünya Savaşı akabinde ABD'de yaşanan refah artışı büyük halk kitlerini tatmin ederek eleştirel

görüşlerin taban bulamamasına sebebiyet vermiştir. Bir başka deyişle ABD'de özellikle ekonomik anlamda kazanılan edinimler ile ideolojilerin ve ideolojik çatışmaların sonu ilan edilmiş ve bu başarı bilimle ilişkilendirilmiştir (Easton, 1985: 139-141). Ancak belirtmek gerekir ki nitelendirmeleri farklılık arz etse de psikoloji alanındaki Davranışçılık ile siyaset bilimindeki Davranışsalcılık arasında yakın bir ilişki vardır. Nitekim böylesi bir ilişkiyi fark eden David Easton her iki yaklaşımın da odaklandıkları aktörün davranışlarını dünyada olanların sebeplerini açıklamak için temel kaynak olarak gördüklerini ve yine her ikisinin de doğa bilimleri metodolojisinin sosyal bilimlere de uygulanması gerektiği konusunda hemfikir olduklarını belirtmektedir.

Nihayet Easton Davranışsalcılığın temel özelliklerini 6 madde halinde sıralamaktadır. İlk olarak insan davranışlarında keşfedilmeyi bekleyen aynılıklar (uniformity) bulunmaktadır. İkinci olarak bahsi geçen bu aynılıklar ampirik testler vasıtasıyla doğrulanabilmektedir. Üçüncü olarak ampirik sürecin yürütülmesi için veri toplanmasına ve bunların analizine özen gösterilmelidir. Dolayısıyla metodolojinin bizatihi kendisi araştırma için ele alınması gereken bir meseledir. Dördüncü olarak ampirik süreç sonucunda ortaya çıkan bilgi ve kanaatler teorik bir çerçevede ifade edilmelidir. Zira ancak böylesi bir yolla uyarıcı-tepki ilişkisi ortaya çıkacak ve teorisyenlerce geleceğe yönelik tahmin yürütme gücüne sahip olunabilecektir. Beşinci olarak özne ve nesne arasında net bir ayrım bulunmaktadır ve araştırma sürecinde araştırmacının her türlü değer yargısı bu sürecin dışında bırakılmalıdır. Son olarak Davranışsalcılar yalnızca teori ile ilgilenmekte ve günlük hayatın problemlerine ancak güvenilir bir anlayışa ve açıklamaya ulaştıktan sonra yaklaşmaktadırlar (Easton, 1985: 137-139; Taşkın, 2014: 43-45).

Uluslararası İlişkiler disiplini de ilkin psikoloji alanında ortaya çıkan ve aşamalı olarak diğer disiplinleri etkileyen Davranışsalcı yaklaşımdan nasibini almıştır (Brody, 1969: 113). Böylelikle kendilerini Davranışsalcılar olarak nitelendiren bilim insanları disipline bilimsel bir hüviyet kazandırmak amacıyla harekete geçmişlerdir. Hatta Davranışsalcılar iddialarını bir adım daha öteye taşıyarak Uluslararası İlişkiler'de kendilerinden önceki yaklaşımları bilim dışılıkla yaftalamışlar ve kendilerini bilimin temsilcileri olarak lanse etmişlerdir (Knorr ve Rosenau, 1969: 14; Bull, 1966). Bu arada belirtmek gerekirse Uluslararası İlişkiler'de Davranışsalcılık diğer disiplinlerle kıyaslandığında görece geç bir dönemde gözlemlenmiştir. Uluslararası İlişkiler çalışmalarının o yıllara kadar tarihin ve uluslararası hukukun etkisi altında kalması bu gecikmenin temel sebeplerinden bir tanesidir (Knorr ve Rosenau, 1969; Ferguson, Mansbach, 1988). Ancak bu gecikmeye rağmen özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki dünya siyaseti pratiği ve ABD'nin küresel hegemonya temelindeki dış politikası Davranışsalcılığın disiplinin gündemine gelmesinde etkili olmuştur. Tüm bu noktalardan hareketle çalışmada Davranışsalcılığın Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesini kolaylaştıran dünya siyaset pratiği sorunsallaştırılmıştır. Başka bir anlatımla çalışmada geleneksel yaklaşıma kıyasla istikrarı, düzeni, mekanizasyonu, kar-zarar analizini ve öngörüyü daha fazla önceleyen Davranışsalcı yaklaşımın bizatihi bu yönlerinin nasıl bir siyasi panaromada gerekli görüldüğü meselesi ele alınmıştır. Bu çerçevede Davranışsalcı yaklaşımın pozitivist prensipleri çalışmanın ilk bölümünün konusudur. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Davranışsalcılığın dünya siyaseti pratiğiyle simbiyotik ilişkisi Soğuk Savaş döneminin ayırt edici koşullarıyla ve Amerikan dış politikasının gerekliliklerileyle izah edilmiştir.

1. Uluslararası İlişkiler'de Pozitivizmin Davranışsalcı Altın Çağı: Davranışsalcılığın Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Sabitleri

İlk olarak sosyal bilimlerin diğer alanlarında ortaya çıkan Davranışsalcılık Uluslararası İlişkiler'e özgü bir yaklaşım değildir. Kronolojik bir sıralama işlevsel olmamakla birlikte Davranışsalcılık önce psikolojide ardından sosyoloji ve siyaset biliminde nihayetinde de 1950'li yıllarda Uluslararası İlişkiler'de gözlemlenmiştir (Özlük, 2006: 41, 54). Bununla birlikte Davranışsalcılığın disiplinde ortaya çıkış süreci II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası siyaset pratiğiyle ve ABD'nin küresel bir güç olarak ortaya çıkmasıyla yakından ilintilidir. Ancak Davranışsalcılığı yalnızca siyaset pratiğine bağımlı bir yaklaşım olarak değerlendirmek onun disiplindeki güçlü mirasının anlaşılmasını engelleyecektir. Başka bir anlatımla, Uluslararası İlişkiler'de genelde bilimselliğin özelde ise Davranışsalcılığın gündeme gelmesi sosyal bilimlerin bir alanı olarak Uluslararası İlişkiler'e vurulan sözde bilim yaftasıyla ve mevcut yaklaşımların II. Dünya Savaşı akabindeki uluslararası ortamı anlamak ve açıklamak noktasında yeterli görülmemesi ile de ilgilidir. Bu arada Uluslararası İlişkiler'de Davranışsalcı gündem diğer sosyal bilim alanlarına nazaran 1950'ler gibi geç bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Bahse konu gecikmede Uluslararası İlişkiler'e dair erken dönem çalışmaların tarih ve hukuk temelli olagelmeleri etkilidir. Disiplinin epistemolojik ve metodolojik zeminini de etkileyen bu durum sebebiyle Uluslararası İlişkiler'de kuramsal ve analitik bilgi üretimi yerine tarihsel bilgi uzun süre hâkim olmuştur (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 3). Başka bir anlatımla, kısmen epistemolojik yönü de bulunan bu yöntemsel mesele erken dönem Uluslararası İlişkiler çalışmalarının olayları açıklayan kuramsal bakış yerine onları betimleyen ve anlatan bir içerik kazanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun disipline dair güvenilir bilgi üretimine ve kuramsal-analitik bakışa zarar verdiğini ileri sürerek eleştiren ilk yaklaşım Morton A. Kaplan, Richard Rosecrance, Klaus Knorr, Sydney Verba, Karl Deutsch, James Rosenau, J. W. Burton, Stanley Hoffman, Charles Kindleberger, Charles McClelland, J. D. Singer gibi birçok önemli ismi bünyesinde barındıran Davranışsalcılıktır (Aydınlı vd. , 2009: 75-78; Kurki ve Wight, 2007: 17; Arı, 2011: 97; Little, 1980: 17).

Bu noktada J. E. Dougherty ve R. L. Pfaltzgraff yeni nesil araştırmacıları Davranışsalcılığa sevk eden ve dolayısıyla onların Uluslararası İlişkiler'e dair kendilerinden önceki yaklaşımları eleştiri üzerine bina edilmiş motivasyonlarını maddeler halinde sıralamışlardır. İlk olarak yeni nesil araştırmacılar arasında geleneksel yaklaşımların disipline konu olan sorunları tanımlamada ve çözümlemede yetersiz oldukları düşüncesi yaygınlaşmıştır. Öyle ki bu araştırmacılara göre, gelenekselci yaklaşımlar sorunları tanımlasalar bile kullandıkları araçlar oldukça basit olduğundan bu sorunların sistematik ve bilimsel bir araştırma dâhilinde nasıl incelenebileceğini ortaya koyamamışlardır. İkinci olarak Davranışsalcılara göre gelenekselci yaklaşımlar II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan dünyanın koşullarından oldukça farklı bir uluslararası sistem modelinde dayanmışlardır. Dolayısıyla büyük ölçüde Avrupa menşeli güç dengesi sistemine göre çerçevesi şekillenen geleneksel yaklaşımların mevcut uluslararası sisteme dair teori inşa etme noktasında yeterli kuramsal çerçeveye sahip olmadıkları düşünülmüştür (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 536-537).

Üçüncü olarak yeni nesil araştırmacılar nezdinde geleneksel teoriler açıklama ve öngörme noktasında yetersizdir. Dolayısıyla akademisyenlere ve politik karar vericilere mevcut zamanın veya geleceğin

değerlendirmesi noktasında güvenilir bilgi sunamamışlardır. Böylesi bir durum ise akademisyenleri ve hatta daha büyük ölçüde politika yapıcıları spesifik ve ivedi problemlerde pragmatik çözümlere yöneltmiştir. Dördüncü olarak Uluslararası İlişkiler literatürü insan doğasına ve uluslararası davranışa dair üstü kapalı ve test edilmemiş varsayımlarla dolmuştur. Beşinci olarak güç dengesi, kolektif güvenlik, çatışma, entegrasyon ve güç gibi Uluslararası İlişkiler'de yaygın olarak kullanılan terimler değişik araştırmacılar tarafından ve hatta aynı araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda farklı anlamlara refere edecek şekilde ve tutarsız bir biçimde kullanılmıştır. Bu durum ise yalnızca teorik belirsizliğe değil aynı zamanda disiplin içi iletişimin zorlaşmasına sebep olmuştur. Altıncı olarak terminolojinin kullanımında yaygın bir uzlaşının olmayışı Uluslararası İlişkiler literatüründe ciddi bir bilgi birikiminin oluşmasını zorlaştırmıştır. Nihayet diğer sosyal bilimler disiplinlerinde kullanılan nicel yöntemlerin ve kuramsal çerçevelerin Uluslararası İlişkiler disiplinine dâhil veya adapte edilmesinin kuram oluşturma noktasında devrimsel nitelikte sonuçlara yol açacağı düşüncesi genç araştırmacılar arasında yaygınlaşmıştır. Zira özellikle bilgisayarın ve veri depolama konusunda teknolojinin gelişimi teorilerin test edilebilmeleri olasılığını arttırmıştır. Dolayısıyla teknoloji alanındaki bu gelişmeler yeni nesil araştırmacılar ile eski nesil arasındaki uçurumu derinleştirmiştir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 536-537).

Bununla birlikte pozitivist bilim felsefesinin disiplin nezdindeki yansıması olan Davranışsalcılık Uluslararası İlişkiler disiplinine vurulan "sözde bilim" yaftası karşısında bir tepki olarak görülebilir. Davranışsalcıların gelenekselci olarak nitelendirdikleri yaklaşımların uğraşlarını "sözde bilim" olarak nitelendirmeleri bu durumun en açık göstergesidir. Başka bir anlatımla, bilim-pozitivizm metonimisinin taklit etmeye itici yanı Uluslararası İlişkiler'de etkili olarak disiplin mensuplarının sözde bilim yaftasından kurtulmak adına ve Davranışsalcılık adı altında pozitivist sosyal bilim felsefesine yönelmelerine sebep olmuştur (Kurki ve Wight, 2007: 17). Bu çerçevede bilimsel bilgiyi pozitivizmden aktardıkları şekliyle tüm sınamalardan başarıyla geçmiş önermeler olarak tanımlayan Davranışsalcılar (Puchala, 1992: 41) disiplinin bilimsel rüştünü ispatlama çabası içine girmişlerdir. Dolayısıyla örneğin iktisat gibi belirli bir mantık silsilesi içinde gerçekleşen olaylar örüntüsü ortaya koyamadığı iddia edilen disiplinin mensupları saf bilim olarak gördükleri doğa bilimlerinin mantıksal ve matematiksel kanıtını ve doğrulamanın ampirik prosedürünü önceleyen pozitivizme sıcak bakmışlardır (Bull, 1966). Özetle genç nesil araştırmacıların disiplin özelindeki çabası onu sözde bilim yaftasından kurtarmak ve uğraşlarının bilim olduğunu Davranışsalcı paradigma vasıtasıyla ortaya koymak olmuştur.

Davranışsalcı eğilimin ortaya çıkmasındaki temel motivasyon kaynaklarından birisi de pozitivist bakış açısını yansıtan bilimlerin birliği düşüncesidir (Wight, 2002: 27). Zaten Davranışsalcı eğilime mensup akademisyenler Uluslararası İlişkiler'den önce doğa bilimlerinin çeşitli alanlarında çalışmalar yapmışlardır (Özlük, 2006: 86-87). Dolayısıyla doğa bilimlerini de icra etmiş olan bahse konu akademisyenler doğa bilimleri ve sosyal bilimleri yöntemsel olarak özdeş görmüşlerdir. Bu çerçevede Davranışsalcılara göre Uluslararası İlişkiler'de de tarihi-sosyal gerçekliği ampirik olgular olarak kavramsallaştırmak, onları kantitatif veriler şeklinde formüle etmek ve tekil olgular arasındaki nedensellik ilişkilerini açığa çıkararak buradan genellemelere, öngörülere ulaşmak gerekmektedir. Başka bir anlatımla, bilime görgül olguları niceliksel veriler şeklinde sistematik araştırmaya tabi tutma ve bu vesileyle analitik açıklamalar, modeller ve öngörüler üretme görevini isnat eden Davranışsalcılar,

Uluslararası İlişkiler'de bilimselliğin sağlanmasını araştırma konusunun sınırı belirli ampirik tarihi-sosyal olgular olarak tanımlanmasında, büyük ölçüde oydaşmaya varılmış bir disiplin içi terminolojide ve sınanabilir hipotezlerde görmüşlerdir (Singer, 1961a: 77-92). Tüm bu noktalardan hareketle özellikle mantıksal pozitivizmden etkilenen Davranışsalcılar hakikate ulaşma noktasında kendilerinden önceki yaklaşımların yetersizliğini dile getirerek motive olmuşlardır (Singer, 1961b: 325-327).

Davranışsalcılar Uluslararası İlişkiler'i bilimsel bir hüviyete kavuşturmak için harekete geçmelerinin teorik zeminini ise Thomas Kuhn'un 1962'de yayımlanan *The Structure of Scientific Revolutions* adlı çalışmasında bulmuşlardır (Ferguson ve Mansbach, 1988: 13). Bahse konu çalışmada Kuhn bilimsel ilerlemenin kümülatif olmadığını belirterek normal bilim ve olağanüstü bilim ayrımına gitmiştir. Bu ayrıma göre bilim çevrelerince kabul gören dominant paradigmanın açıklama gücü olarak kullanıldığı dönem normal bilim dönemine refere etmektedir. Ancak hakim paradigma açıklayamadığı olay/olguyla karşılaştığında alternatif paradigmalar ortaya çıkarak olağan dönemi sarsmaktadır. Nihayetinde Kuhn'a göre eski paradigmanın yerini yenisinin almasıyla olağandışı döneme geçilmiş olmaktadır. Kuhn böylesi dönemlere bilim tarihinde fazla rastlanılmadığı için onu olağanüstü dönem olarak nitelendirmektedir (Kuhn, 1962). Bu noktadan hareketle, kendilerinden önceki yaklaşımların II. Dünya Savaşı'nı önleyemediklerini ve savaş sonrası yeniden şekillenen uluslararası sistem ve ortamı açıklayamadıklarını ileri süren Davranışsalcılar olağan dönemi sarsan yeni bir paradigma iddiasıyla ve olası paradigmal değişimle motive olmuşlardır (Lipjhart, 1974: 41-42).

Davranışsalcılar nezdinde II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ise kendilerinden önceki paradigmayı sarsarak olağan dönemi sonlandırmalarına izin verecek ölçüde biriciktir. Öyle ki, II. Dünya Savaşı sonrasında kesintilere uğrasa da Westphalia'dan beri 300 yıldır uluslararası sistemin aktörleri arasındaki ilişkileri düzenleyen güç dengesi sistemi sona ermiş, iki büyük dünya savaşına ev sahipliği yapan Avrupa dünya güç merkezindeki konumunu kaybetmiştir. Avrupa'nın güç kaybına paralel olarak da global bir uluslararası ilişkiler anlayışı yerleşmeye başlamış ve ideoloji bu sistemi yönlendiren etkin bir parametre haline gelmiştir. Bununla birlikte özellikle Avrupa'da savaşın yaralarını sarmak için entegrasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Yine sistemde aktör sayısını arttıran ulus inşası süreçleri ve demokrasinin kesintilere uğrasa da yayılan dalgaları savaş sonrası sistemini farklı kılmıştır (Özlük, 2006: 36). Nihayet bilim ve teknoloji alanında yaşanan değişimler uluslararası ilişkileri oldukça farklı bir zemine oturtmuştur (Skolnikoff, 1993: 5-10). Nihai kertede bütün bu gelişmeler hiçbir disiplini etkilemediği kadar Uluslararası İlişkiler'i etkilemiş (Fox ve Fox, 1961: 339-359) ve Davranışsalcılar yeni gelişmelerin eski paradigma vasıtasıyla ele alınmayacağını dolayısıyla paradigmal değişimin gerekli olduğunu vurgulamışlardır.

Genelde II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler özelde ise bilgisayarların kullanılmaya başlanması Davranışsalcılığın ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir diğer etkendir. Öyle ki, bilim insanları nezdinde başlangıçta yapay zekâ olarak nitelendirilen bilgisayarlar oldukça karmaşık veriler arasındaki nedensel ilişkileri gözlemlenebilir hale getirmiş ve verilerin saklanma kapasitesi artmıştır. Bu çerçevede Davranışsalcılar ise çeşitli değişkenlerin uluslararası ölçekte gözlemlenebildiği ve dolayısıyla çıktı analizlerinin daha sağlıklı yapıldığı bir döneme girildiğini ileri sürmüşlerdir (Singer, 1969a). Davranışsalcılar nezdinde verilere ve onların toplanarak saklanmasına verilen önem ise bunların diğer araştırmacıların ortaya konan sonuçları genellemelerine, yeniden gözden geçirmelerine ve hatta

onu daha da ileriye taşımalarına imkân vermeleri sebebiyledir (Knorr ve Rosenau, 1969: 16). Dolayısıyla Davranışsalcı eğilim dataya indirgenmiş bilgiyi önceleme noktasında kendisinden önceki yaklaşımlardan ayrılmaktadır (Kurki ve Wight, 2007: 17; Singer, 1969b: 65-69).

Bununla birlikte Davranışsalcılık temel aksiyomlarını pozitivist sosyal bilim felsefesinde bulmaktadır (Little, 1980: 14). Bu çerçevede Davranışsalcılar tarihi-sosyal gerçekliğin dışsal, verili ve bağımsız bir şekilde keşfedilmeyi beklediğini ileri sürmektedirler. Onlara göre bahse konu gerçekliğe giden tek yol bilimsel bilgiye refere eden nesnellikten, objektiflikten, değer bağımsızlıktan geçmektedir (Ateş, 2013: 75). Yine Davranışsalcılar nezdinde gerçek bilgiye giden yol doğa bilimlerinin metotlarının Uluslararası İlişkiler'de de kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Kaplan, 1974: 443). Davranışsalcıları doğa bilimlerinin yöntemlerini dikkate almaya iten yaklaşımlarının arkasında ise bilimin ve dolayısıyla bilimsel metodun tekliğine dair inanç yatmaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle, Davranışsalcı eğilimi benimseyen Uluslararası İlişkiler mensuplarının temel amacı disiplinde geleneksel realistlerin tarihin anekdot şeklinde kullanımları yerine sistemik, bilimsel kavram ve mantık yürütmeyi koymak olmuştur. Zira Davranışsalcılara göre tarihin anekdotlar halinde ele alınması yerine yeni tarihsel veri tabanları ve zaman serileri oluşturmak, karar alma yaklaşımlarında matematiksel modeller kullanmak ve hatta devlet merkezli Uluslararası İlişkiler'i tümden göz ardı eden yeni kavramlar yaratmak mümkündür (Brown ve Ainley, 2005: 32-33).

Faruk Sönmezoğlu'na göre ise Davranışsalcı paradigmanın bilimsellik anlayışının temel öğelerini maddeler halinde sıralamak mümkündür. İlk olarak Davranışsalcı eğilim katı bir pozitivist bakış açısıyla sosyal bilimlerdeki bilimsellik ölçütünün doğa bilimlerinkiyle aynı olduğu varsayımından hareket etmektedir. Bu bakımdan Davranışsalcılar sosyal bilimlerin gelişiminin ancak doğa bilimlerinin izlediği yolu takip etmekle mümkün olacağını ileri sürmektedirler. İkinci olarak Davranışsalcı bakış tek tek sosyal bilim dallarının varlıklarını ve otonomilerini kabul etmekle birlikte tek bir sosyal bilimler anlayışı üzerinde durmaktadır. Bir başka deyişle, Davranışsalcılık disiplinler-arası bir sosyal bilimler anlayışına sahiptir. Öyle ki Davranışsalcılık sistem teorisi, oyun teorisi, entegrasyon teorisi gibi yaklaşımları diğer bilim dallarından ödünç alarak Uluslararası İlişkiler'e entegre etmiştir. Nihayet disiplinler-arası bakış açısının doğal bir uzantısı olarak Davranışsalcılık elde edilen verilerin kümülatif mahiyete bürünebilmeleri için disiplinler arasında ortak bir davranış bilimleri ve kavramlar dizisi geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Üçüncü olarak Davranışsalcı eğilimin bilimsellik anlayışının bir diğer öğesi de karşılaştırmadır. Çünkü elde edilen verilerin biriktirilmesi için olay ve olguların derlenmesi yeterli değildir. Ancak bu verilerin karşılaştırılabilir olmaları durumunda araştırmacı bazı genellemelere ulaşabilecektir. Nihayet Davranışsalcılara göre uluslararası politikayı şekillendiren parametreler oldukça fazla ve çeşitli olduğu için disiplinde genel teorilerden ziyade kısmi teoriler üretmek daha doğru bir yaklaşımdır (Sönmezoğlu, 2005: 122-124).

David Easton ise Davranışsalcılığı karakterize eden unsurları şu şekilde sıralamıştır:

i) *Düzenlilikler*: Açıklama ve öngörme değerine sahip teorilerle ve genellemelerle ifade edilebilecek olan politik davranışta keşfedilebilir aynılıklar mevcuttur.

ii) *Doğrulama*: Genellemeler ilişkili olduğu davranışlara atıfla test edilebilir olmalıdır. Başka bir anlatımla zihin gerçeklik anlayışını dış dünyaya atıfla gerçekleştirmelidir.

iii) *Deney*: Bilim-pozitivizm metonimisinin en güçlü parametresi olan deney sosyal bilimlerde de icra edilmelidir.

iv) *Kantitatif*: Davranışlar arasındaki farklılıklardan-benzerliklerden çıkarsanan genellemeler niceliksel olarak formüle edilebilir olmalıdır.

v) *Etik Değerler*: Ortaya konan araştırmayı objektif niteliğinden uzaklaştırarak subjektif bir hale büründürecek her türlü etik ve ahlaki değerin çalışmadan dışlanması mümkün ve gereklidir.

vi) *Teori*: Araştırmanın nihayetinde ulaşılan çıktılar sistematik bir hale getirilerek teorize edilmelidir.

vii) *Saf Bilim*: Sosyal bilimlerde özellikle doğa bilimlerinde gözlemlenen saf bilime ve dolayısıyla bilimsel yönteme riayet edilmelidir.

viii) *Entegrasyon*: Elde edilen bilgi ve bulguların sosyal bilimlerle bütünleşmesi sağlanmalıdır (Easton, 1965).

Kendilerinden önceki yaklaşımlarca ortaya konulan önermelerin bilimselliklerinin evrensel ölçütlere göre savunulamayacağını ileri süren ve dolayısıyla disiplindeki mevcut bilgi birikiminin güvenilirliği konusunda şüpheye düşen Davranışsalcılar (Kaplan, 2000: 347) bilimsel ile ideolojik, nesnel ile öznel ve evrensel ile tarihsel Uluslararası İlişkiler önermelerinin birbirlerinden ayırmak ve bilimsel, nesnel ve evrensel önermeleri diğerlerinden değerli kılmak gerektiğini vurgulamışlardır (Tanrısever, 2011: 90-91). Bu çerçevede Davranışsalcı eğilime göre araştırmacı araştırma konusuna dıştan bakışı mümkün kılacak bir mesafede durmalıdır. Başka bir anlatımla, pozitivist bilim felsefesine özdeş şekilde araştırmacı özne ile araştırma konusu itibarı gören nesne arasında kesin ve keskin bir ayrım bulunmalıdır. Böylece Davranışsalcılık pozitivizmden devraldığı şekliyle tarihi sosyal gerçekliğe dışsal bir bakışla yaklaşarak araştırmacının tüm değerlerinin araştırmadan dışlanması gerektiğini salık vermektedir. Nihai kertede onlar tarafından arzulanan değer ve ideolojiden bağımsız bir kuramsal yaklaşım ve bu kriterlere uygun bir sosyal bilimsel araştırmadır (Devetak, 2005: 139; Holsti, 1974: 21).

Bununla birlikte pratikte karşılığı bulunan, genellemelere-gözlemlere dayalı sistematik aksiyomlar sunan (Singer, 1961b: 325-327) ve böylece açıklama ve öngörme işlevselliğini kazanmış teori anlayışları (Özlük, 2006: 57) Davranışsalcılığın anlaşılması noktasında oldukça önemlidir. Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse Davranışsalcıların teori anlayışları pozitivizminkiyle özdeştir (Kaplan, 2000: 347). Öyle ki pratikte karşılığı bulunan teori, zihinsel kurgunun ampirik dünyada karşılığını bularak geçerlilik kazanması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte genellemeye yapılan vurgu ise pozitivizmin tikel olgu ve olaylardan tümel bilgi edinimini sağlayan tüme varım yöntemine refere etmektedir. Gözlemlere dayalı bir teori anlayışı ise tarihi-sosyal gerçekliğin doğa bilimlerinde araştırma nesnesine atfedilen dışsal gerçeklikle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Zira buna göre varoluşsal ve insanla olan etkileşiminden bağımsız bir gerçekliğe sahip olan tarihi-sosyal olay-olgu bu haliyle gözlemlenebilir olmaktadır. Teorinin bahse konu genellemelere ve gözlemlere bina edilmiş sistematik aksiyomlar içermesi ise ele alınan konunun hem açıklanmasını hem de aynı şartlarda aynı çıktıların gelecekte de gözlemleneceğinin tespitini mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede pozitivist teori anlayışı sosyal bilimlerdeki anlama-açıklama tasnifinden açıklamaya tekabül etmektedir ve öngörü onun en temel iddiasıdır.

Yine Davranışsalcılar yalnızca gözlemleyebildikleri ve ölçüme tabi tutabildikleri gerçekliğin bilgi sınırlarının kapsamında olduğunu belirtmişlerdir (Gaddis, 2000: 444). Öyle ki Singer, kanıtlar ışığında doğrulanabilen ve sistematik, açık, gözle görülür ve yinelenebilir gözlemlerle elde edilen bilgi üzerinde durmuştur (Singer, 2000: 394-412). Bununla birlikte politik bilimler –Morgentha'unun kendi teorisi özelinde yaptığı gibi- kendisini bilimsel olarak nitelendirmekle kalmamalı ve doğa bilimlerinin yöntemlerini olabildiğince içselleştirerek insan ve devlet davranışlarını açıklama yoluna gitmelidir (Rosenau, 1968: 197-236). Aksi takdirde örneğin Uluslararası İlişkiler ön yargıların, kafa karışıklıklarının, ütopyacı yaklaşımların ve emosyonelizmin yerleşkesi haline gelecektir. Dolayısıyla Davranışsalcılar gözlemlenebilir olgu ve olaylara odaklanarak mümkün mertebe niceliksel yöntemleri çalışmalarına dâhil etmişler, direkt ölçümün mümkün olmadığı durumlarda ise ölçülebilir veri arayışına girmişlerdir. Nihayet Davranışsalcılar tikel olaylardan tümel bilgi ediniminin yöntemi olan tüme varımı tercih etmişlerdir (Gaddis, 2000: 445).

Nihayetinde Davranışsalcılar disiplinde gizil bir şekilde içselleştirilmiş pozitivizmi daha görünür hale getirmişlerdir. Bununla birlikte Davranışsalcılığı yalnızca disipline yönelik metodolojik bir yaklaşım olarak değerlendirmek onun disipline bıraktığı mirasının ve gelecek tartışmalara dair etkisinin azımsanmasına sebebiyet verecektir (Choucri, 1991: 272). Çünkü örneğin Waever'a göre Davranışalcılık metodolojik açılımın yanında disiplinin profesyonelleşmesine de katkı sağlamıştır (Waever, 1997: 12). Çünkü özellikle 1960'lı yıllarla birlikte etkisi disiplin nezdinde hissedilmeye başlanan Davranışsalcılık bir bakıma disiplinin rüştünü ve bilimsel hüviyetini ispatlama çabası olarak görülmektedir. Bir başka deyişle, yeni kuşak araştırmacıların terminolojik açıdan disipline dair kavramların belirsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik çabaları, metodolojik açıdan disiplinde tek düzeliği hâkim kılmaya çalışmaları, ontolojik açıdan yalnızca gerçek dünyayı analiz konusu etmeleri ve nihayetinde bilginin ediniminde ampirist epistemolojiye paralel yaklaşım benimsemeleri Uluslararası İlişkiler üzerindeki tarih ve felsefe temelli yaklaşımları kırarak özerkliği tesis etmeye yönelik adımlar olarak görülmektedir.

Benzer şekilde Steve Smith ise Davranışsalcıların pozitivizmi diğer tüm teorilerin kendisi ölçüt alınarak değerlendirildiği bir "altın standardı" olarak gördüklerini belirtmiştir (Smith, 2008: 13). Bahse konu metaforuyla Steve Smith Davranışsalcıların diğer tüm teorilere ölçüt olarak sundukları pozitivizmin 4 temel parametre üzerinden anlaşılabileceğini ileri sürmüştür. Bunlar; epistemolojik ve metodolojik açıdan bilimlerin birliği, olgular ve değerler arasındaki kesin-keskin fark ve tarihi-sosyal olguların teori bağımsız olmaları, doğada olduğu gibi sosyal dünyada da düzenliliklerin varlığına duyulan inanç ve bilim-pozitivizm metonimisinin güçlü parametresi olan ampirik doğrulama ya da yanlışlama ilkeleridir (Smith, 2008: 15-16). Smith'in kullandığı altın standardı metaforunun temel aksiyomlarını açmak gerekirse; ilk olarak bilimlerin birliği düşüncesi doğa bilimleri ile sosyal bilimleri arasında epistemolojik ve metodolojik açıdan herhangi bir fark bulunmadığını salık vermektedir. Buna göre tarihi-sosyal gerçeklik doğa bilimlerindeki nesneye özdeş şekilde ortaya çıkmakta ve gözlem ve deney vasıtasıyla ona içkin düzenlilikler, nedensel ilişkiler ve mekanik yapı ortaya çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla epistemolojik açıdan sosyal bilimleri doğa bilimlerine özdeş ise doğa bilimlerine içkin araştırma yöntemlerinin sosyal bilimlerde de uygulanması gerekmektedir. İkinci ilke ise tarihi-sosyal olgu ve olaylara varoluşsal bir gerçeklik isnat etmektedir. Başka bir anlatımla tarihi sosyal gerçeklik insan ile

olan etkileşiminden bağımsız bir şekilde "orada öylece duran" (here and now) bir bakış açısıyla ele alınmakta ve bu minvalde araştırmacıya dair her türlü değer yargısından bağımsız bir şekilde ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal dünyada düzenliliklerin varlığına dair inanç ise Newton fiziği temelli mekanik evren düşüncesinin bir neticesidir. Buna göre bilim insanı nezdinde tarihi-sosyal olgu belirli şartlandırmalar altında geçmişte, bugün ve yarın aynı çıktılara sebebiyet veren bir veri itibarı görmektedir. Nihayet doğrulama ve yanlışlama ilkeleri bilim felsefesinde ampirist epistemoloji anlayışına karşılık gelmektedir (Smith, 2008: 16).

Mark Neufeld'e göre ise II. Dünya Savaşı akabinde Davranışsalcılık adı altında Uluslararası İlişkiler'de görünürlüğü artan pozitivizm disiplinde üç ilke üzerinden ele alınmıştır. Bunlar gerçeğe karşılık gelme, bilimde metodolojik birlik ve değerlerden bağımsız bir bilgi algısıdır (Neufeld, 1995: 33-38). Bununla birlikte nesnel, gözlemciden ve onun tüm ön kabullerinden ayrı, tekrar eden düzenliliğe sahip, tüm değer yargılarından bağımsız ve neden-sonuç ikilisi çerçevesinde mantıksal bir açıklama biçimine dayalı bir bilimsel çalışma ilkesi benimseyen pozitivizmin Uluslararası İlişkiler'deki yansıması da bu çerçevede olmuştur. Öyle ki pozitivizm Uluslararası İlişkiler'e rasyonalizm üzerine bina edilmiş bir objektivizm, özne-nesne ayrılığı ve tekrar eden düzenlilikleri bulma gibi epistemolojik ve metodolojik unsurlar vasıtasıyla girmiştir (Üzgel, 2004: 30). Dolayısıyla Davranışsalcılık adı altında disiplinde altın çağını yaşayan pozitivizm kendi kendisini doğrulayan bir mantık silsilesi izlemektedir. Bu mantık ise modern devlet, güç, egemenlik, ulusal çıkar kavramlarıyla sistemik anarşi ve egoist insan doğasının evrenselliği, rasyonel siyasal davranış, değişmeyen ana kuvvetler gibi ana kavramlar arasındaki bağlantılar üzerinde durmuştur. Bununla birlikte pozitivizmin özne-nesne, teori-pratik, olgu-değer, iç politika-dış politika gibi ontolojik dikotomileri de gerçek ve kalıcı olanı yüzeysel ve geçici olandan ayıran epistemolojik araçlar olarak görülmüşlerdir (Bostanoğlu, 2008: 83). Dolayısıyla özellikle disiplinin kadim teorisi olarak görülen realizm üzerinden kalıcılığını inşa eden pozitivizm Davranışsalcılık ile Uluslararası İlişkiler'de altın çağını yaşamıştır. Bununla birlikte gelenekselcilere yönelik eleştirilerinde onları bilim dışılıkla suçlamaları göz önüne alındığında Davranışsalcılar doğa bilimlerinin birçok yaklaşım, metot ve modelini Uluslararası İlişkiler'e entegre etmişlerdir (Bull, 1966).

2. Davranışsalcılığın Dünya Siyaset Pratiğiyle Simbiyotik İlişkisi: *Science Never Occurs in Vacuo*

Hegel'e göre düşünce hiçbir zaman in vacuo gerçekleşmemektedir (Bostanoğlu, 2008: 23). Başka bir anlatımla, herhangi bir düşünsel süreci bağlı bulunduğu pratik zeminden ayırmak mümkün değildir zira teori ve pratik arasında simbiyotik bir ilişki bulunmaktadır. Bu çerçevede nasıl ki pozitivizm örneğin Narski'nin vurgulandığı üzere anavatanı olan Fransa'nın o günkü sınıfsal koşullarına bağıtlı şekillenmişse (Narski, 2013: 25-119) onun Uluslararası İlişkilerdeki izdüşümü olan Davranışsalcılık da ortaya çıktığı zamansal aralıkla yani II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası sistem ve ortamla yakından ilintilidir (Özlük, 2009: 200-204; Schmidt, 2002: 13-14; Holsti, 1974: 8). Bu çerçevede Burcu Bostanoğlu'nun Hegel'den hareketle bilimin hiçbir zaman boşlukta var olamayacağı (science never occurs in vacuo) savı önem kazanmaktadır (Bostanoğlu, 1995: 105-116). Zira bilim-pozitivizm metonimisi (Bhaskar, 2009: 226), pozitivizmin bu konuda taklit etmeye itici güçlü pozisyonu ve onun düzenliliği, istikrarı, stabiliteyi ve kestirilebilirliği önceliediği göz önüne alındığında; düzene sokulmak, nezdinde öngörü kazanmak istenen dönemin hangi zamansal aralığa refere ettiği sorusu önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte teori ve pratik arasındaki simbiyotik ilişkinin gözlemlenebilirliği Uluslararası İlişkiler'de her zaman daha baskın olagelmiştir. Başka bir anlatımla, siyasi tarih nezdinde önemli olarak nitelendirilebilecek gelişmeler Uluslararası İlişkiler'de her zaman epistemik kırılmalara yol açmıştır (Özlük, 2009: 200) çünkü kuram ile ilgili entelektüel tartışmalar sistem düzeyindeki somut değişimlerle ve krizlerle yakından ilintilidir (Bacık, 2007: 329). Öyle ki, genel kabul gördüğü şekliyle disiplinin I. Dünya Savaşı sonrasında doğması, II. Dünya Savaşı akabinde disiplin nezdinde yeni bir döneme geçilmesi, dekolonizasyon süreci, Vietnam Savaşı ve nihayet Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile disiplinin tarihini ele almak için araçsallaştırılan büyük tartışmalar (greate debates) (Kurki ve Wight, 2007: 15) arasında bir paralellik bulunmaktadır (Özlük, 2009: 200). Dolayısıyla selefine göre daha yıkıcı ve buna bağıtlı olarak da eski düzeni bertaraf etme konusunda daha başarılı olan II. Dünya Savaşı'nın (Mazower, 2010: 223-225; Acar, 1991: 112) şekillendirdiği uluslararası sistem ve ortam Davranışsalcılığın açıklanmasında araçsallaştırılabilecek bir döneme refere etmektedir. Başka bir anlatımla, II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası ilişkilerin durumu Uluslararası İlişkiler'in de gidişatını ve onun genelde bilimsellik özelde ise Davranışsalcılık temelli gündemini etkilemiştir. Tüm bu noktalardan hareketle Davranışsalcılığın uluslararası siyaset pratiğine bağıtlı var oluşu iki temel üzerinden gözlemlenmektedir: II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönem ve ABD'nin bahse konu dönemdeki küresel angajmana dayalı dış politikası.

i) Soğuk Sava

İlk olarak dünya savaşlarının yıkıcılığı karşısında dehşete kapılan disiplin mensupları II. Dünya Savaşı sonrasında Davranışsalcılık vasıtasıyla ampirik yöntemlerin araştırmalarda kullanılması konusunda bir eğilim başlatmışlardır (Knorr ve Rosenau, 1969: 4). Zira devletlerin, hükümetlerin ve siyasal aktörlerin davranışlarının ampirik olarak incelenebileceğini, onların davranışlarına yön veren temel kanunların keşfedilebileceğini, yıkıma sebebiyet veren davranışların ortaya çıkışlarının tahmin edilerek bunların daha başından engellenebileceğini ve böylece savaşların önünün alınabileceğini düşünmüşlerdir (Ateş, 2015: 23). Başka bir anlatımla, iki savaş arası dönemin yaklaşımı olan idealizm bilimsel anlamda bir teori olmaktan çok normatif ve preskriptif bir idealler demeti olarak uluslararası ilişkilerin nasıl yapılanması gerektiği sorusuna cevap vermeye çalışmış (Bull, 1972: 34; Thompson, 1952: 434-445), ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi onun başarısızlığına kanıt olarak gösterilmiştir (Yılmaz, 2012: 138; Carr, 2010; Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 7-8; Wolfers, 2000: 1822). Savaştan sonra özellikle ABD'nin küresel politikada etkin olmaya başlaması üzerine (Amin, 2004: 168; Johnson, 2005: 2) normlar ve reçetelerle dünya siyasal düzenini şekillendirmek yerine, onun işleyişini incelemek ve yasalarını açıklamak ölçütüne uyan bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımı arayışına girilmiştir (Bostanoğlu, 2008: 34; Knutsen, 2006: 321, Tanrısever, 2011: 89-131). Nihayetinde ABD'nin küresel gücünün ortaya çıkışına paralel olarak ABD menşeli akademisyenler pozitivizmin öngörülebilirlik, düzenlilik, istikrar unsurlarını Davranışsalcılık nezdinde disipline dâhil etmişlerdir (Knutsen, 2006: 307). Hâlihazırda Lewis F. Richardson hariçte tutulacak olursa 1960'lı yıllarda Davranışsalcı paradigmanın temsilcisi olarak nitelendirilen akademisyenlerin neredeyse tamamı Amerikalıdır (Özlük, 2006: 91; Kurki ve Wight, 2007: 18).

Bununla birlikte II. Dünya Savaşı akabindeki uluslararası sistemde ideoloji önemli bir parametre haline gelmiştir (Lee, 2004: 316; Armaoğlu, 2012: 512). Zira Soğuk Savaş'ı karakterize eden iki kutuplu

sistemde taraflardan birisini oluşturan Sovyet Blok'u ideolojik söylem ve pratikleri gerek bloğunun bir aradalığının sağlamlaştırılmasında gerekse de eskiden emperyalizme, sömürgeciliğe ve kolonyalizme maruz kalmış yeni devletlerin bloğuna katılmaları amacında yoğun bir şekilde kullanmıştır. Aslında ideolojilerin uluslararası siyaset pratiğinde önemli birer unsur olmaları Soğuk Savaş'dan çok daha öncesine örneğin Bolşevik Devrimi'ne veya II. Dünya Savaşı öncesinde faşizmin Avrupa'da yükselişine kadar götürülebilmektedir. Ancak Soğuk Savaş döneminde ideolojilerin etkinliğini arttıran unsur Doğu-Batı şeklinde ayrılmış blokların aynı zamanda kendilerini sosyalist blok ve liberal-kapitalist blok olarak tanımlamalarında yatmaktadır (Engerman, 2010: 20-43). Başka bir anlatımla, Soğuk Savaş aynı zamanda ideolojilerin çerçevesini çizdiği yaşam modellerinin mücadelesidir.

Bu çerçevede genelde ideolojik söylemi özelde ise sosyalizmi diğer bloğa kıyasla daha yoğun kullanan S.S.C.B.'ye karşı batılı ve endüstriyel olarak gelişmiş ülkeler bilimin ideolojinin yerine geçtiği savını ileri sürmüşlerdir (Bell, 1962). Bu sava göre, II. Dünya Savaşı akabinde ABD öncülüğünde ortaya çıkan uluslararası sistem her türlü aidiyeti aşan ve objektivite ile evrenselliği mümkün kılan teknolojik bir sıçramaya tanık olmuştur. Dolayısıyla bu şartlar altında ideolojik kamplaşmalar ile endüstri toplumunun çelişkilerini yeniden üretmektense mevcut teknolojik ve bilimsel gelişmeler ışığında bu sorunları çözmek ve hatta bilim vasıtasıyla bilimsel ütopyalar, savaşların çıkışını açıklayarak engelleyen bilimsel yaklaşımlar üretmek mümkündür (Tanrısever, 2011: 91-92). Nihai kertede Soğuk Savaş'ın pratiğini etkileyen ideolojik mücadele Uluslararası İlişkiler'de de ideoloji-bilim mücadelesi ekseninde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede disiplinin Davranışsalcılık vasıtasıyla bilimselleşmesi aslında Batı Bloku'nun pratikte giriştiği mücadelenin teorik zeminine katkı sağlayarak onu ideolojiden ve ideolojik güdülenmeli pratikten arındıracaktır (Ashley ve Walker, 1990).

Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde ideoloji ve bilim arasında cereyan eden teorik ve pratik mücadele Batı Bloku'nun anti-diyalektik metodolojiyi araçsallaştırmasında da göze çarpmaktadır. Zira S.S.C.B. tarafının değişimin mümkün olduğunu ortaya koyan diyalektik toplumsal gelişim modeli Batı sisteminin tarihsel koşullara bağlı olduğunu iddia ederek onun iç çelişkileriyle çökmesinin mümkünlüğüne yönelik inancı beslemiştir. Öyle ki Stalin'in 1953 yılına kadar Batılı devletlerarasında kendi iç çelişkileri temelli bir savaş beklentisinin (Gaddis, 2008: 20-22) odağında diyalektik toplumsal gelişim modeli yatmaktadır. Bu noktada Batı ise anti-diyalektiğin, düzenin, olguların değişmezliğinin, istikrarın, kestirilebilirliğin karakterize ettiği pozitivizmi Davranışsalcılık vasıtasıyla Uluslararası İlişkiler'e dâhil ederek kendi konumunu korumak ve sağlamlaştırmak istemiştir.

Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistemini karakterize eden bir diğer unsur da nükleer kış senaryolarının ortaya atılmasına sebebiyet veren M.A.D. dengesidir[1] (Lee, 2004: 309; Knutsen, 2006: 312; Hobsbawn, 2012: 302-303). Öyle ki özellikle 1962 Ekim Füze Krizi'nden sonra nükleer kış senaryolarına dair korkular uluslararası kamuoyu tarafından paylaşılmışken (Sander, 2012: 322-329; Armaoğlu, 2012: 2012: 724); iki süper gücü nükleer bir felaketin eşiğine sürükleyecek kontrolsüz, öngörülemeyen gelişmelerin önünün alınması bir zaruret olarak görülmüştür (Knorr ve Rosenau, 1969: 8). Dolayısıyla tarihi-sosyal olgu ve olaylara dair hangi şartlarda ne gibi durumların ortaya çıkacağını bilmek iddiasını taşıyan pozitivist bilim felsefesi bu vesile ile ve Davranışsalcılık vasıtasıyla disipline dâhil edilmiştir.

[1] Açılımı Mutually Assured Destruction olan kavramın Türkçe karşılığı "karşılıklı kesin imha" dır.

Zira ancak böylesi bir yol ile devlet davranışlarının kestirilebilir ve öngörülebilir olacağı, Soğuk Savaş döneminin istikrara kavuşturularak nükleer bir savaştan kaçınılacağı, S.S.C.B. ve ABD'nin liderlik ettiği bloklarda süper güçleri zor duruma sokacak uydu devlet davranışlarının engellenebileceği varsayılmıştır. Başka bir anlatımla, pratikte blok liderlerinin zorlamasıyla gerçekleşen uydu devletlerin dış politika hamlelerini süper güçlerle uyumlaştırma durumu, teorik zeminde devletlere hangi adımların nelere sebebiyet verileceğini gösteren pozitivizm ve onun disiplindeki izdüşümü olan Davranışsalcılık vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Yine Soğuk Savaş döneminde bloklar arası mücadele kadar blok içi uyum meselesinin de büyük önem kazanması ve bu minvalde ABD'nin uydu devletlerinin dış politikalarını kendisiyle uyumlaştırmak isteyerek bir ölçüde onların dış politikalarının mimarlığını üstlenmesi de (Bostanoğlu, 2008: 130) Davranışsalcılığın pratiğe bağıtlı konumunun bir göstergesidir. Zira herhangi bir blok içerisinde ortaya çıkacak bir çatlak diğer bloğa bu durumu kullanma fırsatı verebileceği gibi çatlağın oluştuğu bloktaki diğer uydu devletleri de süper güce karşı durma noktasında teşvik edebilecektir. Bu çerçevede Batı Bloku'nun liderliğini üstlenen ABD uydu devletlerinin dış politikasını kendisine uyumlaştırmak için örneğin havuç-sopa politikası, ekonomik yardım, NATO'nun koruması altına alma ve nükleer şemsiyeden yararlandırma gibi birçok unsuru araçsallaştırmıştır. Dikkat edilirse tüm bu unsurlar pratikteki uyumlaştırmayı teşvik etmektedir ancak Soğuk Savaş gibi oldukça hassas dengeler üzerine kurulu bir dönemde pratiği şekillendirecek teorik uyumlaştırma da bir zaruret halini almıştır. Bu minvalde ise ABD'nin araçsallaştırdığı en önemli unsur genelde pozitivizm özelde ise Davranışsalcılıktır. Zira pozitivist bilim felsefesinin ve onun disiplindeki izdüşümü Davranışsalcılığın en önemli iddiası tarihi-sosyal olguların belirli şartlar altında kestirilebilir sonuçlar doğurduğudur. Dolayısıyla uydu devletlere hangi dış politika manevralarının nelere sebep olacağını gösteren ve kontrol edilebilir, kestirilebilir bir teorik çerçeve sunan Davranışsalcılık ABD nezdinde blok içi uyumun sağlanması noktasında önemlidir.

Nihayet genelde sosyal bilimler özelde ise Uluslararası İlişkiler'de Davranışsalcılığın ön plana çıkması Soğuk Savaş döneminde ABD ve S.S.C.B.'nin insan zihnini ve toplumları doğrudan kontrol etme isteklerinin bir neticesidir. Zira devletler, ideolojiler ve partiler kendi savlarını genel geçer doğrular olarak gösterebilmek ve bu sayede toplumun kaderine hükmedebilmek için insanların davranış kalıplarını çözmeye, beşeri gelişmeleri önceden tahmin etmeye, onları yönlendirebilecek bir takım araçlar geliştirmeye ve kitleleri kontrol altına almaya çalışmışlardır (Ateş, 2015: 23). Başka bir anlatımla, Soğuk Savaş olarak adlandırılan süreçte yalnızca devletlerin değil toplumların da kontrol altına alınması ihtiyacı hâsıl olmuş ve bu minvalde sosyal bilimlerin genelinde ve tabi ki Uluslararası İlişkiler'de Davranışsalcı gündem oluşmuştur. Bu noktaya kadar sıralanan hususlar Uluslararası İlişkiler'de Davranışsalcı gündemin oluşmasına zemin hazırlayan ve Soğuk Savaş dönemini karakterize eden noktalardır.

ii) Hegemonya İnşa Etmeye Dayalı Amerikan Dış Politikası

Davranışsalcılığın Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesi dünya savaşları neticesinde ABD'nin ulaştığı küresel konum ile de yakından ilintilidir (Cox, 1981; Hoffman, 1977; Krippendorff, 1987). Zira iki dünya savaşına ev sahipliği yapan Avrupa'nın küresel siyasetteki etkinliğinin gerilemesi (Gerger,

2012: 198) dünya güç merkezinin kanatlara yani ABD ve S.S.C.B.'ye kaydırmıştır (Hobsbawn, 2012: 302). Bununla birlikte ABD iki savaş arası dönemin aksine küresel siyasete angajman noktasında daha istekli bir tavır takınmış (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 3) ve uluslararası politik alanı BM, uluslararası ekonomi politiği de Bretton Woods ile sistemize etmiştir (Amin, 2004: 175; Fouskas ve Okay, 2014: 34-38; Hook ve Spainer, 2014: 49-52). Çünkü küresel güç olma iddiasını taşıyan bir devletin uluslararası politikanın bütün parametrelerinde etkin olma isteği sık karşılaşılan bir durumdur (Bacık, 2007: 130; Amin, 2004: 168; Gerger, 2012: 199-200). Bu minvalde ABD pratiğine hâkim olmaya başladığı uluslararası ilişkilerin teorisini de şekillendirerek onu da belli bir kalıba sokma ihtiyacı hissetmiş ve disiplinin merkezi Avrupa'dan ABD'ye kaymıştır (Smith, 2002: 67-85). ABD'nin bu tavrı ve disiplinin merkez kayması Uluslararası İlişkiler'de belli bir düzeni, istikrarı öngören Davranışsalcılığın gündeme gelmesini beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede Stanley Hoffman 1977 tarihli *An American Social Science* başlıklı makalesinde genelde pozitivizmin özelde ise Davranışsalcılığın disiplini yönlendiren güçlü etkilerinin arkasındaki itkiye ışık tutmaktadır. Zira Hoffman Uluslararası İlişkiler disiplininin ABD'nin bir dünya gücü olmak saikiyle ortaya çıktığı uluslararası ortamın koşullarının etkisi altında bilimselleştiğine dikkat çekerek disiplinin özünde bir Amerikan toplumsal bilimi olduğunu savlamaktadır. Dolayısıyla Hoffman'a göre disipline ciddi şekilde yön veren ampirik ve realist yaklaşımlar ABD'de II. Dünya Savaşı akabinde yaygınlaşan bazı entelektüel temayüllerin, siyasi şartların ve kurumsal fırsatların ürünüdür. Bir başka deyişle, temel konusu güç olan bir bilim ABD'nin ilgisini doğal olarak çekmiş; bu durum da bilimsel çalışmaların siyasi ihtiyaçlarla örtüşmesini, akademi ile uluslararası siyaseti belirleyen kurumlar arasında vakıflar aracılığıyla yakın ilişkiler kurulmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bilimsel metodu üstün gören, tarihi ve felsefi yaklaşımları reddeden ABD menşeli inanışlar disipline özgün şeklini vermişlerdir (Hoffman, 1977: 41-60). Bununla birlikte disiplindeki Amerikan ağırlığını teorilerin burada üretilmesi ve akabinde diğer coğrafyalarda dolaşıma sokulmasıyla açıklayan (Biersteker, 2009: 308-327; Waever, 1998: 687-727) düşünürlerin bu yaklaşımları da Davranışsalcılığın Amerika'nın küresel güç olmasına ilintili bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir.

ABD'nin küresel bir aktör olarak ortaya çıktığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde diplomatik deneyiminin azlığı da onu bilime ve Davranışsalcılığa yöneltmiştir (Bostanoğlu, 2008: 19; Smith, 1987: 194-195). Başka bir anlatımla, ABD'nin Avrupa güç dengesinde yerleşikleşmiş devletlere göre daha az diplomatik deneyime sahip olması onu yorumsamacı, normatif ve değer yüklü disiplini sarsmaya onun yerine de bilimi ön plana çıkarmaya itmiştir. Zira disiplinin merkezi savaştan önce Avrupa'dır ve araştırmacıların disipline dair çalışmalarında temel aldıkları hermönetik ve tarihselci yaklaşım Avrupa merkezlidir. Dolayısıyla küresel genişlemesini büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrasında başlatan ABD"nin (Gerger, 2012: 199; Fouskas ve Gökay, 2014: 30; Knutsen, 2006: 317-318) parçası olmadığı Avrupa merkezli tarihselci yorumu ve yine parçası olmadığı Avrupa merkezli uluslararası sistem tahayyülünü reddederek ev sahipliği yaptığı bilimin evrenselliğini ön plana çıkarmaya çalışması doğal bir durumdur (Ferguson ve Mansbach, 1988: 14). Zira bu noktada ABD'nin çabası pratiğine büyük ölçüde hâkim olduğu uluslararası ilişkilerin kuramsal zeminine de sahip olmak ve bu noktada Avrupa tekelini kırmaktır. ABD'nin bu noktada araçsallaştırdığı yaklaşım ise Davranışsalcılıktır.

ABD'nin II. Dünya Savaşı akabinde uluslararası ilişkilere angajman noktasında kendisinden önceki küresel güçlerin tarihsel deneyimlerini de göz ardı etmemiştir ve hatta çıkarılan bu derslerin genelde bilimin özelde ise Davranışsalcılığın disipline dâhil edilmesinde etkili olduğu iddia edilebilir. Başka bir anlatımla, ABD kendisinden önceki küresel güçlerin tedricen güç kaybetmelerine tanık olmuş ve bu güç kaybında da bahse konu güçlerin gerek pratik gerekse de teorik anlamda kendi değerlerini diğer toplumlara empoze etmesinin etkili olduğunun farkına varmıştır. Dolayısıyla ABD kendi hegemonyasını genişletirken değerlerindeki ve yaklaşımlarındaki "made in U.S.A." etiketini çıkararak onları bilimsellik ve evrensellik kılıfıyla sunmuştur. Bu çerçevede hegemonyaya dâhil olan devletler benimsedikleri değerlerin ve teorik yaklaşımların bir başka devletin dayatması değil insanlığın ve bilimin evrensel doğruları olduklarını düşünerek bunları içselleştirmekte herhangi bir beis görmeyeceklerdir. Nihai kertede evrensel doğrulara ulaşmak saikindeki pozitivizmin Davranışsalcı izdüşümü disipline dâhil edilerek örneğin ABD genişlemesinin hâlihazırda her güçlü devletin girişeceği bir eylem olduğu diğer devletlerce kabul edilecek ve böylece diğer devletlerin dış politika manevraları ABD eksenli bir nitelik kazanacaktır. Özetle ABD kendi uluslararası ilişkiler anlayışının teorik zeminini Davranışsalcılığın genel geçer kurallara ulaşmak amacındaki bilimsellik ve evrensellik temalarıyla diğer devletlere sunmuştur.

ABD'nin iç siyasal ve toplumsal yapısı da genelde bilimin özelde ise Davranışsalcılığın öncelenmesinin nedenlerinden birisini teşkil etmektedir. Zira Avrupa geleneğini karakterize eden toplumu devingen bir bütün olarak ele alarak nedensellikler araştıran yaklaşımlar yerine Amerikan tarzı sosyal bilimlerde, (Örnek, 2015: 194-233) toplumu bireyden yola çıkarak her öğenin belli bir işlev üstlendiği bir fonksiyonlar etkileşimi ve bunlar çerçevesinde oluşan bireysel davranışlar bütünü olarak inceleme geleneği hâkimdir. Başka bir anlatımla, Amerikan tarzı sosyal bilimlerde -bireycilik ideolojisiyle de ilintili olarak- toplum makro öğelerden çok bireylerin davranış şemalarıyla yani fonksiyonların değişiminin toplumsal yapıya eklemlenme ve işleyişlerine göre belirlenen uyum ve normlardan sapma davranışlarının yansımalarıyla açıklanmıştır. Bununla birlikte ABD siyasi tarihinde toplumsal muhalefetin politik alana sınıfsal bazda yansımaması tarihi-sosyal olayları çelişki ve karşıtlıklar bağlamında ele alma gerekliliğini azaltmış ve toplumun bütünsel ve uyumlu bir yapı olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır (Bostanoğlu, 2008: 62). Bu çerçevede genelde pozitivizmin özelde ise Davranışsalcılığın her unsura bir fonksiyon biçmesi, bunlar arasındaki etkileşim üzerinden genel sistemin değerlendirmesini yapması ve tarihi-sosyal olguyu karşıtlıklar-çelişkiler ekseninde ele almak yerine anti diyalektik statitikliği öncelemesi aslında Amerikan tarzı toplumsal ve siyasal yaşamın bir sonucudur. Hâlihazırda genelde pozitivizmi özelde ise Davranışsalcılığı benimseyen üniversitelerin ve yaptıkları çalışmaların ABD hükümeti veya ona bağlı kuruluşlarca finanse edilmesi de Amerikan toplumuna içkin bu durumun bir göstergesidir (Hoffman, 1977: 41-60; Knutsen, 2006: 318; Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 8). Başka bir anlatımla, Amerikan tarzı sosyal bilimleri yansıtan Davranışsalcı Uluslararası İlişkiler Amerikalılardan büyük destek görmüştür (Bauer, 1958: 11).

Yine Davranışsalcılığın ve onun hedef aldığı gelenekselciğin aslında ABD ve Britanya'yı temsil ettikleri iddiası da bilimin boşlukta var olmadığını aksine pratiğe bağıtlı gündeme geldiğini göstermektedir.[2] Bu iddia özelinde bakıldığında II. Dünya Savaşı akabinde dünyadaki güç merkezlerinin Avrupa'dan kanatlara yani ABD ve S.S.C.B.'ye kaymasıyla birlikte ABD dünyanın mevcut sorunlarını nihayete erdirme noktasında ahlaki bir sorumluluk içerisine girmiştir. Bu durum ABD'yi sorunları hızlı ve etkili bir şekilde çözme yoluna sevk etmiş ve onun zaman zaman basit ve sert bir tutum almasına yol açmıştır. Britanya ise imparatorluk geçmişinin getirdiği bir itidal içerisindedir ve sorunları arabuluculuk ile yavaş ve uzun vadede çözme eğilimindedir. Bir başka deyişle, ABD diplomasi ve uluslararası ilişkileri bir işletme gibi değerlendirip karını en üst düzeye çıkarmayı amaçlarken, Britanya diplomasi ve uluslararası ilişkileri bir sanat olarak görmüştür. Dolayısıyla ikinci büyük tartışmanın özellikle ABD ve Britanya menşeli akademisyenler arasında vuku bulması ve bu tartışmada ABD'nin nihai, kesin, evrensel, nesnel ve öngörülebilir bilgi edinimini önceleyen Davranışsalcılığı benimsemesi şaşırtıcı bir durum değildir (Smith, 1985: 54). Bu meyanda belirtmek gerekir ki, II. Dünya Savaşı öncesinde otoriter ve totaliter rejimlerin baskıcı yönetimlerinden kaçarak ekseriyetle ABD'ye gelen bilim insanları da Amerikan felsefesini yakından etkilemişler (Murzi, 2010: 4) ve Davranışsalcı temayülün ortaya çıkmasına katkı sağlamışlardır (Lasswell, 1937: 5-17).

Nihayet Soğuk Savaş döneminde karşı iki kutuptan biri olan S.S.C.B. somut veya sahiplenmeci olarak nitelendirilebilecek olan amaçlar tarafından motive edilmiştir. Bu amacın en önemli örneklerinden bir tanesi ise toprak gibi somut edinimlerin kazanılması çabasıdır. Oysa ABD Soğuk Savaş olarak adlandırılan süreç boyunca uluslararası politikanın genel düzenini belirleme yollarıyla yani soyut ya da ortamsal olarak nitelendirilebilecek amaçlar ile ilgilenmiştir (Nye ve Welch, 2011: 211). Dolayısıyla Davranışsalcı temayülün etkinliğinin arttığı dönem göz önüne alındığında bu dönemin ABD'nin uluslararası politikanın yalnızca pratik zeminini değil aynı zamanda kuramsal zeminini de belirlemeye çalıştığı döneme karşılık geldiği görülmektedir. Zira uluslararası politika alanının öngörülebilir olması ve dolayısıyla ABD'li karar alıcılar nezdinde bir mekanizasyon kazanması ancak ve ancak kuramsal zeminde neden-sonuç ikilisinin etkinliğine bağlı olmuştur. Bu çerçevede Davranışsalcı eğilimin işlevi kısmen anlaşılabilir hale gelmektedir.

Sonuç

Hegel'e göre düşünce asla boşlukta var olmaz. Başka bir anlatımla ortaya konan her teorik formülasyon ortaya konduğu zamansal aralıkla ve yine ortaya konduğu zamansal aralığın sosyo-politik koşullarıyla birlikte değerlendirilmek durumundadır. Bu noktada Hegel zaman skalasının ortasına yerleştirecek olursa onun vurguladığı bu motto aslında sosyal bilimlerdeki en kadim gerçekliklerden birisidir. Çünkü örneğin Hegel'den çok önce Antik Yunan'da da teori ve pratik arasındaki simbiyotik ilişki dönemin filozofları tarafından ortaya konmuştur. Hegel'den günümüze doğru zaman skalasında ilerlenirse de örneğin Robert Cox pratik gelişmelerin kuramın anlaşılması noktasında araçsallaştırılabileceğini vurgulayarak her teorinin birisine veya bir çıkara karşılık geldiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu

[2] Bu savı destekleyecek biçimde tartışma Hedley Bull-Morton Kaplan tartışması olarak da nitelendirilmektedir. Bu çerçevede Bull Britanya'yı temsil ederken Kaplan'ın ABD'ye refere ettiği belirtilmektedir. Bkz. M. Kaplan, "The New Great Debate: Traditionalism vs Science in International Relations", *World Politics*, Cilt 18, Sayı 1, October 1966; H. Bull, "International Theory: A Case For a Classical Approach", *World Politics*, Cilt 18, Sayı 2, April 1966.

çalışmada birbirini tamamlayan bu mottolar üzerinde Uluslararası İlişkiler'deki Davranışsalcı eğilim ele alınmıştır.

Bu eksende bakıldığında tıpkı pozitivizmin dönemin Fransa'sının sınıfsal şartlarında hâkim sınıflarının çıkarlarıyla ilişkilendirilebilmesi gibi Davranışsalcılık da biri felsefi ve ikisi pratik üç motivasyonla ilişkilendirilebilerek Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmiştir. Çalışmanın bu iddiasına göre Davranışsalcılığın 1950'li yıllarda Uluslararası İlişkiler'in gündemine gelmesinin felsefi nedeni disipline vurulan sözde/sahte bilim yaftasıdır. Başka bir anlatımla özellikle Newton mekaniği gibi fizik alanındaki devrimsel ve bir o kadar statik, kesin-keskin, genellenebilir, öngörülebilir kanunların gücünü arkasına alan pozitivist bilim felsefesi kendisini bilimselliğin tek ölçütü olarak sunmuş ve buna ayak direyen disiplinleri bilim dışılıkla itham etmiştir. Sosyal bilim insanları ise bu zorbalık karşısında bilimsellik konusunda galip geldiğini düşündükleri pozitivizmi tedricen ve mütemadiyen içselleştirme eğilimine girmişlerdir. Çünkü bahsi geçen bu süreç tümüyle rızaya dayanmaktadır ve psikolojiktir. Tıpkı İbn-i Haldun'un *Mukaddime* adlı eserinde vurguladığı mağlup olanın galibe öykünmesi sıklıkla gözlemlenen bir durumdur. Uluslararası İlişkiler'de bu taklidin ayyuka çıkmış hali Davranışsalcılıktır.

Davranışsalcılığı Uluslararası İlişkiler'in gündemine taşıyan iki pratik gelişmeye gelince bunlar Soğuk Savaşı karakterize eden M.A.D. dengesi ve yine aynı dönemin Amerikan dış politikasının gerekliliklerdir. Öyle ki, Soğuk Savaşı sıcak savaşa dönmekten alıkoyan ve nükleer kış senaryolarını kitleler nezdinde tahkim eden M.A.D. dengesi ve ikinci vuruş kapasitesi, stabil, kestirilebilir ve kontrol edilebilir devlet davranışlarını ve bunun kuramsal zeminini oluşturan Davranışsalcı eğilimi disiplin nezdinde teşvik etmiştir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında küresel hegemonya konusundaki girişimlerini attıran ABD'nin disiplinin yalnızca pratiğini değil aynı zamanda pratiğinin teorisini de merkezine almak istemesi Davranışsalcı gündemi tetiklemiştir. Bu iki pratik gelişmenin sonucu; uydu devlet davranışlarının iki süper gücü nükleer bir savaşın eşiğine getirmeyecek, özellikle Batı Bloku nezdinde süper güç ile uydu devletlerarasındaki bir aradalığı sağlamlaştıracak, Doğu Bloku'nun kullandığı ve Batı Bloku'nun toplumlarına da hitap ederek değişimin değişmezliği prensibini öne süren diyalektiği alaşağı edecek, Amerikan hegemonyasını ve yayılımını her güçlü devletin pratiği olarak uluslararası toplum nezdinde meşrulaştıracak bir eğilim yani Davranışsalcılık olmuştur. Özetle teori ve pratik arasındaki simbiyotik ilişkinin en açık şekilde gözlemlendiği disiplin olan Uluslararası İlişkiler bu vasfını bir kere daha teyit etmiştir.

Kaynakça

Arı, T. (2011). Uluslararası İlişkiler Teorileri. Bursa: MKM Yayıncılık.

Ateş, D. (2013). Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak. Bursa: Dora Yayınları.

Aydınlı, E., Kurubaş, E. ve Özdemir, H. (2009). Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları. Ankara: Asil Yayın.

Bostanoğlu, B. (2008). Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Brody, R. A. (1969). The Study of International Politics qua Science: The Emphasis on Methods and Techniques. Knorr, K. ve Rosenau, J. N. (ed.). Contending Approaches to International Politics (s. 110-128). New Jersey: Princeton University Press.

Brown, C. ve Ainley, K. (2005). Understanding International Relations. London: Palgrave Macmillan.

Bull, H. (1966). International theory: A case for a classical approach. World Politics, 18 (2), 361-377.

Choucri, N. (1991). Analytical and Behavioral Perspectives Causes of War and Strategies for Peace. Thompson, S. W., Jensen, K. M., Smith, R. N. ve Schraub, K. M. (ed.). Approaches to Peace An Intellectual Map (250-275). Washington: United States Institute of Peace.

Devetak, R. (2005). Critical Theory. Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Paterson, M., Reus-Smit, C. Ve True, J. (ed.). Theories of International Relations (s. 162-186). New York: Palgrave Macmillan.

Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (1990). Contending Theories of International Relations. New York: Harper Collins Publishers.

Easton, D. (1965). A Framework for Political Analysis. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Easton, D. (1985). Political science in the United States past and present. International Political Science Review, 6 (1), 133-152.

Ferguson, Y. ve Mansbach, R. (1988). The Elusive Quest: Theory and International Politics. Columbia: University of South Carolina Press.

Fox, W. T. R. ve Fox, A. B. (1961). The teaching of international relations in the United States. World Politics, 13 (3), 339-359.

Gaddis, J. L. (2000). International Relations Theory and the End of the Cold War. Linklater, A. (ed.). International Relations Critical Concepts in Political Science (s. 440-498). London: Rotledge.

Holsti, K. J. (1974). International Politics: A Framework For Analysis. London: Prentice Hall International.

Homans, G. C. (2013). Davranışçılık ve Sonrası. Giddens, A. ve Turner, J. (ed.). Günümüzde Sosyal Teori (Ü. Tatlıcan, çev.). Ankara: Say Yayınları.

Kaplan, M. A. (1974). Systems theory and objectivity. Theory and Decision, 5 (4), 441-446.

Kaplan, M. (2000). Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics. Linklater, A. (ed.). International Relations Critical Concepts in Political Science (s. 347-362). London: Rotledge.

Knorr, K. ve Rosenau, J. N. (1969). Contending Approaches to International Politics. Princeton: Princeton University Press.

Kuhn, T. S. (1962). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press.

Kurki, M. ve Wight, C. (2007). International Relations and Social Sciences. Dunne, T., Kurki, M. ve Smith, S. (ed.). International Relations Theories: Discipline and Diversity (s. 14-35). Oxford: Oxford University Press.

Lipjhart, A. (1974). The structure of therotical revolution in international relations. International Studies Quarterly, 18 (1), 41-74.

Little, R. (1980). The Evolution of International Relations as a Social Science. Kent, R. ve Neilsson, G. (ed.). The Study and Teaching of International Relations (s. 1-27). London: Francis Pinter.

Louch, A. (2008). Davranışçılık. Outhwaite, W. (ed.). Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü (A. E. Başer, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Neufeld, M. (1995). The Restructuring of International Relations Theory. Cambridge: Cambridge University Press.

Özlük, E. (2006). Uluslararası ilişkiler disiplininde gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması ve çağdaş uluslararası ilişkiler teorilerine etkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Puchala, D. J. (1992). Woe to the Orphans of the Scientific Theory. Rothstein, R. L. (ed.). The Evolution of Theory in International Relations (s. 59-80). South Carolina: South Carolina University Press.

Rosenau, J. N. (1968). Moral Fervor, Systematic Analysis and Scientific Concsciousness in Foreign Policy Research. Ranney, A. (ed.). Political Science and Public Policy (s. 197-236). Chicago: Markham.

Singer, D. J. (1961a). The relevance of the behavioral sciences to the study of international relations. Behavioral Science, 6 (4), 324-335.

Singer, D. (1961b). The level of analysis problem in international relations. World Politics, 14 (1), 77-92.

Singer, D. J. (1969a). Data-making in international relations. Behavioral Scientist, 10 (1), 68-80.

Singer, D. J. (1969b). The Behavioral Approach to International Relations: Payoff and Prospects. Rosenau, J. (ed.). International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory (s. 65-71). New York: Free Press.

Singer, D. J. (2000). The Incompleat Theorist: Insight without Evidence. Linklater, A. (ed.). International Relations Critical Concepts in Political Science (s. 394-412). London: Rotledge.

Skolnikoff, E. B. (1993). Elusive Transformation: Science, Techonology and The Evolution of International Politics. New Jersey: Princeton University Press.

Smith, S. (2008). Positivism and Beyond. Smith, S., Booth, K. ve Zalewski, M. (ed.). International Theory: Positivism and Beyond (s. 11-44). Cambridge: Cambridge University Press.

Sönmezoğlu, F. (2005). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tanrısever, O. F. (2011). Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması. Eralp, A. (der.). Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (s. 89-129). İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2014). Siyaset Nedir?. Taşkın, Y. (ed.). Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler (s. 19-49). İstanbul: İletişim Yayınları.

Üzgel, İ. (2004). Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü: 1983-1991. Ankara: İmge Kitabevi.

Waever, O. (1997). Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms. Neumann, I. B. ve Waever, O. (ed.). The Future of International Relations (s. 1-41). New York: Routledge.

Watson, J. B. (1919). Psychology as the behaviorist views it. Psychological Review, 20 (2), 158-177.

Wight, C. (2002). Philosophy of Social Science and International Relations. Carlsnaes, W., Rise, T. ve Simmons, B. A. (ed.). Handbook of International Relations (s. 23-51). London: Sage Publications.

ŞEY'LERE DAİR: NOUVEAU ROMAN AKIMININ ORHAN PAMUK'UN MASUMİYET MÜZESİ ROMANINDA TEZAHÜRÜ

Damla AĞÜZÜM

İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada geniş çaplı bir değişim dönemi başlamış; edebiyat da bu değişimden etkilenmiştir. Birçok yeni akım ve bakış açısının oluşmasıyla birlikte roman ve roman kurgusu değişimlere uğramıştır. 1950'li yıllarda Alain Robbe Grillet, Claude Simon, Nathalie Sarraute gibi yazaların öncülüğünde Fransız edebiyatında "Nouveau roman" akımı oortaya çıkmıştır. Bu roman akımı geleneksel romanın kuralcılığını yıkan, tekil bakış açısı yerine çoğul bakış açısını koyan, bireyi romanın odağından çıkaran bir akımdır. Tüketim toplumunun artmasıyla birlikte bireyin edilgen hale gelmesi, nesnelerin üstünlük kazanmasını sağlamış; nouveau roman da bireyi merkezden alarak nesneleri merkeze koymuştur.

Nouveau roman akımı her ne kadar postmodern romana benzetilse de bu akım, başlı başına özellikleri olan ve Türk romanında oluşumu kısır kalmış bir akımdır. Akımın postmodern romanla benzeşen özellikleri karmaşıklık, yıkıcılık ve belirsizlik dolayısıyladır. Bununla birlikte postmodern dönem yazarlarından Orhan Pamuk'un eserlerinde Nouveau romanın özelliklerine rastlanmaktadır.

Bu çalışmada Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi romanında nesnelerin ön plana çıkarılmasının Nouveau roman açısından incelenmesi ele alınacak ve romana katkılarından bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anti Roman, Masumiyet Müzesi, Nouveau, Orhan Pamuk, Yeni Roman

Giriş

Bir tür olarak edebiyatta oldukça geniş bir alanı kapsayan roman, insana ve onun ait olduğu dünyaya ilişkin birçok şeyi gerçeklik ile kurmacanın iyi şekilde harmanlanmasıyla aktarmaktadır. Roman türünün tanımı çok çeşitli şekillerde yapılabilir. Türk Dil Kurumu (2018) romanın, *insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür* olduğunu belirten bir tanım yapmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2018). İslam Ansiklopedisi'ne göre ise (2008) roman zamanı, mekânı, olayları ve kişileriyle gerçek hayata ve kurguya dayanan, çok çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı edebi eser türüdür (TDV, 2008, s.160).

İnsan yaşamı, hayata bakış açıları ve zaman değiştikçe roman türü de değişimlere uğramıştır. Romanın genel yapısından unsurlarına, konusundan türlerine değin bu değişimler aslında romanın sosyal yaşamdan ne denli beslendiğini de göstermektedir. Bu çalışmada geleneksel romandan Nouveau Roman'a geçiş süreci ve Nouveau romanın özellikleri ele alınarak; bir uygulama çalışması olarak Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* romanında Nouveau romanın izleri aranacaktır.

1.1.Geleneksel Roman

Roman türünün ortaya çıkışı 16.-17.yüzyıllar arasını kapsamaktadır. Bugün destan ve hikâyeden yola çıkılan anlatılardan farklı olarak modern anlamda romanın başlangıcı Cervantes'in Don Kişot eseriyle kabul edilmektedir (Parla, 2003). Roman öncesi anlatılarda ağırlıklı şekilde kahramanlık hikâyelerini anlatan destanların varlığı hâkimdir. Bir topluluğun hikâyesinin anlatıldığı destanlarda milletin ortak sevinçleri, üzüntüleri ve çeşitli duyguları ele alınır. Oysa romanlar destanlardan farklı olarak topluluğun değil, bireyin duygularını ele almaktadır. Destandan romana geçiş döneminin 16.-17.yüzyıllar arasında olması ve Fransa'da olması tesadüfi değildir.

Ortaçağdan yeniçağa geçiş döneminde Fransa kralları VIII. Charles, XII Louis ve I. Fransçois Napoli Krallığı ile Milano Dukanlığını ele geçirmek için İtalya'ya karşı başlattıkları savaş (1494-1559) döneminde Fransa, İtalya'daki Rönesans'tan etkilenmiştir. Bu tarihten itibaren Fransa Kralı VIII. Charles'in İtalya'daki medeniyeti görerek orada sanatçıların Fransa'ya gelmesini isteyince Rönesans İtalya'dan Fransa'ya geçmiş ve burada başta güzel sanatlar olmak üzere birçok alanda önemli bir değişim ve dönüşüm başlamasını sağlamıştır. Fransa'da 16.yüzyılda başlayan aydınlanma hemen hemen her alanda olduğu gibi edebiyatı da etkilemiştir (Ponting, 2016). Daha öncesinde toplumun ortak paydasını ilgilendiren destansı anlatıların yerini bu tarihten itibaren roman almaya başlayacaktır. Nitekim öncesinde Fransa toplumundaki toplumsallık giderek etkisini yitirerek; sonrasında Aydınlanma ve Rönesans'ın etkisiyle birlikte bireyin ön plana çıkarılmasını sağlamıştır. Bu durum da destan gibi toplumu anlatan anlatılardan, roman gibi bireyin iç dünyasına yönelen anlatılara geçilmesini olanaklı kılmıştır (McNeill, 2005).

Bireyin iç dünyasını temel alan Geleneksel roman, her dönemde bir meseleyi ele almış, kimi zaman çeşitli akımların içerisinde yoğrulmuş; fakat en nihayetinde temel meselelerle bir şeyler anlatma ve aktarma amacında olmuştur. Bu amacı gerçekleştirirken de kişi, zaman, mekân, anlatıcı, olay örgüsü gibi roman öğelerini kullanmış; kendine has yapısını korumuştur. Bu koruma, 19.yüzyıla değin sürmüş; dünya tarihinde önemli olayların yaşandığı bu dönemde sosyal, siyasi, toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişimler yavaş yavaş romanın da şekil değiştirmesi, radikal değişimler yaşamasına olanak sağlamıştır.

1.2.Geleneksel Roman'dan Nouveau Roman'a Geçiş

Türkçe literatürde *Yeni Roman* olarak bilinen Nouveau Roman 1950'li yıllarda Fransa'da ortaya çıkan, daha sonra oradan tüm dünyaya yayılan ve geleneksel roman kalıplarını tam anlamıyla yıkmayı savunan bir akımdır. Bu akımın en önemli savunucusu olan Alain Robbe Grillet hem sinema hem de edebiyat

alanında eser veren önemli bir isimdir. Grillet *Pour Un Nouveau-·Romon* adlı eseriyle Nouveau Roman'ın sınırlarını çizmiş, kurallarını belirlemiş ve bu akımın sistemleşmesi adına büyük emek harcamıştır. Grillet'in Nouveau Roman'ı savunurken belirlediği en temel şey Balzac romanına karşı çıkmak ve bu roman tarzına ait özelliklerin zıddı bir roman yaratmaktı. Baldıran'ın (1990) deyimiyle Grillet'in amacı Balzac'ın yarattığı tipleri silmek, yok etmekti (Baldıran, 1990).

Nouveau Roman akımı, geleneksel romana karşı çıkarak kendisine bir kurallar dizisi oluşturmaktaydı.

Bu kurallara bağlı olarak Nouveau Roman'ın özelliklerine bakıldığında onun geleneksel romandan karakter, mekân gibi çeşitli roman unsurları kapsamında farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu değişiklikler de çoğunlukla bir reddetme, zıddına yönelme temayülündedir. Bu durumun kaynağı araştırıldığındaysa özellikle II. Dünya Savaşı karşımıza çıkmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ı; savaşı kaybeden ülkelerin ve onların müttefiklerinin yaşadığı ekonomik, sosyal ve toplumsal buhran her alana yansıdığı gibi, bir anlatım aracı olan edebiyatın da konularına ve malzemesine de yansımıştır. Nouveau Roman'da da bu siyasi meselenin her anlamdaki etkileri göz önüne alınarak bir edebi anlayış oluşmuştur. Hongbin (2017), Nouveau Roman'da gerçekçiliğin yükünü içerikten çok formun (şekil) taşıdığını söylemektedir. Biçimsel gerçekçilik olarak da adlandırılabilen bu görüş temelde II. Dünya Savaşı'yla birlikte değişen toplum ve insanın romana bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Hongbin, 2017, s.20). Nouveau Roman adeta II. Dünya Savaşı sürecinde soykırıma uğrayan, öldürülen, kimlikleri değersizleştirilen insanların bir patlaması biçimindedir. Bu romanda birey, o denli sönükleşmiş, kimliksizleşmiştir.

Nouveau Roman bir nevi 20.yüzyılın insanı yalnızlaştırmasını, insanı değerleri yok etmesini, toptan insanı ortadan kaldırarak göstermeyi amaç edinmiştir. Nuveau Romancılar için olmayan bir şeyi göstermek oldukça gereksiz olduğu için, 20.yüzyıl insanına romanlarında yer vermemişlerdir. Hongbin (2017), yeni bir çağda Balzac romanlarındaki gibi insanların veya Burjuva ailelerin romana yön verme yetkisinin olmayacağını, bu nedenle Nouveau Roman'da kişilerin bu kadar ön plana çıkmayacağını dile getirmiştir (Hongbin, 2017, s.20). Nouveau Roman'ın kişileri nesnelerdir. Çünkü Nouveau Roman savunucuları için hayattaki küçük ayrıntılar genele dair resmin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Ermağan, 2016, s.87) ve bu nedenle bu küçük ayrıntıların artık sahnede olması gereklidir.

Nouveau Roman'da değişen tek şey kişiler değildir. Olay örgüsü yok olmuş, zaman sürekli olarak kendisini tekrar eden ve okur ile hikâyenin tekrar tekrar yüzleşeceği bir zemine kaydırılmıştır (Ermağan, 2016, s.88). Tüm bunlar aslında geleneksel roman kalıplarının kırıldığını, Nouveau Roman'la birlikte romana yeni bir kalıp, yeni bir biçim geldiğini göstermektedir.

1.3.Nouveau Roman'ın Nesne Odaklı Dünyası

Nouveau Roman'ın kurucusu olarak görülen Grillet için geleneksel romana ait unsurlar modası geçmiş kavramlardı. Yani olay, kişiler, zaman ve mekân aslında romanın değişmemesine, sürekli aynı noktaya takılıp kalmasına neden olmaktaydı. klasik romanın yaptığı tam anlamıyla bu öğelere takılmaktı. Oysa

Grillet'e göre Nouveau Roman'da bunların hiçbirine yer yoktu (Şen, 1997, s.195). Bu nedenle Geleneksel Roman'ın *kişi* odaklı dünyası, Nouveau Roman'da *nesne* odaklı olarak yer değiştirmişti.

Nouveau Romancılar, Aydınlanma ile birlikte ön plana çıkan bireyin aklı ile dalga geçecek şekilde onu görmezden geliyor, dünyayı nesnelerin yönettiğine inanır şekilde romanlarında nesnelere ve onlara dair betimlemelere yer veriyorlardı. Bu durumun en önemli sebebi hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı'nda birey haklarının ihlal edilmesi, toplu ölümler, soykırım gibi sebeplerle insanın aslına romanın büyük dünyasında –istenildiği takdirde- ne denli küçük bir öğe olarak kalacağını göstermekti. Bu şekilde bir yöntemle Nouveau Romancılar aslında *parodi* yoluyla dalga geçiyor, bir nevi insan-nesne karşılaştırmasıyla dünyanın ne şekilde bir hal aldığını/alacağını göstermek istiyorlardı.

Nitekim Goldman (1999), Nouveau Roman'ı en *insancıl* roman türü olarak görür ve II. Dünya Savaşı'yla kötü deneyimler yaşayan insanın, dünyaya karşı *yabancılaşması*nın bir ürünü olduğunu söyler (Goldman, 1999, s.124).

Nouveau Roman'da nesnelerin ön plana çıkmasının bir başka nedeni de içerikten çok, biçimin önem kazanmasıdır. Butor (1964) yazarın her zaman içerik için özgür olduğunu, bu nedenle içeriğin bir önemi olmadığını, biçimin ise romana bir sınır çizeceğini söyler. Bu biçim de olay örgüsünün sadeleşmesi bir nevi yok olmasıyla kendisini parlatır. O halde olay örgüsünün yok olması, insanın yok olması, romanı çeşitli *şey*lerin/*detay*ların doldurmasıyla mümkün olmaktadır (Butor, 1964, s.9).

Nouveau Roman'ın önemli ismi Alain Robbe Grillet'in romanlarına bakıldığında nesnelerin kişi, zaman, mekân gibi öğelerden çok daha fazla ön plana çıktığı görülmekteydi. Hatta denilebilir ki nesneler, romanlarda sıkça baş harfi verilen ve kendisine bir kimlik kazandırılmayan kişilerden çok daha fazla kimlik sahibiydiler. Özellikle yazarın 1953 yılında yayımladığı *Les Gommes* (Silgiler) romanı geleneksel roman anlayışının insanı ön plana çıkarmasıyla büyük ölçüde dalga geçecek şekilde nesne betimlemeleriyle donatılmıştır. Romana konu olan cinayette adeta kişilerden çok, nesnelerin payı bulunmaktaydı (Ermağan, 2016, s.88-89).

1. 4. Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanı'nda "Şey"ler ve Nouveau Romana Dair Özellikler

Orhan Pamuk'un 2008 yılının Eylül ayında yayımlanan romanı *Masumiyet Müzesi*, zengin ve burjuva bir kahraman olan Kemal ile onun uzaktan akrabası olan Füsun'a karşı duyduğu aşk ve bu aşk ekseninde yaşanan olayların anlatıldığı önemli bir romandır. Romanın en önemli özelliği, aktarılan hikâyenin devamında gerçek hayata da taşınan bir müzesinin yapılması, böylec *gerçekçilik* payının üst düzeyde okura yaşatılmasıdır.

1975 yılından 2005 yılına değin uzanan hikâye; Nişantaşı'nda büyümüş, tekstil zengini bir aileden gelmiş Kemal Basmacı'nın bir gün sevgilisi Sibel'e Jenny Colon marka çanta hediye almak için Şanzelize Butik'e girmesi ve burada –sonradan öğreneceği üzere- uzaktan akrabası Füsun ile karşılaşmasıyla başlar. Füsun'a olan ilgisiyle birlikte ikili arasında doğan aşk, zamanla Kemal'in nişanlanması, Füsun'un üniversite sınavında başarısız olması gibi nedenlerle biter. Çünkü Füsun'un

Kemal'in nişanlanmasının ardından birden ailesiyle birlikte ortadan kaybolur. Bunun üzerine uzun bir süre aşk acısı yaşayan Kemal, Füsun'u bulduğunda ise o artık evlidir ve yeni bir yaşama adım atmıştır. Füsun'a olan aşkının bağlılık derecesini almasıyla Kemal bu aşktan vazgeçmez ve sadece onu görebilmek adına uzun yıllar –neredeyse her gece- Füsun'un ailesi ve eşiyle birlikte kaldığı eve akşam yemeklerine gider. Bu süreçte her gittiğinde Füsun'a ait bir şeyler alan Kemal, zamanla adeta onunla ilgili bir müze oluşturur. Romanın sonunda Füsun'un trafik kazasında yaşamını yitirmesinin ardından ise romancı Orhan Pamuk'a –ölmeden evvel- bu hikâyeyi romanlaştırmasını söyler (Pamuk, 2012).

Masumiyet Müzesi romanını okuru, romanda Kemal ile Füsun aşkına, veya daha doğru ifadelerle söylemek gerekirse Kemal'in Füsun'a karşı duyduğu tutkuya (nitekim Füsun'un Kemal'e karşı roman boyunca derin bir ilgisinin olduğunu görmek imkansızdır) romandaki *eşyalar* aracılığıyla tanık olur. Roman adeta eşyaların dile geldiği bir bağlılığın destanlaşmasını içermektedir. Pamuk romanda eşyaların yansıttığı güçlü bir gerçekçilik duygusu olduğunu, bunun da aslında eşyaların bir dönemi, belli bir zaman parçasını anlatma gücünden kaynaklandığını, *Masumiyet Müzesi*'nin okurun aklındaki gerçekliği güçlendirmesinin eşyalarla donatılmasıyla gerçekleştiğini dile getirir (www.gazeteciler.com, 2012).

Orhan Pamuk'un roman tarzı kullandığı tekniklerle birlikte Postmodern Roman kapsamına girmektedir. Nasıl ki Nouveau Roman, II. Dünya Savaşı'na ve onun oluşturduğu zihniyete bir tepki ile doğmuşsa; Postmodern Roman da modernizme ve modernizmin yarattığı bireye tepki olarak doğmuştur. Modern bireyin kendinden yola çıkan gerçekliğine karşın, Postmodern birey imgelerle oluşan bir gerçekliği savunur. Bir nevi Postmodernizm gerçekliği ele alarak yeniden kurgular. Bu nedenle Postmodern romanda merkezsizlik merkez olur. Roman tek bir mekân, tek bir konu, tek bir tarih, tek bir zaman üzerine kurgulanmaz. Çoklu bir bakış açısıyla konu ele alınır ve bu süreçte Modern Roman'ın yarattığı kimlikler neredeyse yok olur. Postmodern Roman'da birey her daim kaybettiği kimliğini aramak için oradan oraya sürüklenir (Narlı, 2009, s.125-126).

Nouveau Roman ile Postmodern Roman'ın en temel farkı, Nouveau Roman'ın II. Dünya Savaşı'yla birlikte yaratılan insan modeline yenik düşmesi, bireyi silikleştirmesi ve adeta büyük bir başkaldırı ile anlatıyı kurmasıdır. Oysa Postmodern Roman Modern Roman'a bu denli büyük bir başkaldırı göstermez; tam aksi olarak Modern Roman'la dalga geçecek bir başkaldırı sunar. O bireyi silik hale getirmektense bir girdap içerisinde sürekli olarak kendisini aramaya mahkûm eder.

Masumiyet Müzesi romanında Nouveau Roman'a dair en önemli özellik nesnelerin dile gelmesi, bireylerden çok daha fazla ön plana çıkmasıdır. Roman 83 bölümden oluşmaktadır ve bölümlere verilen isimlerde dahi nesnelerin ağırlığı hissedilmektedir: 21. Bölüm *Babamın Hikâyesi*: *İnci Küpeler,* 34. Bölüm *Uzaydaki Köpek Gibi* vb.

Masumiyet Müzesi'nin ilk bölümü olan *Hayatımın En Mutlu Anımış Bilmiyordum* bölümünde yazar romana Kemal ile Füsun'un Merhamet Apartmanı'nda seviştikleri sahne ile başlar. Bu sahnede

Füsun'un kulağından düşen küpe, bölümde yer alan aşk ve seksten çok daha fazla ön plana çıkar: (Pamuk, 2012, s.11)

"Füsun'un sıcaktan ve sevişmekten ter içinde kalmış omzunu öpmüş, onu arkadan yavaşça sarmış, içine girmiş ve sol kulağını hafiften ısırmıştım ki kulağına takılı küpe uzunca bir an sanki havada durdu ve sonra da kendiliğinden düştü."

Yine romanda Kemal ile Füsun'un tanışmalarını sağlayan şey de bir eşyadır. Kemal, sevgilisi Sibel için onun çok istediği Jenny Colon çantayı almak adına Şanzelize Butik'e girer ve burada Füsun'u görür (Pamuk, 2012, s.13-16). Jenny Colon çanta, Füsun'u görmesine bir vasıta olduğu gibi, aynı zamanda romanda Kemal, Sibel ve onlar gibi İstanbul'un zengin ve burjuva ailelerini de temsil etme aracıdır. Yani bir eşya aynı zamanda sadece kişiye dair anıları değil, belli bir kesimi ve o kesime ait gerçekliği de dile getiren bir nesne olma özelliğini taşımaktadır.

Masumiyet Müzesi'nin 9. bölümüne *F* adı verilmiştir (Pamuk, 2012, s.36). Bu bölümde Kemal ile Füsun'un Merhamet Apartmanı'nda ilk kez seviştiği gün anlatılmıştır. Bölüme verilen *F* adı aslında Füsun'un baş harfidir. Burada Nouveau Roman'ın bir özelliği olarak kahraman sadece adının baş harfiyle anılmıştır. Grillet'in *La Jalousie* eserinde de ana kahramanın A şeklinde anılması gibi, Füsun da F olarak yer bulmuştur. Yazar aslında roman boyunca adını verdiği kişinin, Kemal'le birlikte olduğu sahnede silikleştiğini göstermek adına bu tekniği kullanmıştır.

Orhan Pamuk, *Masumiyet Müzesi*'ni yazarken şeylerin sihrine inandığını ve romanı eşyalardan yola çıkarak yazdığını dile getirir. Pamuk'a göre Cumhuriyet'le birlikte eskiyi yıkmak isteyen kişiler eskiye dair kültürü, Osmanlı'nın izlerini de yıkmayı amaç edinmişlerdi.

Bu nedenle koleksiyonculuğa, biriktirmeye değer verilmiyordu (www.egoistokur.com, 2012). Oysa roman kahramanı Kemal, her ne kadar romanda Batı'yı simgelese de bu birikime değer veren biri olduğunu gösteriyordu.

Masumiyet Müzesi'nde eşyaların ön plana çıkışı, özellikle Kemal'in uzun bir arayışın ardından Füsun'u bulmasıyla başlar. Artık Evli olan Füsun'u bulduğunda ondan kopamayacağını düşünerek, onun ailesi ve eşiyle yaşadığı eve uzak bir akraba sıfatında her akşam yemeğe gelir. Geldiği bu yemeklerde de evden Füsun'a ait bir eşya alıp gider; aldığı eşyaları Füsun'la zamanında buluştuğu Merhamet Apartmanı'na taşır. Bu kimi zaman bir ayva rendesi, kimi zaman kapı kolu, kimi zaman Füsun'a ait bir rujdur. Kemal aldıkları belli olmasın diye onların yerine aileye sürekli hediyeler getirir. Onunki bir nevi sevdiğinden bir parça alıp onun yerine yeni şeyler koymaya dair yaptığı bir alışveriştir. Pamuk bu alışveriş sürecinde aşktan çok eşyaların ön plana çıkmasını sağlar. Kemal için artık Füsun'dan çok, Füsun'u hatırlatan eşyalar anlam kazanır. Nitekim romanın sonunda da Kemal'in Füsun'un Çukurcuma'daki evini bir müze yapması fikri eşyaların kazandığı anlamın en önemli tezahürüdür (Pamuk, 2012).

Sonuç

Orhan Pamuk'un 2012 yılında yayımlanan Masumiyet Müzesi romanı, yazarın postmodern teknikleri kullanması dolayısıyla her ne kadar postmodern bir roman olarak görülse de içerisinde Nouveau romana dair özelliklerin de ön plana çıktığı bir eserdir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Nouveau roman akımı eserde kahramanların silikleştiği, yerine eşya ve nesnelerin geçtiği, II. Dünya Savaşı'nın buhranlı durumunun romandaki unsurlara tesir ettiği bir akımdır. Dönem itibariyle böyle bir etki Masumiyet Müzesi'nde buhran anlamında olmamakla birlikte eserde Nouveau romancıların kullandığı bireyin silikleşmesi, eşyaların ön plana çıkarılması gibi birçok detay gözlemlenmektedir. Postmodern romanla benzerlikleri olan Nouveau roman Pamuk'un Masumiyet Müzesi romanında Kemal ve Füsun aşkının eşyalarla yaşanmasını, bireylerin silikleşmesini, eserin aktüel zamanındaki olayların ve kahramanların yaşamlarının eserde bu durumu gerekli kılmasını açıkça göstermektedir. Bu nedenle Masumiyet Müzesi romanı için Nouveau romanın önemli unsurlarını içerisinde barındıran bir dönem/süreç romanı da denilebilmektedir.

Kaynakça

Baldıran, G. (1990). Alain Robbe- Grillet 'nin Romanlarındaki Fantastik Tipler", S.Ü.Fen- Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi, Konya, Sayı: 5.

Butor, M. (1964). Essais sur le roman (Roman Üstüne Denemeler). Paris: Gallimard.

Clive, P. (2016). Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi. Alfa Yayınları. İstanbul.

Ermağan, E. A., (2016). Alain Robbe-Grillet'nin Silgiler Romanında Zaman ve Mekân Sarmalları, 2016, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (Nisan Özel Sayı 1), s.86-91

Goldmann, L. (1999), Aydınlanma Felsefesi, çev., Emre Aslan, Ankara: Doruk Yay.

Hongbin, D. (2017). Nouveau Roman and Postmodernism. 3rd International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science (ETMHS) pp.19-23

McNeill, W.H. (2015). Dünya Tarihi, çev.: Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.

Narlı, M. (2009). Postmodern Roman ve Modern Gerçekliğin Yitimi. Türkbilig 2009/18: 122- 132.

Pamuk, O. (2012). Masumiyet Müzesi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, J. (2003). Don Kişot'tan Bugüne Roman. İstanbul. İletişim Yayınları.

Ponting, C. (2016). Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi, İstanbul: Alfa Yayınları.

Şen, M. (1997). Robbe-Grillet'nin Silgiler'i ve Oedipus Öyküsü. S. Ü. Fen-Edebiyat Dergisi. S. 11: 195.

TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, Ankara.

https://egoistokur.com/orhan-pamuk-ruhum-ikiye-bolunmustu-simdi-birlesti/, 23.05.2012 (Erişim Tarihi: 24.10.2018)

http://www.gazeteciler.com/haber/orhan-pamuk-masumiyet-mzesini-anlatt/207927 , 26.04.2012 (Erişim Tarihi: 24.10.2018)

http//www.tdk.gov.tr (*Roman* kelimesinin tanımı; Erişim Tarihi: 10.10.2018)

24 OCAK KARARLARININ ÇALIŞMA HAYATI ÜZERİNE ETKİLERİ: 1980'DEN 1989 BAHAR EYLEMLERİNE

Dicle MEMİŞ

Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

24 Ocak kararları ekonomik ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen uygulamaları içermesi nedeniyle, Türkiye tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada 24 Ocak kararları ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra, bu kararların emek-sermaye açısından gerçekleştirdiği dönüşüm; ücretler, işsizlik ve sendikal faaliyetler özelinde ele alınmıştır. 24 Ocak kararlarının çalışma hayatına etkisinin özellikle bu kıstaslara göre ele alınmasının nedeni işçiyi ve işvereni etkileyen önemli unsurlar olmasıdır. Çalışma, 24 Ocak 1980'de kabul edilen kararlar ile başlayan ve 1989 Bahar Eylemlerine kadar süren dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın amacı 24 Ocak kararlarıyla başlayan sürecin, emek kesiminin haklarını kısıtlayıp, onları yoksullaştırırken, sermaye kesimini nasıl zenginleştirdiğini ortaya koymaktır. Çalışmada bu kararların çalışma hayatına etkisi, salt iktisadi boyutu yerine hem iktisadi hem sosyal boyutu ile ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, incelenen dönem ve kıstaslara göre 24 Ocak kararlarının özellikle emek kesiminin çalışma hayatını önemli derecede olumsuz etkilediği ve emek-sermaye açısından emek aleyhine bir dönüşüm gerçekleştirdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 24 Ocak kararları, 1980'li yıllarda çalışma hayatı, emek-sermaye dönüşümü.

THE EFFECTS of THE 24TH JANUARY DECISIONS on THE WORKING LIFE: FROM to 1980 TO 1989 SPRING ACTIONS

Abstract

The 24th January decisions have an important place in Turkey's history because they contain practices that deeply affect economic and social structuıre. In this study, after a general information on the 24th January decisions is given, the transformation carried out by these decisions in terms of labor-capital are taken into consideration specific to wages, unemployment and trade union activities. The reason that the effects of the 24th January decisions on the working life are taken into consideration especially according to these criteria is that they are important factors affecting the worker and the employer. The

study covers the period beginning with the decisions adopted on 24th January 1980 and lasting up to the 1989 Spring Acts. The aim of the study is to show how the process that started with the 24th January decisions enriched the segment of the capital while restricting the rights of the laborers and impoverishing them. In the study, the effects of these decisions on working life were handled with both economic and social dimensions instead of purely economic dimension. As a result of the study, according to the analyzed periods and criteria, it has been seen that the 24th January decisions had a significant negative impact on the working life of the labor force in particular, and carried out a transformation against labor in terms of labor-capital.

Key Words: The 24th January decisions, working life in the 1980's, the transformation of labor-capital.

Giriş

24 Ocak kararları ya da diğer isimleriyle "istikrar-uyum" politikaları olarak bilinen ekonomi uygulamaları Türkiye ekonomi tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllardan 1960'lı yıllara kadar devlet destekli bir ekonomi modeli benimsemiştir. 1960'lı yıllarla birlikte ise ithal ikameci politikalar uygulanmaya başlamıştır. İthal ikameci politikalar 1970'lerin sonuna kadar sürmüştür. 1970'li yılların sonunda tüm dünyada yaşanan krizlerle birlikte Türkiye de ağır bir ekonomik bunalıma girmiştir. 24 Ocak kararları ise bu ekonomik bunalımdan çıkış için kabul edilen bir dizi ekonomi politikasını içermekteydi. Bu kararlar ile uygulanacak ekonomi politikaları Türkiye'de daha önce uygulanmamış politikalardır. 24 Ocak kararları ile ithal ikameye dayalı politikaların yerini ihracata dayalı büyüme politikaları almıştır.

24 Ocak kararları dışa açılmaya yönelik politikaları uygularken çalışma hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. 1980'li yıllarda kabul edilen kararlar sonrasında 12 Eylül darbesi ve Anavatan Partisi (ANAP) Hükümetinin emek kesimine olan tutumları 1980'li yıllar boyunca emek kesiminin haklarını geriletmiştir. Bu geriletme 24 Ocak kararlarının amaçlarını gerçekleştirmek için bizzat hükümet politikası olarak kullanılmıştır. Emek kesiminin hakları kabul edilen 1982 Anayasası ve 2821, 2822 sayılı çalışma yasalarıyla da büyük ölçüde kısıtlanmıştır. En temel işçi haklarından olan sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev hakkı önemli ölçüde kısıtlanmıştır.

Özellikle 12 Eylül yönetimi ve sonrasında Turgut Özal hükümetinin emek kesimine karşı yürüttüğü politikalar, emek-sermaye ilişkilerini sermaye lehine çevirmiştir. 24 Ocak kararları amaçlarını gerçekleştirirken işçi haklarını yok etme yolunu seçmiştir ve amaçların yükü emek kesiminin üzerine yıkılmıştır. Böylece 24 Ocak kararları ile başlayan süreçte, çalışma hayatında özellikle ücretiyle geçinen emek kesimi açısından hak kayıpları yaşanmıştır.

24 Ocak kararları ile birlikte ülkemizde sadece ekonomide yeni bir dönüşüm yaşanmamış, toplumsal, sosyal ve hukuksal olarak da önemli değişimler yaşanmıştır.

24 Ocak Kararlarının Amaçları Ve Uygulanan Ekonomi Politikaları

24 Ocak kararları Türkiye ekonomisinde daha önce uygulanmamış politikaları içermektedir. Türkiye'de bu yeni yönelişin arkasındaki teorik-ideolojik nedenler ise şöyle sıralanabilir: (Başkaya, 2015: 207-208): Yeni muhafazakâr ekonomik yaklaşımların itibar kazanması, çok uluslu şirketlerin ve ileri kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelere dönük stratejilerindeki değişiklik, 1970'li yıllarda dışa dönük politika izleyen bazı ülkelerin başarısı, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, OECD, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) gibi kuruluşların baskısı. Tüm bu nedenlerin etkisinde 24 Ocak kararları kabul edilmiştir

1980'de ABD'de başlayan ve İngiltere'ye sıçrayan, Türkiye için yeni olan serbestleşme hareketi, ekonomik bunalım yaşayan, borç ödeyemez duruma düşen gelişmekte olan ülkelere yönelik IMF ve Dünya Bankası tarafından "İhracata Dönük Büyüme İçin Serbestleşme" modeline dönüştürülmüş ve borç tuzağındaki birçok gelişmekte olan ülkeye de önerilmiş ve uygulanmıştır (Kazgan, 2009: 119).

Bu ülkeler arasında Türkiye, önerilen istikrar önlemlerine en bağlı olan ülkelerdendir ve Türkiye standart istikrar paketlerinin başarısını kanıtlayan en önemli örnek olarak sunulmuştur (Pamuk, 2015: 266). 24 Ocak kararları bu sadık kalma başarısını dönemin askeri rejimine, kısıtlayıcı Anayasa ve çalışma yasalarına, emek kesiminin haklarının yok edilip yoksullaştırılmasına borçludur.

1979 yılında yaşanan ekonomik bunalımdan çıkış için özellikle IMF ve Dünya Bankası önerisiyle kabul edilen 24 Ocak kararlarının kısa vadeli amaçları; dış ödeme güçlüğünü acil olarak aşmak, enflasyonun hızını düşürmek, atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi, işsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması olarak özetlenebilir (Şahin, 2009: 191). Bu sorunlar aynı zamanda yaşanan bunalımın ana nedeni olarak kabul edilmiştir. 24 Ocak kararları ile dışa açılmayı gerçekleştirilebilmek için ihracatı artırmak dönemin en önemli politikası olmuştur. Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi için; reel devalüasyonlar yapılması, döviz piyasası ve sermaye girişleri serbestleşmesi, ekonomide devlet müdahalesinin kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi ve kamu dengesi, faiz oranlarının serbestleşmesi ve negatif faiz uygulamasından vazgeçilmesi, reel ücretlerin-maaşların düşürülmesi ve tarım fiyatlarının baskı altına alınması gerekmekteydi (Kazgan, 2009: 128-131). Bu politikalarla birlikte ülke ekonomisi dışa açılacak ve uluslararası ekonomiye uyumlu hale getirilecekti. 24 Ocak kararları ile başlayan ihracatı artırma ve dışa açılma politikaları için ilk olarak dönem boyunca Türk parasının değeri düşürülmüştür. Böylece yapılan devalüasyonların ardından ihracata teşvik ve vergi iadeleri dönemin en önemli politikalarından olmuştur. Yapılan bu uygulamalarla ihracatta bir gelişme sağlanmıştır. 1983'te 5 milyar dolar olan ihracat gelirleri, 1989'da 11 milyon dolara yükselmiştir (TUİK, www.tuik.gov.tr). Dönemin ihracat artışları incelendiğinde verilen teşviklerin çoğu ihracat firması tarafından kötüye kullanıldığı görülmektedir. "Hayali ihracat" olarak adlandırılan bu durum ihracat artışlarının sanıldığı gibi büyük oranda olmadığını göstermektedir. Yürütülen politikalar ücretiyle geçinen kesimi yoksullaştırarak ihracat yapan sermaye kesiminin zenginliğini artırmıştır. İhracatın yapısına bakıldığında da tarım ürünlerinin payı azalmıştır böylece üretici köylü de gelir kaybına uğramıştır. Dönem boyunca sanayi mallarının ihracatı teşvik edilmiştir. İhraç ürünleri içerisinde

sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36 iken, bu oran 1987'de %79'a kadar yükselmiştir (Petrol-İş, 1988: 29). Sanayi ürünleri içinde ise tekstil gibi emeğin en ucuz olduğu sektörlerin payı artmıştır. Ülkede başarılı ve kalıcı bir ihracat sıçraması yapabilmek için; reel ücretleri döviz cinsinden düşürmek ve ihracata kaynak aktaran sübvansiyon uygulamak gerekli görülmüştür. 1980 sonrasında birlikte uygulanan bu iki politika da gelir dağılımını emek gelirleri aleyhine bozmuştur (Boratav, 1985: 236). Özetle ihraç edilen sanayi ürünlerinin fiyatı düşük tutularak yapılan bu ihracatın bedeli, ücretlilere ödetilmiştir.

Enflasyon oranları bir ülke ekonomisi ve gelişimi hakkında bilgi alabileceğimiz önemli göstergelerdendir. 1980'lerde enflasyon oranları oldukça yüksek seyrederek dönemin önemli sorunlarının başında gelmiştir. 1980'de TÜFE'de %100'ün üstünde TEFE'de ise %90 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlar 1983 yılına kadar düşürülürken 1984'ten sonra tekrar yükselmeye başlamış ve 1989'da hem TEFE hem de TÜFE'de %60'ların üzerine çıkmıştır (TÜİK, www.tüik.gov.tr). Özellikle ANAP Hükümeti döneminde enflasyonun düşürülememesi hükümetin bu konudaki tavrını ortaya koymaktadır. Türkiye için, 1980'li yıllar emekçiler için büyük kayıp yılları olmuştur ancak büyük sermayedarlar için tam aksine altın yıllar olmuştur. Emekçinin cebinden çıkan gelir, sermayedarın cebine kar olarak girmiştir.

Devlet, gelirin yeniden dağıtımını vergiler ile düzenleyerek toplumda adaleti sağlayabileceği gibi adaletsizliği de yol açabilir.

1980'li yıllarda uygulanan vergi politikalarıyla, ücretlilerin üzerindeki yük artırılmış ve ücretiyle geçinen kesim yoksullaştırılmıştır. 24 Ocak kararları ile uygulanan vergi politikası araçları ise; ihracata yönelik mali teşvikler, kurumlar ve gelir vergileri içine sokulan yeni bağışıklık mekanizmaları, Katma Değer Vergisine (KDV) geçilmesi, genişletilen fon sisteminin prim teşviklerinin kullanılması ve vergi-dışı mali teşvik olarak düşük faizli kredi desteğiyle uygulanması, işçilerin ve tüm emekçilerin, kırsal ve kentsel üreticilerin gelirlerini gerçek olarak gerileterek iç pazarı daraltma ve dışa açılmayı zorlama; bu politika ise, çalışan kesimleri mali yüklerinin artırılması, gerçek ücretlerin geriletilmesi, taban fiyatların kırsal kesimin gelirini azaltacak şekilde belirlenmesi yollarıyla uygulanmıştır (Petrol-İş, 1989: 47). Özellikle tüketim mallarından alınan KDV, ücretinin tamamını tüketen emekçi kesimden daha fazla vergi alınmasına neden olmuştur. KDV ile sermaye kesiminin vergi yükü hafifletilmiş, özel tüketim kısılmıştır.

24 Ocakla asıl amaçlanan; yeni bir birikim modeli oluşturmak, sermaye-emek ilişkilerinin yeniden yapılanmasını sağlamak, çalışanların ekonomik-demokratik haklarını büyük ölçüde kısıtlamak, çalışma yaşamını daha çok baskıcı bir hale sokmaktı (Sönmez, 1982: 280). Özellikle UNIDO, IMF, Dünya Bankası tarafından ısrarla önerilen bu stratejiden beklenen kısaca şudur; ileri kapitalist ülkelerin kullandıkları bir kısım hafif sanayi ürünlerinin ve daha çok emek gücü isteyen (gıda, ev eşyası, hazır giyim vb.) ucuza sağlamaktı (Başkaya, 2015: 226). Dönem boyunca uygulanan politikalarla bu amaçlara çoğunlukla ulaşılmıştır. Aslında dünya pazarının daraldığı, korumacı eğilimlerin yaygınlaştığı, sanayileşmiş ülkelerde deflasyonist politikaların geçerli olduğu bir ortamda, geç sanayileşen ülkelere

dışa dönük model önermek, özellikle bu ülkelerin emekçilerini birbirlerine karşı kışkırtmak ve emek kesimini yoksullaştırmak anlamına gelmektedir (Başkaya, 2005: 136-137). "Dışa açılmak" yerine "dışa saçılmak" tanımına daha uygun düşen 1980'li yılların ekonomi politikaları, Türkiye kapitalizmini dış dünyayla tanıştırmış, toplumun özellikle dar gelirli kesimlerine 10 yıl boyunca yüklediği sıkıntılar karşılığında, sağlam, üretken, dünya sıralamalarında öne fırlamış, yeni teknolojiler, yeni ürünlerle donanımlı bir ekonomik yapı, refah dolu bir toplum oluşturamamıştır (Sönmez, 1992: 100). Kısacası bu dönem, üretimin değil dış satımın teşvik edildiği, para politikalarının önem kazandığı, sermaye girişinin serbestleştiği, buna karşın borçların arttığı, enflasyon ve işsizlik sorununun büyüdüğü ve ekonomik krizlerin de eksik olmadığı bir dönem olmuştur (Koray ve Çelik, 2007: 267-268).

24 Ocak Kararlarının İşsizlik Üzerine Etkisi

İş sahibi olma bireyin günlük hayattaki en önemli amaçlarından biridir. İşsizlik ciddi boyutları olan bir hastalıktır. 1970'lerin sonlarından itibaren yaşanan durgunlukla beraber büyük bir işsizlik sorunu başlamıştır. Böylece işsizlik 1980'lerin en büyük problemlerinden biri olmuştur. Kalkınma bakanlığının verilerine göre; 1980 yılında 15 milyonu aşan işgücünden 1 milyonun üstündeki kesim işsizken, dönem sonunda 18 milyonun üzerindeki işgücünün 1 buçuk milyonu işsizdir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 231).

Tablo 1: 1980-1989 Türkiye'de İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranları
1980	8,6
1981	7,6
1982	7,5
1983	8,2
1984	8,1
1985	7,6
1986	8,4
1987	8,8
1988	8,4
1989	9,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2012: 231.

Tablo 1'den de görülebileceği gibi, 1980'li yıllarda ülkemizde işsizlik oranları genel itibariyle %8'in üzerinde seyretmiştir. Bu rakamlar dönemin ciddi sorunlarından birinin de işsizlik olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu verilerin dönemin gerçek işsizliğini yansıtmadığı düşünülmektedir. İşsizliğin tanımı ve hesaplanması konusunda farklı yöntemlerin kullanılmasını gerçeğe en yakın olan verilerin elde edilmesini zorlaştırmıştır. İşsizlik konusunda açıklanan rakamlar kurumdan kuruma farklılık göstermektedir. Ancak güvenilir veriler elde edilebilecek bir kurum olan İş ve İşçi Bulma Kurumunun verileridir. Bu kuruma iş bulmak için başvuranların sayısı ekonomik bunalım yıllarında hızla azalmıştır. 1980 öncesinde birikimli başvuranlar sayısı, yıllık 800 bin dolayında, 1980'li yıllarda 500 bin dolayına inmiş, daha sonra yeniden artmıştır (Kepenek, 1987: 76). İş bulma umudunun düşük olması sadece ekonomik boyutları olan bir sorun değildir. Aynı zamanda hem psikolojik hem de sosyolojik boyutları olan bir sorundur. İnsanların tek geçim kaynağı olan ücretten yoksun kalmaları ve hatta bu ücrete erişim için iş bulma umudunun kalmaması onları her açıdan olumsuz etkilemektedir.

Dönem boyunca işsizlik sorununa çözüm bulunamamasında en önemli nedenlerden biri de işsizliğin "sorun" olarak görülmemesi olmuştur. Özellikle Özal Hükümetinin iktidara gelmesinden sonra da işsizlik sorunu devam etmesinin arkasında yatan neden budur. Ekonomiyi dışa açma gibi tek bir amaca odaklanmak, ülkenin emek kesiminin problemlerinin görülmemesine neden olmuştur.

24 Ocak Kararlarının Ücret Ve Maaşlara Etkisi

Ücret; emeğin karşılığıdır ve ücretiyle geçinenler için hayati bir önem taşımaktadır. Ücret işgücünün fiyatıdır.

Ekonomik sistemlerde bu fiyatın, piyasada arz ve talebe göre belirlenmesinin ne derece doğru olduğu hep tartışmalı olmuştur. Türkiye'de 24 Ocak kararlarının benimsediği liberal ekonomi anlayışı ile ücretin de piyasada oluşan arz-talebe göre belirlenmesinin önü açılmıştır. Böylece işgücünün arzı talebinden fazla ise fiyatı yani ücretler düşecektir.

1980'li yılların en çok konuşulan konularından biri ücretlerdeki gerileme olmuştur. Boratav'a göre de 1980'li yıllarda Türkiye burjuvazisinin ücretlerle ilgili stratejisi, Türkiye'yi "düşük ücretli" bir ekonomiye dönüştürerek, dünya kapitalist sistemi ile bu konuda bütünleşmekti (Boratav, 1991: 39). Ücretler 1960'lı yıllarda Anayasa ve çalışma yasalarının sağladığı toplu pazarlık ve güçlü sendikacılıkla birlikte önceki dönemlere kıyasla yükselmiştir. 1970'lerin sonunda ise ülkemizde yaşanan ekonomik bunalımın önemli bir nedeni olarak artan ücretler gösterilmiştir. Bu nedenle de bunalımdan çıkış için önerilen 24 Ocak kararları ücretleri düşürmeli, işçi haklarını kısıtlamalıydı (Sönmez, 1984). Bu amaçların uygulanmasını kolaylaştırmaya yönelik 24 Ocak kararlarının ardından 12 Eylül darbesi yapılmıştır. 12 Eylül darbesinden sonra askeri yönetim toplu pazarlık sürecine müdahale ederek Yüksek Hakem Kurulu oluşturulmuş ve toplu sözleşmelerinin yapılması bu kurulun öncülüğüne bırakılmıştır. Ücretler toplu iş sözleşmelerindeki en önemli konulardandır biridir. Dönem boyu enflasyon oranları oldukça yüksek olduğu için ücret artışlarının bu oran göz önüne alınarak yapılması gerekmiştir. Hem

askeri yönetim hem de daha sonrasında göreve başlayan ANAP Hükümeti ücret artış oranlarının enflasyon oranının üzerinde belirleneceğini belirtmiştir. Ancak imzalanan toplu sözleşmelerde ücret artışları enflasyon oranının altında kalmıştır. Böylece ücretiyle geçinen kesimin satın alım gücü gerilemiştir. Enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi, ücretlerin düşük kalması ve işsizliğin yaygın olması ücretlileri oldukça yoksullaştırmıştır. Yapılan sözleşmelerde ücretlerle birlikte sosyal ödenekler de kayba uğramıştır.

1980'li yıllar sadece işçi açısından değil memurlar açısından da önemli ücret kayıplarının yaşandığı yıllar olmuştur. Memur maaşları daha önce görülmemiş bir şekilde kayba uğrarken memurların sendikal hakları da kısıtlı olduğu için bu hakların geri kazanılması çok daha zor olmuştur.Gerçek ücret ve maaşların 1980'li yıllarda izlediği seyre bakıldığında, 24 Ocak kararları ile alınan ücret politikasına tam uygun olduğu görülmektedir. Gerçek ücretler 1980'lerde oldukça azaltılmıştır; eğer 1976'nın en yüksek düzeyi=100 alınırsa, 1988'de elde edilen gerçek ücret bu düzeyin %38,6'sına düşmüş; eğer bir bunalım yılı olan 1979 gerçek ücret düzeyi=100 alınırsa, 1988'de varılan nokta bu düzeyin %49,4'ü düzeyindedir; yani ücretlerin alım gücünün, on yıl öncesinin yarısından da az olduğu görülecektir (Kepenek ve Yentürk, 2009: 506).

Ücret aynı zamanda, bölüşüm ilişkilerinde ortaya çıkan gelirden emeğin aldığı paydır. Ekonomide elde edilen gelirin bölüşümü ülkenin refahı, adaleti, kalkınması hakkında bize önemli bilgiler verir. 1980'li yıllar boyunca bölüşüm ilişkilerinde sermaye lehine büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bölüşüm ilişkilerinin emek ve üretici köylü aleyhine gelişmesi 24 Ocak kararları ve sonrasında yönetime gelen ANAP Hükümetinin emek kesimine olan tutumunu ortaya koymaktadır. 1980'li yıllarda ihracatın artmasıyla birlikte milli gelirde artışlar meydana gelmiştir. Artan bu milli gelirden ücretlinin aldığı pay azalırken özellikle büyük sermaye kesiminin geliri (kar) artmıştır (Petrol-İş, 1987). 1983, 100 kabul edildiğinde 1988'de kişi başı ulusal gelir 1988'de 122,4 olurken, gerçek ücretler 52,5'e düşmüştür (Petrol-İş, 1989: 237). 1980'lerden itibaren ücretlerin genel giderler içindeki payı da sürekli azalmıştır. KİT genel giderleri içindeki ücret payları 1972'de %25 iken, 1983'te %15'e düşmüştür. DİE (TÜİK) İmalat Sanayi verilerine göre; imalat sanayiinde ücretlerin değişim oranları; 1980'de %67,6 iken, 1982 ve 1983'te %29'lara ve 1986'da %32,8'e kadar gerilemiştir (TÜİK, 2012: 264).

Boratav'a göre de 1980'li "liberal" yıllar, devlet politikaları aracılığıyla sınıf dengelerinin emek aleyhine, sermaye lehine döndüğü ve bu nedenle sermaye için "yüksek karlı" olan yıllar olmuştur (Boratav, 1991: 39). Bunların bir kanıtı olarak 1983 yılında 500 Türk işletmesinin karları %50 oranında artmıştır.

Petrol-İş Sendikasının yaptığı bir araştırmaya göre; 1980'liyıllarda 500 firmanın, 1982 yılı 100 olarak kabul edildiğinde bilanço kar artış endeksi şu şekildedir; 1983'te 150. 1984'te 312, 1985'te 633, 1986'da 696, 1987'de 1.250 ve 1988'de ise 1.955'tir (Petrol-İş, 1989:219). Türkiye'de 1980'li yıllar boyunca gelir dağılımının eşitsiz olduğunu Süleyman Özmucur'un çalışmaları da destekler niteliktedir. Yapmış olduğu çalışmalarda Türkiye'nin karşılaştırılan birçok ülkeden daha eşitsiz bir gelir dağılımına sahip

olduğu görülmektedir. Yine çalışmalarda dönem boyunca özellikle özel kesim firmalarının enflasyondan olumlu etkilenerek karlarını artırdığı da görülmektedir (Özmucur, 1996: 12-43).

24 Ocak kararları ile işçilerden istenenler şu şekilde özetlenebilir; üretimi artırmak için daha çok çalışmak, maliyetlerin düşürülebilmesi için daha ucuza ve daha yoğun bir şekilde çalışmak, piyasada mal ve hizmetlere aşırı talep olmasını önlemek için daha az ücret almak daha azla yetinmek (Koç, 1982: 17).

24 Ocak Kararlarının Sendikal Faaliyetlere Etkisi

1980'li yıllarla hayatımıza giren 24 Ocak kararları ekonomide liberalleşmeyi savunurken, sendikal alanda büyük bir kısıtlamayı beraberinde getirmiştir. Bu kararlar kendinden önceki dönemde ilerlemeye geçen işçi haklarını, sendikacılığı kısıtlamaya yönelik uygulamalar getirmiştir. 1960'lı yıllarda hem 1961 Anayasası hem de 274 ve 275 sayılı çalışma yasaları ile işçiler ve işçi sendikaları önemli haklar elde etmiştir. 1970'lerin sonunda yaşanan bunalımın nedeni sendikacıların ve işçi haklarının gelişimi olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle 24 Ocak istikrar önlemleri altında kabul edilen ekonomik politikaların uygulanabilmesi için tüm demokratik özgürlüklerin kısıtlanması gerektiği öne sürülerek özellikle sendikaların üzerine gidilmiş, bu dönem boyunca işçi hakları olabildiğince kısıtlanmıştır (Özveri, 1993: 49). Bu amaca yönelik 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe yapılmış ve bu askeri darbeyle, sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Özellikle dönemin güçlü işçi konfederasyonu olan Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kapatılmış, yöneticileri uzun süren bir yargılama süreci yaşamıştır.

12 Eylül darbesiyle birlikte faaliyetine devam tek büyük işçi kuruluşu Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) olmuştur. Türk-İş'in kurulduğu yıllardan itibaren işçi hareketinde ılımlı, hükümete yakın bir politika anlayışıyla hareket etmesi nedeniyle 1980'li yıllar en büyük işçi konfederasyonu olarak, işçiler sendikal haklarını kullanarak haklarını geliştirememişlerdir.

1980'li yıllarla birlikte işçilerin sendikalara bakış açısı da değişmiştir. 1980 sonrasında sendikaların ve sendikacıların eksiklikleri ve hataları, birçok işçinin ve genel olarak işçi tabanının sendikal harekete olan güvenini sarsmıştır (Koç, 1991: 52). İşçiler darbe sonrası sendikalarını yeterince savunamamış, sendikalar da işçilere gerekli bilgileri verememiştir. 24 Ocak kararları ve ANAP Hükümetinin isteği de tam olarak budur; işçilerin sendikalara olan güvenini sarsarak onları sendikasızlaştırmak. Yine de işçiler, sendikasızlığın çok daha kötü olduğunu bildikleri için sendikalardan tümüyle uzaklaşmamıştır.

Sendika üye sayıları sendikaların gücü ve yetkisi açısından önemli göstergelerdir. Sendikalaşma oranlarının hesaplanmasında birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Bakanlık sendikalaşma oranını sendikalı işçi sayısını sigortalı işçi sayısına oranlayarak bulmaktadır ve bu yöntem tamamen kendine özgüdür (Çelik ve Lordoğlu, 2006: 16-17).

Tablo 2: Yıllara Göre Sendika Üye Sayısı ve Sendikalaşma Oranları

Yıllar	Üye sayısı	Sendikalaşma oranı
1984 Ocak	1.247.744	53.85
1984 Temmuz	1.422.271	55.70
1985 Ocak	1.594.577	61.54
1985 Temmuz	1.828.471	64.85
1986 Ocak	1.937.120	63.75
1986 Temmuz	1.953.892	63.53
1987 Ocak	1.977.066	62.85
1987 Temmuz	2.044.797	62.56
1988 Ocak	2.120.667	63.21
1988 Temmuz	2.227.029	63.93
1989 Ocak	2.277.898	64.60
1989 Temmuz	1.834.969	51.48

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, 1994: 110.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) açıkladığı bu rakamlar dönem boyunca eleştirilere maruz kalmıştır. Tabloya bakıldığında sendikalaşma oranının genellikle %60'ın üzerinde seyrettiği görülmektedir. Rakamların gerçek sendikalaşma oranlarını yansıtmadığı düşünülmektedir ve yapılan çeşitli araştırmalarla bu oranların çok daha düşük olduğu görülmüştür. Dönemin Petrol-İş Sendikasının, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve ÇSGB verilerine göre yaptığı araştırma sonucunda sendikalaşma oranları; 1984'te %9,5, 1985'te %11,9, 1986'da %12,3, 1987'de %15, 1988'de %13,5 ve 1989'da %11 olarak belirlenmiştir (Petrol-İş, 1990: 365). Çelik ve Lordoğlu'nun yaptığı bir hesaplamaya göre ise sendikalaşma oranları 1986'da %46,9, 1987'de %49,8, 1988'de %45,7 ve 1989'da %42,2'dir (Çelik ve Lordoğlu, 2006: 20). Bu hesaplamada toplam ücretliler yerine SSK'lı işçi sayısı dikkate alınmış, kayıt dışı sektör ve kamu görevlileri kapsam dışı bırakılmıştır (Çelik ve Lordoğlu, 2006: 20). Böylece daha gerçekçi rakamlar elde edilmiştir.

24 Ocak kararlarının desteklediği 12 Eylül darbesinin sendikalara indirdiği ağır darbeler ve sonrasında kabul edilen 1982 Anayasası ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikal faaliyetler kısıtlanmaya devam etmiştir. Sendikalar kanunu ile sendika özgürlüğü olabildiğince sınırlandırılmış, bağımsız sendikaların kurulması, faaliyet yapması neredeyse imkânsızlaştırılmış, işçi sendikacılığı uzlaşmacı, uysal ve hükümetle paralel görüşleri olan Türk-İş tekeline bırakılmak istenmiştir (Güzel, 2007: 128). Böylece hak kaybına uğrayan çalışanların hak ve menfaatlerini koruması ve geliştirmesi mümkün olmamıştır. Özellikle Türk-İş yürüttüğü ılımlı politikayla hem darbe yönetimine hem de ANAP Hükümetine yakın olmuş, kaybedilen hakların kısa sürede düzeltileceği umudunu taşımıştır. Ancak önce 1982 Anayasası tasarısı sonra 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve ANAP Hükümetinin sendikalara yönelik olumsuz tavrı ile Türk-İş bu iyimser tutumunda yanıldığını görmüştür.

Sendikaların çoğu ve Türk-İş, 24 Ocak kararları ile girilen süreci anlamakta güçlük çekmiştir. Özellikle dönemin en önemli işçi kuruluşu olan Türk-İş'in 12 Eylül darbesinden sonra sendikaların kapatılmasına tepkisiz kalmasının arkasında yatan neden sadece sol düşünceye yakın sendikaların zarar göreceğini düşünmesidir (Koç, 1995). Ancak düşünüldüğü gibi olmadığını, 24 Ocakla başlayan sürecin aslında sendikal hareketin özüne yönelik olduğunu ilk olarak 1982 Anayasa tasarısıyla anlamıştır. Türk-İş hak arayışlarında hep temkinli yaklaşmış, hükümetten isteklerde bulunmuştur ancak hükümet bu isteklere olumlu cevap vermemiştir ve sermaye yanlısı tavrını sürdürmüştür. Bütün bunlar karşısında işçilerin büyük isteği ve desteğiyle Türk-İş tavır değişikliğine gitmiş ve 1980'lerin ortasında itibaren sendikal faaliyetlere hız vermiştir. Dönem boyu yapılan eylemlerle sendikaların işçileri yönlendirmesinden çok işçiler sendikaları yönlendirdiği kanısına varılabilir.

Sendikal hareketin kısıtlanmasında başka politikalar ise sendikasızlaştırma ve depolitizasyon politikasıdır. Sendikasızlaştırma: "Yasal düzenlemeler ve işverenlerin tutumlarına bağlı olarak sendikalaşma hakkının kullanılmasının engellenmesi, başka bir ifade ile sendika üye sayılarının azal(tıl)masıdır." (Mahiroğulları, 2001: 138). Sendikasızlaştırma iktidarca resmi bir politika olarak uygulanmıştır. Dayanışma aidatı, sendikalara getirilen devlet denetimleri, sözleşmeli personel yasası ile bazı çalışanların sendikalara üyeliğinin yasaklanması, serbest bölgelerde çalışan işçilerin grev, toplu pazarlık haklarının olmaması, YHK, kamu işveren sendikalarının TİSK'e bağlanması, geçici, taşeron işçiler, grup sözleşmeleri vb. gibi birçok sendikasızlaştırma politikası uygulanmıştır (Petrol-İş, 1987: 270). Sendikasızlaştırmanın en somut örneklerinden biri 1985 yılında KİT'lerde sözleşmeli personel çalıştırılmasıdır. Sözleşmeli personel, belirli bir sözleşme ile teşebbüste çalışan; işçi ve memur statüsünde olmayan personeldir. 1980'lerde ortaya çıkan sözleşmeli personel, özel hukuk alanında yeni bir sözleşme olarak hazırlanan özel nitelikli hizmet sözleşmesine göre çalışacaklardı, yine bu çalışanlar memur ve işçilerin yararlandıkları hiçbir haktan ve sosyal güvenlikten yararlanamayacaklardı (Petrol-İş, 1987: 271). Sendikaların siyasetten uzaklaştırılması, onların politikadan soyutlanması en büyük depolitizasyondur. 1980'li yıllarda hem Anayasa hem de Sendikalar Yasası ile sendikaların siyasi ilişkiler kurması yasaklanmıştır (Tokol, 2005: 225). Böylece sendikaların gücü depolitizasyon politikaları ile azaltılmıştır.

1982 Anayasasının ve onu izleyen çalışma mevzuatının işgücü piyasalarının işleyişini emek aleyhine dönüştürmek amacıyla oluşturulan tüm ögeleri hükümet tarafından kullanılmış; ayrıca ANAP iktidarı dönemin sendika hareketinin yapısındaki zaafları ve zayıflıkları etkili bir biçimde sömürebilmiştir (Boratav, 2008: 152). Ekonomide liberal politikaları savunanlar sendikal faaliyetler açısından ülkede tam tersi bir politika yürütmüşlerdir.

Özellikle işçi hak ve özgürlüklerini kısıtlayarak, ekonomiyi dışa açmak, ülkedeki emekçi kesimin menfaatlerini düşünmeden hareket etmek ülke ekonomisini dışa açmaktan çok bir nevi sömürgeye açmak anlamına gelmektedir. 24 Ocak kararları ile başlayan demokratik olmayan koşullarda yapılan uygulamalar sendikaların etkinliğini azaltmaya, hatta yok etmeye yönelik olmuştur. Böylece sendikaların kapatılması sendikal hakların gelişimini kısıtlarken, sendikal hakların kısıtlanması da sendikaların gelişimini engellemiştir ve bu sürecin sendikalar üzerindeki olumsuz etkisi birbirini besleyerek devam etmiştir.

24 Ocak Kararlarının Toplu Pazarlık Ve Toplu İş Sözleşmelerine Etkisi

Toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesi hak menfaatleri ileri taşıma niteliğine sahip temel işçi haklarındandır. Toplu iş sözleşmelerinde amaç, emek ve diğer faktör gelirleri arasında, uyumlu bir dengenin sağlanmasıdır (Türk-İş, 1982: 72). 24 Ocak kararlarından önceki dönemde sendikaların gücü ile toplu iş sözleşmelerinde birçok hak elde edilmiş ve menfaatler artırılmıştır. 1979 bunalımından çıkış için kabul edilen, dışa açılmayı teşvik eden ekonomi politikaları bunalımın nedeni olarak görülen işçi haklarından toplu iş sözleşmeleri de olumsuz etkilenmiştir.

Ekonomik kriz, artan enflasyon, işçilerin grevleri bu dönemi oldukça sıkıntılı bir dönem haline getirmişken, 1980 yılı başında birçok işçi toplu iş sözleşmesinin yenilenmesini beklemekteydi. 24 Ocak kararları ile ücretlerin düşürülmesi, toplu iş sözleşmelerindeki ücret artışlarının kontrol altına alınması gerektiği görüşü benimsenmiştir. Bu nedenle 12 Eylül darbesi ile toplu iş sözleşmelerinin imzalanması YHK öncülüğüne bırakılmıştır. YHK darbe yönetimi sürecinde görev yapacak bir kurul olarak göreve başlamıştır ancak sivil yönetime geçilmesine rağmen YHK görevine devam etmiştir. YHK'nın imzaladığı sözleşmeler özellikle ücret artışları konusunda işçilerin aleyhine olmuştur. 1989 Bahar Eylemlerine kadar imzalanan sözleşmelerde ücret artışları enflasyon oranının altında kalmış bu da çalışanların gerçek ücretlerinin düşmesine ve alım güçlerinin zayıflamasına neden olmuştur. Toplu iş sözleşmeleri ile verilen zamlar; 1980'de %70-80, 1981'de %10 + 3000 TL, 1982'de %15 + 3000 TL, 1983'te %20 + 1500 TL'dir. 1984 yılında TEFE ve TÜFE'de enflasyon oranı %40'ın üzerinde iken, YHK ücret zammı oranları %25+2000 TL olarak belirlenmiştir ve ücret zammı %29 oranında gerçekleşmiştir (Petrol-İş, 1989: 270). Bu da ücretlerin enflasyon karşısında eridiğini göstermektedir. 1985 yılında da YHK işlevi devam etmiştir. Toplu iş sözleşmelerindeki ücret zamları enflasyonun altında kalmayı sürdürmüştür. 1985 yılında TEFE'de %43, TÜFE'de %50'lerde olan enflasyon oranına karşılık ücret zammı %25'te kalmıştır. 1986 yılı ücret zamları da enflasyon oranının altında kalmıştır; %35 olan enflasyon karşısında, ücret zammı %26 olmuştur. 1987 toplu iş sözleşmelerindeki ücret zamları enflasyonun çok altında belirlenmiştir. Gerçekleşen enflasyon oranı %40'larda iken, verilen zam

sadece %35 olarak kalmıştır (Petrol-İş, 1988: 145). 1988 yılında enflasyon oranı %70'lerde iken, toplu iş sözleşmeleriyle verilen ücret zammı %48'dir. Bu oran, 1980'li yıllardaki en yüksek ücret kaybıdır. Toplam olarak, 1983 yılı 100 kabul edilip, endekslendiğinde enflasyon artışları 100'den 473,9'a, ücret artışları ise aynı dönem için yarı durumda 276,5'e yükselmiştir (Petrol-İş, 1988: 144).

Yapılan toplu iş sözleşmelerinde iyileştirme sağlanamaması büyük bir sorunken toplu iş sözleşmesi yapabilmek için yetki alabilmek de önemli bir sorun olmuştur. Örneğin; 1984 yılında sözleşme süreleri gelen 1 milyona yakın işçi, önce sendikalarının işkolunda yetki almasını, sonra da kendi işyerlerinde ayrı ayrı olarak sözleşme yapma yetkisini almalarını beklemişlerdir (Petrol- İş, 1985: 150). Yetki belgeleri verilmeyen yaklaşık 300 bin işçinin yetkisi ise 1985 yılına sarkmıştır. Yetki belgesi problemi dönem boyunca devam etmiştir.

Yetki belgesi için başvuran ile toplu iş sözleşmesi bağıtlananlar arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Yetki alabilen sendikalar ise kısıtlı koşullarda toplu pazarlık masasına oturmuşlardır.

Kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri dönem boyu uygulanan olumsuz politikaları oldukça iyi yansıtmaktadır. 24 Ocak kararları ile uygulanan politikalarda, piyasa modelinin olumsuz boyutunun benimsenmesi, kendini kamu kesiminde özel kesime oranla daha ağırlıklı hissettirmiştir. Böylece 1980'lerin başında kamu kesimi işçileri ilk kez gerek ekonomik çıkarlarının, gerekse örgütlenme alanlarının özel kesim işçileri gibi ve onlar kadar daraltılması durumuyla karşı karşıya kalmışlardır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 218). 1984 yılıyla birlikte sivil yönetime geçilmiştir. Serbest toplu pazarlık sürecine geçildiği düşüncesiyle hem çalışanlar hem de sendikacılar önceki yıllardaki kayıplarını telafi edebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak yönetime gelen Turgut Özal liderliğindeki ANAP Hükümeti toplu iş sözleşmelerinin belli ilkeler doğrultusunda yapılması gerektiğini savunarak Kamu Kesimi Koordinasyon Kurulunu oluşturmuşlardır. TİSK ve Koordinasyon Kurulu işçiye karşı ortak ilkeler oluşturmuştur (Petrol-İş, 1985: 152):

Koordinasyon Kurulu ve TİSK'in isteklerinden biri; kıdem tazminatı ile ilgiliydi. Kıdem tazminatı süreleri kanuni limit içinde kalmalı, kanuni limiti aşan sözleşmelerde bunlar indirilmeli, hiçbir şekilde bu limitin üzerine çıkılmamalıdır. YHK bu istekleri göz önünde bulundurarak; sosyal yardımlarda hiçbir yeni kalem getirmemiştir. Hatta bazı eski sözleşmelerde bulunan birtakım sosyal haklar ayıklanmıştır.

Koordinasyon Kurulu ve TİSK; sözleşmelerde yönetime müdahale edilmemesini, mevcut sözleşmelerdeki buna ait hükümlerin çıkarılmasını, her halde bulunması gereken kurullarda işveren tarafının ağır basmasını istemiştir.

Koordinasyon Kurulu ve TİSK'in bir isteği de; toplu iş sözleşmelerinde haftalık çalışma sürelerinin kanunda belirtilen sürenin altına düşürülmemesiydi. YHK yaptığı sözleşmelerde haftalık çalışma sürelerinde işçi lehine hiçbir kısıtlama yapmamıştır.

Koordinasyon Kurulu ve TİSK'e göre; hafta tatili, bayram, mesai ücretleri mevcut durumdan fazla artırılmamalıdır. YHK, bu istekler doğrultusunda; hafta tatili, bayram, mesai ücretleri, ücretli ve ücretsiz

izin sürelerinde ek haklar getirmemiştir. Hatta bazen kazanılmış hakları da geri götüren hükümler koymuştur.

Koordinasyon Kurulu ve TİSK'in isteği; ücretlerin tespitinde genel ekonomik durum, işkolunun ve işyerinin içinde bulunduğu durum, işçilerin yıllık elde ettikleri gelir dikkate alınmalıdır. YHK, seyyanen zam uygulamasını bırakarak yüzdeli zam uygulaması getirmiştir.

Bu kurulun benimsediği ilkelere bakıldığında Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun istekleriyle fazlaca örtüştüğü görülmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda dönemin hükümetinin de sermayeden yana bir tavır benimsendiği görülmektedir. Kamu kesiminde imzalanan sözleşmeler de özel kesim toplu iş sözleşmeleri gibi amacını yitirmiştir. Toplu pazarlığın amacı ve felsefesine aykırı olan bu ilkeler toplu iş sözleşmelerinin içinin boşaltılmasına sadece kâğıt üzerinde var olmasına neden olmuştur.

Bu ilkelere Türk-İş tepkisini göstermiştir ve hükümetin toplu pazarlıkta izlediği tavır nedeniyle kamu işletmelerinde toplu grev ve eylemler uygulayabilmek amacıyla 1988 yılında Türk-İş tarafından "Kamu Kesimi Toplu İş Sözleşmeleri Koordinasyon Komisyonu" oluşturulmuştur (Tokol, 2005: 254).

1988 yılında Koordinasyon Kurulunu kurarak kamu kesiminde imzalanacak toplu sözleşmelerdeki hak kayıplarını engellemek, toplu sözleşmelerinde ortak hareket etmek istemiştir. Dönem boyunca kamu kesimindeki toplu sözleşmeler Türk-İş Koordinasyon Komisyonu ile hükümet arasındaki görüşmelere göre belirlenmiştir. İşçilerin büyük bir kısmı eylemlerle toplu sözleşmelerde ağırlıklarını koydular.

Çalışma yasaları, YHK, yetki sorunu TİSK'in ve Kamu Toplu Sözleşmesi Koordinasyon Kurulu ilke ve prensipleri toplu iş sözleşmelerinin demokratik niteliğini sarsmıştır.

24 Ocak kararları ile ülkeyi kısa dönemde bunalımdan çıkarma amacında olanlar, bu kararların kısıtlayıcı etkilerini uzun döneme yaymış, kazanılan hakların geriletilmesine yol açmıştır. Ketenci'ye göre Özal iktidarı, TİSK ilkeleri, Kamu Koordinasyon Kurulu, yasaların sendikaları içine aldığı dar çember, sendikacının içinde yaşadığı giderek gelişen grev korkusu, nasıl hak arayacağını bilememenin paniği derken imzalanan her sözleşme işçi için hak getiren değil, hak götüren sözleşme olma niteliğini kazanmıştır (Ketenci, 1989: 102). Gerçekten de dönem boyu imzalanan toplu iş sözleşmelerine bakıldığında hak getirmekten geri kaldığı görülmektedir.

24 Ocak Kararlarının Eylemlere Etkisi

Grevlere Etkisi

Grev, işçinin yeni hak elde etmesi veya var olan haklarını geliştirmesini sağlayabilmesi için kullanabileceği en önemli araçtır. Birçok işçi hakkı gibi grev hakkı da 1960'lı yıllarda oldukça gelişmiştir ve bu gelişim 1970'lerin sonunda yaşanan bunalım ile birlikte sermaye çevrelerince ülkenin düzenini bozan ülkeyi komünistliğe sürükleyen bir olgu olarak görülmüştür. 24 Ocak kararlarının kabulünde bu düşüncelerin etkisi büyüktür. Bu kararlarla kabul edilen politikaların uygulanabilmesi için işçi haklarının kısıtlanması ön koşul olarak görülmüştür. Aksi takdirde 24 Ocak kararlarının

uygulanması pek mümkün olamayacaktı. Bu nedenle 12 Eylül darbesinin yapılma nedenleri arasında bu kararların uygulanabileceği ortamı oluşturma düşüncesi çok kuvvetlidir.

1980'li yılların başında yenilenemeyen toplu iş sözleşmelerine tepki gösteren birçok işçi grev yapmıştır. Özellikle 24 Ocak kararlarından sonra halkın tepkisi artmaya başlamıştır. 1979 ve 1980 yılları grev ve direnişlerin arttığı yıllardır. 12 Eylüle gelindiğinde grevlerin durumu Çalışma Bakanlığı'na göre şu şekildeydi; 1979'da 126 olan ve 21 bin işçinin katıldığı grev sayısı 1980'de 220'ye ve greve katılan işçi 84 binin üzerine çıkmıştır. Grevde geçen işgünü sayısı ise 1979 ve 1980'de 1 milyon işgününe çıkmıştı (ÇSGB, çalışma hayatı istatistikleri, 1998: 65). Bu durumu engellemek için 12 Eylül darbesi yapılmış ve grevler ertelenmiş, Milli Güvenlik Konseyi grevde olan tüm işyerlerinde 15 Eylül 1980'de işbaşı yapılacağını duyurmuştur. Böylece işçinin temel haklarından biri olan grev hakkı yok edilmiştir.

Daha önce açıklandığı gibi 1980 yılında grevler ertelenmiş 12 Eylül süreciyle ise grev yasağı getirilmiştir. Yeni Anayasa ve 2822 sayılı Sendikalar Kanunu ile grev hakkı oldukça kısıtlanmıştır.

Darbe yönetiminden sonra serbestleşmesi düşünülen grev hakkının Anayasa düzeyinde geriletilmesi, hem sendikacıları hem de işçi sınıfını derinden etkilemiştir. Bu denli bir kısıtlama işçi haklarının demokratik bir ortamda gelişmesini engellemeye yöneliktir. Bu nedenle de 1982 Anayasasını bir tepki Anayasası olarak tanımlayan çevreler olmuştur.

Grev sayılarından bahsetmek gerekirse Türk-İş'in izlediği ılımlı politika 1980'li yılların grevler açısından verimsiz geçmesine neden olmuştur.

Tablo 3: Yıllara Göre Grev Uygulamaları (1980-1989)

Yıllar	Grev sayısı	Greve Katılan işçi sayısı	Grevde Geçen işgünü sayısı
1980	220	84.832	1.303.253
1981	-	-	-
1982	-	-	-
1983	-	-	-
1984	4	561	4.947
1985	21	2.410	194.296
1986	21	7.926	234.940
1987	307	29.734	1.961.940

1988	156	30.057	1.892.655
1989	171	39.435	2.911.407

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, www.csgb.gov.tr

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi, grev yasağı kalktıktan sonra 1984-1987 arası dönemde greve katılan işçi sayısı ve grevde geçen işgünü sayısı düşük boyutlardadır. Bu durumda 1980-1983 arası yasaklı dönemde sendikaların kapatılması ve Türk-İş'in de hükümetle uyumlu politika izleme anlayışı etkili olmuştur. Türk-İş, ANAP Hükümetine olan güvenini 1980'lerin ortasına kadar sürdürmüştür. Ancak hak kayıplarına daha fazla sessiz kalmayan işçi kesiminin baskısıyla Türk-İş, eylem planlarına başlamıştır. 1987'den sonra ise durum değişmiştir. 1984-1989 yılları arasında belirlenebilen 680 grevde 7 milyonun üzerinde işgünü grevde geçmiştir.

Grev Dışı Eylemler

1980'li yılların eylemleri incelendiğinde daha önce görülmemiş çeşitlilikte ve yenilikte eylemler yapıldığı görülmektedir. Grev hakkının, 1982 Anayasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununda kısıtlanması üzerine işçiler hak arayışlarını grev dışı eylemlerle sürdürmüştür. Yasal grevlerin başarı şansı azaldıkça işçiler başka tür eylemlere yönelmiştir. 1980'lerin sonuna doğru, 12 Eylül sonrasının baskılarının ilk başlardaki olumsuz etkilerinin aşılmıştır. Sermayenin çeşitli planlarının işçi sınıfında bir dağılmaya ve çözülmeye yol açmadığının en önemli kanıtı ise, yeni tür mücadele yol ve yöntemleriyle hakların elde edilmesidir (Koç, 1989: 57-58). Grev dışı eylemler arasında; direniş, iş yavaşlatma, viziteye toplu olarak çıkma, fazla mesaiye kalmama, miting, toplantı, açlık grevi, yemek boykotu, işverenin toplu iş sözleşmesi dışında verdiği ödemeleri reddetme, işyerini terk etmeme, gösteri ve yürüyüş yapma, servis araçlarına binmeyerek yürüme, işyerlerindeki töreni boykot etme, dilekçe verme, telgraf çekme, ücret fişlerini işverene veya yetkililere postalama, yalınayak yürüme, kefenli basın toplantısı yapma, sakal bırakma, alkışlama, korna çalma, Fak-Fuk-Fona başvurma, saçları kestirme, siyah elbise giyme, siyah çelenk bırakma vb. (Koç, 1989: 59). Bu eylemler, grevlerin sağladığı etkinliği sağlama konusunda oldukça başarılı olmuşlardır.

1988'de en yaygın direniş ise; Türk-İş'in 11 Mart 1988 gününde gerçekleştirdiği, ülke çapında çok önemli ve katılımın çok yüksek olduğu bir yemek boykotudur. İşçilerin yanı sıra memur ve öğrenciler de bu direnişe katılmışlardır. 1988 yılında Türkiye sendikacılık tarihinde bir ilk olarak "genel grev" söylemleri dile getirilmiştir. Kamu işyerlerinde toplu grev ve direnişleri uygulayabilmek için Türk-İş'te Komisyon kurulmuştur yine Türk-İş tarihinde ilk kez SEKA grevi için önemli ölçüde parasal ve diğer destekleri sağlamıştır (Petrol-İş, 1989: 280).

Bu dönemde yapılan eylemler çoğunlukla sendikalardan bağımsız gelişmiştir. Eylemler daha çok işçilerin kendi istek ve çalışmaları doğrultusunda hazırlanmıştır. 1980'li yılların eylemleri işçi sınıfı bilincinin tekrar oluştuğunun bir kanıtı niteliğinde olmuştur. Bu dönemde hak kaybına uğrayan işçi kesimi eylemler ile sermaye kesimine karşı var olduklarını ortaya koymuştur.

Bahar Eylemleri

1980'li yıllardaki eylem dalgasının doruk noktasını Bahar Eylemleri adı verilen 1989 yılı Mart-Nisan-Mayıs aylarında yapılan eylemler oluşturmuştur. 1989 yılında yaklaşık 600 bin kamu çalışanının toplu sözleşmeleri devam etmekteydi ve bu süreçte eylemler de başlamıştı. Bu eylemlerin özelliklerine bakıldığında ise; kendiliğinden, bağımsız, kitlesel, meşru, çok çeşitli, kapitalizmin sonuçlarına karşı, sınıf çıkarları doğrultusunda ve politizeydi (Koç, 1995: 181). Bu eylemler kamu çalışanlarının yoğun bir şekilde katıldığı eylemler olma özelliği taşımaktadır. Bahar Eylemleri ile kamu toplu iş sözleşmelerinde %140'lara varan ücret zamları elde edilmiştir. Elde edilen bu gelişmeler, 24 Ocak kararlarıyla başlayan süreçte emek kesiminin haklarını kısıtlamaya dayanan politikaların olumsuz etkisi azaltılmıştır. Tüm olumsuzluklara ve kısıtlamalara rağmen çalışanlar haklarını elde edebilmenin yolunu bularak, tamamen aleyhlerinde olan bu süreci lehe çevirmeye çalışmışlardır.

24 Ocak kararları ile uygulanan politikaların yıkıcı sonuçlarını işçiler, kendi lehlerine çevirmiş ve 1990'lı yılların başında Türkiye tarihinde görülmemiş büyüklükte ve etkinlikte grev ve eylemler düzenlemişlerdir. 24 Ocak kararları, 12 Eylül darbesi ve sonrasında ANAP Hükümetinin uyguladığı sermaye yanlısı tavır, emek kesimini dönem boyunca zorlamış ancak aynı zamanda onların yeniden harekete geçmesinde etkili olmuştur.

Sonuç

1980'li yıllarla hayatımıza giren liberal ekonomi politikaları, 1979 yılında yaşanan bunalımdan çıkış için tek seçenek olarak uluslararası kuruluşların reçetesi olarak sunulmuştur. 24 Ocak kararları 1980'li yılların başında yaşanan yüksek enflasyonu düşüreceği, fiyatlarda istikrar sağlayacağı, ülkenin döviz darboğazı sorununu çözeceği iddiasıyla kabul edilmiştir. 24 Ocak kararlarının Türkiye tarihinde önemli bir yer tutmasının nedeni; o güne kadar denenmemiş bir ekonomi politikası içermesi yanında hemen sonrasında uygulanan ve demokrasi tarihine kara bir leke olarak sürülen 12 Eylül darbesinin gelmesidir. 12 Eylül darbesi toplumda, 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesi için 1960'lardan itibaren yükselen işçi kesiminin haklarını yok etmek için büyük bir araç olarak kullanılmıştır. Askeri rejim boyunca haklar kısıtlanmış ancak 24 Ocak kararlarının amaçlarına ulaşılamamıştır. Enflasyon istenilen derecede düşürülememiş, dış borçlar artmış, rant ve kar gelirleri artmış, gelir dağılımı bozulmuş, yoksulluk artmıştır. Özellikle dönemin işçi ve memur ücretleri üzerine yüklenen ve ücretleri büyük bir maliyet olarak gören anlayış dönem boyunca ücretleri kısıtlamasına rağmen istediği sonucu elde edememiştir. Bu da ücretlerin düşünüldüğü gibi büyük bir maliyet unsuru olmadığını göstermiştir. Sermaye kesimi karlarını artırarak büyük kazançlar elde ederken, emek kesiminden büyük fedakârlıklar yapması beklenmiştir. Ekonomideki bunalımın yükü maddi anlamda çok daha zayıf olan emek kesiminin üzerine yıkılmıştır. Uzun yıllar boyunca devlet gölgesinde ve koruyuculuğunda kalan burjuvazi 1980'li yıllarla birlikte tartışmasız bir hâkim sınıf konumunu elde etmiştir (Koray ve Çelik, 2007: 377).

12 Eylül askeri rejimi ve daha öncesinde uygulamaya konan 24 Ocak kararlarının etkili olduğu dönem, emek-sermaye ilişkisinin çok büyük ölçüde emek aleyhine döndüğü; sendikal örgütlenmeye, toplu

sözleşme düzenine sınırlamaların getirildiği, demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bir geçiş dönemi olarak tarihe geçmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998: 510).

24 Ocak kararlarının çok önemli olmasının bir başka nedeni ise Anayasa ve çalışma yasalarını birebir etkilemesidir. Devleti güçlendirmek; kişi haklarını olabildiğince sınırlayarak denetim altında tutmak, sosyal olanın önüne geçmek ve en önemlisi de devleti kutsal görmek, bu dönem felsefesinin en önemli ögelerini oluşturmuştur (Talas, 1992: 231). 24 Ocak kararları ile alınan politikaları uygulayabilmek adına bir ülkenin en önemli belgesi olan Anayasa bile işveren isteklerine, 24 Ocak kararlarına belki de daha arka planda uluslararası kuruluşların isteklerine göre şekillenmiştir. 1982 Anayasası temelde 1961 Anayasasına bir tepki olarak değerlendirilebilir. Çünkü 1970'lerin sonunda yaşanan bunalım, işçi haklarının arttığı bir dönem olan 1960-1970 arası uygulanan politikalara bağlanmıştır. Dönemin anlayışına göre bunalımdan çıkış için 24 Ocak kararlarının yanı sıra Anayasa ve yasalarla kazanılan haklar yok edilmeli, işçilerin hakları olabildiğince kısıtlanmalıydı. Bu nedenle de 1982 Anayasası ve 2821 ve 2822 sayılı Yasalar hazırlanırken temelde sermaye çevrelerinin isteklerine yer verilmiş, işçi hakları kısıtlanmıştır.

Liberal ekonomiye geçiş olarak adlandırılan ve emek kesiminden anlayış beklenen bu süreç en çok büyük firmaların karlarını artırmasına faydalı olmuştur. Böylece 1980'li yıllarda emek-sermaye açısından sermaye lehine bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Tüm bu değerlendirmelerle birlikte 24 Ocak kararlarının emek kesiminin çalışma hayatını olumsuz yönde etkilediği açıkça görülmektedir.

Kaynakça

Çelik, A. ve Lordoğlu, K. (2006). Türkiye'de resmi sendikalaşma istatistiklerinin sorunları. Çalışma ve Toplum, 2, 11-30.

Başkaya, F. (2005). Sömürgecilik, emperyalizm, küreselleşme. Ankara: Maki Basın Yayın.

Başkaya, F. (2015). Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye ekonomisinde 2 bunalım dönemi. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Boratav, K. (1991). 1980'li yıllarda Türkiye'de sosyal sınıflar ve bölüşüm. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, K.(2008). Türkiye iktisat tarihi (1908-2007). Ankara: İmge Kitabevi.

ÇSGB (1994). Çalışma hayatı istatistikleri. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü Yayın No: 15.

ÇSGB (1998). Çalışma hayatı istatistikleri 1997. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü Yayın No: 23.

Güzel, M. Ş. (2007). İşçi tarihine bakmak. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

Kalkınma Bakanlığı (2012). Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-2010).

Kazgan, G. (2009). Tanzimat'tan 21.yy'la Türkiye ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. (1987). 12 Eylül'ün ekonomi politiği ve sosyal demokrasi. Ankara: V Yayınları.

Kepenek, Y. ve Nurhan Y. (2008). Türkiye ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ketenci, Ş. (1989). Ben devletim köleleştiririm-2. İstanbul: BDS Yayınları.

Koç, Y. (1982). 24 Ocak Kararları ve çalışma yaşamındaki gelişmeler (1980-1982). Ankara: Yol-İş Yayınları.

Koç, Y. (1989). İşçi sınıfı ve sendikalar. İstanbul: Metis Yayınları.

Koç, Y. (1991). İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin güncel sorunları. İstanbul: Ataol Yayıncılık.

Koç, Y. (1995). Teslimiyetten mücadeleye Türk-İş (1980-1992). Ankara: Öteki Yayınevi.

Koç, Y. (2003). Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Koray, M. Ve Çelik, A. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye'de sosyal diyalog. Ankara: Belediye-İş Yayınları.

Mahiroğulları, A. (2001). "Türkiye'de 1980 sonrası sendikalaşma ve sendikalaşmayı etkileyen unsurlar". İ.Ü İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansı,

Özmucur, S. (1996). Türkiye'de gelir dağılımı vergi yükü ve makroekonomik göstergeler. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Özveri, M. (1993). Demokrasi, değişim ve sendikalar. İstanbul: Selüloz-İş Sendikası Eğitim Yayınları-6.

Pamuk, Ş. (2015). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sönmez, M. (1982). Türkiye ekonomisinde bunalım. İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1984). Özal ve işçi hakları. İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1992). 100 soruda 1980'lerden 1990'lara dışa açılan Türkiye kapitalizmi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şahin, H. (2009). Türkiye ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Talas, C. (1992). Türkiye'nin açıklamalı sosyal politika tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tokol, A. (2005). Türk endüstri ilişkileri sistemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

TUİK (2012). İstatistik göstergeler, 1923-2011. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu No: 389).

Türk-İş (1982). 12. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu (24-28 Mayıs 1982). Ankara: Türk-İş Yayınları No:139.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (1998). Türkiye sendikacılık ansiklopedisi 2. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (1998). Türkiye sendikacılık ansiklopedisi 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1985). '84 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Araştırma-3.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1986). '85 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Araştırma-8.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1987). '86 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Araştırma-13.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1988). '87 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Yayın-19.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1989). '88 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Yayın-23.

Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (1990). '89 Petrol-İş. İstanbul: Petrol-İş Yayın-25.

XVII. YÜZYIL ORTALARINDA OSMANLIDA AİLE BİRLİĞİNİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI: TRABZON ÖRNEĞİ (1654-1655)

ŞENGÜL YEGİN

Tuzla Orhanlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Öz

Aile, kadın ve erkeğin evlenmesi sonucunda oluşan en temel toplumsal birimdir ve bir toplumu anlamak için o toplumun geçmişten günümüze aile kurumunun bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu araştırmada Osmanlı sosyal yapısını anlamak için Osmanlı ailesinin teşekkülü ve dağılması incelenmiştir. Bu amaçla tarihsel süreçte imparatorluklara başkentlik yapmış, Osmanlının da önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Trabzon Eyaleti mekan olarak 1654-1655 (H. 1064–1065) yılları da zaman olarak seçilerek incelenmiştir. Çalışmada Osmanlı tarihi incelemelerinde pek çok araştırmanın dayandırıldığı mahkeme kayıtlarını içeren şer'iyye sicillerinden yararlanılmıştır. Buna göre 1834 numaralı Trabzon şer'iyye sicili ışığında çalışma yürütülmüştür. Bahsi geçen sicilde bulunan toplam 687 belge türünün 290'ının evlenme, boşanma, nafaka ve mihr gibi aileyi ilgilendiren konular içerdiği görülmüştür. Bu belgeler doğrultusunda XVII. yüzyıl ortalarında genelde Osmanlı özelde de Trabzon'da aile yapısı (nikah akitleri, boşanma, mihr, nafaka) açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Şer'iyye Sicilleri, aile, mihr, nafaka

THE FORMATION of FAMILY UNIT and DISINTEGRATION in OSMANLI in SEVENTEENTH CENTURY: THE EXAMPLE of TRABZON (1654-1655)

Abstract

Family is the most basic social unit that ocur as a result of getting married a man and a woman. And to understand a society, that society's family institution must be known from past to present. Therefore, in this study, to understand the social structure of the Ottoman Empire, the Ottoman family formation and disintegration was studied. For this purpose, Trabzon province which had been the capital of empires in the historical period and one of the important settlement centers of the Ottoman Empire and the time of year 1654-1655 were selected and examined. In the study, the court records containing the court registers that are based on many of the research in the investigation of Ottoman history were utilised. Accordingly, the study was conducted in the light of court record of Trabzon with the number 1834. It has been seen that 290 of the total 687 documents in the mentioned register contain subjects related to

the family such as marriage, divorce, alimony and bride wealth. According to these documents, in the middle of 17th century, the family structure in Trabzon (marriage contracts, divorce, bride wealth, alimony) was generally explained in the Ottoman Empire particularly.

Key Words: Trabzon, The Court Records, Family, Bride Wealth, Alimony

1. Giriş

Karı koca ve çocuklardan meydana gelen aile, toplumsal bir yapıdır. Hiçbir toplum aile olmadan varlık gösteremez. Toplumlar, sosyal sistemin çekirdeğini oluşturan aile ile kimlik kazanabilmekte ve toplumların siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve ahlaki yapılarını anlayabilmek için aile yapılarına bakmak gerekmektedir (Dinç, 2005: 104). Bu yüzden, toplum hayatının temeli olması itibariyle ailenin kuruluşuna ve devamına İslam, dolayısıyla da Osmanlı hukuk sistemi büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nde ailenin kuruluşu; evlenecek olan kız ve erkeğin hür iradeleri ve büyüklerin onayıyla gerçekleşmekteydi.

Hukuk bakımından ailenin oluşumu ile ilgili mükellefiyetler çok teferruatlı, merasim ve masraflara ihtiyaç gösteren nitelik taşımamakta ve bu tür konular mahalli geleneklere göre yürütülmekteydi. Dolayısıyla her bölgedeki uygulamalarda az–çok farklılıklar olmaktaydı. Buna karşılık şer'i hukukun belirlediği kurallar, bütün ülkedeki Müslümanlar nezdinde aynı standartlara bağlı olarak uygulanmaktaydı[1](Saydam, 2000: 329).

Bu çalışmada XVII. yüzyıl ortalarında (1654-1655) Osmanlı Devleti'nde ailenin teşekkülü ve dağılmasıyla ilgili hususlar mahkeme kayıtlarından faydalanılarak Trabzon özelinde açıklanacaktır. Çalışmada ana kaynak olarak kullandığımız 1834 numaralı Trabzon şer'iyye sicilindeki toplam 687 belge türünün 290'ı evlenme, boşanma, nafaka, mihr ve vasi tayini gibi aileyi ilgilendiren konular içermektedir.

[1] İslam hukukuna göre nikahın şartları, sıhhati, mihir, nikahı fasit kılan haller, boşanma, nafaka gibi hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Aydın, 1985; Cin, 1974).

Tablo1: Defterdeki Aile ile İlgili Belgelerin Konularına Göre Dağılımı (TŞS 1834)

Kategori	Konu	Kayıt Sayısı
Aile	Nikâh	264
	Mihr	12
	Boşanma	7
	Nafaka	7
	Vasi Tayini	6

2. Aile Birliğinin Teşekkülü

2.1.Nişan

Evlilik birliğinin ilk adımını teşkil eden nişan, erkek ve kadının evlenmeye niyetini ortaya koyan bir irade beyanıdır. İslâm hukukçuları nişanlanmayı yalnız evlenme vaadi olarak değerlendirmiş ve onu hukukî bir işlem olarak kabul etmemişlerdir. Bu sebeple nişanlanma ile ilgili hükümleri kapsayan hukukî düzenleme yapılmamıştır (Özbilgen, 1985: 43; aktaran Kaya, 2008: 83).

Birçok toplumda yaygın olan nişan geleneği, Osmanlı toplumunda da uygulanmış olmakla birlikte, Osmanlı hukukuna kaynaklık eden İslâm hukukunda nişanlanmanın hukukî bir işlem olarak kabul edilmemesinin bir sonucu olarak ancak taraflardan birinin nişandan vazgeçmesi ya da herhangi bir pürüz çıkması nedeniyle mahkeme kayıtlarına geçmiştir[2] (Cin, 1974: 293; Kaya, 2008: 83; Kırpık, 1999: 268). Nitekim araştırmamıza kaynaklık eden sicilde de nişanla ilgili herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir.

2.2.Nikâh Akdi

Ailenin kurulması yönünde atılan en önemli adım olan nikâh, toplum ve hukuk önünde evliliğin teşekkül etmesi anlamına geliyordu (Kırpık, 1999: 270). Bazı bakımlardan bir dini ritüel gibi kabul edilmesine rağmen nikah akdi hukuki bir işlemdir. Bu bakımdan nikâh sözleşmesinin bir din adamının huzurunda yapılması şart değildir[3](Kaya, 2008: 83). Nikâh akdinin önemi ve cemiyet hayatında oynadığı rol

[2] İslâm hukuku nişanlanma ile ilgili olarak iki önemli konuda düzenleme yapmıştır. Bunlar kimlerle nişanlanılabileceği ve nişanın bozulması neticesinde ortaya çıkabilecek sonuçlardır. Nişanlanma, evlenme amacına yönelik olduğu için, taraflar arasında evlenme engellerinin bulunmaması gerekir. Yani taraflar arasında kan ve süt akrabalığının olmaması ve evlenecek kadına bir başkası tarafından evlenme teklif edilmemiş olması gerekir. Bunun tek istisnası iddettir. Nişanlanma, nikâh gibi bir akit olmadığı için, taraflara evlenme mecburiyeti de yüklemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sak, 2006).

[3] İslam hukukunda nikâh sırasında bir dua okunması veya nikâhı imamın akdetmesi gibi bir kaide yoktur. Nikâhta hutbe ve dua okunması, Müslümanların duaya verdikleri önem ve ondan bekledikleri hikmet veya bereketten doğmuştur. İki şahit huzurunda,

nedeniyle ilk devirlerden itibaren bu akit, gelişigüzel bir şekilde yapılmamış, hukuki yönünü bilen ve önüne gelen akdin hukuki şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol eden bir meslek adamının huzurunda yapılmasına önem verilmiştir (Kıvrım, 2007: 362). Nikâhı kıyacak kişi olarak herhangi bir din adamının değil de devletin resmi görevlisinin tercih edilmesi evlenecek tarafların haklarının hukukun garantisi altına alınmasını amaçlamıştır (Saydam, 2000: 330).

İslam hukukuna göre nikâh akdinin geçerli olması evlenecek olan kişilerin hür iradelerini kullanarak evleneceklerini beyan etmelerine bağlıydı[4] (Cin, 1974: 351). Evlenecek kişiler mahkemeye bizzat giderek veya vekillerini göndererek ya da mahkeme görevlisini eve davet ederek şahitler huzurunda nikâh akdinin resmiyet kazanmasını sağlarlardı (Saydam, 2000: 330).

Ailenin teşekkülü için gerçekleştirilen nikâh akitlerine şer'iyye sicillerinde oldukça sık rastlanmaktadır. İncelediğimiz sicilde toplam 687 kayıttan 264'ü (% 38.59) nikâh akitlerini ihtiva etmektedir.

Nikâh kayıtlarının iki şahit huzurunda şu şekilde kayıtlara geçtiğini görmekteyiz: *"Ezzevci İsmail bin Mustafa, el-vekil Kamil bin Mustafa; ezzzevcet-il bikr-il baliğa Havva bint-i Mehmet, el-vekil Mustafa bin Safer; bi-şahadeti Bestan bin Osman ve Abdüllatif, el-mihrül müeccel elf hamse mie dirhem Gurre-i Muharrem 1064 (22 Kasım 1653)"* (Trabzon Şer'iyye Sicili No. 1834, sayfa/kayıt 5/2) [5]. Bu kayıttan anlaşıldığına göre taraflar vekilleri aracılığıyla nikâh akitlerini gerçekleştirmişlerdir. İsmail'in vekili Kamil bin Mustafa ve Havva'nın vekili de Mustafa bin Sefer'dir. Bestan bin Osman ve Abdüllatif de nikâh kaydının şahitleri olmuşlardır. Evlenen kadın bu örnekte olduğu gibi ya "bikr-il baliğa" veya "seyyib" yani dul olarak kayıtlara geçirilmiştir. Evlenmenin getirdiği yükümlülüklerden birisi olan ve evlenecek erkeğin kadına vermek zorunda olduğu "Mihr" tespiti de bu akitte olduğu gibi kayıtlarda mutlaka yerini almıştır.

Yukarıdaki nikâh kaydında olduğu gibi çiftler mahkemede vekilleri aracılığıyla evlenebildikleri gibi, sadece bir taraf vekil gönderip diğer taraf mahkemeye bizzat gelerek de evlilik akitlerini gerçekleştirebiliyorlardı: Osman Beşe bin Veli mahkemede kendisi hazır bulunurken, evleneceği İsmihan bint-i Veli vekili İbrahim Beşe aracılığıyla temsil edilmiştir (evahir-i Safer 1064)" (TŞS, 1834: 7/10). Her iki tarafın vekilsiz olarak bizzat mahkemeye gelmek suretiyle evlendikleri de oluyordu. İncelediğimiz 264 nikâh akdi arasından sadece bir örnekte her iki tarafın da mahkemede hazır olduğu görülmüştür. Seyyid Mehmed bin Seyyid ile Nisa bint-i (….) Şevval 1064 tarihinde mahkemeye bizzat gelerek nikah kıydırmışlardır. (TŞS, 1834: 32/5). Kayıtlarda evlenen erkeklerin bizzat mahkemeye

kadın ve erkek veya temsilcileri evlenme iradelerini beyan ettikleri zaman nikâh tamam olmakta ve başka hiç bir formaliteye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, İslâm hukuku evlenmeyi kamu düzenini ilgilendiren sosyal bir müessese olarak kabul etmemiş, sadece fertleri ilgilendiren özel bir muamele telâkki etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cin, 1974).

[4] Küçük yaşta nikah akdi yapılan çocukların buluğa erdikten sonra kıyılan nikaha itiraz, kızların istemediği bir nikaha zorlanması, sahte vekalet ile evliliklerin gerçekleşmesi gibi durumlarda yapılan itirazlar Osmanlı mahkemelerinde görüşülerek mevcut nikahlar geçersiz sayılabiliyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Saydam, 2000)

[5] Bundan sonra "TŞS, 1834: 5/2" şeklinde gösterilecektir.

gelerek nikâh akdini gerçekleştirdiği çok sayıda örnek mevcuttur. Ancak 264 nikâh kaydından sadece iki kayıtta kadının mahkemede nikâh akdi sırasında hazır olduğu anlaşılmaktadır[6].

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler kiliselerde nikâh kıydırma hakkına sahipti. Buna rağmen bazı gayrimüslimlerin herhangi bir zorlama olamadan nikâhlarını Şer'iyye mahkemesinde kıydırdıklarına şahit olmaktayız. Çalışmamızda incelediğimiz 264 nikâh akdinin 6 tanesinin gayrimüslimlere ait olduğu tespitlerimiz arasındadır (TŞS, 1834: 6/7, 11/5, 29/13, 36/2, 36/11, 39/7). Mesela Evasıt-ı Safer 1064 (Ocak 1654) tarihli nikah akdinde Lefter veled-i Yor vekili Tanoş? Veledi Yor aracılığıyla, Maruse bint-i Peraşkve de vekili İbrahim Beşe aracılığıyla mahkemede temsil edilerek elf dirhem mihr-i müeccel ile evlenmişlerdir (TŞS, 1834: 6/7). Görüldüğü gibi taraflardan birinin vekili zimmî diğeri ise Müslim'dir. Bu örnekte olduğu gibi gayrimüslimlere ait nikâh kayıtlarında İslam hukuku gereği mihr-i müeccel de belirlenmiştir. Gayrimüslimlerin hiçbir mecburiyet olmaksızın Müslüman vekil ve şahitler huzurunda evlenmek için Osmanlı mahkemelerini tercih etmeleri Osmanlı hukukuna duydukları güveni göstermesi açısından oldukça önemli gözükmektedir.

Evlilik konusunda önemli bir husus da dini guruplar arasında yapılan evliliklerdir. İslam hukukuna göre Müslüman erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesinde bir sakınca görülmezken, Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir (Cin, 1974: 112-113). Bu doğrultuda Trabzon sicilleri diğer bölge sicillerine göre çok daha fazla nikâh akdi ihtiva etmesine rağmen toplumlar arası evliliklere çok az rastlanmaktadır (Çiçek, 1999: 240). Değerlendirmeye aldığımız sicilde Müslim bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlendiğine dair toplam 5 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 11/4, 13/8, 19/5, 33/3, 34/8). Mesela, Zilhicce 1064 tarihli nikâh kaydında Hüsrev bin Abdullah ile Mande bint-i Yor evlenmişlerdir (TŞS, 1834: 34/8). Bahsi geçen beş kaydın tamamında evlenen erkeklerin baba adlarının Abdullah olması gayrimüslim kadınlarla evlenen bu erkeklerin ihtida etmiş kişiler olma olasılığını düşündürtmektedir[7]. Nitekim Rebiyülevvel 1064 tarihli nikâh kaydında gayrimüslim Franke bint-i Karakol ile evlenen Murad bin Abdullah'ın İslam'la şereflenmiş olduğu açıkça belirtilmiştir (TŞS, 1834: 11/4).

[6] Bunlardan biri yukarıda verilen belirtilen TŞS, 1834, 32/5 numaralı kayıttır. İkincisi ise TŞS, 1834, 34/7 numaralı kayıttır. Bu kayıtta erkek mahkemede vekili aracılığıyla temsil edildiği halde kadının vekili zikredilmemiştir. Burada iki varsayımdan söz edebiliriz: Şöyle ki, ya dönemin şartlarına göre çok aykırı bir uygulama olarak erkeğin mahkemede vekille temsil edildiği halde kadının mahkemede hazır bulunduğu ya da kayıt esnasında kadının vekilinin adının kaydedilmesinin unutulduğudur.

[7] İhtida etmiş kişilerin baba adlarını Abdullah olarak değiştirmeleri hususu için bkz. (Yegin, 2009: 91–99).

Tablo2: Defterdeki Nikah Akdi Yapılan Kadınların Medeni Durumları (TŞS 1834)

	Nikah Akdi Yapılan Kadınların Medeni Hali	Sayı
Nikah Akdi	Bikr-il baliğa / Bekar (ilk evlilik)	166
	Seyyib / Dul ikinci evlilik	98
	Toplam	264

Tablo3: Defterdeki Nikah Kayıtlarının Toplumlara Dağılımı (TŞS 1834)

Nikah Akdi Kimler Arasında Yapıldığı	Sayı
Müslüman-Müslüman	253
Gayrimüslim-Gayrimüslim	6
Müslim-Gayrimüslim	5
Toplam	264

2.3.Mihr

Tarihin ilk çağlarından bugüne kadar muhtelif hukuk sistemlerinde mevcut olan mihr, İslam hukukunun da kadın lehine geliştirerek kabul ettiği uygulamalardan biridir. Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal olan mihr, geçerli bir şekilde akdedilmiş olan evliliğin doğurduğu sonuçlardan olup toplumsal hayatta da kadını koruyan hukuki uygulamalardan biridir[8]. Mihr, "muaccel" ve "müeccel" olmak üzere ikiye ayrılır [9]. Nikâh akdi sırasında peşin ödenene mihr-i muaccel, kocanın ölümü veya boşanma durumunda verilmesi vaat edilene ise mihr-i müeccel denmektedir. Tespit edilen

[8] İslâm hukukuna göre belirlendiği andan itibaren kadının mülkiyetine giren mihrin üzerindeki tasarruf hakkı yalnızca kadına ait olur. Kadın dilerse mihrin ödenmesini erteleyebilir. Mihr olarak verilecek miktarı belirleme, bu miktarda değişiklik yapma, mihr hakkından tamamen vazgeçme ya da aldığı mihri kocasına geri verme tamamen evlenecek kadının tasarrufundadır. Bkz. (Maydaer, 2006: 372-373)

[9] Tarafların iradesinden veya kanundan doğan mihrin, nikâh akdi esnasında tespiti sonradan doğabilecek ihtilafları bertaraf etmek gayesine yönelik genel kuraldır. Bu doğrultuda nikâh esnasında belirlenmiş mihre "mihr-i müsemmâ" denilir ki, mihr-i müsemma, muaccel ve müeccel mihri kapsar. Yok, eğer nikâh akdi esnasında mihr belirlenmemişse buna da "mihr-i misil" denir. Mihr-i misil gerektiren durumda kadının hakkı olan mihri kanun tayin eder. Aynı sosyal durumda bulunan, karakteri ve özellikleri itibariyle birbirlerine denk sayılan kadınların aldıkları mihr dikkate alınarak, mihr-i misil tespiti yapılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kıvrım, 2007: 370- 372; Cin, 1974: 211–221)

mihrin miktarı ise erkeğin malî gücüne ve kızın sosyal durumuna göre değişebilir (Cin, 1974: 353; Kırpık, 1999: 276).

Şer'iyye sicillerinde mihr hakkının her türden toplumsal olayda mahkemeye taşındığı görülmektedir (Akyüz, 2005: 220). Örneğin; nikâh, boşanma, hibe, miras gibi çeşitli kayıtlarda mihr konusuna tesadüf edilmektedir. Sicillerden anlaşıldığına göre kadın, miktarı belirlenmiş mihr-i müeccelini esinin ölümü veya boşanma sırasında hemen alabiliyordu. İncelediğimiz sicilde boşanma sonrası mihr-i müeccelden doğan alacağın talep edildiğine dair iki kayıt mevcuttur (TŞS, 1834: 29/1, 29/3). Mesela, *Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Ayşe bint-i Kara Ali, boşanmış olduğu eski kocası Mehmed bin Derviş'in zimmetinde kalan dört bin akçe mihr-i müeccel alacağına mukabil bazı eşya ve mülk yerleri aldığını, buna karşılık mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddetinden fariğ olduğunu aralarında alacak verecek durumunun kalmadığını* mahkemeye bildirmiştir (Evasıt-ı Ramazan 1064 /Ağustos 1654) (TŞS, 1834: 29/1). Bu ve benzeri kayıtlar boşanma sonrası ileride çıkabilecek muhtemel ihtilafları önlemek için mihr ödemelerinin kadı huzurunda yapıldığını göstermesi açısından önemlidir (Saydam, 2000: 349).

Kocasının vefatından sonra kadının, mihr-i müeccelden doğan alacağını mirasçılardan talep ettiği kayıtlar da şer'iyye sicillerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Nitekim araştırmamıza kaynaklık eden belgelerde de bu doğrultuda 6 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 4/8, 6/5, 16/1, 28/6, 31/2, 44/10). Buna dair örnek vermek gerekirse; Trabzon'un Ortahisar Mahallesinden olup vefat eden Abdülbaki Efendi'nin hanımı Ümmü Hatun bint-i Lütfullah Efendi, ölen kocasının zimmetinde kalan mihr-i müeccelini kocasının mirasçılarından talep etmiş, mirasçılar da Ümmü Hatun'a, Mercan ile kızı Yeki(?) adlı cariyeleri vererek aralarında sulh olmuşlardır (Evail-i Muharrem 1064 / Kasım 1653) (TŞS, 1834: 4/8). Bir başka kayıtta ise, Trabzon sakinlerinden iken ölen Ali Beşe ibn-i Hamza'nın karısı Narin, kocasından kalan mihr-i müeccel alacağını kocasının terekesinden kocasının kardeşi Satılmış Beşe'nin kendisine ödediğini mahkemede ibra eylemiştir (Evail-i Safer 1064 / Aralık 1653) (TŞS, 1834: 6/5).

Ölüm nedeniyle gündeme gelen mihr ödemelerinin kayıtlarından anlaşıldığına göre mihr ödemeleri zaman zaman tarafları karşı karşıya getirmiş, mirasçılar ve mihr alacaklıları aralarında ya anlaşamamışlar ya da sulh yoluyla anlaşmaya varmışlardır. Büyükanneyle torunun karşı karşıya geldiği bir kaydı buna örnek olarak verebiliriz. Şöyle ki, *Trabzon'un Debbağhane Mahallesinden Narin Hatun, ölen eşi Mahmud Halife'nin mirasından kendisine intikal eden sekizde bir hisse ile mihr-i müeccel alacağını kocasının miras islerine bakan kızının oğlu Ahmed Çelebi ibn-i Ebubekir'den talep etmiş, fakat torun Ahmed Çelebi, Narin Hatun'un mirasla ilgili tüm alacaklarını ödediğini şahitler aracılığıyla ispat edince Narin Hatun davadan men edilmiştir* (TŞS, 1834: 28/6).

Evlenme akdiyle doğmuş olan mihr, erkeğin vefatında olduğu gibi kadının vefatında da kesinlik kazanıyordu (Kıvrım, 2007: 379). Yani mihr-i müeccelden doğan hak kadının vefat etmesi durumunda mirasçılarına intikal ediyor ve kocanın zimmetinde kalan mihr kadının mirasçıları tarafından talep ediliyordu (Akyüz, 2005: 222). Fakat kadının ölmeden önce şahitler huzurunda mihirden doğan alacağını eşine hibe ettiği durumlar da oluyordu. Bunu örneklendirmek gerekirse, *Trabzon'a bağlı Gar Karyesinden Şemsi bint-i Abdullah adlı kadın ile öz kardeşi Mustafa vefat etmiştir. Daha sonra*

Şemsi'nin kocası Murad da vefat edince, Mustafa'nın karısı Ayşe, müteveffa Murad'ın zimmetinde kalan görümcesi Şemsi'nin bin altı yüz akçe mihr-i müeccel alacağından kocası Mustafa'ya isabet eden hissesini talep ve dava etmiştir. Buna karşılık müteveffa Murad'ın ikinci karısı Ayşe cevabında "kocam Murad ve onun eski karısı Şemsi hayatta iken Şemsi, mihr-i müeccelden doğan alacağı bin altı yüz akçeyi kocası Murad'a hibe etti" demiştir. Murad'ın karısı Ayşe bunu şahitler yoluyla da ispat edince, Mustafa'nın karısı Ayşe davadan men edilmiştir (TŞS, 1834: 32/4). Bir başka kayıtta ise vefat eden kadının mirasçılarının mihirden doğan alacaklarından feragat ettiklerini görüyoruz. Şöyle ki, Trabzon sakinlerinden Fatma bint-i Ali Beşe ile üvey kız kardeşi Adile bint-i Ali, Kâşif Mehmed Ağa'nın hanımı iken vefat eden öz anneleri Saliha hanımın mihr-i müeccelinden kendilerine isabet eden kısmından feragat etmişlerdir. Üvey babaları Kâşif Mehmed Ağa da söz konusu durumu mahkemede tescil ettirmiştir (TŞS, 1834: 5/11).

Mihr-i müeccelden doğan alacağın her zaman para olarak ödenmediği muhakkaktır (Akyüz, 2005: 219). Ev, ev eşyası ve müştemilatı (TŞS, 1834: 16/1), ziynet (TŞS, 1834: 29/1), cariye (TŞS, 1834: 4/8) gibi para değeri olan her şeyin mihirden doğan hak için ödenebildiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak Osmanlı toplumunda kadına verilen değeri göstermesi bakımından mihrin çok önemli bir işlevi olduğu söylenebilir. Nitekim boşanma veya kocanın ölümü halinde, kadının zarurete düşmemesi, iffetini yitirmemesi ve çocuklarını bakabilmesi için can simidi işlevi gören mihr, kadını hem sığıntılık duygusundan kurtarıyor hem de kadının geleceğini teminat altına almış oluyordu (Yolalıcı, 1998: 52-53; aktaran Öksüz, 2004: 228). Ayrıca mihr, hem talak yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı kadına verilmiş bir silahtır hem de kadına mihirden doğan alacağından vazgeçmek suretiyle istemediği bir evliliği sonlandırma hakkı tanımaktadır (Öksüz, 2004: 228).

3. Aile Birliğinin Dağılması

3.1.Boşanma

Toplumların temel birimi olan ailenin korunması açısından evlilikte devamlılık her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da esastır. Ancak aile içindeki uyumu sürdürmek imkânsız hale geldiğinde İslam, dolayısıyla da Osmanlı hukuku taraflara çeşitli yollarla evlilik bağını çözme hakkı tanımaktadır.

Nitekim değerlendirmeye aldığımız şer'iyye sicilinde de tamamı Müslümanlara ait toplam 7 adet boşanma vakası tespit edilmiştir. Bu kayıtların 3'ünde boşanma talebi kadın tarafından gelmektedir. Boşanma vakalarının üçü doğrudan boşanma vakası olmayıp dolaylı yoldan boşanmalarla ilişkilendirilmiştir. Bunlardan ikisinin daha önceden gerçekleşmiş olan boşanmaların mihr ödemesi esnasında sicile geçtiği görülmüştür[10].

[10] Mesela, *Görele kazasına bağlı Kayam adlı karye sakinlerinden Hızır bin Hüseyin'in, Trabzon'un Yeni Cuma mahallesinde oturan boşamış olduğu karısı Menefse'nin, mihr-i müeccel alacağından altı kuruş nakdi alıp mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddetinden fariğ olduğu, zevciyyete müteallik cem-i davalarda birbirlerinin zimmetinde alacak verecek durumunun kalmadığı* kaydedilmiştir (Evail-i Ramazan 1064 /Temmuz 1654). TŞS, 1834: 29/1, diğeri ise TŞS, 1834: 29/3 numaralı kayıttır.

Osmanlı aile hukukunun dayandığı İslam hukuku, prensip olarak boşama hakkını erkeğe vermiştir. Erkeğin tek taraflı iradesiyle karısından boşandığını yalnızca söz ile bildirmesi dahi yeterli görülmüş, ayrıca durumu mahkemeye kaydettirmesi hukuken şart koşulmamıştır (Maydaer, 2007: 301).

Kocanın boşamayı mahkemeye kaydettirme zorunluluğunun bulunmaması Osmanlı toplumunda gerçekleşen boşanma olaylarını sağlıklı bir biçimde değerlendirmemizi mümkün kılmamaktadır.

Mesela iki yıllık bir zaman dilimini kapsayan incelediğimiz şer'iyye sicilinde (1064–1065) sadece 7 adet boşanma vakasının olması Osmanlı veya Trabzon toplumunda boşanma vakalarının çok az olduğu gibi bir sonuç doğurmamaktadır. Çünkü aynı sicildeki nikâh akitlerine baktığımızda 264 nikâh akdinin 98'inin (% 37.12) dul bayanlarla yapıldığı tespit edilmiştir. İkinci evliliklerini yapan bu kadınların bir kısmının kocaları ölmüş dullar olduğu muhakkaktır. Ancak, önemli bir bölümünün de boşanmış bayanlar olduğu ve bunların ikinci evliliklerini yaptığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

İslam hukukuna göre kocanın tek taraflı beyanıyla gerçekleşen ve "talak" olarak adlandırılan boşanma biçimi evlilik ilişkisini tamamen ortadan kaldırıp kaldırmamasına göre "talak-ı ric'i", "talak-ı bain" ve "talak-ı selase" olarak üçe ayrılır (Pakalın, 2004: 390). Ric'i talakla eşini boşayan koca kanuni müddeti içinde yeni bir nikâh akdine gerek kalmadan evliliğine geri dönebilir. Eğer bahse konu olan boşanma talak-ı bain ile gerçekleşmişse yeniden bir nikâh akdi gerekmektedir (Cin, 1974: 115). İncelediğimiz şer'iyye sicilinde boşanma sonrası aynı çiftler arasında yeni bir nikâh akdi talebinin olduğu bir kayıt mevcuttur. Şöyle ki; Ramazan adlı şahıs mahkemeye gelerek daha önce huzursuzluk ve geçimsizlik nedeniyle kızı Raziye ile damadı Osman Çelebi ibn-i Mehmed Beşe'nin boşandıklarını simdi ise barıştıklarını ve kızının tekrar kocasına nikâh olmayı talep ettiğini bildirmiştir (TŞS, 1834: 42/11). Bu örnekte olduğu gibi Osmanlı toplumunda evlilikleri bain talakla sona eren eşler, tekrar birlikte yaşamayı arzu ettiklerinde, ikinci nikâhlarını mahkemeye tescil ettirme isteğinin çoğunlukla kadın tarafından geldiği bilinmektedir (Maydaer, 2007: 304).

Karısını üçlü talakla yani "talak-ı selase" ile boşamış olan koca, ne ric'i talakta olduğu gibi evliliğine geri dönebilir ne de bain talakta olduğu gibi eşine yeni bir nikâh akdedebilir. Kocanın üçlü talakla boşadığı karısıyla tekrar evlenebilmesi için ancak kadının bir başka kimse ile normal bir evlilik yapması ve bu evliliğin boşanma veya kocanın ölümü ile sonlanması gerekir[11]. Söz konusu ikinci evliliklerin bazen, boşanmak üzere anlaşmalı olarak gerçekleştirildikleri olmuştur. Şer'iyye sicillerinde karşılaşılan bazı kayıtlar "hülle" veya "helal kılma" adı verilen anlaşmalı evliliklerin Osmanlı toplumunda da uygulanmış olabileceği şüphesini uyandırmaktadır (Maydaer, 2007: 305). Nitekim incelediğimiz sicilde de hülle yoluna başvurulduğunu düşündürten bir nikâh akdi ve akabinde gelen bir boşanma kaydı mevcuttur. Şöyle ki; Evasıt-ı Safer 1065 (Aralık 1654) tarihinde Hüdaverdi nam kişi ile seyyibe (dul) Ayşe bint-i Hüseyin arasında bir nikâh akdi yapılmıştır. Bu kayıttan sonra gelen üçüncü kayıtta ise;

[11] *"El-bakara suresinin 230. ayetinde belirtildiği üzere karısını üç kere boşayan kimsenin, tekrar karısı ile evlenebilmesi için, kadının bir başka erkekle evlenmesi ve bu evliliğin sona ermesi ile kadının serbest kalmış olması gerekir. Koca ile eski karısı arasında mevcut bu geçici yasağı ortadan kaldırmaya yönelik olan bu uygulamanın gayesi, kocaya karsı kadını korumak, kocanın talâk yetkisinin gereksiz kullanılmasını bertaraf edecek bir fren vazifesi görmektir."* (Cin, 1974: 115-116-154)

"*yukarıda akdi nikâh olunan Hüdaverdi, merkum Ayşe'yi 1065 saferin on yedinci gününde talak eyledi*" seklinde boşanma kaydı düşülmüştür. Bilindiği gibi evasıt ayın 11 ila 20. günleri arasını tarihlemektedir. Boşanma tarihi ise on yedinci gün olarak kaydedilmiştir. Söz konusu nikâh akdinin en fazla bir hafta sürdüğü, büyük bir olasılıkla da bir gün süreli bir nikâh yani hülle nikâhı olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Bazı hukukçular İslâm hukukunda boşama hakkının yalnızca erkeğe verildiğini, kadının boşanma hakkının bulunmadığını (Aydın, 1985:42) ileri sürseler de, bunun doğru olmadığı, kadının da evliliğin devamından maddi, manevi zarar görmesi durumunda evliliği sonlandırma hakkı bulunduğu bilinmektedir (Sak ve Aköz, 2004: 92; Saydam, 2000: 348). Nitekim şer'iyye sicillerinde kadın tarafından evliliğin sonlandırıldığına dair kayıtlar mevcuttur.

Kadın tarafından nikâh akdinin sonlandırılması iki şekilde karsımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; kadının alacağı "mihr" ve "iddet nafakasından" vazgeçmek suretiyle kocasını boşamaya razı etmesi sonucu gerçekleşen boşanmadır. "Muhala'a" olarak adlandırılan bu boşanma biçimine şer'iyye sicillerinde sıkça rastlanmaktadır.

Mesela, Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Mülki bint-i Yusuf kocası Seyyid Mahmud ibn-i Muslu'nun zimmetinde bulunan iki bin akçe mihr-i müeccelden ve iddet nafakasından feragat ettiğini mahkemeye bildirmiş; buna karşılık, kocası da kendi rızasıyla talak-ı bain ile karısını boşamayı kabul ettiğini mahkemede ikrar eylemiştir (Evahir-i Cemaziyülevvel 1064 / Nisan 1654) (TŞS, 1834: 16/10). Bir diğer kayıtta ise, Trabzon'un Yomra nahiyesine bağlı Kırç Kirasyo karyesinden Sofye bint-i İsa, kocası Mehmed'in fakir olması nedeniyle nafakasını temin edecek durumunun olmadığını bundan dolayı da boşanmak istediğini, mihr-i müeccel alacağından ve iddet nafakasından fariğ olduğunu vekili Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim vasıtasıyla mahkemeye bildirmiştir. Buna karşılık kocası Mehmed de kendi hüsnü rızasıyla karısını talak-ı selase ile boşadığını mahkemede ikrar eylemiştir (Evail-i Recep 1064 / Mayıs 1654) (TŞS, 1834: 23/10). Bu ikinci kayıtta adı geçen Sofye bint-i İsa boşandıktan sonra yine vekili Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim tarafından temsil edilerek Turhan bin İsmail ile evlenmiştir (TŞS, 1834: 23/8). Söz konusu boşanma ve nikâh kaydı sicilde aynı sayfada yer almaktadır.

Boşanmada kadının söz sahibi olduğu ikinci yol ise, "tefrik" denilen boşanma biçimidir. Kadının belli şartlarda[12] mahkemeye müracaatı sonucu gerçeklesen tefrik boşanmada, muhalaanın aksine ayrılmak için kocanın rızası aranmaz. Boşanma gerekçeleri mahkemede kabul görürse hâkim kararıyla boşanma gerçekleşir (Maydaer, 2007: 302-316; Dinç,2005: 110; Sak-Aköz, 2004: 92). Örnek vermek gerekirse; Trabzon sakinlerinden Ayşe bint-i Hamza, meclise gelerek; kocam Nakkaş Ali Beşe, iki sene önce İstanbul'a gitmek muradıyla evden ayrıldı, giderken kendisinden nafaka talep ettiğimde, şahitler huzurunda "Eğer on aydan sonra gelmezsem zevcem Ayşe benden talak-ı bain ile boş olsun" diye şart etti, halen iki sene geçmesine rağmen zevcim Nakkaş Ali dönmedi. Bu şartlar altında ziyadesiyle

[12] Tefrik yoluyla kadının boşanma talebinde bulunabileceği durumlar; hastalık, nafakayı temin edememe, kocanın kaybolması, şiddetli geçimsizlik vb.dir. (Kaya, 2008: 97)

nafakaya ihtiyacım var diyen Ayşe, bahsi geçen durumu mahkemede şahitler aracılığıyla da doğrulatıp Nakkaş Ali'den hâkim kararıyla boşanmıştır (Evahir-i Muharrem 1065 / Aralık 1654).

3.2.Nafaka

Nafaka; kişinin hem kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yaşamını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu madde ve hizmeti kapsar ve yiyecek, giyecek, mesken temininden ibarettir (Pakalın, 2004: 642). İslam hukukuna göre nafaka mükellefiyeti erkeğe aittir. Erkek; karısının, çocuklarının ve mülkiyetindeki köle ve cariyelerinin yiyecek, giyecek ve mesken masraflarını temin etmek zorundadır (Cin, 1974: 196). Bu yüzden evlilikte nafaka borçlusu olan kocanın, zengin veya fakir olmasına bakılmaksızın yükümlülüğünü yerine getirmesi beklenir. Şayet koca, bu yükümlülüğü yerine getirmezse, kadın mahkemeye başvurarak nafaka takdir ettirebilir (Kaya, 2008: 89).

Nafakayla ilgili davalar şer'iyye sicillerine çeşitli şekillerde yansımaktadır. Çiftler ayrılmamışsa ve koca, evinin ihtiyaçlarını karşılıyorsa söz konusu evlilikte nafakayla ilgili bir sorun olmazdı (Öksüz, 2004: 253). Ancak; eşler boşanmışsa, erkek evini terk etmiş veya nafaka yükümlülüğünü yerine getirmeyi ihmal etmişse ya da erkeğin gaipliği söz konusuysa kadınlar mahkemeye başvurup gerek kendileri için gerekse hizmetkârları ve bakıma muhtaç küçük çocukları için nafaka takdir ettirebiliyorlardı. Nitekim incelediğimiz kadı sicilinde de nafakayla ilgili yukarıda bahsi geçen şartların oluştuğu ve bunun da mahkeme kayıtlarına yansıdığı görülmüştür. Adı geçen sicilde nafakayla ilgili toplam 7 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 9/11, 28/8, 35/5, 38/10, 41/2, 40/10, 51/5). Nafaka talep edenlerin 5'i Müslim, 2'si ise zimmîdir.

İncelediğimiz sicilde çocuklar için, talep edilmiş 4 nafaka kaydı bulunmaktadır. Bu talepler anneler ya da ikinci şahıslar tarafından yapılmıştır. Mesela, Trabzon'un Derviş Ali Tekyesi Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatun; küçük kızı Nesibe'nin kendi yanında kaldığını, Nesibe'nin babası İbrahim'in küçük kızın nafaka ve giyecek masraflarını karşılamadığını, kızının nafaka ve giyeceğe ziyadesiyle ihtiyacı olduğunu mahkeme huzurunda anlatıp nafaka talebinde bulunmuştur.

Mahkeme de nafakaya gerçekten ihtiyacı olduğunu tespit ettiği küçük kıza günlük dört akçe, babası malından ödenmek üzere nafaka takdir etmiştir (Gurre-i Cemaziyülevvel 1065) (TŞS, 1834: 46/10). Buradan anlaşıldığına göre babanın çocuğa karşı nafaka yükümlülüğü eşler boşandıktan sonra da devam etmektedir. Şayet baba sorumluluğunu yerine getirmiyorsa mahkeme bu sorumluluğu ona hukuki yollardan hatırlatmakta ve örnekteki gibi maddi müeyyide uygulamaktadır. Yine kayıtlardan anlaşıldığına göre babanın ölümünden sonra bile çocuğun nafakası baba malından talep edilmektedir. Şöyle ki; Trabzon'un Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Bereşkve nam Nasraninin küçük oğlu Yuri için üvey babası Yani veledi Yor, mahkemeye gelerek ölen babası malından karşılanmak üzere Yuri için nafaka talep etmiştir. Mahkeme de bu talebi haklı bularak küçük çocuk için Bereşkve malından karşılanmak üzere günlük dört akçe nafaka takdir etmiştir (Evail-i Rebiyülevvel 1064 / Ocak 1654) (TŞS, 1834: 9/11).

Adı geçen sicildeki nafaka kayıtlarının 3'ünde nafaka sorumlusu erkeğin eşini ve çocuklarını bırakıp başka bir diyara gittiğini, bu yüzden geçim sıkıntısı çeken kadının, mahkemeye müracaat edip koca malından nafaka takdir edilmesini talep ettiğini görmekteyiz. Mesela, Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Kahraman bint-i Abdullah Hatun mahkemede *"Zevcim Bestan bin Kaşga, oğlum Mehmed'i nafakasız ve giyeceksiz bırakıp gitti, nafaka ve giyeceğe ihtiyacı olan oğluma babası Bestan malından nafaka takdir olunması talebimdir."* demiş, mahkeme de talebi haklı görüp Mehmed için günlük dört akçe babası malından nafaka takdir etmiştir (Evail-i Zilhicce 1064/ Ekim 1654) (TŞS, 1834: 35/5). Bir başka kayıtta ise, Elhacc Kasım Mahallesinden Zülfü Hatun'un mahkemede *"Zevcim Hüseyin Beşe, beni ve hizmetkârımı nafakasız bırakıp gitti. Şiddetle nafakaya ihtiyacımız olduğu için nafaka takdir olunması talebimdir."* demiş, mahkeme de talebi haklı bulup Zülfü ve hizmetkârına günlük altı akçe nafaka takdir etmiştir (Evail-i Ramazan 1064/ Temmuz 1654) (TŞS, 1834: 28/8).

Kocanın gaipliği durumunda kadının mahkemeden nafaka talep etmesini ise söyle örneklendirebiliriz: Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Hafize Hatun bint-i Ali, şahitleri Mehmed ve Mustafa ile meclis huzuruna gelmiştir. Şahitler, Hafize'nin zevci Hacı Halife demekle maruf Mehmed bin İlyas'ın zevcesini dört senedir nafakasız ve giyeceksiz bırakıp başka bir diyara gittiğini Hafize'nin de nafakaya külli ihtiyacının muhakkak olduğunu beyan etmişlerdir. Mahkeme de talebi haklı bularak Mehmed malından Hafize'ye günlük beş akçe nafaka bağlanmasını takdir etmiştir (Evail-i Muharrem 1065 / Kasım 1654) (TŞS, 1834: 41/2).

Yukarıdaki verilerle de desteklendiği üzere Osmanlı toplumunda kadının; kocasının ölümü, onu terk etmesi veya gaipliği gibi durumlarda muhtaç duruma düşmemesi ve hayatla mücadele konusunda yardım görmesi bakımından son derece önemli işlevleri yerine getiren nafaka, kadına her durumda yaşama hakkı tanıyan bir özelliğe sahip olması açısından oldukça önemlidir (Öksüz, 2004: 255).

3.3.Vasi Tayini

Osmanlı hukukunda aileye yönelik düzenleme sahalarından biri de vesayet müessesesi olmuştur. Bir kişinin, hukuki haklarını kullanabilmesi için bir takım vasıfları taşıması gerekir. Lehine ve aleyhine olabilecek durumları ayırt edebilecek melekelerden yoksun kişiler sözü edilen hakları kullanamazlar (Kaya, 2008: 102)[13]. Bu yüzden hukukun aradığı anlamda doğruyu yanlıştan ayıracak vasıfta olmayan, babasını veya annesini kaybetmiş küçük çocukların bakımını ve mali haklarını korumak için resmi statüde "vasi" adı verilen bir görevlinin tayin edilmesi Osmanlı hukukunda sıkça başvurulan bir sistem olagelmiştir.

Araştırmamıza kaynaklık eden Trabzon kadı sicilinde vasi tayini ve azliyle ilgili 6 adet kayda tesadüf edilmiştir (TŞS, 1834: 6/11, 7/6, 12/4, 22/7, 26/1, 54/4). Belgelerde, ebeveynlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı durumlarda hukuken, küçüğün himaye ve temsil yetkisini üzerine alan vasilerin, resmi olarak kadı huzurunda görevlendirildiklerini görmekteyiz. Bu görevlendirmeyi ebeveyn

[13] Buluğ çağına girmemiş çocuklar, yaslılar, hastalar ve bunaklar mallarını ve hukuki haklarını kullanmada aciz olan kişiler olarak sıralanabilir. (Eroğlu, 2007: 286)

hayattayken kendisi yapıyorsa buna "vasi-i muhtar", yok, eğer vefattan sonra hâkim kararıyla tayin söz konusu ise buna da "vasi-i mansub" deniliyordu (Pakalın, 2004: 584; Çiftçi, 2003: 83).

İncelediğimiz sicildeki kayıtlarda tayin şekli vasi-i mansub olup, vasi-i muhtar şekliyle ifade edilen tayin türüne rastlanmamıştır.

Şer'iyye sicillerine klasik olarak yansıdığı şekliyle vasi tayinini şu şekilde verebiliriz: *Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden iken ölen Çakır İbrahim Beşe'nin yetim kalan oğlu Osman'a babasından intikal eden emvallerin hıfz-u zaptlarında bir vasi lazım-u mühimdir. İş bu hıfz-u zapt için Hasan Ağa ibni Süleyman adlı şahıs, küçük Osman'a vasi tayin ve takdir olunmuş, Hasan Ağa dahi bu vesayeti kabul ve tasdik eylemiştir (Evasıt-ı Rebiyülâhır 1064)* (TŞS, 1834: 12/4). Böylece yetim kalan Osman'ın bakımı ve mali hakları kanunla koruma altına alınmış oluyordu. Ayrıca vasi olacak şahsın vesayeti kabul ettiğini mahkeme huzurunda tasdik etmesi bu örnekte görüldüğü gibi bir zorunluluktu (Eroğlu, 2007: 286).

Vesayet uygulamasında, temsil yetkisini üzerine alan şahsın her açıdan güvenilir biri olmasına ve aldığı sorumluluğu suiistimal etmemesine mahkemece azami dikkat gösteriliyordu. Nitekim kayıtlara baktığımızda ebeveynlerden birinin ölümünden sonra çocuklar için, bir yabancıdan ziyade daha emin biri oldukları muhakkak olan anne veya babanın vasi tayin edildiğini görmekteyiz. Mesela, Havva bint-i Çanakçı Ahmed Beşe'nin vefatından sonra küçük çocukları Hasan, Hüseyin ve Fatma için babaları Ali Beşe, mahkemece vasi tayin edilmiştir (Evahir-i Cemaziyülâhır 1065 / Mayıs 1655) (TŞS, 1834: 54/4). Bir diğer kayıtta ise anneyi vasi olarak görmekteyiz. Şöyle ki, Trabzon'un Muhyiddin Mahallesi sakinlerinden olup İstanbul'da vefat eden Kalpor nam zimmînin, küçük kızları Levize ve Limyone'ye babalarından intikal eden emvallerin hıfz u zaptı için anneleri Turgule bint-i Totozri vasi tayin edilmiştir (Evail-i Safer 1064 / Aralık 1653). Bu vesayeti üzerine alan anne, küçük kızlarının haklarını korumak için kayınpederine karşı bir hukuk mücadelesi yürütmüştür. Bahsi geçen vesayet kaydının devamındaki üç kayıt Turgule'nin bu mücadelesini ihtiva etmektedir ve bu dava sürecini küçük kızlarının vasisi olarak yürüttüğü de sık sık vurgulanmaktadır (TŞS, 1834: 6/10, 6/11, 7/1, 7/2).

Osmanlı İmparatorluğu vasilik sistemini işletirken doğabilecek suiistimalleri de göz önüne alarak ve yine kanunlara dayalı olarak hem kontrol hem de güvence mekanizmalarını çalıştırmış ve vasileri de denetlemek amacıyla nazır adlı bir görevliyi vasi üzerine tayin edip ikinci bir kontrol mekanizmasını devreye sokmuştur (Eroğlu, 2007: 288) [14]. Osmanlı kanunları çocuğun temsil yetkisini üzerine alan vasiye, ebeveyninden çocuğa intikal eden menkul ve gayrimenkulleri, çocuk için dahi olsa istediği gibi sarf etme salahiyetini de vermemiştir. Böylesi durumlarda vasi; elindeki vesayet hüccetiyle mahkemeye başvurup günün şartlarına göre "nafaka ve kisve" adı altında bir rayiç tespit ettirerek onu kullanabilmiştir (Eroğlu, 2007: 286.; Öksüz, 2004: 258- 259.; Çiftçi, 2003: 86). Ayrıca vasi, küçüğün

[14] Mesela, Tekfur Çayırı Mahallesi'nden olup daha evvel vefat etmiş olan Ömer kızı Fatma'nın çocukları ve onların vasileri olan amcaları Elhac Mustafa üzerine, kadı tarafından Elhac Ömer oğlu Abdullah Ağa nazır olarak tayin edilmiştir (5 Rebiülevel 1164). (TŞS, No:1918, Vr. 83.b; aktaran Öksüz, 2004: 258)

borçlarını ödemek gibi zorunlu haller dışında, onun mallarını başkasına satamaz, kendisi satın alamaz, bağışta bulunamazdı. Ancak vesayetini üstlendiği çocuğun lehine olmak kaydıyla, onun malı ile ticaret yaparak malvarlığını değerlendirebilirdi[15].

Vasiler, hastalık, yaşlılık ve sair sebeplerle üzerlerine düşen görevleri yerine getirmekte zorlanırlarsa vasinin azli ve yeni bir vasinin tayini söz konusu olabiliyordu (Eroğlu, 2007: 286). Mesela, *Trabzon sakinlerinden iken vefat eden Ali nam müteveffanın küçük oğlu Hasan'a, babasından kalan emvalleri yönetmek üzere Hüseyin Beşe vasi-i mansub tayin edilmiştir. Lakin sonradan mevcut vasinin azli ve Kabalanoğlu İbrahim Çelebi adlı şahsın da yeni vasi olması söz konusu olmuştur.*

Vasi Hüseyin Beşe mecliste küçük Hasan'ın vesayetini aldığında yetime ait iki yüz on kuruş nakdi paranın da temsil yetkisini üzerine aldığını, vesayeti yürüttüğü süre zarfında küçük için, yirmi altı kuruş masraf ettiğini, azilden sonra geriye kalan yüz seksen dört kuruşu ve sair emvalleri İbrahim Çelebi'ye teslim eylediğini söylemiştir. Daha sonra küçüğün mallarından bir akçe dahi Hüseyin Beşe'de kalmadığı mahkemece tasdik edildikten sonra, Hüseyin Beşe'nin azli ve İbrahim Çelebi'nin de vasiliği onaylanmıştır (TŞS, 1834: 26/1). Vasiliğin sonlanması, azil dışında vasinin ölmesi veya vasisi olunan kişinin, kendi mallarını kendisi kontrol edebilecek rüşte erişmesiyle de gerçekleşiyordu. Kişi her yönden rüşt olduğunu kanıtlayınca mahkeme aracılığıyla malları vasisinden alınarak sahibine veriliyordu (Eroğlu, 2007: 286).

Sonuç olarak denebilir ki; Osmanlı İmparatorluğu hukuki yollarla işlettiği vesayet sistemiyle Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan tebaasının yetim çocuklarını koruma altına almış ayrıca onların ebeveynlerinden kalan miraslarının başkalarının ellerinde talanını önlemek gibi önemli bir sosyal sorumluluğu da yerine getirmiştir.

4. Sonuç

Bu makalede XVII. yüzyıl ortalarında Trabzon'da evlilik kurumunun oluşma aşamaları, sicillere yansıyan yönüyle belli şartlar dahilinde aile birliğinin dağılması, aile üyelerinden çocuk ve kadınların yaşamlarını sürdürebilmeleri için nafaka tespiti ve vasi tayini gibi konular tartışılmıştır. İncelediğimiz sicil iki yıl gibi çok kısa bir süreyi kapsasa da sicilde bulunan kayıt türlerinden % 43'ünün aileyi ilgilendiren konular içermesi oldukça önemlidir. Bu çerçevede 264 nikah akdi, 12 mihr alacağı, 7 boşanma, 7 nafaka ve 6 vasi tayini içeren belge incelenerek sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

İncelediğimiz dönem itibariyle Trabzon'da nikâh, mihr, boşanma, vasi tayini ve nafaka gibi aile yapısını ilgilendiren konularda Türk geleneği ve İslâm inancının etkili olduğu görülmüştür. Trabzon mahkemesinde görülen bu tür davalarda kadın ve çocukların tüm haklarının güvence altına alındığı tespitlerimiz arasındadır.

[15] Satım ve kira akdi dışında borç, rehin, havale, sulh ve ibra gibi sözleşmelere küçük adına taraf olan vasi, yaptığı hizmet karşılığı kendisi için eğer bir ücret takdir edilmişse bunu alabilir, fakat takdir edilen ücret dışında küçüğe ait mallardan kendisi adına yararlanamazdı. (Kaya, 2008: 104). Vasinin yetim malını yemesinin iki istisnası vardır; vasinin muhtaç olması ya da yetimin malını işletmesi mukabili bundan yaptığı hizmet kadar yararlanmasıdır (Çiftçi, 2003: 86).

Çalışmada nikah akdinin devletin resmi görevlisi kadıya kıydırılması ve sicile işlenmesi sonucu tarafların evlilikten doğan haklarının hukuk garantisi altına alındığı görülmüştür. Kişilerin şahitler huzurunda hür beyanıyla bizzat mahkemeye giderek veya vekilleri aracılığıyla nikahlarını resmileştirdikleri tespit edilmiştir. Osmanlı ülkesinde gayrimüslimlerin kiliselerde nikâh kıydırma hakkına sahip olmalarına rağmen az sayıda da olsa şer'i mahkemede nikah kıydırdıkları da görülmüştür. Yine az sayıda da olsa toplumlar arası nikah akitlerine de rastlanmıştır. Bu doğrultuda İslam hukukunun elverdiği ölçüde Müslüman erkek- gayrimüslim kadın evlilikleri tespit edilmiştir.

İslam hukukuna göre erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal olan mihr tespitinin de erkeğin mali gücü ve kadının da sosyal statüsü dikkate alınarak nikah akdi esnasında mutlaka kayda geçirildiği görülmüştür. Mihr hakkından doğan alacağın ise boşanma veya kocanın ölümü halinde kadın tarafından mahkemeye taşındığı ve davaların kadın lehine sonuçlandığı tespit edilmiştir.

Aile içindeki uyumu sürdürmenin imkânsız hale gelmesi durumunda İslam, dolayısıyla da Osmanlı hukuku taraflara çeşitli yollarla evlilik bağını çözme hakkı tanımaktaydı. Çalışmamızda da az sayıda da olsa boşanma vakaları tespit edilmiştir. Ancak İslam hukukuna göre kocanın boşamayı mahkemeye kaydettirme zorunluluğunun bulunmaması Osmanlı toplumunda gerçekleşen boşanma olaylarını sağlıklı bir biçimde değerlendirmemizi mümkün kılmamaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada değerlendirmeye aldığımız 264 nikah akdinde kadınların %37'sinin dul kadınlar olduğu tespit edilirken bunlardan kaçının eşi vefat ettiği için dul olduğu, kaçının boşanma sonucu dul kaldığı tespit edilememiştir. Ancak İslâm hukukuna göre kadının da evliliğin devamından maddi, manevi zarar görmesi durumunda evliliği sonlandırma hakkı bulunduğu için çalışmamızda tespit edilen az sayıdaki boşanma vakalarının kadınların evlilik akdini sonlandırma isteği doğrultusunda mahkemeye yansıdığı görülmüştür.

Eşlerin boşanması, erkeğin evini terk etmesi veya nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi ya da erkeğin gaipliği durumunda kadınların mahkemeye başvurarak gerek kendileri için gerekse hizmetkârları ve bakıma muhtaç küçük çocukları için nafaka talep ettikleri ve bu hakkı kazandıkları tespit edilmiştir.

Osmanlı hukuk sisteminin sosyal yönden kadını olduğu kadar çocuğu da gözeterek vesayet sistemiyle Müslim- gayrimüslim ayrımı yapmadan yetim çocukları koruma altına aldığı, onların ebeveynlerinden kalan miraslarının korunmaya çalışıldığı da tespit edilmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

1834 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili (H.1064–1065 / M. 1654– 1655) " Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Ankara"

B. Çağdas Arastırma ve İncelemeler

AKYÜZ, Jülide; "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 24, S. 37, 2005, ss. 213–230.

AYDIN, M. Akif; İslam -Osmanlı Aile Hukuku, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
CİN, Halil; İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 341, Ankara 1974.
ÇİÇEK, Kemal; "Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", Trabzon Tarihi Sempozyumu (6–8 Kasım 1998 Bildiriler), Trabzon 1999, ss. 235–243.
ÇİFTÇİ, Cafer; "Osmanlı Döneminde Bursa'da Eytam Keseleri", UÜFEFSBD, S. 5, 2003/2, ss. 81–96.
DİNÇ, Güven; "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", OTAM, S. 17, 2005.
EROĞLU, Haldun; "On Dokuzuncu Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasi Tayini: Antalya Örneği", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi (Pediatri Tarihi), C. 50, S. 4, 2007, ss. 285–288.
KAYA, Ali; "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyye Sicillerinin İslam ve Aile Hukuku Açısından Tahlili", UÜİFD, C.17, S. 1, 2008, ss. 81–197.
KIRPIK, Cevdet; "1830 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre (1643- 1644) Trabzon Toplumunda Kadın", Trabzon Tarihi Sempozyumu (6–8 Kasım 1998 Bildiriler), Trabzon 1999, ss. 267–286.
KIVRIM, İsmail; "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650- 1700)", SÜTAD, S. 22, Güz 2007, ss. 357–392.
MAYDAER, Saadet; "Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", UÜİFD, C. 15, S. 2, Bursa 2006,
" " " "; "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)", UÜİFD, C.16, S.1, 2007, ss. 299–320.
ÖKSÜZ, Melek; "1746- 1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat", AÜSBE (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004
PAKALIN, M. Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I-II-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004
SAK, İzzet-AKÖZ, Alaaddin; "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicillerine Göre)", SÜTAD, S.15, Güz 2004, ss. 91–140.
SAK, İzzet; "Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nisanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği", SÜSBED, S. 16, 2006, ss. 493–523.
SAYDAM, Abdullah; "Trabzon'da "Gayri Resmi Nikâh"ın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830–1844)", Osmanlı Araştırmaları, S. XX, 2000, ss. 329–353.
YEGİN, Şengül, "H. 1064 –1065 (M. 1654–1655) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Trabzon", GÜSBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

Ekler

Ek 1: Nikâh Kaydı TSS, 1834: 9/2

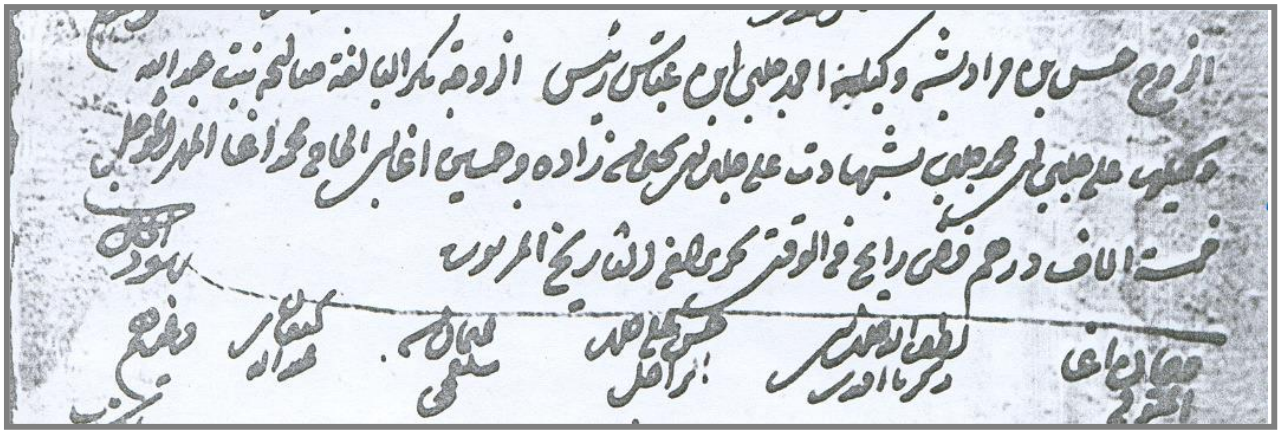

Ek 2: Boşanma Kaydı TŞS: 1834: 23/10

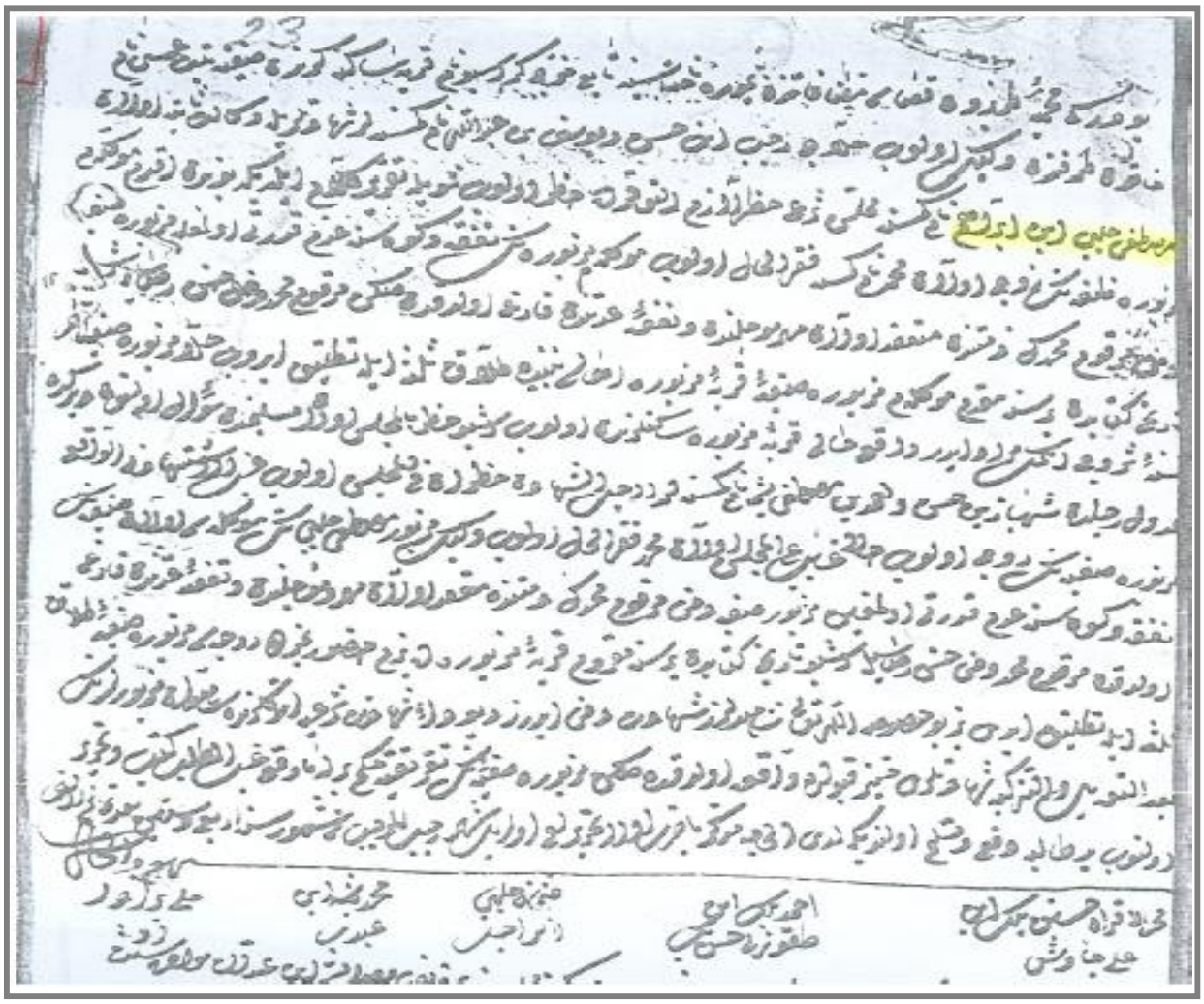

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKASI VE TÜRKİYE'NİN UYUMU[1]

Çılga ALTUNBAŞ

Doç. Dr. Sühal ŞEMŞİT

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Avrupa'daki bölgesel farklılıklarının azalması konusu 1957 tarihli Roma Antlaşması'ndan günümüze kadar önemini korumaktadır. Çeşitli finansman kaynakları ile bölgesel politikalara üye ülkelerde ve aday ülkelerde destek verilirken, bölgelerin rekabet gücü ortaya çıkmış ve yerel iç dinamikler kullanılarak bölgelerin kalkındırılması önem kazanmıştır. 2014-2020 döneminde ise akıllı ve sürdürülebilir büyüme kapsamında daha yenilikçi konulara ağırlık verilmiştir. 2005 yılından itibaren AB müzakere sürecinde olan Türkiye'de "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlıklı Fasıl 22 kapsamında bu alanda uyumlaştırmalar süregelmektedir. 2018 İlerleme Raporu'nda da belirtildiği üzere, bölgesel politika, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümenin temel aracı sayılmaktadır. Bu politikanın uygulanmasında, idari kapasitenin güçlendirilmesi ve projelerin yürütülmesinde mali yönetimin güvenilir hale getirilmesi önem taşımaktadır. Türkiye bu alanda önemli ilerlemeler sağlamış olsa da, üyelik sürecine kısmen hazırlıklı durumdadır. Bu çalışmada, Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren yürütülen bölgesel politikalar ele alındıktan sonra, ülkenin bu alandaki ilerlemesi üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılından itibaren yayımlanan ilerleme raporlarının irdelenmesiyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Bölgesel Politika, Türkiye-AB İlişkileri.

REGIONAL POLICY of THE EUROPEAN UNION and ADAPTATION of TURKEY

Abstract

The issue of reducing regional differences in Europe has been on the agenda of Europe since Treaty of Rome in 1957. While regional policies in EU member and candidate countries through various funds are supported, the competitive nature of the regions arose and thus development of regions by using

[1] Bu çalışma Çılga Altunbaş tarafından, Doç.Dr. Sühal Şemşit'in danışmanlığında 2018 yılında tamamlanan "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

their internal dynamics gained importance. In the period of 2014-2020, innovative topics received more attention in the context of smart and sustainable growth. In Turkey which has been in the membership negotiation process with the EU, alignments on regional policy has been taking place under Chapter 22 titled "Regional Policy and Coordination of Structural Instruments". As also stated in 2018 Progress Report, regional policy is a fundamental tool for sustainable and inclusive economic growth. During the implementation of these policies, the issues of strengthening of administrative capacity and making the financial management of the projects more reliable are increasing their significance. Although Turkey has made significant progress in this topic, there is need for further progress in the EU accession process. In this study, firstly regional policies of will be handled and then Turkey's progress in this area will be analysed by examining Progress Reports since 1998 in two periods: period before negotiation process and period after the start of the negotiation process in 2005.

Key Words: European Union, Regional Policy, Turkey-EU Relations.

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin kuruluşu Avrupa kıtasında kalıcı barış ortamının sağlanması esasına dayandırılmaktadır. Bütünleşme ve birlik olma düşüncesi ile ülkeler ve bölgelerarasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları azaltmak giderek önem kazanan bir konu olmuştur. AB'de bölgelerarasındaki farklılıkların giderilmesi AB'nin ortak politikalarından olan bölgesel politika kapsamında belirlenen stratejiler ile yürütülmektedir. Bu kapsamda üye ülkelere ve aday ülkelere sağlanan mali yardımlar AB bütçesinde önemli bir paya sahiptir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Uyum Fonu yenilikçilik, yatırım, çevre, ulaşım, mesleki eğitim gibi çeşitli alanlardaki projelerde kullanılmaktadır. Sürekli değişim ve gelişim süreci içinde olan AB'nin 2014-2020 Stratejisi kapsamındaki yenilikleri ve bu yeniliklerin aday ülkeleri üyeliğe hazırladığı sürece yansımaları dikkat çeken önemli bir konu olmuştur.

Türkiye'nin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkı 1923 yılından itibaren gündemde olmuştur. 1960 yılında planlı döneme geçişle beraber içinde bulunduğu siyasi durum ve ülkenin geneline yayılan kalkınma politikaları bölgelerin iç dinamiklerini ortaya çıkaran stratejiler belirlenmesini sağlamıştır. AB'nin bu süreçte Türkiye'ye sağladığı mali yardımlar ekonomik ve sosyal uyum sürecini hızlandırmış, özellikle Türkiye'nin bu alanda daha planlı bir sisteme geçmesini kolaylaştırmıştır.

AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin yönetim yapısına uygun olarak geliştirilen kurumlar, oluşturulan birimler ve yasal kapsamda yapılan düzenlemeler ile bazı alanlarda ilerleme kaydedilmiş ve bu gelişmeler AB Komisyonu tarafından yayımlanan ilerleme raporlarında belirtilmiştir. Genel olarak bakıldığında, İlerleme Raporlarında; Türkiye'nin yönetim yapısının yerel katılımı yeterince desteklemediği, merkezi karar alma sistemi ile bölgesel politikalarda etkinlik sağlanamadığı, aksine bölge özelliklerine göre karar alınmamasına ve projelerden verimli sonuç alınamamasına neden olduğuna dikkat çekilmektedir. Türkiye'de uygulanan projelerin programlama, izleme ve

değerlendirme, mali yönetim kontrol, yasal çerçeve gibi alanlarında da beklenen düzenlemelerin zamanında yapılmaması ve eksik düzenlemelerin yapılması eleştirilmiştir. 2005 yılında müzakere döneminin başlaması ile İlerleme Raporları daha kapsamlı içerikle yayımlanmıştır. Bu çalışmada, ilerleme raporlarında bölgesel politika başlığı, kurumsal çerçeve, idari kapasite, yasal çerçeve gibi başlıklar altında ilgili dönemlerin karşılaştırması yapılarak incelenmiştir. Böylece Türkiye'nin bu alanda ne kadar ilerlediği ve hangi konularda ne derece eksik kaldığı analiz edilmiştir.

2. Türkiye'de 2000 Yılından Günümüze Bölgesel Politikalar

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması üzerine yoğun çalışmalar yapılmıştır. Planlı dönemde kalkınma planları bölge düzeyinde kapsam ve içerik açısından istikrarlı olamamıştır. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için belirlenen projeler idari kapasitenin yetersiz olması, iç ve dış siyasi nedenlerden dolayı tam olarak uygulanamamıştır. Sekizinci Planla birlikte daha çok AB politikalarına uyumlu politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirliğin de ortaya çıktığı bu yıllarda daha önceki dönemlerde olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile bölgelerarası bütünleşme esasları öncelikli olmuştur.

Sekizinci Planda ülke kaynaklarının en etkin biçimde kullanılıp en yüksek sosyal faydayı sağlayacak politikalar belirlenmiştir. Ayrıca Planda bölgesel farklılıkların azaltılması konusunda ilerleme kaydedildiği belirtilmiş ancak Türkiye için devam eden bir sorun olduğu da vurgulanmıştır. Bu nedenle bölge planlama işleminin her bölgenin kendine özgü sorunları olduğu kabul edilerek güncel gelişmeler metoduyla yapılması öngörülmüştür.[2]

2002 yılının Aralık ayında düzenlenen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag'da belirlenen kriterleri sağladığına karar verilmiştir. AB Konseyi 2004 yılının Aralık ayında yayımlanan Komisyon Raporu'na dayanarak Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlatılacağını belirtmiştir. Bu gelişmelerden sonra AB ile ilişki sürecinde yeni bir dönem başlamış ve Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlatılacağı kararı verilmiştir.[3] Üyelik müzakerelerinin başlaması için Türkiye'nin ekonomik ve siyasi kriterleri yerine getirmesi ile bölgesel politika alanında da gelişmelerin kaydedileceği bir döneme girilmiştir.

1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesi üzerine aday ülke yükümlülükleri açısından hazırlanması gereken öncelikleri belirten Katılım Ortaklığı Belgesi Konsey tarafından resmen 8 Mart 2001'de kabul edilmiştir.[4] AB'nin belirlediği kriterlere göre aday ülkenin reformları gerçekleştirme süresi üyeliğe geçiş süresini belirlemektedir. 2001 yılında kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'den etkili bölgesel politika stratejisi belirlemesi, planlamaları bölgesel politika ölçütlerine göre yapması beklenmiştir. Bu beklentileri yerine getirebilmesi için AB

[2] Bayramoğlu, s.84.

[3] T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin AB'ye Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi (Gayrı Resmi Tercüme)", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ab_ye-katilima-dogru-ilerleyisine-iliskin-komisyon-tavsiyesi-_gayri-resmi-tercume_.tr.mfa (14.02.2017)

[4] İKV, "Türkiye-AB, Tarihçe, 1999-2005 Dönemi", http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=446 (09.02.2017)

sınıflandırmasına benzer bir NUTS-İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması-İBBS hazırlaması istenmiştir.[5] 16-17 Aralık 2004'te Brüksel'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirvesi'nin ardından "17 Aralık Sonuç Bildirgesi" yayımlanmıştır. Bu bildirge ile birlikte 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye-AB müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir.[6] 2005 yılında AB Komisyonu'nun Türkiye için hazırladığı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'de siyasi ve ekonomik alanda ne kadar ilerleme kaydedildiğini ve eksiklikleri ortaya koyulmuştur. Adaylık statüsünün verilmesi ile Türkiye hazırlık aşamasında planlı bir çerçevede ilerleme sağlamıştır.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Plan, küreselleşmenin etkilerinin her alanda görüldüğü bir döneme denk gelmiştir. Bu çerçevede Plan AB'ye uyum sürecini tamamlamış, istikrarlı büyüme ile gelişen, küresel ortamda giderek bilgi toplumuna dönüşen ve rekabet gücüne sahip Türkiye hedefine göre hazırlanmıştır. Raporda yer verilen Bölgesel Gelişmenin Sağlanması ekseni başlığı içinde:

- Bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi,
- Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması,
- Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması,
- Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması ilkeleri belirlenmiştir.

Özetle bu planda AB programlarına uygun kalkınma politikaları, üyelik öncesi ve sonrası yararlanılacak mali yardımlar için merkezi-yerel düzeyde gerekli şartların sağlanması vurgulamıştır. Ayrıca, bölgelerin verimliliğinin yükselterek ulusal kalkınmanın sağlanacağı ve küreselleşmenin getirdiği yeniliklere uyum ile istenilen rekabet gücüne ulaşılacağı düşüncesi ön plana çıkmıştır.

AB'nin aday statüsündeki ülkeler için (IPARD) Katılım Öncesi Mali Araç Kırsal Kalkınma Bileşeni altında verdiği kırsal kalkınma fonlarından Türkiye'nin yararlanması için IPARD Programı hazırlık çalışmalarına önem verilmiştir.[7] Kırsal alanların kalkındırılması konusu öncelikli konulardan biri olmuştur ve bu durum plana da yansımıştır. Dokuzuncu plan döneminde, merkezi sistem çerçevesinde bölgesel gelişme politikası düzenlenmeye çalışılmış ve bölge potansiyeline göre stratejiler belirlenmiştir. Yerel düzeyde ise idari yapıların güçlendirilmesi ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması üzerinde durulmuştur. Yerel dinamiklere önem veren özellikleriyle Planı'nın yeni bölgesel kalkınma anlayışı çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir.

Onuncu Planda bu döneme kadar bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik yapılan çalışmaların değerlendirilmesi yapılmış ve farklılıkları azaltmak için belirlenen hedefler vurgulanmıştır. "Yaşanabilir Mekanlar ve Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında kentsel ve kırsal bütün yaşam alanlarında yaşam

[5] T.C Kalkınma Bakanlığı, "Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013", Bölgesel Gelişme Özel İhtisas KomisyonuRaporu,http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/10/oik702.pdf(09.02.2017,) s.142.

[6] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", http://www.ab.gov.tr/111.html (09.02.2017)

[7] Metin Can, Kemal Esengün, "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, Tokat, 2007 s.50.

kalitesinin artırılması gerektiği, bu amaca ulaşmak için öncelikle geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. "Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik" başlığının yer aldığı bölümde ise Türkiye'nin uyguladığı bölgesel politikaların genel değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca ortak bölgesel politikanın belirlenebilmesi, idari ve mali yapıların güçlendirilmesi için merkezi sistem içinde "Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi" kurulmuştur. Yerel sistemde ise yirmi altı kalkınma ajansı ve onların altında seksen bir ilde yatırım destek ofisleri etkinleştirilmiştir. Özetle yurt genelini kapsayan bölgesel gelişme programları hazırlanmış ve faaliyete geçirilmiştir.[8]

Türkiye'deki kalkınma ajansları, faaliyetleri çerçevesinde değerlendirildiğinde ajansların bölgelere etkin mali-teknik destekler sağlayarak bölgelerin potansiyellerini ortaya çıkardığı ve rekabet gücünü artırdığı ön plana çıkmıştır. Ülkenin her yanında dengeli bölgesel kalkınmanın sağlanması için GAP Bölge Kalkınma İdaresi gibi Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi bölge kalkınma idareleri kurulmuştur.[9]

Onuncu Plan döneminde "Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik" kapsamında daha somut ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Önceki planlara kıyasla bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve kentlerdeki yaşam standartlarının geliştirilmesi konularına daha çok ağrılık verilmiştir. Özellikle sürdürülebilirlik kavramının şehirleşme boyutunda kullanılması, bölgelerin "markalaşma" ve "kentsel imaj" yöntemleri ile çekim merkezi haline getirilmesi, şehirlerin de daha yaşanabilir mekanlara dönüştürülmesi konuları dikkat çekmektedir.[10] 2008 yılından itibaren şehirleri çekim merkezi haline getirmek için bu gelişmelere bağlı olarak yurdun orta ile doğu bölgelerinde "Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı" sayesinde Erzurum, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Van'da faaliyete başlanmıştır.[11]

Plan'da, yapılan değerlendirmelere göre bölgesel gelişme adına ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. Örneğin toplam ihracat 2011 yılında 2006 yılına göre yüzde 57,7 oranında bir artış göstermiştir ayrıca SEGE 2011 göre sıralamanın sonunda yer alan beş Düzey-2 bölgesinde bu artış%268 oranında ölçülmüştür. Ekonomik kalkınmanın görüldüğü bu bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri alanında da ilerleme kaydedilmiştir. Üniversitede okuyan öğrenci sayısı ülke ortalama artışı yüzde 79,4 iken bu bölgelerde yüzde 81,4 oranında artış gerçekleşmiştir. Sağlık hizmeti alanında hastane yatak sayısı artışı

[8] T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018", http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf (10.02.2017), ss.117-118-119.

[9] T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018", http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf (10.02.2017), ss.25-26.

[10] Esen Çağlar, Ozan Acar, "Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme", Değerlendirme Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Tepav) Yayınları, 2013, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1376393421-7.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakkinda_Bir_Degerlendirme.pdf (10.02.2017), s.12.

[11] T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Kalkınma Ajansları 2015 Yılı Genel Faaliyet Raporu", http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Duyuru%20ve%20Haberler/Attachments/836/Kalk%C4%B1nma%20Ajanslar%C4%B1%202015%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Genel%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (10.02.2017), s.34.

ülke ortalaması 18,6 iken bu bölgelerde yüzde 39,4 oranında artmıştır.[12] Sosyo-gelişmişlik endeksi (SEGE) ile yapılan tespitler, kaynakların daha verimli kullanılması ve dengeli kalkınmanın sağlanması için önemlidir. 2012 yılında uygulanmaya başlanan yeni teşvik sistemi; bölgesel teşvik uygulamaları SEGE 2011 tespitleriyle belirlenen il sınırlarına göre yapılmıştır.

3. Türkiye'nin AB Bölgesel Politikasına Uyumu: Müzakere Süreci Sonrası İlerleme Raporlarının Bölgesel Politika Kapsamında Değerlendirilmesi

İlerleme Raporu, Ulusal Program ve Katılım Ortaklığı Belgelerinin yanında AB'ye tam üyelik için adaylığı kabul edilmiş ülkeler hakkında hazırlanan bir belgedir. AB Komisyonu, aday statüsündeki ülkenin üyelik kriterlerinin yerine getirilmesi konusunda ne kadar ilerlediğini ve eksikliklerini bu raporda değerlendirir.[13] Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin kabul edilmesi için uyum sağlaması gereken alanlardan biri Bölgesel Politika'dır. Avrupa Birliği, Türkiye'nin bölgesel farklılıkları gidermek için uyguladığı politikalarının değerlendirmesini 1998 yılından itibaren Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında sunmuştur.

Müzakere sonrası yayımlanan ilerleme raporları, müzakere süreci öncesi raporlardan daha kapsamlı hazırlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin bölgesel politika kapsamındaki çalışmaları daha sistemli bir şekilde ve istatistiki analizlerle değerlendirilmiştir. Müzakere öncesi raporlarda geçici NUTS haritasının hazırlanması ve buna bağlı gelişmeler üzerinde durulurken müzakerelerin başlamasından sonra yayımlanan raporlar kalkınma ajanslarının kuruluş hazırlıkları üzerine yoğunlaşmıştır.

Bölgesel politikaların etkin uygulanması için NUTS düzenlemesinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kalkınma Ajanslarının kuruluşu ile ilgili kanunun onaylanması ve beraberinde yaşanan gelişmelerle olumlu değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle yasal çerçeve alanında ve bölgesel idari yapıların oluşturulmasında ilerleme kaydedilmiştir. Kalkınma ajanslarının kurulmasının yanında bu yapıların görevleri, işleyişi gibi konular bu dönemde somut bir temele bağlanıp tam olarak açıklığa kavuşmamıştır.[14] Bu dönemde genel olarak raporlarda IPA ve Yapısal Fonların verimli kullanımını sağlamak için gerekli şartların yerine getirilmesi konusunda tavsiyeler yer almıştır.

3. 2. 2. 1. Kurumsal Çerçeve Alanında Değerlendirmeler

2005 ve 2006 yıllarında kurumsal çerçeve alanında raporlarda genel olarak IPA'nın etkin kullanımı için görevli olacak idari makamların ilgili bakanlıklar altında henüz kurulmadığı vurgulanmıştır. Türkiye'de IPA bileşenlerinin uygulanması ve katılım sonrasında da AB Yapısal Fonlarından yararlanabilmek için yönetim ve mali konulardan sorumlu kurumlar belirlenmemiştir.

[12] T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018", http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf (10.02.2017), s.119.
[13] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "İlerleme Raporları", http://www.ab.gov.tr/46224.html,(12.03.2017)
[14] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu",http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (11.05.2017), ss.54-55.

Adana ve İzmir'de kalkınma ajansı kurulmuştur. Ayrıca geçiş dönemi hazırlıklarının yerine getirilme sürecinde Türkiye'de katılım öncesi yardımların uygulanması için tek kurumun MFİB olarak belirlendiği ifade edilmiştir.[15] 2007 raporunda kurumsal çerçeve alanında bazı gelişmeler kaydedildiği belirtilmiştir. Türkiye'de IPA bileşenlerinden III. Bölgesel Kalkınma ve IV. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi yapısal bileşenlerinin faaliyeti için bazı birimler belirlenmiştir. Bu birimler arasına Stratejik Uyum Belgesi'ni hazırlama yetkisi verilen ve planlar arasında koordinasyon sağlaması beklenen DPT Müsteşarlığı da girmektedir. Ayrıca IPA kapsamında çevre, ulaştırma, bölgesel rekabet ve insan kaynaklarının geliştirilmesi alanlarındaki operasyonel programlar için ileride Yapısal Fon ve Uyum Fonlarından sorumlu idari yapıların belirlenmesi de bu gelişmeler içindedir.[16] Bölgesel farklılıkların giderilmesi için kurulan Kalkınma Ajanslarının ülke içinde yarattığı siyasi ve ekonomik etkilerini ve yansımalarını değerlendirmiştir. Bu kapsamda dikkat çeken konu kalkınma ajanslarının ülke birliğine zarar vereceği olmuştur.

2008 yılında IPA kapsamında III. bileşen ve IV. bileşen altında yürütülen operasyonel programlar için Uygulama Birimleri tanımlanmıştır.[17] 2009 raporunda da Türkiye'nin bu bileşenlerinin yürütülmesi konusunda gerekli kurumların oluşturulması ve prosedürlerin yerine getirilmesi sürecinin tamamlandığı yer almıştır. Böylelikle 2009 yılının Temmuz ayında bileşenlerin yönetimi Türkiye'ye verilmiştir.[18]

2011 yılı raporu bölgesel politika kapsamında DPT'nin Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmesini önemli bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bu gelişmeyle beraber Bölgesel Kalkınma Yüksek Kurulu ve Bölgesel Kalkınma Komitesi kurulmuştur. Böylelikle merkezi ve yerel birimler arasında bölgesel kalkınma politikaları alanında koordinasyon sağlanacağı vurgulamıştır.[19] Bu gelişmelere rağmen 2015 yılı raporunda kurumsal çerçeve alanında Kalkınma Bakanlığı'nın sınırlı düzeyde karar alma yetkinliğine sahip olduğu belirtilerek eleştirilmiştir.[20]

3. 2. 2. 2. İdari Kapasite Alanında Değerlendirmeler

[15] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (11.05.2017), s.55.

[16] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye2007 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (12.05.2017), s.57.

[17] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017), s.66.

[18] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2009_ilerleme_raporu.pdf (18.05.2017), ss.67-68.

[19] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu" Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosu'na Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (21.05.2017), s.82.

[20] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (20.05.2017), s.58.

2005 raporunda kurulan hizmet birliklerinin dışarıdan bir destek olmadan program uygulama konusunda idari kapasitelerinin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bölgesel politika alanında strateji belirleme, uygulama ve denetleme gibi sorumlulukların ilgili bakanlıklara ve bölgesel birimlere devredilmesi önerilmiştir. Ayrıca MFİB değerlendirilmiş ve iş yüküyle orantılı personele sahip olmadığı ve yeterli öz kaynağının bulunmadığı ifade edilmiştir.[21]

2007 yılı İlerleme Raporunda Yapısal Fonlar ve Uyum Fonların yönetilmesinde sorumlu Bakanlıklar kapsamında henüz yeterli idari kapasitenin oluşturulamadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda kalkınma ajanslarının kurulamaması da idari kapasitenin zayıf kaldığı şeklinde olumsuz değerlendirilmiştir.[22]

2011 yılında çevre alanındaki yönetim ve yetki sorumluluğu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı IPA Uygulama ve Koordinasyon Merkezi'ne devredilmiştir. Raporda Avrupa Birliği Bakanlığı'nın IPA yardımlarının izlenmesine yönelik kapasitesini ve personel sayısını artırmasına da yer verilmiştir.[23] 2012 yılında Komisyon kararı ile insan kaynaklarının geliştirilmesi ve bölgesel rekabet edebilirlik OP'leri için MFİB'den ihale ve sözleşme yapma yetkileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Ticaret Bakanlığına devredilmiştir.[24]

2014 ve 2015 yılında kalkınma ajanslarının ve IPA birimlerinin kapasitelerini güçlendirecek destek projeleri ve eğitim programlarının uygulandığı belirtilmiştir ancak buna rağmen sürekli personel değişikliği nedeniyle bazı aksaklıkların gözlemlendiği 2015 raporunda yer almıştır. Ayrıca 2014 yılı raporunda 2014-2023 dönemi için Kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölgesel planların 2014'te yürürlüğe geçirilme çalışmaları ilerleme olarak kaydedilmiştir.[25] 2016 raporunda yirmi altı kalkınma ajansının etkin bir şekilde faaliyette olması nedeniyle idari kapasite alanında bazı ilerlemelerin kaydedildiği belirtilmiştir.[26]

3. 2. 2. 3. Yasal Çerçeve Alanında Değerlendirmeler

2005 yılı raporunda Türkiye'de bölgesel politikaların faaliyet hazırlıkları ile ilgili kamu idaresi reformunun uygulanma aşamasına gelmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu reformla

[21] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2005 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (11.05.2017), s.119.

[22] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye2007 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (12.05.2017), ss.57-58.

[23] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (20.05.2017), s.82.

[24] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf,(22.05.2017), s.69.

[25] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.05.2017), s.43.

[26] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2016 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.05.2017), s.62.

beraber İl Özel İdaresi Kanunu, Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ve Belediyeler Kanunu, Temmuz 2005'te kabul edilmiş, Kamu İdaresi Reformu Kanunu ise Meclis'te tekrar görüşülmüştür.[27]

2006 yılı raporunda yasal çerçeve alanında Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun 2006 yılının Şubat ayında yürürlüğe girmesi ile ilerleme kaydedildiği ifade edilmiştir. Yirmi altı Düzey 2 bölgesinde kalkınma ajansı kurarak bölgelerarası farklılıkları azaltmak amaçlanmıştır ve yasaya göre kalkınma ajanslarının koordinasyonundan DPT sorumlu tutulmuştur. Kalkınma ajanslarının ulusal bütçeden, yerel birimlerden ve belediyelerden mali destek alması öngörülmüştür. Türkiye'de merkeziyetçi devlet yapısının yanında yetki devri ile kamusal birimlerin alt idarelerine sorumluluk verildiği gözlemlenmiş ve yerel demokrasi güçlendirilmeye çalışılmıştır.[28] 2007 yılı İlerleme Raporunda bu alanda ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. Türkiye bu dönemde (IPA) Katılım Öncesi Yardım Topluluk Aracına geçiş sürecinde sözleşme yapma, ihale açma ve satın alma, III-Bölgesel Kalkınma ve IV-İnsan Kaynaklarını Geliştirme yapısal bileşenlerin uygulanması ile ilgili mali kontrol gibi yetkileri alacak olan MFİB'ye ilişkin yasayı kabul etmiştir. Kalkınma ajanslarının kurulmasıyla ilgili kanuna bazı dernekler ülke bütünlüğüne zarar getireceği nedeniyle karşı çıkmıştır, bu yüzden konu Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır.[29] Bu dönemde kalkınma ajanslarının kurulmasındaki aksamalar nedeniyle İzmir ve Adana'da kurulan ajansların finansman konusu sürüncemede kalmış ve kurulması düşünülen diğer kalkınma ajanslarının planları ertelenmiştir. Dolaysıyla son rapordan bu yana çok gelişme kaydedilmediği görülmüştür.

2008 yılında Anayasa Mahkemesi'ne taşınan İzmir ve Adana'da kurulmuş olan Kalkınma Ajanslarının faaliyetlerini sürdürmesi konusu olumlu sonuçlanmıştır.[30] 2010 yılında, yasal çerçeve alanında IPA yapılanmasıyla ilgili birimlerin saptanması için Başbakanlık tarafından çıkarılan genelgenin (4 Aralık 2009) ardından bu rapor döneminde IPA III. ve IV. bileşenlerinden sorumlu stratejik koordinatörün belirlenmesi olumlu değerlendirilmiştir.[31] Stratejik Koordinatör görevi Kalkınma Bakanlığı'na verilmiştir.

[27] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2005 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (11.05.2017), s.119.

[28] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (11.05.2017), s.55.

[29] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye2007 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (12.05.2017), s.57.

[30] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017), ss.65-66.

[31] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (20.05.2017), s.73.

2011 yılı raporunda IPA ile ilgili birimlerin kapasitelerinin geliştirilmesi için hazırlanan IPA kanun taslağının yasalaşmamış olması nedeniyle çok ilerleme kaydedilmediği ifade edilmiştir.[32] 2012 yılı raporunda ise IPA III. ve IV. Bileşenleri kapsamında yürütülen operasyonel programlardan sorumlu bakanlıkların yeniden yapılandırılması ile ilgili kanun hükmünde kararnamelerin çıkarılması olumlu değerlendirilmiştir. Bu kararnameler yürütme, bütçeleme, koordinasyon ve programlama gibi birçok alanda ilgili birimlerin kurulması için yasal dayanak oluşturmuştur.[33]

3. 2. 2. 4. Programlama Alanında Değerlendirmeler

Programlama konusunda 2006 yılı raporunda DPT'nin yayımladığı dokuzuncu yedi yıllık kalkınma planı ile bölgesel düzeyde kalkınma ve gelişmeye önem verildiğine dikkat çekilmiştir. Planın yedi yıllık hazırlanması programlama alanında ilerleme olarak görülmüştür. Ayrıca Stratejik Uyum Çerçevesi ve İşlevsel Programlar belgesinin hazırlanma aşamasında DPT ve ilgili bakanlıkların işbirliği içinde olması da gelişme olarak ifade edilmiştir. IPA bileşenleri altında çevre, ulaşım ve bölgesel rekabet alanında uygulamaya yönelik programlamaların daha çok bölgesel unsur kapsamına odaklanması için en fazla üç program hazırlanması öngörülmüştür.[34] 2007 yılı İlerleme Raporunda olumlu değerlendirmeler yapılmıştır. IPA'nın III. ve IV. Bileşenlerinin Türkiye'de uygulanma yönetimini gösteren Stratejik Uyum Belgesi, Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca ilgili Bakanlıklar tarafından III. bileşen kapsamında bölgesel rekabet edebilirlik, ulaştırma ve çevre konularında üç tane Operasyonel Program, IV. bileşen kapsamında insan kaynakları ile ilgili bir Operasyonel Program hazırlanmış ve Komisyona sunulmuştur.[35] 2008 yılında programlama kapsamında Komisyon Türkiye için Çok Yıllı Endikatif Belgesi'ni düzenlemiştir. 2007-2013 dönemi için III. ve IV. IPA bileşenlerini uygulama yöntemini belirleyen (SCF) Stratejik Uyum Çerçevesi DPT tarafından hazırlanmıştır. SCF Komisyona teslim edildikten sonra III. bileşen altında ulaştırma, çevre ve bölgesel rekabetçilik alanlarında, IV. bileşen altında insan kaynaklarının geliştirilmesi alanında dört operasyonel program ilgili Bakanlıklar tarafından hazırlanmıştır. 2007 yılının Kasım ve Aralık aylarında operasyonel programlar Komisyon tarafından kabul edilmiştir.[36] 2009 yılı raporunda daha çok Çevre Operasyonel Programı kapsamında proje oluşturulduğu ve çevre projelerinin oluşturulmasına belediyelerin de katıldığı ifade edilmiştir.

[32] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.05.2017),s.82.

[33] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, (22.05.2017), s.69.

[34] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf(11.05.2017), ss.55-56.

[35] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye2007 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf(12.05.2017), s.58.

[36] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017), s.66.

Ulaştırma Operasyonel Programının faaliyetlerine yönelik hazırlık çalışmaları çok başarılı görülmemiştir. Bu konuda sadece bir hızlı tren altyapı projesi hazırlığının beklenen sürede oluşturulamamasına raporda yer verilmiştir.[37] 2010 yılı raporunda özellikle bölgesel rekabet edebilirlik, çevre ve insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda oluşturulan OP'ler için IPA kapsamında proje hazırlıkları olduğu yönünde gelişmeler değerlendirilmiştir.[38] 2014 yılı raporunda Türkiye'nin Endikatif Strateji Belgesinin kabul edilmesi ilerleme olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde en önemli konularda biri Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi olmuştur. Planda bölgesel politika alanında 2014-2023 hedeflerinden bahsedilmiştir. Ancak raporda BGUS'ye yönelik hazırlıkların tamamlanmadığı ifade edilmiştir.[39]

Türkiye'de bölgelerin yapısı ve eğilimleri doğrultusunda bölgesel kalkınmayı artırmak, bölge ve il düzeyinde belirlenen stratejileri ortak bir politika altında toplamak, bölgesel gelişme kapsamında ilgili kurumlar arasında koordinasyon sağlamak için BGUS hazırlanmıştır.[40] 2015 yılı raporunda 2014-2016 yılları için birçok alanda (çevre ve iklim eylemi, ulaştırma, gibi) operasyonel programların 2014 yılının Aralık ayında kabul edildiği belirtilmiştir. 2014-2023 dönemi için Düzey 2 seviyesinde bölgesel kalkınma planları ve bölgesel kalkınma için ulusal strateji kabul edilmiştir.[41]

3. 2. 2. 5. İzleme ve Değerlendirme Alanında Değerlendirmeler

2005-2006 döneminde izleme kılavuzu hazırlanmış ve İzleme Bilgi Sistemi internet üzerinden hizmete girmiştir. NUTS sınıflandırmasına yönelik veri tabanı oluşturma çabalarının devam ettiği bir dönemdir.[42] 2008 yılı raporunda Uygulama Birimlerinin operasyonel programların işleyişini izlemeye yönelik sektörel izleme komiteleri belirlediği yer almıştır. Programların uygulanması ve değerlendirilmesinden sorumlu "program koordinasyon ve uygulama merkezleri" kurulmuştur. Bu alandaki gelişmeler hakkında yavaş ilerleme kaydedildiği yönünde değerlendirme yapılmıştır.[43] 2011 yılı raporunda Entegre Yönetim Bilgi Sistemi'nin bu dönemde faaliyette olması ve Avrupa Birliği

[37] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2009_ilerleme_raporu.pdf (18.05.2017), s.68.

[38] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (20.05.2017), s.74.

[39] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu" https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf , (28.05.2017), s.43.

[40] T.C Kalkınma Bakanlığı, "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2014, http://www.bgus.gov.tr/dokuman/BolgeselGelismeUlusalStratejisi(2014-2023).pdf (28.05.2017), ss.1-2.

[41] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (20.05.2017), s.58.

[42] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf(11.05.2017), s.56.

[43] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017), ss.66-67.

Bakanlığı altında izleme yöntemlerinin geliştirilmesine yardımcı olan çalışma gruplarının kurulması olumlu değerlendirilmiştir. Ayrıca sektörel izleme komiteleri diğer raporlarda da belirtildiği gibi toplanmaya bu dönemde de devam etmiştir. kaydedilmediği,2016 yılı raporunda ise izleme ve değerlendirme alanında entegre bilgi sisteminin verimli bir şekilde kullanımı hakkında çok az ilerleme olduğu belirtilmiştir.

3. 2. 2. 6. Mali Yönetim ve Kontrol Alanında Değerlendirmeler

2006 ve 2007yılı raporunda Mali yönetim ve kontrol alanındaki gelişmelere Mali Kontrol bölümünde (Fasıl 32) yer verilmiştir. Bu alanda 2006 yılı raporunda yeni KMYKK'nın yürürlüğe girmesi ile strateji geliştirme birimlerinin oluşturulması gibi süreçlerin başlayacağı belirtilmiştir.[44] 2008 yılında IPA III. ve IV. bileşenler kapsamında ilgili sistemlerin oluşturulması ilerleme olarak değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye'nin henüz Yapısal Fon ve Uyum Fonları konusunda gelecekteki dönemler için mali yönetim ve kontrol sistemleri hakkında bir hazırlık yapmaması, bu alanda yavaş ilerleme kaydedildiği şeklinde değerlendirilmiştir.[45] 2009 yılı raporunda bu alandaki sorumluluklar geçici olarak MFİB'ye verildiği ifade edilmiştir.[46] 2010 yılı İlerleme Raporunda mali yönetim ve kontrol konusunda bazı aksaklıklar gözlemlenmiştir. MFİB'nin mali yönetim ve kontrol görevlerini program otoritelerine devretmesi konusunda planlanan takvime bağlı kalınmamıştır. Dolayısıyla ulaştırma alanında ve insan kaynaklarının geliştirilmesi alanında hazırlanan OP'ler için 2011 yılına, bölgesel rekabet edebilirlik alanındaki OP için 2012 yılına devralma işlemi ertelenmiştir. Sonuç olarak MFİB ile yapılan işbirliği anlaşmalarına göre bu işlemlerin 2010 yılının sonuna kadar bitmesi öngörülmüştür; ancak hazırlıklar gecikmiştir.[47] 2013 yılı raporunda MFİB'nin, IPA III. ve IV. bileşenleri için program otoritesi olarak belirlenen bakanlıklarla verilerini paylaştığı yer almıştır.[48] 2015 yılı İlerleme Raporunda mali yönetim, kontrol ve denetleme konusunda, IPA III. ve IV. bileşenlerinde fonları zamanında verimli kullanma riskinin 2015 yılında çoğaldığı ifade edilmiştir. IPA fonlarının yönetimiyle ilgili siyasi irade eksikliği,

[44]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf(11.05.2017), s.73.

[45]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017), s.67.

[46]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2009_ilerleme_raporu.pdf (18.05.2017), s.68.

[47]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (20.05.2017), s.74.

[48]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (26.05.2017), s.44.

ihale belgelerinin kaliteli olmaması, kalite kontrol ve denetim alanında personel eksikliği nedeniyle bu fonlarının yönetim sürecinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir.[49]

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kuruluşundan bu yana Avrupa Birliği, geliştirdiği politikalarla belirli sınırlar içinde derinleşerek, aynı zamanda genişlemeye devam etmiştir. Üyelerin bölgesel politika kapsamında gösterdiği gelişmelerin yanında aday ülkelerin AB mevzuatına uyum için hazırlık aşamasında kaydettiği gelişmeler de önemlidir. AB'nin üyeleri ve üyeliğe aday ülkeler arasında bölgesel gelişmişlik farkı devam etmektedir. Bölgesel dengesizlikler giderildikten sonra istikrarlı kalkınmanın gerçekleşeceği düşüncesi ile AB, Roma Antlaşması'ndan günümüze kadar bölgesel politika kapsamında stratejiler geliştirmiştir. Bölgesel gelişmişlik farkını en aza indirmek için yapısal fonlar, uyum fonu ve katılım sürecindeki aday ülkelere uygulanan mali destek programları PHARE, ISPA, SAPARD ile başlamış, zaman içinde yapılan düzenlemelerle geliştirilmiştir ve IPA altında birleştirilmiştir. Birliğin ortak politikaları içinde bütçeden en çok pay alan politikalardan biri olan bölgesel politika henüz Birlik içinde de bölgelerarası farklılıkları istenilen düzeyde azaltmış değildir. Aday ülkelerin Birlik seviyesine hazırlanma süreci sonucunda üyeliğinin kabulünün ardından tam olarak bölgesel farklılıklar giderilmese de, AB'nin aday ülkeleri Birlik içinde göze çarpacak bir dengesizlik yaratmaması için hazırladığı görülmektedir.

Türkiye, planlı dönem öncesinde ülke genelinde kalkınma çabaları gösterirken, planlı döneme girildiğinde bölgesel kalkınma girişimlerinde de bulunmuştur. AB bölge sınıflandırmasına uygun bir bölge sınıflandırmasının yapılmasının ardından daha kapsamlı, istatistiki analizlere dayalı etkin politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği projeler, bölgesel politikaların kalitesini artırırken, bu projelerin sürdürülebilir kalkınma, rekabet edilebilirlik, istikrarlı ekonomik büyüme gibi ulusal hedeflere ulaşılması kapsamında da önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Kalkınma ajansları da, yerel dinamiklerin ortaya çıkarılması, bölge ekonomilerinin canlandırılması ve bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşılması konularında etkili olmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'de bölgesel politika fonlarından etkin bir şekilde yararlanmak için gerekli yasal, kurumsal, idari düzenlemelerin zamanında yapılamaması, fonların zamanında kullanılmama riskini artırmıştır. Son yıllardaki İlerleme Raporlarında, bölgesel planlamanın önemi, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum çerçevesindeki faaliyetlerinde gecikmesi ve bunun sonucu AB mali yardımlarından etkin bir şekilde yararlanamama riskinin ortaya çıkışı ön plana çıkmıştır. Müzakere sürecinin başlamasından sonra bölgesel politika alanında kayda değer bir ilerleme görülse de genel olarak yavaş bir ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye bölgesel politika kapsamında aldığı mali destekleri en verimli şekilde değerlendirmek için taahhütlerini Ulusal Programlarda belirtmiştir. Ancak AB mevzuatına uyum değerlendirmelerinin yapılması için özellikle altyapı eksikliklerinin giderilmesi,

[49] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Komisyon Çalışma Dokümanı 2015 Yılı Türkiye Raporu", Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine sunulan Bildirim, 10.11.2015, http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (29.05.2017), s.58-59.

uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi, kurumsal yapılanma ve idari kapasitenin artırılması gibi konularda daha fazla ilerleme sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

Altunbaş, Çılga. "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Bayramoğlu, Sonay. "Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi", Bölge Kalkınma Ajanslar Nedir, Ne Değildir?, Ed. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005.

Can, Metin, Esengün, Kemal. "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, Tokat, 2007 .

Çağlar, Esen, Acar, Ozan. "Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme", Değerlendirme Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Tepav) Yayınları, 2013,

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1376393421-7.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakkinda_Bir_Degerlendirme.pdf (10.02.2017).

İKV, "Türkiye-AB, Tarihçe, 1999-2005 Dönemi", http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=446 (09.02.2017)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", http://www.ab.gov.tr/111.html (09.02.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "İlerleme Raporları", http://www.ab.gov.tr/46224.html,(12.03.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2005 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (11.05.2017)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf(11.05.2017).

[50]T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2007 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf(12.05.2017).

[50] "Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 2017-İKT-001"

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2008 İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (18.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2009_ilerleme_raporu.pdf (18.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu", http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (20.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf , (20.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf , (22.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu" http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (26.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu" https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf , (28.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (20.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye 2016 Yılı İlerleme Raporu", https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.05.2017).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Komisyon Çalışma Dokümanı 2015 Yılı Türkiye Raporu", Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine sunulan Bildirim, 10.11.2015, http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (29.05.2017).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin AB'ye Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi (Gayrı Resmi Tercüme)", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ab_ye-katilima-dogru-ilerleyisine-iliskin-komisyon-tavsiyesi-_gayri-resmi-tercume_.tr.mfa (14.02.2017)

T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2014, http://www.bgus.gov.tr/dokuman/BolgeselGelismeUlusalStratejisi(2014-2023).pdf (28.05.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Kalkınma Ajansları 2015 Yılı Genel Faaliyet Raporu",

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Duyuru%20ve%20Haberler/Attachments/836/Kalk%C4%B1nma%20Ajanslar%C4%B1%202015%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Genel%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (10.02.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018", http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf (10.02.2017).

T.C Kalkınma Bakanlığı, "Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013", Bölgesel Gelişme Özel İhtisasKomisyonuRaporu,http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/10/oik702.pdf (09.02.2017).

MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ İLE MAKALE KONFERANS TAVSİYE SİSTEMİ

Betül BULUT

Fırat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği

Prof. Dr. Mehmet KAYA

Fırat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği

Öz

Akademik çalışmalar yapıldıktan sonra bilimsel yayına dönüştürülür. Yazılan makale, çalışma yapılan alana göre, bilimsel konferanslara veya dergilere gönderilmektedir. Yazılan bilimsel makalenin hangi konferans için daha uygun olduğu veya gönderilebileceği konferansların belirlenmesi akademisyenin zamanını almaktadır.

TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) verilerine göre 2000 yılında toplam 5.442 bilimsel yayın, 2010 yılında toplam 23.624 bilimsel yayın, 2016 yılında ise toplam 31.555 bilimsel yayın yazılmıştır.

Çalışmamızın amacı akademisyenlerin yayınlarına en uygun konferansları akademisyene tavsiye etmektir. Bu sayede makalenin alanına göre uygun konferanslar seçilerek akademisyenin işi kolaylaşacaktır.

Çalışmamız Bilgisayar Bilimleri'nde makine öğrenmesi metotları olarak adlandırılan algoritmaları kullanarak metin işleme yapmaktadır. Sistemimiz Türkçe makaleler üzerinde işlem yapar ve bu makalelerin tanımlayıcı bilgilerini işleyerek elde ettiği sonuçları konferansların nitelikleri ile karşılaştırır. Karşılaştırma sonrası eşleşen makale ve konferanslara göre makaleye en uygun nitelikteki konferansları belirler. Çalışmamızın yeniliği Türkçe dilinde yazılmış olan makaleler üzerine çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: makine öğrenmesi, konferans, makale, tavsiye

CONFERENCE RECOMMENDATION SYSTEM with MACHINE LEARNING METHODS

Abstract

After academic studies, it is converted to scientific publication. The article is sent to scientific conferences or journals according to the study area. It is time for the academician to determine the conferences in which the scientific article is more suitable for the conference.

TUBITAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) in 2000, according to data from a total of 5.442 scientific publications, a total of 23.624 scientific publications in 2010, while in 2016 a total of 31.555 scientific publications were written.
The aim of our study is to recommend the most suitable conferences to the academicians. In this way, by selecting the appropriate conferences according to the area of the article, the work of the academician will be easier.
Our study is processing the text by using algorithms called machine learning methods in Computer Science. Our system deals with Turkish articles and compares the results of these articles with the qualifications of the conferences. Identifies the most suitable conferences according to the articles and conferences after the comparison. The novelty of our study is the study of the articles written in Turkish.

Key Words: machine learning, conference, article, recommendation

1. Giriş ve Benzer Çalışmalar

Türkiye'de ve dünyanın her yanında binlerce üniversitenin akademisyenleri, yüksek lisans veya doktora öğrencileri akademik çalışmalar yapmaktadır. Akademik yayın çeşitleri bildiri, tam metin, dergi yayını, basılı yayındır. Bilim dünyasının hızla büyüyerek gelişmesi sayesinde akademik yayınların sayısı yıldan yıla katlanarak artmaktadır. Türkiye'nin ve dünyanın farklı yerlerinde akademik çalışmalar üzerine konferanslar, toplantılar, sempozyumlar gerçekleştirilmektedir.

Spesifik bir alanda yapılan veya çoklu alanlarda yapılan birçok konferans, sempozyum bulunmaktadır. Tubitak gibi birçok kurum yurt içi veya yurtdışındaki konferanslara katılım için destek sağlamaktadır. Aynı zamanda akademisyenlerin kariyer anlamında yükselebilmesi için yayın yapma şartı ve bilimsel konferanslara katılım şartı bulunmaktadır. Tüm bu gerekçeler düşünüldüğü zaman yurtiçi veya uluslararası konferanslara katılım oldukça önemli ve gereklidir. Akademisyenler yaptıkları yayını göndereceği konferansı belirlerken zaman kaybetmektedir. Amacımız akademisyenin yayınına uygun bir konferans tavsiyesi yapmaktır.

Tavsiye sistemlerinin amacı kullanıcıya zaman kazandırmak ve kullanıcının tercihlerini yönlendirmektir. Araştırmacılara tavsiye konusu popüler bir konudur.
Kunal Shah ve arkadaşlarına göre [1] öneri sistemleri bilgi filtreleme sisteminin bir alt kümesidir. Yaptıkları çalışmada öneri sistemlerine genel bir bakış sunmuşlardır.
Yan-yan Guo ve arkadaşı Qi-cheng Liu [2], çoklu etkenlere dayalı kullanıcı profili tabanlı tavsiye sistemi üzerine çalışmışlardır. Bu çalışma her bir kullanıcıya özel tavsiye yapması yönüyle bizim çalışmamıza benzerdir. Ancak E ticaret tavsiyesi yapması yönüyle bizim çalışmamızdan ayrılmaktadır.
Yuanyuan Jiang ve arkadaşları[3] ise Uzaktan eğitimde kişiselleştirilmiş öneri üzerine uygulama araştırması yapmışlardır. Bu çalışmanın bizim çalışmamıza benzer yanları, çok miktarda veri içinden kullanıcıya gerekli olan veriyi filtreleme algoritmalarından geçirerek tavsiye yapması ve kişiselleştirilmiş makale tavsiyesi yapmasıdır. Çalışmamızdan farkı ise makine öğrenmesi metotlarını kullanmamalarıdır.
Nishigandha Karbhari[4] ve Fujiang Sun[5] ise içerik tabanlı tavsiye üzerinde durmuşlarıdır. Her iki çalışma da bizim amacımızdan farklı amaçlar ile yapılmış olsa da içerik tabanlı olmaları açısından bizim çalışmamıza benzerdir.
Konferans tavsiyesi anlamında yapılmış çok sayıda bir çalışma bulunmamaktadır. Bizim çalışmamız bu anlamda yenilikçi bir çalışmadır. Çalışmamızda makine öğrenmesi ve veri madenciliği yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler sayesinde akademisyenin yayını ile aynı alanda yapılan konferanslar belirlenerek akademisyenlere tavsiye edilmiştir.
Bu çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş ve benzer çalışmalar, ikinci bölüm veri toplama ve hazırlama, üçüncü bölüm önerilen yöntem ve sonuçlar, dördüncü bölüm tartışma ve son bölüm sonuçlardır.

2. Veri Toplama ve Hazırlama

Çalışmamız genel olarak ikiye ayrılabilir. Çalışmamızda hem Türkiye'de yapılan akademik konferanslar hem de Bilgisayar Bilimleri alanında yapılan konferanslar değerlendirilmiştir. Akademik Yök [6]'ten akademisyenlere ait bilgiler toplanmıştır. Türkiye'deki farklı üniversitelerde çalışan toplam 91.856 adet akademisyene ait yayınlar toplanmıştır. Bu akademisyenlere ait 1.115.022 adet bildiri toplanmıştır. Her bir bildirinin yazar, yayınlandığı konferans adı, yıl, anahtar kelime, kapsam(uluslararası veya ulusal) bilgiler toplanmıştır. Akademik Yök' ten aldığımız bildirilerin ait olduğu konferanslar ve Türkiye'de yapılan konferansların bulunduğu kongreuzmanı.com[7] 'dan alınan 200 farklı konferans birleştirilerek konferans veri havuzu oluşturulmuştur.

3. Önerilen Yöntem ve Sonuçlar

Araştırmacının makalesine konferans tavsiyesi yaptığımız bu çalışmada konferans veri havuzundaki konferanslar Bilgisayar Bilimleri'ndeki makine öğrenmesi [8] metotlarından biri

olarak geçen K-Means [9] yöntemi ile kümelere ayrılmıştır. Kümeleme işleminin yapılabilmesi için öncelikle konferanslara ait öznitelikler belirlenmiştir. Bu öznitelikler sırasıyla şu şekilde belirlenmiştir: Konferansın alanı, yapıldığı ay/dönem, dil, yapılma periyodu, şehri, uluslararası/ulusal olması, indekslendiği dergiler, kaç yıldır yapılmakta olduğu, bildiri ücreti, özet kabul tarihi ile konferansın gerçekleştiği tarih arasında bulunan zaman.

Belirlenen özniteliklere göre veri havuzundaki konferanslar kümelere ayrılmıştır. Diğer veri havuzunda ise Akademik Yök'ten topladığımız akademisyenlerin bildirileri bulunmaktadır. Yöntemimizde akademisyenlerin bildirileri K-NN [10] en yakın komşu algoritması ile konferans kümelerinden birine eşleştirilmiştir.

Akademisyenlerin 2018 yılına kadar(2018 yılı hariç) katılmış oldukları konferanslara ait bildiriler öğrenme verisi, 2018 yılında katıldıkları konferanslar ise test verisi olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda kümelenmiş olan konferanslara yapıldığı ay, mekan, ulusal/uluslararası olma, indekslendiği dergiler kriterlerinin her biri için bir puanlandırma belirlenmiş ve bu puanlandırma ile her bir kriter çarpılarak konferansın toplam puanı hesap edilmiştir. Bu hesaplamada özellikle mekan ve ulusal/uluslararası olma, indekslendiği dergiler kriterlerinin çarpıldığı katsayı her bir araştırmacı için daha önce katıldığı konferanslara bakılarak belirlenmiştir.

AYLAR	KONFERANS SAYISI
OCAK	20
ŞUBAT	58
MART	127
NİSAN	229
MAYIS	217
HAZİRAN	52
TEMMUZ	10
AĞUSTOS	6
EYLÜL	150
EKİM	240
KASIM	195
ARALIK	106

Tablo 1.1 2018 Yılında Yapılmış Olan Türkiye Merkezli Konferansların Aylara Göre Dağılımı

Tablo 1.1'e göre Türkiye'de yapılan konferanslar sırasıyla en çok Ekim, Nisan, Mayıs aylarında yapılmaktadır. Konferansların yapılma tarihinin akademisyenlerden gelen taleplere göre belirlendiği düşünülürse sistemimizde akademisyenlere en çok Ekim ve Nisan aylarında yapılan konferanslar tavsiye edilmektedir. Akademik teşvik ödeneğinin Ocak ayında belirlenmesinden dolayı akademisyenler mevsimsel olarak en çok sonbahar mevsiminde konferanslara katılmaktadır.

Yine elde ettiğimiz sonuçlara göre akademisyenlerin en çok tercih ettiği konferanslar Antalya ve İstanbul ilinde yapılmış olan konferanslardır. Konferansların yapıldığı ile göre katılım sayısı

kıyaslaması yapıldığında sistemimizde akademisyenlerin daha fazla tercih ettiği illerde yapılan konferanslar tavsiye edilmektedir.
Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçlara göre: Akademisyenlerin konferans seçimini belirleyen ilk ve en önemli unsur konferansın yapıldığı alandır. Akademisyenler çoğunlukla kendi alanlarında yapılan konferanslara bildiri göndermektedir. Konferansın uluslararası veya ulusal olması ikinci en önemli kriterdir. Elde ettiğimiz sonuçlara göre Uluslararası konferans bildiri sayısı, ulusal konferans bildiri sayısının iki katı kadardır. Akademisyenler genelde yayınlarının uluslararası konferanslarda yayınlanmasını istemektedirler. Bu tutumun nedeni muhtemelen uluslararası konferans bildirilerinin Bilim Dünyası'nda daha çok yankı bulması ve bildirinin daha çok kişi tarafından görülebilmesidir.

4. Tartışma

Çalışmada Türkiye'deki akademisyenlerin yayınlarına konferans tavsiyesi amaçlanmıştır. Türkiye'de yapılan tüm konferansların listesinin bulunduğu resmi bir adres olmadığından ötürü konferans veri havuzunda tüm konferanslar bulunmamaktadır. Örneğin bu çalışmada konferans seçiminde etkisi en az olan kriter hakemli/hakemsiz olma kriteridir. Veri havuzundaki bildirilerin hemen hemen yarısı hakemli yarısı hakemsiz olması kriteridir.
Konferans veri havuzu ve bildiri veri havuzu genişletilerek başarı oranları arttırılabilir.
Çalışmanın devamı olarak konferans kriterlerine yenileri eklenebilir. Örneğin konferansların ücretleri ile tercih edilme oranları çıkarılarak çalışmaya konferans katılım ücreti kriteri eklenebilir. Aynı şekilde yazılan bildirilerin Türkçe, İngilizce veya diğer dillerde yazılma oranları çalışmaya eklenebilir.

5. Sonuçlar

Bu çalışmada konferanslar ve akademisyenlerin konferans bildirileri toplanmıştır. Toplanan veriler makine öğrenmesi metotları ile değerlendirilerek akademisyenlere konferans tavsiyesi gerçekleştirilmiştir. Öğrenme verisi akademisyenin olarak 2017 yılına kadar yaptığı konferans bildirileri ele alınmıştır. Bu öğrenme verileri ile akademisyene konferans tavsiyesi yapılmış ve akademisyenin 2018 yılında yaptığı bildiriler tavsiye verileri ile karşılaştırılmıştır.

Kaynakça

Kunal Shah , Akshaykumar Salunke , Saurabh Dongare , Kisandas Antala "Recommender systems: An overview of different approaches to recommendations" , 2017.

Yan-yan Guo , Qi-cheng Liu "E-commerce personalized recommendation system based on Multi-Agent" , 2010.

Yuanyuan Jiang , Haisheng Zhan , Qiaoli Zhuang "Application research on personalized

recommendation in distance education” , 2010.

Nishigandha Karbhari , Asmita Deshmukh , Vinayak D. Shinde “Recommendation system using content filtering: A case study for college campus placement” , 2017.

Fujiang Sun ; Yu Shi ; Weiping Wang “Content-Based Recommendation System Based on Vague Sets” , 2013.

About Akademik Yök, [online] Available: www.akademik.yok.gov.tr

About Kongre Uzmanı, [online] Available: www.kongreuzmani.com/

Yi Shi , Yalin Sagduyu , Alexander Grushin “How to steal a machine learning classifier with deep learning” , 2017.

Rui Máximo Esteves , Thomas Hacker , Chunming Rong “Competitive K-Means, a New Accurate and Distributed K-Means Algorithm for Large Datasets” , 2013.

Ping-Hung Tang , Ming-Hseng Tseng “Medical data mining using BGA and RGA for weighting of features in fuzzy k-NN classification” , 2009.

WORD2VEC KULLANARAK TWİTTER ÜZERİNDE DUYGU ANALİZİ VE SINIFLANDIRMA

Emre DOĞAN

Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ekobilişim
Dr. Öğretim Üyesi Buket KAYA
Elazığ OSB Maden Meslek Yüksekokulu

Öz

Genel olarak, görüş madenciliği, insanların sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri hakkında neler düşündüklerini ve hissettiklerini bilmek için kullanılmıştır. Milyonlarca kullanıcı, her gün hayatın farklı yönleriyle ilgili görüşleri paylaşıyor. Bu büyümeden etkilenen şirketler ve medya kuruluşları giderek bilgi edinme yollarını arıyorlar. Twitter, kullanıcıların kendi düşünce ve yaklaşımlarını tweet ettikleri veya diğer kullanıcıların düşünce ve yaklaşımları hakkında fikirler elde ettikleri ve bir konu hakkında ki fikirlerin, düşüncelerin analizinin faydalı olduğu bir web sitesidir. Analiz etmek konu hakkındaki pozitif, negatif, tarafsız veya pozitif-nötr olan veya negatif-nötr olan ve onu temsil eden kullanıcı veya müşterilerin yaklaşımını bulmak anlamına gelir. Böyle bir sistemde veya araç tweetlerinde alışveriş web siteleri veya bazı iş, mobil markalar, bez markaları, spor karşılaşmaları, seçimler vb. Gibi canlı etkinlikler gibi diğer twitter sayfalarıyla ilgili twitler getirilir. Bu sonuçlar, servis sağlayıcının müşterilerin ürünlerine bakışını anlamalarına yardımcı olacaktır. Çalışmamız da twitter üzerinde bir başlık altındaki twitler ele alınarak konu hakkında bilgi edinmek isteyen kullanıcılara veya başlık sahibine, o başlık altında yapılan yorumlar hakkında olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere 3 başlık altında yapılan yorumları değerlendirerek konu hakkında genel bir bilgi sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygu analizi, Metin madenciliği, Veri madenciliği

SENTİMENT ANALYSİS and CLASSİFİCATİON on TWİTTER USİNG WORD2VEC

Abstract

In general, opinion mining has been used to know what people think and feel about their products and services on social media platforms. Millions of users share views on different aspects of life every day. Companies and media organizations that are affected by this growth are increasingly looking for information. Twitter is a website where users can tweet their thoughts and approaches or get ideas about other users' thoughts and approaches and analyze ideas and ideas about a topic. Analyzing means finding out the approach of the user, or customer, who is positive, negative, neutral or positive-neutral, or negative-neutral, and who represents it. In such a system or vehicle tweets, shopping websites or some business, mobile brands, cloth brands, sports matches, elections etc. Like twitterers about other twitter pages like live events are brought. These results will help the service provider understand customers' view of their products. Our study is a twitter on twitter under the title of the topic to get information about the topic users or title owner, under the headings of the comments about the positive, negative and neutral reviews under the 3 headings to provide a general information about the subject.

Keywords: Sentiment Anliysis, Text mining, Data mining.

I. Giriş Ve Benzer Çalışmalar

Sosyal medya, günümüzde insanların günlük rutinlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medya ve internet, reklam, politik görüşler ve finansal trendler yaymak, ürünler hakkında kullanıcı yorumlarını almak, spam yaymak, haberleri yaymak gibi çeşitli amaçlar için kullanılabilmektedir. [1] Sosyal medya, kullanıcılar arasında mesajları, yorumlar, beğeniler yoluyla sanal bağlar oluşturur. Etkili ve verimli metin madenciliği araçlarına ve tekniklerine duyulan ihtiyaç, şaşırtıcı miktarda metin verisi nedeniyle günümüzde artmaktadır. Sosyal ağların kullanımıyla da bu veriler her geçen gün katlanmaktadır. Örneğin 2006 yılında yayına başlayan Twitter da şu an günlük 500 milyon civarı paylaşım yapılmaktadır. [2]

Veriler üzerinde duygu analizinin uygulanması ile kuruluşlar, hangi ürün veya hizmetlerin iyileştirilmesi gerektiğini değerlendirerek, çoğunluktan hangi fiyat tahsislerinden memnun olmadığına ve toplumun ne tür yeni özelliklerine sahip olduklarını değerlendirerek piyasadaki yerlerini korumak ve geliştirmek için etkili önlemler alabilirler. [3] Literatürde Lexicon tabanlı, Machine Learning tabanlı ve Hybrid [4], [5], [6], [7] gibi duyarlılık analizleri için çoğunlukla üç teknik tartışılmıştır. Örneğin ABD'nin eski başkanı Barack Obama'nın kampanya ekibi,

seçmenlere ulaşmak ve başkanlık kampanyalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için Twitter'da # Obama2012 ve #AskObama hashtag'lerini kullandı. [8] Kullanıcılara kısa ve anlamlı bilgiler sağlamak için özetlenebilecek daha uzun metin parçaları duygu analizi yapılarak sınıflandırılan belgelerle sağlanabilir. Metin arama ve özetleme, bilgi için erişim süresini azaltmaya yönelik teknolojilerdir. Metin arama motorları sayfaları, kullanıcı sorgusuna göre filtrelemekte ve ilgili dokümanların ilk setini oluşturmakta ve metin özetleyicileri, kullanıcıların ilgili dokümanların nihai setini belirlemek için metnin içeriğini hızlı bir şekilde tanımlayabilmesini sağlayan belgelerin özetini oluşturmaktadır [9]. Otomatik metin özeti, bir belgeyi (veya belgeleri) girdi olarak alır ve belgenin / belgelerin özünü çıkararak iyi oluşturulmuş bir özeti sunar. [10] [11]. Bu makale 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş ve literatür taraması ikinci bölüm ise projede kullanılan verinin toplanması ve hazırlanması anlatılmıştır. Önerilen yöntem ve alınan sonuçlar bölüm 3'de bahsedilmiştir. Son bölüm sonuç bölümüdür.

II. Veri Toplama Ve Hazırlama

Çalışmamızda kullanılmak üzere veriler python programlama dilinde kodlanmış olan program ile twitter üzerinden elde edilmiştir. Veri çekilmesinden twitterın sağladığı api dan yardım alınmıştır. Veri karışıklığını engellemek için tek bir konu başlığı belirlenip program sadece bu konu başlığı üzerinde çalışmıştır. Örnek konu başlığı popüler bir dizi olan "senanlatkaradeniz" dir. Elde edilen verilerden fazla tekrar gösteren bağlaçlar çıkarılarak veriler temizlenmiştir. Veriler içerisinde eğitim verisi olarak pozitif, negatif ve nötr olmak üzere 3 tip sınıflandırma başlığı oluşturulmuştur. Pozitif veriler dizi hakkında yapılan ve övgü ile bahsedilen yorumları içermektedir. Negatif yorum dizi olumsuz yönde eleştiren yorumları içermektedir. Son olarak nötr olan yorumlar ise dizi hakkın pozitif ve negatiflik içermeyen yorumları içermektedir.

III. Önerilen Yöntem ve Sonuçlar

Bu çalışmada duygu analizini gerçekleştirmek için aşağıdaki adımlar takip edilmiştir:

• **Öznellik sınıflandırması:** Verilen bir metnin/cümlenin herhangi bir fikir içerip içermediğine bakılmaktadır,

• **Duygusal sınıflandırma:** Verilen bir cümlenin olumlu/olumsuz veya nötr olması durumunun bulunmasına çalışılmıştır.,

Twitter'da kullanıcının seçtiği kelime veya cümleler Twitter sosyal medya ortamında sorgulanmaktadır. Bu kelimeyi içeren paylaşımlar Python dili kullanılarak crawl edilir. Ekranda gelen başlıklar kullanıcı mesajı, duygu analizi sonucu ve mesaj tarihidir. Bu bilgiler nasıl elde edildiği aşama aşama ele alınmıştır. Öncelikle Twitter mesajlarının elde edilmesi gerekmektedir. Bunu sağlayan yazılım teknolojisi Twitter API'sidir. Bu API Java programlama diliyle yazılmış ve Twitter Sosyal Medya uygulamasının geliştiriciler için sağladığı ortamla iletişim sağlamaktadır. Bu ortamda geliştiriciler kendi yazılım uygulamaları için Twitter hesabının

anahtar kodlarını oluşturur. Anahtar kodlar Twitter kullanıcı ekranının yazılım uygulamasında kod düzeyinde erişimini sağlamaktadır. Erişim gerçekleştikten sonra yazılım uygulaması ile Twitter paylaşımları sorgulanabilir hale gelmektedir. Twitter paylaşımları elde edildikten sonra duygu analizi için kullanılır. Bir kelimenin veya bir cümlenin hangi duygu grubuna girdiğini anlamak için eğitim veri seti kullanılmıştır.

Sınıflandırma işleminde metinler üzerinde metin madenciliği, Word2Vec ve derin öğrenme algoritmaları kullanılmıştır. Word2Vec kelimeler arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran bir algoritmadır. Analiz edilen metinlerde geçen kelimelerin birbirleri ile olan uzaklık ve yakınlık ilişkilerin vektörel olarak hesaplanmasını sağlar. Hesaplanan bu ilişkiler kolay bir şekilde görselleştirilebilir. Böylece kullanılan bir kelimeye en yakın kelimeleri bularak öneri sistemleri oluşturabiliriz.

IV. Sonuçlar

Çalışmanın sonucunda twitter sosyal ağında herhangi bir konu hakkında word2vec kullanılarak duygu analizi ile bir konu hakkındaki olumlu/olumsuz görüşleri birbirinden ayrılarak sınıflandırma işlemi uygulanmıştır. Sistemin başarı oranı %75 çıkmıştır.

Teşekkürler

Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (FÜBAP) tarafından MMY.18.01 numarasıyla desteklenmiştir.

Kaynakça

[1] Alarifi, A., Alsaleh, M., Al-Salman, A., 2016. Twitter turing test: identifying social machines. Inf. Sci. 372, 332–346.

[2] http://www.internetlivestats.com/twitter-statistics/ ,2018

[3] Ahmad, M., Aftab, S., Ali, I., 2017. Sentiment Analysis of Tweets using SVM International Journal of Computer Applications (0975 – 8887)

[4] Ahmad, M., & Aftab, S. (2017). Analyzing the Performance of SVM for Polarity Detection with Different Datasets. International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS), 9(10), 29- 36.

[5] Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. Foundations and Trends® in Information Retrieval, 2(1–2), 1-135

[6] Saif, H., He, Y., Fernandez, M., & Alani, H. (2016). Contextual semantics for sentiment analysis of Twitter. Information Processing & Management, 52(1), 5-19.

[7] Ahmad, M., Aftab, S., Ali, I., & Hameed, N. (2017). Hybrid Tools and Techniques for Sentiment Analysis: A Review. Int. J. Multidiscip. Sci. Eng, 8(3)

[8] Öztürk, N., Ayvaz, S., 2018. Sentiment analysis on Twitter: A text mining approach to the Syrian refugee crisis. 36-147

[9] Gong, Y. & Liu, X. (2001). “Generic text summarization using a trainable summarizer and Latent Semantic Analysis”. In Proceedings of 24th annual international ACM SIGIR conference on research and development in information retrieval (SGIR’01) (pp. 19-25), New Orleans, LA, USA.
[10] Yeh, J. Y., Ke, H.R.& Yang, W.P. “Text summarization using a trainable summarizer and Latent Semantic Analysis” . In Proceedings of Information processing and management 2005 (pp.75-95)
[11] S. P. Singh, A. Kumar, A. Mangal, S. Singhal, "Bilingual automatic text summarization using unsupervised deep learning", 2016 International Conference on Electrical Electronics and Optimization Techniques (ICEEOT), pp. 1195-1200, 2016.

SATIŞ PERSONELİNİN PERFORMASINA ÖRGÜTSEL SİNİZM BOYUTLARININ ETKİSİNİN İNCELENMESİ[1]

Doç. Dr. İpek KAZANÇOĞLU[2]

Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İşletme Anabilimdalı

Aslı ERCAN[3]

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilimdalı

Öz

Örgütsel sinizm, çalışanların otoriteye ve örgüte karşı olumsuz ve güvensiz bir tutum göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel sinizmin oluşmasında çalışanların yoğun stres altında çalışmaları, karar alma sürecinde söz sahibi olmamaları, yöneticilerin yetkinlik harici ve adaletsiz karar verdiklerine yönelik inanç ve kurum içi iletişimsizlik gibi faktörler etkili olabilmektedir. Araştırma, satış elemanlarının performanslarında örgütsel sinizm boyutlarının etkisini belirleyebilmek için keşfedici bir ön çalışmadır. Araştırma yöntemi olarak mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken satış performansına yönelik sorular Low vd. (2001); örgütsel sinizme ilişkin sorular Brandes (1997) Brandes vd. (1999) ve Erdost vd.'nin (2007) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Katılımcıdan elde edilen ifadeler, tematik analiz yöntemi ile gruplandırılmıştır. Örgütsel sinizm boyutlarının her biri satış performansı ile ilişkisi açıklanmıştır. Nvivo 11 Plus nitel araştırma programı ile temalar görselleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Performans, Örgütsel sinizm.

Abstract

[1] ipek.savasci@ege.edu.tr
[2] ercan.ercanasli@gmail.com

[3] e-posta: esinemarikan@gmail.com, Sorumlu yazar.

Organizational cynicism is defined as a negative and distrust attitude of employees towards authority and organizations. Factors such as working under intense stress, lack of commitment in the decision-making process, unfair decision-making and incompetence of managers, and lack of communication within the organization can be effective in the formation of organizational cynicism. The research is a preliminary study to determine the effect of organizational cynicism dimensions on the performance of salespeople. Interview technique was used as a research method. While the semi-structured interview form is being prepared, questions related to sales performance are based on Low et al. (2001); whereas, Brandes (1997) Brandes et al. (1999) and Erdost et al. (2007) are used for the questions about organizational cynicism.The statements obtained from the participants were grouped by the thematic analysis method. The relationship between organizational cynicism and sales performance is explained. Themes with Nvivo 11 Plus qualitative research program are visualized.

Key Words: Performance, Organizational cynicism

1.Giriş

İşletmeler, faaliyet gösterdiği sektörün yapısına; ürettiği hizmetlere, ürünlere ve müşteri tercihlerine göre bazı faktörleri göz önünde bulundurarak en uygun pazarlama stratejisini seçmektedir (Küçükaltan ve Herand, 2014:30). Satış temelli işletmeler içinde, satış gücünün nitelikli insan kaynağından oluşması, seçilen ürün-pazar stratejilerinin uygulamasını kolaylaştırmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır.

Satış temelli işletmelerde rekabet avantajını sağlayan unsurlardan bir tanesi satış gücünün performansıdır. Performans, firmanın amaç ve hedeflerine yapılan katkıya göre değerlendirilen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Satışta performans, satış elemanlarının başarı ve başarısızlığına bağlı doğrudan işletmenin başarısını belirlemektedir. Bu anlamda, satış personelinin performansı satış hedeflerini/kotalarını karşılaması, müşteri beklentilerine cevap vermesi ve etkin iletişim kurma becerisi, teknik bilgisi, yönetime karşı geri bildirim sağlaması, kara yaptığı katkı, siparişleri gerçekleşme oranıdır. Yaygın bir tanımla satış departmanında "performans değerlendirmesi, satış temsilcilerinin insan olarak yeteneklerinin belirlenmesi, ölçülmesi ve geliştirilmesi sürecidir" (Taşkın, 2007:207).

Örgütsel sinizm 'bilişsel', 'duyuşsal tepki' ve 'davranış' olarak üç boyuttan oluşmaktadır. Tutum kuramına göre, inançlar tutumları etkilemek, tutumlar ise davranışlara dönüşmektedir. Bu kapsamda, örgütsel sinizm olumsuz bir tutum olarak çalışanların performansı üzerinde etkisi olabilmektedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Seriki vd. (2016) ile Çakıcı ve Doğan (2014)'ın çalışmalarında, örgütsel sinizm ile iş performansı arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak iş baskısını bu kadar yoğun üzerinde hisseden satış personelinde yaşanan

hayal kırıklığı, ümitsizlik günümüz iş şartlarında satış personelinin işsiz kalma endişesi ile birleştiğinde örgütsel sinizm boyutlarının nasıl bir etki yaratacağı araştırılması gereken bir konudur.

2. Araştırma Yöntemi

Araştırma, keşfedici bir ön çalışmadır. Tematik analiz yöntemi ile görüşme öncesi ve sonrası elde edilen ana temalar ve kodlar bir sonraki çalışmada kullanılmak üzere tespit edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken satış performansına yönelik sorular Low vd. (2001); örgütsel sinizme ilişkin sorular Brandes (1997) Brandes vd. (1999) ve Erdost vd.'nin (2007) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın analizi, Nvivo 11 Plus nitel araştırma programından yararlanılarak yapılmıştır. Katılımcı, 28 yaşında gıda sektöründe 3 yıldan beri çalışan, 3000-3500 TL. arası aylık gelire sahip, bekar, erkek bir satış temsilcisidir.

3. Bulgular

Örgütsel sinizmin üç boyutu görüşme öncesi bir model olarak oluşturulmuştur. Görüşme sonucunda ise bu boyutlarda en fazla hangisinin çalışan üzerinde etki yarattığı ve dolaylı olarak performans üzerinde ne gibi bir etkisi olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Örgütsel sinizmin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının performansa etkisini araştıran bu çalışmada; satış personelinin hangi boyutta daha fazla sinizme yöneldiğini belirlenmiştir. Bilişsel, davranışsal ve duygusal sinizm boyutlarına dair ifadeler ve gruplandırılmış modeller düzenlenmiştir.

Bilişsel Sinizm Boyut ; Şekil-1'de görüldüğü üzere değer algısı; gelecek karamsarlığı, politika tutarlılığı, ödül-vaatler- hayalkırıklığı temalarından oluşmaktadır.

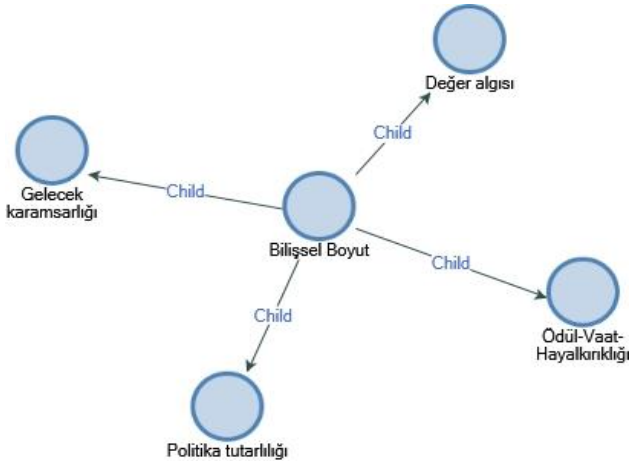

Şekil 1: Bilişsel Sinizm Boyutu

Tablo 1: Bilişsel Sinizm Boyutuna ait Temalar ve İfadeler

Değer algısı
"Hayır, çalıştığım şirket çalıştığım departmandan kat be kat daha üstün bence. Bir şeyi var. Çalıştığım şirketin misyonu Türkiye için önemli bir misyon yani,.. O bizim markalarımızın Türkiye'ye katmış olduğu değer... veya bir nevi bizim Avrupai şekilde yaşamamızı sağlayan bir kültür oluşturabilen bir şirket açıkçası….Ondan dolayı ben çok kıymet veriyorum hem ürünlerine hem şirketin misyonuna ama bizim departman tabi ki bu konuda çok geride geleneksel kaldığını düşünüyorum. şirketin tabi Avrupai bakışı varsa da bizim departman daha geleneksel ve oryantal kalıyor." (K1,yaş 28)
Politika Tutarlılığı
"Yok bizde zaten başkan yardımcıları ne derse o, en aşağıya kadar hissedilir. bir mail atarlar o mail aynı anda hissedilir." (K1,yaş 28)
Gelecek karamsarlığı
"Genel olarak büyüyen bir sektör değil ama sonuçta her departmanın kendine yaptığı birşey var yani. kendi katkısı var şirkete … karamsar değilim.." (K1,yaş 28)
Ödül-Vaat-Hayalkırıklığı
"Açıkçası, ben çok (çello bello) yapanların çok ödüllendirildiğini gördüm. Satışçıların kullandığı bazı terimlerdir. usulsüz yapılan şeyler, ..spot satış yapmak olsun....,bir süre sonra herkes buna alışıyor zaten ve herkes ona göre iş yapmaya başlıyor" "...İnsanlar satış şirketinde çok dedikodu olur, bu onu yapmış bu şunu yapmış, bir süre sonra e bu da bunu yapmış, herkes onu yapıyor ben niye yapmıyorum diye o şekilde gidiyor yani" (K1,yaş 28)

Bilişsel boyut ifadelerinde katılımcını değer algısı, departman ve örgüte bakılı açısından değişiklik göstermektedir. Örgütün imajı katılımcı için daha önemlidir.

Bilişsel sinizm boyutu ile performans arasındaki ilişkide; ödül-vaat-hayalkırıklığı temasında, çalışanda şirket ödüllendirme sistemine yönelik adaletsizlik ve güvensizlik yaratması tespit edilmiştir. Bu durum, çalışanın algılayacağı sinizm düzeyi etkileyerek iş performansını artırmada kural dışı davranışa sevk ettirmektedir.

Davranışsal Sinizm Boyutu; Mimik yapmak, İş arkadaşlarıyla sık sık konuşmalar yapmak, iş dışında başka insanlara şikayet temalarından oluşmaktadır.

Şekil 2: Davranışsal Sinizm Boyutu

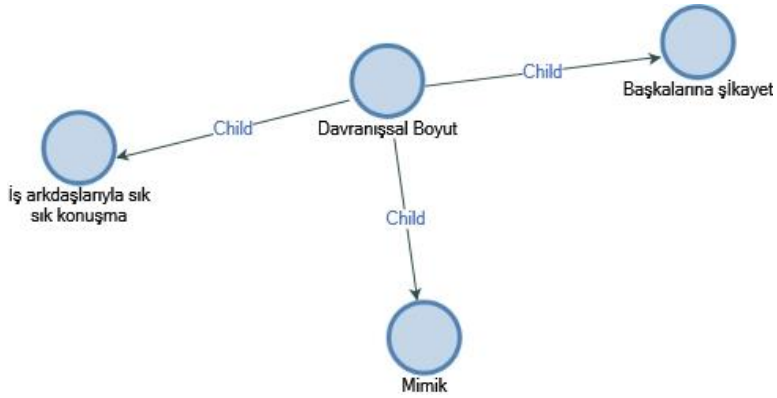

Tablo 2: Davranışsal Sinizm Boyutuna ait Temalar ve İfadeler

Mimik
"… Bir toplantı olur ya da sosyal bir ortamda olur ya da ofiste normal bir şekilde olur ama bu benden kaynaklanan bir durum. Birazcık benim rahat olmamdan kaynaklı. çok mimik yaparım, rahat konuşurum, normalde bir asker ilişkisi varken onların arasında ben daha böyle Avrupai kaçıyorum ondan yapıyorum diyebilirim." "Müşteri mimiğim benim ayrı iş mimiğim ayrı." (K1,yaş 28)
İş arkadaşlarıyla sık sık konuşma
"Kesinlikle, biz ...masasında şirketi çok kurtardık. çok konuşuruz yani… Görüşmeci: bu bir şey oluşturmuyor mu? rekabet? " Daha çok bir birliktelik oluşturuyor. Çünkü aynı şeylerden genellikle.. aynı negatiflerden besleniyoruz" Görüşmeci: Ortak sorun ne oluyor genelde? "Adaletsizlik" (K1,yaş 28)
Başkalarına Şikayet
"Şimdi yakın arkadaşlarım var farklı şirketlerde çalışan, farklı işler yapan. onlarla mecburen dertleşiyoruz." "Önemli olan terfi almak değil, yatay geçiş bile alsak olur ama o bile olmuyor." (K1,yaş 28)

Davranışsal sinizm boyutunda ele alınan ifadeler, iş arkadaşlarıyla konuşmanın her ortamda yapılabildiği ve ortak konunun adaletsizlik olduğu belirlenmiştir. Bu durum, adalet olgusunun

sadece bilişsel ve duygusal sinizm boyutunda değil, davranışsal sinizm boyutunda da öne çıktığı belirlenmiştir.

Davranışsal sinizm boyutu ile performans ilişkisinde; müşteriye ve şirket içindeki davranışların farklı olduğu, mimiklerin ve iş arkadaşlarıyla konuşmaların adaletsizlik üzerine yapılması bu durumun performansa yansıdığı belirlenmiştir.

Duygusal Boyut; olumsuz duygular ve eleştiri temalarından oluşmaktadır.

Şekil 3: Duygusal Sinizm Boyutu

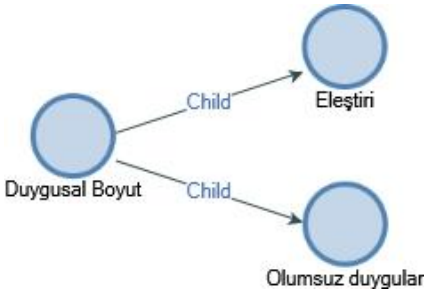

Tablo 3: Duygusal Sinizm boyutuna ait Temalar ve İfadeler

Eleştiri
"Zor bir soru oldu, çünkü çoğu şeyi eleştirdiğim için ...en çok adaletsizlik çok fazla var. ölçüm performans değerlendirmesi çok problemli…. Ama hiçbir şekilde hiçbir kriter onlar için geçerli değil yani. Kimin performansı daha iyiyse o bir yere gelmiyor, ya da kimin yetkinliği daha iyi ise o bir yere gelmiyor. Daha çok işte aile şirketi olmasından kaynaklı problem var. Bu herkes aslında şikayetçi diyemeyeceğim çünkü %90ı zaten birinin referansıyla geliyor, o yüzden herkes, halinden memnun." Görüşmeci: senin peki girişin? "Ben torpilsiz girdim." (K1,yaş 28)
Olumsuz Duygular (Kırgınlık)
"Kırgınlık .. ilk başta yönetimden kaynaklı yıllar öncesinden kalma bir kırgınlığım vardı, ama bir şekilde içimde susturmayı başardım. Hem bağlılığım vardı hem de gelecekle alakalı hayallerim olduğu için bir şekilde onlara uyum sağlamaya çalıştım. Adapte olmaya çalıştım. orta vadeli bir süre geçtikten sonrada o adaptasyonu kaybediyorsunuz zaten belli bir süre kadar bunu yapabiliyorsunuz. Sonra o kırgınlığım daha büyük bir şekilde geri döndü." (K1,yaş 28)

Katılımcının, bilişsel boyuttaki "şirketiniz ve departmanınız sizin için aynı değerimi ifade ediyor?" sorusuna "bu soru çok hoşuma gitti şu anda, neden çalıştığımın cevabını alıyorum.."

şeklinde verilen cevap sinizm algısı olsa bile örgüt kültürünün ve imajının katılımcıda güçlü olduğu tespiti yapılmıştır. Bu bağlamda, bilişsel sinizm boyutunun duygusal sinizm boyutunu da etkilemektedir. Eleştiri temasında, özelikle adaletsizlik vurgulanmıştır. Olumsuz duygular içinde yönetime hissedilen kırgınlık, dolaylı olarak bu adaletsizlik duygusuna temel oluşturarak, ileriki yıllarda örgüte karşı sinizm geliştirmesine sebebiyet vermektedir.

Tablo 4: Duygusal Sinizm Boyutunda Yeni Temalar ve İfadeler

Üst yönetime Yaklaşım-Adaletsizlik-Baskı
"bizde ahbap çavuş ilişkisi vardır. herhangi bir şeyi yürütmek için herkesle aranızı iyi tutmanız gerekir. önemli yerlerdeki insanlarla aranızı iyi tutmanız gerekir. yöneticiler, eski ve eğitimsiz olduklarından dolayı….. biat kültürü vardır. Onlara abi dersiniz ama onların bir hatası olduğu zaman onları söyleyemezsiniz geri bildirim istediğiniz zaman alamazsınız. "..tamam abi, yaparız abi gibi her zaman onların istediği şekilde konuşmanız gerekmekte. Onu yapmayacaksanız bile tamam abi demeniz gerekiyor. Onu bekliyorlar, yapmasanız bile birşey söylemiyorlar ama tamam abi demezsiniz de onlara ters düşüyorsunuz." (K1,yaş 28)
"Bizde yöneticiler zaten yalan söyleme üzerine kurulmuş, "siz çalışın, daha fazla çalışın, daha fazla çalışın ama daha fazla birşey istemeyin modundalar." "O yüzden biz her zaman kuşkuyla yaklaşırız yani yönetimin söylediği şeye." (K1,yaş 28)

Duygusal Sinizm Boyutu ile Performans ilişkisinde; Örgütsel sinizmin boyutlarının performansa etkisi en fazla duygusal boyutta ortaya çıkmaktadır. Üst yönetim, adalet ve baskı unsurları yeni alt temaları oluşturmaktadır.

Tablo 5: Duygusal Sinizm ile Performansı Arasındaki İlişkiyi Etkileyen Diğer Temalar ve İfadeler

Kişilik-Motivasyon-Müşteri
Görüşmeci: Hissettiğiniz olumsuz duygular iş performansınızı etkiler mi? "Pozitif yönde etkiliyor, sanıyorum bu benim kişiliğimle alakalı birşey, birileri bana ters davrandıkça ben daha iyi çalışıyorum….orada benim potansiyelimi görmek istemiyorlar onlar görmek istemedikçe bende daha büyük şeyler daha başarıyım istiyorum, daha fazla şey yapasım geliyor…daha büyük şeyleri tek başıma başarmaya çalışıyorum bu sefer gerçekten ortalamayı çok yükseltiyor. ekip içerisinde böyle bir toplantılarda bana karşı şey başlıyor.....çalışan ortalaması, ekiple çalıştığınız zaman ortalama üzeri olanı aşağıya doğru çekmeye doğru bir şey var. Görüşmeci: sivriliyorsun yani? sen çok motive oluyorsun ama onlar hiç motive olmuyorlar.

“Evet” (K1,yaş 28)
“Bazen.. motivasyonumu engelliyor, o gün yapmıyorum yada bir sonraki hafta yapıyorum o konuşmayı, riskli birşey olduğu zaman canım sıkılıyor bugün hakikaten, şöyle bir problem var şimdi onla uğraşamam onu ben bir arka plana atıyım, gidiyim başkasıyla daha iyi bir müşteriyle konuşayım,...” (K1,yaş 28)
“En çok dış müşteri yani kendi müşterilerimiz. çünkü şu an uğraştığımız kitle, biraz kara cahil bir kitle ticaretten çok anlayan insanlar değil…onlara birşey kabul ettirmek için duygularıyla oynamanız gerekiyor, yani yalancı ve yapmacık olmanız gerekiyor….kendinizden feragat etmek zorunda kalıyorsunuz, kendi ideallerinizden kişiliğinizden.. Bu insanı manevi olarak çok yoruyor. ki bir sonraki müşterileri de yine aynı şeyleri yaşıyorsunuz...” (K1,yaş 28) “Yönetici benim ruh halimi etkiliyor, ama çalışmamı etkilemiyor, müşteri daha çok etkiliyor. O müşteriye gittiğiniz zaman problemli olduğunu bildiğiniz zaman geri geri adım atarak giriyorsunuz yani, başınıza ne geleceğini biliyorsunuz, bir müşteriye gidiyorsunuz insan bir selam verir, selam vermeden bana şunu getir bana bunu getir ben bunu istiyorum diye bir başlıyor, yarım saat ona defans yapalım diye uğraşıyoruz...” (K1,yaş 28)

Satış personelinin performansını üst yönetim-müşteriler-motivasyon unsurları en fazla etkilemektedir. Bu olgular, birbiri ile bağlantılı ve ilişkilidir. Katılımcı, olumsuz duyguların performansını negatif etkilemediğini ancak bunun sebebinin şirkete karşı kişisel hırsından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu durum çalışanın sinizm duygusu yaşarken, örgüte karşı kendini ispat etme duygusuyla ilgilidir. “Birileri ters davrandıkça ben daha iyi çalışıyorum” cümlesi çalışanın kişilik yapısından kaynaklı bir durumdur. Olumsuz duyguların yarattığı sinizmin, çalışanın başarısızlık ve değersizlik hissini arttırması ve kişiliği ile ters ilişki yaratması kişinin performansını daha fazla artırmasına yol açmaktadır. Müşteri ile ilişkilerde ise, müşteriye iletişimde sorun olmadığı ancak iş gereği bazı durumlarda kişiliğinden ödün vermesi gerekliliği ve bunun oluşturduğu dengesizlik hissi çalışanda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, kurum kültüründen kaynaklı olarak şirketteki ortamın aile gibi olmasının iş performansına doğrudan yansımasını engellemektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Örgütsel sinizm ile çalışan performansı arasında yapılan sınırlı çalışmalar incelendiğinde; çalışmaların genellikle sağlık çalışanlarıyla, eğitim alanında üniversitelerde akademik ve idari personeliyle, özel sektör işletme çalışanlarıyla ankete dayalı yapılmış olduğu görülmektedir. Literatürde yoğun satış baskısı altında çalışan satış personeline yönelik sınırlı çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu bakımdan konunun derinliğini anlamak ve yeni değişkenleri ortaya çıkaracak nitel bir çalışma olması yönünden çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre, katılımcı olan satış personeli nicel anlamda satış hedeflerine ulaşmaktadır. Çakıcı ve Doğan'ın (2014) kamu sektörü üzerine yaptığı çalışmada sinizm davranışının birebir iş performansına etkisi görülmemiştir. Bu etkinin görülmemesinde satış personelinin kişilik yapısının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Özellikle satış alanında çalışan yöneticilere yönelik örgütsel sinizmin nedenlerini azaltıcı, çalışanların performanslarını iyileştirici, kurum içi düzenlemeler ve uygulamalar önerilmesi düşünülmektedir. Satış personelinin performanslarının kendilerinin değerlendirmiş olması ve tek bir satış temsilcisi ile çalışmanın yapılmış olması kısıdı oluşturmaktadır. Ön çalışma niteliğinde yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen temalar kullanılarak daha geniş bir satış personelinin katılımıyla bir çalışma gerçekleştirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca bir sonraki çalışmada kullanılacak değişkenler belirlenip, ankete dayalı nicel bir çalışma yapılması planlanmaktadır.

Kaynakça

Brandes, Pamela. *"Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences",* Unpublished Doctoral Dissertation, Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati,1997,USA.

Brandes, Pamela & Ravi Dharwadkar & James W. Dean, Jr. *'Does Organizational Cynicism Matter?: Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes'*, The 36th Annual Meeting of the Eastern Academy of Management. May 13-16,1999, Philadelphia.

Çakıcı, Ayşehan & Doğan, Seçkin. "*Örgütsel Sinizmin İş Performansına Etkisi: Meslek Yüksekokullarında Bir Araştırma"*, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 15(1), 2014, 79-89.

Erdost, Ebru, H.& Karacaoğlu, Korhan & Reyhanoğlu, Metin. *"Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi"*, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı. Sakarya Üniversitesi, 2007,514-524.

Küçükaltan, Berk & Herand, Deniz. *"Qr Code Usage for Marketing Activities of Logistics Companies",* Management. 4(3A): 27-33, 2014. Doi: 10.5923/s.mm.201401.04

Low, George, S.& Cravens, David W.& Grant, Ken & Moncrief, William C. "*Antecedents and Consequences of Salesperson Burnout"*, European Journal of Marketing, 35: Iss 5/6,2001.587 – 611.

Seriki, Olalekan K. & Evans, Kenneth R. & Jeon, Hyo-Jin (Jean) & Dant, Rajiv P. & Helm, Amanda. *"Unintended Effects of Marketing Messages on Salespeople's Cynicism"*, European Journal of Marketing.50:5/6,2016,1047-1072.

Taşkın, Erdoğan. Satış Yönetimi Eğitimi. İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2007.

GEMİ ADAMLARININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Murat YORULMAZ

Yalova Üniversitesi, Deniz Ulaştırma ve İşletme Programı

Dr. Serdar ALNIPAK

Yalova Üniversitesi

Öz

İnsan ve mal taşımacılığında önemli bir yere sahip olan deniz ulaştırma faaliyetlerinin başarılı ve emniyetli biçimde gerçekleşmesinde, gemi adamlarının katkısı büyüktür. Dolayısıyla gemi adamlarının tutum ve davranışlarının belirlenmesi de denizde can ve mal emniyeti açısından önemli olmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin ölçülmek ve gemi adamlarının çalıştıkları bölümlere göre örgütsel bağlılık düzeylerinde anlamlı farklılıklar olup olmadığını ortaya çıkartmaktır. Bu amaca yönelik olarak da İstanbul-Yalova hattında sefer yapan feribotlarda çalışan 210 gemi adamından anket yöntemiyle veriler toplanmış ve elde edilen veriler SPSS 21 istatistiksel paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde; betimsel istatistikler ve bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, tamamı erkek olan katılımcıların çalıştıkları bölümler açısından örgütsel bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel anlamda farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonunda, gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin artırılmasına yönelik yönetsel faaliyetlerden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gemi Adamları, Deniz Ulaştırması, Örgütsel Bağlılık.

A SURVEY on MEASURİNG THE LEVEL of ORGANIZATIONAL COMMITMENT of SEAFARERS

Abstract

The contribution of seafarers is great in achieving successful and safe maritime transport activities that have a significant place in human and cargo transport. Therefore, the determination of the

attitudes and behaviors of the seafarers is important in terms of life and property safety at sea. The aim of this study is to measure the level of organizational commitment of seafarers and to find out whether there are significant differences in the levels of organizational commitment of the seafarers. For this reason, survey data were collected from 210 seafarers working on ferryboats in Istanbul-Yalova line and the obtained data were analyzed with the help of SPSS 21 statistical package program. In the analysis of the data; descriptive statistics and independent sample t test were used. According to the findings of the research, it was found out that all male participants had statistically significant differences in levels of organizational commitment in terms of the sections they studied. At the end of the research, managerial activities for increasing the level of organizational commitment of shipmen were mentioned.

Key Words: Sefarers, Maritime Transportation, Organizational Commitment.

Giriş

Bağlılık, değer verilen bir şey ile ilişkinin sürdürülmesi (Geyskens, Steenkamp, Scheer & Kumar, 1996), örgütsel bağlılık ise çalışanın örgütünün belirlediği hedefleri kabul etmesi, bunlara ulaşmak için çaba göstermesi ve örgütün üyesi olarak kalmayı istemesidir (Morgan & Hunt, 1994). Örgütün değerlerinin çalışanlar tarafından kabul edilmesi ve bu değerlerin içselleştirilmesi (O'Reilly & Chatman, 1986) veya çalışanın örgütü ile kendisini özdeştirmesidir (Mowday, Porter & Steers, 1982). Bu tanımlarla birlikte örgütsel bağlılık kavramı üç unsuru içermektedir (Chughtai, 2008):

- Örgütün belirlenmiş amaçlarını ve değerlerini benimseme,
- Gerektiğinde örgüt için fedakârlık yapma,
- Örgüt üyeliğine devam etmek için istekli olmak.

Örgüt performansının artmasında etkili olan örgütsel bağlılığın tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar olsa da örgütsel bağlılığın boyutlarının belirlenmesi açısından literatürde en fazla kabul gören Allen ve Meyer'in (1990) yaptığı duygusal, devam ve normatif bağlılık yaklaşımıdır (Doğan & Kılıç, 2007). Duygusal bağlılık, çalışanın örgütle özdeşleşmesi ve kendisi ile örgütü arasında duygusal bir bağ kurmasıdır (Allen ve Meyer 1990). Devam bağlılığı, çalışanın örgütten ayrıldığı durumda karşılaşacağı maliyetlerin yüksek olmasıyla, örgütte kalmaya devam etmesi ve örgütün devamlılığı için çaba göstermesidir (Mowday vd., 1982). Normatif bağlılık ise çalışanın örgütünde kalmasının doğru ve ahlaki bir gereklilik olduğuna inanmasıdır (Allen ve Meyer 1990).

Örgütün hedeflerinin değerlendirilmesiyle kimlik kazanan çalışanların örgütsel bağlılığı, örgütün amaçlarına ulaşmak için önemli görülen faktörlerden bir tanesidir. Örgütler için bu denli önemli olan örgütsel bağlılıkla ilgili birçok sektörde araştırma yapılmış olmasına rağmen denizcilik

sektöründe yapılmış çalışmalar oldukça sınırlıdır. İnsan ve mal taşımacılığında önemli bir yere sahip olan deniz ulaştırma faaliyetlerinin başarılı ve emniyetli biçimde gerçekleşmesinde, gemi adamlarının katkısı büyüktür. Dolayısıyla gemi adamlarının tutum ve davranışlarının belirlenmesi de denizde can ve mal emniyeti açısından önemli olmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin ölçülmek ve gemi adamlarının çalıştıkları bölümlere göre örgütsel bağlılık düzeylerinde anlamlı farklılıklar olup olmadığını ortaya çıkartmaktır. Bu amaca yönelik olarak da gemi adamlarından anket yöntemiyle veriler toplanmıştır.

Yöntem

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak seçilen anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gemi adamlarına ait yaş, cinsiyet ve çalışma süresi gibi sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemeye yönelik altı madde bulunmaktadır. Jaworski ve Kohli (1993) tarafından geliştirilen ve Şeşen (2010) tarafından Türkçeye çevrilmiş altı ifade yer almaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre ''1=kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= kararsızım, 4= kısmen katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum'' şeklinde düzenlenmiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak da İstanbul-Yalova hattında sefer yapan feribotlarda çalışan 210 gemi adamından anket yöntemiyle veriler toplanmış ve elde edilen veriler SPSS 21 istatistiksel paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Anketler kolayda örneklem yöntemiyle ve yüz yüze yapılarak gönüllü olan gemi adamlarından elde edilmiştir.

Bulgular

Katılımcılara ait demogrofik özellikler Tablo 1'de verilmiştir. Araştırmaya katılan gemi adamlarının tamamı erkek olup, %57,10'u (120 kişi) güverte, %42,85'i (90 kişi) makine tayfasıdır. Gemi adamlarının çoğunluğunun %40,47'si (85 kişi) 31-40 yaşlarında, %65,73'ü (138 kişi) lise mezunu ve %60'ı (9-12 yıl) arasında denizde çalışma süresinin olduğu anlaşılmaktadır. Gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerini ölçmeye yönelik ifadelerin ortalamaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	**Grup**	**Sayı**	**Yüzde (%)**
Cinsiyet	Kadın	-	-
	Erkek	**210**	**100**
Toplam		210	100
Yaş	20-25	30	14,28
	26-30	60	28,57

	31-40	**85**	**40,47**
	41 ve üzeri	35	16,68
Toplam		210	100
Çalıştığı Bölüm	**Güverte**	**120**	**61,90**
	Makine	90	38,09
Toplam		210	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	50	23,80
	Lise	**138**	**65,73**
	Üniversite	22	10,47
Toplam		210	100
Denizde Çalışma Süresi	1-3 yıl	10	4,76
	4-8 yıl	20	9,52
	9-12 yıl	**126**	**60,0**
	13 yıl ve üzeri	54	25,71
Toplam		210	100

Tablo 2'den en büyük ortalamanın (X=4,14) ''Genel anlamda, bu şirkette çalışmaktan gurur duymaktayım'' ifadesinin, en düşük ortalamanın (X=3,06) ise ''Şirketin iyiliği için gerekli olduğu durumda kendi iyiliğimi feragat ederim'' ifadesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Örgütsel Bağlılık İfadeleri

	$\overline{X}$	S.S.
1. Genel anlamda, bu şirkette çalışmaktan gurur duymaktayım.	**4,14**	0,83
2. Şirketin iyiliği için gerekli olduğu durumda kendi iyiliğimden feragat ederim.	**3,06**	0,98
3. Gerektiğinde şirketimin iyiliği için gönüllü olarak görevlerimin ötesinde çalışabilirim.	3,79	0,57
4. Geleceğimin şirketime yakından bağlı olduğunu düşünüyorum.	3,62	0,64
5. Şirket ile aramdaki bağlar oldukça güçlüdür.	3,55	1,04
6. İşime çok az ya da bağlılık duyuyorum.	3,88	0,48
Genel Ortalama	3,67	0,61

Tablo 2'den sırasıyla ''İşime çok az ya da bağlılık duyuyorum'' (X=3,88), ''Gerektiğinde şirketimin iyiliği için gönüllü olarak görevlerimin ötesinde çalışabilirim'' (X=3,79), ''Geleceğimin şirketime yakından bağlı olduğunu düşünüyorum'' (X=3,62) ve ''Şirket ile aramdaki bağlar oldukça güçlüdür'' (X= 3,55) ifadeleridir. Bunlarla birlikte örgütsel bağlılığın genel ortalamasının (X=3,67) olduğu anlaşılmaktadır.

Güverte ve makine bölümlerinde çalışan gemi adamlarının örgütsel bağlılık ortalamaları, çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Cronbach alpha katsayısı Tablo 3'de verilmiştir. Tablo 3'den çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu ve Cronbach alpha katsayısına göre de güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Örgütsel Bağlılık (ÖB) Ortalamaları, Çarpıklık, Basıklık ve Cronbach Alpha Katsayıları

Değişkenler	N	Ortalama	S.S.	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach
Güverte Personeli ÖB	120	3,83	,625	-,229	-,528	,829
Makine Personeli ÖB	90	3,50	,571			

Güverte (X=4,26) ve makine (X=4,04) bölümlerinde çalışan gemi adamlarının örgütsel bağlılık algılarında anlamlı farklar olup olmadığını anlamak için yapılan bağımsız örneklem t testinin sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir. Bağımsız örneklem t-testi sonucunda [α (0,05)> p (0,011)] söz konusu gemi adamlarının örgütsel bağlılık algılarında istatistiksel açıdan anlamlı farklar olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgulara göre güverte sınıfı gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, makine sınıfı gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: t-testi Sonuçları

		Levene's Test		t-test			
		F	p-değeri	t-değeri	df	p-değeri	Ort. Farkı
Örgütsel Bağlılık	Varyanslar eşit	1,993	,160	2,579	208	**,011**	,33126
	Varyanslar eşit değil			2,612	199,984	,010	,33126

Sonuç

Gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin ölçülmesi ve çalıştıkları bölümlere göre anlamlı farklılıklar olup olmadığını ortaya çıkartmak amacıyla yapılan bu çalışmada, gemi adamlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu (X=3,67) tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle feribotlarda çalışan gemi adamlarının yüksek düzeyde örgütlerine bağlı oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca güverte ve makine personelinin örgütsel bağlılık düzeylerindeki farklılıkların anlamlı olup olmadığını anlamak için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda, güverte personelinin örgütsel bağlılık düzeyinin (X= 3,83) makine personeline (X=3,50) göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Örgütsel bağlılık düzeyinin ölçülmesi ve anlaşılması örgütsel faaliyetlerin başarılı biçimde yürütülmesi açısından önemlidir. Zira çalışanların örgütlerine olan bağlılığı, örgüt performansının artması ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla örgüt yöneticileri, çalışanların bağlılıklarını artırmak için yönetsel çaba sarf etmek durumundadırlar. Çalışanların örgütlerine bağlı hissetmelerinin sağlaması için örgütsel faktörler arasında olan; adil ücret sistemi , ödül, terfi imkanları ve kararlara katılım sağlanması yönünde yönetsel faaliyetlerim uygulanması olumlu sonuçlar verecektir.

Kaynakça

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of occupational psychology*, *63*(1), 1-18.

Chughtai, A. A. (2008). Impact of job involvement on in-role job performance and organizational citizenship behaviour. *Journal of Behavioral & Applied Management*, *9*(2).

Doğan, S., & KILIÇ, S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (29).

Geyskens, I., Steenkamp, J. B. E., Scheer, L. K., & Kumar, N. (1996). The effects of trust and interdependence on relationship commitment: A trans-Atlantic study. *International Journal of research in marketing*, *13*(4), 303-317.

O'Reilly, C. A., & Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: The effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. *Journal of applied psychology*, *71*(3), 492.

Mowday, R. T., Porter, L. W., & Steers, R. M. (1982). Employee-organization linkage. *The psychology of commitment absenteism, and turn over_ Academic Press Inc. London*.

Morgan, R. M., & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *The journal of marketing*, 20-38.

Şeşen, H. (2010). Öncülleri ve sonuçları ile örgüt içi girişimcilik: Türk savunma sanayinde bir araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.

GELİR DÜZEYİ VE GÖREV POZİSYONUNA BAĞLI OLARAK ÇALIŞANLARIN İŞ TATMİNİ ALGILARI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Halil İbrahim OLUCAK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

İnsanlar eğitim hayatlarından sonra yaşamlarına belli standartlarda devam edebilmek için günlük yaşantılarının büyük bir bölümünü işte geçirmektedirler. Bu bağlamda yalnızca ekonomik durumunu değil, psikolojik durumunu da yakından etkileyen işinden beklentilerini elde eden insan daha mutlu olabilmektedir. Dolayısıyla iş tatmini insan yaşamında hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir role sahiptir. İş tatmini bireyin yaptığı işten mutlu ve memnun olması sonucunda daha kaliteli, verimli bir başarı sağlayabilmesi için önemli bir etmendir. İş tatmini bireyden bireye değişkenlik gösterir. Bireyin ihtiyaç ve beklentileri iş tatmini düzeylerini etkileyebilmektedir. Bu da kişinin değerlerine ve değerlerinin önem derecesine göre değişir. Örneğin bir kişi için görev pozisyonu birinci planda tatmin sağlarken diğer bir kişi için ücret birinci planda olabilir. İş tatmini sağlamış bir çalışan, kurumuna da bir o kadar fayda sağlayacaktır. İş tatmini sağlayamamış çalışanların ise verimliliği düşecektir. Yaptığı işte mutlu, huzurlu olan personel daha verimli bir şekilde çalışacaktır ve daha kaliteli bir hizmet sunacaktır. Vatandaş ile sürekli iletişim halinde olan çalışanlar iş hayatlarında yaşadıkları sıkıntıları karşılarındaki vatandaşa da yansıtacaktır. Bu durumda vatandaş ile doğrudan ilişkili belediyeler için iş tatmini önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışma kapsamında da gelir düzeyi ve görev pozisyonuna bağlı olarak çalışanların iş tatmini algıları araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kamu kurumunda görev yapan 230 çalışana anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşamı, İş Tatmini, Demografik Özellikler.

JOB SATISFACTION PERCEPTIONS of EMPLOYEES BASED on INCOME LEVEL and TASK POSITION

Abstract

People spend a large part of their daily lives in order to continue their lives to a certain standard after their education. In this context, not only the economic situation, but also the psychological status of the work that is closely affecting the human expectations can be happier. Therefore, job satisfaction plays an important role in human life both economically and psychologically. Job satisfaction is an important factor for the individual to be able to achieve a higher quality and productive success as a result of his / her happy and satisfied job. Job satisfaction varies from individual to individual. The needs and expectations of the individual can affect the levels of job satisfaction. This depends on the individual's values and the severity of the values. For example, for a person, the position of the task may be satisfied in the first place, while the fee may be in the first place for another person. An employee who has provided job satisfaction will also benefit the institution. The productivity of the employees who have not achieved job satisfaction will decrease. The staff, who are happy and peaceful, will work more efficiently and provide a higher quality service. Employees who are in constant communication with the citizens will reflect the problems they face in their business life to the citizens. In this case, job satisfaction has a significant effect for the municipalities directly related to the citizen. Within the scope of this study, employees' perceptions of job satisfaction were investigated based on their income level and position. For this purpose, 230 employees working in the public institution were surveyed and the data obtained from the survey were analyzed through SPSS program.

Keywords: Work Life, Job Satisfaction, Demographic Characteristics.

1. Giriş

Küreselleşen dünyada işletmeler, hızlı bir şekilde çevrelerinde olup biten değişimlere uyum sağlayarak fırsatları yakalamaya ve rekabette ön planda olmaya çalışmaktadırlar. İşletmelerin başarılı olması ve bu başarıyı sürdürülebilir kılarak rakiplerinin önüne geçebilmesi en değerli varlığı olan çalışanlarını etkin bir şekilde yönetebilmesine bağlıdır. Bu noktada, işletmeler çalışanlarının ihtiyaç ve beklentilerini en iyi şekilde karşılayıp onların yaptıkları işten ve işe ilişkin koşullardan tatmin olmalarını sağlamalı, onlara hak ettikleri değeri verebilmelidir. Dolayısıyla "bir çalışanın yaptığı işin ve elde ettiklerinin ihtiyaçlarıyla ve kişisel değer yargılarıyla örtüştüğünü veya örtüşmesine olanak sağladığını fark etmesi sonucu yaşadığı

duygular" (Barutçugil, 2004: 389) olarak ifade edilen iş tatmini, işletmelerin önem vermesi gereken konuların başında gelmektedir.

Adams "Eşitlik Kuramı"nda çalışanların kendilerini aynı konum ve aynı koşullarda çalışan diğer kişilerle karşılaştırdıklarını, bu karşılaştırma neticesinde çeşitli faktörler açısından üyesi bulundukları örgütlerin kendilerine eşit ve adil davranıp davranmadıklarına bağlı olarak iş tatmini ya da tatminsizliğinin geliştiğini öne sürmektedir (Akşit Aşık, 2010: 36). Çalışanlarda iş tatmininin oluşmasında en önemli ve temel faktörlerden birisi ücrettir. Ücret, çalışanlar tarafından emeklerinin, örgütlerine yaptıkları katkıların bir karşılığı olarak görülmektedir. Bir çalışan ücreti ile ilgili beklentilerinin karşılanmaması ve hatta eşit konumdaki diğer kişilerle arasında bir karşılaştırma yapıldığında haksızlığa uğradığını düşünürse bu durum o çalışanın iş tatminini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Eğinli, 2009: 41). Bu nedenle ücret ile iş tatmini birbirleriyle yakın ilişki içinde olan değişkenlerdir.

İş tatmininin oluşmasında bir diğer etkili unsur çalışanların pozisyonlarıdır. Çalışanların işte ki pozisyonu ile iş tatmini arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelendiğinde iş tatmini ile çalışanların pozisyonlarının arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir (Aşık, 2010: 40). Bireylerin kurum içerisinde görev pozisyonlarının yükselmesi işlerinden tatmin olmalarını sağlayacak aynı zamanda da motivasyonlarını arttıracaktır (İşcan ve Sayın, 2010: 200). Kurumda çalışan bireyler görev pozisyonlarında olan gelişmeden dolayı ücretlerinde, sosyal statülerinde bir artış gözlemlenmekte böylelikle saygınlıkları artmakta ve görev pozisyonunda yükselme isteği olan bireyin terfi etmesi sonucu da işlerini daha motive olmuş şekilde yapmakta ve iş tatmini artmaktadır (Karadavut, 2018: 12).

Bu çalışma kapsamında da gelir düzeyi ve görev pozisyonuna bağlı olarak çalışanların iş tatmini algıları arasında farklılıkların oluşup oluşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Akdeniz bölgesinde bulunan bir belediyede çalışan 230 kişiyle anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuçta katılımcıların gelir düzeyleri ve pozisyonları ile iş tatmin algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu bulgusu elde edilmiştir.

2. İş Tatmini Kavramı

Hizmet işletmelerinin en önem arz eden parçalarından birini de insan kaynakları oluşturmaktadır (Özaydın ve Özdemir, 2014: 253). İnsan kaynakları iki ana kavram üzerinde yoğunlaşmaktadır. Verimliliği yükseltmek ve iş hayatının kalitesini arttırmaktır (Koca, 2010: 21). Farklı bir bakış açısına göre de insan kaynakları, kurumsal hedeflere ulaşmak için kurumda ki insan kaynaklarının en etkin ve verimli biçimde yapılandırılması, düzenlenmesi ve yürütülmesiyle görevli departmandır (Ertürk, 2011: 5). Bireylerin bilgisini, becerisini ve yeteneğini istekli bir şekilde işe yansıtmaları ve ölçülü bir şekilde kullanmalarıyla kurumda olan verimliliği en üst seviyeye

çıkartmayı amaçlamaktadır (Şimşek, 2007: 342). Bu sebepten dolayı günlük yaşamının önemli bir kısmını iş yerinde geçiren bireyler için iş tatmini konusu bireylere gerek ekonomik gerekse de psikolojik bakımdan önemli bir yer edinmiştir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 6).

Doygunluk anlamına da gelen, Latin kaynaklarında ‘‘satis’’ kelimesi olarak ortaya çıkmış daha sonradan ‘‘satisfaction’’ olarak türetilen ‘‘tatmin’’ kavramı sözlük anlamıyla ‘‘istenilen bir durumun gerçekleşmesini sağlamak, gönül doygunluğuna ermek veya doyum’’ olarak ifade edilmektedir (TDK, 19.11.2018).

İş tatminine yönelik birden çok tanımla karşılaşmak söz konusudur. Bu tanımlamalardan bir kaçı şunlardır:

- İş tatmini, bireyin ihtiyaç veya değerlerinde iş ve çevre tarafından olumlu bir şekilde geri dönüş almasıdır (Leysen ve Boydston, 2009: 274).
- İş tatmini, bir bireyin belirli bir işe karşı geliştirdiği olumlu anlamda ki duygusal ifadelerdir (Oshagbemi, 1997: 108).
- Bireyin iş ve iş çevresiyle ilgili beklenti düzeylerinde ortaya çıkan duygu, düşünce ve hareketleri ile gerçekleştirdiği hizmet arasında yapılan karşılaştırmalar sonucu bireyin işine karşı gerçekleşen tutumu iş tatmini olarak ifade edilmektedir (Poyraz ve Kama, 2008: 147).
- Bireyin yaptığı işin elde edilmesi ya da elde edilmesine yardımcı olarak işin değerlendirilmesinden kaynaklanan bireyi tatmin edici durumu iş tatminidir (Locke, 1969: 316)

Genel anlamıyla iş tatminini, bireyin yaptıkları çalışmalardan dolayı aldıkları hoşnut durum olarak ifade etmek mümkündür. İş tatmini, işin şartlarıyla bireylerin istekleri birbiriyle uyuştuğu takdirde ortaya çıkan ve bireyin işinden memnun olmasını belirlemede yardımcı olmaya yarayan bir durumdur (Akıncı, 2002: 2).

İş tatminini oluşturan unsurlar içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılır (Singh ve Slack, 2016: 314). İş tatminini tanımlayan içsel faktörler; bireyin beklentisi, bireyin kişiliği, bireyin iş tecrübesi, bireyin sosyal kişiliği, bireyin hizmet süresi ve bireyin eğitim düzeyinden etkilenmektedir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 7). Bireyin iş yeri çevresi, iş koşulları, ücret, idareci, kurumun politikası gibi konular ise dışsal tatminden oluşan unsurlardır (Karakaş ve Gökmen, 2018: 105).

Süreç teorilerinden biri olan J.S. Adams’ın eşitlik kuramında, bireyin yaptığı işi başarması ve bu durumdan tatmin olma seviyesi, bireyin çalışmakta olduğu ortamla ilgili algılamış olduğu eşitlik veya eşitsizlik durumuna bağlanmıştır. Bireyin kendi sarf etmiş olduğu çaba ve elde etmiş olduğu sonuç neticesinde aynı iş yerinde başka bireylerin sarf etmiş olduğu çaba ve sonuç karşılaştırılır. Bu karşılaştırmalar neticesinde de bireyler, ücret ve çeşitli imkânlar açısından eşit olup olmadıklarını karşılaştırması sonucu iş tatmini veya iş tatminsizliği yaşamaktadır (Koçel, 2018: 654)

Etkili ve iyi derecede bir ücret sistemi bireyin iş tatmininin artmasında çok önemli bir unsur olup ve kurumun etkinliği ve verimliliği üzerinde de etkili olmaktadır (Lewis ve Floence, 2012: 104). Birey, elde etmiş olduğu ücret ile fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayacağı gibi lüks ihtiyaç gereksinimlerini karşılamasında da ücret bir araç olmuştur. Birey kendisinin elde etmiş olduğu ücrete bakarak yönetim tarafından kendisi hakkında ne düşünüleceğini tahmin etmektedir (Bakan vd., 2014: 300). Birey, çalışmasından dolayı elde ettiği gelir düzeyine bakarak diğer bireylerin elde ettikleri ücretlerle bir karşılaştırma yapabilir (Nguyen vd., 2003:7). Bu karşılaştırma sonucunda ücret, bireylere adil bir şekilde yansıtıldığına bireyler, gelir düzeylerine bakarak ne derece tatmin olup olmadığını belirleyebilmektedir.

Bireyin iş tatminini etkileyen unsurlardan bir diğeri de görev pozisyonudur. Bireyin bulunduğu görev pozisyonundan daha iyi bir pozisyona gelmesi birey bakımından iş tatminini de arttıracaktır (Çavdar ve Çavdar, 2010: 83). Kurum içerisinde çalışan bir bireyin görev pozisyonunu yükseldiğinde hem gelir düzeyi hem de topluluk içerisinde ki saygınlığının arttığı görülmektedir. Ne düzeyde yükselirse yükselsin bireyin görev pozisyonun yükselmesi bulunduğu kurumda yapmış olduğu iş tatminini artırmaktadır (Yılmaz, 2018: 41).

Bu çalışmada da belirlenen amaç doğrultusunda:

H1: Çalışanların gelir düzeylerine bağlı olarak iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar oluşur.

H2: Çalışanların görev pozisyonlarına bağlı olarak iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar oluşur.

hipotezleri geliştirilmiştir.

3. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, gelir düzeyi ve görev pozisyonuna bağlı olarak çalışanların iş tatmini algıları arasında farklılıkların oluşup oluşmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, Akdeniz bölgesinde bulunan bir belediyede çalışan basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 230 belediye personeli ile bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan iş tatminini ölçmeye yönelik Bakan ve Büyükbeşe (2004) tarafından geliştirilen 28 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. "Yaptığım iş beklentilerimi karşılamaktadır, Yöneticimin her şartta bana destek olacağından kuşkum yok, Hak ettiğim maaşı alıyorum " önermeleri ölçekte yer alan ifadeler arasındadır. İş tatmini ölçeği, "1:Kesinlikle katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum ve 5:Kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler SPSS istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Normallik testi için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Bu

test sonucunda elde edilen değer verilerin normal dağıldığını göstermiştir ve bu nedenle parametrik analiz yöntemlerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla frekans ve ANOVA analizleri kullanılmıştır.

4. Araştırma Bulguları

Araştırma değişkenlerinin güvenirliliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Buna göre iş tatmini için Cronbach Alfa değerleri 0,936 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre iş tatmini değişkeninin değeri Özdamar (1999)'ın yüksek güvenilir düzey olarak tanımladığı 0,81 ve üzerinde bulunmuştur (Yaşar, 2014: 63).

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi demografik özelliklerine göre durumları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Kadın	81	35,2	Bekar	77	33,5
Erkek	149	64,8	Evli	137	59,6
			Diğer	16	7,0
Yaş			**Eğitim Durumu**		
20-25	22	9,6	Lise	82	35,7
26-30	57	24,8	Ön Lisans	58	25,2
31-35	52	22,6	Lisans	74	32,2
36-40	54	23,5	Yüksek Lisans	16	7,0
41-45	30	13,0			
46-50	11	4 ,8			
51 yaş ve üzeri	4	1,8			
Gelir Düzeyi			**Kurumdaki Çalışma Süresi**		
1000 -2000	79	34,3			
2001-3000	65	28,3	1 yıldan az	25	10,9
3001-4000	27	11,7	1-2 yıl arası	39	17,0
4001ve üstü	59	25,7	3-5 yıl arası	136	59,1
			6-10 yıl arası	12	5,2
			11-15 yıl arası	4	1,7
			16 yıl ve üstü	14	6,1
Görev Pozisyonları					
Şef ve üst düzey yönetici	14	6,1			
Memur	22	9,6			
Kadrolu İşçi	18	7,8			
Sözleşmeli personel	47	20,4			
İşçi	129	56,1			

Ankete katılanların % 35,2'sini kadın, % 64,8'ini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların % 33.5'i bekar, % 59.6'sı evlidir. Yaş dağılımlarına bakıldığında katılımcıların %9,6'sının 20-25 yaş grubu, % 24,8'inin 26-30 yaş grubu, % 22,6'sının 31- 35 yaş grubu, % 23,5'inin 36-40 yaş grubu, %13'ünün 41-45 yaş grubu ve %6,6'sının da 46 ve üzeri yaş grubu aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde % 35,7'sinin lise, %25,2'sinin önlisans mezunlarından, % 32,'sinin lisans ve % 7'sinin de yüksek lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, gelir düzeyleri açısından katılımcıların %34,3'ünün 1000-2000 TL, %28,3'ünün 2001-3000 TL, %11,7'sinin 3001-4000 TL ve %25,72'sinin de 4001 ve üzeri gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Yine tablo incelendiğinde katılımcıların yaklaşık yarısından fazlasının (%56,1) işçi statüsünde olduğu anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların iş tatmin düzeylerini belirlemeye yönelik sorulan sorulara verdikleri yanıtlar aşağıda tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. İş Tatmini İle İlgili Sorulara İlişkin Frekans Analizi

Önermeler	**1*** **N** **%**	**2** **N** **%**	**3** **N** **%**	**4** **N** **%**	**5** **N** **%**	**Ort.**	**Std.Sap.**
Yaptığım işteki yetki ve sorumluluklarım açık bir şekilde belirlenmiştir.	22 9,6	25 10,9	43 18,7	84 36,5	56 24,3	**3,552**	**1,238**
Bilgi ve yeteneklerime uygun bir iş yapmaktayım.	34 14,8	28 12,2	20 8,7	87 37,8	61 26,5	**3,491**	**1,385**
Yaptığım iş kişisel gelişimime katkı sağlamaktadır.	18 7,8	39 17,0	32 13,9	93 40,4	48 20,9	**3,496**	**1,217**
Sadece kendi işimin gerektirdiği faaliyetlerle uğraşmaktayım.	12 5,2	56 24,3	38 16,5	76 33,0	48 20,9	**3,400**	**1,210**
Sevdiğim bir işi yapmaktayım.	24 10,4	13 5,7	39 17,0	95 41,3	59 25,7	**3,661**	**1,218**
Yaptığım iş beklentilerimi karşılamaktadır.	17 7,4	35 15,2	79 34,3	69 30,0	30 13,0	**3,261**	**1,098**
Yaptığım işte yaratıcılığımı kullanabiliyorum.	24 10,4	32 13,9	66 28,7	56 24,3	52 22,6	**3,348**	**1,261**
Yöneticimin görevini layıkıyla yapabilecek yeterlilikte olduğu inancındayım.	12 5,2	11 4,8	61 26,5	68 29,6	78 33,9	**3,822**	**1,113**

Yöneticimin kendi görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirdiğini düşünüyorum.	5 2,2	17 7,4	55 23,9	91 39,6	62 27,0	**3,817**	**,985**
Yöneticimin adil olduğu inancındayım.	16 7,0	23 10,0	73 31,7	62 27,0	56 24,3	**3,517**	**1,166**
Yöneticimin dürüst olduğu inancındayım.	12 5,2	26 11,3	43 18,7	80 34,8	69 30,0	**3,730**	**1,158**
Yöneticimin kurumun ve çalışanların çıkarlarını düşündüğü inancındayım.	11 4,8	16 7,0	59 25,7	75 32,6	69 30,0	**3,761**	**1,101**
Yöneticimin her şartta bana destek olacağından kuşkum yok.	7 3,0	26 11,3	74 32,2	64 27,8	59 25,7	**3,617**	**1,078**
Yöneticimin tutum ve davranışları beni mutlu ediyor.	7 3,0	32 13,9	66 28,7	74 32,2	51 22,2	**3,565**	**1,075**
Birimimdeki diğer çalışanlar ile ortak çalışmalar yapabilirim.	9 3,9	11 4,8	26 11,3	130 56,5	54 23,5	**3,909**	**,942**
Herhangi bir problemim olduğunda çalışma arkadaşlarım bana yardımcı olurlar.	7 3,0	14 6,1	35 15,2	112 48,7	62 27,0	**3,904**	**,966**
Çalışma arkadaşlarımla iyi ilişkiler içerisindeyim.	4 1,7	2 0,9	40 17,4	112 48,7	72 31,3	**4,070**	**,822**
Çalışma arkadaşlarım konularında uzman kişilerdir.	16 7,0	23 10,0	55 23,9	96 41,7	40 17,4	**3,526**	**1,104**
Hak ettiğim maaşı alıyorum.	48 20,9	36 15,7	54 23,5	57 24,8	35 15,2	**2,978**	**1,362**
Maddi problemlerim bulunmamaktadır.	53 23,0	47 20,4	45 19,6	59 25,7	26 11,3	**2,817**	**1,345**
Geçim sıkıntısı çekmiyorum.	36 15,7	68 29,6	34 14,8	60 26,1	32 13,9	**2,930**	**1,320**
Belediyenin olanaklarından tüm çalışanlar eşit bir şekilde yararlanmaktadır.	50 21,7	61 26,5	62 27,0	46 20,0	11 4,8	**2,596**	**1,170**
Belediyede yeni düşünce ve davranışlara fırsat verilmektedir.	25 10,9	37 16,1	85 37,0	61 26,5	22 9,6	**3,078**	**1,115**
Belediyede çalışanların problemleri süratle çözümlenmektedir.	31 13,5	52 22,6	69 30,0	64 27,8	14 6,1	**2,904**	**1,133**

Belediyede çalışanların işiyle ilgili yaptığı teklifler dikkate alınır.	21 9,1	34 14,8	77 33,5	77 33,5	21 9,1	**3,187**	**1,088**
Belediyede faaliyetler genellikle planlandığı şekilde yürütülür.	30 13,0	28 12,2	64 27,8	93 40,4	15 6,5	**3,152**	**1,136**
Belediye benim için bir prestij kaynağıdır.	13 5,7	30 13,0	85 37,0	79 34,3	23 10,0	**3,300**	**1,007**
Belediyemin diğer belediyeler arasında saygın bir yeri olduğu inancındayım.	9 3,9	14 6,1	45 19,6	94 40,9	68 29,6	**3,861**	**1,035**

1*=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılmıyorum

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların iş tatmin düzeylerini belirlemeye yönelik sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip önermenin "Çalışma arkadaşlarımla iyi ilişkiler içerisindeyim" önermesi olduğu dikkat çekmektedir. Bu önermeyi sırasıyla "Birimimdeki diğer çalışanlar ile ortak çalışmalar yapabilirim" ve "Herhangi bir problemim olduğunda çalışma arkadaşlarım bana yardımcı olurlar" önermelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların iş tatmin boyutlarından sayılan çalışma arkadaşlarından tatmin durumlarının yüksek olduğu söylenilebilir. En düşük ortalamaya sahip önerme ise "Belediyenin olanaklarından tüm çalışanlar eşit bir şekilde yararlanmaktadır" önermesi olmuştur. Yine "Maddi problemlerim bulunmamaktadır" ve "Belediyede çalışanların problemleri süratle çözümlenmektedir" önermeleri de sırasıyla katılımcıların ne olumlu ne olumsuz yönde bir karar belirtmeyip "kararsız" kaldıklarını beyan ettikleri önermelerdir. Bu sonuca göre katılımcıların yönetsel yaklaşımdan pek tatmin olmadıkları, maddi anlamda sıkıntı yaşadıkları söylenilebilir.

Çalışanların iş tatmin düzeyleri çok sayıda faktör tarafından etkilenmektedir. Bu faktörlerden birisi de çalışanların hak ettiği, emeğinin karşılığı olarak gördüğü gelir düzeyi ile yakından ilişkilidir. Buna bağlı olarak çalışanların gelir düzeyi ile iş tatmin düzeyleri arasında bir farklılığın olup olmadığının belirlenmesi amacıyla "H1: Çalışanların gelir düzeylerine bağlı olarak iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar oluşur." hipotezi oluşturulmuştur.

Çalışmada öne sürülen bu hipotezi test etmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçları aşağıda yer alan tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Gelir Düzeyleri Açısından İş Tatmin Algılarının Farklılaşması

Değişken	Gelir Düzeyleri	N	Ort.	Std. Sap.	Std. Hata	%95 Ort.Güv.aralığı	
						En düşük	En yüksek
İş Tatmini	1000-2000	79	3,197	,685	,777	3,043	3,350
	2001-3000	65	3,388	,752	,093	3,202	3,575
	3001-4000	27	3,648	,499	,096	3,451	3,846
	4001 ve üstü	59	3,718	,586	,076	3,565	3,871
	Toplam	230	3,438	,692	,046	3,348	3,527

Tablo 3'de görüldüğü gibi katılımcıların gelir düzeyleri arttıkça iş tatmin düzeylerinin arttığı görülmektedir. Yapılan Anova analizi sonuçları tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Gelir Düzeyleri İle İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren ANOVA Analizi

İş Tatmini	Karelerin Top.	df	Ort. kare	F	p
Between Groups	10,576				
Within Groups	99,234	226	3,525	8,029	,000
Total	109,810	229	,439		

Katılımcıların gelir düzeyi ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan ANOVA analizi sonucunda $p<0.00$ seviyesinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Katılımcıların gelir düzeyi arttığında işten duydukları tatmin düzeyinin de arttığı ifade edilebilir. Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerinde etkili bir diğer faktör görev pozisyonlarıdır. Çalışanlar eğitim düzeyleri, deneyimleri, sahip oldukları nitelikleri, beceri durumlarına uygun pozisyonlarda çalışmak isterler. Aksi takdirde mutsuz olurlar ve iş tatmin düzeyleri düşer. Bu çalışma kapsamında da bu duruma bağlı olarak "H2: Çalışanların görev pozisyonlarına bağlı olarak iş

tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar oluşur.” hipotezi oluşturularak çalışanların görev pozisyonları ile iş tatmin düzeyleri arasında bir farklılığın olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Pozisyonları Açısından İş Tatmin Algılarının Farklılaşması

Değişken	Görev Pozisyonları	N	Ort.	Std. Sap.	Std. Hata	%95 Ort.Güv.aralığı	
						En düşük	En yüksek
İş Tatmini	Şef ve üstü	14	3,788	,477	,127	3,513	4,064
	Memur	22	3,633	,632	,135	3,353	3,913
	Kadrolu işçi	18	3,675	,643	,151	3,355	3,994
	Sözleşme.pr.	47	3,670	,551	,080	3,509	3,832
	İşçi	129	3,248	,722	,063	3,122	3,374
	Toplam	230	3,438	,692	,046	3,348	3,527

Tablo 4’de görüldüğü gibi şef ve üstü konumda bulunan katılımcıların iş tatmin düzeylerinin diğer pozisyonlarda çalışanlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. İşçi pozisyonunda olan katılımcıların ise en düşük tatmin düzeyine sahip çalışanlar olduğu ifade edilebilir. Yapılan Anova analizi sonuçları da tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Pozisyonları İle İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren ANOVA Analizi

İş Tatmini	Karelerin Top.	df	Ort. kare	F	p
Between Groups	10,737	4			
Within Groups	99,073	225	2,684	6,096	,000
Total	109,810	229	,440		

F = 6,096 değeri ile p= 0.000 olmakta ve H2 hipotezi kabul edilmektedir. Çalışanların pozisyonları değiştiğinde işten duydukları tatmin düzeyinin farklılaştığı ifade edilebilir.

5. Sonuç

İnsanların yaşamının büyük bir bölümünü oluşturan çalışma yaşamında yapılan işler ne kadar önemli ise işle ve işyeriyle ilgili algılamalar da bir o kadar önemlidir. Çalışanların işleri ve işyerleriyle ilgili sahip oldukları olumlu algıları yaptıkları işten tatmin olmalarına yol açacaktır. İhtiyaç ve beklentileri karşılanmadığı durumda sahip oldukları tatminsizlik duyguları ise onların işe ve iş ortamına uyum sağlamalarında, iyi bir performans göstermelerinde, verimli olmalarında engel teşkil edecektir. İş tatminsizliğinin devamı halinde çalışanların örgüte bağlılığının azalması, işe devamsızlıkların artması, işten ayrılma isteklerinin gündeme gelmesi söz konusu olacaktır. Aynı zamanda çalışanların sağlık durumları da bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenebilecektir. Dolayısıyla iş tatmini hem bireysel hem örgütsel anlamda önemi oldukça büyük bir konudur.

Bu çalışma kapsamında da yerli ve yabancı literatürde değişik bakış açılarıyla sıklıkla ele alınan iş tatmini konusu ele alınmış ve iş tatmini üzerinde etkili olduğu düşünülen gelir düzeyi ile görev pozisyonları açısından çalışanların iş tatmin düzeylerinde bir farklılığın oluşup oluşmadığı incelenmek istenmiştir.

Analiz aşamasında öncelikle frekans dağılımlarından yola çıkılarak katılımcılara ilişkin demografik özellikler hakkında bilgiler edinilmiş ardından katılımcıların tatmin düzeyleri ortaya konulmak istenmiştir. Daha sonra araştırma hipotezlerini test etmek amaçlı ANOVA analizinden faydalanılarak katılımcıların iş tatmin düzeyleri ile gelir düzeyleri ve pozisyonları arasında anlamlı farklılıkların oluşup oluşmadığı test edilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan frekans analizi sonucunda elde edilen önemli bulgulardan birisi çalışanların aldıkları ücretin yeterli olmadığını düşünmesi ve bununla bağlantılı olarak maddi sıkıntılarının olup geçim sıkıntısı yaşamalarıdır. Bu açıdan bakıldığında çalışanların ücret

tatminlerinin yeterli, iyi bir düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Bir diğer elde edilen bulguya göre çalışanlar belediyenin olanaklarından eşit bir şekilde yararlanamamaktadır. Çalışanların işleriyle ilgili getirdikleri önerilere pek fırsat verilmediği, yeni düşüncelere karşı kurumun biraz pasif kaldığı ifade edilebilir. Bunların yanı sıra kurumda çalışanlar arasındaki ilişkilerin iyi durumda olduğu, birbirleriyle iletişimlerinde pek bir sıkıntı yaşamadıkları dikkat çekmektedir. Dolayısıyla çalışma arkadaşlarından tatmin düzeylerinin yüksek olduğu söylenilebilir. Yine çalışanların yöneticileriyle ilgili tatmin düzeylerinin de yüksek olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Çalışanların yaptıkları işin niteliğiyle ilgili tatmin düzeylerinin ise ne olumlu ne de olumsuz yönde olduğu ifade edilebilir. Çünkü işin niteliğiyle ilişkili çalışanların tatmin düzeylerini belirlemeye yönelik sorularda katılımcıların genellikle kararsız kaldıkları görülmüştür. Genel anlamda katılımcıların iş tatmin düzeylerine bakıldığında yaptıkları işten memnun oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Yapılan ANOVA analizi sonuçlarına göre ise, çalışanların gelir düzeyleri ve görev pozisyonları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların gelir düzeyleri arttığında ve daha üst bir pozisyonda çalıştıklarında tatmin düzeylerinin de arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre kurumun, çalışanlarının tatmin düzeylerini yükseltmek suretiyle performans ve verimlilik artışına yol açabilmek için çalışanlarının ücretleriyle ilgili bir iyileştirme yapmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Yine çalışanların fikirlerine saygı gösterilmesi, onlardan gelecek önerilere açık olunması, karar vermede onlara söz hakkı tanınması, çalışanlar arasında hakkaniyetli davranılması gibi konulara kurumun daha çok önem vermesi gerektiği önerisinde bulunulabilir.

Kaynakça

Akıncı, Z. (2002), "Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(4), s.1-25.

Akşit, Aşık, N. (2010), "Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler İle Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme", Türk İdare Dergisi, 467, s.31-51.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004), "Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(7), s.1-30.

Bakan, İ., Taşlıyan, M., Taş, F ve Aka, N. (2014), "Örgüt Depresyonu ve İş Tatmini Arasındaki İlişki; Bir Üniversitedeki Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), s.296-315.

Barutçugil, İ. (2004), Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

Çavdar, H. ve Çavdar, M. (2010), "İşletmelerde İşgören Bulma ve Seçme Aşamaları", Journal of Naval Science and Engineering, 6(1), s.79-93.

Eğinli, A,T. (2009), "Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), s.35-52.

Ertürk, M. (2011), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım, İstanbul, s.330.

İşcan, Ö.F. ve Sayın, U. (2010), "Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(4), s.195-216.

Karadavut, A. (2018), "İş Tatmini ve Motivasyon Araçlarının Çalışanlar Üzerinde Etkilerinin Araştırılması", Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Karakaş, A ve Gökmen, G. (2018), "Kamu Çalışanlarında İş Tatmini, Duygusal Emek ve İş Stresi: Konya'da Bir Araştırma", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(3), s.99-127.

Koca, H. (2010), İnsan Kaynakları Yönetimi, Kumsaati Yayın Dağıtım, İstanbul, s.320.

Koçel, T. (2018), İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınevi, İstanbul, s.743.

Lewis J.W and Florence Y.Y., L. (2012), "Human Resource Practies of Contractors That Lead to Job Satisfaciton of Professional Staff", Engineering, Construction and Architectural Management, 19(1), s.101-118.

Leysen, M.J. and Boydston J.M.K. (2009), "Job Satisfaction Among Academic Cataloger Librarians", College and Research Libraries, 70(3), s.273-297.

Locke, E.A. (1969), "What is Job Satisfaction?", Organizational Behavior and Human Performance, 4, s.309-336.

Nguyen, A., Taylor, J. and Bradley, S. (2003), "Relative Pay and Job Satisfaction: Some New Evidence", Lancaster University Management School, Working Paper 045, s.1-24.

Oshagbemi, T. (1997), "Academics and Their Managers: A Comparative Study In Job Satisfaction", Personel Review, 28(1/2), s.108-123.

Özaydın, M. M. ve Özdemir, Ö. (2014), "Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği", İşletme Araştırmaları Dergisi, 6(1), s.251-281.

Poyraz, K. ve Kama, B. (2008), "Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), s.143-164.

Singh, G. and Slack, N. (2016), "Job Satisfaction of Employees Undergoing Public Sector Reform in Fiji",Theoretical Economic Letters, 6, s313-323.

Şimşek, M.Ş. (2007), İşletme Bilimine Giriş, Yelken Basım-Yayım Dağıtım, Konya, s.415.

TDK, Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr (19.11.2018)

Yaşar, M. (2014). "İstatistiğe Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 36 (Temmuz 2014/II), s.59-75.

Yılmaz, M. (2018), "Karizmatik Liderlik, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık: Osmaniye Araştırması", Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

E-NABIZ UYGULAMASININ SAĞLIK PROFESYONELLERİ TARAFINDAN KULLANIMI: İSTANBUL OKMEYDANI EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİNDE GÖREVLİ DOKTORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR

Fenerbahçe Üniversitesi

Öz

Kullanıcı dostu olan ücretsiz mobil uygulamalar gün geçtikçe yaygınlaşmakta ve mobil sağlık uygulamaları pazarı büyümektedir. Gelişmiş toplumlarda doğuşta beklenen yaşam süresi artmakta buna karşılık sağlık personeli yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla yaşlı nüfusta yoğunlaşmanın olması kronik hastalıkları beraberinde getirmekte bu durum da hastaneye gidiş gelişleri ve sağlık harcamalarını arttırmaktadır. Geleneksel yaklaşımın yanında yeni nesil uygulamalar ile hastanelerin ilgili sistemleri entegre edildiğinde sağlık hizmetlerine erişim kolaylaşmaktadır. Tanı ve tedaviden sonra tansiyon, diyabet, obezite, koroner kalp hastalıkları vb. hastalıklar veya öncülleri bu uygulamalar ile uzaktan izlenebilmektedir. Hastaları bilinçlendirme, ilaçların nasıl kullanılacağı, akıllı telefonla randevu alma, tahlil, teşhis ve radyolojik görüntüleri alma sağlık uygulamaları ile kolaylaşmaktadır. Ayrıca giyilebilir, takılabilir cihazlarla sağlık verilerinin aktarımı mümkündür. Bu çalışmada amaç; sağlık ile ilgili uygulamaların ve T.C. Sağlık Bakanlığı e-Nabız uygulamasının sağlık profesyonelleri tarafından kullanımının anket yöntemi yardımıyla araştırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Mobil sağlık uygulamaları, sağlık bilişimi, hasta takibi, veri güvenliği, e-Nabız.

USE of THE E-PULSE APPLICATION by HEALTH PROFESSIONALS: A RESEARCH on PHYSICIANS WORKING in ISTANBUL OKMEYDANI TRAINING and RESEARCH HOSPITAL

Abstract

User-friendly and free mobile applications become increasingly popular and the market of mobile health applications continues to grow. In developed societies, despite the increasing life

expectation at birth, the number of health personnel is inadequate. Therefore, the increased concentration of the elderly population brings chronic diseases, which in turn increases the hospital visits and health expenditures. In addition to the traditional approach, access to healthcare services is facilitated by the new applications integrated with related systems of hospitals. In addition to diagnosis and treatment, blood pressure, diabetes, obesity, coronary heart diseases or precursors can be monitored remotely by these applications. Raising awareness of patients, use of medications, making an appointment by smartphone, getting results of analysis, diagnosis and radiological imaging are all facilitated by healthcare applications. It is also possible to transfer health data via wearable, attachable devices. The purpose of this survey study is to investigate the use of health related applications and the Ministry of Health e-Pulse application by health professionals.

Key Words: Mobile health applications, health informatics, patient follow-up, data security, e-Pulse.

Giriş

Akıllı telefon sahipliğinin artmasıyla her yaştan birey uygulamalara yönelmeye başlamıştır. İnternetin ilk çıktığı zamanlarda toplum, www toplumu olarak nitelendirilirken günümüzde ise uygulama toplumu olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bireyler sağlıkla ilgili bilgi almak için ücretli ya da ücretsiz olarak sunulan bu uygulamaları telefonlarına kolaylıkla yükleyebilmektedir.

Teknolojik belirleyicilik kuramına göre; "Teknolojik belirleyicilik, iletişim teknolojilerinin toplumda bireylerin nasıl düşüneceğini, hissedeceğini ve hareket edeceğini veya toplumun biçimini ve çalışmasını şekillendirdiğini belirtir" (Erdoğan, 2014: 135). Olumlu ya da olumsuz anlamda da olsa teknolojik belirleyicilik kuramı günümüzde güncelliğini yitirmemiştir (Tekinalp, 2013: 132). Manuel Castells, 'araç mesajdır' düşüncesi yerine 'ağ mesajdır' fikrini ortaya atmıştır. Ağ toplumunda bireyler, Gutenberg Galaksisi'ndeki gibi edilgen değil etkindir (Castells, 2008: 451). Ağlar açık ve dinamik yapılardır. Ağları birbirine bağlayan uçlar iktidar sahiplerinin elindedir (Castells, 2008: 623). Herbert Marcuse'a göre "siyasi iktidar, mekanik süreç ile yapının teknik düzeni üzerinde kesin bir güce sahiptir" (Marcuse, 1975: 17).

Ağ, iletişimin çoktan çoğa yapılmasını sağlamıştır. Ancak www düzeninin tam olarak demokratik olduğunu söylemek güçtür. Çünkü uygulamaları geliştirenlerin amaçlarından biri de kişisel verilere ulaşarak reklam ve pazarlama yapabilmektir. Uygulamaları kullananlar, uygulama geliştiricilere göre 'tüketici'dir. Dolayısıyla bu sistem içinde etkin gibi görünseler de aslında edilgendirler. Örneğin konum, fotoğraf, rehber vb. kişisel verilerin karşı tarafa geçmesine izin verilmediği durumda uygulamaların çoğu yüklenemez. Bireyler neden uygulamayı yükleyemedikleri noktasında karşılarında bir muhatap bulamazlar. Denilebilir ki çoktan çoğa iletişim ancak kendi segmenti içinde gerçekleşir. Şöyle ki bireyler, yakın arkadaşları ile internet

ya da uygulamalar aracılığıyla çoktan çoğa iletişim kurabilirler ancak devlet aygıtlarıyla birebir iletişime geçemezler.

Hayatı kolaylaştıran uygulamalar çok sayıda hassas verinin toplanıp pazarlanmasına sebep olduğu için eleştirilmektedir ancak olumsuz yanlarının yanında olumlu yanları da göz ardı edilemez. Sağlıkla ilgili uygulamalar, sağlık okuryazarlığının ve düzeltici önleyici faaliyetlerin artmasını sağlamıştır. Buradaki en düşündürücü konu, sağlıkla ilgili uygulamaların denetiminin kim tarafından yapılacağı, bu uygulamaların güvenilirlik düzeyinin ne olduğu sorunudur.

e-Nabız vb. uygulamalar, tekrarlayan işlemlerin azalmasına, maliyetlerin düşmesine yardımcı olabilmektedir. Bu uygulamalar halk sağlığı bilincinin yerleşmesine katkı sağlamakta, doktorlar arası iletişimi de hızlandırmaktadır. Ayrıca giyilebilir cihazlarla da kronik hastalıkları olan bireylerin verileri uzaktan izlenebilmektedir. Bu çalışmada amaç; T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan e-Nabız uygulamasının doktorlar tarafından kullanımının anket yöntemiyle araştırılmasıdır. Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

1) e-Nabız uygulaması doktorlarla doktorlar ve doktorlarla hastalar arasındaki iletişimi hızlandırır.
2) e-Nabız uygulaması ile Türkiye'deki sağlık harcamaları azalır.
3) e-Nabız uygulamasında kişisel sağlık verilerinin korunmadığı düşüncesi hakimdir.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde mobil sağlık ve uygulamalardan bahsedilmiş ve e-Nabız tanıtılmıştır. İkinci bölümde mobil uygulamalar ve kişisel verilerin korunması konusuna değinilmiş son bölümde ise araştırma bulguları açıklanmıştır.

1) Mobil Sağlık ve Mobil Sağlık Uygulamaları Sektörü

Türk Dil Kurumu'na göre hasta; sağlığı bozuk, esenliğini yitirmiş, rahatsız kişi olarak tanımlanmaktadır. İletişim kanallarının fazlalaşmasıyla hastalar eskiye göre hastalıkları hakkında daha bilinçli olmaya başlamıştır (Okay, 2007: 18). Sağlıkla ilgili uygulamalar bu yönden ikiye ayrılabilir: Fitness amaçlı uygulamalar ve tıbbi amaçlı uygulamalar.

Dünya Sağlık Örgütü mobil sağlığı tıbbi sağlık uygulamalarının akıllı telefonlar, hasta takip ekipmanları gibi teknolojilerle yönetilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Güler ve Eby, 2015:46). Mobil uygulamalar ilk kez Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'na bağlı çalışan askerlerin geçirdikleri hastalıkları tedavi etmek amacıyla oluşturulmuştur (Demir ve Arslan, 2017:72).Sağlıkla ilgili uygulamalar 2010 yılından itibaren yaygınlık kazanmış ve hastalar kan basıncı, kalori hesaplama, pulse oksimetre gibi sağlık durumlarını kontrol etmeye başlamıştır (Palacı vd., 2016:309). Mobil sağlık sektörünün oyuncuları: mobil cihaz üreticileri, uygulama geliştiricileri, uygulama mağazaları, sağlık kurumları, ilaç firmaları ve sigortacılardır (Karlıdağ, 2016: 118). Günümüzde IOS ve Android sistemde uygulamalar rahatlıkla yüklenebilmektedir. SMS, GPRS, 4G, Bluetooth, NFC gibi teknolojileri kullanmaktadır (Tezcan, 2016: 33). Mobil

sağlığın geleceğini belirleyecek teknolojiler nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri, oyunlaştırma, giyilebilir-taşınabilir cihazlardır (Tezcan, 2016: 53-63).

Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nin hazırlatmış olduğu mobil sağlık raporuna göre; dünya genelinde sağlık harcamaları artmakta, sağlık profesyonellerinin sayısı ise olması gerekenin altında kalmaktadır (Tezcan, 2016: 13). Türkiye'de toplam sağlık harcaması 2016 yılında 119.756 milyon TL, toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %4.6 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler, üniversite hastaneleri ve özel hastanelerin toplamı 1518'dir (www.tuik.gov.tr). Tablo 1'e göre 2017 yılında hekime müracaat sayısı 718.924.809'dur (Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2017).

Tablo 1: **Kurum Türlerine Göre Toplam ve Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı (2017)**

	Hekime Müracaat
Aile Hekimliği	228.098.527
Verem Savaş Dispanseri	1.391.817
Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezi	646.856
Toplum Sağlığı Merkezleri Tarafından Yapılan Diğer Muayeneler	4.496.425
Özel Poliklinikler	501.993
Birinci Basamak Toplamı	235.135.618
Özel Tıp Merkezleri	18.912.829
Hastaneler	464.876.362
Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastaneler	353.703.814
Üniversitelere Bağlı Hastaneler	38.963.933
Özel Sektöre Bağlı Hastaneler	72.208.615
2. ve 3. Basamak Toplamı	483.789.191
Genel Toplam	718.924.809

Hastalıkları önlemek, proaktif olmak tedaviden daha etkili olmaya başlamıştır (Okay, 2007:28, 29). Koruyucu hekimlik sayesinde maliyetler düşmeye başlamıştır (Akyol, 2016: 204). Mobil sağlık bu sorunlara bir reçete olarak görülmektedir. Bu sayede toplumu bilinçlendirmek, SMS yoluyla hastalıklar hakkında uyarıda bulunmak kolaylaşacaktır. Bunun yanı sıra giyilebilir cihazlardan alınan verilerin aktarılabilmesi ve uzaktan kronik hastaların takibi bir avantaj olarak görülmektedir. Böylelikle daha hızlı bir sağlık sistemi, hastalıklarının farkında olan ve kendi sağlıklarını yöneten bireyler, koruyucu sağlık sistemi, zaman ve maliyette azalma söz konusu olabilecektir (Tezcan, 2016: 14). Dünyada da mobil sağlığın kullanımı giderek artmaktadır. Doktorun ulaşamadığı Kenya, Tanzanya gibi ülkelerle sağlığa ayrılan payın az olduğu Bangladeş, Hindistan gibi ülkelerde bilinçlendirme kampanyaları oldukça işe yaramaktadır (Kaçmaz, 2015:122). Örneğin 'Wired Mothers' projesi ile Tanzanya'da anne ve yenidoğan ölümlerini azaltmak için annelerin hastanelerle telefonları aracılığıyla iletişim kurması sağlanmıştır. Meksika'da VidaNET projesiyle AIDS'li kişilere düzenli SMS bilgilendirmeleri yapılmıştır. Türkiye'de Adıyaman Teletıp projesi sayesinde hastane, aile hekimi, ebe arasında internetle

görüntülü konsültasyon yapılmıştır (Tezcan, 2016: 85, 97). Amerikalı Mabisante şirketinin geliştirdiği İphone uyumlu ultrason başlığı ulaşımın zor olduğu noktalarda kullanılmaya başlanmıştır (www.eczacidergisi.com.tr/11595/).

Türkiye'de nüfusun yaşlanması ve bununla birlikte kronik hastalıkların artış göstermesi sağlık hizmetleriyle ilgili yeni modellere ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Demir ve Arslan'ın hastane yöneticileri üzerine yaptığı araştırmada yöneticilerin %80'i mobil sağlığı, sağlık sektörünün yeni bir enstrümanı olarak görmüştür. Hastalar mobil sağlık ile sağlıklarını takip edip yönetebileceklerdir. Sistem, doktor ve hastane merkezli olmaktan hasta merkezli olmaya doğru evrilmektedir. Hatta zamanla hastaneler teşhis değil müdahale yeri haline gelmeye başlayacaktır (Demir ve Arslan, 2017: 71, 73, 75).

Mobil sağlık ve uygulamalarının avantajları yanında geçerlilik ve güvenilirlikleri yönünden halen eleştiriye açık olduğu bir gerçektir. Makinadan makinaya (m2m) iletişim kullanan cihazların tıbbi araç olarak kabul edilip edilmediği henüz netlik kazanmamıştır. Örneğin insülin dozu hesaplamaya yarayan bir uygulamanın gerçek sonuçları yansıtmadığı için hastaların hayatını tehlikeye soktuğu belirtilmiştir. Dolayısıyla bu uygulamaların daha fazla örneklem üzerinde çalışıldıktan sonra halka sunulması gerekmektedir (Palacı vd., 2016:308, 310). Öte yandan teknoloji okuryazarlığının düşük olması ve kişisel verilerin gizliliği gibi etkenler de mobil uygulamaların önündeki engellerdir (Tezcan, 2016:72).

1.1) E-Nabız Uygulaması

3 Nisan 2015 tarihinde kullanılmaya başlayan e-Nabız uygulamasına T.C. kimlik numarası ve şifre yazılarak giriş yapılabilmektedir. e-Nabız uygulamasının içeriğinde; sağlık tesisi ziyaretleri, alınan hizmetle ilgili değerlendirmeler, reçete detayları, raporlar, hastalıklar, tahliller, tüm tıbbi görüntüler, kan bağışı geçmişi, alerjiler, acil durum notları, hastaların sisteme fotoğraf yüklemesini sağlayan bir link, organ bağışı bildirimleri, randevu işlemleri, tansiyon-şeker gibi temel sağlık göstergelerinin eklendiği bölüm ve sporcu sağlık bilgi sistemi vardır.

Bireyler aile hekimi, muayene olduğu hekim, muayene olduğu hastanedeki tüm hekimler, sağlık bakanlığındaki tüm hekimler seçeneklerinden birini işaretleyerek verilerini kimlerin görebileceğini belirlemektedir. İstenildiği süre zarfında dondurulabilen uygulama kapatma hakkı vermektedir.

e-Nabız uygulaması 10 milyon kişi tarafından kullanılmaktadır. Sistemden 40 bin doktor ve 10 milyon hasta yararlanmaktadır. 70 milyona yakın rapor oluşturulmuştur. 150 milyon adet sağlık görüntüsüne ulaşılmaktadır. 19 milyon tomografi, 15 milyon MR, 90 milyon düz grafi sistemde kayıtlıdır (www.m.milliyet.com.tr/amp/saglik-bakanligi-duyurdu-artik-gundem-2765023).

Şekil 1: E-Nabız Sağlık Verileri Paylaşım Görseli

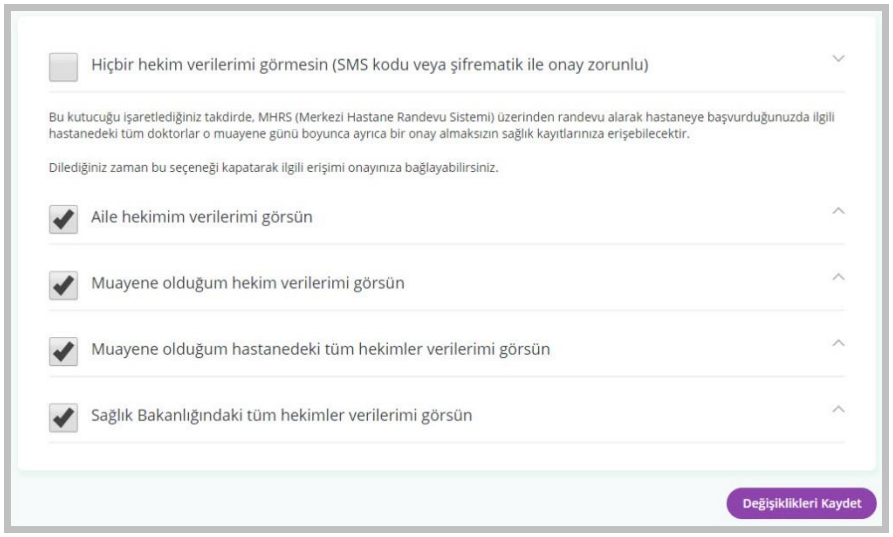

www.enabiz.gov.tr adresinde kişisel verilerin güvenliği, "Kişilerin e-Nabız'da paylaşmış olduğu bilgiler, kişilerin onayı dışında ya da yargı kararı ve/veya yasal bir yükümlülük altında bulunmadığı sürece herhangi bir üçüncü şahıs, kurum ve kuruluş ile hiçbir nedenden ötürü paylaşılmayacak ya da verilmeyecektir. Yasal düzenlemelerle bu bilgilerin açıklanmasını gerektiren bir durum gerçekleşmediği sürece hiçbir istisna ile bu bilgiler açıklanmayacaktır" şeklinde ifade edilmiştir.

e-Nabız'da gebelik izlemi, çocukların aşı takip bilgileri, kronik hastalık yönetimi, işitme engelliler için 112 acil butonu kullanımının devreye gireceği bilgisi www.enabiz.gov.tr portalında yer almaktadır. Ayrıca bireyler görüntüleme cihazlarından ne kadar radyasyona maruz kaldıklarını görebilecekler. Burada bir diğer amaç, kalibrasyonu bozuk cihazların takip edilmesidir (İleri ve Uludağ, 2017:320)

2) Kişisel Verilerin Korunması ve Mobil Uygulamalar

Sağlık hizmetlerinde doğru kararlar almak için nitelikli verinin önemi büyüktür. Nitelikli veri: Güncel, doğru, güvenilir, analiz edilebilir, paylaşılabilir veridir. Kayıtlarda oluşan büyük verinin güvenliğinin sağlanması gerekmektedir (Akyol, 2016: 198). Büyük veri; geneli yapılandırılmamış, sürekli çoğalmaya devam eden, geleneksel ilişki bazlı veri tabanı teknikleriyle çözülemeyen, çok büyük ve üstel şekilde büyümeye müsait olan veri setleridir. Veriler sadece internet kaynaklı değildir. Sensörler, çeşitli cihazlar, e-posta alışverişleri, sosyal medyadaki paylaşımlar, arama motorlarındaki aramalar, online ödemeler, yapılan check-in ler vb. kaydedilir ve geri çağrılacak şekilde saklanabilmektedir (Altunışık, 2015: 48, 55-56).

Hassas veriler, kişisel veriler içinde daha fazla koruma uygulanan alandır. Sağlık durumuna ilişkin veriler de hassas veri olarak kabul edilir. Avrupa Birliği veri koruma direktifine göre veri sahibinin açık muvâfakatı varsa, veri sahibinin hayati çıkarları söz konusuysa, veri sahibi hassas verilerini kamuya açmışsa ve sağlık hizmetlerinin yönetimi gibi konularda sağlık verileri işlenebilir (Kaya, 2011: 318-330). Mobil uygulamalarla toplanan hassas veriler ticari olarak ya da dolandırıcılık amaçlı kullanılabilmektedir. Sağlık verilerini çalanlar pahalı ilaç ve sağlık ekipmanlarını alıp satabilmektedir (Karlıdağ, 2016: 118, 121). Örneğin iCare Durum izleyici adlı mobil sağlık uygulaması yüklendikten sonra açılması için fotoğraf, medya ve dosyaya erişim izni istemekte, reddedildiğinde uygulama çalışmamaktadır. Sosyal medya yoluyla da açılan Runtastic koşu uygulaması ad, soyadı, profil fotoğrafı, arkadaş listesi, doğum günü ve e-posta adresine erişebilmektedir. Yeşilay Cemiyeti'nin hazırlamış olduğu Yeşil Dedektör uygulaması ise kişisel verilerin paylaşılmayacağı bilgisini uygulama açılırken vermektedir.

Şekil 2: iCare Durum İzleyici, Runtastic ve Yeşil Dedektör Uygulama İzinleri

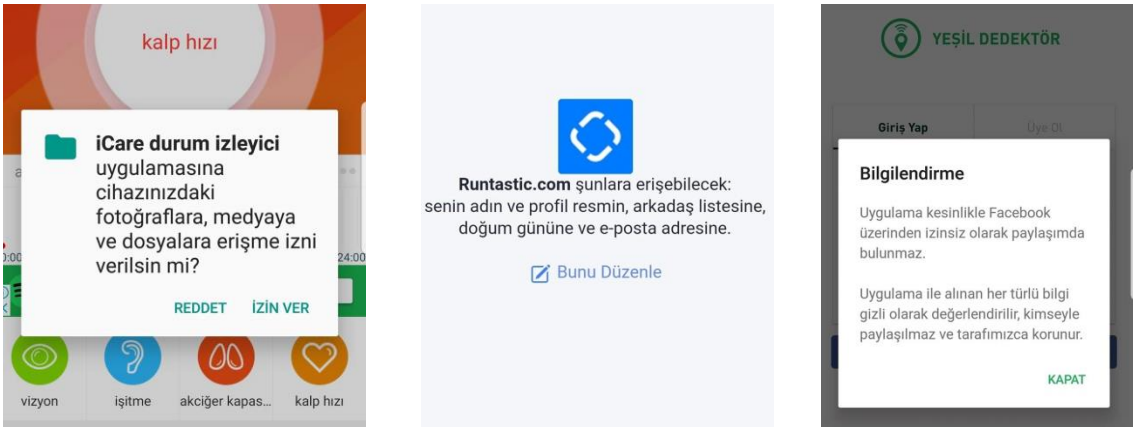

Kişisel verilerin korunması, internet kullanılmaya başlanmadan önce de yasalaşmıştır ancak internetin kişisel verilerin işlenmesini kolaylaştırması sebebiyle üzerinde durulan bir alan halini almıştır (Söyler, 2014: 107).

Kişisel sağlık verileri, "kişinin yaşadığı tüm sağlık sorunları, hekimi ile arasındaki ilişki, hastalığının ne olduğu, kullandığı ilaçlar, kendisine uygulanan tedaviler, vücut özellikleri, tahlil ve görüntüleme sonuçlarının yanı sıra kişinin genetik özellikleri, DNA'sı, parmak izi gibi biyometrik verileridir (www.hukuksokagi.com/guncel/663-sayili-khk-madde-47-kisisel-saglik-verileri). Küzeci'ye göre kişisel sağlık verileri doktorların kişisel notlarından internete taşınmış adeta bir sağlık panoptikonu yaratılmıştır (Yılmaz, 2017: 58).

Türkiye'de sağlık verilerinin kayıtlandığı sistemler MEDULA, SAĞLIKNET2 VE E-SGK'dır. Bu sistemler ile eczanelerin hastalara ait reçeteleri faturalandırması sağlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü sistemin güvenli olmadığı bu nedenle de faturalandırmanın sağlık verileri

toplanmadan yapılması gerektiğine ilişkin bir görüş bildirmiştir. (www.hukuksokagi.com/guncel/663-sayili-khk-madde-47-kisisel-saglik-verileri).
SAĞLIKNET2 sistemi ise kayıtlı kişi sayısı, muayene edilen hasta sayısı, bulaşıcı hastalıklar, teşhisler vb.sağlık verilerini toplayarak Bakanlığa bildirilmesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2017: 59).
e-Nabız, "e-Nabız sağlık kuruluşlarından toplanan sağlık verilerine vatandaşların ve sağlık profesyonellerinin internet ve mobil cihazlar üzerinden erişebilecekleri bir uygulamadır. Muayene, tetkik ve tedavilerinizin nerede yapıldığına bakılmaksızın, tüm sağlık bilgilerinizi yönetebildiğiniz, tıbbi özgeçmişinize tek bir yerden ulaşabildiğiniz bir kişisel sağlık kaydı sistemidir. Bizzat sizin verdiğiniz, süresi ve sınırı belirlenmiş yetki çerçevesinde sağlık kayıtlarınızın hekimlerce değerlendirilebildiği, böylelikle teşhis ve tedavi sürecinin kalitesini ve hızını artıran, sizinle hekiminiz arasında güçlü bir iletişim ağının kurulmasını sağlayan, internet üzerinden güvenli bir şekilde erişebildiğiniz dünyanın en geniş ve en kapsamlı sağlık bilişim alt yapısıdır" şeklinde tanımlanmıştır (www.enabiz.gov.tr).

e-Nabız'a getirilen eleştirilerin ilki sağlık verilerinin kanun yerine bir genelge ile düzenlenmesine yöneliktir. Yılmaz, kişinin rızası alınmadan sağlık verilerinin otomatik olarak sisteme yüklenmesini doğru bulmamakta ve tıbbi veri bankalarının başka veri bankalarıyla ilişkisi olmaması gerektiğine deyinmektedir. (Yılmaz, 2017: 103).Bir görüşe göre mahremiyet kişilerin kendileriyle ilgili verileri kontrol etme gücüdür (Yavuz, 2018: 55). e-Nabız sisteminde ise veriler, kişilerin inisiyatifi dışında sisteme yüklenmektedir. Hasta mahremiyetinin ortadan kalkması, kişilerde toplum içinde damgalanarak ötekileştirileceği duygusunu hakim kılmaktadır (Karlıdağ, 2016: 118). Buna önlem olarak hasta ad ve soyadını kullanmadan anonim kalabilmelidir (Yılmaz, 2017: 58). Çünkü bireyler hastalıklarının başkaları tarafından öğrenileceği endişesiyle hastalıklarını gizleyip tedavi olmaktan kaçınmaktadır (www.hukuksokagi.com/guncel/663-sayili-khk-madde-47-kisisel-saglik-verileri).

Türk Tabipler Birliği "Hekimlerin doğru bir teşhis koyabilmesi için, hastanın herhangi bir çekince hissetmeden, yaşadıklarını, gördüklerini, bildiklerini, hekime açıklaması gerekir. Hastanın bu açıklamayı rahatça yapabilmesi için de hekimin açıklanan bilgi ve olayları "sır" kapsamında saklayacağına inanması-güvenmesi gerekir" şeklinde açıklama yaparak e-Nabız'ı eleştirmiştir (www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=10135b56-d44f-11e7-acb3-e8c5204e2ae7).
Kuruluş ayrıca sağlık hizmetlerinin hastaların kişisel algısıyla değerlendirilip puanlandırılmasını doğru bulmamaktadır (www.ttb.org.tr).

3) Araştırma

e-Nabız uygulamasının sağlık profesyonellerince kullanımının araştırılması amacıyla İstanbul Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde görevli rastlantısal olarak seçilmiş 200 doktora anket uygulanmıştır. Bu hastanenin seçilme nedeni İstanbul'un kalabalık bir ilçesi olan Şişli'de

yer alması (hasta sirkülasyonu nedeniyle), eğitim ve araştırma hastanesi olması nedeniyle doktorların iş yükünün ağır olması ve doktor sayısının çok olmasıdır

3.1) Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; e-Nabız uygulamasının doktorların işlerini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı, sağlık harcamalarına ve koruyucu hekimliğe etkisi, e-Nabız uygulaması ile kronik hastalığı olanların takibinin yapılıp yapılamayacağı, hastaların hastaneye gidiş geliş sıklıklarının değişip değişmediği, kişisel sağlık verilerinin korunup korunmadığı, e-Nabız uygulaması içinde yer alan sağlık hizmetinin puanlandırılmasıyla ilgili doktorların görüşlerinin öğrenilmesidir.

3.2) Araştırmanın Örneklemi

Çeşitli branşlarda random (şans-kura) olarak seçilen 200 doktora tabakalama yöntemiyle anket uygulanmış. 1 anketin geçersiz olması nedeniyle sonuçlar 199 anket üzerinden değerlendirilmiştir. Hazırlanan soru formu için Sezgin ve Yıldırım'ın yaptığı çalışmadaki anket soruları örnek alınmıştır (Sezgin vd., 2016: 7).

3.3) Araştırmanın Sınırlılıkları

Deneklere ikisi açık uçlu, üçü 5'li likert tipi olmak üzere 17 soru yöneltilmiştir. Araştırma, bu forma aranan cevaplar ile sınırlıdır ve 10-17 Ekim 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

3.4) Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma amacıyla toplanan veriler SPSS 20,0 paket programı ile analiz edilmiştir.

3.5) Araştırmanın Bulguları

3.5.1) Kişisel Özellikler

Araştırmaya katılanların % 52,82'si kadın, % 47,2'si ise erkektir. % 57,3'ünün lisans mezunu olduğu katılımcıların % 32,2'si uzman, % 10,6'sı ise doktora mezunudur. Katılımcıların % 49,7'si 36 ila 50 yaş aralığında olup, birbirine eşit olmak üzere % 24,6'şarı 25 ila 35 yaş aralığında ve 51 ila 65 yaş aralığındadır. Yalnızca 2 katılımcı ise 66 yaş ve üzerindedir.

Tablo 2: Kişisel Özellikler

	N	%		N	%
Kadın	105	52,8	25-35 Yaş Arası	49	24,6
Erkek	94	47,2	36-50 Yaş Arası	99	49,7
Lisans	114	57,3	51-65 Yaş Arası	49	24,6
Uzman	64	32,2	66 Yaş ve Üzeri	2	1,0
Doktora	21	10,6	**Toplam**	**199**	**100,0**

3.5.2) E-Nabız Uygulamasına İlişkin Görüşler

Katılımcıların % 91,5'i e-Nabız uygulamasının işlerinde kolaylık sağladığını belirtmiştir.

Tablo 3: e-Nabız Uygulamasının İş Kolaylığına Etkisine Yönelik Görüşler

	N	%
Evet	182	91,5
Hayır	17	8,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 94,5'i e-Nabız uygulamasının işlerini hızlandırdığını belirtmiştir.

Tablo 4: e-Nabız Uygulamasının İş Hızına Etkisine Yönelik Görüşler

	N	%
Evet	188	94,5
Hayır	11	5,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 92,5'i e-Nabız uygulamasının tasarımını kullanışlı bulduğunu belirtmiştir.

Tablo 5: e--Nabız Uygulamasının Tasarımının Kullanışlılığına Yönelik Görüşler

	N	%
Evet	184	92,5
Hayır	15	7,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 87,9'u e-Nabız haricinde sağlıklı ilgili mobil uygulamaları kullanmadığını belirtmiştir. Kullandığını belirtenler ise herhangi bir uygulama ismi vermemiştir.

Tablo 6: e-Nabız Uygulaması Haricinde Mobil Sağlık Uygulaması Kullanmaya Yönelik Görüşler

	N	%
Evet	24	12,1
Hayır	175	87,9
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 44,7'si e-Nabız uygulamasının kullanımının ülkemizdeki sağlık harcamalarını azaltacağını, % 32,7'si ise değişmeyeceğini belirtmiştir. % 5,5'lik kesim sağlık harcamalarını artıracağını belirtirken, kararsız kalanların oranı ise % 17,1'dir.

Tablo 7: e-Nabız Kullanımının Türkiye'deki Sağlık Harcamalarına Etkisine Yönelik Görüşler

	N	%
Azaltır	89	44,7
Çoğaltır	11	5,5
Aynı Kalır	65	32,7
Kararsızım	34	17,1
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 96,5'i e-Nabız uygulamasının doktorlar arasındaki iletişimi kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Tablo 8: e-Nabız Uygulamasının Doktorlar Arasındaki İletişimi Kolaylaştırıp Kolaylaştırmadığına İlişkin Görüşler

	N	%
Evet	192	96,5
Hayır	7	3,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 82,4'ü, e-Nabız uygulaması ile kronik hastalığı olan hastaların takibinin yapılabileceği konusunda olumlu görüş bildirmiştir. % 4,5'lik kesim bu konu hakkında olumlu fikir beyan ederken, % 13,1'lik kesim bu konuda kararsız kalmıştır.

Tablo 9: e-Nabız Uygulaması ile Kronik Hastalığı Olan Hastaların Takibinin Yapılmasına İlişkin Görüşler

	N	%
Kesinlikle Katılıyorum	48	24,1
Katılıyorum	116	58,3
Kararsızım	26	13,1
Katılmıyorum	9	4,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 96'sı e-Nabız uygulamasının koruyucu hekimlikte faydalı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 10: e-Nabız Uygulamasının Koruyucu Hekimlikteki Faydasına İlişkin Görüşler

	N	%
Evet	191	96,0
Hayır	8	4,0
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 73,9'u e-Nabız uygulaması sayesinde hastaların hastaneye gidiş geliş sıklığının azalacağını belirtmiştir.

Tablo 11: e-Nabız Uygulamasının Hastaların Hastaneye Başvurma Sıklığını Azaltıp Azaltmayacağına İlişkin Görüşler

	N	%
Evet	147	73,9
Hayır	52	26,1
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 34,7'si e-Nabız uygulamasında hastaların kişisel sağlık verilerinin korunduğunu düşünürken, % 24,1'i ise korunmadığını belirtmiştir. % 41,2'lik bir kesim ise kararsız kalmıştır.

Tablo 12: e-Nabız Uygulamasının Hastaların Kişisel Sağlık Verilerini Koruyup Korumadığına İlişkin Görüşler

	N	%
Kesinlikle Katılıyorum	5	2,5
Katılıyorum	64	32,2
Kararsızım	82	41,2
Katılmıyorum	41	20,6
Kesinlikle Katılmıyorum	7	3,5
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 34,7'si e-Nabız uygulaması sayesinde oluşan büyük verinin (big-data) sağlık sektörü için bir avantaj olduğunu dile getirmiş, % 26,6'lık bir kesim ise bunun bir avantaj olmadığını dile getirmiştir. % 38,7'lik kesim ise kararsız kalmıştır.

Tablo 13: e-Nabız Uygulaması ile Edinilen Büyük Verinin Sağlık Sektörü İçin Avantaj Olup Olmadığına İlişkin Görüşler

	N	%
Kesinlikle Katılıyorum	3	1,5
Katılıyorum	66	33,2
Kararsızım	77	38,7
Katılmıyorum	45	22,6
Kesinlikle Katılmıyorum	8	4,0
Toplam	199	100,0

Katılımcıların % 80,4'ü e-Nabız uygulamasında doktorların hastalar tarafından puanlandırılmasının doğru olmadığını dile getirmiştir.

Tablo 14: e-Nabız Uygulamasında Doktorların Hastalar Tarafından Puanlandırılmasının Doğru Olup Olmadığına İlişkin Görüşler

	N	%
Evet	39	19,6
Hayır	160	80,4
Toplam	199	100,0

3.5.3) E-Nabız Uygulamasına İlişkin Analizler

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının işi kolaylaştırmasına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda kadınların erkeklere göre daha fazla olmak üzere e-Nabız uygulamasının işlerinde kolaylık sağladığını düşündükleri görülmektedir (p=0,004 < 0,05).

Tablo 15: e-Nabız Kolaylık / Cinsiyet Kikare Analizi

	e-Nabız Kolaylık		
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	100	5	105
Erkek	82	12	94
Toplam	182	17	199
Pearson Kikare=4,067 **p=0,044**			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının işlerine hız kattığına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,262 > 0,05).

Tablo 16: e-Nabız Hız / Cinsiyet Kikare

	e-Nabız Hız		
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	101	4	105
Erkek	87	7	94
Toplam	188	11	199
Pearson Kikare=1,257 p=**0,262**			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının kullanışlılığına ilişkin görüşler ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,623 > 0,05).

Tablo 17: e-Nabız Kullanışlılık / Cinsiyet Kikare

	e-Nabız Kullanışlılık		
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	98	7	105
Erkek	86	8	94
Toplam	184	15	199
Pearson Kikare=0,242 p=**0,623**			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının işi kolaylaştırmasına yönelik görüşleri ile öğrenim durumları arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,609 > 0,05).

Tablo 18: e-Nabız Kolaylık / Öğrenim Kikare

	e-Nabız Kolaylık		
Öğrenim	Evet	Hayır	Toplam
Lisans	105	9	114
Uzman	59	5	64
Doktora	18	3	21
Toplam	182	17	199
Pearson Kikare=0,991 p=**0,609**			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının doktorlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmasına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,258 > 0,05).

Tablo 19: Doktor İletişimini Kolaylaştırma / Cinsiyet Kikare

Doktor İletişimini Kolaylaştırma			
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	103	2	105
Erkek	89	5	94
Toplam	192	7	199
Fisher's Exact Test p=0,258			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasının koruyucu hekimliğe faydalı olup olmadığına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,480 > 0,05).

Tablo 20: Koruyucu Hekimliğe Faydası / Cinsiyet Kikare

Koruyucu Hekimliğe Faydası			
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	102	3	105
Erkek	89	5	94
Toplam	191	8	199
Fisher's Exact Test p=0,480			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasında doktorların hastalar tarafından puanlanmasına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun cinsiyetten bağımsız olduğu görülmüştür (p=0836 > 0,05).

Tablo 21: Doktorların Puanlanması / Cinsiyet Kikare

Doktorların Puanlanması			
Cinsiyet	Evet	Hayır	Toplam
Kadın	20	85	105
Erkek	19	75	94
Toplam	39	160	199
Pearson Kikare=0,043 p=0,836			

Katılımcıların e-Nabız uygulamasında doktorların hastalar tarafından puanlanmasına yönelik görüşleri ile öğrenim durumları arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda bu konunun öğrenim durumundan bağımsız olduğu görülmüştür (p=0,497 > 0,05).

Tablo 22: Doktorların Puanlanması / Öğrenim Kikare

Doktorların Puanlanması			
Öğrenim	Evet	Hayır	Toplam
Lisans	20	94	114
Uzman	13	51	64
Doktora	6	15	21
Toplam	39	160	199
Pearson Kikare=1,3999 p=**0,497**			

Sonuç

Akıllı telefonların kullanımının artmasıyla popülerleşen mobil uygulamalar, 2010'lu yıllardan itibaren sağlık alanına girmiştir. Mobil sağlık uygulamaları; Türkiye'de doktor sayısının yetersiz kalması, sağlık harcamalarının artış göstermesi, nüfusun yaşlanmaya başlamasıyla kronik hastalığı olan bireylerin sayısının artması gibi sorunlara çare olarak düşünülmüştür. Böylelikle hem hastalıkları önlemek söz konusu olmuş hem de tedavisi devam eden hastaları izlemek kolaylaşmıştır. e-Nabız uygulaması ile sağlık okuryazarlığı artmış, hastalar kendi hastalıklarını yönetebilir duruma gelmiştir. Sağlık sistemi doktor ve hastane merkezli değil hasta merkezli olmaya başlamıştır. Bunca kolaylık sağlayan e-Nabız ve sağlıkla ilgili diğer mobil uygulamalar çeşitli yönlerden eleştirilere de maruz kalmaktadır:

1) Geçerlilikleri ve güvenilirlikleri halen sorgulanmaktadır.
2) M2m iletişimi kullanan bu cihazların tıbbi araç olarak kabul edilip edilmeyeceği net değildir.
3) Mobil sağlık uygulamaları ile toplanan veriler ticari ya da dolandırıcılık amaçlı edinilebilmektedir.
4) Hukukçular, kişinin rızası alınmadan sağlık verilerinin e-Nabız uygulamasına yüklenmesini doğru bulmamaktadır. Bu duruma çare olarak anonim kalmak önerilmektedir.
5) Hastaların sağlık verilerinin sisteme yüklenmesi hekim ve hasta arasındaki 'sır' kapsamında bulunan bilgilerin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin bulaşıcı hastalığı olanlar (AIDS vb.) ya da psikolojik rahatsızlıkları bulunanlar toplum içinde dışlanma korkusuyla doktora gitmekten çekinmektedir.

İstanbul Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre; katılımcıların %91.5'i e-Nabız uygulamasının işlerinde kolaylık sağladığını, %94,5'i

işlerini hızlandırdığını, %96,5'i e-Nabız uygulamasının doktorlar arasındaki iletişimi kolaylaştırdığını söylemiştir. Doktorlarla doktorlar ve doktorlarla hastalar arasındaki iletişim hem kolaylaşmış hem de hızlanmıştır. Böylelikle çalışmanın birinci hipotezi doğrulanmıştır.

Katılımcıların %87.9'u e-Nabız haricinde sağlıkla ilgili mobil uygulamaları kullanmadığını belirtmiştir. Doktorlar arasında sağlıkla ilgili mobil uygulama kullanım oranı düşüktür. Araştırma sonuçlarına göre doktorların %44.7'si e-Nabız kullanımının sağlık harcamalarını azaltacağını ifade etmiştir. %32.7'si ise aynı kalacağı yönünde fikir beyan etmiştir. Bu durumda çalışmanın ikinci hipotezi doğrulanmamıştır. Katılımcıların % 82,4'ü, e-Nabız uygulaması ile kronik hastalığı olan hastaların takibinin yapılabileceği konusunda olumlu görüş bildirmiştir. %96'sı ise e-Nabız uygulamasının koruyucu hekimlikte faydalı olduğunu belirtmiştir.

Doktorların %73,9'u e-Nabız uygulaması sayesinde hastaların hastaneye gidiş geliş sıklığının azalacağını belirtmiştir. Katılımcıların %34,7'si e-Nabız uygulamasında hastaların kişisel sağlık verilerinin korunduğunu düşünürken, %24,1'i ise korunmadığını belirtmiştir. % 41,2'lik bir kesim ise kararsız kalmıştır. 'e-Nabız uygulamasında kişisel sağlık verilerinin korunmadığı düşüncesi hakimdir' şeklinde belirtilen 3. Hipotez doğrulanmamıştır. Katılımcıların % 34,7'si e-Nabız uygulaması sayesinde oluşan büyük verinin (big-data) sağlık sektörü için bir avantaj olduğunu dile getirmiş, %26,6'lık bir kesim ise bunun bir avantaj olmadığını dile getirmiştir. %38,7'lik kesim ise kararsız kalmıştır. Doktorların % 80,4'ü e-Nabız uygulamasında doktorların hastalar tarafından puanlandırılmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Katılımcıların e-Nabız uygulamasının işi kolaylaştırmasına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesi için gerçekleştirilen kikare analizi sonucunda kadınların erkeklere göre daha fazla olmak üzere e-Nabız uygulamasının işlerinde kolaylık sağladığını düşündükleri görülmüştür.

Mobil sağlık uygulamalarının geçerlilik ve güvenilirliklerinin tam olarak sağlanması hastalar için hayatidir. Sürekli büyümeye devam eden kişisel sağlık verilerinin güvenliğinin sağlanması hastaların sisteme entegre olması bakımından önemlidir. Anonim kalma hakkı uygulamaya geçirilirse daha fazla kişi tarafından kullanılacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Akyol, R. (2016). Kaliteli Sağlık Hizmetinin Gerçekleşmesinde Sağlık Kayıtlarının Önemi, Olumsuz Etkenler ve Çözüm Önerileri, 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, Elazığ.

Altunışık, R. (2015) Büyük Veri: Fırsatlar Kaynağı mı Yoksa Yeni Sorunlar Yumağı mı?, Yıldız Social Science Review, Cilt:1, Sayı:1.

Castells, M. (2008) Ağ Toplumunun Yükselişi 1, (çev: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Demir, H. ve Arslan, E. (2017) Mobil Sağlık Uygulamalarının Hastanelerde Kullanılabilirliği: Hastane Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (33).

Erdoğan, İ. (2014) Medya Teori ve Araştırmaları, Erek Matbaacılık, Ankara.

Güler, E. ve Eby, G. (2015) Akıllı Ekranlarda Mobil Sağlık Uygulamaları, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:3.

İleri, Y. ve Uludağ, A. (2017) E-Nabız Uygulamasının Yönetim Bilişim Sistemleri ve Hasta Mahremiyeti Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, Cilt:3, Sayı:3.

Kaçmaz, Ö. (2015) Mobil Sağlık Yeniliği: Mobil Öncüler İçin En İyi Uygulamalar, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:3.

Karlıdağ, S. (2016) Sağlık Sektöründe Mobil Uygulamalar ve Kişisel Verilerin Korunması, 2. Sağlık İletişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir.

Kaya, C. (2011) Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi Ekseninde Hassas (Kişisel) Veriler ve İşlenmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:69, Sayı:1-2.

Marcuse, H. (1975) Tek Boyutlu İnsan (çev. Afşar Timuçin ve Teoman Tunçdoğan), May Yayınları, İstanbul.

Okay, A. (2007) Sağlık İletişimi, MediaCat Yayınları, İstanbul.

Palacı, H. vd. (2016) Akıllı Telefonlardaki Sağlık Uygulamalarının Sertifikasyon, Geçerlilik, Güvenilirlik ve Kullanıcı Açısından Değerlendirilmesi, Tıp Teknolojileri Kongresi, Antalya.

Sezgin, E. vd. (2016) Understanding the Perception Towards Using mHealth Applications in Practice: Physicians' Perspective, Sage, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0266666916684180 . (E.T: 27.08.2018).

Söyler, Y. (2014) Kamu Hukuku Açısından Devletin İnterneti Düzenleme Yetkisi, Savaş Yayınevi, Ankara.

Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2013) İletişim Araştırmaları ve Kuramları, Beta Yayınları, İstanbul.

Tezcan, C. (2016) Sağlığa Yenilikçi Bir Bakış Açısı: Mobil Sağlık, Tusiad Yayınları, İstanbul.

Yavuz, C. (2018) Unutulma Hakkı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Yılmaz, S. (2017) Tıp Alanında Kişisel Verilerin Açıklanması Suçu, Seçkin Yayınları, Ankara.

www.tuik.gov.tr (E.T: 10.09.2018).

www.eczacidergisi.com.tr/11595/ (E.T: 03.08.2018).

www.m.milliyet.com.tr/amp/saglik-bakanligi-duyurdu-artik-gundem-2765023 (E.T: 23.10.2018).

www.enabiz.gov.tr (02.09.2018).

www.hukuksokagi.com/guncel/663-sayili-khk-madde-47-kisisel-saglik-verileri (E.T: 29.08.2018).

www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=10135b56-d44f-11e7-acb3-e8c5204e2ae7 (E.T: 22.08.2018).

www.ttb.org.tr (E.T: 22.08.2018).

EVLİ ÇİFTLERDE ÇİFT UYUMU VE ÖZGÜR İRADE-BELİRLENİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SET

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Öğr. Gör. Yıldırım Onur ERDİREN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Öz

İnsanlık tarihi boyunca özgürlük kavramı önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle insanın eylemlerinde sergilediği özgürlük geçmişten günümüze kadar irdelenmektedir. Çünkü, insanın neliği sorunu Antikçağdan bu yana filozoflar tarafından farklı düşüncelerle tartışılmaktadır. "İnsan nasıl bir varlık?" sorusu farklı görüşlere neden olmuştur. Mengüşoğlu'na göre, insan bilen, yapıp eden, değerler duyan, tavır takınan bir varlık olarak tanımlar (Mengüşoğlu, 2017: 2013). Özellikle insan özgür hareketleri olan bir varlıktır. Bu özgür eylemlerin hangi biçimde olduğu, bireysel ya da toplumsal bir nitelikte olup olmadığı sorunsallar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, özgür irade-belirlenimcilik ölçeği ve çift uyumu ölçeği kullanılacak olup, kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik, özgür irade ve rastgelelik alt boyutları ile çift uyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belirlenimcilik, çift uyumu, özgür irade, özgürlük biçimleri, özgür eylemler

THE RELATIONSHIP BETWEEN PAIR COMPLIANCE and FREE WILL-DETERMINATION in MARRIED COUPLES

Abstract

The concept of freedom plays an important role throughout human history. In particular, the freedom that man exhibits in his actions is examined from the past to the present day. Because, the question of human being has been debated by philosophers from different ages since Antiquity. The question "What kind of a being is a human being?" Has caused different views. According to Mengüşoğlu, human beings are defined as an entity that knows, builds, makes sense,

values, and takes a stand (Mengüşoğlu, 2017: 2013). Especially human beings are free movements. Whether these free acts are in the form, whether they are individual or social, are among the questions. In this study, the free will-determinant scale and the double-fit scale will be used and the relationship between fidelity determinism, scientific determinism, free will and randomness sub-dimensions and couple adjustment is examined.

Key Words: Determinism, double compatibility, freewill, forms of freedom, free actions

Giriş

İnsan kendisinin bir sorunsal ve problem olduğunu ancak yüzyılımızda anlamaya ve görmeye başlamış olup bu problem günümüzde felsefenin de üzerinde çok durduğu ve tartıştığı bir alan olmuştur (Mengüşoğlu, 2014: 12). İnsan problemi Antik Çağ'da başlayıp tartışmalarla birlikte devam etmiştir. Özellikle Antikçağda Aristoteles'in insan anlayışı insanı anlama bakımından açıklayıcı niteliktedir. Aristoteles insan anlayışını *Nikomakhos'a Etik, Ruh Üzerine* ve *Metafizik* adlı eserinde bahsetmektedir. Aristoteles insanı üç tip faaliyette değerlendirir. Bilen, eylemde bulunan ve yaratandır (Aristoteles, 1025b: 293). Bu makalede de başlığında belirttiği gibi insanın eylemleri temel alınması gerekmektedir. Örneğin; insan uyumunu ve eylemlerini tartışırken evli çiftlerde çift uyumunun durumu da geçmişten günümüze kadar tartışılan problemlerden biridir. Özellikte bu uyumun özgürlük durumu ve eylemlere nasıl yansıdığı, durumlar karşısından nasıl eylem sergilendiği incelenmesi gereken durumlardan biridir. İnsan probleminin en önemli etik durumlarından biri özgürlük kavramıdır. Bireyin özgürlüğü ve toplumun özgürlüğü eylemler karşısında sergilediği tavır önemlidir. Evli çiftlerin sergilediği eylemlerin özgürlük durumunu bu çalışmada anket ve ölçek örneğiyle nasıl bir sonuca varıldığını görmüş olacağız.

Özgürlük ve Biçimleri

Özgürlük kavramı Antikçağdan beri "özgürlük var mıdır veya yok mudur?" soruları ya da "insanın özgürlüğü" temel sorunsallarda olmuştur. Bu sorunsallar geçmişten beri günümüzde de bir felsefi problem halindedir. Kuçuradi'nin Uludağ Konuşmaları adlı kitabında belirttiği gibi özgürlük ona göre, "tür olarak insanın bir özelliği olarak; ama tür olarak insan için bir olanak olarak -yaşamda ancak bazı kişilerin gerçekleştirdiği bir olanak- karşımıza çıkar" der (Kuçuradi, 2014: 6). Burada aslında insanın özgürlüğü ön plandadır. 18. Yüzyılda Kant'ın özgürlük kavramı üzerine değindiği üzere, ona göre özgürlük bir idedir ve insan aklının ürettiği bir fikirdir. Ona göre, özgürlüğü saf aklın ürünü olan "ahlak yasası" dediği bir yasa da belirleyebilir (Kuçuradi, 2014: 3). Bu yasada insanın neyi yapması gerektiğini kendisi bulması durumundadır. Günümüzde felsefi bir problem olan özgürlük evlilik kurumuna da yansımakta ve etkilemektedir. Burada özgürlüğün biçimleri olan bireyin özgürlüğü ve toplumsal özgürlük olarak incelenmektedir.

Özellikle evli çiftler üzerinde bir sorunsal olarak özgürlük ve özgür irade incelenmekte ve tartışılmaktadır.

Özgür Eylemler

Eylem, Aristoteles'e göre bir tercihtir. Çünkü, insanın eylemleri tercihlere bağlı bir durumdur. Böylece, tercih ürünü olan veya tercih ürünü olmayan eylemler söz konusudur. Antikçağa dayanan bu durum Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Aristoteles eylemleri isteyerek yapılan ve istemeyerek yapılan olmak üzere bir ayrım yapar (Aristoteles, 2011: 43). İstemeyerek yapılan eylemler, zorla yapılan ve bilgisizlikten yapılan eylemlerdir. Buradan yola çıkarak insanın eylemlerinde özgür olup olmadığı sıkça tartışılmaktadır. Hatta, boşanmaların artmasıyla özgürlük ve eylemlerde özgürlük sorunu gündeme gelmektedir. Aristoteles'in de değindiği gibi evli çiftlerin de eylemlerinde isteyerek ve istemeyerek hareket ettikleri durumlar söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, çiftlerin özgür oldukları için evliliklerinin uzun sürdüğü evliliklerinde özgür olmadıkları için evliliklerinin uzun sürmediği yaşanılan sorunsallar arasında yer almaktadır. Evli çiftlerin, yukarıda da belirtildiği gibi zorla yaptıkları eylemler söz konusu olabilir. Bu yüzden çiftler eylemlerinde özgür olması evliliği sürdürmenin temel noktalarındandır.

Evlilik Uyumu

Literatürde, birbirleriyle iletişim halinde olan, evlilik ve aileyle ilgili bir çok konuda anlaşan ve sorunlarını yapıcı şekilde çözebilen çiftler evlilik uyumuna sahip çiftler olarak tanımlanmaktadır (Erbek ve ark., 2005). Evlilik uyumu, evlilikte isteklerin ve beklentilerin ne kadar karşılandığıyla (Demiray, 2006), ayrıca bir evliliğin zorunlu ve gönüllü niteliklerinin bir dengeye ulaşmasıyla ilişkilidir. Zorunlu nitelikler, her evlilikte var olan gelenek, görenek ve yasalara bağlı zorunluluklara karşılık gelmektedir (Haley, 1988). Eşlerin uyumlu olabilmesi için; eşler arasında etkili bir iletişimin kurulması, eşlerin ortak değer ve amaçlara sahip olmaları, kararları ortak verebilmeleri, ayrıca akrabalarıyla olan ilişkilerinde, boş zaman etkinliklerinde ve gelir idaresi konularında anlaşma içinde olmaları gerekmektedir (Kocadere, 1995; Şener ve Terzioğlu, 2002). Araştırmacılar evlilik uyumunu etkileyen 14 faktör sıralamış ve çiftlerin bu noktalarda derecede anlaşıp anlaşmadığının evlilikte uyumu belirlediğini belirtmiştirler. Bu faktörler; ailenin mali durumunun yönetimi, boş zamanı değerlendirme, dini konular, sevgi göstermek, arkadaşlar, yakın ilişkiler, çocuk bakımı, sofra adabı, cinsel yaşam, yaşam felsefesi, eşin akrabalarıyla ilgilenmek, kadının çalışması, ev işlerinin paylaşımı ve politikadır. Evlilik uyumunu en çok etkileyen faktörün, eşlerin birbirleriyle benzer olduklarına dair algıları olduğunu bulgulamıştır (Sporakowski ve Hughston, 1978). Burgess (1939) de, çok sayıda evli çiftle yürüttüğü araştırmada, yüksek evlilik uyumunu belirleyen faktörleri şu şekilde sıralamıştır; a) eşlerin mutlu bir şekilde evlenmiş olması, b) çocuk isteme konusunda eşlerin anlaşmış olması, c) eşlerin birbirlerinin aileleriyle yakın bir ilişkide olması, d) eşlerinin ailelerinin ve kendilerinin, milliyet,

dinsellik, dini aktiviteler, eğitimsel, sosyal ve kültürel durumun da içinde bulunduğu kültürel arka plan açısından birbirleriyle benzer olması. Bu benzerliklerin yanında, kadın ve erkek arasındaki yaş benzerliğinin de evlilik uyumuna olumlu katkı sağladığı görülmüştür (Kirkpatrick, 1937).

Yöntem

Çalışmada, 102 evli kadına facebook üzerinden "çift uyum ölçeği", "özgür irade ve belirlenimcilik ölçeği" ve sosyodemografik bilgi formu uygulanmıştır. Çalışmanın istatistikleri SPSS Windows versiyon 21 programı ile yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Özgür irade ve belirlenimcilik ölçeği; Paulhus ve Carey'nin (2011) geliştirmiş olduğu 27 maddeliÖİBÖ Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik, özgür irade ve rastgelelik boyutlarını temsil eden dört alt ölçekten (faktörden) oluşmaktadır. Paulhus ve Carey (2011) her bir faktör için Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarını sırasıyla .82, .69,.70 ve .72 olarak bildirmişlerdir. Katılımcılar 5 aralıklı ölçekleri (1 = kesinlikle katılmıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum) kullanarak her bir ifadeye ne oranda katıldıklarını belirtmişlerdir.

Evlilikte Uyum Ölçeği; Evlilik Uyum Ölçeği (EUÖ): Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen evlilik uyum ölçeği, evliliğin niteliğini ölçen 15 maddelik bir ölçektir. EUÖ'deki puanlar uyumsuzluktan uyumluluğa doğru artmaktadır. Ölçeğin en düşük uyum puanı 2, en yüksek uyum puanı 158 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin orjinalinin geçerlik ve güvenirlik alışmasının yapıldığı örneklem birbiri ile evli olmayan 118 evli erkek ve 118 evli kadından oluşmuştur. Geçerlik çalışması için boşanmış, ayrı yaşayan ya da evlilik terapisi gören 22 erkek ve 26 kadın ile yakınları tarafından uyumlu olarak tanımlanan 48 kişinin uyum puanları karşılaştırılmıştır. Ölçeğin uyumlu ve uyumsuz grubu anlamlı olarak ayırt ettiği gözlemlenmiştir. Klinik görüşmeler sonucu, uyumsuz olarak belirlenen grubun sadece %17'si, uyumlu grubun ise % 96''sı evlilik uyumunu ifade eden 100 ve üzeri puan almışlardır.

Evlilikte Uyum Ölçeği Tutarel-Kışlak (1999) tarafından Türkçeye adapte edilmiştir. Evlilik Uyum Ölçeğinin (EUÖ) ölçüt bağıntılı geçerlik saptanmasında Kişilerarası İlişkiler Ölçeği ile Yükleme Ölçeğinden yararlanılmıştır. EUÖ ile Kişilerarası İlişkiler Ölçeğinin toplam puanları arasındaki korelasyon katsayısı r = .12 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam puanları arasında .-54 gibi negatif bir korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğinde, ölçeğin orjinali ile aynı faktör yapısı elde edilmiştir. Evlilik Uyum Ölçeğinin güvenirliğini belirlemek için ise iç tutarlık katsayısı, iki yarım test güvenirliği, test-tekrar test güvenirliği ve tüm denekler için madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Bu değerlendirmelere ilişkin, ölçeğin iç tutarlık (Cronbach Alpha) katsayısı .84'tür. Ölçeğin orjinalinin iç tutarlık güvenirliği ise .90'dır. Ölçeğin iki yarım test güvenirliği r=.84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirliği için 15 gün ara ile ölçek tekrar uygulanmış ve iki uygulamadan elde edilen korelasyon katsayısı .57'dir (p<.01).

Verilerin analizleri çalışmanın verileri IBM SPSS Statistics 20 ile değerlendirilmiştir. İstatiksel anlamlılık düzeyi p<.01 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Cinsiyet		
	Frekans	Oran
Kadın	102	100,0

Yaş (Aralık)		
	Frekans	Oran
25 30	25	24,5
31 35	23	22,5
36 40	33	32,4
41 45	21	20,6
Toplam	102	100,0

Çocuk Sayısı		
	Frekans	Oran
0	27	26,5
1	41	40,2
2	27	26,5
3	7	6,9
Toplam	102	100,0

Eğitim Düzeyi		
	Frekans	Oran
İlkokul	9	8,8
Ortaokul	20	19,6
Lise	33	32,4
Üniversite	35	34,3
Lisans üstü	5	4,9
Toplam	102	100,0

Evlilik Süresi (Yıl)		
	Frekans	Oran
0 5	29	28,4
6 10	29	28,4
11 15	31	30,4
16 ve üstü	13	12,7
Toplam	102	100,0

Evlilik Uyumu ile Özgür İrade ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkiler

Correlations

		Yaş	Evlilik Süredi (Yıl)	Eğitim Düzeyi	Çocuk Sayısı	Genel Uyum	Güven	Kaderci Belirlenimcilik	Bilimsel Belirlenimcilik	Ozgur İradeci Belirlenimcilik	Rastlantısal Belirlenimcilik
Yaş	Pearson Correlation	1	,852**	-,214*	,424**	,378**	,429**	,646**	-,107	,019	,329**
	Sig. (2-tailed)		,000	,030	,000	,000	,000	,000	,285	,846	,001
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Evlilik Süredi (Yıl)	Pearson Correlation	,852**	1	-,186	,483**	,344**	,389**	,619**	-,107	-,033	,334**
	Sig. (2-tailed)	,000		,062	,000	,000	,000	,000	,283	,743	,001
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Eğitim Düzeyi	Pearson Correlation	-,214*	-,186	1	-,361**	-,085	-,132	-,169	,520**	,387**	,017
	Sig. (2-tailed)	,030	,062		,000	,395	,184	,089	,000	,000	,869
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Çocuk Sayısı	Pearson Correlation	,424**	,483**	-,361**	1	,351**	,221*	,522**	-,085	-,090	,222*
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,026	,000	,396	,367	,025
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Genel Uyum	Pearson Correlation	,378**	,344**	-,085	,351**	1	,590**	,756**	,091	,174	,315**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,395	,000		,000	,000	,365	,081	,001
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Güven	Pearson Correlation	,429**	,389**	-,132	,221*	,590**	1	,616**	,019	,147	,210*
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,184	,026	,000		,000	,847	,141	,034
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Kaderci Belirlenimcilik	Pearson Correlation	,646**	,619**	-,169	,522**	,756**	,616**	1	-,028	,051	,314**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,089	,000	,000	,000		,777	,609	,001
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Bilimsel Belirlenimcilik	Pearson Correlation	-,107	-,107	,520**	-,085	,091	,019	-,028	1	,458**	,042
	Sig. (2-tailed)	,285	,283	,000	,396	,365	,847	,777		,000	,675
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Ozgur İradeci Belirlenimcilik	Pearson Correlation	,019	-,033	,387**	-,090	,174	,147	,051	,458**	1	,287**
	Sig. (2-tailed)	,846	,743	,000	,367	,081	,141	,609	,000		,003
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102
Rastlantısal Belirlenimcilik	Pearson Correlation	,329**	,334**	,017	,222*	,315**	,210*	,314**	,042	,287**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,001	,869	,025	,001	,034	,001	,675	,003	
	N	102	102	102	102	102	102	102	102	102	102

Sonuç ve Öneriler

Demografik bilgiler ile uygulanan ölçekler arasındaki ilişkilere bakıldığında Yaş ve Evlilik Süresi arttıkça Evlilikteki Genel Uyum ve Güven'in arttığı bunun yanı sıra Çocuk Sayısı ve Evlilikteki Güven arasındaki ilişkinin pozitif yönde orta düzeyde olduğu bulgulanmıştır. Yaş ve Evlilik Süresi ile Kaderci ve Rastlantısal Belirlenimcilik arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon, Çocuk Sayısı ve Rastlantısal Belirlenimcilik arasındaki ilişkinin pozitif yönde orta düzeyde olduğu bulgulanmıştır.

Kaderci Belirlenimcilik ile Evlilikte Genel Uyum ve Güven arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki olduğu, Bilimsel Belirlenimcilik ve Özgür İradenin ise Evlilik Uyumu ile ilgili anlamlı bir korelasyon vermediği, Rastlantısal Belirlenimcilik ile Evlilikte Genel Uyum arasında pozitif yönde anlamlı bir doğrusal korelasyon olduğu, Rastlantısal Belirlenimcilik ile Evlilikte Güven arasında orta düzeyde pozitif korelasyon olduğu bulgulanmıştır.

Kaynakça

Aristoteles (2011). "Nikomakhos'a Etik", (Çev.): Saffet Babür,

Aristoteles (2014). "*Metafizik*", (Çev.): Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Burgess E.W. (1939). Predictive factors in the success or failure of marriage. Living,1(1),1-3.

Demiray, Ö. (2006). Evlilikte Uyumun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır.

Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 18(1): 39-47.

Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H.,Eradamlar, N. & Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu.

Haley, J. (1988). Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi. (Uzunöz, A, Çev.) Ankara: Çark Kitabevi Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2014). *"Uludağ Konuşmaları"*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kirkpatrick, C. (1937). Factors in marital adjustment. American Journal of Sociology, 43(2), 270-283.

Kocadere, M. (1995). İyi ve Kötü Evliliklerin Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Betimsel Bir Çalışma. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Ensititüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Mengüşoğlu, T. (2014). "*Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*", Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (2017). *"İnsan Felsefesi"*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Sporakowski, M. J., & Hughston, G. A. (1978). Prescriptions for a happy marriage: Adjustments and satisfactions of couples married for 50 or more years. The Family Coordinator, 27, 321-327. Şener, A. ve Terzioğlu, R. S. (2002). Ailede eşler arasında uyuma etki eden faktörlerin araştırılması. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

KURUMSAL İMAJIN İŞ TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Doktora Öğrencisi Mehtap KOÇDEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Günümüzde kurumlar için önemi gün geçtikçe artan bir kavram olan kurumsal imaj, kurumun hem iç çevreden hem dış çevreden nasıl algılandığını etkileyen önemli bir faktördür. Kurumsal imaj, kurum hakkındaki, izlenimlerin, fikirlerin, duyguların, bilgilerin yansımasıdır. Bu algılamalar olumlu olduğu takdirde güven unsurunun oluşmasıyla memnuniyet ve sadakat sağlanmış olacaktır. Belediyelerin de kuruluş ve faaliyet amacı, insanların yaşamaları için gerekli olan her konudaki ihtiyaçlarını karşılamak, onları memnun etmek, refah seviyesini yükseltmek ve değişen hayat şartlarına ayak uydurmalarını sağlamaktır. Hem daha iyi hizmet vermek hem de seçimle iş başına gelip süreklilik arz etmek adına halkın desteğini almak isteyen belediye yönetimi için de olumlu bir imaj algısı oluşturmak çok önemlidir. İnsanın olmadığı bir yerde imajdan söz etmek mümkün olmamaktadır bu yüzdendir ki kurumların önem verdikleri bir diğer unsur insan kaynaklarının etkili kullanılması konusudur. İnsan kaynaklarını yetkin kullanmanın en etkili yollarından birisi ise çalışanların iş tatmin düzeylerini arttırmaktır. Bu çalışma kapsamında da kurumsal imajın iş tatmini üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Akdeniz bölgesinde yer alan bir belediye de çalışan kişilere anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kurumsal imaj, çalışanların iş tatminini olumlu ve anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İmaj, İnsan Kaynakları, İş Tatmini

THE EFFECT OF CORPORATE IMAGE ON WORK SATISFACTION

Abstract

The corporate image, which is an increasingly important concept for institutions today, is an important factor that affects how the organization is perceived from both the internal environment and the external environment. Corporate image is the reflection of impressions, ideas, feelings, information about the institution. If these perceptions are positive, satisfaction and loyalty will be ensured with the formation of trust. The aim of the municipalities is to meet the needs of people, to satisfy them, to increase the level of welfare and to keep up with changing life conditions. It is very important to create a positive image perception for the municipal administration who wants to get the support of the people in order to provide better service and to come to the job and to give continuity. It is not possible to talk about the image in a place where there is no human being, which is another issue that institutions give importance to is the effective use of human resources. One of the most effective ways to use human resources competently is to increase the job satisfaction level of employees. In this study, the effect of corporate image on job satisfaction was investigated. For this purpose, a survey was conducted for the people working in a municipality in the Mediterranean region and the data obtained from the survey were analyzed through SPSS program. According to the results of the analysis, the corporate image affects the job satisfaction of the employees positively and significantly.

Key Words: Corporate Image, Human Resources, Job Satisfaction.

3. Giriş

Her kişinin bilinçaltında yavaş yavaş ve birikimsel olarak şekillenen imgeler bütünü olan imaj, kişiler açısından olduğu gibi kurumlar açısından da başarının elde edilmesinde oldukça önem taşıyan bir unsurdur.

Kurumsal imaj, iç ve dış çevre unsurları arasında önemli bir köprü vazifesi görmektedir. Kurumsal imajın müşteriler, tedarikçiler ve rakipler gibi dış çevre aktörleri üzerinde önemli etkisi bulunduğu gibi iç müşterileri olarak çalışanları üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Çalışanların zihninde üyesi oldukları kuruma ait oluşan imaj algısı, onların işlerine karşı daha olumlu tutumlar içinde olmalarına, yaptıkları işten memnuniyet düzeylerinin artmasına neden olmaktadır.

Bu araştırmada da, kurumsal imajın çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Akdeniz bölgesinde yer alan bir belediyede çalışan 230

kişiyle anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

2. Literatür Taraması

2.1. Kurumsal İmaj

Küreselleşen dünyada teknoloji ve rekabetin giderek önem kazandığı iş hayatında kurumlar, kendilerini tanıtma ve iyi bir imaj oluşturma uğraşı içerisindedirler. Çünkü bir kurum kendi imajını oluştururken, kurumun iç ve dış çevresine kedisini daha iyi gösterme, tanıtma ve anlatma imkânı elde etmektedir. Kurumsal imaj, özellikle son zamanlarda üzerinde daha çok durulan konulardan biri haline gelmiştir (Topaloğlu, 2010:16).

Kurumsal imaj, kurum adına yürütülen tüm taktiklerin, hedeflerin ve planların algılarının bir bütünü olarak tanımlanır. Bu, kurumun ürünleri, hizmetleri, yönetim tarzı, iletişim faaliyetleri ve tüm dünya kapsamındaki davranışlarını ele almaktadır (Marken, 1990:21; Akt. Demirkol,2017:16).

Kurumsal imaj müşterilerin, hissedarların, yönetim kurulu üyelerinin, çalışanların, tedarikçilerin, kanal üyelerinin ve toplumu içeren paydaşların algılarına dayanan farklı anlamlara sahip olabilir (Kim, Lee, Prideaux, 2014:132)

Kurum imajı, özellikle Endüstri Devriminden sonra rekabetçi pazarda öne çıkma çabalarına paralel olarak meydana gelmiş ve bilimsel olarak incelenmeye başlanmıştır. Kurum imajının yönetimi, yenilikçi kurumsal kimlik uygulamaları ile pazarlama bilimi üzerine kurulmuş bir disiplindir. Bugüne kadar kurum imajı, yalnızca görünüşe hitap eden kurumla alakalı maddi unsurlar olarak bilinirken, günümüzde ise kurum imajı, kurumun görsel, işitsel ve davranışsal boyutlarını da kapsayan bir unsur haline gelmektedir. Bu kapsamda, kurum imajı yönetimi de, bütünleşik bir yönetim disiplini olarak ele alınıp incelenmektedir (Howard, 1998: 1-2; Akt. Gemlik ve Sığrı, 2007:269).

Fonksiyonel bileşen, kolaylıkla ölçülebilen somut özellikler ile ilişkilidir; duygusal bileşen ise, bir kuruma karşı duygular ve tutumlarla ortaya çıkan psikolojik boyutlarla ilişkilidir. Bu duygular, bir kurum ile bireysel deneyimlerden ve görüntünün işlevsel göstergelerini oluşturan özellikler üzerindeki bilgilerin işlenmesinden elde edilir. Bu nedenle, kurumsal imaj, kamunun, kurumların çeşitli özelliklerini karşılaştırdığı bir toplu sürecin sonucudur (Nguyen ve Leblanc, 2001:228).

Kurumsallaşma olgusunun dış çevre ile yakın ve yoğun bir ilişki içerisinde olmasından dolayı, kurumların çevrede olan etkileri yani imajları kurum imajını ölçen, belli işlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda kesinlik sağlamak bakımından değer ve önem arz etmektedir (Kaya, 2010:7).

1991 yılında Fortune Dergisinde, 32 endüstriyel sektörde faaliyet gösteren 306 büyük şirket ile 8000'den fazla yüksek düzeydeki yönetici, güvenlik analizcileri ve şirket dışından yöneticilerin

katıldığı kurumsal imaj araştırmasında, kurum imajını değerlendirmeye yönelik aşağıdaki ölçütler ayırt edilmiştir (Güzelcik, 1999: 153-154; Akt. Kaya, 210:11).

· Yönetim kalitesi,
· Ürün ve hizmetlerin kalitesi,
· Uzun dönemli yatırımların kalitesi,
· Yeni buluşlar,
· Finansal açıdan sağlamlık,
· Yetenekli insanları etkileme, geliştirme ve işe alma yeteneği,
· Sosyal ve çevresel sorumluluk,
· Kurum kaynaklarının akıllıca kullanımı.

Tengilimoğlu ve Öztürk (2011: 223) ise, kurumsal imajı kurumun bütün alanlarını ele alacak şekilde oluşan reklam kampanyası gücünde bir kavram olarak açıklamıştır. Kurumun ürettiği her ürün ve hizmet için ayrıntılı bir reklam kampanyası hazırlamak ve her ürün ve hizmet için yeni bir imaj meydana getirmektense, başarılı bir kurumsal imaj geliştirmenin kurumun bütün alan ve ürünlerinde etkili olacağını açıklamaktadır. Bu durum reklam bütçelerini azaltarak kuruma maddi açıdan yarar sağlamaktadır. Diğer taraftan zaman tasarrufu oluşturmakta, kurumun zihinlerde yer almasını sağlamakta ve kurumun tanınırlılığını arttırmaktadır (Demirkol, 2017:18).

2.2.Kurumsal İmajın Amaçları

Kurumsal imaj oluşturmanın bazı amaçları bulunmaktadır. Kurumun ismini taşıyan;

• Her ürün için güven sağlama,
• Yeni bir ürünün kabulünü elde etme,
• Kurumun yeni yetenekleri bulmasına katkı sağlama,
• Kurumda çalışanların çalıştıkları konumdan hoşnut olup o kurumda temelli olmalarını sağlama,
• Satışlara faydada bulunma,
• Kalifiyeli eleman istihdam etme,
• Kuruluşun varlığını ve çalışmalarını bilen insanların sayısını artırma ve
• Kuruluş hakkında olumlu düşünceler yayan önderler edinme kurumsal imaj oluşturmanın başlıca amaçlarından bir kısmıdır (Bal, 2011:29).

2.3. İş Tatmini

Tatmin sözcüğünün tanımı, hakikaten dilediğin ya da dileyeceğin bir şeyi elde etmek, bütünlüğe erişmek anlamına gelmektedir. Bireyin mutluluğunun sonucu hakiki olarak ihtiyaçlarının tatminine dayanmaktadır. Tatmin sadece söz konusu birey tarafından tespit edilebilir ve bireyin iç huzura erişmesi ihtiyacını karşılamada mühim bir işlevi bulunmaktadır (Batista, 2018:37).

Kişiler günlük yaşamlarının önemli bir bölümünü iş hayatına adamaktadırlar. Bunun için kişiler hem ekonomik durumuna hem de psikolojik durumuna yakından etki eden işindeki talep ve

arzularını elde eden kişiler daha memnun olabilmektedirler. Bunun için iş tatmini kişilerin yaşamlarını gerek ekonomik gerekse psikolojik açıdan önemli derecede etkilemektedir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004:6).

Akçamete (2001), iş tatmini, "işgörenin işi ile ilgili değerlerinin iş yerinde karşılanmasıdır" diye tanımlamaktadır. Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi iş tatmini, en kolay tabiriyle çalışanın işinden ne kadar memnun olduğunu belirtir (Bozkurt ve Bozkurt, 2008:2). İş tatmini kavramı her ne kadar değişik açıklamalar ile tanımlansa da genel anlamda işten duyulan mutluluğun bir ifadesi olarak açıklanabilir (Eroğluer, 2011:123).

İş tatminsizliği ise, bir işin her ne etkenle olursa olsun kişinin işle alakalı bu beklentilerini tamamen karşılayamaması sonucunda meydana gelmektedir (Ceylan ve Ulutürk, 2006:50). Başka bir açıklama ile bir çalışma ortamında çalışan bir kişinin istediği maddi ve manevi mükâfatların, gerçekleşen durumla aynı olması halinde iş tatmini elde edilmektedir. Şayet, gerçekleşen durum beklenenden daha az seviyede oluyor ise, bu durumda da iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır (Erdil ve diğerleri, 2004:18).

2.4. İş Tatmininin Yararları

İşi ve iş yeri ile ilişkin beklentileri karşılanan çalışanların;

- İş tatminlerinin olumlu olması halinde yöneticilerin performans ve tatmin seviyelerine olumlu doğrultuda katkı sağlayacaktır.
- Bu olumlu durum sayesinde yöneticiler hem çalışanlar, hem de iş ile alakalı mevzularda daha az seviyede problemler ile karşı karşıya kalacaklardır.
- İlgi ve dikkatlerini farklı sahalara çevirerek kuruma yapacakları katkıyı arttırabileceklerdir (Eroğluer, 2011:124).

Kısaca iş tatminin faydaları; çalışanların motivasyon ve performansları, işyeri devamsızlığı, işgören devri ve kurumsal vatandaşlık davranışı ile olan anlamlı ilişkisi, kurumların ve akademisyenlerin bu kavrama olan eğilimlerini arttırmaya katkı sağlamaktadır (Gürbüz ve Yüksel, 2008,179).

İş tatminini etkileyebilecek faktörlere ele alacak olursak; Personelin sağlığı, psikolojisi, istekleri ve yönelim düzeyi, aile ilişkileri, sosyal konumu, boş zaman etkinlikleri, sendikal, politik, dini veya tamamen sosyal özellikli örgütsel faaliyetler, yani yerine getirilmeye çalışılan, işle alakalı olan ve olmayan etkenler bir bütün olarak iş tatminine katkıda bulunmaktadır. Yöneticiler çalışanların tatminini incelerken genel durumlarını değil daha ayrıntılı olarak iş tatminini etkileyebilecek tüm faktörleri tek tek ele almalıdır (Somuncuoğlu, 2013:63).

2.3. Kurumsal İmaj İle İş Tatmini Arasındaki İlişki

Kurumsal imajın çalışanların bireysel çıktılarını ne şekilde etkilediği konusunda literatürde çok fazla araştırma bulunmamakla birlikte Riordan vd.(1997); Carmeli ve Freund (2002); Herrback ve Mignonac (2004) kurumsal imajın iş tatmini ile ilişkisini araştırmışlardır.

Ancak, ülkemizde kurumsal imajın; motivasyon, performans ve işgücü devri gibi konularla anlamlı ilişkisi olduğu çeşitli araştırmalarla kanıtlanırken iş tatmini ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür.

6. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, kurumsal imaja ilişkin çalışan algılarının çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Akdeniz bölgesinde yer alan bir belediyede basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 230 personel ile bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan kurumsal imaj kavramını ölçmeye yönelik Osei vd. (2014)'nin geliştirdiği 27 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır ve ölçekte yer alan ifadelerin Türkçe çevirisi yapılıp daha sonra uzman akademisyenler tarafından kontrolü sağlanmıştır. "Belediye şikayetlerinize hızlı bir şekilde cevap verir, Belediye her zaman vaatlerini yerine getirir, Belediye çalışanlarının refahını artırma yönünde çalışmalar yapar, Belediye çevreyi korumaya kararlıdır" önermeleri ölçekte yer alan ifadeler arasındadır. İş tatmini kavramını ölçmeye yönelik ise Bakan ve Büyükbeşe (2004)'nin çalışmalarında kullandıkları 28 soru ve altı boyuttan oluşan ölçek bu çalışma için de kullanılmıştır. "Yaptığım iş kişisel gelişimime katkı sağlamaktadır, Yöneticimin görevini layıkıyla yapabilecek yeterlilikte olduğu inancındayım, Herhangi bir problemim olduğunda çalışma arkadaşlarım bana yardımcı olurlar, Hak ettiğim maaşı alıyorum, Belediyede çalışanların işiyle ilgili yaptığı teklifler dikkate alınır, Belediyemin diğer belediyeler arasında saygın bir yeri olduğu inancındayım" gibi ifadeler ölçekte yer alan önermeler arasındadır. Kurumsal imaj ve iş tatmini ölçekleri, "1:Kesinlikle katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum ve 5:Kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Normallik testi için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda elde edilen değer, verilerin normal dağıldığını göstermiştir ve bu nedenle parametrik analiz yöntemlerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla frekans, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

7. Araştırma Modeli

Bu çalışmada kurumsal imajın çalışanların iş tatmin algıları üzerindeki etkisi araştırılmış ve

"H1: Kurumsal imaj çalışanların iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler." ana hipotezi çerçevesinde;

"H1a: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından işin niteliğinden tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

"H1b: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından yöneticilerden tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

"H1c: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından çalışma arkadaşlarından tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

"H1d: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından ücret tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

"H1e: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından yönetsel yaklaşımdan tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

"H1f: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından kurum imajından tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler."

hipotezleri geliştirilmiştir. Geliştirilen hipotezler doğrultusunda araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

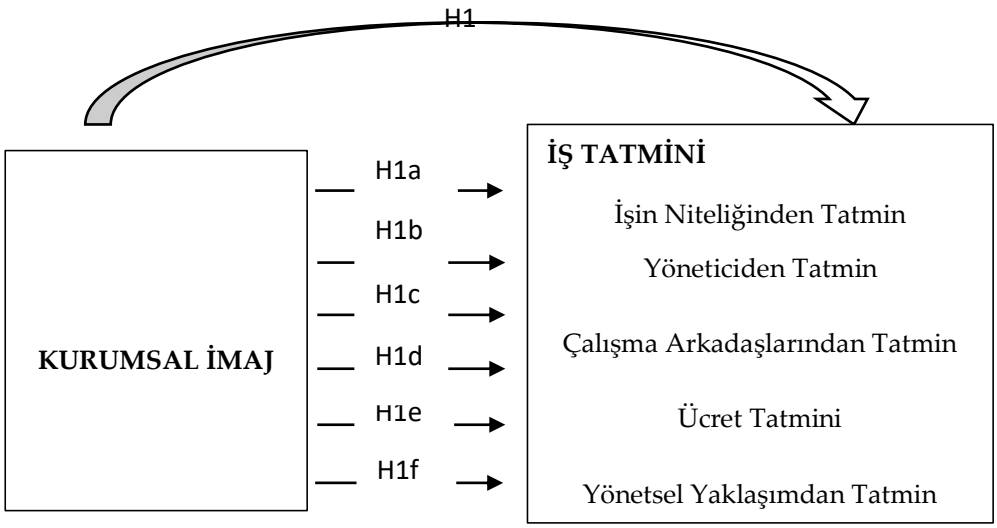

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu model kapsamında araştırmanın bağımsız değişkeni olan kurumsal imajın bağımlı değişken olan iş tatmini ve boyutları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

8. Araştırma Bulguları

Araştırma değişkenlerinin güvenirliliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere bu sonuçlar için kurumsal imaj, iş tatmini ve iş tatmini boyutlarından işin niteliğinden tatmin ile yöneticiden tatmin değişkenlerinin değeri Özdamar (1999)'ın yüksek güvenilir düzey olarak tanımladığı 0,81 ve üzerinde bulunmuştur. İş tatmini boyutlarından çalışma arkadaşlarından tatmin, ücret tatmini, yönetsel yaklaşımdan tatmin ve kurum imajından tatmin değişkenlerinin değeri ise Özdamar (1999)'ın orta güvenilir düzey olarak tanımladığı 0,61 ve üzerinde bulunmuştur (Yaşar, 2014: 63).

Tablo 1.Araştırma Değişkenlerinin Güvenilirliği

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Kurumsal İmaj	**,957**	**27**
İş Tatmini	**,936**	**28**
İşin Niteliğinden Tatmin	,880	7
Yöneticiden Tatmin	,928	7
Çalışma Arkadaşlarından Tatmin	,776	4
Ücret Tatmini	,795	3
Yönetsel Yaklaşımdan Tatmin	,871	5
Kurum İmajından Tatmin	,609	2

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi demografik değişkenlere göre durumları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Kadın	81	35,2	Bekar		
Erkek	149	64,8	Evli	77	33,5
			Diğer	137	59,6
				16	7,0

Yaş			**Eğitim Durumu**		
20-25	22	9,6	Lise	82	35,7
26-30	57	24,8	Ön Lisans	58	25,2
31-35	52	22,6	Lisans	74	32,2
36-40	54	23,5	Yüksek Lisans	16	7,0
41-45	30	13,0			
46-50	11	4 ,8			
51 yaş ve üzeri	4	1,8			
Gelir Düzeyi			**Kurumdaki Çalışma Süresi**		
1000 -2000	79	34,3	1 yıldan az	25	10,9
2001-3000	65	28,3	1-2 yıl arası	39	17,0
3001-4000	27	11,7	3-5 yıl arası	136	59,1
4001ve üstü	59	25,7	6-10 yıl arası	12	5,2
			11-15 yıl arası	4	1,7
			16 yıl ve üstü	14	6,1
Görev Pozisyonları					
Şef ve üst düzey yönetici	14	6,1			
Memur	22	9,6			
Kadrolu İşçi	18	7,8			
Sözleşmeli personel	47	20,4			
İşçi	129	56,1			

Araştırma kapsamında anketi yanıtlayan çalışanların % 35,2'sini kadın, % 64,8'ini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların % 33.5'i bekar, % 59.6'sı evlidir. Yaş dağılımlarına bakıldığında katılımcıların %9,6'sının 20-25 yaş grubu, % 24,8'inin 26-30 yaş grubu, % 22,6'sının 31- 35 yaş grubu, % 23,5'inin 36-40 yaş grubu, %13'ünün 41-45 yaş grubu ve %6,6'sının da 46 ve üzeri yaş grubu aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde % 35,7'sinin lise, %25,2'sinin önlisans mezunu, % 32'sinin lisans ve % 7'sinin de yüksek lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Gelir düzeyleri açısından katılımcıların %34,3'ünün 1000-2000 TL, %28,3'ünün 2001-3000 TL, %11,7'sinin 3001-4000 TL ve %25,72'sinin de 4001 ve üzeri gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Yine tablo incelendiğinde katılımcıların yaklaşık yarısından fazlasının (%56,1) işçi statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında katılımcıların yaklaşık %60'ının en az 3 en fazla 5 yıldır kurumda çalıştıkları görülmektedir.

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modelde bulunan değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerinin istatistiksel açıdan derecesine bakılmıştır. Değişkenlere ait aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri ve değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Ort.	s.s.
1.Kurumsal İmaj	**3,651**	**,681**
2.İş Tatmini	**3,438**	**,692**
İşin Niteliğinden Tatmin	3,458	,941
Yöneticiden Tatmin	3,690	,918
Çalışma Arkadaşlarından Tatmin	3,852	,746
Ücret Tatmini	2,909	1,131
Yönetsel Yaklaşımdan Tatmin	2,983	,917
Kurum İmajından Tatmin	3,580	,866

Değişkenlere ait ortalama değerlere bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip değişkenin iş tatmini alt boyutu olan çalışma arkadaşlarından tatmin değişkeni olduğu görülmektedir. Bu değişken anlamında katılımcıların "katılıyorum" seçeneğine yakın cevaplar verdikleri anlaşılmaktadır. Yani çalışanlar üyesi oldukları kurumda çalışma arkadaşlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. En düşük ortalamaya sahip değişken ise iş tatmini alt boyutu olan ücret tatminidir. Yönetsel yaklaşımdan tatmin değişkeni de yine katılımcıların diğer değişkenlere oranla daha kararsız kaldıkları ve "kararsız" seçeneğine yakın cevaplar verdikleri bir değişkendir.

Tablo 4. Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1.KurİmajI	1							
2.İşTatmin	,700**	1						
3.İşnittat.	,497**	, 834**	1					
4.Yöneticitat.	,570**	,833**	,592**	1				

5.Çalarkatat.	,542**	,650**	,432**	,495**	1		
6.Ücrettat.	,215**	,585**	,365**	,379**	,280**	1	
7.Yönyaktat.	,687**	,792**	,590**	,497**	,441**	,413**	1
8.Kurimajtat.	,657**	,571**	,314**	,447**	,360**	,219**	,561**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre kurumsal imaj ile iş tatmini arasında p<.01 düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmış olup bu değişkenler arasındaki ilişkinin (r=,700) diğer değişkenlere oranla daha güçlü olduğu görülmüştür. Kurumsal imaj ile iş tatmini boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde, kurumsal imaj ile yönetsel yaklaşımdan tatmin arasındaki ilişkinin (r=,687) diğer değişkenlere oranla daha güçlü kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kurumsal imaj ile ücret tatmini arasındaki ilişkinin (r=,215) ise oldukça zayıf bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar çalışma kapsamında geliştirilen hipotezleri destekler yöndedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

Tablo 5. Kurumsal İmajın İş Tatmini Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,700	14,813	,000
	ΔR^2= ,488	**F=219,433**	**,000**

Çalışmada geliştirilen "H1: Kurumsal imaj çalışanların iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler" hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; kurumsal imajın iş tatminini yaklaşık %49 oranında p<0,05 düzeyinde anlamlı, pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Kurumsal İmajın İş Tatmini Boyutları Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İşin Nit. Tat.	,497	8,659	,000
	ΔR^2= ,244	**F=74,479**	**,000**
Yön. Tat.	,570	10,489	,000
	ΔR^2= ,323	**F=110,012**	**,000**
Çalış. Ark. Tat.	,542	9,738	,000
	ΔR^2= ,291	**F=94,820**	**,000**
Ücret Tat.	,215	3,330	,001
	ΔR2= ,042	**F=11,090**	**,001**
Yön.Yak.Tat.	,687	14,274	,000
	ΔR2=,470	**F=203,749**	**,000**
Kur.İmaj. Tatmin	,657	13,168	,000
	ΔR2= ,429	**F=173,396**	**,000**

Bu çalışmada geliştirilen "H1a: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından işin niteliğinden tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler", "H1b: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından yöneticilerden tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler", "H1c: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından çalışma arkadaşlarından tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler", "H1d: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından ücret tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler", "H1e: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından yönetsel yaklaşımdan tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler" ve "H1f: Kurumsal imaj çalışanların iş tatmini boyutlarından kurum imajından tatmini pozitif ve anlamlı olarak etkiler" hipotezlerini test etmek üzere yapılan regresyon analizi sonuçları tüm geliştirilen hipotezler bazında istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamında geliştirilen tüm hipotezler kabul edilmektedir.

Bağımsız değişken olan kurumsal imajın bağımlı değişkenlerden yönetsel yaklaşımdan tatmin düzeyini %47 oranıyla diğer değişkenlere oranla daha iyi açıkladığı belirlenmiştir. Yani yönetsel yaklaşımlardan tatminin sağlanmasında %47 oranında kurumsal imajın payı bulunmaktadır.

Kurumsal imajın ücret tatmini üzerindeki etkisi ise diğer değişkenlere oranla oldukça düşük düzeyde kalmış olup %4,2 düzeyindedir. Bu durumda çalışanların ücretlerinden tatmin olmasında bağlı bulundukları kurumun imajından sadece %4,2 oranında etkilendiklerini ifade edebiliriz.

9. Sonuç

Kurumların güvenilirliği ve başarısı için önemini arttıran kurumsal imaj kavramı müşteriler ve paydaşlar için olduğu kadar çalışanlar için de önemlidir. Dolayısıyla kurumsal imaj oluşturulurken çalışanların da imaj oluşumuna katkısı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kurumsal imajın iş tatmini ve boyutları üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada da uygulamanın gerçekleştirildiği kurumun olumlu bir imaja sahip olmasının iş tatminini olumlu yönde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Katılımcıların olumlu kurumsal imaj algısı arttıkça iş tatmin düzeyleri de artmaktadır. Bu sonuçtan katılımcıların çalıştıkları kurum imajının olumlu ya da olumsuz olmasından etkilendiği böylece bu algılarının iş tatminlerini etkilediği anlaşılmaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde; katılımcıların kurumsal imaj ile iş tatmin algıları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Özellikle kurumsal imaj ile iş tatmini arasındaki ilişkinin diğer değişkenlere oranla daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. İş tatmini değişkeni boyutları açısından ele alındığında ise kurumsal imaj ile yönetsel yaklaşımlardan tatmin arasındaki ilişkinin diğer değişkenlere göre daha güçlü olduğu bulgusu elde edilmiştir. Yani kurumun tüm çalışanlara eşit bir şekilde imkanlardan yararlanma hakkı tanıması, çalışanların sorunlarına en kısa sürede çözümler üretmesi, çalışanlarının görüşlerine önem vermesi gibi yönetsel yaklaşımlardan çalışanların tatmin olmasının onların kurum imajına ilişkin algılarını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada yapılan regresyon analizi sonucuna göre de kurumsal imaja yönelik algının çalışanların iş tatmin düzeylerini etkilediği görülmüştür. Kurumsal imajın en çok iş tatmin boyutlarından yönetsel yaklaşımlardan tatmini etkilediği belirlenmiştir. Kurumsal imaja yönelik algıların etki düzeyi açısından sıralandığında en düşük düzeyde ise ücretten tatmini etkilediği görülmüştür. Elde edilen bu sonuca göre örgütlerin kurumsal imaj bağlamında değerlendirilen faaliyetlerinin çalışanların iş tatminini ve özellikle yönetsel yaklaşımlardan tatminini sağlamada oldukça etkili olduğu ifade edilebilir. Çalışanların kurumlarına ait zihinlerinde oluşan olumlu algıların onların işlerine karşı daha olumlu tutumlar içinde olmalarına yardımcı olduğu görülmüştür.

Literatür incelemesinde kurumsal imaj algısı ile örgütsel bağlılık, performans, motivasyon gibi bireysel çıktılar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara rastlanılmakla beraber iş tatmini ile arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların (Riordon vd., 1997; Gürbüz, 2010; Kaya, 2010;

Sripirabaa, 2014; Akbulut, 2015) oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akbulut, B. (2015). "Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel İmaj Algıları İle İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki", Hacettepe ÜniversitesiEğitim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). "Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (7) 2004, ss. 1-30.

Bal, M. (2011). "Çalışan Personelin Kurumsal İmaj Oluşumuna Etkisi" , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Batista, C.P. , (2018). "Örgütsel Stres Kaynaklarının Çalışanların İş Tatmini Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Guine-Bissau'daki Kamu İşletme Çalışanları İçin Yapılan Bir Araştırma" , Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Ceylan, A. ve Ulutürk, Y.H. (2006). "Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini Ve Performans Arasındaki İlişkiler", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 1/2006: ss.48-58.

Demirkol, N. (2017). "Belediyelerde Kurumsal İmaj Algısı Kırıkkale Belediyesi'nin Dış Hedef Kitleler Gözündeki İmajı" , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Erdil, O. , Keskin, H. , İmamoğlu, S.Z. , Erat, S. (2004). "Yönetim Tarzı Ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı Ve Takdir Edilme Duygusu İle İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 1/2004: ss.17-26.

Eroğluer, K. (2011). "Örgütsel İletişim ile İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Kuramsal Bir İnceleme" , Ege Akademik Bakış / Ege Academıc Revıew 1/2011:ss.121-136.

Gemlik, N. Ve Sığrı, Ü. (20017). "Kurum İmajı Analizi ve Bir Belediye Üzerindeki Uygulamanın Değerlendirilmesi" , İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/2007: ss.267-282.

Gürbüz, S. (2010). "Algılanan Kurumsal İmajın Yöneticilerin Bazı Tutum ve Davranışlarına Etkisi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 / 2010: ss.229-240.

Gürbüz, S. Ve Yüksel, M. (2008). "Çalışma Ortamında Duygusal Zeka: İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Bazı Demografik Özelliklerle İlişkisi" , Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2/2008: ss.174-190.

Kaya, Ş. (2010). "Kurumsal İmajın İş Tatminine Etkisi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Kim, S.S. , Lee, J. , Prideaux, B. (2014). "Effect Of Celebrity Endorsement On Tourists' Perception Of Corporate İmage, Corporate Credibility And Corporate Loyalty" , International Journal of Hospitality Management 37/2014: pp.131– 145.

Nguyen, N. ve Leblanc, (2001). "Corporate image and corporate reputation in customers' retention decisions in services" , Journal of Retailing and Consumer Services 8/2001: pp.227-236.

Osei, N.Y.A., Katsner, A.N.A. and Narteh, B. (2014). "Corporate image of the Ghanaian banking industry: do the perceptions of employees differ from customers?", African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Vol. 3 (2): pp.1-23.

Riordan, C.M., Gatewood R.D. and Bill, J.B. (1997). "Corporate Image: Employee Reactions and Implications for Managing Corporate Social Performance", Journal of Business Ethics, March 1997, 16(4): pp 401–412.

Somuncuoğlu, A.B. (2013). "Psikolojik Güçlendirme Ve İş Tatmini Arasındaki İlişki Ve Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sripirabaa, B. (2014). "Factors Enhancing Employee Satisfaction: An Empirical Analysis", http://www.grgsms.ac.in/wp-content/uploads/2014/03/Sripirabaa-WP-201403005.pdf.

Topaloğlu, R. (2010). "Kurumsal İmaj ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma" , Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Yaşar, M. (2014). "İstatistiğe Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 36 (Temmuz 2014/II), ss.59-75.

TELEVİZYON İZLEYİCİLERİ İÇİN TV PROGRAM TAVSİYE SİSTEMİ

Ahmet Anıl MÜNGEN
Fırat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği
Dr. Öğretim Üyesi Buket Kaya
Elazığ OSB Maden Meslek Yüksekokulu

Öz

RTÜK verilerine göre bugün Türkiye'de 166'sı yerel, 12'si bölgesel ve 19'u ulusal olmak üzere toplam 197 televizyon kanalı bulunmaktadır. Yine RTÜK verilerine göre Türkiye'de her gün ortalama 330 dakika televizyon izlenmektedir. Şirket, kamu kurumu ve siyasi partilerin reklam giderlerinin yarısını alan televizyon kanalları 2017 yılının ilk altı ayında 2 milyar TL civarında reklam pastasını paylaşmıştır. TV izleyicileri milyarlarca TL harcanan yüzden fazla TV kanalı seçeneği ile televizyonları açmaktadırlar. Aynı anda yüzden fazla yayını izleyebilen TV izleyicileri bu yayınlardan hangisinin kendi ilgi alanında olduğunu tam olarak bulma konusunda tavsiye sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Çalışmamızda TV izleyicilerinin her biri ayrı bir kullanıcı olarak düşünerek kullanıcının geçmişte izlediği TV programlarına, TV izleme günleri ve saatlerine göre kullanıcıya o an TV'de olan programlar arasından program tavsiye etmekteyiz. Böylece kullanıcı tüm kanalları gezme ihtiyacı olmadan kendini ilgilendirecek yayınları cep telefonundan kısa bir liste halinde görebilecektir. Önerdiğimiz çalışma Bilgisayar Bilimleri'nde öğrenmeli tavsiye sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamız kullanıcının geçmişte izlediği programları ve sorgulama yaptığı andaki programları değerlendirir. Bu değerlendirme neticesinde kullanıcıya ilgisini çekebilecek TV programları önerir. Kullanıcılar önerilere cep telefonlarından mobil destekli sayfa aracılığı ile kolayca ulaşabilmektedirler. Çalışmamız kullanıcının ilgi alanında bulunan yayınlara daha kolay ulaşabilmesi, gerek reklam pastasının dağıtımı gerekse TV listesi sıralamasında arkada kalan ve az bilinen kanallara öne çıkma şansı tanınması açısından oldukça önemlidir. TV izleyici kitlesinin program tercihleri reklam gelirlerini büyük oranda etkilemektedir. Kullanıcılar tarafından daha fazla ilgi gören programların belirlenmesi için çalışmamız kullanıcılara TV programlarını değerlendirecekleri anketler göndermektedir. Kullanıcıya gönderdiğimiz anketlerin sonuçları ve TV programlarının sorgulanma sayıları değerlendirilerek TV izleyicilerinin tercihleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tv, Tavsiye Sistemi, Program, Kişiye Özel

TV SHOWS RECOMMENDATION SYSTEM FOR TELEVISION VIEWERS

Abstract

According to RTUK which is the regulator in Turkey, Only in Turkey there is 166 local, 12 regional and 19 national channels. The total number of all tv channels is 197. According to the same report, it is monitored that daily spending time on the tv is average of 330 minutes in Turkey. The television channels, which accounted for half of the advertising expenses of the company, public institutions, and political parties, are shared around 2 billion TL of advertising in the first six months of 2017. TV viewers encounter more than a hundred TV channels when open the TV. TV viewers who can watch more than one hundred broadcasts at the same time need advice systems to find out exactly which one of these programs is in their area of interest. In our study, we suggest a recommendation system for users according to TV programs. Our recommendation system takes into account user's personal choices like favorite TV shows. Thus, the user will be able to see a short list of tv shows from the mobile phone. The proposed work is called supervised recommendation systems in Computer Science. Our study evaluates the programs that the user has followed in the past and the programs at the time of questioning. As a result of this evaluation, the user suggests TV programs that can be of interest to the user. Users can easily access the suggestions from their mobile phones. Our study has many advantages for the user to have easier access to shows in his / her area of interest. One of them is to give the chance to stand out in the little-known shows on TV, in order to make the distribution of the advertising cake more homogeneous. Program preferences of the TV audience significantly affect advertising revenue. In order to identify programs that are more popular with users, our study sends surveys to evaluate TV programs. The results of the surveys we have sent to the user and the number of queries of TV programs are evaluated and the preferences of TV viewers are evaluated.

Key Words: TV, Recommendation System, Shows, Personalized

I. Giriş ve Benzer Çalışmalar

Televizyon izleme alışkanlığı, televizyonun hayatımıza girdiği ilk zamanlardan beri artarak devam etmektedir. Her yıl milyarlarca insan farklı yüzbinlerce televizyon programını takip etmektedir. Tüm dünyada popüler olan televizyon izleyiciliği Türkiye'de de çok popülerdir. Türkiye'nin TV yayınlarını ve televizyonlarını denetleyen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) verilerine göre Türkiye'de abonelik gerektirmeyen yani halka açık yayın yapan 197 adet kanal vardır. Bu kanalların 166'sı yerel kanal,19'u ise ulusal televizyon kanalıdır. Yine RTÜK verilerine göre Türkiye'de televizyon izleyicileri ortalama günlük 330 dakikalarını televizyon başında harcamaktadırlar. Televizyonun bu kadar popüler olması hem kamu hem özel şirketlerin reklam yapma amacıyla televizyon programlarına yönlenmesine

neden olmuştur. Günümüzde özel girişimlerin ve kamu kurumu reklam giderlerinin neredeyse yarısı sadece TV reklamlarından oluşmaktadır. Bu rakam sadece 2017 yılının ilk altı ayında 2 milyar TL civarındadır. Aynı anda yüzden fazla yayını izleyebilen TV izleyicileri bu yayınlardan hangisinin kendi ilgi alanında olduğunu tam olarak bulma konusunda tavsiye sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Çalışmamızda TV izleyicilerinin her biri ayrı bir kullanıcı olarak düşünülerek kullanıcının geçmişte izlediği TV programlarına, TV izleme günleri ve saatlerine göre kullanıcıya o an TV'de olan programlar arasından program tavsiye etmekteyiz. Böylece kullanıcı tüm kanalları gezme ihtiyacı olmadan kendini ilgilendirecek yayınları cep telefonundan kısa bir liste halinde görebilecektir.

Televizyon programı tavsiyesi konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Oh ve arkadaşları [1] yaptıkları çalışma ile bizim çalışmamız gibi hem zaman odaklı hem de içerik odaklı bir tavsiye sistemi önermişlerdir. Wang ve arkadaşları [2] yaptıkları çalışma ile TV programlarının tanıtım ve açıklamalarında duygu ve içerik analizi yaparak program tavsiye sistemi önermişlerdir. Alhamid ve arkadaşları [3] yaptıkları çalışma ile diğer çalışmalardan daha fazla oranda kullanıcının hareketlerine ve duygularına odaklanarak tavsiye sistemi önermiştir. Xu ve arkadaşları [4] yaptıkları çalışmada modern internet sistemine uygun olarak tekrar izleme ve sonradan izleme özelliklerini hesaba kataran bir TV tavsiye programı önermişlerdir. Zhang ve arkadaşları [5] izleyicilerin sosyal durumlarının ve arkadaşlık ilişkilerinin de TV izleme alışkanlıklarında etkisi olduğu iddiası ile bu konuda bir TV programı önerme yaklaşımı sunmuştur. Chang ve arkadaşları [6] diğer çalışmalardan farklı olarak soğuk başlangıç problemine de çözüm üreten bir önermede bulunmuşlardır. Tüm bu çalışmaların dışında profil tabanlı olarak multimedya konusunda yapılan program önerme çalışmaları da mevcuttur [7][8][9][10][11][12].

Bu makale 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş ve literatür taraması ikinci bölüm ise projede kullanılan verinin toplanması ve hazırlanması anlatılmıştır. Önerilen yöntem ve alınan sonuçlar bölüm 3'de bahsedilmiştir. Tartışma bölümü dördüncü bölümdür ve son bölüm sonuç bölümüdür.

II. Veri Toplama Ve Hazırlama

Tavsiye sisteminde kullanılmak üzere 3 tip veri kullandık. Bu veri tiplerinden ilki televizyondaki programların yayın saatleri ve isimlerini içeren verilerdir. Bu verileri tvyayinakisi.com adresinden günlük olarak çeken bir web örümceği oluşturduk. Web sitesinden alınan veri içerisinde TKR-Tekrar gibi tekrarı gösteren bilgiler silinmiştir. Sistem normal program ile tekrarı ayırt etmemektedir. Yine özet, geniş özet gibi ifadeleri de görmezden gelip programı tüm olarak ele almaktadır. Bu örümcek her gün için gün dönümünden sonra program listesini bu siteden almıştır. İkinci tip kullandığımız veri ise mevcut reyting kayıtlarıdır. Reyting verileri https://www.tv8.com.tr/reyting-sonuclari adresinden alınmaktadır. Reyting verilerinde sadece son 1 ay işleme alınmaktadır. Ayrıca yine reyting verilerinde tekrar özet gibi ifadeler göz ardı edilmekte ve ilgili programın son 30 gün içinde aldığı en yüksek reyting bulunup bu veri reyting verisi olarak kabul edilmiştir. Reyting verisi alınırken 'Total' sınıfındaki veriler alınmıştır. Son veri türü ise kullanıcılardan alınan verilerdir. Bu veriler mobil uygulama aracılığı ile toplanmış ve projenin veri tabanına kaydedilmiştir.

III. Önerilen Yöntem ve Sonuçlar

Önerilen yöntem kullanıcı TV'yi açtığı anda 191 TV kanalında olan programlar arasında en ilgili programı bulmaya amaçlar. Bundan dolayı uygulama, çalıştırıldığı an ve o andan sonraki 30 dk içinde başlayacak programların içinde kullanıcının en fazla ilgisini çekecek programları sıralamayı amaçlamıştır. Önerdiğimiz çalışma Bilgisayar Bilimleri'nde öğrenmeli tavsiye sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Kullanıcıya daha önce önerdiğimiz ve kullanıcının anketler ile beğendiğini ifade ettiği programların kendileri, türleri ve içerikleri kaydedilir. Kullanıcı yeni program tavsiyesi istediği zaman yayında olan programların türleri içerikleri ve kullanıcı ile aynı profilden TV izleyen diğer kullanıcıların izledikleri programlar hesaba katılarak yayında olan programların puanları bulunur. Kullanıcının kategori puanı kullanıcının izlediği tüm programların türlerine göre sınıflandırılmış halde 1-10 arasında puan ile hesaplanır. Örneğin 10 program izlemişse ve bu 10 programın 5'i yarışma programı ise yarışma programı kategorisine 5 puan gelirken, belgesel alanında 1 program izlenmişse belgesel programının puan katsayısı 1 olacaktır. Çalışmamızda kategori puanı dışında içerik puanı ve reyting puanı da hesaplamaya dâhil edilir. İçerik puanı hesabı, programların tanıtım metinleri içerisinde ortak kullanılan kelimelerin yüzdesinin 1-10 arasında puanlandırılması ile yapılır. Reyting hesaplaması yapılırken ise share ve reyting değerlerinin aritmetik ortalaması direkt olarak hesaplamaya eklenir ve tavsiye listesi oluşturulur. Son olarak kullanıcı ile aynı profilde yer alan diğer kullanıcılar tavsiye listesinde yer alan programlardan kaç tanesini izlemiş ise yine yüzdesi 1-10 arası puanlandırılarak programların puanlarına eklenir. Kullanıcılar tarafından daha fazla ilgi gören programların belirlenmesi için çalışmamız kullanıcılara TV programlarını değerlendirebilecekleri anketler göndermektedir. Kullanıcıya gönderdiğimiz anketlerin sonuçları ve TV programlarının sorgulanma sayıları değerlendirilerek TV izleyicilerine tavsiye edilen TV programları sürekli olarak yeniden belirlenir.

IV. Tartışma

Sistemin kullanıcıların geri beslemeleri dışında kullanıcı tabanlı olarak veri toplayamaması, sistemin başarısının önündeki en büyük engeldir. Buna karşın dijital video izleme platformlarında hangi videonun ne kadar süre izlendiği veya videonun hangi kısımlarının hızlı geçildiği gibi veriler toplanarak bu veriler tavsiye sistemlerinde kullanılabilmektedir. Yine dijital platformların aksine sistemin sadece kullanıcı yorumlarına bağlı olması, yorum yapmayı öteleyen ve yapmayan kullanıcılardan dönüş alınamadığı için kullanılan veri miktarında önemli bir kısıtlamaya yol açmaktadır.

V. Sonuçlar

Çalışmanın sonucunda kişiye özel bir tavsiye sistemi önerilmiştir. Bu sistem hem kişinin sevdiği TV programlarının türüne, hem de hangi saatte ne izlediğine bakarak zaman tabanlı bir önerme sisteminin uygulanmış halidir. Sistem gerçek kullanıcılar ile de test edilmiş ve sistemin yaptığı öneriler gerçek kullanıcılar ile oylanarak sistemin başarısı ortaya koyulmuştur.

Referanslar

[1] J. Oh, S. Kim, J. Kim, and H. Yu, "When to recommend: A new issue on TV show recommendation," *Inf. Sci. (Ny).*, 2014.

[2] F. Wang, D. Li, and M. Xu, "A location-aware TV show recommendation with localized sementaic analysis," *Multimed. Syst.*, 2016.

[3] M. F. Alhamid, M. Rawashdeh, H. Al Osman, M. S. Hossain, and A. El Saddik, "Towards context-sensitive collaborative media recommender system," *Multimed. Tools Appl.*, 2015.

[4] M. Xu, S. Berkovsky, and S. Ardon, "ARTIGO 3 - Catch-up TV recommendations: show old favourites and find new ones," *Proc. 7th ACM Conf. Recomm. Syst. - RecSys '13*, 2013.

[5] Y. Zhang, W. Chen, and Z. Yin, "Collaborative filtering with social regularization for TV program recommendation," *Knowledge-Based Syst.*, 2013.

[6] S. Chang, J. Zhou, P. Chubak, J. Hu, and T. S. Huang, "A space alignment method for cold-start TV show recommendations," in *IJCAI International Joint Conference on Artificial Intelligence*, 2015.

[7] Y. Takama and Y. Muto, "Profile generation from TV watching behavior using sentiment analysis," in *Proceedings - 2007 IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence and Intelligent Agent Technology - Workshops, WI-IAT Workshops 2007*, 2007.

[8] E. Kim, S. Pyo, E. Park, and M. Kim, "An automatic recommendation scheme of TV program contents for (IP)TV personalization," *IEEE Trans. Broadcast.*, 2011.

[9] H. Shin, M. Lee, and E. Y. Kim, "Personalized digital TV content recommendation with integration of user behavior profiling and multimodal content rating," *IEEE Trans. Consum. Electron.*, 2009.

[10] Z. Wang and L. He, "User identification for enhancing IP-TV recommendation," *Knowledge-Based Syst.*, 2016.

[11] A. A. Müngen and M. Kaya, "Mining quad closure patterns in Instagram," in *2016 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*, 2016, pp. 939–944.

[12] A. A. Müngen and M. Kaya, "Quad Motif-Based Social Influence Analyse in Instagram," in *International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP'16)*, 2017, pp. 423–429.

TÜRKİYE'DE DOKTORA EĞİTİMİ ALMIŞ VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN KARİYER ÇİZGİLERİNİN ANALİZ EDİLMESİ

Ahmet Anıl MÜNGEN
Fırat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği
Prof.Dr. Mehmet KAYA
Fırat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği

Öz

YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre, Türkiye'de 2017 yılında 6400 Doktora, 3605 Tıpta Uzmanlık, 109 Sanatta Yeterlilik, 302 Diş Hekimliği Uzmanlığı ve 11 Tıpta Yan Dal Uzmanlığı olmak üzere toplam 10.427 kişi doktora eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur. 1959 ve 2017 yılları arasında toplam 149.884 kişi bilim dalı doktoru veya uzman tıp doktoru olmuştur. Çalışmamız YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde tez kaydı bulunan yaklaşık 150.000 kişinin mezun oldukları üniversiteler ile şu anki başarılarını kıyaslamaktadır. Bu çalışma Türkiye'deki akademisyenlerin doktora aldıkları üniversiteler ile akademisyenlik yaptıkları üniversiteleri ilişkilendirmektedir. Üniversitelerin doktora öğrencisi yetiştirme noktasındaki başarı oranları, aynı üniversiteden doktora eğitimini tamamlayan kişilerin hangi unvan ile akademisyenlik yaptıkları gibi önemli noktalar çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Üniversitelerin doktora öğrencisi yetiştirme ve akademisyen temini hususundaki ilişkileri, üniversiteler arası graf üzerinden gösterilmiştir. Böylece hangi üniversitelerden diğer üniversitelere daha yoğun bir bağ olduğu ve üniversiteler arası bağların yoğunluk grafikleri sunulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara göre büyük şehirlerden doğudaki üniversitelere doğru bir yönelim olduğu açık olarak görülürken üniversitelerin genelde kendi doktora öğrencilerini öğretim üyesi olarak istihdam ettiği görülmektedir. Ayrıca komşu illerdeki üniversitelerin birbiri ile doktora mezuniyetleri ile ilgili ilişkileri de bu çalışmada görsel ve istatistiksel olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doktora, Kariyer Çizgisi, İstatistik Analizi, Graflar

ANALYZE THE CAREER PATH of ACADEMICIANS in TURKEY WHO RECEIVED THE GRADUATE EDUCATION in TURKEY

Abstract

According to YÖK National Thesis Center, Only this year 6400 Ph.D., 3605 Medical Doctor, 109 degrees in Fine Arts, 302 Dentistry Doctor Thesis are published in Turkey. Between 1959 and 2017, 149,884 theses were accepted and published in Turkey. Our study investigates current successes of nearly 150,000 graduate student group by universities who have a thesis in YOK National Thesis Center. This study mainly associate universities with doctoral scholars who graduate from the university in Turkey. The success rates of the universities at the point of raising doctoral students and the names of the academicians who completed the doctoral studies at the same university constitute the basis of our study. The relations of universities with respect to the raising of doctoral students and the provision of academicians are shown on the inter-university graph. Thus, from which university to a more intense bond to other universities and the density graphs of inter-university ties are presented. According to the results, it is seen that there is a tendency towards the universities in the east from the big cities while the universities generally employ their own doctoral students as faculty members. In addition, the relations of universities in neighboring provinces with respect to doctoral graduation are presented in this study.

Key Words: Graduate Education, Career Path, Statistical Analysis, Graphs

I. Giriş ve Benzer Çalışmalar

Türkiye'de ve tüm dünyada hem üniversite sayısı hem de üniversite eğitimi alan öğrenci sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Artan üniversite sayısı ile birlikte akademisyenlerin daha hızlı iş bulması akademik yönelimi arttırmıştır. Günümüzde yüksek lisans ve doktora yapan öğrenci sayısı 10 yıl öncesine göre neredeyse 2 kat daha fazladır. Her ne kadar tüm yüksek lisans ve doktora tezleri bir jüri değerlendirmesinden geçmiş olsa da, mezun öğrencilerin akademik hayata atandıktan sonraki başarısını ölçmeye yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Ayrıca doktora sonrasını incelemek üzere yapılan çalışmalar içerisinde, kişinin atandığı kurum ile doktora eğitimini tamamladığı kurumun ilişkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Nicelik olarak doktora sonrası yapılan akademik eserler üzerine bir çalışma yapılması bilimsel olarak çok değerli olacağı gibi, doktora mezunlarının doktora eğitimleri sonrasında görevlerine devam edecekleri kurum seçiminde dikkat etmeleri gereken hususların belirlenmesi akademik dünya için yeni bir yaklaşım olacaktır.

Bu konu daha önce hem sosyolojik olarak hem de istatistiki olarak ele alınmış bir konudur. Bridgstock ve arkadaşları[1] yaptıkları çalışmada yüksek lisans / doktora mezunlarının özel sektörde kariyerlerindeki kazançların değişimini araştırmışlardır. Daha önce Mullen ve arkadaşları [2] ile Adams

ve arkadaşları [3] benzer bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmalarında her iki grupta bulunan öğrencilerin lisedeki başarılarını üniversitedeki başarıları ile karşılaştırmışlardır. Lechuga ve arkadaşları da [4] üniversite eğitimi sırasındaki monitörlüğün üniversite eğitimi sonrasındaki önemini ortaya koyan bir çalışma yapmışlardır. Janani Hariharan [5] yüksek lisans eğitiminden sonra özel sektörde iş arama deneyimini natura dergisinde paylaşmıştır. Bu çalışmada önerilen model bir örüntü taraması olarak özetlenir. Daha önce örüntü tanıması konusunda Müngen ve Kaya'nın [6][7] yaptığı bazı çalışmalar mevcuttur. Ayrıca YÖK Başkanı Yekta Saraç'ın bir basın toplantısında üniversite eğitimi ve doktora sonrası özel sektördeki istihdam süreçleri ile ilgili sorun yaşandığına dair beyanı mevcuttur [8].

Bu makale 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş ve literatür taraması ikinci bölüm ise projede kullanılan verinin toplanması ve hazırlanması üzerinedir. Önerilen yöntem ve alınan sonuçlardan bölüm 3'te bahsedilmiştir. Tartışma bölümü dördüncü bölümdür ve son bölüm sonuç bölümüdür.

II. Veri Toplama ve hazırlama

Türkiye'de bulunan her üniversitede doktora eğitimini tamamlayan tüm akademisyenler tezlerini YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne yüklerler. Ulusal Tez Merkezi mezun olunan kurum ile ilgili tam ve doğru bilgiyi bulmamız için yegane kaynaktır. Buna karşın Ulusal Tez Merkezi'nde akademisyenin tez sırasında ve/veya sonrasında nerede çalıştığı bilgisi bulunmamaktadır. Bu bilgi YÖK Akademik adresinde bulunabilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda test kümesine alınan akademisyenlerin doktora yaptıkları kurum bilgisi Tez Merkezi'nden, doktora sonrası çalıştıkları kurum bilgisi ise YÖK Akademik'ten alınmıştır. Eğer kişi birden fazla kurumda çalışmışsa doktora sonrası en az 3 yıl çalıştığı ilk kurum örnek olarak alınmıştır. Böylece kısa süreli misafir öğretim üyesi olarak bulunulan kurumlar hesaba katılmamıştır. Ayrıca özel şirketler ve TÜBİTAK gibi araştırma amacı ile kurulan devlet kurumları değil üniversiteler algoritmaya alınmıştır.

III. Önerilen Yöntem ve Sonuçlar

Çalışma yapılırken Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden biri olan ODTÜ ve Doğu Anadolu'da kurulmuş ilk üniversitelerden biri olan Fırat Üniversitesi seçilmiştir. Bu üniversitelerden son 30 yılda mezun olmuş doktora mezunlarının hangi üniversitelerde çalıştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada her üniversite bir düğüm olarak düşünülmüş, düğümler arası her ilişki yönsüz bir çizge ile ifade edilmiştir. Çizgelerin kalınlığı iki düğüm arasında bulunan bağlantı sayısı ile ortaya koyulmuştur. Çalışmada ortaya koyulan genel graf bu şekilde ortaya çıkmıştır. Hesaplama yapılırken özne olarak seçilen kişinin doktora yaptığı kurumda kalması durumu, aynı şehirdeki başka üniversiteye gitmesi durumu, komşu şehirdeki başka bir üniversiteye gitme durumu ve komşu olmayan bir şehirdeki üniversiteye gitme durumu şeklinde durumlar oluşturulmuştur. Örneğin ODTÜ'de okuyup ODTÜ'de akademik kariyerine devam edenler doktora yaptığı kurumda kalanlar listesine eklenmiştir. Bu durumda başka bir hesaplama olmasa da, mezun olduğundan başka üniversitelere giden akademisyenler için mezuniyet sonrası yaptıkları yayınlarda mezun oldukları kurumdaki akademisyenlerden birinin ortak

yazar olup olmadığına bakılarak akademisyenin yeni kurumuna ne kadar sürede adapte olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Akademisyenlerin yaptığı akademik çalışma sayılarına bakıldığında farklı kurumlara giden akademisyenlerin üretkenliklerinde kısa süreli bir düşüş yaşandığı görülmüştür. Bu düşüşün doktora bitişi ile birlikte yoğun tempodan daha az yoğun olan tempoya geçiş, kurum değiştirme, il değiştirme, kurum arama gibi nedenlerden dolayı olabileceği düşünülmektedir. Doktora hocası ile birlikte çalışma yapmaya devam eden araştırmacıların, diğer araştırmacılara göre aynı kurumda çalışan akademisyenlerle daha çok ortak çalışma yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı araştırmacıların doktora sonrası doktora hocası ile hiç çalışma yapmaması da sıkça görünen bir eğilim olarak not edilmiştir. Hem 80'lerde hem 90'larda hem de günümüzde aynı şehirde kalan akademisyen sayısı ile başka şehirlere giden akademisyen sayısının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Özellikle doğu bölgesine veya küçük şehirlere giden akademisyenlerin genelinin kadro bulma endişesi ile birlikte bu tercihi yaptığı düşünülmüştür. Bu tespitin dayanağı küçük şehirlere /doğu şehirlerine gittiği halde Ankara'daki doktora hocası ile çalışma yapan çok fazla akademisyen bulunmasıdır. Doktoradan 10 yıl sonraki sürece bakıldığında doktora hocası ile yapılan araştırma sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

IV. Tartışma

Çalışmada veri kümesi olarak sadece ODTÜ ve Fırat Üniversitesi mezunları seçilmiştir. Çalışmaya Türkiye'deki tüm üniversiteler eklenerek çalışmanın değeri arttırılabilir. Bu şekilde başarı oranı da stabil olacaktır. Çalışmamız 1970-1980 mezunları veya 1980-1990 mezunları gibi on yıllık dönemlere bölünerek sonuçlardaki değişim gözlemlenebilir. Yeni kurulmuş (son 10 yıl) üniversitelerin diğer üniversitelere göre daha az bağlantı sayısına sahip olması normal olmakla birlikte çalışmamızda bu üniversitelerin şu anki akademik başarısı yansıtılamamaktadır. Bundan dolayı son 10 yılda kurulmuş üniversiteler çalışmaya alınmayabilir veya üniversitenin kurulum yılına göre bir katsayı eklenebilir. Zaman zaman bazı üniversitelerin isimlerinin değişmesinin çalışmamızın başarı oranına küçük de olsa negatif bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

V. Sonuçlar

Çalışmanın sonucunda doktora mezunlarının şehir ve üniversite bazlı kariyerleri ile ilgili veri toplanmış ve bu veriler değerlendirerek doktora sonrası akademik kariyeri devam eden akademisyenlerin yönelimleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada üniversitelerin sadece son bir yıllık başarısı değil geçmişe yönelik akademisyen yetiştirme başarısı belirlenmiştir. Akademisyenlerin mezun olduktan sonra çalıştıkları kurumlar ile mezun oldukları üniversite arasındaki kuvvetli veya zayıf bağlar ortaya çıkmıştır. İleriki çalışmalarda veri kümesi tüm üniversitelerin tüm akademisyenlerini kapsayacak şekilde büyütülerek daha detaylı bir sonuç çıkarılabilir.

Referanslar

[1] R. Bridgstock, “Skills for creative industries graduate success,” *Educ. + Train.*, 2011.

[2] A. L. Mullen, K. A. Goyette, and J. A. Soares, “Who Goes to Graduate School? Social and Academic Correlates of Educational Continuation after College,” *Sociol. Educ.*, 2003.

[3] C. Adams, “Study Links International Baccalaureate to College Success,” *Education Week*, 2015. .

[4] V. M. Lechuga, “Faculty-graduate student mentoring relationships: Mentors’ perceived roles and responsibilities,” *High. Educ.*, 2011.

[5] J. Hariharan, “The value of a PhD gap year,” *Nature*, 2018.

[6] A. A. Müngen and M. Kaya, “Mining quad closure patterns in Instagram,” in *2016 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*, 2016, pp. 939–944.

[7] H. Iş, A. A. Müngen, T. Tuncer, and M. Kaya, “Frequent pattern mining for community dedection in web logs: Group based habit dedection in community using network traces,” in *IDAP 2017 - International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium*, 2017.

[8] Yekta Saraç, “YÖK BAŞKANI SARAÇ: ‘REFORM PAKETİNDEKİ MADDELER YÜKSEKÖĞRETİMDE SESSİZ DEVRİM.’” [Online]. Available: http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/38137961. [Accessed: 15-Dec-2018].

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DARBE KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila ŞEHİRLİ

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı

Öz

Metafor, "karşılaştırma" anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir.

Darbe kavramı ile ilgili ülkemizde yapılmış çalışmalar azdır. Darbenin amacı; "hükümetin görev ve yetkilerini elinden alarak ülkenin siyasi kontrolünü zorla, gerekirse silah kullanarak ele geçirmektir". Ülkedeki tüm hak ve özgürlükler darbeyi düzenleyenler tarafından yok edilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan bu yana belirli aralıklarla darbelere maruz kalmış bir ülkedir.

Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "darbe" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "darbe" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Darbe … gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "darbe" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "Darbe" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2017-2018 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Bilgiler, öğretmen adayı, metafor, darbe, demokrasi.*

METAPHORICAL PERCEPTIONS of SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES ABOUT THE CONCEPT of COUP

Abstract

Metaphor is a word used to meaning of "compare". Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones.

The number of the studies made about the coup in Turkey is low. The aim of the coup is "capturing the political control of the country forcibly if necessary by using weapons by dispossessing the duties and authorities of the government". All rights and freedoms in the country are destroyed by the ones organizing the coup. Turkey is a country which has been exposed to coups at certain intervals since it was founded.

The aim of the study is to define perceptions of Trakya University Education Faculty Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Teacher Programme, about "coup" via metaphors. The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive "coup" concept. Semi-structured questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as "coup is like… because…

The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about "coup" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the "coup" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed. The sample of the study consists of Trakya University 2017-2018 education year Education Faculty students.

Key Words: Social Studies, teachers candidate, metaphor, coup. democracy.

1. Giriş

Metafor Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmektedir. Metafor genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki metaforik düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın günlük yaşamında kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yapmaktadır (Morgan, 1998: 14).

2. Metafor Kavramı

Öğretimin iki temel prensibi bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gitmektir. Metaforlar bunu gerçekleştirirken soyut prensipleri açıklamak için somut örneklerden yararlanırlar. Metaforlar, bilinen, görülen ya da fiziksel gerçeklik, bilinmeyen, görülemeyen ya da ruhsal gerçekliği tanımlamaya yardımcı olmak için kullanılırlar. İnsanlar, algılama ve kelime hazineleri sınırlı olduğundan, bir kavramı anlayabilmek için, başka kavramlarla kıyaslamalar yapmak zorunda kalmaktadır (Clarken, 1997: 4). Bu sebeple Aristo döneminden beri daha ziyade romansal ve şiirsel anlatımda farklı şekillerde metafor kullanımı söz konusudur. 1980'li yıllarda, Lacoff ve Johnson'un "Metaphors we live by" isimli çalışmalarında geliştirdikleri *"zihinsel metafor teorisi"* olarak isimlendirilen bir teoriye göre; "kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"soyut veya karmaşık olan olguları, daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırarak, bu sayede bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmeye imkân sağlarlar"* (Ocak ve Gündüz, 2006).

Metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130). Bu özelliğinden dolayı metaforlar öğrencilerin özellikle zor kavram ve terimleri daha net bir şekilde anlamalarına yardımcı olmaktadır. Metaforlar eğitim yönetiminde müfredat geliştirme ve planlamada; öğretim alanında öğrenmeyi teşvik etme ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede, öğretmen eğitiminde ise öğretim uygulamalarını yönlendirmede ve öğretmenlerin modern eğitim anlayışlarındaki yerlerini belirlemede bir araç konumundadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 100-106). Son yıllarda, metaforların belli başlı sosyal ortamlardaki faaliyetlere nasıl rehber olduğu, inançları, tutumları ve değerleri nasıl şekillendirdiği, örgütsel süreçleri nasıl gösterdiği ve örgütsel yaşamın oluşturulmasında nasıl vurgulandığına yönelik olarak ilginin arttığı görülmektedir (Çelikten, 2006: 270). Bu ilgi eğitim ve öğretim alanında da kendisini göstermektedir.

3. Metafora Benzeyen Diğer Kavramlar

Metafordan ayrı ele alınan fakat aslında üst kavram olan metaforun bir kısmını yansıtan *"kişileştirme, metonimi, sembol, analoji, atasözü, sinekdoka"* gibi kavramlar da bulunmaktadır.

Analoji: Yeni bilgilerin anlaşılmasında kullanılan betimlemelerdir (Lawson, 1993).

Metonimi: Bir kavramın ilgili veya bağlantılı olduğu başka bir kavram vasıtasıyla anlatılmasıdır (Erdem, 2003).

Sinekdoka: Sinekdoka metonimiden ayrı olarak "bütün yerine parçanın anılması" ve "parça yerine bütünün anılması" formülü ile özetlenen parça bütün ilişkisidir (Aksan, 1978: 131). Örneğin; *"Ben ekmeğimin peşindeyim"* cümlesinde "ekmek" kelimesi ile evini geçindireceği para kastedilmektedir.

Kişileştirme (Teşhis): İnsan olmayan varlıkları insan gibi algılayarak, insana özgü nitelikleri o varlıklara benzeterek, söz söyleme sanatıdır (www.edebiyatfakultesi.com).

Atasözü: Kısa ve kalıplaşmış özsözlerdir (Sağlam, 2001).

İmge (Sembol): Bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmak için göz önüne seren şey, duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası olarak tanımlanabilir (Türk Dil Kurumu, 2006, Akt. Özelmacı, 2017: 23-30).

4. Eğitim Ve Metafor

Shuell (1990); *"Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor da 1000 resme bedeldir"* diyerek metaforun gücünü vurgulamaktadır. Gibbs (1999: 30) öğrenciler ve metaforla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından metafor araştırmasının en iyi şekilde nasıl yapılacağını sorgulamaktadır (Akyol, 2017:74).

Tarih dersinin öğretiminde de öğrencilerin metafor oluşturdukları görülmektedir (Güven ve Güven, 2009). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste *"kavramların öğretimi"* ve *"öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması"* oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "darbe" kavramını daha önceki öğretim programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli, 2017: 349-364).

4.1. Metaforların Öğrencilere Sağladığı Faydalar

Cortazzi ve Jin'e göre metaforlar, öğrencilerin temel kavramlar, modeller ve konular hakkındaki farkındalıklarını arttırmaya yardımcı olarak eğitimde yararlı bir işlev görürler (Cortazzi ve Jin, 1999: 150). Cameron, metaforun gelişim veya öğrenmeye nasıl katkıda bulunduğunu sorgulamaktadır (Cameron, 2003: 36-38). Thomas (2006: 115-116) yaptığı araştırma sonucunda, metaforun değerini öğrencileri üst bilişsel düşünmeye, gelişme ve iyileştirmeye çekmek için bir araç olarak gösteren bazı noktaları önermektedir (Akyol, 2017: 80-81).

4.2 Metaforların Öğretmenlere Sağladığı Faydalar

Öğretmenlerin sınıf uygulamaları için kendi metaforlarının ortaya çıkarılması ve tartışılması, metaforları ile uygulamalarının nasıl geliştiğine ilişkin düşünceleri, mesleki uygulama ve özeleştiri ile ilgili farkındalıklarını arttırmak için profesyonel gelişim süreçlerinde doğrudan pedagojik bir işleve sahiptir (Cortazzi ve Jin, 1999: 155).

4.3. Metaforların Araştırmacılara Sağladığı Faydalar

Metaforların güçlü yönleri olduğu gibi zayıf yönleri de vardır. Metaforlar yeni tarzda görmeye, düşünmeye ve davranmaya özendirir. İçgörü ufkunu genişletir ve yeni olasılıkların önünü açar (Morgan, 1998: 392-397). Metaforlar çalışılan bir konu, olgu, olay ve durum hakkında çok sağlam, zengin bir resim sunar, görsel bir imaj sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 242).

5. Darbe Kavramının Tanımları

Darbe kelimesi "*vuruş, çarpma*" anlamına gelmektedir. Arapça'dan türetilen bu kelimenin TDK'daki tanımı şöyledir: "*Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.*" (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE)

Darbenin en belirgin özelliği aniden gerçekleşmesi ve hükümeti illegal bir şekilde ele geçirip devirmeyi hedeflemesidir. Genelde devlet içerisindeki küçük bir grup tarafından planlanır. Eğer yönetim gerçekten değişir ve her şey planlandığı gibi giderse darbe başarılı olmuştur. Darbelerin başarısız olduğu durumlarda genelde sivil savaş çıkar. Tarihçi Edward Luttwak darbenin tanımını şöyle yapar: "*darbe devlet içindeki küçük fakat çok etkili ve kritik noktadaki bir grubun yönetimi ele geçirmesidir.*" Darbenin tanımlayıcı faktörü silahlı kuvvetler ya da milis güçlerdir.

Politik bilimci Samuel P. Huntington darbenin 3 türünün olduğunu belirtmiştir:

a- Kırıp geçen darbe: Kırıp geçen darbelerde asker reformcu rolü görür ve toplumu oligarşiden radikal pretoryanizme (radikal askeri yönetim) taşır. Huntington Türkiye'deki 1980 darbesini de bu kırıp geçen darbeler arasında görür.

b- Arabulucu darbe: Orta sınıf askeri yönetim politikanın içinde aktif şekilde rol alır. Peru'daki 1962 darbesi bu türe örnek gösterilir.

c- Veto darbesi: Bu türden darbelerde asker statükonun koruyucusu olarak rol alır. 1960 Türkiye darbesi bu türe örnek gösterilir.

Pek çok darbe yönetimi ele geçirmede başarılı olsa bile toplumun belirli kesimleri ya da uluslararası topluluk tarafından tepki görür. Bazen bu tepki sivil direnişe döner ve iç savaş çıkar (http://www.beyaztarih.com/makale/isyandan-darbeye-askeri-mudahaleler-icin-kullanilan-kavramlar).

6. Devrim Kavramı

Devrim kelimesi TDK'da şöyle tanımlanmıştır: "*Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik, ihtilal.*" Darbe: "baskı ve zor" ile yönetimi değiştirme iken, devrim "nitelikli ve köklü" değişikliktir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DEVRİM). Devrim uzun bir süreç sonrasında ve toplumun büyük kesimleri tarafından gerçekleştirilebilir.

Askerî müdâhaleler için modern dönemlerde "*devrim*" kavramı da kullanılmaktadır. 1960'lardan itibaren özellikle de sol görüşlüler tarafından kullanılmaya başlanılan devrim kavramı, Sosyoloji Sözlüğü'nde "*isyan*" kelimesiyle eş anlamlı olarak geçmektedir. En son olarak *"15 Temmuz Darbe Teşebbüsü"* sırasında telaffuz edilen "*kalkışma*" ise askerî isyan anlamında kullanılmaktadır (http://www.beyaztarih.com/makale/isyandan-darbeye-askeri-mudahaleler-icin-kullanilan-kavramlar). 15 Temmuz darbe girişimiyle birlikte genç kuşak, Türk Dil Kurumu'nun internet sitesindeki sözlükte, *"darbe, cunta ve kalkışma"*nın anlamını aradığı ortaya çıkmıştır (21.07.2016 tarihli Habertürk Gazetesi, http://www.haberturk.com/gundem/haber/1269578-gencler-darbe-cunta-ve-kalkismanin-anlamini-aradi).

Darbenin genel özellikleri şunlardır:

-Darbe ani olur.

-Darbe genelde devlet içinde önemli noktalarda görev yapan küçük bir kesim tarafından yapılır.

-Darbe silahlı ya da milis güçler olmadan gerçekleşmez.

-Darbe genelde içerden bir iştir ve çok fazla kan dökülmeden sinsice ve sessizce gerçekleşir.

-Darbe devlet içindeki küçük bir grubun devlete savaş açmasıdır.

Devrimin genel özellikleri şunlardır:

-Devrim uzun bir süreç sonrası gerçekleşebilir.

-Devrim devlet görevlisi olmayan, dışarıdan, büyük ya da küçük topluluklar tarafından gerçekleştirilebilir.

-Devrim silahlı olabileceği gibi bazı durumlarda halkın desteği yeterlidir.

-Devrimde çok fazla kan dökülebilir ve açıktan olur.

-Devrim toplumda çok daha geniş ve yenilikçi politik bir değişiklik meydana getirir.

-Devrim çok büyük toplulukların ve halkların devlete savaş açmasıdır (https://limenya.com/darbe-ile-devrim-arasindaki-fark/).

7. Türk Siyasi Tarihinde Darbeler ve Darbe Girişimleri

Eski Türk Devletleri ve Osmanlı Devleti'nde *"ordu"* ve *"sivil irade"* arasında tam bir ayrışmanın olmaması, ordunun sürekli siyasete karışmasına neden olmuştur. Örnek verilecek olunursa; Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen Bab-ı Ali Baskını Türk Siyasi Tarihi'ni derinden etkileyen askeri darbedir. Demokrasi ilk olarak "*27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*" ile sekteye uğratılmıştır. On yıldır yönetimi elinde bulunduran Demokrat Parti Hükümeti'nin otoriter yönetimine son verip, iç ve dış politikadaki yanlış uygulamalarını değiştirmek bu darbenin gerekçesi olarak söylenmişti. Cemal Gürsel önderliğindeki *Milli Birlik Komitesi* yönetimi ele almıştır. Demokrasi 12 Mart 1971 tarihinde Süleyman Demirel Hükümeti'ne verilen "*Muhtıra"* ile bir kez daha sekteye uğratılmıştır. Sivil irade istifa zorlanmış ve ordu kendi isteği doğrultusunda bir hükümet kurdurmuştur. Türk demokrasi tarihindeki en büyük darbe "*12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi"* dir. Org. Kenan Evren yönetimindeki "*Milli Güvenlik Konseyi"* yönetime el koymuş ve 1983 yılına kadar ülke yönetiminden sorumlu olmuştur. Ordu tarafından gerçekleştirilen bu müdahaleler demokrasiye büyük zarar vermiştir.

Türk milleti için 15 Temmuz 2016 gecesi yaşanan olaylar, yani hükümete karşı gerçekleştirilmek istenen *"darbe girişimi"* Türk milletinin planlanan kötü olayları saatler içinde zafere çevirmesi ile son bulmuştur. Yaşanan başarısız darbe girişimi ve Türk milletinin darbe girişimi karşısında aldığı güçlü duruşun arkasında kuşkusuz ortak kültür, iletişim birliği yer almaktadır. Türkiye'nin yakın tarihinde demokrasi kavramı ve demokratik yaşamla ilgili birtakım sorunlar yaşadığı görülmektedir.

Demokrasi, askeri müdahale dönemlerinde önemli yaralar almıştır. Sık aralıklarla gerçekleştirilen askeri müdahaleler sonucu; bireylerin düşünce özgürlüğü başta olmak üzere demokratik tüm haklarına darbeler vurulmuştur. İnsanların bu yöntemlerle sindirilmiş olması, Türkiye'de tam anlamıyla demokrasi kültürünün oluşamamasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir (Köker, 2000: 227-230). 15 Temmuz 2016 gecesi Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki bir grup asker (FETÖ/PDY) tarafından yapılmak istenen darbe, halkın milli birlik ve beraberlik ruhuyla hareket etmesi ve 250 *"demokrasi şehidi"* verilmesi ile engellenmiştir.

8. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin **"darbe"** kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir.

Öğrencilerin "darbe" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"darbe"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"darbe"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?

9. Yöntem

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

9. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların **"Darbe… gibidir, çünkü…" "Darbe… gibidir, çünkü…"** cümlelerinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

9. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2017-2018 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1.,2.,3.,4. sınıf random seçilerek toplam 158 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

9. 3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesi'nde Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda eğitim alan öğrencilerin **"darbe"** kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından "darbe … gibidir, çünkü…" cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

9. 4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2017-2018 öğretim yılı ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabili Dalı, Sosyal Bilgiler Programı öğrencileri ile, 158 öğrenci ile, araştırma "darbe" kavramlarına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

10. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarının oluşturdukları darbe kavramına ilişkin metaforlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla tablolar halinde karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının "darbe" kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 158 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; yıkım (f=10, %6.33), yönetime el koymak (f=10, %6.63), zor kullanmak (f=10, % 6.33), silah (f=8, % 5.06), felaket (f=7, % 4.43), askerî müdahale, ihanet, kavga (f=6, % 3.80), deprem, karanlık, yumruk (f=5, % 3.16), balyoz, boşluk, kaos, müdahale (f=4, % 2,53), bitkisel hayat, çekiç, yangın, yırtıcı hayvan (f=3, % 1,90), başkaldırı, enkaz, ölüm, yılan, zorbalık (f=2, % 1,27), olmuştur. Dolayısıyla, darbe kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının darbe kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok sert olumsuz algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 1)

Tablo 1. Darbe Metaforik Analizi Frekans ve Yüzde Dağılımı

		f	%				f	%
1	yıkım	10	6,33		14	kaos	4	2,53

2	yönetime el koymak	10	6,33		15	müdahale	4	2,53
3	zor kullanmak	10	6,33		16	bitkisel hayat	3	1,90
4	silah	8	5,06		17	çekiç	3	1,90
5	felaket	7	4,43		18	yangın	3	1,90
6	askerî müdahale	6	3,80		19	yırtıcı hayvan	3	1,90
7	ihanet	6	3,80		20	başkaldırı	2	1,27
8	kavga	6	3,80		21	enkaz	2	1,27
9	deprem	5	3,16		22	ölüm	2	1,27
10	karanlık	5	3,16		23	yılan	2	1,27
11	yumruk	5	3,16		24	zorbalık	2	1,27
12	balyoz	4	2,53			**Diğer**	**42**	**26,58**
13	boşluk	4	2,53			**Toplam**	**158**	**100,00**

Öğretmen adaylarının "darbe" kavramına ilişkin olarak frekansı 1 (%0.63) olmak üzere toplam 42 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının darbe kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan bu metaforlar incelendiğinde genel olarak "olumsuz algı" içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Darbe Metaforik Analizi Frekansı 1 olan Kodlar

1	asimülasyon		16	haksız bir yanılgı		31	paşalar
2	aşı		17	halının üzerindeki koltuk izi		32	pis kokudur
3	aşık olmak		18	halkın seçimine karşı saygısızlıktır		33	pusu kurma
4	balon		19	hırsızlık		34	sahte demokrasi
5	baraj		20	hile		35	savaş filmi

6	boşanmak		21	ilaç		36	savaş oyunları
7	boya		22	illegal bir oluşum		37	suç
8	bozuk çark		23	insan		38	tekme
9	bulmaca		24	katliam		39	tiyatro
10	cezaevi		25	kendini bilmemek		40	vuruş
11	çengel		26	kepçe		41	yaralı bir kuş
12	çivi		27	korku		42	zincir
13	çocuğunu susturan anne		28	mikser			**Diğer**
14	geri kalmış bir ülke		29	mürekkep			
15	geride kalma		30	özel günlerde kullanılan yemek takımı			

Aşağıda Tablo 3'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara **"…çünkü"** denilerek verilen cevaplar frekansı 2 ve daha yukarı olanlar yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 3. Darbe Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekans Dağılımı

		f	%
1	düzene karşı zor kullanmadır	20	13,07
2	zarar verir	20	13,07
3	antidemokratiktir	18	11,76
4	yönetimi zorla ele geçirmedir	13	8,50
5	kaosa neden olur	11	7,19
6	düzen yıkıcıdır	9	5,88
7	yıkım getirir	8	5,23

8	düzen bozucudur	6	3,92
9	askerlerin yönetimi ele geçirmesidir	5	3,27
10	darbeler ülkeyi yıkar	3	1,96
11	devlete ihanettir	3	1,96
12	vatana ihanettir	2	1,31
	Diğer	**35**	**22,88**
	Toplam	**153**	**100,00**

Darbe kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; düzene karşı zor kullanmadır (f=20, % 13.07), zarar verir (f=20, % 13.07), antidemokratiktir (f=18, % 11.76), yönetimi zorla ele geçirmedir (f=13, % 8.50), kaosa neden olur (f=11, % 7.19), düzen yıkıcıdır (f=9, % 5.88), yıkım getirir (f=8, % 5.23), düzen bozucudur (f=6, % 3.92), askerlerin yönetimi ele geçirmesidir (f=5, % 3.27), darbeler ülkeyi yıkar (f=3, % 1.96), devlete ihanettir (f=3, % 1.96), vatana ihanettir (f=2, % 1.31). Adayların genel olarak çok olumsuz algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Darbe kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekansı 1 (%0.65) olan gerekçeler Tablo 4'de alfabetik sıra ile verilmiştir:

Tablo 4. Darbe Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekansı 1 olan Kodlar Dağılımı

1	aniden devleti, milleti, demokrasiyi öldürür	19	kardeş kavgası gibidir
2	ansızın geliverir	20	kimseyi mutlu etmez
3	avına sessizce yaklaşır	21	kuralları vardır
4	baskın,pasifi zorlar	22	kuralları yok saymak gibidir
5	bencilliktir	23	rutine karşı hayata renk katar
6	bir olguya karşı çıkma eylemidir	24	sesi bile ürkütür

7	bizi üzer		25	temelleri sağlam olmayan bir devlette daha kolaydır
8	bulduğu yiyecekleri sömürür ve rahatsız eder		26	toplumun rengini değiştirir
9	çiviyi çakar ya da söker		27	tutsaklığı yansıtır
10	çökmektir		28	ülkenin bekâsı için yapılması mümkündür
11	çözülmez ve karışık olur		29	ülkeyi geriye götürür
12	doğru olmayan ama mantıklı bir eylemdir		30	yalnızca geri kalmış ülkelerde gerçekleşir
13	düzeltilmezse o iz geçmez		31	yanlışı düzeltir
14	gelip geçicidir		32	yapan da yaptıran da zarar görür
15	gerçekleri kabul etmemektir		33	yaralanan,çaresiz kalır
16	hayatınızı etkiler ve ona alışırsınız		34	yavaşça, sinsice yapılır
17	her zaman ülkeyi geriletir		35	yönetimi zora ele geçirmedir
18	istenmeyene yapılır			

11. Sonuç ve Tartışma

Demokratik bir ülkede halk yönetimde söz hakkına sahip olmakla birlikte evrensel olarak temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Halkın iradesini tanımayan ve kendi hegemonyasını kurmak isteyen bir grup insanın bütün kanun, kuralları hiçe sayarak yaptığı ve yapmak istediği darbe yani yönetime el koyma hareketinin sonucu çoğunlukla olumsuz olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışma sonucunda darbe kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğretmen adaylarının "darbe" kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok sert olumsuz algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışma sonucunda darbe kavramına ilişkin Okul Öncesi öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adaylarının "darbe" kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok sert olumsuz algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Buna benzer bir araştırmayı T.Ü. Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi öğretmen adaylarına aynı yıl uyguladım. Ayrıca yine aynı fakültenin Pedagojik Formasyon Sertifika Programı'nda 2017-2018 öğretim yılında Trakya, Kırklareli ve Namık Kemal Üniversiteleri'nin Edebiyat Fakülteleri'nin Tarih Bölümü 4. sınıflarında öğrenim gören öğrencilere uyguladım. Diğer iki çalışmamız da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Şehirli, 2018:740-741). Bu nedenle diğer iki araştırmamızdaki önerileri burada tekrar etmeyi uygun bularak şu önerilerde bulunabilirim:

Yapılan bu çalışma sonucunda şu önerileri sunulabiliriz:

-Eğitimin bütün kademelerinde "insan hakları" ve "demokrasi eğitimi" ile ilgili çalışma ve etkinlikler yapılmalıdır.

-Ortaöğretim öğrencilerin görüşlerinin incelendiği benzer çalışmalar da yapılmalıdır.

-Alanyazında benzer çalışmalar yetersizdir. Öğrencilerin yer aldığı çalışmalar yapılmalıdır.

-Hangi gerekçeyle olursa olsun halkın iradesiyle/seçimiyle devlet yönetimine gelen kadroların değişimi de tekrar halkın seçimiyle olması gerektiği toplumun her kesimi tarafından benimsenmesini sağlayacak çalışmalar yürütülmelidir.

-"Demokrasi", "vatandaşlık hakları", "vatanseverlik" kavramları üzerinde sosyal bilgiler ve tarih derslerinde sıklıkla durulmalıdır. Ayrıca dersler ile "iyi vatandaş yetiştirme" anlayışı daha etkili hale getirilmelidir.

-Öğretmen adaylarına "tarih" ve "Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi" derslerinde temel kavramların öğretilmesine önem ve öncelik verilmelidir. Tarih bilincinin oluşmasında darbe ve benzeri temel kavramların önemi fark edilerek müfredat ve işleyişte gereken önemi görmelidirler.

-Bu çalışmanın verilerinden hareketle "darbe", kavramının Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerince ne derece bilindiği ve öğretmen adaylarının metaforik algılarının ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

-Bu çalışma Eğitim Fakültelerinin diğer bölümleri ve programları içinde yapılmalıdır.

Kaynakça

Aksan, D. "*Anlambilimi ve Türk Anlambilimi.*" Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Fak. 1978.

Akyol, C. Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları, Bahadır Kılcan (Ed.), "*Metafor ve Eğitimde*

Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi". (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 2017, 51-92.

Arslan, M., Bayrakçı, M., *"Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi"*

Milli Eğitim Dergisi Sayı: 171, Ankara, 2006, s..100-106.

Cameron, L. Metaphor in educational discourse. London: Continuum.Cameron L.- G.Low (Eds.), *"Researching and*

applying metaphor" (pp. 149-176). Cambridge, UK: Cambridge University. 2003.

Clarken, R.H, Five Metaphors for Barash, D. P., & Webel, C. P. (2014). "*Peace and conflict studies* "(3rd.).Thousand

Oaks, CA: SAGE. Educators, American Educational Research Association, Chicago, 1997.

Cortazzi, M., & Jin, L. Bridge stolearning: "*Metaphors of teaching, learning and language"*, 1999.

Çelikten, M., *"Kültür ve Öğretmen Metaforları",* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21

Yıl: 2006/2, Kayseri, 21, 2006, 269-283.

Gibbs, R. W. Researching metaphor. In L. Cameron & G. Low (Eds.), "*Researching and applying metaphor"* (pp.

29-47). Cambridge, UK: Cambridge University, 1999.

Gündüz, M.,*"Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Giriş Dersini Almadan*

Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, sayı:2, 2006, ss:293- 310.

Güven B., Güven, S., *"İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin*

Nicel Bir İnceleme", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:17 No:2, Kastamonu, 2009. http://www.haberturk.com/gundem/haber/1269578-gencler-darbe-cunta-ve-kalkismanin-anlamini-aradi: Erişim

Tarihi. 10.1.2018 (21.07.2016 tarihli Habertürk Gazetesi)

http://www.beyaztarih.com/makale/isyandan-darbeye-askeri-mudahaleler-icin-kullanilan-kavramlar: Erişim

Tarihi.10.1.2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DEVRİM: Erişim Tarihi.10.1.2018

https://limenya.com/darbe-ile-devrim-arasindaki-fark/: Erişim Tarihi. 10.1.2018

www.edebiyatfakultesi.com. Teşhis (Kişileştirme) sanatı. 31 Ocak 2016 tarihinde http://www.edebiyatfakultesi.com/edebi-sanatlar/teshis-kisilestirme-sanati sayfasından erişilmiştir.

Köker, L. "*Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*," İletişim Yayınları: İstanbul, 2000, 227-230.

Lakoff, G. & Johnson, M, "*Metaphors we live by",* IL: University of Chicago Press. Chicago, 1980.

Lawson, A. E. "*The Importance of Aıalogy: A Prelüde to the Special Issue*." Journal of Research in Science

Teaching, 30(10), 1993, 1213-1214.

McMillan, J. H., & Schumacher, S. *"Research in Education: Evidence-Based Inquiry"* (7th Ed.). Boston, MA: Pearson, 2010.

Morgan, G. "*Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor"* (Çev. G.Bulut). İstanbul: MESS. Yayın No:280, 1998.

Özelmacı, Ş. *"Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler",* Bahadır Kılcan (Ed.), Metafor ve Eğitimde Metaforik

Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi. (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 2017, s.17-35.

Shuell, T. J. "*Teaching and learning as problem solving"*. Theory into Practice, 29(2), 1990, 102-108.

Şehirli, Y. A. "*Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları"*, I.

Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya. 2017, 349-364.

Şehirli, Y. A. *"Tarih Öğretmen Adaylarının Darbe Kavramına İlişkin Metaforik Algıları"* V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2018), Turkish History Education Journal (TUHED) ve İstanbul Üniversitesi işbirliği ile, 10-12 Mayıs 2018, Tam Metin Bildiriler. e-book, İstanbul. ISBN: 978-605-84866-1-4, 2018, 728-744.

Türk Dil Kurumu, "*Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü",* 2006.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. "*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri."* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yay., 2006.

Yob, I.M. "*Thinking Constructively With Metaphors*." Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer

Academic Publishers, Netherland, 2003,130.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEMOKRASİ KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila ŞEHİRLİ

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı

Öz

Demokrasi, genel anlamıyla bir yönetim biçimi olarak, "siyasi gücün halkın yetkisinde olması" demektir. Sözlük anlamı olarak ise; "halkın egemenliğine dayanan yönetim şeklidir". Demokrasinin oluşması için; "Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Katılım, Özgürlük, Eşitlik, Çoğulculuk, Çoğunluk, Hoşgörü, Kuvvetler Ayrılığı, Hukuk Devleti" gibi gerekli olan temel ilkeler vardır. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi türleri; "Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi ve Yarı Doğrudan Demokrasi"dir. Temelindeki amaca göre demokrasi türleri ise; "Klasik (çoğulcu), Çoğunlukçu (mutlak), Marksist, Liberal, Plebistçi, Radikal, Siber, Düşük Yoğunluklu, Militan, Uzlaşmacı, Delegasyoncu, Westmınster Modeli, Oydaşmacı (ortaklıkçı), Müzakereci" demokrasidir.

Metafor, "karşılaştırma" anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir.

Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir.

Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Demokrasi … gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "demokrasi" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "Demokrasi" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2017-2018 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, demokrasi, metafor, öğretmen adayları.

METAPHORICAL PERCEPTIONS of SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES ABOUT THE CONCEPT of DEMOCRACY

Abstract

In general sense, democracy means "people have the authority of political power" as a regime. In the dictionary, it is the government that is based on "popular sovereignty". Basic principles such as "national sovereignty, right to vote, and stand for election, participation, freedom, equality, pluralism, majority, tolerance, seperation of powers, and state of law" are necessary for democracy. There are three democracy types according to the use of sovereignty; direct democracy, representative democracy, and semi-direct democracy. Democracy types according to their basic aims are; pluralistic, majoritarian, marxist, liberal, plebiscite, radical, cyber, low density, militant, accommodationist, delegationist, Westminster model, consociationalist, and deliberative democracy."

Metaphor is a word used to meaning of "compare". Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones.

The aim of the study is to define perceptions of Trakya University Education Faculty Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Teacher Programme, about "democracy" via metaphors.

The aim of the study is to define perceptions of of Trakya University Education Faculty grade 1, 2, 3 and 4 Classroom Teaching Teacher Candidates about **"**democracy **"** via metaphors. The sample of the study consists of Trakya University 2017-2018 education year Education faculty students. The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive **"**democracy**"** concept, and if there are differences between them according to demographic features such as gender, age, class, and department.

Semi-structured questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as **"**democracy" is like… because…The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about **"**democracy" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the **"**democracy" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed.

Key Words: Social Studies, democracy, metaphor, teacher candidates.

1.Giriş

Metafor kelime olarak, Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmekle birlikte, Metafor genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir (Morgan, 1998: 14).

2. Metafor Nedir?

Öğretimin iki temel prensibi bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gitmektir. İnsanlar, algılama ve kelime hazineleri sınırlı olduğundan, bir kavramı anlayabilmek için, başka kavramlarla kıyaslamalar yapmak zorunda kalmaktadır (Clarken, 1997: 4). Bu sebeple Aristo döneminden beri daha ziyade romansal ve şiirsel anlatımda farklı şekillerde metafor kullanımı söz konusu olurken, 1980'li yıllarda, Lacoff ve Johnson'un "Metaphors we live by" isimli çalışmalarında geliştirdikleri *"zihinsel metafor teorisi"* olarak isimlendirilen bir teoriyle metaforun önemi anlaşılmıştır. Lacoff ve Johnson'un ileri sürdükleri bu teoriye göre; "Kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"insanların gerçeğe ve dünyaya ilişkin düşüncelerini şekillendiren temel zihinsel modellerden biridir"* (Ocak ve Gündüz: 2006).

Yob'a göre metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130).

Tarih dersinin öğretiminde de öğrencilerin metafor oluşturdukları görülmektedir (Güven ve Güven: 2009). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir.

Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğrencilerin "Demokrasi" kavramını, ilgili öğretim programlarında da verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (İbret, Aydınözü: 2011). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramını daha önceki öğretim programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli 2017: 349-364).

3. Eğitim ve Metafor

Wayne C. Booth, edebiyat eleştirmeni olup metafora yönelik ilginin giderek arttığını ve 2039 yılına kadar metaforla ilgilenen öğrencilerin insanlara göre daha fazla olacağını 1978 yılında dile getirmiştir (Booth, 1978: 49). Shuell (1990) ise; *"Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor*

da 1000 resme bedeldir" diyerek metaforun gücünü vurgulamaktadır. Bir resim sadece statik bir imge sunarken, bir metafor bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sunar. Kullanılan metaforlar bireyin düşünce şeklini oluşturur. Bireyin özel bir durumda neler gördüğünü, bir olayı yorumlama şeklini, olası çözüm yollarını ve ne şekilde davranacağını belirler. Metaforik dil ve düşünce üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkan Gibbs (1999: 30), öğrenciler ve metaforla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından metafor araştırmasının en iyi şekilde nasıl yapılacağını sorgulamaktadır (Akyol, 2017:74). Metaforların öğrencilere, öğretmenlere, araştırmacılara sağladığı pek çok faydalar bulunmaktadır.

4. Demokrasi Nedir?

Eski Yunancada halk tarafından yönetilme anlamına gelen demokrasi kavramı, halk anlamına gelen *"demos"* ile güç, kudret, iktidar ve yönetim anlamına gelen *"kratos"* kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir (Doğan, 2007; Şaylan, 1998). Dinamik bir anlamı olan demokrasi kavramı, eski Yunanistan'da ortaya çıkmasından günümüze kadar çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Çünkü kişiler, toplumlar ya da toplumsal kesimler, bir idealin ölçüsü olarak düşündükleri demokrasiyi kendilerine göre belli değer yargıları, tercihler ve istekler çerçevesinde yorumlamaktadırlar (Şaylan, 1998, Yüce, Demir, Polis Bilimleri Dergisi). Demokrasi genellikle üç ayrı şekilde yorumlanmıştır:

a. demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak tanımlayan anlayış,

b. demokrasinin insan hakları boyutunu temel alan yaklaşım,

c. demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak gören yaklaşım (Yeşil, 2002: 2-3).

Son yıllarda demokrasinin daha çok bir yaşam biçimi olarak görülmesi önem kazanmıştır.

Demokrasi bir yaşam tarzıdır. Demokrasi kavramının en sık karşımıza çıkan tanımı, en genel ifadeyle, *"demokrasinin halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli"* olduğudur (Doğan, 2007). Demokrasi kavramıyla ilgi bir başka tanım ise, "siyasi iktidarın, toplumda toplum için bizzat toplum tarafından kullanılması" şeklindedir (Şaylan, 1998). Demokrasi kavramının, bireylerin haklarını koruyan ve kendi yaşamlarını özgürce sürdürmelerini sağlayan bir yönetim biçimi olduğu kadar, yaşam deneyimlerine bir bütünlük ve bir anlam kazandırma isteklerini destekleyen bir yönetim biçimi olduğu da ifade edilmektedir (Touraine, 2002). Demokrasinin asıl amacının, insanın özgürce gelişmesini ve yaşamasını sağlamak olduğu söylenebilir (Doğan, 2008: 10). Demokrasi; demokrasiyi yerleştirecek, koruyacak ve güçlendirerek yaşatacak vatandaşların varlığı halinde güvencededir (Kaldırım, 2005:146). Bu nedenle demokrasinin gelişmesinde eğitim çok önemli rol oynamaktadır (Büyükkaragöz, 1990). Demokrasi; demokrasinin temel özellikleri hakkında bilgi sahibi olan, demokratik toplumun anlamını bilen ve demokratik değerlere inanan vatandaşlar gerektirir (Doğanay, 2010). Bir toplumun vatandaşları bu özellikleri taşımadığı takdirde demokrasi kültürü gelişmez. Ayrıca demokrasi otokrasiye de dönüşebilir (Gömleksiz ve Vural, 2006). Demokrasi kültürünün geliştirilmesinde ve demokratik değerlerin kazandırılmasında aileye, sosyal çevreye, örgün eğitim kurumlarına (Bkz. Atasay, 1997, Çalık, 2002, Ersoy, 2008, Gündoğdu, 2004, Tanırlı, 2007, Uslu, 2003) ve kitle iletişim araçlarına büyük görevler düşmektedir (Genç, 2006, Yüce, Demir,

Polis Bilimleri Dergisi).

4.1. Demokrasinin Temel Özellikleri

Demokrasinin temelinde; *"özgürlük, eşitlik, adalet, katılımcılık, hoşgörü ve insan hakları kavramları"* yer almaktadır (Gürbüz, 2006). Demokrasilerde insana verilen değer büyüktür. Demokrasinin amacı, *"insanın huzur ve insan haklarına saygılı biçimde yaşamasını sağlamaktır"*. Demokrasilerde bireyler aktif olmak zorundadır. İnsanlar üzerlerine düşen görevleri yapmakla sorumludur. İnsanlar hem kendi haklarının bilincinde olmalı hem de diğer insanlara zarar vermemelidir. **Demokratik rejimlerde genel olarak şu özellikler bulunur** (Yeşil, 2002: 8):

-Demokratik rejimlerde egemenlik mutlak anlamda topluma dayanır. Demokratik olmayan rejimlerde ise egemenlik, bir kişi veya bir zümreye aittir.

-Demokrasilerde toplumsal farklılaşma önemlidir. Demokrasi, başta siyasal olmak üzere, ideolojik, kültürel, cinsiyet veya yaşam felsefesine dayalı her türlü farklılığı zenginlik olarak kabul eder. Demokratik olmayan toplumlarda ise toplumsal homojenlik daha önemlidir.

-Demokratik toplumlarda rızaya dayalı bir hukuk sistemi esastır. Toplum kendi hukukunu kendi oluşturur. Toplumun devlete karşı korunması esastır. Demokratik olmayan toplumlarda hukuk devlet merkezlidir. Topluma rağmen devlet anlayışı vardır.

-Demokratik toplumlarda yönetim ön plandadır.

Demokrasinin akla, mantığa ve bilime uygun düşen özellikleri şunlardır (Selçuk, 1997: 12):

-Demokrasi hukukun üstünlüğüne inanır.

-Demokrasi özgürlükçüdür; hiçbir görüş ve inanç yasaklanamaz. Demokratik devlet, bu inanç ve görüşler açısından yansız olmalıdır.

-Demokrasi her açıdan çoğulcudur. Demokratik devlet, farklılıkları özendirerek, önünü açarak gelişmeye açık bir tutumu benimser.

-Demokrasi; yasama, yürütme ve yargıda katılımcılığı gerektirir.

Demokrasinin ana ilkelerinden olan çoğulculuk ayni zamanda farklılaşmaya açık olmaktır (Hürfikir, 2004). Bireyler özgürce düşüncelerini ifade edebilmektedir. Demokratik toplumlara yerleşen kültür katılımcılıktır. *"Değişik kültürlere açık olma, hoş görülü olma ve eşitçilik ilkeleri"* demokrasinin temelinde önemli bir yere sahiptir. Demokrasinin şartları irdelendiğinde, devlet anlayışında *"hoşgörü, insan haklarına saygı, düşünce ve ifade özgürlüğünde demokrasi bilinci taşımak"* son derece önemlidir. Toplumumuzun daha demokratik olabilmesi için demokratik ölçütlere uygun siyasal bir düzenin kurulması ve insanların demokratik bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Bu ilkeler yalnızca toplumsal kurumlarda değil hepsinden önemlisi eğitim kurumlarına da yansımalı ve geliştirilmelidir.

4.2. Demokrasinin Unsurları

Demokrasinin varlığı somut olarak *"siyasi partilerin varlığına, baskı gruplarına, serbest seçimlerin yapılmasına"* dayanır. Bu üç unsur, demokrasinin varlığının göstergeleridir (Gültekin, 2003: 30-34). Demokrasinin oluşması için; *"Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Katılım, Özgürlük, Eşitlik, Çoğulculuk, Çoğunluk, Hoşgörü, Kuvvetler Ayrılığı, Hukuk Devleti"* gibi gerekli olan temel ilkeler vardır (Tunç, 2008: 1113-1132). Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi türleri; "Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi ve Yarı Doğrudan Demokrasi"dir.

5. Demokrasi Türleri

Demokrasi türleri ile ilgili literatür tarandığında demokrasi türlerinin yer aldığı listenin çok uzun olduğu görülür. Bu türlerden bazılarını kısaca açıklamak gerekmektedir:

5.1.Doğrudan Demokrasi

Yunan şehir sitelerinde uygulanan Doğrudan Demokrasi'nin örneğini bulmak çok zordur. Günümüzde İsviçre Kantonlarının bazılarında yaşayan insanlar tek dereceli ve doğrudan katılım ile siyasal kararların alınmasına katılabiliyorlar. Bunun dışında günümüzde başka bir örnek yok gibidir. Tüm vatandaşların katıldığı tek turlu Doğrudan Demokrasi modeli nüfusun çoğalmasıyla imkânsız hale gelmiştir (Sos. Bil. Ans., 1990, C: 1: 317, Akt. Gültekin, 2003: 30).

5.2.Dolaylı Demokrasi

Tek veya çift dereceli seçimlerle bir veya iki meclisli siyasi sistemlerde seçimlere giderek siyasi temsilcilerin belirlenmesi modelidir. Bu demokrasi türü nüfusun artması, pek çok idari merkezin tek bir merkeze bağlanması sonucunda zorunluluktan doğmuştur. Kendi içinde avantaj ve dezavantajlar barındırmaktadır. Bu model günümüzde en yaygın kullanılan demokrasi modelidir. İki veya daha çok sayıda ki partinin, tek isimle veya listelerle seçime girerek seçmenlerden kendileri için oy istemeleri ve böylelikle siyasi otoritenin belirlenmesi usulüdür (Sos. Bil. Ans. 1990, C:l: 317).

5.3.Liberal Demokrasi

Bu Demokrasi türünün temel özelliği çoğulculuktur. Daha ziyade Kuzey Avrupa ve A.B.D.'de boy göstermiştir. Farklılıklarına rağmen toplumun her kesiminin seçimlere katılmasını amaçlanmaktadır ve yasal olarak azınlık hakları koruma altına alınmıştır. Yine de çoğunluğun iktidarı ve iktidarın her an el değiştirebilmesi söz konusudur (Sos. Bil. Ans., 1990, C.l: 317). Liberal Demokrasinin diğer demokrasilerden farklı olarak bireylere büyük serbesti tanırken, devlet kurumunu küçültüp zayıf düşürdüğü görülmektedir. Siyasi alan ile iktisadi alanın aynı temel değerlere sahip olduğu gözlenmektedir.

5.4.Ünanimist Demokrasi

Mandst ideoloji temeline dayalı tek parti modelinin hâkim olduğu demokrasi türüdür. Birbirinden farklı rekabet halindeki partilerin varlığı söz konusu değildir. Seçimler tek bir partinin

yönetenlerinin kimler olacağına dair yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre parti tüm milletin partisidir. Bu model 2. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nde, Irak, Suriye, Libya, Yemen vb. halk cumhuriyetlerinde görülmüştür (Sos. Bil. Ans., 1990, C:l: 317).

5.5.Sosyal Demokrasi

İdeolojik temellere sahip olmamakla birlikte liberalizm ile sosyalizmin sentezi olan bir modeldir. Sosyal Demokrasi, liberalizmin işvereni koruyan ve devletin otoritesini zayıflatan yaklaşımının tersine, işçiyi koruyan, adaletli bir gelir dağılımını, işçilerin sosyal haklarının sağlanmasını ve adaletli bir vergi sistemini talep eden bir modeldir. Sosyal Demokrasi, İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Parti, Avrupa'da ki çeşitli sosyalist partiler ve İskandinav ülkelerinde ki sosyal demokrat partilerin programlarına dayanan, sosyal adaleti temel alan bir yaklaşıma sahiptir. Liberal Demokrasi modelinin sıkıntıya düştüğü durumlarda siyasi ve sosyal uzlaşma sağlama gibi bir işleve sahiptir (Taşdelen, 1997: 137-139, Akt. Gültekin, 2003: 30-34).

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan Demokrasi türlerinin yanında **başka Demokrasi türleri de mevcuttur. Şöyle ki:**

"Tekno Demokrasi, Atina Demokrasisi, Klasik Demokrasi, Yarı doğrudan Demokrasi, Genel Oy Demokrasisi, Sınırlı Oy Demokrasisi, Ekonomik Demokrasi, Siyasal Demokrasi, Çoğulcu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi, Oy Birliği Demokrasisi, Halkçı Demokrasi, Halksız Demokrasi, Özgürlükçü Demokrasi, Parlamenter Demokrasi, Katılıma Demokrasi, Plebisitçi Demokrasi, Karporatist Demokrasi, Kolalisyonel Demokrasi, Tele Demokrasi, Anayasal Demokrasi, Seçkinci Demokrasi, Eleştirel Demokrasi, Bütünlükçü Demokrasi" (Yeni Türkiye Dergisi, 1999, C:2, 601, Akt. Gültekin, 2003: 32-33).

Temelindeki amaca göre demokrasi türleri ise şunlardır;

*"Klasik (çoğulcu), Çoğunlukçu (mutlak), Marksist, Liberal, Plebistçi, Radikal, Siber, Düşük Yoğunluklu, Militan, Uzlaşmacı, Delegasyoncu, Westmınster Modeli, Oydaşmacı (ortaklıkçı), Müzakereci demokrasi"*dir (Tunç, 2008: 1113-1132). Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Bu liste bile demokrasi alanında ne denli farklı yaklaşımların olduğu göstermektedir. Aslında demokrasi alanında genel geçer bir demokrasi türünün olmadığını göstermektedir.

6. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin **"demokrasi"** kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"demokrasi"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"demokrasi"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?

7. Yöntem

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

7. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların **"Demokrasi… gibidir, çünkü…"** **"Demokrasi… gibidir, çünkü…"** cümlelerinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

7. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2017-2018 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1.,2.,3.,4. sınıf random seçilerek toplam 158 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

7. 3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesi'nde Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda eğitim alan öğrencilerin **"demokrasi"** kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından "demokrasi … gibidir, çünkü…" cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form

verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

7. 4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2017-2018 öğretim yılı ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabili Dalı, Sosyal Bilgiler Programı öğrencileri ile, 158 öğrenci ile, araştırma "darbe" kavramlarına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

8. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarının oluşturdukları demokrasi kavramına ilişkin metaforlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla tablolar halinde karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 74 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; terazi (f=20, %12.66), kuş (f=8, %5.06),özgürlük, (f=8, %5.06) ağaç, (f=6, %3.80), özyönetim, (f=6, %3.80) halkın egemenliği, (f=5, %3.16) seçim (f=5, %3.16), adalet, anne, düşünce özgürlüğü, eşitlik, su (f=4, %2.53), çiçek, ütopya, düzen, güneş, güvence, merdiven, millet iradesi, silah (f=2, %1.27) olmuştur. Dolayısıyla, demokrasi kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 1)

Tablo 1. Demokrasi Metaforik Analizi Frekans ve Yüzde Dağılımı								
		f	%				f	%
1	**terazi**	**20**	12,66		12	su	4	2,53
2	**kuş**	**8**	5,06		13	çiçek	3	1,90
3	**özgürlük**	**8**	5,06		14	ütopya	3	1,90
4	**ağaç**	**6**	3,80		15	düzen	2	1,27
5	**özyönetim**	**6**	3,80		16	güneş	2	1,27
6	**halkın egemenliği**	**5**	3,16		17	güvence	2	1,27
7	**seçim**	**5**	3,16		18	merdiven	2	1,27
8	adalet	4	2,53		19	millet iradesi	2	1,27
9	anne	4	2,53		20	silah	2	1,27
10	düşünce özgürlüğü	4	2,53			Diğer	62	39,24
11	eşitlik	4	2,53			**Toplam**	**74**	**46,84**

Öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramına ilişkin olarak frekansı 1 (%0.63) olmak üzere toplam 62 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan bu metaforlar incelendiğinde genel olarak "olumlu algı" içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Demokrasi Metaforik Analizi Frekansı 1 olan Kodlar					
1	aile	22	ev	43	okul başkanı seçmek
2	anka kuşu	23	gökkuşağı	44	omurga
3	antika bir vazo	24	güvercin	45	para
4	asit	25	haşhaş	46	sakız

5	aslan		26	herkesin sevdiği yemek		47	savunmasız bir bebek
6	ay		27	ışık		48	sedye
7	balık		28	ihtiyaç		49	şeker
8	baskıcı yönetimlere karşı kalkan		29	insan		50	taç
9	bebek		30	irade		51	tribün
10	birey		31	kahvehane		52	tuğla
11	birlikte yaşamak		32	kantarı bozuk terazi		53	turunçgiller
12	çağdaşlık		33	kar tanesi		54	türkü
13	çark		34	kelebek		55	ulu bir çınar
14	çelik		35	kurabiye yapmak		56	var olmak
15	çocuğu oyuncakla kandırmak		36	kütüphane		57	vücut
16	çocuklarına adil davranan baba		37	makine		58	yanlış durumu düzeltmek
17	devlet okulu		38	meşale		59	yaşam
18	dilini bilmediğimiz bir kitap		39	müzik kutusu		60	yıllanmış şarap
19	dinamik		40	nefes		61	yol
20	en temel ihtiyaçlardan biri		41	nehir		62	yol kavşağı
21	eski anlaşma sistemi		42	okul			

Aşağıda Tablo 3'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara **"…çünkü"** denilerek verilen cevaplar frekansı 2 ve daha yukarı olanlar yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 3. Demokrasi Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekans Dağılımı

		f	%
1	eşitlik sağlar	29	18,35

2	özgürlük getirir	20	12,66
3	düzen getirir	19	12,03
4	halkın özyönetimidir	15	9,49
5	adalet ve eşitliktir	6	3,80
6	çoğulculuk vardır	4	2,53
7	aydınlık verir	3	1,90
8	herkesin söz hakkı vardır	3	1,90
9	huzur sağlar	2	1,27
10	iyi ya da kötü amaçla kullanılabilir	2	1,27
11	kurallara uymayı gerektirir	2	1,27
12	olmazsa olmazdır	2	1,27
13	sadece sözde vardır	2	1,27
14	seçme hakkıdır	2	1,27
	Diğer	47	29,75
	Toplam	**158**	**100,00**

Demokrasi kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; eşitlik sağlar (f=29, % 18.35), özgürlük getirir (f=20, % 12.66), düzen getirir (f=19, % 12.03), halkın özyönetimidir (f=15, % 9.49), adalet ve eşitliktir (f=6, % 3.80), çoğulculuk vardır (f=4, % 2.53), aydınlık verir (f=3, % 1.90), herkesin söz hakkı vardır (f=3, % 1.90), huzur sağlar, iyi ya da kötü amaçla kullanılabilir, kurallara uymayı gerektirir, olmazsa olmazdır, sadece sözde vardır, seçme hakkıdır(f=2, % 1.27). Adayların genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Demokrasi kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekansı 1 (%0.63) olan gerekçeler Tablo 4'de alfabetik sıra ile verilmiştir:

Tablo 4. Demokrasi Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekansı 1 olan Kodlar Dağılımı				
1	aktarımı vardır		25	insanlığın ortak çatısıdır
2	aptal insanları bir araya getirir		26	istenilen yol seçilir
3	aslında aldatmacadır		27	kimin nereye oturacağı belli değildir
4	bakılıp büyütülmelidir		28	korunması gerekir
5	bir tepeye taşır		29	kökü ve gövdesi aynı,dalları ayrıdır
6	bizi biz yapandır		30	kullanmasını bilirsen çok işine yarar
7	büyük balık,küçük balığı yer		31	kuvvettir
8	çocukları güldürür		32	mevcudiyeti bilinmez
9	çok kısa ömürlüdür		33	milletin güvencesidir
10	dayanışma ve yardımlaşma gerektirir		34	mutlak ihtiyaçtır
11	devleti ayakta tutar		35	mutlaka olmalıdır
12	devletin temel unsurudur		36	nereye çekersen oraya gelir
13	emin ellerde olmalıdır		37	okuduğunda herkes anlar
14	farklı şeylerden bir tercih yapılır		38	olması gereklidir
15	farklı zihniyetlere saygı duyma ortamı sağlar		39	ona su verirseniz size meyve verir
16	gelişimi yavaştır ve narindir		40	sağlıklı ilişkiler kurulur
17	güzeldir		41	sürekli değişir,değiştirir
18	hak ettiğini alırsın		42	tarihsel anlamda burjuva yönetim biçimi
19	her istediğin kitabı okuyabilirsin		43	topluma entegre olursa çağdaşlaştırır
20	her zaman faydalıdır		44	uygulanışıyla demokrasi gerçekleşir

21	herkese lazımdır		45	ülkenin gelişmişliğini gösterir
22	herkesin hayatına faydalıdır		46	yaşamın en önemli kaynaklarındandır
23	içen ferahlar		47	yıllar geçtikçe demokrasi bilinci yerleşir
24	insan haklarını içerir			

9. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğrencilerin "demokrasi" kavramına yönelik metaforik algılarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarından demokrasi kavramına ilişkin olarak birbirinden çok farklı metaforlar üretmişlerdir. Buna benzer bir araştırmayı T.Ü. Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü "Okul Öncesi" öğretmen adaylarına ve yine aynı bölümün "Sınıf Eğitimi" öğretmen adaylarına aynı yıl uyguladım. Diğer iki çalışmamız da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Şehirli, IBANESS Tekirdağ, 2018: 821-831). Bu nedenle diğer iki araştırmamızdaki önerileri burada tekrar etmeyi uygun bularak şu önerilerde bulunabilirim:

Araştırmada elde edilen bu sonuçlara dayanarak şu öneriler getirilebilir:

-Öğretmen adaylarının öğrencilik sürecinde demokrasiye ilişkin algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla, farklı bölümler arasında karşılaştırmalı çalışmalar ilerleyen yıllarda da yapılabilir.

- Öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının demokrasiye ilişkin algılarını belirlemeye ve karşılaştırmaya yönelik araştırmalar yapılabilir.

- Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesinin diğer bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının "demokrasi" algıları metafor yoluyla belirlenerek aralarında karşılaştırmalar yapılabilir.

-Öğretmen adaylarına eğitim programlarında "demokrasi eğitimi" dersleri verilebilir.

-Metaforlar öğretmen adaylarının tarih eğitimi esnasında belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede "pedagojik araç" olarak kullanabilir.

Kaynakça

Akyol, C. Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları, Bahadır Kılcan (Ed.), "*Metafor ve Eğitimde Metaforik*

Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi." (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 2017, s.51-92.

Atasay, A. "*İlköğretim İkinci Kademe Demokrasi Eğitimi ve İlköğretim İkinci Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Davranışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

Aubusson, A. G. Harrison & S. M. Ritchie (Eds.), "*Metaphor and analogy in Science education"* (pp. 105-117). Netherlands: Springer.

Booth, W. C. *"Metaphor as Rhetoric: The Problem of Evaluatiou".* Critical Inquiry, 5(1), 1978, 49-72.

Büyükkaragöz, S. "*Demokrasi Eğitimi,"* Ankara: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 1990.

Clarken, R.H, Five Metaphors for Barash, D. P., & Webel, C. P. (2014). "*Peace and conflict Studies"* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.Educators, American Educational Research Association, Chicago, 1997.

G.Low (Eds.), "*Researching and applying metaphor"* (pp. 149-176). Cambridge, UK: Cambridge University.

Çalık, D. "*İlköğretim Okullarında Demokrasi Eğitimi Üzerine Bir Araştırma (Manisa ili örneği)",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2002.

İbret, B. Ünal Aydınözü, D. "*İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin "Dünya" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar"*, Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kastamonu, 2001.

Demir, G. Y. Çevirenin önsözü. G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) "*Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil"*. İstanbul: Paradigma, 2010.

Ersoy, A. F. "*Okulöncesinde Demokrasi Eğitimi ve Çocuk Hakları".* H. Deveci, (Ed.), Okulöncesinde Demokrasi Eğitimi ve Çocuk Hakları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008.

Doğan, İ. "*Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları (6. Baskı)".* Ankara: Pagema yayıncılık, 2007.

Doğan, F. "*Ankara İli İlköğretim Okulları Yönetici ve Öğretmenlerinin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesine İlişkin Görüşleri".* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.

Doğanay, A. *"What does Democracy Mean to 14-year-old Turkish Children? A Comparison With Results of the 1999 IEA Civic Education Study", Research Papers in Education,* C.25, S.1, 2010, ss.51-71.

Genç, S. Z. *"Demokratik Kazanımların Gerçekleştirilmesinde İlköğretim Öğretmenlerinin*

Etkililiğinin Değerlendirilmesi", Milli Eğitim Dergisi, C.35, S.171, 2006, s.43-54.

Gömleksiz, M. ve Akar, V., R. "*Nasıl Bir Öğretmen Yetiştiriyoruz: Otoriteryenizm ve Ayrımcılık Üzerine Bir Araştırma",* Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi, 4-6 Mayıs 2006.

Gündoğdu, K. "*İlköğretimde Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması".* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara, 2004.

Gültekin, Hüseyin, "*Demokrasi İdeası ve Amerikan Demokrasisi"* , Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2003: 30-34.

Güven B., Güven, S. *"İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin Nicel Bir İnceleme", Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:17 No:2, Kastamonu, 2009.

Gürbüz, Gülhan, "*İlköğretim 7. ve 8. Sınıflarda Vatandaşlık Bilgisi Dersinde Demokrasi Eğitimi"*, AİB Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006.

George Lakoff and Mark Johnson. "*Metaphors We Live By"*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.

Gibbs, R. W. Researching metaphor. In L. Cameron & G. Low (Eds.), "*Researching and applying metaphor",* Cambridge, UK: Cambridge University, 1999, (pp.29-47).

Kaldırım, E. "*İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları"*, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.25, 2005, s.3, s.143-162.

Hürfikir, Yüksel, "*İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Derslerinin Demokrasi Eğitimindeki Yeri ve Öğretmen Görüşleri"*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2004.

Levine, P. M. "*Metaphors and Images of Classrooms"*, Kappa Delta Pi Record, v:41,n:4, İndianapolis, 2005.

Levin, B.*"TheEeducational Requirement for Democracy",* Curriculum Inquiry, *28* (1), 1998, 57-59.

Morgan, G. "*Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor"* (Çev. G.Bulut). İstanbul: MESS. Yayın No:280, 1998,

Ocak, G. Gündüz, M. "*Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması", AKÜ, 2006.*

Ortony, A. *"Why Metaphors Are Necessary And Not Just Nice".* Educational Theory, 25(1), 45-53. Sosyal Bilimler

Dergisi, Cilt:.VI (I), Sayı:2, Afyon, 1975.

Shuell, T. J. *"Teaching and learning as problem solving".* Theory into Practice, 29(2), 102108, 1990.

Şaylan, G. "*Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi",* Ankara: TODAİE Masa Üstü Yayıncılık Bürosu, (1. Baskı), 1998.

Selçuk, Sami, *"Dar Ufuklu Demokrasiyle Yetişmenin Bunaltıcı Dayanılmazlığı",* Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:17, 1997, ss.7-13.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, C:2, 3,4, Risale Yayınları, İstanbul, 1990.

Şehirli, Y., A. *Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları*. I. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya. 2017,.349-364.

Şehirli, Yücel Atila, *"Demokrasi Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları",* VII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series, IBANESS Tekirdağ. Proceedıngs, Volume 2, 24-25 Mart 2018, s. 821-831.

Tanırlı, H. "*Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimiyle İlgili Konuların İlköğretim Kurumlarında Okutulmakta Olan Ders Kitapları İçerisindeki Yerinin İncelenmesi".* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2007.

Taşdelen, Musa, *"Siyaset Sosyolojisi",* Kocav Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Tunç, Hasan, *"Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı",* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, Y. 2008, s.1113-1132.

Touraine A. "*Demokrasi nedir?"* (Çev.: O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Uslu, M. *"İlköğretim İkinci Kademede Demokrasi Eğitimi: Öğretmen ve Öğrencilerin Demokratik Davranışlar Sergileme Düzeyleri (Sakarya İli Örneği)".* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2003.

Yeni Türkiye Dergisi, *"Liberalizm Özel Sayısı",* Ocak Şubat, Sayı:25, 1999, C:2: 601.

Yeşil, Rüştü, *"Okulda ve Ailede İnsan Hakları Eğitimi ve Demokrasi Eğitimi",* Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. "*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri".* Ankara: Seçkin Yayınları. 6. Baskı, 2006.

Yob, I.M. "*Thinking Constructively With Metaphors"*, Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer

Academic Publishers, Netherland, 2003, 130.

Yüce, S. G., Demir, Ö. *"Polis Adaylarının "Demokrasi" Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi"*, *Polis Bilimleri Dergisi*, C.13 (2), 2011, 147-178.

SAĞLIK ALANINDA EĞİTİM GÖREN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞLILIK ALGISININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Esin SEZGİN

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Öğretmen Fidan ÇOKVAR

MEB Merkezefendi İlkokulu

Öz

Yaşlılık, her canlının doğumundan ölümüne kadar devam eden değişim süreci olarak kabul edilir. Tıptaki gelişmeler, teknolojinin sağladığı kolaylıklar, sağlığı koruma ve sürdürme konusunda bilinçlendirme ile birlikte yaşam süresi uzamış ve toplumda yaşlı nüfusu oranı artmıştır. Yaşlılık, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemini koruyan ya da her geçen gün önemi artan konulardan biri haline gelmiştir. Genelde yaşlılık dönemi, bunalımlı, huzursuz ve üretkenliğin durduğu bir dönem olarak görülür. Ancak bu dönem bireyin yaşam boyu yaptıkları, ürettikleri ve birikimleri açısından en verimli dönemdir. Bu dönemde yaşlı bireylerde bulunan potansiyellerini pozitif yönde ortaya koyma ve sürdürme fırsatı sağlanmalıdır. Sağlık çalışanlarının yaşlılığa ilişkin tutumlar genel olarak olumlu olumsuz ve karma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumları etkileyen faktörler ise bireyin geçmişteki yaşantısı eğitim durumu, motivasyonu ve yaşadığı toplumun yaşlılığa bakış algısıdır. Bu çalışma ile İlerde sağlık çalışanları olacak öğrencilerin meslek hayatlarına girdiğinde yaşlılığı algılama biçimleri mesleklerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın çalışma grubu, İstanbul ilinde bulunan Sağlık Bilimleri Üniversitesinde Sağlık Bilimleri Fakültesine devam eden 50 lisans öğrencisinden oluşmuştur. Öğrencilere metafor ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu uygulanmıştır. Verilerin analizinde nitel araştırmaların çözümünde kullanılan "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler benzerliğine göre gruplandırılmış ve temalar oluşturulup analiz edilmiştir. Buna göre öğrencilerin yaşlılık algısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, algı, üniversite öğrencileri, sağlık

INVESTIGATION of OLD AGE PERCEPTION of UNIVERSITY STUDENTS EDUCATED in THE FIELD of HEALTH

Abstract

Old age is regarded as the process of change that continues from birth to death of every living thing. With the advent of innovations, the convenience provided by technology, awareness of maintaining and maintaining health, lifespan has been prolonged and the proportion of elderly population in the community has increased. Old age has become one of the most important issues in the world, both in developed and developing countries, or growing in importance every day. In general, the aging period is seen as a depressed, restless and productive period. However, this period is the most productive period in terms of the life, work and accumulation of the individual. In this period, opportunity to reveal and maintain the potentials found in the elderly individuals in the positive direction should be provided. Attitudes towards the aging of the health care workers are generally positive and negative. Factors affecting these attitudes are the perception of the past, the educational status, the motivation and the perception of the old age of the community. In this study, it is considered that the students who will become health workers in the future will affect their profession in a positive way when they enter into their professional lives. The study group of this research consisted of 50 undergraduate students attending the Faculty of Health Sciences at Health Sciences University in Istanbul.

Metaphor and open-ended questions were applied to the students.. In the analysis of the data, "content analysis" method which is used to analyze qualitative researches was used. The obtained data were grouped according to similarity and the themes were created and analyzed. According to this, students' old age view was evaluated.

Key Words: Senile, perception, university students, health

Giriş

Yaşlanma " *evrendeki tüm canlılarda molekül, hücre, doku, organ ve sistemler düzeyinde zamanın ilerlemesi ile ortaya çıkan geri dönüşü olmayan fiziksel, fonksiyonel, mental ve psikososyal işlevlerinde azalmaya neden olan doğal süreçtir*" (Altındiş, 2013). Dünya Sağlık Örgütü 65 yaş ve üstünü yaşlı, 85 yaş ve üzerini çok yaşlı olarak tanımlamıştır. Gerontolojistler, 65-74 yaş arası genç yaşlı, 75-84 yaş arasını orta yaşlı ve 85 yaş üzerini ileri yaşlılık olarak sınıflamışlardır (Türkbeyler, Öztürk, Kalem &Abiyev). Yaşlılık ile ilgili yapılan veriler incelendiğinde; 65 yaş üstü bireyler toplam nüfusun %8,54'ünü oluşturmaktadır. Nüfus tahminlerine bakıldığında, 2023 yılında toplam nüfusun %10,2'si, 2030 yılında %12,9'u, 2060 yılında %22,6'sı, 2080 yılında %25,6'sının 65 yaş üstü bireylerden oluşacağı düşünülmektedir (TUİK, 2018). 1960'larda yaşam süresi kadınlar için 54 yıl, erkekler için 51 yıldır. 2030'da ise erkeklerde 74 yıl, kadınlarda 79 yıl olarak öngörülmektedir (Aközer,, Nuhrat,, Say, 2011) . Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 65 yaşı her ne kadar yaşlılık sınırı olarak kabul etse de, bazı toplumlarda emeklilik yaşı ya da bireydeki görünür fiziksel değişimler yaşlılık açısından göz önüne alınabilmektedir (Tuncal, Yücel, Bal Tepe, Hoşgören Alıcı, Kırıcı, Baştuğ & Özel Kızıl, 2017)
Yaşlılık kavramı, farklı toplumlarda ve kültürlerde farklı ifade edilmekte topluma göre değişebilmektedir. Bazı toplumlarda yaşlanma bilgelik olarak görülürken, bazılarında ise yaşlanma kayıp olarak algılamakta ve bireyler ölüm korkusu yaşamaktadır (Dinçer, Usta & Bulduk, 2016). Bunun yanısıra yaşlı bireylerin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, kişisel

inançları, sosyal ilişkileri ve yaşadıkları çevreden etkilenen yapıyı içeren yaşam kalitesi ve yaşamlarına verdikleri değer önemlidir (Aközer, Nuhrat & Say,2011). Yaşlılık dönemiyle birlikte kronik hastalıklar yüzünden toplum içindeki aktiflik kısıtlanmakta dolayısıyla yaşam kalitesi düşmektedir Yaşlılık, yaşandığı ülkeye özgü bir olgu olup, nüfusun yaşlanmasının ve temel olarak yaşlılığın bir sorun olarak görülüp görülmeyeceği, toplumun bu duruma hazır olup olmadığı ile yakından ilişkilidir (Altay, Çavuşoğlu & Çal, 2016). Yaşlı ve yaşlılığa karşı inançlar ve tutumlar kültürden kültüre farklılıklar gösterirken, bireyin geçmiş yaşantısından, değer ve inanç sistemlerinden ve eğitim durumundan etkilenebilmektedir. Yaşlıya yönelik tutumlar içerisinde genel olarak en çok gözlenen olumlu, olumsuz tutumlardır. Olumsuz tutumlar, sosyal yaşamdaki hızlı değişim, kentleşme, sanayileşme, ekonomik zorluklar, kadının çalışma hayatına girmesi, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş gibi faktörlerin etkili olduğu, olumsuz tutumlar ise gençlerin yaşlı bireyler ile ortak yaşamayı ve onlara dair sorumluluk almayı istememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Dinçer, Usta & Bulduk, 20 16).

Yaşlılar ile ilgili toplumumuzdaki bazı olumsuz inançlar ve atasözleri bulunmaktadır. Bunlar arasında "Yaşlı gelişmez, üretemez", "Gençlik ilkbahar gibidir, yaşlılık ise kışa benzer, öyle bir kış ki arkasından bahar gelmez." "Yaşlılar hoşgörülü ve esnek değildir", "Yaşlılar yakınları tarafından terk edilen yalnız kişilerdir", "Yaşlılar çeşitli hastalıklar nedeniyle yatağa bağımlıdır" "Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur" "Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir" (Tuncal vd, 2017; www.atasözleri.gen.tr). Olumlu yönler ise olumsuz inanışlar nedeniyle göz ardı edilmekte, yaşlılıkla ilgili olumsuzluklar vurgulanırken, sağlıklı yaşlanan bireyler dikkate alınmamaktadır. Toplumumuzdaki yaşlılık algısı karikatürler aracılığıyla dolaylı olarak incelenmiş, yaşlılık algısının olumsuz yönde olduğu ve en fazla işlenen temaların bilişsel kayıplar ile esnek olamama olduğu görülmüştür (Tuncal vd, 2017). Bir diğer çalışmada, yaşlılık "işe yaramazlık" olarak değerlendirmiştir (Altay, Çavuşoğlu & Çal, 2016).

Ülkemizde yaşlı ayrımcılığı konusunda üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, yaşlı bireylere karşı olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir (Güven, Muz ve Ertürk, 2012; Soyuer Ünalan,& Elmalı, 2012; Yılmaz, Altıok, Polat, Darıcı & Sungur, 2012; Ucun, Mersin ve Öksüz, 2015).

Yaşlılık hakkındaki olumsuz inançların, üniversite öğrencilerini psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etkilediği ve kuşaklararası bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Özellikle ileride sağlık çalışanı olacak öğrencilerin yaşam kalitesini artırmak, olumlu yaşlılık bilinci geliştirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bilincin geliştirilmesinde öncelikle öğrencilerin yaşlılık algılarını belirlemek önemlidir. Bu nedenle sağlık alanında eğitim gören üniversite öğrencilerinin yaşlılığa yönelik algılarını belirlemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Yaşlılık döneminde en çok ... korkarım çünkü…
2. Yaşlılığı tek bir kelime ile ifade ediniz?
3. Gençliğin yaşlılığa bakış açısını değerlendiriniz?
4. Nasıl bir yaşlılık dönemi geçirmek istersiniz?
5. Yaşlılık size göre hangi duygu ile özdeşleşiyor?

Yöntem

Bu araştırmada sağlık alanında lisans eğitimi gören öğrencilerin yaşlılık kavramına yönelik bakış açıları, değerleri ve inançları ile ilgili detaylı bilgiler sunması nedeni ile nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İki farklı soru formu ile veriler toplanmıştır. İlk form, üniversite öğrencilerinin yaşlılık kavramına ilişkin algılarını belirlemek için metafor yöntemi içermektedir. Metaforun konusu ve kaynağı arasındaki ilişki "gibi" kelimesi ile belirlenmeye çalışılmıştır. "Çünkü" ile bu metafora yüklenen anlam ve nedeni ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İkinci form da, açık uçlu 5 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Açık uçlu sorularla elde edilen araştırma verileri, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi ile yapılan gruplamanın yanı sıra her gruptan öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır, örnekler verilmiştir.

Çalışma grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, İstanbul ilinde bulunan Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi birinci ve ikinci sınıfa devam eden gönüllü 50 lisans öğrencisi ile oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel araştırmaların çözümünde kullanılan "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler benzerliğine göre gruplandırılmış temalar oluşturulup analiz edilmiştir. Buna göre öğrencilerin yaşlılık bakış açıları değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlılık kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar ve açık uçlu sorulara verilen cevaplara ilişkin bulgular başlıklar halinde sunulmuştur

.

Metafor Yöntemi ile Elde Edilen Kavramsal Kategorilere İlişkin Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğrenciler tarafından yaşlılık kavramı ile ilgili olarak toplam 50 öğrenciden 24 adet geçerli metafor üretilmiş ve bu metaforlar 5 ayrı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Yaşlılığı tanımlamada kullanılan metaforlar ve bu metaforların ait oldukları kategoriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategori	Metaforlar	n (%)
Doğa	Çınar ağacı (8), kuru ağaç(1), meyvesiz ağaç(1), , zeytin ağacı(1), ağaç(2), çiçek(2), kelebek(1), sonbahar(2), kuru yaz(1), gece(1), hasat mevsimi(1)	21(42)
İnsan	Çocuk(9), bebeklik(6), mahkum(1)	16(32)
Yiyecek	Çürük elma(1), olgun elma(1), kuru üzüm(1) soğan(1)	4(8)
Durum	Emeklilik (1)	1(2)
Diğer	Son(4), parktaki bank(1), eski araba(1), şarap(1), yangın(1)	8(16)

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda, 50 öğrenci 24 adet metafor oluşturmuştur. Bu metaforlar 5 ayrı kavramsal kategoride toplanmıştır. Kategoriler, doğa (%42), insan (%32), yiyecek (% 8), durum (% 2)ve diğer (%16) olarak belirlenmiştir. Metaforların büyük çoğunluğu yaşlılıkla ilgili kuru ağaç, çürük elma, mahkum, son, yaşlılığın yaşamın sonu, ölümü bekleyişi gibi olumsuz ifadeler içermektedir. Doğa kategorisinde öne çıkan metafor çınar ağacı (n=8) dır. Öğrenciler çınar ağacı metaforuna ilişkin olarak "...çok şey görüp geçirmiştir(C14)", "...gün geçtikçe daha fazla şey görür, daha fazla kök salar(C7) ifadelerini belirtmişlerdir.İnsan kategorisinde bebek(n=9) metaforunun öne çıktığı görülmektedir. Bebek metaforuna ilişkin olarak "... gittikçe ilk başladığı haline döner insan (C13), "… daima ilgi ve yardıma ihtiyaçları vardır. (C41) ," … bir insan ya da nesneye muhtaçsınızdır(C47)" ve mahkum metaforu "…yaşarsın ama istediğini yapamazsın(C41)." ifadeleri yer almaktadır. Yiyecek kategorisinde ise

en dikkat çekici olan kuru üzüm metaforudur. "..... görsel olarak öyle duruyor(C30)."şeklinde açıklanmıştır.Diğer kategorisinde bulunan metaforlar incelendiğinde; son metaforunda " sadece ölümü bekler insan umutsuzca ve saate bakar uzun uzun(C20), "anlık yaşanacak her an yaşanılmıştır(C14) ve parktaki bank metaforu "… yalnızlığın kokusunu hissettirir (C35)" şeklinde olumsuz ifadeler yer almaktadır. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlarda genellikle olumsuz ifadeler yer almaktadır.

Yaşlılık Algısına İlişkin Sorulara Verilen Cevaplara Yönelik Bulgular

Soru 1."Yaşlılık döneminde en çok ... korkarım çünkü…" sorusuna verilen cevaplar benzerliklerine göre gruplandırılarak Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Sahip Oldukları Yaşlılık Dönemi Korkularına İlişkin Görüşleri

Tanımlar	n (%)
Yalnız Kalma	*13(26)*
Bağımlı Olmak	*13(26)*
Unutkanlık	*6 (12)*
Ölüm	*5 (10)*
Hastalık	*5 (10)*
Yatalak Olmak	*5 (10)*
Altına Kaçırmak	*1 (2)*
Kırışmak	*1 (2)*

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin yalnız kalma ve bağımlı olmaya yönelik korkularının olduğu ağırlıklı olduğu görülmektedir. Öğrencilerin altısı unutkanlıktan korkarken, beşer katılımcı ise ölüm, hastalık, yatalak olmaktan korkmaktadır. En az korkulan durumun ise altına kaçırmak 1(%2) ve kırışmak 1(%2) olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin *" Yaşlandığımda hastalıktan korkarım çünkü kimseye yük olmak istemiyorum (C14)". Yaşlandığımda muhtaç olmaktan korkarım çünkü başkalarına yük olmak istemem(C25)". Yaşlandığımda yatalak olmaktan korkarım çünkü birinin eline düşmek ölümden beter(C20)".* İfadeleri incelendiğinde öğrencileri daha çok yaşlılık dönemlerinde bir başka kişinin bakımına ihtiyaçlarının olmasından korktukları ifadelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bir diğer korku ise öğrencilerin yaşlılık dönemlerinde yalnız kalmalarıdır. *Buna yönelik görüşler " Yaşlandığımda yalnız kalmaktan korkarım çünkü kendimi sahipsiz hissederim(C9)."Yaşlandığımda yalnız kalmaktan korkarım çünkü insan sevgi ister (C11)."* şeklindedir. Beş öğrenci yatalak olmaktan korktuğunu belirtmiştir. Bu öğrencilerin arasından birinin ifadesi ilgi çekicidir. Bu ifade *"Yaşlandığımda yatalak olmaktan korkarım çünkü birinin eline düşmek ölümden beter (C20)*."dir. Bir öğrenci ise diğerlerinden farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. " *Yaşlandığımda kırışmaktan korkarım çünkü yüzümün bozulmasını istemiyorum (C15)."*

Soru 2. *"Yaşlılığı tek bir kelime ile ifade ediniz?"* sorusuna verilen cevaplar somut ve soyut kavramlar açısından gruplandırılarak Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Yaşlılık Kavramına İlişkin Görüşleri

Kategori	Tanımlar	n (%)
Soyut	*Tecrübe(6), Hastalık(5), Hayat(5), Ölüm(3), Son(3), Yorgun(2), Keder(2), Sığıntı (2), Özlem (1), Saygı(1), Yalnızlık (1), Huzur(1), Duygusal(1), Sıkıntı(1), Tükenmiş(1), Zaman(1), Kudret(1), Hatıra(1), Bunalım (1), İbadet(1), Sonbahar(1)*	*41(82)*
Somut	*Çocuk(2), Çiçek(2), Bina Temeli(1), Kelebek(1), Tabut(1), Buruşukluk (1), VIP Yaşam(1)*	*9(18)*

Öğrencilerden elde edilen veriler doğrultusunda 22 soyut kavram ve 7 somut kavramın yer aldığı görülmektedir. Soyut kategorisinde tecrübe(6), hastalık(5), hayat(5), ölüm(3), son(3) kavramları yer alırken, çocuk(2), çiçek(2) somut kategorisinde yer almaktadır. Somut ve soyut kavramlar incelendiğinde olumsuz ifadelere daha çok yer verildiği görülmektedir. Olumsuz ifadeler "hastalık, ölüm, son, yorgun, keder, sığıntı, yalnızlık, sıkıntı, tükenmiş, bunalım, sonbahar, tabut, buruşukluk" olarak belirlenmiştir. Olumlu ifadelerin ise " tecrübe, saygı, huzur, çiçek, bina temeli, kelebek" olduğu görülmektedir. "Çocuk" tanımı ise öğrencilerin verdiği diğer ifadelerle karşılaştırıldığında " Çocuk gibi olma, çocuk gibi başkalarına muhtaç olma " gibi olumsuz bir ifadeyi temsil ettiği görülmektedir.

Soru 3. " Gençliğin yaşlılığa bakış açısını değerlendiriniz?" sorusuna verilen cevaplar olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategoriye ayrılmış ve elde edilen veriler Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 4. Gençlerin Yaşlılara Bakış Açısına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kategori	Tanımlar	n (%)
Olumlu	*Saygılı (6), İyi(2), Anlayışlı(1), Yardımsever(1)*	*10(20)*
Olumsuz	*Saygısız(7), Kötü(6), Acımasız(4), Dışlama(2), Duyarsız(2), Empati Göstermeyen(2), Etkisiz(2), Pili Bitmiş(2), Anlaşılmaz(1), Gençler Sevmiyor(1), Anlayışsız(1), Yanlarında istemiyor(1), Acınacak Birey(1), Gençlere Olumsuz Bakan(1), Gençlere Bağıran(1), Soğuk(1), İlgisiz(1)*	*36()*

Tablo 4 incelendiğinde; olumlu ifadeler, yaşlılara saygılı, iyi, anlayışlı, yardımsever cevaplarının verildiği görülmüştür. Olumsuz ifadeler ise gençlerin saygısız, acımasız ve kötü davrandığını, ayrıca gençlerin yaşlılarla empati kuramadığını, acınacak birey olarak gördüklerini, soğuk, ilgisiz ve duyarsız davranıldığına yönelik cevapların verildiği görülmüştür.

" Gençler yaşlanacaklarını düşünmüyor. Çok saygısızlar (C2)"." Gençler yaşlılara acıyarak bakıyorlar (C5)""Hiç yaşlı olmayacak, hep gençlik dönemlerini yaşayacaklarmış gibi (C7). " "Gençlik ne gençliğinin kıymetini biliyor. Ne de ileriyi düşünüp yaşlılığı hayal ediyor. Yaşlılık nedir başlarına gelince anlayacaklar (C36)." İfadelerinde öğrenciler gençliğin kendilerini yaşlıların yerine koymadığı ileri dönemde yaşlanacaklarını düşünmedikleri belirtilmiştir. Bunun

sonucunda öğrencilerin yaşlı bireylere iyi davranmadıklarını düşündüklerini açıklamışlardır. "*Gençler yaşlılara yer vermekten bile aciz(C9)" "Zaman geçtikçe kötüye gidiyor. Kurt kocayınca köpeklere maskara olurmuş(C21)"* Gençlerin yaşlılara algılayışları ile ilgili cevaplar incelendiğinde, gençler yaşlıların davranışlarından dolayı olumsuz bir tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Bununla ilgili ifadeler, *"Tecrübeli oldukları kadar yenilikten bihaberler. Herşeyin bize zararlı olduğunu düşünüyorlar(C48)" " günümüz yaşlı insanları gençleri beğenmiyor. Gençlerde bu nedenle yaşlıları sevmiyor (C16).Yaşlısına göre değişir. Huysuz olanlar gençler tarafından pek sevilmiyor(C30)"*şeklindedir.

Soru 4." Nasıl bir yaşlılık dönemi geçirmek istersiniz?" sorusuna verilen cevaplar Tablo 4 de yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin kendi yaşlılıklarına yönelik beklentileri

Tanımlar	**n (%)**
Ailemle	*15(30)*
Sağlıklı	*13(26)*
Huzurlu	*6 (12)*
Üretken	*4 (8)*
Sahilde	*3 (6)*
Sessiz, Sakin	*3 (6)*
Erken Ölüm	*2 (4)*
Muhtaç Olmadan	*2 (4)*
Hastalıktan Uzak	*1 (2)*
Yalnız Kalmadan	*1 (2)*

Tablo 4 incelendiğinde *" Erken ölerek. 60-65 yaşlarında elden ayaktan kesilmeden (C49). "Kimseye muhtaç olmadan temiz bir ölüm(C12)."* ifadelerinde ölümün bile yaşlılıktan daha iyi olduğu görüşü yer almaktadır. Diğer tanımlarda ise*" Sevdiklerimin yanımda bana destek olmalarını ve sevgi görmeyi(C44)". " Sağlığım yerinde bir şekilde ve kendi ihtiyaçlarımı kendim karşılasam yeterli olur (C38)." " Gençliğini güzel geçirip, yaşlılığımda kötü duruma düşmemek. Sevdiklerimle o dönemi de beraber, mutlu, huzurlu geçirmek isterim (C36)." "Çok fazla hastalık geçirmeden, akıl sağlığım yerinde olarak (C30)."* ifade edildiği görülmektedir. Öğrencilerin genelde beklentisi yaşlılıklarında kimseye muhtaç olmadan sağlıklı yaşamak olduğu görülmektedir. Tanımlar öğrencilerin birebir ifadelerinden alınarak yazılmıştır. Ancak eşimle, çocuğumla, torunumla tanımlamaları "Ailemle" ifadesinin ile eşleştirilerek tablo oluşturulmuştur.

Soru 5. " Yaşlılık size göre hangi duygu ile özdeşleşiyor?" verilen cevaplar olumlu ve olumsuz kategorilerine ayrılmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin Yaşlılığa İlişkin Özdeştirdikleri Duygularının Sınıflandırılması

Kategori	Tanımlar	n (%)
Olumlu	*Merhamet(4), Sevgi(4),Huzur(2), Saygı(1), Mutluluk(1),Umut(1), Duygusallık(1)*	*14(28)*
Olumsuz	*Özlem (11), Hüzün (8), Yalnızlık (6), Ölüm Korkusu(5), Umutsuzluk(2), Ayrılık (1), Yorgunluk (1), Hastalık(1), Kimsesizlik(1)*	*36(72)*

Tablo 5'e göre öğrencilerin yaşlılıkla özdeştirdikleri duygu içeren görüşleri yer almaktadır. Elde edilen veriler olumlu ve olumsuz kavramları içermelerine göre gruplandırılmıştır. Olumlu ifadeler merhamet(4), sevgi(4), huzur(2), mutluluk(1),umut(1), duygusallık(1) yer almaktadır. Olumsuz ifadeler ise özlem (11), hüzün (8), yalnızlık (6), ölüm korkusu(5), umutsuzluk(2), ayrılık (1), yorgunluk (1), hastalık(1), kimsesizlik(1) olarak belirlenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneri

Yaşlılar için bağımsız olabilmek her şeyden önce bedensel açıdan kendine yeterli olması anlamına gelmektedir. Bağımsız ve aktif bir yaşam sürebilmenin yaşlı bireyler "kimseye muhtaç olmamak" ifadesini kullanmışlar(Eser vd.,2005). Benzer olarak bu çalışmada gençler "kimseye muhtaç olmamak, kendine yeterli olmak, kimseye yük olmamak" gibi ifadeler kullanmışlardır. Yaşlılığın olumlu yönleri, olumsuz inanışlar nedeniyle göz ardı edilmekte, yaşlılıkla ilgili olumsuzluklar vurgulanırken, sağlıklı yaşlanan bireyler dikkate alınmamaktadır. Yapılan bir çalışmada, yaşlılık algısı karikatürler aracılığıyla incelenmiş, yaşlılık algısının olumsuz yönde olduğu ve en fazla işlenen temaların bilişsel kayıplar ile esnek olamama olduğu görülmüştür (Tuncal vd, 2017). Bu çalışmada öğrencilerden alınan veriler incelendiğinde, yaşlılığın özlem, hüzün, yalnızlık, ölüm korkusu, umutsuzluk, ayrılık, yorgunluk, hastalık, kimsesizlik gibi olumsuz yönleri ifade edilmiştir. Otrar(2016) 'ın yaptığı çalışmada yaşlılık ve yaşlanmaya karşı tutum ölçeği geliştirmiştir. Bu ölçekte belirledikleri ifadeler "yaşlandıkça yaşam sorunları ile başa çıkmak zorlaşır" "yaşlandıkça insanlar daha geveze olur" bulunduğu görülmüştür. Bu araştırmada da benzer ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin ifadeleri arasında " günümüz yaşlı insanları gençleri beğenmiyor. Gençlerde bu nedenle yaşlıları sevmiyor. Yaşlısına göre değişir. Huysuz olanlar gençler tarafından pek sevilmiyor " yer almaktadır. Bu ifadelerde de görüldüğü üzere gençler ve yaşlıların iletişiminde problemler olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin yaşlılarla daha fazla bir arada olabilecekleri uygulama alanlarının oluşturulması, yaşlılara ve yaşlılık dönemine ilişkin empati yapabilmeleri, kalite yaşlılık için öğrencilerin bilgi ve becerilerin geliştirilmesi önemlidir.

Kaynakça

Altay, B., Çavuşoğlu, F., & Çal, A. (2016). Yaşlıların sağlık algısı, yaşam kalitesi ve sağlıkla ilgili yaşam kalitesini etkileyen faktörler. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 15(3), 181.

Altay, B. A. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 12(1), 11-18.

Altındiş, M. (2013). Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları, İstanbul Kitapevi.

Aközer, M., Nuhrat, C., Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. Aile ve Toplum, 12(7), 103-128.

Ceylan, H. Ö. (2015). Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Journal of International Social Research, 8(39), 459-466.

Çilingir, D. B. (2017). Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 10(3),137-143.

Dinçer, Y., Usta, E., & Bulduk, S. Üniversite Öğrencileri Gözüyle Yaşlılık Nasıl Algılanıyor?. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 9(1), 26-38.

Eser E, Eser S, Özyurt B, Fidaner C.(2005). Türk yaşlıları örneğinde yaşam kalitesi algısı: WHOQOL-OLD Projesi Türkiye odak grup sonuçları. Turkish Journal of Geriatrics.,8:169-83.

Güven, Ş.D.,Uçakan Muz, G. & Efe Ertürk, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları ve bu tutumların bazı değişkenlerle ilişkisi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 15(2), 99-105.

Köse, G. A. (2015). Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. Gülhane Tıp Dergisi, 57(2):, 57(2), 145-151.

Otrar, M. (2016). Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Sosyoloji Dergisi, 36(2), 527-550.

Türkbeyler, İ. H., Öztürk, Z. A., Kalem, A., & Abiyev, A. (2018). Gelişen ve Yaşlanan Toplumumuzda Yaşlılık Algısı. Health, 22, 30.

Tuncal, T., Yücel, D., Tepe, N. B. B., Alıcı, Y. H., Kırıcı, S., Baştuğ, G., & Kızıl, E. T. Ö.(2017) Yaşlılara Bakış Açısının Karikatürlerdeki İzdüşümü Konusunda Uzman Görüşleri. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 10(1), 43-50.

TÜİK (2018). Cinsiyete göre yaşlı nüfus ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 1935-2075. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18620.

TUİK, (2018). Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080, http://www.tuik.gov.tr/ PreHaberBultenleri.do?id=30567

Soyuer, F., Ünalan, D., Güleser, N., & Elmalı, F. (2010). Sağlık meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları ve bu tutumların bazı demografik değişkenlerle ilişkisi. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2).20-25.

Ucun, Y., Mersin, S., & Öksüz, E. (2015). Gençlerin Yaşlı Bireylere Karşı Tutumu. Journal of International Social Research, 8(37), 1143-1149.

Yılmaz, M., Altıok, M., Polat, B., Darıcı, M., & Sungur, M. A. (2012). Genç Erişkinlerin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları. Turkish Journal of Geriatrics, 15(4), 416-423.

https://www.atasozleri.gen.tr/gencligin-kiymeti-ihtiyarlikta-bilinir-anlasilir/

4.0 ENDÜSTİRİNİN ALGILANAN İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜRETİM İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Mualla AKÇADAĞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Öz

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme, müşteri ihtiyaçlarının değişmesi endüstri alanında da pazarlama bilimi alanında da yenilikleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde bu gelişmelerden en önemlilerinden biri de 4.0 endüstridir. 4.0 endüstrisi ile üretimdeki verimliliğin artması sağlanmaktadır. Ayrıca 4.0 endüstri sayesinde daha hızlı, daha düşük hatalı, yüksek kaliteli ve daha az maliyetli bir üretim gerçekleştirilmektedir. Teknoloji alanındaki gelişmeler işletmelerin performanslarını da etkilemektedir.

Buradan hareketle çalışmanın amacı 4.0 endüstri uygulamalarının algılanan işletme performansı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırmanın evrenini Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde ve Kayseri Serbest Bölge'de bulunan, üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmada model ve hipotezlerin test edilmesi için anket formu hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 4.0 Endüstri, 4.0 Pazarlama, İşletme Performansı.

4.0 MARKETING of EFFECT on PERCEIVED BUSINESS PERFORMANCE: AN APPLICATION in MANUFACTURING BUSINESS

Abstract

Developments in information technologies brought about innovations in globalization, changing customer needs and marketing science in industry. Today, one of the most important developments is the 4.0 industry. With the 4.0 industry, the efficiency in production is increased. In addition, thanks to 4.0 industry, faster, lower faulty, high quality and less costly production is realized. Developments in technology affect the performance of busıness.

The aim of this study is to investigate the impact of 4.0 industry applications on perceived business performance. The universe of the study is composed of manufacturing enterprises located in Kayseri Organized Industrial Zone and Kayseri Free Zone. A questionnaire was prepared to test the models and hypotheses in the study.

Key Words: 4.0 Industry, 4.0 Marketing, Business Performance.

Giriş ve Çalışmanın Amacı

Bilgi teknolojileri evrimi nedeniyle dünya değiştikçe, pazarlama da endüstri de değişmektedir. İnternetin endüstriyel değer zincirine artan entegrasyonu, Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Deniz, 2018). Endüstri 4.0; birçok sektör, araştırma merkezi ve üniversiteler için öncelik olsa da, terimin genel kabul görmüş bir tanımı mevcut değildir (Hermann vd., 2016: 3). Qin ve diğerleri (2016), endüstri 4.0 'ı sektörler, tedarikçiler, işletmeler, lojistik ve müşteriler arasında sağlanan iletişim ağı olarak tanımlamaktadır (Qin ve diğerleri, 2016:173- 178).

Tüm sektörleri etkileyen endüstri 4.0, üretim ve pazarlama alanında da kendini daha fazla hissettirmektedir. Müşteri ihtiyaçlarının değişmesi, teknolojinin gelişmesi işletmeleri yeni kavramlara ve uygulamalara yönlendirmektedir. Bu uygulamaların temel hedefleri arasında yer alan algılanan işletme performansı ise işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak da ifade edilebilir (Akal, 1992: 1). Son yıllarda işletme performansını ölçmede finansal göstergelerin yanında verimlilik, kalite, müşteri tatmini, üretimde değer yaratma, teknolojik etkinlik, yeni ürün geliştirme, çalışma yaşamının kalitesi, pazar payı ve kamu sorumluluğu gibi yeni boyutlar da kullanılmaya başlanmıştır (Bakoğlu 1999: 46-47; Göztür 2000: 4; Fuentes vd. 2004: 427). Söz konusu boyutlar finansal olmayan (Algılanan işletme performansı) performans göstergeleri olarak adlandırılmaktadır.

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı üretim işletmelerinde endüstri 4.0 uygulamalarını belirlemek ve 4.0 endüstrisinin algılanan işletme performansı üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Çalışmada 4.0 endüstri uygulamaları için Müller, Kiel ve Voight, (2017) çalışmalarındaki ölçekten yararlanılmıştır. Algılanan işletme performansı için ise Ahmed ve diğerleri (1996) tarafından geliştirilen algılanan işletme performansı ölçeği kullanılmıştır.

1. Literatür Özeti

Endüstri 4.0 ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında; Drath ve Horch (2014), Endüstri 4.0'ın başarı mı yoksa abartı mı olduğunu tartışmışlardır. Drath ve Horch (2014)' a göre endüstri 4.0' ın çıkış noktası internet teknolojilerinin tüm sektörlerde yaygınlaşmasıdır (Aktaran, Ertuğrul ve Deniz, 2018). Roblek ve arkadaşları (2016) ise Endüstri 4.0. noktasında, kurumlara ve topluma katma değer yaratılması için internet bağlantılı teknolojilerin önemine ve etkisine odaklanmışlardır. Morrar ve arkadaşları (2017) da Endüstri 4.0 ile gömülü teknoloji yayılımının, teknik değişim ve sosyoekonomik etki bakımından katlanarak arttığını belirtmişlerdir.

4.0 endüstri konulu bir diğer çalışmaya göre ise endüstri 4.0' ın sadece otomasyon olmadığı aynı zamanda bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmelerle işletmelerin eşgüdümlü hareket etmesi ve bütün alanların birbirini etkilemesi olarak açıklamışlardır (Bulut ve Akçacı, 2017).

Bir diğer çalışmada ise 4.0 endüstri uygulayan işletmelerin, kullanılan tüm teknolojiler sayesinde insan hatalarının azalmasına, daha ucuz ve daha kaliteli üretim meydana getirdiklerine değinmektedir (Ertuğrul ve Deniz, 2018: 158- 170).

Son zamanların popüler araştırma konusu olan 4.0 endüstri alanında Filippi ve Brattin (2012), endüstri 4.0 ' ın içerdiği konuları analiz etmişlerdir. Yine bir başka çalışmada 4.0 endüstrisinin üretim süreçlerinde değerlendirme ve uygulamalı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir (Schouh ve diğerleri, 2015).

4.0 endüstri ile ilgili araştırma yapan diğer çalışmalarda ise; yeni iş modelleri ve 4.0 endüstrisi etkisi üzerine (Arnold ve diğerleri, 2017), 4.0 endüstrinin maliyetleri düşürmesi, etkililiği artırması, yüksek kaliteli ürünler üretilmesine etkisi üzerine (Stock ve Seliger, 2016; Erol ve diğerleri, 2016;Oettmeier ve Hofmann, 2017) durulmaktadır.

Son yıllarda işletme performansını ölçmede finansal göstergelerin yanında verimlilik, kalite, müşteri tatmini, üretimde değer yaratma, teknolojik etkinlik, yeni ürün geliştirme, çalışma yaşamının kalitesi, pazar payı ve kamu sorumluluğu gibi yeni boyutlar da kullanılmaya başlanmıştır (Bakoğlu 1999: 46-47; Göztür 2000: 4; Fuentes vd. 2004: 427). Söz konusu boyutlar finansal olmayan performans göstergeleri (algılanan işletme performansı) olarak adlandırılmaktadır.

İşletme performansı alanında yapılan çalışmalara bakıldığında ise işletme performansı işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak da ifade edilebilir (Akal, 1992: 1). Literatürdeki çalışmalar işletme performansını iyileştirmek amacıyla, üretimde temel işletme amaçlarından birinin, işletme faaliyetlerinde farklı fonksiyonlar arasındaki engellerin kaldırılması olduğunu ortaya koymuştur (Dean ve Snell, 1991: 782; Ettlie, 1992: 801). Teknolojinin işletme performansı üzerindeki etkisini konu alan bir diğer çalışmada ise İşletme performansı gerçekleştirebilmenin yollarından biri, bir işletmenin kendi üretim süreçlerindeki iş ve teknolojileri bütünleştirmesi ile işletmenin farklı bölümlerinin koordinasyonu ve dayanışmasının uzantısı ile mümkün olabileceği aktarılmıştır (Tornatzky ve Klein, 1982: 32). Bir diğer çalışmada ise Özer ve Akça (2007) Yenilikçi özelliklerin uygulama başarısına ve algılanan organizasyon performansı üzerine etkilerini regresyon analizi aracılığı ile analiz etmişlerdir (Özer ve Akça, 2007a: 53). Bir diğer çalışmada ise endüstri 4.0' ın endüstri performansı üzerinde pozitif bir katkısı olduğu belirtilmektedir (Whitakera ve Westerman, 2014).

Buradan hareketle yenilik, teknoloji gelişiminin işletme performansı üzerindeki etkisini konu alan sınırlıda olsa çalışmaya rastlanırken, 4.0 ' ın işletme performansı üzerindekini etkisini açıklayan bir çalışmaya rastlanmadığından bu çalışma ile bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı 4.0 Pazarlamanın algılanan işletme performansı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada bu iki temel değişken arasındaki yani 4.0 endüstri ile algılanan işletme performansı üzerindeki etki incelenmektedir. Bu amaçla aşağıdaki model ve hipotezler geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotez / Hipotezleri

H_1:Endüstri 4.0' ın, Algılanan İşletme Performansı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren üretim işletmeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 809 üretim işletmesi oluşturmaktadır. 809 üretim işletmesinden 4.0 endüstrisine uygun yaklaşık 150 işletmeden 102' sinden geri dönüş sağlanmıştır. Bu işletmelerin 4.0' ın uygulamaları ve algılanan işletme performansı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma zaman ve maliyet faktörleri yüzünden Kayseri ' de sınırlı kalmıştır. Yine çalışma 2018 yılı Eylül – Ekim aylarında yapılmıştır. Anket formu 4.0 ve Algılanan işletme performansı konusunda bilgili olabileceği düşünülen yöneticilere yaptırılmıştır.

2.3. Veri Toplama ve Analiz Yöntemleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada 4.0 endüstri uygulamaları için Müller, Kiel ve Voight, (2017) çalışmalarındaki ölçekten yararlanılmıştır. Algılanan işletme performansı için ise Ahmed ve diğerleri (1996) tarafından kullanılan finansal olmayan işletme performansı ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenirlilik düzeyleri (Cronbach Alpha değerleri) 4.0 Endüstrisi=, ,778 algılan işletme performansı ise =, 797 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada işletmelerin hem endüstri 4.0 ölçeği, hem de algılanan işletme performansı ölçeğinde ifadelere katılımla ilgili görüşler, 5'li Likert Ölçeği (1= Kesinlikle Katılmıyorum- 5= Kesinlikle Katılıyorum) ile belirlenmiştir. Anketin son bölümünde ise işletme ve yöneticilerin demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim, görev, hizmet yılı, işletme hizmet yılı) belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

4. Araştırmanın Bulguları

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmanın demeografik bulguları; yaş, cinsiyet, eğitim, görev, hizmet yılı, işletme hizmet yılı ile ilgili bilgileri Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 10. Demografik Bulgular

cinsiyet	N	%	Eğitim	N	%	Hizmet Yılı	N	%
Kadın	1	1,0	İlköğretim	2	2,0	5 yıl ve Altı	30	29,4
Erkek	101	99,0	Lise	9	8,8	6-10 yıl	57	55,6
Toplam	102	100	Önlisans	59	57,8	11- 15 yıl	9	8,8
Görev			Lisans	31	30,4	16- 20 Yıl	6	5,9
Orta Düzey Yönetici	42	41,2	Lisansüstü	1	1,0	**Toplam**	102	100
Üst Düzey Yön.	44	43,1	**Toplam**	102	100,	**İşletme Hizm. Yılı**	N	%
İdari Personel	16	15,7	**Yaş**	N	%	5 Yıl ve Altı	33	32,4
Toplam	102	100	25 Yaş ve altı	2	2,0	6-10 yıl	30	29,4
			26-35 Yaş	53	52,0	11- 15 yıl	9	8,8
			36- 45 yaş	44	43,1	16- 20 Yıl	13	12,7
			46-55 Yaş	3	2,9	21 Yıl ve üstü	17	16,7
			Toplam	102	100,	**Toplam**	102	100,0

Tablo 1' de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (% 99,0) erkeklerden oluşmaktadır. Eğitim durumuna bakıldığında ise en fazla önlisans düzeyinde (% 57,8) olduğu görülürken, görev açısından da (% 43,3) katılımcıların en çok üst düzey yöneticilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Hizmet yılı değerlendirildiğinde ise 6- 10 yıl hizmet vren katılımcıların (% 55, 6) çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yaş açısından ise 26- 35 (% 52,0) yaş aralığının çoğunlukta olduğu belirtilebilir.

4.2. Bulgular

4.2.1. Regresyon Analizi ve Hipotez / Hipotezlerin Test Edilmesi

Üretim İşletmelerinin 4.0 uygulamalarının algılanan işletme performansı üzerindeki etkisini ve araştırma hipotez / hipotezlerini test etmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 11.Endüstri 4.0' In İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi

Regresyon Analizi

Model				Standardized Coefficients		
		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	1,965	,566		3,473	,001
	endstrort	,692	,142	,439	4,884	,000

a. bağımlı Değişken: performansort

Endüstri 4.0 ve algılanan işletme performansı arasında yapılan regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmüş, endüstri 4.0 'ın algılanan

işletme performansı üzerinde etkiye sahip (B=,692; ; p<0,01) olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla H_1 hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

3. Sonuç

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler; tabletlerin, akıllı telefonların, bilgisayarların yaygın olarak kullanılması, işletmeleri teknoloji kullanımına zorlamıştır. Küreselleşme, müşteri ihtiyaçlarının değişmesi üretim ve pazarlama bilimi alanında yenilikleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde bu gelişmelerden en önemlilerinden biri de 4.0 endüstri evrimidir. 4.0 endüstrisi ile üretilen ürünler daha kaliteli ve daha az maliyetle üretilirken, 4.0 pazarlama ile müşterilerin üretilen ürünle etkileşimlerini güçlendirmek için daha fazla veri sunmaktadır. 4.0 pazarlamada, ürünler elektronik ortamda sosyal medya kuruluşları aracılığıyla pazarlanmaktadır. Dolayısıyla teknoloji alanındaki bu gelişmeler işletmelerin performanslarını da etkilemektedir.

Çalışmada endüstri 4.0 için Müller, Kiel ve Voigt (2017) tarafından geliştirilen ölçek kullanılırken, Algılanan işletme performansı için ise Ahmed vd (1996) tarafından geliştirilen Finansal olmayan işletme performansı ölçeği kullanılmıştır. Çalışmaya katılan 102 işletmenin 4.0 pazarlama uygulamaları ile algılanan işletme performansı üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_1 hipotezi desteklenmektedir.

Çalışmanın literatür araştırmasında da belirtildiği üzere Vassileva (2017) ;Jara ve arkadaşları (2012), çalışmalarında üretim işletmlerinde teknolojinin kullanılması gerektiği hususunda hem fikir olunmuştur. Ancak çalışmaya benzer bir çalışmanın bulunmayışı karşılaştırmaları zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla benzer çalışmaların farklı sektörlerde, farklı şehir ya da ülklerde yapılmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Ahmed, N.U., Montagno, R. ve Firenze, R.J., (1996), "Operations Strategy and Organizational

Performance: An Empirical Study, International Journal of Operations & Production Management, Vol:16, No:5, pp. 41- 53.

Akal, Z., (1992), "İşletmelerde Performans Ölçü ve Denetimi", MPM, Yayın No. 473. Ankara,

s.1.

Arnold, C., Kiel, D. ve Voigt, K., (2017), "Driving Role of the Industrial Internet of Things for

Strategic Change: The Case of Electronic Engineering Business Models". In Proceedings of the 24th Innovation and Product Development Management Conference (IPDMC), Rerkjavik, Iceland.

Baldassare, F., Ricciardi, F. ve Campo, R., (2018), "The Advent Of Industry 4.0 In

Manufacturıng Industry: Lıterature Revıew And Growth Opportunıtıes",Journal Mıcroeconomıcs, ss.632- 643

Bakoğlu, R., (2001), "Örgütsel Performans Kavramı ve Gelişimi". Öneri Dergisi 4(15), s. 39-45.

Bulut, E. ve Akçacı, T., (2017), "Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi". ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 7, 50-72.

Dean, J.W. ve Evans, J.U. (1994), "Total Quality: Management, Organization and Strategy". St Paul, MN: West Publishing.

Drath, R., ve Horch, A. (2014), "Industrie 4.0: Hit or Hype". IEEE Industrial Elektronics Magazine, 8(2), s. 56-58.

Erol, S. ve diğerleri., (2016), "Industry 4.0: A Scenario – Based Approach to Learning For the Future of Prodecution". Prodecedia CIRP, 54, P.13-18.

Ertuğrul, İ. ve Deniz, G., (2018), "4.0 Dünyası: Pazarlama ve Endüstri 4.0", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7 Sayı 1, ss.158 – 170

Ettlie E. John; Ernesto M. Reza. "Organizational Integration and Process Innovation", The Academy of Management Journal, Vol.35, No.4, 1992, 795-827

Flippi S. ve Barattin D., (2012), "Classification and Selection of Prototyping Activities For Interaction Design", Intelligent Information Management, Vol. 4 P. 147-156.

Fuentes- Fuentes, M. ve diğerleri., (20049, "The Impact of Enviromental Characteristics on TQM Principles and Organizational Performance", International Journal of Management Science (329:425- 442.

Göztür, E., (2000), "Performans Yönetim Sistemi ve Amaçlara Göre Yönetim" Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hermann, M., Pentek, T., ve Otto, B., (2016), "Desgn Principles for Industrie 4.0 Scenarios". IEEE Computer Society, 49th Hawaii International Conference on System Sciences, (p. 3928 – 3937). Hawai.

Morrar, R. Arman, H. & Mousa, S.(2017), "The Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0): A Social Innovation Perspective. Technology Innovation Management Review, 7(11), 12-20.

Müller, J.M., Kiel, D. ve Voigt, K.I., (2017). "What Drives the Implementation of Industry? The Role of Opportunities and Challenges in the Context of Sustainability", Sustainability Journal, p. 24- 48.

Oettmeier, K. ve Hoffman, E., (2017), "Additive Manufacturing Technology Adoption: An Empirical Analysis of General and Supply Chain- Related Determinants. J. Bus. Econ. Vol. 87, p. 97-124

Özer G., ve Akça Y.; (2007a) " Yenilikçi Özelliklerin Kurumsal Kaynak Planlama Uygulama Başarısı ve Algılanan Organizasyonel Performans Üzerine Etkisi" ZKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(5), ss. 53-70.

Q. Jian, L. Ying and R. Grosvenor, "A categorical framework of manufacturing for industry 4.0 and beyond", Procedia CIRP, vol. 52, pp. 173-178.

Roblek, V. Meško, M. & Krapež, A. (2016). A Complex View of Industry 4.0. SAGE Open, April-June, 1–11.

Schouh, G., Gartzen, T. ve Marks, W., (2015), "Promoting Work – Based Learning Through Industry 4.0, CIRP Conference on learning Factorie, Vol. 32, ss. 82- 87.

Stock, T. ve Seliger, G., (2016), "Oppurtunities of Sustainable Manafacturing in Industry 4.0. Prodedia CIRP 2016, 40, 536- 541.

TORNATZKY, L. ve KLEIN, K.; (1982), "Innovation Characteristics And Innovation Implementation : A Meta Analysis Of Findings", IEEE Transcripts, Engineering Management, 29(1), ss.28-45

Westerman, G., Bonnet, D., McAfee, A., (2014), Leading digital: Turning Technology İnto Business Transformation. Harvard Business Press.

Whitakera, G. B., & Westerman, W. J. (2014). Linking spirituality and values to personal initiative through psychological empowerment. Journal of Management, Spirituality, & Religion, 11(3), 269-291.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLERİN EKOLOJİK SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA ÖNEMİ

Arş. Gör. Elif Sinem ARIKAN[1]

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Öğr. Gör. Bilge ABUKAN[2]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Filiz YILDIRIM[3]

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Öz

Sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri arasında yer alan sürdürülebilir kentler, özellikle mega-kentlerin sayısındaki artış ile ilişkilendirilmektedir. Böylece kentsel alanlarda artan nüfus açısından kentlerin güvenliğini ve sürdürülebilir gelişmesini sağlamak kentsel planlamayı ve yönetimi hem katılımcı hem de kapsayıcı bir biçimde iyileştirmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada kentlerin sürdürülebilir gelişmesinin sağlanmasında sosyal hizmetin yerini ve önemini açıklamak amaçlanmaktadır. Sosyal hizmet, ekolojik sistem yaklaşımı temelinde bireyi çevresi içinde, çevresiyle ilişkilerine odaklanarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda ekolojik adaletin tesis edilmesi için mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahale planları geliştirmek ve uygulamak sosyal hizmet açısından önemlidir. Zira bu müdahaleler sosyal adaletin insan hakları temelinde tesisi için dönüştürücü, özgürleştirici müdahaleler ile örtüşmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada ekolojik yaklaşım temel alınarak kentlerin sürdürülebilir gelişmesini sağlamaya yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik kentleşme, sosyal hizmet, sürdürülebilirlik

[1] e-posta: bilge.abukan@omu.edu.tr

[2]e-posta:filiz06yildirim@gmail.com

[3] serdara76@yahoo.com.

THE IMPORTANCE of SUSTAINABLE CITIES in THE CONTEXT of ECOLOGICAL SOCIAL WORK

Abstract

Sustainable cities being among the objectives of sustainable development are particularly associated with the increase in the number of mega-cities. Thus, ensuring the safety and sustainable development of cities in terms of increasing population in urban areas requires improving urban planning and management both in a participatory and inclusive manner. In this study, it is aimed to explain the role and importance of social work in the sustainable development of cities. Social work evaluates the individual within his environment by focusing on his relations with environment within the context of the ecological system approach. In this context, it is important for social work to develop and implement micro, mezzo and macro level intervention plans to establish ecological justice. Because these interventions coincide with transformative, emancipatory interventions for the establishment of social justice based on human rights. In this context, several suggestions regarding ensuring the sustainable development of cities grounding an ecological approach are presented in current study.

Key Words: Ecological urbanisation, social work, sustainability

Giriş

Son yıllarda özellikle küresel düzeyde çevre tahribatının yaygınlaşmasıyla dünya ekosisteminin sürdürülebilirliğine dair kaygılar artmaya başlamıştır. Ayrıca dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşamlarını sürdürdüğü kentlerin gelişiminin nasıl sağlanacağı da tartışmalara konu olmaktadır.

Kentsel alanlar bugün fiziksel olarak yeryüzünün oldukça küçük bir bölümünü oluşturmasına rağmen dünyadaki kaynakların dörtte üçü kentsel alanlarda tüketilmektedir. Bu nedenledir ki birçok çevrebilimciye göre kentler; kirlilik, katı atık, gürültü, yüksek oranda enerji tüketimi, karbondioksit salınımı gibi çevre problemlerinin başlıca kaynağı durumundadır (Habitat, 2009).

Hızla büyümeye devam etmesi durumunda ise özellikle mega-kentlerin, burada yaşayanların gereksinimlerini karşılayamayacağı ve çevresel tahribatın önlenemez olumsuz sonuçlar doğuracağı sürdürülebilir kentsel gelişme tartışmalarının merkezinde yer alır. Zira kentsel gelişme gelecek kuşaklara bir yük bırakmaksızın, bir kentin yaşam kalitesini ekolojik, kültürel, siyasal, kurumsal, toplumsal ve ekonomik bileşenler açısından geliştirmeyi gerektirir. Burada ifade edilen yük, doğal kaynakların aşırı tüketiminden kaynaklanır. Bu bağlamda sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanmasında ekonomi, ekoloji ve adalet kavramları arasında dengeli ilişki olması önemlidir. Böylece sürdürülebilir toplumsal gelişmeyi sağlamak, özellikle ekolojik ve

ekonomik sistemlerin adaletli ve uyumlu çalışmasını gerektirir ki bu hedef, sürdürülebilir kentlere hizmet anlamına gelir (Rees ve Roseland, 1998).

Diğer yandan sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri arasında yer alan sürdürülebilir kentler, özellikle mega-kentlerin sayısındaki artış ile ilişkilendirilmektedir. Böylece kentsel alanlarda artan nüfus açısından kentlerin güvenliğini ve sürdürülebilir gelişmesini sağlamak kentsel planlamayı ve yönetimi hem katılımcı hem de kapsayıcı bir biçimde iyileştirmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada kentlerin sürdürülebilir gelişmesinin sağlanmasında sosyal hizmetin yerini ve önemini açıklamak amaçlanmaktadır. Sosyal hizmet, ekolojik sistem yaklaşımı temelinde bireyi çevresi içinde, çevresiyle ilişkilerine odaklanarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda ekolojik adaletin tesis edilmesi için mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahale planları geliştirmek ve uygulamak sosyal hizmet açısından önemlidir. Buradan hareketle mevcut çalışmada ekolojik yaklaşım temel alınarak kentlerin sürdürülebilir gelişmesini sağlamaya yönelik öneriler sunulmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modeli olarak tanımlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2016). Tanımda görüldüğü üzere sürdürülebilir kalkınmada bugünün gereksinimlerinin herkesin ihtiyaçlarını gözetecek biçimde karşılanabilmesine ve bunu karşılarken gelecek kuşakların gereksinimlerini de karşılamak için kaynakların etkili biçimde kullanılmasına dikkat çekilmektedir. Kavramın ortaya çıkmasında Birleşmiş Milletler (BM)'in ve diğer ulusüstü örgütlerin gündemlerinde bu konuya yer vermeleri etkili olmuştur. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmayı açıklamak için ulusüstü örgütlerin raporlarına, toplantılarına ve kararlarına ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak Dünya Koruma Stratejisi (DKS) belgesinde karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Doğal Kaynakları ve Doğayı Koruma Birliği, Dünya Yabani Hayat Fonu ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından hazırlanan Dünya Koruma Stratejisi 1980 yılında yayınlanmıştır. DKS, koruma ve geliştirme düşüncesinin birlikte ele alınmasıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabileceğini vurgulamaktadır. DKS'de yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramı, daha çok ekolojik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre gelişme politikalarının önceliği, ekolojik süreçlerin korunmasına, kaynakların sürdürülebilirliğinin gözetilmesine ve genetik çeşitliliğin korunmasına dayandırılmaktadır (Sousan, 1992).

Bazı çalışmalar (İslam vd., 2003. Akgül, 2010. Meadowcroft, 2000) Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca yayınlanan Ortak Geleceğimiz – Brundlandt-Raporu'nun sürdürülebilir kalkınma kavramının gündeme taşınmasında önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu raporda bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme fırsatlarını engellemeden karşılamak sürdürülebilir kalkınma olarak

tanımlanmaktadır. Brundlant Raporu'na göre sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için karar alma süreçlerine toplum katılımının sağlandığı siyasal bir sisteme, sürdürülebilir biçimde artı değer ve teknik bilgi sağlayabilecek ekonomik sisteme, uyumsuz gelişmeden kaynaklanan sorunlara çözüm üretebilecek toplumsal sisteme ihtiyaç olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma için a) ekolojik temeli koruma zorunluluğuna dayalı üretim sisteminin, b) sürekli yeni çözüm yolları geliştirebilecek teknolojik sistemin, c) sürdürülebilirliğe dayalı ticaret ve finans modelini teşvik eden uluslararası sistemin, d) esnek ve kendini düzeltme kapasitesi gelişmiş idari sistemin olmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1987).

Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ile sürdürülebilir kalkınma için önemli bir adım daha atılmıştır. Bu konferans 1992 tarihinde 178 devletin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta sürdürülebilir kalkınma kavramının merkezinde insanın yer aldığı, her insanın doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir şekilde yaşama hakkının bulunduğu belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler, 1992a). "Gündem 21" adlı belgede sürdürülebilir kalkınma kavramının yanında sürdürülebilir çevre, kırsal kalkınmanın teşvik edilme çabaları, sürdürülebilir insan yerleşimi gibi kavramlara ve konulara da bu konferansta yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bu konferans sonucunda çevre, ekonomi, kentleşme ve yönetim gibi alanlarda yapılması gereken faaliyetlere dayalı olarak sürdürülebilir kalkınmanın hedeflendiği anlaşılmaktadır (Bozlağan, 2005).

Sürdürülebilir kalkınma, sadece Birleşmiş Milletler'in değil Avrupa Birliği'nin de gündeminde yer almıştır. Zira 1992 yılında "Sürdürülebilirliğe Doğru" olarak adlandırılan 5. Eylem Programı, Avrupa Birliği tarafından onaylanmıştır. Yerel yönetimlerin hükümet ortağı olarak benimsendiği bu programda sürdürülebilir kalkınmada yerel yönetimlere, birçok inisiyatifi harekete geçirme ve bu yönde iş birliği geliştirme yönünde misyon yüklenmiştir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 1993 yılında ise Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Birleşmiş Milletler Şartnamesi'nin 68. maddesi ve Gündem 21'in ilgili hükümlerine dayalı olarak oluşturulmuştur. Bu komisyonun kuruluş amaçları arasında;

i. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen ilkelerin ve hükümlerin hayata geçirilme aşamalarını izlemek,
ii. Uluslararası işbirliğini artırmak,
iii. Hükümetler tarafından çevre ve gelişme konularının birlikte ele alınması için fırsat oluşturmak,
iv. Gündem 21'in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanabilmesine yönelik gelişmeleri takip etmek yer almaktadır (Bileşmiş Milletler, 1992b).

Kahire'de 1995 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda ise sürdürülebilir kalkınma, nüfusun özellikleri ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Konferans sonucunda oluşturulan Kahire Bildirgesi'nde günümüz ve gelecek refah göstergelerinin bütün insanların yaşam standartlarına yansıması açısından nüfus, kaynaklar, çevre ve kalkınma arasındaki dinamik ve dengeli ilişkinin kurulmasına vurgu yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve beraberinde tüm insanların gereksinimlerini karşılamak için devletlere, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasında görev yüklenmiştir. Bunun yanı sıra şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devletlerin nüfus politikaları geliştirip gerekli politikaları uygulamaya koymaları, sürdürülemeyen üretim ve tüketim biçimlerinden vazgeçmeye ya da azaltmaya yönelik politikalar geliştirmeleri gerektiği konusunda uzlaşı sağlanmıştır (Birleşmiş Milletler, 1995).

İstanbul'da Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II de sürdürülebilir kalkınma açısından önemlidir. Habitat II'de kabul edilen İstanbul Bildirgesi ve Habitat Gündemi'nde sürdürülebilir kalkınma kavramı ve insan yerleşimleri arasındaki ilişkiye ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Böylece sürdürülebilir kalkınmanın insan yerleşimleri için önemine vurgu yapılarak insan yerleşimlerinin, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. "*İstanbul Bildirgesi ve Habitat Gündemi belgeleri ile hükümetler, tüm vatandaşlara uygun iskân olanakları sağlamayı ve sürdürülebilir insan yerleşimleri geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir*" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Habitat Gündem'in giriş bölümünde 4. maddede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için; demokratik, insan haklarına saygılı, şeffaf, katılımcı ve halka hesap verebilen yönetimlerin ve sivil toplumun etkin katılımının önemli olduğu belirtilmiştir. Amaçlar ve İlkeler kısmında ise insan yerleşimlerinin gelişimi için sürdürülebilir kalkınmanın zorunlu olduğu, çevre koruma, toplumsal kalkınma ve ekonomik büyümenin gereklerine göre sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma ilkelerine göre insan yerleşimlerinin planlanmasının, geliştirilmesinin ve iyileştirilmesinin önemi de ifade edilmiştir. Habitat Gündem'in ikinci bölümünde sürdürülebilir kalkınma başlıklı kısımda ise insan yerleşimleri ve sürdürülebilir kalkınmanın birbirini desteklediği ve karşılıklı bağımlılık içinde olduğu belirtilmiştir. Buna göre insan yerleşimleri sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak biçimde geliştirilmelidir ve iyileştirilmelidir (Birleşmiş Milletler, 1996).

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uygulamalar ve denetimler için pratiğe yönelik adımlar açısından ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın öncülüğünde 1997 yılında Rio + 5 Forum'u düzenlenmiştir. Forum'a yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, özel sektör temsilcileri, ulusal sürdürülebilir gelişme kurulları, bilimsel araştırma kuruluşları, finansal kuruluşlar ve eğitim gruplarından oluşan temsilciler katılmıştır. Bu Forum'da sürdürülebilir kalkınmanın nasıl sağlanabileceği, yöntemlerinin neler olabileceği, uygulama ve denetiminin nasıl sağlanacağı konusunda kararlar alınmıştır. Dikkat edilirse bundan önceki gündemlerde sürdürülebilir kalkınmanın tanımı ve gereklilikleri tartışma konusu iken bu forum ile birlikte sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin uygulanması ve denetlenmesi yönünde kararlar alınmaya başlanmıştır.

Diğer yandan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde 2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı gerçekleştirilmiştir. Böylece 1992'de gerçekleştirilmiş olan Çevre ve Kalkınma Konferansı kararlarının uygulanmasında katedilen yolun ve varsa eksiklerin görülmesi amaçlanmıştır (Bozlağan, 2005).

BM tarafından 2012'de Rio Konferansı'ndan 20 yıl sonra Rio+20 Konferansı düzenlenmiştir. "İkinci Yeryüzü Zirvesi" olarak da bilinen bu konferansta sürdürülebilir kalkınma konusunda politik kararlılığa vurgu yapılmış ve önceki zirvelerin sonuç ve eksiklikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca "Yeşil Büyüme" başlığı altında uygulanabilir ve somut öneriler sunulmuştur (Birleşmiş Milletler, 2012).

BM Genel Kurulu'nca 2015 yılında düzenlenen "İnsanlar, Gezegenler ve Refah" başlıklı bir konferansta ise dünya liderleri biraraya gelmişlerdir. Konferansta, ekonomilerin gerçek ve potansiyel büyümesini artırarak istihdamın sağlanması, kalkınmayı teşvik etmek ve politikaların kapsayıcılığını artırmak için tüm üye ülkeler ile birlikte hareket etmenin sürdürülmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (G20, 2015). G20 Zirvesi sonucunda hem doğanın korunması hem insanların insan hakları temelinde gereksinimlerinin gözetilmesi, ekonomik gelişmenin sağlanması ve sosyal adaletin tesisi hükümetler tarafından kalkınmanın gerekleri olarak ifade edilmiştir. G20 zirvesinin Eylem Planı'nın ardından UNDP tarafından 2016 yılında sürdürülebilir kalkınma hedefleri on yedi madde ile tanımlanmıştır:

1-Yoksulluğa son

2-Açlığa son

3- Sağlıklı Bireyler

4-Nitelikli Eğitim

5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

6-Temiz Su ve Sıhhi Koşullar

7-Erişilebilir ve Temiz Enerji

8-İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı

10-Eşitsizliklerin Azaltılması

11-Sürdürülebilir Kent ve Yaşam Alanları

12-Sorumlu Üretim ve Tüketim

13-İklim Eylemi

14-Sudaki Yaşam

15-Karasal Yaşam

16-Barış ve Adalet

17-Hedefler için Ortaklıklar (UNDP, 2016).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi Olarak Sürdürülebilir Ekolojik Kentler

Sürdürülebilir kent kavramının temelini, sürdürülebilir kalkınma olgusu oluşturmaktadır. Zira sürdürülebilir kentleşme kavramı da sürdürülebilir kalkınmaya paralel biçimde ulusüstü örgütlerin özellikle BM'nin katkısıyla gündemde yer almıştır.

Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı (1972) sonucunda ortaya çıkan Stockholm Bildirgesi'nin 15. ve 16. maddeleri sürdürülebilir kentleşme kavramı ile ilgilidir. 15. maddeye göre "*İnsan yerleşimleri ve kentleşmenin çevre üzerine olumsuz etkilerini kaldıracak ve herkes için azami sosyal, ekonomik ve çevresel yarar sağlayacak biçimde planlama yapılmalıdır. Bu bağlamda, müstemlekeci ve ırkçı bir yaklaşımla hazırlanmış projeler terk edilmelidirler*." ifadesi bulunmaktadır. 16. maddede ise "*Hızlı nüfus artışının veya yüksek nüfus birikiminin veya düşük nüfusun çevreye ve kalkınmaya olumsuz etkisi olacağı yerlerde, temel insan haklarına saygılı ve devletlerin uygun bulduğu demografik politikalar uygulanmalıdır*" ifadesi yer almaktadır (Türkiye Barolar Birliği, 2014:69). Stockholm Konferansı, yaşanabilir kentler için sürdürülebilirliğin sağlanmasına vurgu yaparak sürdürülebilir kentleşme kavramının gelişimine de katkıda bulunmuştur (Karakurt Tosun, 2009).

Brundtland Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda ise kentsel sorun, kentsel büyüme, kentlerin kontrolsüz yayılması gibi pek çok olgu sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinden sürdürülebilir kentleşmeye odaklanılmasında etkili olmuştur (Karakurt Tosun, 2009).

Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı'nda ise herkes için sağlıklı koşullarda konut hakkının sağlanması ve dünyada sürdürülebilir yerleşmenin gerçekleştirilebilmesi, bunun için ulusal ve uluslararası düzeyde eylem planı oluşturulması amaçlanmıştır. Bu konferans çerçevesinde kent kavramı üzerinden sürdürülebilir kalkınma kavramının tekrar değerlendirilmesi, kent yönetimi ve kentlerin rolü ile ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir (Habitat, 1997).

Sürdürülebilir kentleşme kavramı açısından önemli diğer bir konferans da 1994 yılında Aalborg'da gerçekleştirilen "Avrupa Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı"dır. Konferansta "Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı/Aalborg Şartı" oluşturulmuştur. Bu şart doğal kaynaklara uygun biçimde sosyal adaleti, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliği gözeten bir gelişmenin kentler ve kırsal alan için önemine dikkat çekmektedir. Bu şarta göre kentsel politikalarda, kent yapılarının farklı olması nedeniyle her kentin sürdürülebilirliğe giden özgün yollarını kendilerinin bulmaları gerektiği belirtilmiştir. Kent sorunlarının daha geniş ortamda yer bulmasına ve geleceğe taşınma hakkına sahip olmamasına dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik gelişmenin getirdiği sınırlayıcı etkenin doğal

servetlere dayandığı ve bu nedenle bu servetlerin korunmasına (su rezervlerinin, doğal kaynakların kullanımının azaltılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, vb.) önem verilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Sürdürülebilirlik için yenilenebilir enerji kaynaklarının tek seçenek olduğuna vurgu yapılmaktadır. Son olarak da kentsel yönetim araçlarının oluşturulmasının hem sürdürülebilir kentleşmenin ilkeleri hem de uygulama yöntemleri açısından büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir (Karakurt Tosun, 2009).

Sürdürülebilir kentleşme açısından diğer bir adım da Avrupa Konseyi'nde düzenlenen "Avrupa Kentsel Şartı ve Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi"dir. Burada 13 başlık altında 68 ilke yer almaktadır. Bu başlıklar şunlardır:

i. Ulaşım ve Dolaşım

ii. Kentlerde Çevre ve Doğa

iii. Kentlerin Fiziksem Formları

iv. Kentsel Tarihi Mimari Miras

v. Konut

vi. Kent Güvenliğinin Sağlanması ve Suçların Önlenmesi

vii. Kentlerdeki Özürlü ve Sosyoekonomik Bakımından Engelliler

viii. Kentsel Alanlarda Spor ve Boş Zamanları Değerlendirme

ix. Yerleşimlerde Kültür

x. Yerleşimlerde Kültürlerarası Kaynaşma

xi. Kentlerde Sağlık

xii. Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması

xiii. Kentlerde Ekonomik Kalkınma (Baş, 2017).

Tüm bunlardan yola çıkarak kentsel gelişmenin sürdürülebilirliğinin hangi ölçütlere göre belirleneceğine dair Avrupa Vakfı'nca geliştirilen göstergeler ve bunların nasıl ölçüleceğine dair ölçütler geliştirilmiştir. Bu ölçütler arasında kentsel metabolizma, kaynak tüketimi, kentsel hareketlilik, ekonomik büyüme, kentin açıkları, istihdam, çevresel ve sosyal harcamalar, yurttaş katılımı, kentsel güvenlik, kamu sağlığı, sosyal adalet ve küresel değişim yer almaktadır (Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi, 2007).

Diğer yandan kentsel gelişme konusundaki çalışmalarda (Urban vd. 1987; Alberti, 2008; Pickett vd. 2008; Karadağ, 2009; Wu, 2014) kentsel alanların gelişimi ikili bir mekanizmayla açıklanmaktadır. Bunlardan ilki doğal çevre bileşenleri, ikincisi ise toplumsal ve kültürel faaliyetleri içeren beşeri–kültürel çevredir. Bu iki mekanizma ekolojik çevreyi oluşturmaktadır. Kent alanlar bu bileşenlerin örtüştükleri alan olarak tanımlanmaktadır. Karşılıklı olarak birbirini

etkileyen doğal ve kültürel çevre bileşenleri ile birlikte kentsel ekoloji kavramı ortaya çıkmaktadır (Arslanoğlu 2000).

Şekil 1'de görüldüğü üzere kentlerde doğal çevrenin bileşenleri; iklim, jeolojik yapı, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü olarak tanımlanmaktadır. Beşeri/kültürel çevre bileşenleri ise insan, jeolojik yapı, nüfus ve demografik özellikler ile ekonomik etkinlikleri kapsar. Bu bileşenlerin birbirleriyle etkileşimleri sonucunda kentsel yaşam, kentin mekansal organizasyonu ve sosyal örgütlenmesi gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kentleri tüm bu bileşenlerle birlikte değerlendirmek elzemdir. Kentlerde insanların doğayla uyum içinde yaşamasına ve aynı zamanda sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasına yapılan vurgudan yola çıkarak ekolojik kentleşme/kentsel gelişme yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım ekolojik yaklaşımdan beslenmektedir. Ekolojik yaklaşım ise doğayı oluşturan tüm öğeleri bütüncül biçimde birbirleriyle etkileşimlerini ve aralarındaki dengeyi ve uyumu odağına alarak incelemektedir (Koç, 1994: 145). Kentsel ekoloji yaklaşımında kentlerin, doğal dünyanın parçası olduğuna vurgu vardır. Ayrıca kentlerin yalnızca insanlar için değil, diğer canlı türleri için de yaşam alanı, dinamik ekosistemlere, derin bir topografik geçmişe sahip olduğu vurgulanır.

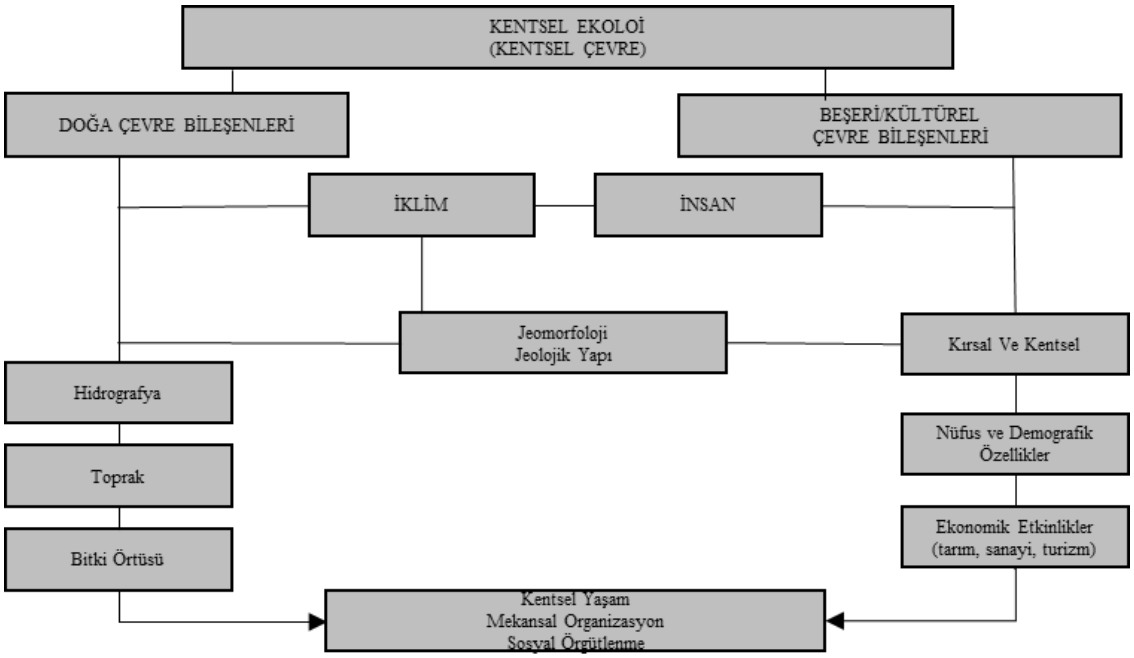

Şekil 1. Kentsel Ekoloji- Kentsel Çevre Bileşenleri (Karadağ,2009)

Çevresel felaketlerin önlenmesinde ve kentsel alanlarda doğayla uyumlu gelişimin sağlanmasında bu ilkeler önemlidir. Zira ekolojik planlama açısından yenilenebilir nitelikteki doğal kaynakların (su kaynakları, tarım alanları, ormanlar) korunması gerekir. Ayrıca doğal kaynakların kullanımında verimlilik ilkeleri geliştirilmelidir. Çevreye zarar veren katı atıklar azaltılmalıdır. Geri dönüşüm sistemleri geliştirilmelidir. Kentsel planlamada fiziksel mekanlar verimlilik ve

yararlılık ilkeleri çerçevesinde kurulmalıdır (Karakurt Tosun, 2017). Bu bağlamda ekolojik yaklaşımla mekansal örgütlenme için farkındalık çalışmaları, saha araştırmaları ve lobicilik faaliyetleri önem kazanır (Ecocity Builders, 2018). Bu faaliyetleri gerçekleştiren ve ilgili birçok kuruluşun çatı örgütü olarak çevreci aktivistler öncülüğünde 1992 yılında kurulan oluşumlardan biri Ecocity Builders'tir. Bu oluşum tarafından hazırlanan "Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları(IEFS)"; kentleri, sağlıksız (unhealthy) kentlerden dünyanın aslında canlı bir organizma olarak nefes alabildiği gaia kentlere doğru bir ölçeğe oturtmuştur. Bu ölçek kentleri belli standartları ve ilkeleri gözeterek sırasıyla sağlıksız kentler, yeşil kentler, eko kentler ve gaia kentler olarak sınıflandırmaktadır (Ecocity Builders, 2011). Buna göre ekolojik kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanması mekansal, ekonomik ve sosyal bir dönüşüm gerektirir. Bu bağlamda enerji verimli binalar, yenilenebilir enerji, yeşil ulaşım, atık yönetimi, karma arazi kullanımı, sosyal sürdürülebilirlik, çevresel değerleri koruma, su döngüsü yönetimi ekolojik kentlerin bileşenleri olarak sıralanmaktadır.

AB tarafından desteklenen Eco City Projesi ile ekolojik kentler için 20 temel kriter ve 34 gösterge belirlenmiştir. Bu kriterler ve göstergeler Tablo 1'de yer almaktadır. Ekolojik kentlerin kriterlerinden ve göstergelerinden hareketle kentlerin çok boyutlu dinamik yapısı dikkate alındığında sürekli değişen kentsel mekanların fiziksel, toplumsal ve ekonomik bileşenleri ve bu bileşenler arasındaki etkileşim daha fazla önem kazanmaktadır.

Tablo 1. Ekolojik Kent Göstergeleri ve Kriterleri

	KRİTERLER	**GÖSTERGELER**
KAPSAM	Lokasyonu	Kentsel altyapı, arazi ihtiyaçlarının karşılanması
KENTSEL DOKU	Çoklu Kullanım	Toplam alandaki konu – konut dışı alan oranı, temel ihtiyaçlara erişim
	Kamusal Alanlar	Büyüklük ve kalitesi
	Peyzaj Alanı	Yeşil alanların büyüklüğü, ulaşılabilirliği, dış çevrenin kalitesi
ULAŞIM	Ulaşım Altyapısı	Özel araç trafiğinin azaltılması Karayollarının uzunluğu Bisiklet yolları

	Toplu Taşıma Araçlarına Yakınlık	300 metrekarelik alan içinde toplu taşıma araçlarına erişimin sağlanması
	Ulaşım Araçlarından Kaynaklanan Gürültü	Gündüz ve gece maruz kalınan gürültünün boyutu
	Park Alanları	Özel araç ve toplu taşıma araçları ile ulaşımın kıyaslanması
ENERJİ AKIŞI	Enerji İhtiyacı	Gündelik ihtiyaçlar için gereken enerji miktarı
	Enerji Verimliliği	Isı yalıtımının sağlanması Güneş enerjisi kullanımı
	Sera Gazları Emisyonu	Yenilenebilir enerji kullanımı
MALZEME DÖNGÜSÜ	Yapı Malzemeleri	Minimum malzeme kullanımı Yenilenebilir malzeme kullanımı
	Toprak Hareketi	
	Su Yönetimi	Minimum su tüketimi
SOSYO–EKONOMİK GÖSTEGELER	Sosyal Altyapı	Sosyal altyapı indeksi Sosyal çeşitlilik Entegrasyon
	Ekonomik Altyapı	Ekonomik altyapı indeksi
	İşgücü	İşsizlik oranları
	Rantabilite	Fayda-maliyet analizi
SÜREÇLER	Bütüncül Planlama	Multidisipliner planlama
	Halkın Katılımı	Halkın tüm süreçlere katılımı

(Kaynak: Karakurt-Tosun, 2017)

Ekolojik Sosyal Hizmet Perspektifinden Sürdürülebilir Kentler

Sosyal hizmet, bireylerin iyilik hallerinin toplum içinde arttırılmasına, sosyal adaletin sağlanmasına yönelik müdahaleler planlayan bir disiplindir. Bu bağlamda ekosistemin parçası olan çeşitli gereksinim gruplarına karşı sosyal hizmetin sorumlulukları vardır (Özbesler ve Bulut, 2013). Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşamlarını sürdürdüğü kentler, sosyal hizmet uygulamalarında da önemli yer tutar. Ekosistem ve çevresel adalet odağında kentlerin sosyo-ekolojik sistemler olarak gelişiminin sağlanması hedefi, sosyal hizmet bağlamında tartışmalara konu olmuştur (Strauss, E. 2014).

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sosyal hizmet disiplininde de (diğer yardım mesleklerinin dayandığı disiplinlere benzer biçimde) psikodinamik yaklaşım hakim olmuştur. Ancak 1980 yılında geliştirilen sistem kuramı ile çevresi içinde bireyi değerlendirme ve müdahale geliştirme vurgulanmıştır. Ancak sistem ve ekolojik sistem yaklaşımlarında bireyin çevresi içinde tanımlaması daha çok sosyal ilişkilerini vurgulamakla sınırlı kalmıştır. Sosyal hizmet alanında ekolojinin yer almasında ekolojik adalet ve çevresel adalet kavramları ön plana çıkmaktadır. Çevresel adalet insanı merkeze alarak toplumsal eşitsizlikleri görünür kılmaya odaklanır. Bunu sağlamanın temelinde sosyal adalet ilkesi bulunmaktadır. Ancak ekolojik adaletin odağında dünyanın doğal ekosistemi yer almaktadır. Yani insan ve doğa arasında dengenin sağlanması gerekliliği vurgulanır (Doğan, 2015). Sosyal hizmet; insan hakları ve sosyal adalet temelinde gelişen bir disiplindir. Etik değerleri de göz önünde bulundurulduğunda ekolojik adaletin tesisine yönelik vurgu dikkat çeker. NASW (2003) de dünya kaynaklarının eşit olmayan dağılımından ortaya çıkan çevresel sorunlara sosyal hizmet mesleğinin değinme sorumluluğu olduğunu bildirmektedir. IFSW, bazılarının daha fazla olmakla birlikte herkesin çevresel bozulmalara maruz kaldığını ve bunun sosyal eşitsizliğe yol açtığını bildirmektedir. Dolayısıyla sosyal eşitsizliklere yönelik müdahale geliştirme sorumluluğunu taşıyan sosyal hizmet mesleği de çevresel tahribatın önlenmesi konusunda mücadele eder (Miller vd, 2011). Zira NASW'nin (2003) çevre politikasında sosyal hizmet uzmanlarının, doğal çevrenin istikrarsız konumu hakkında bilgili ve eğitimli olma yükümlülüğü olduğu belirtilir. Bu yükümlülük, sosyal hizmet uzmanlarının ekolojik bilgiye sahip olma ve çevreye duyarlılık konularında donanımlı olmaları gerektiğine işaret eder. NASW (2003) sosyal adalet ilkelerinin ihlali olarak görülen küresel çevresel eşitsizliklerde, sosyal hizmet mesleğinin politika düzeyinde küresel sorumlulukları olduğunu da açıkça belirtmektedir. IFSW'nin (2005) çevre politikası, dünyanın doğal kaynaklarının "sınırlı ve tehdit edici" olduğunu ve insanlığın birlikte çalışmasını gerektiren etkili uluslararası işbirliğine ve politik önlemlere ihtiyaç duyulduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası sosyal hizmet politikalarında, fiziksel çevre özellikle de doğal çevre ile ilgili konularda sosyal hizmet mesleğinin sessiz kalmasına ya da eylemden kaçmasına yer bırakılmamıştır (Mc Kinnon, 2008). Böylece BM'nin küresel kalkınma hedefleri doğrultusunda toplumsal sorunlara çözüm üretmek için uluslararası sosyal hizmet alanında da çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. IFSW, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği ve Uluslararası Sosyal Refah Konseyi ortaklığında yapılan çalışmalar sonucunda 2014 yılında hem gündemdeki

konulara işaret eden hem de kanıta dayalı uygulamaların geliştirilmesini amaçlayan "Sosyal Hizmet ve Sosyal Gelişim için Global Ajanda" oluşturulmuştur. Global Ajanda'ki eylem taahhütlerinde insan haklarının tüm nüfus için erişilebilirliği, ekonomik sistem ve piyasa koşullarındaki eşitsizlikler ve bunların neden olduğu toplumsal eşitsizlerin giderilmesine, kültürel çeşitliliğe ve ekolojik yaşama vurgu yapıldığı görülmektedir (İçağasıoğlu, vd. 2018). Böylece 21. yüzyılda gündeme gelen çevreye ve ekolojiye ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri sosyal hizmetin bu alandaki işlevleri ve perspektifi üzerinden tartışılarak "yeşil sosyal hizmet"in ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dominelli (2012)'ye göre yeşil sosyal hizmet; sosyal hizmet mesleğinin bütüncül bir formuna işaret etmektedir. İnsanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık, insanlar, flora ve fauna arasındaki ilişkinin toplumsal organizasyonu, insanların refahını ve dünya ekosistemini zayıflatan sosyo-ekonomik krizler, çevresel krizler ile insan davranışları arasındaki etkileşim yeşil sosyal hizmetin odağında yer almaktadır. Böylece yapısal eşitsizliklerin, adil olmayan güç ve kaynak dağılımının yarattığı yoksulluğa dayalı sorunların üstesinden gelmek için insan-toplum etkileşimini, canlıları ve cansız dünyayı analiz ederek bu meseleleri ele almak önerilmektedir (Dominelli, 2012).

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal yaşam içerisinde bireyin etkinliğini sağlamak, insanın kendi yaşamı ve kaynakları üzerinde denetim sahibi olmasını ve karar vermesini olanaklı kılmak, insanın kendi gücünü ve egemenliğini kullanmasına olanak sağlayarak üretkenliğini ve yaratıcılığını harekete geçirmek sosyal hizmetin hedefleri arasında yer alır. Ayrıca çoğulcu ve katılımcı demokratik toplum yapısı içerisinde insanca yaşama ve gelişme koşullarını mümkün kılmak ve insanın, dolayısıyla toplumun gelişme düzeyini, ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ve sorun çözme yeteneklerini arttırarak yaşam kalitelerini yükseltmek mesleğe yüklenen anlamın öneminden gelir. Bunun yanı sıra bireylerin özgür ve mutlu bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olmak da sosyal hizmet açısından önemli hedefler arasında yer alır (Cılga, 2004).

Etik değerleri, mesleki rolleri ve işlevleri gereği sosyal hizmet uzmanlarının sürdürülebilir ekolojik kentlere yönelik çalışmalarda görev almaları önemlidir. Özellikle kentlerde sosyal refah kurumlarında görev alan sosyal hizmet uzmanları pek çok rolü üstlenmektedirler. Bu noktada bağlantı kurucu rolleri ile sosyal hizmet uzmanları bireylerin kentsel kaynaklara erişiminin önündeki engelleri tespit ederek bu engellerin aşılmasına yönelik çözümler geliştirebilmelidir.

Savunuculuk rolünü kullanarak sosyal hizmet uzmanları kişilerin gereksinimlerini karşılamaya yardım etmenin yanında gelecek nesiller için de kentlerde kaynakların etkili kullanılması için idari mekanizmaları harekete geçirebilirler. Kentlerde yaşayan bireylerin kent yaşamına ilişkin haklarının gözetilmesi yönünde müdahale planları geliştirebilirler. Doğal kaynakların aşırı tüketimi sonucunda karşı karşıya kalınan çevresel felaketler konusunda gerek politika yapıcılar, icracılar gerekse toplumun tüm kesimlerine yönelik bilgilendirmeyi, bilinçlendirmeyi öğretici rollerini kullanarak gerçekleştirebilirler. Zira Dominelli (2012)'nin de belirttiği gibi sosyal hizmet

uzmanları bilinç yükseltme çalışmaları organize ederek sürdürülebilir kalkınma için alternatif modellerin geliştirilmesini sağlayabilirler.

Diğer yandan kentsel mekanlardaki ekolojik tahribatın kişiler, gruplar, aileler, toplum üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak sosyal hizmet uzmanları danışmanlık hizmetlerini genişletebilirler. Multidisipliner ekibin parçası olarak ekolojik kentler kurulması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için iş yükü yöneticisi, personel geliştiricisi rollerinden faydalanabilirler.

Sosyal değişme ajanı rolü ile ekolojik kentlerin kurulması için gerekli olan sosyal politikaların planlanması ve yürütülmesi süreçlerine aktif biçimde katılabilirler. Bu bağlamda toplum, kurumlar ve farklı disiplinlerden uzman kişiler arasında yürütülecek tartışmaların moderatörlüğünü yapabilirler. Lobicilik faaliyetleri; karbon emisyonunun azaltılması, yeşil teknolojinin geliştirilmesi, çevrenin korunmasını sağlayacak politik değişimler için yapılabilir. Bunun için toplumu mobilize edebilirler. Mimarlar, politika yapıcılar ve medya ile diyalogu geliştirerek bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde politika değişikliğine katkıda bulunabilirler (Dominelli, 2012).

Son olarak belirtilmelidir ki sosyal hizmet mesleği kırsal alana yönelik müdahalelerde varlığını gösterse de mesleğin doğasını kentleşme ile birlikte toplum olgusu oluşturur. Bu bağlamda sosyal hizmetin kuramsal ve uygulama bilgisine ekolojik kent yaklaşımını dahil ederek kentlerin sürdürülebilirliğinin tartışılmasına daha fazla katkıda bulunması gerekmektedir. Zira ulusal sosyal hizmet literatürü incelendiğinde bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının gerçekleştirdiği kanıt temelli uygulamalara ve araştırmalara daha fazla ihtiyaç olduğu açıktır.

Kaynakça

Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Antropoloji Dergisi*, 24, 133-164.

Alberti, M. (2008). *Advances in urban ecology: Intergrating humans and ecological processes in urban ecosystems*. USA: Springer.

Arslanoğlu, R. (1998). *Kent, kimlik ve küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Baş, C. (2017). Avrupa kentsel şartı. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği Yayını.

Birleşmiş Milletler (1987). Our Common Future, Brundtland Report. https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/un-_-milestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html adresinden erişildi (E.T: 11.11.2018).

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (1991). Ortak geleceğimiz (Çev. Belkıs Çırakçı). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.

Birleşmiş Milletler (1992a). *Rio Konferansı raporu*. http://arsiv.uclg-mewa.org/doc/rio-20_z2Oua.pdf adresinden erişildi (E.T: 17.10.2017).

Birleşmiş Milletler (1992b). *Çevre ve kalkınma konferansı: Gündem 21*. http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/disiliskiler/temel_guncel_belgeler/Riodek.G%C3%BCndem21%20Orman%20Pre.pdf adresinden erişildi. (E.T:19.10.2017).

Birleşmiş Milletler (1995). *Nüfus ve kalkınma konferansı: Kahire eylem planı*. https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf adresinden erişildi (E.T: 18.11.2017).

Birleşmiş Milletler (1996). *The habitat agenda goals and principles, commitments and the global action plan*. http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/habitat_agenda.pdf adresinden erişildi. (E.T: 11.11.2017).

Birleşmiş Milletler (2012). *İstediğimiz gelecek: birleşmiş milletler sürdürülebilir kalkınma konferansı.*http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/the_future_we_want_june_2012.html adresinden erişildi (E.T: 04.03. 2018).

Bozloğan, R (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1011-1028.

Cılga, İ. (2001). *Türkiye'de insan ve toplum sorunları karşısında sosyal hizmet, insani gelişme ve sosyal hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar'a armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y.O. Yayınları.

Doğan, İ. (2015). Sosyal hizmet uzmanlarının çevresel farkındalık seviyeleri ile çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dominelli, L. (2012). Green social work. Cambridge: Polity Press.

Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22.

Ecocity Builders (2011). *International ecocity framework and standards*. http://www.ecocitybuilders.org/whatwe-do/ecocity-standards/ adresinden erişildi (E.T: 10.11.2017).

Eco City Builders (2018). History. (https://ecocitybuilders.org/history/ adresinden erişildi (E.T: 11.11.2018).

G20. (2015). *Antalya eylem planı*. http://g20.org.tr/ adresinden erişildi (E.T: 11.11.2017).

Habitat - Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi (1997). *Habitat gündemi ve İstanbul deklarasyonu*.http://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/dokumanlar/Istanbul%20Deklerasyonu.pdf adresinden erişildi. (E.T: 11.07.2018).

Habitat (2009). *Eko kent nedir?* http://www.habitat.org.tr/ekokent/677-ekokent-ecocity.htmladresinden erişildi (E.T: 17.09.2017).

Islam, S.M.N., Munasinghw, M. ve Clarke, M. (2003). Making longterm economic growth more sustainable: Evaluating the costs and benefits. *Ecological Economics*, 47(2-3), 1-19.

İçağasıoğlu Çoban, A. Attepe Özden, S. ve Pak, M.D. (2018). Sosyal hizmet ve sosyal gelişim için global ajanda: Felsefesi, gelişimi, kapsamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 292-306.

Karadağ, A. (2009). Kentsel ekoloji kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18 (1-2), 31-47.

Karakurt-Tosun, E. (2017). Sürdürülebilirlik bağlamında ekolojik kent söylemi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 169-189.

Mckinnon J. (2008). Exploring the nexus between social work and the environment. *Australian Social Work*, 61, 256–268.

Meadowcroft, J. (2000). Sustainable development: A new(ish) idea for a new century? *Political Studies*, 48(2), 370-387.

Miller, S. E., Haayward, R. A. ve Shaw, T. V. (2011). Environmental shifts for social work: A principles approach. *International Journal of Social Welfare*, 21, 270–277.

National Association of Social Workers (NASW) (2003). *Environmental policy*. *http://www.socialworkers.org* adresinden erişildi (E. T: 14.09.2013).

Özbesler, C. ve Bulut, I. (2013). Sosyal hizmette genelci yaklaşım ve ekolojik perspektif. İçinde Acar, H, Akman, E ve Negiz, M. (Yay. Haz.), *Sosyal politika ve kamu yönetimi bileşenleriyle sosyal hizmet temelleri ve uygulama alanları* (s. 97-107). Ankara: Maya Akademi.

Pickett, S., Cadenasso, M., Grove, JM. ve Nilon, C. (2008). Beyond urban legends: an emerging framework of urban ecology, as illustrated by the baltimore ecosystem study. *AIBS Bulletin*, 58(2), 139-150.

Rees, W.E ve Roseland,. (1998). M. *Sustainable communities: Planning for the 21st Century*. In Hamm, B. ve Muttagi, P.K. (Yay. Haz.), Sustainable development and the future of cities (s. 203-221). England: Intermediate Technology Publications Limited.

Sousan, J.G. (1992). Sustainable Development. In Bowlby, S.R ve Mannion, A.M. (Yay. Haz.), *Sustainable development, environmental issues in the 1990s* (s. 21-36). Chichester: John Wiley.

Strauss, E. (2014). From sustainability to resilience: Reimaging the role of the healthy city in international research collaborations. In Sauer, S ve Alper, J. (Raportör). *Culture nmatters: international research collaboration in a changing World: Summary of a workshop (pp.212-221)*. Washington Dc: The National Academies Press.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi (2007). *Kentleşme alanında sürdürülebilirlik çözümlemesi: Yaklaşımlar, modeller, temel alanlar, göstergeler, uygulama örnekleri/kentleşme tematik grubu 2. raporu*.

http://www.habitat.org.tr/dosyalar/surdurulebilirkentlesmegostergeleriraporu.doc adresinden erişildi (E.T: 11.11.2017).

T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2016). *Sürdürülebilir kalkınma, Türkiye*. http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/#servicesadresinden erişildi (E.T: 18.10.2018).

T.C Dışişleri Bakanlığı (2011). *Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı* (UN-HABITAT).http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfaadresinden erişildi (E.T: 17.12.2017).

Türkiye Barolar Birliği (2014). *Uluslararası çevre koruma sözleşmeleri*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

UNDP (2016). *Sürdürülebilir kalkınma hedefleri.* http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html adresinden erişildi. (E.T: 11.12.2017).

Urban, D L. O'Neil, R. ve Shugart, H. (1987). Landscape ecology. *BioScience*, 37(2), 119-127.

Wu, J. (2014). *Urban ecology and sustainability: The state of the science and future directions*. *Landscape and Urban Planning*, 125, 209-221.

OBEZİTE VERGİSİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Güngör ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Dr. Öğretim Üyesi Pelin MASTAR ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Öz

Obezite, vücutta bulunan yağ oranının normal seviyenin üstünde olmasıdır. Günümüzde önemli bir sağlık problemi olan obezite ile mücadele başta sağlık bakanlığı tarafından önemsenmektedir. Obezite toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşmasını engelleyen önemli bir sorundur. Obeziteye neden olan yüksek kalori ve yağ sahibi ürünlerin tüketimlerinin azaltılması için devletler vergi uygulamalarını kullanmaktadırlar. Ülkemizde vatandaşların sağlıklarına ilişkin sosyal refah uygulamaları Anayasada belirtilen sosyal devlet anlayışının sonucudur. Obezite vergisi ile devletler hem negatif dışsallığı olan malların tüketim taleplerini azaltmakta hem de vergi geliri elde etmektedirler. Dünya'da birçok ülkede uygulanan bu vergi türü Türkiye'de vergi mevzuatında özellikle de özel tüketim vergisi içinde düzenlemeler olarak bulunmaktadır. Ülkemizde doğrudan obezite vergisi bulunmamaktadır. Çalışmamızda obezitenin ve obezite vergisinin genel çerçevesi, ülke uygulamaları ve Türkiye açısından yapılan düzenlemelerin değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Vergi, Sağlık.

OBESITY TAX and EVALUATION of OBESITY TAX in TURKEY

Abstract

Obesity is that the proportion of fat in the body is above the normal level. The fight against obesity, which is an important health problem nowadays, is especially considered by the Ministry of Health. Obesity is an important problem that prevents the society from attaining a healthy structure. States use tax practices to reduce the consumption of high calorie and fat-containing products that cause obesity. The social welfare practices related to the health of the citizens in our

country are the result of the understanding of the social state stated in the Constitution. With the obesity tax, governments both reduce the consumption demands of goods with negative externalities and also get tax revenue. This type of tax is applied in many countries in the world is located in Turkey in tax legislation, especially as regulations of excise duties. There is no direct obesity tax in our country. The general framework of our study of obesity and obesity tax, the country will focus on the evaluation of applications and Turkey in terms of the arrangements made.

Key Words: Obesity, Tax, Health.

1. Giriş

Obezite ve obezitenin neden olduğu hastalıkların görülme sıklığının artması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi bir sağlık sorunudur. Dünya çapında obezite ve obezitenin neden olduğu başta hipertansiyon, diyabet gibi hastalıklar nedeniyle, bireylerin yaşam kalitesi düşerken diğer taraftan hem bireylerin hem de devletlerin katlanmak zorunda oldukları maliyetler artmaktadır. Katlanılması gereken maliyetlerin başında sağlık harcamalarındaki artış gelmekle birlikte obez bireylerin eğitim ve mesleki hayattaki fırsatlardan yoksun kalmaları nedeniyle işten uzaklaşmaları ve iş gücünün niteliğinin azalması gibi maliyetlerde ülkelerin bütçeleri için önemli bir yük oluşturmaktadır (Eroğlu & Koyuncu, 2018:182).

Önlenmesi mümkün olan obezite ile mücadele gerek özel kurum ve kuruluşlar gerekse de kamu kurumları tarafından çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Politika önerilerinin temelinde halkın sağlıklı beslenme konusunda bilinçlendirilmesi, daha hareketli bir yaşam tarzı benimsemesine yönelik önlemler bulunmaktadır. Literatürde son dönemde üzerinde durulan etkisi yakından takip edilen bir diğer önlem de obeziteye neden olan başta şeker oranı yüksek içecekler olmakla birlikte tüm gıda ürünlerine yönelik vergilerdir. Bu vergilerin etkinliği bu gıdaların tüketiminin fizyolojik ihtiyaç olması ve vergilendirilmeyen/ daha az vergilendirilen ikame malların varlığı nedeniyle tartışmalı olsa da son dönemde ülkelerin vergi mevzuatlarında bu vergilerin yer almaya başladığını görmek mümkündür (Aguılar &Gutıerrez vd. 2016:2).

Bu kapsamda çalışmamızda; öncelikli olarak obezite ve son dönemde dünyada obezitenin gelişimi üzerinde durulduktan sonra obezitenin önlenmesine yönelik kamusal bir çözüm olan obezite vergisinin teorik yapısı, genel uygulama sonuçları ve Türkiye'de uygulanabilirliği değerlendirilmiştir.

2. Obezite Nedir?

Obezite vücuttaki yağ birikiminin aşırı derecede artmasıdır. Bir kişinin obez olup olmadığının belirlenmesinde Beden Kitle Endeksi'nden yararlanılmaktadır. Beden Kitle Endeksi kişinin kilosunun boyunun karesine bölünmesi sonucunda elde edilmektedir. Beden kitle endeksinin 30 ve üstü çıkması durumunda birey obez sayılmaktadır (Eroğlu & Koyuncu, 2018:179).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilk defa 1997 yılında obezitenin ekonomik, sosyal, halk sağlığı açısından yaratacağı sorunlar dikkate alınarak, çocuklarda ve yetişkinlerde obezitenin görülme sıklığını takip eden, obezite probleminin derinleşmesine katkıda bulunan faktörleri analiz eden bir kurul oluşturulmuştur. 2012 yılında toplanan 65. Dünya Sağlık Asamblesi sonrası alınan kararlarda 2025 yılında uygulanması planlanan altı küresel beslenme hedefi ile birlikte yer almış ve özellikle çocukluk çağı obezitenin önlenmesine yönelik eylem planı oluşturulmuştur (Nishida vd., 2017:1). Bu kapsamda obeziteye dikkat çeken bir diğer eylem planı da 2015-2020 yılları arasını kapsayan Avrupa Gıda ve Beslenme Eylem Planı'dır. Bu planda obezite önemli bir faaliyet olarak tanımlanmış özellikle Avrupa'da 6-9 yaş arası üç çocuktan birinin aşırı kilolu veya obez olduğuna vurgu yapılmıştır (WHO, 2014:1).

OECD tarafından yayımlanan "Obesity Update 2017" isimli raporda; ABD, Meksika, Yeni Zelanda ve Macaristan'da obezite oranın yüksek olduğu Kore ve Japonya'da düşük olduğu belirtilmekle birlikte 2030 yılı için yapılan projeksiyonlarda Kore'de obezite oranının hızlı bir şekilde artacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2017:1). Dolayısıyla bireylerin aşırı kilo alımı olarak ifade edilebilen obezite tüm ülkeler için ciddi bir risk faktörüdür.

3. Obezitenin Önlenmesine Yönelik Kamusal Çözümler: Obezite Vergisi

Obezite görülme sıklığının artması ve devlet bütçesine yüklediği maliyetler düşünüldüğünde günümüzde kamusal araçlar ile obezite ve neden olduğu sağlık sorunlarının önlenmesine çalışılmaktadır. Devletlerin obezite oranını azaltmak için müdahale etmlerinin temel gerekçesini obez bireylerin toplumun geri kalanında başka bir ifade sağlıklı bireylere yüklediği negatif dışsallıklardır (Yolal Eroğlu, 2018:112). Bu sorunun çözülebilmesi için; devletin kullanabileceği araçların başında toplumun bilinçlendirilmesi için verilecek eğitimler gelmektedir. Verilecek eğitimler neticesinde halkın sağlıklı gıdaları daha fazla tüketecekleri ve daha hareketli bir yaşam tarzı benimseyecekleri kabul edilmektedir. Bir diğer araç ise sübvansiyonlardır. Bu yöntemde sağlıklı yiyecek üreten firmalara sübvansiyon verilecektir. (Gergerlioğlu, 2016:151).

Piyasa başarısızlığı olarak kabul edilen obezitenin önlenmesi için piyasaya müdahale edilmesidir. Devlet bu piyasa başarısızlığını gidermek için ekonomiye iki şekilde müdahale edebilmektedir. Araçlardan bir tanesi obeziteye neden olan ürünlerin tüketiminin tamamen yasaklanması şeklindedir. Bu yöntem paternalistik bir tavır olduğundan günümüz serbest piyasa sistemi uygulayan ülkelerde tercih edilen bir yöntem olmamakla birlikte uygulama örnekleri de bulunmaktadır. Okul kantinlerinde şekerli ve asitli içeceklerin satışının yasaklanması bu uygulamalara örnek olarak verilebilmektedir (Gergerlioğlu, 2016:151). İkinci bir yöntem olarak da obeziteye neden olan gıda ürünlerin maliyetinin ek vergiler yolu ile yükseltilmesi bu yolla bireyleri bu maddelere ilişkin taleplerinin azaltılmasıdır (Eroğlu & Koyuncu, 2018:182).

Aşırı tüketiminin vücutta normalin üzerinde yağ birikimine neden olan ürünlerin, sağlıklı gıdalara oranla ek vergiye tabi olması önerisi Pigovian vergi anlayışına dayanmaktadır. Genel oraka obezite vergisi olarak adlandırdığımız fakat uygulamada farklı isimlerle de karşımız çıkabilen bu vergiler, belirli bir ürünün tüketimini vergilendirmeyi hedefleyebileceği gibi (örn: şeker, şekerli

içecekler) aynı zamanda ürünün şeker oranına, doymuş yağ oranını dikkate alınarak da uygulanabilir (Jensen & Smed, 2018:101).

Obeziteyi önlemek için ek vergi getirilmesi durumunda bireylerin tüketim kalıplarını nasıl etkileyeceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada obeziteye neden olan gıda ürünlerine yönelik talebin elastik veya inelastik oluşu, ikame malların fiyatlarının vergiden etkilenip etkilenmediğinin, düşük gelir seviyesindeki bireylerin tüketim kalıplarının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu vergiye getiren eleştirilerin en büyüğü bu vergiye konu olan ürünlerin düşük gelir grupları tarafından daha fazla tüketildiği dolayısıyla bu verginin yükünün düşük gelir grupları üzerinden kalacağından adaletsizliğe neden olacağı yönündedir (Gergerlioğlu, 2016:153). Yapılan amprik çalışmaların sonuçları farklılık arz etmektedir. Chouinard-Davis (2007) yılında yaptıkları çalışmalarında; ABD'de süt ürünlerinin içerdikleri yağ oranına göre vergilendirilmesinin tüketim üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre bu ürünlere olan talebin inelastik olduğu bu yüzden verginin tüketim üzerindeki etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Allais ve Bertail vd.(2010) Fransa'da yaptıkları çalışmalarında; obezitenin önlenmesi için konulacak ek verginin yükü bütçelerinin büyük kısmını obeziteye yol açan sağlıksız ve ucuz gıdalara ayıran düşük gelirli kişilerin üzerinde kalacağını tespit etmişlerdir (Yolal Eroğlu, 2018:117).

Obezite vergisi 1925 yılında Lulu Hunt Peters tarafından önerilmiştir. Bu verginin uygulaması ise 2011 yılında Danimarka'da uygulanmıştır. Sonrasında Fransa Macaristan, Meksika gibi birçok ülkede bu vergi uygulanmıştır. Tablo 1'de isimleri farklı olsa da (Şeker Vergisi, Yağ Vergisi vb.) bu vergiyi uygulayan ülkeler ve uygulama sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1: Obezite Vergisi Uygulayan Ülkeler ve Uygulama Sonuçları

Ülke	Yıl	Verginin Konusu	Uygulama Sonucu
Danimarka	2011	İçerisinde %2,3'ten fazla doymuş yağ bulunduran gıdalar	Verginin uygulama süresi 15 ay ile sınırlı kalmıştır. Verginin uygulamaya girmesinden sonra Danimarka halkının bu ürünleri daha ucuza tüketebilmek için sınır ülkelere (Almanya, İsveç) alışveriş gezilerine çıktığı görülmüştür. Ülkede verginin uygulamaya girmesinden önce vergi konulan ürünlerin satış miktarının ciddi bir şekilde artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu da halkın vergi öncesinde stok yaptığı izlenimini uyandırmaktadır.
Macaristan	2011	Temel gıda ürünleri hariç olmak üzere aşırı miktarda tuz, kafein, tatlı içeren ürünler	Ülkede vergi sonrasında bireylerin vergi dolayısıyla fiyatları artan ürünleri daha az tükettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca firmalarda üretim sürecinde kullandıkları sağlıksız sayılan ürünleri azaltmışlardır. Ayrıca Halk Sağlığı Vergisi olarak adlandırılan bu vergi neticesinde sağlanan gelir neticesinde 95.000 sağlık çalışanının ücretlerinde iyileştirme yapılmıştır.

Fransa	2011	"0" kalorili içecekler hariç, yapay tatlandırıcılı olanlar da dahil olmak üzere şekerli alkolsüz içecekler	Söz konusu ürünlerin perakende satış fiyatlarında artış söz konusu olmuştur.
Meksika	2014	Şekerli içecekler,	Vergi sonrası ilk 3 ay şekerli içecek satışlarında %10'luk bir azalış meydana gelmiştir. Süt ve su gibi sağlıklı içeceklerin tüketiminde ise %7'lik bir artış gerçekleşmiştir
ABD	2014.	Şekerli içecekler	Verginin konulmasıyla birlikte tüketimde başlangıçta bir azalma görülmekle birlikte tüketicilerin vergi sonrasında sınır ötesi alışveriş yaptıkları ve bu sayede tüketimlerini eski seviyede tuttukları tespit edilmiştir
Hindistan	2016	Yağ Vergisi (Hamburger, Pizza, Çörek, tako)	Kerela bölgesinde uygulanan bu vergide burger, pizza, çörek, tako gibi yağ oranı yüksek ürünlere %14.5 oranında "Yağ Vergisi" uygulamıştır. Bu vergiden 10 milyon Rupi gelir elde edilmesi beklenmektedir.
İngiltere	2018	Şeker Vergisi	100 ml'nde 5gr ve üzerinde şeker olab tüm içecekler bu vergini kapsamına alınmıştır. Coca-Cola.Irn Bru, Red-Bull gibi içecekler bu vergini kapsamına alınmıştır. Vergi uygulamasının ardından Coca-Cola İngiltere'de satışa sunulacak şeker oranı az üç farklı içecek geliştirmiştir.

Kaynak: (Gergerlioğlu, 2016:154-158); (Yolal Eroğlu, 2018:118-120); (Ayas & Saruç, 2017:71-75), The Telegraph, "Coca-Cola Launches Three New Drinks Ahead of UK sugar tax<https://www.telegraph.co.uk/business/2018/01/29/coca-cola-launches-three-new-drinks-ahead-uk-sugar-tax/>, (Erişim Tarihi:09.10.2018)

4. Türk Vergi Sisteminde Obezitenin Önlenmesine Yönelik Vergisel Önlemler

Ülkemizde son yıllarda obez bireylerin sayısı giderek artış göstermektedir. Ülkemizde özellikle kadınlar arasında ve alt gelir grubunda bu oranların daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çukur & Arıtı Erdem, 2017:126). TÜİK'in 31 Mayıs 2017 tarihînde yayımladığı basın bülteninde paylaştığı verilere göre ülkemizde 15 yaş ve üstü obez bireyler oranı 2014 yılında %19,9 iken, 2016 yılında %19,6 olmuştur. Cinsiyet ayrımında bakıldığında; 2016 yılında kadınların %23,9'unun obez, erkeklerde se bu oranın, %15,2 olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere tüm kamu kurumları sorunun çözümü için önlemler almaktadırlar. Ülkemizde alınan önlemlerin genellikle toplumun bilinçlendirilmesi konusunda odaklandığı görülmektedir. Ülkemizde obezitenin önlenmesine ilişkin yurtdışı örneklerde olduğu gibi direk bir vergi uygulaması söz konusu olmaması bu görüşü doğrular niteliktedir. Bununla

birlikte Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı 2014-2017' de de belirtildiği üzere aşırı kiloya neden olan sağlıksız gıdaların daha fazla vergilendirilmesi, sağlıklı ürünler de sübvansiyon vererek üretimin arttırılması hedeflenmektedir.

Ülkemizde obezite sorunun önlenmesi için kullanılan vergilerin başında Özel Tüketim Vergisi gelmektedir. Bununla birlikte Katma Değer Vergisi Kanunumuzda da şekerli içeceklerin daha yüksek oranda vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır.

a. Özel Tüketim Vergisi: Ülkemizde Özel Tüketim Vergisi 1 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu vergiyi yurt dışı örneklerinde olduğu gibi doğrudan bir Obezite Vergisi olarak düşünmek mümkün olmamakla birlikte bu verginin tüketicilerin harcama tercihlerini etkileme özelliği olduğu başka bir ifade ile sosyal zararı yüksek olan mallarım tüketimini kısma etkisinden dolayı ülkemizde obezite ile mücadele de vergisel bir araç olarak kullanılmaktadır (Saraçoğlu, 2018:412). Sağlıksız ürünlerin tüketiminin azaltılması bakımından ÖTV Kanunun III sayılı litesinin A Cetveli'nde yer alan meyve suları, sular (mineral sular ve gazlı sular dahil) ve alkolsüz diğer içecekler, sade, meyveli ve kolalı gazozlar, alkolsüz biralar ve alkollü içeceklerin vergilendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Tablo 3'de 03.01.2018 tarihi itibariyle şeker oranı yüksek içecekleri için yürüklükte olan ÖTV oranı/maktu vergi tutarı gösterilmektedir.

Tablo 2: 03.01.2018 tarihi İtibarı ile III Sayılı Liste A Cetvelinde Yer Alan Şeker Oranı Yüksek Ürünler*

Mal İsmi	Vergi Oranı	Asgari Maktu Vergi TL
Meyve suları (üzüm şırası dahil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın (Yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslime konu edilenler) (Sebze suları ve Türk Gıda Kodeksine göre % 100 meyve suyu sayılanlar hariç)	%10	-
Sade Gazozlar	%10	-
Meyveli Gazozlar	%10	-
Kolalı Gazozlar	%25	-
Malttan Üretilen Bira	%63	1,3498

*Şeker oranı yüksek alkollü ürünlere ilişkin ÖTV Vergi Oranları/Maktu Tutarlar tabloda yer almamaktadır.

Kaynak: GİB, III Sayılı Liste A Cetveli, << http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/03_01_2018_III_sayili_liste.htm>>, (Erişim Tarihi: 04.10.2018)

b. Katma Değer Vergisi: 25.10.1984 tarihinde kabul edilen Katma Değer Vergisi Kanunu uyarınca uygulanan KDV; genel bir harcama vergisi olup tüm mal ve hizmetleri kapsamakta, üreticiden tüketiciye kadar ki tüm aşamalarda uygulanmaktadır (Saraçoğlu, 2018:412). KDV vergisinin oranı üç farklı listede belirtilen mal ve hizmetler için değişiklik göstermektedir. Oran farklılaşması yoluyla mal ve hizmetlere olan talebin kısılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda sağlığa yararlı olan gıda ürünlerin I sayılı listede yer aldığı görülmektedir. Kuru üzüm, kuru incir, bulgur, ceviz, fındık gibi ürünler uygulan KDV vergisi oranı %1'dir. Buna karşılık şeker ve şeker mamülleri ise II Sayılı listede yer almakta olup vergi oranı %8'dir.

Bu kapsamda Katma Değer Vergisi uygulamasında değişiklik yapılarak %8'lik vergii oranında yer alan ve aşırı kilo alımına neden olan margarin, şeker ve şekerli mamüller vb. gıdaların %18 oranında vergiye tabi olması ülkemizde obezitenin önlenmesinde obezite vergisi uygulanıncaya kadar bir ara çözüm yöntemi olabilir (Akar, 2015:43).

5. Sonuç

Beden kitle endeksinin artması olarak tanımlayabileceğimiz obezite ve obezitenin kaynaklı rahatsızlıklar oluşturduğu bireysel, toplumsal ve ekonomik sonuçlar nedeniyle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ortak sağlık sorunu haline gelmiştir. Ülkeler bu sağlık sorunun giderilebilmesi için çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Bu kapsamda bireylerin bilinçlendirilmesi başta olmak üzere, direk kısıtlayıcı önlemlerin alınması, sağlıklı gıda ürünleri üreten firmalara sübvansiyon verilmesi gibi yöntemler tercih edilmektedir. Uygulanan bir diğer müdahale yöntemi ise sağlıksız gıda ürünlerine (şeker ve yağ oranı yüksek) ek maliyetler yükleyerek satış fiyatlarını arttırmak ve bu sayede tüketicilerin taleplerini azaltmaktır. Pigoviyen vergi olarak kabul edilen Obezite Vergisi bu kapsama giderek yaygınlaşan bir uygulama alanı bulmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar ülke uygulamaları ile birlikte değerlendirildiğinde genel olarak bu verginin bireyler ve şirketler üzerinde etkili olduğunu başka bir ifade ile tüketim ve yatırım kararlarını etkilediğini göstermektedir.

Daha sağlıklı bireylerin yetişmesini ve bu sayede dolaylı olarak yapılan sağlık harcamalarının azaltılmasını hedefleyen Obezite Vergisi ülkemizde henüz uygulama alanı bulmamıştır. Kamu sağlık politikalarında aşırı kilo alımına neden olan ürünler üzerinden ek vergi alınması gerekliliği vurgulanmakla birlikte henüz yasal bir düzenleme yapılmamıştır. Bu kapsamda ülkemizde yağ ve şeker oranı yüksek gıda ürünleri üzerinden KDV ve ÖTV' si alınmaktadır. Bu vergilerde, oran farklılaşması yoluyla sağlıklı ve sağlıksız gıda ürünleri arasında maliyet farkı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu vergiler mali anestezi özelliği gösterdiğinden ülkemizde sağlıksız gıda ürünlerine ek vergi getirilmesi olarak algılanmamakta genellikle zam olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada bireyler ya tüketimlerini kısmamakta ya da ikame ürünleri

tercih ederek tüketim alışkanlıklarını devam ettirmektedir. Ülkemizde çocuklarda ve kadınlarda obezite görülme oranının arttığı düşünüldüğünde bu kitlenin tüketim alışkanlıklarını dikkate alan tabanı geniş bir Obezite Vergisinin, eğitim programları ile birlikte uygulanmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte böyle bir vergi uygulamasının getireceği ek maliyetlerin ülkemizde yaratabileceği en büyük dezavantaj istihdamın daralması olabileceğinden bu vergiyi tasarlarken sağlıklı gıda ürünlerinde vergi indirimine gidilmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

Aguılar, A., Gutıerrez, E., & Seıra, E. (2016). *Taxing to Reduce Obesity*. http://www.enriqueseira.com/uploads/3/1/5/9/31599787/taxing_obesity_submited_aer.pdf (Erişim Tarihi: 04.10.2018)

Akar, S. (2015). Obezite ile Mücadelede Vergilendirme: Türkiye'de Mümkün mü? *Journal of Life Economics, 2*(4), 29-46.

Ayas, I., & Saruç, N. (2017). Obezite Vergisi ve Ülke Uygulamaları. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(2), 69-82.

Çukur, A., & Arıtı Erdem, İ. (2017). Obezite Vergilerinin Obezite İle Mücadelede Yeri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi, 106*, 121-146.

Eroğlu, O., & Koyuncu, C. (2018). Obezite Vergisi ve Türk Vergi Sistemında Obeziteye Yönelik Uygulamalar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11*(2), 178-194.

Gergerlioğlu, U. (2016). Bazı OECD Ülkeleri Bağlamında Obezite Vergilerinin Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(2), 149-166.

GİB, III Sayılı Liste A Cetveli, << http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/03_01_2018_III_sayili_liste.htm>>, (Erişim Tarihi: 04.10.2018)

Jensen, J., & Smed, S. (2018). State-of-the-art for Food Taxes to Promote Public Health. *Procedings of Nutrition Society*(77), 100-105.

Nishida , C., Barghi, E., Branca, F., & De Onis, M. (2017). Global Trends ın Owerveight and Obesity. I. Ramieu, L. Dossus, & W. Willet içinde, *Energy Balance and Obesity* (s. 1-9). Switzerland: IARC Working Group Reports.

OECD. (2017). *Obesity Update 2017*. 10 09, 2018 tarihinde https://www.oecd.org/els/health-systems/Obesity-Update-2017.pdf adresinden alındı

Yolal Eroğlu, M. (2018). Pigovian (Pigocu) Vergilemenin Bir Örneği Olarak Obezite Vergisi ve Çeşitli Ülke Uygulamaları Açısından Değerlendirilmesi. *Vergi Sorunları*(360), 110-123.

Saraçoğlu, F. (2018). *Türk Vergi Sistemi* (6.Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi.

The Telegraph, “Coca-Cola Launches Three New Drinks Ahead of UK sugar tax<https://www.telegraph.co.uk/business/2018/01/29/coca-cola-launches-three-new-drinks-ahead-uk-sugar-tax/>, (Erişim Tarihi:09.10.2018)

WHO. (2014). *European Food and Nutrition Action Plan 2015-2020.*

BAB'ÜL-MENDEP BOĞAZININ ENERJİ POLİTİK ÖNEMİ ve TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL

İstanbul Teknik Üniversitesi

Öz

Fosil yakıtlardan belki de en önemlisi olan petrolün dünyada özelikle Orta Doğu bölgesinde yer alıyor olması ve dünya rezervinin üçte ikisinin bu bölgede bulunuyor olması dünya enerji politiğinin çoğu kez bu bölge üzerinden geliştirilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada, Hürmüz boğazından sonra önemli geçiş boğaz bölgelerinden biri olan Bab'ül-Mendep Boğazının durumu ele alınmaktadır. Hürmüz Boğazı'ndan çıkan petrolün Avrupa'ya ve Türkiye'ye deniz yolundan gelişi önemli ölçüde Bab'ül-Mendep Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden geldiği belirtilerek enerji politik açıdan öne çıkan hususlar betimlenmektedir. Bu bağlamda, Kızıldeniz ülkelerinde yaşanan siyasi olaylarla birlikte söz konusu Boğaz bölgesi civarındaki korsanlık olaylarının etkileri üzerinde durulmaktadır. Dünyanın stratejik bölgelerinden biri olan Bab'ül-Mendep boğazı konusunun Türkiye için taşıdığı anlam ve bu konuda Türkiye'nin yaptığı hamleler enerji politik açıdan ele alınmakta ve de gelecek projeksiyonu çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bab'ül-Mendep Boğazı, Enerji Politikaları, Enerji Yolları, Petrol Taşımacılığı.

IMPORTANCE of BAB AL-MANDEB STRAITH and EVALUATION FOR THE POINT of TURKEY

Abstract

World energy policy has been developed by Middle East that having 2/3 resources of the world oil which has the most importance in fossile fuels. In this study, it is taken up on straith of Bab al Mandeb that is one of the important strait after the strait of Hormoz. Energy politic points determined for Bab al Mandeb straith which has coming oil from Hormoz to Europe and also Turkey through Red Sea and Suez Channel. Therefore effects of some politics events of vicinity of the Red Sea and piracy occurrences surroundings of the Bab al Mandeb strait. Consequently,

its importance for Turkey was informed due to having strategic position, and some political attacks deal with future projection.

Key Words: Bab'ül-Mendep, Energy Policy, Energy Pipelines, Oil Transportation.

Giriş

Enerjinin; güvenli, zamanında, yeterli miktarda, kesintisiz olarak, sürdürülebilirlikle ve emre amade olarak temini enerji politikaları açısından önemli olmaktadır. Bu bağlamda, elektrik santralları için düşünülebilecek emre amade kaynaklar fosil yakıtlar ve nükleer yakıtlar olmaktadır. Nükleer teknoloji her ülkede olmadığından günümüzde fosil yakıtlar yadsınamaz bir şekilde öne çıkmaktadır. Fosil yakıtlardan biri olan ve belki de en önemlisi olan petrol dünyada özelikle Orta Doğu bölgesinde yer almaktadır. Buna karşın petrol tüketim bölgeleri esas itibariyle gelişmiş bölgelerde olup, Orta Doğu bölgesinden hayli uzak mesafelerde yer alabilmektedirler. Şekil 1'de dünyada petrol rezervlerinin ve tüketimlerinin bölgesel dağılımı görülmektedir.

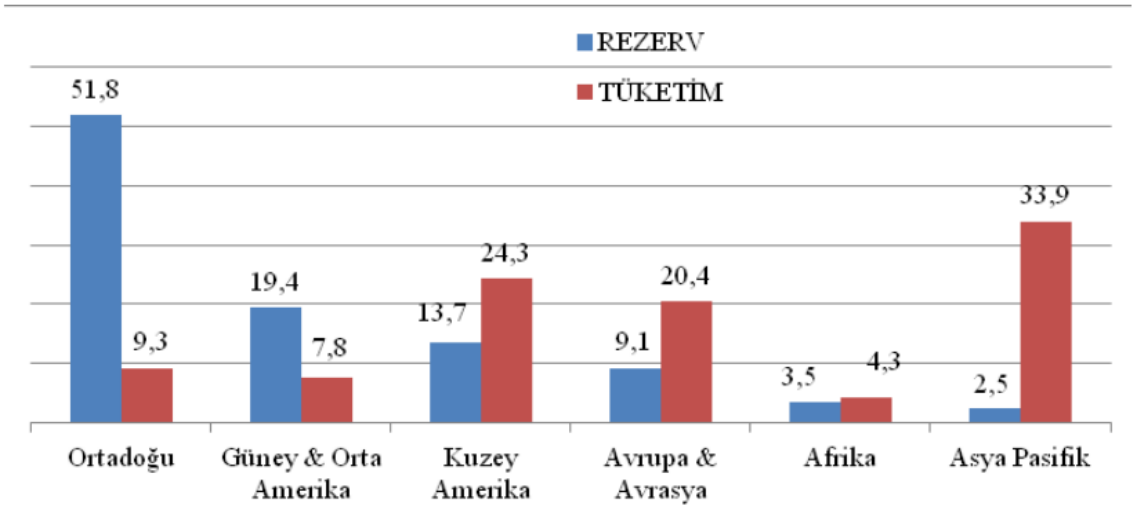

Şekil 1 Dünyada Petrol Rezervlerinin ve Tüketimlerinin Bölgesel Dağılımı (%)

(BP 2015, Yımaz 2016)

Öte yandan önemli bir diğer fosil yakıt olan doğal gaz rezervlerinde de en büyük rezerv Orta Doğu'da bulunmaktadır. Buna karşın petrolde olduğu gibi en büyük tüketim bölgeleri farklılık göstermektedir. Şekil 2'de de dünyada doğal gaz rezervlerinin ve tüketimlerinin bölgesel dağılımı görülmektedir.

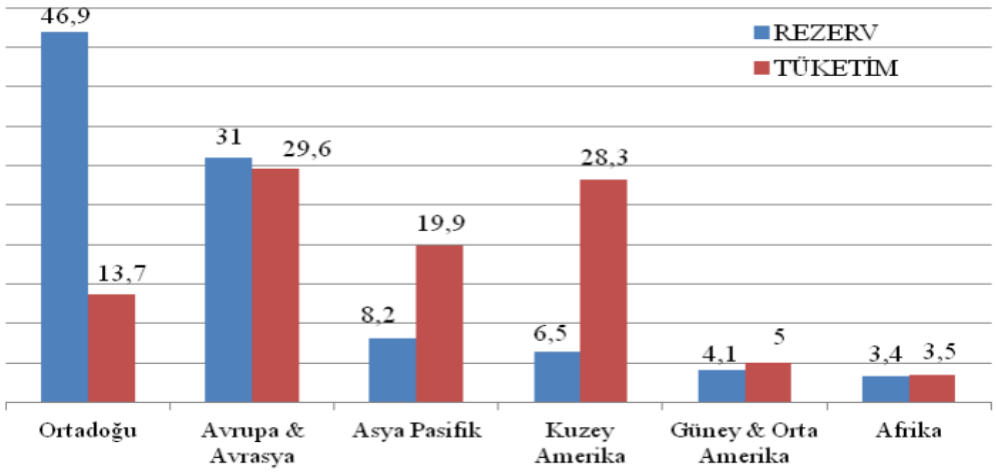

Şekil 2 Dünyada Doğal Gaz Rezervlerinin ve Tüketimlerinin Bölgesel Dağılımı (%)

(BP 2015, Yımaz 2016)

Ayrıca, Orta Doğu petrolleri ekonomik olarak da tercih edilecek fiyatla arz edilmektedir. Bu durum, Şekil 3'de gözlenmektedir.

Şekil 3 Sıvı Yakıt Rezervlerinin 2035 Yılına Kadar Olan Süreçteki Arz Maliyetleri

(Yılmaz 2016, WEO,2014)

İki önemli fosil yakıtın rezervlerinin çok önemli bir bölümünün Orta Doğu Bölgesinde olması ve arz maliyetlerinin de uygun olması, bu bölgedeki rezervlerin dünyanın diğer bölgelerine taşınmasını gündeme getirmektedir. Orta Doğu'da da en önemli rezerv bölgesi ise Basra Körfezi bölgesi olmaktadır.

Bab'ül-Mendep Boğazı ve Enerji Politik Önemi

Dünyanın petrol ve doğal gaz açısından önemli tüketim bölgelerinden biri Avrupa olmaktadır (Şekil 1 ve Şekil 2). Özellikle petrol açısından Avrupa fakir olarak nitelenebilecek bir kıtadır. Petrol halen en çok deniz tankerleriyle taşınmaktadır. Her ne kadar petrol boru hatları hayata geçiriliyor olsa da deniz taşımacılığı başatlığını sürdüre gitmektedir.

Petrolün Orta Doğu'dan Avrupa'ya taşınmasında, Basra Körfezi'nden Hürmüz Boğazı ile çıkan tankerlerin en kısa yol olarak Bab'ül Mendep Boğazı'ndan geçerek Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz'e çıkması ve Avrupa limanlarına ulaşması gerekmektedir. Türkiye'ye de bu yolla petrolün ulaşımı söz konusudur. Burada, Hürmüz Boğazı'ndan sonra önemli bir doğal geçiş noktası Bab'ül Mendep Boğazı olmaktadır. Bu bakımdan, Bab'ül Mendep Boğazı üzerinde durulması gereken stratejik bir bölgedir. Şekil 4'te Bab'ül Mendep Boğazı görülmektedir.

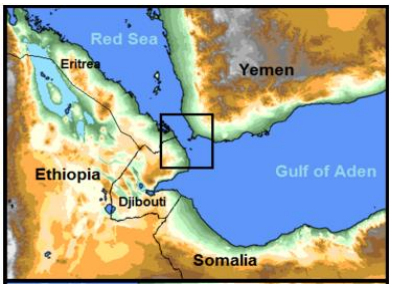

Şekil 4 Bab'ül Mendep Boğazı (Url-1 2018)

Denizcilere güçlü akıntılardan dolayı yaşattığı zorluklardan ötürü Arapça'daki anlamı ile "inleme- feryat kapısı ve/veya Hüzün Kapısı" anlamına gelen Bab'ül Mendep Boğazı, Basra Körfezini olduğu kadar Hint Okyanusu ve Güneydoğu Asya'yı, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlayan dünyanın en önemli deniz ticaret geçiş yollarından biridir.

Bab'ül Mendeb Boğazı üzerinde Perim Adası bulunmakta olup, boğazı iki geçiş bölgesine ayırmaktadır (Şekil 5). Birinci geçiş bölgesi Yemen'in kontrolünde olan Perim Adası ile Yemen arasındaki 3 km genişliğindeki geçiş bölgesi olup "dar suyolu" olarak nitelenmektedir ve büyük gemilerin ve tankerlerin geçişi için tercih edilmemektedir. İkinci geçiş bölgesi ise Cibuti ile Perim Adası arası bölge olup 26 km genişliğinde çoğu geçiş için tercih edilen bölge olmaktadır.

Şekil 5 Bab'ül Mendep Boğazı Geçiş Yolları (Url-2 2018)

32 km uzunluğunda olan boğazın kuzeydoğusunda Yemen, güneybatısında da Cibuti yer almaktadır (Şekil 4). Somali ve Eritre de boğaz geçişine hakim bölgede yer almaktadır. Bab'ül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz aynı zamanda Afrika ile Arap Yarımadasını bir başka deyişle Afrika ile Asya'yı birbirinden ayıran bir özellik taşımaktadır. Antropolojik olarak da Homo Sapiens'in Afrika dışına çıkışının buradan olduğu düşünülmektedir.

Bab'ül Mendep Boğazı'ndan yılda 33 bin mertebesinde geminin geçiş yaptığı ticaret hacmi açısından ise yaklaşık 1,8 trilyon USD mertebesinde olduğu ifade edilmektedir. Yıllık petrol geçiş değerinin de 315 Milyar USD'ın üzerinde olduğu ve de dünya petrol ihracatının yaklaşık % 26'sının geçtiği ifade edilmektedir (Url-3 2018). Bu bağlamda Bab'ül Mendep Boğazı alternatifi olan Ümit Burnundan dolaşım deniz yoluna göre ticaret yolunu dörtte bir azaltmakta olan dünyanın en stratejik geçiş bölgelerinden biri durumundadır. Şekil 6'da dünya petrol taşımacılığında stratejik geçiş bölgeleri görülmektedir.

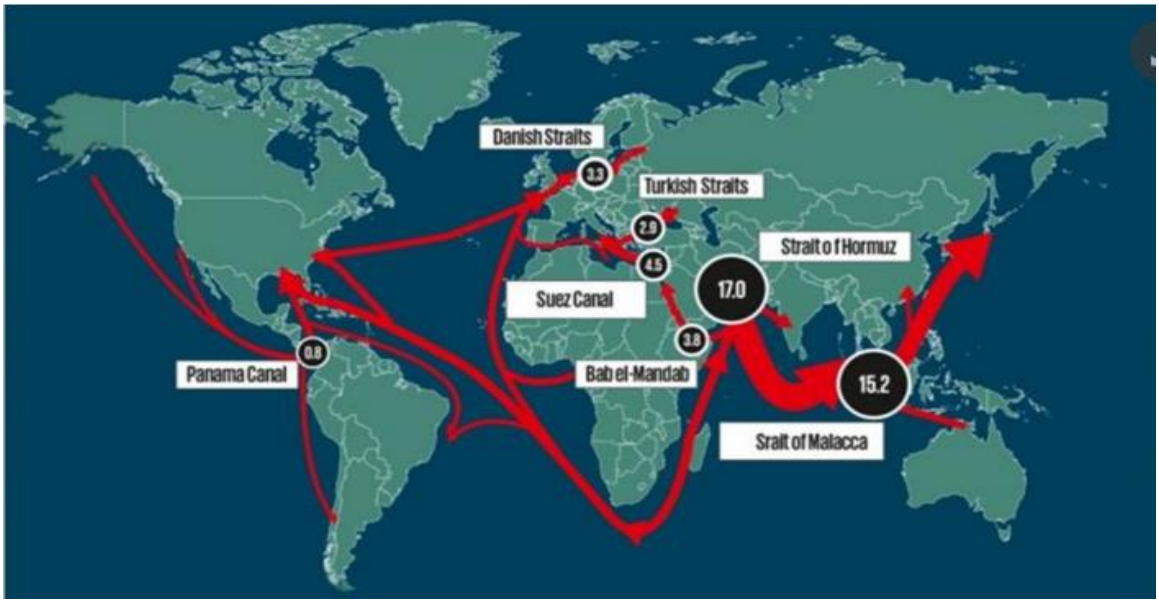

Şekil 6 Dünya Petrol Taşımacılığında Stratejik Geçiş Bölgeleri (Url-4 2018, ,Tuğrul1, 2018).

Tarih boyunca, Kızıldeniz'in kontrolü bağlamında önem taşıyan Bab'ül Mendep Boğazı 16. yy.dan 19. yy.a kadar Osmanlı etkinliğinde kalmış olup, bölge Süveyş kanalının açılmasıyla

stratejik önemini daha da arttırmıştır. Süveyş Kanalı'nın bulunduğu Mısır'daki gelişmeler ve değişimler Bab'ül Mendep Boğazı'nı da etkilemiştir. Burada, şu hususu da belirtmek gerekir ki; 20. yy.ın ikinci yarısından bu yana Bab'ül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz bölgesinde siyasi değişimler olmuştur. Bu bağlamda, Habeşistan Etopya ve Eritre olarak bölünmüş, Sudan ise Kuzey Sudan ve Güney Sudan olarak ikiye bölünmüştür. Halen değişimlerin yaşanabileceği de ifade edilmektedir.

Fazla olarak, Somali kaynaklı korsanlık aktiviteleri de bölgeyi negatif etkilemiş ve ticaret hacmini düşürmüştür. Ancak, Türkiye'nin de içinde yer aldığı BM'nin konuya müdahil olması söz konusu korsanlık aktivitelerini hayli azaltmıştır.

20. yüzyılın son döneminde katostrofik tankerlerin geliştirilmesi Süveyş Kanalı'ndan geçişin önemini tartışılır hale getirdiyse de 2. Süveyş Kanalı'nın 2015 yılında açılmasıyla artık katostrofik tankerlerin Süveyş'den geçişi kolaylaşmıştır. Dolayısıyla, Kızıldeniz ve Bab'ül Mendep Boğazı tekrardan kuvvetle öne çıkmış bulunmaktadır. Öz olarak, hayata geçirilen bu gelişmeler, Bab'ül Mendep Boğazı-Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı'na enerji yolu olarak stratejik önem kazandırmıştır.

Ayrıca, İsrail Akabe Körfezi'nde liman kenti olan Elat'a boru hatlarıyla Orta Doğu petrollerini taşımayı planlamaktadır. Fazla olarak 21. Yüzyılda Sudan'da bulunan petrolün boru hatlarının Kızıldeniz'e çıkış noktası olan Port Sudan da enerji politik açıdan giderek daha büyük önem taşıma trendi göstermektedir. Dolayısı ile önümüzdeki yıllarda Kızıldeniz'in ticari ve enerji-politik öneminin her zamankinden daha çok olmak üzere öne çıkacağı anlaşılmaktadır ki bu durum Bab'ül Mendep Boğazı'nı daha da stratejik hale getirecektir.

.

Türkiye için Bab'ül Mendep Boğazı

Tüm bu hususlar Bab'ül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz bölgesinde bölge ülkelerine ilaveten farklı ülkeler etkinliklerini arttırma yarışına girmiş bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında, Fransa, ABD, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya sayılabilir (Url-5 2018). Son olarak da Türkiye bu ülkeler arasına katılmıştır.

Bab'ül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz geçişi Doğu Akdeniz ticareti ve enerji politiğini yakından ilgilendirmektedir. Doğu Akdeniz ise Türkiye bekası için hayati önemdedir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'i hareketlendirecek her konu Türkiye için önem arz etmektedir.

Türkiye'nin, Somali'de üssü bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Afrika'daki en büyük elçiliği Somali'dedir. Son olarak Türkiye, 2018 yılında (Kuzey) Sudan'dan Sevakin adasını 99 yıllığına kullanma hakkı almış bulunmaktadır. Sevakin adası, önemli bir su yolu ve enerji yolu olan Kızıldeniz'in hemen ortasında yer almakta olup, geçmişte olduğu gibi günümüzde de stratejik bir öneme sahiptir (Tuğrul2, 2018).

Geçmişte Afrika'nın giriş kapısı olarak nitelenen Sevakin bölgesi ile birlikte Türkiye'nin Katar'daki üssü ve Somali üssü de göz önüne alındığında Şekil 7'deki etkinlik alanı tanımlanmış olmaktadır (Url 6 2018). Şekil 7'den hemen görüldüğü üzere, Türkiye söz konusu bölgelerdeki varlığı ile Bab'ül Mendep Boğazı'na önem verdiğini göstermektedir. Söz konusu üç üs ile aslında hem bölgeyi ve hem de Bab'ül Mendep Boğazı'nı odak alarak etkinlik kazanma çabasında olduğu söylenebilir.

Şekil 7 Türkiye'nin Bab'ül Mendep Boğazı'nı Kontrol Stratejisi (Url 6 2018).

Sonuç

Dünyanın enerji-politik ve ekonomik açıdan önde gelen geçiş bölgelerinden biri olan Bab'ül-Mendep boğazı stratejik önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye için de önemlidir ve bu konuda Türkiye üstüne düşen hamleleri yapmaktadır. Bir başka deyişle, enerji politik açıdan günümüz için olduğu kadar gelecek projeksiyonu açısından da önemli olacak pozisyonunu almaktadır. Türkiye Bab'ül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz'de gösterdiği varlıkla, yakın ve orta vadeli gelecekte daha da hareketlenecek olan bölge üzerinde ve hem de Doğu Akdeniz enerji-politiği ve ekonomisi kapsamında etkinliğini sürdürmeyi planlıyor olmaktadır. Bu bölge konusunda zaman içinde olabilecek gelişmeler bağlamında Türkiye'nin konuya ilgisinin stratejik anlamda devem ede gitmesi gerekmektedir.

Kaynakça

BP (2015), Statistical Review of World Energy

Tuğrul 1, A.B. (2018) Türk Boğazlarının Enerji Politik Önemi ve Alternatif Enerji Yolları İle Değerlendirilmesi, Taras Shevchenko 1st International Congress on Social Sciences, 11-13 Ağustos 2018, Bildiri Kitabı s: 293-302.

Tuğrul 2, A.B., (2018)" Sudan Enerji-Politiği ve Sevakin Adası", Euro Newsport, Mart-Nisan 2018, Sayı: 78,

Url-1 http://www.wikiwand.com/tr/Bab%27%C3%BCl_Mendep (E.T.2018)

Url-2 https://maps.google.com (2018)

Url-3 https://www.denizhaber.com.tr/kizildenizin-kapisi-bab-ul-mendep-bogazi-haber-8115.htm (E.T. 2018).

Url-4 https://www.aa.com.tr/en/energy/oil/maritime-routes-crucial-for-world-oiltrade/12746 (E.T. 2018)

Url-5 http://www.ensonhaber.com/kizildenizin-haritasi-yeniden-ciziliyor.html , (E.T. 2018).

Url-6, http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/531202.aspx (E.T. 2018)

WEO, (2014), World Energy Organization (WEO) Energy Data

Yılmaz,H.İ., (2016), Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri Tesam Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy Ocak - January 2016. 3 (1). 99 - 128

KANDIRA İLÇESİ MARKA VARLIKLARININ TÜKETİCİ ALGISINDA OLUŞAN DEĞERİ

Öğr. Gör .Dr. Barış AKSU

Kocaeli Üniversitesi

Öz

Bir yeri diğer yerlerden farklı kılan ve onun marka bir yer olarak algılanmasını sağlayan unsurlar, somut ve somut olmayan varlıklardan oluşmaktadır. Bu temelden hareketle, çalışmada, tarihsel, kültürel ve doğal güzellikleri ile değer yaratan Kocaeli'nin Kandıra ilçesinin maddi ve maddi olmayan kültürel unsurları marka varlıkları şeklinde belirlenerek, bu varlıkların tüketiciler açısından değerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kandıra ilçesinin somut ve somut olmayan marka varlıklarının bilinirliğini ortaya çıkarmak ve bu marka varlıklarının tüketiciler açısından mevcut gücünü ve konumunu belirlemektir.

Araştırma tanımlayıcı nitelikte tasarlanmıştır. Araştırmada Kocaeli'nin Kandıra ilçesinin marka varlıklarının bilinirliği marka değerlendirme ölçeği (Brand Asset Valuator) ile hesaplanarak bu varlıkların algılanan marka değeri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici temelli marka değeri, Kandıra, marka varlıkları.

VALUE of CONSUMER PERCEPTIONS of KANDIRA DISTRICT BRAND ASSETS

Abstract

The elements that make a place different from other places and make it perceived as a brand place consist of concrete and tangible assets. It is aimed to measure the value of these assets in terms of consumers by identifying the material and non-material cultural elements of the Kandıra district of Kocaeli, which creates value with its motive, historical, cultural and natural beauties. For this purpose, to reveal the awareness of the concrete and non-tangible brand assets of the Kandıra district and to determine the current power and position of the consumers of these brand assets in terms of consumers.

Research is designed to be descriptive. In the research, it was tried to find out the perceived brand value of these assets by calculating the brand assets of the Kandıra district of Kocaeli with the brand assessment value (Brand Asset Valuator).

Key Words: Customer-based brand equity, Kandıra, brand assets.

Giriş

Rekabetin ve değişimin çok hızlı geliştiği son yıllarda işletmelerde olduğu gibi, kentler de bulundukları ülkeler için önemli bir ekonomik faaliyet alanı haline gelmiştir. Bu da doğal olarak kentler arasında rekabeti artırmaktadır. Kendisini iyi tanıtabilen ve ismini pozitif bir şekilde duyurabilen kentlerin geleceklerinin daha iyi olacağı düşünülmektedir. Hem kentler hem de farklı bölgelerin tanıtımı için yapılan faaliyetlerin amaçlarına ulaşması, öncelikle o bölgenin, ardından ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına yardımcı olacaktır.

İşletmelerin piyasa değerini oluşturan önemli bir varlık olduğu görülen marka değeri kavramı, genel olarak rekabet gücü sağlayacak şekilde markanın pazardaki gücünü yansıtmaktadır (Kavas, 2004). Kavramsal olarak Aaker (1996b) marka değerini o markanın adı ve simgesiyle bağlantılı ve bir firmaya veya firmanın tüketicilerine ürün ve hizmet yoluyla sağlanan değeri artıran ya da azaltan aktifler ve pasifler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Bir kentin diğerlerinden farklılaşmasını ve onun marka şehir olarak algılanmasını sağlayan faktörler somut ve soyut öğelerden oluşur. Bunların içerisinde tarihsel, kültürel, mimari ve doğal yapı gibi unsurlar yer alır. Bu araştırmada Kocaeli ilinin Kandıra ilçesine dair sözkonusu somut ve soyut varlıklar marka varlıkları olarak belirlenerek, bunların tüketiciler bakımından değerinin ölçülmesi hedeflenmiştir.

Kocaeli ilinin Kandıra ilçesi, Marmara Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Doğusunda Adapazarı, batısında Ağva, Güneyinde İzmit ile çevrilidir. Kuzeyinde Karadeniz yer alır. 933 km^2 alana sahip Kandıra'daki tarım arazisi Kocaeli'nin %55'ini oluşturmaktadır. Kandıra nüfusu 2017 yılına göre 50.413 olarak tespit edilmiştir. Tarihi Helenistik döneme (MÖ.323-MÖ.146) kadar giden Kandıra'da günümüzdeki yerleşim kırsal ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Genellikle hayvancılık ve tarım ağırlıklı ekonomiye sahip ilçenin aynı zamanda Karadeniz'de denize girmeye elverişli sahilleri de mevcuttur. (www.kandira gov.tr)

Kandıra'nın değerleriyle ilgili böyle bir çalışmanın olmaması hem konuya hem de bölgenin markalaşması yönünde çalışacak yöneticiler, akademisyenler ve araştırmacılar için temel niteliğinde bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Marka Varlıkları ve Marka Şehir

Marka kavramı müşterilere bir ürün, hizmet ve yer için verilmiş özgün, farklı bir söz, vaat olarak tanımlanabilirken muhtemel müşterilerin zihninde yer edecek benzersiz bir fikir ya da konsept oluşturma işlevi biçiminde de tarif edilmektedir.(Özkul, 2017)

Marka varlıkları, işletmelerin edindikleri patent, ticari marka ve kanal ilişkileri gibi değerleri içermektedir (Aaker, 1991). Bu değerler, tüketicilerin, pazar ortamında bulunan seçeneklerden birini seçmeleri gerektiğinde oldukça yararlı olabilmekte, ayrıca mevcut tüketici sadakatini, rakiplerin faaliyetine karşı koruduklari ölçüde değerli olmaktadır (Yıldız ve Baştürk, 2013).

Bölgelerin markalanması ve pazarlanması kavramları uluslararası ilişkiler, halkla ilişkiler, kamu yönetimi, kamu diplomasisi, pazarlama, iletişim, coğrafya ve turizm gibi disiplinler tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır (Sevin, 2014). Marka olmak için bir bölgenin rakiplerinden farklılaşarak, karar verme aşamasındaki hedef kitlece kendilerinin tercih edilmesi sağlanmalıdır. Bunun için de hedef kitlenin algıladığı değerin mümkün olduğunca yüksek olması gerekmektedir. Bu nedenle bir kentin markalaşması için kültürel, ticari ve siyasi bakımdan kentin tüm kaynaklarının hedef kitlenin zihninde yüksek değere dönüştürülmesi için çaba gösterilmelidir.

Kent markalaşması, en basit tanımıyla geleneksel pazarlamada yer alan ürün veya hizmet pazarlamasının, kentlere uyarlanması olarak tarif edilmektedir (Kavaratzis ve Ashworth, 2006). Avcılar ve Kara'nın (2015) aktarmasına göre kent markası (city branding), "marka stratejisi ve tekniklerinden yararlanarak belirli bir kentin hedef kitlenin aklında sıradan bir bölge olarak kalması yerine, insanların yaşamlarını devam ettirmek, çalışmak, yatırım yapmak, eğitim almak ve ziyaret etmek isteyecekleri bir cazibe yaşam merkezlerine dönüştürülmesi için yürütülen tüm faaliyetler" olarak tanımlanmaktadır.

Şehir markalama açısından bakıldığında ise marka varlıkları, o kentin "tarihi, mimarisi, önemli binaları, sanatsal yapısı, müzeleri, doğal güzellikleri, vb." unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar da müşterinin (ziyaretçinin) marka sadakati davranışının tersine, turizm sektöründe tercih edilmeyi arttıran faktörler olarak görülmektedirler. Kentlerin markalaşması, o kente gelen turist sayısını ve bununla birlikte yatırımcı sayısını da etkileyerek ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamaktadır. Özellikle turizm sektörü açısından bakıldığında, turistlerin sürekli olarak bir kente gitmeleri, yani sadık tüketiciler haline gelmeleri çok kolay değildir. Fakat kent markaları oluşturulduğu takdirde tüketici sadakatinin sağlanması da mümkün olabilmektedir. (Yıldız ve Baştürk, 2013)

Bir şehrin marka olması, hedef kitlenin zihninde merak uyandırarak şehre karşı farkındalık oluşturulması, şehirde yaşamayı sağlayacak cazibe merkezi oluşturmayı, diğer şehirlerden farklılaşarak, şehirle ilgili olumlu çağrışımlar yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (Avcılar ve Kara, 2015). Şehrin farklılaşmasını sağlayan önemli bir unsur da kültür turizmidir. Pekin'in (2011) tanımlamasına göre kültür turizmi, doğal ve tarihsel kültür varlıklarının, kültürel etkinlikleri ve güncel sanat eserlerini, kültür sanayilerinin sonuçlarını, bazı sosyo-ekonomik olguları turistik bir ürün biçiminde gezginlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır.

Marka değerinin hesaplanmasında, işletmelerin değişik işlevlerine ve amaçlarına göre farklı yapılarda inceleme yapılmaktadır (Koçak ve Özer, 2004). Bu incelemelerde genellikle işletme (finansal) düzeyinde ve tüketici (pazarlama) düzeyinde olmak üzere iki boyut üzerinde durulmaktadır. İşletme temelli marka değeri, markaya yapılan yatırımlardan dolayı işletmeye gelecek dönemlerde kazandıracağı gelirler olarak tanımlarken markanın piyasadaki ederini vurgular (Srinivasan ve diğ., 2001; Taşkın ve Akat, 2010). Tüketici temelli marka değerinde

ise, pazarlama bakış açısıyla bakıldığında, markanın tüketici belleğindeki "algısal değeri" olarak ele alınmaktadır (Pappu ve diğ., 2005). Tüketicilerin kişisel olarak markaya dair verdikleri değerlerin objektif olarak belirlenip incelenmesi için bir hesaplama gerekmektedir (Yoo ve Donthu, 2001). Bu çalışmada sadece tüketici temelli marka değeri ölçümü üzerinde durulmuştur. Böylece ortaya çıkabilecek markanın tüketiciler için faydaları, kullanışlılığı ve anlamı ölçülmeye çalışılmaktadır.

Tüketici Temelli Marka Değeri

İşletmelerin uyguladıkları pazarlama stratejileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan algı ile tüketici temelli marka değeri oluşmaktadır. Marka değerini oluşturan dört farklı faktör vardır. Bunlar; marka sadakati, marka farkındalığı, algılanan kalite ve marka çağrışımları olarak literatürde yer almaktadır(Aaker, 1991; Aaker, 1996a, Avcılar, 2008).

Marka sadakati: Tekrar satın alma, tercih veya bağlılık olarak da açıklanabilen sadakat kavramı, tüketicilerin ürün seçenekleri arasında geniş bir araştırma yapmak için harcayacağı zamanı azaltır. Bağlılığı yüksek olan tüketicilerin satın alma kararları basitleşir ve zaman içerisinde alışkanlık haline gelebilir. Marka sadakati, pazarlama maliyetlerini azaltmasının yanında rakiplerin de tüketicileri çekmek için yüksek yatırımlar yapmaktan alıkoyan bir etkiye sahiptir. (Yıldız ve Baştürk, 2013; Taşkın ve Akat, 2010)

Marka farkındalığı: Tüketiciler tarafından tanınan bir marka tanınmayan bir markaya kıyasla daha çok tercih edilmektedir. Markanın, tüketicilerin tercih seti içerisine yeni girmesi durumunda markanın tercih edilmesi marka farkındalığına bağlı olmaktadır. Tüketiciler genel olarak, riske girmemek için tanıdık markaları satın almayı tercih ederler. Tanınmayan ve marka farkındalığı düşük markaların tüketiciler tarafından tercih edilme şansları çok düşüktür. (Gilbert, 2003; Avcılar, 2008)

Algılanan kalite: Algılanan kalite, bir markaya ait somut veya soyut, genel duyguları içermesinin yanında, ürünün kendisine özgü özelliklerini vurgulayan güvenilirlik, performans, dayanıklılık, vb. ölçütleri de kapsar. Marka sadakati ve satın alma kararı üzerinde doğrudan etkiye sahip olan ürün veya hizmetin algılanan kalitesi, aynı zamanda yüksek fiyatlandırmaya da temel oluşturur. Kar marjında oluşan pozitif görüntü sonucunda işletme marka yatırımlarını artırarak, marka değerini de yükseltilebilir.

Marka çağrışımları: Marka çağrışımları urun özelliklerini, tüketici yararlarını, Kullanımlarını, kullanıcıları, yasam biçimlerini, ürün gruplarını, rakipleri ve ülkeleri içererek bir marka ile ilgili bellekte yer alan her şey olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, marka çağrışımları tüketicilerin satın alma kararlarını almada yardımcı olacak bilgilerin işlenmesini, organize edilmesini ve özümsenmesini kolaylaştırmaktadır. (Yıldız ve Baştürk, 2013; Kwun ve Oh, 2007)

Marka Yaratma Süreci

Global reklam ajansı Young & Rubicam (Y&R) tarafından dünya çapında gerçekleştirilen bir araştırma olan Marka Varlığı Değer Ölçeği (Brand Asset Valuator – BAV), markanın parasal olmayan değerlerini ve üstünlüklerini belirlemektedir. Model yeni olduğu ve uygulama üzerinde çalıştığı için hakkında çok fazla akademik araştırma bulunmamakla birlikte Pieter ve Verbeeten (2006), BAV modeli ile yapılan ölçümlemenin finansal performansla ilişkisini ortaya çıkarmıştır (Pieter ve Verbeeten, 2006). Zaichkowsky ve diğ. (2010) ise BAV modelinin sadece tüketici pazarı markalarını ölçmediğini aynı zamanda endüstriyel pazarda da işe yaradığını tespit etmiştir.

BAV modeline göre marka yaratma süreci 4 temel ve 1 de ek boyuttan oluşmaktadır (Bruno ve diğ., 2010; Mizik ve Jacobson, 2009). Bunlar, "Marka Varlığı Değer Ölçeği"nin (MVDÖ) dayanakları olarak da tanımlanabilirler.

Farklılaşma (Differentiation): Bir markanın rakiplerinden ne denli ayrıştığını gösterir. Markanın canlılığı veya gücü ile ilgilidir.

Hedef Kitleye Uygunluk (Relevance): Markanın kişilere ne denli hitap edebildiğinin bir ölçütüdür. Markanın canlılığı veya gücü ile ilgilidir.

İtibar (Esteem): Markanın tüketiciler tarafından ne kadar üstün ve kaliteli görüldüğünü ortaya koyar. Markanın mevcut durumu (stature) ile ilgilidir.

Bilinirlik (Knowledge): Markanın temsil ettiği değerlerin insanlar tarafından ne derece bilindiğinin bir göstergesidir. Markanın mevcut durumu ilgilidir.

Enerji: Y&R'ın marka değerlendirme ölçeğine ilave edilen bir boyuttur. Markanın enerjisini dinamiklik ve yenilikçilik faktörleri ile ifade eden bir göstergedir.

Bir markanın *farklılaşma ve uygunluk* değerleri birleşerek o "markanın gücünü" (brand strenght) belirlemektedir. Markanın gücü, markanın büyüme potansiyelini ve gelecek performansını ortaya koyan bir ölçüt şeklinde ele alınmaktadır. *İtibar ve bilinirlik* ise "markanın mevcut durumu" (current stature) olarak açıklanabilmektedir. Bu da markanın pazardaki konumunu gösteren bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Oluşturulan bu ölçeğe göre elde edilen verilerin değerlendirilmesi aşamasında BAV modelinin marka yaratma sürecini oluşturan elemanlar arasındaki ilişkiler kontrol edilir (Bruno ve diğ., 2010). Buna göre;

Farklılık > Uygunluk ise; marka büyümeye elverişlidir, büyüme fırsatı vardır ve tüketicilere uygunluk yaratacak güce sahiptir. Marka dikkat ve ilgiyi yaratmıştır, bu durumda tüketicilere uygunluk sunarak onlara nüfuz edebilme sansı yakalayabilir. Bu durum genellikle yeni, değerli ve göze çarpan bir markayı yansıtmaktadır. Bu koşullar markanın işlevsellikten ziyade yaratıcılığa daha fazla sahip olduğunu belirtir

Uygunluk > *Farklılık* durumunda ise, markanın eşsizliği düşük ve parlak olmayan düzeydedir. Bu nedenle fiyat veya uygunluk, satın almada ve hizmetten yararlanmada baskın neden olmaktadır. Marka metalaşmayla karsı karsıyadır.

İtibar > *Bilinirlik* durumunda ise, marka varlıkları çok saygındır ama az bilinmektedir. Yani markanın sevilme düzeyi bilinme düzeyinden fazladır ve bu nedenle marka daha fazla keşfedilmeye eğilimlidir. Tüketiciler heveslidir ve daha fazla öğrenme isteği vardır.

Bilinirlik > *İtibar* ise, marka sevildiğinden daha fazla biliniyordur. Markaya oldukça fazla aşina olunmuştur ve tüketiciler daha iyi fırsatları aramaya meyillidir.

Yöntem

Kandıra ilçesi marka varlıklarının tüketici algısında oluşan değerinin araştırılması için yapılan bu çalışmada tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Verilerin toplanması için anketten faydalanılmıştır. Ankette yer alan ve bölgenin marka değerleri bilinirliği ile ilgili soruların oluşturulmasında Kandıra ile ilgili literatür incelenmiş ve ardından Delphi tekniği ile konusunda uzman kişilerle çalışılmıştır. Bunun sonucunda Kandıra ilçesi için marka varlığı olarak sayılabilecek soyut ve somut kültürel değerler olarak 55 madde üzerinde karar kılınmıştır. İki bölümden oluşan anket çalışmasının ilk kısmında elde edilen bu maddeler incelenmiş, ikinci kısımda ise marka varlığı değer ölçeği (BAV) çalıştırılmıştır.

BAV'da markanın gücü ve mevcut durumu ile ilgili 12 farklı marka modeli bulunmaktadır. Bunlar Young & Rubicam şirketinin yaptığı çalışmada şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Gerçekleştirilmemiş potansiyel (unrealized potential), (2) liderlik markası (leadership brand), (3) odaklanılmamış veya yeni (unfocused or new), (4) aşınmış marka (eroding brand), (5) dikkat çekici / prestijli (exotic/prestige), (6) sembolik marka (badge), (7) yüz karası marka (embarrasment), (8) meta (commodity), (9) özellikli (speciality), (10) eskinin markası (brand of past), (11) işlevsel (functional), (12) bilenler için marka (for those in-the-know).

Marka yaratma sürecinde yer alan her boyutu ölçmek için kullanılan hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur:

- *Farklılaşma için;* "Kandıra ilçesinin marka varlıkları örneği bulunamayacak kadar eşsizdir."
- *Uygunluk için;* "Kandıra ilçesinin marka varlıkları ihtiyaçlarımı karşılamaya uygundur."
- *İtibar için;* "Kandıra ilçesine dair marka varlıklarının kalitesi yüksektir."
- *Bilinirlik için;* "Kandıra ilçesinin marka varlıkları hakkında bilgim var."
- *Enerji için;* "Kandıra ilçesinin marka varlıkları giderek daha da iyi hale getirilmektedir."

Anketlerin uygulanmasından önce 72 kişi üzerinde pilot çalışma yapılmış ve anketin anlaşılırlığı test edilmiştir. Marka yaratma sürecinde yer alan "hedef kitleye uygunluk" ile ilgili yapıda "uygunluktan" marka varlıklarının ulaşılabilirlik düzeyinin de anlaşıldığı görülmüştür. Bu nedenle uygunluk boyutunun Türkiye'ye uyarlanması açısından ulaşılabilirlik ile ilgili bir soru eklenmiştir.

Pilot çalışmanın ardından kolayda örnekleme tekniği ile üç grup üzerinden veri toplanmıştır. Sözkonusu bu üç grup Kandıralı, Kocaelili ve il dışı olarak ayrışmışlardır. Kandıralı grubundaki kişiler Kandıra'nın yerlilerinden oluşmaktadır. Kocaelili grupta hem Kandıra'da yaşayan Kandıralı olmayan kişiler hem de Kocaeli içerisinde yaşayan diğer halk olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanında il dışı grubunda ise Kandıra'ya hiç gelmemiş, başka şehirlerde yaşayan kişiler anlatılmaktadır. Araştırmada il dışı grubuna daha fazla ağırlık verilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda 182'si Kandıralı, 177'si Kocaelili ve 680'i il dışından olmak üzere toplam 1039 kişiden veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin incelenmesinde SPSS paket programından yararlanılmış ve sonuçlar özet tablolar halinde sunulmuştur. Marka varlıklarının birbirleri arasındaki farklılaşmanın belirlenmesi ve uygun sıralamanın elde edilebilmesi için Friedman Testi'nden yararlanılmıştır. Testte %5 ($p<0,05$) anlam düzeyi kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmada yer alan 1039 kişinin demografik yapılarına dair bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir. Buna göre araştırmaya katılanların %61,9'u kadınlardan ve %38,1'i de erkeklerden oluşmaktadır. Bu kişilerin %65,4'ü il dışından katılım sağlamışlardır. Bunun yanı sıra katılımcıların büyük çoğunluğu (%79,9'u) 30 yaş ve altında yer almaktadır.

Tablo 1: Demografik değerler

		Cinsiyet				Toplam	
		Kadın		Erkek			
		n	%	n	%	n	%
Grup	Kandıralı	85	8,2	97	9,3	182	17,5
	Kocaelili	102	9,8	75	7,2	177	17,0
	İl dışından	456	43,9	224	21,6	680	65,4
Yaş	30 ve altı	548	52,7	282	27,1	830	79,9
	31 - 40	67	6,4	72	6,9	139	13,4
	41 ve üstü	28	2,7	42	4,0	70	6,7
TOPLAM		**643**	**61,9**	**396**	**38,1**	**1039**	**100,0**

Kandıra'ya ait belirlenen, 46'sı somut ve 9'u soyut değerlerden oluşan marka varlıkları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Kandıra'nın marka varlıkları

Somut Değerler					Soyut Değerler
Kişiler	**Mekan**	**Maddi Kültür**	**Tarihi Değerler**	**Yemek**	
• Turan Güneş • Mustafa Kandıralı • Amir Ateş • Kazım Dinç • Nihat Erim	• Kefken • Kerpe • Cebeci • Bağırganlı • Pembe Kayalar • Susuz Şelalesi • Kefken Adası • Seyrek • Kumcağız • Sarısu • Miço Koyu • Babalı • Namazgah	• Kandıra Bezi • Kandıra Taşı • Kandıra Hindisi • Kandıra Evleri • Yoğurt Festivali	• Akçakoca Anıt Mezarı • Seyrek Kaleleri • Orhan Camii • Ahlat Dede Türbesi • İpekyolu üzerindeki Anadolu'daki son ticaret kenti olması	• Kandıra Yoğurdu • Mancarlı Pide • Nazlı • Kandıra Lokumu • Keten Helva • Cevizli Ekmek • Bayram Bileği • Koca Görmez • Hamursuz • Cizleme • Dımbıldek • Dartı • Gara Börek • Malay, Malak • Bazlamaç • Kesme Çorbası • Üre • Evelik (Efelik)	• Manav • Yörük • Ata sözleri • Deyimler • Kandıranın yerel kelimeleri • Kandıra çocuk ve yetişkin oyunları • Bilmeceler • Türküler • Maniler

Kandıra'nın marka varlıklarının sıralanması aşamasında veriler Friedman Testi'ne tabii tutulmuş ve 55 unsurun birbirleri arasındaki farklılık belirlenerek, bu farklılığa dair bir sıralama elde edilmiştir. Tablo 3'te yer alan değerler tüm katılımcıların herhangi bir ayrım olmaksızın görüşlerini ortaya koymaktadır. Buna göre Kandıra marka varlıkları içerisinde en fazla bilinen ilk üç değer Kefken, Kandıra Yoğurdu ve Kerpe olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların bilinirlik oranları da sırasıyla %67, %66,9 ve %66,3 şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 3: Kandıra marka varlıklarının bilinirlik dereceleri

GENEL			
Marka Varlığı	**Ort. Sırası**	**Ort**	**Ağırlık (%)**
Kefken	41,09	3,35	67,0
Kandıra Yoğurdu	41,09	3,34	66,9
Kerpe	40,11	3,32	66,3
Namazgah	36,60	2,98	59,7
Cebeci	35,50	2,97	59,5
Pembe Kayalar	34,68	2,82	56,3
Kumcağız	34,62	2,81	56,1
Manav	33,80	2,71	54,2
Sarısu	33,35	2,68	53,6
Seyrek	33,22	2,68	53,6

Kandıra marka varlıklarının bilinirlik dereceleri çalışmaya katılanların gruplarına (Kandıralı, Kocaelili, il dışından) göre ayrıştırılarak tekrar incelenmiştir. Buna göre her grup içerisinde marka varlıklarının bilinirlik sıralaması yapılarak, bilinirliği en yüksek olan 10 varlık Tablo 4'te gösterilmiştir. En fazla göze çarpan nokta, her grup içerisinde sıralamaları değişse de ilk üç unsur "Kandıra Yoğurdu, Kefken ve Kerpe" olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Kandıra marka varlıklarının gruplara göre bilinirlik dereceleri

KANDIRALI				KOCAELİLİ				İL DIŞINDAN			
Marka Varlığı	**Ort. Sırası**	**Ort**	**Ağırlık (%)**	**Marka Varlığı**	**Ort. Sırası**	**Ort**	**Ağırlık (%)**	**Marka Varlığı**	**Ort. Sırası**	**Ort**	**Ağırlık (%)**
Kandıra Yoğurdu	37,95	4,42	88,5	Kefken	42,42	3,69	73,9	Kandıra Yoğurdu	42,04	3,03	60,6
Kefken	37,90	4,42	88,4	Kandıra Yoğurdu	40,64	3,44	68,7	Kefken	41,60	2,97	59,5
Kerpe	36,85	4,30	86,0	Kerpe	40,30	3,50	70,1	Kerpe	40,93	3,00	60,1
Kumcağız	34,37	4,13	82,6	Kumcağız	38,51	3,36	67,1	Cebeci	36,74	2,58	51,6
Sarısu	34,34	4,12	82,4	Cebeci	38,40	3,32	66,3	Namazgah	35,79	2,63	52,6
Cebeci	34,31	4,12	82,3	Seyrek	37,72	3,22	64,4	Pembe kayalar	34,37	2,39	47,8
Namazgah	34,03	4,08	81,6	Sarısu	37,58	3,23	64,6	Kumcağız	33,76	2,31	46,2
Pembe kayalar	33,86	4,07	81,4	Kefken adası	36,47	3,10	62,0	Manav	33,60	2,29	45,8
Seyrek	33,79	4,07	81,4	Pembe kayalar	36,37	3,16	63,2	Kefken adası	32,41	2,17	43,4
Manav	33,29	3,99	79,9	Namazgah	35,93	3,20	64,1	Seyrek	31,90	2,17	43,3

Kandıra marka varlıkları hem bütün olarak hem de soyut ve somut değer sınıflaması dikkate alınarak, bu varlıkların bilinirliği incelenmiş ve sıralaması yapılmıştır. En fazla bilinirliğe sahip on değer Tablo 5'te gösterilmiştir. Buna göre, genel yapı içerisinde herhangi bir soyut marka varlığının yer almadığı görülmektedir.

Tüm varlıkların bilinirlik oranı %59,3 çıkarken, somut varlıkların bilinirlik oranı da benzer bir değer (%59,2) ortaya koymuştur. Ancak soyut varlıkların bilinirlik oranı %41 çıkmıştır. Başka bir ifadeyle bölgenin soyut değerleri somut değerler kadar bilinmemektedir. Buradan da soyut değerler üzerinde yeteri kadar çalışılmadığı, tanıtım ve yatırım yapılmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 5: Soyut ve somut marka varlıklarının sıralaması

SOYUT			SOMUT			GENEL		
Marka Varlığı	**Ort**	**%**	**Marka Varlığı**	**Ort**	**%**	**Marka Varlığı**	**Ort**	**%**
Manav	2,71	54,2	Kefken	3,35	67,0	Kefken	3,35	67,0
Yörük	2,54	50,9	Kandıra Yoğurdu	3,34	66,9	Kandıra Yoğurdu	3,34	66,9
Deyimler	2,32	46,4	Kerpe	3,32	66,3	Kerpe	3,32	66,3
Kandıra çocuk ve yetişkin oyunları	2,07	41,4	Namazgâh	2,98	59,7	Namazgâh	2,98	59,7
Atasözleri	1,90	38,1	Cebeci	2,97	59,5	Cebeci	2,97	59,5
Bilmeceler	1,82	36,3	Pembe Kayalar	2,82	56,3	Pembe Kayalar	2,82	56,3
Kandıranın yerel kelimeleri	1,77	35,5	Kumcağız	2,81	56,1	Kumcağız	2,81	56,1
Türküler	1,65	33,1	Sarısu	2,68	53,6	Manav	2,71	54,2
Maniler	1,64	32,8	Seyrek	2,68	53,6	Sarısu	2,68	53,6
			Kefken Adası	2,64	52,8	Seyrek	2,68	53,6
Soyut Ort.	**2,05**	**41,0**	**Somut Ort.**	**2,96**	**59,2**	**Genel Ort.**	**2,97**	**59,3**

Marka varlığı değer ölçeğinde (BAV) temel kriterler "farklılaşma, uygunluk, itibar, bilinirlik ve enerji" olarak ifade edilmektedir. Araştırma sonucunda bu kriterlere dair elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo incelendiğinde Kandıra ilçesi marka varlıklarının değerleri içerisinde en yüksek olan farklılaşma olarak (%55,8) belirlenmiştir. Bunu sırasıyla itibar (%50,4), uygunluk (%50), enerji (%49,9) ve bilinirlik (%48) izlemektedir.

Tablo 6: BAV marka değer ölçeği

Marka Varlığı Dayanağı	Temel Ölçüt	Ölçek	Sonuç	Skor
Farklılaşma	Eşsizlik	Evet/Hayır	%46,5 Evet	%55,8
	Farklılık	Evet/Hayır	%65,1 Evet	
Uygunluk	İhtiyaç Karşılama	7'li ölçek	Ort.=3,28 (%46,8)	%50,0
	Ulaşılabilirlik	7'li ölçek	Ort.=3,72 (%53,2)	
İtibar	Değerlilik	7'li ölçek	Ort.=4,06 (%58,0)	%50,4
	Önde Olma	Evet/Hayır	%33,5 Evet	
	Kalite	Evet/Hayır	%55,2 Evet	
	Güvenilirlik	Evet/Hayır	%54,9 Evet	
Bilinirlik	Bilinirlik	7'li ölçek	Ort.=3,36 (%48,0)	%48,0
Enerji	İyileştirme	Evet/Hayır	%55,1 Evet	%49,9
	Değerlendirme	Evet/Hayır	%44,7 Evet	

Kandıra'nın marka varlıkları dayanaklarının BAV ölçümü sonucundaki yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir. Buna göre, Kandıra ilçesi marka varlıkları bir bütün olarak eşsiz olmasına karşın, ulaşılabilirlik gibi nedenlerle tüketicilere (ziyaretçilere) uygunluk düzeyi düşük bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, bu varlıkların saygı değer olmasına rağmen tanıtım, yatırım, vb. sebeplerden dolayı Kandıra marka varlıklarının tam olarak bilinmediği ortaya çıkmıştır. Bu durumda Kandıra markası gerçekleştirilmemiş potansiyel marka şeklinde düşünülebilir ve bunun için stratejiler geliştirilebilir.

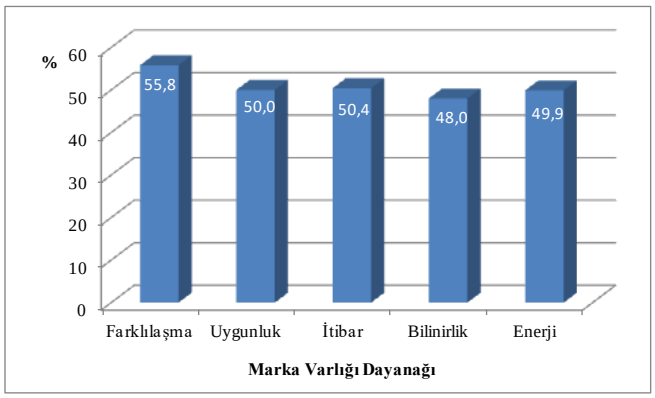

Şekil 1: Kandıra marka varlığı dayanaklarının BAV ölçümü sonucu

Sonuç ve Öneriler

Kandıra ilçesinin marka varlıklarının bilinirlik yapısını ve düzeyini ortaya çıkarmaya çalışan bu araştırmada Kandıralılar, Kocaelililer ve il dışından olanlar için somut marka varlıklarının soyut değerlere göre daha fazla bilinirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Somut varlıklarda en fazla bilinen değer "Kandıra Yoğurdu" ve "Kefken" olurken, soyut varlıklarda ise en çok bilinen marka varlığı yörede yaşayan yerli halk olan "Manav" olmuştur. Genel olarak bakıldığında Kandıra'ya ait marka varlıklarının tamamında bilinirlik seviyeleri düşük seyretmektedir.

BAV sonucuna göre marka varlıklarının "farklılaşma" düzeyi "uygunluk" düzeyinden daha yüksektir (farklılaşma (%55,8) > uygunluk (%50)). Bu da eşsiz ve farklı olan bu marka varlıklarının uygunluk ve ulaşılırlık düzeyinin arttırılması gerektiği anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, marka büyümeye elverişli bir yapıdadır, ancak tüketicilere "uygunluk" yaratmalıdır.

Bunun yanı sıra "itibar" düzeyi de "bilinirlik"ten yüksek çıkmıştır (itibar (%50,4 > bilinirlik (%48)). Bunun anlamı; Kandıra marka varlıkları saygın olmasına rağmen az bilinmektedir. Bu varlıkların sevilme ve beğenilme seviyesi tanınırlıklarından fazladır. Bu yüzden marka varlıklarının bilinirliği artırıcı çeşitli iyileştirmeler üzerinde çalışılmalı ve uygulanmalıdır.

BAV ölçümü sonucunda Kandıra ilçesinin bir bütün olarak düşünüldüğünde enerjiklik (dinamiklik) oranı düşüktür (%49,9). Bu da, marka varlıklarının gittikçe daha iyi duruma gelmediğini, hatta şimdiki haliyle de iyi değerlendirilemediğini göstermektedir.

Somut ve soyut marka varlıklarının bilinirlikleri birbirleriyle ilişkili olmasından dolayı soyut değerlere de mutlaka önem verilmeli, gerekli sosyolojik, folklorik, tarihsel, vb. araştırmalarla desteklenmelidir. Çünkü somut varlıklarla ilgili olan tarihçe, hikâye, öykü, masallar, vb. değerler bu marka varlıklarının daha fazla akılda kalmasına, aktarılmasına ve tanıtılmasına yol açacaktır.

Kentlerin markalaşması, o kente gelen turist sayısını ve bununla birlikte yatırımcı sayısını da etkileyerek ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamaktadır. Özellikle turizm sektörü açısından

bakıldığında, turistlerin sürekli olarak bir kente gitmeleri, yani sadık tüketiciler haline gelmeleri çok kolay değildir. Ancak kent markaları oluşturulduğu takdirde tüketici sadakatinin sağlanması da mümkün olabilmektedir.

Bir bölgeyi markalaştırmanın yolu gerçeklesen her iletişimde marka bilinci ile hareket etmekten geçtiği için en basta o kentin sakinlerinin bu konularda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Çeşitli meslek gruplarına verilecek olan eğitimlerle esnaf ve bölge halkının marka kent bilinci artırılmalı ve bu altyapı sayesinde de ziyaretçilere bilgi aktarımı yapabilmelidirler.

Öncelikle çeşitli eğitimler (tarım, turizm, beslenme ve mutfak) ve projelerle yöre halkında farkındalık oluşturulmalı ve artırılmalıdır. Bu anlamda Kandıra ilçe kamu ve yerel yönetimlerinin, üniversite ve paydaş olabilecek kurum ve kuruluşların işbirliği ile yörede tarım, hayvancılık ve doğa temelli turizm türlerinin geliştirilmesi ve bölge halkının turizmle ilgili konularda bilinçlendirilmesi için proje ve eğitimler yürütülmelidir. Bu çalışmalar da AB eğitimleri, MARKA eğitimleri ve MEB eğitimleri ile gerçekleştirilebilir.

Bir kentin markalaşması için yapılacak çalışmalar sadece fiziki yatırımlarla değil, bunun yanısıra geniş bir perspektifle bakarak ve şehir sakinlerinin katılımı ile birlikte ayakları yere basan sürdürülebilir projelerle gerçekleşebilir. Çünkü bir yerin tanıtımı uzun süreçler içerisinde burada yaşayan insanların ziyaretçilerle olan iletişiminden başlayarak, satış temsilcisi rolündeki vatandaşların bilgi-görgü aktarım düzeyleri, ürünlerde ve kullanılan tanıtım materyallerindeki bilgi verme düzeyi gibi değişkenlere bağlıdır.

Bölgenin sahip olduğu çeşitli kültür ve turizm potansiyelini tanıtarak turizm talepleri çeşitlendirmelidir. Özellikle yerel kaynaklar değerlendirilerek halkta farkındalık yaratılıp turizme özendirilmelidir. Bilinç düzeyi yüksek bir halk böylece hem Kandıra'nın markalaşması yönünde birebir rol oynayacak hem de sosyo-ekonomik gelişimlerine katkıda bulunacaklardır.

Kaynakça

Aaker, D. (1991). Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name, New York: Free Press.

Aaker, D. (1996a). Measuring brand equity across products and markets. California Management Review, 38(3), 102-120.

Aaker, D. (1996b). Building strong brands, New York: The Free Press.

Avcılar, M.Y. (2008). Tüketici temelli marka değerinin ölçümü. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 11-30.

Avcılar, M.Y., Kara, K., (2015). Şehir markası kavramı ve marka şehir yaratma stratejilerine yönelik literatür incelemesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 34, 76-94.

Bruno, P., Kristina, K., Henrik, S., Franziska, V. (2010). The impact of image-based brand–country fit on global branding. Global Brand Management Conference, 20-22 Haziran 2010, İstanbul :Koç Üniversitesi.

Gilbert, D. (2003). Retail marketing management. Financial Times Prentice Hall, Second Edition, Harlow, England.

Kandıra Kaymakamlığı, www.kandira.gov.tr, (ET:15.10.2018).

Kavaratzis, M., Ashworth, G.J., (2006). City branding: An effective assertion of indentity or a transitory marketing trick?. Place Branding, 2(3), 183-194.

Kavas, A. (2004). Marka değeri yaratma. Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 3(8), 16-25.

Koçak, A., Özer, A. (2004). Marka değeri belirleyicileri: Bir ölçek değerlendirmesi. 9. Ulusal Pazarlama Kongresi, 6-8 Ekim 2004, Ankara.

Kwun, D.J.W., Oh, H. (2007). Consumers' evaluation of brand portfolios. International Journal of Hospitality Management, 26(1), 81-97.

Mizik, N., Jacobson, R. (2009). Valuing branded businesses. Journal of Marketing, 73, 137-153

Özkul, S. (2017). Türkiye'deki marka şehir kamu politikaları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Pappu, R., Quester, P.G., Cooksey, R.W. (2005). Consumer-based brand equity: Improving the measurement-empirical evidence. Journal of Product&Brand Management, 14(3), 143-154.

Pekin, F. (2011). Çözüm: Kültür turizmi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pieter, V., Verbeeten, F. (2006). Do strong brands pay off? An empirical investigation of the relation between brand asset valuator and financial performance. NRG Working Paper No. 06-03.

Sevin, H.E. (2014). Understanding cities through city brands: City branding as a social and semantic network. Cities, 38, 47-56.

Srinivasan, V., Park, C.S., Chang, D.R. (2001). EQUITYMAP: Measurement, analysis and prediction of brand equity and its score. Research Paper Series, No: 1685, Graduate School of Business, Stanford University.

Taşkın, C., Akat, Ö. (2010). Tüketici temelli marka değerinin yapısal eşitlik modelleme ile ölçümü ve dayanıklı tüketim malları sektöründe bir araştırma. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(2).

Yıldız, S., Baştürk, F. (2013). Kars ili marka varlıklarının tüketici temelli değer ölçümü araştırması. Çağdaş Yerel Yönetimler, 22(4), 75-90

Yoo B., Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale. Journal of Business Research, 52, 1-14.

Young&Rubicam Inc., Brand assets valuator, http://ruby.fgcu.edu/courses/tdugas/ids3301/acrobat/bav.pdf (ET: 15.8.2018).

Zaichkowsky, J.L., Myles, P., Jeanette, H. (2010). Managing industrial brand equity: Developing tangible benefits for intangible assets, Industrial Marketing Management, 39(5), 776-783.

LOJİSTİK MERKEZ YER SEÇİMİ PROBLEMİNDE BİR MODEL ÖNERİSİ

Dr. Serdar ALNIPAK[235]

Yalova üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat YORULMAZ[236]

Yalova üniversitesi

Öz

Sanayi devrimi ile artan küreselleşme, lojistik kavramını ekonominin en önemli yapı taşlarından birisi haline getirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren lojistik faaliyetlerin bir merkezde toplanarak etkinliğini arttırma çabaları büyük lojistik merkezler oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu merkezler hem ulusal hem de uluslararası geçişlerde tüm lojistik faaliyetlerin entegre şekilde belirli bir alanda çeşitli işletmeler tarafından gerçekleştirildiği yerlerdir. Lojistik merkezler genellikle üretim merkezlerine, şehirlere, taşıma koridorlarına ve terminallere yakın olacak şekilde kurulmaktadır. Pek çok kriterin göz önünde tutularak en uygun yerin belirlenmesi stratejik bir karardır. Kuruluş yeri seçim problemlerinin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri ilk sırada yer almaktadır. Literatürde kuruluş yeri seçimini etkileyen pek çok kriter bulunmaktadır. Bu çalışmada geniş kapsamlı literatür taraması yapılarak, lojistik merkez yer seçimine yönelik 5 ana kriter altında 22 alt kriterli kapsamlı bir model belirlenmiş ve ilgili konunun uzmanı 12 kişinin katılımı ile AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve bu kriterler önem derecelerine göre sıralanmıştır. Bu sıralamada "Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık" en önemli kriter olarak belirlenirken, "Gürültü Seviyesi" sıralamada son sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Merkez, Kuruluş Yeri Seçimi, AHS.

A MODAL PROPOSAL FOR LOGISTICS CENTER SITE SELECTION PROBLEM

Abstract

Increased globalization with industrial revolution has made the importance of logistics one of the most important building blocks of the economy. From the 1960's onward, efforts to gather

[235]muratyor@gmail.com.

* Nedim Dikmen. Tel.: +905445802863; E-mail address: nedim1963@yahoo.com

logistics activities at a center and increase their efficiency have necessitated the establishment of large logistics centers. These centers are places where all logistics activities are carried out by various enterprises in a specific area on an integrated basis for both national and international transfers. Logistics centers are usually set up close to production centers, cities, transport corridors and terminals. It is a strategic decision to determine the most suitable place to be established by considering many criteria. There are many methods used in establishment location selection problems, among which the most common decision making methods are the first ones. There are many criteria in the literature that effect the choice of site location. In this study, a comprehensive literature survey was conducted and a model with 22 sub criteria was determined under 5 main criteria for logistic center site selection, these criteria were assessed using the AHP (Analytic Hierarchy Process) method with the participation of 12 experts of the relevant subject and these criteria were ranked according to their importance. According to this, "Distance to Transportation Networks" is the most important sub-criterion, while Noise Level is the last in the sequence.

Key Words: Logistics Center, Location Choice, AHP.

1. Giriş

Müşteri taleplerinin karşılanması için her türde ürün, hizmet ve bilgi akışının orijin noktasından tüketildiği en son noktaya kadar tedarik zinciri içindeki akışının etkili ve verimli şekilde planlanması, uygulanması, taşınması, depolanması ve kontrol edilmesi olan lojistik süreci günümüzde her alanda karşımıza çıkmaktadır (Türker,2010:5-7). Taşımacılık, depolama, stok ve envanter yönetimi, paketleme, satın alma, ambalajlama, katma değerli hizmetler, muayene ve gözetim, gümrükleme, sigortalama ve müşteri hizmetleri gibi faaliyetler temel lojistik faaliyetlerdir. Günümüzde lojistik kavramı beraberinde tedarik zinciri ve yönetimi kavramları ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. Tedarik zinciri, ‘’mal ve hizmetlerin tedarik noktasından, üretilmesine ve son kullanıcıya ulaştırılmasına kadar birbirini takip eden bütün halkaları (noktaları) kapsamaktadır. Çift taraflı akışın söz konusu olduğu halkalar içerisinde; üreticiler (imalatçılar), depolar (ve antrepolar), limanlar, hava alanları, taşıyıcılar, taşıtanlar, gümrükler, lojistik merkezler/köyler, müşteriler vb. bulunmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi ise ‘’müşteriye, doğru ürünün, doğru zamanda, doğru yerde ve doğru fiyata, tüm tedarik zinciri içinde optimal maliyetle ulaştırılmasını sağlayan malzeme, bilgi ve para akışının bütünleşik olarak yönetimidir (Erdumlu, 2006:3). 1950’li yıllardan itibaren küresel lojistik aktivitelerin artması ile birlikte lojistik çalışmalar ve iş proseslerinde çeşitli değişimler olmuştur. Bu değişimler hem ulusal hem de uluslar arası lojistik zincirinin içeriğinde intermodal (modlar arası/ çoklu) taşımacılık, kombine taşımacılık, entegre taşımacılık, depo ve envanter yönetimi, 3.Parti Lojistik (3PL) işletmeleri, gümrük ve sigorta yönetimi gibi kavramların doğmasına (zaten var olan bir kısmının ise öneminin artmasına) sebep olmuştur. Bu bağlamda bu hizmetlerin optimum düzeyde kaliteli, hızlı, birbiri ile bütünleşik ve ölçek ekonomisinden yararlanılarak en küçük maliyetler ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için ortaya çıkan çözümlerden birisi de Lojistik Merkezler (Köyler)’dir (Aydın ve Öğüt,2008:1439). Lojistik merkez kavramı, ‘’Lojistik Köy’’,

''Lojistik Üs'' tanımları ile de ele alınabilmektedir. En basit anlatım ile lojistik merkezler; yapıları ve çok yönlü iletişim ağları itibarı ile lojistik bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Lojistik merkezler yukarıda da belirtildiği üzere 50'li yıllarda lojistik aktivitelerin bir merkezde toplanarak bütünleşik biçimde yapılması fikri ile Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki senelerde bu yapılar Avrupa'da da yaygınlaşmaya başlamış ve gelişmiştir. 2015 yılında yapılan çalışmaya göre Avrupa'daki en başarılı lojistik köyler; Interporto Verona (İtalya), FV Bremen (Almanya) ve FV Nurnberg (Almanya)'dir (Nobel, 2014:5-8). Avrupa'da 60'ın üzerinde lojistik merkez bulunmaktadır. Bu merkezlerden 3000'in üzerinde taşıma işletmecisi faydalanmaktadır. Ülkemiz için bu tesisler son yıllarda önem kazanmış ve ilk kez 2007 yılında Samsun Gelemen'de faaliyete geçirilmiştir. Bu anlamda gerek TCDD gerek ise de özel sektördeki firmalar ülkemizin sahip olduğu lojistik potansiyelin ortaya çıkarılması amacıyla yatırımlar yapmaktadır. Bu kapsamda TCDD tarafından hedeflenen 12 lojistik köyden bir kaçının kuruluşu büyük ölçüde tamamlanmış, bazıları inşa sürecinde, bazıları ise henüz projelendirme veya planlama aşamasındadır (Karadeniz ve Akpınar,2011:55-56). Bu yatırımların verimli olabilmesi için lojistik merkezlerin en uygun yerde kurulması stratejik bir önem taşımaktadır. Bu önem doğrultusunda çalışmamızda bu problemin çözümüne cevaplar aranmıştır. Bu amaçla çalışmamızın bir sonraki bölümünde lojistik merkez kavramı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde çalışmamızın konusu olan lojistik merkez yer seçimi problemine yönelik akademik literatür incelenmiştir. Dördüncü bölümde problemimizin analizi için kullanılan AHS yöntemi açıklanmıştır. Beşinci bölümde en uygun lojistik merkez yeri seçimi için kullandığımız ana ve alt kriterler ve bu kriterlerin açıklamaları ortaya konmuştur. Bu kriterlere ait hiyerarşik yapı/model çerçevesinde oluşturulan anket verileri AHS yöntemi ile değerlendirilmiş ve bu değişkenlerin önem derecelerine (ağırlıklarına) ait bulgular paylaşılmıştır. Sonuç bölümünde ise bir önceki bölümde elde edilen bulgular yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Lojistik Merkez Kavramı

Lojistik köy/merkez; globalleşme ile beraber değişen dünya düzeninin endüstri ve ekonomiye kazandırdığı yeni kavramdır. Gereksinim duyulan hammadde, üretim ve pazar merkezlerinin lojistik yolları ile birleşmesi, bu yolların kesişim noktalarında belirli merkezleri gerekli hale getirmiştir. Bunun gereği olarak kurulan merkezler verdikleri hizmetler nedeniyle büyük gelirler elde etmektedir (Elgün ve Aşıkoğlu, 2016:161-162). Europlatform kurumuna göre, bu merkezler bünyesinde gerçekleştirilen tüm faaliyetlerin taşımacılığa ve ürün dağıtımına dayandığı, ulusal ve uluslararası geçişlerin ve aktarmaların, çeşitli işletmeler ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirildiği alanlardır. Lojistik merkezler, çeşitli taşıma modlarının toplanıp intermodal taşımacılığa dönüştüğü bütünleştirici alanlardır. Ayrıca taşıma zincirinde yer alan ürünlerin taşıma modlarının birleştiği düğüm noktalarıdır. (Meidute,2005:106-107). Lojistik köy, hem ulusal hem de uluslar arası geçişlerde taşımacılık, dağıtım, depolama, elleçleme, konsolidasyon, ayrıştırma, etiketleme, barkodlama, muayene, gümrükleme, ihracat, ithalat ve transit işlemler, altyapı hizmetleri, sigorta ve bankacılık, danışmanlık ve üretim gibi birçok bütünleşmiş lojistik faaliyetin ticari temele

dayandırılarak belirli bir alanda çeşitli işletmeler tarafından gerçekleştirildiği özel merkezlerdir (Aydın ve Öğüt,2008:1440-1441). Lojistik merkezler; yük hareketlerinin en iyi şekilde yapılabilmesi için geliştirilmiş köylerdir ve intermodal taşımacılık, bölgesel ekonomik kalkınma için bölgesel olarak yüklerin katma değer elde ettiği teşvik edici merkezlerdir (Higgins vd.,2012:1-5). Literatürde genellikle aynı anlamda kullanılan lojistik merkez ve lojistik köy kavramları bu çalışmada da aynı anlamda kullanılmıştır. Farklı bölge ve ülkelerde kurulan lojistik merkezlerin pek çoğu ortak özelliklere sahiptir. Bu merkezler genellikle minimum 100 hektar alana sahiptir. Konum olarak şehirlere yakın ama yerleşim yerlerinden uzak bölgelerde kurulmuştur. Kara yolları bakımından merkezi noktalarda ve demiryolu bağlantılarına sahiptirler. Modlar arası taşıma tesislerini, terminalleri içeren, liman ve iç suyollarına yakın uzaklıklarda ya da doğrudan erişim imkanlarına sahiptirler. Dizayn olarak çevresiyle mümkün mertebede uyumlu ve genişlemeye uygun alanlara sahiptirler. Tüm bu ve benzeri özellikleri dışında ileri seviyede iletişim ve bilgi teknolojisi altyapısına sahiptirler (UTIKAD, 2013). Lojistik merkezler içerisinde pek çok farklı türde kurumlar bulunmaktadır. Bunlar; kargo hizmeti veren firmalar, taşımacılık firmaları, 3. parti lojistik hizmet sağlayıcılar, demiryolu işletmecileri, kombine taşımacılık işletmecileri, bütünleşik lojistik hizmet sağlayıcılar, terminal işletmecileri, bankalar, sigorta şirketleri, sektör dernekleri, ticaret odası temsilcileri, gümrük müşavirleri, gümrük muhafaza müdürlüğü, ulusal ve yerel bölge planlaması kamu otoriteleridir (İZTO,2008:3). Lojistik merkezler hem kuruldukları ülke hem mikro hem de makro düzeyde faydalar sağlamaktadır. Aynı ve ayrı sektörlerden gelen pek çok kurum tarafından gerçekleştirilen yüke ait faaliyetler ölçek ekonomisi kapsamında yürütülebilmektedir. Pek çoğu bu merkezlerde toplanan kuruluşlar belirtilen faaliyetleri aynı terminal ve tesislerde, aynı donanımı kullanarak gerçekleştirebilmektedir. Bu noktada maliyetler düşmekte ve faaliyetlerin güvenliği ve güvenilirliği daha fazla sağlanabilmektedir (Aydın ve Öğüt,2008: 1471-1475).

3. Lojistik Merkez Kuruluş Yeri Seçimi ve Literatür Taraması

Maliyetler tüm sektörlerde olduğu üzere dış ticarette de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada lojistik maliyetlerin gelişmiş ülkelerin GSYİH'lerinin %10'unu, az gelişmiş ülkelerde ise %30'unu oluşturduğu göz önünde bulundurulursa mikro düzeyde firmalar açısından da lojistik maliyetlerin büyük bir maliyet kalemi olduğu anlaşılacaktır (Kara vd., 2009:72). Bu bağlamda maliyetlerin düşürülmesinde lojistik merkezlerin önemi büyüktür (Elgün,2013:205-208). Lojistik merkezlerin kuruluş yeri seçiminde yapılacak hatalar ilerleyen süreçte büyük handikaplar doğuracaktır. Bir lojistik merkezin kuruluş yeri seçiminde tesisin bünyesinde faaliyet gösterecek kuruluşların uzun dönemli olarak rekabet edebilmeleri için ana faaliyetleri olan, satın alma, üretim, depolama, dağıtım ve elleçleme işlemlerini yapabilecekleri stratejik ve uygun bir konumda kurulması gerekmektedir (Uysal ve Yavuz, 2014:276-281). Lojistik merkez yer seçimi konusundaki literatür incelendiğinde gerek yurtiçinde gerekse yurt dışında pek çok çalışmanın yapıldığı ve çeşitli kriterlerin belirlendiği görülmektedir. Görgülü (2012) çalışmasında kuruluş yeri için 11 kriter ve 5 alternatif bölge belirleyerek AHP yöntemi ile Konya ili için en uygun bölgeyi belirlemiştir. Aydın (2017), AHP ev BAHP yöntemlerini dört ana ve on üç alt kriter için

kullanarak TCDD tarafından inşa edilmesi planlanan 3 lojistik merkezin değerlendirmesini yapmıştır. Erkayman vd. (2011)'de Doğu Anadolu bölgemize yönelik olarak en uygun lojistik merkez yer seçimi problemini Bulanık TOPSIS yöntemini kullanarak çözmüştür. 3 alternatif üzerinden yapılan bu çalışmada en uygun bölge Erzurum ili olarak belirlenmiştir. Turskis ve Zavadskas (2010)'de AHP yöntemi ile belirlenen ağırlıklar (önem dereceleri) doğrultusunda F-ARAS yöntemi ile 5 alternatifli yer seçimi problemi çözülmüştür. Uysal ve Yavuz (2014)'te lojistik merkez yer seçimini etkileyen on bir faktör ve altı alternatif belirlenerek bunlar ELECTRE metodu ile sıralanmıştır. Bu analiz sonucunda, Zonguldak ilinin Çaycuma ilçesi alternatif bölgeler arasında en uygun tesis yeri olarak tespit edilmiştir. Bamyacı (2008) İstanbul'daki 3 alternatif bölge için en uygun lojistik merkez yer seçimine yönelik; arazi, yakınlık, sosyo-ekonomik faktörler ve maliyetler olarak belirlediği dört ana kriter ve on sekiz alt kriterli bir model belirlemiş ve Hadımköy bölgesini en uygun yer olarak belirlemiştir. Făgărăşan ve Cristea (2015) çalışmalarında Electre III yöntemini kullanmışlar ve belirledikleri 12 kriter çerçevesinde Romanya için kurulabilecek en uygun lojistik merkez bölgesini belirlemişlerdir. Tomic vd. (2014) altı ana ve yirmi dokuz alt kriterli olarak inşa ettikleri lojistik merkez yer seçimi modelini Balkanlar'daki ülkeler için AHP yöntemini uygulayarak analiz etmişlerdir. Bu analiz sonucunda Slovenya en uygun ülke olarak belirlenmiştir. Hamzaçebi ve İmamoğlu (2014) çalışmasında TR 90 bölgesine (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon) yönelik olarak kurulması planlanan lojistik merkez yeri için hedef programlama tekniğini kullanarak lojistik merkez kurulması için en uygun ilin Trabzon olduğu ve Rize ilinin ikinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. Elgün ve Elitaş (2011) Türkiye'de lojistik köylerin kuruluş yerlerinin belirlenmesi için oluşturdukları model doğrultusunda Kuzey-Güney lojistik hattında yer alan alternatif bölgeleri DELPHI Yöntemi ile karşılaştırarak uluslararası anlamda en uygun yerin Mersin olduğunu belirlemişlerdir. En uygun lojistik merkez yeri belirlenmesine yönelik çalışmalar ve kullanılan kriterler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1 : Lojistik Merkez Yer Seçimi Literatür Taraması (Kullanılan Kriterler)

ANA KRİTERLER	ALT KRİTERLER	KAYNAKLAR
1. Arazi Özellikleri	1.1. Büyüklük	Görgülü (2012); İzmir Ticaret Odası (2008); Bamyacı (2008); Erkayman vd. (2011)
	1.2. Fiziksel Şartlar ve Altyapı	Bamyacı (2008); Elgün ve Elitaş (2011); Uysal ve Yavuz (2014); Tomic vd. (2014)
	1.3. Genişleme Olanakları	Bamyacı (2008); İzmir Ticaret Odası (2008)
	1.4. Mülkiyet	Görgülü (2012); İzmir Ticaret Odası (2008)
	1.5. Maliyetler	Făgărăşan ve Cristea (2015); Görgülü (2012); İzmir Ticaret Odası (2008); Bamyacı (2008);Erkayman vd. (2011); Turskis ve Zavadskas (2010)
	2.1. Ticari Koridorlara Uzaklık	Elgün ve Elitaş (2011); Görgülü (2012); İzmir Ticaret Odası (2008); Bamyacı (2008);

2. Coğrafi Konum (Uzaklık)	2.2. Üretim Merkezlerine Uzaklık	Hamzaçebi ve İmamoğlu (2014); Uysal ve Yavuz (2014); Erkayman vd. (2011); Turskis ve Zavadskas (2010);Aydın (2017); Tomic vd. (2014)
	2.3. Tüketim Merkezlerine Uzaklık	
	2.4. Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık	
	2.5. Diğer Lojistik Merkezlerine Uzaklık	
3. Bölgesel Özellikler	3.1. İklim Şartları	Aydın (2017)
	3.2. Ulaştırma Altyapısının Durumu	Elgün ve Elitaş (2011); Görgülü (2012); Hamzaçebi ve İmamoğlu (2014); Uysal ve Yavuz (2014);Făgărăşan ve Cıstea (2015) ; Tomic vd. (2014)
	3.3. Ekonomik Performans	Făgărăşan ve Cıstea (2015);Erkayman vd. (2011); Aydın (2017); Tomic vd. (2014)
	3.4. Yatırım Çekiciliği	Făgărăşan ve Cıstea (2015); Uysal ve Yavuz (2014); Bamyacı (2008); Tomic vd. (2014)
	3.5. Firmaların Yoğunluğu	Tomic vd. (2014)
	3.6. Yük Miktarı Akışı	Tomic vd. (2014)
4. Sosyal Özellikler	4.1. Güvenlik	Făgărăşan ve Cıstea (2015); Tomic vd. (2014)
	4.2. Emniyet	Făgărăşan ve Cıstea (2015)
	4.3. Uygun İşgücüne Erişim	Bamyacı (2008); Făgărăşan ve Cıstea (2015)
5. Çevresel Özellikler	5.1. Kirlilik Seviyesi	Uysal ve Yavuz (2014), Bamyacı (2008); Făgărăşan ve Cıstea (2015); Aydın (2017)
	5.2. Gürültü Seviyesi	
	5.3. Trafik Sıkışıklığı	

4. Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahs) Yöntemi

Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process-AHP), 1970'li yıllarda Thomas Saaty tarafından geliştirilmiş, çok kriterli karar verme yöntemidir. AHP, karar vericilerin karmaşık problemleri; problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterler ve alternatifleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modellemelerine olanak vermektedir. Bu yöntem ile kompleks bir karar problemi (çoklu alternatif ve çoklu kriter) ikili karşılaştırmalara indirgenmekte ve

buradan sonuca ulaşılmaktadır. AHS'de Tablo 2'de gösterilen Saaty'nin geliştirmiş olduğu 1-9 puanlı tercih ölçeği kullanılarak, kararı etkileyen kriterler ve bu kriterler kapsamında alternatiflerin karşılaştırmaları yapılmaktadır. İkili karşılaştırmalar sonucunda kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) belirlenmektedir. Alternatifler arasından seçim yapılacak ise her bir kriter ışığında alternatiflerin ayrı ayrı karşılaştırılmaları sonucunda, alternatiflerin nispi skorları belirlenerek, değeri en yüksek olan alternatif seçilmektedir. Karar verici grup, ikili karşılaştırmalarla faktörleri karşılaştırır ve bunların hedefe olan katkılarının ne kadar olduğunu belirler. AHS tekniği, üretim yöntemleri yönetimi, tedarikçi seçim, tesis yeri seçimi, satın alma kararları vb. pek çok sahada uzun zamandır ve halen kullanılmaktadır. Ayrıca Çok kriterli karar verme (ÇKKV) problemlerinin çözümünde tek başına veya diğer yöntemlerle birlikte entegre olarak kullanılabilmektedir (Dinçer ve Görener,2011:246).

Tablo 2: İkili Karşılaştırma Ölçeği

ÖNEM	AÇIKLAMA
1	Eş düzeyde tercih edilir
3	Birinci kriterin ikinci kriterden önemli olması durumu
5	Birinci kriterin ikinci kriterden çok önemli olması durumu
7	Birinci kriterin ikinci kritere göre çok güçlü bir öneme sahip olması
9	Birinci kriterin ikinci kritere göre mutlak üstün bir öneme sahip olması
2,4,6,8	Ara değerler (ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmektedir)

AHS yöntemi öncelikle problemin ve amacın tanımlanması ile başlamaktadır. İkinci aşamada karar verici akademik literatür ve/veya konunun uzmanları vasıtasıyla amacı gerçekleştirmek için gereken karar kriterleri belirlenmektedir. Üçüncü ve dördüncü aşamalarda amaca yönelik olarak karar alternatifleri belirlenir ve karar probleminin hiyerarşik yapısı oluşturulur (Yıldırım ve Önder, 2014:23-27). Sonraki adımda Tablo 3 kullanılarak karar verici grup tarafından ikili karşılaştırmalar yapılır ve hiyerarşi içerisinde yer alan bileşenlerin nispi önem dereceleri belirlenir. Bu noktada karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. Değerlendirmeye alınacak n adet kriter var ise, i kriterinin j kriterine göre önemini belirlemek üzere A matrisi oluşturulur. Matris elemanları arasında; $a_{ij} = {}^{1}/_{a_{ji}}$ve $a_{ij} = 1$ ilişkisi bulunmaktadır. Karşılaştırma matrisinin köşegeni üzerindeki bileşenler ($i = j$ olduğundan) 1 değerini alır. Hiyerarşideki tüm seviyeler için kriterlere ait ikili karşılaştırma sonuçlarından hareketle öncelik vektörü (1) no'lu eşitlikle hesaplanabilir:

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^{n} a_{ij} * w_j}{n} \qquad (1)$$

Öncelik vektörü olarak adlandırılan W sütun vektörü elde edilir. Bu vektör, kriterlerin önem derecelerini ifade etmektedir (Dinçer ve Görener,2011:246-247). Bir sonraki adım uyum oranlarının hesaplanması sürecidir. Bunun ölçümü için de öz vektör yönteminden faydalanılır. (2) no'lu eşitlikle hesaplanan Uyum oranı (CR)'nın 0,1'den küçük olması karşılaştırmaların tutarlı olduğunu gösterir. Belirtilen orandan yüksek çıkan değerler için hesaplamalar gözden geçirilmelidir.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{\frac{\lambda_{max}-n}{n-1}}{RI} \quad (2)$$

(2) no'lu eşitlikteki λ_{max} değeri en büyük öz değeri ifade ederken, n kriter sayısıdır. En büyük öz değerin hesaplanması için A vektörü ile w vektörünün çarpımına (3 no'lu Eşitlik) ihtiyaç vardır. Bu işlem ile elde edilen D sütun vektörünün elemanları w_i değerlerine bölünür (4 no'lu Eşitlik). Bu bölme işlemi ile elde edilen değerler (E_i) toplanır ve elde edilen değer kriter sayısına bölünerek λ_{max} elde edilir (5 no'lu Eşitlik). CR'nin hesaplamasında kullanılan RI (Rassal İndeks) değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

$$\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \cdots & a_{1n} \\ a_{12} & \ddots & \vdots \\ \vdots & & \\ a_{n1} & a_{n2} & a_{nn} \end{bmatrix} \text{x} \begin{bmatrix} w_1 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} \quad (3)$$

$$E_i = \frac{d_i}{w_i} \quad (4)$$

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{i=1}^{n} E_i}{n} \quad (5)$$

Son olarak göreceli öncelik değerlerine göre alternatifler sıralanır ve en fazla öncelik değerini alan alternatif amacımıza hizmet edecek en uygun alternatif olarak belirlenir.

Tablo 3: Rassal İndeks Değerleri Tablosu

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

5. Uygulama

Araştırmanın amacı ve önemi, ‘’En Uygun Lojistik Merkez Yer Seçimi’’ probleminin çözümünde kullanılan değişkenlerin (kriterlerin) önem derecelerini belirlemektir. Literatürde bu konuda ciddi sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmamızda oluşturulan model pek çok farklı kaynak incelenerek geniş kapsamlı tutulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, en uygun lojistik merkez yer seçimi konusunda karar vericilere stratejik kararlar alması için önemli katkılar sağlayabilecektir. Araştırmanın değişkenleri yapılan literatür incelemesi sonucunda belirlenmiştir. Literatür incelemesi sonucunda 5 ana kriter altında 22 alt kriter tespit edilmiştir. Belirlenen kriterler ve açıklamaları Tablo 4’te ve hangi kaynaklardan alındığı 3.bölümde sunulan Tablo 1’de belirtilmiştir. Belirlenen bu kriterler çerçevesinde problemin çözümüne yönelik oluşturulan hiyerarşik yapı Şekil 1’de gösterilmiştir. Araştırmanın ana kütlesini lojistik sektöründe uzun yıllardır görev almakta olan yöneticiler ve ilgili konuda çalışmakta olan akademisyenlerden oluşan 12 kişilik bir grup oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak AHS yönteminde kullanılan ve belirlenen kriterler ile oluşturulmuş anket yöntemi uygulanmıştır. Veriler, 10.01.2018-31.01.2018 tarihleri arasında yüz yüze yapılan anketlerden oluşturulmuştur. Verilerin analizinde AHP yöntemine yönelik olarak hazırlanmış olan Expert Choice 2000 v.2 paket programı kullanılmıştır.

Tablo 4: Kriterlerin Açıklaması

ANA KRİTERLER	ALT KRİTERLER	TANIMLAR
1. Arazi Özellikleri	1.1. Büyüklük	Süreçlerin verimli olarak uygulanabilmesi için lojistik merkezin kurulacağı yerin yüzölçümünü ifade etmektedir.
	1.2. Fiziksel Şartlar ve Altyapı	Arazinin topografik, jeolojik, hidrolojik yapısı, erişilebilirliği, lojistik faaliyet ve gelişmelere uygunluğu, doğal afetlere açık olup olmaması ve enerji kaynaklarının varlığı gibi etmenleri ifade etmektedir.
	1.3. Genişleme Olanakları	Merkezin kurulacağı arazinin ileriye yönelik ihtiyaçlara imkan sağlayabilecek genişleme imkânlarına sahip olmasını ifade etmektedir
	1.4. Mülkiyet	Arazinin tek veya çok sahibinin olması, kamu veya özel mülkiyet olması gibi özellikleri ifade etmektedir.
	1.5. Maliyetler	Arazi satın alımı, toprak geliştirme, yapı malzemeleri, tesis, standart ekipman ve işçilik giderleri gibi maliyetleri ifade etmektedir
2. Coğrafi Konum (Uzaklık)	2.1. Ticari Koridorlara Uzaklık	Lojistik merkezler hem mal ve hizmet üretenlere hem de mal ve hizmet tüketenlere optimal mesafede olmalıdır. Aynı zamanda intermodal bir yapı düşünüldüğünden havaalanına, limana (deniz), otoyola ve demiryoluna da optimal mesafede olmalıdır. Özetle entegre lojistik
	2.2. Üretim Merkezlerine Uzaklık	
	2.3. Tüketim Merkezlerine Uzaklık	

	2.4. Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık	yönetimi açısından zincirin diğer aktörleri ile uzaklığı; verimlilik, etkinlik ve karlılık açısından önemlidir.
	2.5. Diğer Lojistik Merkezlerine Uzaklık	
3. Bölgesel Özellikler	3.1. İklim Şartları	Merkezin kurulacağı bölgenin iklim özelliklerini ifade eder.
	3.2. Ulaştırma Altyapısının Durumu	Temel olarak lojistik merkezin kurulacağı bölgedeki modernize kara ve demiryolu altyapısının yoğunluğunu ifade etmektedir. Bölgenin lojistik erişilebilirliğini ve malların dağıtımındaki ulaşım etkinliğini değerlendiren kriterdir.
	3.3. Ekonomik Performans	Bölgenin yıllık GSMH olarak ekonomik gelişmişliğini ifade eder.
	3.4. Yatırım Çekiciliği	İlgili bölgeye yatırım yapılmasına yönelik sağlanan imkanların (Özel Ekonomik Bölgelerin varlığı, vergi indirimleri, teşvikler, arazi tahsis kolaylığı vb.) yoğunluğunu ifade eder.
	3.5. Firmaların Yoğunluğu	Bölgedeki firma sayısını ifade etmektedir.
	3.6. Yük Miktarı Akışı	Bölgenin nakliye ve lojistik cazibesini ifade eder.
4. Sosyal Özellikler	4.1. Güvenlik	Bölgedeki suç oranlarını ifade etmektedir.
	4.2. Emniyet	Bölgedeki trafik ve iş kazalarının oranlarını ifade etmektedir.
	4.3. Uygun İşgücüne Erişim	Lojistik merkezde çalıştırılabilecek kalifiye işgücüne kolay erişimi ifade etmektedir.
5. Çevresel Özellikler	5.1. Kirlilik Seviyesi	İlgili bölgenin mevcut durumdaki çevresel sürdürülebilirlik kalitesini ifade etmektedir.
	5.2. Gürültü Seviyesi	
	5.3. Trafik Sıkışıklığı	

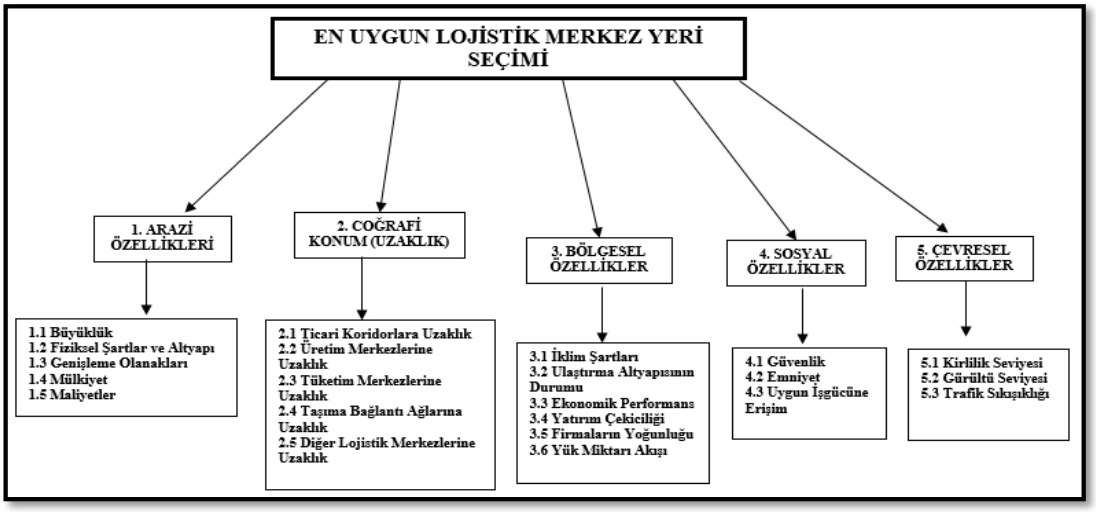

Şekil 1: Problemin Hiyerarşik Yapısı

Yapılan analizlere göre; ana kriterlerin kendi aralarındaki ikili karşılaştırmalar sonucu tespit edilen önem dereceleri Şekil 2'de gösterilmiştir.

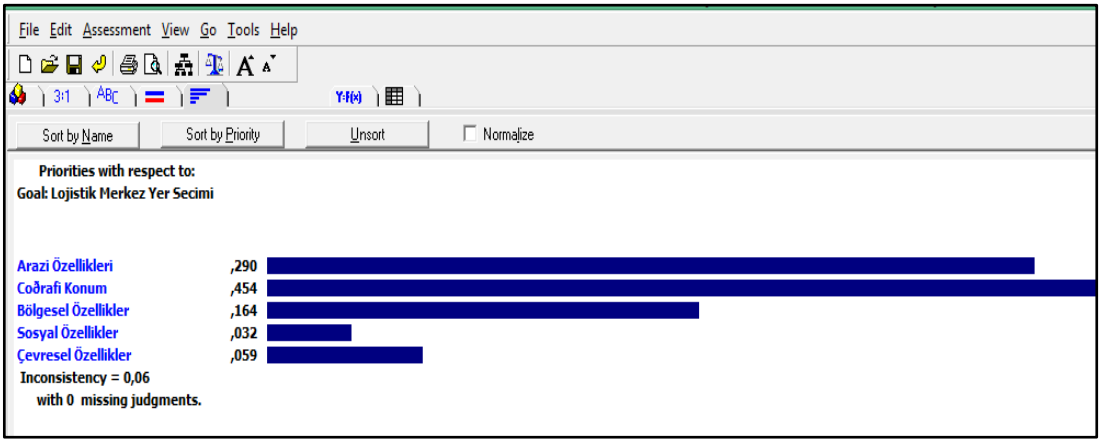

Şekil 2: Ana Kriterlerin Önem Dereceleri

Bu sonuçlara göre en uygun lojistik merkez yeri seçimi kararlarında en önemli ana kriter 0,454'lük değeri ile Coğrafi Konumdur. Arkasından sırasıyla Arazi Özellikleri, Bölgesel Özellikler ve Çevresel Özellikler gelmektedir. Bu beşli içindeki en az önemli olan kriter 0,032'lik değeri ile Sosyal Özelliklerdir. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık (Inconsistency) Değeri 0,06 ile tutarlı çıkmıştır. Her bir ana kriteri oluşturan alt kriterlerin kendi grubu içindeki ikili karşılaştırmaları Şekil 3,4,5,6 ve 7'de gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre Coğrafi Konum ana kriterini oluşturan alt kriterlerin en önemlisi 0,418'lik değeri ile Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık iken en az önem derecesine sahip kriter 0,050 ile Tüketim Merkezlerine Uzaklıktır. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık Değeri 0,08 ile tutarlı çıkmıştır.

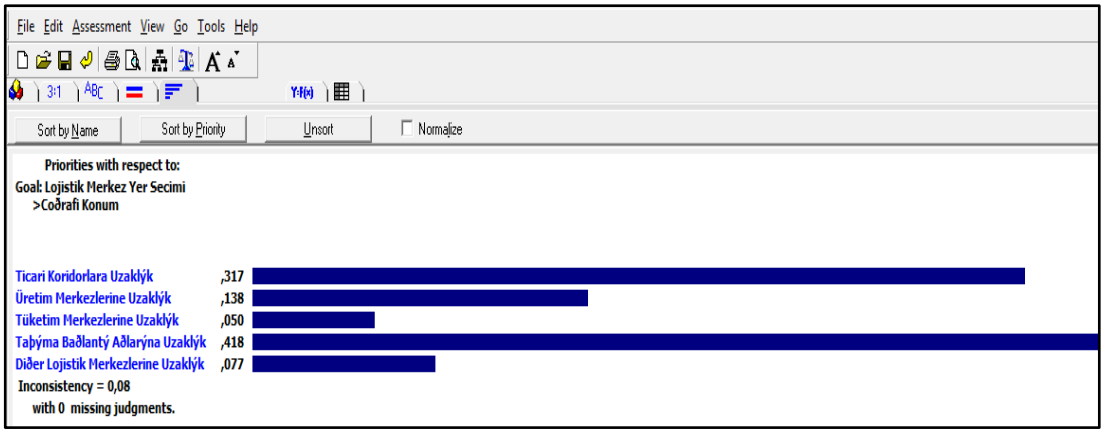

Şekil 3: Coğrafi Konum Ana Kriterini Oluşturan Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

Şekil 4'te gösterilen sonuçlara göre 2.en önemli ana kritere (Arazi Özellikleri) ait alt kriterlerin en önemlisi 0,520'lik değerle Maliyetlerdir. En az önemlisi ise 0,038'lik değer ile Mülkiyettir. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık Değeri 0,06 ile tutarlı çıkmıştır.

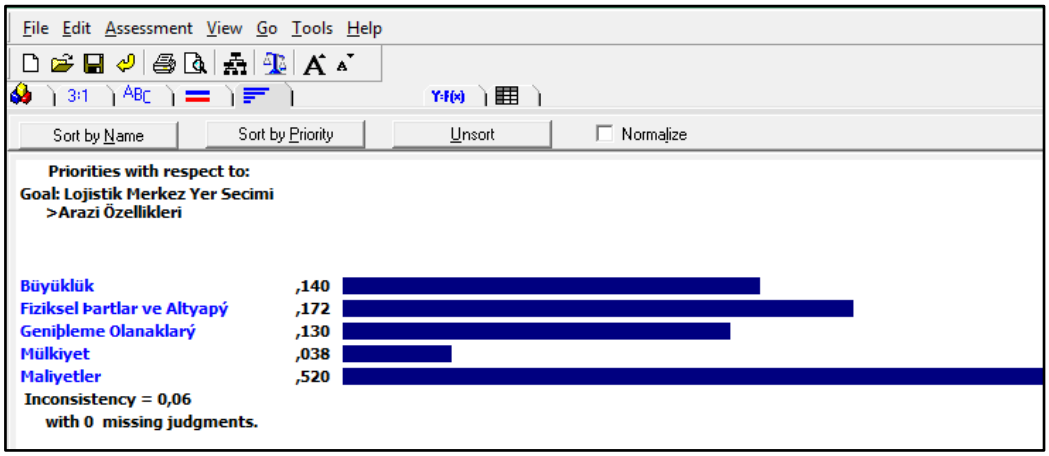

Şekil 4: Arazi Özellikleri Ana Kriterini Oluşturan Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

Şekil 5'de gösterilen sonuçlara göre 3.en önemli ana kritere (Bölgesel Özellikler) ait alt kriterlerin en önemlisi 0,389'luk değerle Ulaştırma Altyapısının Durumudur. En az önemlisi ise 0,027'lik değer ile İklim Şartlarıdır. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık Değeri 0,09 ile tutarlı çıkmıştır.

Şekil 5: Bölgesel Özellikler Ana Kriterini Oluşturan Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

Şekil 6'da gösterilen sonuçlara göre 4.en önemli ana kritere (Çevresel Özellikler) ait alt kriterlerin en önemlisi 0,773'lük değerle Trafik Sıkışıklığıdır. En az önemlisi ise 0,088'lik değer ile Gürültü Seviyesidir. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık Değeri 0,05 ile tutarlı çıkmıştır.

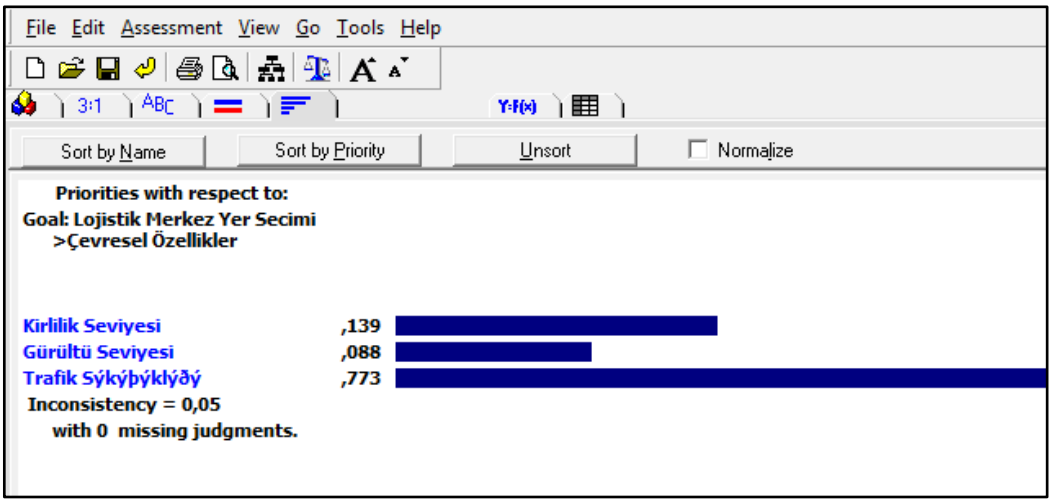

Şekil 6: Çevresel Özellikler Ana Kriterini Oluşturan Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

Şekil 7'de gösterilen sonuçlara göre en az önemli ana kritere (Sosyal Özellikler) ait alt kriterlerin en önemlileri aynı değerdeki (0,4)Güvenlik ve Emniyettir. Değerlerden de görüleceği üzere Tutarsızlık Değeri 0,00 ile tutarlı çıkmıştır.

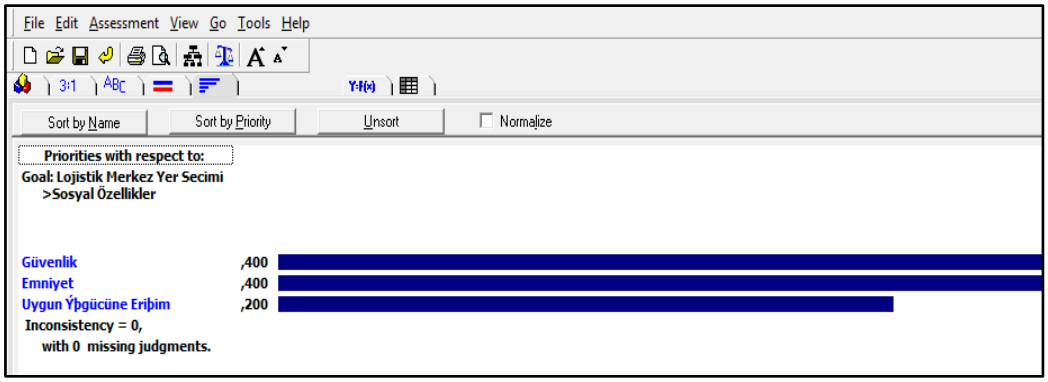

Şekil 7: Sosyal Özellikler Ana Kriterini Oluşturan Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

Şekil 8'de gösterilen ana ve alt kriterlerin birlikte etkileşimli genel önem sıralamasına bakıldığında ise birinci sırada Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık (0,190) bulunmaktadır, sırasıyla Maliyetler (0,151), Ticari Koridorlara Uzaklık (0,144), Ulaştırma Altyapısının Durumu (0,064) ve Üretim Merkezlerine Uzaklık (0,063) ilk 5 sırayı oluşturmaktadır. İklim Şartları (0,004) ağırlığı ile en önemsiz kriter olarak belirlenmiştir. Gürültü Seviyesi (0,005) ve Uygun İşgücüne Erişim (0,006) ile en sonlardaki diğer iki kriter olarak tespit edilmiştir. Toplam tutarsızlık değeri 0,07 ile tutarlı çıkmıştır.

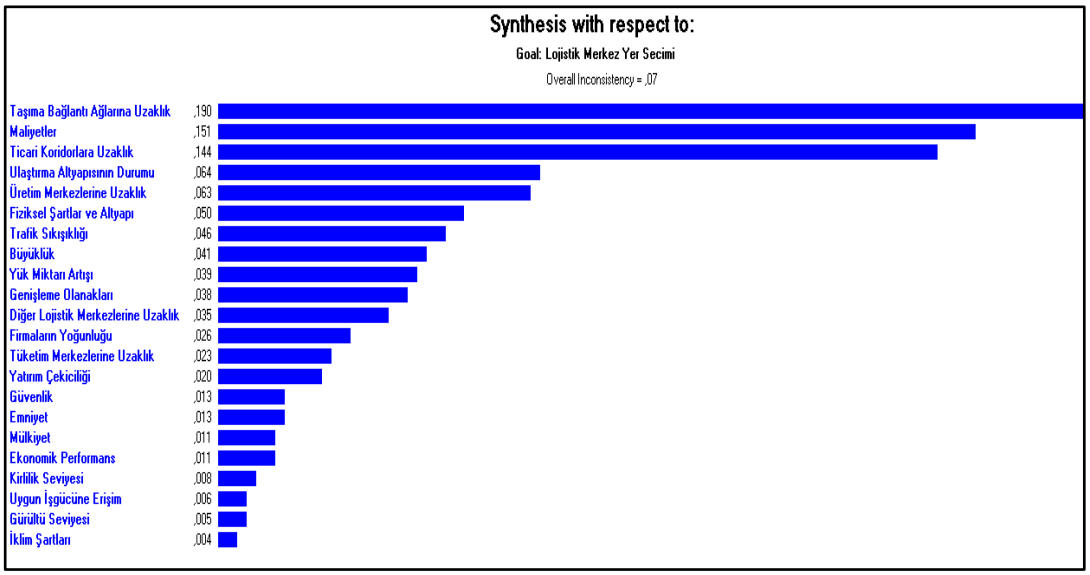

Şekil 8: Tüm Kriterlerin Önem Dereceleri

6. Sonuç

Lojistik merkezler çeşitli lojistik aktivitelerin gerçekleştirilebildiği alanlardır. Bu alanların lojistik açısından önemli koridorların düğüm noktalarında kurulması sürecin içindeki pek çok firmayı bir araya getirmektedir. Taşımacılık, depolama, envanter yönetimi, 3PL işletmeciliği, gümrükleme, sigorta yönetimi vb. lojistik hizmetlerin entegre biçimde, optimum kalitede ve hızda, en az maliyetle gerçekleşme zorunluluğu bu tip tesislerin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Lojistik merkezler mikro ve makro düzeyde çok cazip yatırımlardır. Yer seçiminde yapılacak hatalar ilerleyen süreçte handikaplar doğuracaktır. Bu çalışmanın amacı ve önemi, son derece stratejik olan ‘’En Uygun Lojistik Merkez Yer Seçimi’’ probleminin çözümünde kullanılan değişkenlerin (kriterlerin) önem derecelerini belirlemektir. Çalışmamızın çok sayıdaki akademik kaynaktan yararlanarak oluşturulması ve geniş kapsamlı bir model niteliği taşıması önemlidir. Gelecekte, bu çalışmada oluşturulan kapsamlı model çerçevesinde belirlenen değişken önem dereceleri kullanılarak farklı iller, bölgeler ve ülkelerden seçilecek alternatif yerler arasından en uygun lojistik merkez yer seçimine yönelik olarak ilgili konudaki özel sektör ve kamu çalışanları ve akademisyenler tarafından faydalı çalışmalar yapılacaktır. Bu bağlamda ilgili probleme yönelik olarak 5 ana kriter altında 22 alt kriterli bir model belirlenmiş, bu kriterler ilgili konunun uzmanı 12 kişinin katılımı ile AHS yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve bu kriterler önem derecelerine göre sıralanmıştır. Bu sıralamada 5 ana kriter arasında en önemli kriterin 0,454 ile Coğrafi Konum, en önemsiz kriterin ise 0,032 ile Sosyal Özellikler olduğu tespit edilmiştir. Ana kriterleri önem sıralamasında üçüncü sırada Bölgesel Özellikler (0,164), dördüncü ve beşinci sıralarda ise Çevresel Özellikler (0,059) ve Sosyal Özellikler (0,032) gelmektedir. Ana ve alt kriterlerin birlikte etkileşimli genel önem sıralamasına bakıldığında ise birinci sırada Taşıma Bağlantı Ağlarına Uzaklık (0,190) bulunmaktadır, sırasıyla Maliyetler (0,151), Ticari Koridorlara

Uzaklık (0,144), Ulaştırma Altyapısının Durumu (0,064) ve Üretim Merkezlerine Uzaklık (0,063) ilk 5 sırayı oluşturmaktadır. İklim Şartları (0,004) ağırlığı ile en önemsiz kriter olarak belirlenmiştir. Gürültü Seviyesi (0,005) ve Uygun İşgücüne Erişim (0,006) ile en sonlardaki diğer iki kriter olarak tespit edilmiştir. Bu analizin tüm değerleri, aşmaması gereken 0,1 tutarsızlık oranının altında kalmıştır.

Kaynakça

Aydın, G.T.ve Öğüt, K.S.(2008). Avrupa ve Türkiye'de lojistik köyler, 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, Demiryolu Fuarı Bildiriler Kitabı,15-17 Ekim 2008 (s.1471-1481), İstanbul.

Aydın, S. (2017). ''Lojistik merkez değerlendirmesi için karar verme modeli ve uygulama'', 5. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 17-19 Mayıs, (s.1-10) Antalya.

Bamyacı, M. (2008). Modern lojistik yönetimi: organize lojistik bölgeleri için bir yer seçimi modeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Dinçer, H ve Görener, A. (2011). Performans Değerlendirmesinde AHP - Vıkor ve AHP - Topsıs yaklaşımları: hizmet sektöründe bir uygulama, Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, Sigma 29,244-260.

Elgün , M. ve Elitaş, C. (2011). Yerel, ulusal ve uluslararası taşıma ve ticaret açısından lojistik köy merkezlerinin seçiminde bir model önerisi, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 630-645.

Elgün, M. Ve Aşıkoğlu, N. (2016). Lojistik köy kuruluş yeri seçiminde topsıs yöntemiyle merkezlerin değerlendirilmesi, AKÜ İİBF Dergisi, XVIII (1), 161-170.

Elgün, M.N. (2013). Ulusal ve uluslararası taşıma ve ticarette lojistik köylerin yapılanma esasları ve uygun kuruluş yeri seçimi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, XIII(II), 203-226.

Erdumlu, M. (2006). Kentsel lojistik ve lojistik köy uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Erkayman, B., Gundogar, E., Akkaya, G. ve Ipek, M. (2011). A fuzzy topsis approach for logistics center location selection, Journal of Business Case Studies, 7(3), 49-54.

Făgărăşan, M. ve Crıstea, C. (2015). Logıstıcs center locatıon: selectıon usıng multıcrıterıa decısıon makıng, Annals Of The Oradea Unıversıty, Fascicle of Management and Technological Engineering, 1, 157-162.

Görgülü, H. (2012). Lojistik köyler ve konya uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Hamzaçebi, C. ve İmamoğlu, G. (2014). TR90 Bölgesi lojistik merkezi yerseçimi için hedef programlama tekniği uygulaması, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 11, 156-170.

Higgins, C.D., Ferguson, M. ve Kenaroğlu P. S. (2012). Varieties of logistics centres: developing a standarized typology hierarchy, Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, No. 2288, 9-18.

İZTO (2008). Lojistik merkez kavramı ve italya'daki lojistik merkezler, İzmir Ticaret Odası, İzmir.

Kara, M. ve Tayfur L. ve Basık H. (2009). Küresel ticarette lojistik üslerin önemi ve türkiye, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 69-84.

Karadeniz, V. ve Akpınar, E. (2011). Türkiye'de lojistik köy uygulamaları ve yeni bir lojistik köy önerisi, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 23, 49-71.

Meidute, I. (2005). Comparative analysis of the definitions of logistics centres, TRANSPORT, XX(3), 106–110.

Nobel, T. (2014). European freight villages and their success factors, Logistics '14 Conference, 10 Nisan, Helsinki, Finlandiya.

Tanyaş, M. ve Arıkan, F. (2013). Bursa ili lojistik merkez ön fizibilite raporu, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, Bursa.

Tomić, V., Marinković, D ve Marković. D. (2014). The Selection of logistic centers location using multi-criteria comparison: case study of the balkan peninsula, Acta Polytechnica Hungarica, 11(10), 97-113.

Turskis,Z. ve Zavadskas,E. (2010). A new fuzzy additive ratio assessment method (aras-f). case study: the analysis of fuzzy multiple criteria in order to select the logistic centers location, TRANSPORT, 25(4), 423–432.

Türker, T.(2010). Lojistik gayrimenkullerinin yer seçim kriterleri istanbul örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

UTIKAD (2013). Türkiye'deki lojistik köyler ve önemi, http://www.utikad.org.tr/haberler/?id=10633. 26.04.2018 tarihinde erişildi.

Uysal, T. ve Yavuz K. (2014). Selection of logistics centre location via electre method: a case study in turkey, International Journal of Business and Social Science, 5(9), 276-289.

Yıldırım, B.F. ve Önder, E. (2014). Çok kriterli karar verme yöntemleri, Bursa, Dora Yayıncılık.

EKONOMETRİ'DE MODEL SEÇİMİ

Dr.Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN*

Ordu Üniversitesi

Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Ekonometrik çalışmalarda karşılaşılan en önemli sorunlardan biride en uygun modelin seçimidir. Tahmin edilen parametrelerin istatistiksel olarak anlamlı ve yapılan testlerin güvenilir olabilmesi için model kalıbının iyi seçilmesi gereklidir. İstenen özelliklere sahip olmayan modellerle yapılacak tahminler regresyon ilişkisini açıklamada eksik kalacak ve elde edilen bulgular ileriye yönelik öngörü yapılmasında yetersiz kalacaktır.

Model seçimi (model selection) ekonometrik araştırmalarda ilk ve en önemli aşamadır. Model seçimi regresyon modelinde yer alan değişkenler, matematiksel kalıp ve bütün varsayımlarla birlikte modelin ortaya konmasıdır. Modelin kurulması sırasında yapılan hatalara ise tanımlama hataları (specification errors) denmektedir. Eğer iktisadi olayları açıklayan değişkenler ne derece iyi belirlenmiş, açıklanan ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyen modelin fonksiyonel biçimi ne derece doğru seçilmişse tahmin edilen parametreler o derece anlamlı olacaktır. Bu durumda tanımlama hataları da ortaya çıkmayacaktır.

Genel olarak ekonometrik çalışmalarda iktisadi olayları açıklamak için iktisat teorisine uygun olarak kurulan modeller doğru olarak algılanmakta ve başlangıçta kurulan model doğru kabul edilerek düzeltme yoluna gidilmemektedir. Günümüzde bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve paket programlar sayesinde analiz yapma imkânları kolaylaşmış çeşitli denemelerle en iyi modeli bulma olasılığı artmıştır. Ancak tahmin edilen parametreler ve tüm varsayımlar istatistiksel olarak anlamlı olsa da modelin iktisadi olarak da anlamlı olması gerekir. İktisat teorisine uymayan bir tahmin modeli istatistiksel olarak en iyi modellerden biri olabilirler. Bu çalışma ekonometride farklı model seçim kriterlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Model seçimi, Regresyon Analizi, Tahmin modeli, Ekonometri

MODEL SELECTION in ECONOMETRY

Abstract

One of the most important problems encountered in econometric studies is the selection of the most suitable model.. It is necessary to select the model pattern good in order that the estimated parameters are statistically significant and the tests done are reliable. Estimations which are to be made with models that do not have required specifications will fail to explain the regression relationship and the findings obtained will be insufficient for making prospective projections.

Model Selection is the first and the most important stage in econometric researchesModel selection is the demonstration of the model with variables in the regression model, and all mathematical patterns and assumptions. The errors that are made during the establishment of the model are called the specification errors. The better the variables explaining the economic events are determined and the more accurate the functional form of the model specifying the relationship between variables that are explained and are explanatory, the more significant the estimated parameters would be. In this case, the specification errors will not occur.

In general, the models which are established in accordance with the economic theory for explaining the economics events in econometric studies, are well perceived and the model established at the beginning is accepted as true and is not corrected. With the computer use and package programs becoming widespread today, the ways to make analysis have become easier, and the possibility to find the best model with various trials has increased. However, although the parameters estimated and all assumptions are statistically meaningful, the model should also be meaningful in economic terms. An estimation model which does not fit the economic theory could be one of the best models in statistical terms. This study has been carried out in order to examine and compare the criteria for selecting different models in econometrics.

Key Words: Model selection, Regression Analysis, Estimation model, Econometry

1. Giriş

Ekonometrik model çalışmalarında, doğru modellerin uygulanması regresyon modelinin başarısı açısından önemlidir. Klasik doğrusal bir regresyon modelinin geçerli olması, temel varsayımların varlığa bağlıdır. Modelin geçerli olması için gerekli temel varsayımlardan bir veya bir kaçının olmaması durumunda kurulan ekonometrik model geçerli sayılmaz. Elde edilen bulgular gerçeği yansıtmaz. Modelin istatistik testlerindeki sorunlar modelin yeniden kurulmasını gerekli kılabilir.

Ekonometrisler uzun yıllardan beri doğru model kurma ve seçme kavramları konusunda çalışmaktadır. İyi bir model nasıl kurulabilir, modelin değişkenleri nasıl olmalı, hangi değişkenler daha önemlidir, model seçimi nasıl yapılmalıdır? Başlangıç aşamasında tüm bu soruların cevabı

aslında cimrilik prensibiyle açıklanabilir (Box ve Jenkins, 1977); Bu prensibe göre "verinin en iyi şekilde yansıtılabilmesi için gerekli en az sayıda parametre yani değişken kullanılmalıdır". Böylece başlangıçta baştan bazı sapmalar engellenmiş olur. Model seçimi regresyon modelinde yer alan değişkenler, matematiksel kalıp ve bütün varsayımlarla birlikte modelin ortaya konmasıdır. Bu süreç verilerin toplanması, doğru veri ve örnek büyüklüğünün oluşturulması ile başlar. Daha sonra bazı istatistiksel testler modelin yapısının doğru kurulup, kuralamadığının sınanmasında araştırmacıya yardımcı olur. Başlıca kullanılan istatistiksel testler, Belirlilik katsayısı, R^2, Durbin-Watson d, Ramsey RESET (Ramsey, 1969). Değişken ekleme ve değişken sayısının belirlenmesinde Lagrange Çarpanı (Engel, 1982). Wald testi, White test vb.sayılabilir. Model yapısının irdelenmesi dışında, en iyi performansa sahip modelin seçilmesi gerekir. Bu kapsamda kullanılan başlıca yaklaşımlar; Leamer (Leamer 1978) ve Hendry (Hendry,1980-1983) SSS sına, sına, sına; TTT test test test mantığına dayanan yaklaşımlardır. Bidik bu yaklaşımların yanında model seçimine yönelik başka yaklşaımlarda olduğu bilinmektedir.(Ucal Şengün, ss.41-42).

1. Alternatif Modellerin Karşılaştırılması

Ekonometride en iyi model iktisadi olguyu (Y bağımlı değişkeni) istatistiksel ve iktisadi olarak en iyi açıklayan modeldir. İlişkiyi açıklamada farklı alternatif modeller arasında tahmin başarısı en yüksek olan model seçilir. Burada, değişik sayıda bağımsız değişken içeren alternatif modeller arasından biri seçilmektedir. Diğer bir ifadeyle gerekli açıklayıcı değişkenleri içeren doğru model diğer modellerden yararlanılarak türetilmektedir.

Regresyon modelinde ilişkiyi en iyi açıklayan modelin seçimi iki farklı kritere göre yapılır. İlk olarak seçilen doğru modelde yer alan bağımsız değişkenler alternatif modellerin bağımsız değişkenleri arasında yer aldığından (yuvalandığından) bağımsız değişkenlerin seçimi (model büyüklüğünün seçimi) nested (yuvalanmış) model seçimi olarak da tanımlanır. Model seçiminde ikinci aşama ise değişik fonksiyonel biçimlere sahip modeller arasından seçim yapmaktır. Burada doğru model yanlış modeller içerside yer almamakta (yuvalanmamakta) dır. Bir başka deyişle doğru model herhangi bir işlem yapılarak diğer modellerden türetilmemektedir. Bundan dolayı, bu tür modellere ise nonnested (yuvalanmamış) modeller adı verilmektedir.

Nested ve nonnested modellerin aşağıdaki gibi olduğu varsayılırsa,

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_{t-1} + \beta_3 M_1 + \beta_4 M_{t-1} + \beta_5 Z_1 + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 M_1 + \beta_3 M_{t-1} + \beta_4 Z_1 + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 M_1 + \beta_3 Z_1 + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_{t-1} + \beta_3 L_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 lnZ_1 + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$lnY_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \varepsilon_t \quad (6)$$

Yukarda yer alan farklı alternatif modeller karşılaştırılırsa (2) ve (3) numaralı modellerin bağımsız değişkenlerinin (1) numaralı modelin birer alt kümesi olduğu görülür. Bu yüzden (1), (2) ve (3) no.lu modellere nested modeller denir. (4) no.lu modelde ise birinci modelden farklı bir değişken yer almaktadır. Bu nedenle (4) no.lu modelin bağımsız değişkenleri (1). Modelin bağımsız değişkenlerinin bir alt kümesi değildir. (5). Modelin değişkenleri birinci modelin bağımsız değişkelerinin bir alt kümesidir. Ancak değişkenlerden birinin logaritmik olması nedeniyle modelin fonksiyonel yapısı farklıdır. (6) modelin ise bağımlı değişkeni farklı yapıdadır. Bu nedenlerle beş ve altıncı modeller nonnested modellerdir.

2. Nested Modellerin Seçimi

Kısıtlı regresyon modelleri olarak da tanımlanan nested modeller, belirli katsayılarına sıfır kısıtlaması getirilmiş regresyon modelleridir. Nested modellerin seçimi alternatif modeller arasından bağımsız değişkenlerin seçilmesi (model büyüklüğünün seçimi) anlamına da geldiğinden yuvalanmış model seçimi (selection of nested model) olarak da adlandırılır.

2.1 Standart Seçim Kriterleri

Nested ve nonnested modellerin karşılaştırılmasında kullanılan başlıca seçim kriterleri daha önce açıkladığımız modellerin karşılaştırılmasında kullanılan kriter ve testlerden farklı ölçüler değildir. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan model seçim kriteri $R^2, \bar{R}^2$ (düzeltilmiş) değerini easas alan kriterlerdir. Fakat modele alınan değişken sayısının artmasıyla değişen $R^2, \bar{R}^2$ (düzeltilmiş)'nin yanında diğer model seçim kriterlerinin de kullanılması daha doğru bir yöntem olacaktır. Model seçiminde kullanılan standart seçim kriterleri:

2.1.1 Determinasyon Katsayısı (R^2)

Bir regresyon modelinde determinsayon katsayısı bağımlı değişkendeki değişmelerin bağımsız değişken veya değişkenler tarafından açıklanma ölçüsüdür. Belirlilik veya determinasyon katsayısı R^2 ile gösterilir. Bir regresyon denkleminde regresyonun kareleri toplamı en az sıfır, en fazla kareler toplamına eşit olduğundan R^2 istatistiği daima $0 \leq R^2 \leq 1$ arasında bir değer alır. R^2 bire yaklaştıkça bağımlı değişkendeki değişmelerin, bağımsız değişken tarafından daha iyi açıklandığı, R^2 değerinin sıfıra yaklaşması halinde açıklanma oranının azaldığı görülür.

n gözlem sayısına sahip herhangi bir regresyon modelinde bağımlı değişkendeki toplam değişme,

$$\text{Toplam Değişme} = \sum(Y_i - \bar{Y})^2$$

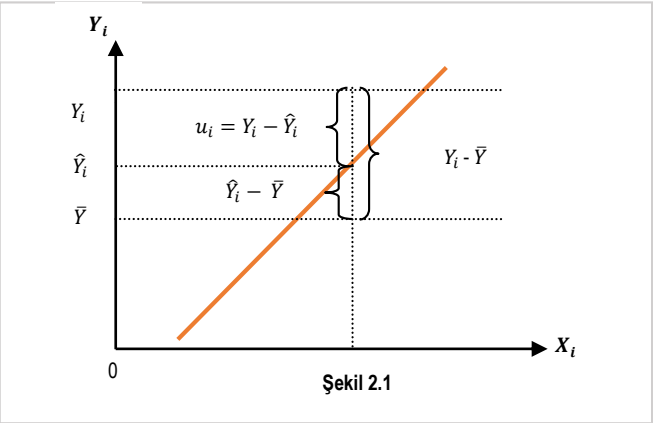

Şekil 2.1

Modele ilave edilen her bir yeni bağımsız değişken R^2'nin artmasına yol açmaktadır. Ancak ilave değişken R^2'yi artırmasa da azalmasına yol açmaz. Dolayısıyla belirlilik katsayısının model seçiminde kullanılması tercih edilmez. Diğer yandan R^2 model seçiminde bir kriter olarak alındığında bazı sorunlarda ortaya çıkabilir.(Gujarati,1999,s.204-210)

- Verilen örnek büyüklüğü içinde, tahmini değerler, gerçek değerlere ne kadar yakın olasa da, gelecek tahmininde bu şekilde devam edeceği öngörüsü kesin değildir.
- R^2'lerin karşılaştırılabilmesi için modellerin fonksiyonel yapısının ve tahmin edicilerinin aynı olması gerekir. Farklı model yapılarında determinasyon katsayısı değişebilir.
- Modele ilave edilen açıklayıcı değişken sayısı arttıkça R^2 değeride artar, Bu yöntemle maksimum R^2 değerine ulaşılabilir, Ancak bu fürum hata terimleri varyansının da yükselmesine neden olacağından belirlilik katsayısının model seçim kriteri olarak alınması her zaman yeterli olmayabilir.

2.1.2 Düzeltilmiş Belirlilik Katsayısı ($\bar{R}^2$)

Bir regresyon modelinde, regresyon denkleminin başarısını ölçmede R^2 istatistiği her zaman güvenilen kesin bir ölçü sayılmaz. Modele gerekli veya gereksiz yeni bir bağımsız değişken ilave edildiğinde R^2 değeri genellikle artar. Bunun nedeni yeni bir değişken eklenmesi durumunda R^2 değerinin hesaplandığı formülde payın değeri artarken, paydanın aynı kalmasıdır. Çünkü ilave değişkenler regresyon kareleri toplamı (*BKT*)'nin yükselmesine yol açar. Bu nedenle Henry Theil, R^2'nin zayıflığını ortadan kaldırmak için regresyon denkleminin determinasyon katsayısının hem kareler toplamının, hem de kalıntıların kareleri toplamının serbestlik derecelerini dikkate alacak şekilde düzeltilmiş $\bar{R}^2$'yi geliştirmiştir. Bu şekilde, serbestlik derecesini dikkate alarak hesaplanan determinasyon katsayısına ***düzeltilmiş determinasyon*** katsayısı adı verilir. $\bar{R}^2$ olarak gösterilen düzletilmiş determinasyon katsayısı aşağıdaki şekilde hesaplanır,

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{n-1}{n-k} \cdot \frac{\sum(Y_i - \hat{Y}_i)^2}{\sum(Y_i - \bar{Y})^2}$$

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{KKT}{BKT}$$

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{n-1}{n-k} \cdot \frac{\sum u_i^2}{\sum(Y_i - \bar{Y})^2}$$

$$\frac{\sum u_i^2}{\sum(Y_i - \bar{Y})^2} = 1 - R^2$$

olduğundan,

$$\bar{R}^2 = 1 - (1 - R^2)\frac{n-1}{n-k}$$

olarak hesaplanır,

$$S_e^2 = \frac{KKT}{n-k}$$

olduğundan,

$$\bar{R}^2 = 1 - \frac{S_e^2(n-1)}{BKT}$$

Formülde ifade edildiği gibi seçim yapılacak olan alternatif modellerde bağımlı değişken aynı olacağından BKT sabit olacak ve $\bar{R}^2$, S_e^2'ye bağlı olacaktır. Modelde hata terimleri varyansı ile düzeltilmiş belirlilik katsayısı arasında bir ilişki olduğu görülür. S_e^2'nin küçülmesi $\bar{R}^2$ değerinin büyümesine yol açmaktadır. Tanımlama hatalarında belirtildiği gibi eksik belirlenmiş modellerin hata terimi varyansları sapmalıdır ve gerçek değerlerinden daha büyük tahmin edilmektedir. Bu durumda $\bar{R}^2$ değeri etkilenecektir.

Eğer seçilen model, sadece doğru modelin bağımsız değişkenlerini içermeyip, aynı zamanda gereksiz bağımsız değişkenleri de içerirse bir sorun ortaya çıkacaktır. Diğer yandan iki ayrı modelin farklı değişkenlerinin katsayıları sıfır ise sapma olmayacaktır. Bunun dışında bir varsayım sapma nedeni olacağından $\bar{R}^2$ ile modeller arasında seçim yapma güvenilir olmayacaktır. Bu nedenle minimum hata varyansı ve maksimum $\bar{R}^2$ kriteri doğru modele götürmeyeceğinden farklı ölçüler geliştirilmesine neden olmuştur. .(Dikmen, 2018, ss.231-236)

2.1.3 Artıkların Kareleri Toplamı ve Hata Terimi varyansının Tahmini

Anakütle hata terimi varyansının tahmin değeri olan S_e^2, hata terimleri kareleri toplamının serbestlik derecesine (n-k) bölünmesi ile elde edilir.

$$S_e^2 = \frac{\sum u_i^2}{n-k}$$

veya

$$S_e^2 = \frac{u'u}{n-k}$$

Dolayısıyla S_e^2 değeri alternatif modellerin karşılaştırılmasında kullanılan uygun modelin seçiminde yardımcı bir ölçüdür. Bağımsız değişken sayısının $k_1 ve\ k_2$ olduğu iki alternatif model düşünelim. $k_1 > k_2$ olması durumunda ikinci model nested (yuvalanmış) model olur. Değişken sayısına bağlı olarak modelde $(k_1 - k_2)$ farkı modelde AKT veya S_e^2'nin büyük veya küçük çıkmasına yol açar. Bu nedenle AKT veya S_e^2 değeri küçük çıkan modeller bağımlı değişkende meydana gelen değişmeleri daha iyi açıklayacağından hata terimi varyansı nested modellerin seçilmesinde uygun bir parametre olacaktır.

2.2 R2'nin Maksimizasyonuna Bağlı Kriterler

Bir modelde hata terimlerinin kareleri toplamının en küçük (minimum) olması, Belirlilik katsayısının maksimum olması anlamına gelir. $\boldsymbol{R^2}$**'**nin maksimizasyonuna dayanan başlıca kriterler,

- Ammemiya'nın PC kriteri
- Mallows'un C_p kriteri
- Hocking'in S_p kriteri

olarak adlandırılır. Burada belirtilen kriterler ortalama hata terimleri karesini minimize etmeye dayanan kriterlerdir. Diğer bir ifadeyle $E\left(Y_i - \hat{Y}_i\right)^2$'nin minimizasyonuna dayanır. Çok sayıda bağımsız değişken içeren modeller arasından en iyi modeli seçmek öngörü hata terimlerinin ortalamasını karşılaştırmakla mümkündür. Öngörünün başarısını doğrudan doğruya yansıtacak bir uygunluk ölçüsü düşünülmüş ve Amemiye (1985) tarafından şartsız ortalama hata kareye dayanan PC kriteri geliştirilmiştir. Kriterin geçerli olması için bağımsız değişkenlerin tesadüfi değişken olduğu ve öngörülecek devrelerinde geçmişteki gibi devam edeceği varsayılarak $E\left(Y_i - \hat{Y}_i\right)^2$'nin minimum olması amacıyla tahmin yapılır.

$$PC = S_e^2\left(1 + \frac{k_1}{n}\right)$$

olacaktır. Bu kriter ikinci modelin belirlilik katsayısı R_1^2 cinsinden ifade edilirse,

$$PC = \left(\frac{n+k_1}{n-k_1}\right)(1 - R_1^2)\left(\frac{BKT}{n}\right)$$

olur.

Mallows'un şartlı ortala hata kareye dayanan C_p kriteri ise,

$$C_p = \frac{(n-k_1)S_{e,1}^2}{S_{e,2}^2} + (2k_1 - n)$$

olarak ifade edilir. Bu kriter R^2 cinsinden ifade edilirse,

$$C_p = \frac{(n-k_1)(1-\bar{R}_1^2)}{1-\bar{R}^2} + (2k_1 - n)$$

Bu iki kriter genelleştirilerek,

$$E\left(Y_i - \hat{Y}_i\right)^2 = \frac{2k_1}{2}\sigma^2 + \frac{BKT_1}{n}$$

olarak yazılabilir. PC kriterinde bilinmeyen σ^2 yerine ikinci model için tahmini olarak,

$$S_e^2 = \frac{BKT_1}{n-k_1}$$

ve C_p kriterinde bilinmeyen σ^2 yerine

$$S_e^2 = \frac{BKT_1}{n-k}$$

alınmaktadır. Bu kriterlerin minimum olduğu model en iyi model olarak seçilecektir.

S_p kriteri ise Amemiya ve Mallows kriterinden farklı olarak söz konusu şartsız ortalama hata kareyi minimize edecek olan en uygun bağımsız değişken sayısının ne olması gerektiğini belirlemek için kullanılır. Modelin parametreleri bilinmeden S_p kriteri en küçük $k_1 \leq \frac{n}{2}$

için,

$$S_e^2\left[1 + \frac{k_1}{n-k_1-1}\right]$$

ifadesini minimize eder. Bunun için sadece modelin σ_1^2 değerinin tahmin edilmesi yeterli olacaktır.

12.2.1.3 Artıkların Kareleri Toplamı ve Hata Terimi Varyansının Tahmini

Anakütle hata terimi varyansının tahmin değeri olan S_e^2, hata terimleri kareleri toplamının serbestlik derecesine (n-k) bölünmesi ile elde edilir.

$$S_e^2 = \frac{\sum u_i^2}{n-k}$$

veya

$$S_e^2 = \frac{u'u}{n-k}$$

Dolayısıyla S_e^2 değeri alternatif modellerin karşılaştırılmasında uygun modelin seçiminde yardımcı bir ölçüdür. Bağımsız değişken sayısının $k_1 ve\ k_2$ olduğu iki alternatif model düşünelim. $k_1 > k_2$ olması durumunda ikinci model nested (yuvalanmış) model olur. Değişken sayısına bağlı olarak modelde $(k_1 - k_2)$ farkı modelde AKT veya S_e^2'nin büyük veya küçük çıkmasına yol açar. Bu nedenle AKT veya S_e^2 değeri küçük çıkan modeller bağımlı değişkende meydana gelen değişmeleri daha iyi açıklayacağından hata terimi varyansı nested modellerin seçilmesinde uygun bir parametre olacaktır.

12.2.3 Bilgi Kriterleri

Nested modellerin karşılaştırılmasında başlıca bilgi kriterleri Akaike (1973,1974,1978) tarafından geliştirilen AIC (Akaike bilgi kriteri) ve Schwartz tarafından geliştiren SC kriterleridir. Bu kriterler alternatif modeller için hesaplanarak değerlerini minimum yapan model en iyi model olarak seçilir. Farklı modeller i indisi ile ifade edildiğinde AIC kriteri

$$AIC_i = \ln\left(\hat{\sigma}_i^2\right) + \frac{2k_1}{n}$$

olarak hesaplanır. Eşitlikte $\hat{\sigma}_i^2$ en çok benzerlik yöntemi ile aşağıdaki şekilde tahmin edilir.

$$\hat{\sigma}_i^2 = \frac{BKT_i}{n}$$

AIC kriterinin küçük örneklerde iyi sonuç vermemesi nedeni ile **düzeltilmiş AIC kriteri,**

$$AIC_{d,i} = \ln\left(\hat{\sigma}_i^2\right) + \frac{(n+k_1)}{(n-k_1)-2}$$

olacaktır.

Bilgi kriterlerinden Schwartz'ın SC kriteri ise,

$$SC_i = \ln\left(\hat{\sigma}_i^2\right) + \frac{k_i \ln(n)}{n}$$

olarak ifade edilir.

12.2.4 Nested Modellerin Testi

Nested modellerin testi kısıtlı regresyon modellerine benzer şekilde yapılır. Modelde bir veya daha fazla katsayının anlamlılık seviyesi test edilmektedir. Test istatistiği anlamsız ise H_0 hipotezi kabul, H_1 hipotezi reddedilir. Diğer bir ifadeyle H_0 hipotezinin geçerli olması durumunda değişken sayısı az olan model, aksi halde değişken sayısı fazla olan model en iyi model olarak seçilir. Bu durumda basit regresyon denkleminde bağımsız değişkenin anlamlılık seviyesini ölçmek için t testi yapılması yeterlidir.

Nested modeller katsayılarına sıfır kısıtlaması getirilmiş, kısıtlı regresyon modellerinin özel bir halidir. Daha önce regresyon denklemlerinden söz ederken modelde bir veya birden fazla parametrenin sıfırdan farklı veya sıfıra eşit olup olmadığını t ve F testi ile belirleneceğini açıklamıştık. Bu nedenle nested modeller ile kısıtlı regresyon modelleri birbirinden farklı modeller değildir.

3. Nonnested Modellerin Seçimi

Nonnested modeller bağımlı değişkenleri aynı fakat değişik sayıda bağımsız değişkenlerinden en az biri veya açıklayıcı değişkenleri farklı yapıda olan modellerdir. Örneğin değişkenleri farklı iki ayrı model düşünüldüğünde,

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \beta_3 L_t + e_t \qquad (1)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_t + \alpha Z_t + v_t \qquad (2)$$

Bu iki alternatif model incelendiğinde bazı değişkenleri aynı bazıları farklı olan nonnested modeller olduğu görülür. Bu modellerin tüm bağımsız değişkenleri ile oluşturulan yeni model,

$$Y_t = \theta_0 + \theta_1 X_t + \theta_2 L_t + \theta_3 Z_t + u_t \qquad (3)$$

şeklinde olacaktır. (1) ve (2) numaralı modeller bu modelle karşılaştırıldığında her iki modelinde nested model olduğu görülür.

Nonnested modellerin seçiminde bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hatta modellerin birleştirilmesi iktisadi teoriye ters düşebilir. Modellerin karşılaştırılması için kurulacak hipotezlerin test edilmesinde t veya F testi sonuçları anlamlı veya anlamsız olarak dört farklı sonucun ortaya çıkmasına yol açar. Bu durumda bazı sorunlar ortaya çıkacak istenen model seçilmemiş olacaktır. Bu nedenlerle nonnested modellerin seçiminde farklı testler geliştirilmiştir.(Dikmen, 2018, ss.231-236)

3.1 Cox Testi

Cox, Farklı matematiksel kalıba sahip modellerin seçiminde de kullanılan, benzerlik oran testine dayanan bir test geliştirmiştir. Modellerin karşılaştırılması için oluşturulan hipotezler,

$$H_1: E(Y) = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 X_t + \hat{\beta}_3 L_t$$

$$H_2: E(Y) = \hat{\alpha}_0 + \hat{\alpha}_1 X_t + \hat{\sigma}_2 Z_t$$

olacaktır. H_1 hipotezinin geçerliliği varsayımı altında H_1 ve H_2 testi için,

$$C_{12} = \frac{n}{2} ln\left(\frac{\hat{\sigma}_2^2}{\hat{\sigma}_{2t}^2}\right)$$

Burada, $\hat{\sigma}_2^2$, H_1 hipotezine göre öngörülen, H_2 hipotezi için artık değerlerin varyansıdır. $\hat{\sigma}_{2t}^2$ ise H_1 hipotezinin geçerliliği altında $\hat{\sigma}_2^2$'nin olasılık (probability) limitidir. Eşitliğin asimtotik olarak sıfır ortalama ve $var(C_{12})$ ile normal dağıldığı varsayılmaktadır.

$$\hat{\sigma}_1^2 = \frac{e_1' e_1}{n}$$

$$\hat{\sigma}_2^2 = \frac{e_2' e_2}{n}$$

ve $\hat{\sigma}_{2t}^2$ olduğundan birinci modelin değişken katsayıları $\hat{\beta}_1$ ve ikinci modelin değişken katsayıları $\hat{\beta}_2$ matrisi ile tanımlanırsa,

$$\hat{\sigma}_{2t}^2 = \hat{\sigma}_1^2 + \frac{1}{n}\hat{\beta}_1' X' [I - Z(Z'Z)^{-1}Z']X\hat{\beta}_1$$

olacaktır. Cox test istatistiği değeri ise,

$$q = \frac{C_{12}}{\sqrt{var(C_{12})}}$$

elde edilir. Bu ifadede yer alan $var(C_{12})$ değeri ise,

$$varC_{12} = \frac{\hat{\sigma}_1^2}{\hat{\sigma}_{2t}^2}\hat{\beta}_1' X' [I - Z(Z'Z)^{-1}Z' \mathrm{I} X - X(X'X)^{-1}X \mathrm{I} I - Z(Z'Z)^{-1}Z']X\hat{\beta}_1$$

olacaktır. Cox test istatistiği değeri q normal dağılım tablosundan bulunacak $Z_{\alpha/2}$ değeri ile karşılaştırılarak $q > Z_{\alpha/2}$ ise H_0 hipotezi kabul, $q < Z_{\alpha/2}$ ise H_0 hipotezi reddedilir.

12.3.2. J Testi

MacKinnon ve Davidson H_1 ve H_2 tek bir model olarak birleştirmişlerdir. Bu durumda birleştirilen model,

$$Y_t = (1-\alpha)(1.model) + \alpha(2.model) + \varepsilon_t$$

şeklinde olacaktır. Cox testinde olduğu gibi modelleri matrislerle ifade edersek,

$Y = \beta_1 X + e_t$ (1.model)

$Y = \beta_2 Z + e_t$ (2.model)

olarak ifade edilirse macKinnon ve Davidson modeli,

$$Y = (1-\alpha)\beta_1 X + \alpha\beta_2 Z + e_t$$

olacaktır. Bu modelde α değerlerine bağlı olarak $\alpha = 0$ ise birinci model, $\alpha = 1$ ise ikinci model seçilecektir. Bu modelden (1-α)β_1 ve $\alpha\beta_2$ değerleri tahmin edilebilir, ancak $\alpha\beta_1$ ve β_2 değerleri ise ayrı ayrı tahmin edilemez. Bu durumda α katsayısını tahmin edebilmek için ikinci modelden β_2 tahmin edilerek $\hat{Y}$ teorik değerleri hesaplanır ve modelde yerine konur. İkinci modelden elde edilen $\hat{Y}$ teorik değerleri $\hat{Y}_2$ ile gösterilirse,

$$Y = (1-\alpha)\beta_1 X + \alpha\hat{Y}_2 + e$$

olacaktır. Bu modelde $(1-\alpha)\beta_1$ değeri kısaca θ olarak ve α katsayıları tahmin edilebilir. Söz konusu model yeniden yazılırsa,

$$Y = \theta X + \alpha\hat{Y}_2 + e$$

Modelde α katsayısı tahmin edildiğinden β_1 katsayısı da hesaplanabilir. Modellerden birini seçmek için kurulacak hipotez,

$$H_0: \alpha = 0$$

$$H_1: \alpha = 1$$

olacaktır. İki alternatif hipotez test edilerek H_1 hipotezinin geçerli olduğu varsayımı altında,

$$t = \frac{\hat{\alpha}}{S_{\hat{\alpha}}}$$

t test istatistiği değeri Z tablosundan bulunan $Z_{\alpha/2}$ değeri ile karşılaştırılarak $t > Z_{\alpha/2}$ ise H_1 hipotezi, $t < Z_{\alpha/2}$ ise H_0 kabul edilir.

4 Fonksiyonel Şeklin Belirlenmesi

Regresyon denklemlerinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler Box-Cox dönüşümü yapılarak standart hale getirilerek karşılaştırılabilirler. Modelde yer alan herhangi bir değişken için Box-Cox dönüşümü.

$$\frac{Y' - 1}{\lambda}$$

değerlerine bağlı olacaktır. Burada,

$$\lambda = 0 \; ise \; logaritmik$$

$$\lambda = 1 \; ise \; doğrusal$$

$$\lambda = \frac{1}{2} \; veya - \frac{1}{2} \; pozitif \; veya \; negatif \; karekök$$

$$\lambda = 2 \; ise \; kare$$

$$\lambda = -2 \; ise \; ters \; kare \; dönüşümleri$$

söz konusu olacaktır. Basit bir regresyon modeli,

$$Y'^{1}_{t} = \beta_0 + \beta_1 X'^{2}_{t} + \varepsilon_t$$

olarak ifade edilirse, Burada.

$$Y'^{1}_{t} = \frac{Y'^{1}_{t} - 1}{\lambda_1}$$

$$X'^{1}_{t} = \frac{X'^{2}_{t} - 1}{\lambda_2}$$

ifade edilecektir. Bu model λ_1 ve λ_2' katsayısının alacağı değerlere göre farklı fonksiyonel şekiller gösterecektir.

$\lambda_1 = 0, \; \lambda_2 = 0 \; ise \; tam \; logaritmik \; model$
$\lambda_1 = 1, \; \lambda_2 = 1 \; ise \; doğrusal \; model$
$\lambda_1 = 0, \; \lambda_2 = 1 \; ise \; logaritmik \; doğrusal \; model$
$\lambda_1 = 1, \; \lambda_2 = 0 \; ise \; doğrusal \; logaritmik \; model$
$\lambda_1 = 1, \; \lambda_2 = -1 \; ise \; ters \; model$
$\lambda_1 = 0, \; \lambda_2 = -1 \; ise \; logaritmik \; ters \; model$

Modelde X'^{1} eklenirse $\lambda_1 = 1, \lambda_2 = 1 \; ve \; \lambda_3 = 2$ için quadratik model elde edilecektir. Bu durum çoklu regresyon modellerinde de aynı şekilde geçerlidir. Ancak burada λ_i'lerin tam sayı olmayacağı da açıktır. Bu sebeple λ_i'lerle ilgili testler yapılabilir. En uygun matematiksel kalıbın belirlenmesi için β_i'lerle λ_i'lerin birlikte tahmin edilir.

5.Sonuç

Model seçimi (model selection) ekonometrik araştırmalarda ilk ve en önemli aşamadır Ekonometrik çalışmalarda iktisadi teori ve olayların en iyi şekilde analiz edilmesinde uygun modeller kullanılması araştırmanın başarısı açısından önemlidir. Bir araştırmada amaç sadece model kurmak değil, iktisadi olguyu ve seçilen kütleyi en doğru şekilde açıklayabilecek modeller kurmaktır.

Bir modelin diğerine göre üstünlüğünü belirlemede sadece regresyon çözümlemesi sonucu tahmin edilen parametreler ve istatistiksel testler yeterli değil, en iyi modeli belirlemek için model seçim kriterlerininde dikkate alınması gerekir. Model seçim kriterlerinin birbirlerine kıyasla üstünlükleri ve nasıl kullanılacaklarıda çalışmada önemsenmeli, doğru modele ulaşmak temel amaç olmalıdır.

References

Ammemiya, T., **Advanced** Econometrics, Harvard University Press, USA,1985.

Akaike, H., (1973), "Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle".InB N. Petro and F.Csaki ed. 2 nd International Symposium on Information Theory, pp. 267-281.

Akaike, H., (1978), "A Bayesian analysis of the Minimum AIC procedure," *Annals of the Institute of Statisticai Mathematics, 20,* pp.9-14

Box, G.E:P. ve Jenkis, G.M. (1970). **Time Series Analysis:** Forcasting and Control, Holden – Day, London.

Dikmen Nedim., **Ekonometriye Giriş Temel Kavramlar ve Uygulamalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara. 2018. ss..231-236

Gujarati Damodar N.,(Çev.Şenesen Ü, Şenesen G.G)..,(1999)., **Temel Ekonometri,** Literatür Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama, San ve Tic.Ltd.Şti. İstanbul, ss-204-210.

Hendry, D.F. (1980), "Econometrics-Alchemy or Science", Economica, c.47.

Ucal Şengün, Meltem. (2006 "Ekonometride model seçim kriterleri üzerine kısa bir inceleme", C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2006. ss.41-42

2007-2015 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN AVRUPA BİRLİĞİ YAŞAM BOYU ÖĞRENME PROGRAMI TURİZM PROJELERİ

Doç. Dr. Gülay BULGAN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği

Doç. Dr. Şirvan ŞEN DEMİR

Süleyman Demirel Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği

Yasin AKŞAP

Süleyman Demirel Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği

Öz

Günümüzde Avrupa Birliği ülkeleri, dünya turizminin gelişiminde etkili rol oynayan ve dünya turizmini yönlendiren bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, eğitim ve gençlik alanında finansal destek, öğrenme ve hareketlilik fırsatları sağlayan programların yürütülmesi ve yenilerinin hayata geçirilme misyonuyla Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne bağlı kuruluşlar birçok çalışma yürütmektedir. Bu çalışmalardan biri olan Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı, bir önceki dönem programları olan Socrates ve Leonardo da Vinci programlarının yerini alan bir çatı program niteliğindedir. Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı uluslararası projeleriyle, turizmin disiplinlerarası ve uluslararası boyutunu en iyi yansıtan hareketlerden biridir. Bu çalışmada içerik analizi yöntemi ile Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında 2007-2015 döneminde kabul edilmiş, 400'den fazla proje incelenmiş ve bunlardan İngilizce olarak yayınlanmış olan turizm ile ilgili projeler çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma doğrultusunda incelenen tüm çalışmalarda elde edilen sonuç, genellikle sürdürülebilir turizm, turizm eğitimi, kırsal turizm konulu hedef kitlenin çoğunlukla öğrencilerden oluşmakta olduğu projelerin yapılmakta olduğu ortaya çıkarılmıştır. 2007-2015 döneminde yeni turizm türlerine ve engelli turizmine yönelik projelerin yapılmadığını göstermesi bakımından önemli bulunmuştur.

EUROPEAN UNION LIFELONG LEARNING PROGRAM TOURISM PROJECTS CONDUCTED BETWEEN 2007-2015 YEARS

Abstract

Nowadays, the European Union countries have a structure that plays an effective role in the development of world tourism and guides the world tourism. In this context, the European Union and the European Union's affiliated organizations carry out a number of studies on the implementation of programs that provide financial support, learning and mobility opportunities in the field of education and youth, and the life pass of new ones. One of these studies, the European Union Lifelong Learning Program, is a rooftop program that takes place in the previous programs Socrates and Leonardo da Vinci. The European Union Lifelong Learning Program is one of the movements that best reflects the interdisciplinary and international dimension of tourism with its international projects. In this study, content analysis method was adopted within the scope of European Union Lifelong Learning Program in 2007-2015 period, more than 400 projects were examined and tourism related projects published in English were included in the study.

The results obtained in all studies examined in the study revealed that the target group, which is mostly composed of students, is mostly engaged in sustainable tourism, tourism education and rural tourism. During the period of 2007-2015, it was found important to show that new tourism types and projects for disabled tourism were not made.

Key Words: European Union, Lifelong Learning, Project, Tourism.

Giriş

Son yıllarda dünyada ve Türkiye'de eğitim alanında Yaşam Boyu Eğitim/Öğrenme, en sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Yaşam Boyu Eğitim, en basit anlamıyla okul sistemi içinde gerçekleşen eğitim/öğrenme biçimlerini kapsamakla birlikte, okullarda belirlenmiş yaş ve mekân sınırlamalarına bağlı kalmaksızın yaşamın her alanında ortaya çıkan eğitim/öğrenme etkinliklerini içeren bir yapıya sahiptir (Bağcı, 2011: 140). Avrupa Birliği'nin turizmi, bölgesel kalkınma farklılıklarını giderme noktasında hazırlanacak olan gelişme stratejilerinin lokomotifi olarak görmesi ve bu maksatla ülkelerine yönelik proje tabanlı finansal destek programları oluşturmasına neden olmuştur. Bu durum, yalnız uluslararası turizm hareketinden büyük pay alan gelişmiş ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde de turizme verilen önemi artırmaktadır. (Emekli, 2006: 100-101).

Avrupa Birliği 1970'li yıllara kadar eğitim konusunda herhangi bir proje üretmemiştir. Eğitimle ilgili ilk rapor 1973 yılında hazırlanan Avrupa Topluluğu'nda Yüksek Öğretim Muhtırası adlı rapordur. İkincisi ise yine aynı yılda yayınlanan Avrupa Topluluğu'nda Açık Uzaktan Eğitim bildirisidir. 1980'li yılların ortalarından itibaren ise eğitimin farklı alanlarında hizmet veren

programlar aktif hale getirilmiştir (Akbaş ve Özdemir, 2002: 3). 1990'ların başında kitle turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla; turistik ürünlerin geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması, turizm sektöründe mesleki eğitimin desteklenmesi ve geliştirilmesi, sürdürülebilir turizmin gelişmesi ve çevre koruma ilkelerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi, turizmde yeni teknolojiler kullanılarak, bilginin paylaşımı ve dağıtımının kolaylaştırılması üzerine programlar yapılmaya başlanmıştır (Göksan vd, 2009: 143). Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme programı da uluslararası projeleriyle, turizmin disiplinlerarası ve uluslararası boyutunu en iyi yansıtan hareketlerden biridir. Bu çalışmada 400'den fazla proje incelenmiş ve bunlardan İngilizce dilinde yayınlanmış ve turizm ile ilgili olan projeler çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada Ulusal Ajansa bağlı Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamındaki Europen Shared Treasured web sitesindeki ortaklıklar incelenerek, ortalıklar kapsamında gerçekleştirilen projeler analiz edilmiş ve derlenmiştir.

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı Projeleri

1.Comenius Ortaklıkları

Comenius projeleri üç eyleme ayrılmıştır. Bunlar: Okul ortaklıkları, öğretmenlerin ve diğer okul eğitim personelinin eğitimi ve ağların gelişimidir. Bu ayrımdan ayrı olarak Comenius Bölgesel Ortaklık projeleri de yapılabilinmektedir.

1.1. Okul Ortaklıkları

Okul ortaklıkları projeleri; okul projeleri, dil projeleri ve okul geliştirme projeleri olmak üzere kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır.

Okul projeleri, üç katılımcı ülkeden, en az üç kuruluştan gelen öğrencilerin ve öğretmenlerin, bir veya daha fazla ortak ilgi alanından oluşan düzenli sınıf etkinliklerinde birlikte çalışmasına olanak tanımaktadır. Bu projede finansal destek azami 3 yıldır. Dil projeleri için iki katılımcı ülkedeki ortak okullardan en az 10 kişilik ve 14 yaş ve üzeri genç gruplardan oluşmaktadır. Projenin ana unsuru, başka ülkelerden gelen gençlerle birlikte karşılıklı ilgi konusuna yönelik çalışmalarla dillerin öğrenilmesidir. Projenin süresi normalde bir okul yılıdır, ancak iki ardışık okul yılına kadar uzatılabilmektedir. Okul geliştirme projeleri ise, üç katılımcı ülkeden en az üç kuruluştan okul yöneticilerine ve öğretmenlerine, öğretim yöntemleri, ortak ilgi alanı temalarının düzenlenmesi ve yönetimi konularında deneyim ve bilgi alışverişi yapma fırsatı vermektedir. Bu projede finansal destek azami 3 yıldır (http://eacea.ec.europa.eu).

1.1.2. Öğretmenlerin ve Diğer Okul Eğitim Personelinin Eğitimi

Bu proje farklı türdeki kurumlar arasında, özellikle en az bir Avrupa Birliği (AB) üye devleti de dâhil olmak üzere en az üç katılımcı ülkeden, başlangıçta veya hizmet içi öğretmen eğitimi sağlayan kurumlar arasında çok taraflı işbirliği projeleridir. Bu projeler, eğitim personeli yetiştirmek ve sınıfta kullanmak için programlar, kurslar, stratejiler ve eğitim materyalleri hazırlamayı amaçlamaktadır. Projede finansal destek azami üç yıldır (http://eacea.ec.europa.eu).

1.1.3 Ağların Gelişimi

Comenius projelerinin ortak ilgi alanlarına yönelik konularda, çeşitli meslek alanlarında okul eğitiminde Avrupa işbirliğini ve yeniliği teşvik etmek amacıyla ağ oluşturulmasını teşvik etmektedir. Finansal destek azami üç yıldır (http://eacea.ec.europa.eu).

1.2 Comenius Çok Uluslu Ortaklık

Çok uluslu Comenius Ortaklıkları, Avrupa'daki okullar arasında ortak işbirliği faaliyetlerini teşvik ederek, Avrupa'da eğitim boyutunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. En az üç katılımcı ülkeden okulları içermekte olan projeler, farklı ülkelerdeki öğrencilere ve öğretmenlere, karşılıklı ilgi alanlarından bir veya daha fazla konu üzerinde birlikte çalışma fırsatı vermektedir. Okul ortaklıkları, öğrencilerin ve öğretmenlerin yalnızca projenin odaklandığı konu veya konu alanında değil, ekip çalışması, sosyal ilişkiler, proje aktivitelerini planlama, üstlenme, bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanma becerilerini edinmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Proje süresi azami iki yıldır (http://www.comenius.org.pl)

1.3 Comenius İki Taraflı Ortaklık

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı Comenius Biletaral Ortaklığı yabancı dil öğrenimini teşvik etmek, öğrenciler arasında sözlü ve sözsüz iletişimini geliştirmek, iletişimin önemi hakkında farkındalık yaratarak beceriler geliştirmek farklı okul sistemleri öğretim metodolojilerini ve pedagojik yaklaşımları karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Proje süresi azami iki yıldır (http://www.comenius.org.pl).

1.4 Comenius Bölgesel Ortaklık

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı Comenius Regio Ortaklığı okulların eğitim kalitesini iyileştirmek için yerel ve bölgesel yetkililer arasında işbirliğini teşvik etmeyi, girişimcilik eğitimi alanında değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi ve aktarılmasını, sosyal sermaye, girişimci ruh ve yaratıcılık açısından değerlendirme yöntemleri geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu projeler ile katılımcıların yeni fikirleri keşfetmesi, en iyi uygulamaları paylaşması, ortak çözümler bulması ve bölgesel destek alabilmesi için finansman sağlanmaktadır. Okul eğitiminde işbirliğinin sağlanması ve bölgelerarası deneyim ve iyi uygulamaların değişiminin gerçekleştirilmesi amacıyla Avrupa'daki belediyeler seçtikleri konular hakkında değişim, hareketlilik ve proje çalışmalarını desteklemektedir. Ortaklıklar, bölge yetkililerinin okul çağındaki çocuklar için eğitim seçeneklerini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır. Proje süresi azami iki yıldır (http://ec.europa.eu).

2.Grundtvig Ortaklığı

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı Grundtvig Ortaklığı bilginin sürekli yenilenmesi sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak ve yetişkinlere yaşamları boyunca, bilgi ve becerilerini geliştirmek için birtakım olanaklar sunarak, istihdam imkanlarını artırmak ve toplumda meydana gelen değişikliklere uyum sağlamalarına imkan tanımak amaçlamaktadır. Grundtvig, mesleki eğitim dışında kalan her çeşit yetişkin ve yaygın eğitim içindeki öğrenci,

öğretmen, eğitmen ve diğer personelle yetişkin eğitim alanındaki eğitim kurumları ve bu tür eğitim fırsatları sunan kuruluşları hedeflemektedir (https://www.ab.gov.tr/46033.html).
Grundtvig projeleri dört eyleme ayrılmıştır. Bunlar: Avrupa işbirliği projeleri, öğrenme ortaklıkları, yetişkin eğitimi personeli için bireysel eğitim hibeleri ve Grundtvig ağlarıdır.

2.1.Avrupa İşbirliği Projeleri

Avrupa işbirliği projeleri ile somut bir proje veya ortak bir üretim yapmak isteyen en az bir AB üye devleti dâhil olmak üzere en az üç katılımcı ülkeden yetişkin eğitim kurumları ve kuruluşları ile katılım sağlanabilen projelerdir. Bu tür projelere örnek olarak, yaygın eğitim sistemi aracılığıyla edinilen becerilerin akredite edilmesi ya da onaylanması ya da yeni eğitim modülleri ve yeni öğretim yöntemleri geliştirilmesi için sistemlerin geliştirilmesi yer almaktadır. Bu projelerde finansal destek azami üç yıldır (http://eacea.ec.europa.eu/static/en/overview/grundtvig_overview.htm).

2.1.1. Öğrenme Ortaklıkları

Grundtvig öğrenme ortaklığı, yetişkin eğitimi alanında çalışan en az bir AB üye devleti dâhil olmak üzere en az üç katılımcı ülkeden kuruluşlar arasında küçük ölçekli işbirliği faaliyetleri için bir çerçevedir. Eğitim faaliyetlerinde Avrupa işbirliğini içerir. Bu projeler için finansal destek azami üç yıldır (http://eacea.ec.europa.eu/static/en/overview/grundtvig_overview.htm).

2.1.2. Yetişkin Eğitimi Personeli İçin Bireysel Eğitim Hibeleri

Bu hibeler kapsamında, yetişkin eğitim kurumlarında çalışan veya bu kişilerin normal olarak çalıştığı bir ülkede bir ile dört haftalık bir eğitim kursuna katılmalarını sağlayan kişilere eğitimler verilmektedir (http://eacea.ec.europa.eu/static/en/overview/grundtvig_overview.htm).

2.1.3. Grundtvig Ağları

Grundtvig ağları, en az bir AB üye devleti de dâhil olmak üzere katılan en az on farklı ülkeden yetişkin eğitimine katılan aktörler için tartışma ortamında fikir alışverişi için kararlı bir temel oluşturma fırsatları sunmaktadır ve bu bağlamda yenilikçi uygulamaların ve fikirlerin geniş yayılımına izin verilmektedir. Finansal destek azami üç yıldır (http://eacea.ec.europa.eu/static/en/overview/grundtvig_overview.htm).

2. Leonardo Partnership

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı Leonardo Ortaklığı en az bir AB üyesi ülke ve en az üç farklı ülkeden üç ortak ile yürütülen, Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelerin mesleki eğitime yönelik politikalarını desteklemek ve geliştirmek için yürütülmekte olan bir programdır. Bu program, ülkelerarası işbirliğinin kullanılarak mesleki eğitim sistemleri ile uygulamalarda yeniliklerin teşvik edilmesini, kalitenin geliştirilmesini ve Avrupa boyutunun desteklenmesini amaçlamaktadır. Ortaklık projelerinin süresi iki yıldır (Yaşar Üniversitesi AB Merkezi, 2011).
Dünyada turizmin tarihsel gelişimi noktasında, Avrupa ve Avrupa Birliği ülkelerinin merkezinde bir gelişme yaşandığı ve uluslararası turizm hareketlerine en fazla katılan, en fazla turist çeken ülkelerinde yine Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. Günümüzde de Avrupa Birliği ülkeleri, dünya turizminin gelişiminde etkili rol oynayan ve dünya turizmini yönlendiren bir yapıya sahiptir. (Emekli, 2005: 100). Bu bağlamda Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne bağlı kuruluşlar; eğitim ve gençlik alanında finansal destek, öğrenme ve hareketlilik fırsatları sağlayan programların yürütülmesi ve yenilerinin hayata geçirilmesi misyonuyla birçok çalışma yürütmektedir. Çalışmaların genel amacı, hayat boyu öğrenme yoluyla, toplumların gelişmesine, daha fazla ve daha iyi iş imkânlarına, sosyal bütünleşmeye, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak ve çevrenin gelecek kuşaklar için korunmasını sağlamayı, özellikle proje ve bireysel faaliyetleriyle katılımcı ülkelerin eğitim ve öğretim sistemleri arasında etkileşim, işbirliği ve hareketliliği desteklemektedir (http://www.ua.gov.tr).

Araştırma Yöntemi

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı, bir önceki dönem programları olan Socrates ve Leonardo da Vinci programlarının yerini alan bir çatı program niteliğindedir. (http://www.ua.gov.tr) Program, 2007-2015 döneminde uygulanmak üzere, Yaşam Boyu Öğrenme Programı, Avrupa Birliği'ni sosyal uyuma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya sahip ileri bir bilgi toplumu haline getirmeye katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. İçerik analizi yöntemi basılı ya da görsel materyallerin içeriğinin araştırma konusu kapsamında ve belirli bir sistematik dahilinde incelenmesinden oluşmaktadır (Neuman& Wiegand, 2000; Böke, 2014:310). İçerik analizi yöntemi kendi içinde nitel ve nicel içerik analizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada nitel içerik analizi yöntemi uygulanılmıştır. Nitel içerik analizinde metin ya da görsel baskı içerisinde geçen bazı terimler ve ifadeler araştırma sorusu dâhilinde aranarak bulunur ve bir sistem dahilinde kategorilere ayrılarak analiz edilmektedir (Böke, 2014:310). Yapılan bu çalışmada Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında Europen Shared

Treasure web sitesinde bulunan, Comenius Çok Uluslu Ortaklık Projeleri, Comenius İki Taraflı Ortaklık Projeleri, Comenius Bölgesel Ortaklık Projeleri, Leonardo Ortaklık Projeleri ve Grundtvig Ortaklık Projelerinden program kapsamında 2007-2015 döneminde kabul edilmiş, 400'den fazla proje incelenmiş ve bunlardan İngilizce olarak yayınlanmış olan turizm ile ilgili olanlar tespit edilerek, tablolara dönüştürülmüştür.

Bulgular

Araştırmada Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında 2007-2015 döneminde kabul edilmiş, 400'den fazla proje incelenmiş ve bunlardan İngilizce olarak yayınlanmış olan turizm ile ilgili olanlar tespit edilerek, Comenius Multilateral Partnerships, Comenius Bilateral Partnerships, Leonardo Partnerships, Comenius Regional Partnership, Grundtvig Partnerships projeleri tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1.'de Comenius Multilateral Partnerships projelerinden 2007-2015 yılları arasında kabul edilmiş olan yirmi altı adet turizm projesi yer almaktadır. Bu projeler incelendiğinde; kabul edilen projelerden on iki tanesinin turizm ve çevre, eko turizm, kırsal turizm ve sürdürülebilir turizm ile ilgili olduğu, geriye kalan on bir projenin ise yabancı dil eğitimi, turizm eğitimi, istihdam, girişimcilik ve kültürlerarası farklılaşmayı önlemek amacıyla farklı temalara vurgu yapmakta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Comenius Multilateral Partnerships projeleri arasından 2007-2015 döneminde kabul edilen üç projenin de gastronomi alanında verilecek olan eğitimler ile gençlerin istihdamını arttırıcı, ekonomiye ve kültürlerarası farklılaşmaya olumlu katkı sağlayıcı projeler olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Comenius Multilateral Partnerships

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Çevre Eğitimi Alan Turistler (Environmentally Educated Tourist)	Finlandiya-İtalya Macaristan-Polonya Estonya	Turistler Eğitmenler	Proje, her ortak kurum, "yeşil turizm için iş planı" yaratabilen ve uygun bir marka yaratan ortak bir marka ve pazarlama stratejisi geliştirebilmeyi amaçlamaktadır. Projenin sonuçlarını yaymak için, geliştirilen tüm materyaller, turizm alanında uzmanlaşmış yerel/bölgesel yetkililere ve kurumlara sunulmuştur.
Bilmek için Görmek "Tüm Destinasyonlarımız" (To See is to Know "All Our Destinations")	Polonya-Norveç Romanya-Türkiye İspanya-Almanya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin çeşitli deneyimler, bilgi ve beceriler edinmesi için motivasyon yaratmayı ve sürdürülebilir turizm fikrini kullanarak, Avrupa'nın dışında da bilinçli ve sorumlu seyahat prensiplerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Materyallerin ve proje sonuçlarının yayınlandığı bir web sitesi kurulmuştur.
Doğa ile Uyumlu Yaşam (Life in Harmony with Nature)	Almanya-Estonya İspanya-Türkiye Birleşik Krallık İrlanda	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, eko-turizmi ve çevre bilincini geliştirmeyi ve özellikle gençlerin o bölgeleri ziyaret etmesini amaçlamaktadır. Proje sonunda, er bir ortak okul, katılımcı ülkelerin uygulamalı coğrafyasını ve kültürünü öğretmek için bir ders planı hazırlamıştır.
Turizm ve Çevre-Modern Turizmin Çevre ve Sosyal Yapılarda Etkileri	Almanya-İtalya Türkiye-Yunanistan	Öğrenciler	Proje, modern turizmin ev sahibi ülkelerin yaşamı ve çevresi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Her ülke ve öğrencileri, yeşil turizm düşüncesiyle bir veya iki takvim

(Tourism and Environment- The Effect of Modern Tourism to Environment and Social Structure)	Birleşik Krallık İzlanda-Kıbrıs		sayfası tasarlamış öğrencilerin çalışmalarının İngilizce olarak sunulduğu 2011 takvimi hazırlanmıştır.
Sürdürülebilir Bir Gelecek Ortamı için Dünyanın Geliştirilmesi (Developing Our World for a Sustainable Future Environment)	Birleşik Krallık İtalya-Polonya	Öğrenciler	Proje öğrencilerin küresel vatandaşlar olarak gelişmesini, diğer Avrupa ülkelerinin kültürlerini öğrenmelerini ve kalıcı dostluklar geliştirmeleri ve sürdürülebilir turizmin araştırılmasını amaçlamaktadır. Çalışma grubu Bolton Manastırı gibi yerel bir turistik merkezdeki turizmin maliyetini ve faydalarını açıklayan bir film üretmiştir. Film, turizmin getirdiği başlıca avantajları ve dezavantajları özetlemiş, aynı zamanda eko-turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkileri nasıl sınırlandırabileceğini de değerlendirmiştir.
Geniş Ufuklar (World Horizons)	İtalya-Portekiz Türkiye-Yunanistan Birleşik Krallık Avusturya-Avusturya-İspanya	Öğrenciler	Proje yabancı dillerin öğrenimini arttırmak ve öğrencilerin öğrenme sürecinde bir Avrupa boyutu geliştirmek için kültürlerarası tutum geliştirmeyi amaçlamaktadır. Öğrenciler, turizmin çeşitli yönlerini analiz edecekleri bir araştırma yaptıktan sonra, planlanan faaliyetleri yürütecek ve materyal alışverişinde bulunacaklar. Sonunda otakların ürettiği tüm materyalleri gösteren sergiler düzenlenecektir.
Avrupa'da Turizm ile İklim Değişikliğinin Farklı Bölgelerde Sürdürülebilir Turizm Etkisi (The Effects of Climate Change on Tourism in Europe - Sustainable Tourism in Different Regions)	Almanya-İspanya Macaristan	Öğrenciler	Proje, sürdürülebilir turizmi teşvik edici önlemler derlemeyi amaçlamıştır. İklim değişikliğinin nedenleri ve etkileri - Projeye katılan ülkeler ve bölgelerdeki turizmin geliştirilmesi, turizmden kaynaklanan iklim değişikliği, iklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkileri, sürdürülebilir turizm - iyi uygulama örnekleri konuları sunumlar yapılmış ve kaydedilmiştir.
Avrupa Turizminde Bölgeler(Region in the European Tourism)	Polonya-Fransa İtalya	Öğrenciler	Proje turistik çekiciliği ola bölgelerde yer alan okullar arasındaki işbirliği sağlamayı amaçlamaktadır. Faaliyetler sayesinde ortaklar farklı kaynaklardan bilgi arama, takım halinde çalışma ve zamanı yönetme konusunda deneyim kazanmışlardır.
Turizm Ofisi (Tourist OffİIce)	Slovenya-Hollanda Fransa-Danimarka Avusturya-Avusturya	Öğrenciler	Proje öğrenciler bir turizm bürosunun gerçekten nasıl çalıştığını araştırarak, farklı ilgili etkinlikleri deneyerek şehirlerini ve ülkelerini tanıtmayı öğrenmeyi amaçlamaktadır. Çeşitli yayınlar, projenin web versiyonu ve aynı zamanda web ansiklopedisi için şehirlerindeki ve diğer işbirliği yapan okulların kasabalarında materyal hazırlanmıştır. Proje, her okulun ana faaliyetlerini vurgulayan kendi web ofisine sahip olduğu bir web sitesine sahiptir.
Yaşam Bir Yemek (Life is a Meal)	Polonya-Türkiye Belçika-Portekiz İtalya-Bulgaristan	Öğrenciler	Proje gastronomi, ticaret ve turizm konularında öğrencileri yetiştiren meslek okullarının, katılımcı ülkelerin mutfak ve beslenme geleneklerini farklılıklarına rağmen tüm vatandaşları çok daha geniş bir ana yapan bu unsurları çeşitli faaliyetler ve değişimler aracılığıyla denemek ve bulmayı amaçlamaktadır.

Eko-Turizm - Avrupa Yoluyla Yeşil Bir Seyahat Rehberi (Eco-Tourism - A Green Travel Guide Throughout Europe)	Almanya-Belçika Fransa	Öğrenciler	Proje üç bölgeyi bölgeye seyahat, konaklama, yiyecek ve çevre dostu faaliyetler gibi farklı yönleriyle ortaya koyan "Yeşil Seyahat Rehberi" üzerinde çalışmayı amaçlamaktadır. İlgili öğrenciler belirli bir konu hakkında, otel, restoran, dükkân ve yerel çiftçiyi ziyaret ettiler, resimler çektiler ve kısa bir sunum hazırladılar.

Tablo 1.'de Comenius Multilateral Partnerships projelerinden 2007-2015 yılları arasında kabul edilmiş olan yirmi altı adet turizm projesi incelendiğinde; bu projelerden sadece bir tanesinin hedef kitlesinin turistler olduğu, diğer projelerin hedef kitlesinin öğrencilerden, eğitmenlerden ve uzmanlardan oluşmakta olduğu tespit edilmiştir. Bu projeler içinde en çok ortaklık konumda destek sağlayan ülkelerin başta İtalya (13 adet) olmak üzere Almanya (12 adet), Polonya (11adet) ve Türkiye olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1. Comenius Multilateral Partnerships (Devamı)

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Avrupa'da Tatil Günleri (Holiday's in Europe)	Almanya-Hollanda Finlandiya-İtalya Polonya-Portekiz Slovakya	Öğrenciler	Proje uzun vadeli bir turizm anlayışı oluşturmak için ekolojik ihtiyaçların ve ekonomik ihtiyaçların yüzeyselliği ile ilgilenmeyi amaçlamaktadır. Farklı ülkelerde çekilen fotoğrafları web sitesinde sergilemişlerdir.
Avrupa'nın Manzaraları (Landscapes of Europe)	Romanya-Portekiz İtalya-Türkiye Bulgaristan-Polonya Çek Cumhuriyeti	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, toplumu ve küreselleşme eğilimi ile bütünleşmesinin sonucunu, kültürel değişimleri ve turistik değerlerini tanıtmak için birlikte çalışarak teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Tüm katılımcılar bölgelerindeki kültür turizmi tanıtımı için "Avrupa Manzaraları" başlıklı bir çalıştay düzenleyeceklerdir. Proje ortakları tarafından seçilen bölgelerde ziyaret edilmeye değer yerler hakkında bilgi veren "Bilinen ve Bilinmeyen Avrupa" adlı bir turist rehberi oluşturulmuştur.
Daha İyi Turizm, Daha İyi Gelecek (Better Tourism, Better Future)	Türkiye-İspanya İsveç-Bulgaristan Polonya-Letonya	Öğrenciler Öğretmenler	Proje öğrencilerimiz ve öğretmenlerimiz arasında kültürel bir köprü kurmayı amaçlamaktadır. Kent tarihini, kentin turistik yerlerini, mutfağı, gelenekleri, kültürü ve insanı da içeren hareketliliklerde turistik sunumlar düzenlenecektir.
Turizm, Toplum ve Ekonomik Gelişim (Tourism, Society and Economical Development)	Belçika-Almanya Finlandiya	Öğrenciler Öğretmenler	Proje turizmin ekonomiyi nasıl değiştirdiğini, çevreyi, diğer insanları ve genel olarak toplumları nasıl gördüğümüzü öğrenmeyi amaçlamaktadır. Proje boyunca sunumlar yapılmış ve rapor düzenlenmiştir.
Eğitim Kaynağı Olarak Gastronomi (The Gastronomy as EducationaL Resource)	İspanya-İtalya Yunanistan-Türkiye Romanya-Fransa	Öğrenciler	Proje öğrencilerin gastronomi ile yeni teknolojileri kullanarak akıcı bir şekilde iletişim kurma becerisine sahip olmalarını sağlamasını amaçlamaktadır. Blog yazarlarıyla çalışılarak yazılar yazılmış, özel bir gastronomi sitesi açılmıştır.
Avrupa Turizmi: İş için Beceri, Yaşam için Beceri European Tourism: Skill for Work, Skill for Life	İspanya-Birleşik krallık İsveç-Fransa Malta	Öğrenciler	Proje, genç Avrupalı işgücü piyasalarına girmek için gerekli olan yeterlilik ve bilgiyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje sırasında öğrendiklerini gösterme fırsatı bulduğu bir sergi açılmıştır. Öğrenciler turistik destinasyon olarak ülkelerini tanıtmışlardır.
Kültürel Arkadaşlık Köprüsü Kurma(Buİldİng the Cultural Bridge of FrİendShip)	Türkiye-Polonya Yunanistan-Bulgaristan Portekiz	Öğrenciler	Proje, ortaklıkta yer alan ülkelerin kültürleri ve gelenekleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için ülkelerin tarihi turistik yerlerinin tanıtım sunumlarının yapılması gibi etkinlikler planlanmıştır. Partner okulların öğrencileri arkadaşlık ile ilgili şarkı yazıp bestelemiştir. Bu şarkının video görüntüleri paylaşmıştır.

Öğrenci Merkezli Kırsal Turizm Projesı (Students Motivated Activitıes Through Rural Tourism)	Türkiye-İspanya İtalya	Öğrenciler	Proje öğrencilerin kırsal yaşam şekli, gelenek ve görenekler ile ilgili bir anket ve takvim, kırsal turizmin bazı genel yönleri ile alakalı broşür ve sunumlar yaparak Avrupa kırsal turizm sektörü ile alakalı çeşitli teorik ve uygulanabilir öğrenme görevlerinin dâhil edildiği bir etkinlik amaçlamaktadır. Her okul katılanlar adına düzenlenmiş katılım belgesi takdim etmiştir.
Gençler için Uluslararası Turizm Pazarlama Programları (International Tourist Marketing Programmes for Young People)	Almanya-Norveç İspanya	Öğrenciler	Proje öğrencilerin bir araya gelerek mümkün olan herşeyi içeren bir turisttik özel programı (ülkelerinde bir hafta kalmak) gerçekleştirmeyi, yapılan ziyaretin sonunda geri bildirim sunularak, sonuçların turizm alanında ve ekonomik anlamda kullanılmak üzere bölgedeki bazı turizm firmalarına sağlanması amaçlanmaktadır.
Eko-turizm: Geleceğe Yeşil Bir Yol (Eco-tourism :Green Path to Future)	İspanya-Yunanistan Almanya-İzlanda Polonya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin turizm, sürdürülebilir tarım, doğanın yeniden doğması, kırsal yollar, kendi kimliklerini ve diğer ortakların kimliklerini keşfetmek için ulusal ve bölgesel miraslarıyla ilgili verileri araştırmayı amaçlanmaktadır. Proje sonucunda elde edilen veriler toplantılarda paylaşılacak, e-eşleştirmede ortak anketler dağıtılacak, bir e-kitap oluşturulacak, doğa ile ilgili terimlerin ortak bir sözlüğü, okullarda projeler sergilenmiştir.
Bölgesel Turizm - Çeşitli Öğrenim (Regional Tourism Learning from Variety)	İspanya-Almanya Türkiye	Öğrenciler	Proje, farklı turizm türlerini karşılaştırmayı ve özellikle sürdürülebilirlik ve ekonomik refah açısından bölgelerimizde turizmin gelecekteki olanaklarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje sonunda Comenius öğrencileri tatillerini geçirmek için en sevdikleri yerleri tanımlamışlardır.
Gastronomi, Turizm ve Ticaret: Avrupa İşbirliğine Bölgesel Özelliklerden (Gastronomy, Tourism and Commerce:from Regional Particularities to European Cooperation)	Fransa-Birleşik krallık Slovakya Almanya	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, öğrencileri ve eğitim personelini içeren hareketlilikleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Öğrenciler, belirli alanlara değer veren hizmetlerde (turizm, ticaret, gastronomi) bir işe başlamanın gerekliliğini gösteren yapıları incelemiştir. Uluslararası gastronomi atölyeleri ve fuarları düzenlenmiş ve broşür/ yemek tarifi kitabı yayımlanmıştır.
Young Explorers Enterprise(Genç Araştırmacıların Girişimleri)	Polonya-Almanya İtalya	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, iki yıl boyunca ortak okullardan gelen katılımcıların, bölgelerin turistik nitelikleri, gelecekteki turizm işçilerini hazırlama konusunda katılımcı ülkelerin eğitim sistemleri, turizm sektöründe işgücü piyasası hakkında araştırma yapmayı amaçlamaktadır. Facebook tabanlı web sitesi kurulmuştur.
Mirasınız Tatilinizdir (My Heritage is Your Holiday)	Portekiz-Hırvatistan Fransa-İtalya Romanya-İspanya Birleşik krallık	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, öğrencilerin kırsal turizm, teklif, pazarlama, reklam vb. ile ilgili çok çeşitli etkinliklere katılarak girişimciliğe yönelik eğitimlerini geliştirmek için gereken yeni beceriler ve yetkinlikler kazanmaları amaçlamaktadır. Proje sonunda her bir hareketliliğin amaçlarının, ortaklarının, sonuçlarının ve fotoğrafların yer aldığı bir web sitesi kurulmuştur.
Sadece Anıları Al. Sadece Ayak İzlerini Bırak. Avrupa Çapında Nasıl Sorumlu Turist Olunur (Take only	Türkiye-İtalya Polonya-Bulgaristan	Öğrenciler Öğretmenler	Proje, öğrencilerin ve kurum çalışanlarının yerel halka ekonomik ve sosyal yardımlarda bulunma konusunda farkındalıklarını artıracak çalışmalar sorumluluk turizmini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Öğrenci ve öğretmenlerin

Memories. Leave only Footpriints. How to be a Responsible Tourist Throughout EU)	Portekiz		faaliyetleri, ayrıca ortak toplantılardan sunumlar, fotoğraflar, filmler ve raporları içeren bir web sitesi kurulmuştur.

Tablo 2'de Comenius Bilateral Partnerships projelerinden 2007-2015 döneminde kabul edilmiş turizm ile ilgili projeler yer almaktadır. Bu projeler incelendiğinde; toplamda yirmi bir projenin kabul edilmiş olduğu ve bir tanesinin engelliler ile yedi tanesinin kültürlerarası farklılıklar, sekiz tanesinin eğitim, iki tanesinin sürdürülebilir turizm ve çevre, iki tanesinin gençlik ve spor turizmi ve bir tanesinin de girişimcilik ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Comenius Bilateral Partnerships

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Herkes için Turizm (Tourism for Everybody)	Hırvatistan-İsveç	Öğrenciler Eğitmenler	Proje, öğrencilerin turizmin önemli parçası olan engelli turistlerin varlığının farkında olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Öğretmenler ile birlikte öğrenciler, projenin tüm etkinlikleri bulabileceğiniz web sayfasını geliştirmişlerdir.
Rosamsun Romanya-Türkiye Turizm Ajansı(Rosamsun-Agenţie de Turism Româno-Turcă)	Romanya-Türkiye	Öğrenciler	Proje öğrencilere kendi başlarına yönettikleri ve geliştirdikleri sanal bir tur şirketi kurma fırsatı sunmayı amaçlamaktadır. Öğrenciler bölgelerdeki tipik özelliklere sahip maskotlar tasarladı ve üretti. En iyi temsil eden maskot seçilmiş ve beş kopya halinde yapılmıştır. Her bir okula bir kopya gönderilmiştir.
Ünlü ve Eğlenceli Yerler: Biz Küçük Turistleriz (Famous and Amusing Places:We are Little Tourists)	Türkiye-İsveç	Öğrenciler	Proje, kültürü ve dünyanın her yerinden iyi bir turist olma karakterine sahip olan ve bu kişiliği farklı yerler görerek kazanacak küçük turistler yaratmayı amaçlamaktadır. Proje sonunda topluca İsveççe şarkı söylenmiştir.
Avrupa'da İki Turizm Bölgesi İle İlgili Farklılık ve Benzerlikler (Differences and Similarities Concerning Two Tourist Regions Within Europe)	Avusturya-İsveç	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin ilgili turizm bölgeleri hakkında internette arama yaparak ve değişim sırasında verileri, ev sahibi okuldan uzmanlar ile yorumlamak ve değerlendirmesi amaçlamaktadır. Öğrenciler, odağı turizm üzerinde olan çeşitli kitapçıklar üretmiştir.
Wetlands Ekonomisi ve Sürdürülebilir Turizm (Wetlands Economy and Sustainable Tourism)	Norveç-Fransa	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin gazetecilere dönüştürülmesini ve böylece her bir ortağın kendi alanında eko-turizm üzerine bir rapor / anket yürütebilmelerini turizm sektörünün yerel ve bölgesel düzeyde sürdürülebilir kalkınma önlemleri almaları amaçlamaktadır. Projenin tüm etkinlikleri için bir web sitesi geliştirilmiştir.
Genç Turizmi Keşfetmek Kış Spor Yaz Sporuna Sahip-Spor Yoluyla Dil Becerilerinin Geliştirilmesi (Exploring Youth Tourism. Winter Sport Meets Summer Sport - Developing	Almanya-Türkiye	Öğrenciler	Proje, sporun ne kadar önemli ve motive edici olduğunun farkına varabilir ve gençlik turizminin onlara sunduğu avantajları kendileri görebilir. Gençlik turizmi hakkında geniş çaplı bir araştırma yaptıktan sonra öğrenciler, gençlik turizminin farklı bölümleri hakkında, seyahatlerini planlamak isteyen diğer öğrencilere tatillerini planlamak için bir broşür hazırladılar. Ziyaret ettikleri yer, konaklama yerleri, restoranlar, ulaşım,

Language Skills Through Sports)			mekânların mekânı, alışveriş ve eğlence olanakları ile Bodrum, Neukirchen ve Offenbach'ın spor tesisleri hakkında bilgi toplamışlardır.
Tourism as a Learning Environment (Öğrenme Ortamı Olarak Turizm)	İrlanda-Türkiye	Öğrenciler	Proje, seyahatin bir öğrenme aracı olarak nasıl hareket edeceğini, diğer ülkelerin tarihini ve kültürünü daha iyi anlayabileceğimizi ve kendi hayatlarımızı zenginleştirebileceğini keşfetmeye öğrencileri dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Kuşadası-Türkiye'deki Hasan Fatma Önal Anadolu Lisesi öğrencileri tarafından, İrlanda'daki turistik ve arkeoloji alanlar ve kültür mirasları konusunda bilgi vermek amacıyla kitapçık hazırlanmıştır.
Genç Dinamik Avrupa Girişimcisi (The Young Dynamic European Entrepreneur)	Fransa-Romanya	Öğrenciler	Proje, iki ülkenin yaratıcılığın, sorumlulukların geliştirilmesini kolaylaştıracak ve kişisel gelişim olanaklarına bir açılım için proaktif ve sosyal katılımlı bir kişiliğe odaklanarak yerel turizm konumlarını tanıtmak için bir sanal egzersiz işletmesi (turizm ajansı) oluşturmayı amaçlamaktadır. Google tabanlı bir web sitesi oluşturulmuştur.
Turizmin Yerel Çevre Üzerine Etkisi - Doğu Londra ve Salento'da Bir İnceleme(The Effect of Tourism on the Local Environment – An Investigation in East London and Salento)	Birleşik krallık İtalya	Öğrenciler	Proje, öğrenciler Salento ve Doğu Londra'da meydana gelen turistik gelişmeleri ve kendi gerçeklikleriyle ve diğerlerinin Avrupa perspektifini tanıtmayı amaçlamıştır. Öğrencilerden gelen değerlendirme, birlikte üretilen malzemelerin yüksek kalitede ve çeşitli olduğunu ve yerel alanların kültürü ve mirası hakkında bilgi birikimi artmasıyla sonuçlandığını göstermiştir.
Avrupa Keşfedin(Discovering Europe)	İspanya-Polonya	Öğrenciler Eğitmenler	Proje, nihai ürünü olarak bir multimedya turist rehberi oluşturulması, katılımcıların ortak ülkenin okul, kültür, tarih ve turistik mekanların tanınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Projenin başarısı üzerine, öğrenciler, koordinatör öğretmenler ve okul müdürleri ortak okulla iletişim halinde olmuştur.
Yıl Boyunca Yolculuk: 4 Mevsim (A Year Long Journey: 4 Seasons)	İtalya	Öğrenciler	Proje, İki okula ait olan iki öğrenci grubu, mevsimlere göre bilgi sağlayarak her sezon için yararlı tavsiyelerde bulunmayı iki bölgedeki maceralarına gelecekteki turistleri tanıtmayı Sora ve Sátoraljaújhely'yi turizm talebini arttırmayı amaçlamaktadır. Öğrenciler her iki ortağından da okuldaki bulgularını toplayıp sergilemiştir.

Tablo 2. incelendiğinde; tabloda yer alan projelerin hedef kitlesinin öğrencilerden ve turizm eğitmenlerinden oluşmakta olduğu anlaşılmaktadır. 2007-2015 döneminde kabul edilerek uygulanmış olan bu projelerin sadece birer adetinin engellilere ve girişimcilere yönelik olması bu alanda daha fazla proje başvurusunda bulunulması gerektiğini ortaya çıkarması bakımdan önemli bulunmuştur. Uygulanan yirmi bir projeden altısında Türkiye'nin de yer almakta olduğu, İtalya'dan beş adet, Birleşik Krallık'tan dört adet projenin ortaklık ya da koordinatörlük boyutunda projeleri olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit Türkiye'nin 2007-2015 döneminde Comenius Bilateral Partnerships projelerinde adından söz ettiren bir ülke olduğunu göstermesi bakımdan önemlidir.

Tablo 2. Comenius Bilateral Partnerships (Devamı)

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Türkiye ve İngiltere Arasında Turizm ve Konaklama Hizmetlerine Kültürel Yaklaşımların Karşılaştırılması (Comparison of Cultural Approach to Tourism and Hospitality Services Between Turkey and England)	Birleşik Krallık Türkiye	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin birbirlerini tanımalarını ve birlikte İngilizce ve Türkçe kültür ve yemeklere bakmalarını ülke ve bölge ile ilgili araştırma yapmalarını amaçlamaktadır. Her iki ülkeden öğrenciler tarafından seçilen yemek tarifleri ve gelenekleri içen proje kitabı İngiltere ve Türkiye'deki öğrenciler tarafından derlenmiştir.
Bir Yerde Glasgow/Pisa (Glasgow/Pisa in one Bite)	Birleşik Krallık İtalya	Öğrenciler	Proje daha fazla işbirlikçi değişime ve personel ve öğrenciler için iş deneyimine yol açacak, ortak müfredat eylemlerini teşvik edecek ve Avrupa hareketliliğini artırmaya katkıda bulunacak olan 2 kurum arasında bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Pisa'da ve Glasgow'da çift dilde ana cazibe merkezleri, oteller / restoranlar ve meraklarla ilgili bir e-broşür hazırlanmıştır.
Bölgemizde Turizmin Geliştirilmesindeki Öncelikler-Gençlikle Diyalog (The Priorities in Developing the Tourism in our Region (A Dialogue Within the Youth)	Almanya-Romanya	Öğrenciler	Proje, turizmin bugün bölgelerimizdeki önemi üzerine odaklanacak araştırmalar yapmayı amaçlamaktadır. İki ortak okulun öğrencileri, Eberbach'daki okul atölyesinde karma takımlarda çalıştı ve el becerilerini kullandılar. İnşa ettikleri dinlenme ve servis istasyonu şehrin tüm sakinleri ve ziyaretçilerine sunulacak.
Topraklarımızı Keşfedin, Güzelliklerimiz (Discoverıng Our Lands, Our Beautıes)	İtalya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin birbirlerini turistik bir bakış açısıyla tanımalarını tarihsel, doğal, kültürel, gastronomi ve folkloristik cazibe merkezlerini turist tanıtım sergisi hazırlayarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Hem İngilizce hem de Macarca'da Lucera bölgesini, tarihini, anıtlarını, tipik yemeklerini tanımlayan metin panelleri hazırlanmıştır.
Turizm ve Kültürün Yürütülmesinde Dijital Medya Uygulaması (Applicatıon of Digital Media in Exploring Tourism and Culture)	Birleşik Krallık Almanya	Öğrenciler	Proje, Kuzey İrlanda'dan 16-18 yaşlarındaki öğrencileri ve Niedersachsen'i, kültür, miras, spor ve müzik alanlarında birbirlerinin turizm fırsatları üzerine odaklanan iki dilli dijital medya içeriği üretmek için ortak bir dil projesi yürütmeyi amaçlamaktadır. Öğrenciler tarafından hazırlanan bir fotoğraf kitabı çevrimiçi olarak üretilmiştir.
Turizm - Sizin ve Diğerleri için Yol(Tourism - The Way to Yourselves and Others)	Bulgaristan-Türkiye	Öğrenciler	Proje, her iki ulusa da saygı duyma duygusu yaratan ve insan değerlerinin her yerde aynı olduğu ve farklılıkların bir engel olmadığı fikrini anlama fırsatını veren kendi kültürü ve partnerin kültürü hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlamaktadır. iki Comenius okulu arasında işbirliği sağlanmıştır.
Daha İyi Bir Yaşam Kendini Geliştirme ve Patoloji Formlarına Karşı Koyma Şekli Olarak Spor ve Turizm (To Live a Better Life Sport and Tourism as Ways of Self-Development and Forms of Countering of Pathologıes)	Polonya-Litvanya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin Kuzey Litvanya ve Güney Polonya'daki en ilginç yerleri ziyaret edecekler ve ilgili ülkelerin tarihi, gelenekleri ve kültürleri ile ilgili bilgilerini geliştirmelerini spor ve turizm terminolojisini öğrenmelerini amaçlamaktadır. Projeyle ilgili temel bilgileri üç dilde(Litvanya Dili, Lehçe ve İngilizce) özetleyen broşürler hazırlanmıştır.

14'ten 17'ye kadar Öğrenciler için Yerel Turizm ve İstihdam (Local Tourism and Employment for Students from 14 till 17 Years of Age in Twente and Extremadura)	Hollanda-İspanya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin mikro turizm geliştirmeye aktif olarak katılabilmeleri için gerekli olan farkındalıklarını ve gerekli becerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Konaklama ve yiyecek servisi faaliyetlerine ilişkin bölümler, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme ile ilgili her iki bölgeye ilişkin rehber kitap hazırlanmıştır.
Turizm için Mesleki Eğitimde Fiziksel ve Kültürel Çeşitlilik (Linguistic and Cultural Diversity in Vocational Training for Tourism)	Hollanda-Finlandiya	Öğrenciler Eğitmenler	Proje, Finlandiya koordinatörü ve Omnia'dan bir öğretmen okulunun, De Rooi Pannen, Breda'daki turizm ve eğlence bölümlerini ziyaret etmesini amaçlamaktadır.Hollanda sosyal ağ sitesi olan Hyves, Facebook tabanlı paylaşım sayfası ve bir Ning sitesi kurulmuştur.
Sorumluluk Turizmi için Dağlardan Denize (From the Mountains to the Sea on the Route to Responsible Tourism)	İtalya-Portekiz	Öğrenciler	Proje, her iki okulun öğrencilerinin bazı turistik bölgelerde yabancı öğrencilerle yerel anlamda sorumluluk turizmi ile ilgili araştırmalar yapmasını işbirliği, kültürel ve tarihi saygı gibi değerleri de pekiştirmesini amaçlamaktadır.

Tablo 3'te Leonardo Partnership projelerinden 2007-2015 döneminde turizm alanında kabul edilmiş projeler yer almaktadır. Bu proje kapsamında toplamda otuz beş proje kabul edilmiştir. Kabul edilen projelerden bir tanesi kültürler arası farklılıklar, dört tanesi aşçılık eğitimi ve gastronomi, on sekiz tanesi mesleki turizm eğitimi, yedi tanesi eko turizm ve sürdürülebilir turizm, iki tanesi girişimcilik, bir tanesi şarap yetiştiriciliği, bir tanesi golf turizmi ve bir tanesi de engelliler ile ilgili projelerdir.

Tablo 3. Leonardo Partnerships

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Kültürel Hazine Avı (Cultural Treasure Hunt)	Almanya-Yunanistan Polonya-Estonya Hırvatistan-İspanya İzlanda	Öğrenciler	Proje, öğrencilere kendi şehirlerinde ziyaretçilerini ağırlamak ve ev sahibi olarak hareket etmelerini sağlamak amacıyla yeni istihdam fırsatlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Estonya ve yurtdışındaki pek çok seminer, konferans verilmiştir. Tüm ortaklar arasında işbirliği içinde proje posteri oluşturulmuştur.
Eğitimin Gereklilikleri Mevcut Durum ve Yeterlilik Profesyonel Aşçılığın Kilit Becerisi Olarak Sürdürülebilirlik (Sustainability as Key-Competence of Profesional Cooks Status Quo and Qualıfıcatıon Requirements in Education and Traınıng)	Almanya-İtalya Slovenya-Danimarka Bulgaristan-Almanya Çek Cumhuriyeti Avusturya	Eğitmenler Turizm işletmeleri Çalışanları Aşçılar	Proje, gastronomi, turizm ve yemek hizmetleri alanında eğitim ve öğretimde standartların sürdürülebilirliği üzerine çalışma yapmayı amaçlamaktadır. Mesleki pişirmede ve yeterlilik standartlarında operasyonel düzeyde sürdürülebilirliğin tanımı, ulusal eğitim ve öğretim tesisleri ve aşçılar ve yöneticiler için yeterliliklerin incelemesi, Avrupa yayılımı ve pazarlama stratejisi raporlanmıştır.

Avrupa Ortaklığı Eqf'in 1-5. Düzeyleri ile İlgili Eko-Düşüncü ve Entegrasyonlu Yaşam Boyu Mesleki Eğitim ve Eğitimde İyi Uygulama, Konaklama İşletmeciliği ve Turizmin Değiştirilmesi (European Partnership for Exchanging Good Practice of Eco-Conscious and Integrative Lifelong Vocational Education and Training in Catering, Hospitality and Tourism on Levels 1-5 of the Eqf)	Fransa-İsveç Birleşik Krallık	Öğrenciler	Proje, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesinin 1-5. Düzeylerinde, catering, ağırlama ve turizm alanında Avrupa çapında ekolojik bilinçli ve bütünleştirici yaşam boyu mesleki eğitim ve öğretim uygulamalarını değiştirmeyi amaçlamaktadır. 3-5 kişilik uluslararası ekiplerin pro işbirliği yapacakları ikram, konukseverlik ve turizm öğrencileri için uluslararası bir mesleki yarışma eşlik edecek Uluslararası bir konferans düzenlenmiştir.
Sizin Yaptığınız Yemek(Dinner made by you)	Finlandiya-Avusturya İtalya-Fransa Finlandiya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin farklı restoran kültürlerinde çalışmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Her çalışma döneminden sonra öğrenciler, diğer ülkenin restoranında öğrendiklerini rapor yazmalı ve yeni restoran eğilimlerini ve tavırlarını karşılaştırmıştır.
Konaklama Endüstrisi için 2020 Vizyonları (Visions For 2020-Towards Ecvet For The Hospitality Industry)	Danimarka-Hollanda Estonya-İtalya Türkiye-Birleşik krallık Finlandiya	Öğrenciler	Proje, turizm sektöründeki Avrupa'nın en hızlı büyüyen endüstrilerinden biri olmasına rağmen, düşme yaşayan 2020'ye doğru hızlanacağı tahmin edilen konaklama endüstrisini incelemeyi amaçlamaktadır. Proje sonunda konferanslar düzenlenmiştir.
Sürdürülebilir Kırsal Turizm Yetkinlik Ağı (Competence Network Sustainable Rural Tourism)	Almanya-Fransa Almanya-Slovenya İspanya-Portekiz	Öğrenciler	Proje, girişimcilere eğitim ile kırsal turizm gelişimi ve istihdam yaratılması için yeni mesleki yeterlilikler sağlamayı ve aynı zamanda kamusal aktörlerin farkındalığına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır İşbirliği çalışmaları sonucunda ortaklar, sürdürülebilir kırsal alan ve şarap turizmi alanında KOBİ eğitim ilkelerine dair bir özet yayınlamıştır.
Eko-turizm Eğitim Kavramı (Eco-tourism Training Concept)	İspanya-Belçika Birleşik Krallık Türkiye-Bulgaristan Yunanistan-İtalya	Eğitmenler	Proje, öğretmenler ve eğitim kurumları, tarım turizminin ve sürdürülebilir turizmin büyüyen işine ilişkin farklı konularda bilgi ve becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ortaklar ürettikleri tüm ürünleri proje web sayfasında yayınlamıştır.
Kırsal Turizm İşletmelerinin Sürdürülebilir Kalkınması için Mesleki Eğitim(Vocational Education for the Sustainable Development of Rural Tourism Enterprises)	Birleşik Krallık İspanya-Portekiz Polonya	Öğrenciler	Proje, öğrencilerin kırsal turizm sağlayıcılarının daha sürdürülebilir olabilmelerini sağlamayı ortak ülkelerdeki sürdürülebilir turizm inisiyatifleri hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak 30'dan fazla örnek olay incelemesi amaçlamaktadır. . Proje süresince, sürdürülebilir turizm çerçevesi kapsamında gösterilen vaka çalışması raporlar, röportajlar video ve fotoğraflarla sunulmuştur

Turizm için Kalite Güvence Sistemlerinin Resiprokal Tanınmasına Doğru(Towards a Reciprocal Recognition of Quality Assurance SYSTEMS in Vet for Tourism)	Romanya-Yunanistan Türkiye-İtalya	Öğrenciler	Proje, Avrupa'da turizm eğitiminin ve eğitiminin kalitesini ve rekabet gücünü arttırmayı hedefleyen bir kalite güvence mekanizması oluşturmayı amaçlamaktadır. 297 sayfalık bir rapor hazırlanmıştır.
Turizm Sektöründeki Çalışanların Geleceği için Eğitim Öğrenim Çıktılarını Yeniden Tanımlamak (Redefining Learning Outcomes and Training to Prepare Future Workers of the Tourism Sector)	İtalya-Türkiye Bulgaristan	Turizm Sektörü Çalışanları	Proje, BRIC ülkelerinden turistleri çekmek için turizm sektöründeki mesleki eğitimi, ortak ülkelerde yürütülen bir alışveriş değişimi ile geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje hakkında bilgi paylaşımı için bir araç olarak işlev gören bir web sitesi kurulmuştur.
Turizmi Başlat. Avrupa Desteği (Start up in Tourism. European Support)	İtalya-Türkiye Slovakya-İspanya Polonya-Çek Cumhuriyeti	Girişimciler	Proje, girişimciliği desteklemek onlara gerekli beceriler, vasıflar ve pazar yönelimi ile yeni bir işe yaklaşmak için gerekli tüm bilgileri ve rehberliği sunmak için uygulamaları paylaşmayı ve somut ve yararlı araçları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yeni bir işletmenin gelişimi hakkında yararlı araçlar ve bilgiler içeren bir başlangıç kılavuzu, ana proje konuları hakkında videolar içeren bir web sayfası geliştirilmiştir.

2007-2015 döneminde kabul edilen Leonardo Partnership projeleri incelendiğinde bu projelerin hedef kitlelerinin çoğunlukla eğitmenler ve öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu projeler kapsamında az da olsa turizm çalışanlarına, kadın, engelli ve girişimcilere de fayda sağlanmış olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3.'te yer alan Leonardo Partnership projeleri incelendiğinde diğer proje türlerine göre farklı olarak eğlence hizmetleri veren işletmelere, şarap yetiştiriciliğine ve golf turizmine yönelik olarak hazırlanmış projelerin kabul edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Leonardo Partnerships (Devamı)

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Konaklama ve Turizm Eğitiminde Zorluklar (Challenges in Hospitality and Tourism Education)	Polonya-İzlanda Polonya-Yunanistan	Öğrenciler	Proje, mezunların potansiyel işverenlerinden işgücü piyasasının mevcut durumları, mezunların yeterlilik açığının belirlenmesi ve meslek kurumu ile iş dünyası arasındaki karşılıklı öğrenme konularında bilgi edinilmesini amaçlamaktadır. Jeo-turizm, eko-turizm ve turizm ile ilgili diğer alanlarda uzmanlık gerektiren konuların listesi çıkarılmıştır.
Avrupa Yeterlilik Çerçevesi Kapsamında Yerel Yönetimler Tarafından Kırsal Turizm Faaliyetleri için Mesleki Eğitim Programlarının Belirlenmesi (Defining the Vocational Training Activities of Local Authorities for Rural Tourism within the Scope of Eqf)	Türkiye-İtalya Letonya-Bulgaristan	Yerel Yönetim Çalışanları	Proje, yerel yönetimler tarafından kırsal turizm alanında mesleki eğitim aktivitelerinin belirlenmesini ve yerel yönetimler tarafından kırsal turizm alanlarında sosyal ve ekonomik kalkınmanın yanında kırsal kalkınmanın önemli bir aşaması olan mesleki eğitim faaliyeti ve kapasitelerinin güçlendirilmesi amaçlamaktadır. Taşköprü Belediyesi tarafından yönetilen bir web sitesi kurulmuştur.
Turizm Mesleki Eğitimde GirişimcilİğinÖzendirilmesi (StİmulatİngEntrepreneurship on Tourism Vocational Education)	Türkiye-Fransa	Girişimciler	Proje, turizm alanında girişimciliği desteklemek ve yerel turistik değerlerin nasıl tanıtılacağının öğretilmesini amaçlamıştır. Uygulama firması tanıtım filmi hazırlamıştır. Film youtube ve facebook paylaşım platformunda yayınlanmıştır. Bu film sayesinde katılımcılar ve diğer insanlar önemli ve gezilecek yerler hakkında bilgi sahibi olmuştur.
Orta Yaş Kadınının Hünerlerinin Tur Liderlik Yeterliliğinde İşlenerek İşgücü Piyasalarına Katılımlarının Desteklenmesi (Engrave Talent of MİddleAged Women in Tour Leading Competencies - Improve Access to Labour Market)	Türkiye-Belçika Yunanistan-İspanya Litvanya-Slovakya İtalya-Belçika	Kadınlar	Proje, tur lideri tanımının ve yeterlilik profilinin ve böyle bir profilde e-öğrenme tabanlı farkındalık eğitiminin olmasını amaçlamıştır. Ortaklığın ilerlemesini paylaşmak amaçlı bir web sitesi kurulmuştur.
Kuzey Doğu Avrupa'da Şarap: Şarap Turizminde Şarap Üreticilerinin Pazarlama Becerilerinin Geliştirilmesi (Wine in Northeastern Europe: Improving Winegrowers' Marketing Skills in the Field of Wine Tourism)	Polonya-Slovakya Çek Cumhuriyeti Hırvatistan-Polonya İtalya-Almanya	Şarap yetişicileri	Proje, ortak ülkelerdeki şarap turizmi pazarlaması alanında iyi uygulamaları tespit etmek ve paylaşmak ve bunları küçük ve orta boy şarap yetiştiricilerinin eğitilmesi için bir temel olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Proje hakkında temel bilgi, ortakların listesi, indirilebilir proje sonuçları, galeri ve iletişim bilgilerinin yer aldığı bir web sitesi kurulmuştur.
Online Pazarlama ile Sorumlu Turizmi Geliştirmek(Promoting Responsible Tourism Through Online Marketing)	Birleşik Krallık Romanya	Öğrenciler	Proje, eğitimin önemini ve iyi ücretli pozisyonların çoğunluğunun turizmde erkekler tarafından doldurulmasıyla eşit rekabet etme ihtiyacını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Turistler ve turizm uzmanları, üç farklı bölgede yerel sorumlu turistik işletmeler ve üç farklı bölgedeki eğitim programları hakkında bilgi bulabileceği ve turizm eğitmenlerinin sorumlu turizm ve çevrimiçi pazarlama hakkında İngilizce öğretim

			materyalleri bulabileceği İngilizce, Romence ve Macarca olmak üzere üç dilde oluşturulan bir web sitesi kurulmuştur.
Sürdürülebilir Yerel Orijinal Çalışma Turizm (Sustainable Local Original Working Tourism)	Fransa-İspanya Polonya-Belçika	Gençler	Proje, turizm alanındaki mesleki beceri ve bilgiyi ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirmeyi amaçlamaktadır. Fikirlerin, kavramların ve metodolojilerin paylaşılması ortakların katkılarına dayalı bir eğitim yolu temellerinin oluşturulmasına, başta gençler olmak üzere, insanları, orijinal, sürdürülebilir ve yerel turizm işletmelerinin ve kuruluşlarının kurulmasına katkıda bulunmaları için eğitmek, geliştirmek ve teşvik etmekle sonuçlanmıştır.
Golf Turizmi Öğretimi için Eğitim Materyalleri Geliştirme(Developing Training Materials for Teaching Golf Tourism)	Bulgaristan-Portekiz Avusturya-Fransa İtalya-Türkiye İspanya	Golf Turizmi Alanında Katılımcılar	Proje, gerekli yetkinliklerin makul bir şekilde karşılanmasını sağlayarak, golf sektörü için eğitim materyalleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Materyaller golf turizmi ile ilgili olarak, turizm derslerine entegre edilebilecek ayrı etkinlikler ve özerk bir kurs olarak kullanılabilmesi için oluşturulmuştur.
Avrupa Mesleki Turizm Eğitimi (European Vocational Tourism Education)	Türkiye-İtalya Belçika-Birleşik Krallık Slovenya-Romanya Birleşik Krallık Almanya	Turizm Eğitmenleri	Proje, Avrupa'yı turizm sektöründe ekonomilere ve toplumlara dayalı en rekabetçi ve dinamik bilgi haline getirmeye katkıda bulunabilmek için mesleki eğitim ve öğretimin Avrupa araçlarını geliştirmeyi ve uygulamayı amaçlamaktadır. Proje kapsamında yapılan farklı aktiviteleri ortakların hareketlilikleri ile ilgili ek bilgiler içeren bir web sitesi kurulmuştur.
Uluslararası Akran İnceleme: Meslek Yüksekokulu ve Gastronomik ve Turistik İşletmeler Arasında İşbirliğİ - Çevre Koşulları, Eğitim Fakültesİ, Geri Bildirim Kültürü (Cooperation Between Vocational Schools and Gastronomic and Tourıstic Enterprises - Surrounding Conditions, Educational Benefit, Feedback Culture)	Avusturya-Birleşik Krallık-Fransa İspanya	Turizm Eğitmenleri Öğrenciler	Proje, her bir ortak tarafından sağlanan mesleki eğitimin ve eğitim deneyiminin kalitesini iyileştirmek için mesleki eğitimde akran değerlendirmesi yapmayı amaçlamaktadır. Her bir ortak kuruluşun gelişim alanlarını hüküm, tedarik ve öğrenci deneyimlerinin, sürekli olarak iyileştirilmesi için stratejiler sağlayan eylem planı oluşturulmuştur.
Avrupa ile Turizm(Tourism Through Europe)	Norveç-İtalya Birleşik Krallık	Turizm Eğitmenleri	Proje, turizm branşındaki gerçek durumun ve bugün eğitim ve öğretim kurumları tarafından benimsenen öğretim yöntemlerinin analizini yapmayı ve sürdürülebilir bir eko-turizm eğitimini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ortaklığın ürettiği tüm materyalleri içeren bir web sitesi kurulmuştur.

Tablo 3. Leonardo Partnerships (Devamı)

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Kırsal Turizm Eğitimi Akreditasyonu Programı (Programme for Accreditation of Rural Tourism Train the Trainer)	İrlanda-Hollanda İrlanda-Almanya Bulgaristan-Romanya	Eğitmenler	Proje, uluslararası eğitim ağı akreditasyonu kırsal turizmi ortak ülkelerin her birinde ulusal standartları karşılamak ve uluslararası tanınırlığa ulaşmak için eğitici programı öğretmeyi amaçlamaktadır. Ortaklığın ürettiği tüm materyalleri içeren bir web sitesi kurulmuştur.
Avrupa Turizmi: Sürdürülebilir Bir Geleceğin Yapılandırılması (European Tourism: Building a Sustainable Future)	Birleşik Krallık-İspanya İtalya	Eğitmenler Öğrenciler Yerel Turizm İşletmeleri	Proje, Avrupa turizm ürünlerini yeni sürdürülebilir uygulamalar ile geliştirmek, özel ve kamu sektörü iş ortaklarını her seviyede oluşturmak ve turizm öğrencileri ve işletmeleri için yeni öğretim materyalleri sağlamayı amaçlamaktadır. Öğretmenler, öğrenciler ve yerel turizm işletmeleri için sürdürülebilir turizm uzmanlarından sunumlar yapmak üzere bir seminer düzenlenmiştir.
Avrupa için erişilebilir Turizm (Accessible Tourism for Europe)	Çek Cumhuriyeti Birleşik Krallık-İtalya	Eğitmenler	Proje, erişilebilir turizm gelişimini, en iyi uygulamaların ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasını dolayısıyla eğitim ve mesleki eğitimin kalitesini arttırmayı amaçlamaktadır. Dört özel eğitim kursundan oluşan kapsamlı eğitim paketi ve paketin tanıtıcısı için bir kılavuz oluşturulmuştur.
Özel Bir Turizm için Birliktelik Araştırması (Exploring Synergies for a Special Tourism)	İtalya-Yunanistan Türkiye	Eğitmenler Engelliler	Proje, geleneksel turizm mesleği ile özel ihtiyaçlara sahip insanların fırsat eşitliğine olan talebin eşleştirilmesi ile topluma aktif katılımlarında başarıya ulaşmaları için sosyal, pedagojik, didaktik deneyimler paylaşmalarını amaçlamaktadır. Projenin ana çıktıları bir e-kitap, bir web sitesi, çalıştaylar, üç konferans ve yaygınlaştırma faaliyetleridir.
Kuliner Turizmi için Yol Haritası (Context for Roadmap to Culinary Tourism)	Finlandiya-İsveç İtalya	Eğitmen Adayları Uzmanlar	Proje, Avrupa perspektifinden turizm alanında yeni bir trend hakkında bilgi edinmek, öğretmen adayları ve uzmanlar için stajyer çalışma yerleşimleriyle birlikte çalışma gezileri yoluyla birlikte çalışmayı amaçlamaktadır. Proje sonunda Finlandiya'da seminer düzenlenmiştir.
Turizm İçin Ortaklık Eylemi (Partnership Action for Tourism)	Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Kıbrıs-Slovakya	Eğitmenler Yerel Halk	Proje, konaklama, boş zaman, seyahat ve turizm için resmi ve yaygın eğitim yollarını karşılaştırmak, halkın kalkınma teklifini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Proje sonunda bir web sitesi kurulmuştur.
Yemek Dağıtım Şirketi İhtiyaçları (Catering to Caterers Needs)	Fransa-İspanya Yunanistan-Birleşik Krallık-Bulgaristan	Eğitmenler Yiyecek İçecek Sektörü Çalışanları	Proje, sürdürülebilir bir catering sektörünün gelişimini destekleyerek Avrupa ekonomisine ve iş yaratımlarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ortaklar proje için bir referans noktası olarak hareket eden bir web sitesi geliştirmiş ve yiyecek ve içecek eğitimi konusunda bilgi vermiştir.
Avrupa Bölgelerinde Sorumlu ve Sürdürülebilir Turizm (Responible and Sustainable Tourism ın Five European Regions)	Almanya-İspanya Avusturya	Eğitmenler	Proje, üç turizm okulunun öğretmenleri olarak, turizm okulları ile paylaşılabilen bir öğrenme modülü geliştirmeyi amaçlamaktadır. Öğrenme modülü ilgili okulların müfredatına entegre edilmiştir.

Yeni ve Alternatif Turizm İşletmeleri (New and Alternative Tourism Enterprises)	Türkiye-Polonya Bulgaristan-Yunanistan Belçika	Eğlence ve Havayolu Turizmi Çalışanları	Proje, yenilikçi bir sektörde iş yaratımına yardım etmek ve teşvik etmek amacıyla, yani eğlence ve turizmde uçuş hizmetlerine ilişkin olarak fikirleri belirleyip fikirler önermeyi amaçlamaktadır. Projenin yaygınlaşması ve iletişimin sağlanması ve tüm materyallerin yüklenebilmesi için web site kurulmuştur.
Ülke Şefi: Çok Fonksiyonel Tarım Yeni Bir Konsepti ve Yerel Gıdaların Geliştirilmesi (Country Chef: A New Concept of Multifunctional Agriculture and the Promotion of Local Foods)	İtalya-Romanya Portekiz	Kırsal Turizm İşletmecileri	Proje, hem sosyal hem de ekonomik anlamda yerel sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla genel olarak kırsal işletmecilerin istihdam edilebilirliğini ve uyumluluğunu arttırmayı amaçlamaktadır. Kırsal/ülke restoranlarında veya tarım turizminde turistlere dağıtılmıştır. Anket el kitabının ekinde yer almaktadır.
Erişilebilir Şehirler ve Kasabalar için Aktif Turizm Eğitim Kaynakları (Activate Tourism Training Resources for Accessİble Cities and Towns)	İtalya-Slovenya Birleşik Krallık İspanya-Yunanistan Hırvatistan	Eğitmenler	Proje, mesleki eğitim ve öğretime ilişkin farklı paydaşlar arasındaki erişilebilir turizme ilişkin toplantı, tartışma ve işbirliğini teşvik etmek ve turistik şehirlerde ve edinilen beceri ve yeterliliği arttırmayı amaçlamaktadır. Proje için bir web sitesi kurulmuştur.
Kırsal Turizm Eğitimini Güçlendirme (Foster and Upgrade Rural Toursim Training Hightening Enterprises Results Further)	İtalya-İrlanda	Eğitmenler	Proje, kırsal turizm aile işletmeleri ve niteliksiz turizm profesyonellerinin ortak öğrenme problemleriyle başa çıkmak için öğrenme yaklaşımları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje için bir web sitesi kurulmuştur.

Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre Tablo 4.'de yer alan Comenius Regional Partnership projelerinden 2007-2015 döneminde turizm ile ilgili alanlarda kabul edilmiş beş adet projenin olduğu görülmektedir. Bu projelerin hedef kitlesi, öğrenciler, eğitmenler, girişimciler ve yaşlı yerel halktan oluşmaktadır. Comenius Regional Partnership kapsamında 2007-2015 döneminde kabul edilen projeler, duygusal turizm, piksel turizm, turizm eğitimi ve yaratıcılık ile ilgilidir. En çok Polonya'nın ve Türkiye'nin ortak ya da koordinatör olarak içinde yer aldığı projelerin kabul edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Comenius Regional Partnership

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Vinofood Eğitim ve Yaratıcılık	Fransa-Portekiz	Öğrenciler	Proje, şarap ve gastronomi ve turizm alanında da eğitim ve öğretimde uygulamaların paylaşımını ve alışverişini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Gascogne ikram okulundan öğrencilerle resmi bir öğle yemeği verilmiştir.
Bölgesellik ve Vatandaşlık İçerisinde Duygusal Turizm (Sentimental Tourism in Regional and Citizen Education)	Polonya-Türkiye	Öğrenciler Yaşlı Vatandaşlar Turizm Kurumları	Proje, duygusal turizmin gençliğin bölgesel ve vatandaş eğitiminde çok önemli bir unsur olduğunu, yerel eğitim yetkilileri, okullar ve derneklerin bilinçlendirilmesini amaçlamaktadır. Yerel eğitim yetkilileri, ortak okullardan gelen öğrenciler, yaşlı vatandaşlar ve turizm kurumları projeden faydalanmıştır.
Piksel Turizm (Pixel Tourism)	Polonya-Türkiye	Yerel Halk	Proje, tarımın yeterli olmadığı alanlarda yaşayan insanlara, başka gelir kaynakları geliştirerek yardım etmeyi amaçlamaktadır. Proje çıktılarının ve aktivitelerinin yaygınlaştırılması için projemize ait bir web sitesi kurulmuştur.
Endüstriyel ve Kültürel Mirasta Eğitim Kentlerine Doğru Üretken Öğrenim (From Industrial and Cultural Heritage Through Productive Learning Towards Educating Cities)	Portekiz-Belçika	Girişimciler Eğitmenler	Geçmiş ekonomik başarılardan - endüstriyel, kültürel ve çevresel turizmden – esinlenilmiş eğitim alanına yeni bakış açıları elde etmek için girişimcilik eğitiminin katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Projenin başlangıcından itibaren tüm faaliyetleri içeren bir blog oluşturulmuştur.
Turizm Eğitimi Gelişiyor (Developing Tourism Education)	Portekiz-Polonya	Eğitmenler	Proje, turizm ders programlarının düzenlenmesine yardımcı olmak ve turizm eğitimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Fatima'nın Ağırlama Okulu tarafından hazırlanan çalışma en iyi uluslararası uygulama seçilmiştir.

Tablo 5.'te Grundtvig Partnerships projelerinden 2007-2015 döneminde turizm ile ilgili projeler yer almaktadır. Toplamda on bir adet proje kabul edilmiş olup, bu projelerden; altı tanesinin sürdürülebilir turizm, iki tanesinin turizm eğitimi, bir tanesinin Avrupa turizm kaynakları ve iki tanesinin de engellilere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Kabul edilen ve uygulanan bu projelerin hedef kitlesinin öğrenciler, eğitmenler, engelliler, iş arayan gençlerden, yerel topluluklardan ve yerel halktan oluşmakta olduğu görülmektedir. Bu projelerde en çok İtalya'nın ve İspanya'nın ortaklık ya da koordinatörlük vasfı ile bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin ise sadece üç projede aktif olarak yer aldığı ortaya çıkarılmıştır. Grundtvig Partnerships projeleri kapsamında toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik ve sürdürülebilir turizmi ön plana çıkaracak projelerin kabul edilmiş olması çalışma sonucunda elde edilen önemli bulgulardandır.

Tablo 5. Grundtvig Partnerships

Proje Adı	Proje Ortakları	Hedef Kitle	Projenin Amaçları
Turizm Hizmetlerinin Çeşitliliği ve Sürdürülebilir Gelişimin Geliştirilmesi İçin En İyi Uygulamaların Değiştirilmesi (Exchanging of Best Practıces for Promoting Diversification and Sustainable Development of the Tourism Services)	Romanya-İtalya Yunanistan	Öğrenciler	Proje, turizm gelişimini, girişimlerini ve eğitimlerini teşvik etmek için turizm eğitim ağlarının oluşturulmasını amaçlamaktadır. Proje sonunda tüm ilgili faaliyetlerini içeren bir web sitesi oluşturulmuştur.
Turizm Faaliyetlerinde İşbirliği Eğitimi İle Dijital Yeterliliklerin Geliştirilmesi (Developing Digital Competencies Through Collaborative Education in Tourism Activities)	İspanya-İtalya Belçika	Gençler Eğitmenler	Proje, turizm alanındaki yeni teknolojilerle hayata atılacak gençlerin bilgi toplumuna erişimlerini sağlamak, istihdam olanaklarını artırmak bu bağlamda sosyal dışlanmayı azaltmayı amaçlamaktadır. Katılımcılar sadece deneyimlerini paylaşmakla kalmamış, aynı zamanda kendi eğitimlerini ve çeşitli becerilerini, dil ve sosyal becerilerini, motivasyonunu, özgüvenini, ev sahibi ülke ve kültürü hakkındaki bilgileri zenginleştirmiştir
Çevreci Turizme Duyarlılık (Environmental Tourism Sensitivity)	Türkiye-Almanya Avusturya-İspanya	Yerel Halk	Proje, eko-turizm çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Tüm proje çalışmaları ve evreleri bir web sitesi aracılığıyla paylaşılmıştır.
Yeşil Şekilde Turist Sağlığı ve Sürdürülebilir İtirazlar(In Green Shape-Tourist Healthy and Sustainable Itineraries)	İtalya-Bulgaristan Avusturya-Litvanya İngiltere	Yerel Halk	Proje, turizm güzergâhlarının oluşturulması yoluyla kırsal alanlarda yaşayan insanların istihdam ve kariyer gelişimi için becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje ile ilgili yaygınlaştırma ve bilgi için özel bir web sitesi oluşturulmuştur.
Miras ve Doğal Kaynakların Değerlendirilmesi Panorama Rehberi Panorama (Guide to the Evaluation of Heritage and Natural Resources)	İspanya-Birleşik Krallık Litvanya	Yerel Halk	Proje, kırsal alanlarda yaşayan insanlara, bu kaynakları koruyarak ve korurken, alternatif veya tarımsal bir iş kurmak ve istihdam yaratmak için miras ve doğal kaynaklarının potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek ve bunlardan en iyi şekilde yararlanmak için yardımcı olmayı amaçlamaktadır. İngilizce panorama dijital rehberi hazırlanmıştır.
Avrupa Birliği'nin Dokuz Harikası (Nine Wonders of the EU)	İtalya-Türkiye Polonya-Romanya İspanya-Macaristan Yunanistan-Litvanya	Öğrenciler	Proje, yetişkinlerin toplumda turist rehberi olarak daha aktif bir rol oynamalarına yardımcı olmak ve ortak ülkelerdeki öğrenenler arasında kültürel bilgi ve deneyimleri karşılaştırma ve paylaşmasını amaçlamaktadır. Proje sonunda bir bölgesel turizm rehber kitabı hazırlanmıştır.
Sürdürülebilir Turizmde Yetişkin Eğitimi için Sosyal Ağlar (Social Networks for Adult Training in Sustainable Tourism)	İspanya-İtalya İrlanda	Öğrenciler Eğitmenler	Proje, eğitim kurumlarından yapılan ortaklık, aralarında fikir alışverişinde bulunmayı uluslararası bir işbirliği öğrenme alanı yaratmayı amaçlamaktadır.

Turizmde Aktif Vatandaşlık Bilgisi Sistemleri (Systems of Knowledge for Active Citizenship in Tourism)	İtalya-İngiltere Portekiz-Letonya Macaristan	Engelliler Yaşlılar	Proje, yaşlılar ve engelliler için seyahat deneyimleri sırasındaki zorlukları analiz ederek, sosyal turizmi iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Proje için web sitesi kurulmuştur.
Bölgeler(Places2be)	Fransa-İngiltere-Türkiye İtalya-Yunanistan	Yerel Paydaşlar Yerel Topluluklar	Proje, yerel paydaşlar ve yerel topluluk grupları arasında sürdürülebilir turistik yapıların geliştirilmesi ve yerel/bölgesel bir turistik rehberin yazılması konusunda katılımcı bir süreç başlatmayı ve gelecek nesiller için bu tür alanların korunması, insanları yerel kimliklerini korumak ve yeni iş yaklaşımları geliştirmek için teşvik edebilmeyi amaçlamaktadır. Proje sonunda atılımcı bir gelişim sürecini başlatmayı düşünen herkese yardımcı olmak için kılavuz oluşturulmuştur.
Smart Tourism (Akıllı Turizm)	İtalya-İrlanda Portekiz	Engelliler	Proje, engelli (down sendromlu) insanlara odaklanmayı amaçlamaktadır. Proje sonunda yapılan toplantı grubun birbirini tanıması ve turist olarak kendilerini test etmeye başlamasını sağlamıştır.
Çoğu Kişi ile Konaklama-Otelcilik- Ev Sahipliği (Host with the Most)	İtalya-Fransa İspanya-Estonya Finlandiya-Letonya	İş Arayanlar Düşük Vasıflı İşçiler	Proje, iş arayanlara ve düşük vasıflı işçilere sürdürülebilir turizmin yeni niş pazarına girme ve iyileştirme fırsatı sunmak ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürdürülebilir uygulamalar geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir turizm eğitiminin içerik ve metodolojisini içeren bir kitapçık yayınlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişimlere dayanarak yaşam boyu öğrenme bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, insanların kendilerini geliştirme ve sürekli olarak yenileyebilmeleri gerekmektedir. Dünyada kaynakları standartların üstünde olan ve talep-arz ilişkisi yüksek olan turizm sektörü, Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında Comenius Multilateral Partnerships, Comenius Bilateral Partnerships, Leonardo Partnerships, Comenius Regional Partnership, Grundtvig Partnerships projeleri ile desteklenmektedir. Avrupa Birliği tarafından hazırlanan bu projeler ülkelere finansal ve eğitimsel olarak destek sunmaktadır. Bu projeler uluslararası boyutlarda gelişime ve turizmin disiplinlerarası ilişkilerine de katkıda bulunmaktadır. 2007-2015 döneminde turizm alanında Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında kabul edilmiş olan projelerde turistik ürün kalitesinin arttırılması, mesleki eğitimin desteklenmesi ve geliştirilmesi, sürdürülebilir turizmin gelişmesi, yeni teknolojiye ayak uydurma ve teknolojinin bilgi dağıtım aracılığını üstlenmesinin amaçlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu projelerin genellikle genç nüfusun turizm faaliyetlerine katılmalarına, kültürlerarası farklılıkları öğrenmelerine, yabancı dil becerilerini geliştirmelerine, yeni iş fikirleri geliştirerek geleceğin turizm girişimcileri ya da iş görenleri olmalarına faydalı olduğu düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile elde edilen en önemli bulgu, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik olarak sunulan projelerin az sayıda olmasıdır. Çalışmada 2007-2015 döneminde Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında kabul edilmiş turizm projelerinden 400 tanesi incelenmiştir. Araştırma sonucunda başta engelliler olmak üzere kadınlara ve girişimcilere yönelik olarak

hazırlanmış projelerin azlığı dikkati çekerken, kabul edilen projelerin çoğunlukla turizm eğitimine ve sürdürülebilir turizme yönelik olarak hazırlanmış olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmanın turizme yönelik olarak hazırlanması planlanan yeni projelerin ön hazırlığında, geçmiş dönemdeki projelerin tablolar halinde özetlenmiş olarak sunuluyor olunması ve hangi alanlarda daha çok/az projenin kabul edilmiş olmasını ve yine hangi alanlarda boşlukların olduğunu göstermesi bakımdan değerli bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler:

- Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında engellilere ve kadınlara yönelik daha fazla sayıda projeler geliştirilmelidir.
- Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında sunulacak olan yeni projeler daha yenilikçi turizm türlerine yönelik olarak geliştirilmelidir.
- Akademisyenlerin ve turizm eğitmenlerinin Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında sunacakları projeler, yaratıcı turizm faaliyetlerine yönelik olarak hazırlanarak, Türkiye'nin sahip olduğu yaratıcı turizm potansiyelinin hayata geçirilmesine zemin hazırlamalıdır.
- Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında sunulacak olan ya da ortaklık boyutunda teklif edilecek olan projelerin Türkiye'deki girişimcilik faaliyetlerini arttırıcı bir etkide bulunması göz önünde bulundurulmalıdır.
- Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında Türkiye'deki işsizlik oranının düşürülmesine katkıda bulunacağına inanılan projelerin yapılması ya da hazırlanmış bu tarz projelere ortak olunması gerekmektedir.
- Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarına Yaşam Boyu Öğrenme Programı kapsamında yer alan projeler ile ilgili düzenli aralıklarla eğitimler verilmesi gerekmektedir. Verilecek olan proje hazırlama eğitimleri ile Türkiye'den program kapsamında daha fazla proje türüne başvuruların yapılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akbaş, O., Özdemir S. M.(2002). Avrupa Birliğinde Yaşam Boyu Öğrenme, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 155-156.

Bağcı, Erhan. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu öğrenme politikaları. OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2), 139-173.

Böke, K. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Emekli, G. (2006). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm, Ege Coğrafya Dergisi, 14, 99-107.

Göksan, T. S., Uzundurukan, S., Keskin, S. N., (2009). Yaşam Boyu Öğrenme ve Avrupa Birliği'nin Yaşam Boyu Öğrenme Programları, 1. İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu, Antalya, s.143–151.

Neuman, L. & Wiegand, B. (2000). Criminal justice research methods: Qualitative and quantitative approaches. Allyn&Bacon.

http://www.comenius.org.pl/sites/comenius/files/selection_round/504/multilateral-school-partnership-fiche-2013-ang.pdf adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/others/comenius-compendium-2013_en.pdf adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://www.icpontesannicolo.gov.it/PONTE0000/images/Presentazione_Partenariato_Per_Sito_Scuola-English_Version.pdfadresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://www.tesk.org.tr/tr/guncel/hbo/7.pdf adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://eacea.ec.europa.eu/static/en/overview/grundtvig_overview.htm adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

https://euc.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2011/07/LDV_Genel_Sunum.pdf adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://www.europeansharedtreasure.eu/search.php?&P0=A.GRU06&txt_search=toursim adresinden 12.04.2018 ve 28.05.2015 tarihleri arasında bilgiler toplanmıştır.

https://www.ab.gov.tr/46033.html adresinden 28.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Turan, S., (2005).Öğrenen Toplumlara Doğru Avrupa Birliği Eğitim Politikalarında Yaşam Boyu Öğrenme, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 5, No:1, s. 87-98.

DEAŞ TERÖR SALDIRILARI SONRASI *BİRGÜN, CUMHURİYET ve SÖZCÜ* GAZETELERİ KÖŞE YAZILARINDA NEFRET SÖYLEMİ ve İSLAMOFOBİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇAĞLAR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Metin EROL

Marmara Üniversitesi

Öz

Terör örgütlerinin düzenlemiş oldukları saldırıların temel amacı toplumda korku ve infial yaratmaktır. Terör örgütleri bu amaca ulaşmak için saldırılarını medya merkezli düzenlerler. Bu sebeple medya organlarında yer alan terör haberlerinin dili kadar, köşe yazarlarının da terör saldırılarına dair kaleme aldıkları yazıların içerik ve söylemi önem arz eder. Terör saldırıları sonrası köşe yazılarında artan nefret söylemi, terör örgütlerinin amaçlarına doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlayabilir. Bu çalışmada 20 Temmuz 2015–30 Ocak 2017 tarihleri arasında, DEAŞ terör örgütünün Türkiye'de düzenlediği beş terör saldırısı sonrası, *BirGün, Cumhuriyet* ve *Sözcü* gazetelerinde yer alan, terör saldırılarına ilişkin köşe yazıları incelenecektir. Çalışma 'Söylem Analizi' tekniğini Wordsmith 7.0 programı üzerinden uygulayıp, köşe yazılarını kantitatif bir yöntem ile karşılaştırmalı ele almaktadır. Çalışmanın kapsamı beş terör saldırısı ve saldırıları takip eden üç gün içerisinde *BirGün, Cumhuriyet* ve *Sözcü* gazetelerinde yer alan köşe yazılarıyla sınırlandırılmıştır. Makalenin amacı, köşe yazılarında nefret söylemi ve İslamofobik söyleme yer verilip verilmediğini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Medya, Nefret Söylemi, İslamofobi

HATE SPEECH and ISLAMOPHOBIA in THE COLUMNS of *BİRGÜN, CUMHURİYET* and *SÖZCÜ* NEWSPAPERS AFTER DAESH TERRORIST ATTACKS

Abstract

The primary goal of terror attacks is to create fear in public space. To achieve their goal terror groups organize media-based attacks as well. As a result of this, the content and discourse of the columns about the terror attacks are as important as the language of the news in media organs.

Increased hate speech in columns after terror attacks can directly or indirectly contribute to the aims of terror organizations. This study analyses the columns in the newspapers of *BirGün*, *Cumhuriyet* and *Sözcü* on terror attacks organized by DAESH between 20th of July 2015 and 30th of January 2017. It aims to determine whether hate speech and Islamophobic discourse are included in the columns. For this, the software "Wordsmith 7.0" is used in this study as a discourse analysis technique. Indeed, columns are comparatively examined in a quantitative way. Also, the scope of the study is limited by five terror attacks and columns just following the attack in three days in *BirGün*, *Cumhuriyet* and *Sözcü*.

Key Words: Terror, Media, Hate Speech, Islamophobia

Giriş

İslam'ı modern yaşam düzeninin önünde bir engel olarak görme tezi yirminci yüzyılın sonundan itibaren kabul görmeye başlamıştır. Tarihi bir zemine dayanan Batılı devletlerin İslam karşıtlığı, özellikle 11 Eylül saldırısının ardından 'İslamofobi' olarak gün yüzüne çıkarken, erken Cumhuriyet dönemi sonrası Türkiye'de dine ve dindar kesimlere olan olumsuz algı da 'dini nefret söylemi' ya da 'yerli İslamofobi' olarak büyümeye devam etmiştir. 11 Eylül saldırıları ile tırmanışa geçen ve bugün bir endüstriye dönüşen İslamofobi altında üç farklı olgunun varlığından söz edilebilir; *İslam kaygısı*, *İslam karşıtlığı* ve *İslam korkusu üretimi* (Lean, 2015: 7).

İslam kaygısı; Batı toplumlarında, küreselleşen dünyada vuku bulan endişe ve güvensizlik hissi başta olmak üzere ekonomik ve sosyal kaygılarla inkişaf eden yabancılaşma vb. sebepler ile insanların İslam'ı yeteri kadar tanımamalarına sebep olmakta bu durum insanları İslam'a karşı bir kaygıya itmektedir. Bu yönüyle Batı toplumlarındaki İslamofobi'nin sebebi İslam'dan bağımsızdır çünkü İslam, belirgin kaygıların yansıma sahası olarak kullanılmaktadır.

İslam karşıtlığı şeklinde tebarüz eden İslamofobik hal ise "*halk nezdinde tespit edilen kaygının aksine, siyasal alanda sistematik ve bilinçli bir İslam karşıtlığının"* (2015: 8) üretilmesinden müteşekkildir. İslam karşıtlığının ana sebebi bir korku ve kaygıdan çok Batı'nın İslam dinine inanan insanlardan mündemiç toplumları bilinçli bir sabiteyle 'öteki' olarak kodlamasının tabiî bir sonucu olarak hor ve geri görmesinden kaynaklanmaktadır. Batı'nın bu noktada dünyayı gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak kodifike etmesi, kendini bir medeniyet olarak 'ötekilerden' üstün görmesinin sarih bir göstergesidir. Dolayısıyla İslam karşıtlığının asıl sebebi sosyal olmaktan maada siyasi ve ekonomiktir.[237]

İslamofobi'nin üçüncü bir şekli olarak tebarüz eden *İslam korkusu üretimi* de halk nezdindeki İslam kaygısına meşruiyet kazandırmanın bir sonucudur. Bu alandaki başat aktör medyadır. "*Medyanın etkili olduğu bir söylem üretme mekanizması, halk nezdindeki kaygıyı canlı tutmakta*

[237]Avrupa ülkelerindeki siyasilerin İslamofobik açıklamaları için bkz: https://www.setav.org/infografik-avrupali-siyasetcilerin-islamofobik-aciklamalari/ , Erişim tarihi: 05.10.2018.

ve İslam'ı hedefine odaklamaktadır" (2015: 8). Nitekim bunun sonucunda halkta İslam'a karşı oluşan karşıtlık[238], şiddet haline dönüşmüş ve son yıllarda özellikle Kıta Avrupası'nda camiler başta olmak üzere İslam'ın mukaddesatına ve İslam Peygamberine karşı yapılan saldırılar[239] – hakaret, tahkir, tezfiye vb.[240]-, muhafazakâr Müslümanların toplumdan dışlanması[241], Batı toplumundaki korku ve kaygıyı nefret suçuna, şiddet ve düşmanlığa dönüştürmüştür. Bunun yanı sıra birçok Avrupa ülkesinde İslamofobik saldırıların ayrı bir nefret suçu sınıfı olarak kayıt altına alınmaması da İslam'a karşı oluşan nefret ve şiddetin her geçen gün körüklenmesine sebep olmaktadır (2015: 7-10).

Uluslararası Medyada İslamofobi

Soğuk Savaş sonrası yeni bir 'karşı cephe' arayışına giren Batı, kendisini İslam karşısında konumlandırmayı tercih etmiştir. 'Tarihin Sonu', 'Medeniyetler Çatışması' gibi İslam karşıtı tezlerin ortaya atıldığı bu dönemde gerçekleşen 11 Eylül saldırısı, İslam'ı ve Müslümanları Batı için mutlak düşman olarak görmeyi kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda medya, Batı kamuoyunda İslam karşıtı algı oluşturma konusunda birincil rol oynamıştır. Birçok medya organı İslam'ı dünya düzeninin ve Batılı yaşam tarzının önünde bir engel olarak lanse etmiştir ve etmektedir. 'Radikal İslamcı', 'İslami terör', 'İslam terörü', 'aşırı İslamcı' gibi ifadeler bu dönemde medya eliyle yaygınlık kazanmış ve toplumsal hafızaya yerleştirilmiştir.

1997 tarihinde İslamofobi üzerine ilk kapsamlı araştırma Runnymede Trust tarafından yapılmıştır. *Islamophobia: A Challenge for Us All* başlıklı raporda Batı'nın İslam algısı üzerine odaklanılmış ve İslamofobi üzerine kapsamlı tanımlamalara yer verilmiştir. Çalışmada İslam, Batı için barbar, irrasyonel, ilkel, cinsiyetçi, bölücü, ötekileştirici, terörü ve medeniyetler çatışmasını

[238]Avrupa medyasındaki İslamofobik saldırılar için bkz: https://www.setav.org/infografik-medyada-islamofobi/ , Erişim tarihi 08.10.2018

[239] 2016 yılında ülke nüfusunun yalnızca yüzde 5'ini Müslümanların oluşturduğu Danimarka'da 56 İslamofobi vakası kayıt altına alınmıştır. 2016'da Danimarka'da işlenen tüm nefret suçlarının yüzde 20'si Müslümanlara yönelik olarak gerçekleşmiştir. Brüksel'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından 36 İslamofobik olay gerçekleşmiştir. Bu sayı Avusturalya için ise 256'dır. Fransa'da 121 İslamofobik olay kayda geçmiş, 19 cami kapatılmış, 749 kişi ev hapsine mahkûm edilmiş ve 4500'den fazla polis baskını düzenlenmiştir. Fransız hükümeti 25.000 kişiyi gözetim altına almış ve Terörizmi Önleme Veritabanı'na 17.393 kişi eklenmiştir. Almanya'da ise Müslümanlara yönelik 908, direk camilere yönelik ise 100 saldırı gerçekleştirilmiştir. Almanya'da yaşayan Müslüman öğrencilerin yüzde 60'ı ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir. Malta'da ise Müslümanların yüzde 7'si fiziki şiddete, yüzde 25'i ise tacize uğramaktadır. Hollanda'da ise 364 ayrımcılık vakası yaşanmıştır. İsveç'te 2016 yılında 439 İslamofobik nefret suçu kayıtlara geçmiştir. 2017 yılı baz alındığında ise Polonya'da işlenen tüm nefret suçlarının yüzde 20'si Müslümanlara yöneliktir. 2017'nin Ocak-Ekim ayları arasında Müslümanlara yönelik 664 nefret suçu işlenmiştir. İspanya'da ise Müslümanlara yönelik 546 saldırı gerçekleşmiştir. İskandinav ülkelerinden Norveç'te 2017 yılı içinde Müslümanların yüzde 14'ü sözlü ve fiziksel saldırıya maruz kalmıştır. Birleşik Krallık 'ta da 2017'nin Ocak-Mart ayıları arasında 110 cami saldırısı düzenlenmiştir. Londra'nın tamamında Müslümanları hedef alan nefret suçları 2016'ya oranla yüzde 40 artarak 1204'ten 1678'e yükselmiştir. Detaylı bilgi için bkz: https://www.setav.org/infografik-sayilarla-avrupada-islamofobi/ , Erişim tarihi: 10.10.2018

[240] Avrupa'da Müslümanları hedef alan şiddet eylemleri için bkz: https://www.setav.org/infografik-avrupadaki-muslumanlari-hedef-alan-siddet-eylemleri/ , Erişim tarihi 11.10.2018

[241] Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz: Şener Aktürk, *Siyasal Mühendislik ve Avrupa'da Dindar Muhafazakar Müslümanların Dışlanması,* SETA Yayınları, 2018, İst. Erişim linki: https://setav.org/assets/uploads/2018/10/122.Siyasi-Mu%CC%88hendislik-tamrapor.pdf

destekleyici bir din olarak gösterilmiştir (Richardson, 1997). Raporda ortaya konan İslam algısı, Batılı ülkelerde giderek yaygınlık kazanmış ve İslam düşmanlığı ile Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılıklar hızla artmıştır.

Batı dünyasında İslam karşıtlığının tarihsel bir arka planı vardır, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan bir durum değildir. Fakat İslamofobi'nin devlet eliyle kamusal alana sunulması ve yaygınlaştırılması 11 Eylül sonrası olmuştur. Nathan Lean, *İslamofobi Endüstrisi* başlıklı eserinde, 11 Eylül sonrası, bir devlet politikası olan İslamofobi'nin medya aracılığı ile halka dikte edilmeye çalışıldığını ve böylece bir 'İslamofobi endüstrisinin' doğduğunu ifade etmiştir (Lean, 2015). Bu endüstri, 'terörist Müslüman' imajının Batı toplumunda kabul görmesine aracılık etmiştir. 11 Eylül sonrası yayımlanan ve gazete haberleri üzerine odaklanan çalışmalar, medyanın 'terörist Müslüman' kimliğine geniş yer verildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Amerikan radyo kanalı WUIS'un Travis Dixon'a yaptırdığı ve 2008 – 2012 yılları arasındaki Amerika haber arşivini inceleyen *The Changing Misrepresentation of Race and Crime on Network and Cable News* başlıklı çalışma, haberlerde Müslümanların terörist imajını tetikleyecek şekilde yansıtıldığını göstermiştir. Çalışamaya göre bu dönemde yer alan terörist portrelerinin %81'i Müslümanlara aittir (Dixon, 2015: 24-39). Müslümanların terör ile özdeşleştirilmesi haber dilinde her zaman açık bir şekilde görülmemiş olsa da zaman zaman manipüle edici yollarla haberler aktarılmıştır. 'Think Progress' adlı internet sitesi, Kasım 2010 ve Ocak 2011 tarihleriyle sınırlandırdığı çalışmasında, 'şeriat', 'radikal İslam' ve 'cihad' gibi kelimelerin kullanım adetlerine bakarak Fox News'in diğer haber mecralarına oranla daha fazla İslam ve Müslüman karşıtı haber yayınladığını tespit etmiştir (Lean, 2015).

İslamofobi Avrupa ve Amerika'da Müslümanlara yönelik ciddi ayrımcı ve yıpratıcı politikalara sebep olmaktadır. Özellikle Trump'ın başkan seçilmesinin ardından Amerika'da yaşayan Müslümanların kendilerini daha fazla tehdit altında hissettiği yönünde söylemler Amerikan medyasında yer bulmaktadır. Nitekim PEW Araştırma Merkezi'nin yapmış olduğu kamuoyu yoklamasına göre Amerika'daki Müslümanların %40'ı Trump sonrası medyada ve gündelik hayatta daha fazla ayrımcı davranışa maruz kaldıklarını ifade etmiştir (PEW, 2017).

Amerikan medyasındakilere benzer çalışmalar İngiltere medyası için de söz konusudur. Elizabeth Poole'un *İslamı Haberleştirme: İngiliz Müslümanların Medyada Temsili* adlı çalışması İngiliz basınında İslamofobi'yi incelemektedir. Bu araştırmanın sonucuna göre İngiliz medyası Müslümanları 'aykırı' ve 'uyumsuz' kişiler olarak göstermektedir. Amir Saeed (2007) de kaleme aldığı *Media, Racism and Islamophobia: The Representation of Islam and Muslims in the Media* başlıklı makalesinde İngiliz medyasındaki Müslüman algısı üzerine odaklanmış ve medyanın Müslümanları 'yabancı öteki' olarak gösterdiğini belirtmiştir. Akbarzadeh ve Smith'in *İslam'ın ve Müslümanların Medyada Temsili* çalışmasında ve Fred Halliday'ın *İslamofobi* başlıklı çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Batı dünyasının İslam ve Müslümanlar hakkındaki algısı en iyi şekliyle panik ve korku olarak kaydedilmiştir.

Jonathan Githens-Mazer ve Robert Lambert Mbe (2010) tarafından yazılan *Islamophobia and Anti-Muslim Hate Crime: London Case Study* başlıklı makalede Londra'da Müslümanlara karşı işlenmiş olan nefret suçlarına değinilmiştir. Son on yılda gerçekleşen nefret suçu sayılabilecek haberlerin medyada nasıl aktarıldığı ve bu haberlerin İslamofobi'yi tetikleyip tetiklemediği incelenmiştir. Medyanın Müslümanları 'terörist', 'terörist sempatizanı' gibi negatif ifade kalıplarıyla yansıtması İslamofobi'yi ve Müslümanlara karşı olan nefret söylemini arttırmaktadır.

Whittaker (2002)'ın yaptığı *Islamand the British Press After 9/11* başlıklı çalışma ise Batılı gazetelerin 9/11 sonrası Müslümanlar ve İslam hakkında yaptığı haber sayısında ciddi artışlar olduğunu ortaya koyar.

Tüm bunlarla birlikte medya ve İslam alanında yapılan Akbar Ahmed (1993)'in *Yaşayan İslam* çalışması, Chris Allen (2005)'in Müslüman azınlığın Batı'daki temsiline odaklanan *Irk'tan Dine* isimli çalışması, Müslümanların ve İslam'ın global medyadaki görünürlüğü üzerine yapılan Elizabeth Poole ve John Richardson (2006)'ın *Müslümanlar ve Haber Organları (Medya)* ve Barbara Zelizer ve Stuart Allan (2002)'ın *9/11'den Sonra Gazetecilik* isimli araştırmaları alanda literatüre katkı sağlayan çalışmalar arasındadır.

Yerel İslamofobi

Küresel ölçekte İslam'ı terör ve diğer dışlayıcı terimler ile özdeşleştirme politikası Türk basınında da kendini göstermektedir. Türkiye'de özellikle belli bir ideolojik görüşe sahip gazetelerin Müslümanlar ve İslam üzerinden ürettiği haber dili, dini nefret söylemine varacak derecede ağır ve hakaret içerikli olabilmektedir. Bu tür haberleri yerel İslamofobi olarak adlandırmak mümkündür. Batı dünyasında 11 Eylül sonrası artan İslamofobik söylem, Türkiye için Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan bir eğilim gösterir. İslam ve onun beraberinde getirdiği geleneksel hayat anlayışı, elitler tarafından Cumhuriyet dönemi ile başlayan Batılılaşma ve modernleşme idealinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Genel olarak "*Müslümanların toplumların modernleşme projelerinde katı laik bir çizgiyi benimsemeleri, kendi toplumları içerisinde de bir öteki grubu oluşturmalarına sebep olmuştur*" (Bayraklı ve Yerlikaya, 2017: 55). Pozitivist laik anlayışı benimseyen Cumhuriyet elitlerine göre toplum, eğitilmesi ve geçmişten bağlarının koparılması gereken bir kitledir. Toplumun geçmişle bağını oluşturan ve pozitivist düşüncenin önünde en büyük engel olarak değerlendirilen temel olgu ise dindir. Bu nedenle ideolojik ve ekonomik anlamda gücü elinde bulunduran siyasi erk, toplumun geneline etki eden medya aracını da kullanarak, dini olan her şeye karşı tepkisel bir yaklaşım içine girmiş, bu durum yerli İslamofobi'nin doğmasına sebep olmuştur. Bu noktada Türk modernleşme sürecini inceleyen Nilüfer Göle, Türkiye'de uygulanan gönüllü otoriter modernizasyon projelerinin Hindistan'da uygulanan sömürgeci modernizasyondan daha radikal olduğunu belirtmiştir (Göle, 2007).

Batılılaşmak için İslam kültürüne dayanan gelenekle ve geçmişle bağı koparma projesi olarak uygulanan de-İslamizasyon medyanın ürettiği dini nefret söylemi ile pekiştirilmiştir (Sayyid,

1997). Türk modernleşme sürecinde medya önemli bir rol oynamış ve toplumun sınırlı bir kesiminin fikirlerini topluma iletme konusunda yoğun performans sergilemiştir. İslam'ın medyadaki temsiline bakıldığında bu politikayı destekler nitelikte bir tutum göze çarpmaktadır. Halkın temel dini inançlarını aşağılayıcı ve manipüle edici bir dille aktaran medya organlarının 'yerli İslamofobi' olarak değerlendirilebilecek haber içeriklerine Turhan Selçuk'un *Cumhuriyet* gazetesinde sergilediği çalışmalar, *Gırgır, Leman, Uykusuz* ve *Penguen* gibi mizah dergileri ve ana akım basına ait bazı mecraların Türkiye'nin DEAŞ ile mücadele sürecindeki yaklaşımı örnek gösterilebilir (Demir, 2016: 58).

Metodoloji

Bu çalışmada 2016 yılında DEAŞ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen beş terör saldırısı[242] sonrası *BirGün*, *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde saldırıya ilişkin kaleme alınan köşe yazıları[243]

[242]Suruç: 20.07.2015, Ankara Garı:10.10.2015, Sultanahmet:12.01.2016, Atatürk Havalimanı:28.06.2016, Reina:01.01.2017.

[243]**20.07.2015 Suruç Saldırısı: *BirGün* Gazetesi**: Ayça Söylemez-Bedeli Ağır Olur(21.07.2015), Doğan Tılıç-Şalap Suruç(21.07.2015), Fikri Sağlar- Vaziyet Vahim(21.07.2015), Kaan Sezyum-Hayatın Sonu(21.07.2015), Mustafa K. Erdemol-6 Maddede Saldırının Şifreleri(21.07.2015), Mustafa Sönmez-Koalisyon mu Yeniden Seçim mi(21.07.2015), Tarık Şengül-Fetih-Rant-Talan ve Ölüm(21.07. 2015), Turan Eser-CHP-AKP Hükümeti mi(21.07.2015), Erk Acarer-Suruç İçin 8 Soru (22.07.2015), Kemal Ulusaler-Bu Leşi Gömmek Lazım(22.07.2015), Mustafa Sönmez-Kaçak Saray-IŞİD Çıkmaz Sokak(22.07.2015), Ümit Alan-Basit, Klişe ve Naif Bir Suruç Yazısı(22.07.2015), Erk Acarer-Keşke Seni Yalnızca Güvercinler Hatırlatsaydı (23.07.2015), Hüseyin Aygün-Sırr(23.07.2015), Nazım Alpman- Daha Kaç Katliam Var(23.07.2015), Seray Şahiner-İyi Olmayacağız(23.07.2015), İbrahim Kaboğlu-"Gazetecileri gözaltına alın"/"Mahkeme kararlarını çöpe atın"(23.07.2015); ***Cumhuriyet* Gazetesi**: Ahmet Tan-Bombanın İlan Ettiği(21.07.2015), Erdem Gül-Kimliğin Bulunması IŞİD'den Bir Mesaj (21.07.2015), Mustafa Balbay-Suruç'ta Suç Zinciri(21.07.2015), Orhan Bursalı-Terörle Dansın Sonuçlarını Yaşıyoruz(21.07.2015), Celal Başkangıç-Erken Seçim Kampanyası IŞİD Katliamıyla Başladı(21.07.2015), Şükran Soner-Yanıtı Tek Seçenek; Barış Mı Savaş Mı(21.07.2015), Murat Sabuncu-Abi Çadırını Da Al Gel(21.07.2015), Aydın Engin-Sözcükler De İsyanda(22.07.2015), Celal Başlangıç-İstihbarat Yoktu (22.07.2015), Çiğdem Toker-Önce Ceylanpınar TİGEM'i Açın(22.07.2015), Mustafa Balbay-Suruç'tan Ortadoğu'ya Sürükleniş(22.07.2015), Özgür Mumcu-Hesap Vereceksiniz (22.07.2015), Güray Öz-O Çocukların Söylediği(22.07.2015), Ceyda Karan-IŞİD Mı IŞİD Değil İçimizdeki Veda(22.07.2015), Ahmet Tan-Hem Ekmek Hem Aş DAEŞ Değil Haydar Baş(23.07.2015), Ali Sirmen-Ne Yazılsa Ziyade Değil(23.07.2015), Aydın Engin-IŞİD İçimizde(23.07.2015), Emre Kongar-Adım Adım Suruç(23.07.2015), Nilgün Cerrahoğlu-Ölüm Bahçesi(23.07.2015), Orhan Bursalı-Türkiye Bir IŞİD Devletine Dönüşür Mü(23.07.2015), Orhan Erinç-Sağcın İktidarın Neden Olduğu Belalar(23.07.2015), Zeynep Önal-Lafı Bırakın Önlem Alın(23.07.2015), Özgür Mumcu-Pişkin Dış Politika(23.07.2015), Şükran Soner-Yıkması Zor Yapması Kolay(23.07.2015), Ergin Yıldızoğlu-Stratejik Derinlikten Suruç Katliamına (23.07.2015); ***Sözcü* gazetesi**: Bekir Coşkun-Huzur İstemeyen Adam(21.07.2015), Emin Çölaşan-Facianın Perde Arkası(21.07.2015), Rahmi Turan-Lanet Olası Caniler(21.07.2015), Saygı Öztürk-Kara Bela Türkiye'yi Sarıyor(21.07.2015), Emin Çölaşan-Bari Orasını AKP'ye Kaptırmayın(22.07.2015), Mehmet Türker-Lafı Bırakın Hesap Verin(22.07.2015), Necati Doğru-Bataklık Urfa'dan Giriş Yaptı(22.07.2015), Rahmi Turan-Canlı Bombanın İç Yüzü(22.07.2015), Rahmi Turan-Kim Bunun Sorumlusu(22.07.2015), Saygı Öztürk-Suruç Soruları(22.07.2015), Yılmaz Özdil-Sahipsiz Memleket(22.07.2015), Bekir Coşkun-Alican'ın Parkası(23.07.2015), Emin Çölaşan-Musul'u Unuttuk, Bunu Da Unuturuz(23.07.2015), Mehmet Türker-Bataklıkta Çırpınırken(23.07.2015), Necati Doğru-Niçin(23.07.2015), Rahmi Turan-Benim Başbakanım Olamaz(23.07.2015), Rahmi Turan-Ulusa Bu acıları Çektirmeyin(23.07.2015), Soner Yalçın-Asıl Tehlike Duygudaşlık(23.07.2015), Uğur Dündar-Her Katliamda Tarihimizin En İbret Verici İddianamesine Kanlı Bir Sayfa Ekleniyor(23.07.2015).

10.10.2015 Ankara Gar Saldırısı: *BirGün* gazetesi: Fatih Yaşlı-Bu Meydan Kanlı Meydan(11.10.2015), L.Doğan Tılıç-20 Metre Ölümle Yaşam Arasındaki Mesafe(11.10.2015), Zahit Atam-Sinema Camiası Nasıl Teslim Alındı-10

Oluk Oluk Kan Akacak!(11.10.2015), Ayşenur Arslan-İyi Olmayın(12.10.2015), Erk Acarer-Fazla Söze Gerek Yok Katili Tanıyoruz(12.10.2015), Enver Aysever-Her Gün Ölüyoruz(12.10.2015), Güven Gürkan Öztan-Halayımıza Kan Sıçradı Yıkıl Dünya(12.10.2015), Melih Pekdemir-Katilleri Biliyoruz(12.10.2015), Nazım Alpman-Saygıdeğer Devletimiz Katildir! Ankara Katliamı(12.10.2015), Sabri Kuşkonmaz-Sizlere Kelepçe Yetmeyecek(12.10.2015), Selçuk Candarsayar-Yas Tutmalıyız(12.10.2015), Erk Acarer-Ağır Yaralıyız Öldürün Bizi Şimdi Tam Sırası(12.10.2015), Ayça Söylemez-Emri Kim Verdi(13.10.2015), Fikri Sağlar-Mahkemeyi Kaçak Saray'ın Önüne Kuralım(13.10.2015), Hayri Kozanoğlu-Bizimle Dalga Mı Geçiyorlar(13.10.2015), Erk Acarer- Ankara'da Devlet Yok(13.10.2015), İbrahim Varlı-Katilleri Tanıyoruz(13.10.2015), Kaan Sezyum-Gücün Sesini Dinleyin(13.10.2015), L.DoğanTılınç-Unutmayacağız(13.10.2015), Tarık Şengül-Parçalanmış Bedenler(13.10.2015), Turan Eser-Ölümlerin Üzerindeki Parmak İzi(13.12.2015); ***Cumhuriyet* Gazetesi:** Ahmet Tan-Darbe Teşebbüsü-10.10.10(11.10.2015), Ali Sirmen-Sözün Bittiği An(11.10.2015), Aydın Engin-Aman Ateş Kesilmesin, Sakın Kan Durmasın(11.10.2015), Çiğdem Toker-Düşen Sadece Barışın Dövizi-11.10.2015), Güray Öz-İnadına Barış Diyenlere Bomba(11.10.2015), Hikmet Çetinkaya-Barış Mitingine Bomba(11.10.2015), Erdem Gül - 400 Vekil Vermediniz Önümüze Gözyaşı Koydu(11.10.2015), Mustafa Balbay-Her Şeye Kan Bulaştı(11.10.2015), Orhan Bursalı-Kitlesel Katliamlar Ülkesi(11.10.2015), Emre Kongar-Stratejik Derinlik Ve 1 Kasım(11.10.2015), Can Dündar-Kansız Bi Gökyüzü İçin (11.10.2015), Nilgün Cerrahoğlu-Ankara'da 'Oluk Oluk' Kan Aktı(11.10.2015), Tufan Atay-Evet, Barışa Karnınız Tok!(11.10.2015), Ahmet Cemal-Olayların Adını Doğru Koymak(12.10.2015), Aydın Engin-Öfkeyi Oya Dönüştürme(12.10.2015), Can Dündar-Fotoğraflara Bakamadık Bile(12.10.2015), Çiğdem Toker-Tek Seçim Kaldı(12.10.2015), Erdem Gül-Acılarımızla Mı Manşet Olacaktık?(12.10.2015), GülengülAltınsay-Barış İçin Oyna, İnadına(12.10.2015), Güray Öz-Ankara Öldü(12.10.2015), Nuray Mert-Dikkat Akacak Kan Aranıyor(12.10.2015), Orhan Bursalı-Ankara Simge Bombalar TC'nin Dibine Kondu(12.10.2015), Orhan Erinç-Kurtuluşa Tanık Olan Tarihi Gar Çöküşe de Tanık Oldu(12.10.2015), Serdar Kızık-Ne Zaafı Gülüyosun işte(12.10.2015), Ceyda Karan-Alçaklığın Argümanları(12.10.2015), Mustafa Balbay-MİT, Muhalefet İzleme Teşkilatı Olursa!(12.10.2015), Işık Kansu-Kanmıyoruz(12.10.2015), Bilgin Gökberk-Yeni Türkiye Dedikleri (12.10.2015), Ahmet İnsel-Hesap Verecekler(13.10.2015), Ahmet Tan-Tayyipkeşlikhoşe(13.10.2015), Ali Sirmen-Sorunun Özü(13.10.2015), Bedri Baykam-Ağlıyorum(13.10.2015), Can Dündar - #Katili Tanıyoruz(13.10.2015), Celal Başlangıç-Ankara Katliamı Suruç'tan Geliyorum Demişti(13.10.2015), Erol Manisalı-Terör Ve Kanla Beslenenler Kim(13.10.2015), Hikmet Çetinkaya-İnadına Barış İnadına Umut(13.10.2015), Nilgün Cerrahoğlu-O Kanlı Meydan(13.10.2015), Orhan Bursalı-Acil Demokrasi Özgürlük Ve Adalet Tek Çare(13.10.2015), Özgen Acar-Devlet Yok(13.10.2015), Semih İdiz-Batı Türkiye'yi Endişeyle İzliyor(13.10.2015), Şükran Soner-Pakistanlaştırma Tuzaklarına İnat(13.10.2015), Emre Kongar - 1969'dan 2015'e(13.10.2015), Mustafa Balbay - Saçlarımdan İnsan Eti Toplarken(13.10.2015), Erdem Gül-Aman Uyanmasın!(13.10.2015); ***Sözcü* Gazetesi:** Bekir Coşkun-Defol Git(11.10.2015), Kemal Baytaş-Tarih Onlar Kaçacak, Olan Millete Olacak Diyor(11.10.2015), Mehmet Türker-Lanet Olsun(11.10.2015), Rahmi Turan-Katliam! (11.10.2015), Saygı Öztürk-Siz, Sorumluluktan Kurtulamazsınız(11.10.2015), Uğur Dündar-Katliamlar Ülkesi (11.10.2015), Ayşe Sucu-Eleştirmeyelim, Öyle Mi!..(12.10.2015), Necati Doğru-Barış Postuna Girmiş Savaş(12.10.2015), Rahmi Turan-Türkiye Neden Bu Halde(12.10.2015), Rahmi Turan-Ülkede Ölüm Kol Geziyor!(12.10.2015), Yekta Güngör Özden-Sözde Öneriler(12.10.2015), Bekir Çoşkun-N'olacakşimdi(13.10.2015), Emin Çölzaşan-Sakın İstifa Etmeyin Haa(13.10.2015), Mehmet Türker-Uğursuz Günler(13.10.2015), Rahmi Turan-Her Yanımız Zafiyet!(13.10.2015), Saygı Öztürk-Eylem Şansa Bırakılmaz Patlatmayanı Böyle Patlatırlar(13.10.2015), Yılmaz Özdil-Hiç İşleri Bakanı(13.10.2015).

12.01.2016 Sultanahmet Saldırısı: *Birgün* Gazetesi: Mustafa K. Erdemol-Günaydın Numan Bey(13.01.2016), Erk Acarer-Vekalet Savaşını Yeni Anladılar (13.01.2016), Ümit Alan-Geleceğe Mektup: Ey Araştırmacı Arkadaş (13.01.2016), Doğan Tılıç-Nankörler(14.01.2016), Fikri Sağlar-Saldırganlar Ve Gelecek Umudu!(14.01.2016), Özgür Gürbüz-Çocuklar Ölmesin(15.01.2016); ***Cumhuriyet* Gazetesi:** Aydın Engin-Beyaz, Bembeyaz, Mosmor(13.01.2016), Mine Söğüt-'Eğlence Kantonları'mızda Bir Canlı Bomba(13.01.2016), Özgür Mumcu-Görebilen Var Mı(13.01.2016), Güray Öz: Doğruda Durmak Zor Mu?(13.01.2016), Çiğdem Toker-80'lere Mi Dönüyoruz?(13.01.2016), Ahmet İnsel-Hangi Halk Ve Hangi Yönetim Biçimi(14.01.2016), Aydın Engin-Çözmeyeceksen Yayın Yasağı Koy(14.01.2016), Hikmet Çetinkaya-Sultanahmet Vuruldu(14.01.2016), Özgür Mumcu-Buradayız(14.01.2016), Zeynep Oral-O Bomba(14.01.2016), Emre Kongar - Dış Politika Sultanahmet'te Bomba Oldu(14.01.2016), Nilgün Cerrahoğlu–Sultanahmet…(14.01.2016), Gülengül Altınsay - Karanlık Yıllar (14.01.2016), Özlem Yüzük- Hangi Akademik Anlayış? Hangi Gelecek?(14.01.2016); ***Sözcü* Gazetesi:** Mehmet Türker-Türkiye Kan Gölü…(13.01.2016), Murat Muratoğlu-Turizmde Kırılma Anı!(13.01.2016), Necati Doğru-Tayyip'in Kesesi Yok / Sultanahmet Suriye!(13.01.2016), Rahmi Turan - İnsanlığın Bittiği An!(13.01.2016), Soner Yalçın-Sultanahmet'teki Kovboy(13.01.2016), Uğur Dündar-Türkiye Terörist (!) Şovmen Beyaz'ı Konuşurken Canlı

Bomba İstanbul'un Göbeğinde Katliam Yaptı(13.01.2016), Yılmaz Özdil-Sultanahmet(13.01.2016), Mehmet Türker-Suriye Belasına Bulaşınca!..(14.01.2016), Necati Doğru-Zavallı!(14.01.2016), Uğur Dündar-Ambulanstan Önce Yayın Yasağı Getiren Aciz Zihniyet, Korkunç Tehlikenin Farkında Mı(14.01.2016), Yekta Güngör Özden-Susmak(14.01.2016), Yılmaz Özdil-Huzur Ve İstikrar(14.01.2016), Rahmi Turan-Devekuşu Politikası(14.01.2016), Bekir Coşkun-Sesi Sonradan Çıkan Bombalar(15.01.2016), Mehmet Türker-Bebek Katili(15.01.2016), Necati Doğru-Vizyon Elde Patladı!(15.01.2016), Uğur Dündar-Aynaya Bakarken İçinden Tükürme Duygusu Geçenlere…(15.01.2016).

28.06.2016 Atatürk Havalimanı Saldırısı: *BirGün* gazetesi: Doğan Kılıç-Biz Buraya Nasıl Geldik(30.06.2016), Fikri Sağlar-Yeter Artık(30.06.2016), Nazım Alpman-Uluslararası Kapitalizm +Terörizm(30.6.2016), Erk Acarer-Sözde IŞİD 'Le Mücadele Kim İçerde Kim Dışarda Belli Değil!(30.06.2016), İbrahim Ö. Kaboğlu-Toplu Güvenlik İçin Hukuk Ve Siyaset(30.06.2016), Ali Haydar Hakverdi-Sadece Kan Akmıyor, Akıl Da Zehirleniyor(01.07.2016), Mehmet Ali Tuğtan-IŞİD'le Mücadele Bu Şekilde Yapılamaz(01.07.2016), Erk Acarer-Serbest Bıraktık Kendini Patlatabilir! (01.07.2016), Meryem Koray-Sıkıntım Kara(01.07.2016), Ünal Özmen-Erdoğan File At Hamlesi Yaptırabilir(01.07.2016), Veli Ağbaba-En Büyük Tehlike IŞİD'leştirme Projesi(01.07.2016), Gözde Bedeloğlu-Güvende Değiliz, Hiçbirimiz(1.7.2016), Enver Aysever-Kardeşim Netenyahu Dostum Putin Ve Cicişler (01.07.2016), Ali Murat İrat-Kan, Konfeti, Selfie(02.07.2016), Doğan Tılınç-Varacağı Yere Varmış Gibi…(02.07.2016), Erk Acarer-IŞİD Gerçeği Bugünün Sorunu Değil(02.07.2016), Erk Acarer-IŞİD'cileri İzleyen Komiser Hastaneye Memur Yapılmış(02.07.2016), Kadir Cangızbay-Cumhuriyette Selatin Cami Olmaz(02.07.2016), Nazım Alpman-Düzenli Katliamlar Ülkesi!(02.07.2016); ***Cumhuriyet* Gazetesi:** Ali Sirmen-Terör İle Yaşamak(30.06.2016), Aslı Aydıntaşbaş-IŞİD'le Nasıl Mücadele Edilir(30.06.2016), Aydın Engin-Eyvah IŞİD'miş–Oh, IŞİD'miş(30.06.2016), Ayşe Yıldırım-Demokrasi Cephesi Ya Da Bir Mucize Yaratmak (30.06.2016), Emre Kongar-Terör Ve Diktatör(30.06.2016), H.Çetinkaya-Kör Teröre Lanet Olsun(30.06.2016), Nilgün Cerrahoğlu-Karanlık Labirent(30.06.2016), Orhan Bursalı-Bir Dış Politikanın Parçalanması Ve Çok Yönlü Büyük İflas(30.06.2016), Orhan Erinç-Yürekler Yanıyormuş Kimin Umurunda Ki(30.06.2016), Özgür Mumcu-Sorun Yapısal(30.06.2016), Zeynep Oral-Acının Rengi İktidarın Sefaleti(30.06.2016), Arif Kızılyalın-Atatürk Ve Charles De Gaulle(01.07.2016), Güray Öz-Terör Amacına Ulaşıyor Mu(01.07.2016), Mine Söğüt-Vücut Bütünlüğü Ve Akıl Bütünlüğü(01.07.2016), K.Gürsel-IŞİD Daha Ne Yapsın(01.07.2016), Nuray Mert - Hepiniz Oradaydınız Şimdi Onlar Burada(01.07.2016), Meriç Velidedeoğlu-Gururlu Onurlu Bir Terör Örgütümüymüş?(01.07.2016), Ali Sirmen-Dayılığa Veda(02.07.2016), Hikmet Çetinkaya-IŞİD'in Hücre Evleri(02.07.2016), Nilgün Cerrahoğlu-Terör Arsızı Olmak(02.07.2016), Orhan Erinç-AKP'nin İnce Politikası(02.07.2016), Özgür Mumcu-Korku, Şaşkınlık, Panik(02.07.2016), Ahmet İnsel - İktidarın Katliamlarla İlgili Sorumluluğu(02.07.2016); ***Sözcü* Gazetesi:** Bekir Coşkun-Cennetin Yerini Bilemem Cehennemin Adresini Vereyim (30.06.2016), Emin Çölaşan-O Günden Bu Güne(30.06.2016), Mehmet Türker-İstifa Eden Yine Yok(30.06.2016), Necati Doğru-Toprağı Sıksan Bombacı(30.06.2016), Rahmi Turan-Ah Binali Bey, Ah!(30.06.2016), Uğur Dündar-Alın IŞİD'inizi De Gidin(30.06.2016), Yılmaz Özdil-41 İnsan Daha(30.06.2016), Soner Yalçın-"Verelim Kurtulalım"(30.06.2016), Mehmet Türker-Ne Birlik Kaldı Ne Dayanışma!..(01.07.2016), Rahmi Turan-Zafiyet Ve Afiyet(01.07.2016), Soner Yalçın-Mit Hep Uyarıyor(01.07.2016), Uğur Dündar-Suriye Ve Irak Politikalarımızın Yanlışlığı Nedeniyle Terörün Hedefi Olduk(01.07.2016), Bekir Coşkun-Teröristlerin Cehennem-i Zümera'ya Gidecekleri Resmen Açıklandı (01.07.2016), Necati Doğru-Kanları Meydanda Kalacak!(02.07.2016), Rahmi Turan-27 Canlı Bomba Daha(02.07.2016), Yılmaz Özdil-Bana Mı Sordun Cumhuriyetinin Başbakan(02.07.2016), Uğur Dündar-IŞİD Belasını Türkiye'nin Başına AKP İktidarı Sardı(02.07.2016).

01.01.2017 Reina Saldırısı: *BirGün* gazetesi: Atilla Aşut-Gelen, Gideni Aratmasın(02.01.2017), Barış İnce-Kendimizi Kandırmayalım, Güneş Kendiliğinden Doğmayacak(02.01.2017), Erk Acarer-Ne Anlatacağız Soranlara 'Eğlenmeye Gitmişlerdi' Mi Diyeceğiz(02.01.2017), Fatih Yaşlı-Halep'te Noel Kutlaması, İstanbul'da Yılbaşı Katliamı(02.01.2017), Güven Gürkan Öztan-Nefrete, Barbarlığa Ve Yobazlığa Geçit Vermeyeceğiz(02.01.2017), Melih Pekdemir-Darbelenen Türkiye(02.01.2017), Selçuk Candansayar-Türkiye; Onaylıyor Mu, Korkuyor Mu(02.01.2017), Ayça Söylemez-Hayalini Kurduğumuz Hayat(03.01.2017), Doğan Tılıç-Terörü Korkutacağız(03.01.2017), Hayri Kozanoğlu-HAYIR'lı Yıllar(03.01.2017), İbrahim Varlı-Adım Adım Pakistanlaşma!(03.01.2017), Mustafa Kemal Erdemol-Cihatçı, Kurşunları Yaşam Tarzına Sıktı(03.01.2017), Turan Eser-Din Kalpte, Laiklik Yaşam Ve Siyasette Güzeldir Dostum(03.01.2017),Atilla Özsever-Hayatı Savunmak(03.01.2017), Bülent Mumay-Bu Haritadaki Kan İzlerini Silmenin Tek Bir Yolu(03.01.2017), Bülent Usta-Çıplak Hayat(04.01.2017), Fatih Yaşlı-Zor Bir Yıla Başlarken(04.01.2017); ***Cumhuriyet* Gazetesi:** Nuray Mert-Kınıyoruz, Hep Kınıyoruz, Nokta, Nokta, Nokta(02.01.2017), Ergin Yıldızoğlu-17'nin Gelişi 16'dan Belliydi(02.01.2017), Orhan Bursalı-Nefret, Düşmanlık Ve Kamplaşma Büyütülürken, Birlik İsteği(02.01.2017),

İslamofobik nefret söylemi yönünden incelenecektir. Çalışmanın *BirGün, Sözcü ve Cumhuriyet* gazeteleri özelinde yapılmasının sebebi Hallin ve Mancini'nin *Medya Sistemleri Karşılaştırması* başlıklı eserlerinde yapmış oldukları bir model tasnifine dayanmaktadır. Hallin ve Mancini kaleme aldıkları *Medya Sistemleri Karşılaştırması* başlıklı çalışmalarında üç medya modeli ortaya koymuşlardır. Bu modellerden biri olan ve Akdeniz ülkeleri olarak anılan İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın içinde olduğu 'Kutuplaşmış Çoğulcu Model'e göre kamusal alandaki siyasal elitlerin gündeme ilişkin demeçleri, gazetelerin ve gazetecilerin gündem belirlemesine etki etmektedir. Dolayısıyla siyasal kamuoyunun oluşum sürecine doğrudan katkı sağlayan siyasal elitler, gazetelerde hangi haberin nasıl yer alacağı noktasında da belirleyici olmaktadırlar. Gündeme ilişkin herhangi bir konu karşısında hükümetlerin tavrı, söz konusu konunun gündemde ne şekilde ve nasıl yer alacağı noktasında belirleyicidir (Hallin ve Mancini, 2004). Türk medyası da yapısal olarak Akdeniz modeli olarak adlandırılan Kutuplaşmış Çoğulcu Model'e uygunluk göstermektedir (Çağlar, vd., 2018: 11). Siyasi ve ideolojik saiklerin haberciliği şekillendirdiği, bu sebeple daha çok yoruma dayalı bir habercilik anlayışının benimsendiği Kutuplaşmış Çoğulcu Model temelinde Türkiye'de popülist Kemalizm'in tebarüz ettiği *Sözcü,* Can Dündar'ın genel yayın yönetmenliğini devralmasıyla geleneksel Kemalist çizginden daha çok sol tandanslı Kemalist çizgiye kayan *Cumhuriyet* ve Türkiye'de çok farklı fraksiyonları bulunmakla birlikte, solun üst çatı yayın organı olarak kabul edilebilir olan *BirGün* gazetesi, çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. İdeolojik duruşları birbirleriyle taban tabana aynı olmasa da zıt da olmayan bu üç gazetenin ortak noktası, içerik anlamında İslam'a karşı geliştirdikleri söylem dilidir. Nitekim çalışmada İslamofobik nefret söylemi noktasında üç gazetenin ortaklıkları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada yöntem olarak söylem analiz tekniği Wordsmith 7.0 söylem analiz programı kullanılarak uygulanmıştır. *BirGün*, *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin söz konusu saldırı tarihlerinden sonraki ilk üç gün baskıları matbu olarak taranmıştır. Terör saldırılarına ilişkin köşe yazıları tespit edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır ve Wordsmith 7.0 söylem analiz

Tayfun Atay-Laik Kimlik Kıyımı Reina(02.01.2017), Ceyda Karan-Medeniyet Çatıştırmacıları (02.01.2017), Aydın Engin-Yazsan Ne Yazar (Mı)?(02.01.2017), Ali Sirmen-Terör Üreten Ülke(03.01.2017), Çiğdem Toker-Laiklik Hayattır(03.01.2017), Dikmen Gürün-2017 Ve Yine Şiddet Yine Terör(03.01.2017), Emre Kongar-Reina Soruları(03.01.2017), Hikmet Çetinkaya-Görerek, Anlayarak, Algılayarak(03.01.2017), Özgen Acar-Müslümanın Müslümana Ettiği(03.01.2017), Tayfun Atay-IŞİD Nasıl Bir Taşla İki Kuş Vuruyor(04.01.2017), Özgür Mumcu-Tutulan Yol(04.01.2017), Deniz Kavukçuoğlu-Yılbaşı Terörü Ve Sonrası(04.01.2017); ***Sözcü*** **Gazetesi:** Ayşe Sucu-Acılarla Biten 2016, Acıyla Başlayan 2017(02.01.2017), Necati Doğru-Türkiye Çok Kötü Yönetiliyor!(02.01.2017), Rahmi Turan-İğrenç Yaratıkları(02.01.2017), Rahmi Turan-Umutlar Kurşunlandı!(02.01.2017), Bekir Çoşkun-Soru(03.01.2017), Emin Çölaşan-İstifa Etmiyorsanız, Bari Milletten Özür Dileyin(03.01.2017), Rahmi Turan-En Talihsiz Dönem(03.01.2017), Saygı Öztürk-Ölene Tabut, Kalana Zabıt, Fail Firarda(03.01.2017), Soner Yalçın-Ahlak Manifestosu(03.01.2017), Yılmaz Özdil-Reina(03.01.2017), Emin Çölaşan-Yaratmak İstedikleri Türkiye(04.01.2017), Necati Doğru-Külliye Saray'da Rabia İşareti!(04.01.2017), Rahmi Turan-Suikast İddiası(04.01.2017), Soner Yalçın-Gizli Hücreler Devrede(04.01.2017), Uğur Dündar-Güzelim Türkiye Bunları Hak Etmiyor(04.01.2017), Yılmaz Özdil-Yaşam Tarzı(04.01.2017), Rahmi Turan - Şerefsiz Herif(04.01.2017).

programına yüklenen köşe yazıları, 'İslam', 'Din' ve 'Cihat' kavramları kök olmak kaydı şartı ile bağlam analizine (*Concord*) tabi tutulmuştur.

Wordsmith 7.0 programı kullanılarak oluşturan bağlam tabloları makalede üç kavram için ayrı ayrı verilmiştir. Bunun yanı sıra incelenen üç gazetenin her bir kavram için oluşturduğu nefret söyleminin hangi ifadeler üzerinden oluşturulduğu ayrıca değerlendirilmiştir. Şekil 1'de söz konusu değerlendirmenin yapıldığı kümesel ifade verilmiştir. Şekil 1'de yer alan "B" kümesi *BirGün* gazetesini, "S" kümesi *Sözcü* gazetesini ve "C" kümesi ise *Cumhuriyet* gazetesini ifade etmektedir. Şekil 1'de görüleceği üzere *BirGün* gazetesi, 1,2,4 ve 5 numaralı alanları; *Sözcü* gazetesi 2,3,5 ve 6 numaralı alanları; *Cumhuriyet* gazetesi ise 4,5,6 ve 7 numaralı alanları ihtiva etmektedir. 1 numaralı bölge "B/(S∪C)" *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde bulunmayıp yalnızca *BirGün* gazetesinde bulunan alanı temsil etmektedir. Bu alana (1 numaralı) *BirGün* gazetesinin bağlam tablosunda yer alan *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin bağlam tablolarında yer almayan nefret söylemi ve İslamofobik söyleme sebep olan kavramlar kodlanmıştır. Benzer şekilde 2 numaralı bölge *BirGün* ve *Sözcü* gazetelerinin kesişiminde olup *Cumhuriyet* gazetesinde olmayan bölgeyi "(B∩S)/C"; 3 numaralı bölge yalnızca *Sözcü* gazetesinde olup *BirGün* ile *Cumhuriyet* gazetelerinde olmayan bölgeyi "S/(B∪C)"; 4 numaralı bölge *BirGün* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin kesişiminde olup Sözcü gazetesinde olmayan bölgeyi "(B∩C) /S"; 5 numaralı bölge her üç gazetenin kesişimini "(B∩S∩C)"; 6 numaralı bölge *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin kesişiminde olup BirGün gazetesinde bulunmayan bölgeyi "(S∩C) /B"; 7 numaralı bölge ise yalnızca *Cumhuriyet* gazetesinde olup *BirGün* ve *Sözcü* gazetelerinde olmayan bölgeyi "C/(B∪S)" göstermektedir.

Çalışma içerisinde İslam, Din, Cihat ve bu üç kelimenin türevleri üzerinden bağlam tablolarında yer alan cümleler tek tek incelenmiş ve söz konusu gazetenin hangi bağlamlar üzerinden nefret söylemi ve İslamofobik kullanıma yer verdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. İslam, Din, Cihat ve bu kelimelerin türevleri üzerinden oluşturulan nefret söylemi ve İslamofobik söylemin tebarüz ettiği kavramlar her bir gazete için ayrı ayrı kümelerdeki bölgelere kodlanmıştır.

Şekil 2: BirGün, Sözcü *ve* Cumhuriyet *Gazetelerinin Bağlam Alanları*

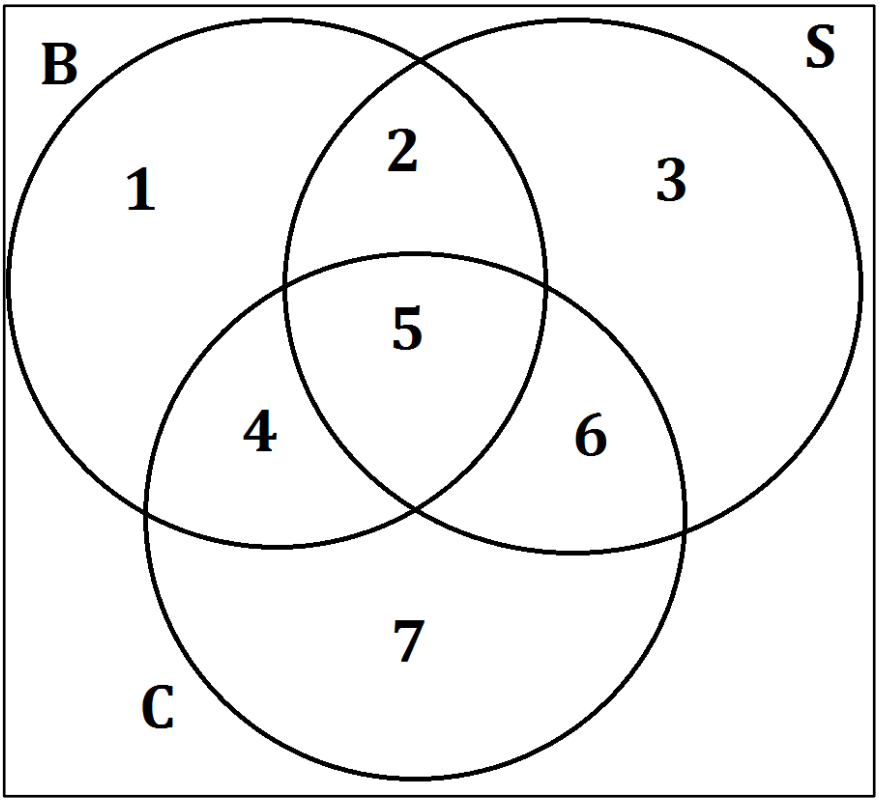

Metodoloji kapsamında belirtmek gerekir ki *Cumhuriyet* gazetesi Ankara Temsilcisi Erdem Gül[244] ve *BirGün* gazetesinin sembol isimlerinden Erk Acarer'in yazıları, her iki gazetede haber yazısı formatında yer alıyor olsa da bu iki isme ait olan saldırıya ilişkin yazılar köşe yazısı olarak kabul edilerek çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Bununla birlikte, gazetelerde konuk yazar olarak köşe ayrılan yazarların da saldırıya ilişkin kaleme aldıkları yazılar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. DAEŞ saldırılarıyla çakışmış, PKK terör örgütünün saldırılarına, PKK ile mücadele kapsamında gerçekleştirilen operasyonlara ve olaylara ilişkin köşe yazıları çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışma kapsamında üç köşe yazısı spor kısmında olmasına rağmen terör saldırılarına ilişkin bir içeriği haiz olmaları sebebiyle çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Ayrıca yazarların yazı başlıkları; ilk sayfada ve köşelerinde yer yer farklılık gösterebilmektedir. Çalışmada ikilemde kalındığı durumlarda yazı başlığı olarak yazarların köşelerindeki başlıklar dikkate alınmıştır.

Çalışma içinde yer alan bağlam (*concord*) tablolarından bazılarının tamamı verilmemiştir. Bağlam tablolarına ".jpg" formatında çalışmada yer verilmiştir. Görsellerin sayfaya sığabilmesi adına, bağlam çıktıları sayıca çok olan kavramın çıktıları arasından seçki yapılmıştır. Ancak her

[244]9 Eylül 2018 tarihiyle görevinden alınmıştır.

bağlam tablosunun üst kısmındaki paragrafta, söz konusu kavrama ait olan toplam bağlamların sayıları verilmiştir. Bağlam tablolarında, nefret söylemi ve İslamofobik söyleme neden olan kullanımların tespiti için seçilen odak kelimeler (İslam, Din ve Cihat) kırmızı olarak gösterilmiş ve bağlam tablolarında merkezde yer almıştır. Yer sınırı problemi dolayısı ile merkezde yer alan odak kelimenin solundaki ve sağındaki kelimelerin ancak bir kısmına yer verilebilmektedir. Köşe yazarlarının nefret söylemi ve İslamofobik söylem içeren kullanımları çift tırman içinde italik olarak aktarılmıştır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir; çalışma kapsamına yalnızca terör saldırılarıyla ilgili ve saldırıya değinen köşe yazıları dahil edilmiştir. Ancak köşe yazılarındaki nefret söylemi ve İslamofobik söylem sadece terör saldırısına ilişkin olarak değil, farklı konular bağlamında da ortaya konulmuştur. Bu durumlar da çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

BirGün, Cumhuriyet ve Sözcü Gazeteleri Köşe Yazılarında Nefret Söylemi ve İslamofobi

Terör saldırıları sonrası, saldırının içeriğine ilişkin haberlerde ve köşe yazılarında dikkat edilmesi gereken hususların başında provokasyona sebep olmamak gelir. Söz konusu provokasyon, halkı etnik ve dini gruplara karşı kine, nefrete sevk etmek, galeyana getirmek amacıyla, terör örgütleri ile terör örgütlerinin kendilerini tanımladıkları kimlikler arasında ayrım yapılmaksızın yapılmaktadır. Bunun tabiî bir sonucu olarak da kamusal alanda belirli etnik ve dini gruplara karşı bir ötekileştirme vuku bulmaktadır. Nefret söylemi olarak isimlendirilen bu durum ötekileştirilen kesimlerden terör örgütlerine katılımcı ve sempatizan kazandırılmasının önünü açabilir (Çağlar, vd., 2018). Bu hususta dikkat edilmesi gereken nokta; terör örgütlerinin temsiliyetini iddia ettikleri toplumsal kesimlerin genel tutum ve davranışları göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılmalıdır. Çünkü terör örgütleri, 21. yüzyılın dünyasında para karşılığında kullanışlı birer taşeron örgüt misyonunu da üstlenmişlerdir. Terör saldırılarından sonra terör örgütünün temsil ettiğini iddia ettiği, etnik, dini, ideolojik, toplumsal grupları hedef almaktansa, terör örgütünün kendisini ve terör eylemini hedef almak gerekmektedir. Eğer terör örgütünün temsil ettiğini iddia ettiği toplumsal kesimler hedef alınırsa nefret söylemi üretilmiş olur. 11 Eylül sonrası İslamofobik eğilimler artmıştır. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren terör örgütü saldırıyı İslam adına ve cihat olarak gerçekleştirdiğini açıklamış, bunun sonucunda İslamofobi dünya kamuoyunun gündemine oturmuştur ve İslam'a karşı topyekûn bir saldırı başlatılmıştır. Oysaki terör saldırıları sonrası toplum değil terör örgütü ve terör saldırısı hedef alınmalıdır.

BirGün Gazetesi

DEAŞ terör saldırıları sonrası ilk üç gün *BirGün* gazetesinde yer alan köşe yazılarında İslam ve türevi 100 kelime kullanılmıştır. *BirGün*'ün köşe yazılarında İslam ve türevi kelimelerin bağlam tablosu Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1: *BirGün* Gazetesi İSLAM* Kavramının Bağlamı

. İLK KEZ ATATÜRKÇÜ OLMAYAN ASKERLERİN, AÇIKÇASI **İSLAMCI** DARBECİLERİN İSLAMCI İKTİDARA KARŞI
KAOS VE ARTIK İYİCE KÜRESEL BİR TEHDİT HALİNİ ALAN **İSLAMCI** RADİKALİZM NEDENİYLE AFGANİSTAN'LA
FAZLA "ÇALIYOR AMA ÇALIŞIYOR" DİYEREK, "RÜŞVET, AMA **İSLAM'IN** YAYGINLAŞMASINDA KULLANILMAK İÇİN
BİLEN ABD VATANDAŞI 29 YAŞINDAKİ AFGAN ASILLI **İSLAMCI** ÖMER METİN BU TİPLERE VERİLECEK EN İYİ ÖRNEK.
, TÜRKİYE TOPLUMUNA KORKU YAYMIYOR MU ASLINDA, **İSLAMOFOBİ,** ÇOĞUNLUK NÜFUSU MÜSLÜMAN OLMAYAN
KAN GÖLÜNE ÇEVİRDİ. İÇERİDEN VE DIŞARIDAN BESLENEN **İSLAMCI** RADİKALİZM SONUCUNDA ONLARCA ÖRGÜTÜN AT
KARŞI HAREKETE GEÇİREN NEDENLE IŞİD'İN VE BİLİMUM **İSLAMCILARIN** İMHA GEREKÇESİ ARASINDA BİR FARK YOK.
+TERÖRİZM! İSTANBUL ÖNCEKİ GECE BÜYÜK BİR **İSLAMCI** TERÖR SALDIRISIYLA SARSILDI. TAM ADI IRAK ŞAM
SÜRE SONRA İKTİDARIN DAHİ KONTROL EDEMEYECEĞİ BİR **İSLAMİ** RADİKALİZM TEHLİKESİNİN KAPIYA DAYANDIĞINI.
." "ERDOĞAN YÖNETİMİ ALTINDA TÜRKİYE, ARTIK BİR **İSLAMİ** DEVLETİN ÖZENDİĞİ MODEL DEĞİL – SADECE
KESİMLERİ SİNDİRME AMACI VAR. DIŞARDAYSA İSE BİR **İSLAM** ORTAK PAYDASI ÇERVESİNDE, ORTADOĞU'DA NÜFUZ
İŞLEVİ ÖNEMLİ GECE KULUPLERİ, DİSKOLAR, BİRAHANELER **İSLAMCININ** İNANCI İÇİN, EĞER HİÇ GİTMEDİYSE, NASIL BİR
LAİK KURUMLARI YOK ETMEKTEN, BÜROKRASİYİ **İSLAMCILARA** TESLİM ETMEKTEN GEÇMİYORDU. SİYASAL
İLAN EDEN CUMA HUTBESİ OKUTUYOR CAMİLERDE. **İSLAMCI** GAZETELER HUTBEYE REFERANSLA "SON UYARI"
OLMAYAN ASKERLERİN, AÇIKÇASI İSLAMCI DARBECİLERİN **İSLAMCI** İKTİDARA KARŞI DARBESİYLE TÜRKİYE'DEKİ
SADECE BATI'YA ÖZGÜ BİR EĞLENCE MEKANI DEĞİL. **İSLAM** ÜLKELERİNİN ÇOĞUNDA VAR. İKİ YIL ÖNCE MISIR'IN
SİLAH DAYAMA EYLEMİNİ "MEŞRU", "TEPKİ", "DOĞAL", **"İSLAMİ"** GÖSTERDİĞİNDE VE KINAMADIĞINDA BİRİSİNİN DE
RÖVANŞİZMİN KÖR AYGITINA DÖNÜŞTÜRÜLÜRKEN EĞİTİM **İSLAMCI** MÜKTESEBATIN İNSAFINA TERK EDİLDİ. "KAMU
İSTEYENLERİN NE DENLİ ÇOK OLDUĞUNUN FARKINDAYIZ. **İSLAMCILARIN** SİLAHLISININ, SİLAHSIZININ BİZİ ARZU
ÖNÜNDE "CUMHURİYET GİDECEK, ŞERİAT GELECEK" **"İSLAMIN** ORDUSU LAİKLERİN KORKUSU", "KANIMIZ AKSA
HER YERİ KENDİ İNANÇLARINA UYGUN HALE GETİRME **İSLAMİ** BİR GÖREV, DOLAYISIYLA KİMSEYE ZARARI
, HER TÜRLÜ "AHLAKSIZLIĞIN" MERKEZİ. CİHATÇIYA GÖRE **İSLAM** DÜNYASINA BURADAN BİLİNÇLİ BİR BİÇİMDE "BATI
HALİYLE. GECE KULÜBÜNDE NE TÜR OYUN VARSA HEPSİNİN **İSLAM'A** AYKIRI OLDUĞU ORTADA. SPOR BİR YANIYLA
İNANIYORLAR. ŞÖYLE Kİ; BİR, CHP-AKP HÜKÜMETİ, **İSLAMCILARI,** ALEVİLERİ, LAİKLERİ, DİNDARLARI, SAĞI,
KATLİAM VAR? BOMBALI KAMPANYA SURUÇ KATLİAMININ, **"İSLAMCI** VAHŞET ÖRGÜTÜ" IŞID'IN ÜSTÜNE KALSA BİLE
KORKUYU YARATAN DEĞİL AVRUPA; KORKAN. KİMDEN **İSLAM** ADINA ŞİDDET YOL VE YÖNTEMİNİ
İNANANLARIN DA PEKÂLÂ BULUNABİLECEĞİ GECE KULUBÜ, **İSLAM'DA** GECENİN İBADETLE GEÇİRİLMESİ ÖĞÜDÜNE TERS
ANCAK İFLAS ETTİĞİ TESCİLLENEN GERİCİ, MEZHEPÇİ **İSLAMOFAŞİST** POLİTİKALARININ BİR TEZAHÜRÜ.
SÖYLEMİŞTİ: "NASILSA BİR GÜN ÖLECEĞİZ, NEDEN **İSLAM** YOLUNDA ÖLMEYEYİM?" GECE KULÜPLERİNİN,
YENİ BİR DÖNEME OLAN İNANCI İFADE EDERKEN AKP'NİN **İSLAMCI** ÖRGÜTLERLE ARASINA MESAFE KOYMASININ
, ESKİ İŞ ORTAKLARI ARASINDA, GİTTİKÇE ARTAN ORANDA **İSLAMİ** BİR AJANDAYI DAYATAN DİZGİNLENEMEZ
, İÇERİDE DİNSELLEŞME POLİTİKALARI DIŞARDA İSE **PAN-İSLAMİST** YAYILMACI HEVESLER UĞRUNA ÜLKENİN
ARANIZA GİREN OLMASIN! HER YERDE TEKMİL RADİKAL **İSLAM,** TEK MABET, SÜNNİ AHLAK GELİŞSİN. OLUR Kİ BİR
VE ÖZGÜRLÜKTE DEĞİL VEKÂLET SAVAŞLARINDA, **İSLAMCILIKTA,** TEK ADAM YÖNETİMİNDE ARAYAN İKTİDAR
KALDIĞIMIZ "GÜVENLİK ZAFİYETİ YOKTUR" DİYEN, SİYASAL **İSLAMCI** TERÖRÜ GÖRMEZDEN GELEN, ONU OKŞAYAN AYNI
HALEP'İN ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİNİN TÜRKİYE'NİN SİYASAL **İSLAMCILARINDA** YARATTIĞI BÜYÜK HAYAL KIRIKLIĞI VE
HEP'İÇ MİHRAK' YARATIYOR. RABİA DENİLEN TÜRK SÜNNİ **İSLAMCI** TEKÇİLİK, BU ÜLKENİN ÇOK KÜLTÜRLÜ
ÇOCUKLARIN DÜNYASINA SADECE KABUS TAŞIDI. **İSLAMCI** ÖRGÜTLER; "BİZ MÜSLÜMANIZ, YILBAŞI, NOEL
NE OLDUĞU BÖYLELİKLE BİR KEZ DAHA GÖRÜLDÜ. TÜRKİYE **İSLAMCILIĞININ** VE YANDAŞLARIN HASTALIKLI HALET-İ
İSE PAN-İSLAMİST YAYILMACI HEVESLER UĞRUNA ÜLKENİN **İSLAMCI** RADİKALİZME TESLİM EDİLMESİDİR. HER ŞEY
ELBETTE EMEKÇİLER VE SOL GÜÇLER YİYOR. (SAĞCILAR VE **İSLAMCILAR** İSE ATATÜRKÇÜLÜK SEBEBİYLE, MAĞDUR
YUHALATAN; ALEVİ, KÜRT, ERMENİ, ÇİNGENE VELHASILI **İSLAM'IN** BİLMEM HANGİ MEZHEBİNİN HANGİ TARİKATININ
POLİTİKALARI DEVREYE SOKULDU. SOSYAL SİYASAL YAPI **İSLAMİZASYON** PROJESİ KAPSAMINDA YENİDEN DİZAYN
, BUNU DA "MAZLUMUN ÖFKESİ" DİYE YEDİRENLER… **(İSLAMCI** TERÖR DE AYNI ARGÜMANI KULLANIYOR HEM DE
ÖNDERLİĞİNDE KAHİRE'DEN GAZZE'YE HER YERDE **İSLAM** KARDEŞLİĞİ TESİS EDİLECEKTİ! AMA EVDEKİ HESAP
SALMIŞ DURUMDA. BUNUN DA BAŞ SORUMLUSU, BATI'YI **'İSLAMİ** KORKU' YAYICILIĞI İLE ELEŞTİRENLER. HUKUKUN
ORDUSU LAİKLERİN KORKUSU", "KANIMIZ AKSA DA ZAFER **İSLAMIN",** "CUMHURİYET BURADA KURULDU BURADA

Görsel 1 dikkate alındığında *BirGün* gazetesi köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeler kullanılarak oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülür. İslam kavramı darbecilik, radikal gruplar, terör, laiklik karşıtlığı, ayrımcılık, faşizm, vahşet,

korku, medya vb. ifadeler ile birlikte kullanılmıştır. 15 Temmuz darbe girişimini "*İslamcı darbecilerin İslamcı iktidara karşı*" gerçekleştirildiği, İslam'ı yaymak için rüşvet yönteminin kullanıldığı, radikal İslam'ın ve İslamcılığın terörün bir parçası olduğu, AK Parti hükümetinin dışarıda terör örgütü DEAŞ'ı beslediği, içeride ise toplumu İslamcılaştırma yönünde politikalar uyguladığı, Türkiye'de bürokrasinin terör unsuru olarak ifade edilen İslamcılara teslim edildiği, Türkiye'de İslamcı gazetelerin ve yayınların önünün açıldığı, eğitimin İslamcı müktesebatın insafına terk edildiği vb. iddia edilerek nefret söylemi ortaya konulmuştur.

İslam dini ile terör saldırısının failleri arasında doğrudan ilişki kurmaya çalışılmış ve bu yolla İslamofobik söylem geliştirilmiştir. 'İslami terör', 'İslamcı terör' kalıpları sıkça kullanılmıştır. İslam kelimesi terör ile aynileştirilmiş, terör İslam'ın bir parçası olarak aktarılmıştır. İslam adına şiddete ve vahşete yönelindiği, etrafa korku salındığı yönünde ifadelere yer verilmiştir. Dolayısıyla toplumda İslam karşıtlığının tohumları atıldığı gibi Müslümanlara karşı bir ötekileştirmede söz konusudur.

Görsel 2: BirGün *Gazetesi DİN* Kavramının Bağlamı*

BirGün köşe yazılarında Din ve türevi 43 kullanıma yer verilmiştir. Din ve türevi kelimeler ile kast edilen İslam dinidir. Köşe yazılarında din bezirganlığı, inanç, kültürel ayrımcılık, din-siyaset ilişkisi, din-milliyetçilik ilişkisi, din-terör ilişkisi konuları kapsamında nefret söylemi ortaya konmuştur. İslam'a inandığını iddia eden bir terör örgütünün yaptığı saldırı üzerinden dinciliğin karanlığı örgütlediği, laikliğin ise barış, özgürlük ve adalet getirdiği yönünde ifadelere yer verilmiştir. Bu yolla sekülerizm ve laiklik, din karşısında konumlandırmıştır. Din, insanları ve toplumu kötülüğe, fenalığa çirkinliğe sürükleyen bir yapı olarak lanse edilmiştir.

AK Parti hükümetinin devlet adına din, dincilik, dinselleştirme ve dindarlık üreten kamu faaliyetlerinde bulunduğu, din bezirganlığı yaptığı, *"yalanla, yolsuzlukla, din ile inşa edilen iktidarlarını şimdi kanla"* besledikleri iddia edilmiştir. Din ve türevi kavramlar üzerinden *BirGün* köşe yazılarında İslamofobik bir nefret söylemi ortaya konulmuştur.

Görsel 3: *BirGün* Gazetesi CİHAT* Kavramının Bağlamı

BirGün köşe yazılarında Cihat ve türevi 54 sözcük kullanılmıştır. Cihat ve türevi kelimeler İslam ve din kavramlarında olduğu gibi ‘İslam dini’ bağlamında kullanılmıştır. Cihat ve türevi

kelimelere başvurularak oluşturulan nefret söylemi kapsamında teröristler, İslam yolunda cihat eden cihatçılar olarak ifade edilmişlerdir. Dolayısı ile terör saldırılarının İslam için yapıldığı algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. İslam, terörün kaynağı, terörün sebebi olarak gösterilmiştir. İslam yolunda cihat ettiği iddia edilen teröristleri AK Parti iktidarının beslediği, eğittiği ve onlara göz yumduğu iddialarıyla birlikte AK Parti hükümetinin "*Türkiye'yi şeriatçı-cihatçı bataklığına çevirdiği*" de köşe yazılarındaki diğer iddialar arasındadır.

BirGün köşe yazılarında İslam dini direkt hedef alınmıştır. Nitekim DEAŞ terör örgütünün gerçekleştirdiği Reina saldırısına ilişkin kaleme alınan köşe yazılarında Reina'nın bir gece kulübü olarak İslam dinine aykırı bir ortam olduğu, bu nevi mekânlardaki eğlencelerin İslam dışı olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlam üzerinden de İslam'da 'cihadın' bir spor ve eğlence olarak görüldüğü ifadelerine yer verilerek böyle mekânların vurulmasının İslam'a göre doğal olduğu yönünde yorumlarda bulunulmuştur.

***Sözcü* Gazetesi**

Sözcü gazetesinin köşe yazılarında İslam ve türevi 35 kelime kullanılmıştır (Görsel 4).

Görsel 4: Sözcü *Gazetesi İSLAM* Kavramının Bağlamı*

ADIYAMANLI'YDI VE BU İL MERKEZİNDEKİ ÜSTÜ MESCİT ALTI **"İSLAM** ÇAY OCAĞI" OLAN YERDE ORHAN G. İLE
ÖRGÜTÜ IŞİD KILIĞINDA, KİMİ PKK'LI… BAZILARI DA BAŞKA **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTLERİNİN KİMLİĞİNİ TAŞIYOR. BU
BÜYÜK FOTOĞRAFA HER GÜN ÖLÜM VE ZULÜM İLE BOĞUŞAN **İSLAM** ÜLKELERİ HABERLERİYLE İRKİLİYOR DÜNYA! 1950'DEN
BAŞKA. ŞÖYLE… ERDOĞAN'IN DA İÇİNDE BULUNDUĞU **İSLAMCI** KUŞAK 1980'LERDE AFGANİSTAN'DAKİ ÖRGÜTLERE
YİNE YANINA KÂR KALACAK. ADINA IŞİD DENİLEN **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTÜNÜN EN SON BÜYÜK OLAYINI 2014
. IŞİD, TÜRKİYE'Yİ "DARÜL-HARB" YANİ "KÜFÜR DEVLETİ" **(İSLAM** DÜŞMANI KÂFİR DEVLET) OLARAK GÖRÜYOR. TÜRK
ALINDIĞINDA, IŞİD'İN VE CİHATÇI TERÖRÜN YOK EDİLMESİ, **İSLAM** DÜNYASININ, MEZHEP TAASSUBUNDAN VAZGEÇEREK
6 DİNCİ ÖRGÜT AKTİF; HİZBULLAH, HİLAFET DEVLETİ (HD), **İSLAMİ** BÜYÜK DOĞU AKINCILAR CEPHESİ (İBDA/C),
TALEBİ AMACIYLA YAPILAN YÜRÜYÜŞLER GİBİ HİÇBİR **İSLAM** MOTİFLİ EYLEME İSE POLİS HİÇ MÜDAHALE ETMİYOR!
KARŞI SAVAŞAN YEDİ İSLAMİ GRUPTAN BİRİ OLAN HİZB-İ **İSLAMİ** HAREKETİNİN LİDERİ GULBEDDİN HİKMETYAR İDİ VE
GÖLÜNE ÇEVİRİYOR. EL KAİDE'NİN VE IŞİD'İN İDEOLOJİSİNDE **İSLAMİYET'İN** 18. ASIR VERSİYONU OLAN Şİİ VE SUFİ
TERÖRÜ MHP MİLLETVEKİLİ EKMELEDDİN İHSANOĞLU, **İSLAM** İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ESKİ GENEL SEKRETERİ
.) İNGİLİZCESİ VE FRANSIZCASI DA ÖYLE. İSMİNDE **İSLAM** SÖZCÜĞÜ GEÇTİĞİ İÇİN BİZİM TAYYİP BUNDAN
KADAR GERÇEKÇİ OLDUĞUNUN FARKINDADIR. SANIRIM KİMİ **İSLAMCILAR** ANLADI; YAKINDA KİMİ HDP'LİLER DE
. AJANLAR, CASUSLAR, TERÖRİSTLER, HIRSIZLAR… KİMİ **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTÜ IŞİD KILIĞINDA, KİMİ PKK'LI…
ELEŞTİRMEYELİM, ÖYLE Mİ!.. **"İSLAM** DÜNYASINA VE DİNDAR CAMİAYA YÖNELİK
SİYASET ENSTRÜMANI OLARAK KULLANILMASI NEDENİYLE **İSLAM'IN** CİDDİ BİR KRİZ İÇİNDE OLMASINDAN İLERİ GELİYOR.
ÖĞRENMEKTEN ÇOK DAHA ÖNEMLİ İŞLERİNİZ OLMALI. **İSLAM** DÜŞMANI ALEVİLERİ, ŞİİLERİ VE GEREKİRSE KAFİR
, TUNUSLU, ÜRDÜNLÜ, KUVEYTLİ VE SURİYELİ OLMASI, **İSLAMOFOBİNİN** VARDIĞI NOKTAYI AÇIKÇA GÖZLER ÖNÜNE
MUBAHTIR GÖRÜŞÜYLE SINIRLARIMIZI CİHATÇI, RADİKAL **İSLAM** GRUPLARINA AÇMASINDAN KAYNAKLANMIŞTIR. U.D.:
ÇIRPINIYORUZ… UMUTSUZ VAKA!.. BİR YANDA RADİKAL **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTÜ IŞİD, DİĞER YANDA 32 YILDIR
FİLAN… ÖRGÜTÜN ADI IŞİD. TÜRKÇE AÇILIMI: IRAK ŞAM **İSLAM** DEVLETİ. (BURADA ŞAM, SURİYE ANLAMINDA
: KARA BELA TÜRKİYE'Yİ SARIYOR" BAŞLIĞINI TAŞIYORDU.**İSLAM** ÜLKELERİNDEKİ TERÖRÜ MHP MİLLETVEKİLİ
YILANLI SÜTUN. SAĞINDA CAMİ SULTANAHMET. SOLUNDA **TÜRK-İSLAM** MÜZESİ. ÜÇ ADIM ÖTEDE ALMAN ÇEŞMESİ. 20
GÖSTERİN…" VE ESAD'I "DÜŞMAN" İLAN ETTİLER! ÜZERİNE **İSLAMCI** OLSUN VEYA OLMASIN BÜTÜN TERÖR ÖRGÜTLERİNİ
KAFATASINI, DİKİLİTAŞ'IN HEMEN KARŞISINDAKİ TÜRK VE **İSLAM** ESERLERİ MÜZESİ'NİN BAHÇESİNDE BULDULAR.
BİRER HEYKELTIRAŞ OLDUĞUNUN KANITIDIR. * "TÜRK VE **İSLAM** ESERLERİ MÜZESİ"DİR BU. * AVRUPA KONSEYİ ÖDÜLÜ
TÜRK VE **İSLAM** SANATINI KAPSAYAN İLK TÜRK MÜZESİDİR. 40 BİNDEN
BİR KRİZ İÇİNDE OLMASINDAN İLERİ GELİYOR. BU KRİZİN VE **İSLAMİ** RADİKALİZMİN KAYNAĞI OLAN SÜNNİ-Şİİ ÇATIŞMASI
İÇİN BİZİM TAYYİP BUNDAN RAHATSIZLIK DUYDU. ÖYLE YA, **İSLAM'LA** TERÖR BİR ARAYA GELMEZDİ Kİ!.. VE BUNUN
SOVYETLER BİRLİĞİ'NE KARŞI SAVAŞAN YEDİ **İSLAMİ** GRUPTAN BİRİ OLAN HİZB-İ İSLAMİ HAREKETİNİN
SİLAH KULLANMAYI ÖĞRETTİLER. KAMP YÖNETİCİLERİNİN **İSLAM'A** VE İNSANLIĞA AYKIRI DAVRANIŞLARI BENİ HEM

Görsel 4'deki bağlam tablosu dikkate alındığında, *Sözcü* gazetesi köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeler kullanılarak İslam ülkelerinin acizliğine, İslami gruplara, din olarak İslam'a, İslamofobi'ye, İslam ve terör ilişkisine, İslam İşbirliği Teşkilatı'na vurgu yapılmıştır. *Sözcü* köşe yazılarında *BirGün* de olduğu gibi İslam dini, 'İslamcı' kavramı üzerinden terör ile ilişkilendirilmiştir. *BirGün* köşe yazılarında terörün kaynağı olarak aktarılan İslami radikalizmin *Sözcü* köşe yazılarında Sünni-Şii çatışmasından neşet ettiği ifade edilmiştir. DEAŞ terör örgütü Irak Şam İslam Devleti açılımını ihata eden IŞİD şekliyle kullanılmış, terör ile İslam arasında bir ilişki kurulmuştur. *BirGün* gazetesinde olduğu gibi İslam dinine yönelik olarak topyekûn suçlayıcı bir söylem *Sözcü* gazetesinde de mevcuttur.

İslam ve türevi kelimeler üzerinden ortaya konulmaya çalışılan bir diğer bağlamda dinin bir siyaset enstrümanı olarak kullanıldığı ve bu durumunda İslam'ı krize soktuğu yönünde olmuştur. Ayrıca mezhepler taassup kurumları olarak görülmüş ve İslam dünyasındaki çatışmaların ve terör olarak ifade edilen radikal İslamcılığın kaynağında mezhep çekişmelerinin olduğu iddia

edilmiştir. *Sözcü* gazetesi köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeler kullanılarak oluşturulan İslamofobik nefret söylemi 'mezhepler' ve bilhassa 'İslamcılık' ve 'radikal İslam' üzerinden ortaya konmuştur.

Görsel 5: Sözcü *Gazetesi DİN* Kavramının Bağlamı*

ALANLARI VAR… DEVLETTEKİ KAYITLARA GÖRE 6 **DİNCİ** ÖRGÜT AKTİF; HİZBULLAH, HİLAFET DEVLETİ (HD),
ÖZELLİKLE SİYASİ SAHADA FİTNE OLARAK ALGILANMASI, **DİNDAR** SİYASAL ZİHNİYETİ ELEŞTİRİLERE KARŞI
TETİKÇİ OLARAK KULLANILMIŞLARDIR. ASLINDA **DİNCİ** PARTİ NE DENLİ BİR "ATATÜRK VE ORDU" DÜŞMANI
TURİSTLERİ HAVAYA UÇURAN IŞİD BAĞLANTILI **DİN** TERÖRİSTİ NABİL FADLİ ÇIKTI. SULTANAHMET KANA
DIŞ HATLAR" YAZ, CEHENNEMDESİN… * 10 BİN **DİNCİ** TERÖRİST VAR MEMLEKETTE, SAYI OLARAK
DOKUNULMAMASI RASTLANTI MIDIR?…SORUN: BU **DİN** TÜCCARLARI; TÜM İNSANLARIN BARIŞINI,
İNSANLIĞA IŞIK TUTMAK İÇİN İNEN DİNİ, BU **DİNCİ** SİYASETÇİLERİN ELİNDE ZENGİNLEŞMEKTE MİDİR,
ÖLDÜRMEYE KADAR GİDER… * VAZGEÇ TÜRKİYE… BU **DİNCİLERİN** ARKASINDAN GİTMEKTEN VAZGEÇ… BU
, TARİH BOYUNCA TEK ALLAH'A İNANAN ÜÇ BÜYÜK **DİNİN** MERKEZİ OLDU. MÜSLÜMANLIK, HRİSTİYANLIK VE
KAÇINIYORLAR. SORUNUN BİR BAŞKA YÖNÜ DE, **DİNİN** BİR SİYASET ENSTRÜMANI OLARAK KULLANILMASI
HALKI TAM 21 YILDIR BELEDİYE BAŞKANLIĞINI YİNE DE **DİNCİ** PARTİYE VERİYOR. 17-25 ARALIK, DÜNYADA EŞİ,
, HEM SAPIK! İYİ DE, HAYRANLARINA NE DEMELİ?" **DİN** ADINA ÖLÜM VE KAN KOKUSU! BİR BAŞKA CANLI
POLİS İÇİNDE KARŞILIĞI YOKSA; YANİ POLİSTE, ETNİK-DİNİ GRUPLARIN SADECE BİRİNİN EGEMENLİĞİ VAR
OLMAYANLARA KARŞI ÇOK ŞİDDET GÖSTERİR! YANİ, TEK **ETNİK-DİNSEL** KİMLİKLİ POLİS, KENDİNDEN OLANI DOST,
ORTAK GÖRÜŞÜ ŞUDUR: TOPLUMDA VAR OLAN **ETNİK-DİNSEL** FARKLILIKLARIN POLİS İÇİNDE KARŞILIĞI
VAR. ÖNCELİKLE… – KENDİ DIŞINDAKİ BÜTÜN FİKİRLERİ **DİN** DÜŞMANLIĞI SANAN; VE HER DAİM ÇARPIŞACAK
BIRAKMALI. ÜNİVERSİTELER HALKI UYARMALI. GERÇEK **DİNDARLAR** "KÜLLİYE SARAY'DA RABİA İŞARETİ"
BOMBALARI GİBİ VAHŞETLERİ GERÇEKLEŞTİRENLER GİBİ **DİNİ** KİMLİKLERİ NEDENİYLE IŞİD'CİLER DE GÖZDEN
SANAN, ZORLAYICI KÖKTENCİLİĞİN VURUCU GÜCÜ **DİN** TİRANLIĞINI YENECEKSİNİZ… İŞTE… BU NEDENLE…
BAŞKA KURTULUŞ REÇETESİ DE YOKTUR. HANGİ **DİNDEN,** DİLDEN, SİYASAL GÖRÜŞTEN OLURSAK OLALIM,
(!) BUGÜN TERÖRİST LİSTESİNDE; YARIN, KİMDEN, HANGİ **DİN** ADAMINDAN, HANGİ BÜROKRATTAN, HANGİ
.. HZ. MUHAMMED'İN İNSANLIĞA IŞIK TUTMAK İÇİN İNEN **DİNİ,** BU DİNCİ SİYASETÇİLERİN ELİNDE ZENGİNLEŞMEKTE
MEDYATİK BARBARLARI YENECEKSİNİZ… – SALT IRKI, **DİNİ,** MEZHEBİ NEDENİYLE KOLTUKLARA OTURTULAN; BU
BİLE BİR ASALETİ, VİCDANI VARDIR. TERÖRİSTLERİN İSE, **DİNİ,** İMANI, VİCDANI, HİÇBİR ŞEYİ YOK. ONLAR, TOPLUMA
TAŞTEKİN'İN YAZDIĞI "KARANLIK ÇÖKTÜĞÜNDE: IŞİD. **DİN** ADINA ŞİDDETİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ" ADLI YENİ
, GERÇEK ÖRGÜTLERLE BAĞLANTILI OLANLARI İZLEMELİ. **DİNCİ** ÖRGÜTLER ARASINDA İŞBİRLİĞİ 'CİHAT BÖLGESİ'
NEFRET ETTİĞİ VE ONLARIN ORTADAN KALDIRILMASINI **DİNEN** VACİP (YAPILMASI ZORUNLU) SAYDIĞI ÇAĞI
ALAN SALDIRGAN İNSANLAR, KENDİLERİNCE **DİNİ** YAŞAM TARZININ DIŞINDA GÖRDÜKLERİNİ,
BAKMAYIN SİZ BU ÖRGÜTLERİN DİNİ KULLANMALARINA. **DİN** BUNLAR İÇİN BİR BAHANE. DİNİN HARAM KILDIĞI NE
. MİLLİ PİYANGO KUMARDIR. YILBAŞI KUTLAYAN **DİNDEN** ÇIKAR! EY MÜSLÜMAN GENÇLİK,
DÖRT BİR YANINDAN AKIN AKIN GELEN KÜRESEL **DİNCİ** TERÖRİSTLERİN ÖNCEKİ GECE BOMBALADIKLARI
GİDİŞİNİ GEÇERLİ SAYDIRMAYI DEĞİL. AYRICA, NEDEN **"DİNİ** SİYASETE ÂLET ETMEYELİM" ÖNERİSİNİ
KADAR KALICI YAPTIRACAK DOĞU ANADOLU'NUN **DİNDAR** KÜRT OYLARININ PEŞİNE DÜŞENLERİN
NEDEN BU OKULLARDA DEĞİL DE KOLEJLERDE OKUTUR?) **"DİNDAR** GENÇLİK" DERKEN, YARATILAN "KİNDAR
MÜDÜRLÜĞÜ, YENİ YIL KUTLAMALARINA KARŞI OLAN **DİNCİ** GRUPLARIN EYLEM YAPABİLECEĞİ KONUSUNDA İL
HER ŞEYDEN DAHA ÇOK TEHLİKELİ VE ZARARLI OLAN **DİN** SÖMÜRÜSÜ, MEZHEP ÇATIŞMALARI, BU NEDENLERLE
ARKADAŞIM VAR. BUNLARIN BAZILARI DA OLDUKÇA **DİNDAR.** ARADA BİR BANA İSLÂM'I, KURAN'I VE BENZER
DEMOKRASİ İSTEMİYOR… BU ÜLKEDE LAİKLİK OLURSA **DİN** SÖMÜRÜSÜ YAPAMAYACAK… BU YÜZDEN LAİKLİĞİ
VE ARKALARINDA BAŞKALARI DA VAR. ÖRNEĞİN **DİNCİ** GAZETE VE TELEVİZYONLARIN MUHABİRLERİ!
KADIN CANLI BOMBA SULTANAHMET'TE PATLADI. ÖZBEK **DİN** ADAMI BUHARİ, SUİKASTLA ÖLDÜRÜLDÜ.
HÜDA-PAR'LININ ÖLDÜRÜLMESİ TÜRKİYE'DEKİ RADİKAL **DİNCİLERİ** ETKİLEDİ VE SAVAŞA START VERDİRDİ.
TERÖRİSTİ GELDİĞİ ZAMAN BUNLAR SAHİPLENİLİYOR. **DİNCİ** ÖRGÜTLERİN "CİHAD BÖLGESİ" OLARAK
. BIRAKIN SİYASİLERİ, BİR DÖNEMİN SÖZDE SAYGIN **DİN** ADAMI (!) BUGÜN TERÖRİST LİSTESİNDE; YARIN,
SARIKLILAR İSTANBUL TURU ATARKEN, BİR SÜRE SONRA **DİNCİ** TERÖRİSTİN BİRİ GECE KULÜBÜNÜ SİLAHIYLA
DİNİN HARAM KILDIĞI NE VARSA, BUNLAR HEPSİNİ SÖZDE **DİN** ADINA YAPIYORLAR. DİNE EN BÜYÜK İHANET, ZARAR
ELEŞTİRMEYELİM, ÖYLE Mİ!.. "İSLAM DÜNYASINA VE **DİNDAR** CAMİAYA YÖNELİK ELEŞTİRİLERDE
VARSA, BUNLAR HEPSİNİ SÖZDE DİN ADINA YAPIYORLAR. **DİNE** EN BÜYÜK İHANET, ZARAR BUNLARDAN, RADİKAL
GENÇLİK, KUTLAYANLARA TAVIR KOY…" BU YAYINLAR **DİNCİ** İKTİDAR MEDYASINDA GÜNLERCE SÜRDÜ.
VARDIR, NEREDE BAŞLAR, NEREDE BİTER YAZILIDIR… **DİNCİ** SİYASETİN SINIRI YOKTUR… DEVLETİN BEKASI İÇİN
DA ŞİİLİK ADINA SÜNNİLERE KIYSINLAR, BUNLARIN YÜCE **DİNİMİZLE** HİÇBİR İLGİSİ OLAMAZ! BAŞINDAN İTİBAREN

Sözcü gazetesi köşe yazılarında İslam dinin kast edildiği 'Din' ve türevi kelimelerle oluşturulmuş toplam 70 kullanım mevcuttur. *Sözcü* gazetesi İslam ve Cihat kelimelerine kıyasla Din ve türevi kelimeler üzerinden daha çok İslamofobik nefret söylemine yer vermiştir. Din ve türevi kelimeler

ile siyaset, terörizm, medya ve kimlik konularında nefret söylemi içeren bağlamlar oluşturulmuştur.

Köşe yazılarında *"Yılbaşı içki, kumar ve fuhuş gecesidir. Milli piyango kumardır. Yılbaşı kutlayan dinden çıkar! Ey Müslüman gençlik, kutlayanlara tavır koy…" gibi* ifadelerin "*dinci iktidar medyasında*" yayınlandığı iddia edilmiş ve bu yolla içki, kumar ve fuhşun haramlığı üzerinden Reina saldırısı ile bağlantı kurularak, İslamofobik söylem üretilmiştir. Türkiye'deki Müslümanların, yılbaşına karşı olan tutumları topyekûn, ezberci ve yaftalayıcı bir yorumla değerlendirilmiş, bu yolla yılbaşı gecesi gece kulübüne saldırı düzenleyen teröristlerin kavrayışı ile Türkiye'deki Müslümanların kavrayışı aynileştirilmeye çalışılmıştır.

'Dinci terörist' ifadesi *Sözcü* gazetesi köşe yazılarında İslamofobik nefret söylemini yansıtan kalıpların başında gelir. Bu yolla terör ile İslam dini, terörist ile Müslüman bireyler arasında aynılaştırma yapılmıştır. 'Dinci terörist' kavramına eşlik eden diğer kullanımlar ise 'dinci iktidar', 'dinci parti', 'dinci gazete', 'dinci siyaset' kullanımlarıdır. *Sözcü* köşe yazılarında dincilik terörün bir çeşidi olarak lanse edilmiş ve AK Parti hükümetini nitelemek için kullanılmıştır. İslamofobik nefret söyleminin bir diğer örneği de "*din teröristi*" şeklindeki kullanımla ortaya konulmuştur. Nitekim buradaki dinden kasıt İslam'dır.

Görsel 6: Sözcü *Gazetesi CİHAT* Kavramının Bağlamı*

. BU GERÇEKLER DİKKATE ALINDIĞINDA, IŞİD'İN VE **CİHATÇI** TERÖRÜN YOK EDİLMESİ, İSLAM DÜNYASININ, KOLLARINI SALLAYARAK TOPRAKLARIMIZA GİRİP ÇIKAN **CİHATÇI** KATİLLER, ÜLKEMİZ SATHINDA ÖRGÜTLENİP GÖZ YUMDU. BOMBALI KATLİAMLAR DÜZENLEMEYE HAZIR **CİHATÇI** KATİLLERİN, ŞEHİRLERİMİZDE KURDUKLARI İÇİN HER ŞEY MUBAHTIR GÖRÜŞÜYLE SINIRLARIMIZI **CİHATÇI,** RADİKAL İSLAM GRUPLARINA AÇMASINDAN KÜÇÜK OLMASINA ÖZELLİKLE DİKKAT EDİLECEK. ÖNCE **'CİHAT** NİKÂHI' SONRA BOŞAYARAK YOLLA CENNETE! BOMBA SARDIRIP CENNETE GİDECEĞİNİ DÜŞÜNEREK **"CİHATÇI** GRUPLARA" KATILAN GENÇLERİN SAYISI 10 BİNİ ÖRGÜTÜ VE ONDAN ÖNCE DE EL KAİDE TÜRÜ YÜZLERCE **CİHATÇI** ÖRGÜTÜ DOĞURAN ANA OLUYOR. (GENİŞ BİLGİ İÇİN DOLU SURİYE POLİTİKASININ (!) VE ÜLKEMİZİN KÜRESEL **CİHATÇILAR** İÇİN YOL GEÇEN HANINA DÖNÜŞMESİNİN OLANLARI İZLEMELİ. DİNCİ ÖRGÜTLER ARASINDA İŞBİRLİĞİ **'CİHAT** BÖLGESİ' OLARAK ADLANDIRDIKLARI AFGANİSTAN'DA , CESARET. SABIR, METANET. CAN İLE CİHAT. MAL İLE **CİHAT.** MÜMİN İLE KAFİR. TEVHİD İLE KÜFÜR. HAYIR İLE ŞER. , İTAAT. SADAKAT, CESARET. SABIR, METANET. CAN İLE **CİHAT.** MAL İLE CİHAT. MÜMİN İLE KAFİR. TEVHİD İLE KÜFÜR. OĞLUNU, KARDEŞİNİ BOĞDURAN BİR KÜLTÜRDEN GELİR… **CİHAT** İÇİN ESİRLERİN KAFASINI KESMEKTEN, YOLUNA GİDEN İYİ BİLİR…" TANIMINI DA YAPTILAR TÜRKİYE'NİN: **"CİHATÇI** OTOBANI…" * HER REJİMİN SINIRLARI VARDIR, SONRA BÜTÜN DÜNYAYA GECE YAPTIĞI YORUMDA DEDİ Kİ: **"CİHATÇILAR** O HAVAALANINI İYİ BİLİR…" TANIMINI DA KATLİAM YAPAN TERÖRİSTLERİN O BÖLGEMİZDE KURULAN **CİHATÇI** TERÖRİST DEVŞİRME MERKEZLERİNDE -ONUN ÜLKESİNE DÖNMEYİ İSTEMESİNE RAĞMEN- BİR ÇEÇEN **CİHATÇIYLA** EVLENDİRİYOR. AMA KADININ BİR ERKEK , İÇERİDEKİ YERLİ IŞİD'ÇİLER, BATILI ÜLKELERDEN GELEN **"CİHATÇILAR"** İLE BİRLİKTE SURİYE'YE GEÇMEYE BAŞLADI, CEPHESİ (İBDA/C), TEVHİD-SELAM, EL KAİDE VE IŞİD… * IŞİD **CİHATÇILARI** TÜRKİYE'Yİ RUS UÇAĞI DÜŞÜRÜLÜNCEYE KOLLARINI SALLAYARAK TOPRAKLARIMIZA GİRİP ÇIKAN **CİHATÇI** KATİLLER, ÜLKEMİZ SATHINDA ÖRGÜTLENİP

Sözcü gazetesi köşe yazılarında Cihat ve türevi 22 kelime kullanımı tespit edilmiştir. Görsel 6'daki bağlam tablosu dikkate alındığında *Sözcü* köşe yazılarında Cihat ve türevi kelimeler ile İslam dininde cihat, cihat-terör ilişkisi, cihatçı örgütler ve terör örgütü DEAŞ bağlamlarına yer verildiği görülür. *Sözcü* gazetesi köşe yazılarında terör saldırısını gerçekleştiren teröristler 'cihatçı' olarak aktarılmıştır. Katil teröristler kullanımı yerine 'cihatçı katiller' kullanımı tercih edilmiştir.

AK Parti iktidarının Suriye politikası kapsamında Türkiye'yi "*cihatçı otobanına*" çevirdiği şeklinde kullanımlara yer verilmiştir. Bu yolla cihatçılar olarak isimlendirilen DEAŞ teröristlerine ve cihatçı terör örgütü olarak isimlendirilen DEAŞ'a, AK Parti iktidarının yardım ettiği, sınır kapılarını açtığı iddia edilmiş ve bu yolla AK Parti, terör destekçisi olarak konumlandırılmıştır.

***Cumhuriyet* Gazetesi**

Cumhuriyet ***gazetesinin köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeleri 109 defa kullanılmıştır.*** **Cumhuriyet** ***gazetesi köşe yazılarında İslam, Din, Cihat ve türevi kelimeler kullanılarak ortaya konulan nefret söylemi ve İslamofobik söylem AK Parti üzerinde yoğunlaşmıştır. İslamofobik söylem, AK Parti eleştirisi için araç haline getirilmiş, bu noktada AK Parti'ye yönelik nefret***

söylemi, İslamofobik söylemin önüne geçmiştir. geçmiştir. getirilmiş, bu noktada AK Parti'ye yönelik nefret söylemi, İslamofobik söylemin önüne geçmiştir.

İLAN ETMECESİNE İD KISALTMASINI TERCİH ETTİ. AÇILIMI: **İSLAM** DEVLETİ... IŞİD ÜSTÜNE BİR YAZIYA ONUN ADINDAN
KALDIRMAK, DEMOKRASİYİ YERLEŞTİRMEK ADINA **İSLAM** ÜLKELERİNDE YARATILAN KALKIŞMANIN SONUÇLARI
İLE ROMA'NIN BİR FARKI YOKTUR." EN GURURLU ANINDA **İSLAM** COĞRAFYASINDAN KENDİNE ŞEHİR SEÇEN AKIL,
MEDET UMULUYOR. YİNE DE, TÜRKİYE'DE ANTİSEMİT **İSLAMCI** İKTİDAR İLE İSRAİL'DE BARIŞ KARŞITI KOYU SAĞCI
SEVİYESİNDE KALDI. 4. SURİYE'DEKİ RADİKAL ASKERİ **İSLAMİ** OLUŞUM, HEM ESAD'A HEM DE KÜRTLERE KARŞI
YÖNETMENLİĞİNİ YAPTIĞI FİLM, İSTANBUL'DA CİRİT ATAN **İSLAMİ** TERÖR ÖRGÜTLERİYLE ULUSLARARASI İSTİHBARAT
HAVALE ETMEDİ Mİ? 5) DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, **İSLAMIN** SİYASETE ALET EDİLMESİNİ ENGELLEYECEĞİNE,
YAZDIĞIM, İKİNCİ GÜNÜ SİZE ULAŞAN YAZIMDA, BAYRAMDA **İSLAM** DÜNYASI ODAKLI, IRKLAR-MEZHEPLER EKSENLİ, KANLI
, HER YERİ TOKİ'LEMEK HIRSI DİĞER YANDA PRİMİTİF BİR **İSLAMCILIĞIN** VE ONA İÇKİN AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN
YÜKSELMESİNE ŞAHİT OLURKEN... NOEL BABA KILIKLI BİR **İSLAMCI** TERÖRİST, REİNA'YI BASARAK BİR KATLİAM
İSLAMİ ŞİDDET ÖRGÜTLERİ, "CİHATÇI'LIĞI REDDEDİLMEZ BİR **İSLAMİ** EYLEM OLARAK KUTSAYAN BİREY VE ÇEVRELER İÇİN
DEĞİL, AYNI ZAMANDA GİDEREK BÜYÜYEN BİR **İSLAMCILIK** VE OTORİTER MİLLİYETÇİLİK ALIŞIMINA KAYMAK
ROLÜ DEĞİŞİR. HİÇ KİMSE RÜYA GÖRMESİN, DÜNYADA BİR **İSLAM** DÜNYASI- BATI HIRİSTİYAN DÜNYASI DİYE, GİZLİ AÇIK
TERÖRÜNDE KULLANMAYA BAŞLAMIŞLAR VE BÖYLECE **İSLAM** KİMLİKLİ TERÖRÜN YENİDEN KÜRESEL SAHNEDE
KARGAŞAYI FIRSAT BİLİP YERYÜZÜNDEKİ HEMEN BÜTÜN **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTLERİNİN AKTIĞI SURİYE'DE KENDİNE
EYLEMLER OLMAKLA KALMIYOR, DÜNYADAKİ BÜTÜN **İSLAMİ** ŞİDDET ÖRGÜTLERİ, "CİHATÇI"LIĞI REDDEDİLMEZ BİR
TÜRKİYE MUHAFAZAKÂR SÜNNİ MÜSLÜMAN ÇEVRELERİNDE, **İSLAMİ** DEVLET ÖRGÜTÜ MİLİTAN VE SEMPATİZANLARI,
ÖNEMLİ: A) BİR MÜSLÜMAN ÜLKE OLARAK TÜRKİYE'Yİ DE **"İSLAMİ** CİHAT" COĞRAFYASI İÇİNE SOKMAK; YAKIN
ADININ KISALTILMIŞINI YEĞLEDİ: DAİŞ. ORADAKİ "İ" DE **İSLAM** SÖZCÜĞÜNE KARŞILIK GELDİĞİNDEN, SONUNDA
GERÇEKLEŞMESİNİ TEŞVİK Mİ ETTİ? TÜRKİYE'DEKİ **İSLAMİ** DEVLET ÖRGÜTÜ EYLEMCİLERİ GÜVENLİK VE
, ÜRDÜN, KÖRFEZ BİLE "BİZ ILIMLILARI DESTEKLEDİK, **İSLAMCI** RADİKALİZM ASIL SURİYE'NİN KUZEYİNDE
BU DİNAMİĞE KARŞI YİNE DE DİRENİYORLAR. FAKAT **İSLAMİ** ODAKLI İDEOLOJİK HESAPLARI ÇOKTAN ÇÖKTÜ.
DEVLET GÜÇLERİNİN İŞARETİNİ ALESTA BEKLEYEN FAŞİZAN **İSLAMCI** MİLİTANLARIN EYLEMİ OLDUĞUNU
. SIĞINMACI AKININ ANA BESİN KAYNAĞI HALİNE GELDİĞİ, **İSLAMOFOBİ'YLE** KAMÇILANAN 'AŞIRI SAĞ', SİYASAL
VE CESARETİYLE KATILMAYA GİDEN SOSYALİST GENÇLERE, **İSLAMIN** KENDİ YORUMUNDAN BAŞKASINI TANIMAYAN, TÜM
ARABİSTAN KRALI EDİYOR. KATLİAMI GERÇEKLEŞTİRENLERİN **İSLAMCILIĞININ** TOHUMLARINI ATAN, VAHHABİ
SEÇİM MEYDANLARINDA, BALKON KONUŞMALARINDA HEP **İSLAM** COĞRAFYASININ ŞEHİRLERİ SAYILIYORDU. KALIBI
, NABLUS, GAZZE, KUDÜS DE KAZANMIŞTIR." İTTİHAD-I **İSLAM** HAYALİ, NEO-OSMANLICI FANTEZİ, EMEVİ CAMİİ'NDE
"VAN MİNÜT"LE KANITLAMIŞ ZAT, IŞİD DENİNCE İÇİNDE **İSLAM** SÖZCÜĞÜ GEÇİYOR DİYE RAHATSIZ OLDU VE ARAPÇA
YAKINLIK" MI YOK!. BU PARTİNİN ÇEVRESİNDEKİ İDEOLOJİK **İSLAMCILAR,** TÜRKİYE'Yİ İSLAMİ ÜLKEYE DÖNÜŞTÜRME
ÜZERİNDE DURULMASI GEREKEN BİR GERÇEK DE İKTİDARIN, **İSLAMIN** TOPLUMU BİRLEŞTİRİCİ/KAYNAŞTIRICI BİR İNANÇ
OLDUĞU İÇİN ABD TARAFINDAN TERK EDİLEN "ILIMLI **İSLAM"** POLİTİKASINDA ISRAR. 3) MEZHEPÇİ DIŞ POLİTİKANIN
BASINA SİSTEMLİ BASKILARLA ÖZDEŞLEŞEN ERDOĞAN'IN **'İSLAM** DEMOKRASİSİ', GERÇEK BİR SİYASİ PALAVRA ÇIKTI"
SİYASAL İSLAMCILARI İSTİHBARAT TEŞKİLATI KANALIYLA **İSLAMOFAŞİST** CİHATÇI GRUPLARI EĞİTİP DONATIP 4.5 YILDIR
OLUŞTURMA POLİTİKASINI DA BUNA EKLEYELİM. 6) AKP'NİN KÖKTENDİNCİ-İSLAMİST KÖKLERİYE IŞİD ARASINDA BİR
SINIRLARINI YOK ETTİĞİ, "ULUS DEVLET"LERİ MAYINLADIĞI, **İSLAM** DİNİ İDEOLOJİSİNİN EN ŞİDDET YANLISI ŞEKLİNİ
'ÖLÜMÜ HAK EDERSİN' TEHDİDİYLE BASKI UYGULAMAK MI? **İSLAMİYETİN** HOŞGÖRÜ/TAHAMMÜL SKALASI NASIL BİR
DA OKŞADI. DAVUTOĞLU'NUN HIZLA YÜKSELMESİ DE BU MİLLİYETÇİ-İSLAMCI SİYASETİN TEORİSYENİ OLMASIYDI.
ODAĞININ İSE GÜNDEMİNDE ASLINDA TEK BİR KONU VAR: MUHAFAZAKÂR-İSLAMCI İKTİDARININ BEKÂSINI GÜVENE
BİRİ OLARAK GÜNDEMİN BAŞINA OTURMUŞTUR. DİN OLARAK **İSLAM** KİMLİĞİ KÜRESEL TERÖRÜN, SÜNNİ VE Şİİ MEZHEP
ETKİSİNİN HAYALİ PEŞİNDE KOŞULDU. 2. DİN OLARAK **İSLAM,** MEZHEP OLARAK SÜNNİLİK, DÜNYA VE ORTADOĞU
VE VAHŞET, ÇOK SAYIDA MASUM İNSANIN CANINA MAL OLDU. **İSLAMCI** REJİMİN SÜRDÜRE GELDİĞİ SURİYE POLİTİKASININ
İÇİNDE GEÇEN BU OYUNDA HABERALMA ÖRGÜTLERİNİN **İSLAMCI** TERÖR GRUPLARININ ARALARINA SIZDIKLARI VE
TÜRKİYE ÜZERİNDEN AKTARILACAK. TÜRKİYE, RADİKAL **İSLAMCI** SİLAHLI ÖRGÜTLERİN GERİ ÜSSÜ OLACAK.
AKSİNE KENDİ SINIRLARINI KONTROL EDEBİLEN, RADİKAL **İSLAMİ** TERÖRE KARŞI ETKİN MÜCADELE VEREN VE
YOLLAYACAKLAR. BU İKİ-ÜÇ HAFTADA RADİKALLEŞTİRİLEN **İSLAMCI** SERGERDELER ORADA KAFA KESECEKLER, SİVİLLERİ
. *** TÜRKİYE GEREK LAİK VE DEMOKRATİK REJİMİYLE **İSLAM** DİKTATÖRLÜKLERİNE KARŞI OLUŞTURDUĞU "KÖTÜ
. İŞTE ŞİMDİ TÜRKİYE HALKI, ÜLKEYİ YÖNETTİĞİNİ SANAN **İSLAMCI** DR. FRANKEŞTAYN'LARIN YARATTIĞI BİR
KULLANDILAR. TUNUS'TA LAİK BİR KOALİSYON SEÇİMLE **İSLAMCILARI** YENEREK HÜKÜMET OLDU. LİBYA, BATI
DA ROJAVA AKILLARA GELMEDİ. BURAYA KADARMIŞ SEVGİLİ **İSLAM** COĞRAFYASI. DARDA KALINCA SİZİ DEĞİL ESKİ
... ÇÜNKÜ ÜLKEM ARTIK DİNCİ KADROLARIN, SİYASAL **İSLAMIN** KUKLASI... ÜLKEM ORTADOĞU POLİTİKALARININ
. BUGÜN BÜTÜN KODLARI BELİRLEYEN SİYASAL **İSLAMCI** ZİHNİYET. TOPLUMSAL KUTUPLAŞMANIN SİYASİ
IŞİD MIŞİD DEĞİL. MESELE TÜRKİYE'Yİ YÖNETEN SİYASAL **İSLAMCI** İDEOLOJİNİN ARAP İSYANLARINDA BOŞA ÇIKINCA
, "OLAĞAN ŞÜPHELİLERİ" DÖKÜVERMİŞ: ***• TÜRK SİYASAL **İSLAMCILARI** İSTİHBARAT TEŞKİLATI KANALIYLA
MÜCADELE ETTİĞİ IŞİD, EL KAİDE BENZERİ RADİKAL SİYASAL **İSLAMCILARA** YOL VERİLDİ. ŞİMDİ HEDEFTE TÜRKİYE VAR.
DOĞRU NOEL VE YILBAŞI KONULARI ÜZERİNDE, SÜNNİ **İSLAMIN** EN RADİKAL, ACIMASIZ SÖYLEMLERİYLE, TEMSİLİ
BİR EMİR BULUNMAYAN BÜTÜN ÜLKELERİ TAGUTİ (ŞEYTANİ, **İSLAM** DÜŞMANI) İLAN ETME, VAHŞİ VE KÖR BİR ŞİDDETİ
POLİS VE İSTİHBARATÇI ORDUSUNU BU ÇOK TEHLİKELİ **İSLAMCI** TERÖR ÖRGÜTÜNE KARŞI TAM KAPASİTEYLE
DEĞER. BAŞIMIZDA BUNCA DERT VARKEN, BU ÜLKENİN **İSLAMCILARI,** MUHAFAZAKÂRLARI KAFAYI YILBAŞI
VAZİYETTEYDİ. SİYASET, DEĞER, KÜLTÜR ÜRETEMEYEN **İSLAMCILIK,** DÖNÜP DOLAŞIP ATATÜRK HEYKELİ
AÇIK. 7) AKP'NİN İDEOLOJİK DİNİ EĞİTİM POLİTİKASI VE **İSLAMİST** ÖRGÜTLERE BÜYÜK MADDİ MANEVİ DESTEĞİ,
ZEMİN BU İKTİDAR ZAMANINDA ÇOK ARTTI, BU ZEMİNDE **İSLAMCI** CİHATÇILIĞI DA KABUL GÖREN GENİŞ BİR KİTLE

Görsel 7: Cumhuriyet *Gazetesi İSLAM* Kavramının Bağlamı*

Cumhuriyet köşe yazılarında İslam kelimesi devlet, ülke, faşizm, terör, coğrafya, siyaset, İslamcılık ideolojisi, radikalizm, rejim, inanç, diktatörlük, milliyetçilik, cihat vb. kavramlar ile bağlam oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

İslamcı kavramı hem terörün kaynağı olarak gösterilmiş hem de AK Parti hükümeti "*Antisemitist İslamcı iktidar*" ve "*İslamcı rejim*" olarak tarif edilmiştir. "*İslami terör*", "*İslamcı terör*" kullanımlarına sıkça yer verilmiştir. Toptancı bir bakış açısı ile İslamist örgütleri terör örgütü olarak anan *Cumhuriyet* köşe yazarları, AK Parti'nin bu örgütlere her türlü maddi ve manevi yardım ettiğini iddia ederek AK Parti hükümetini terör destekçisi olarak göstermiştir. Nitekim "*Türkiye'yi yöneten siyasal İslamcı ideoloji"* kabilinden cümleler bu duruma örnek olarak gösterebilir. Bu durum *Cumhuriyet* köşe yazılarında İslamofobik söylemin, AK Parti'nin eleştirilmesi için araçsallaştırıldığını göstermektedir.

Cumhuriyet köşe yazılarında İslam ve demokrasi kavramlarının yan yana gelmeyeceği yönündeki tespit "*İslami demokrasi gerçek bir siyasal palavra çıktı*" ifadeleriyle aktarılmıştır. Söz konusu iddia "*İslamcı cihatçılık*", "*İslomofaşistlerin kanlı katliamı*", "*Sünni İslam'ın en radikal, acımasız söylemleri*", "*radikal İslami terör*", "*İslami şiddet örgütleri*" vb. ifadeler ile pekiştirilmiştir.

İslamcılık ideolojisi terör ve terörist yetiştiren bir ideoloji olarak lanse edilmiştir. "*İslamcı terör örgütleri", "İslamcı terör", "İslamcı radikalizm", "Faşizan İslamcı militanlar"* kullanımları bu duruma örnektir. İslamcılık ideolojisinin tohumlarının Vahhabi ideolojisiyle El-Kaide ve IŞİD'in selefi radikalizmine ilham verenler tarafından atıldığı da *Cumhuriyet* köşe yazılarında İslamcılığa yönelik iddialar arasındadır. Ayrıca İslamcılık ideolojisinin siyaset, değer ve kültür üretemediği de ifade edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin köşe yazılarında Din ve türevi kelimeler 57 kere kullanılmıştır. Görsel 8'de Din ve türevi kelimelerin bağlamlarına yer verilmiştir.

Görsel 8: Cumhuriyet *Gazetesi DİN* Kavramının Bağlamı*

, OSMANLI ETKİSİNİN HAYALİ PEŞİNDE KOŞULDU. 2. **DİN** OLARAK İSLAM, MEZHEP OLARAK SÜNNİLİK, DÜNYA VE
. ŞİDDET BİR DE SİMGESEL OLARAK, ELİNDE SİYASİ GÜÇ, AHLAKİ, **DİNİ** OTORİTE OLANLARIN DEMEÇLERİ, MEDYANIN TEŞHİR,
, BİRLEŞTİRİCİLİKTEN DEĞİL, BÖLÜCÜLÜKTEN GÜÇ ALIR. **DİNSEL,** MEZHEPSEL BÖLÜCÜLÜK KADAR, ETNİK BÖLÜCÜLÜK
İNSANLIK...” HAİN, ALÇAK TERÖR İNSANLARI HEDEF ALIYOR. **DİNİNE,** DİLİNE, İNANCINA, ETNİK KİMLİĞİNE, RENGİNE
DİYARBAKIR 2015 ŞANLIURFA SURUÇ VE BUGÜN ANKARA! *** DİNCİLİK-MEZHEPÇİLİK... ETNİKÇİLİK-AŞIRI MİLLİYETÇİLİK...
SÖZ EDİYORSUNUZ, ÖYLE Mİ? HANGİ GÜN GERÇEK ANLAMDA **“DİN** KARDEŞLERİNİZİ” TERÖRİST OLARAK GÖRMEYİ
HABERDAR ETMEK GİBİ BİR GÖREVLERİ VAR. BU ARADA **DİNCİLİĞE,** DESPOTİZME BOYUN EĞME, “TOPLUMSAL RIZANIN”
GÜN AĞARMIYOR... YİNE KARANLIK... ÇÜNKÜ ÜLKEM ARTIK **DİNCİ** KADROLARIN, SİYASAL İSLAMIN KUKLASI... ÜLKEM
C) SONUNDA İNKÂR EDİLDİ. 7. ÜLKE DIŞINDAKİ RADİKAL ASKERİ **DİNCİ** ÖRGÜTLERİN ÜLKE İÇİNDEKİ UZANTILARI KÜRTLERE
TERÖR EYLEMLERİNİN TEMELİNDE ÖNCE DİN, SONRA AYNI **DİN** İÇİNDEKİ MEZHEPLER, DAHA SONRA IRK VE MİLLİYET, EN
OLANAKLARINDAN YARARLANABİLEN IRAK’TAKİ AZINLIK **DİNSEL** KÜME SÜNNİLERİN, SADDAM’IN İDAMIYLA
RASYONALİZE ETME ÇABASI LİBERALLERDE AĞIR BASIYOR. **DİNLE** İLGİLİ TARTIŞMALAR GİDEREK DİNCİLİĞİ ANLAYIŞLA
VARAN BİR YAŞAM YOLCUĞUNU SORGULAMAYA BAŞLARSIN. **DİNBAZLIĞA,** KÖRLEŞMİŞ VE KÖRLEŞTİRMİŞ İNANCA,
BİTEVİYE ‘MAĞDURİYET’ PSKOLOJİSİNDEN BESLENİYOR. **DİN** ADINA ‘TERÖRİZME’ BAŞVURANLARI MAZUR GÖSTERME
, ÜLKEDE OKULDAN ÇOK AÇTIĞINIZ CAMİLERİN HER BİRİNDEN **DİN** ADINA CİNAYET İŞLEMENİN, KATLİAM YAPMANIN GÜNAH
, CUMHURİYET İLKELERİNDEN İNTİKAM ALMAYA ÇALIŞARAK, **DİNİ** ÇIKARLARINIZA ALET EDEREK BU GÜZELİM ÜLKEYİ
‘ÇABUK UYANIP’ YILLARDIR İKAZLAR YAPIYOR OLMAK DA, **DİNİN** KAMUSAL ALANA HÂKİM OLMASININ SONUCUNDA BİZZAT
EKSEN YAPILDI. 3. IRAK’IN VE KUZEY IRAK’IN İÇİŞLERİNE DE **DİN** VE MEZHEP EKSENİNDE MÜDAHALE EDİLMEK İSTENDİ AMA
SÜRDÜRÜRSEM, DEVAMI GELECEK SAYIDA DİYECEĞİM... **DİN** SAVAŞLARI 3) KENDİSİYLE UZLAŞACAK TEK BİR MUHALİF
NOKTAYA ULAŞTIRMIŞLARDIR. TERÖR İLE MÜCADELE, ETNİK, **DİNSEL** TERÖRÜN YERİNE DEVLET TERÖRÜNÜ İKAME ETMEK
YAZISINA VE HEMEN İLK SATIRLARDA; “TÜRKİYE, ETNİK, **DİNİ** BÖLÜNMELER VE OTORİTARİZMLERLE PARÇALANAN
BİR GÖÇMEN DALGASININ EV SAHİBİ, BU DALGAYLA GELEN **DİNCİ** MİLİTANLARIN ÇALIŞMA ALANI, SAVAŞA GİDEN
AĞIR BASIYOR. DİNLE İLGİLİ TARTIŞMALAR GİDEREK **DİNCİLİĞİ** ANLAYIŞLA KARŞILAMAYA; SEKÜLARİZM YORUMLARI
YAPISINDAKİ ETNİK VE MEZHEPSEL ZENGİNLİKLERLE, HEM **DİN** VE MEZHEP, HEM DE IRK VE MİLLİYET KAYNAKLI TERÖRÜN
ÇIRPINIŞLA ATTIKLARI BİR ÇIĞLIK... MEMLEKETİ “HİSSELİ **DİNBAZLIKLAR** KUMPANYASI”NA ÇEVİRMİŞ HOYRAT, ACIMASIZ,
BÖYLESİNE KATİLLER NASIL ÇIKTI? 2) İKTİDAR VE GÜÇ İÇİN **DİNİ** KULLANANLAR TARAFINDAN UZUN YILLAR BOYUNCA LAİK
Mİ, İKİLEMİNDE SEÇENEKLERİ AÇIK. 7) AKP’NİN İDEOLOJİK **DİNİ** EĞİTİM POLİTİKASI VE İSLAMİST ÖRGÜTLERE BÜYÜK MADDİ
AKIL NEDEN-SONUÇ İLİŞKİSİNE BAKAR. ‘TERÖRÜN İDEOLOJİSİ, **DİNİ,** MEZHEBİ YOKTUR’ İDDİASINA KARŞILIK, SORUNLARA
HARCADIKLARI ÇABAYI HİÇ Mİ GÖRMEDİNİZ? KİM SİZE BU IRK, **DİN,** MEZHEP AYRILIKLARININ ÖLÜMCÜL ŞİFRELERİNİ
ETMESİ GEREKİR. ÇÜNKÜ TERÖRÜN DİNİ, MEZHEBİ, DİLİ, IRKI, **DİNİ,** RENGİ YOKTUR. İSTANBUL’UN KALBİ SULTANAHMET
SAVAŞLAR GÜNÜMÜZDE YOKSUL GÜNEY DÜNYASINDA, IRKLAR, **DİNLER,** MEZHEPLER, ALT KİMLİKLER EKSENİNDE, EN ALTTA
YOK ETTİĞİ, “ULUS DEVLET”LERİ MAYINLADIĞI, İSLAM **DİNİ** İDEOLOJİSİNİN EN ŞİDDET YANLISI ŞEKLİNİ BENİMSEDİĞİ, BU
YURTTAŞI OLAN 10 İNSAN ÖLDÜ, 15 TURİST YARALANDI. İSTER **DİNDAR** OLUN İSTER ATEİST, İSTER MUHAFAZAKÂR İSTER
ETKİSİNİ BÜYÜK ÖLÇÜDE YİTİRMİŞTİR. BUNA KARŞILIK, **DİN** VE MEZHEP KİMLİĞİ, SOVYETLER’İN ÇÖKMESİNDEN SONRA,
IŞİD TERÖRÜ OLARAK ORTAYA ÇIKAN BİR KÖKTENDİNCİ KESİM. **DİN** SAVAŞI OLASILIKLARININ ARTMASI. ÖTE YANDAN KÜRT
MUTLAKA SORACAKTIR. İDEOLOJİMİZ, SİYASİ, ETNİK KİMLİĞİMİZ, **DİNİMİZ,** MEZHEBİMİZ, DİLİMİZ, RENGİMİZ NE OLURSA OLSUN, BU
TERÖR İNSANLIĞI HEDEF ALIR... ONUN İÇİN SİYASAL KİMLİĞİNİZİ, **DİNİNİZİ,** IRKINIZI, DİLİNİZİ, MEZHEBİNİZİ, İNANCINIZI BİR
GENİŞ ÇAPLI SALDIRILAR DÜZENLENMEDİ Mİ? 3) KUTSAL **DİNİ** DEĞERLERİMİZİ KENDİLERİNE PARA VE GÜÇ DEVŞİRMEK
SİSTEMDE İSE HALK DAHA ÇOK KENDİ ÖZEL TARİHİ, KÜLTÜRÜ **(DİN,** DİL, GELENEKLER), KENDİNE AİT BİR GELECEK PROJESİ
ÇATIŞMASINA KADAR GİDER. SEÇİMDEN ÖNCE HDP’NİN **DİNSİZLİKLE,** ZERDÜŞTLÜKLE, AHLAKSIZLIKLA SUÇLANMASI VE
BAŞLAYABİLİR VE BİTİREBİLİR! TÜM İMAM HATİP OKULLARINDA **DİN** ADINA CANLI BOMBA OLMANIN, ÖTEKİ DÜNYADA DAHA ÇOK
KARAKTERİ İLERLEME KARŞITI, HALK DÜŞMANI OLMASIDIR. **DİNCİ** TERÖR NE YAZIK Kİ AMACINA ULAŞIYOR. DESPOTİK,
BİRİ OLARAK GÜNDEMİN BAŞINA OTURMUŞTUR. **DİN** OLARAK İSLAM KİMLİĞİ KÜRESEL TERÖRÜN, SÜNNİ VE Şİİ
BOYUNCA, BÜTÜN TERÖR EYLEMLERİNİN TEMELİNDE ÖNCE **DİN,** SONRA AYNI DİN İÇİNDEKİ MEZHEPLER, DAHA SONRA IRK
ÂLEMİNDE EKSİK OLMAYAN AYRIMCILIK, ÖTEKİLEŞTİRME, **DİN** ŞOVENİZMİ, MEZHEPÇİLİK, KUTSALLARI SÖMÜREREK
EDEREK GİDERİLEMEZ. BU SARSINTI, GİDEREK ARTAN RADİKAL **DİNCİ** SÖYLEMİ TESKİN ETMEK İÇİN KENDİ SÖYLEMİNİ
YIL KUTLAMALARININ GÜNAH OLDUĞU MU, YOKSA RADİKAL **DİNCİ** TERÖRÜN İSLAMA VERDİĞİ ZARAR MI OLMALIYDI? 12)
YIL KUTLAMALARI GÜNAH İLAN EDİLMEDİ Mİ? 9) ÜLKE RADİKAL **DİNCİ** TERÖRÜN HEDEFİ HALİNDEYKEN, YENİ YIL KUTLAMASI
BİRLİKTE HAREKET ETMESİ GEREKİR. ÇÜNKÜ TERÖRÜN **DİNİ,** MEZHEBİ, DİLİ, IRKI, DİNİ, RENGİ YOKTUR. İSTANBUL’UN
, FARKLI İNANÇLARIN BİRLİKTE YAŞAYABİLME TEZLERİNDEN, **DİNİ** TARİKATLARIN, HİZİPLERİN,FRAKSİYONLARIN BİR ARADA
, FİKRİNİ ÖZGÜRCE SÖYLEME, İSTEDİĞİ GİBİ TOPLANMA, **DİNİ** İNANCINI YAŞAMA, MÜLKİYET HAKKINDAN YARARLANMA
KEMAL ATATÜRK, “YURTTA SULH, CİHANDA SULH!” VE **“DİNLE** DEVLET İŞLERİNİN” KARIŞTIRILAMAYACAĞI “LAİKLİK”
TÜRLÜ TAHAKKÜM İLİŞKİSİNE SON VERMEK. • TÜM ETNİK VE **DİNSEL** YAPILARLA BİRLİKTE HAREKET ETMEK. • GİDİŞATTAN
SAVUNMASINI ÜSTLENMEDİ Mİ? SON NOKTAYI SAĞCI VE **DİNCİ** ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP) İKTİDARI HEM DE
, KAMU KURULUŞLARINA (EMNİYET DAHİL) YANDAŞ, **DİNCİ** SİYASAL KADROLAR YERLEŞTİRİLDİĞİNE GÖRE SENİ, KİM,
GERİ DÖNÜYOR.” HELE HELE BUNLAR, MİLLİ EĞİTİMİ’YLE **DİNDAR** VE KİNDAR KUŞAKLAR YETİŞTİRMEYİ AMAÇLAMIŞ BİR
HALİNE DÖNÜŞMÜŞ ÇOKTAN. CEHALETİN, YOZLAŞMANIN, **DİN** SÖMÜRÜSÜNÜN DİBİNE VURULMUŞ. DEVLET KURUMU

Cumhuriyet köşe yazılarında Din kelimesi inanç sistemi, mezhep, ideoloji, otorite, kardeşlik, örgüt, grup, despotizm, terör, savaş, militan, eğitim, değerler, kültür, İslam, şovenizm, tarikat, devlet, adalet, siyaset, iktidar, sömürü vb. kavramlar ile bağlam oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Cumhuriyet köşe yazılarında İslamofobik söylem ile AK Parti'ye yönelik nefret söylemi iç içe geçmiş durumdadır. Köşe yazılarında İslamofobik ifadelere yer verilerek AK Parti eleştirisi yapılmış bu durum tabiî olarak AK Parti'ye karşı bir nefret söylemine dönüşmüştür. Yer yerde AK Parti'ye yönelik eleştirel dil, İslamofobik bir söyleme dönüşmüştür.

Cumhuriyet köşe yazılarında AK Parti'nin politikalarını din olarak İslam'ın, mezhep olarak ise Sünniliğin ekseninde oluşturduğu dini otoriter demeçler ile medyayı teşhir ederek hedef gösterdiği, aşağıladığı, toplumda ötekileştirmeye, yabancılaştırmaya sebep olduğu, tüm bunlarla birlikte insanların yaşam tarzlarına, bedenlerine, düşüncelerine, inançlarına karşı otoriter bir tavır sergilediği iddia edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve AK Parti'nin DEAŞ terör örgütüne yönelik eleştirileri "*din kardeşlerinizi terörist olarak görmeyi başardınız"* şeklinde yorumlanmış, bu yolla DEAŞ'lı teröristler İslam dinine mensup cihatçılar olarak değerlendirmenin yanı sıra "*kardeşlik*" ifadesiyle AK Parti'nin kardeşleri olarak konumlandırılmışlardır. Böylece hem İslam dinine hem de AK Parti'ye yönelik İslamofobik bir söylem ortaya konmuştur.

AK Parti hükümetinin politikaları ile terör örgütü DEAŞ'ın karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini beslediklerini iddia edilmiştir; "*Dinci terör ne yazık ki amacına ulaşıyor" şeklindeki yargıların kaynağı* "*sağcı ve dinci Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı*" olarak gösterilmiştir. Dolayısı terör ile ilişkilendirilen, terörün kaynağı olarak ifade edilen 'dinci' kavramı, AK Parti'yi ifade etmek için kullanılmıştır. 'Dinci', 'dinsel', 'dini' ve türevi kelimeler doğrudan hem terörü hem de AK Parti'yi nitelemek için kullanılmıştır. *Cumhuriyet* köşe yazılarında AK Parti seçmenine de yönelik bir nefret söylemi vardır. Nitekim AK Parti seçmeninden duyulan rahatsızlık "*muhafazakâr toplumsal zemin bu iktidar zamanında çok arttı, bu zeminde İslamcı cihatçılığı da kabul gören geniş bir kitle oluşmaktadır"* ifadeleriyle ortaya konulmuştur. Teröre ilişkin kavramlar olarak aktarılan 'İslamcı', 'cihat' ve 'İslamcı cihatçılar' ifadeleri AK Parti seçmeni olan muhafazakâr toplumun bir parçası olarak görülmüştür.

"Ülkede okuldan çok açtığınız camilerin her birinden din adına cinayet işlemenin, katliam yapmanın günah olduğunu günde beş kez haykırtabilirsiniz" ifadesi teröristlerin Türk Eğitim Sistemi'nde eğitildiği imajını vermektedir. Bu ifadeler ile birlikte "*tüm imam hatip okullarında din adına canlı bomba olmanın, öteki dünyada daha çok huri, cennete kesin geçiş sağlamadığını öğretebilirsiniz*" ifadeleri İslamofobik nefret söylemine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca *Cumhuriyet* köşe yazarları nazarında Türkiye "*Milli Eğitimi'yle dindar ve kindar kuşaklar yetiştirmeyi amaçlamış bir ülke"*dir ve her geçen gün *"AKP'nin ideolojik dini eğitim politikası ve İslamist örgütlere büyük maddi manevi desteği, ülkemizde IŞİD'ci ruh için uygun zemini yarat"*maktadır.

İslam dini mezhepler üzerinden hedef alınmış ve mezhepler teröre kaynak olan mekanizmalar olarak ifade bulmuştur. Bu duruma şu cümle örnek olarak gösterilebilir; "*tarih boyunca, bütün*

terör eylemlerinin temelinde önce din, sonra aynı din içindeki mezhepler, daha sonra ırk ve milliyet, en sonra da sınıf kimlikleri görülür".

Cumhuriyet köşe yazarları klişe haline gelen "*terörün dini, mezhebi, dili, ırkı, dini, rengi yoktur*" ifadelerine yer vermiş olsalar da yukarıda somut örnekleriyle ortaya konulduğu gibi toptancı bir söylem geliştirerek İslam dinine, Müslümanlara, Türkiye'deki muhafazakâr kesime, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve AK Parti hükümetine yönelik İslamofobik nefret söylemine başvurmuşlardır.

Cumhuriyet gazetesi köşe yazılarında Cihat ve türevi kelimeleri ise 43 defa kullanılmıştır. Görsel 9'da Cihat ve türevi kelimelerin oluşturduğu bağlam tablosu verilmiştir.

Görsel 9: Cumhuriyet *Gazetesi CİHAT* Kavramının Bağlamı*

MEZHEPÇİ TAVRI VE SÖYLEMİ, GÜVENLİK GÜÇLERİ VE YARGININ **SELEFİ-CİHATÇI** ŞİDDET ÖRGÜTLENMELERİNİ BİR NUMARALI
123578) 8) YANİ YANI BAŞIMIZDA BİR SÜNNİ **CİHAT** ÜLKESİ KURULUYOR. BUNUN TÜRKİYE İÇİN NE DEMEK
, DAVRANACAK! BAKIN, SİZE, BUGÜNKÜ TERÖRÜN ÖZELLİKLE **CİHATÇI-** KÖKTENDİNCİ KANADINA, SURİYE'DE ESAD REJİMİNİ
TÜRKİYE'DE SERBESTÇE HAREKET EDEN, ÖRGÜTLENEN, ÇALIŞAN **CİHATÇI** ÖRGÜTLERDEN BİRİ VAR DİYOR. TABİİ, BEŞ ON KİŞİLİK
ZEMİN BU İKTİDAR ZAMANINDA ÇOK ARTTI, BU ZEMİNDE İSLAMCI **CİHATÇILIĞI** DA KABUL GÖREN GENİŞ BİR KİTLE OLUŞMAKTADIR.
"GIDIKLANIYOR". CUMHURİYET GAZETESİ SURİYE'DE RADİKAL **CİHATÇI** ÖRGÜTLERE GİDEN SİLAH YÜKLÜ MİT TIR'LARINI
TÜRKİYE'DE GENİŞ BİR AĞ VE ALTYAPIYA SAHİP OLAN YERLİ **CİHATÇILAR** MIYDI? TÜM BU ÖZELLİKLERİ NEDENİYLE SALDIRI
HAVAALANINA "CİHADİ EKSPRES" ADINI TAKAN YABANCI **CİHATÇILAR** MI, YOKSA TÜRKİYE'DE GENİŞ BİR AĞ VE
İSRAİL VE RUSYA YAKINLAŞMASI DENK DÜŞÜRÜLMÜŞTÜ. DÜNYA **CİHATÇILARIN** KİMLİĞİNİ MERAK EDİYORDU. EYLEMİ YAPANLAR
ADALET, ACI TECELLİ! ŞEYTANİ ZEKÂ! OLAN OLDU, TÜRKİYE **CİHATÇI** MERKEZİNE, SURİYE FELAKETİNİN ARKA BAHÇESİNE
BAĞLANTILARININ ÜZERİNİ ÖRTENLER KİMLERDİR? SURİYE'DE **CİHATÇI** SELEFİ YAPILARLA DERİN BAĞLAR KURANLAR, İÇİNE
BULUNAN ÇOĞU ÖNEMLİ KİŞİ KONUMUNDAKİ ONLARCA **CİHATÇININ** SERBEST BIRAKILMASI ANLAŞMASIYLA, BİR TAKAS
GELEN DİNCİ MİLİTANLARIN ÇALIŞMA ALANI, SAVAŞA GİDEN **CİHATÇILARIN** TRANSFER KORİDORU OLDU. BU GELİŞMELER AKP
BATI MEDYASINDA IŞİD'E KARŞI SAVAŞ VEREN SEVİMLİ SÜNNİ **CİHATÇILAR** OLARAK GÖSTEREN BİR HALKLA İLİŞKİLER
DA, BİRBİRLERİYLE ÇATIŞIYORLAR DA. MESELA BUGÜNLERDE **CİHATÇI** AHRAR EL ŞAM ÖRGÜTÜ, KENDİNİ BATI MEDYASINDA
GÖRMEDİKLERİ DE ORTADA. MÜHİMMAT DESTEĞİ YAPILAN **CİHATÇI** ÖRGÜTLERİN NE KADARI IŞİD'E BİAT ETTİ BELİRSİZ.
. AMA YERİNE, KRİZİN MİLİTARİZE OLMASINI DESTEKLEDİ, **CİHATÇILARIN** TARAFINI TUTTU, ESAD'IN KISA SÜREDE MAĞLUP
KALMIYOR, DÜNYADAKİ BÜTÜN İSLAMİ ŞİDDET ÖRGÜTLERİ, **"CİHATÇI"LIĞI** REDDEDİLMEZ BİR İSLAMİ EYLEM OLARAK
, AYNI ANDA TÜRKİYE'NİN DERİN UTANCI ULUSLARARASI **CİHATÇI** TERÖRİSTLERİN DE TRANSİT MERKEZİ OLURSA... BU İKİ
HANI OLMUŞ; KİMİN ELİ KİMİN CEBİNDE BELLİ OLMAYAN **"CİHATÇI** GRUPLAR"IN İÇİNDEN DE "IŞİD" ÇIKMIŞ! INDEPENDENT
MİLİSLERE SİLAH, PARA AKTI, DÜNYANIN DÖRT TARAFINDAN **CİHATÇI** TRANSFERİ YAPILDI, SONUÇ ORTADA. EVET, BU İŞLERİN
POLİTİKASININ KÖŞE TAŞI OLDU. BAKTIK SONRA TÜRKİYE **"CİHATÇILARIN"** YOLGEÇEN HANI OLMUŞ; KİMİN ELİ KİMİN
ÖRGÜTLENİP ULUSLARARASILAŞMASINA HİZMET ETTİ. **CİHATÇI** TERÖRİST TRANSİT MERKEZLERİ İKİ YÖNLÜ ÇALIŞTI.
, ÖNCE EL NUSRA, ŞİMDİ DE IŞİD MİLİTANLARININ SIĞINMADIĞINI, **"CİHAT"** İÇİN GEÇİŞ YAPMADIĞINI, BARINMADIĞINI, YARALILARIN
. 10 BİN KİŞİDEN 7 BİNİ IŞİD'E GÖNDERİLEBİLDİYSE, ÜLKEMİZDE **CİHAT** İÇİN DE BÜYÜK BİR POTANSİYEL İNSAN KİTLESİ VE
OLABİLİRMİŞ..." (ÇATIŞMASIZLIK İLANINI HİÇ ANMAZ, EL ÂLEMİN **CİHATÇI** SELEFİLERİNİN KONSTANTİNİYYE DERGİSİ KADAR
, BURADAN TÜM TÜRKİYE'YE DALGA DALGA YAYILAN **CİHATÇI** TERÖR ÖRGÜTÜ" ÜLKEMİZİ ATEŞ ÇEMBERİNE
TÜRLÜ MUHALEFETİ DESTEKLEDİLER. MUHALEFETE GİDEREK **CİHATÇILARIN** DAMGASINI VURMASI BU DESTEĞİ AZALTMADI,
: A) BİR MÜSLÜMAN ÜLKE OLARAK TÜRKİYE'Yİ DE "İSLAMİ **CİHAT"** COĞRAFYASI İÇİNE SOKMAK; YAKIN GELECEK İÇİN
BAKMALI. 2011'DEN İTİBAREN IRAK VE SURİYE'Yİ **CİHATÇI** SELEFİ/VAHHABİ ÇÖPLÜĞÜNE ÇEVİRENLERE GIKI
OLUŞTURDULAR. ARDINDAN, IŞİD'İN İÇİNDEKİ ULUSLARARASI **CİHATÇILARIN** BİR KISMI AYNI TRANSİT MERKEZİNİ, YANİ
, İSLAMİ DEVLET ÖRGÜTÜ MİLİTAN VE SEMPATİZANLARI, DİĞER **CİHATÇI** RADİKAL ÖRGÜTLENMELER GİBİ, BİRAZ FAZLA AŞIRI
EL KAİDE" İLE SURİYE'DEKİ EL KAİDE EĞİLİMLİ YABANCI **CİHATÇILAR** 2013'TE BİRLEŞİP IRAK ŞAM İSLAM DEVLETİ'Nİ (IŞİD)
İSLAMCILARI İSTİHBARAT TEŞKİLATI KANALIYLA İSLAMOFAŞİST **CİHATÇI** GRUPLARI EĞİTİP DONATIP 4.5 YILDIR KOMŞUDA İÇ
GEÇİP ORADAKİ REJİMİ BİR AN ÖNCE DEVİRSİNLER... BU **CİHATÇILAR** İSTANBUL ÜZERİNDEN SURİYE'YE AKTIKÇA ORADA
TÜRKİYE'YE: "IŞİD'E TÜRKİYE YARDIM EDİYOR, SİLAH VERİYOR, **CİHATÇI** GEÇİŞİNİ SAĞLIYOR, IŞİD'İN ATTIĞI HAVAN TOPU
DÜNYANIN DÖRT BİR TARAFINDAN AKIN EDEN ULUSLARARASI **CİHATÇILARA** YILLARCA "TRANSİT MERKEZİ" OLARAK
KANLI SAPIK FANTEZİLER VE BİR YANDAN DEVAM EDEN **CİHATÇI** İNTİHAR SALDIRILARI ARASINDA HAYATIMIZ
" İŞTE KOBANE'DE IŞİD'E KARŞI DİRENİŞİN BAŞLADIĞI GÜNLERDE **CİHATÇI** ÖRGÜTLE AKP İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK
, BİR KANTON YÖNETİCİSİ BİZE YAKALADIKLARI IŞİD'Lİ **CİHATÇININ** SÖYLEDİKLERİNİ AKTARMIŞTI: "TÜRKİYE SİZE UN,

Cumhuriyet köşe yazılarında Cihat kelimesi selefilik, terör, radikal örgüt, terörist, ülke, saldırı, Sünnilik, İslamcılık ideolojisi vb. kavramlarıyla bağlam oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Cihat ve türevi sözcüklerle oluşturulan bağlamlarda da İslamofobik söylem ile AK Parti'ye yönelik nefret söyleminin iç içe geçtiği görülmektedir.

Cumhuriyet köşe yazarları Türkiye'de AK Parti hükümeti ve Türkiye'deki İslamcıları hedef alarak bu iki grubun terör örgütü DEAŞ teröristlerini eğitip, donattığını ve bu yolla 4,5 yıl boyunca Suriye'deki iç savaşı körüklediklerini, kanırttıklarını iddia etmişlerdir; *"Türk siyasal İslamcıları istihbarat teşkilatı kanalıyla İslamofaşist cihatçı grupları eğitip donatıp 4,5 yıldır komşuda iç savaşı kanırttıklarından..."* cümlesi bu durumu örnekler. Burada *Cumhuriyet* köşe yazarlarının teröristleri nitelemek için kullandıkları 'İslamcı' ifadesi, toplumsal karşılığı olan bir grubu, 'İslam' ve 'İslamofaşist' ifadeleri ise terörist olarak adlandırılan 'cihatçı grupları' nitelemek için kullanılmıştır. İslam dinine ait bir kavram olan 'cihat', terörün bir parçası olarak ifade edilmiştir.

Cumhuriyet köşe yazarları Türkiye'nin YPG mevzilerinin bombalanmasından duydukları rahatsızlığı da şu cümlelerle aktarmışlardır: "*IŞİD'den kaçıp Suruç'a sığınan Kürtler de, Türkiye'nin doğusundaki ve batısındaki kentlerden gelip sınır boyunda etten duvar ören insanlar da çok kızgındı Türkiye'ye: 'IŞİD'e Türkiye yardım ediyor, silah veriyor, cihatçı geçişini sağlıyor, IŞİD'in attığı havan topu Türkiye'ye düşüyor, Türk askeri 'angajman kuralları gereği 'IŞİD mevzilerini değil de YPG mevzilerini bombalıyor.*'"

Sonuç

BirGün, *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde DEAŞ saldırıları sonrası yayınlanan köşe yazılarında nefret söylemi ve İslamofobik söylem örnekleri İslam, Din, Cihat ve bu kelimelerin türevleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın metodoloji kısmında aktarılan ve açıklanan Şekil 1 üzerinden yapılacak değerlendirme ile çalışma sonlandırılacaktır.

Metodoloji bölümünde detaylı şekilde açıklandığı üzere Şekil 1, her üç gazetenin İslam, Din, Cihat ve bu kelimelerin türevleri ile oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin hangi kavramlar ile ilişkilendirilerek aktarıldığını göstermektedir. Şekil 1'deki detaylar Tablo 1'de özetlenmiştir. Böylece makalenin ana omurgasını teşkil eden, üç gazetenin her biri için, her bir kavram bazında ayrı ayrı değerlendirilen bağlam tabloları, bu bölümde üç gazete için ortaklaşa değerlendirilecektir.

Şekil 3: BirGün, Sözcü *ve* Cumhuriyet *Gazetelerinin Bağlam Alanları*

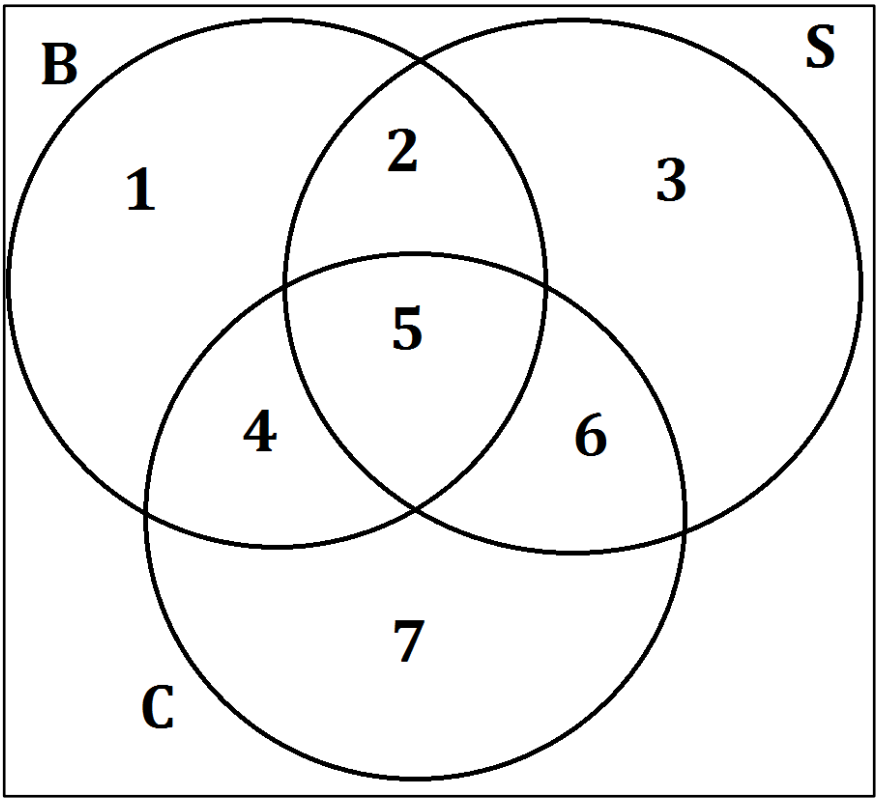

Tablo 1'de *BirGün*, *Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin köşe yazılarında İslam, Din, Cihat ve türevi kelimeler ile oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin ilişkilendirildiği kavram ve konular verilmiştir.

Tablo 1: *BirGün, Sözcü, Cumhuriyet* Gazetelerinde İslam, Din, Cihat Bağlamı Beraberinde Kullanılan Kavramlar

Bölge	Matematiksel İfade	İSLAM*	DİN*	CİHAT*
1	B/(SUC)	Darbeci, İslamcı Hareketler, Terör (IŞİD), Saldırgan, Laikliğe Zıt, İslamcı, İslami Politika Yapıcı, İslamcı Medya, İslamcı Müktesebat, İslami Ordu, Vahşet, Panislamizm, Tekçilik, İslami Yol	Dini İmgeleştirici, Dini Pazarlayıcı, Kültürel Ayrımcılık, Dindarlık	Ahlaka Aykırılık, Ordu, Cani, Dinsel Politikalar

		Haritası, Dayatmacı, Zorlayıcı, Saldırı		
2	(B∩S)/C	-	Dini Topluluk, İktidar	Katil, Cihatçı
3	S/(B∪C)	Aciz İslam Ülkeleri, İslam Kuşağı, İslami Eylemler, İslamcılık, İslami Topluluk, İslamcı İşbirliği	Dinci Parti, Terörist, Din Politikaları, Din Tüccarları, Tiranlık, Yaşam Tarzı Olarak Din, Bölücülük, Dinci Medya	Radikalizm, Grup, IŞİD
4	(B∩C)/S	Yönetimde İslamcılık, Örgüt, İktidar, İslamofaşist, Mezhep	Söylem Mücadelesi	Terörist
5	(B∩S∩C)	İslamcı, Radikalizm, İdeoloji, İslamofobik, Terör, Dünya, Devlet, İnanç	İnanç	Örgüt
6	(S∩C)/B	-	Kimlik, Örgüt	-
7	C/(B∪S)	Birlik, Hayal, Hoşgörü, Demokrasi, Rejim, Kukla, Diktatör, Gelenek, Coğrafya, Ayrımcılık, Askeri, Muhafazakâr, Terörist, Kültür Yoksunu, Otoriter Milliyetçi, Şiddet, Kimlik, Cihat, Düşman	Bölücülük, Kardeşlik, Despotizm, Siyasi Kukla, Örgüt, Mezhep, Yozlaşmış İnanç, Mağduriyet, Kamu Kitlesi, AK Parti Programı, Terör, Irk/Dil, Canlı Bomba, Laiklik, Kindar, Sömürücü	Çatışma, Kimlik, Damga, Coğrafya, Şiddet Örgütü, Muhafazakâr Toplumsal Kesim, Dinci, Ülke

İslam, Din, Cihat ve türevi kelimeler ile oluşturulan nefret söylemi ve İslamofobik söylemin ilişkilendirildiği kavram, konular ve ifadeler sadece *BirGün* gazetesi için 1 numaralı bölge olan B/(S∪C)'de verilmiştir. Bu kapsamda İslam ve türevi kelimeleri kullanılarak oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin ilişkilendirildiği kavram, ifade ve konuların daha çok AK Parti hükümeti ve İslamcılık ideolojisi üzerinden ortaya konulduğu söylenebilir. Nitekim laiklik karşıtlığı, medyanın tarafgirliği, ordunun değişim ve dönüşümü ve hükümet politikaları konusundaki iddiaları ön plandadır. Din ve türevi kelimeler kullanılarak oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin ilişkilendirildiği kavram, ifade ve konuların ise suçlamaya yönelik olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Cihat ve türevi kelimelerle ilişkilendirilen kavram ve konulara bakıldığında ise özellikle ahlaka aykırılık ve dinsel politikalar dikkat çekmektedir.

2 numaralı alan (B∩S)/C bölgesini ifade etmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere *BirGün* ve *Sözcü* gazetelerinin İslam ve türevi kelimeleri ile ortaya koydukları ortak bir İslamofobik nefret söylemi olmamıştır. Din ve türevi kelimeleri üzerinden ise dini topluluklar ve AK Parti eleştirisi üzerinden İslamofobik nefret söylemine yer verilmiştir. Cihat ve türevi kelimeler üzerinden ise cihatçılar için ortak 'katil' sıfatı kullanılmış, bununla birlikte teröristler özellikle cihatçı olarak isimlendirilmiştir.

3numaralı alan S/(B∪C) bölgesini ifade etmektedir. Diğer iki gazetede olmayıp yalnızca *Sözcü* gazetesinde yer alan kullanımlar bu alanda yer almıştır. *Sözcü* köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeleri ile oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin kapsamı İslam ülkelerinin acizliği, Türkiye'deki İslamcı kuşak, İslamcılık ideolojisine uzanmaktadır. Terör eylemleri İslami eylem olarak kodlanmış ve İslam, terörün kaynaklarından biri olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Dinci kelimesi sadece teröristleri ifade edecek şekilde değil aynı zamanda AK Parti'yi ve muhafazakâr-sağ medyayı da içine alacak şekilde genellenmiştir. Cihat ve türevi kelimeler de radikalizm, cihatçı gruplar ve terör örgütü DEAŞ ile bağlam oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

4 numaralı alan (B∩C)/S bölgesini ifade etmektedir. *BirGün* ve *Cumhuriyet* gazeteleri köşe yazılarında yer alan, *Sözcü* gazetesinde yer almayan nefret söylemi ve İslamofobik söylemleri ifade etmektedir. İslam ve türevi kelimeler ile ideoloji olarak İslamcılık, AK Parti iktidarı ve mezhepler özelinde nefret söylemi ve İslamofobik söyleme yer verilmiştir. Din ve türevi kelimeler ile her iki gazetede ortak olarak kullanılan İslamofobik nefret söylemi 'söylem mücadelesi' üzerinden ortaya konmuştur. Cihat ve türevi kelimelerin kullanımı dikkate alındığında ise her iki gazetenin köşe yazılarında ortak olarak "*terörist*" ifadesinin yer aldığı tespit edilmiştir.

5 numaralı alan(B∩S∩C) bölgesini göstermektedir. Bu alan, üç gazetede İslam, Din, Cihat ve türevi kelimeler kullanılarak ortak olarak üretilen nefret söylemi ve İslamofobik söylem ile ilgili ve ilişkili kavramları yansıtmaktadır. Her üç gazetede İslam ve türevi sözcükleri kullanarak İslamcılık ideolojisi, radikal İslamcılık, İslamofobi, İslamî ve İslamcı terör kavramlarıyla bağlantılı şekilde İslamofobik nefret söylemine yer verilmiştir. Din ve türevi kelimeler üzerinden ise inanç bağlamında İslamofobik nefret söylemi oluşturulmuştur. Son olarak ise her üç gazetenin köşe yazılarında Cihat ve türevi kelimeler üzerinden ortaya konan İslamofobik nefret söylemi terörü ifade eden 'örgüt' kavramıyla ilişkilendirilmiştir.

6 numaralı alan (S∩C)/B bölgesini ifade eder. Yalnızca *Cumhuriyet* ve *Sözcü* gazetelerinin kesişimi olan bu alanda İslam, Cihat ve bu iki kelimenin türevleri kullanılarak oluşturulmuş ortak İslamofobik nefret söylemi yoktur. Ancak din ve türevi kelimeler üzerinden *Cumhuriyet* ve *Sözcü* köşe yazarları, 'kimlik' ve 'örgüt' kavramlarıyla bağlam oluşturacak şekilde nefret söylemi ve İslamofobik söyleme başvurmuşlardır.

7 numaralı alan ise C/(B∪S) bölgesini ifade etmektedir. Yalnızca *Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarında İslam, Din, Cihat ve türevi olan kelimeler kullanılarak oluşturulan İslamofobik söylem ve nefret söyleminin ilişkili olduğu kavramları göstermektedir. Tablo 1 dikkate

alındığında *Cumhuriyet* köşe yazılarında İslam ve türevi kelimeler kullanılarak oluşturulan İslamofobik nefret söyleminin ilişkili olduğu kavramlar; birlik, hayal, hoşgörü, demokrasi, rejim, kukla, diktatör, gelenek, coğrafya, ayrımcılık, askeri, muhafazakâr, terörist, kültür yoksunu, otoriter milliyetçi, şiddet, kimlik, cihat ve düşman ifadeleridir. Din ve türevi kelimeler kullanılarak bölücülük, kardeş, despotizm, siyasi kukla, örgüt, mezhep, yozlaşmış inanç, mağduriyet, kamu kitlesi, terör, ırk/dil, canlı bomba, laiklik, kindar ve sömürücü ifadeleri üzerinden; 'Cihat' ve türevi kelimeler kullanılarak da çatışma, kimlik, damga, coğrafya, şiddet örgütü, muhafazakâr toplumsal kesim, dinci ve ülke kavramları üzerinden İslamofobik söylem ve nefret söylemine yer verilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada 2016 yılında DEAŞ tarafından gerçekleştirilen 20 Temmuz 2015 Suruç, 10 Ekim 2015 Ankara Gar, 12 Ocak 2016 Sultanahmet, 28 Haziran 2016 İstanbul Atatürk Havalimanı ve 1 Ocak 2017 İstanbul Reina terör saldırıları sonrası *BirGün, Sözcü* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde saldırı sonrası ilk üç günü kapsayan saldırıya ilişkin köşe yazıları İslamofobik nefret söylemi yönünden İslam, Din, Cihat ve bu kelimelerin türevleri olan kavramlar üzerinden incelenmiştir.

Her üç gazetenin köşe yazılarında başta bir inanç sistemi olan İslam dinine ve İslam dinine inanan Müslümanlara karşı nefret söylemi ve İslamofobik söyleme başvurulduğu görülmüştür. Söz konusu İslamofobik söylem ve nefret söyleminin toptancı söylemden kaynaklandığı söylenebilir.

Bunun yanı sıra, her üç gazetenin köşe yazılarında kullanılan 'dinci', 'dindar', 'İslamî', 'İslamcı' vb. kavramlar, aynı zamanda 'terör' ve 'terörist' ifadeleriyle de birlikte bağlam oluşturacak şekilde kullanılmıştır. "*Dinci terör*", "*dinci terörist*", "*dindar terörist*", "*İslamî terör*", "*İslamcı terörist*" gibi kullanımlar, İslam dinine ve bu dine inanana Müslümanlara yönelik İslamofobik nefret söylemini yansıttığı gibi AK Parti'ye yönelik olarak da kullanılan "*dinci parti*", "*dindar parti*", "*İslamcı parti*", "*İslamî parti*" vb. ifadeler de AK Parti'yi ve AK Parti seçmenini terör ve teröristler ile aynileştirmiş, bu yolla AK Parti ve seçmenine yönelik İslamofobik nefret söylemi tebarüz etmiştir.

Kaynakça

Akbar, A. (1993). Living Islam. London: BBC Books.

Aktürk, Ş. (2018). Siyasal mühendislik ve Avrupa'da dindar muhafazakarlık. İstanbul: SETA Yayınları.

Allen C. (2005). From race to religion: the newface of discrimination. Tariq, A. (Yay.Haz.). Muslim Britain: Communities under pressure (s.24-47). London: ZedBooks.

Bayraklı, E., ve Yerlikaya, T., (2017). Müslüman toplumlarda İslamofobi: Türkiye Örneği. T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu Akademik Ombudsman, 4(7), 51-71.

Çağlar, İ., Akdemir, K.H. ve Erol, M. (2018). Türk medyasında terörün ele alınışı. İstanbul: SETA Yayınları.

Demir, S., T., (2016). Türkiye'de mizah dergileri kültürel hegemonya ve muhalefet. İstanbul: SETA Yayınları.

Dixon, T. (2015). The changing misrepresentation of race and crime on network and cablenews. Journal of Communication, 65(1), 24-39.

Githens J. vd. (2010). Islamophobia and anti-Muslim hate Crime: a London case study. European Muslim Research Centre.

Göle, N. (2007). Batı dışı modernlik: kavram üzerine. T. Bora ve M. Gültekingil (Yay. Haz.). Modern Türkiye'de siyasi düşünce, modernleşme ve batıcılık. (s.56-67). İstanbul: İletişim Yayınları. 4.Baskı.

Hallin, D.C. ve Mancini, P. Comparing media systems. Cambridge: Cambridge university press.

Lean, N. (2015). İslamofobi endüstrisi (H. Gümüşsoy, çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

PEW. (2017). Survey of us muslims. http://www.pewforum.org/2017/07/26/findings-frompew-research-centers-2017-survey-ofus-muslims/ adresinden erişildi. (ET: 16.12.2017).

Poole E. ve Richardson, J., (Ed.) (2006). Muslims and the new media. London: I.B. Tauris.

Richardson, R. (Ed.) (1997). Commission on British Muslims and Islamophobia. London: Runnymeade Trust.

Sayyid, B. (1997). A fundamental fear: Eurocentrism and the ermegence of Islamism. London: ZedBooks.

Saeed A., (2007). Media, racism and Islamophobia: the representation of Islam and Muslims in the media. Sociology Compass, 1(2), 443-462.

SETAV. (2018). İnfografik: Avrupa'daki Müslümanları hedef alan şiddet eylemleri. https://www.setav.org/infografik-avrupadaki-muslumanlari-hedef-alan-siddet-eylemleri/ adresinden erişildi. (ET:11.10.2018)

SETAV. (2018). İnfografik: Avrupalı siyasetçilerin İslamofobik açıklamaları. https://www.setav.org/infografik-avrupali-siyasetcilerin-islamofobik-aciklamalari adresinden erişildi. (ET:05.10.2018)

SETAV. (2017). İnfografik: medyada İslamofobi. https://www.setav.org/infografik-medyada-islamofobi/ adresinden ulaşıldı. (ET:08.10.2018)

SETAV. (2018). İnfografik: sayılarla Avrupa'da İslamofobi. https://www.setav.org/infografik-sayilarla-avrupada-islamofobi/ adresinden erişildi. (ET:10.10.2018)

Whitaker B., (2002). Islam and the British press after September 11. Central London Mosque.

Zelitzer B., ve Allan, S., (Ed.) (2002). Journalism after 9/11. London: Routledge.

ABBASİLERDE EMÎRÜ'L-ÜMERÂLIĞA GİDEN SÜRECİN DEĞERLENDİRİLMESİ, İBN RÂİK'İN FAALİYETLERİ VE TÜRKLERİN BU SÜRECE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Arif KÖSE

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Öz

Abbasi devlet kademelerinde artan Türk etkisi, askeri görev ve valiliklerin yanı sıra merkez teşkilatta da sıklıkla görülmeye başlamıştı. Halifeler üzerinde nüfuzlarını arttıran Türkler, zamanla merkezi yönetimi ele geçirmeye başlamışlardı. Abbasilerde ilk defa emîrü'l-ümerâlık makamının ihdas edilmesi ve ilk olarak Türk olan İbn Râik'in bu makama getirilmesi, halifelik adının dışında tüm yetkilerin Türklere devredilmesi anlamına geliyordu. İbn Râik tarafından maliyedeki harcama yetkisinin halifeye danışılmadan kullanılması, divanların işlemez hale getirilmesi, askeri birliklere müdahale edilmesi ve diğer tüm gelişmeler devlet sisteminde yeni bir süreci başlatmıştı. Abbasi Devleti'ni bu sürece götüren sebepler ve bunda Türk idarecilerin etkisinin dönemin çağdaş kaynakları ışığında incelenmesi bu makalenin konusudur.

Anahtar Kelimeler: Emîrü'l-Ümerâ, İbn Râik, Sâciyye, Abbasiler

EVALUATION of THE PROCESS LEADING TO AMIR AL UMARA in ABBASIDS, ACTIVITIES of IBN RA'IQ and THE INFLUENCE of THE TURKS on THIS PROCESS

Abstract

The increasing Turkish influence in the Abbasid government levels was frequently seen in the central organization as well as the military duties and governorships. The Turks, who increased their influence on the khalifas, began to take over central administration over time. For the first time in the Abbasids, the creation of the amir al-ümara and the introduction of Ibn Ra'iq, who was the first, to this authority meant that all powers except the caliphate were transferred to the Turks. Ibn Ra'iq's use of the spending authority in finance without consulting the khalifa, making the diwans unworkable, intervening in military units and all other developments had initiated a new process in the state system. It is the subject of this paper to examine the reasons leading the Abbasids to this process and to examine the influence of Turkish administrators in the light of contemporary sources of the period.

Key Words: Amir al-Umara, Ibn Ra'iq, Sajids, Abbasid

Giriş

Emîrü'l-ümerâ ismi her ne kadar Hz. Ömer (r.a.) döneminden itibaren kullanılıyor olsa da, bu ismin önceleri sadece ordu komutanlığını temsil ettiği görülmektedir. Kadisiye Savaşı'nda (15/636) Müslüman komutan Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Emevi Halifesi I. Yezîd'in (60-64/680-683) ordu komutanlarından Müslim b. Ukbe bu unvanı kullanan ilk komutanlardandır. Abbasi döneminde ise halifelerle Türklerin arasının açılmasını müteakip Türk komutanların Irak'ta kontrolü ele geçirmesiyle bu unvanın kullanım alanı yaygınlık kazansa da bu ilk başlarda yine ordu komutanlığı gibi dar bir anlamı ihtiva ediyordu. Daha çok Türk devlet adamlarına yakıştırılmış olan bu unvan, daha sonraki süreçte Selçuklular, İlhanlılar, Akkoyunlular ve Osmanlılar tarafından da kullanılmaya devam etmiştir. Defremery, İbn Râik'ten önce Halife Mu'tasım-Billâh'ın (218-227/833-842) önemli komutanlarından Afşin, sonrasında başkomutan olan Eşnas et-Türkî ve Halife Mütevekkil-Alellah (232-247/847-861) döneminin ordu komutanlarından İnâk et-Türkî gibi devlet adamlarının Abbasilerde emîrü'l-ümerâ olduklarını ileri sürmektedir. Ancak onlara bu makamın bizzat halife tarafından resmi bir görev olarak verilmediği, onların sadece var olan nüfuzu nedeniyle bu unvanı kullandıkları anlaşılmaktadır. İbn Râik ise bu unvanı direk olarak halifeden resmi bir şekilde alarak kullanmıştır. Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Râik el-Hazerî olup Hazar Türklerinden olan İbn Râik'in devlet kademelerinde yükselmeye başlaması Halife Muktedir-Billâh (295-320/908-932) tarafından Bağdat Şurta Teşkilatı'nın (Emniyet Amiri) başına getirilmesiyle başlamıştı. Muktedir'in öldürülmesiyle sonuçlanan iktidar savaşları sonunda Bağdat'tan ayrılarak Vâsıt'a[245] gitmek zorunda kalması siyasi yaşamını sonlandırmamıştı. Halife Râzî-Billâh'ın (322-329/934-940) onu tekrar Bağdat'a çağırması ve geniş yetkilerle donatılıp emîrü'l-ümerâlığa getirilmesi Abbasi devlet yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirdi. Hazineden harcama yetkisini halifeye danışmadan kullanması, divanları hiçe sayarak karar alması ve halifenin hassa orduları olan

[245] Eskiden Irak'ta yer alan bu tarihi şehir günümüzde mevcut değildir. Küfe ve Basra'ya eşit uzaklıkta, Dicle Nehri'nin batı yakasında büyük oranda sazlık ve bataklık olan bir alanda kurulmuştur. Asıl önemine Abbasiler döneminde ulaşan şehir artan nüfusunun yanı sıra ilim merkezi olarak da dikkat çekti. Bir ara zenciler tarafından tahrip edilmesinin yanında emîrü'l-ümerâlığın ihdas edildiği ilk dönemlerde emîrü'l-ümerâların iktidar mücadelesinin merkezi haline gelmişti. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Vâsıt", *DİA*, c. 42, 2012, s. 541-544.

Sâciyye[246] ve Hucariyye birliklerini hedef alan davranışları ve onları ortadan kaldırması, onun halifeden daha güçlü bir konuma geldiğini göstermektedir.[247]

Ancak burada belirtmek gerekir ki İbn Râik'i bu derece güçlü yapan etken, onun kendi gücünden ziyade Abbasi Devleti'nin içine düştüğü karışık durumdu. Devlet adamlarının halifeden gizli giriştikleri faaliyetler, halifelerin elini zayıflatırken bazı devlet adamlarının konumunu güçlendirmekteydi.

1) Halife Muktedir-Billâh Döneminde Yaşanan Gelişmeler

Başkentin Samarra'dan tekrar Bağdat'a nakli Türklerin nüfuzunu biraz olsun azaltmış ancak tam manasıyla bitirmemişti. Ebü'l-Abbâs Mu'tazıd-Billâh (279-289/892-902) ve Müktefî-Billâh (289-295/902-908) dönemlerinde halifelerin başarılarına istinaden ellerinin güçlenmesi, Türklerin artık eskisi gibi halifelere müdahale etmesinin önüne geçmişti. Ancak Halife Muktedir döneminde durum tekrar Türklerin lehine değişecekti.[248] Özellikle Muktedir'in ilk yılında komutanlar, kadılar, devlet görevlileri ve vezir Abbas b. el-Hasan'ın, Muktedir'i hal edip İbnü'l-Mu'tezz'e biat etme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca, Mu'tezz Samarra'ya kaçmayı düşünmüş ancak kimse arkasından gitmemişti. Bu karışıklıklardan sonra Muktedir emniyet işleri için Mu'nis el-Hâzin'i görevlendirmişti.[249]

Bundan sonra da sık sık vezir değişikleri yaşanmaya başlanmış ve bazen bir vezir azledildikten sonra tekrar göreve getirildiği de görülmüştür. Vezirlerin sık sık değişmesi vezirlik makamının bu süreçte yetersizliğini ortaya koyması açısından mühimdir. Bu dönemde bir taraftan daha da güçlenen Karmatîler, diğer taraftan Deylemîler devleti tehdit ederken, hilafet merkezinde durum pek iç açıcı görünmüyordu. Özellikle Karmatîler karşısında Yusuf b. Ebi's-Sâc'ın 315 (927-928)

[246] Halifenin hassa ordularından biri olan Sâciyye birliği, Azerbaycan'da 276-317/889-929 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan ve kurucuları Ebü's-Sâc Dîvdâd'a atfen Sâcoğulları adıyla anılan Türk hanedanın askerleri olması dolayısıyla Sâciyye ismini almıştır. Hanedanın son bulmasından sonra Bağdat'a getirilen bu birlik pek çok siyasi olaya müdahale etmiş ve merkezdeki olayları yönetecek güce ulaşmıştır. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefayâtü'l-a'yân*, c. 2, (neşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-1972, s. 250-251; Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din îbn Ömer îbn Kesîr îbn Davud îbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 11, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1985, s. 384.

[247] Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttakīlillâh ev Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 Hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, (neşr. Heyworth Dunne), Kahire 1935, s. 76, 85; *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-Hadâik fî Ahbâri'l Hakâik*, c. 4/1, (neşr. Ömer Saidi), Şam 1972, s. 290-291; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, (trc. Kıvameddin Burslan), (yayına haz. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Süleyman Genç, Ali Ertuğrul), TTK, Ankara 2016, s. 331-332; Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961, s. 304; Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu'l-Fida İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh, (İslâm Tarihi)*, c. 6, (trc. heyeti: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 634; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 320-322; Ahmet Ağırakça, "İbn Râik", *DİA*, c. 20, 1999, s. 242; Ağırakça, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, İstanbul 2015, s. 82-84; Emîrü'l-ümerâlığın tarihsel süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Emîrü'l-Ümerâ", *DİA*, c. 11, 1995, s. 158-159.

[248] Yıldız, "Emîrü'l-Ümerâ", s. 158.

[249] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 385-387.

yılında yenilip şehit edilmesi,[250] Bağdat'ta hem halkı hem de devlet ileri gelenlerini tedirgin etmiş ve süreci yönetecek dirayetli bir devlet adamının olmadığı anlaşılmıştı. İlk olarak İbnü'l-Furât'ın birkaç kez geldiği vezirlik görevinden son kez azledilip yerine Hâkânî'nin getirilip onun da kısa sürede azliyle başlayan süreç, Ebü'l-Abbâs el-Husaybî'nin tayiniyle devam etmişti. Ancak onun da pek etkili olmadığı görülmüş ve işleri yoluna koyamaması 314 (926-927) yılında azline neden olmuştu. Ali b. İsâ'nın birkaç kez vezir olması da kötü gidişatı değiştiremedi. Bu dönemde Küfe'ye giren Karmatîler ilerlemelerine hız kesmeden devam ediyorlardı. Ali b. İsâ'nın bir kez daha azledilmesinden sonra yerine İbn Mukle getirilmişti. Bu dönemde vezirlik makamı, İbnü'l-Furât, Ali b. İsâ, Husaybî, Süleyman b. el-Hasan ve İbn Mukle arasında sıklıkla el değiştirmeye başlamıştı.[251]

[250] *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 239-240; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, c. 5, s. 101-102; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 254; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 510; Bayram Arif Köse, *Sâcoğulları ve Güney Kafkasya 276-317/889-929*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 332-341.

[251] Bu süreçte birkaç kez vezir olan devlet adamlarının en önemlilerinden biri, tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Mûsâ b. el-Hasen b. el-Furât el-Âkūlî olan İbnü'l-Furât'tır. Halife Mu'temid-Alellah'ın (256-279/870-892) son dönemlerinde iktidar mücadeleleri nedeniyle hapse atılmış ancak 279 (892) yılında Mu'tazıd tarafından serbest bırakılarak Dîvânü'l-Harâc ve'd-dıyâ reisinin yanında göreve başlamıştır. İktidar kavgalarında desteklediği Muktedir'in 296 (908) yılında onu vezir yapması, onun devletin en güçlü adamlarından biri haline gelmesinin önünü açmıştır. Fakat buna rağmen zimmetine para geçirdiği iddia edilerek 299 (912) yılında tekrar hapse atıldı. Hapse atılmasında bedevîleri Bağdat'a saldırmaya teşvik etmesinin de rolü vardı. 5 yıllık hapis hayatından sonra 304 (917) yılında muhteşem bir törenle yedi hilat giydirilen İbnü'l-Furât ikinci kez vezirliğe getirilmiştir. Onun bu dönemine bu kez mali sıkıntılar damga vurmuştu. Bununla birlikte Azerbaycan Valisi Yusuf b. Ebü's-Sâc'ın isyanı da başını bir hayli sıkıntıya sokunca 306 (918) yılında tekrar azledildi. 5 yıl daha hapiste kaldıktan sonra 311 (923) yılında bir kez daha vezirliğe getirildi. Hapisten çıkar çıkmaz pek çok kişinin malına el koyan ve oğlunu divanların teftişiyle görevlendiren İbnü'l-Furât, halka kötü muamelesi, mal biriktirme hırsı iddiaları ve artan Karmatî isyanları nedeniyle 312 (924) yılında son kez azledilerek hapse atıldı ve birkaç gün sonra oğluyla birlikte öldürüldü. Detaylı bilgi için bkz. Ebü'l-Hasen Hilâl b. el-Muhassin, *Tuhfetü'l-ümerâ fî târîhi'l-vüzerâ*, (neşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1958, s. 239-240; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, s. 24, 41, 56, 52, 83-95, 131; Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sılatü Târîhi't-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961, s. 64; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 423, 451-453; Rüknüddîn Baybars el-Mansûrî ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-fikre fî târîhi'l-hicre*, c. 5, Bibliothèque Nationale de France, Arapça El Yazması No:1572, s. 181-182; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Furât el-Âkūlî", *DİA*, c. 21, 2000, s. 46; Bu süreçte vezirlikte çok kısa kalan Hâkânî'nin yerine Ali b. İsâ vezir tayin edilmiş ancak o da birkaç kez azledilip hapse atılmıştır. Daha önce İbnü'l-Furât'ın yerine tayin edilen Ali b. İsâ ekonomide aldığı sıkı tedbirlerle işleri yoluna koymaya muvaffak olsa da sıkı tedbirler nedeniyle pek çok düşman kazanmıştı. Hakkında söylenenlere dayanamayıp vezirlikten affını isteyen Ali b. İsâ'nın bu isteği kabul görmediği gibi, hakkında yayılan iftiralar 304 (917) yılında hapse atılmasına neden oldu. Ancak daha sonra tekrar çıkarılıp Hamid b. Abbas'a danışman yapıldı. 315 (927) yılında bir kez daha vezir olan Ali b. İsâ kendinden öncekilerin döneminde azalan gelirler ve buna karşın artan saray masrafları nedeniyle çıkan ekonomik sorunlarla baş etmekte bir hayli zorlanıp sıkıntıya girdi. Bu sebeple yaşlandığını ileri sürerek bir kez daha affını istedi. Halife Râzî, İbn Mukle'nin azledilmesinden sonra ona tekrar vezirlik teklif ettiyse de o kabul etmemiş ve yerine kardeşi Abdurrahman b. İsâ vezir tayin edilmişti. Onun da kısa sürede istifa etmesi işleri iyice çıkmaza sürdü. Buna sinirlenen Halife, Abdurrahman b. İsâ'ya 70.000, kardeşi Ali b. İsâ'ya ise 100.000 dinar para cezası verip mallarını müsadere etmekle yetindi. Bununla birlikte Sâciyye ileri gelenlerinden Sîmâ es-Sâci'nin bu sürecin Ali b. İsâ'nın kaldırabileceği bir süreç olmadığı yönündeki tavsiyesi, vezirin belirlenmesinde etkili olmuştu. Bu süreçte kardeşinin danışmanlığını ve Divân-ı Mezâlim'in başkanlığını yapan Ali b. İsâ 334 (946) yılında vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 83, 106, 122, 135, 142, 144, 154, 164, 173, vd.; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 284; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 427, 627-628; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 8, s. 235-237; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, c. 23, (tahk. Abdülmecîd Turhaynî), (neşr. Muhammed Ali Beydun), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 74; Nahide Bozkurt, "İbnü'l-Cerrâh, Ali b. Îsâ", *DİA*, c. 20, 1999, s. 539-540.

Halife Muktedir döneminin önemli çarpışmalarından biri 317 (928) yılında Sâhibü'ş-Şurta Nâzûk'la Muktedir'in dayısının oğlu Hârûn b. Garîb arasında vuku bulan mücadeleydi. Bu ikisi arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve çarpışmalar neticesinde Hârûn b. Garîb'in emîrü'l-ümerâ olacağına dair söylentiler yayılmaya başlamıştı. Bu söylentiler bu kez adamlarının haber vermesi üzerine, Rakka'da bulunan Mûnis el-Muzaffer'i rahatsız etmişti. O derhal Musul yoluyla Bağdat'a gelerek olayları yakından takip etmeye başladı. Buna rağmen henüz tam olarak emîrü'l-ümerâ belirlenmiş değildi.[252] Nâzûk'un 317 (929-930) yılında öldürülmesinden sonra Bağdat Şurta Teşkilatı'nın başına Hazar bölgesindeki Râik'in[253] iki oğlu Muhammed b. Râik ve İbrahim b. Râik getirilmişti. Ancak bu makamda bir yıllarını bile tamamlayamadan 318 (930) yılında görevden azledilerek yerlerine Ebû Bekr Muhammed b. Yâkût tayin edilmişti. Dolayısıyla İbn Râik'in devlet kademelerindeki ilk ciddi görevi bir yıldan daha az sürmüştü. Fakat azil ve tayinlerin sık yaşandığı bu dönemde İbn Yâkût'un görevi de fazla sürmedi. 319 (931) yılında Mûnis ve Muktedir arasında gerginlik yaşandığı sıralarda Mûnis, İbn Yâkût'un giderek güç kazanmasından endişe duymaktaydı. Hem Şurta Teşkilatı'nın hem de Hisbe Teşkilatı'nın başına getirilmiş olan İbn Yâkût, emrindeki çok sayıda adamla birlikte oldukça güçlenmişti. Mûnis ise onun bu teşkilatlardan alınması için Muktedir'e baskı yapmaktaydı. Neticede İbn Yâkût ve oğlu Muhammed görevden alınarak Medâin'e gönderildi. Onların yerine Râik'in iki oğlu Muhammed b. Râik ve İbrahim b. Râik, Hisbe Teşkilatı ve Bağdat Şurta Teşkilatı'nın başına tekrardan getirilmiş oldu.[254]

Muharrem 320 (Ocak-Şubat 932) tarihinde Halife Muktedir'le Mûnis arasındaki anlaşmazlıkta[255] hilafetin hassa ordusunu oluşturan Sâciyye birliklerinin faaliyetleri devlet içerisinde Türk nüfuzun artışının göstergesiydi. İkili arasında yaşanan anlaşmazlık devam ederken yaptığı gereksiz

[252] İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 177-178; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 518-523.

[253] Râik el-Kebîr olarak da kaynaklarda yer alan ve Muhammed ibn Râik'in babası olan bu devlet adamı Abbasilerde çeşitli görevler yapmıştır. İlk olarak 303 (915-916) yılında Hüseyin b. Hamdân'ın isyanına dair kayıtlarda rastladığımız Râik, Mûnis el-Hâdim'in Mağrib hükümdarı Alevî ile mücadele etmek üzere Mısır'a gönderildiği zaman, Vezir Ali b. İsâ, Râik el-Kebîr'e hilatlar giydirmiş ve onu Mûnis el-Hâdim'e ulak olarak göndermişti. Çatışmaların devam ettiği sırada Habeşe mevki yakınlarında Hüseyin b. Hamdân'la karşılaşan Râik yenilerek Mûnis el-Hâdim'in yanına gitmek üzere çekilmişti. Bu savaşta Hüseyin b. Hamdân'ın 20 bin kişilik ordusu karşısında sayıları 14 bin kişi olan Râik'in askerleri yenileceklerini anlayınca, Dicle Nehri tarafına çekilmişler ancak Hüseyin b. Hamdân'ın tüm yolları tutması nedeniyle yiyecek sıkıntısı çekmişlerdi. Onunla anlaşma yoluna gitmek isteyen Râik, halifeye elindeki yerleri ona bırakması yönünde ricada bulunacağını söylediyse de Hüseyin b. Hamdân bu anlaşmaya sıcak bakmadı. Bu sırada Mûnis el-Hâdim'in ordusunun yaklaşması Râik'i oldukça rahatlatmış ve yaptığı gece baskınıyla Hüseyin b. Hamdân'ı mağlup etmeyi başarmıştı. *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 180; Arîb b. Sa'd, *Sılatü Târîhi't-Taberî*, s. 55; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 37-38; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 446-447; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 208; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, c. 5, s. 179; Abdurrahmân İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn (Dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî târîhi el-Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-sâni'lekber*, c. 3, (neşr. Halil Şehade, Süheyl Zekkar), Beyrut 2000, s. 459.

[254] *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 251, 253; Arîb b. Sa'd, *Sılatü Târîhi't-Taberî*, s. 125, 128; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 189, 190, 196-198; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 264; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 543, 550-552; İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn*, c. 3, s. 485, 487.

[255] İbn Kesîr, Mûnis'le Halife Muktedir'in arasının, Muktedir'in, güvenlik kuvvetleri komutanı İbn Yâkût'u muhtesibliğe atama kararı nedeniyle bozulduğunu belirtmektedir. Gerginlik ancak İbn Yâkût'un bu görevlerden alınmasıyla son bulmuştu. Muktedir'in öldürülmesiyle sonuçlanan ikinci anlaşmazlık ise Zilhicce 319 (Aralık-Ocak 931-932) tarihinde başlamıştı. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 506-507; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 292-293.

harcamalar ve borçlar nedeniyle Hüseyin b. Kâsım vezirlikten azledilmiş ve yerine Ebü'l-Feth el-Fazl b. Ca'fer getirilmişti. Bu süreçte Musul'da yedi ay kalan Mûnis, Muktedir'e gözdağı vermek için Bağdat'a ilerleme planı yapıyordu. Ancak bu ilerleyiş 320 (932) yılında Muktedir'in ölümüyle sonuçlanınca buna Mûnis bile pişman olmuştu. Devlet yönetimi halife dışında yüksek rütbe ve nüfuz sahibi kişiler tarafından zaafa uğratıldığı bu dönemde vezirler ancak mali sıkıntılarla baş etmeye çalışmaktaydı. Yeni halifenin belirlenmesi süreci Mûnis'in, Muktedir'in oğlu Ebü'l-Abbâs Ahmed'i aday göstermesi nedeniyle oldukça tartışmalı geçse de onun ikna edilmesiyle Muhammed b. el-Mu'tazıd, 28 Şevval 320 (1 Kasım 932 Perşembe) tarihinde Kāhir-Billâh (317-322/929-934) lakabıyla ikinci kez halife ilan edilmişti. Bu arada Muktedir'in ölümünü takiben başta oğlu Abdülvâhid olmak üzere Müflih, Hârûn b. Garîb, İbn Yâkût ve Râik'in iki oğlu Medâin'e gitmişlerdi.[256] Önce Medâin'e ardından da Vâsıt'a geçen devlet adamları arasında İbn Râik de bulunmaktaydı. Râik'in iki oğlu Vâsıt'ta sürekli İbn Yâkût'un baskısı altındaydılar. Toplanan mallar İbn Yâkût'un keyfine göre dağıtılınca Râik'in iki oğlu bir hayli sıkıntı yaşamışlardı.[257]

2) Halife Kāhir-Billâh Döneminde Yaşanan Gelişmeler

Halife Kāhir döneminde devlet yönetimi bazı askeri birliklerin ve devlet adamlarının çarpışmalarına sahne olmaya devam ediyordu. Sâciyye ve Hucariyye birlikleriyle birlikte Tarîf es-Sübkerî[258], Kāhir'in safına geçmeyi tercih etmişler ve Mûnis, Bulayk ve Bulayk'ın oğlu Ali'yi mağlup etmişlerdi. Sübkerî'nin böyle davranmasının sebebi özellikle devlette makam elde etmiş olan Bulayk ve oğlunun onu merkezden uzaklaştırmak istemesiydi. Mûnis'in en yakın adamları olan Sâciyye birlikleri de, Muktedir'in hali sırasında Mûnis'in bu iş için kendilerine verdiği sözü tutmaması üzerine daha önce postacılığını yapmış oldukları Kāhir'in safına geçmişlerdi. Hatta Sâciyye ileri gelenlerinden Sandal'ın Kāhir'e vermiş olduğu Mutemen adlı hizmetçi Kāhir'in oldukça güvenini kazanmış birisiydi. Bu süreçte Sâciyye, Hucariyye ve Sübkerî, Kāhir'in safında birleşerek çok güçlü bir konuma gelmişti. 321 (933) yılında Mu'nis ve Bulayk'ın tutuklanması hadiselerinde Kāhir, Mûnis'in kumandanları arasında en üst mertebelere ulaşmış olan Sübkerî'yi çağırarak, Muktedir'in, oğlu Muhammed'e devrettiği bütün görevleri kendi oğlu Abdüssamed'e devrettiğini, Sübkerî'yi ise ordu komutanı ve emîrü'l-ümerâ adıyla ona vekil yaptığını belirtmişti. Mûnis'in elindeki tüm mal ve görevleri de kendisine verdiğini, bu sebeple onu evinden alıp Dârü'l-Hilâfe'ye getirmesi gerektiğini söylemişti. Hatta İbn Mukle ve Ali b. Bulayk onların ileri

[256] *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 255-257, 261; Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 196, 201, 218, 222, 225, vd.; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 273; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, c. 13, (neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ), (indeks. İbrâhim Şemseddin, Beyrut 1993), Beyrut 1992-1995, s. 305-306; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 561-567-568, 571-572; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, c. 5, s. 222; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 299-300; İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn*, c. 3, s. 485.

[257] Ağırakça, *Türk Kumandanlar*, s. 78; Ağırakça, "İbn Râik", s. 242.

[258] Türk asıllı kumandan Mûnis'in halefi olan hazinedar Sübkerî'nin emîrü'l-ümerâ unvanı kullandığı bilinmektedir. Yıldız, "Emîrü'l-Ümerâ", s. 158.

gelen komutanlarını tutuklatmak istediyseler de korktukları için bunu gerçekleştirememişlerdi. Mûnis'le hilafet merkezinin bu zıtlaşması neticesinde Bulayk, oğlu Ali ve Mûnis öldürülmüştü.[259]

Diğer taraftan Kāhir'den kaçmayı başaran İbn Mukle ve Hasan b. Hârûn ona karşı planlar yapmışlardı. İlk iş olarak Kāhir'in hassa ordusu olan Sâciyye ve Hucariyye askerlerini ondan uzaklaştırmak için onlara bazı mektuplar göndermişlerdi. Gönderdikleri mektuplarda Kāhir'in eman verdikleri kişilere bile kötü davrandığını dile getirip onların Kāhir'den korkmalarını ve uzaklaşmalarını sağlamaya çalışıyordu. Belirttiklerine göre Sübkerî bile eman verildikten sonra tutuklanmıştı. Kāhir'in Sâciyye ileri gelenlerinden Sîmâ'yı öldüreceği ve diğerlerini de tutuklayıp sarayda yaptırdığı zindanlara atacağına dair haberler yayılmıştı. Vezir Husaybî ise onları böyle bir şeyin olmadığına ikna etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştı. 6 Cemâziyelevvel 322 (24 Nisan 934 Perşembe) tarihinde Sîmâ'nın etrafında toplanan iki birliğin askerleri Kāhir'i tutuklamaya karar verdiler. Sarayın giriş ve çıkışlarına yerleşen askerler nihayet uyku esnasında Kāhir'i yakalayıp hal ettiler ve gözlerine mil çekerek Sübkerî'nin bulunduğu hapse attılar.[260]

Hilafet merkezinde yaşanan bu çarpışmalar ve halifenin hal edilmesi hadisesinde, hilafet merkezini basanlar her ne kadar vezir tarafından kontrole alınmak, en azından ikna edilmek istendiyse de vezirlik makamının yetki ve gücünün bunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Vezir, diğer devlet adamlarına ve askeri birlilere karşı otoriter bir makam olması gerekirken, bunun tam aksine devlet işleri nüfuz ve asker sahibi kişilerin kontrolüne geçmişti. Bu durumda vezirin devleti idare etmek bir tarafa halifeyi dahi koruyacak gücü kendinde bulamaması, bu makamın yetkilerinin tekrar gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Halifeler artık devletin kendinden sonra gelen basamağının vezirler değil de nüfuzlu kişiler olduğunun farkına varmışlardı. Bu sebeple ya onlara karşı vezirlerin yetkileri ve gücü arttırılacak, ya da halifeye sadık kalmak koşuluyla olağan üstü yetkilerle donatılmış yeni bir makam ihdas edilecekti. Bu durumda yıllar

[259] *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 265-269; Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 243, 250, vd.; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 13, s. 316-318; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 577-583; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, c. 5, s. 224; İmâdüddîn İsmâil b. Muhammed b. Ömer Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, c. 1, (neşr. Mahmud Deyyûb), Beyrut 1997, s. 406-407; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 61-63; Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, c. 7, (neşr. Beşşâr Avvâd Maʿrûf), Beyrut 2003, s. 403-405.

[260] İbnü'l-Esîr, Sâciyye ve Hucariyye askerlerinin Halife Kāhir'e karşı gelmelerinin diğer bir sebebinin makamını iyice sağlamlaştıran Kāhir'in bu iki grubun asker sayılarını gün geçtikçe azaltmaya başlaması ve maaşlarını eksik ödemesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca onların ihtiyaçlarını karşılamakta ağır davranan Kāhir, sürekli olarak onları evlerine diktiği nöbetçilerle gözetlemekteydi. Kāhir'in, Sâciyye ve Hucariyye asker ve komutanları için dehlizler yaptırdığı söylentileri ise bu iki grup askerlerini endişelendiren temel nedenlerdendi. Bunun yanında Bağdat'a getirilip hapse atılan ve Sâciyye'nin baş düşmanı olan Karmatîlerin hapisten çıkarılıp Kāhir tarafından itibar görmesi ve Kāhir'in Sâciyye ve Hucariyye askerleri aleyhine konuşmaları bu iki grubu ona karşı harekete geçmeye sürüklemişti. Detaylı bilgi için bkz. Sûlî, *Abbâsiyye,* s. 1; *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 275-278; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 282-283; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 13, s. 322; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 597-600; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 64-66; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 7, s. 407-408; Kāhir döneminde Sâciyye askerlerinin faaliyetleri için ayrıca bkz. Müstevfî el-Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, (neşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1364, s. 341-342; Gözlerine mil çekilen ilk halife olması nedeniyle Kāhir'in azli İslam tarihinde görülmemiş olay olarak nitelendirilmektedir. O hapisten çıktıktan sonra 3 Cemâziyelevvel 339 (18 Ekim 950) tarihinde vefatına kadar Mansur Camii'nde dilencilik yapmıştı. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 310-311, 384; Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kāhir-Billâh" *DİA,* c. 24, 2001, s. 172-173.

boyu süre gelen vezirlik makamının ıslahının zor olacağı düşünülmüş olacak ki, ikinci seçenek tercih edilmiş ve halifenin devlet işlerini sağlam bir iradeyle yoluna koyacak emîrü'l-ümerâlık adı altında yeni bir güç oluşturulmuştur. Fakat bu sefer de emîrü'l-ümerânın kontrole alınması problemi ortaya çıkmıştır.

3) Halife Râzî-Billâh Dönemi ve İbn Râik'in Emîrü'l-Ümerâ Olması

Kāhir'in halife olması da işleri yoluna koymamış, hilafet makamı adeta devlet adamlarının kontrolünde temsili bir makam haline gelmişti. Devlet adamları güçlerine göre halifenin adı dışında neredeyse tüm yetkilerini başlarına buyruk bir şekilde kullanıyorlardı. İstemedikleri halifeyi tahtan indirip yenisini tahta çıkarmak artık devlet yönetiminin bir parçası haline gelmişti. Bu sebeple devlet yönetiminde başı çeken Türk Sâciyye birlikleri ve onlara eşlik eden Hucariyye askerleri Kāhir'i yakaladıktan sonra, daha önce öldürülen Halife Muktedir'in oğlu Ebü'l-Abbâs'ı annesiyle birlikte göz hapsinde tutuldukları yerden çıkarıp Râzî-Billâh (322-329/934-940) lakabıyla halife ilan ettiler. Bu sırada Muktedir'in dayısının oğlu olan Hârûn b. Garîb devlet içerisinde gücünü bir hayli arttırmaya başlamıştı. Kûfe'ye bağlı Dînever ve Mâsebezân'a tayin edilmiş olmasına rağmen devlet adamlarına mektuplar yazarak onlara maaş arttırma sözü veriyor ve ihsanlarda bulunarak onları yanına çekmeye çalışıyordu. Ancak bu süreç İbn Mukle ve İbn Yâkût gibi devlet adamlarının yanı sıra Sâciyye ve Hucariyye askerlerinin de gözünden kaçmayarak hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Bundan sonra Halife Râzî'den izin alıp onu bu tutumdan vazgeçirmek isteyen İbn Yâkût, 322 (934) yılında girdiği mücadelede Hârûn b. Garîb'i ortadan kaldırmayı başardı.[261]

Râzî halife olup kontrolü ele geçirmeye çalışırken bunun için 322 (933-934) yılında İbn Râik'e ihtiyacı olduğunu düşünerek onu kendisine hacip yapmak istediğini bildirdi. Kāhir'in son dönemlerinde İbn Yâkût'u uzaklaştırıp Ahvaz'ı[262] ele geçirmiş olan İbn Râik, İsfahan'a geçerek emir olmak istediğini belirtince, İbn Yâkût kendi isteğiyle haciplik görevine getirildi. İbn Râik ise Râzî'nin kendisini huzuruna çağırması üzerine Vâsıt'a gelmişti. İbn Yâkût derhal onun peşinden gidince bunu haber alan İbn Râik, ondan önce Bağdat'a ulaşmak için aceleyle harekete geçti. Ancak Medâin'e vardığında Râzî ona derhal geri dönmesi ve Bağdat'a girmemesi gerektiğine dair bir mektup göndermişti. Basra'ya bağlı olup elinde bulunan yerlere ilaveten harp işleriyle görevlendirilen İbn Râik, Dicle Nehri'ne doğru geri dönmüştü. Yolda İbn Yâkût'la karşılaşınca birbirleriyle selamlaşıp ayrılmışlardı.[263]

---

[261] *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 279-282; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 271-276, 287-290; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 13, s. 322; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 600, 605-606; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 67-68; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 7, s. 408.

[262] İran'ın güneybatısında Hûzistan eyaletinin merkezi olan Ahvaz, önemini Emeviler ve Abbasiler döneminde de korumuştur. Özellikle Abbasiler zamanında şeker sanayinin önemli merkezlerinden olan şehir, şeker üretimiyle Asya'nın şeker ihtiyacını büyük ölçüde sağlamaktaydı. 261 (874-875) yılında ise zenci isyanları nedeniyle tahribata uğramıştı. Mustafa L. Bilge, "Ahvaz", *DİA*, c. 2, 1989, s. 192.

[263] Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 276; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 601-602.

Artık devletin kontrolünü büyük ölçüde ele almış olan Sâciyye ve Hucariyye askerleri Halife Râzî'ye yakınmış gibi gözükmeye son derece riayet edip ona istediklerini yaptırmaktaydılar. Hatta Râzî'nin de kendilerinden memnun olduğunu göstermek için ona baskı yapıp hutbede; *"Allah'ım bunlar benim yakın adamlarımdır. Onlara kötülük yapmak isteyenlere sen kötülük yap, onlara tuzak kurmaya çalışanlara da sen tuzak kur."* şeklinde dua ettirmişlerdi.[264] Durumun farkında olan halk ise gidişattan hiç memnun değildi. Bu süreçte hem halifenin itibarını tekrar ayağa kaldıracak hem de güçlülerin kendi isteklerine göre yönettiği devlet işlerini yoluna sokacak bir makamın gerekliliği her geçen gün daha da artmaktaydı. Çaresiz kalan Halife bir yandan otorite sağlamaya çalışırken diğer taraftan Hucariyye ve Sâciyye askerlerinin kendisine güvenmelerini sağlamaya çalışıyordu.[265]

Sâciyye ve Hucariyye askerlerinin itaatsiz davranışları hız kesmeden devam ediyordu. Kendilerine çeşitli ihsanlarda bulunulmasına rağmen, İbn Yâkût'un Ahvaz'ı ele geçiren Ziyâri Emiri Merdâvîc b. Ziyâr'a karşı 322 (934) yılında yapmayı planladığı sefere iştirak etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Hatta İbn Yâkût'un evine dahi yürüyen bu iki asker grup güçlükle yatıştırılmıştı. Diğer taraftan Merdâvîc, 323 (934-935) yılında Türk gruplar tarafından öldürülmüştü. İkiye ayrılan Türklerden kalabalık olan grup, Beckem önderliğinde Dînever ve çevresinin haraç ve vergilerini toplayıp Nehrevan'a doğru ilerlediler. Buradan Bağdat'a gelmek istediklerini mektupla Halife Râzî'ye bildiren Türklerin bu tutumu Sâciyye ve Hucariyye'yi tedirgin etmeye başlamıştı. Kaygıları Beckem ve adamlarının Bağdat'a gelip devleti ele geçirme ihtimalleriydi, ancak aslında kendi nüfuzlarının kaybolmasından endişe etmekteydiler. İbn Mukle'nin para verip Bağdat'tan gönderdiği bu grup, Vâsıt'ta bulunan İbn Râik'in davetiyle onun yanına gitmişlerdi. İbn Râik, Beckem'den Türklerle birlikte, Merdâvîc'in yakın adamları ve Deylemîlerin ileri gelenlerine mektuplar yazıp Vâsıt'a davet etmesini istemişti. Burada İbn Râik tarafından oldukça iyi karşılanan Türklere ihsanlarda bulunulmuştu. Özellikle Beckem başta olmak üzere diğer önde gelen komutanlara İbn Râik tarafından hilatlar giydirilmişti. Râzi döneminde Sâciyye askerlerinin ne kadar etkili olduğu ve halifeyi yönlendirdikleri bu durumdan anlaşılmaktadır.[266] Diğer taraftan görülmektedir ki, daha önce halife tarafından kendisine haciplik

[264] İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem,* s. 314-315.
[265] Sûlî, *Abbâsiyye,* s. 76-77.
[266] Maçoudi, *Les Prairies D'or,* c. 9, (metin ve trc. C. Barbier de Meynard, Pavet de Courteille), A L'Imprimerie Impériale, Paris 1823-1877, s. 30-31; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* c. 6, s. 603, 610-611, 618; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* c. 7, s. 418; Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebi'l-Fidâ*, c. 2, s. 82; Ağırakça, *Türk Kumandanlar*, s. 81; Müstevfî el-Kazvînî, *Târîh-i Güzîde,* s. 343-344; Tam adı Ebü'l Hüseyin Beckem olan bu Türk komutanı, Mâkân b. Kâkî'nin veziri Ebû Ali el-Ârız'ın adamlarındandır. Mâkân'a hediye edildikten sonra onun bazı adamlarıyla birlikte ayrılıp Merdâvîc'e katılan Beckem, Merdâvîc'in Türk askerlerine kötü davranması üzerine bir grup Türkle birlikte onu öldürerek bu kez İbn Râik'in hizmetine girmiştir. Zamanla onun en önemli adamları arasına giren Beckem, onun başyardımcısı ve sâhibü'ş-şurta mevkiine kadar yükselmişti. Daha sonra İbn Râik'le de ters düşen Beckem, sancaklarında taşıdığı *Beckem er-Râikî* yazısını kaldırıp Bağdat'ı ve emîrü'l-ümerâlığı ele geçirmek istemiştir. Mücadelesini kazanıp emîrü'l-ümerâlığa kadar yükselen Beckem, 26 Recep 329 (26 Nisan 941) tarihinde vefat etmiştir. İbn Miskeveyh'in kayıtlarında yer alan bir hadise onun oldukça akıllı biri olduğunu ortaya koymaktadır. Nakledildiğine göre; İbn Râik, Beckem'i Ahvaz'a tayin etmek istemiş ancak İbn Mukâtil buna şiddetle karşı gelerek tayini engellemişti. Onun gerekçesi Beckem'in buralara tayini buraların tamamen elden çıkıp Beckem'in kontrolüne geçmesi demekti. Henüz kısa süre önce İbn Râik'le arkadaşlığa başlamış kılıçlı bir Türk olan Beckem, Ahvaz'ı ele geçirince bununla kalmayıp başka yerlere göz

teklif edilen İbn Râik daha fazla yetki sahibi olmayı planlıyor ve bunun için ihtiyaç duyduğu gücü başta sadık adamı Beckem ve ona bağlı Türkler olmak üzere çeşitli gruplardan oluşturmaya çalışıyordu. Muhtemelen devlet merkezindeki gidişatı görmüş ve güçlü bir devlet adamına ihtiyaç duyulduğunun farkına varmıştı. Kendisine teklif edilen haciplik görevi halifenin arayış içerisinde olduğunu göstermekteydi. İbn Râik ise bu arayışa en uygun devlet adamı olmayı planlıyor ve hazırlıklarını hızlandırıyordu.

Diğer taraftan devam eden iktidar mücadeleleri neticesinde Cemâziyelâhir 323 (Mayıs-Haziran 935) tarihinde Bağdat'ta İbn Mukle'ye karşı başlayan isyan, ordu birliklerinin evine saldırmasına ve gedik açıp içeri girmelerine kadar varmıştı. Duruma kayıtsız kalmayan Sâciyye askerleri İbn Mukle'nin evine hareket edip isyan eden askerlere karşı gayet yumuşak davranıp onları ikna etmeye çalıştılar. Ancak olayların yatışmasından sonra İbn Mukle yaşananlardan sorumlu tuttuğu İbn Yâkût ve adamlarını ilanlar vererek Bağdat'ı terke zorlayınca isyan yeniden başladı. İkinci kez bastırılan bu isyandan sonra bu kez 323 (934-935) yılında İbn Râik, Basra ve çevresinin vergilerini Halife Râzî'ye göndermeme kararı aldı. Zaten Beckem'in destek vermesiyle Merdâvîc'i öldürmüş olması Râzî'yle arasındaki ipleri iyice germişti. İbn Mukle'nin ona uyarı mektubu göndermesi de olayların seyrini değiştirmeye yetmemişti. İbn Râik gelen mektuba elçilere her hangi bir zarar vermemekle birlikte çok ağır sözlerle karşılık vermişti. Bu sırada İbn Râik'in Râzî'ye gönderdiği mektuplar onun asıl niyetini ortaya koymaktaydı. Gizli tuttuğu bu mektuplarda devlet işlerine talip olduğunu belirtiyor ve işlerin kendisine devredildiği takdirde tüm emirlere uyup devlet adamlarının maaşlarını ödeyeceği sözü veriyordu. Fakat Râzî'den bu mektuplara şimdilik her hangi bir karşılık gelmiyordu.[267]

İbn Râik'in bu tutumu devlet ileri gelenlerini harekete geçirmiş ve İbn Mukle, bir nevi zahire ve mal ambarı olan ve hilafet merkezine oldukça fazla gelir getiren Vâsıt ve Basra'yı İbn Râik'in elinden almak için 324 (936) yılında Râzî'den izin almıştı. Bu seferinde ona Sâciyye ve Hucariyye askerleri eşlik edecekti. İbn Râik'in buraların vergisini merkeze göndermeyi kesmesi hazineye

dikecekti. Bu gerekçeler karşısında İbn Râik bu tayinden vazgeçince, Beckem bir plan yaptı. Yanına aldığı tercümanla birlikte gemiye binip gece yarısında 10 bin altınla birlikte İbn Mukâtil'in evine gitmişti. Düşüncesine göre tacir tabakasından olan İbn Mukâtil parayı seven biri olarak 10 bin altın karşısında fikrini değiştirecekti. Neticede İbn Mukâtil ile görüşüp onu ikna etmeyi başarmıştı. Bundan sonra İbn Mukâtil, İbn Râik'le görüşüp daha önce Beckem hakkında söylediklerine itibar etmemesini ve onun Ahvaz'a tayinin doğru olacağını belirterek Beckem'in tayinini kesinleştirdi. Bu şekilde devlet yöneticilerini iyi analiz etmiş olan Beckem, kime nasıl davranacağını iyi kavramış ve zamanla emîrü'l-ümerâlığa kadar yükselmişti. Yine İbn Miskeveyh'in kayıtlarına göre Beckem'le İbn Râik arasında elçilik yapan Ebû Zekeriyya Yahy b. Sa'îd es-Sûsî'nin naklettiğine göre; Beckem kendisini elçi olarak göndermeden önce ona bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Ayrıca elçiye adamlarının mallarını dağıttıktan sonra hazinesinde kalan paranın gerçeğinden fazla olduğunu söylemişti. Beckem bundaki maksadının elçinin buna inanıp daha cesaretli davranmasını ve İbn Râik karşısında daha itibarlı konuşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Kendine güven içinde konuşan elçi böylelikle İbn Râik'in cesaretini kıracaktı. Aksi halde hazinede az para olduğunu bilmiş olsa, İbn Râik'in karşısında sözlerini tereddütlü söyleyecek ve düşmanı cesaretlendirecekti. Detaylı bilgi için bkz. *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 294-295-296; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 356-358, 379-381; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s.18, 40; İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn*, c. 3, s. 501-502; Abū-Dulaf Mis'ar Ibn Muhalhil, *Travels in Iran*, (Arabic Text with an English Translation and Commentary: V. Minorsky), Cairo University Press 1955, s. 88; Yıldız, "Beckem", *DİA*, c. 5, 1992, s. 287-288.

[267] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 625-626; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 316-318.

büyük kayıplar verdirmesinin yanında, İbn Mukle sunduğu raporda, eğer önlem alınmazsa diğer yöneticilerin de İbn Râik gibi davranacağı ve bu durumda Ahvaz gelirlerinin de elden çıkma tehlikesinin baş göstereceğini belirtmekteydi. Buna ikna olan Râzî, İbn Mukle'ye bu işi halletmesine yönelik yetki verince, İbn Mukle ilk olarak Sâciyye askerlerinden Mâgerd ed-Deylemî'yi ve Hucariyye'den Yenal el-Kebîr'i halifenin elçisi sıfatıyla İbn Râik'e göndermişti. Bu elçiler Vâsıt ve Basra'nın mahsulünden ne kadarının kendilerine ulaştığının öğrenilmesi için Hüseyin b. Ali en-Nevbahtî'yi kendilerine göndermesini istemiş ancak İbn Râik buna yanaşmamıştı. Buna rağmen elçilere iyi davranıp onlara hediyeler veren İbn Râik halifeye gizli bir haber gönderdi. Bu haberde de daha önceki isteklerini yineleyerek, merkeze alınıp idarenin kendisine teslimi halinde hilafetin tüm ihtiyaçlarını karşılayacağını belirtiyordu. Ayrıca askerlerin tüm erzak ve ihtiyaçları için gerekli kaynakları sağlamayı vaat ediyordu. Bu durum Râzî'yi tüm sıkıntılardan kurtaracaktı. Bir nevi devletin tüm idaresini isteyen İbn Râik, anlaşın halifelik sıfatı dışında onun tüm yetkilerini devralmayı istiyor ve bu takdirde ona pasif ama sıkıntısız bir halifelik dönemi vaat ediyordu. Bu teklif İbn Mukle'yi teslim etmekten sakınan Râzî tarafından bir kez daha reddedilmişti.[268]

İbn Râik'e gönderdiği elçilerin sonuç alamadan döndüğünü gören İbn Mukle, Cemâziyelevvel 324 (Mart-Nisan 936) tarihinde Râzî'nin huzuruna çıkarak vakit kaybetmeden asker sevk edip İbn Râik'i hazırlıksız yakalamak istediğini bildirdi. Ancak hilafet merkezinde beklemediği bir durumla karşılaşan İbn Mukle, hapisten yeni çıkmış olan Muzaffer b. Yâkût ve Hucariyye askerleri tarafından yakalanarak Râzî'nin huzuruna getirilmişti. Sûlî, 324 yılı olaylarını anlatırken Sâciyye ve Hucariyye arasında çıkan anlaşmazlığın kısa sürede halkın araya girmesiyle yatıştığını belirtmektedir. Sâciyye ve Hucariyye askerlerinin İbn Mukle'ye karşı tavır almasının sebebi ise ondan para ve mal istenildiğinde, hazinede yeterli para olmadığını ileri sürerek onların ihtiyaçlarına cevap verememesi olmuştu. İbn Mukle'nin yakalandığını duyan Halife ise onu hemen güvenli bir yere alarak hayatta kalmasını sağlamıştı. Halk ise bu arada İbn Mukle'nin ve bitişiğindeki oğlunun konağını yağmalamışlardı. Oğlu ve diğer çocuklarıyla birlikte haremi ve görevlileri hemen kaçarak saklanmışlardı. Bu süreçte önce Ali b. İsâ vezirlik için düşünülse de onun bu teklife sıcak bakmaması üzerine Ebû Ca'fer Muhammed b. Kasım el-Kerhî vezir tayin edildi. Ne var ki o da işleri yoluna koyamayınca yerini Süleyman b. Hüseyin'e bırakmıştı. Bu sırada Sâciyye ve Hucariyye askerlerinin isteği üzerine Bağdat Şurtası *(Emniyet Amiri)* Bedr el-Harşenî görevden alınmıştı. Devlet tam anlamıyla bu iki askeri grubun iradesinde yönetiliyordu.[269]

Tamamen Sâciyye ve Hucariyye'nin isteğiyle yapılan bu azil ve tayinler göstermektedir ki asıl problemin vezirlik makamına getirilenlerde değil, bu makamı kendi ellerinde kukla olarak kullanmak isteyen nüfuzlu devlet adamlarındaydı. Halifeler bu gelişmelere kendi gücüyle karşılık

[268] İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 315-316.
[269] Sûlî, *Abbâsiyye,* s. 64, 71, 81-82; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 317-319; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 13, s. 356; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 627-628; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 74; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 320-322.

vermekten aciz kalınca güçlü olan gruplarla hareket etmeyi tercih ediyordu. Bu durum devlet makamlarının, devlet adamları arasında askeri güce göre paylaşılması ve gelirlerin keyfi olarak harcanmasına neden olmaktaydı. Bu karmaşık süreç vezirleri sıkıntıya sokup iş yapamaz hale getirirken, bu makamın yetkilerinin daha da arttırılmasının gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktaydı.

Önlenemez bu kötü gidişata karşı Râzî çareyi daha önce merkeze gelmekte ısrarcı olan İbn Râik'e istediği yetkileri vermekte buldu ve Sâciyye askerlerinden Mâgerd ed-Deylemî'yi bu kez onu Bağdat'a davet etmesi için gönderdi. Özellikle askerlerin ve diğer devlet adamlarının maaşları ve nafakalarının ödenmesi için para getirmesi istenen İbn Râik, Bağdat'a geldiği takdirde ilk etapta kendisine emirliğin yanında orduların komutanlığı olan *Riyâsetü'l-Ceyşlik* makamı verilecekti. Râzî bu vesileyle kendini adeta kıskaca almış olan Sâciyye ve Hucariyye askerlerini bir nevi dizginlemiş olacaktı. Habere oldukça sevinen İbn Râik derhal Bağdat'a doğru yola çıktı. Râzî onu sadece orduların komutanı yapmamış ayrıca başta hazine olmak üzere devletin tüm kontrolünü kendisine vermişti. Divan yöneticiliği, haraç, zekât ve diğer tüm görevler artık İbn Râik'in uhdesindeydi. Râzî onun adının hutbelerde kendi adıyla birlikte zikredilmesini emrediyor ve pek çok devlet adamının katılımıyla büyük törenler eşliğinde birçok hilat giydiriyordu. Ancak belirtmek gerekir ki tüm kaynakların ittifak ettiği gibi devleti artık yeni bir tehlike bekliyor ve Sâciyye ve Hucariyye'nin baskısından kurtulmak isteyen devlet merkezi bu kez İbn Râik'in tahakkümüne giriyordu.[270]

Divan görevlileri, kâtipler ve hâciblerden oluşan devlet erkânı yeni Emîrü'l-Ümerâ İbn Râik'in yanına gitmek için Vâsıt'a doğru yola çıktı. Bunlar içerisinde durumlarının ne olacağı hususunda endişeye düşmüş olan Hucariyye askerleri biraz ağır davranarak İbn Râik'in yanına gitmekte geciktiler. Bu durumu gözünden kaçırmayan İbn Râik, bunu fırsata çevirerek Hucariyye askerlerinin maaşlarının daha iyi ödenmesi gerekçesiyle 7 Zilhicce 324 (26 Ekim 936) tarihinde bütün Sâciyye askerlerini tutuklayarak mallarına el koydu. Böylece bu birliğe son vermiş olan İbn Râik, Râzî'yi onların tahakkümünden kurtardığı gibi kendi de daha rahat hareket edebilecekti. Sâciyye askerlerinden Bağdat'ta kalan grup bu haber üzerine Musul ve Dımaşk'a gitmişlerdi. Hiç kimsenin tahmin bile edemediği bu karar karşısında Hucariyye askerleri kedileri için de aynı şeyin olması ihtimaline karşı endişeye kapılmışlardı. Bunun üzerine sarayın önünde çadırlar kurup beklemeye başladılar ancak İbn Râik'in müsamaha göstermemesi üzerine çadırlarını söküp evlerine gitmek zorunda kaldılar. Böylece kısa sürede kontrolü ele geçirmiş olan İbn Râik kâtibiyle birlikte devleti yeniden düzenlemeye başlamış ve haliyle bir takım aksaklıklar belirmişti. Başta hazineden yapılan keyfi harcamalar beytülmâli tehlikeye sokmuştu.[271]

[270] Sûlî, *Abbâsiyye,* s. 76, 85; *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 290-291; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 331-332; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî,* s. 304; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 634; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 320-322; Ağırakça, "İbn Râik", s. 242; Ağırakça, *Türk Kumandanlar*, s. 82-84.

[271] Sûlî, *Abbâsiyye,* s. 85-86; *Kitâbü'l-Uyûn*, c. 4/1, s. 290; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 331-332; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 635; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 75; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 7, s. 421.

Kaynakların değerlendirmesine göre bundan sonraki süreçte İbn Râik kontrolü tamamen ele almıştı. Halifeye ciddi hiçbir yetki bırakmayan emîrü'l-ümerâlık makamı daha önce de var olmasına rağmen hiç bu kadar geniş yetkilerle donatılmamıştı. İlk defa Türk devlet adamı İbn Râik'in bu unvanla birlikte geniş yetkilere sahip olması, Türklerin devlet içerisindeki nüfuzlarını ortaya koyarken, devlet sistemindeki aksaklıkları da gün yüzüne çıkarmaktaydı. Daha önce halife ve kumandanlar arasında yaşanan bazı mücadeleler, devlet adamlarının geniş yetkiler alıp devlete müdahalesinin önünü açmıştı. Hatta bazılarının emîrü'l-ümerâ unvanı kullandıkları görülse de daha önce bu kadar yetki sahibi devlet adamı görülmemektedir. Onun yetkisinin bu derece geniş olmasında bu unvanı bizzat halife tarafından hilatlar giydirilerek resmen almasının da rolü olduğu şüphesizdir. Emîrü'l-ümerâlığın halife tarafından tevdi edilen bir makam olması resmiyet kazanınca, başta vezirlik görevi olmak üzere tüm üst düzey yetkiler askıya alınmıştı. Vezirin zaten olmayan fonksiyonu tamamen bitmiş, onun yetkileri tam anlamıyla İbn Râik ve kâtibi tarafından gasp edilmişti. Bu durum sadece İbn Râik'le sınırlı kalmayıp ondan sonra bu görevi üstlenenleri de kapsamaktaydı. Dolayısıyla bundan sonra Abbasi Devleti'nde kararları halifeler veya vezirler değil emîrü'l-ümerâ olan kişi veriyordu. Bu derece geniş yetkilere sahip olan bir görevin kötüye kullanılması sonucunda tüm gelirler ve vergiler beytülmâl yerine emîrü'l-ümerânın kontrolündeki hazineye aktarılmaktaydı. Bu paraları istedikleri şekilde kullanan emîrü'l-ümerâlar, halifenin ihtiyaçlarına karşılık keyiflerince harcama yapmaktaydılar. Başkumandanlık görevi, Divânü'l-Harac, Divânü'd-Diyâ, Divânü'l-Meâvin başkanlığı ve Berîd Teşkilatı'nın kontrolü de emîrü'l-ümerânın kontrolüne verilmişti. Bunlardan başka valilerin ve yüksek dereceli memurların atanması hatta vezir tayin ve azilleri, emîrü'l-ümerânın tensibiyle yapılmaktaydı. Üstelik tüm bunları yaparken halifeye danışmadan karar alabilmekteydi. Hutbelerde adının halifenin adından sonra zikredilmesi bütün valilere bildirildiği gibi, protokolde halifeden sonra yerini almaktaydı. Siyasi güçle birlikte ekonomik güç de emîrü'l-ümerâların eline geçmişti. Beytülmâl idaresi diye bir şey kalmamış, merkezi otorite iyice zayıflamıştı. Valiler artık bağımsız hareket ediyor ve halifeyi hiçe sayıyorlardı. Bağdat ve çevresinde halifenin hiçbir etkisi kalmayıp buraların kontrolü tamamen İbn Râik'in eline geçmişti. Bağdat'ın uzağındaki yerlerde ise Basra İbn Râik'in, Hûzistan Berîdî'nin, Fars bölgesi İbn Büveyh'in, Kirman Muhammed b. İlyas'ın, Rey, İsfehan ve Cibâl bölgesi Rüknüddevle b. Büveyh ve Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr'in, Musul, Diyârbekir, Diyârımudar, Diyârırebîğa Hamdânoğullarının, Mısır ve Şam Muhammed b. Tuğç'un kontrolünde bulunmaktaydı.[272]

Göreve geldiğinde çevresinde sadece rakip olarak Hucariyye askerleri kalmıştı. Daha önceki faaliyetlerinde hem devlet adamları hem de Sâciyye birliklerini ortadan kaldırmış olan İbn Râik, devletin kontrolünü tam anlamıyla sağlamak için bu kez Hucariyye birliklerini ortadan kaldırmak zorundaydı. Bunun için karşısına çıkacak ilk fırsatı değerlendirecekti. İbn Râik'ten endişelenen Hucariyye askerleri de zaten Sâciyye'nin kaldırılması nedeniyle bir hayli tedirgin davranarak onun emrine itaat etmemeye başlamış ve bunu ilk olarak Muharrem 325 (Kasım-Aralık 936)

[272] İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 331-332; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 635; Yıldız, "Emîrü'l-Ümerâ", s. 158; Ağırakça, "İbn Râik", s. 242.

tarihinde, Ebû Abdullah b. el-Berîdî üzerine yapılacak sefere iştirak etmeme kararlarıyla belli etmişlerdi. Aslında onlar bunun kendileri için hazırlanmış bir tuzak olduğunu düşünüyorlar ve bu sebeple sefere katılmaktan geri duruyorlardı. İbn Râik'in hiçbir şekilde taviz vermediğini gören askerler mecburen sefere çıkmaya karar vermişlerdi ancak yine de İbn Râik onların yaptıklarını cezasız bırakmadı. Vâsıt'a geldiklerinde çok ciddi bir teftişe tabi oldular. Öncelikle hacip ve naiblerin sayısını belirleyip onları teftişle işe başlayan İbn Râik, sayıları beş yüz kadar olan bu üst düzey kadroyu defterlerden silerek altmışa indirdi. Özellikle askerliğe sonradan girmiş olanlar, başkasının yerine askerlik yapanlar, ticaret yapan veya tüccar zümreyle irtibatlı olanlar askerlikten atılmıştı. Yapılan teftişler göstermekteydi ki, Hucariyye askerleri bu görevi tamamen kendi menfaatleri için kullanmış ve her fırsatta devlete maddi menfaatleri için müdahalede bulunmuşlardı. İsimlerinin defterlerden silindiğini ve maaşlarının kesildiğini gören Hucariyye askerleri telaşa kapılıp karşı koymak istediyse de İbn Râik bunlara çok sert karşılık vermişti. Aralarında çıkan çatışmalarda bir kısmı ölmüştü. Gerginlik daha da artınca İbn Râik onlar üzerine asker sevk edip onları da Sâciyye gibi ortadan kaldırdı. Bu sırada Bağdat'a kaçanlar ise Emniyet Amiri Lü'lü tarafından etkisiz hale getirildi. Evleri yağmalanıp yakılan askerler çareyi Bağdat'tan da kaçmakta buldu. Zehebî onların bir kısmının o sırada Musul'u istila etmiş olan Hasan b. Abdullah b. Hamdân'ın yanına gittiklerini kaydetmektedir. Abdullah b. Hamdân onlara gayet iyi davranmıştı. Sâciyye askerlerinden Sâfî el-Hâzin ve Hârûn b. Mûsâ dışındaki tüm askerleri tutuklayan İbn Râik otoritesini iyice sağlamlaştırmış oldu.[273]

Diğer taraftan Ahvaz seferine iştirak etmediği için görevlerine son verilen bir grup Hucariyye askeri ise İbn Râik'le arası bozuk olan Berîdî'nin yanına gidip ondan yardım istemişlerdi. Pişman olup Ahvaz seferine katılmayı kabul edenler ise geçinebilecekleri kadar maaşla çeşitli kademelerde görevlendirilmişti. Ancak Berîdî'nin yanına kaçanlar yeni bir problemi daha başlatmışlardı. Berîdî onlara çeşitli ihsanlarda bulunmuş ve yaptıklarından dolayı İbn Râik'i onlara kötülemeye başlamıştı. Her ne kadar İbn Râik bu askerleri yanından uzaklaştırması gerektiğini söylese de o bu uyarıyı dinlemeyip onlara askeri görevler vermeye devam etmişti.[274] Bu durum İbn Râik'in emîrü'l-ümerâ olarak ilk yapması gereken işlerden birinin Berîdî'yi ortadan kaldırmak olduğunu göstermektedir. Zaten bundan sonraki mücadelesini buna yönelik yoğunlaştırdığı görülmektedir.[275]

[273] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 1-5; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 76-77; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* c. 7, s. 421; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 326; Ağırakça, *Türk Kumandanlar*, s. 86.

[274] Detaylı bilgi için bkz. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 346-351; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 307; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 5-6.

[275] Gönderilen elçilerin bildirdiğine göre Berîdî, başta düzenli vergi ödememe, harcamalarda keyfi davranma, askerlerin disiplininin bozulması, onları isyana teşvik, hanedandan olmamasına rağmen sultanlıkta gözü olması ve asker olmadığı halde emir olmak istemesi gibi suçlarla suçlanmaktaydı. O sıradan bir kâtipken, halife tarafından yüksek görevler verilerek bu makama getirilmiş ancak buna rağmen hilafete nankörlük ederek vergilerini göndermemişti. Bu sebeple Ahvaz civarını hâkimiyetinde tutan Berîdî'nin ortadan kaldırılması öncelikler arasındaydı. Bu hususta Râzî'yi ikna eden İbn Râik, Ahvaz'a yakın bir noktaya gelip burada karargâh kuracak ve bir kez daha isteklerini Berîdî'ye iletecekti. Kabul etmediği takdirde ise savaşılacaktı. Bu düşünceyle Halife Râzî ve İbn Râik Muharrem 325 (Kasım-Aralık 936) yılında Bağdat'tan Ahvaz'a doğru yola çıkmışlardı. Detaylı bilgi için bkz. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, s. 337-

Sonuç

Abbasi Devleti, Araplar, İranlılar ve Türkler olmak üzere üç önemli unsurun mücadele sahası olarak tarihte ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Türklerin, halifelerin kendi istekleriyle yakın korumaları olması ve çeşitli askeri ve idari kademelere getirilmesi zaman içerisinde bu zümreye devlet içerisinde çeşitli ayrıcalıklar kazandırdığı açıktır. Emîrü'l-ümerâlığa giden süreç de buna benzer bir şekilde hilafetin içerisine düştüğü karmaşık ortamın sonucunda başlamıştı. Devlet içerisinde kontrolü kaybedilen güçler, başka bir güçle dengelenmeye çalışılmaktaydı. Özellikle Türklerden oluşan hassa orduları Sâciyye ve Hucariyye birliklerinin önü alınmaz taşkınlıkları, bu süreci sadece devlet adamlarının öldürülmesine değil, halife hal edilmesine ve öldürülmesine kadar götürmüştü. Devlet içerisinde adeta menfaat elde etme ve nüfuz kullanma yarışına dönen karmaşık idare sisteminde vezirin artık her hangi bir etkisinin kalmadığı gayet açıktı. Sadece var olan düzene hizmet etmesi ve halk nezdinde ekonomik problemleri çözmesi şeklinde dar bir yetkiye sıkıştırılan vezirler, halifeden sonraki en yetkili kişi olmaktan çıkmışlardı. Bu durum halifenin güçlü devlet adamları tarafından yönlendirilmesine veya kısıtlanmasına neden olmuştu. Bu sebeple Halife Râzî, İbn Râik'i en azından hacip, yani en yakın adamı, yaparak denge unsuru olarak kullanmak istemişti. Zaten bu denge için en uygun kişi, Beckem'le yakın dostluğu ve Türklerden oluşan birlikleri nedeniyle İbn Râik'ti. Merkezdeki Türk askerlerini yine en iyi başka bir Türk devlet adamı dizginleyebilirdi. Dolayısıyla Türklerin tüm bu faaliyetleri, devlet idaresinin kökten değişip önemli yetkilerin Türklere devredilmesinin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Daha önce Arap ve İranlılar arasındaki dengeyi sağlamak adına başkentini Samarra'ya taşıyan Abbasiler, Türklere geniş yetkiler vererek edindikleri tecrübeyi, şimdi yeniden edinme fırsatı yakalamışlardı.

Kaynakça

ABŪ-DULAF, Mis'ar Ibn Muhalhil, *Travels in Iran*, (Arabic Text with an English Translation and Commentary: V. Minorsky), Cairo University Press 1955.

AĞIRAKÇA, Ahmet, "İbn Râik", *DİA,* c. 20, 1999, s. 242.

_____, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, İstanbul 2015.

BİLGE, Mustafa L., "Ahvaz", *DİA,* c. 2, 1989, s. 192-193.

BOZKURT, Nahide, "İbnü'l-Cerrâh, Ali b. Îsâ", *DİA*, c. 20, 1999, s. 539-540.

EBÜ'L-FİDÂ, İmâdüddîn İsmâil b. Muhammed b. Ömer, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, c. 1-4, (neşr. Mahmud Deyyüb), Beyrut 1997.

340, 338; Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, s. 305; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 1-5; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 23, s. 76-77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 11, s. 326; İbn Haldûn, *Târîhi İbn Haldûn*, c. 3, s. 500-501.

İBN HALLİKÂN, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefayâtü'l-a'yân*, c. 1-8, (neşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-1972.

HEMEDÂNÎ, Muhammed b. Abdilmelik, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961.

HİLÂL B. EL-MUHASSİN, Ebü'l-Hasen, *Tuhfetü'l-ümerâ fî târîhi'l-vüzerâ*, (neşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1958.

İBN HALDÛN, Abdurrahmân, *Târîhi İbn Haldûn (Dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî târîhi el-Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-sâni'lekber,* c. 1-8, (neşr. Halil Şehade, Süheyl Zekkar), Beyrut 2000.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din îbn Ömer îbn Kesîr îbn Davud îbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 1-14, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1985.

İBN MİSKEVEYH, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Yaʿkūb Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, (trc. Kıvameddin Burslan), (yayına haz. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Süleyman Genç, Ali Ertuğrul), TTK, Ankara 2016.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, c. 1-18, (neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ), (indeks. İbrâhim Şemseddin, Beyrut 1993), Beyrut 1992-1995.

İBNÜ'L-ESÎR, Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu'l-Fida, *el-Kâmil fi't-Târîh, (İslâm Tarihi)*, c. 1-10, (trc. heyeti: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016.

Kitâbü'l-Uyûn ve'l-Hadâik fî Ahbâri'l Hakâik, c. 4/1, (neşr. Ömer Saidi), Şam 1972.

KÖSE, Bayram Arif, *Sâcoğulları ve Güney Kafkasya 276-317/889-929*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.

KURTUBÎ, Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sılatü Târîhi't-Taberî*, (neşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1961.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "Kāhir-Billâh" *DİA,* c. 24, 2001, s. 172-173.

MAÇOUDI, *Les Prairies D'or*, c. 1-9, (metin ve trc. C. Barbier de Meynard, Pavet de Courteille), A L'Imprimerie Impériale, Paris 1823-1877.

MANSÛRÎ, Rüknüddîn Baybars el-Mansûrî ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-fikre fî târîhi'l-hicre*, c. 5, Bibliothèque Nationale de France, Arapça El Yazması No:1572.

MÜSTEVFÎ, el-Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, (neşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1364.

NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, c. 1-31, (tahk. Abdülmecîd Turhaynî), (neşr. Muhammed Ali Beydun), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbnü'l-Furât el-Âkūlî", *DİA*, c. 21, 2000, s. 46-47.

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, c. 42, 2012, s. 541-544.

SÛLÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttakīlillâh ev Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 Hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, (neşr. Heyworth Dunne), Kahire 1935.

YILDIZ, Hakkı Dursun, "Beckem", *DİA,* c. 5, 1992, 287-288.

_____, "Emîrü'l-Ümerâ", *DİA*, c. 11, 1995, s. 158-159.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, c. 1-17, (neşr. Beşşâr Avvâd Maʿrûf), Beyrut 2003.

TÜRKİYE'DE ORMAN KÖYLÜLERİNİN YASAL MEVZUATTAKİ YERİ VE SON DÜZENLEMELER IŞIĞINDA YASAL MEVZUATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Alper BULUT

Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz GÜLOĞLU

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Arş. Gör. İlknur CESUR

Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi

Öz

Ormanlar çok eski zamanlardan beri insanların hayatlarında önemli yere sahip olmuştur. Tarih boyunca insanlar ormanlardan avlanma, barınma, besin, tarım yapılacak alan vb. gibi ihtiyaçlarını karşılanmak için yararlanmışlardır. Bu sebeplerden dolayı insanlar genellikle ormanlara yakın yerlere yerleşmişlerdir. Türkiye'de, orman-insan arasındaki ilişki denildiğinde ilk akla gelenler orman köylüleridir. Orman köylüleri, genellikle diğer köylerde yaşayanlara kıyasla daha düşük düzeyde sosyoekonomik koşullara sahiptirler. Orman köylülerinin nispeten toplumun diğer bireylerinden geri kalmaları sebebiyle özellikle korunması, kalkındırılması ve desteklenmesi zorunlu olduğundan Anayasanın 170. maddesinde orman köylülerinin korunması konusuna yer verilmiştir. Mevzuatta, orman köylüleriyle ilgili olarak 6831 sayılı Orman Kanunu ve 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi İle Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun gibi yasal düzenlemelerle birlikte bu kanun hükümlerini açıklayıcı mahiyette birtakım yönetmelikler bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de mer'i mevzuatta orman köylülerine sağlanan bir takım haklara ilişkin düzenlemelerin incelenmesidir. Bu kapsamda, 1982 Anayasası, 6831 sayılı ve 6292 sayılı Kanunlar ve bu kanunların bazı maddelerini düzenleyen yönetmelikler incelenmiş ve özellikle son dönemde mevzuatta yapılan değişiklikler ormancılık uygulamaları açısından tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orman, orman köylüsü, mevzuat.

EVALUATION OF LEGISLATION ABOUT THE FOREST VILLAGERS IN THE VIEW OF RECENT REGULATIONS IN TURKEY

Abstract

Forests have been important in people's lives since ancient times. Throughout history, people have settled in places close to the forests in where they have benefitted more to meet their needs such as hunting, housing, food, and farming etc. In Turkey, forest villagers are firstly brought to mind when it comes to the relationship between forest and people. The forest villager is defined as the person registered in the forest village population and resided in this village. Forest villagers usually have lower socioeconomic conditions than the other villagers. The forest villagers have to be particularly protected, improved and supported because of their backwardness comparing to other members of the society. Therefore, Article 170 of the Constitution provides for the protection of forest villagers. In the legislation, there are legal regulations on forest villagers, such as the Law on Forests No. 6831 and the Law on the Support of the Development of Forest Villages No. 6292. There are also some regulations that are descriptive of certain provisions of these laws. The aim of this study is provided to the villagers in the forest legislation in force in Turkey to examine the regulations on certain rights. For this purpose, the Turkish Constitution, Law no. 6831 and Law no. 6292 and regulations governing certain articles of these laws have been examined. In addition, recent changes in legislation have been discussed in terms of forestry practices.

Key Words: Forest, Forest Villagers, Legislation.

Giriş

Ormanlar eski zamanlardan beri, insanların barınma ve beslenme gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu sebeptendir ki eski çağlarda insanoğlu genellikle ormanlık alanların etrafında yerleşmiştir. Ormanlarda ve etrafında yaşan insanlar denildiğinde akıllara öncelikli olarak gelen orman köylüleri, orman köyü nüfusuna kayıtlı ve devamlı bir şekilde bu orman köylerinde yaşayan insanlar olarak ormancılık mevzuatında tanımlanmıştır. Orman köylüsünün yaşadığı yer olan orman köyü ise yine ormancılık mevzuatında ormanların içinde ya da bitişiğinde yer alan köyler olarak tarif edilmektedir (Alkan ve Toksoy, 2008). Türkiye'de kırsal alanların yaklaşık yarısını orman köyleri oluşturmakla birlikte, ayrıca bu orman köylerinde yaşayanların nüfusu ise toplam kırsal alan nüfusunun yaklaşık yüzde kırkına denk gelmektedir (Toksoy ve Bayramoğlu, 2017).

1970'li yıllardan günümüze ülkemizdeki orman köylerinin sayısını arttığı bilinmekle birlikte bu artışa nazaran orman köylülerinin sayısı ise günden güne ve özellikle 1980'li yıllardan sonra azalmıştır. 1970 yılında ülkemizde 16 003 orman köyü bulunurken bu orman köylerinde yaşayan köylü sayısı ise 7,9 milyondur. Günümüzde ise 22 661 orman köyünde yaklaşık 7,1 milyon kişi

yaşamaktadır ve orman köylerinde yaşayanların Türkiye nüfusuna olan oranı ise yaklaşık yüzde dokuzdur (URL-1).

Orman köyleri, Türkiye'de diğer köylere göre nispeten sosyoekonomik bakımdan daha geri kalmış yerlerdir. Genellikle orman köylerinde, aile başına düşen tarım arazisi miktarının düşük, bununla birlikte kamunun sunduğu hizmetlerden daha az yararlanan bölgelerdir. Ülkemizdeki birçok orman köyünde sağlık hizmetlerinin ve niteliklerinin aynı zamanda eğitim hizmetlerinin niteliklerinin daha düşük olduğu bilinmektedir. Genel itibariyle eğitim, sağlık, altyapı gibi durumlar açısından yetersiz durumda olduğu düşünülmektedir. Orman köylülerinin gelirleri incelendiğinde; Bulut (2018) çalışmasında; Kastamonu yöresinde çalışmaya konu orman köylülerinin yıllık kişi başına ortalama geliri, 4 469 $ olarak bulunmuştur. Ülkemizde kişi başına düşen yıllık gelir, 2016 Dünya Bankası verilerine göre 10 863 $, TUİK (2017) verilerine göre ise 10 807 $ olarak belirlenmiştir. Tüm bu ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı, orman köyleri ve dolayısıyla orman köylüleri Devlet tarafından Anayasa'da ifade edilerek korunması ve kalkındırılması gereken, toplumun önemli bir kesimidir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası özellikle orman köylülerinin korunması ve kalkındırılması ile ilgili hükümler bulunmakla birlikte, diğer kanun ve yönetmeliklerde de orman köylülerine ilişkin tanınan bazı haklardan bahsedilmektedir. Bu çalışmanın amacı, orman köylülerine mevzuatta tanınan bazı hakların açıklanması ve yaşanan mevzuat değişiklikleri ile elde edilen hak kayıplarının ya da eğer mevcut ise yeni hakların kazanımının tespitidir.

Materyal-Yöntem

Bu çalışmada konuya dair yasal mevzuat hükümleri incelenmek suretiyle, orman köylülerinin yasal mevzuattaki yerleri ve orman köylülerine tanının haklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, 1961 Anayasa'sı ve yürürlükte bulunan 2709 sayılı 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, yürürlükte bulunmayan 3116 sayılı Orman Kanunu ve halen yürürlükte bulunan 6831 sayılı Orman Kanunu, bu çalışmanın ana materyallerini oluşturmaktadır.

Bulgular

T.C. Anayasalarında Orman Köylülerine Tanınınmış ayrıcalıklar ve haklar

Orman köylülerine tanınan ayrıcalıklar ve haklar açısından T.C. Anayasaları incelendiğinde 1961 Anayasası'nın 131. Maddesi "*Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir.*" şeklinde ifade edilmiş ve orman köylülerinin tanınan ayrıcalıklar ve haklar tanımlanmıştır.

Halen yürürlükte bulunan 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Orman köylülerinin korunması başlıklı 170. Maddesi'nde ise "*Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve*

işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle ……" ifadesi ve yine aynı maddenin devamında, "*Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır*" ifadesi ile toplumun en fakir kısmını oluşturan orman köylülerinin özellikle yerlerinde kalkındırılmaları amacıyla korunması gerektiğini geniş bir çerçevede açıklanmaktadır. Anayasanın genel çerçeveyi çizmesinin ardından, kanunlar ve yönetmelikler orman köylülerine tanınan haklara ilişkin daha detaylı açıklamalarda bulunmuştur.

3116 sayılı Orman Kanununda Orman köylülerine tanınan haklar ve ayrıcalıklar

18 Şubat 1937 günü yürürlüğe giren ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk orman kanunu olan 3116 sayılı kanunun 18. Maddesinde, Ormanların içinde veya orman sınırlarına köy ortasından kuş uçuşu beş kilometre uzaklığa kadar bulunan köylülere zati ihtiyaçları için, tarife bedelinin dörtte birini ve bununla birlikte kesme ve taşıma masraflarını ödemek koşuluyla kerestelik tomruk ve yakacak odun olarak, istif yerlerinden veya orman memurunun göstereceği diğer yerlerden alabileceklerini ifade edilmiştir. Aynı maddenin devamında yukarıda belirtilen şartları sağlayan köylerde yaşayan ve eskiden beri geçimlerini sağlamak amacıyla kendi araçlarını kullanarak iç pazarlara getirip sattıkları kereste, odun ve kömüre bağlı olan köylülerin iştirak edeceği ufak partilerin arttırmaya çıkartılacağı ve bu arttırmalara sadece ilgili köylülerin katılabileceği belirtilmiştir.

Aynı kanunun 19. Maddesinde, "*Ormanların bulundukları kaza ve bu ormanlara bitişik kazalar dahilindeki muhtaç köylülere ev, samanlık, ahır gibi zatî ihtiyaçları için kesme, taşıma masrafları ile tarife bedeli ödenmek şartı ile ve bu mıntıka dahilindeki köylerin cami, mektep ve köy yollarındaki köprülerinin yapılması ve tamiri için yalnız kesme ve taşıma masrafları alındıktan sonra lüzumu derecesinde ormanların istif edilmiş yerlerinden veya orman memurlarının göstereceği mahallerden kerestelik tomruk verilir*" ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle bu maddede de orman köylülerine bazı imtiyazlar tanınmıştır.

31/8/1956 tarihinde 6831 sayılı Orman kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kânunun 117. Maddesine göre 3116 sayılı Orman Kanunu meri'yetten kaldırılmıştır.

6831 sayılı Orman Kanununda Orman köylülerine tanınan haklar ve ayrıcalıklar

Yürürlükte bulunan 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 31. maddesinde, mülki hudutları içiresinde verimli Devlet ormanı bulunan köylerde kesintisiz 5 yıl oturan muhtaç hane reislerine, köylerde yaşamaları için inşa edecekleri ev, ahır samanlık kümes gibi yapacak emval, bununla birlikte orman köyünün ortak ihtiyaçları için verilebilecek yapacak ürünün, köyün civarındaki istif veya satış istif yerlerinden, tarife bedeli ile kesme, taşıma ve istif masrafları gibi bazı masrafların ödenmesi ile bir defaya mahsus olmak üzere verilebileceği ifade edilmektedir. Eğer inşaat sahibi talepte bulunursa bu emval yerine karşılığı orman idaresince nakit olarak ödenmektedir. Bunların yanında aynı maddenin devamında bu yerlerde yaşayan köylülerin kışın ısınmak için kullanacakları yakacak emval ise tarife bedeli üzerinden verileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, bu ürünlerin civardaki satış istif yerlerinden karşılanması halinde ise kesme, taşıma ve istif masrafları

ayrıca alınacağı ifade edilmiştir. Yine aynı maddede, bu şartlara bağlı olarak elde edilen emvalin ise haczedilemeyeceği belirtilmiştir.

6831 sayılı Orman Kanunun 32. maddesinde ise "*Mülki hudutları içinde verimsiz devlet ormanı bulunan köylerde, köy nüfusuna kayıtlı ve köyde devamlı oturan veya burada oturmakta iken yerleşim adresini bu madde kapsamındaki başka bir köye taşıyan ya da nüfusa kayıtlı olmasa bile yerleşim adresi olarak kesintisiz en az beş yıl oturan muhtaç hane reisleri ile, hudutları içinde verimli devlet ormanı bulunan ve nüfusu 2500'den aşağı olan kasabaların muhtaç halkına kendi ihtiyaçlarına sarfetmeleri şartıyla yapacakları, ev, ahır, samanlık, ambar ve kümes ihtiyaçları için bir defaya mahsus; okul, cami, köy yolu köprüsü ve köykonağı gibi köy müşterek ihtiyaçları için de ihtiyaç hallerinde olmak üzere, en yakın satış istif yerlerinden maliyet bedelinin üçte biri karşılığı yapacak emval verilir.*" ifadesi kullanılmıştır. Aynı maddesinin ikinci fıkrasında ise "*Birinci fıkrada belirtilen köy ve kasaba hudutları dahilindeki ormanlardan ağaçlandırma, imar ve bakım gayesi ile yapılan kesimlerle elde edilen yakacak odunlar tarife bedeli ile bu köy ve kasaba halkına, ihtiyaçları için verilir.*" denilerek orman köylülerinin yakacak odun ihtiyaçlarına ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

Aynı kanunun 34. Maddesinde; mülki hudutları içerisinde Devlet ormanı bulunana köylerde ikamet eden gerçek kişilerin, baltalık ormanlarından birim fiyat (vahidi fiyat) usulü ile kesip, satış istif yerlerine taşıdıkları yakacak odunların yüzde yüzüne kadarı idarece tayin edilecek süre içinde, istedikleri takdirde kendilerine maliyet bedeli üzerinden verileceği ifade edilmiştir.

6831 sayılı kanunun 37. Maddesinde; "*Devlet ormanlarından çıkarılacak tomruk, tel direk, maden direk, sanayi odunu, kağıtlık odun, lif - yonga odunu, sırık, çubuk, yakacak odun, reçine, sığla yağı, çıra ve şimşir gibi yıllık üretim programına alınmış orman ürünlerinin dışındaki her nevi orman ürün ve artıklarını, tayin olunacak mıntıka ve süreler içinde toplayıp çıkarmaları için, öncelik sırasına göre 40 ıncı maddede belirlenen orman köylerini kalkındırma kooperatiflerine veya işyerindeki veya civarındaki köylülere ilanen duyurulmak suretiyle ve tarife bedelini ödemeleri şartıyla izin verilir.*" ifadesiyle diğer kişilerden önce orman köylülerine öncelik tanınmıştır. 39. madde de ise 31,32 ve 33. Maddelerden istifade edenlerin, devlet ormanlarından yapılacak üretimden ihtiyaçlarının öncelikli karşılanacağı belirtilmiştir.

Aynı kanunun 40. Maddesi, 19/04/2018 tarihinde değişikliğe uğramıştır. 40. Maddesinin yürürlükteki durumunda, "*Devlet ormanlarında yaptırılan ağaçlandırma, bakım, imar, kesme, toplama, taşıma, imal gibi orman işleri; işyerinin ve işyerinde çalışacakların hangi mülki hudut ve orman teşkilatı hudutları içerisinde kaldığına bakılmaksızın, öncelikle işyerinde veya civarındaki orman köylerini kalkındırma kooperatiflerine ve işyerindeki köylülere veya işyeri civarındaki orman işlerinde çalışan köylülere, işyerine olan mesafeleri ile iş güçleri dikkate alınarak yaptırılır. Ancak; ağaçlandırma faaliyetlerine ait arazi hazırlığı işlerinin makine gücü ile yapılmasının gerektiği hallerde bu fıkra hükümleri uygulanmaz. Yapılacak işe yukarıda belirtilen kooperatiflerin ve köylülerin iş güçlerinin yeterli bulunmaması veya işe ehil olmamaları veya aşırı fiyat istemeleri veya işin dağıtımı veya yapılması ile ilgili konularda çözülmesi mümkün*

olmayan ihtilaflar çıkarmaları gibi hallerde, bu işler; işyerine civar olmayan orman köylerini kalkındırma kooperatiflerine veya köylülere yaptırılabileceği gibi taahhüt yolu ile de yaptırılabilir" ifadesi kullanılmıştır. Kanunun değişikliğe uğramadan önceki halinde ise işlerin makine gücüyle yaptırılması halinde kanunun ilgili fıkrasının hükümlerinin uygulanmayacağı şeklinde bir koşul bulunmamaktadır.

6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi İle Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanunun 1. maddesinde orman köylülerinin kalkındırılmasının usul ve esaslarının düzenlendiği ifade edilmiştir. 10. Maddesinde ise "*Orman Genel Müdürlüğü, Devlet ormanları içinde ve bitişiğinde oturan köyler halkının geçim seviyesinin yükseltilmesi için gerekli tedbirleri alır. Bu maksatla sağlanacak işletme araç ve gereçleri ile gerekli diğer girdiler hibe veya kredi desteği yolu ile karşılanır*" diyerek idarenin orman köylülerinin desteklenmesi için yetkili olduğunu belirtmiştir. Aynı maddenin 3. Fıkrasında ise 2/B arazilerinin satışından elde edilecek gelirlerin bir kısmının orman köylülerinin kalkındırılması için kullanılacağı ifade edilmiştir.

Aynı kanunun 10. Maddesinin devamında ise; "*Bu Kanunun uygulamasından elde edilen gelirlerin yüzde üçünü geçmemek üzere Cumhurbaşkanınca belirlenecek miktar, genel bütçe gelir ve gider hesaplarıyla ilişkilendirilmeksizin tahsilini takip eden ay sonuna kadar yatırım amacıyla kullanılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü muhasebe birimi hesabına ödenir. Kalan tutarın yüzde doksanını geçmemek üzere Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenen orana karşılık gelen bölümü, ilgili yıl genel bütçesinin (B) işaretli cetvelinde özel gelir, kalanı ise gelir olarak öngörülür ve gelir gerçekleşmesine bağlı olarak özel gelir veya gelir kaydedilir. İlgili yıl genel bütçesinin (B) işaretli cetvelinde özel gelir olarak tahmin edilen söz konusu tutarlar karşılığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bütçesinde afet riski altındaki alanların dönüştürülmesinde kullanılmak üzere özel ödenek öngörülür. Genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir kaydedilecek tutarlar karşılığı, nakledilecek orman köylülerine ait taşınmazların kamulaştırılması, 2/A alanlarının ıslah, imar ve ihyası, iskânı, orman köylülerinin kalkınmalarının desteklenmesi, 2/A ve 2/B alanlarının en az iki katı verimsiz orman alanlarının ıslahı ve yeni orman alanlarının tesisi için kullanılmak üzere Orman Genel Müdürlüğü bütçesinde gerekli ödenek öngörülür"* ifadesi kullanılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Anayasanın normlar hiyerarşisinde en üst basamakta bulunması ayrıca genellikle devletin yönetim şekli, kişi hak ve hürriyetleri vb. konularda genel hatlar çizmesi sebebiyle ormanlara ve orman köylülerine ilişkin bazı maddelerin bulunması, gerçekten de ormanların ve orman köylülerinin korunması ve kalkındırılması konusunun ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orman Kanunlarını, geçmişten günümüze incelediğimizde orman köylülerine özellikle yerlerinde kalkındırılmaları ve korunmaları amacıyla diğer köylerde yaşayan insanların haricinde bazı haklar tanındığı görülmektedir. Lakin 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 40. Maddesi'nde 2018 yılı Nisan ayında yapılan değişiklik dikkat çekmektedir. Kanunda yapılan bu değişiklik incelendiğinde;

ağaçlandırma çalışmalarının hazırlığı amacıyla yapılacak olan arazi hazırlığına ilişkin işlerde, makine gücünün kullanılması gerektiği takdirde işlerin öncelikli olarak orman köylülerine yaptırılmak üzere verilmeyeceği anlaşılmaktadır. İlgili kanun değişikliği ile makine gücüne ihtiyaç duyulan işlerin hangileri olduğu teknik olarak açık değildir. Ayrıca orman idaresinde, ilgili sahanın ağaçlandırma işlerine ilişkin hazırlığın makineler ile mi yoksa insan gücüyle yapılıp yapılmayacağının kararının kimin tarafından ve hangi şartlarda vereceği de net değildir. Bu şartlarda korunması ve yerlerinde kalkındırılmaları önemli olan ve hatta Anayasal düzeyde bu konudan bahsedilen orman köylülerinin bir haklarının ellerinden alındığı düşünülmektedir. İdareyi bu değişikliğe iten durum ise, orman köylerinde özellikle genç nüfusun azalması ve iş yaptırabilecek kişi sayısının sınırlı olmasıdır. Ancak pratikte bu sorunun çözümünün bu şekilde olmaması gerektiği düşünülmektedir. Kanunda bu işlerin yine öncelikli olarak orman köylülerine verilmesi gerektiği ve gerçekten orman köylülerinin bu işleri gerçekleştirmek istememeleri halinde ya da yeterli donanımlarının bulunmaması halinde bu işlerin başka kişilere verilebileceğinin açık olarak ifade edilmesi gerektiği önerilmektedir.

6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun'unun 10. maddesinde 2/B arazilerinin satışından elde edilecek gelirlerin sadece yaklaşık % 10'luk kısmının orman köylülerinin kalkındırılmasının da bulunduğu dört farklı kaleme dağılacağı ifade edilmektedir. Orman köylerinin kalkındırmasının desteklenmesi ifadesi ile başlayan bir kanun ile elde edilecek toplam gelirin yaklaşık %2,5'luk bir kısmının direkt olarak orman köylülerinin kalkındırılması için ayrılacak olması, ne yazık ki ülkemizin en düşük gelir grubunda yer alan orman köylüleri için kötü bir durum oluşturmaktadır. 6292 sayılı kanunda ifade edilen orman köylülerinin desteklenme miktarının arttırılması ve elde edilecek bu gelirin özellikle orman köylülerinin yerlerinde kalkındırmaları için kullanılması önem kazanmaktadır.

Kaynakça

Alkan, S., &Toksoy, D. (2008). Orman köylerinde sosyo-ekonomik yapı: Trabzon ili örneği. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), 37-46.

Toksoy, D., & Bayramoğlu, M.M. (2017) Kırsal Kalkınma ve Orman Köyleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon.

URL-1. 04/11/2018 tarihinde

https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Istatistikler/Forms/AllItems.aspx?

RootFolder=%2Fekutuphane%2FIstatistikler%2FOrmanc%C4%B1l%C4%B1

k%20%C4%B0statistikleri&FolderCTID=0x012000301D182F8CB9FC49963

274E712A2DC00&View={C19AB316-F6A1-40F4-BE44-7526AE967FDC}

adresinden alınmıştır.

Bulut, A. 2018. Orman Köylerindeki Sosyoekonomik Değişimin Orman Alanları Üzerine Olan Etkilerinin Belirlenmesi (Kastamonu İli Örneği), Doktora Tezi, Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.

TÜİK, (2017). İşgücü İstatistikleri, 2016, Sayı: 24635, Ankara.

08.02.1937 tarihli ve 3116 sayılı Orman Kanunu

08.09.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu

20.7.1961 tarihli ve 10859 sayılı T.C. Anayasası

07.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı T.C. Anayasası

19.04.2012 tarihli ve 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun

A NEW WAY OUT to DEAL WITH MARKET TURBULANCE: AMBIDEXTERITY and RESILIENCE CAPACITY

Prof. Dr . Halit KESKİN[1]

Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Emine ŞAHİNLİ[2]

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dr. Hayat AYAR ŞENTÜRK[3]

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü

Abstract

Under the changing market conditions, it is inevitable for companies to develop new skills and competencies to survive. In this sense, companies must continually develop their existing skills while discovering new opportunities and competences thus becoming superior in the market. This multiple capability is also dynamic capability and referred "ambidexterity". Previous studies have focused on consequences of ambidexterity such as new product development or organizational performance and explaining and measuring the concept, but that likely variables will take place in this relationship are missing in the literature. Dynamic capabilities (e.g. resilience capacity) are needed to be unpacked by considering ambidexterity. The companies in environmental turbulence must pursue both efficiency and flexibility are more successfull than those pursuing single strategy. In this context, the relationship between resilience capacity and ambidexterity is missed in the literature. This study will contribute literature by establishing the relationship and complete this gap.

Key Words: Organizational ambidexterity, resilience capacity, market turbulence.

1.Introduction

The technological downturn, political turmoil and economic vagueness of 2000 years have shifted the intense competition tools. Continious emerging, floating new markets, and environmental changes are expressed as turbulance. How do organizations survive in the face of this change?

[1] hkeskin@yildiz.edu.tr
[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, eminesahinli@hotmail.com
[3] h.ayar@gtu.edu.tr

One perspective is related to organizational ecology, which refers that most organizations are largely inert and ultimately fail. A second perspective states that some organizations learn and adapt to the shifts in environment. This second view has coalesced around two themes. The first one, based on strategy researches, explains that dynamic capabilities being the ability of a firm to reconfigure assets and existing capabilities, enables long term competitive advantage (Teece, 2007). The second, based on organizational design, argues that ambidexterity as the ability of a firm to simultaneously explore and exploit, enables a firm to adapt over time (Jıngkun Bai, Ren, 2016). In this study we suggest that organizational design is needed for firms to survive. It is the organizational design which enables and facilitates to firms' responsivity to change in environment, supply firms to survive. So the firms adapt the environmental shifts can survive, because being large and successful at one point in time is no guarantee of continued survival. The past showed this truth in the failure example of Ploraid, RCA,Ericson,and Nokia. On the contrary, there are some firms do survive and prosper over long periods (e.g. GKN, Harris Corporation,and IBM). Is the success of these firms rooted in anthing more than luck? There are systematic patterns that discriminate them able to change and survive versus those that fail. In this process, more static theories of strategy based on positional or resource advantages have been supplanted with dynamic approaches exploring how some firms recombine and integrate their resources to adapt to market and technological changes.

In order to adapt this rapid changing environment, the importance of skills and capabilities have attracted growing attention from management and marketing field. The conception of organizational ambidexterity is introduced into management field by Duncan (1976), and it is described as a firms's capacity. This capacity includes firms'daily operations and their taking advantage of resources already accumulated. While Duncan focuses on integral organizational ambidexterity, March (1991) focuses on the learning capacity of organizations expressed by explorative capacity and exploitative capacity (Jıngkun Bai,Jimei Ren,2016). For a company to succeed over the long term, it needs to manage both exploring new competencies and exploiting existing competencies. Exploration refers to searching for and accessing entirely new knowledge, technologies through more experiements and changes bringing out novel products. Exploitation refers to the refinement and elongation of existing knowledge and competencies, and the improvement of existing technologies and processes (Benner and Tushman,2002).

Organizational ambidexterity as a metaphor referring to firms' ability to both exploring new competenices and exploiting existing competenices has attracted remarkable interest in especially new product development researches and firm performance output (Gibson and Birkinshaw, 2004; Raish et al, 2009; Simsek et al, 2009; Tushman and O'Reilly, 1996, 1997; Atuahene-Gima, 2005; He and Wong,2004). In this approach, ambidexterity can be resembled to a juggler turning more balls simultaneously. It is a solution mode for dilemma of organizations about allocating resources on current business or future investment. As a concequence, explorative capability and exploitative capability are two components of ambidexterity. We pay attention that both the

balance of organizational ambidexterity (BD) and the combined dimension of organizational ambidexterity (CD) are remarkable, and positively related to the performance of firms.

Resilience capacity is defined as unique blend of cognitive, behavioral, and contextual properties that increase a firm's ability to understand its current sitution and to develop customized responses that reflect that understanding (Lengnick-Hall,2005,s.750). As organization develops its resilience capacity, it interprets uncertain situtions more creatively and therefore is better able to conceive of both familiar and unconventional activities that take advantage of relationships and resources. Resilience capacity analyses environmental conditions and captures cognitive, perceptional, and contextual features while ambidexterity refers behavioural concept and more tangible way to respond environmental shifts. Ambidexterity is more beneficial the organizations in dynamic environment. In turn, dynamic environment presents opportunity for organizations to be ambidextrous including innovative. Resilience capacity is a tool to understand the environmental conditions and show the organizations to suitable responses while ambidexterity enables organizations to solve the paradox (run the business or change the business) in it. Both of ambidexterity and resilience capacity serve organization being sustainable. In other words, they share same mission (Gibson and Birkinshaw, 2004). However, it should be noted that the relationship between resilience capacity and ambidexterity is missed in the literature. This study presents a new and combined concepts and relationship by considering resilience capacity in management and marketing field. With this view, it is thought to contribute theory and practice.

2. Theoretical Background on Organizational Ambidexterity

Ever since Duncan's (1976) pioneering article, reserchers have studied on ambidexterity. Gibson and Birkinshaw (2004) defines organizational ambidexterity as an organization's ability to be alignded and efficient in responding to market demands, while smitultaneously being adaptive to changes in the environment. The same concept has been discussed through organization's ability to simultanously pursue both incremantal and radical innovation, exploration and exploitation, stability and transformation in organizational adaptation, and efficiency and flexibility in organizational design (Gibson and Birkinshaw,2004; Raisch and Birkinshaw,2008; Tushman and O'Reilly,1996).

Exploitation oriented activities and exploration oriented activities are always in conflict in an organization. Some organizations overcome trade offs between conflicting demands by establishing "dual structures" so that certain business units focus on exploration, while others focus on exploitation (Duncan,1976). March suggested that the conflicts between exploration and exploitation were reconciled through the creation of structural ambidexterity. At this point, the organizational ambidexterity lies a key debate as to whether exploration and exploitation are competing or complementary facets of firms' decisions and actions (Gupta, Smith and Shalley,2006). Organizations may develop ambidexterity via inter organizational context such as department (marketing or R&D), structure (current partner or new partner) and attribute (similar or dissimilar partner) (Yuan Chieh Chang,Phil Yang,2009). In this context, ambidexterity reflects

the mission of organizational culture. Because organizational culture is developed as an organization learns to cope with the dual problems of direction and flexibility as well as external adaptation and internal integration (Schein,1990). The dual aspects of organizational culture intertwined in the process of organizational learning underpin our conceptualization of ambidextrous organizational culture. Gibson and Birkinshaw's definition of ambidexterity embodied from adaptation and alignment is reasonable,and consistent with Schein definition.

Although there is a broad consensus that ambidextrous organizations pursue both exploration and exploitation, it is unclear from the previous studies to which organizational ambidexterity involves a firm's effort to increase the combined importance of exploratory and exploitative activities, or to compare the importance of the two types of activities. These two understandings are very limited. He and Wong (2004) broke new ground by pointing out that these two different interpretations of ambidexterity exist in the literature. But their focus was on which measure to use to operationalize ambidexterity, rather than on defining conceptualization of ambidexterity (Cao,Gedajlovic,Zhang,2009). Recently, Cao, Gedajlovic, and Zhang (2009) unpacked organizational ambidexterity into the two dimensions we call the balance dimension of ambidexterity (BD) and the combined dimension of ambidexterity (CD). In generally, organizational ambidexterity is conceptualized as the balancing of exploration and exploitation. This is defined as balanced ambidexterity. Corresponding to the "balance" view, ambidexterity can be operationalized as the absolute difference of exploration and exploitation (He and Wong, 2004). On the other hand, ambidexterity is conceptualized as the combined magnitude of exploration and exploitation. This is named as combined ambidexterity. Corresponding to the "combined ambidexterity", ambidexterity can be operationalized as the product (Gibson and Birkinshaw) or sum (Lubatkin et al,2006) of exploration and exploitation. He and Wong (2004) pointed out that both interpretations of ambidexterity exist in the field, and consequently employed both a difference term and a product term to measure ambidexterity. Lubatkin et al (2006) considered two views of ambidexterity in their empirical tests. Gibson and Birkinshaw (2004) focused on the multiplicative measure of ambidexterity in their empirical study, but their argumantation as well as their post hoc analysis implies the other view of ambidexterity. However, there is not enough study conceptually distinguishing between the balanced and combined aspects of ambidexterity. We consider two dimension of ambidexterity and their consequences in varying organizational and environmental contexts.

3.Conceptual Model Development

3.1. Ambidexterity, Resilience Capacity and Performance

Ambidexterity enables firms to adapt to an inreasingly dynamic and complex external environment and improve competitive advantage. A balance dimension of organizational ambidexterity can avoid the negative effects stemming from overemphasizing one capacity so as to enhance performance. The two capacities, exploration and exploitation included in ambidexterity are capable of mutual reinforcement so as to enhance performance (He and

Wong,2004). When the firm benefits from explorative capacity, its target is to satisfy the needs of new customers or markets, on the other hand when benefits from exploitative capacity, its target is to satisfy the needs of existing customers or markets. By pursuing the both capacities, the firm can finance explorative capacity by the financial resource acquired from exploitative capacity. So ambidexterity reduces costs and removes the dilemma in which resources allocate on which capacity and of decision practising. It enables firms having scarce resources to use their resources efficiently. Finally, the performance of explorative capacity is long term performance while exploitative capacity's is short term performance (Jingkun Bai,Jimei Ren, 2016).

Organisations that engage in exploration to the exclusion of exploitation are likely to find that they suffer the costs of experimentation but without gaining many of its benefits. These companies exhibit too many undeveloped new ideas and often too little distinctive competence. Exploration contributes long term performance via market share growth, and sales growth rather than short term performance, measured with return on assets. However exploration and explotation do not effect performance directly. Some factors are needed to effect this relationship. Ambidexterity and performance relationship depends on internal factors such as managerial inclinations, resilience capacity and environmental changes (Lavie, Stettner and Tushman, 2010). For instance, because being ambidextrous is not enough to get high performance, the concept of ambidextrous organizations must be filled inside with resilience capacity. Resilience capacity is a multidimensional construct at the organizational level describing collective behaviours and attitudes. This collective behaviours lead shared mission which is included in ambidexterity culture. Thus, organizations must consider the results from the interaction of organizational properties included in resilience capacity as well. Resilience capacity enables organization strategic approach to understand and analyse the environment changing so they can respond on time with, fit action. Resilience capacity with its cognitive property enables an organization to notice, interpret, analyse, and formulate responses in ways that go beyond simply surviving an ordeal. Organizations with cognitive resilience encourage ingenuity and look for opportunities to develop new skills rather than emphasize standardization and need for control. By this way, resilience capacity enables exploration capacity which is captured in ambidexterity. Resilience with its behavioral feature is the engine moving an organization forward. This property enables an organization to learn more about the sitution and to fully use its own resources and capabilities through collaborative actions (Lengnick-Hall,2005). Resource allocation practices, organization policies that encourange risk taking and trying new ideas, and its behaviours that enable employees to learn from both success and failure. So while organizations can improve their exploration capability, they can avoid the costs of investment in new opportunities and resources via resilince capacity. Because the organizations can not predict which resource or knowledge will be beneficial under uncertain conditions.

Additionally, resilience capacity with contextual property is composed of connections and resources. Resilience includes deep social capital and a broad resource network. Deep social capital provides the interpersonal foundation for thriving despite uncertainity and for developing

rapid responsess to emerging conditions. Benefits of deep social capital include access to broader information sources and expanded knowledge and resource pools (Adler,2002). Broad resource network includes both tangible and intangible resources. Coutu, Werner and Smith suggest that resilient people have an unusual ability to get others to help them out,which is often rooted in some visible talent or interpersonel skill. Organizational level looks like this sitution. Firms making highly visible contrubitions,occupying crucial economic positions are able to obtain resources,concessions,and assistance that other organizations are denied.

4. Discussion and Conclusion

In today's world, very few organisations can afford to have independent structures to focus solely on exploration. This was the case for many companies which invested heavily in R&D (such as Ericsson). These companies usually had a fairly independent organization, with its own management and own budgets, isolated from the core day-today business. But after the crisis and as a result of extreme focus on efficiency and cost control, most of these independent structures have been drastically reduced or dismantled. The main trouble that senior executives have in practice is that it is very difficult to focus on both dimensions at the same time. If firms focus too much on the short-term objectives, the competition will soon catch up as market conditions evolve. On the other hand, if firms put too much into exploration, they sacrifice today in the hope of a better future.

The ability of the firm to seize opportunities through orchestration and integration of both new and existing assets to overcome inertia and path dependencies is at the core of dynamic capabilities. These capabilities are now seen as essential factor of long run competitive advantage. Organizational capabilities are embedded in its existing routines, structures, and process. Particularly, these routines are found in the way of organization operates, its structures, cultures. In this context, resilience capacity and ambidexterity are dynamic capabilities and resilience capacity function as reinforcer for ambidexterity to result in performance.

When ambidextrous designs are considered in tandem with structuration frameworks, however, there is a more flexible, robust identification of the interfaces and relationships between an organization and its members. Leaders who combine ambidexterity with resilience capacity will better understand their organizations' complexities and lead them more successfully through inevitable times of uncertainty (Selcer and Decker, 2012). Whether as balanced or combined dimension, ambidextrous firms should be well placed to overcome a success trap associated with excessive exploitation where current capabilities, products and services are refined to get efficiency but vulnerable to new ideas and market changes, and a failure trap associated with excessive exploration where new ideas are underdeveloped such that they do not generate enough income fort he firm or that they fail to resonate sufficiently with the market to be accepted (Hughes,M.,2018).

In conclusion, with the its properties, resilience capacity provides cognitive and contextual background to ambidexterity, thanks to this robust and strategic philosophy, failure or success trap can be eliminated, and ambidexterity can be executed succesfully in order to get long term performance and survival by reconfiguring organizational skills and resources to encounter changing environments.

References

Adler, Paul, Goldaftas, Barbara and Levine, David (1999), "Flexibility Versus Efficiency? A case study of model changeovers in Toyota Production System" Organization Science, V.10: P.43-68

Adler,P.S&Kwon (2002) "Social Capital:Prospects for a new concept",Academy of Management Review, V.27, p.17-40

Antonia Nieto Rodriquez (2014) "Ambidexterity Inc.",London Business School Review, Issue 3, p.35-39

Argyris, C.(1980) "Some Limitations of the case method:Experiences in a management development program."Academy of Management Review, V.5,p.291-298

Atuahene-Gima, K, (2005) "Resolving the capability-rigidity paradox in new product innovation," Journal of Market, V.69, p.61-83

Atuahene, G.K&Murray, J.Y, (2007) "Exploratory and Exploitative Learning in New product Development:A social capital perspective on new Technology Ventures in China," Journal of International Marketing, V.15(2) p.1-29

Auh,S, Menguc,B, (2005) "Balancing Exploration and Exploitation:the moderating role of competitive ıntensity,"Journal of Business Research, V.58, p. 1652-1661

Benner, Mary J, and Tushman, Michael L (2003) "Exploitation,Exploration and Process Management:The Productivity Dilemma revisited",Academy of Management Review, V.28:P.238-256

Boisot, M&Child, J. (1999),"Organizations as adaptive systems in complex environments:The case of China,"Organization Science, V.10, p.237-252

Cao, E. Gedajlovic, H. Zong (2009) "Unpacking Organizational Ambidexterity: dimensions, contingencies and synergistic effects" Organization Science, V.20, p.781-796

Chakravarthy,B.S.(1982), Adaptation:A promising metaphor for strategic management", Academy of Management Review, V.7, p.35-44

Chen, M.J,&Hambrick, (1995), "Speed,Stealth,and Selective Attack:How small firms differ from large firms in competitive behaviour", Academy of Management Journal, V.38(2), p.453-482

Duncan, Robert B(1976) “The Ambidextrous Organization:Designing Dual Structures For Innovation.”, The Management of Organization Design: Strategies and Implementation. New York:North Holland:p.167-188

Gibson,Christina B and Birkinshaw,Julian,”The Antecedents, Conseguences, and Mediating role of Organizational Ambidexterity”, Academy of Management Journal, V.47, p.209-226

Gupta, Anil K, Smith Ken,G and Shalley,Christina E (2006) “The Interplay Between Exploration and Exploitation”, Academy of Management Journal, V.49, p.693-706

He,Zi-Lin and Wong,Poh-Kom (2004)”Exploration vs Exploitation: An Empirical Test of Ambidexterity.Organization Science, V.15:p.481-494

Hughes,M, “Organizational Ambidexterity and Firm performance:Burning Research Questions for Marketing Scholars, “Journal of Management, V.34, p. 178-229

Ireland, R.d, Hitt, M.A&Vaidyanath, D(2002) “Alliance Management as a source of competitive advantage”, Journal of Management, v.28(3), p.413-446

Jansen,Justin J.(2006) “Senior Teams and Organizational Ambidexterity:The Moderating role of Transformational Leadership”, Annual Academy of Management Meetings,Atlanta,GA, August

Jingkun Bai, Jimei Ren (2016) “Organizational Ambidexterity and Innovation Performance: The Moderating Effect of Entrepreneurial Orientation, Front, Business Research, V. 10(4), p.664-693

Lavie D, Stettner U, Tushman L. M, (2010) “Exploration and Exploitation Within and Across Organizations”, The Academy of Management Annals, V.4, P.109-155

Legnick-Hall, Beck Tammy (2005) “Adaptive Fit Versus Robust Transformation:How organizations respond to environmental change”, V.31,p.738-756

Levinthal,Daniel and March,James (1993), “The Myopia of Learning”, Strategic Management Journal, V.14, p.95-112

Lewis,M,W (2000) “Exploring Paradox:Toward a more comprehensive quide,” Academy of Management Review, V.25, p.760-776

Lubatkin,Michael H, Simsek Zeki,Ling,Yan and Veiga (2006), “Ambidexterity and performancein Small-to Medium-sized firms:The pivotal role of TMT behavioral Integration”, Journal of Management, V.32,P.1-27

Lumpkin, G.T& Dess,G.G.(1996) “Clarifing The Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it To Performance”, Academy of Management Review, V.21(1), p.135-172

March, James (1991) “Exploration and Exploitation in Organizational Learning”, Organization Science, V.2, p.71-87

Miller,D&Friesen (1982),"Innovation In Conservative and Entrepreneurial Firms:Two models of strategic momentum, Strategic Mangement Journal, V.3(1) p.1-25

Nelson,R.R&Winter,S.G.(1982), An Evolutionary Theory of Economic Change,Cambridge,MA,Belknop

O'Reilly, Charles, A. And Tushman, Michael L (2004), "The Ambidextrous Organization", Harvard Business Review, April, p.74-83

O'Reilly C, Tushman (2013), "Organizational Ambidexterity:Past, Present, and Future, V.27 (4),

Petland, B.T&Reuter,H.H. (1994) "Organizational Routines as grammars for action, "Administrative Science Quarterly V.39,p.484-510

Raisch,J.Birkinshaw (2008), "Organizational Ambidexterity:Antecedents,outcomes, and moderators," Journal of Management, V.34, p.375-409

Schein,E.H, (1990), "Organizational Culture", American Psychologist, V.45, p.109-119

Simsek Z, (2009) "Organizational Ambidexterity:Towards a multilevel understanding", Journal of Management, V.46, P.597-624

Smith, W.k, M.L,Tushman(2005)" Managing Strategic contradictions: A top management model for managing Innovation Streams", Organizational Science, V.16(5), p.522-536

Sun, Y.L,Dang,X.H&Song, J (2014) "Impacts of Ambidextrous competence on cooperative Innovation performance based on network routines, Journal of Management Science, V.27(2), p.38-47

Teece D. J., (2007), "Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance", Strategic Management Journal, 28 (13), 1319-1350.

Tushman, Michael L, and O'Reilly, Charles A (1996)"The Ambidextrous Organization: Managing Evolutionary and Revolutionary Change ", California Management Review,V.38, P.1-23

Tushman, Michael L, and O'Reilly, Charles A (1997), Winning Through Innovation:A practical guide to leading organizational change and renewal.Boston, MA:Harvard University Press.

Yuan-Chieh Chang, Phil Yang (2009)" The Determinants of Academic Research Commercial Performance:Towards an organizational ambidexterity perspective, Research Policy, V.38, p.936-946

Wang L.C, Rafiq Mohammed, Xiaoging Li, Yu Zheng (2014)"Entrepreneurial preparedness: an exploratory case study of Chinese private enterprises", International Journal of Entrepreneurial Behaviour&Research, V. 20, p.351-374

OTEL İŞLETMELERİNDE YENİLİKÇİ FİKİRLERİN KAYNAĞININ YÖNETİCİLER PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Araş. Gör. Ali ÇETİNKAYA

Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN

Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Bu araştırmanın amacı, otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağını otel yöneticilerinin bakış açılarından incelemektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmanın evrenini, İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinin yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma verileri, evrende yer alan beş yıldızlı 25 otel işletmesi yöneticisi ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, otel yöneticileri tarafından otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak görülen en önemli unsurun yöneticilerin kendisinin ve personel olduğu belirlenmiştir. Otel yöneticileri yenilikçi fikirlerin diğer önemli kaynağını müşteriler olarak ifade etmişlerdir. Otel yöneticilerinin yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak belirttikleri diğer faktörler ise tedarikçiler, rakipler ve işletmenin sahiplik durumundan kaynaklanan yenilikçilik sistemidir. Elde edilen bulgular, otel işletmelerinin büyük çoğunluğunda yenilikçi fikirlerin sistematik bir şekilde ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak bir departmanın olmadığını ancak otel yöneticilerinin yenilikçi fikirlerin geliştirilmesinde işletme içi ve işletme dışındaki tüm paydaşların görüşlerinden yararlanmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçilik, yenilikçiliğin kaynakları, otel işletmeleri

SOURCES of INNOVATIVE IDEAS: ANALYZING FROM THE MANAGER'S PERSPECTIVE

Abstract

The purpose of this research is to reveal the source of innovative ideas from the point of view of executives working in hotel enterprises. The universe of the research in which the qualitative research method is used is the executives of the five-star hotel enterprises operating in Istanbul.

The research data were obtained through semi-structured interviews with 25 five-star hotel executives in the universe. As a result of the analysis, the most important element seen by hotel managers as the source of innovative ideas in hotels is the manager itself and personnel. They expressed the other important sources of innovative ideas as customers. Other factors that hotel managers describe as the source of innovative ideas are suppliers, competitors and in some cases owner of hotels. The findings reveal that in the vast majority of hotel enterprises, there is no department to lay the foundation for the systematic emergence of innovative ideas, but hotel managers are trying to benefit from the views of all stakeholders both inside and outside the enterprise for developing innovative ideas.

Key Words: Innovation, sources of innovation, hotel businesses

1. Giriş

Son on yıllık dönemde, rekabetçi otel endüstrisinde yenilikçilik, önemi gerek araştırmacılar gerekse uygulayıcılar tarafından kabul edilen ve üzerine sıklıkla araştırmaların yapıldığı konuların başında gelmektedir. Rogers (1995) yenilikçiliği, kabullenici birim ya da bireylerin yeni bir şey olarak algıladıkları fikir, uygulama ya da nesne şeklinde tanımlamıştır. Rogers'ın (1995) bakış açısı ile gerçekleştirilen yenilikçilik faaliyetinin önceden var olmayan bir ürün, hizmet, süreç ya da model olmasına gerek olmayıp faaliyet bütününün ortaya çıkarmış olduğu algının yeni olması yeterlidir. Schumpeter (1934) ise yenilikçiliği, yeni bir ürün ya da varolan bir ürünün daha yüksek kalitede üretilmesi, yeni üretim metodlarının geliştirilmesi, yeni pazarların açılması, arz ile ilgili yeni kaynakların kullanımı ve endüstirinin yeniden yapılanmasına neden olabilecek yeni rekabet şekilleri ortaya çıkaran faaliyetler bütünü olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Goffin ve Mitchell, 2010). Porter (1990) yenilikçiliği, teknolojideki gelişmelerin yanı sıra yapılan şeylerin daha iyi yol ve yöntemlerle ortaya konması olarak ifade etmiştir.

Otel endüstrisinde yenilikçiliğe ilişkin araştırmalar incelendiğinde, genel olarak araştırmacıların otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilikçilik uygulamalarına (Vatan, 2010; Orfila-Sintes ve diğ., 2018; Tekin ve Durna, 2012; Vila ve diğ., 2012; Pivcevic ve Pranicevic, 2012; Repnik, 2012), yenilikçiliğin rekabet avantajına (Zengin ve Dursun, 2017; Karakaş ve diğ., 2017), işletme performansına (Perez ve diğ., 2015; Çınar, 2017; Onojaefe ve Nhepera, 2017) etkisi üzerine odaklandıkları görülmektedir. Buna ek olarak, literatürde otel işletmelerinde yöneticilerin yenilikçiliğe bakış açılarını inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Çınar (2017) yapmış olduğu araştırmada, otel işletmelerinde yenilik yönetiminin yöneticiler tarafından önemsendiğini, ancak uygulama ve süreç yönetimi konusunda önemli sorunlar olduğunu tespit etmiştir. Monteiro ve Sousa (2011) otel işletmelerinde yöneticilerin yenilik algılarıyla işletmede uygulanan yenilikçi eylemler arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Benzer şekilde, Iorgulescu ve Ravar (2013), yenilikçiliğin otel işletmeleri içerisinde hızlandırılması ve etkili bir şekilde uygulanmasında yöneticilerin bakış açısının önemli olduğunu belirtmiştir. Hjalager (2002) ve Ottenbacher ve

Gnoth (2005) otel endüstrisinde hizmetin doğal yapısı ve işletmelerde AR-GE departmanının bulunmaması nedeniyle yenilik geliştirmenin (yeni hizmet ürünü) veya bir yenilikçilik stratejisi oluşturmanın oldukça güç olduğunu ifade etmişlerdir.

Literatürde yenilikçiliğin otel işletmeleri için taşımış olduğu önemi vurgulayan çok sayıda araştırma olmasına karşın otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin ortaya çıkış sürecine ve bu süreçte yeniliğin kaynağına ilişkin araştırmalar oldukça sınırlıdır. Iorgulescu ve Ravar (2013) otel işletmelerinde yöneticilerin yenilikçi fikirlerin ortaya çıkarılmasında eğitim, bire bir görüşme ve beyin fırtınası gibi rutin işlerin dışına çıkacak uygulamalar gerçekleştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu araştırmanın amacı, otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağını otel yöneticilerinin bakış açılarından incelemektir. Bu doğrultuda ilk olarak, otel işletmelerinde yeniliğin kaynakları ele alınmıştır. Daha sonra yöntem bölümünde araştırmanın evren ve örneklemine, veri toplama ve veri analiz sürecine ilişkin bilgiler yöntem bölümünde açıklanmıştır. Ardından veri analizi neticesinde elde edilen bulgular sunulmuştur. Son olarak, araştırma sonuçları açıklanmış ve hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için önerilerde bulunulmuştur.

2. Otel İşletmelerinde Yeniliğin Kaynağı

Fikirlerin üretilmesi, geliştirilmesi ve uygulamaya konulması buluş ve yeniliklerin kaynağını oluşturmaktadır. Üretilen her fikir var olan bir problemin çözümü için uygulama aşamasına geçemeyebilir ya da ekonomik olarak ugulaması mümkün olmayabilir (Eren,1982). Ancak yine de yenilikçilik faaliyetlerinin bir sistematiğinin oluşabilmesi için özellikle o iş ile ilgili olan tüm paydaşların yenilikçi bir fikrin kaynağı olarak görmek gerekmektedir. Literatürde otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilikçi uygulamaların kaynağına ilişkin somut bir bulguya ulaşılamamakla birlikte yapılan araştırmalarda yöneticilerin yenilikçi fikirlerin ortaya konulması ve uygulanmasında kritik bir öneme sahip oldukları ifade edilmektedir (Monteiro ve Sousa, 2011; Iorgulescu ve Ravar, 2013; Çınar, 2017).

Yenilikçiliğin kaynağına ilişkin yapılan kapsamlı bir tanımda von Hippel (1988) yenilikçiliğin kaynağını 'herhangi bir potansiyel zümre uygun koşullar altında yenilikçiliğin kaynağıdır' şeklinde ifade etmiştir. Kaulio (1998) yeniliğin kaynağı noktasında endüstriyel farklılıkların önem taşıdığını, bazı alanlarda kullanıcıların kilit role sahip olurken bazı endüstrilerde tedarikçilerin yenilikçiliğin tipik bir kaynağı olabileceğini dile getirmiştir. Benzer şekilde von Hippel (1988) bazen üreticilerin yenilikçilik rolünü üstlenirlerken bazen de diğer paydaşların yeniliğin kaynağı olarak ortaya çıkabildiklerini belirtmiştir. Öte yandan günümüzün rekabetçi pazarındaki otel işletmeleri, yenilikçilik faaliyetlerinde müşterilerin önemini artan bir şekilde fark etmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda otal işletmeleri yenilikçilik stratejilerini müşteriler için yenilikçilik özdeyişinden müşterilerle birlikte yenilik yapma anlayışına dönüştürmekte ve ortak bilgi oluşturma sürecine müşterilerini de dâhil etme gayreti göstermektedirler (Desouza ve diğ., 2008).

Hoyrup (2010) yenilikçilik faaliyetleri ile ilgili olarak tüm kaynakların kullanılmasının gerekliliğinin açık olduğunu vurgulamakta ve işletmenin tüm çalışanlarının yenilikçilik için çok önemli ve etkili bir kaynak olduğunu ifade etmektedir (Sorensen, 2012). İşletmeler kendilerini sadece yenilikçilik için uzmanlar ve AR-GE departmanları ile ya da üst kademe yöneticileri sınırlandırmamalıdırlar (Kesting ve Ulhoi, 2008). Çalışanlar materyallere, pazara, müşterilere, kullanıcılara olan yakın temasları ile önemli bir bilgi birikimine sahip olabilirler. Ayrıca deneyime dayalı bilgi ve güncel bilgiler şeklinde detaylı bilgileri elde edebilirler. Bilgi akışının merkezinde olabilmeleri, resmi olmayan şirket içi bilgi paylaşımlarında bulunabilmeleri yenilikçiliğin önemli bir kaynağı olmalarının sebeplerini oluşturabilir (Hoyrup, 2010). Ram (1987) piyasada istikrarlı olan sektör sayısı oldukça az olduğunu ve yenilikçilik faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olan 4 temel faktör bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu faktörler şekil 1'de gösterildiği gibi; teknolojik ilerlemeler, değişen iş koşulları, değişen müşteri profil ve ihtiyaçları ve yoğunlaşan rekabet koşullarıdır (Aktaran: Goffin ve Mitchell, 2010).

Şekil 1. Yenilikçilik Faaliyetlerinin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler

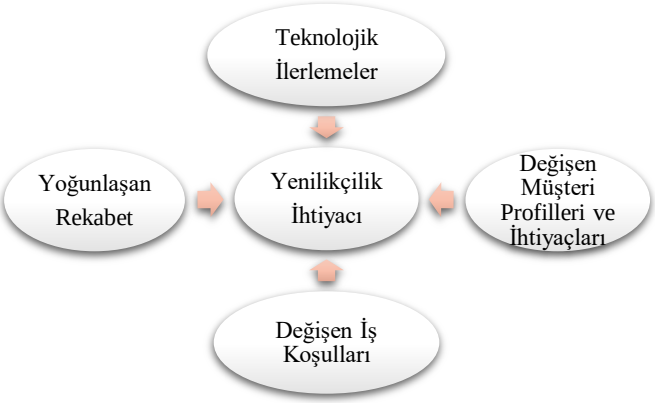

3. Methodoloji

Bu araştırmanın amacı, otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağının otel yöneticilerinin bakış açısıyla ortaya koymaktır. Otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilikçilik uygulamalarının arka planını ortaya çıkarmaya yönelik gerçekleştirilen bu araştırma keşifsel bir nitelik taşımaktadır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu araştırmanın evrenini, İstanbul'da faaliyet gösteren Turizm İşletme Belgesine sahip beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2017 yılı itibariyle İstanbul'da faaliyet gösteren Turizm İşletme Belgeli beş yıldızlı otel işletmesi sayısı 95'tir. Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı bu araştırmada evreni oluşturan işletmelerin tamamı araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda, ilk olarak, evrende yer alan bütün otel yöneticileri telefonla aranmış, kendilerine araştırma hakkında bilgi verilerek randevu talep edilmiştir. Bu aşamada, 26 otel yöneticisi araştırmaya katılma konusunda istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Veri toplama sürecinde, randevu günü ve saati bir gün öncesinden teyid edildikten sonra belirlenen yer ve saatte 25 yönetici ile görülmüştür. Bir

yönetici ise yoğunluğu dolayısıyla görüşmeye katılmayacağını bildirmiştir. Tablo 1'de araştırmaya dâhil edilen otel işletmeleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Dâhil Edilen Otel İşletmeleri

• Biz Cevahir	• Lassagrada Hotel	• Tüyap Palas
• Clarion Hotel	• Legacy Ottoman	• Royal Retaje
• Double Tree By Hilton İstanbul Old Town	• Radisson Blu Conference&Airport	• Renaissance Polat İstanbul
• Ramada Plaza Tekstilkent	• Prıncess Hotels İstanbul	• Elite World Europe Hotel
• Renaissance Bosphorus İstanbul	• Radisson Blu Asia Ve Ataköy	• Wyhndam İstanbul Old City
• Eresin Hotel Topkapı	• Mövenpick İstanbul Hotel	• Wyndham Grand Kalamış
• Grand Cevahir Hotel	• Radisson Blu Şişli	• Elite World Business
• Green Park Pendik	• Radisson Blu Tuzla	• Raffles Hotel
• Hurry İnn		

Araştırma verilerinin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerin 24'ü yönetici izni alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Bir yönetici ise ses kaydının alınmasına rıza göstermediği için ses kaydı alınamamış ve görüşme verileri not tutma yoluyla kayıt altına alınmıştır. Veri toplama sürecinde, genel bir giriş konuşması sonrasında otel yöneticisinin sektör tecrübesine dair bilgi vermesi istenilerek görüşme başlamıştır. Sonrasında, yöneticilere otelde son beş yıl içerisinde yapılan en önemli yenilik faaliyetlerinin neler olduğu sorulmuştur. Ardından, yöneticilere bu yenilik faaliyetinin oluşum sürecini ve bu süreçte kimlerin ne gibi roller üstlediğini açıklaması istenilmiştir. Son olarak yöneticilere, kendisine göre yenilikçi fikrin kaynağının kimler olduğu diğer bir ifadeyle yenilikçiliğe ilişkin fikirlerin kimlerden gelebileceği sorularak belirlenen araştırma amacına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Yöneticilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında alınan ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Elde edilen metinler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, önceden belirlenen başlıklar ve boyutlar altında metindeki verilerin sınıflandırılması, özetlenmesi ve yorumlanması aşamalarını içermektedir. Betimsel analiz sürecinde sınıflandırma ve özetleme işlemi yapılırken ham verileri içeren metinlere de sık sık atıfta bulunarak görüşme yapılan kişilerin görüşlerinin etkili bir şekilde aktarılması amaçlanmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler otel işletmelerindeki yeniliklerde kimlerin hangi rol ve görevi üstlendiği ve yöneticilerin otellerde yeniliğin kaynağı olarak kimleri gördüğü olmak üzere analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, otel işletmlerini ve yöneticileri açığa çıkarmamak adına yöneticiler A, B, C, D,

E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, Y ve Z harfleri kullanılarak kodlanmıştır. Ayrıca, üç otel işletmesi yöneticisi ile yapılan görüşmelerde araştırmanın amacı doğrultusunda veri edinilemediği için bu yöneticilerden alınan veriler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmada 25 otel yöneticisinden elde edilen veriler analiz edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında görüşme yapılan otel yöneticilerinin 23 tanesi erkek ve 2 tanesi kadındır. Araştırmaya katılan yöneticiler sektör deneyimleri itibariyle değerlendirildiğinde, sektör deneyimlerinin en az olanın 10 yıl ve en fazla olanın ise 28 yıl olduğu görülmektedir. Ayrıca, yöneticilerin sektör deneyimi ortalaması 18 yıldır. Yöneticilerin otellerin tepe yönetimindeki yöneticilik deneyimleri en fazla olanın 12 yıl olduğu görülmektedir. Bunun yanında, yöneticiler arasında bir yıllık tepe yönetim tecrübesine sahip olanlar da bulunmaktadır. Dahası, araştırmaya katılan yöneticiler ortaklama 5 yıllık tepe yönetim tecrübesine sahiptirler.

4.2. Otel işletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağına İlişkin Bulgular

Otel işletmesi yöneticilerinin yenilikçiliğin kaynağına ilişkin yapmış oldukları değerlendirmeler incelendiğinde yenilikçi fikirlerin beş farklı kaynağının olduğu ancak bu kaynaklardan üçünün ön plana çıktığı görülmektedir. Tablo 1'de yöneticilerin otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağına ilişkin elde edilen bulgular özetlenmektedir.

Tablo 1. Otel İşletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağı

Personel	***Yöneticiler***	***Müşteriler***	***Tedarikçiler***	***Rakipler***
Yönetici B	Yönetici A	Yönetici B	Yönetici I	Yönetici Z
Yönetici C	Yönetici B	Yönetici C		
Yönetici E	Yönetici C	Yönetici D		
Yönetici F	Yönetici G	Yönetici E		
Yönetici Y	Yönetici Y	Yönetici F		
Yönetici H	Yönetici H	Yönetici K		
Yönetici J	Yönetici K	Yönetici T		
Yönetici K	Yönetici L	Yönetici X		
Yönetici L	Yönetici P			

Yönetici N Yönetici O

Yönetici S

Yönetici U

4.2.1. Otel İşletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağı Olarak Personel

Yapılan analizlerde otel yöneticilerinden 12'sinin yenilikçi fikirlerin kaynağını işletmede görev yapan personel olarak ifade ettikleri görülmüştür. Otel işletmesinde yenilikçi fikirlerin kaynağında personelin olduğunu ifade eden yöneticilerin ortak bakış açıları, personelin iş ile ilgili sürecin bire bir içinde bulunmalarından ötürü sorunları ve çözümleri en iyi algılayacak kişiler oldukları noktasında birleşmektedir. Yönetici S, personelin operasyonel süreçlerin içerisinde olmalarından ötürü özellikle hem üstlerle hem de alt kademe çalışanlarla olan ilişki ve bağlantı rollerinden ötürü departman yöneticilerinin işletmede yenilikçi fikirlerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadıklarını belirtmiştir.

Yönetici K, işletmede gerçekleştirilen ürün yeniliğinin kaynağının personel olduğunu ifade etmiş ve personelin gerçekleştirilebilecek yenilikler noktasında kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Yönetici Y, personelin işi yapan ve dolayısıyla nerede nasıl bir iyileştirmenin en yararlı olacağını bilen kişi konumunda olduğunu belirtmiş ve konuya ilişkin görüşünü: "*Bu departmanlarla en alt seviyedeki arkadaşların katılımıyla toplantılar yapıyorum çünkü sizin seviyeniz yükseldikçe aslında operasyondan o kadar uzaklaşıyorsunuz. Çok şeyi kaçırıyorsunuz*" şeklinde ifade etmiştir. Çalışan fikirlerinin yenilikte önemli olduğunu vurgulayan Yönetici H ise bu düşünceyi destekleyen: *"Çünkü işi yapan görevi yapan ne olursa olsun arkadaşım detayı benden daha iyi görüyor genel müdürden daha iyi görüyor"* ifadelerini kullanmıştır.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişiler, buna benzer başka ifadeler kullanarak çalışanların işi yapan ve müşterilerle en çok temas eden kişiler olduğuna değinmişlerdir. Bu yöneticilerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Yönetici C: *"Ben şuna inanıyorum personel yenilik yapmada önemli bir kaynaktır. Sonuçta makine dairesi ve güverte olarak bakarsak duruma biz güvertedeyiz makine dairesinde olanlar onlar ve işle iştigal edenler onlar bu anlamda iyi fikir kaynağı olarak değerlendirilmeliler. Personel bana fikirlerini kolay bir şekilde ulaştırabilir zaten her personel düzeyinde sürekli toplantılarımız gerçekleşmekte. Open door politikamız var herhangi bir fikri olan personelimizle kolayca görüşebiliyoruz."*

Yönetici F: *"Biliyorum ki her personel kendi işi ile ilgili isterse farklı bakış açıları geliştirebilir sonuçta herkesin kendi işi ile ilgili sorumlulukları var günümüzde herkes kendi işinin ehli olmak zorunda. Bu yüzden personelin bulunmuş olduğu konum ve yaptığı iş özelinde yenilikçiliğin önemli bir kaynağı olabileceğini düşünüyorum."*

4.2.2. Otel İşletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağı Olarak Yöneticiler

Araştırmaya katılan yöneticilerden 10'u otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağının yöneticiler olduğunu belirtmişlerdir. Otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak yöneticileri işaret eden araştırma bulguları, yöneticilerin gerek karar verici konumunda olmalarından gerekse bilgi ve deneyimlerinden ötürü işletmelerde yenilikçi fikirlere kaynaklık ettiklerini göstermektedir. Yenilikçi fikrin kaynağını yöneticiler olarak ifade eden yöneticilerden Yönetici A, işletmede yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak kendisini göstermiştir. Yönetici A'nın konuya ilişkin görüşü aşağıdaki gibidir.

"Yenilikçi fikrin kaynağı benim. Personelden yenilikçi iş fikirlerinin gelmemesi biraz eğitim sisteminde kaynaklanıyor. Bizden değil. Yani yenilik fikri geldi de biz bunu uygulamayı koymadık söylediklerini yapmadık mı? Şu andaki şey yetişen nesil genç nesil yenilikle falan bir ihtiyacı yok. Zaten yenilik yapacak biri bir personelse zaten o gelip senin emrinde çalışmıyor. Kendisi bir şeyler yapmaya çalışıyor kendisi bir şeyler öğretmeye çalışıyor."

Yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına yönetici odaklı bir bakış açısına sahip olan Yönetici L ve Yönetici G, kurumda üretilen bütün fikirlerin yöneticinin olumlu yaklaşımı olmaması durumunda bir hayalden öteye geçemeyeceğini ancak yöneticinin inisiyatifi ile gerçekleştirilebileceğini ifade etmişlerdir. Yönetici P ise otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağının yöneticiler olduğunu ifade etmiştir. Personelin her ne düzeyde olursa olsun önemli olduğunu ancak personelden yenilikçi bir fikrin ortaya çıkışının da yine deneyimlere bağlı olduğunu vurgulayan yönetici deneyim noktasında yöneticilerin diğer personelle kıyaslanamayacağını belirtmiştir. Yönetici P ve Yönetici G'nin konuyla ilgili düşüncelerini aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir.

Yönetici P: *"Yeniliği kim yapar? Bilen yapar. Sadece bu işin nasıl yapıldığını bilen kişi ya da yaşayan kişi bu işi bilen kişidir. Bu her pozisyonda olabilir ama tabi ki kişinin tecrübelerinin bu fikirlerin büyük bir çoğunluğu yine tecrübe sayesinde ortaya çıkar."*

Yönetici G: *"Benim baktığım açı ile onların baktığı açılar farklı ben çünkü birebir hayal olmaktan öte hayata geçmesini istediğim şeylere bakıyorum."*

Benzer şekilde Yönetici H, yenilik fikirlerinin genel anlamda yönetim kademesinin bir görevi olduğunu vurgulamış ve yenilikçi fikirleri birinci aşamada yöneticilere dayandırmıştır. Yöneticinin konuya ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir.

"Bir komite var bizde, Executive Commitee diyoruz. Müdür, genel müdür ve departman şefleri şimdi her ay sırayla departman genel müdürü bir kere onlarla toplanıyor, sonra departman müdürleri ile toplanıyor, sonra şey yapıyorsunuz bir kombine yapıyorsunuz işte. Orada en iyi fikirlerinin tercihi yapıp, yeni bir şeyler çıkıp çıkmayacağı konuşuluyor."

4.2.3. Otel İşletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağı Olarak Müşteriler

Veri analizi sonucunda otel yöneticilerinden sekiz tanesinin otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak müşterileri gösterdikleri görülmektedir. Otel yöneticilerinin yenilikçi fikir kayağı

olarak müşterileri göstermesindeki en önemli olgu, sunulan ürün ve hizmetlerin kalitesine ilişkin nihai karar merciinin müşteri olduğu ve işletmede gerçekleştirilen her bir uygulamanın müşteri memnuniyetini sağlamak amaçlı yapıldığıdır. Yönetici D, her ne kadar yenilikçi iş davranışının kaynağında çalışanlar varmış gibi gözükse de özellikle ürün ve süreçlerde bu fikirlerin temel dayanağının müşterilerin değerlendirmeleri olduğunu, dolayısıyla otel işletmesinde yenilikçi fikirlerin ilham kaynağının müşteriler olduğunu belirtmiştir. Buna benzer bir görüş belirten Yönetici E, Otel işletmesinde yeniliğin kaynağı olarak çalışanlardan oldukça destek gördüklerini, çalışanlardan gelen fikirlerin temel kaynağının ise misafir talepleri olduğunu belirtmiştir. Yönetici E'nin konuya ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir.

"Yenilikle ilgili herkesin fikrini onların bildiği bir şey varsa almaya çalışıyoruz zaten bir alt personele bir üst personelle bunları görüşüyoruz. Bizim de aklınızda olan bir şeydi misafir taleplerinden ortaya çıktı ve personelimiz bizim desteğimizle bunu hızlı bir şekilde gerçekleştirilebileceği konusu gündeme geldi oturduk konuştuk yapılabilirliğini test ettik şu anda uygulamaya döktük."

Yönetici X, otel işletmesinin belirgin bir konsepte sahip olmasından ötürü yenilikçi fikrin kaynağının genel anlamda bu konsepti tercih eden müşterilerin istek ve beklentileri olduğunu belirtmiştir. Yönetici T tarafından ise otel işletmesinde yeniliğin kaynağının müşteriler olduğunu ve işletmede gerçekleştirilen yenilikçi faaliyetlerin odağında müşterilerin olduğu; *"en basitinden misafirlerin yorumları, misafir size bize neyi yapmamız gerektiğini söylüyor zaten"* sözleriyle ifade edilmiştir.

4.2.4. Otel İşletmelerinde Yenilikçi Fikirlerin Kaynağı Olarak Tedarikçiler ve Rakipler

Otel işletmesinde gerçekleştirilen yenilikçi fikirlerin kaynağının rakip otel işletmeleri olduğunu belirten Yönetici Z ise otel işletmesinde gerçekleştirilen yenilikçi fikirlerde diğer otel işletmelerinin yapmış oldukları ve başarılı oldukları uygulamaların yönlendirici olduğunu belirtmiştir. Yönetici, teknolojik gelişmelerin diğer otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilikçi fikirleri takip etmede aktif bir şekilde kullanıldığını, böylece yenilikçi eylemlerde diğer işletmeler tarafından test edilen uygulamalara yönelmenin kendileri için ortaya çıkardığı riskleri bertaraf edeceğini ve kazanımları test edilmiş yatırımlara gireceklerini dile getirmiştir.

Otel işletmesinde yenilikçi fikirlerin kaynağına ilişkin farklı bir yaklaşım ise Yönetici I tarafından yapılmıştır. Yönetici I, işletmede gerçekleştirilen yenilik faaliyetinde fikrin tedarikçi işletme tarafından ortaya konulduğunu ifade etmiş ve tedarikçilerin otel işletmelerinde yenilikçi fikirlere kaynaklık edebileceğini belirtmiştir. Yönetici I, tedarikçilerin özellikle satın alma süreçlerinde ve otelin ürünlerini teslim aşamalarında yaşadıkları problemleri çözebilmek için yenilikçi fikir paylaşımlarında bulunduklarını belirtmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağını yöneticilerin bakış açısıyla ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırmada, çalışanların, müşterilerin ve yöneticilerin otel işletmelerinde yenilikçi

fikirlerin en önemli kaynağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmaya katılan yöneticilerden birisinin rakipleri yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca, tedarikçileri otel işletmelerinde yenilikçi fikirlerin kaynağı olarak gören bir otel yöneticisi olduğu belirlenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bu sonucun von Hippel (1988) tarafından yenilikçiliğin kaynaklarına ilişkin yapılan sınıflandırma ile kısmen örtüştüğü görülmektedir. Von Hippel (1998) yenilikçiliğin kaynağının; tedarikçiler, rakipler, üreticiler ve kullanıcılar olarak ifade etmiştir.

Hizmetin doğası gereği üretimi ve tüketimi aynı anda gerçekleştirilmekte ve bu durum çalışanlarla müşteriler arasındaki etkileşimi gerekli kılmaktadır. Çünkü çalışanlar birebir müşteri istek, talep ve tepkilerini gözlemleme fırsatı bulmaktadır. Bu nedenle çalışanlar otel işletmelerinde önemli bir kaynaktır. Nitekim araştırma sonuçları bu durumun yöneticiler tarafından dikkate değer olduğunu göstermektedir. Yönetici U konuya ilişkin görüşünde, "misafirle birebir muhatap olan, misafirin karşısına çıkan kişiler bizim ekip arkadaşlarımız. Dolayısıyla biz de departman gözetmeksizin beyin fırtınası aktiviteleri gerçekleştirerek onların bu deneyimlerinden doğacak fikirleri ortaya çıkarmaya gayret gösteriyoruz" şeklindeki ifadeleriyle personelin yenilikçi fikirlerin kaynağı noktasındaki önemini vurgulamıştır.

Otel yöneticileri, yenilikçiliğin bir diğer önemli kaynağının müşteriler olduğunu ifade etmiştir. Otel işletmelerinde yenilikçi fikrin kaynağı olarak müşterilerin ön plana çıkması beklenen sunulan hizmetin beklentilerine uygun olup olmadığını değerlendiren kişinin müşteri olması dolayısıyla beklenen bir durumdur. Müşterinin istek, ihtiyaç ve beklentilerine göre sunulan hizmette, hizmetin bileşenlerinde veya hizmet sunum şeklide değişikliklerin yapılması müşteri memnuniyeti açısından çok önemlidir.

Üretim sektöründe teknoloji yenilikçiliğin en önemli kaynaklarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Bunun aksine otel işletmeleri yöneticilerinin yenilikçilik kaynağı olarak teknolojiye ilişkin bilgi vermemeleri ilgi çekici bir durumdur. Bu durumun otel işletmelerinin sunmuş olduğu çekirdek ürünün konaklama olması ve dolayısıyla çekirdek ürün olan konaklama ile teknolojinin iş modellerine sağladığı kolaylık arasında doğrudan bağlantı kurmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca, otel işletmelerinde yaygın olarak kulanılan benchmarking sisteminin bir benzeri olan rakipler tarafından yapılan yeniliğin işletme tarafından taklit edilmesinin sadece bir yönetici tarafından ifade edilmesi oldukça şaşırtıcı bir sonuçtutur. Bunun nedeninin, yöneticilerin bu tarz yeniliklerin kendilerinden gelen yenilik olarak görülmesi, diğer bir ifadeyle bu tarz yeniliklerin kaynaklarının yöneticilerin kendilerinini olduğunu düşünmeleridir.

Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle, otel yöneticilerine öncelikle, kendilerini, çalışanları ve müşterilerini gördükleri gibi tedarikçilerini de daha fazla yanilikçiliğin kaynağı olarak değerlendirmeleri tavsiye edilmektedir. Teknoloji firmaları da otel iişletmeleri için tedarikçi firmalar konumunda olup, bu firmaları da diğer tedarikçi firmalar gibi yenilikçilik noktasında değerlendirmeleri tavsiye edilir. Ayrıca, otel işletmelerine yenilikçi fikirlerin ortaya

konulmasında, rol alan paydaşlar olan yöneticiler ve çalışanlar arasında düzenli toplantılar yapılması ve müşterilerden, rakiplerden ve tedarikçilerden gelen öneriler değerlendirilerek yenilik noktasında ortak karar alınması önerilmektedir.

Kaynakça

Çınar, K. (2017). Otel işletmelerinde yenilik algısı ve uygulamaları. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 9(2), 37-50.

Desouza, K. C., Awazu, Y., Jha, S., Dombrowski, C., Papagari, S., Baloh, P. ve Kim, J. Y. (2008). Costomer-driven innovation. Research Technology Management, 51(3), 35-44.

Doucette, S. (2015). Meaning of innovation – a timeline [Blog post]. https://www.wazoku.com/meaning-of-innovation-a-timeline/ adresinden 22 Kasım 2018 tarihinde ulaşıldı.

Enz, C. A. ve Siguaw, J. A. (2003). Revisiting the best of the best: Innovations in hotel practice. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 44(5–6), 115–123. doi:10.1016/S0010-8804(03)90115-7

Eren, E. (1982). İşletmelerde yenilik politikası: kuram ve uygulamada yenilik (No. 2884). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.

Fagerberg, J. (2009). Innovation: a guide to the literature. The Oxford Handbook of Innovation, (November 2018), 1–29. doi:10.1093/oxfordhb/9780199286805.003.0001

Godin, B. (2008). Innovation: the history of a category (Project on the Intellectual History of Innovation). www.csiic.ca/PDF/IntellectualNo1.pdf adresinden erişildi.

Goffin, K., & Mitchell, R. (2010). Innovation management: Strategy and implementation using the pentathlon framework (2nd ed.). Basingstoke : Palgrave Macmillan.

Hjalager, A.-M. (2002). Repairing innovation defectiveness in tourism. Tourism Management, 23(October 2001), 465–474. doi:10.1016/S0261-5177(02)00013-4

Hoyrup, S. (2010). Employee-driven innovation and workplace learning: Basic concepts, approaches and themes. Transfer: European Review of Labour and Research, 16(2), 143–154. doi:10.1177/1024258910364102

Iorgulescu, M. C. ve Ravar, A. S. (2013). Measuring managers' perception of ınnovation in Romanian hotel ındustry. Procedia Economics and Finance 6, 512-522.

Karakaş, A., Bilgin, Y. ve Yıldız, M. R. (2017). Impact of innovation perceptions of managers on innovation strategies and innovation activities in hotels. 2nd EBES Conference, 89-90, Rome, Italy.

Kaulio, M. A. (1998). Customer, consumer and user involvement in product development: A framework and a review of selected methods. Total Quality Management, 9(1), 141–149.

doi:10.1080/0954412989333

Kesting, P. ve Ulhoi, J. (2008). Employee driven innovation: the discovery of the hidden treasure. Workshop of the European Network of the …, (2128), 1–28. https://mail.sssup.it/~l.marengo/ENEFfinal/Kesting.pdf adresinden erişildi.

Monteiro, I. P. ve Sousa, F. C. (2011). Understanding innovatıon in hospitality through the words of innovative managers. Book of Proceedıngs Vol. I Internatıonal Conference on Tourısm & Management Studies, Algarve.

Onojaefe, D. ve Nhepera, N. (2017). The influence of hotel product ınnovation on customer loyalty in Cape Town. African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, Volume 6 (2), 1-23.

Orfila-Sintes, F., Cladera, R. C. ve Martinez-Ros, E. (2005). Innovation activity in the hotel industry: Evidence from Balearic Islands. Tourism Management. 26 (6), 851-865.

Ottenbacher, M. ve Gnoth, J. (2005). How to develop successful hospitality innovation. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 46(2), 205–222. doi:10.1177/0010880404271097

Perez, A. S., Borras, A. C., Ruperez, M. T. G. ve Belda, P. R. (2015). Innovation and profitability in the hotel industry: Specialization and Concentration Effects. Retrieved February.

Pivcevic, S. ve Pranicevic, D. G. (2012). Innovatıon activity in the hotel sector- the case of Croatia. Economic Research - Ekonomska Istrazivanja, 25 (1), 337-363.

Porter, M. E. (1990). New global strategies for competitive advantage. Planning Review, 18 (3), 4-14.

Repnik, S. (2012). Case studies of innovation activity in the hotel ındustry. Quaestus Multidisciplinary Research Journal, 1(1), 141-163.

Rogers, E. M. (1995). Diffusion of innovations. Fourth Edition. The Free Press, New York.

S. Ram (1987) ,"A Model of Innovation Resistance", in NA - Advances in Consumer Research Volume 14, eds. Melanie Wallendorf and Paul Anderson, Provo, UT : Association for Consumer Research, Pages: 208-212.

Schumpeter, J. A. (1934). The theory of economic development: an ınquiry into profits, capital, credit, ınterest and the business cycle, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.): Transaction Publishers.

Sorensen, H. (2012). Drivers and obstacles for employee-driven innovation in large client project organisations. Proceedings of the Construction, Building and Real Estate Conference, (September), 337–345.

Tekin, Y. ve Durna, U. (2012). Otel işletmelerinde yenilik yönetimi uygulamaları Alanya'da beş ve dört yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi. 4 (3), 93-110.

Vatan, A. (2010). Turizm İşletmelerinde İnovasyon: İstanbuldaki 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı. Balıkesir.

Vila, M., Enz, C. A. ve Costa, G. (2012). Innovative practices in the Spanish hotel industry [Electronic version]. Cornell Hospitality Quarterly, 53 (1), 75-85. Retrieved [insert date], from Cornell University, School of Hospitality Administration site: http://scholarship.sha.cornell.edu/articles/204/.

von Hippel, E. (1988). The Sources of innovation. New York NY: Oxford University Press. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2877276.

Zengin, B. ve Dursun, C. (2017). Otel işletmelerinde uygulanan inovatif faaliyetlerin rekabet avantajı üzerine etkileri: Doğu Marmara örneği. Turizm ve Araştırma Dergisi, 6 (2), 38-58.

İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN OTEL İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA YENİLİKÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Ali ÇETİNKAYA

Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN

Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Bu araştırmanın amacı, beş yıldızlı otel işletmelerinde hali hazırda gerçekleştirilen pazarlama yenilikçiliği uygulamalarını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini, İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırma verileri, beş yıldızlı 25 otel işletmesinin üst düzey yöneticileri ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, otel işletmelerinde hali hazırda gerçekleştirilmekte olan beş adet pazarlama yenilikçilik örneği ortaya konulmuştur. Ortaya konulan pazar yenilikçiliklerinin üçü yiyecek-içecek hizmetlerinin sunumu sürecinde gerçekleştirilen aktiviteleri içermektedir. Otel işletmelerinde keşfedilen diğer pazarlama yenilikçilikleri ise otele özgün bir koku konseptini ve müşterilerle çevrimiçi aktif iletişim kurma uygulamalarını kapsamaktadır. Elde edilen bulgular, sektörde faaliyet gösteren diğer işletmeler için pazarlama yenilikçiliklerine ilişkin örnek uygulamalar sunma noktasında önemlidir. Müşterilerinin zihinlerinde özgün bir yer edinmek ve müşterilerine daha iyi hizmet sunmak isteyen otel işletmeleri, sahip oldukları olanaklar ve karakteristik özelliklerini dikkate alarak kendi işletmelerinde benzer pazarlama yenilikçilik faaliyetlerini hayata geçirebilirler.

Anahtar Kelimeler: *İnovasyon, pazar inovasyonu, otel işletmeleri*

A RESEARCH on MARKET INNOVATION in HOTEL ENTERPRISES OPERATING in ISTANBUL

Abstract

The purpose of this research is to present the current market innovation practices in five-star hotel enterprises. The universe of the research is the five-star hotel enterprises operating in Istanbul.

Qualitative method was used in the research. The research data were obtained through interviews with senior managers of 25 five-star hotel operations. The obtained data were analyzed using the descriptive analysis technique. As a result of the analysis, five examples of market innovations were presented which were realized in hotel enterprises. Three of the market innovations introduced include activities carried out within the context of food and beverage service delivery. İn addition to this, other market innovations discovered in hotel businesses include a unique smell concept and active online communication with customers. The findings are important for presenting exemplary practices for market innovation for other businesses operating in the sector. Hotel enterprises seeking to gain a unique place in the minds of their customers and to provide better service to their customers may have the illusion of implementing similar market innovations in their own enterprises, taking into account the opportunities and characteristics they have.

Key Words: Innovation, market innovation, hotel operations.

1. Giriş

Günümüzün hızla değişen ve dönüşen piyasa ekonomisinde, yenilikçilik faaliyetleri gerçekleştirmek rekabet edebilirliğin ötesine işletmeler için hayati bir önem taşımaktadır. Shapiro (2017) yenilikçiliğin işletmeler açısından önemini vurgularken ayrıca eşi benzeri olmayan bir değişim döneminde olunduğunu ve geçmişte bir kuruluşun başarılı olmasına yardımcı olan davranışların potansiyel olarak gelecekteki başarısızlığının nedeni olabileceğini belirtmiştir. Bunun sonucu olarak, işletmelerin kurucu unsurlarının değişen ihtiyaçlarını karşılamak için farklılaşan koşul ve durumlara uyum sağlaması ve gelişmesi gerekmektedir (Lindegaard, 2018). Bu durum, günümüz yoğun rekabet ortamında, faaliyet gösteren otel işletmeleri için de geçerlidir.

Yenilik, bir kerelik bir fenomen değil, yeni bir fikrin oluşum aşamasından uygulama aşamasına kadar çok sayıda örgütsel karar verme sürecini içeren uzun ve kümülatif bir süreçtir. Yeni fikir, yeni bir müşteri ihtiyacının veya yeni bir üretim yolunun algılanması anlamına gelmektedir. Bu algı bilgi toplamanın kümülatif sürecinde ve zorlu girişimcilik vizyonuyla birlikte oluşturulabilir. Uygulama süreci boyunca yeni fikir, geliştirilen ve pazarlanabilir yeni bir ürüne veya yeni bir işleme dönüştürülerek, maliyet düşürme ve üretkenlik artışı sağlanmaktadır (Popadiuk ve Choo, 2006). Diğer bir deyişle yenilikçilik kavram olarak, hem bir süreci (yenilemeyi/yenilenmeyi) hem de bir sonucu (yeniliği) ifade etmektedir.

Otel işletmelerinde yenilikçilik ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda hizmetin doğası gereği yenilikçiliğin teknoloji odaklı yapıyla ilişkilendirilmiştir. Teorik ve özellikle ampirik yenilikçilik araştırmaları gelişmiş bir ekonominin büyümesinin belirleyici kaynağı olarak teknolojik veya Ar-Ge temelli yenilikçiliğe odaklanmıştır (Rothwell, 1992; Goffin ve Mitchell, 2010). 90'lı yıllarda yeni teknolojilerin büyümeye, gelişime ve üretkenliğe olan etkisinin kabulü, OECD'yi (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı), yenilik verilerini toplamak ve analiz etmek için yönergeleri geliştiren Oslo Kılavuzu'nu yayınlamaya yöneltti. 1992'de yayımlanan ilk sayısında kitap

yenilikçiliğin dar bir tanımını sunmuş ve yalnızca teknolojik yenilikçiliğe odaklanmıştır. O dönemde, sanayi sektörü verileri, teknolojik yenilikler ve süreç yenilikleri temel alınarak yenilik faaliyetlerini ölçmek amaçlandı (OECD, 1992). Bu geleneksel çerçevede, işletmelerin yenilikçi faaliyetleri ürün ve teknik süreç yenilikçiliği içerecek şekilde algılanmaktadır. Yeni ürünler genellikle yeni işlevler sunan veya yeni uygulama alanlarına olanak sağlayan yeni teknik özellikler içerir. Yeni teknik süreçler temel olarak, verimliliği, hızı, esnekliği veya üretim kalitesini arttırmak için yeni teknolojilerin kullanımına dayanmaktadır. Ancak yenilikçilik konusundaki bu teknolojik görüş farklı nedenlerden dolayı eleştirilmiştir. Eleştirilerden bir tanesi yenilikçilik yeteneklerinin sadece homojen Ar-Ge temelli yenilik stratejileri paradigması ile ele alınmasıdır. Aksine, yenilik yeteneğinin işletmeye özgü rutinlere ve işletme-birey deneyimlerine dayanması ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade edilmektedir. Evrimsel iktisadi yaklaşım işletmelerin benzer sektör ve yenilikçilik sistemlerine dâhil olsa bile yenilikçilik davranışlarında ve stratejilerinde dikkate değer şekilde hetorojenlik gösterdiğine işaret etmektedir (Som ve diğerleri, 2012). Yenilikçilik faaliyetleri işletmelerin farklı rutinleri, yetenekleri, becerileri ve deneyimleri ile de ilgilidir. İşletmelerin yenilikçiliği ve ekonomik başarısı bu nedenle sadece yüksek teknoloji veya aşırı Ar-Ge harcamaları ile ilgili değildir. Ar-Ge odaklı yaklaşımlar çoğu kez, firmaların yenilikçilik faaliyetlerinin büyük bir kısmının mutlaka kurumsallaşmış, dâhili Ar-Ge faaliyetlerinden kaynaklanmadığını göz ardı etmektedir.

Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar ve araştırmalar ürün, süreç, pazarlama, iş modeli, yönetimsel yenilikleri de kapsamaktadır. Rothwell (1992) yeniliğin her zaman sadece önemli bir teknolojik ilerlemenin ticarileştirilmesini değil, aynı zamanda teknolojik bilgi birikiminde küçük ölçekli değişikliklerin kullanımını içerdiğini savunmuştur. 2005 yılında yayımlanan OECD' nin Oslo Kılavuzu, yenilikçilikteki teknoloji temelli genel düşüncesinin ötesinde örgütsel ve pazarlama yenilikleri içeren daha geniş bir tanım sunmaktadır. Bu tanımda, yenilik, iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş bir ürünün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni bir pazarlama yönteminin veya yeni bir örgütsel yöntemin uygulanması olarak tanımlandı. Dahası, yenilik, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi küresel zorlukların üstesinden gelmek için de önemli bir faaliyet bütünü olarak görülmeye başlanmıştır. Yaşam standartlarındaki yükselmelerin çoğu yenilikçilik faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (OECD, 2007).

Yenilikçilik ile ilgili literatür incelendiğinde kavramın farklı sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. Yenilikçilik ile ilgili sınıflandırmalar değişen şey, değiştiği ölçü, değişimin kaynağı, değişimin ortaya çıkarmış olduğu etki derecesi gibi farklı perspektiflerden ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte Oslo Kılavuzunda (OECD, 2005) yapılan yenilik sınıflandırması, ilgili literatürde genel kabul görmektedir. Bu kılavuza göre işletmelerde yapılan yenilikler dört farklı başlık altında değerlendirilmektedir. Bu başlıklar arasında pazarlama yenilikçiliği pazarlama karması unsurlarını içermesi dolayısıyla işletmeler açısından ayrı bir yere sahiptir. Pazarlama yenilikleri, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş pazarlama yöntemlerinin pazarlama karması unsurları üzerinde ortaya konması anlamına gelmektedir. Pazarlama unsurları; ürün,

fiyat, tutundurma ve dağıtım kararlarını kapsamaktadır. İşletmenin müşteri ihtiyaç, istek ve beklentilerini karşılama noktasında ürün, bu ürünün karşılığında müşterinin ödemeye razı olduğu fiyat, ürünle ilgili müşteriye en doğru kanaldan bilgilerin aktarılması olan tutundurma ve ürünün müşteriye ulaştırılması olan dağıtım unsurlarının tamamı pazarlama yenilikçiliği içerisindedir (İslamoğlu, 1999). Bu nedenle işletmeleri açısından pazarlama yenilikçiliği büyük önem arz etmektedir.

Yenilikçilik kavramı üretim sektöründe teknoloji merkezli olarak gelişim göstermiştir. Üretim sektöründe yenilikçiliğin önemi, dünya genelinde en büyük ciroya sahip olan firmaların daha çok yenilik odaklı firmalar olduğu düşünüldüğünde daha da net anlaşılmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan bir raporun sonucuna göre, Avrupa'daki işletmelerin çoğunluğu sağladığı ekonomik başarı ve rekabet avantajı dolayısıyla pazarlama yenilikçiliğine büyük önem vermektedir. Pazarlama yenilikçiliği işletme performansını doğrudan etkilemektedir (Som ve diğerleri, 2012). İlgili alanda yapıla araştırmalar pazarlama yenilikçiliğini işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede kilit röle sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Ilic, Ostojic ve Damnjanovic, 2014; Ungerman, Dedkova ve Gurinova, 2018). Sajjaviriya (2015) tarfından yapılan araştırmanın sonucuna göre ise pazarlama yenilikçiliği ürün geliştirme performansı, müşterinin ilgisini, pazarlamanın etkinliğini ve pazarlama performansını istatistiksel olarak anlamlı şekilde pozitif yönde etkilemektedir (Sajjaviriya, 2015).

Üretim sektörünün yanı sıra, kalitenin müşteri ihtiyaçlarına uygunluk olarak değerlendirildiği hizmet sektöründe de yenilik müşteri memnuniyeti ve sadakati açısından büyük öneme sahiptir. Son yıllarda turizm sektöründe yaşanan yoğun rekabet ve farklı faktörlere bağlı olarak yaşanan sektörel dalgalanmalar ve müşteri taleplerinde yaşanan hızlı değişimler dolayısıyla konaklama işletmelerine olan talebi tahmin etmek giderek zorlaşmaktadır. Bu durum dolayısıyla, konaklama işletmelerinde sunulan hizmetlerin müşteri istek ve taleplerine göre şekillendirilmesi, her geçen gün daha da önem kazanmaktadır (Çakici ve Eren, 2005). Pazarlama yenilikçiliği otel işletmelerinde sunulan hizmet bileşenlerinin ve zenginleştirici özelliklerin müşteri istek ve beklentilerine doğrultusunda geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu nedenle diğer sektörler için olduğu gibi otel işletmeleri için de pazarlama yenilikçiliği büyük önem arz etmektedir. Buna rağmen, literatürde otel işletmelerinde pazarlama yenilikçiliği uygulamalarını konu alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma bu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu araştırma İstanbul'da bulunan beş yıldızlı otellerde gerçekleştirilen pazarlama yenilikçiliği faaliyetlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Otel işletmelerinde pazar yenilikçiliği uygulamalarını ortaya çıkarmak maçıyla gerçekleştirilen bu araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, İstanbul'da faaliyet gösteren Turizm İşletme Belgesine sahip beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2017 yılı itibariyle İstanbul'da faaliyet gösteren Turizm İşletme Belgeli 95 otel bulunmaktadır.

Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmada, evrende yer alan otel işletmelerinin tamamının araştırmaya dahil edilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, öncelikle otel işletmelerinin tamamı telefonla aranmış ve konuya ilişkin bilgi verilerek otel yöneticilerinden görüşme talep edilmiştir. Otel yöneticilerinden 28'i görüşme talebine olumlu yaklaşmıştır. Yöneticiler 10 Eylül 2017- 01 Ocak 2018 tarihleri arasında kendilerinin belirlediği yer ve zamanda araştırmaya katılabileceklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, belirlenen randevu tarihinden önce yöneticilerle tekrar irtibata geçilmiş ve görüşmeler teyit edilmiştir. Buna karşın 3 otel yöneticisi görüşmeye yoğunluklarından ötürü katılamamışlardır. Bu yöneticilerle tekrar irtibat kurulmasına karşın araştırmaya katılamayacaklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla araştırma verileri 25 otel işletmesi yöneticisiyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilmiştir. Tablo 1'de araştırmaya dâhil edilen otel işletmeleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Dâhil Edilen Otel İşletmeleri

• Biz Cevahir	• Lassagrada Hotel	• Tüyap Palas
• Clarion Hotel	• Legacy Ottoman	• Royal Retaje
• Double Tree By Hilton İstanbul Old Town	• Radisson Blu Conference&Airport	• Renaissance Polat İstanbul
• Ramada Plaza Tekstilkent	• Prıncess Hotels İstanbul	• Elite World Europe Hotel
• Renaissance Bosphorus İstanbul	• Radisson Blu Asia Ve Ataköy	• Wyhndam İstanbul Old City
• Eresin Hotel Topkapı	• Mövenpick İstanbul Hotel	• Wyndham Grand Kalamış
• Grand Cevahir Hotel	• Radisson Blu Şişli	• Elite World Business
• Green Park Pendik	• Radisson Blu Tuzla	• Raffles Hotel
• Hurry İnn		

Araştırma verilerinin elde edilmesi sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerin 24'ü yöneticilerin izni alınarak ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Bir yönetici ses kaydının alınmasına rıza göstermediği için kendisiyle yapılan görüşme anında notlar alınarak kayıt altına alınmıştır. Veri toplama sürecinde, genel bir giriş konuşması sonrasında otel yöneticisinin sektör tecrübesine dair bilgi vermesi istenilerek görüşme başlamıştır. Sonrasında, yöneticiye, otelde son beş yıl içerisinde yapılan en önemli yenilik faaliyetlerinin neler olduğu sorulmuştur. Bu sorunun cevabı sonrasında ise yöneticiye bu yenilik faaliyetinin pazarlama yönünü ifade etmeleri istenmiştir.

Veri toplama aşamasının ardından öncelikle görüşmelerde alınan ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz tekniği, önceden belirlenen başlıklar ve boyutlar altında metindeki verilerin sınıflandırılması, özetlenmesi ve yorumlanması aşamalarını içermektedir. Betimsel analiz

sürecinde sınıflandırma ve özetleme işlemi yapılırken ham verileri içeren metinlere de sık sık atıfta bulunarak görüşme yapılan kişilerin görüşlerinin etkili bir şekilde aktarılması önem taşımaktadır. Araştırmada elde edilen veriler, otel işletmelerinde yöneticilerin demografik bulguları ve pazarlama yenilikçiliğine ilişkin bulgular olarak başlıklandırılmıştır. Araştırma bulgularının sunumunda yöneticilerin ve otel işletmelerinin açığa çıkmalarını engellemek amacıyla yönetici isimleri A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, Y ve Z olarak kodlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan otel yöneticilerinden 2 tanesi kadın 23'ü ise erkektir. Katılımcıların sektöre ilişkin deneyimleri 10-28 yıl arasındadır. Yöneticilerin mevcut pozisyonlarındaki ortalama deneyim yılı ise 2 yıl ve 12 yıl arasında değişmektedir. Otel yöneticilerin almış oldukları eğitimler dikkate alındığında ise 5 otel işletmesi yöneticisinin farklı eğitim alını ve uzmanlıklara sahip oldukları belirlenmiştir. Bu yöneticilerden 3 tanesi finans bölümü, 1'i pazarlama bölümü, 1'i ise genel işletme bölümü kökenlidir. Diğer 20 otel işletmesi yöneticisi ise turizm bölümü kökenli olduklarını ifade etmişlerdir.

3.2. Otel İşletmelerinde Pazarlama Yeniliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma verilerinin analizi neticesinde otel işletmelerinde uygulamaya konmuş olan beş adet pazarlama yeniliği belirlenmiştir. Ortaya konulan pazarlama yeniliklerinden üç tanesi yiyecek ve içecek departmanı içerisinde gerçekleştirilmiş olup gerçekleştirilen bu yenilikler yiyecek-içecek hizmetlerinin sunumu ile ilgilidir. Dolayısıyla yiyecek içecek departmanı otel işletmelerinde pazarlama yeniliği özelinde pazarlama yenilik çıktı seviyesi yüksek departman olarak göze çarpmaktadır. Otel işletmelerinde uygulamaya konulan diğer pazarlama yenilikleri ise otelin kendine has koku konsepti ve müşterilerle çevrimiçi aktif iletişim kurma uygulamasıdır.

3.2.1. Pazarlama Yeniliği Uygulaması 1: *Otele Özgü Koku Konsepti*

Otel yöneticilerinden elde edilen verilerin analizi sonucunda, otel işletmelerinde uygulanan pazarlama yeniliklerinden birisi otele özgü "koku konsepti" olarak ifade edilmiştir. Yönetici F, pazarlama eylemlerinde otel işletmesinin müşteriler için ayırt edici ve çekici bir özelliğini ön plana çıkarmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Yönetici, otel işletmesinde yapmış oldukları yenilikçilik çalışmaları neticesinde böyle bir uygulamayı keşfettiklerini ve müşterilerden pozitif dönüş almalarıyla birlikte bu uygulamaya daha fazla önem verdiklerini belirtmiştir. Yönetici F, bu yenilik uygulamanın müşterilerin zihinlerinde özel bir yer edinebilmeye katkı sağladığını dile getirmiştir. Yöneticinin konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

"Yeniliklerden bir tanesi şuydu; misafirlerin otelin ilk girişinde beyne ilk algılanan merkeze ilk algılanan konuysa koku, otel içerisinde bazı yerlere koku makineleri koyduk. Müşteriler odaya, otele veya restorana girdiğinde beş duyu organı hitap edebilmek için bu uygulamayı hayata

geçirdik. İşletmenin her yerinde bu kokuya önem veriyoruz. Yani otelimizin kendine ait bir kokusu var ve bu konuda oldukça hassasız."

3.2.2. Pazarlama Yeniliği Uygulaması 2: *Sağlıklı Yaşam Konsepti*

Yöneticilerle yapılan görüşmeler neticesinde ortaya konulan bir diğer pazarlama yeniliği "sağlıklı yaşam konsepti" şeklindedir. Bu uygulama yine Yönetici F tarafından ortaya konulmuştur. İnsanların son yıllarda sağlıkla ilgili endişelerinin ve doğal yaşama özlemlerinin bilinen bir husus olduğunu belirten yönetici F, yenilikçilik açısından bunu işletmeye nasıl avantaj sağlayabilecekleri konusunda yoğun mesai harcadıklarını ve çalışmalar neticesinde bu uygulamayı hayata geçirdiklerini ifade etmiştir. Yöneticinin sağlıklı yaşam konsepti uygulamasına ilişkin açıklamaları aşağıdaki gibidir:

"Yeşil çimenlerin insana değer kattığını, gözü ve ruhu dinlendirdiğini, çıplak ayakla temas edildiğinde, insan vücudundaki negatif elektriği aldığını ve motive ettiğini biliyoruz. Bu yüzden otelimizde konaklama yapan misafirleri, toplantı gruplarını, toplantı yapan eğiticileri ve eğitim alan kişileri bahçemizdeki çimenlik alanda çıplak ayakla gezmelerini teşvik ve tavsiye eden yazı ve sloganlarla destekliyoruz. Bu yazı ve sloganlardan bazılarını ifade etmek gerekirse:

- *'Çimenlerde yürüyebilirsiniz.*
- *'Çimenlerde yürümek yasak değildir.*
- *'Ayakkabınızı ve çorabınızı çıkarıp çimenlerde yürüyebilirsiniz.*

Bu gibi ifadelerle misafirlerimizi hem açık havada doğal ortama bir anlamda girmelerini hem de bu imkânı bu anlamda kullanılabilir bir hale getirerek misafirlerimizin memnuniyetini arttırıcı bir yeni bir yaklaşım olarak görüyoruz."

3.2.3. Pazarlama Yeniliği Uygulaması 3: *Hint Pazarı Konsepti*

Yöneticilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bir diğer pazarlama yeniliği "hint pazarı konsepti" şeklindedir. Yönetici Y tarafından ortaya konulan bu pazarlama yeniliği hedef pazarın kültürel özelliklerinin örgüt hizmet sunum şekline entegre edilmesi yoluyla misafir tercihlerinin yönlendirilmesi ve memnuniyet düzeyinin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen uygulamadır. Bu kapsamda, Yönetici Y otel işletmesinde gerçekleştirilen pazarlama yenilik uygulamasını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

"Hint pazarı Türkiye için her geçen gün önem kazanan bir pazar gerçekten çok ciddi potansiyeli olan bir pazar Hindistan'dan aşçı getirdik. İki tane tandırlar kurduk. Çünkü Hint kültüründe yemek çok önemli… Yemek onlar için bir ibadet aslında inanışlarına göre de elle yemeyi tercih ediyorlar, sağlıklı yemeği tercih ediyorlar. Kültürleri çok farklı o kültürü çok iyi bilmek gerekiyor. Dünyada seyahat eden kişilerin aksine Hintli bir misafir herhangi bir ülkeye gittiği zaman Hint yemeği yemek istiyor. Başka bir yemek istemiyor dolayısıyla da biz bu pazarda tercih edilebilirliğimizi arttırmak için Hindistan'dan malzemeler getirdik. Tandırlar kurduk Hintli

aşçıları getirdik Hindistan'dan. Bunun sonucunda da böylesine bir rekabet ortamında, Hint pazarında gerçekten güzel bir ivme yakaladık."

3.2.4. Pazarlama Yeniliği Uygulaması 4: Kalori Konsepti

Otel yöneticileriyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bir diğer pazarlama yeniliği uygulaması Yönetici E tarafından ifade edilen "kalori konsepti"dir. Yönetici E, kalori konseptini içeren pazarlama yenilik uygulamasının restoranda misafirlerin yiyecek ve içeceklerle ilgili karşılaşabilecekleri belirsizlikleri en aza indirmek, porsiyonu görsel olarak sunmak ve kullanılan maddeleri ve kalori değerleri hakkında misafirleri bilgilendirmek için teknoloji kullanımına dayalı olarak restoran menüsünün tablet yoluyla misafirlere sunulmasını içerdiğini belirtmiştir. Yönetici E'nin konuya ilişkin görüşü aşağıda ifade edilmektedir.

"Bir de misafirin kapısından nasıl bir şey geleceği konusunu ortadan kaldırıp menüde gördüğü şeyi sunabilmek adına tablet menü uygulaması çalışmamız var. Testleri yapıldı yemek lezzetleri tekrardan test edildi resimleri çekildi uygulama yakın zamanda geçecektir. Bu bir misafirin istediği sipariş eti yemeği geri göndermesiyle kaynaklı ortaya çıktı bizde… Biz misafirlere ne görüyorsa birebir resimde fotoğrafta o hizmet önüne sunmak için tablet menü uygulaması yaptık."

3.2.5. Pazarlama Yeniliği Uygulaması 5: *Çikolata Yapım Konsepti*

Son olarak, otel yöneticileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde ortaya konulan pazarlama yeniliği "çikolata yapım konsepti" olarak belirlenmiştir. Yönetici P, otel işletmesinde gerçekleştirilen pazarlama yeniliğine ilişkin olarak çalışmış olduğu kurumun, dondurma ve çikolatalarıyla marka olmuş bir olmasından yararlanarak bu pazarlama yeniliğini gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Misafirlerini geleneksel otel ortamının dışına çıkarabilme noktasında gayret gösterdiklerini belirten yönetici P, misafirlerin çocuklarıyla zaman geçirmekten mutlu olduklarını görünce onlara da hitap edebilecekleri bir yenilik tasarladıklarını ifade etmiştir. Çocuklara yönelik çikolata yapım kurslarıyla başlayan bu yenilik faaliyeti zaman içerisinde İtalyan yemekleri ve Tayland yemekleri festivaline kadar genişlemiştir. Yönetici pazarlama yenilik faaliyetine ilişkin aşağıdaki ifadeleri dile getirmiştir.

"Çocuklar için yapmış olduğumuz çikolata kursları çok rağbet gördü. Çikolata yapım kursları vardı ve bir süre sonra hem yetişkinlere hem çocuklara hatta anne babaları ile beraber gelen çocuklarında olduğu bir grubumuz oluştu. Süreç içerisinde ve bir 5 yıl boyunca hiç abartısız her dönem açtığımız kurslar tamamen doluydu. Onun dışında çeşitlendirmeye gittik, sadece çikolatada kalmadık. İtalyan yemekleri festivalleri yaptığımız dönemlerde İtalyan yemekleri pişirme kursları yaptık. Yine makarna pişirme kursları yaptık. Et pişirme teknikleri konusunda insanlara biraz bilinçlensin diye yaptığımız kebaplar ve et pişirme teknikleri kurslarımız vardı. Avustralyalı bir şefimiz vardı bir dönem Avustralya yemekleri kursları yaptık ve o dönem de kanguru eti getirdik. Avustralya'dan yine zaman zaman yaptığımız yemek kurslarında getirdiğimiz o şeflerle beraber… Tayland yemekleri festival yapmak için ben Tayland'a gittim

bizzat çalışmış olduğumuz grubun otelinden gidip iki tane aşçı iki tane pastacı bir servis elemanı bir tane hostes ve 6-7 kişilik bir grup getirdik, şeflerimiz de vardı. Bu arada onlarla birlikte tadımlar vardı yaptığımız şarap tadımları, yemek şarap uyumu ile beraber zeytinyağlı tadımları gibi kurslarımız yani tadımlara yönelik aktivitelerimiz en çok rağbet gören işlerimizdi diyebilirim."

4. Sonuç ve Öneriler

Pazarlama yenilikçiliği, diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler için olduğu gibi otel işletmelerinin karlılığı ve sürdürülebilir rekabet avantajında önemli bir etkiye sahiptir. Önemine binaen, bu araştırmada pazarlama yenilikçiliğinin otel işletmelerindeki örnekleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilik türlerinden pazarlama yeniliğine ilişkin örnek uygulamalar ortaya koyan yöneticilerin odak noktasının müşterilerin ilgisini çekmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Otel işletmelerinde gerçekleştirilen pazarlama yeniliği uygulamaları diğer otel işletmeleri için yol gösterici bir nitelik taşıyabilir. Her işletmenin kendisine özgü koşulları bulunduğu açıktır. Ancak otel endüstrisi gibi farklılaşmanın büyük ölçüde hizmet sunumuna dayandığı, sunulan hizmet ve olanakların birçok açıdan benzerlik gösterdiği endüstrilerde ortaya çıkan bir yeniliğin diğer işletmeler tarafından kullanılması kaçınılmazdır. Örneğin koku konsepti bir otel işletmesinin uhdesinde kalması mümkün olmayan bir niteliğe sahiptir. Buna karşın birçok otel işletmesi sağlıklı yaşam konseptini uygulamaya geçirebilecek fiziksel alana sahip olamayabilir. Otel yöneticileri bu ve benzeri pazarlama yeniliklerini mevcut işletme koşullarına uyarlayarak kullanmalıdırlar. Bu araştırmada ortaya konulan ve artımsal yenilik faaliyeti olarak değerlendirilen bu pazarlama yeniliği örnekleri, otel işletmelerinde de benzer küçük sorunlara nasıl cevaplar bulunabileceğine ilişkin ipuçları sunmaktadır. Bu nedenle, otel işletmeleri yöneticilerine, benzer süreçleri takip ederek, artımsal yenilik geliştirme sürecine uyarak yenilik yapmaları tavsiye edilmektedir. Müşterilerinin zihinlerinde özgün bir yer edinmek ve müşterilerine daha iyi hizmet sunmak isteyen otel işletmeleri, sahip oldukları olanaklar ve karakteristik özelliklerini dikkate alarak kendi işletmelerinde benzer pazar inovasyonu uygulamalarını hayata geçirebilirler.

Kaynakça

Çakici, C. ve Eren, D. (2005). Otel İşletmeciliğinde pazar yönlülük ve pazar yönlülük-performans ilişkisi üzerine bir araştırma ve sonuçları. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1), 157–178. doi:10.17065/huiibf.80431.

Ilic, D., Ostojic, S. ve Damnjanovic, N. (2014). The importance of marketing innovation in new economy. Singidunum Journal of Applied Sciences, 11(1), 34–42. doi:10.5937/sjas11-5015.

İslamoğlu, A. H. (1999). Pazarlama Yönetimi; Beta Yayıncılık: İstanbul.

Lindegaard, S. (2018). The definition of innovation [Blog post]. https://blog.hypeinnovation.com/the-definition-of-innovation adresinden 22 Kasım 2018 tarihinde ulaşıldı.

OECD. (1992). Oslo manual: guidelines for collecting and ınterpreting ınnovation data, 1st Edition. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2005). Oslo manual: guidelines for collecting and ınterpreting ınnovation data, 3rd Edition. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2006). Innovation and growth in tourism. Paris: OECD Publishing.

Offin, K. ve Mitchell, R. (2010). Innovation management: Strategy and implementation using the pentathlon framework (2nd ed.). Basingstoke : Palgrave Macmillan.

Popadiuk, S. ve Choo, C. W. (2006). Innovation and knowledge creation: How are these concepts related? International Journal of Information Management, 26(4), 302–312. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2006.03.011.

Rothwell, R. (1992). Succesful industrial innovation: critical factors for the 1990s. R&D Management, 22(3), 221–239. doi:10.1111/j.1467-9310.1992.tb00812.

Sajjaviriya, C. (2015). Market-driving strategy orientation and marketing performance : An empirical investigation of software businesses in Thailand, 7(1), 9-10.

Som, O., Diekmann, J., Solberg, E., Schricke, E., Schubert, T., Jung-Erceg, P., Daimer, S. (2012). Organisational and marketing ınnovation – promises and pitfalls. PRO INNO Europe: INNO-Grips II report, Brussels: European Commission, DG Enterprise and Industry.

Ungerman, O., Dedkova, J. ve Gurinova, K. (2018). the Impact of marketing ınnovation on the competitiveness of enterprises in the context of ındustry 4.0. Journal of Competitiveness, 10(2), 132–148. doi:10.7441/joc.2018.02.09.

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞİT

Harran Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği YO

Öz

Türkiye içinde bulunduğu coğrafi ve siyasi konumundan ötürü savunma hizmetine ya da başka bir deyişle savunma sanayiine önem vermek zorundadır. Son dönemlerde Türkiye ekonomisinde savunma sanayiine yönelim artmış ve Türkiye savunmasına yönelik birçok ihtiyacını ROKETSAN, OTOKAR, ASELSAN, TAI, HAVELSAN, MKEK vb. gibi yurtiçi kuruluşlarca karşılamaya başlamıştır. Bu çalışmada da, son 10 yıllık süreçte Türkiye'de savunma sanayiinin gelişimi incelenmiş ve sektörün makroekonomiye etkileri irdelenmiştir. Çalışmada yıllar itibariyle savunma sanayiince elde edilen cirolar, Ar-ge harcamaları, sektörün ithalat-ihracat rakamları ve istihdama sağladığı katkılar tablo ve grafiklerle irdelenmiştir. Çalışma sonucunda, savunma sanayiinin elde ettiği gelir ve yaptığı ihracatın giderek arttığı görülmektedir. Aynı zamanda istihdama katkısı da artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sanayii, Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Etkiler.

DEFENSE INDUSTRY and ECONOMIC IMPACT in TURKEY

Abstract

Turkey must care to the defense services or in other words the defense industry due to its geographic and political location. Recently, the orientation towards defense industry has increased in Turkish economy and many needs for the defense of Turkey started to supply with domestic organizations like ROKETSAN OTOKAR, ASELSAN, TAI, HAVELSAN,MKEK etc. In this study, the development of the defense industry in Turkey and macroeconomic effects of this sector were examined in the last 10-year period. As of years the sales of the defense industry, R & D expenditures, import-export figures of the sector and its contributions to employment were examined with tables and graphs. As a result of the study, the income and exports of the defense industry is increasing. At the same time, its contribution to employment is increasing.

Key Words: Defense Industry, Turkish Economy, Economic Effects.

Giriş

Savunma sanayii, savaş vasıtalarının tümünün üretimini amaçlayan, ülke içerisindeki tüm endüstrilerin birbiriyle bağlantılı olmasının büyük önem arz ettiği ve bu ilişkinin olanak ve yeteneklerini kullanan sanayii organizasyonudur (MKE, 1978, 14).

Savunma sanayii, ülkenin silahlı kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silah sistemleri ve donanımları tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayii dalları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur (Ülger, 1997:1).

Savunma sanayii gerek ülkemizde gerekse dünyada önemi gün geçtikçe artan bir sektördür. Türkiye'nin ve daha birçok ülkenin üzerinde önemle durduğu savunma sanayii genel sanayiden soyutlanamayan, ülke savunması için ihtiyaç duyulan her türlü silah, mühimmat, araç ve teçhizatın üretimini ve bakımını yapan ve imalat sanayiinin hemen hemen her alanı ile ilgisi olan bir sanayi organizasyonudur. Savunma sanayii verimliliğin yalnız ticari değil, stratejik etkinlik, gizlilik ve güvenilirlik, teknolojik yeterlilik ve dışa daha az bağımlılık gibi birçok boyutta değerlendirildiği bir sektördür. Tek müşteriye hitap eden, en ileri uç teknolojilerin kullanıldığı, bu nedenle de sistem geliştirmelerinin çok pahalı olduğu, ulusal egemenliği ilgilendirdiği için ülkelerin teknoloji paylaşımı konusunda oldukça titiz olduğu savunma sanayii alanındaki gelişme süreci farklıdır. Bugün savunma sanayii pazarına baktığımız zaman, pazarın hâkimlerinin kendi savunma sanayii ürünlerini üretebilecek kadar teknolojik üstünlüğe sahip olan devletlerden oluştuğunu görmekteyiz(Gümüşdaş, 2010:1).

Türkiye'de içinde bulunduğu coğrafi ve siyasi konumundan ötürü savunma hizmetine ya da başka bir deyişle savunma sanayiine önem vermek zorundadır. Çünkü gerek yurtiçi gerekse yurtdışında oluşan belirsizlikler Türkiye'ye yönelik tehditleri arttırmaktadır. Bu yüzden son dönemlerde Türkiye ekonomisinde savunma sanayiine yönelim artmış ve Türkiye savunmasına yönelik birçok ihtiyacını OTOKAR, TEI, TAI, HAVELSAN, ROKETSAN, FNSS, ASELSAN, YAKUPOĞLU, MKEK gibi yurtiçi kuruluşlarca karşılamaya başlamıştır.

Bu çalışmada da, son dönemlerde Türkiye'de savunma sanayiinin gelişimi incelenmiş ve sektörün makroekonomiye etkileri irdelenmiştir. Çalışmada yıllar itibariyle savunma sanayiince elde edilen cirolar, alt sektörlerin toplam ciroda payları, sektörün ithalat-ihracat rakamları ve istihdama sağladığı katkılar tablo ve grafiklerle irdelenmiştir.

1. Türkiye'de Savunma Sanayiinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren savunma sanayiinin gelişimi değişken bir seyir izlemiştir. Kurtuluş Savaşı'nı Osmanlı'dan devralınan zayıf silah ve mühimmat birikimini, basit atölyelerde kısmen yenileyip tamir ederek kazanan Cumhuriyet yönetimi, her alanda olduğu gibi bu alanda da bir takım esaslı üretim olanaklarının elde edilmesi gerektiğini düşünmüş, 1923 – 1950 arası dönemde askeri ihtiyaçların sağlanmasına yönelik sanayi alt yapısına elden geldiğince yatırım yapmaya çalışmıştır. 1921 yılında kurulan Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğünden

başlayarak, Ankara Hafif Silah ve Top Tamir Atölyesi (1924), Yeni Mühimmat Fabrikası (1927), Kırıkkale Elektrik Santralı ve Çelik Fabrikası (1931), Barut, Tüfek, Top Fabrikaları (1936) bu dönemin devlet eliyle yapılan önemli yatırımları arasındadır (Akalın ve Bıyıkoğlu, 2009: 83).

1950 sonrasında Türk Savunma Sanayii'nde büyük bir durgunluk dönemine girilmiş, II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan hibe ve yardımlar sektörün yerli ayağının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Dışarıdan gelen yardımların azalttığı iç talep daha önceden savunma sanayiine yapılmış kamu ve özel yatırımları atıl bırakmış, bütçe üzerinde gereksiz bir daralma yarattığına inanılan fabrikalar, 15 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5591 sayılı yasa ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu bünyesine geçirilerek lağvedilmiştir.

1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında gelen ambargo ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gösterilen yerli/ milli üretim çabasının ne kadar yerinde olduğu açık bir biçimde anlaşılmıştır. Bu bağlamda, daha önce kurulan Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarına, Kara Kuvvetlerine Güçlendirme Vakfı da eklenmiştir. Bu vakıfların gösterdiği çaba ile Türk halkının bütünleşmesi neticesinde Aselsan, Havelsan, Aspilsan gibi kuruluşların temeli atılmıştır.

Türkiye'nin sanayi altyapısında görülen hızlı gelişmeler, genel sanayi içinde oluşan potansiyelin savunma sanayii alanında değerlendirilmesini ve devamlılık arz eden bir finansman kaynağına sahip tek amaçlı bir kuruluşun tesisini gündeme getirmiştir. Bu amaçla, 1985 yılında, 3238 Sayılı Kanun ile MSB'na bağlı, tüzel kişiliği haiz "Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı" kurulmuş ve SSDF adlı bir mali kaynak atanmıştır. 1989 hükmünde kararname ile SAGEB, yine MSB'na bağlı ve tüzel kişiliği sahip Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden düzenlenmiştir. SSM'nın kuruluşuna esas teşkil eden 3238 Sayılı Savunma Sanayii Hakkında Kanun'un amacı; modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve TSK'nin modernizasyonunun sağlanmasıdır (Saraçöz, 2018:27).

Günümüz Türkiye'sine bakacak olursak Türkiye'nin Türk Silahlı Kuvvetleri sayesinde nitelikli bir ordusu bulunduğu ve bunu sağlayacak ölçüde teknolojik silah ve ekipmanı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda geçmiş yıllarda savunma sanayiinde yabancı ülkelere olan bağlılığımız gün geçtikçe azalmış ve yerli üretimin payı artmaya başlamıştır.

>>> 1990	1990-2000	2000 -2010	2010 -2020	2020-2030
HAZIR ALIM	ORTAK ÜRETİM	KISMİ TASARIM (Ana Platformlar)	ÖZGÜN TASARIM (Yerli Üretim)	TEMEL VE İLERİ TEKNOLOJİLER
				
Cobra AH-1 W (Taarruz Helikopteri) AB-412 Helikopteri MLRS (Roket Sistemi)	Zırhlı Muharebe Aracı Hafif Nakliye Uçağı Başlangıç Eğitim Uçağı Cougar Helikopteri	ALTAY MİLGEM ANKA HÜRKUŞ	Özgün Helikopter Programı Milli Muharip Uçak Projesi Göktürk-3 Uydusu	Mutlak Yerlilik Ömür Devri Yönetimi Performansa Dayalı Lojistik

Şekil 1: Tedarik Yaklaşımlarının Dönemsel Gelişimi (Kaynak: SSM, 2015:28)

Şekil 1'de dönemler itibariyle Türkiye savunma sanayiinde tedarik yaklaşımları görülmektedir. 1990'lı yıllarda savunma sanayiinde tedarik dışarıdan alımla gerçekleşmektedir. 1990- 2000 yılları arası dış ülkelerle ortak üretim sürecine geçilmiş, 2000 - 2010 yılları arasında ise, ana platformlar açısından kısmi tasarım yoluna gidilmiştir. 2010 - 2020 yılları arasında ülke içerisinde özgün tasarım yoluna doğru ilerlemektedir. 2020 - 2030 yılları arasında ulaşılması düşünülen hedef, savunma sanayiinde mutlak yeterlilik ve performansa dayalı lojistik ihtiyacının giderilerek savunmada dışa bağımlılığın en aza indirilmesidir.

2. Türkiye'de Savunma Sanayiinin Ekonomik Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde yıllar itibariyle savunma sanayiince elde edilen cirolar, Ar-ge rakamları, sektörün ithalat-ihracat rakamları ve istihdama sağladığı katkılar tablo ve grafiklerle irdelenmiştir.

Grafik 1: Türkiye Savunma Sanayii Cirosu (2006-2017)

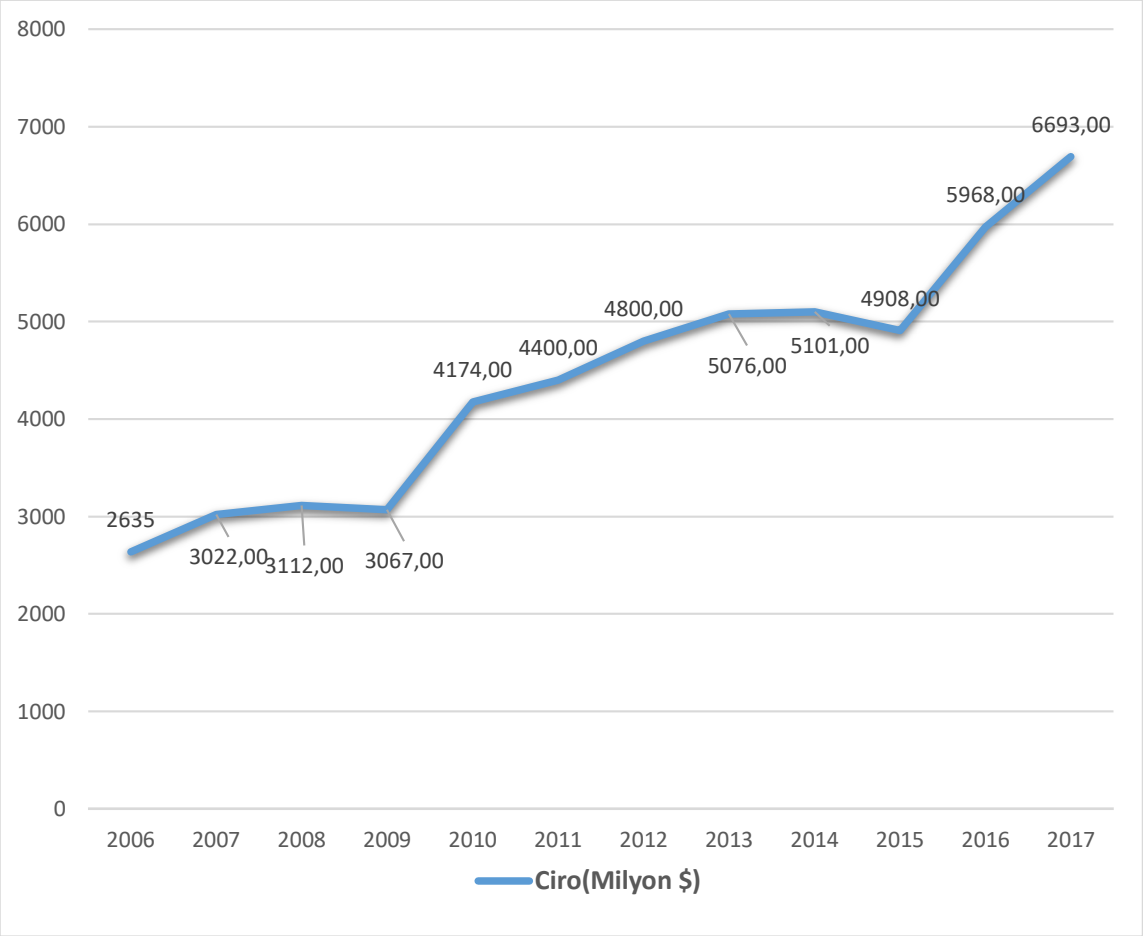

Kaynak: SASAD

Genel olarak Grafik 1 incelendiğinde savunma sanayii cirosu sürekli bir artış trendinde olduğu görülmektedir. Ancak yine görüldüğü gibi, bu sektörler 2008 krizinden olumsuz etkilenmiş ve 2009 yılında ciro 3.112 milyar dolardan 3.067 milyar dolara gerilemiştir. Bu düşüş ekonomideki diğer sektörlere nazaran az olmuştur.

Yine 2014 yılından 2015 yılına geçişte ciroda bir azalma görülmektedir. Sektörün toplam satış tutarının 2014'e göre 2% gerilemesi, ihracattaki artış eğiliminin duraksaması ve iç pazarda yeterli genişlemenin yaşanamaması sonucu ortaya çıkmıştır (SASAD, 2015:6). En yüksek ciro ise 2017 yılında 6.693 milyar dolar ile elde edilmiştir. 2012-2017 dönemi, dünya savunma harcamaları gelişmesi ile karşılaştırıldığında iyi bir sonuç olarak görülmektedir (SASAD, 2017:7).

Grafik 2: Türkiye Savunma Sanayii İhracatı (2006-2017)

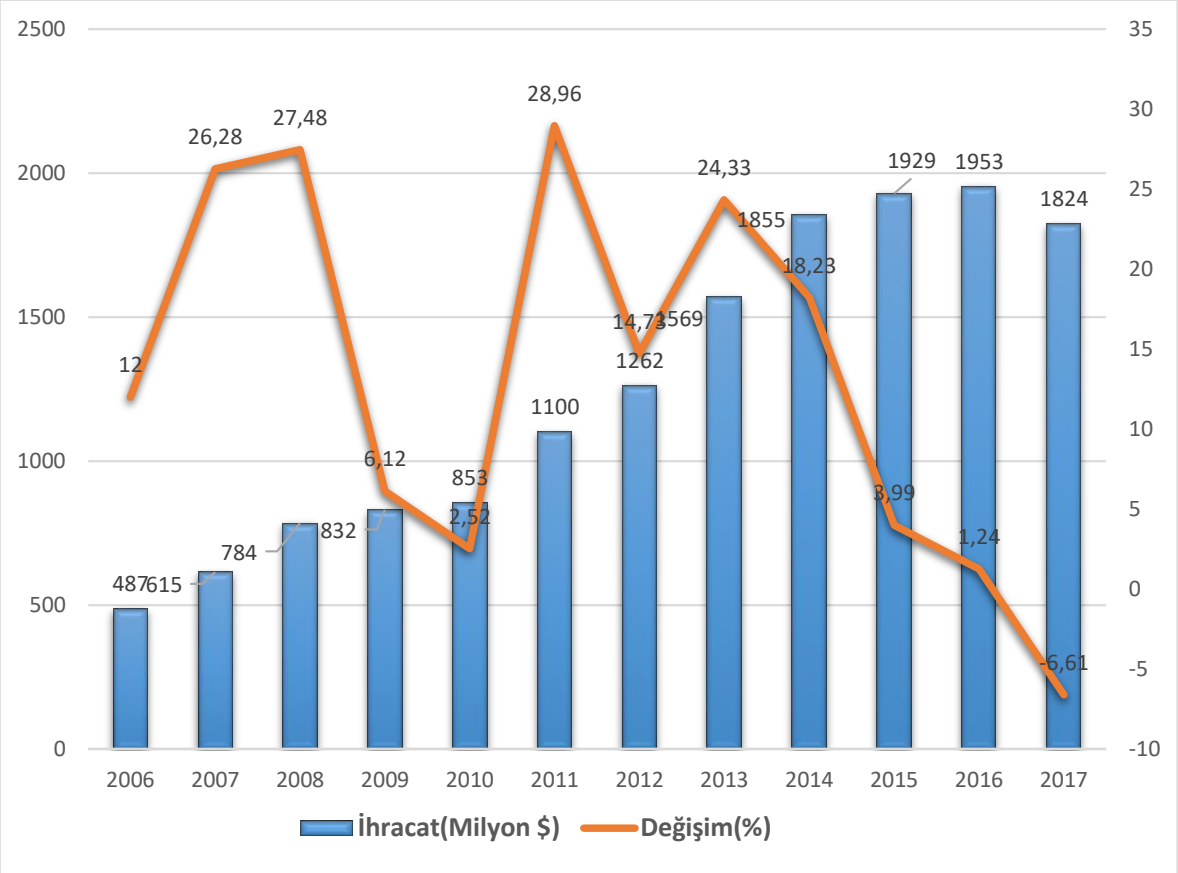

Kaynak: SASAD

Grafik 2'de ise, savunma sanayii ihracat rakamları görülmektedir. Buna göre son 10 yıllık dönemde savunma sanayii ihracatı 4 kat artmıştır. 2006 yılında 487 milyon dolar olan ihracat rakamı 2017 yılında 1.824 milyon dolara yükselmiştir. Burada ihracatın ortalamada ciroya paralel olarak ve bir miktar üzerinde artış gösterdiği görülmektedir. Bu yüzden sektörün ihracata dayalı büyüme eğiliminde olduğu söylenebilir.

İhracatın artışında sektör oyuncularının ürün gamlarına dahil ettikleri yeni özgün sistemlerin çeşitliliği ve bunun TSK envanterine alınmış olunmasının önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir. Sektör artık teknoloji üreten ve teknoloji ihraç eden bir büyüklüğe ulaşmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin envanterine giren ürün ve hizmetler dünya pazarlarında güçlü bir ordunun beğenisini kazanmış ve harekat ortamında kanıtlanmış olarak değerlendirilerek yoğun ilgi görmektedir (SASAD, 2013:16).

Ancak ihracat 2017 yılında % 6,6 azalmıştır. 2014 yılından itibaren ihracattaki gelişme beklentilerin çok altında kalmış olup, 2017'de döviz kazandırıcı hizmet giderlerindeki ciddi

gerileme 2012-2017 dönemi Bileşik Yıllık Büyüme Hızı göstergesini olumsuz etkileyerek 2023 ihracat hedeflerine erişmenin güçlüğünü ortaya koymuştur. Off-Set dışı pazarlardaki gelişmede bir düşüş yaşansa da, en büyük porsiyonun yine bu pazarlarda olması sektör oyuncularının pazar oluşturma çabalarının pozitif ilerlediğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir (SASAD, 2017:10).

Grafik 3: Türkiye Savunma Sanayii İthalatı (2006-2017)

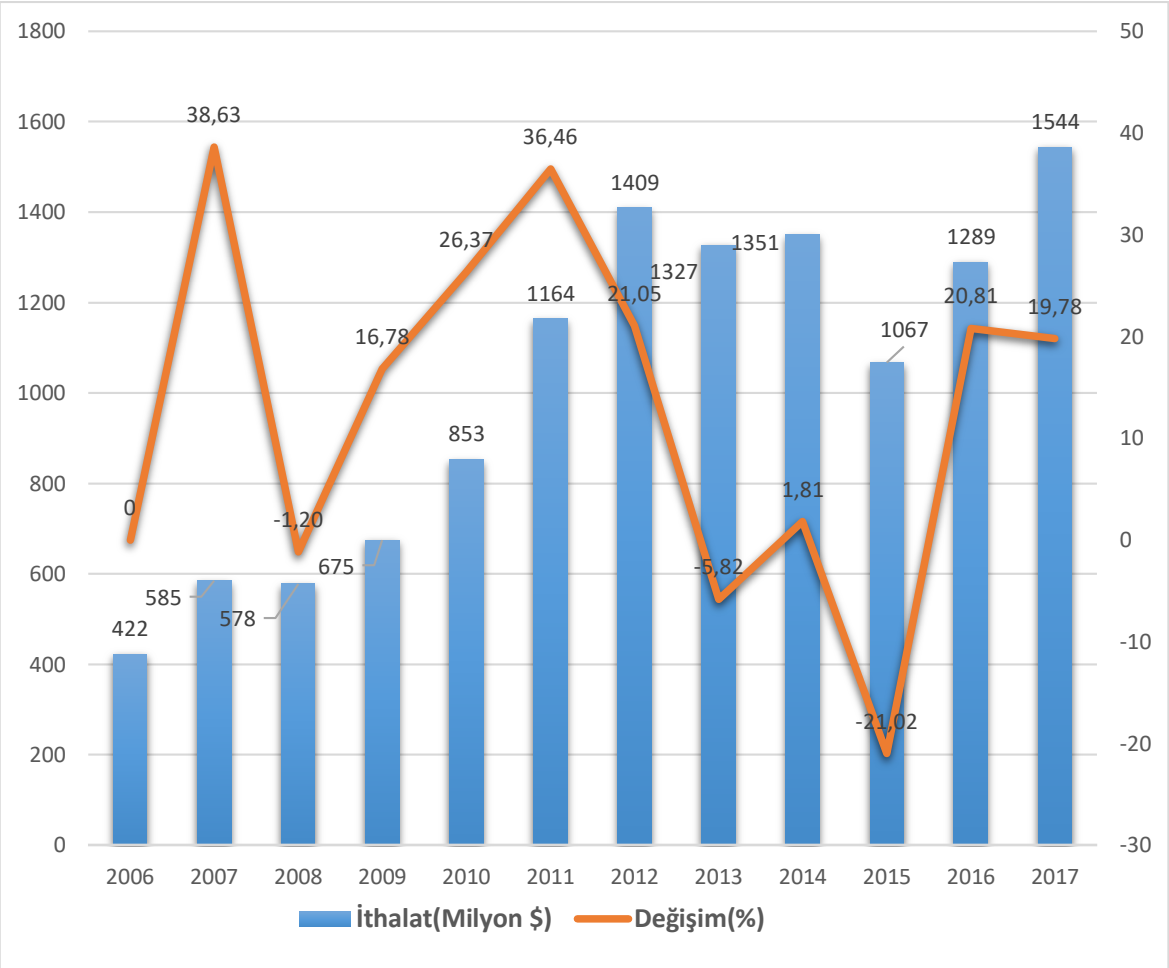

Kaynak: SASAD, TOBB (2011).

Grafik 3'de, savunma sanayii ithalat rakamları görülmektedir. Buna göre son 10 yıllık dönemde savunma sanayii ithalatı 3,5 kat artmıştır. 2006 yılında 422 milyon dolar olan ihracat rakamı 2017 yılında 1.544 milyon dolara yükselmiştir. Aslında ithalat rakamlarından ziyade ithal edilen mal ve hizmetin ne olduğu önem kazanmaktadır. Türkiye savunma sanayiinde tüm ana sektörlerde güç birimlerini ithal etmek durumundadır. İthalat kalemlerinin büyük bir bölümü bu kapsamdadır. Diğer ikinci bir mal ithalatı ise nitelikli malzeme (sensörler/detektörler/özel alaşım metaller

kimyasallar v.b), yarı mamul ve mamul maddeler önemli kalemler olarak ithalatımızda sıralanmaktadır (SASAD, 2013:24).

Grafik 4: Türkiye Savunma Sanayiinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (2006-2017)

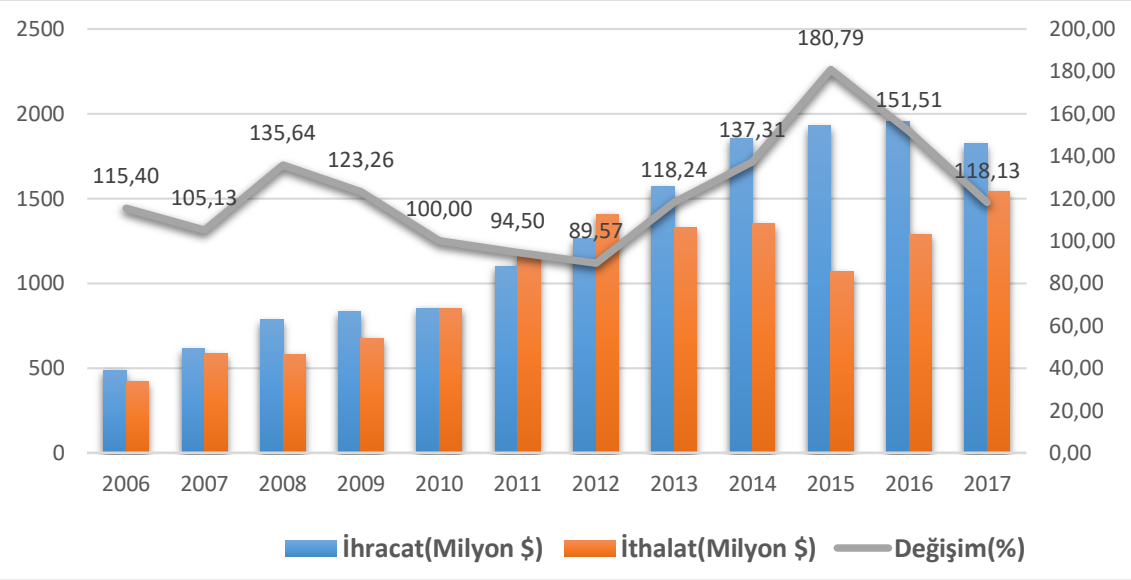

Kaynak: SASAD ve TOBB'dan elde edilen veriler ışığında yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 4'te savunma sanayiinde ihracatın ithalatı karşılama oranları görülmektedir. Buna göre 2011 ve 2012 yılları haricinde savunma sanayiinde hep ihracat rakamları daha fazla olmuştur. Son yıllarda karşılama oranlarının arttığı görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye ekonomisinin özellikle dış ticaret açığı ve cari açık sorunları yaşadığı düşünülürse, savunma sanayiinin bu anlamda Türkiye ekonomisine olumlu katkı yaptığı söylenebilir.

Grafik 5: Türkiye Savunma Sanayiinde Ar-Ge Harcamaları (2007-2017)

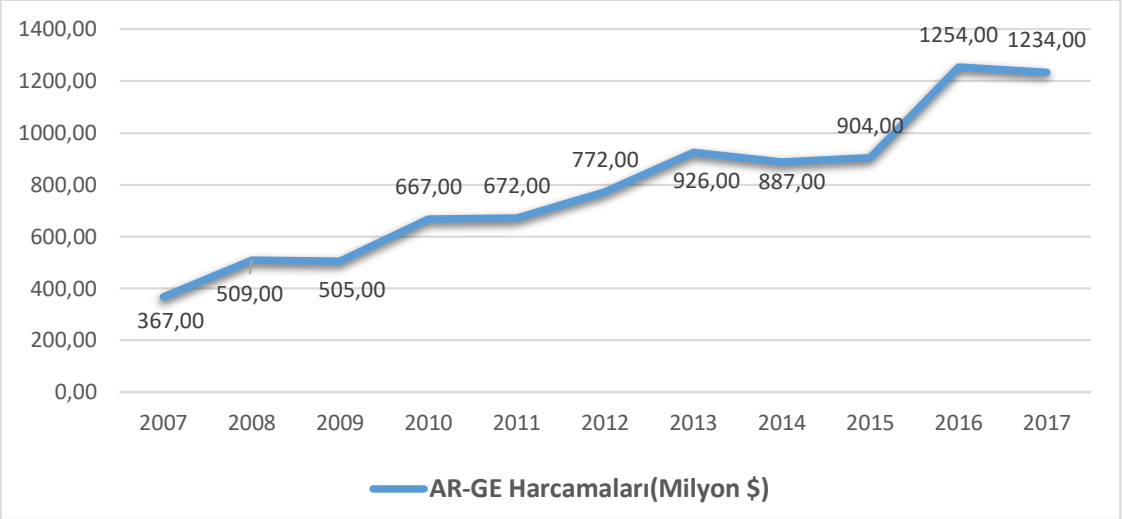

Kaynak: SASAD

Sektörün Ar-ge harcamaları (Grafik 5) incelendiğinde yine son dönemde önemli artışlar görülmektedir. Cironun ve ihracat gelirlerinin artması ile birlikte Ar-ge harcamalarına ayrılan payında arttığı tespit edilmiştir. 2007 yılında 367 milyon dolar olan Ar-ge harcamaları 2015 yılındaki 904 milyon dolara ve son olarak da 2017 yılında 1.234 milyon dolara ulaşmıştır. 2015 yılından sonra artış görülmesinin sebebi ÜG - TG çalışmalarına devlet desteğinin yoğunlaşmasıdır.

Grafik 6: Türkiye Savunma Sanayiinde İstihdam (2008-2017)

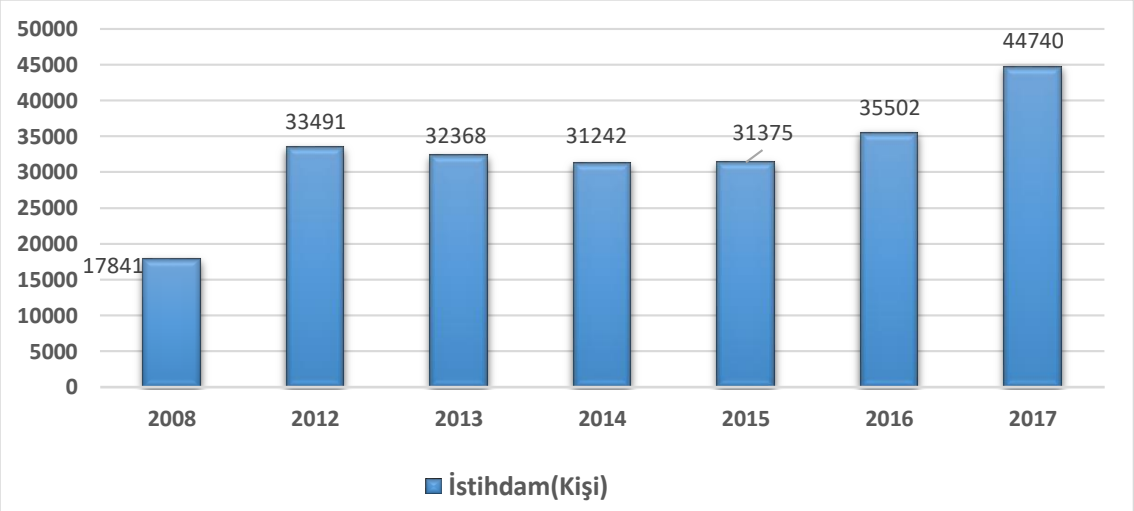

Kaynak: SASAD

Son olarak sektörün ekonomiye sağladığı katkıların incelenmesi açısından istihdam rakamlarına bakıldığın da bu noktada da olumlu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Özellikle 2008 sonrasında önemli artış olduğu görülmektedir. 2008 -2012 döneminde istihdamda %87'lik bir artış söz konusudur. En fazla istihdam havacılık – uzay ve silah roket sanayiindedir.

Sektörün personel istihdamı, 2017 yılı itibariyle toplamda 44.740 seviyesinde olup 31% oranında mühendis çalışanı, teknolojik üretim, tasarım ve geliştirme faaliyetlerinin yoğunluğuna bir işaret olarak yorumlanmaktadır. Sektör çalışan profili nitelikli olup akademik kariyer yapmış eleman istihdamına yönelimin arttığını göstermektedir (SASAD, 2017:17).

Sonuç

Bu çalışmada, son dönemlerde Türkiye ekonomisinin öncü sektörlerinden olan savunma sanayiinin gelişimi incelenmiş ve sektörün makroekonomiye etkileri irdelenmiştir. Çalışmada yıllar itibariyle savunma sanayiince elde edilen cirolar, Ar-ge harcamaları, sektörün ithalat-ihracat rakamları ve istihdama sağladığı katkılar tablo ve grafiklerle irdelenmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında, savunma sanayiinin yıllar itibariyle gelişimini ve bu gelişim sağlanırken tedarik süreçlerindeki ilerlemeyi de göz önüne alacak olursak Türkiye bu yolda önemli aşamalar kaydetmiştir.

Savunma sanayiinin ciro ve ihracat rakamlarına bakıldığında sürekli bir gelişim kaydettiği ve ülke ekonomisine dış ticaret anlamında önemli katkısının olduğu söylenebilir. Bu olumlu etki Ar-ge ve istihdam rakamlarına da yansımıştır. Ayrıca sektörün dış ticaret dengesine bakıldığında genel olarak fazla verdiği ve bu açıdan cari açık ve dış ticaret açığı sorunları ile mücadele eden Türkiye ekonomisine olumlu katkı yaptığı söylenebilir.

Tüm bu olumlu sonuçlarla birlikte Türkiye dışarı bağımlı olma konusunda bir azalış göstermiş ve yerli üretimdeki payını oldukça arttırmaktadır. Bu da savunmada bağımsızlık konusunda ilerleme gösterildiğinin bir işaretidir.

Kaynakça

Akalın Z. ve Bıyıkoğlu N. (2009), Türk Savunma Sanayi Tarihi, Milsoft: Ankara.

Gümüşdaş, E. (2010). Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi SBE, İktisat ABD, Niğde.

MKE, (1978), Harp Sanayinin Tanımı. MKE Dergisi. S. 17-18. Yıl. 4: 14-15.

Saraçöz, Y. (2018), Savunma Sanayiinin Önemi ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomilerine Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi SBE, İşletme ABD, Ankara.

SASAD, (2012), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2012

SASAD, (2013), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2013

SASAD, (2014), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2014

SASAD, (2015), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2015

SASAD, (2016), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2016

SASAD, (2017), Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu, SASAD Yayınları, Ankara. http://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2017

Savunma Sanayi Müsteşarlığı, (2016), Faaliyet Raporu 2015, Ankara.

TOBB, (2011), Türkiye Savunma Sanayii Sektör Raporu, TOBB Yayınları Sıra No: 2010/114, Ankara.

Ülger, F. (1997), Türk Savunma Sanayii. TOBB Yayınları: Ankara.

KURUMSAL İMAJ VE KURUMSAL KİMLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Emine SUN

Selçuk Üniversitesi

Halkla İlişkiler Anabilim Dalı

Öz

İmaj kavramı, kendi içersinde çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan biriside "kurumsal imaj"dır. Küreselleşen dünyada kurumlar rakipleri ile pazarda yarışabilmek için bir kurum imajı oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. Günümüz sektörünün olmazsa olmazları arasında yer alan kurumsal imaj kavramı hem müşteriler, hem tüketiciler, hem tedarikçiler hem rakipler hem de çalışanlar için ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü bir kurumun imajı o kurumun insanların hafızasında yer edinişiyle alakalıdır.

İnsan beyninde ki nöronlara en iyi şekilde nüfus edebilmek ve hafızada olumlu bir algı yaratmak günümüz kuruluşlarının başlıca işlevleri arasında yer almaktadır. Bir kurumun imajı kurum içi ve kurum dışı bütün çevreyi etkilemektedir. Bu nedenle firmalar kurumsal imaj ve kimlik konusuna ayrı bir önemsemekte ve değer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: kurumsal imaj, kurumsal kimlik, bileşenler.

Abstract

Image acquisition, diversity within itself. One of them is "corporate image Bun. Globalized world institutions have heard the creation of a corporate image to compete in the market with their competitors. The image of the corporate image, which is among the sine qua non of today's sector, includes both a personalized, a personal demand, a separate demand for both the retailer and the workers and the employees. The image of an institution is based on the place of that institution in people's memory. It's the best of our day to keep people alive. The image of an institution is influenced by the whole environment both internally and externally. These women companies pay attention to a combination of corporate images and reveal their values.

Key Words: corporate image, corporate identity, components.

Giriş

Günümüzde kurumlar her şeyden önce toplumun karşısına çıktıkları görüntüleriyle algılanmaktadırlar. Kamuoyu ile doğrudan iletişimi gerçekleştiren de 'kimlik, kültür ve imaj' dır. Kimliğini, kültürünü oluşturamamış bir kurumun olumlu bir imaj yaratması mümkün değildir. Çoğu zaman bu kavramların yanlış kullanıldığı görülmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak, kimlik, kültür ve imaj arasındaki ilişkiyi irdeleyebilmek için, birbirine karıştırılan hatta birbiri yerine kullanılan bu kavramları öncelikle tek tek incelemek gerekir. Çalışmada bu kavramlar arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir nesne, kişi veya kurum hakkında sahip olunan düşünce, izlenim veya deneyimler olarak tanımlanabilen imaj kavramı, günümüz dünyasında bir çok alanda yeni bir trend olarak ilgi görmektedir. Popüler kültürün en önemli ögesi haline gelen "imaj" kavramı, eskiden beri var olan bir kavram olmasına rağmen günümüzde ki adıyla adlandırılamamıştır.

Görsel bir algı olarak ortaya çıkan imaj kavramı, farklı kişilerce farklı tanımlara maruz kalmıştır. Bu sebeple spesifik bir kavram olarak değerlendirilmeye alınmıştır.

Bu çalışmada literatür taraması yapılmış olup; kurumsal imajın ve kurumsal kimliğin ortaya çıkışı, tanımı, kurumsal imaj bileşenleri, kurumsal imaj oluşumunda etkili olan faktörler ve kurumsal imajın faydalarına değinilmiştir. Kurumsal imaj ile kurumsal kimlik arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Kurumsal İmajın Ortaya Çıkışı ve Tanımı

Kurum imajı kavramının ortaya çıkışı ile ilgili edinilen bilgiler, bu kavramın içeriğini oluşturan anlayışın oldukça eskiye dayandığını göstermektedir. Kurum imajı kavramının, yüzyıllar önce ordusunu yöneten bir kralın kendisini tanıtmak için savaşta kullanılan kalkanların üzerine St. George veya Lorainne haçı gibi işaret konulmasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat zaman içinde diğer ülkelerde de orduların ve şövalyelerin aynı işareti kullanması adet haline gelince, bu durum oldukça tehlikeli hal almaya başlamıştır. Çünkü bütün ülkenin ordularında aynı işaretin kullanılmasıyla birlikte, düşmanların karıştırılma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle zamanla her ülke, kendisini tanıtan işaretler, logolar ve amblemler geliştirmeye başlamıştır. Böylece ortaya çıkacak karışıklıklar önlenmiş ve daha sonra amblemler, ülke bayraklarında uygulanmıştır. Ayrıca askerler kendi ülkelerinin kültürel ve toplumsal değerlerine uygun olarak tasarlanan üniformalar giymeye başlamıştır (Şentürk'den akt. Tuna 2009: 32).

İmaj kavramı ile birlikte özellikle 1980'li yıllardan sonra oldukça sık bir biçimde gündemde olan diğer bir kavram da "kurumsal imaj"dır. Kurumsal imaj kavramının gelişimine bakıldığında, 1930'lu yıllarda dizayn koordinasyonu ve kurumun izleyicilerine sunmuş olduğu kimlik aracılığı ile "kurum kişiliği" nosyonunun gelişmeye başladığı, 1950'lerde ise özellikle pazarlama yazınında ya da ünün tartışılmaya başlandığı belirtilmektedir(Brown'dan akt. Dursun 2011: 10). Kurumsal imaj konusunda pek çok farklı araştırmacı tarafından getirilmiş tanım mevcuttur.

"Marken'e göre kurum imajı, bir kuruluşun tüm amaçlarının ve planlarının algılanması olarak tanımlamaktadır. Kurum İmajı şirketin ürünlerini, hizmetlerini, yönetim tarzını, iletişim faaliyetlerini ve dünya çapındaki diğer faaliyetlerini destekler" (Okay'dan akt. Caner 2013:5).

Kurum imajı insanların bir kurum hakkındaki düşünceleridir. Kurumsal imajın amacı, kurumun doğru ve açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Kurumsal imaj duygularla ilgilidir ve dolayısıyla işletme hakkında oluşan imajının kişiden kişiye değişir. İmajda önemli olan, kuruluş hakkında açık ve iyi bir niyetin, anlayışın oluşmasını sağlamaktır. Eksik ya da yanlış anlatılan, yayınlanan bilgilerin bir kurumun imajını olumsuz etkilemesi mümkündür. Kurumların faaliyette bulundukları toplum tarafından iyi tanınması, iyi bilinmesi hedef kitlede kuruluş hakkında olumlu bir imaj oluşmasına yol açar ve dolayısıyla kurumun faaliyetlerini büyüyerek sürdürmesi ve kârının artmasını sağlar (Okay'dan akt. Kaya 2010: 4).

Kurum imajı, isletmenin niçin var olduğundan, isletmenin ana amaçlarının ortaya konmasına kadar uzanan isletmeyle ilgili her konuyu içermektedir (Güzelcik'den akt. Gürkan 2008: 40).

Kurumsal imaj isletmeyi meydana getiren tüm görsel, sözel ve davranışsal öğelerin bir bütünüdür (Gray and Balmer'den akt. Gürkan 2008: 40).

Genel bir tanım yapıldığında, kurumsal imajın "Kurumla ilgili olarak hedef kitleler üzerinde yaratılan izlenimler" (Nguyen ve Leblanc') biçiminde tanımlanması mümkündür. Bir başka anlatımla kurumsal imaj, yaşanılan doğal ortamdan kültürel yapıya, çeşitli kanallarda ve reklamlardan doğan ilişkilerden insanların sahip oldukları yargılara ve önyargılara kadar elde edilen tüm bilgi ve verilerin bir değerlendirmesidir. Günümüzde toplum, iletişim teknolojilerinin ilerlemesiyle pek çok mesajla karşı karşıya kalmaktadır. Bu mesajların her biri insanın bilgilenme surecinin sadece küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kurumsal imaj, bir kez sahip olunan ve ömür boyu sürdürülen bir kavram değildir. Bireylerin zihinlerinde zamanla birikimsel olarak oluşan imgelerin toplamıdır(Şentürk'den akt. Tuna 2009: 26).

Kurumsal İmajın Bileşenleri

1. Alt Yapı Bileşenleri:

Kurumun sahip olduğu olumlu yöndeki ünü; ürün ya da hizmet satışındaki performansı arttırır, sermayedarları etkiler, yetenekli personeli kurumda tutar, hükümet çevresinde nüfus elde etmesini sağlar. Kısacası kurumun büyümesinde çok önemli bir rol oynar. Ancak bu ünün zarar görmesi durumunda da yeniden inşa edilmesi inanılmaz derecede güçtür. Bu bağlamda, kurumun içinde bulunduğu sektörde "yıldız kurum" şeklindeki ünü, o kuruma çok büyük bir rekabet gücü sağlar. İş yönetimi okullarının ve Fortune Dergisi'nin yaptığı araştırmalar, sahip olunan iyi bir imaj ve beraberinde gelen kurumun ünü ile daha iyi bir finansal performans yakalandığını göstermektedir (Nakra'dan akt. Kaya 2010: 12).

Bir işletmenin kurumsal imajını belirleyen unsurlardan alt yapı bileşenleri işletme misyonunun belirlenmesi ve işletme vizyonunun paylaşımıdır. Bir işletmenin yönetiminin üst kademelerince

belirlenen bu bileşenlerin çalışanlarla ve müşterilerle paylaşılması, kurumsal imajı destekleyen önemli bir tavırdır. Yanlış oluşturulmuş, kişilerce paylaşılmayan, yapısal eksikliklerin söz konusu olduğu bir vizyon ise, bu işlevi yeterince yerine getiremeyecektir (Genç'den akt. Kaya 2010: 12).

Alt yapı kurmak, kurumun karakteristik özelliklerine, sahip olduğu vizyona dolayısıyla kurum felsefesine uygun kalınarak kurum imajının oluşturulmasını kapsamaktadır. Kurum felsefesi dahilinde yer alan şirketin vizyonunu oluşturan, misyon ifadeleri, yönetim anlayışı, geleceğine ışık tutan amaç ve hedefleri, bu unsurlara dolayısıyla şirketin niteliklerine uygun bir kurum imajı oluşturulabilmesi açısından baştan tespit edilmeli ve göz önüne alınmalıdır. (Elden ve Yeygel'den akt. Caner 2013: 20).

Bir kurum imajı oluşturmanın ilk aşaması, işletmede gerekli olan değişimleri gerçekleştirmektir. Bu sayede, oluşturulacak imajı sağlam bir alt yapı üzerine inşa edilebilmektedir. Nasıl ki bir bina inşa edilmeden önce, alt yapısının tamamlanmasının gerektiği gibi, güçlü bir kurum imajı çalışması uygulamaya konmadan önce, güçlü bir alt yapı kurulması gerekmektedir. Firma içinde, kurum içi değişimi gerçekleştirmeden ve uygun bir alt yapı oluşturmadan yapılacak imaj çalışmaları, kısa vadeli sonuçlar getirecektir. Kurum imajının uzun vadeli sonuçlar getirebilmesi için; imaj kurumun aynadaki görüntüsü olması, kısaca kurum ne ise, imajında onu yansıtması gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak; satış performansını ve performansına bağlı olarak ödüllerini artırmayı isteyen bir satış elemanı gösterilebilir.

Eğer daha iyi bir izlenim yaratma amacıyla gidip, yeni takım elbiseler alırsa, kısa dönemde satış performansında bir artma görülebilir. Ancak kişisel satış kabiliyetini artırma olanaklarını değerlendirirse ve aynı miktarda parayı satış eğitimi kurslarına, kitaplara ve diğer eğitim materyallerine yatırmış olursa, bunların uzun dönem sonuçları kesinlikle daha büyük olabilecektir. Bu nedenle görünüş değişiklikleri yerine, uzun dönemde daha iyi sonuçlar verecek daha gerekli konular üzerinde çalışmak gerekmektedir (Güzelcik'den akt. Tuna 2009: 62).

2. Kurum İçi İmaj

Olumlu bir dış imaj, yine olumlu bir iç imajla desteklenmediği sürece istenen yararı sağlamayacaktır. Her çalışan; müşterilere, topluma, ortaklara ve diğer taraflara karşı işletmenin elçisi gibidir. Bu nedenle, istenilen kurum imajını yaratmada, iyi bir ortak olarak çalışan ve dürüstlük anlayışıyla iletişim kuran çalışanlar, kurumun dış hedef kitlelere karşı iyi birer elçisi olacaklardır. Birey-örgüt etkileşiminin niteliği ile örgütsel etkinlik arasında yakın bir ilişki vardır. Söz konusu etkileşimin niteliği geliştirilerek örgütsel etkililiğin gerçekleştirebileceğini söylemek mümkündür (Aydın'dan akt. Kaya 2010 :12).

Dış imaj oluşumunun etkili yönetilmesi ve sürdürülebilir kılınması gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli olmayabilir. Bunun için iç hedef kitleyi dikkate alarak ilerlemek, iç imaj oluşumuna önem vermek de faydalı olacaktır. İç imaj örgütün çalışanları gözündeki imajdır. Örgütün çalışanlarda oluşturdukları iç imaj çalışanları vasıtasıyla dış hedef kitleye de iletilebilmekte bu nedenle dış imajla paralel ve uyumlu olması beklenmektedir. İç ve dış imaj arasındaki tutarlılık

güçlü bir kurum imajı elde edilmesini sağlayabilir. Bunun için kurum çalışanların çalıştıkları yerde gurur duymaları sağlanmalı, yönetimin kendilerine saygı duyduğunun gösterilmesi, açık iletişim yollarının oluşturulması, kendilerini ispat edecekleri fırsatlar tanınması onlarda oluşturulacak imajı güçlendirebilecektir (Elden ve Yeygel'den akt. Caner 2013: 22).

İç imaj, işletme içindeki atmosferdir. Kurumun çalışanlar üzerindeki imajıdır. Diğer bir deyişle, çalışanların müşteriye yansıttıkları imajdır. Olumsuz olan bir iç imaj, müşteri kaybına ve olumsuz bir üne sebebiyet vermek demektir. İç imaj programları çalışanların işletmeye bağlılığını ve sadakatini artırmayı amaçlamaktadır(Güzelcik'den akt. Tuna 2009:63).

3. Kurum Dışı İmaj

Bir müşterinin tatmin olabilmesi için, algıladığının beklentilerine eşit ya da beklentilerinin üstünde olması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilen işletmeler ise, müşterilerinin gözünde olumlu bir imaj elde edecek ve bu işletmeye önemli bir rekabet avantajı sağlayacaktır. Müşteri tatmini konusunda hatırlanması gereken bir konu, yeni bir müşteri elde etmenin maliyetinin, mevcut bir müşteriyi elde tutma maliyetinden çok daha yüksek olduğudur(Kaya 2010: 13).

Güçlü bir imaj oluşturmada diğer bir unsur olan dış imaj, örgütün ürettiği ürün/hizmetlerin kalitesi, somut imajı, sponsorluk ve medya ilişkileri gibi dış hedef kitle ile kurduğu iletişim sonucu, onlarda oluşturduğu imajdan oluşmaktadır (Güzelcik'den akt. Caner 2013: 21).

Günümüzde güçlü bir kurum imajı oluşturmanın ikinci unsuru, işletme için bir dış imaj oluşturmaktır. Dış imaj, işletme dışındaki hedef kitlelerin, işletme hakkındaki fikirleri ve algılarıdır. Dış imaj oluşturma programının 7 öğesi vardır. Bunlar; müşteri memnuniyeti, ürün kalitesi, somut imaj, reklam, sponsorluk ve medya ilişkileri ve sosyal sorumluluktur (Bolat'dan akt. Tuna 2009: 62-63).

Güçlü bir kurum imajı oluşturmanın ikinci unsuru, işletme için bir dış imaj oluşturmaktır. Dış imaj, işletme dışındaki hedef kitlelerin işletme hakkındaki fikirleri ve algılarıdır (Gee'den akt Şişli 2012:97). Yani dış imaj, kurumun ve üyelerinin davranışlarının, kurumun dışındakiler tarafından nasıl görüldüğünü üyelere gösteren bir ayna görevi yapar (Dutton'dan akt. Şişli 2012: 97).

4. Soyut İmaj

İşletmenin kamuoyu ile olan ilişkilerinde önemli bir yeri olan kurum imajı, kuruluşun dışa yansıyan görüntüsünü oluşturmaktadır. Kurum imajı, işletmenin daha iyi anlaşılmasını sağlar; kurumun, görünüşte birbiriyle ilgisi olmayan parçalarının daha etkin ve anlamlı bir şekilde bir araya getirilmesine yardımcı olur. Kurum imajı yaratmanın en önemli unsuru, iç hedef kitleye yönelik imaj yaratma çalışmalarıdır. Olumlu bir dış imaj yaratmanın temel işlevi, müşteriyi işletmeye çekebilmektir. Ancak bu da yeterli olmayacaktır. Dış imajdan etkilenerek işletmeye gelen bir müşteri, iletişim kurduğu çalışanlardan da etkilenmekte ve kuruluşun dış imajıyla

çalışanların gösterdiği davranışların uyuşup uyuşmadığını değerlendirmektedir (Güzelcik'den akt Kaya 2010: 14).

Soyut imaj, insanların inançları, duyguları, düşünceleri, izlenimleri ve egosuyla kurulan etkili iletişimle gerçekleştirilen imge olarak tanımlanabilir. Satın alma kararlarında fiyat ve kalite gibi somut öğeler kadar duygusal ve davranışsal nedenlerin de etkisi büyüktür. Bireyin egosu, duygusal eğilim ve gereksinimleri satın aldığı ürünün belirleyicisi olmaktadır. (Gökdeniz ve Aşık'dan akt. Kaya 2010: 15).

Elden ve Yeygel'e göre "soyut imaj, müşterinin ilişki ve etkileşim içinde olduğu şirketle kurduğu iletişimde kendisine sunulan değer, önem, farklılık hissi gibi kişiye duygusal yararlar sunan anlamları içerir ve bu bağlamda kuruma yönelik geliştirilen algılamaları içermektedir.

Günümüzde somut imaj unsurlarının birçok kurum için aynı olduğu ve çok kolaylıkla taklit edilebileceği düşünüldüğünde, soyut imajı oluşturan ve kurumun hedef kitlelerin beyninde konumlanmasında önemli etkisi olan kuruma has kişilik özelliklerinin ve duygusal ifadelerin, sadık müşteriler yaratılmasında etkili olduğu görülmektedir(Elden ve Yeygel'den akt. Caner 2013: 23-24).

Günümüzde güçlü ve etkili bir kurum imajı yaratmak için, işletmelerde bir altyapı kurduktan, görselliğe dayanan dış imaj oluşturduktan ve çalışanlara yönelik iç imaj çalışmaları yaptıktan sonra yapılması gereken en önemli ve en son aşama, müşterilerle duygusal bağlantı kurmayı sağlayan "soyut imaj" oluşturmaktır. Geleneksel imaj programları, tamamen işletmenin dış imajına ve imajın görsel yönüne odaklanmaktadır. Ancak günümüzde araştırmalar, müşterilerin işletme hakkındaki duygularını içeren soyut imajın; işletmenin uzun dönemli üne kavuşmasında, görsel ve somut elemanların yaptığından daha önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Güzelcik'den akt. Tuna 2009: 64).

Güçlü ve etkili bir kurum imajı yaratmak için, işletmelerde bir alt yapı kurduktan, görselliğe dayanan dış imajı oluşturduktan ve çalışanlara yönelik iç imaj çalışmaları yaptıktan sonra yapılması gereken en önemli ve en son aşama müşterilerle duygusal bağ kurmayı sağlayan "soyut imaj" oluşturmaktır (Çakmak'dan akt. Şişli 2012: 102). Soyut imaj, müşteri tatmini ve sadakati yoluyla ve hedef kitlenin zihninde kurumun sosyal sorumluluk sahibi olduğu algısının oluşturulmasıyla gerçekleşmektedir (Akay'dan akt. Şişli 2012: 64).

5. Somut İmaj

Dış imajı belirleyen öğelerden birisi de somut imajdır. Somut imaj, kurumun genel görünümünü oluşturan ve görsel kimlik oluşturmaya yarayan her şeyi kapsamaktadır. Bir işletmede görsel açıdan kimliği oluşturacak bileşenler aşağıda sıralanmıştır (Jefkins'den akt. Kaya 2010: 15):

- Üniformalar, şapkalar, rozetler.
- Şirketle ilgili videokasetler ve slâyt gösterileri.
- Yıllık raporlar, muhasebe raporları, özel yazışmalar.

- Yemek takımları, peçeteler, menüler.
- Masa örtüleri.
- Kül tablaları.
- Kapı kolları, lambalar ve diğer dekorasyon malzemeleri gibi bileşenlerdir.

Kurumsal İmajı Etkileyen Faktörler

1. Ürün Özellikleri: Kurumun çevresine sunduğu mal veya hizmetler onun ürününü oluşturmakta ve kurum bu ürünlere talep olduğu sürece varlığını sürdürmektedir. Eğer kurum, çevrenin talep ettiği ürünü, talep edilen zamanda ve koşullarda üretip sunamıyorsa imajının yanı sıra varlığını da tehlikeye sokmaktadır (Biber'den akt. Bankaoğlu 2013: 40).

İşletmenin üretip sattığı mal ve hizmetin kaliteli olması tüketici için her zaman önemlidir. Sunulan mal ve hizmetin kaliteli olması ve kurumun bundan ödün vermeyip sürekli en iyisini üretmeyi hedeflemesi uzun dönemli kurum imajı oluşturma açısından oldukça önemlidir.

Reklâm ve halkla ilişkiler çalışmaları ile oluşturulan olumlu imajı, isletmenin üreteceği kalitesiz mal ve hizmetlerle sürdürmesi mümkün görünmemektedir. Kalitenin sürekli olması, tüketicilerin bir ürünü tercih etmesinde en önemli kriterdir(Gürkan 2008: 42).

Ürün kalitesinin sekiz boyutu vardır. Bunlar; ürünün performansı, özellikleri, güvenirlilik, uygunluk, dayanıklılık, hizmet yeteneği, estetik, algılanan kalite ve imajdır. Bu kalite standartları, ürünü pazardaki rakiplerinden farklılaştırarak, rekabette öne geçmesini sağlamanın yollarından biridir (Güzelcik'den akt. Gürkan 2008: 42).

2.Fiziksel Görüntü: Kurum mimarisinin, kurumda çalışanlarında, kurumu ziyaret edenlerde, çevresinde yaşayanlarda ve kurumla ilişkisi olan herkeste belirli izlenimler bırakma gibi özellikleri bulunmaktadır. Kurum mimarisinin bu özellikleri kurumsal imajın oluşmasında da önemli bir etken teşkil etmektedir (Okay'dan akt. Bankaoğlu 2013: 41).

Fiziksel görüntüyü oluşturan bu özellikler kurum hakkında, paydaşlar üzerindeki ilk izlenimi etkilemekte olup, kurumun türüne göre bu özellikler paydaş üzerinde olumlu veya olumsuz şekilde etkisini göstermektedir. Bu nedenle kurumların paydaşları üzerinde olumlu bir kurumsal imaj oluşturmak için bu unsurlara dikkat etmeleri gerekmektedir(Biber'den akt. Bankaoğlu 2013: 41).

Kuruluşların sahip olduğu fiziksel özellikler veya genel görüntü imaj yaratmada ve bu imajın devamlılığında büyük önem taşımaktadır. İşletmenin logosu, kuruluş renkleri, personel kıyafetleri, üretilen ürünlerin ambalajı, fiziksel çevre, ilanlar, sergiler, her türlü basılı materyal kurumun görsel unsurlarını oluşturmaktadır(Gürkan 2008: 47).

3.Sponsorluk: Sponsorluk, belirlenen kurumsal amaçlara ulaşmak için spor, sanat/kültür veya sosyal alanlarda, kişi veya kurumların para, araç, gereç ya da hizmet ile desteklenmesi ve tüm bu aktivitelerin planlanması, organizasyonu, yürütülmesi ve kontrolüdür (Sabuncuoğlu'dan akt. Bankaoğlu 2013: 41).

Özellikle halkla ilişkiler çalışmaları açısından bakıldığında sponsorluk faaliyetleri, kurum veya kişilere sağlanan imkânlar nedeniyle paydaşlar üzerinde iyi niyetin oluşturulmasında etkin rol oynamakta, uygulamalar medyanın dikkatini çekerek, medya ile ilişkileri güçlendirmekte ve kurum imajına olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak sponsorluk tek başına değerlendirilmemeli, reklam ve medya çalışmalarıyla desteklenmelidir (Uyar'dan akt. Bankaoğlu 2013: 41).

Kuruluşlar, kurum ve ürün imajını desteklemek, kurumsal kimliği yerleştirmek, hedef kitlede iyi niyet ve anlayışı oluşturmak gibi nedenlerle diğer iletişim yöntemlerine ek olarak sponsorluk faaliyetlerini üstlenmektedirler (Peltekoğlu'dan akt. Gürkan 2008: 43).

4.Kamuoyu Bilgilendirme: Tüketici herhangi bir konu hakkında bilgi almak için kuruma başvurduğunda gönderilen mektuplar ve açılan telefonlara verilen cevaplar kurum imajını etkilemektedir. Kurumlar bu tip soru ve sorunlara verdikleri cevaplarla kamuoyunda olumlu izlenimler oluşturarak başarı şanslarını artırmaktadırlar (Küçük'den akt. Bankaoğlu 2013 :41).

5.Reklam: Reklâmlar, satışa olumlu katkı sağlamanın yanında kurumun imajını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle de reklâm desteğinin alınması gerektirmektedir. Reklâm daha çok dış imaj oluşturma yollarından birisidir. Ancak reklamla oluşturulan kurumsal imajın ömrü, paydaşların sunulan hizmetten memnun kalma süreleri ile bağlantılıdır (Güzelcik'den akt. Bankaoğlu 2013: 41).

Kurumsal reklam, bir kurulusun ürünlerinin/hizmetlerinin reklamı yerine, o kuruluşla ilgili olumlu bir imaj yaratmak için yapılan reklamdır. Amaç kurulusun hedef kitlede bilinilirliğini arttırmak, ürünleri ve yaptıkları için toplumda olumlu düşünceler oluşturmak ve imajını pekiştirmektir. (Kalyon'dan akt. Gürkan 2008: 44). Kurumsal reklâma bağlı olarak gerçekleştirilen tüm iletişim çabaları, bir kurumun A'dan Z' ye bütün unsurlarında uygulandığında anlaşılırlık, güç, büyüklük, saygınlık, ciddiyet, konsept sahipliği gibi bir çok değeri kuruma sağlar (Önçağ'dan akt. Gürkan 2008: 44).

6. Sosyal Sorumluluk: Sosyal sorumluluk, kurumun uzun dönemli çalışmalarını şekillendirerek, kurumun toplum nezdinde iyi niyet kazanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle de sosyal sorumluluk kurum imajı açısından oldukça önemlidir ve kurum imajını etkilemektedir (Bakan'dan akt. Bankaoğlu 2013: 42).

İsletmelerin en önemli kuruluş amacı kar elde etmektir. Zarar eden bir isletme varlığını uzun zaman sürdüremez. İsletmelerin dönem sonu karı da zararı da bilançolarında gösterilir. İsletme bilançolarında gösterilmeyen, ancak en az isletme karı kadar önemli bir husus da isletmenin sosyal sorumluluğudur (Kalyon'dan akt. Gürkan 2008: 45).

7. Paydaş Memnuniyeti: Paydaşlara sunulan hizmet ve onlarla olan iletişimin mükemmelliği, paydaş memnuniyetini, paydaş memnuniyeti de kurumsal imajı etkilemektedir. Paydaşlara sunulan hizmetlerde önemli olan, açık sözlü, izlenebilir ve gerçekçi hizmet standartlarını oluşturmak ve bunları paydaşların gözünde olumlu bir kurumsal imaja çevirebilmektir (Howard'dan akt. Bankaoğlu 2013: 42).

8. Müşteri İlişkileri: Müşteri ilişkileri, kurum ile müşteri arasında kurulan satış öncesi ve sonrası bütün faaliyetleri kapsayan, karşılıklı yararı ve ihtiyaç tatminini içeren bir süreçtir. Kuruluşlar için müşterilerle uzun vadeli ilişkiler oluşturma gittikçe önem kazanmaktadır (www.turkbusinesscenter.com).

Kurumun açıklık politikasıyla, kendisiyle herhangi bir nedenden dolayı iletişime geçmeye çalışan tüketiciye karsı gösterdiği davranış tarzı kurumsal imaj oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Yılmaz'dan akt. Gürkan 2008: 47).

9. Halkla İlişkiler: Halkla ilişkiler sayesinde isletme kendini hedef kitleye daha iyi tanıtabilmektedir. Kurumlar tanıtım etkinliklerinde çevrelerindeki kişi ve gruplardan destek almayı ve onlara olumlu imaj yansıtmayı amaç edinmişlerdir. Çevrede olumlu bir imaj oluşturma, kamuoyunu oluşturan grupların isteklerinin ve beklentilerinin belirlenmesi, bireysel ve kurumsal amaçlara uygunluğunun saptanması halkla ilişkiler faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır (Gürbüz'den akt. Gürkan: 2008: 48).

10. Satış Sonrası Hizmet: Tüketicilere satılan mal ve hizmetin garanti kapsamında olması, satış sonrası üründe meydana gelen sorunlarda tüketiciye yardım elinin uzatılması kamuoyu tarafından her zaman iyi niyetle karşılanmıştır. Bu durum da firmanın olumlu imaj yaratmasına katkıda bulunmaktadır(Gürkan 2008: 44).

Kurumsal İmajın Faydaları

Günümüzde küreselleşmenin yoğun olarak yaşandığı iş dünyasında, kurumun yaptığı ya da yapmadığı her şey, performansının, ürünlerinin ve hizmetlerinin paydaşlar tarafından algılanmasını, yani paydaşlar üzerindeki imajını etkilemektedir. Genel olarak kurum imajı, kurumların ne yaptığı ve ne yapmadığı ile ilgilidir. Paydaşlar tarafından algılanan bu imaj, günümüz rekabet ortamında kurumların geleceğini belirlemektedir (Güzelcik'dan akt. Bankaoğlu 2013: 42).

21. yüzyılda işletmelerin her yaptığı ve/veya yapmadığı, performansı, ürünleri, verilen hizmetlerin hedef kitleleri tarafından algılanılışı ve işletmelerin hedef kitleler üzerindeki etkileri kurumun imajını etkilemektedir. İşletmelerin yaptıkları veya yapmadıkları ile ilgili olan her şey kurumsal imajla ilgilidir. Hedef kitleler gözünde oluşturulan bu imaj, günümüz rekabet ortamında işletmelerin geleceğini belirler ve dolayısıyla tüketiciler artık sadece ürünü veya hizmetin fiyatına göre değil, işletmelerin çalışanlarına, müşterilerine ve içinde bulundukları topluma göre davranışlarını değiştirmektedir. Bu da işletmenin kendini ifade etmesinin sadece isim, logo, sembol tasarlamakla oluşturulamayacağını, yönetim ve pazarlama konularıyla da ilişkili bir kavram olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir (Güzelcik'dan akt. Tuna 2009: 53).

Kurumsal imaj; ürün ve hizmetlere ekstra psikolojik değer katmakta, paydaşların ürün ve hizmete dair risk algılamalarını azaltmakta, paydaşların benzer ürün ve hizmetler hakkında seçim yapmasına yardım etmekte, çalışanların iş tatminini artırmakta, daha nitelikli personelin kuruma çekilmesinde, reklamların ve satış çabalarının etkinliğini yükseltmekte ve kurumun rakiplerine

karşı daha güçlü görünmesini sağlamakta oldukça etkilidir (Dowling'dan akt. Bankaoğlu 2013: 42).

Şirketlerin sadece teknolojik gelişmişlik düzeyini ön plana çıkarmaları artık yeterli olmamaktadır. Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler arasında toplum yararına faaliyette bulunan ve ait oldukları çevreye karşı sorumluluklarını yerine getiren işletmeler daha avantajlı konuma sahiptirler. Geçmişin sadece hissedarları düşünen şirket yapısı, tüm ilgili taraflara karşı sorumlu şirket yapısına dönüşmektedir. Şirketler; iş ahlakının, çevre ve toplumsal değerlerin bilincinde olmanın şirketlerinin imajı ve uzun vadeli performansları üzerindeki etkisinin farkına varmaktadırlar.

Bu tür işletmeler henüz çoğunlukta değildir. Ancak bu düşünce hızla yaygınlaşmaktadır. İlerdeki dönemde; açıklık ve şeffaflık yaygınlaşacak, çevre ve etik değerler konusunda şirket politikaları gelişecek, insan hakları, kadın-erkek eşitliği, çocuk emeğinin kullanılmasının engellenmesi konusundaki duyarlılıklar standart hale gelecek, en iyi uygulamalar yaygınlaşacak, dış denetim gelişecektir. Değişime ayak uyduran işletmeler faaliyetlerine devam edebileceklerdir (Özilhan'dan akt. Tuna 2009: 54).

Kurumsal Kimlik

Özellikle son yıllarda hızla artan nüfus ve buna paralel olarak aynı iş kollarında sayıları oldukça hızlı bir şekilde artan işyerleri, taşıma, ulaşım ve iletişim sektöründeki gelişmeler, aynı hatta daha kaliteli ürünlerin uzak ülkelerden daha az maliyetle bulunabilme kolaylıklarını da beraberinde getirmiştir. Bunlara, yoğun rekabet ortamı ve tüketicinin iyi markalara olan düşüncesi de eklenince, hemen hemen her iş alanında, firmaların ürettikleri mal ve hizmetlerin bir "Marka" olmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum da firmaları tanıtıma daha çok önem vermeye zorlamıştır, (Ak, 1998: 17).

"Günümüzde kurumların sahip oldukları kurumsal kimlik, onlarla karşılaşan hedef grupları olumlu ya da olumsuz biçimde etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle kurumlar yoğun olarak uygun bir kurumsal kimlik edinme çabası içerisine girmişlerdir." (Meral, 2011: 2). Kurumsal kimlik; bir kuruma ait ürün, hizmet veya markanın ismi, logosu, antetli kağıdı, taşıt araçlarının tasarımından kurum binasının genel görünümüne ve iç dekorasyonuna, resepsiyondaki sekreterin kıyafetinden satış elemanlarının davranışlarına, çalıştırdığı yöneticilerin ve personelin kalitesinden üretimine, hizmet ve servis anlayışına, reklam ve halkla ilişkiler kullanılan her türlü görüntü, imaj ve mesajlara giden bir yoldur. (Bakan, 2005: 62).

Kurumsal kimlik kurumun tanımlanmasının odak noktasıdır. Şirketin sözlü ve görsel tanıtımını, pazar konumlandırmasını ve kurumsal, ticari birim ve ürün düzeylerinde rekabetçi farklılaştırmayı içermektedir (Hepkon, 2003, s. 179).

Kurumsal kimlik kavramı doğduğu günden bugüne daha da genişlemiştir. "Kurumsal kimlik, stratejik yönetim, pazarlama, halkla ilişkiler, grafik tasarım, psikoloji, örgütsel davranış ve etnografiyi kapsayan, disiplinler arası ve bütünleşmiş bir konudur" (Hepkon, 2003, s. 201).

Kurumsal Kimliğin Türleri

1.Tekli /Monolitik Kimlik

Tekli/monolitk kurum kimliğinde, işletmenin veya organizasyonun her yerinde tek bir isim veya görsel unsurun kullanılması ifade edilmektedir (Köktürk, Yalçın ve Çobanoğlu, 2008: 40). Bu tip kurumsal kimlik yapısını tercih eden işletmeler, farklı iş alanlarında faaliyet gösterseler de kendilerini tek bir kimlik ile ifade etmeyi tercih etmektedirler (Karsak, 2016: 54).

Tekli kimliğin esas gücü, organizasyon tarafından tanıtılan her ürün ve hizmetin, aynı ada, stile, niteliklere ve karaktere sahip olmasındadır. Personelle, şirketle ve dışarıdaki kimselerle ilişkiler açık ve tutarlıdır. Tüm ürünlerde aynı görsel isim kullandığından dolayı tüketiciler tarafından daha rahat algılanır ve rahat hatırlanır. Tekli ya da monolitik kimliğe sahip olan işletmeler, farklı faaliyet alanlarında kullandıkları kimliklerini, eğer söz konusu kurum kimliği güçlü ve hedef kitleleri üzerinde etkinliği yüksek olan bir kimlik ise, zaman içinde çok küçük değişimler yaparak kullanmaya devam edebilmektedirler. Kurumun sahip olduğu ve geçmişten getirdiği güçlü monolitik kimlik, işletmenin yeni girdiği faaliyet alanlarında yer edinmesi, hedef kitlelerin dikkatini çekerek, güven kazanması açısından çok önemli avantajlar sunabilmektedir (Olıns: 1989).

Monolitik kimliğin yarattığı dezavantajlardan biri, kimliğin sınırının olmamasına yol açmasıdır. Kurum herhangi bir şeyi temsil edebilir ya da hiçbir şeyi temsil etmez veya kimlik belli bir iş üzerine meyillidir. Bu tip durumlarda kurum, başka bir kimlik biçimine geçmeye karar verebilmektedir (Simonson: 2000).

2. Desteklenmiş Kimlik

Desteklenmiş kimlik, çoklu kimlik olarak da adlandırılabilmektedir. Desteklenmiş kimlikte, bir ana firmaya bağlı olan kuruluşların kimlikleri yanında bu ana kuruluşa bağlı yan kuruluşlarında kendi kimlikleri bulunmaktadır (Gülsünler, 2007: 286).

Günümüzün büyük holdingleri çeşitli alanlarda faaliyette bulunduklarından dolayı, genellikle çok kimlikleri vardır. Eczacıbaşı, Sabancı veya Koç grubunun değişik alanlardaki her faaliyeti ayrı bir şirketmiş gibi ortaya konulurken, bir yandan da holdingin varlığı vurgulanmaktadır. Koç grubuna bağlı olan Migros, Maret, Beko, Tofaş ve Aygaz gibi şirketler bu yapıya örnek olarak gösterilebilir (Buğdaycı, 1995: 31).

Çoklu kimliği olan kuruluşlar şu özellikleri taşımaktadırlar (Olıns'den akt. Okay, 1990).

- Bu kuruluşlar çok sektörlü kuruluşlardır. Geniş bir faaliyet alanında hizmette bulunurlar – üretim, toptan satış, perakende satış ve bir ürünün her şeyi ile kendi bünyelerinde üretilmesi vs. ·
- Başka markalar ve şirketlerle ortaklık kurarak, ana holdingin / kurumun daha önceden geliştirmiş olduğu iyi niyeti devam ettirmekle ilgilenirler, fakat aynı zamanda kendi yönetim

biçimlerini, ödül (teşvik) sistemlerini ve davranışlarını ve bazen de kendi şubelerinin üzerlerine isimlerini koymayı isterler. ·

- Finansal kitle, kanaat oluşturanlar, muhtemel bazı şirketler ve müşteriler gibi belirli hedef kitleleri vardır. Bu hedef kitlenin toplam sayısı ve gücüyle etki etmek isterler. Bu gruplar arasında çeşitliliğe karşılık olarak, istikrarlılığı ve değişmezliği önemle belirtmek isterler.
- Çoğu zaman rekabete dayanan ürünleri vardır. Bu yüzden kurumlar, müşteriler ve çoğu zamanda kendi çalışanları arasında rekabet problemleri ve hatta şaşkınlık bile olabilmektedir.
- Sık sık farklı ülkelerde faaliyette bulunan bu kuruluşların buralarda ürettikleri ürünleri de farklılıklar gösterebilmektedir.

3. Ürün Kimliği

Ürün kimliği, bir ürünün toplam/genel olarak ortaya çıkışı, görünümü, ambalajı, adı veya markası, fonksiyonları, kullanım kalitesi, fiyatı ve pazardaki konumlandırması ile ifade bulmakta, ürün veya hizmetin hedef kitleye sunum şekli ve yeri de ürün kimliği unsurları içinde yer almaktadır (Elden ve Yeygel, 2006: 76).

Tüketiciyi bir şekilde satın almaya iten, o üründe bulunan, onu diğer ürünlerden ayıran (ambalaj, logo, marka, fiyat…) özellikleridir. Bu özellikleri tüketici izleyerek çevresindeki kişilerden ya da tanıtım ve iletişim araçlarından öğrenmektedir. Ürün kimliğinde diğer ürünlere göre bulunan üstünlük ve farklılıkların başarı derecesi tüketici tarafından hemen algılanır, bilincine yerleşir ve yeri, zamanı geldiğinde o ürünü satın almaya teşvik etmektedir. (Ak, 1996: 75-77).

- Ürün kimliğinin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak olanaklıdır (Okay, 2013: 42):
- Ürünün fonksiyonu, faaliyeti ve teknik niteliği kimliğini etkilemektedir,
- Ürünün fiyat, ürün kimliğinin unsurlarındandır.
- Çoğunlukla, yüksek fiyatlı ürünlere yüksek imaj değeri atfedilmektedir,
- Ürün tarifi, ürünün ismi veya ürünün markası ürün kimliğine katkıda sağlamaktadır,
- Ürünün sunum şekli ve yeri onun kimliğini etkileyebilmektedir. Örneğin, bir ürün geniş bir dağıtım örgütlenmesi ile pek çok yerde, yüksek miktarlar ile piyasaya sunulduğunda sahip olduğu kimlik ile daha az yerde, az miktarda sunulan aynı ürünün kimliği birbirinden farklı olmaktadır.
- Kimi zaman ürün ile tüketiciye sunulan vaatlerde vurgulanan ürün özellikleri, ürünü diğer ürünlerden farklılaştıran önemli hususlardan biridir. Dolayısıyla, işletmenin ürüne ilişkin vaatleri de ürün kimliği oluşturan unsurlar arasında yer almaktadır (Okay, 2013: 43).

Kurumsal Kimlik ve Kurumsal İmaj Arasındaki İlişki

Tüketicinin zihninde algılanan kurum imajının stratejik bir rekabet aracı haline gelmesiyle beraber özellikle son yıllarda kurumsal kimlik ve kurumsal imajın güçlendirilmesi giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Kurumsal kimliğin, kurumsal imaj ile bir bütün oluşturduğu gerçeği dikkate alınırsa, kurumsal imajın kurumsal kimlikten soyutlanması gerektiği düşünülmemektedir. Buna göre kurumsal kimliğin, bir kurumun ilişkide bulunduğu hedef gruba kendini anlatan bir iletişim aracı olduğu söylenebilmektedir. (Doğan ve Karatepe, 1999: 112).

Sonuç

Her kurumun hayatta kalabilmesi, rakipleriyle rekabet edebilmesi ve karlılığını arttırabilmesinde elinde bulunan insan kaynağı stratejik bir unsurdur ve bu kaynağın etkinliği ve verimliliği için kurum üyeleri tarafından paylaşılan ve yalnız paylaşılmakla kalmayan aynı zamanda benimsenen güçlü bir kurum imajı yaratılmalıdır.

Küreselleşen dünyada bir adım önde olmak ve hedef kitlede "lovemark" algısını oluşturmak için güçlü bir kurum imajı, rekabet üstünlüğü ve avantaj sağlayacaktır. Bu sebeple her firma kurumsal imaj kavramına yönelerek olumlu bir algı oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Bir kurumun devamlılığını sağlayan unsur insandır. Özellikle hizmet sektöründe yer alan firmalar hedef kitle nezdinde edindikleri olumlu imaj sayesinde faaliyetlerini sürdürmekte ve gelişim göstermektedirler. Kurum adına oluşacak herhangi bir olumsuz imaj, o kurumla hedef kikte arasında ki bağı koparacaktır. Bu noktada eldeki mevcut müşterileri tutmak ve potansiyel müşteri kazanmak isteyen firmalar, olumlu bir kurumsal imaj oluşturabilmek için çeşitli strateji ve taktikler geliştirmişlerdir.

Olumlu bir imajın oluşturulması noktasında kurumlar; altyapı, kurum içi imaj, kurum dışı imaj, somut imaj ve soyut imaj vb. bileşenleri ele almışlardır. Çünkü bir imajı sağlam bir yere oturtturmak ve devamlılığını sağlamak çok zordur. Bu sebeple öncelikli olarak altyapı anlamında ki eksiklikler giderilmiş, çalışanlar üzerinde ki kurumun imajına değinilmiş, hedef kitle nezdinde ki algılanışa bakılmış, kişilerin bireysel olarak zihinlerinde yer eden soyut imaj kavramına ve son olarakta kurumun görsel materyalarının (logo, amblem, tabele, logo renkleri vb.) yansıması olan somut imaj kavramına değinilmiştir.

Bütün bunları gerçekleştirmek isteyen firmalar reklam, halkla ilişkiler, sponsorluk, satış sonrası hizmet, müşteri memnuniyeti, ürün özellikleri, fiziksel görüntü, sosyal sorumluluk vb. kurumsal imajın oluşturulmasında etkili olan faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Burda tek amaç güçlü, olumlu bir imaj ve kimlik oluşturup, bu algılanan imajın ve kimliğin devamlılığının sağlanmasıdır.

Kaynakça

AK, M. (1998). Firma / Markalarda Kurumsal Kimlik ve İmaj. İstanbul: Reklam ve Halkla İlişkiler Sanat Dizisi.

AK, M. (1996). Reklam ve Halkla İlişkilerde Kurumsal Kimlik. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tanıtım ve Halkla İlişkiler.

BANKAOĞLU, Emine(2013). Hastane Memnuniyetinin Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisi: Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Üzerine Bir Araştırma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

BAKAN, Ö. (2005). Kurumsal İmaj. (1.Basım). Konya: Tablet Kitabevi.

BUĞDAYCI, Ahmet, (1995), "Kurumunuzun Kimliğini Nasıl Yaratırsınız", Macro, Haziran, No:8 , 31-32.

CANER, Hale (2013). Kurumsal İmajın Geliştirilmesinde İnsan Kaynakları Yönetiminin Etkisi: Ankara'daki İlaç Firması Çalışanlarına Bir Uygulama, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

DURSUN, Meral(2011). Kurumsal İmajın Müşteri Bağlılığı ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

KARATEPE. O. ve Doğan, A (Kasım 1999). Kurumsal İmaj ve Ürün İmajının Kurumsal Kimlik Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür İncelemesi. 4. Ulusal Pazarlama Kongresi.

ELDEN, M. ve Yeygel, S., 2006, Kurumsal Reklamın Anlattıkları, Beta Yayınları, İstanbul.

GÜRKAN, Zafer (2008).Konaklama İşletmelerinde Kurumsal İmajın Tüketici Tercihlerine Etkileri Üzerine Bir Araştırma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

GÜLSÜNLER, M. E., 2007, Kurum Kimliği sürecive İşleyişi Üzerine Teorik Ve Uygulamalı Bir Çalışma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (17), 281- 294.

HEPKON, Z. (Aralık 2003) Kurumsal Kimlik İnşasını belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 4, 175-211.

KAYA, Şeyda (2010). Kurumsal İmajın İş Tatminine Etkisi ve Bir Örnek Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

KÖKTÜRK, M. S., Yalçın, A. M., ve Çobanoğlu, E., 2008, Kurum imajı: oluşumu ve ölçümü, Beta Yayıncılık, İstanbul.

KARSAK, B., 2016, Kurumsal İletişim. Beta Yayınları, İstanbul.

MERAL, Seden P. (2011). Yeni Başlayanlar İçin KURUMSAL KİMLİK VE MARKA. (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

OLINS, Wally 1989 Corporate Identity, Thames and Hudson. London.

OLINS, Wally, (1990), Corporate Identity: Strategie und Gestaltung, Frankfurt/main; New York: Campus Verlag. Aktaran OKAY, Ayla, (2000), Kurum Kimliği, Ank: MediaCat Kitapları.

OKAY, A., 2013, Kurum Kimliği, Derin Yayınevi, İstanbul.

SCHMİTH, Bernd, Alex SİMONSON, 2000 Pazarlama Estetiği, Marka Kimlik ve İmajın Stratejik Yönetimi, Çev: Zelal AYMAN, İstanbul: Sistem Yayıncılık,.

ŞİŞLİ, Gülcan (2012). Kurum Kültürü ve Kurumsal İmaj İlişkisi Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

TUNA, Hakan (2009). Yükseköğretim Kurumlarında Kurumsal İmaj: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Öğrencilerinin Görüşleri Üzerine Bir Alan Araştırması, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akçakoca.

www.turkbusinesscenter.com

GİRİŞİMCİ KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR : NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

Gaye MAT ÇELİK

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice Necla KELEŞ

Bahçeşehir Üniversitesi

Öz

Kadınların girişimci olma ve girişimciliği sürdürme yolunda birçok engel ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmamızda; girişimciliğin tanımı ve girişimci kadınların karşılaştıkları zorluklar incelenmiştir. Bu çalışmada, demografik değişkenler dahil 28 soruluk bir ölçek kullanılmıştır ve ölçekler, Ticaret ve Sanayi Odasına ve Esnaf ve Sanatkar Odasına kayıtlı Nevşehir il merkezinde bulunan 230 kadın girişime uygulanmıştır. Çalışmamızda, Nevşehir'deki kadın girişimcilerin deneyimlerine odaklanarak onların kadın olarak girişimciliğe dair algıları incelenerek, gerek iş kurma gerekse faaliyet aşamasında yaşadıkları sorunlar ve karşılaştıkları engeller demografik değişkenler açısından kıyaslanarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Girişimci Kadın, Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Zorluklar, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

CHALLENGES of COMPARISONS of ENTREPRENEUR WOMEN: NEVŞEHİR SAMPLE

Abstract

It is known that women are faced with many obstacles to enterprising and maintaining entrepreneurship. From this point of view; the definition of entrepreneurship and the difficulties encountered by entrepreneurial women are analyzed. In this study, a scale of 28 questions including demographic variables was used and 230 women attending to the scales, the Chamber of Commerce and Industry and the Chamber of Craftsmen and Artisans in Nevsehir province

center were applied. In our work, we focused on the experiences of women entrepreneurs in Nevşehir and examined their perceptions about entrepreneurship as women and tried to analyze them by comparing them with the problems they encountered and the obstacles they encountered in terms of demographic variables.

Key Words: Women, Entrepreneur Women, Entrepreneur Women's Challenges, Gender Inequality

Giriş

Girişimcilik ve özellikle kadın girişimciliği konusu gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerin politikalarının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de girişimciliği ve kadın girişimciliğini özendirme ve geliştirme programları ile girişimcilik desteklenmeye çalışılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Bir işe girişme, teşebbüs olarak ifade edilen girişim kavramı (TDK, 2017), kişinin kendi işini kurarak geçimini elde etmesi ve kendi işinin yöneticisi olarak bir yaşam tarzı ortaya koyması anlamında da kullanılmaktadır. Girişimci; yenilik yapan, finansman bularak bir işi planlayan, organizasyonu sağlayan ve onları bulduğunda gerekli olan riski alarak bir iş kuran kişi olarak tanımlanabilir (TÜSİAD, 1987, 2002: 33). Hisrich ve Peters ise girişimciyi; emek, hammadde ve diğer varlıkları daha büyük değer yaratacak şekilde bir araya getiren ve aynı zamanda, yenilik ve yeni bir düzenin yaratıcısı olarak görmektedir (Hisrich ve Peters, 2001:9).

Girişimcilikte cinsiyet faktörü aslında biyolojik bir durumu akla getirmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı ile farklı kültürler tarafından farklı şekilde inşa edilen kültürel bir durum anlaşılmakta, bize atfedilen kadın ya da erkek gibi davranmayı öğrenmekten daha fazlası anlamına gelmektedir (Giddens, 2000: 104).

Girişimcilikte cinsiyet faktörü aslında biyolojik bir durumu akla getirmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı ile farklı kültürler tarafından farklı şekilde inşa edilen kültürel bir durum anlaşılmakta, bize atfedilen kadın ya da erkek gibi davranmayı öğrenmekten daha fazlası anlamına gelmektedir (Giddens, 2000: 104). Günümüzde kadın sadece belli bir mesleğin uygulayıcısı veya farklı sektörlerde kol gücü ile görev alan bir emekçi olarak değil, aynı zamanda bir girişimci olarak da varlığını ortaya koymaktadır (Narin, 2006: 69).

Kadın Girişimcilerin Sorunları

Kadınların girişimciliğe yönelme konusunda bazı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bu sorunlar, kadınların toplumsal kimlik ve yükümlülüklerinden

kaynaklanabildiği gibi, bilgi eksikliğinden, yasal düzenlemelerden ya da geleneksel uygulama biçimlerinden de kaynaklanmış olabilir. Kadınların girişimciliğe yönelme konusunda bazı engel ve sorunlarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bu engeller, kadınların toplumsal kimlik ve yükümlülüklerinden kaynaklanabildiği gibi, bilgi-beceri eksikliğinden, yasal düzenlemelerden ya da kurumsallaşmış geleneksel uygulama biçimlerinden de kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle, oldukça katı sayılabilecek engeller karşısında, belli düzeylerde risk faktörü taşıyan piyasaya yönelmek, kadınlar için daha da riskli olmaktadır (Ertürk, 1993:43).

Bu çalışmada kadın girişimcilerin sorunları; iş kurma aşamasında ve faaliyet aşamasında olmak üzere iki kategoride incelenecektir.

Kadın Girişimcilerin İş Kurma Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Kadın girişimcilerin girişimciliğin iş kurma aşamasında başarılı olabilmeleri için, olası engel ve sorunların üstesinden gelebilmeleri, kararlı, sabırlı ve amaca yönelik olarak çalışmaları gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde kadınları girişimciliğe yönlendiren daha çok çeken faktörler iken, gelişmekte olan ülkelerde kadın girişimciliğe yönlendirenin daha çok iten faktörler olduğu görülmektedir (Dzisi, 2008, s.78).

Kadın Girişimcilerin İşlerini Yürütürken Karşılaştıkları Sorunlar

Kadın girişimcilerin işletmesini kurarken gereksinim duydukları kararlılığa, bilgi ve beceriye faaliyete geçtikten sonra da gereksinimleri vardır. Toplumumuzda kadının aileyi yönetme tarafında daha fazla görevi olduğu düşünülür. Kadınların aile hayatı ile iş hayatını dengeli bir şekilde yürütebilmelerini sağlayacak desteklerden yoksun olması da ailevi sorunlara neden olabilmektedir. Kadın girişimcilerin, özel hayatlarıyla çalışma yaşamları arasındaki rol ikilemi "rol çatışması" olarak tanımlanmaktadır.

Bu anlamda rol çatışması, girişimci kadınların alanlardan birine daha fazla zaman ayırdığında diğer tarafı ihmali ile sonuçlanan bir durum olarak ifade edilebilir (Narin vd., 2006: 71).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma kapsamında NevşehirTicaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı 450, Esnaf ve Sanatkar Odalarına kayıtlı 1192 kadın girişimciye ait işletme bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan ön araştırmada sahibi kadın olarak görülen işletmelerin birçoğunda kadının işletmede faal olarak çalışmadığı, belirlenmiştir. Nevşehir'de 394 kadın girişimci olduğu bilgisine ulaşılmıştır. 38 kadın girişimci araştırmaya katılmayı kabul etmemiş, 70 işletmede kadın girişimci bulunamamış -genelde kadının eşi tarafından işletmenin girişimcilik faaliyetlerinde bulunduğu belirlenmiş-, 46 işyeri kapanmış, 10 işyerine adres değişikliği nedeni ile ulaşılamamıştır. 230 kadın girişimciye anket dağıtılmış ve tamamı değerlendirme kapsamına alınabilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan anket formundaki soruların belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkate alınmıştır. Ankette yer alan bazı ifadelerde; cevaplayıcının yapılan araştırma ile ilgili yargılara ne derece katıldığını tespit etmede kullanılan, anketlerde en sık başvurulan ve güvenilirliği yüksek bir ölçek olan 5'li "likert ölçek" kullanılmıştır.

Araştırmanın Güvenilirliği

Güvenilirlik analizi için en yaygın kullanıma sahip olan yöntem alpha (cronbach) yöntemidir. Bunun yanı sıra 0 ile 1 arasında değerler alan alfa katsayısının 0,8 ile 1 arasında yer alması ($0,8<\alpha<1$) yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğunu gösterir.

Tablo 1: Ölçek güvenilirlik analizi

Cronbach's Alpha (α) Değeri	İfade Sayısı
,804	27

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 18.0 istatistik programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kadın girişimcilerin sorunları;

- iş kurma aşamasında ve
- faaliyet aşamasında olmak üzere iki kategoride incelenmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin

Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
İş Kurmadan Önceki Durum	Ayni işi evde yapıyordum	19	8.3	***İşletmede Web Sitesi Kullanımı***	Evet	47	20.4
	Bir işte çalışıyordum (kamu-özel)	96	41.7		Hayır	183	79.6
	Eğitim/öğretime devam ediyordum	33	14.3		Toplam	230	100.0
	İş arıyordum	4	1.7	***İşletmede Bilgisayar Kullanımı***	Evet	140	60.9
	Ev işleriyle meşguldüm	74	32.2		Hayır	90	39.1
	Emekliydim	4	1.7		Toplam	230	100.0
	Toplam	230	100.0	***İşletme Bünyesinde Çalışan Kişi Sayısı***	Yalnız kendim çalışıyordum	101	43.9
Kendi İşinde Çalışılan Süre	0-2 yıl	59	25.7		1-4 kişi	113	49.1
	2-4 yıl	55	23.9		5-9 kişi	9	3.9
	5-7 yıl	33	14.3		10-49 kişi	7	3.0
	8 yıl ve üzeri	83	36.1		Toplam	230	100.0
	Toplam	230	100.0	***Mesleki Deneyim Süresi***	Deneyimim yoktu	113	49.1
Aylık Ortalama Kazanç	1500 TL ve altı	46	20.0		0-2 yıl	48	20.9
	1501-3000 TL	82	35.7		3-5 yıl	17	7.4
	3001-4500 TL	45	19.6		5 yıldan fazla	52	22.6
	4501-6000 TL	33	14.3		Toplam	230	100.0
	6001 TL ve üzeri	24	10.4				
	Toplam	230	100.0				

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Eğitim Durumu	İlkokul mezunu	49	21.3	*Yaş*	18-24	11	4.8
	Genel ortaokul	26	11.3		25-34	58	25.2
	Mesleki veya teknik ortaokul	10	4.3		35-44	109	47.4
	İlköğretim	5	2.2		45-54	43	18.7
	Genel lise	40	17.4		55-64	8	3.5
	Mesleki veya teknik lise	20	8.7		65 yaş ve üzeri	1	.4
	2-3 yıllık yüksekokul veya fakülte	21	9.1		**Toplam**	230	100.0
	4 yıllık yüksekokul veya fakülte	54	23.5	*Çocuk Sayısı*	Çocuğum yok	30	13.0
	Yüksek lisans, doktora (5-6 yıllık fakülteler dahil)	5	2.2		1-2 çocuk	146	63.5
	Toplam	230	100.0		3-4 çocuk	52	22.6
Medeni Durum	Hiç evlenmedi	13	5.7		5 ve daha fazla çocuk	2	.9
	Evli	189	82.2		**Toplam**	230	100.0
	Boşandı	22	9.6				
	Eşi vefat etti	6	2.6				
	Toplam	230	100.0				

Tablo 3: Kadın Girişimcilerin İş Kurma Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

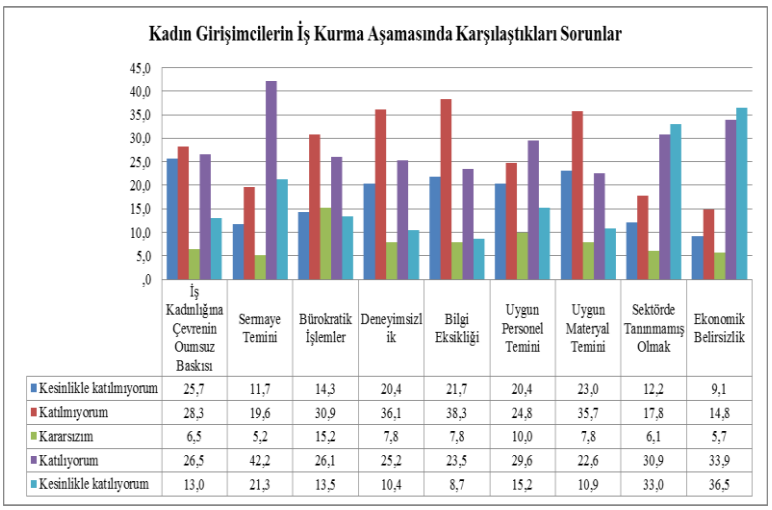

	İş Kadınlığına Çevrenin Olumsuz Baskısı	Sermaye Temini	Bürokratik İşlemler	Deneyimsizlik	Bilgi Eksikliği	Uygun Personel Temini	Uygun Materyal Temini	Sektörde Tanınmamış Olmak	Ekonomik Belirsizlik
Kesinlikle katılmıyorum	25,7	11,7	14,3	20,4	21,7	20,4	23,0	12,2	9,1
Katılmıyorum	28,3	19,6	30,9	36,1	38,3	24,8	35,7	17,8	14,8
Kararsızım	6,5	5,2	15,2	7,8	7,8	10,0	7,8	6,1	5,7
Katılıyorum	26,5	42,2	26,1	25,2	23,5	29,6	22,6	30,9	33,9
Kesinlikle katılıyorum	13,0	21,3	13,5	10,4	8,7	15,2	10,9	33,0	36,5

Tablo 3'e göre, iş kurma aşamasında girişimci kadınların yaşadıkları sorunlar öncelikli olarak; ekonomik belirsizlikler (%70), sektörde tanınmamış olmak (%64) ,sermaye temini güçlüğü (%64), uygun personel temin etme güçlüğü (%45) , bürokratik işlemler (%40) olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: Kadın Girişimcilerin İşletmelerinin Faaliyeti Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

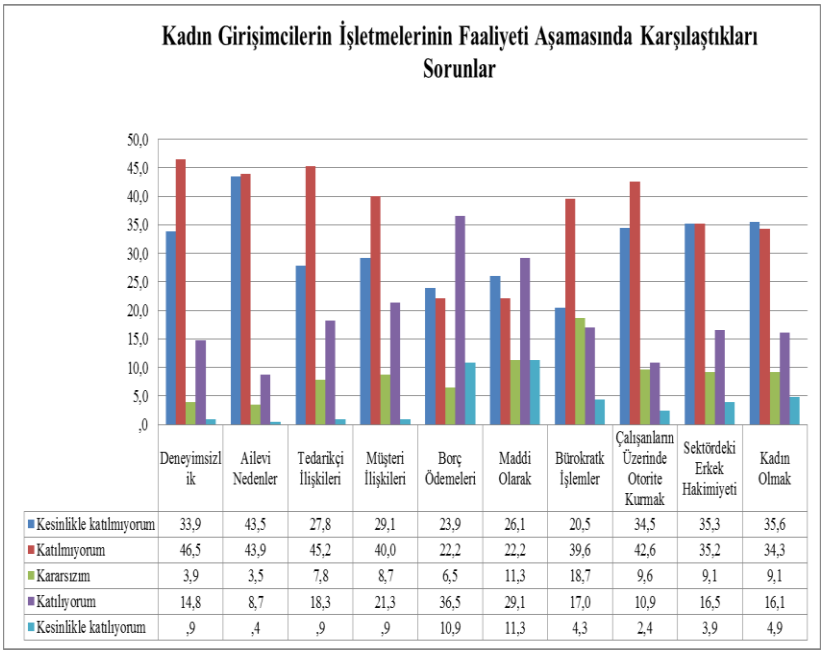

	Deneyimsizlik	Ailevi Nedenler	Tedarikçi İlişkileri	Müşteri İlişkileri	Borç Ödemeleri	Maddi Olarak	Bürokratk İşlemler	Çalışanların Üzerinde Otorite Kurmak	Sektördeki Erkek Hakimiyeti	Kadın Olmak
Kesinlikle katılmıyorum	33,9	43,5	27,8	29,1	23,9	26,1	20,5	34,5	35,3	35,6
Katılmıyorum	46,5	43,9	45,2	40,0	22,2	22,2	39,6	42,6	35,2	34,3
Kararsızım	3,9	3,5	7,8	8,7	6,5	11,3	18,7	9,6	9,1	9,1
Katılıyorum	14,8	8,7	18,3	21,3	36,5	29,1	17,0	10,9	16,5	16,1
Kesinlikle katılıyorum	,9	,4	,9	,9	10,9	11,3	4,3	2,4	3,9	4,9

Tablo 4'e göre, kadın girişimcilerin işletmelerinin faaliyeti sırasında yaşadıkları sorunlar öncelikli olarak; borç ödemeleri (%38), maddi sorunlar (%30), müşteriler ile ilişkiler (%22), tedarikçiler ile ilişkiler (%19), bürokratik işlemler (%18), sektördeki erkek hakimiyeti (%17) olarak belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Pek çok ülkede nüfusun yarısını kadınlar oluşturmakta olduğu halde, işgücüne katılım oranında kadınların payının çok daha gerilerde kaldığı görülmektedir. Oysa kadınların işgücü piyasasına katılımına katkı sağlayan her imkân, kaynakların tam ve etkin kullanım hedefine katkı yapacak, ülkelerin kalkınma hamlelerini daha dengeli ve sürdürülebilir bir boyuta taşıyacaktır. "Kadın eli değmiş" deyimi bu pozitif katkıyı ve sinerjiyi son derece anlamlı bir şekilde karakterize etmektedir. İyi bir girişimcinin taşıması gereken niteliklerine sahip bireylerin potansiyelinden cinsiyet ayrımı olmaksızın istifade edilmelidir. Doktorun, mühendisin ya da avukatın kadını ya da erkeği olmadığı gibi girişimcinin de kadını erkeği olmamalıdır. Kadınlar farklı ev işlerinden ve çocukların yetiştirilmesinden sorumlu olduğu için, var olan bir işi geliştirmeye veya girişimci olmada girişimsel yetenekleri geliştirmeye yeterince zaman ayıramayabilmektedir. Ülkemizde kadın girişimciliği önemli ve büyük bir potansiyeldir. Zira araştırmaya dahil olan kadın girişimcilerin kendilerine gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan verilecek her desteği üretkenlikleri, çalışkanlıkları ve enerjileri ile ülke ekonomisine katkıya dönüştürme heyecanları dikkate alınmalıdır. Nitekim OECD (2004) raporuna göre kadın girişimciler, bilgi için

danışmanlık kuruluşlarına, kredi için bankalara ve finans kuruluşlarına, yetenek için eğitim programlarına katılmaya ve müşteri ve/veya tedarikçileri araştırmaya yeterli zaman bulamamaktadırlar. Araştırma bulgularından hareketle girişimci kadınların karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik öneriler ekonomik ve sosyal olarak ele alınabilir.

Girişimci kadınların karşılaştıkları ekonomik sorunlara yönelik öneriler: Kadın girişimcilerin işletmelerini kurarken karşılaştığı sorunlar incelendiğinde, ekonomik belirsizlik, sermaye temini, sektörde tanınmamış olmak, uygun personel temini başta gelmektedir. Kadın girişimcilerin işletmelerinin faaliyeti sırasında karşılaştığı sorunlar incelendiğinde, işletmenin faaliyeti sırasında maddi sıkıntı seçeneklerinde yoğunlaşmaktadır. Girişimciliğin ekonomiye kayda değer ölçüde katkıda bulunabilmesi için işletmelerin kredilere ulaşabilmesi ve finansal çevrelerden destek görmesi gerekmektedir (Eğrican ve Karadeniz, 2008). Mikrokredi uygulamalarında elde edilen müspet sonuçlar, kadın girişimcilerin finansman sorunlarının aşılmasında bu yöntemden daha fazla istifade edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Girişimci kadınların karşılaştıkları sosyal sorunlara yönelik öneriler:

Birçok girişimci kadının sıkıntı çektiği konu, girişimci kadınlar arası örgütlenme ve işletme dışı ilişkileri kurma konusunda yaşadıkları güçlükler olmaktadır (Ecevit, 1993: 30). Araştırmaya katılan kadın girişimcilerden elde edilen bulgular sonucunda; kadın girişimcilerin önemli bir bölümünün 35-44 yaş aralığında olduğu, büyük bir çoğunluğunun evli olduğu ve çocuk sahibi olduğu da görülmektedir. Kadınların hem anne hem iş kadını olmasının zorluğunu çocuklarını büyütme aşamasında hissettiklerini düşünülürse, girişimci kadınlara özel teşvikler sunan kreş, okul ve etüt merkezi olanakları konu ile ilgili zorlukları ortadan kaldıracak ve daha fazla kadın girişimciyi teşvik edecektir. Geçmişte girişimci kadınların olması, mevcut ve gelecekte kadınların girişimcilik faaliyetlerine yönelmelerine önemli bir destek sağlayacaktır. OECD (2004) raporuna göre rol modeli olarak algılanan bu durum, bir kişi için onları kendisine rol modeli olarak alan kişiler açısından önemli olacaktır. Özellikle yeni iş kuracak kadın girişimciler için tecrübe paylaşımına olanak verecek ortamlar oluşturulması karşılaşacakları zorluklar ve mücadele etme yöntemleri konusunda hazırlıklı olmalarını sağlayabilir.

Kaynakça

Dzisi, S. (2008). Women Entrepreneurs in Small and Medium Enterprises(SMEs) in Ghana. Doctorate Thesis . Australia: Swinburne University of Technology Faculty of Business and Enterprise.

Ecevit, Y. (1993). Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi, Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Eğitim Serisi, 74, 15-34.

Eğrican, N. & Karadeniz, E. (2008). Entrepreneurship in Turkey: The Turkish Annual Report. İstanbul: GEM Publishing.

Ertürk Y. (1993). Girişimcilikte Örgütlü Dayanışma Yaklaşımı, Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Eğitim Serisi ,74, 43-48.

Giddens, A. (2000). Sosyoloji. (C. Güzel, H. Özel, çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Hisrich R D. ve Peters M. P. (2001). Entrepreneurship, New York: McGraw- Hill Higher.

Narin, M., Marşap A., Gürol M.A. (2006). Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8(1), 65-78.

OECD (2004). Women's Entrepreneurship: Issues and Policies. 2. OECD Conference of Ministers Responsible for Small and Medium Sized Enterprises (SMEs). Turkey Istanbul.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index

TÜSİAD, https://tusiad.org/tr/

SOSYAL ARZU EDİLİRLİĞİN KİŞİLİK ÖLÇEKLERİNE VE DAVRANIŞSAL FİNANSTA DUYGUSAL HEVRİSTİKLERE YANSIMASI

Öğr. Gör. Dr. Sezen GÜNGÖR

Namık Kemal Üniversitesi

Nihan Tomris KÜÇÜN

Eskişehir Osmangazi Ünivertsitesi

Öz

İnsan, yaşadığı toplumdan, çevresel faktörlerden, içinde bulunduğu kültürden ve daha birçok sosyolojik, psikolojik ve hatta genetik faktörden etkilenen ve davranışlarını farkına varmadan bu etkiler ışığında sergileyen bir canlıdır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar, konu insan davranışını incelemek olduğunda, sayılan bu faktörlerin etkisini ya yok sayar ya da araştırma direkt olarak bu faktörlerin etkisine yönelik olur. Bu alanda sıklıkla kullanılan anket çalışmalarında araştırmacıların en çok zorlandıkları konu, cevaplayıcıların sosyal arzu edilir cevaplar verme eğiliminde olmalarıdır. Bu çalışmada Marlowe ve Crowne (1960) tarafından geliştirilen sosyal arzu edilirlik ölçeği ile bireylerin kişilik özelliklerin psiko-biyolojik bir temele dayandıran Mizaç ve Karakter Envanteri kullanılmış, sosyal arzu edilir cevaplar verme eğiliminin kişilikle ilgili sorulara verilen cevaplarda ne kadar sapmaya neden olduğu araştırılmıştır. Ayrıca davranışsal finansta duygusal ön yargılar – hevristikler olarak kabul edilen aşırı güven ve pişmanlıktan kaçınma eğilimlerinin de sosyal arzu edilirlik açısından ele alındığı çalışmada, kişiliğin yenilik arayışı (Z=4.899, p=.000), zarardan kaçınma (Z=5.362, p=.000), kendi kendini yönetme (Z=7.992, p=.000), iş birliği yapma (Z=8.033, p=.000) ve kendi kendini aşma (Z=2.304, p=.021) ile duygusal hevristiklerden aşırı güven (Z=4.558, p=.000) ve pişmanlıktan kaçınma (Z=2.105, p=.035) değişkenlerinde sosyal arzu edilirliğin etkili olduğu yönündeki hipotezler kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Arzu Edilirlik, Kişilik, Davranışsal Finans, Duygusal Ön Yargılar

IMPACT of SOCIAL DESIRABILITY to PERSONALITY SCALES and EMOTIONAL HEURISTICS

Abstract

Man is a living being affected by environmental factors, culture and many other sociological, psychological and even genetic factors, and exhibiting his behaviors without being aware of these effects. Studies conducted in the field of social sciences either ignore the effects of these factors or investigate directly the effects of these factors when the subject is to examine human behavior. The survey method is frequently used in human behavior research, however, because respondents tend to give socially desirable answers, researchers are struggling to use the survey method. In this study, the social desirability scale developed by Marlowe and Crowne (1960) and Temperament and Character Inventory based on a psycho-biological basis of personality traits were used. The purpose of the research is revealing the relationship between the social desirability and personality traits. In addition, regret aversion and overconfidence, which is considered as emotional biases in behavioral finances, has also been examined in terms of social desirability. According to result, the social desirability is influence on novelty seeking (Z=4.899, p=.000), harm avoidance (Z=5.362, p=.000), self- directedness (Z=7.992, p=.000), cooperativeness (Z=8.033, p=.000), self-transcendence (Z=2.304, p=.021), overconfidence (Z=4.558, p=.000) and regret aversion (Z=2.105, p=.035).

Key Words: Social Desirability, Personality, Behavioral Finance, Emotional Biases

Giriş

İnsanlar genel olarak kendileri ile ilgili bilgi vermek durumunda kaldıklarında mutluluklarını, memnuniyetlerini ve diğer konuları abartma eğilimindedirler (Penezić & Ivanov, 1999). Bu durum bireylere sorulan sorularda cevap yanlılığı olarak ta adlandırılabilir. Cevap yanlılığını kontrol etmek için, birçok araştırmacı sosyal arzulanabilirlik yapısına ilgi duymaktadır. Toplumsal arzulanabilirlik, bireyin belirli durumlarda daha sosyal olarak arzu edilen bir şekilde tepki verme eğilimini temsil eder (Richman, Weisband, Kiesler ve Drasgow, 1999).

Crowne ve Marlowe (1960) 'a göre sosyal olarak arzu edilen yanıtlar, birinin başkalarından onay alacağına inandığı veya kınamalardan kaçınacak şekilde tepki verme eğilimini yansıtan bir yapıyı temsil eder. McCrae ve Costa (1983), sosyal arzu edilebilirliğin kişilikteki gerçek bireysel farklılıklarla olan ilişkileri nedeniyle kişilik özelliği olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu çalışmada Mizaç ve Karakter Envanteri aracılığıyla sosyal arzu edilirliğin kişilik ölçeklerine yansıması konu alınmıştır. Ayrıca klasik ekonomi teorilerinin homoeconomicus kavramının

sorgulandığı davranışsal ekonomide sıklıkla araştırma konusu olan yatırım hevristikleri çalışmaya dâhil edilmiş ve sosyal arzu edilirliğin bu hevristiklere yansıması da incelenmiştir.

Katılımcı analizleri

Öncelikle sosyal arzu edilirliğin mizaç ve karakter envanterindeki alt boyutlara yansıması incelenmiştir. Bu amaçla tüm mizaç ve karakter boyutlarının normal dağılıma uyup uymadığı kontrol edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov test test sonuçlarına göre verilerin normal dağılıma uymadıkları saptanmıştır.

Sonuçlara göre katılımcıların ölçeklere verdikleri cevaplar normal dağılım göstermemektedir. Bu nedenle analizlere parametrik olmayan testlerle devam edilmiştir.

Bireylerin kendilerine form ya da anket şeklinde sorulan sorularda sosyal olarak arzu edilen cevapları vermeleri genel olarak görülen bir durumdur. Bu nedenle bu çalışmada belli bir grup insanı örnekleme dâhil etmek yerine seçkisiz örneklem yöntemi kullanılarak Eskişehir Osmangazi Üniversitesindeki akademisyen ve öğrencilerden oluşan bir anakütle belirlenmiştir. Maliyet ve zaman kısıtı göz önüne alındığında çalışmaya 510 kişi ile devam edilmiştir.

Katılımcıların 165'i kadın, 345'i erkektir. Katılımcıların yaşları 18 ile 57 arasında değişmekle birlikte yaş ortalaması 28,18 olarak bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların %59,8'i lise ve dengi okuldan mezun (305 kişi), %35,3'ü üniversite mezunu (180 kişi) ve %4,9'u yüksek lisans ve doktora mezunu (25 kişi) olduklarını belirtmişlerdir.

Bulgular

Çalışmada Mizaç ve Karakter Envanteri (Köse vd. 2004), Sosyal arzu edilirlik ölçeği (Marlowe ve Crowne, 1960) ve Pompian (2012a, 2012b) tarafından hazırlanan ve duygusal ön yargıların tespitinde kullanılan sorulardan oluşan üç anket formu kullanılmıştır. Analizlere geçilmeden önce ölçeklere ilişkin geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Mizaç ve Karakter Envanterinin Cronbach-Alpha değeri 0,873 olarak tespit edilmiştir. Ölçek kendi içinde öncelikle mizaç ve karakter boyutlarına ayrılmıştır. Mizaç boyutu kendi içinde 4 alt boyuta, karakter boyutu ise kendi içinde 3 alt boyuta ayrılmaktadır. Sosyal arzu edilirlik ölçeğinin Cronbach-Alpha değeri ise 0,768 olarak bulunmuştur. Yeterli geçerlik güvenirlik sağlandığından çalışmaya hipotez testleri ile devam edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde demografik özelliklere ilişkin temel hipotezler test edilmiştir. Ardından çalışmanın modeline ilişkin hipotezler kurulmuş ve bu hipotezlerin doğruluğu tartışılmıştır.

Demografik özelliklere ilişkin hipotezler

H_1= Cinsiyetin sosyal arzu edilirlik eğilimi üzerinde etkisi vardır.

Bu hipotezin analizinde sosyal arzu edilirlik ölçeğinin normal dağılım varsayımına uymadığı görüldüğünden Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre cinsiyetin sosyal arzu

edilirlik eğilimi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır (U=25.125, Z=-2.151, p=.031). Buna göre erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip oldukları söylenebilir (Kadınlarda ortalama= 19,51 ve Erkeklerde ortalama 20,66).

H_2= Eğitim durumunun sosyal arzu edilirlik eğilimi üzerinde etkisi vardır.

Bu hipotezin analizinde sosyal arzu edilirlik ölçeğinin normal dağılım varsayımına uymadığı görüldüğünden Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre eğitim durumunun sosyal arzu edilirlik eğilimi üzerinde etkili olduğu görülmüştür (p=.001). Diğer bir ifadeyle lise ve dengi bir okuldan mezun olduğunu söyleyen katılımcılar (örneklem göz önüne alındığında bu gruptaki katılımcılar üniversite öğrencileri olarak değerlendirilebilir) sosyal arzu edilirlik ölçeğinden ortalama 19,80 puan almışlardır. Üniversite mezunu olduğunu dile getiren katılımcı grup aynı ölçekten ortalama 21,16 puan almışlardır. Son olarak yüksek lisans ve doktora eğilimini tamamladığını belirten katılımcıların ise sosyal arzu edilirlik ölçeğinden ortalama 20,00 puan aldıkları ortaya çıkmıştır.

H_3= Yaşın sosyal arzu edilirlik eğilimi üzerinde etkisi vardır.

Çalışmada yaş değişkeni sürekli değişken olarak ele alınmıştır. Buna göre yaş ve sosyal arzu edilirlik arasında korelasyon aranmış ve sonuçta istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır (corr. 0.408, p=.000). Ayrıca açık uçlu anket sorusu şeklinde sorulan yaş sürekli değişkeni kategorilere bölünmüş (18-24 aralığı, 25-31 aralığı, 32-38 aralığı, 39-45 aralığı ve 46 ve daha fazla) ve Kruskal Wallis testi uygulanarak yaş ve sosyal arzu edilirlik puanlarının yaşa göre değişip değişmediği ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucuna göre, en yüksek sosyal arzu edilir cevaplar 39 ve üzeri yaştaki bireylerden gelmiştir.

Değişken	N	Ortalama Sosyal arzu edilirlik eğilimi	Sig. (p)
Cinsiyet			
Kadın	165	19,51	0,031
Erkek	345	20,66	
Eğitim Düzeyi			
Lise ve dengi okul mezunu	305	19,80	0,001
Üniversite	180	21,16	
Yüksek lisans ve doktora	25	20,00	
Yaş			
18-24 arası	250	18,82	0,000
25-31 arası	90	21,22	
32-38 arası	90	21,05	
39 ve üzeri	80	23,00	

Tablo 12-Sosyal arzu edilirlik düzeyinden alınan puanların demografik özellikler bakımından farkları (p<0,05)

Model ve model hipotezleri

Çalışmanın modeli oluşturulurken sosyal arzu edilirliğin kişilik ve duygusal ön yargılara etkisi temel alınmıştır. Buna göre model aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

Şekil 4. Sosyal Arzu Edilirliğin Kişilik Boyutlarına Etkisi

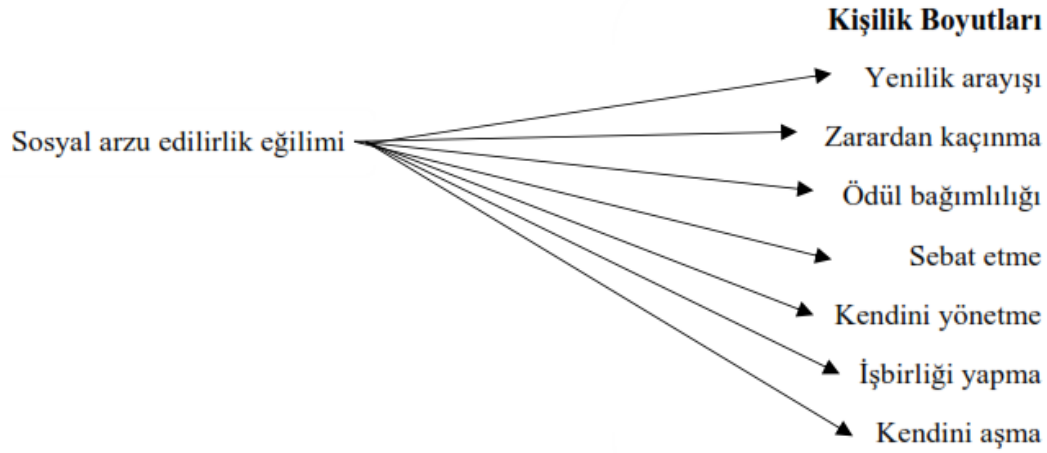

Modelden de görülebileceği gibi sosyal arzu edilirlik eğiliminin kişiliğin yedi boyutu üzerindeki etkisini analiz etmek üzere yedi hipotez kurulmuştur.

***H*$_1$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin yenilik arayışı boyutunda aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_2$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin zarardan kaçınma boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_3$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin ödül bağımlılığı boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_4$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin sebat etme boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_5$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin kendini yönetme boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_6$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin işbirliği yapma boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

***H*$_7$=** *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin kendini aşma boyutundan aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

Ayrıca sosyal arzu edilirlik eğiliminin davranışsal finansın duygusal ön yargılar adıyla bilinen yatırım ön yargılarından aşırı güven ve pişmanlıktan kaçınma ön yargılarına etkisini ölçmek amacıyla aşağıdaki model kurulmuştur.

Şekil 5. Sosyal Arzu Edilirliğin Aşırı Güven ve Pişmanlıktan Kaçınmaya Etkisi

Modelden görüldüğü üzere sosyal arzu edilirlik eğiliminin duygusal ön yargılara etkisinde iki hipotez kurulmuştur.

Bunlar;

H_8= *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin aşırı güven ön yargısından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

H_9= *Sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve sahip olmayan kişilerin pişmanlıktan kaçınma ön yargısından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farka vardır.*

Analiz sonuçları aşağıda gösterildiği şekildedir.

		Mizaç ve Karakter Boyutları							**Duygusal Ön Yargılar**	
		Yenilik Arayışı	Zarardan Kaçınma	Ödül Bağımlılığı	Sebat Etme	Kendini Yönetme	İş Birliği Yapma	Kendini Aşma	Aşırı Güven	Pişmanlıktan Kaçınma
Mann-Whitney U		24375,000	23600,000	32162,500	32187,500	19225,000	19175,000	28675,000	25137,500	29200,000
Z		-4,899	-5,362	-,204	-0,191	-7,992	-8,033	-2,304	-4,558	-2,105
p		**0,000**	**0,000**	0,838	0,849	**0,000**	**0,000**	**0,021**	**0,000**	**0,035**
Sosyal Arzu Edilirlik	Görülüyor	18,2400	13,6800	12,9600	5,5400	29,8200	30,3000	19,6600	2,3800	1,8400
	Görülmüyor	20,0962	16,3269	13,0769	5,4808	25,6154	26,5385	21,1154	1,8846	2,0000

Tablo 13-SAE ve Kişilik ile Duygusal Hevristikler Hipotez Testleri

Sonuçlara bakıldığında sosyal arzu edilirlik eğilimi görülen bireyler ile görülmeyen bireylerin yenilik arayışı ve zarardan kaçınmadan aldıkları puanların anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmektedir. Buna göre H_1 ve H_2 hipotezlerinin doğruluğu kabul edilmiş olur. Davranışsal

aktivasyon sistemi ile bağlantılı olan ve yeni bir uyarana yanıt verirken keşfedici-araştırıcı bir etkinlik, dürtüsel karar verme, ödül olasılığı belirdiğinde aşırıya kaçma, çabuk öfkelenme ve engellenmeden etkin kaçınma gibi davranışların görülmesinde kalıtsal yatkınlığı ifade eden (Köse, Sayar vd., 2004: 108, Arkar, 2005: 83) yenilik arayışından alınan puanların sosyal arzu edilirlik eğilimi görülmeyen kişilerde daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla sosyal arzu edilirlik eğilimi düşük bireyler dürtüsel karar verme daha çoktur, keşfedici bir etkinliğe sahip bireyledir. Bu kişiler eğer ödül olasılığı varsa aşırıya kaçan davranışlar sergileyebilirler. Ayrıca çabuk öfkelenme ve kendilerine konulan engellerden kaçınma davranışı sergileyebilmektedirler. Aynı şekilde, davranışsal inhibisyon sistemi ile ilgili olan, gelecekteki muhtemel sorunlar için kötümser endişeler, belirsizlik korkusu, yabancılardan utanma, çabuk yorulma gibi pasif kaçınma davranışları şeklinde kendini gösteren ve davranışın önlenmesi veya durdurulmasına dair kalıtsal bir eğilim olan (Arkar, 2005: 84 ve Köse, Sayar vd., 2004: 108) zarardan kaçınma boyutundan alınan puanların da sosyal arzu edilirlik eğilimi görülmeyen kişilerde yüksek olması varılabilecek bir başka sonuçtur. Buna göre sosyal arzu edilirlik eğilimi düşük bireylerde gelecekteki muhtemel sorunlara karşı yüksek ve kötümser endişe görülür. Bu kişiler belirsizlikten kaçınma, yabancılardan çekinme ve çabuk yorulma gibi pasif kaçınma davranışları gösterir.

Mizacın diğer iki alt boyutu olan ödül bağımlılığı ile sebat etme boyutlarından alınan puanların sosyal arzu edilirlik eğilimi ile istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuca varılamamıştır. Bir diğer ifadeyle sosyal arzu edilirlik eğilimi görülen ve görülmeyen kişilerde ödül bağımlılığı ve sebat etme anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Cloninger'ın kişilik kuramı, kalıtsal yatkınlıklar olarak açıklanan mizaç ve boyutlarından başka bireyin yaşı ilerledikçe erişkinlikle gelen kişisel ve sosyal etkinlikle olgunlaşan karakter ve boyutlarını da içerir (Köse, Sayar vd., 2004: 108). Kişiliğin karakter boyutunda sosyal arzu edilirlik eğilimi ile etkileşimler konusunda da istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre H_5, H_6 ve H_7 hipotezlerinin doğrulandığından söz edilebilir. Sosyal arzu edilirlik eğilimi görülen bireylerin kendini yönetme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kişinin tercihleri ve bu tercihlerin sonuçları konusunda, sorun çözmede beceri ve kendine güvenin gelişimi ve bireysel açıdan anlamlı amaçların belirlenmesi kendini yönetme boyutu ile ilgilidir. Kendini yöneten birey, otonom bireydir, sorumludur, amaçları vardır, beceriklidir, kabul edicidir ve görev bilinci mevcuttur (Köse ve Sayar, 2004: 108). Analiz sonuçlarına göre kendini yönetme puanı sosyal arzu edilirlik eğilimi görülen bireylerde daha yüksek olduğundan sosyal arzu edilirliği yüksek bireylerin kendini yöneten, sorumlu, amaçları olan otonom bireyler oldukları söylenebilir. Ayrıca bu kişiler kabul edici ve görev bilinci mevcut kişilerdir.

Karakterin iş birliği yapma boyutuyla sosyal arzu edilirlik eğilimi arasında bulunan ortalamadan fark analizlerine göre sosyal arzu edilirlik eğilimi görülen kişilerde iş birliği yapma eğiliminin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, iş birliği yapma eğiliminin yüksek olduğu kişilerde

görülen sosyal kabullenme, hoşgörülü olma, empati kurabilme gibi davranışları sosyal arzu edilirlik eğilimi yüksek kişilerde de görmenin mümkün olabileceği anlamına gelmektedir.

Son olarak karakterin kendini aşma boyutuyla sosyal arzu edilirlik arasındaki ortalamadan fark analizi sonuçları okunduğunda sosyal arzu edilirlik eğiliminin görüldüğü bireylerde kendini aşma boyutunun daha düşük olduğu sonucuna varılabilmektedir. Kendini aşma boyutu kişilerarası özdeşim ve manevi kabullenmeden oluşmaktadır. Kendini aşma boyutundan yüksek puan alan bireylerde inanç ve manevi duyguların yoğunluğu, bencillikten uzak davranışlar ve idealistlik göze çarpmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu tür davranışların sosyal arzu edilirlik eğilimi düşük bireylerde gözlenebileceği söylenebilir.

Finansal karar sürecinde bireyler bazı durumlarda farklı etkenlerden farklı şekilde etkilenerek yanlış kararlar verebilmektedir. Bu etkenler kimi zaman yanlış finansal hesaplamalardan kaynaklanırken kimi zamansa psikolojik olabilmektedir. Psikolojik faktörlerin sermaye piyasası araçları üzerindeki etkisi ilk olarak Kahneman ve Tversky tarafından ortaya konulmuştur. Kahneman ve Tversky (1973, 1979) yaptıkları çalışmalarda insanların belirsizlik altında verdikleri kararlarda rasyonellikten uzak yollara saptıklarını, karar verirlerken bazı zihinsel kısa yollar kullandıklarını ortaya koymuşlardır. Zihinsel kısa yollar, kişinin karar verirken fazla hesap kitap yapmadan, zihninden oluşturduğu kestirme yollar olarak ifade edilebilir. Bu zihinsel kısa yollar da karar vericilerin yanlış yollara sapmalarına yol açabilmektedir. Pompian'nın (2012) bilişsel ve duygusal ön yargılar olarak sınıfladığı ön yargılar çoğu zaman yatırımcıyı yanlış karar vermeye itmektedir. Pompian'ın duygusal ön yargılar sınıfına dâhil ettiği aşırı güven ön yargısı pek çok açıdan pek çok bilim dalında ele alınmaktadır. Örneğin cinsiyet açısından aşırı güven duygusunu ele alan pek çok çalışma erkeklerin kadınlardan daha çok aşırı güven duygusuna sahip olduklarını göstermektedir. Finansal açıdan bakıldığında erkeklerin daha fazla aşırı güven ön yargısına sahip olmaları, onların daha sık işlem yapmaları, dolayısıyla daha çok işlem maliyetine katlanmaları ve daha az kazanç elde etmeleri anlamına gelir. Bir diğer duygusal yatırım önyargısı da pişmanlıktan kaçınmadır. Shefrin ve Statman (1985, 781-782) yaptığı çalışmada pişmanlıktan kaçınma ön yargısı olan yatırımcıların kazanan pay senetlerini erkenden satma, kaybeden pay senetlerini ise uzun süre elde tutma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Bu çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip olan ve olmayan kişilerin aşırı güven ve pişmanlıktan kaçınma ön yargılarından aldıkları puanların anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmiştir. Bir başka deyişle sosyal arzu edilirlik eğilimine sahip kişilerin aşırı güven ön yargılarının daha fazla olduğu, buna karşın pişmanlıktan kaçınmanın ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre H_8 ve H_9 hipotezlerinin doğrulandığı görülmektedir.

Yapılan bu analizlerden sonra sosyal arzu edilirlik ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi daha net görmek için korelasyon analizi de yapılmıştır.

		Yenilik Arayışı	Zarardan Kaçınma	Ödül Bağımlılığı	Sebat Etme	Kendini Yönetme	İş Birliği Yapma	Kendini Aşma	Aşırı Güven	Pişmanlıktan Kaçınma
Sosyal arzu edilirlik	Pearson Correlation	-,258**	-,310**	-,064	,155**	,431**	,462**	-,147**	,297**	-,160**
	p	,000	,000	,151	,000	,000	,000	,001	,000	,000

Tablo 14- Korelasyon analizi sonuçları

Tabloda yer alan sonuçlara bakıldığında sosyal arzu edilirliğin kişilikte yenilik arayışı ve zarardan kaçma ile negatif, sebat etme, kendini yönetme, iş birliği yapma ve kendini aşma ile pozitif korelasyonları olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar daha önce yapılan analizlerle birlikte ele alındığında daha anlamlı olmaktadır.

Sonuç

Özbildirim, klinik görüşmeler veya psikolojik değerlendirmeler sırasında elde edilen bilgilerin geçerliliğini önemli ölçüde etkileyebilecek olan sosyal arzulanabilirliğe açıktır (Tatman vd. 2009). Araştırmalar, sosyal arzulanabilirliğin, durumsal olarak belirlenmiş bir tepki tarzı yerine altta yatan bir kişilik özelliğini yansıtabileceğini ve bu nedenle özbildirim bilgilerinin geçerliliğini azaltmadığını ileri sürmektedir (McCrae ve Costa, 1983; Mills, Loza ve Kroner, 2003). İster bir kişilik özelliği olsun, isterse de özbildirim konusunda araştırmacıları destekleyen bir ölçek olarak görülsün, sosyal arzu edilirlik eğilimi, insanların kendileri hakkında (kişilik, kazanç, yatırım tercihi, satın alma tercihi vs.) beyan ettikleri cevaplar ile gerçekler arasında önemli bir fark yaratmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde demografik özelliklerin sosyal arzu edilirlik ile bağıntısı analiz edilmiştir. Sonuçlar, sosyal arzu edilirlik eğiliminin cinsiyete, eğitim düzeyine ve yaşa göre farklılaştığını göstermektedir. Bu sonuç bize erkeklerin, kendilerine kişilikleri ile ilgili soru sorulduğunda sosyal olarak arzu edilen cevaplar verme eğilimlerinin kadınlardan daha fazla olduğunu göstermektedir. Hebert vd. (1997), sosyal arzu edilirlik ve sosyal onaylama ön yargısının beslenme alışkanlıkları açısından cinsiyet farklılıkları üzerine yaptıkları çalışmada sosyal arzu edilirlik ölçeğinin tek başına cinsiyetler arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığı yönünde bildirimde bulunmuşlardır. Benzer bulgulara Reynolds (1982), Zook ve Sipps (1985), Fraboni ve Cooper (1989), Robinette (1991), Loo ve Thorpe (2000), Barger (2002) veAndrews ve Meyer (2003) tarafından yapılan çalışmalarda da rastlanmaktadır. Barger'ın (2002) çalışmasında ek bulgu olarak ise kadınların sosyal arzu edilirlik ölçeğinden aldıkları puanların erkeklerden daha yüksek olduğu yönündedir. Bu çalışma sonucunda elde edilen erkeklerin

kadınlara kıyasla daha fazla sosyal arzu edilirlik puanına sahip olduğu yönündeki bulgu, literatürdeki benzer çalışmalar ile birlikte ele alındığında, daha yüksek örneklem sayısı ile daha homojen bir toplulukta ve belki de ülkeler arasında karşılaştırma yapma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan yaş aralıkları arasında da sosyal arzu edilirlik eğilimi puanlarının farklılaştığı da gözlenir. Stöber (2001) tarafından yapılan çalışmada sosyal arzu edilirlik ölçeğinin, 18-80 yaş aralığındaki yetişkinler için uygun, güvenilir ve geçerli bir sosyal arzulanırdık ölçeği olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada yaş ile sosyal arzu edilirlik ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir korelasyon gözlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada sosyal arzu edilirlik ölçeğinin uygulandığı yaş grubunun bu ölçeğin uygulanabileceği aralıkta olduğu ve Stöber'in çalışmasındaki bulguları destekleyici şekilde sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri de sosyal arzu edilirlik eğiliminin kişilik boyutları ile ilişkisinin tespit araştırıldığı analizlerde ortaya çıkmıştır. Buna göre mizaç ve karakter envanterinin alt boyutları ile sosyal arzu edilirlik arasında korelasyonlar tespit edilmiştir. Literatürde kişilik ve sosyal arzu edilirlik arasında ilişki olduğunu belirten çok sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin Bäckström, Björklund, ve Larsson, 2009; DeYoung, Peterson, ve Higgins, 2002; Edwards, 1966; Konstabel, Aavik, ve Allik, 2006; Kuncel ve Tellegen, 2009 tarafından yapılan çalışmalar, insanların arzu edilen kişilik özelliklerine sahip olduğunu belirten kişilerin sosyal arzu edilirlik ölçeğinden de yüksek puan aldıklarını belirtmektedirler. Ayrıca çalışmada kullanılan bir diğer önemli değişken olan finansal ön yargılar ile sosyal arzu edilirlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyması da önemlidir.

Çalışmanın, bundan sonra kişilik, psikoloji, finansal yatırımlarda ön yargılar ve davranışsal finans alanlarında yapılacak çalışmalara veri teşkil etmesi umulmaktadır.

Kaynakça

Andrews, P. ve Meyer, R. G. (2003). "Marlowe- Crowne Social Desirability Scale And The Short Form C: Forensic Norms", *Journal of Clinical Psychology*, Sayı: 59, Sayfa: 483-492

Arkar, H. (2005), "Cloninger'in Psikobiyolojik Kişilik Kuramı" *Türk Psikoloji Bülteni*, Sayı: 36, Sayfa: 82-94.

Bäckström M, Björklund F, Larsson MR., (2009), "Five-Factor Inventories Have A Major General Factor Related To Social Desirability Which Can Be Reduced By Framing İtems Neutrally", *Journal of Research in Personality*, Sayı: 43, Sayfa: 335–344.

Barger, S. D. (2002). "The Marlowe- Crowne Affair: Short Forms, Psychometric Structure, And Social Desirability", *Journal of Personality Assessment*, Sayı: 79, Sayfa: 286-305.

Crowne, D.P. ve Marlowe, D. (1960). "A New Scale Of Social Desirability Independent Of Psychopathology", *Journal Of Consulting Psychology*, Sayı: 24, Sayfa: 349-354

DeYoung CG, Peterson JB, Higgins DM. (2002), "Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are these neurons of health?", *Personality and Individual Differences*, Sayı: 33, Sayfa:533–552.

Edwards AL., (1966), "Relationship Between Probability Of Endorsement And Social Desirability Scale Value For A Set Of 2,824 Personality Statements", *Journal Of Applied Psychology*. Sayı: 50, Sayfa: 238–239.

Fraboni, M. ve Cooper, D. (1989). "Further Validation Of Three Forms Of The Marlowe-Crowne Scale Of Social Desirability", *Psychological Reports*, Sayı: 65, Sayfa: 595-600.

Hebert, J.R., Ma, Y., Clernow, L., Ockene, I. S., Saperia, G., Stanek E. J., Merriam, P. A. ve Ockene, J. K. (1997), "Gender Differences in Social Desirability and Social Approval Bias in Dietary Self-report", *American Journal of Epidemiology*, Sayı: 146, No: 12.

Kahneman, Daniel. ve Tversky A., (1973), "On The Psychology of Prediction," *Psychological Review*, 80, Sayfa: 237-251.

Kahneman, Daniel.ve Tversky, A. (1979), "Prospect Theory: An Analysis Of Decisions Under Risk" *Econometrica*, Sayı: 47, Sayfa: 313-327.

Konstabel K, Aavik T, Allik J. (2006), "Social Desirability And Consensual Validity Of Personality Traits", *European Journal of Personality*, Sayı: 20, Sayfa: 549–566.

Köse, Samet. Sayar, Kemal. Ak, İsmail. Aydın, Nazan. Kalelioğlu, Ülgen. Kırpınar, İsmet. Reeves, Robert A. Przybeck, Thomas R. Cloninger C. Robert. (2004), "Mizaç ve Karakter Envanteri (Türkçe TCI): Geçerlik, Güvenirliği ve Faktör Yapısı", *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, Sayı: 14, Sayfa: 107-131.

Kuncel NR, Tellegen A. (2009), "A Conceptual And Empirical Reexamination Of The Measurement Of The Social Desirability Of Items: Implications For Detecting Desirable Response Style And Scale Development", *Personnel Psychology*, Sayı: 62, Sayfa: 201–228.

Loo, R. ve Thorpe, K. (2000). "Confirmatory Factor Analyses Of The Full And Short Versions Of The Marlowe Crowne Social Desirability Scale", *Journal of Social Psychology*, Sayı: 140, Sayfa: 628-635.

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1983), "Social Desirability Scales: More Substance They Style", *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, Sayı: 51, Sayfa: 882-888.

McCrae, R.R. (1986). "Well-Being Scales Do Not Measure Social Desirability", *Journal Of Gerontology*, Sayı: 41, Sayfa: 390-392.

McCrae, R.R. (2002). "The Maturation Of Personality Psychology: Adult Personality Development And Psychological Well-Being", *Journal of Research in Personality*, Sayı: 36, Sayfa: 307-317.

Mills, J. F., Loza, W. ve Kroner, D. G. (2003), "Predictive Validity Despite Social Desirability: Evidence For The Robustness Of Self-Report Among Offenders", *Criminal Behavior and Mental Health*, Sayı: 13, Sayfa: 140-150.

Penezić, Z. ve Ivanov, L. (1999). "Predikcija Zadovoljstva Životom Kod Tri Različite Dobne Skupine. (Prediction Of Life Satisfaction In Three Different Age Groups)", *Psychological Topics*, Sayı: 8-9, Sayfa: 47-61.

Pompian, Michael. "*Behavioral Finance And Investor Types: Managing Behavior To Make Better Investment Decisions*", John Wiley& Sons, Inc., First Edition, New Jersey,

Pompian, Michael. (2012), "*Behavioral Finance And Wealth Management; How To Build Investment Strategies That Account For Investor Bias*", John Wiley& Sons, Inc., Second Edition, New Jersey.

Pompian, Michael, (2006), *"Behavioural Finance and Wealth Management",* John Wiley & Sons, New Jersey.

Reynolds, W. M. (1982). "Development Of Reliable And Valid Short Forms Of The Marlowe-Crowne Social Desirability Scale", *Journal of Clinical Psychology*, Sayı: 38, Sayfa: 119-125.

Richman, W.L., Weisband, S., Kiesler, S. ve Drasgow, F. (1999). "A Meta-Analytic Study Of Social Desirability Distortion In Computer-Administered Questionnaires, Traditional Questionnaires And Interviews", *Journal of Applied Psychology*, Sayı: 84, Sayfa: 754-775.

Robinette, R. L. (1991). "The Relationship Between The Marlowe-Crowne Form C And The Validity Scales Of The MMPI", *Journal of Clinical Psychology*, Sayı: 47, Sayfa: 396-399.

Shefrin, Hersh. Statman, Meir. (1985), "The Disposition To Sell Winners Too Early And Ride Losers Too Long: Theory And Evidence", *The Journal of Finance*, Sayı:11, No:3.

Stöber, J. (2001), "The Social Desirability Scale- 17 (SDS-17)", *European Journal of Psychological Assessment*, Sayı: 17, Sayfa: 222-232.

Tatman, A. W., Swogger, M. T., Love, K. ve Cook, M. D. (2009), "Psychometric Properties of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale with Adult Male Sexual Offenders", *Sexual Abuse A Journal of Research and Treatment*, Sayfa: 1-22.

Zook, A. ve Sipps, G. J. (1985). "Cross-Validation Of A Short Form Of The Marlowe-Crowne Social Desirability Scale", *Journal of Clinical Psychology*, Sayı: 41, Sayfa: 236-238.

İNTERNET HABERCLİĞİNİN YENİ MANİPÜLASYONARACI: CLICKBAIT

Prof. Dr. Mehmet KAYA

Fırat Üniversitesi

Ayşe GEÇKİL

Fırat Üniversitesi

Öz

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte hemen her alanda dijital sisteme geçilirken geleneksel haberciliğin yerini de internet ve sosyal medya haberciliği almıştır. Bu geçiş, kısa sürede büyük kitlelere ulaşma, gün içinde bir ya da iki kez değil gündem değiştikçe hatta son dakikada yayın yapabilme şansı, yanlış ya da eksik haberi anında güncelleyebilme imkânı gibi avantajları doğursa bile birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Öncelikle kâğıt baskı yaptıkları zamanlarda satış başına belirli bir ücret talep eden medya kuruluşlarının çoğu, internet dünyasına geçtikten sonra abonelik ücreti talep etmemiştir ve gelir kaynakları, web sayfalarıyla sosyal medya hesaplarından sağladıkları reklam gelirleriyle sınırlı hale gelmiştir. Reklam geliri de siteyi ziyaret eden tekil kullanıcı sayısına bağlı olarak değiştiği için de siteye ziyaretçi çekebilmek ve ziyaretçinin sitede uzun vakit geçirmesini sağlamak amacıyla farklı yöntemlere başvurmaya başlamışlardır. Bu yöntemler içinde, etik açıdan uygunsuz olanların başında da Clickbait gelmektedir. Bu çalışmada, kısaca '*yanıltıcı haber başlıkları'* diyebileceğimiz Clickbait'in ne olduğu, haber dünyasını ve günlük yaşantımızı nasıl etkilediği ve neden önüne geçilmesi gerektiği sorusunun gerekçeleri gibi başlıklar ayrıntıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Clickbait, haber başlıkları, sosyal medya, manipülasyon.

Giriş

İnsanlar, keşfedildiğinden beri yazıyı her zaman bir haberleşme aracı olarak kullanmıştır. Yöneticiler halklarını bilgilendirmek ya da diğer devletlerin yöneticileriyle iletişime geçmek için sık sık yazılı olarak haberleşmeye başvurulmuştur. Halk arasında yazılı metinler dağıtılmış ülkedeki son durumlar hakkında haberdar olmaları sağlanmıştır. 'İlk gazete' diyebileceğimiz kaynaklar, milattan öncesine dayansa da 15. yüzyılda matbaanın icadıyla gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Elbette ilk örnekleri savaşlar, fetihler ve halka duyurulardan ibaretti ama zaman geçtikçe daha çok günlük haberleri içerip daha düzenli yayınlanmaya, içeriğinde kültür, sanat ve

edebiyat gibi alanlara da yer verilmeye başlanmıştır. Gazeteler artık sadece zaruri bilgilerin paylaşılması aşamasını geçmiş, rutin bir haber alma aracı haline gelmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde ise teknolojinin ve baskı tekniklerinin gelişmesiyle çok daha fazla sayıda gazete, günlük basılmaya başlanmıştır. İnsanlar, her akşam baskıya girip sabah ise satış noktalarında olan günlük gazetelere kolayca erişebilecek ve hem yerel hem ulusal hem de dünya çapında olaylardan haberdar olacak duruma gelmiştir. 90'lı yılların başında ise diğer her şeyle birlikte haber kaynakları da dijitalleşmiş ve elektronik ortamda yerini almıştır. Gazeteler ve dergiler artık hem matbaada basılmaya devam etmekte hem de kendi kurumsal web sayfalarında yayınlanmaktadır. Hatta içlerinde Londra merkezli haftalık dergi Lloyd's List ve Boston merkezli The Christian Science Monitor (CSM) gibi köklü yayın organlarının da yer aldığı bazıları, yıllardır süregelen matbaa baskısını durdurup yayın hayatına sadece sanal ortamda devam etmeye karar vermiştir [1]. Çünkü haber kaynaklarının artık internet ortamında yer alması hazırlanmasını hızlandırmış, gün içinde bir ya da en fazla iki ile sınırlı olan baskı sayısı kısıtlamasını ortadan kaldırdığı için olayları meydana gelir gelmez duyurulma imkanı doğurmuş ve yapılacak düzeltmeleri kolaylaştırmıştır. Haberleri biriktirip tek seferlik baskılara yetiştirme zorunluluğu da ortadan kalkmıştır. Haber kaynakları artık olaylar gerçekleştiği anda web sayfalarında yayınlayabilmektedir ya da bir hatayla karşılaştıklarında içeriği düzenleyip yeniden yayınlamak, bir sonraki baskıda tekzip yani düzeltme yazısı hazırlamaktan çok daha kolaydır.

Okuyucu açısından bakıldığında ise satın aldığı gazetelerle sınırlı kalmak yerine aynı anda tüm gazetelerden haberdar olabilmekte, gün içinde sadece bir ya da iki kez yerine güncel tutulan sayfaları sürekli takip edebilmektedirler. Her insan sadece kendi ülkesi ya da yaşadığı yer değil dünyanın her yerinden gelen habere diğerleriyle eşit mesafede olma avantajına sahip olmaktadır.

Haber Başlıklarında Clickbait

Gelişmelere baktığımızda diğer birçok alanda olduğu gibi haberciliğin de neredeyse tamamının sanal ortama taşınacağını söyleyebiliriz. Bunun sonucunda da bu yayın organlarının, basılı gazete satımından elde ettikleri geliri web ortamındaki dijital yayından da kazanıp kazanamayacağı noktasına gelmekteyiz çünkü bahsettiğimiz gazete ve dergiler web sitelerine girip haber ya da makalelerini okuduğunuzda herhangi bir abonelik ücreti talep etmemektedir. Her ne kadar haftalık ya da aylık abonelik sistemiyle çalışıp da web yayınına geçtikten sonra dijital olan yayını daha düşük ücretlendirmeyle yayınlayan dergiler olsa da ülkemizde ve dünyada genel olarak ek bir ödeme söz konusu değildir. Bunun yanında The New York Times gazetesi Aralık 2017 itibariyle basılı yayınını, pazar günleri 4$, haftanın geri kalan günlerinde ise 1.25$ ile fiyatlandırmıştır [2].

Ülkemizdeki durum bunun çok altında olsa da gazetelerin tirajları göz önünde bulundurulduğunda satışlardan elde edilen günlük gelir azımsanamayacak düzeylere ulaşmaktadır. Basım masrafları ve çalışanların ücretleri de bu paradan karşılanmaktadır. Dijital yayıncılıkta basım ücreti söz konusu olmasa da web sayfalarının da belirli bir kullanım, bakım ve onarım masrafı vardır. Ayrıca

web sayfasında da yayınlansa o haber ya da makalenin yazılıp hazırlanmasında, yayın günde sadece bir kez olmadığı için sayfanın güncel tutulmasında emeği geçen bir ekip söz konusudur.

İşte web sayfaları bu masrafları karşılamak için reklam sağlayıcı firmalardan ya da reklam sahibinin kendisinden reklam almakta ve sitelerindeki ziyaretçi trafiğine bağlı olarak da ücret talep etmektedirler. Burada kazancın miktarını belirleyen faktörse o sitenin trafiği, yani siteye yapılan ziyaret sayısıdır. Gün içinde sayfayı ne kadar fazla kişi ziyaret ederse reklam o kadar fazla kez görüntülenecek ve bu da o sitenin reklam gelirlerini doğrudan etkileyecektir. Bu nedenle reklam sahipleri bir siteye reklam verecekleri zaman günlük tekil ziyaretçi sayılarını göz önünde bulundurup, reklam anlaşmalarını ona göre yapmaktadırlar. Tek geliri reklamlar olan siteler de bu ücretlendirmeyi yükseltmek için tekil ziyaretçi sayısını artırmaya çalışmaktadır.

Haber sitelerinde de durum bundan farklı değildir. Tekil ziyaretçileri diğer internet sayfalarına göre fazla olsa da bakım ve onarım masrafları da onlara kıyasla yüksektir. Bunun için içeriği zenginleştirmek, daha iyi yazarlarla çalışmak, müdavimlerine kullanım kolaylığı sağlamak için kullanıcı dostu bir arayüz tasarlamak, haberleri yayınlamada hızlı olmak ve siteyi sürekli güncel tutmak o haber sitesini muadillerinin bir adım önüne geçirse de son zamanlarda trafiği artırmak için başka yollar geliştirilmiştir.

Reklam sağlayıcılarla, reklama tıklanması koşulu üzerine anlaşma yapan kimi siteler reklamların konumunu ziyaretçide tıklama zorunluluğu oluşacak şekilde ayarlarken, reklamın bir süre izlenmesi üzerine anlaşan kimi siteler de belirli bir süre reklamı izlemeden siteye giriş izni vermemektedir. Haber siteleri ve gazetelerin web sayfalarının ziyaretçi trafikleri diğer web sayfalarına kıyasla çok daha fazla olduğundan, anlaşmaları tıklama üzerine olabildiği gibi sadece görüntüleme üzerine de olabilmektedir. Ziyaretçi, site içinde ne kadar çok vakit geçirirse ve sayfalar arasında ne kadar çok gezinirse reklamlar o kadar fazla görüntülenmekte, böylece site, reklam gelirlerini o oranda artırmaktadır. Bu nedenle de ziyaretçileri kendi sayfalarına çekmek ve onları sayfa içinde olabildiğince tutmak için çabalamaktadırlar.

Sayfanın ziyaret edilmesini sağlamak için içerikten bağımsız, abartılı hatta gerçeği yansıtmayan başlıklar atmak ahlaki açıdan doğru değildir. Günümüzde birçok gazete ya da haber sitesi hem sosyal medya hesaplarında hem de resmi sitelerindeki haber başlıklarında sık sık bu yönteme başvurmaktadır. Haberin içeriğinden uzak, iddia ettiği gibi çok büyük bir kesim yerine toplumun çok küçük bir kısmını ilgilendiren, dikkati çekmek ve haberi olduğundan çok daha ilginç gibi gösterebilmek için abartılı ünlem ifadeleri seçmek, başlıkları bilinçli olarak yarıda kesmek, isimler yerine yoğun olarak zamir kullanmak gibi içerikten çok biçimsel uğraşlardır ve haberi kalitesizleştirmektedir. Sektörde çalışan köklü kurum ve kuruluşlar da bu durumu etik dışı olarak nitelendirmiştir ama hızla yaygınlaşmasının da önüne geçilememiştir. Öyle ki bu durum kavramsal olarak isimleşip sözlüklerde ve literatürdeki yerini almıştır.

Bu da bizi Clickbait, yani Türkçe'deki karşılığıyla 'Haber Yemi' ya da 'Tık Tuzağı' kavramına götürüyor. Oxford Sözlük Clickbaiti "Asıl amacı, dikkat çekmek ve ziyaretçileri belirli bir web

sayfasında bir bağlantıyı tıklamaya teşvik etmek olan içerik (İnternet'te)." olarak tanımlamıştır [3]. Daha basit bir tabirle, habere tıklansın diye, içeriğin okurun kendisine hitap ediyormuş hissi vermesi için yanıltıcı haber başlıkları kullanma işinin adı Tıklama Tuzağı (Clickbait)'dır.

Bu noktada birçok çalışma Loewensteins'in ünlü Merak Boşluğu Teorisi'ni [4] örnek gösterip ziyaretçilerin bu zaafından faydalanıldığını öne sürmektedir. Ortak kanıya göre Tıklama Tuzağı, ziyaretçilerin 'merak boşluğundan' yararlanmakta ve geçmişteki sarı gazeteciliğin bir türevi olarak görülmektedir. Yani haberin meşruluğunu iyice araştırmaktan çok, okuyucu sayısını artırıp daha fazla kazanç elde etmek için skandal yaratma gücü ya da sansasyonelliği üzerine durulmaktadır.

Normal haber başlıkları ile Clickbait manşetler arasındaki farkın açıklayıcı olması için birkaç Clickbait haber başlığı türü örnek verilebilir. Abartılı ünlem ifadeleri kullanılanlar (PTT uyardı: Sakın inanmayın!), Sizi uzun bir galeriye yönlendirenler (Hurma tüketmek için 10 neden!), Direk isim vermek yerine zamir kullanılanlar (WhatsApp bu telefonlarda çalışmayacak!), yarıda bırakılan cümleler (Premier Lig'in en fazla kazananı...), hitap ettiği haber kitlesini abartanlar (Dünyanın beklediği kararı açıkladı! / Müjdeli haber... Hacizler kaldırılıyor!), nereyi kapsadığını ya da lokasyonu bildirmeden yapılanlar (49 lira için 15 saat çalışıyorlar) bu tür başlıklar arasında gösterilebilir. Kısaca Tıklama Tuzağı, haber başlığını " Muş'tan 54 TEOG birincisi çıktı." yerine "Hangi ilden 54 TEOG birincisi çıktığına inanamayacaksınız!", "Markafoni satışlarını durdurduğunu açıkladı." yerine "E-Ticaret devi kepenkleri kapattı!", " Türkiye ile Ukrayna arasında pasaportsuz seyahat dönemi başladı." yerine "O ülkeyle vizesiz seyahatler başladı!" ya da " Etiyopya Hükümeti 10'uncu sınıf öğrencilerinin sınava girdiği gün ülkedeki tüm interneti kesti." haberini "10'uncu sınıf öğrencilerinin sınava girdiği gün ülkedeki tüm interneti kesti." şeklinde verip okuyucunun olayı kendi ülkesinde olduğunu düşünmesine neden olup haberin olduğu bağlantıya tıklamasını sağlamaya çalışmak için yapılmaktadır.

Clickbait haber başlıklarının en önemli ayaklarından birini de galeri şeklindeki haberler oluşturmaktadır. Bunlardan bazılarının başlıkları "Zayıflamak için yapılması gereken 10 şey!", "Ölmeden önce izlenmesi gereken 100 film!", "İnstagram hesabından en fazla para kazanan 15 ünlü!", "Gelmiş geçmiş en iyi 50 yabancı dizi!" şeklinde olup galeri haberi olduğu açıkça belirtilirken, bir kısmının başlıkları dikkat çekici bir manşetle gizlenmiştir ve galeri haberi olduğunu bağlantıyı tıkladığınızda öğrenirsiniz. Eski bir çocukluk fotoğrafı eklenmiş haberin başlığı "Bu ünlüyü tanıdınız mı?" şeklindedir ve başlığa tıkladığınızda yüzlerce fotoğraftan oluşan bir galeride bulursunuz kendinizi. Buna ek olarak birçok ünlünün çocukluk fotoğrafı ve şimdiki hallerinden oluşan galeride sizin merak ederek tıklamanıza neden olan fotoğraf da ilk sırada bile yer almamaktadır. Ona sıra gelene kadar onlarca resmi geride bırakmak zorunda kalırsınız. Aynı şey "Bu iki ünlünün baba-kız/kardeş olduğunu biliyor muydunuz?", "Doğada nadir bulunan mavi kertenkele." haberleri için de geçerlidir. Galeriye girdiğinizde nadir bulunan ya da öyle olduğu sanılan yüzlerce hayvan fotoğrafını geçmeniz gerekecektir.

İngiltere'nin köklü gazetelerinden The Guardian'ın editörü Katharine Viner, Temmuz 2016'da kaleme aldığı "Teknoloji Gerçeği Nasıl Bozdu?" başlıklı yazsında [5], haberlerin gerçek zamanlı olarak anlık paylaşımı yüzünden yanlış bilgi yayınlamanın her zamankinden daha kolay olduğunu, bunun bazen sehven bazen de kasıtlı, manipülasyon amaçlı olduğunu belirtmiştir. Viner, "ucuz tıklamaları doğruluk ve doğruluk pahasına kovalamanın, gazeteciliğin ve gerçeğin değerini baltaladığını" açıkça ifade etmiştir. Yazısında habercilikte hata ya da önyargının yeni bir fenomen olmadığını ama onları paylaşmanın şu anda daha heyecan verici bulunduğunun ve paylaşılan her haberin çok geniş çapta okunduğunun altını çizmiştir. Ayrıca yazısında, ünlü bloger Neetzan Zimmerman'ın 2014 yılında yaptığı "Günümüzde hikayenin gerçek olması önemli değildir, önemli olan tek şey insanların tıklamalarıdır. Eğer onu bir kişi paylaşmamışsa özünde bir haber değildir." [6] açıklamalarına da yer vermiştir. Viner, dijital yayıncılığa geçişin gazetecilik adına heyecan verici bir gelişme olduğunu, şaşırtıcı yerlerde yeni okuyucular bulmalarını sağladığını ama bu değişikliklerin yarattığı yeni güç dinamiklerinin de ele alınması gerektiğini, basılı medyadan dijital ortama geçmenin hiçbir zaman sadece teknolojiden ibaret olmadığını, teknoloji ve medyanın toplumun şekillenmesine yardımcı olduğunu vurgulamıştır.

Sosyal Medya Hesaplarında Clickbait

Tıklama Tuzağı haberler için en vahim olan kısım bazılarının güvenilir bile olmamasıdır. Bir yerlerde derlenmiştir ve doğruluğundan çok, ilgi çekiciliği yüzünden eklenmiştir, yayınlaması kolaydır ve bir anda milyonlara ulaşmaktadır. Bunu yaparken en büyük destekçilerinden biri de elbette ki sosyal medya hesaplarıdır.

Sosyal medya kullanımının yaygınlaşma hızına bakacak olursak bu destek yadsınamayacak kadar fazladır. Yine We Are Social'ın Ocak 2017 [7] verilerine göre dünya nüfusunun %37'si (2 milyar 789 milyon insan) aktif sosyal medya kullanıcısıdır. 2015'e göre 482 milyon kişi artmış ve %22'lik bir büyüme göstermiştir. Bunun yanında mobil sosyal medya kullanıcı sayısı ise 581 milyon kişi artarak %30 büyümüştür. Sosyal medya ve mobil sosyal medya kullanıcı sayısı geçen yıl bildirilen sayının iki katından fazla artmıştır.

Kullanıcı sayısındaki bu artışlar sosyal medyayı yeni bir reklam ve pazarlama sektörü haline getirmiştir. Günümüzde kişisel hesapların yanı sıra, hemen hemen her kurum ya da kuruluşun, markanın, gazete ve tv kanalının aktif bir sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Bununla beraber sadece sosyal medya üzerinden çalışan yeni işletmeler de ortaya çıkmış, sosyal medya başlı başına bir iş sahası haline gelmiştir. Sosyal medya hesaplarının sahipleri ya da yöneticileri, sosyal medyanın daha fazla kullanıcıya ulaşma avantajından yararlanarak, duyurularını ve tanıtımlarını o hesaplar üzerinden yapıp ayrıntılı bilgi için kendi resmi sitelerine yönlendirmektedirler.

Gazete, dergi ya da haber siteleri, sosyal medyanın bu gücünü kullanarak ziyaretçi çekmek istiyorlarsa paylaştıkları haber başlıklarını doğru seçme, haberi, ziyaretçinin ilgisini çekecek, bağlantıyı tıklamaya yönlendirecek şekilde hazırlamak zorundadırlar. Çünkü bir kullanıcının sosyal medyada takipçisi olduğu haber sitesinin paylaşımından yola çıkarak siteye girmesi için haberin başlığını dikkat çekici bulması gerekmektedir. Özellikle karakter sınırlamaları göz

önünde bulundurulduğunda orada paylaşılan genelde sadece haberin başlığıdır. Siteye giren ziyaretçiyi daha uzun tutmak için de sayfanın geri kalanında verilen diğer haber başlıkları da aynı sebepten ilgi çekici olmalıdır çünkü haberin kullanıcı tarafından sayfada görülen kısmı yine başlığıdır.

Sosyal medya hesaplarından haberin başlığını paylaşıp geri kalanını okumaları için sitelerine yönlendirmek, bir şekilde siteye giren ziyaretçiyi okudukları haberlere benzer ya da dikkat çekici başka haberlerin başlıklarını yanında göstererek onlara tıklamalarını sağlayarak daha uzun süre içerde tutmak, haber sitelerinin genel bir ziyaretçi çekme stratejisi olsa da burada asıl iş yapan haber başlığının kalitesidir ama haber başlıklarının tıklanması için çekici hale getirirken içerikten uzaklaşılmamalıdır.

Sonuç

Tıklama Tuzağı'na başvuranların ve bu şekilde yapılan haberlerin ve sosyal medya paylaşımlarının eleştirildiği, eleştiriye maruz kalanların ise bunu yalanladığı düşünüldüğünde etik bir kavram olmadığı taraflarca zaten kabul edilmiştir. Clickbait haberler için en vahim olan kısım ise sadece abartılı değil güvenilir bile olmamasıdır. Bir yerlerde derlenmiştir ve doğruluğundan çok, ilgi çekiciliği yüzünden eklenmiştir, yayınlaması kolaydır ve bir anda milyonlara ulaşmaktadır. Sorumsuzca hazırlanmış bu yazılar, internet üzerinden ne kadar hızlı yayıldıkları da göz önüne alındığında, hem sosyal hem de ekonomik açıdan gerçek sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Apple CEO'su Steve Jobs'un ciddi bir kalp krizi geçirdiğini iddia eden 2008 yılındaki aldatmacadan ibaret olan bir haber şirketin hisse fiyatının % 10 düşmesine yol açmıştır.

Toplumun doğru ve tutarlı haber almasının engellendiği, bilinçli olarak yanlış yönlendirildiği, haberleşme gibi toplumun temel taşlarından birinin kişisel çıkarlar için kullanıldığı düşünüldüğünde Clickbait içeriklerin belirlenip engellenmesi elzem önem taşımaktadır.

Kaynakça

[1] Wikipedia, “Lloyd’s.” [Online]. Available: https://tr.wikipedia.org/wiki/Lloyd%27s. [Accessed: 20-Aug-2011].

[2] Wikipedia, “The New York Times.” [Online]. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/New_York_times.

[3] Oxford Dictionary, “Clickbait.” [Online]. Available: https://en.oxforddictionaries.com/definition/clickbait. [Accessed: 20-Aug-2012].

[4] M. J. Kang *et al.*, “The wick in the candle of learning: Epistemic curiosity activates reward circuitry and enhances memory,” *Psychol. Sci.*, 2009.

[5] K. Viner, “How technology disrupted the truth,” 2016. [Online]. Available: https://www.theguardian.com/media/2016/jul/12/how-technology-disrupted-the-truth.

[6] Neetzan Zimmerman, “Nowadays it’s not important if a story’s real,” 2014. .

[7] “Digital in 2017: Global Overview - We Are Social,” 2017. [Online]. Available:

https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview.

ORTA ASYA ESKİ TÜRK TAKILARINDA RENK İKONOGRAFİSİ

Doç. Dr. Sibel KILIÇ

Marmara Üniversitesi

Öz

Orta Asya Eski Türk Topluluklarından biri Olan Türkmenlerin dünya algılarının birer yansıması olan renkler, en önemli kültür materyalleri olan takılara oldukça derin ve köklü birer kozmolojik unsur olarak yansımıştır. Dünya zaman/mekan algısının birer uzantısı olarak, pusulanın dört yönü ile temsil edilen olguların her birinin renksel değer ve karşılıkları olup bunlar , kadınlarını tepeden tırnağa donattıkları takılara yansıtarak , görsel birer hafıza unsuruna dönüşmüşlerdir. Bu çalışma, Türkmenistan alan araştırması sonuçları ile desteklenmiş olup, söz konusu ikonografik yaklaşım gereğince; Kuzey; Suyu temsil eder, rengi "siyah" simgesi kara yılandır. Güney; Ateşi temsil eder, rengi "kırmızı" simgesi kızıl saksağandır. Doğu; Ağacı temsil eder, simgesi dragon, rengi "mavi ve yeşil"dir. Batı metali temsil eder. Simgesi beyaz kaplan, (ak pars) rengi "beyaz"dır. İlgili simgelerin detaylı açıklamalarının yapıldığı çalışma, Eski Türk dünya algısının bir halkasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Renk Sembolizmi, Renk İkonografisi, Türkmen Takıları, Orta Asya, Renk

COLOR ICONOGRAPHY in CENTRAL ASIAN ANCIENT TURKS' JEWELRIES

Abstract

Colors as a reflection of world view of Turkmens, one of the Central Asia's ancient Turkic People, were reflected as a deep and essential cosmologic element in one of the most significant cultural material, jewelries. As an extension of earthly time/place perception, each of the phenomena represented by four directions of a compass had a color value and equivalent and was a visual memento reflected in jewelries worn by women from head to toe. This study is supported by the results of Turkmenistan field research, and in line with the iconographic approach, North represents Water, its color is "black", and its symbol is black snake. South represents Fire while its color is "red" and symbol red magpie. East represents Tree, its symbol is dragon and color "blue and green". West on the other hand represents Metal. Its symbol is white tiger (white pars)

and its color is “white”. The study details the explanations of relevant symbols and forms a chain link in the Ancient Turks’ world perception.

Key Words: Color Symbolism, Color Iconography, Turkish Jewelery, Middle Asia, Color

Giriş

Yapılan inceleme ve analizler, Türkmen takılarında görülen biçimsel ve tematik özelliklerin varlıklarını binlerce yıldır koruyarak, değişim içerisinde değişmezlik ilkesi dahilinde ikonografik bir bütünlük ve istikrar oluşturduğunu ortaya koymuştur. Derin ve köklü bir ikonografya içeren bu biçimleri, insanoğlunun yaşamsallığı ve evrimleşme aşamasında önemli bir kilometre taşı olarak kabul etmek mümkündür. İnsanlık tarihinin gelişim sürecinde oluşmaya başlayan organize davranışlar, insanlarda keşfetme duygusunu da beraberinde getirmiştir. Avcılık ve toplayıcılık, ilkel insanların oluşturduğu ilk sosyal ve iktisadi grup olarak nitelendirilmekte ve bugünkü sosyal yapının öncülünü oluşturan “çekirdek yapı” olarak kabul edilmektedir. Bu tür bir yaşam biçimi, “yer” ve “yön” kavramının yüksek önemini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Orta Asya ilkel toplulukları, henüz o dönemlerde mevcut olmayan pusulaya alternatif yöntemler geliştirerek, yaşamlarını kolaylaştırma eğiliminde olmuşlardır. Orta Asya Türk toplulukları tarafından geliştirilen zaman, mekân ve yön kavramlarına ilişkin oluşan grafik unsurlar, takılara ve diğer materyal ögelere merkezi kompozisyon şeması olarak, yansımışlardır.

Orta Asya Türk toplulukları tarafından yapılan gözlemler ve bu gözlemlerin sonucunda, biriktirilen bilgilerin zaman içerisinde fazlalaşması, takıların, kültürel birer hafıza aracına dönüşmesini sağlamıştır. Bahsi geçen ilkel sistematik düşünce yapısının temelinde, insanın zihinsel yönden evrimleşmesi ve bir takım olanakların genişlemesiyle, evreni anlama ve evrenin ritmi ile uyum sağlama ihtiyacı yatmaktadır. Bu da, yoğun bir şekilde tabiat ve göksel unsurların gözlemlenmesini gerekli kılmıştır. Bu gözlemlerin sonucunda, evren, yaratılış, yön, zaman, mekân kavramlarına ilişkin muhakemeler yapılarak, sistematik düşünce sistemleri meydana gelmiştir. Bilimsel bilginin prototipleri sayılabilecek bu bilgiler, soyut bir anlatım diline dönüştürülerek, materyal kültür birikimlerinde göstergebilim unsurlarına dönüşmüşlerdir. Özellikle Orta Asya zaman, mekân, yön algısına ilişkin formülize edilmiş yapı, coğrafya ve matematik bilimindeki gibi, “olduğu varsayılan” soyut doğrusal ve eğrisel ifade biçimlerinden farklı değildir. Her ne kadar, materyal, teknik ve yöntem olarak birbirine tamamen aykırı modeller gibi algılansa da, bahsi geçen Orta Asya soyut anlatım biçimleri, tıpkı matematik bilimi gibi, insanın doğal ortamı içerisinde, kendinin/kendine ne olduğunu anlama çabaları sonucunda doğmuş olup, soyut bir nitelik taşır. Bu nedenle Orta Asya Türk toplulukları tarafından sistematize edilmiş olan grafik oluşum, doğayı, özgün terminolojisine ve doğasına uygun biçimde soyutlayarak, yeniden yorumlamıştır. Nitekim Orta Asya takılarında kullanılan, yaşamın temsiliyeti ve kozmolojisini ifade eden biçim simge ve semboller, kendi terminolojisini oluşturmak suretiyle kavramsallaştırılıp formülize edilerek, soyut ifadelere dönüşmüşlerdir.

Kuzey: Siyah-Gümüş

Türkmenlerin dünyayı algılayış biçiminin renk ve sembollerle ifadesi olan pusulanın ve yer karelerinin ana noktalarının renk sistemleri, Türk-Moğol kabileleri arasında hemen hemen aynıdır.

Kuzey; Suyu temsil eder, rengi "siyah" simgesi kara yılandır. Türkmen baş takılarında, ifade ettiği bölge yer altı dünyası olması sebebiyle alt düzlemi oluşturan bölgeyi ifade ederek, ataların ikametgahını temsil eder. Bu nedenle takıların alt bölgelerinde yerin altına işaret eden sivri uçlar bulunmakta olup, bu sivri uçlar, bir yandan karanlık , siyah bölge olan yer altı dünyasına işaret ederken, diğer yandan bu sivri uçlar, bu bölgede hüküm süren kötü ruhların etkilerini bertaraf ederler. Dolayısıyla Türkmen takılarının grafik şema itibarıyla üst kısımlarını göksel unsurlar, orta bölgelerini yersel unsurlar alt bölgelerini ise yeraltı dünyası olarak kategorize etmek mümkündür. Nitekim daha öncede ifade edildiği üzere, yeraltı dünyası olan karanlık bölgeyi temsilen sivrisel elemanlarla son bulan takılar yine yeraltı dünyasına gönderme yapan yılan biçiminin karakteristik şemasını ifade etmektedir. Renk sembolizmi bağlamında ise son derece ilginç bir örtüşme söz konusudur ki, şalpe adı verilen bu sivrisel yılan sembolleri hiçbir zaman altın kaplama yapılmamış oksitli gümüş rengi siyahı temsilen tercih edilmiştir. Nitekim sadece şalpe adı verilen sarkaçlar değil hiçbir Türkmen takı pandantifi altın rengi kaplamaya sahip olmayıp tamamı ayın yani karanlığın, siyahın temsili olan gümüş rengi ile sembolize edilmiştir.

Görsel 1. Aragerbi, Aşkabat Çöl Pazarı, S.Kılıç

Görsel 2. Aragerbi, Aşkabat Çöl Pazarı, S.Kılıç

Görsel 3. Aragerbi, Aşkabat Çöl Pazarı, S.Kılıç

Görsel 4. Çanna, İpek Yolu Pazarı,Merv, S.Kılıç

Güney: Kızıl-Kırmızı-Akik

Güney; Ateşi temsil eder, rengi "kırmızı" simgesi kızıl saksağandır. Ateş ve kızıl saksağan renk itibarıyla altın rengine ve akik taşının anlam ve işlevlerine denk düşen bir ifadesellik ortaya koyar. Daha önce de akik taşına ilişkin yapılan yorumlara paralel olarak, bu renk yeryüzünün temsilidir. [279]

Nitekim Türkmen topluluklarında akik taşının ağırlıklı olarak kullanıldığı geleneksel tonu kızıl olup kan ile ilişkilendirilmiştir. Öbür dünyada kızıl rengin kana dönüşerek ölüye can vereceğine duyulan inançla mezara kırmızı boya dökülmesi geleneği mevcuttur. [280]

[279] Zergers and Masterstourism &development dergisin den1997/4.sayı Press Voyage Aşgabat

[280] Aşkabat Sanat Lisesi Sanat Tarihi Öğretmeni Azat Hudayberdiyewiç Annayew ile yapılan görüşme notlarından.11.09.2010

Görsel 5: Adamlık Takısı Detayı , Aşkabat, S.Kılıç

Görsel 6: Tumar, Aşkabat Çöp Pazarı,S.Kılıç-2010

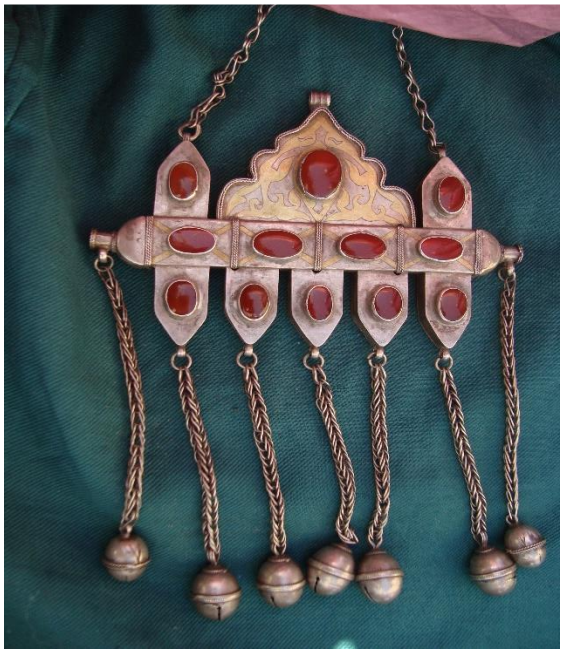

Görsel 7: Tumar, Aşkabat Çöp Pazarı,S.Kılıç-2010

Doğu:Turkuaz/ Mavi-Yeşil

Doğu; Ağacı temsil eder, simgesi dragon, rengi "mavi ve yeşil"dir. Türkmen takılarında bulduğu karşılık, ağacın doğrultusu ve temsil ettiği rengin göksel unsurlarla ilişkili olması sebebi ile Orta Asya yön algısı olan, normal pusula düzleminde Kuzey'e karşılık gelen Doğu'yu, yani gök yüzünü simgeler. Bu bağlamda, Türkmen takılarında görülen iki ana taştan birisi olan mavi ve türkuaz taşlar da, Doğu'nun bütün olumlu mitolojik ve efsanevi anlam ve işlevlerine paralel olarak, insanların esenliğine klanın mutluluğuna yönelik her türlü tılsımlı özellikleri ve fonksiyonları içerisinde barındırmaktadır.

Görsel 8: Turkuaz ve Akik Taşlı Bilezik -Schumuck aus Zentralasien,s.27

Türkmen takılarında kullanılan iki taştan biri olan türkuaza doğal olarak çoklu anlamları içerisinde barındıran ve konsantre koruyucu anlamlar yüklenmiştir ki bunlardan en önemlisi yolcuları emniyette tuttuğuna ve iyi görme yeteneği kazandırdığına duyulan inançtır. [281] Zira türkuaz, sürekli seferi halde göksel hareketleri ve çevresel unsurları sonsuz ve sınırsız bir gözlem içerisinde olan topluluklar için büyük bir koruyucu ve kollayıcı güce sahiptir. Ayrıca kadınlar ve genç kızlar eşlerinin yada sevgililerinin aşklarını kazanmak için bu taşı takmalarının yanı sıra, akik taşında olduğu gibi, iyi görmeye yardımcı olmak suretiyle, atların düşmesini önlediğine de inanılmıştır.

[281] Ernest Alfred Thompson, Sir Ernest Alfred, Wallis Budge, Amulets and Superstitions, " Stones and Their Prophylactic Therapeutic Qualities", London, Dover Publications, 1977 ,p. 325

Görsel 9. Broş, I.Gajyatayev, Aşkabat Şekillendiriş Müzesi S.Kılıç

Batı: Beyaz- Altın

Batı metali temsil eder. Simgesi beyaz kaplan, (ak pars) rengi "beyaz"dır. Temsil ettiği renk ve materyal nedeniyle, Batı'nın, Türkmen takılarında bulduğu karşılık "gümüş" tür.

Orta Asya Türkmen yön algısı gereğince yer altı dünyasını temsil eden Batı'nın "gümüş" metalinin şeytan ve kötü ruhlara olan kışkırtıcı etkisi arasında senkronize bir anlam bütünlüğü olduğu görülmektedir. Nitekim alan araştırması esnasında gümüş materyalinin kullanım pratikleri arasında işlevsellik itibarıyla en önemli yerinin daha öncede ifade edildiği üzere, aklık, temizlik, arınma kavramları olup, gümüş, beyaz rengine özdeş bir anlam ve işlev üstlenmiştir.

Türkmen dünya algısında yönlerin renklerine ilişkin bilgilere ilaveten, pusula ekseninde yer alan merkez noktasının öneminde değinmek gereklidir. Kare şeklinde tasavvur edilen dünyanın ya da yeryüzünün merkezi, dünya görüşünün gözlem noktası olan, yönetici sınıfın oturduğu mekandır. Dolayısıyla, Türkmen dünya resminde merkezi mekan, pusula eksenlerinin birleştirilmesinden oluşan *eşkenar dörtgen* ile sembolleşen, *orda* yada *ordu* olarak bilinen noktadır. Dört dünya karesinin etrafında birleştiği bu nokta, aynı zamanda bütün kabilelerin etrafında birleştiği ve toprağı kontrol eden merkezi temsil etmektedir ki, bu noktaya *ordu* denilmekte ve sarı renkle işaretlenmektedir. [282]

[282] Diether Reinhold Schletzer,ibid. p.35,36

Yin Yang Prensibinin Türkmen Takılarına Yansıması

Somut olarak ise bu prensip takılara, Gümüş ve altın nezdinde aydınlık ve karanlık, (Güneş-Ay/Gece-Gündüz) Doğu/Batı şeklinde tezahür eder. Altın ve gümüş , aydınlık- karanlık, siyah-beyaz, gece - gündüzün , Doğu ve Batı'nın karşılığı olmasının yanı sıra, aynı zamanda erkek ve dişinin sembolüdür.

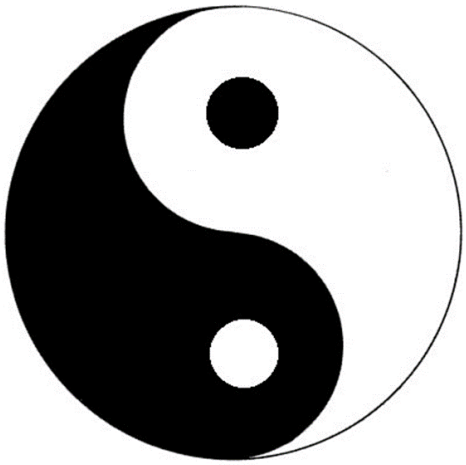

Şekil 1. Yin-Yang Sembolü

Görsel 10: Gubba Takısı, Merv, S.Kılıç

Görsel 11: Gubba Takısı, Aşkabat Çöl Pazarı, S.Kılıç

Nitekim Türkmen takılarının ana ve en temel fonksiyonlarından biri olan "doğurganlık", takılarda Yin-Yang felsefesinin en bilinen ve en eski anlamı olan dişi-erkek zıtlığı olarak yansımıştır. Yin, pasif, Yang aktif bir olguyu ifade etmekle birlikte hiçbir şey bunlardan sadece biri ile açıklanamaz ve bütünlük ifade etmez. [283] Bu zıtlık takılarda gümüş ve altından oluşan iki zıt kavramı ifade eden olguların birlikteliği şeklinde hayat bulmuştur. Bu anlayış İslam felsefi doktrinini çokluk içinde birlik, birlik içinde çokluk ikilemesi içerisinde açıklanabilecek felsefesini ifade etmesi bakımından da ilgi çekicidir.

Bu semboldeki dualitik yapıda, aydınlık taraf, güneyin zirvesini, "erkeği" ifade ederken, bunun tam tersi olan karanlık ise kadını ifade eder. Bu iki zıt kavramın birliğinin temel sembolleri, Güneş ve Ay yani Altın ve gümüştür. Aynı zamanda Şamanik inanç sisteminde yer alan aydınlık ve karanlık, ak ve kara ikilemelerine karşılık gelen bir anlayışın ürünüdür. Ayrıca altın ve gümüşün organizasyonu yüzey üzerinde negatif-pozitif bir görüntü oluşturarak, Yin-Yang'ın zıtlık içerisindeki birlik ilişkisini somut olarak ifade etmektedir.

Sonuç

Orta Asya'nın hemen hemen tüm ikonografik ve mitolojik verilerinin birer karşılığı olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Orta Asya klan ve topluluklarının, tabiat sembolünden renk ve sayı sembollerine değin karşılıkları olduğunu neredeyse hiçbir detayın rastlantısal ve dekoratif maksatlarla yapılmadıklarına şahit olmaktayız.

Pusula yönlerinin renklerle sembolizasyonunun takılara yansımasından ortaya çıkan toplu sonuç değerlendirildiğinde dört önemli ana simge ortaya çıkmaktadır. Bunlar, Türkmen takılarının dört

[283] Paul Pitchford, Healing With Whole Foods: Asian Traditions and Modern Nutrition,p.50

ana materyali olan gümüş, altın, akik, türkuaz taşı çerçevesinde şekillenen ifadecilik ve Orta Asya Türkmen yön algısı doğrultusunda oluşan Doğu/Batı (Gök/Yer) simgeciliğidir.

Eski Türk Takılarını grafik şema itibarıyla analiz ettiğimizde, takıların üst kısımlarının göksel unsurları, orta bölgelerinin yersel unsurları, alt bölgelerini n ise yeraltı dünyasını temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında Orta Asya eski Türkmen takılarını yer –gök ve su üçlemesinin ikonografik ve konsantre bir ifadeciliği olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

NEVA, E, "Comparative Analysis of Head Jewelery of Europe and Central Asia" http://www.kunstpedia.com/s.1 adresinden erişildi.(ET: 10.09.2017)

PİTCHFORD, P, Healing With Whole Foods: Asian Traditions and Modern Nutrition, 50

SCHLETZER, D. and R. (1983), Old Silver Jewelry of the Turcoman: An Essay on Symbols in the Culture of Inner Asian Nomads, Translated by Paul Knight, Dietrich Reimer Verlag , Berlin

THOMPSON, E. A. (1977) , Sir Ernest Alfred, Wallis Budge, Amulets and Superstitions, " Stones and Their Prophylactic Therapeutic Qualities", London, Dover Publications , 325

Zergers and Masterstourism &development dergisin den1997/4.sayı Press Voyage Aşgabat

Aşkabat Sanat Lisesi Sanat Tarihi Öğretmeni Azat Hudayberdiyewiç Annayew ile yapılan görüşme notlarından.11.09.2010

ZVYAGINSTEV SİNEMASINDA KÜLTÜREL BELLEĞİN DÖNÜŞÜMÜ EKSENİNDE İKTİDAR OLARAK 'BABA' FİGÜRÜ: 'DÖNÜŞ' FİLMİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Selin SÜAR ORAL

İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Öz

Assmann (2015: 79), iktidarın hatırlama için güçlü bir uyarıcı olduğunu ve geriye dönük bir yönü bulunduğunu söylemektedir. Bu açıdan iktidar, geleceği şekillendirebilmek için köklerine ve kültürel belleğe ihtiyaç duymaktadır. Birey, geçmiş ile ilişki kurduğunda geleceğe yönelik kültürel basamaklar oluşturmakta ve geleceği bu referanslar üzerinden yapılandırmaktadır. Bir iktidar olarak baba figürü, hakim toplumsal yapı tarafından yeniden üretilmekte ve kültürel belleği dönüştürmektedir. Rus yönetmen Andrey Zvyagintsev yönetmenliğindeki 2003 yapımı Dönüş, günümüz Rusyası'nda yaşayan iki erkek kardeşin babalarının ansızın çıkıp gelmesi ve babanın, çocukların üzerinde otorite kurma çabalarını anlatmaktadır. Baba-oğul ilişkisi kısa zaman içerisinde iktidar mücadelesine dönüşmektedir. Bildirinin amacı, ataerkil ailenin bir üyesi olarak baba figürünün değişimi ve bu değişimin bir sonucu olarak kültürel belleğin dönüşümüne odaklanmaktır. Aynı zamanda tarihsel referanslar etrafında Rus toplumunda baba figürü üzerinden ataerkil devlet yapısının, otoritenin ve iktidarın nasıl değiştiğinin aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Kültürel bellek, Baba.

'FATHER' AS POWER IN THE AXIS OF TRANSFORMATION OF CULTURAL MEMORY IN ZVYAGINSTEV CINEMA: "THE RETURN" MOVIE EXAMPLE

Abstract

Assmann (2015: 79) emphasizes that power is a robust stimulus for remembering and that there is a retrospective direction. From this standpoint, power needs its roots and cultural memory to shape the future. When the individual has a relationship with the past, he creates cultural steps for the future and constructs the future based on these references. As a ruler, the figure of the father

is being reproduced by the dominant social structure and transforming the cultural memory. The 2003 comeback directed by Russian director Andrey Zvyagintsev describes the two brothers living in today's Russia, whose father suddenly showed up and his efforts to establish unquestionable authority over their children. In the movie it is shown that the father-son relationship soon turns into a power struggle.

The purpose of the study is to focus on the transformation of the father figure as a member of the patriarchal family and the transformation of the cultural memory as a consequence of this change. At the same time, in this study it is aimed to convey how the patriarchal state structure, authority and power have changed through the father figure in Russian society around historical references.

Key Words: Power, Cultural memory, Father

Giriş

Geleneksel toplumlarda 'baba' figürü ve babanın otoritesi toplumsal ve siyasal ilişkilerden, özel yaşama kadar etkileyici olan önemli bir kavram olarak yer almaktadır. Ömer Say (2015:144), Doğu toplumlarında en katı baba otoritesine Sümerler ve Babil dönemlerinde Mezopotamya'da görüldüğünü ve hükümdarların Tanrı-kral statüsünde olduklarını söyleyerek her iki otorite türü arasında bir paralelliğin bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla başta Doğu toplumlarında olmak üzere baba figürü, devlet otoritesi ile paralellik göstermiş; baba, bir iktidar figürü olarak, aidiyeti sağlamak için önemli bir işleve bürünmüştür.

Çalışmamızın kuramsal kısmı Jan Assmann'ın toplumların, kendi geçmişlerini hatırlama biçimlerini kimlik sorunlarıyla ilişkilendiren kültürel bellek kavramı üzerinden şekillenmektedir. Bireyin kimliği, kendisine aktarılan kültürel bellek aracılığıyla oluşmakta ve kültürel bellek kuşaklar boyunca dönüşerek bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Kolektif bir grup olan aileye üye olan bireyin belleği anlatılar, davranış kodları, şarkılar, atasözleri, örf-adetler gibi çeşitli bileşkeler eşliğinde yapılandırılmakta, böylelikle o ailenin veya grubun, toplumun ya da ülkenin bir suretini ortaya çıkarmaktadır. Aile içerisinde anne ve baba geleneksel yapının uygulamalarını kendi çocuklarına aktarmakta ve böylelikle geçmişten aldıklarını kendi dönemine uygun olarak kısmen dönüştürerek geleceğe köprü olmaktadır. Toplum içerisinde babanın kültürel belleğin aktarımında bir iktidar olarak ağırlığı büyük olmaktadır. Toplum içerisinde erkeklere ve dolayısıyla babaya yüklenen roller, anneninkinden farklılaşmakta; toplumdaki baba algısı birçok kez o toplumun kurumlarındaki yapı ile paralel yürümektedir. Bu açıdan çalışmamızda, ataerkil bir yapıya sahip olan Rus toplumunda baba figürünün nasıl dönüştüğü, Yeni Rus Sineması üzerinden açıklanmaya çalışılacak; amaçlı örneklem kullanılarak Zvyagintsev yönetmenliğindeki Dönüş filmi irdelenecektir. Bildirinin amacı, ataerkil ailenin bir üyesi olarak baba figürünün değişimi ve bu değişimin bir sonucu olarak kültürel belleğin dönüşümüne odaklanmak olduğundan yöntem olarak eleştirel söylem analizi kullanılacaktır.

Kültürel Belleğin Aktarımında Babanın Rolü

Bireyin, ailevi, ulusal ve dinsel topluluklara kadar pek çok sosyal gruba dahil olmasıyla oluşan kültürel bellek, bir grubun anlam ve değerlerle yüklü olan bağlamı etrafındaki iletişim biçimleri ile oluşmaktadır. Jan Assmann (2015:48), bireyin aidiyeti için gerekli olan ve modeller ile örneklerden oluşan hatırlama figürlerinin, birey için öğretici parçalar olduğunu belirtmektedir. Bu figürler yalnızca, geçmişi yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda varoluş biçimlerini ve özelliklerini de tarif ederler. Bu açıdan ailede önemli bir figür olan babanın, kurulan kültürel belleğin aktarımında etkin bir rolü olduğu görülmektedir. Çocuğun gelişiminde babanın önemli bir yeri bulunmakta ve baba, büyümekte olan bir çocuğun örnek aldığı, özdeşim kurduğu bir figür niteliğine kavuşmaktadır.

Zaman içinde farklı aşamalardan geçen babalık rolünde ilk zamanlarda, belirgin özellik olarak 'ahlak' göze çarpmakta ve iyi baba olmak, çocuğunu dinine ve ahlak kurallarına bağlı büyütmekle özdeş konumda sayılmaktadır (Lamb'dan akt. Taşkın, 2011:44). Sosyolojik açıdan bakıldığında ahlak, toplumsal bir olaydır ve toplumun olmadığı yerde ahlaki kurallar da bulunmamaktadır (Bulut, 1996:98). Dolayısıyla geleneksel aile yapısı söz konusu olduğunda kültürel belleği aktarma noktasında baba figürü, çocuğu toplumsala da eklemektedir. Bu açıdan otorite ile ahlak, paralel işleyen bir yapıyı kendi içinde barındırmaktadır. Salih Arslan (2018:4), Kojave'nin teorisinden yola çıkarak baba otoritesinin kaynağını 'neden'in teşkil ettiğini belirtmektedir. Ona göre bu otorite, varlığını borçlu olduğu şeye karşı hissedilen itaatten beslenmekte ve felsefi karşılığını "Skolastik" öğretide bulmaktadır. Böyle bir otorite, kutsallıktan beslenmekte ve hiyerarşi, yukarıdan aşağıya doğru işlemektedir. Yazar (Arslan, 2018:4), aynı zamanda Lipson'ın otoritenin kaynaklarını sınıflandırmasını da göz önüne alarak üç çeşit otorite grubu tayin eder. Bunlar, Tanrı'nın otoritesi, kuvvetin otoritesi ve ata soyunun otoritesidir. Buradaki Tanrı'nın otoritesi, Kojave'deki 'baba'nın otoritesine benzerdir. Skolastik Felsefe olarak da isimlendirilen Ortaçağ Felsefesi'nde okullarda, saraylarda ve dini kurumlarda öğretilen bilgi Tanrıbilimsel felsefi yaklaşımdır. Dolayısıyla bu felsefeye göre insan, kendi özüne uygun olan bir davranışta bulunamaz ve evreni ancak Tanrısal akılla kavrayabilir, zorunlu olarak onunla uyuşur (Çotuksöken ve Babür, 1993:15). Skolastik öğreti, insanın kurtuluşunu isteyen Tanrı'nın yarattığı ve tayin ettiği her şeyi mantıksal bir çabaya oturtarak açıklama gayretinde bulunduğundan 'baba' figürü ile birleşen Tanrı kavramında da babanın her yaptığına sorusuz sualsiz itaat edilmekte, babanın eylemleri ve düşünceleri sorgulanmaksızın doğru kabul edilmektedir.

Emir İlhan (2015:1404), Eric Hobsbawm'dan yola çıkarak, bir geleneğin sonradan edinilse dahi, belirli bir ritüel veya sembolik olarak oluşturulan rutinler çerçevesinde tekrar yerine getirilerek formelleştirildiğini ancak bunların gelenek olmadığını; yalnızca geçmişe referansla, tekrara dayalı olarak yapılan rutinleştirmelerin, geleneğin icat edilmesini sağladığını belirtmektedir. Dolayısıyla temelinde kolektif olarak uzlaşma, temsil, tekrarlama, yeniden yaratma gücü gibi kriterlerin bulunuğu gelenek, bir toplumun/topluluğun icat ettiği geçmişin sürdürülmesidir ve kültürel belleğin bir parçasıdır. Dolayısıyla kültürel bellek gelenek ve iletişimden beslenir, ancak

onlar tarafından belirlenmez (Assmann, 2015:30). Kopmalar, çatışmalar, yenilenmeler ve restorasyonlar, onun güncelleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu, kimi zaman yeni anlamların belirlenmesine yol açarken, kimi zaman unutulan ve geride kalan bir geleneğin canlandırılması şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

Rus Toplumunda Baba Figürü

Ümmet Erkan (2017:23), Batılı yazar, aydın ve düşünürlerin bazılarının gözünde Rusya'nın, Asyatik bir toplum olduğunu belirtmektedir. Rusya, Doğu despotizminin hüküm sürdüğü ülkelerden biridir ve Rusya'nın 'Doğu Hıristiyanlığı' olarak kabul edilen Ortodoks mezhebine bağlı olması da Rusya'nın Batı'nın değil, Doğu'nun parçası olmasına neden olmuştur. Erkan (2017:26), coğrafi nedenlerden ötürü Rusya'nın ataerkil bir sistem ile IV. Ivan'dan beri otokrasi geleneği yönetildiğini belirtmekte ve Ortodoks mezhebini benimseyen Rus Kilise'sinin siyasal kurumlar ile karşılıklı uyum içerisinde olduğunun altını çizmektedir. Bu nedenle kilise ile merkezileşmiş otokratik yönetim arasında iktidar mücadelelerinin yaşanmadığı, inanç sistemi ile yönetim erkinin çıkarlarının ittifak halinde olduğu görülmektedir.

Hırstiyanlığın temelini oluşturan Teslis Doktrini, Baba, Oğul ve Ruhülkudüs olmak üzere üç ayrı varlıktan meydana gelmiş olsa da esas itibariyle 'Baba'da bütünleşmektedir. Dolayısıyla esas olan 'Baba' dır ve her şeyin yaratıcısıdır. Ortodoks Hıristiyanlığa göre 'Baba' birdir ve bölünme kabul etmemektedir (Aydın, 1982:145). Öyle ki, Ali İsra Güngör (2009:22)'e göre, 'Baba' sıfatı taşıyan Tanrı'nın, değişmez ve yanılmaz hükümlerinden temel alan 'papanın yanılmazlığı' doktrini, her ne kadar Doğu Kilisesi için önemli bir iman konusu olmasa da 1870 yılında Batı Kilisesi ile mutabakata varılmış ve günümüzde 'Kutsal Baba', 'Mesih'in Vekili' gibi sıfatlar papa için kullanılmaya başlanmıştır.

Assmann'ın topluluklar için kültürel belleğin oluşumunda dikkat çektiği önemli noktalardan biri de tarihin yeniden kurulması mevhumudur. Ona (Assmann, 2015:49) göre, hiçbir bellek geçmişi olduğu gibi koruyamamakta ve geçmiş, onu hatırlayan grup için her dönemde, o grup tarafından yeniden kurulabildiği biçimiyle var olmaktadır. Düşünür, buna örnek olarak Hz. İsa'yı gösterir. İznik Konsülü döneminde bağlayıcı hale gelen yeni fikrin, insan suretine bürünen Tanrı'nın, dünyanın günahlardan kurtulması için kurban edilişi olduğunu belirten Assmann (2015:49-50), peygamberin ıstıraplar tarihinin 'hatırlama figürü' olduğunu söylemektedir. Böylelikle kilisenin gösterdiği yeni öğreti ve onun yarattığı İsa figürü, bir yerleştirme sisteminde görünür hale gelmekte ve kiliseler, kutsal yerler, anıtlar, ikonalar vb. İsa'nın çarmıha gerilişini anlatan sistemin mekânsal dayanakları olmaktadır.

Rusya tarihine bakıldığında baba figürünün kültürel belleğin aktarımında ve oluşumunda önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra otorite figürünün 'baba'nın temsiliyle birleştiği görülmektedir. Günümüz Rusya topraklarını meydana getiren bölgelerde feodalizmin farklı yerlerde ve değişik zamanlarda ortaya çıktığını söyleyen Türkkaya Ataöv (1968:220), Kiev'de merkezileşen Rus devletinin köylülere egemen feodal toprak sahiplerinin kudretini temsil ettiğinin altını

çizmektedir. Yazara (Ataöv, 1968:223) göre, Batı feodalizminden yer yer ayrılan Rus feodalizminde bütün yetki, 'baba' sıfatında olan Çar'da toplanmaktadır. 1917 Ekim Devrimi'ne kadarki Rus Devleti'nin tarihi Rurik ve Romanov'lar olmak üzere iki hanedana ayrıldığını söylemek mümkün olmaktadır.

Çar II. Aleksandr'ın 1881'de yapılan bir suikast sonucu öldürülmesiyle başa geçen III. Aleksandr'ın tüm özgürlük taleplerini kısıtlaması ve Rus halkının içine kapanmasıyla birlikte artan ayaklanmalar, nihilizmi de beraberinde getirmiştir. Rusya'da nihilizmin geniş yaygınlık kazanmasının nedenlerini Nazan Coşkun Karataş (2014:43), V.Savçuk'tan aktararak üç temele dayandırır:

- Yönetim erkinin gelişen devrimci hareketler karşısında aldığı sıkı tedbirlerin devrimci terörü başlatması;
- Kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlaması;
- Tüm insanlığı kapsayan ve adaleti hayal eden devrimci düşüncenin 1860-70'li yıllar Rusya'sındaki varlığı.

Yazar (Coşkun Karataş, 2014:43), aynı zamanda, Rusya'da nihilist düşüncenin oluşmasında önemli rol oynayan kişilerin dindar bir aileden geldiklerini ve bu kişilerin çocukken dini eğitim alarak yetiştiklerini sözlerine eklemektedir. Sonuç olarak otoritenin sarsılmasında ve değerlere karşı çıkmada önemli rol oynayan aydınların ve sanatçıların 19. Yüzyıl Rusya'sında Ortodoksluğun bozulan değerlerine karşı bir isyan başlattıkları görülmektedir.

Dönüşen Baba Figürünün Sanat Alanına Yansımaları

Takip eden dekadansta Rus edebiyatı da içe dönmüş ve toplumsaldan kopuş meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak Avrupa etkileri taşımasına rağmen gelişen sosyo-politik olaylar nedeniyle kendine özgü bir gelişim gösteren nihilizmin Rusya'da en önemli temsilleri arasında genç ve yaşlı kuşak arasındaki çatışmayı anlatan Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* (orijinal ismiyle Отцы и дети -Ottsı i Deti / Babalar ve Çocuklar-) isimli romanı 1862'de yayınlanır. Roman kahramanı Bazarov isimli öğrenci, tüm inanç ve kurumlara karşı çıkarak nihilizmi temsil etmekte, hiçbir otoriteye boyun eğmemektedir (Coşkun Karataş, 2014:42). Yine aynı şekilde 19. yüzyıl edebiyatında büyük bir yeri bulunan Dostoyevski'nin eseri *Karamazov Kardeşler*'de (orijinal ismiyle Братья Карамазовы / Bratya Karamazovy), dört kardeşin, yaşlı ve toprak sahibi olan babaları Fyodor Pavlovoviç Karamazov arasındaki anlaşmazlıklar sistem eleştirisi üzerinden başarılı bir dille anlatılmaktadır. Açgözlü, bencil ve dolandırıcı olan baba Karamazov'un; duygusal olan Dimitri, entelektüel olan İvan, gizemli görünen Alyoşa ve gayrimeşru olan Smerdiyakov adlarında dört oğlu bulunmaktadır. Dört kardeş de babalarına karşı duydukları yoğun öfke ve intikam duygularıyla hareket etmektedirler. Aynı babadan olan kardeşlerin hepsi kendine özgü karakter özelliklerine ve farklı arzulara sahiptirler. Babanın öldürülmesiyle beraber büyük oğul Dimitri'nin en önemli zanlı durumuna düşmesi sonrası sadece bir kasabayı değil,

bütün Çarlık Rusya'sını etkileyen bir dava başlar. Bu dava vasıtasıyla hukuk sistemi de eleştirilmektedir.

Serpil Sancar (2009:32), hegemonik erkekliğin kendi kendine varlığını sürdüren ve sadece kültürel pratikler, geleneksel alışkanlıklar içine gömülü olan erkeklik davranışlardan doğmadığını; hegemonik erkekliği üreten kurumların varlığının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar sayesinde hegemonik erkeklik sürekli olarak güçlendirilmektedir. Görüldüğü gibi Rusya'da hegemonik erkeği ve devletin kurumlarını temsil eden baba figürünün ve iktidarın eleştirisi ilk önce toplumda yer bulmuş, arından çok geçmeden kendini sanat alanında hissettirmeye başlamıştır.

Modern devlet, babanın statüsünü toplumsal hiyerarşi içinde geçmiş dönemlere oranlara daha baskın bir biçimde inşa etmekte ve baba, devlet sembolünü temsil hakkı kazanmaktadır. Böylece iktidar, babalık eliyle mikro alanlarda da tahkim edilme imkanını pekiştirmektedir (Özin, 2016:10). Sancar (2009:120)'a göre modern devlette baba olmak, bu nedenle, bazı sosyal ve siyasal dolayımları da gerektirmektedir. Babalığın çoğu zaman kırılgan, başarısız ya da sorunlu biçimde inşa edilebildiğinin altını çizen yazar (Sancar, 2009:121), baba olmanın yasanın gözünde velayet ve vesayet sahibi erkek demek olduğunu ve bu nedenden ötürü babalığın sorumluluk olduğu kadar aynı zamanda çocukların ve onu doğuran kadının üzerindeki haklarla da tanımlanan bir sosyal/hukuki konum olduğunu söylemektedir.

Çarlık rejiminin yıkılması ve iç savaşın sona ermesinin ardından işçi sınıfı önderliğinde sosyalist bir yapıyla baştan aşağı değişen Rusya'da baba anlayışı, Sovyet iktidarı boyunca dönüşüme uğramıştır. Rusların takip ettiği 'Çar baba'nın yerini alan Sovyet liderler Lenin ve Stalin, her ne kadar Sovyet düşüncesini ve yoldaşlığı ön planda tutmuş olsalar da baba olarak benimsenmişlerdir. Lenin'in ölümünden sonra bir liderde olması gereken karizma ikamet etmiş ve ancak Bolşevik değerler için karizmatik bir liderin şahsiyeti kişiselleştirilmiş bir sembol niteliği taşımıştır. Dolayısıyla her iki lider de artık yalnızca Rus halkının değil, Sovyet çatısı altında birleşen 'ulusların babası'dır. Stalin'in baba figürü olarak benimsenmesi Sovyet propagandacılarının geleneksel dinî semboller ile dili birleştirmenin bir yolu olmuş ve baba tanımlaması Rus Ortodoks rahiplerden ziyade Stalin için kullanılagelmiştir (Pisch, 2016:193). Kültürel belleğin önemli aktarıcıları ve inşacıları olan bayramlar, ritüeller, törenler ve merasimler Stalin'in baba figürü ile birleşmesine daha kuvvetli biçimde etki etmiş, Stalin heykelleri, büstleri ve resimleri, halkta bu anlayışın yaygınlaşması amacıyla kullanılmıştır.

Paul Bushkovitch (2017:326), 1905 Devrimi'ne geçişte Rus devletinin ve toplumunun aksine, Rus kültürünün çok keskin bir kırılma yaşamadığını ve sanatsal yeniliklerle dolu olan bir dönem yaşandığını belirtmektedir. Bushkovitch (2017:327), 1910 yılı itibariyle sanatta fütürizm, kübizm ve modernizmin etkisiyle yeni dalga akımlarının ortaya çıktığını, aynı yıllarda Gorki'nin gerçekçi yazılarının ve estetik olarak Tolstoy ile Turgenyev'den etkilenen Çehov'un oyunlarının oldukça popüler olduğunu belirtmektedir. 1906'da Devlet Duması'nın kurulmasıyla birlikte sansürün

gevşemesi, yazarlar ve ressamlar arasında onay görmüş ve Ortodoks Kilisesi'ne bir başkaldırı niteliğinde cinselliği açıkça işleyen romanlar ve her türlü aykırı dini kavramlar edebiyatta işlenmeye başlamıştır (Bushkovitch, 2017:330). Resimde Kandinsky'nin etkisi hissedilmiş, 1922'de Meyerhold, kendisi için bir baba figürü olan ustasının fikirlerini reddederek 'biyomekanik' diye nitelediği kendi oyunculuk tarzını geliştirmiştir. Meyerhold'un bu yeni sanat biçimi sinemaya da büyük oranda yansımış, Eisenstein'ın montaj tekniği, Meyerhold'un kuramlarını yansıtmış, estetik ve siyasi konular hakkında seyirciyi düşündürmek için kesintili sahnelerden faydalanılan önemli bir biçim olmuştur.

Ancak bunların yanında devrim ve iç savaş Rus kültürünü ikiye bölmüş, dönemin birçok önemli sanatçısı, yazarı ve aydını ya yurt dışından dönmemiş ya da yurtdışına göç etmiştir (Bushkovitch, 2017:326). Bolşeviklere yakınlık duyanlar ise ülkede kalmış, ancak zaman içerisinde Stalin'in baskıcı politikaları nedeniyle sanat alanında da sansür kendini git gide hissettirmeye başlamıştır.

Kültürel Belleğin Dönüşümü Ekseninde İktidar Olarak 'Baba' Figürü: "Dönüş" Filmi

Ekim Devrimi ile devlet politikası haline gelen sinema, devrimin ilk yıllarında değişen ideolojiyi halkın her tabanına yaymak için devrim öncesinin durağan ve melankolik yapımlarını reddederek sinemayı bir propaganda aracı haline getirmiş, uzun yıllar boyu Rus Sineması, gerçekçi uyarlamalar ve sosyalist gerçekçi yapımlarla en başarılı örneklerini vermiştir. Stalin döneminde uygulanan baskı ve sansür, onun 1953'teki ölümünün ardından görece olarak kalkmış ve 1960'lar ile 1970'ler boyunca Sovyet Sineması, uluslararası alanda itibar kazanmıştır (Oylum, 2017:24-25). 1980'ler boyunca Stalin döneminde yaşanan ağır politikaların etkisinin yanı sıra sosyalizmin istenen düzeyde refah ortamı sağlayamaması, artan rüşvet ve yolsuzluklar, kentleşme ve beraberinde gelen işsizlik, yaşam süresi ve ölüm oranları ile Komünist Parti ve onun organlarında temsil edilen Sovyet devletinin çökmesi sonucu çözülme hızla gerçekleşmiştir (İpek, 2015:103-105). Öyle ki, "*seksenlerin ilk yarısı geride kaldığında Sovyet sinemasında da (...) toplumsal yozlaşma ve insan ilişkilerindeki yabancılaşmayı konu alan filmler yapılıyordu*" (Oylum, 2017:29). Sonuç olarak Rus sineması, çöküşün ardından yeni bir dönüşüm yaşamış ve geleneksel sinemaya doğrudan bir başkaldırı başlatmıştır. Rusların geleneksel sinemaya olan başkaldırısını 'babasının sinemasına bir başkaldırı' olarak tanımlayan Kadir Güneytepe (2017:108), bunun sanat ve toplumdaki totalitarizmin daha önce var olan idollerine ve patriarkal statükoya yönelik olduğunu belirtmektedir. Yeni Rus Sineması'nda belirgin biçimde ortaya çıkan bozulan toplumsal ilişkilerin eleştirisi ve irdelenmesi, diğer taraftan mevcut siyasal sistemin eleştirisini de içinde barındırmaktadır.

İki erkek çocuğunun, ansızın çıkıp gelen ve hiç tanımadıkları babalarıyla çıktıkları yolculukta yaşadıklarını anlatan *Dönüş* (Возвращение, The Return), yeni dalganın en önemli yönetmenlerinden Andrey Petrovich Zvyagintsev'in 2003 yapımı filmidir ve aynı yıl Altın Aslan, Lion of the Future ve Fassbinder gibi ulusal ve uluslararası alanda birçok ödüle layık görülmüştür. Güneytepe (2017:110), Zvyagintsev Sineması'nı, mevcut siyasi duruma karşı eleştirel bir tutum alan, herhangi bir umut beslenmeyen, mevcut anı ve geleceği estetize ederek, onu gerçekte

distopik bir biçimde sunduğunu ve Rus toplumundaki gizli kalmış tüm aksaklıkları ortaya çıkardığını belirtmektedir. Mutlu son ile bitmeyen Zvyagintsev Sineması, popüler sinemaya bir karşı duruşu içinde taşımasının yanında izleyiciyi düşünmeye sevk eden ve onları kendi toplumlarının gerçekliğiyle yüzleştirmeyi hedefleyen bir yapı barındırmaktadır.

Filmin açılış sekansı küçük kardeş Ivan'ın yüksek bir kuleden nehre atlamaya cesaret edememesi üzerinden verilmektedir. Ivan'ın büyük kardeşi Andrey ve arkadaşları kuleden balıklama suya dalabilmektedir, ancak Ivan atlamayı göze alamadığı için grup, onunla dalga geçmektedir. Küçük çocuğu bir başına yüksek kulede bırakan büyük kardeş ve arkadaş grubu evlerine döner. Ivan korkudan ve soğuktan titreyerek kulede sıkışıp kalır. Bir süre sonra annesi gelerek küçük çocuğu kalın giysilerle sarar ve onu aşağı indirir.

Kültürel belleğin oğullara aktarımında baba figürünün birincil ideolojik tahakkümü, koruma ve cesaret olarak vücut bulmaktadır. Sancar (2009: 49), modern cinsiyet rejimlerinin ikili karşıtlık kurma mantığının yanı sıra, insan davranışlarına ve toplumsal ilişkilere cinsiyet özellikleri atfedilerek toplumsal olanın cinsiyetlendirildiğini ve modern toplumların oluşumunda bu ikili karşıtlığın rolünü merkezi devletlerin temeli olduğunu belirtmektedir. Ona göre Ortaçağ'da erkeklik onurunun ve cesaretinin kanıtlanmasına dayalı erkeklik pratikleri sadece sınıfsal olarak aristokratlara ve onların şövalyelerine askerlik yapma ayrıcalığı sunarken, modernlikle birlikte bu durum değişmiş ve sıradan erkekler de militarist ideolojiye eklemlendirilerek devletin varlığıyla bağlantılı erkeklik kimliği ortaya çıkmıştır.

Birbirlerine karakter olarak tamamen zıt olan küçük Ivan ve büyük kardeşi Andrey'in başlarında baba yoktur. Cesaretlendirme ve koruma görevi, anneye düşmüştür. Ivan'ın büyük kardeşi ve erkek arkadaş grubu, ertesi gün küçük çocukla dalga geçmeye başlarlar. İki kardeş kavga ederek eve doğru koşarlar. Andrey ve arkadaş grubu ile Ivan'ın çatışması, kültürel belleğin yapılandırdığı kolektif kimlik ile yakından ilişkilidir. Kolektif kimlik bir grubun sembollerinin, davranışlarının, ritüellerinin ve inançlarının üyeler tarafından paylaşıldığı değerlerin oluşturduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Klandermans, 2014, s.2). Andrey ve arkadaşlarına göre bir nevi 'erkeklik sorunu' yaşayan Ivan, her gün aynı grubun içinde olsa da grup tarafından ortak davranış ve kabulleri uygulayamadığı için gruba kabul edilmemektedir.

İki kardeş eve vardıklarında, kapı önünde sıkıntılı bir şekilde sigara içen annelerinin sözü, onların tüm dünyasının değişmesine neden olur: "*Sessiz olun, babanız uyuyor*". Kardeşler itişip kakışmayı bırakıp içeride uyuyan babalarına sessizce bakarlar. Onu yalnızca ellerinde kalan bir fotoğraftan hatırladıkları için tavan arasında kalan ansiklopedinin sayfaları arasına iliştirilmiş olan soluk fotoğrafı bulmaya çıkarlar Çocuklar henüz bebekken birlikte çekildikleri soluk aile fotoğrafını ansiklopedinin İbrahim'in İshak'ı kurban edişinin anlatıldığı sayfanın arasında bulurlar. Selahaddin Bekki (1996:17), Eliad üzerinden İbrahim'in oğlunu kurban edişini Eski-Doğu dünyasında sıkça uygulanan ve ilk çocuğun kurban edilişi pratiğinden başka bir şey olmadığını; ilk çocuğun, çoğunlukla Tanrı'nın çocuğu olarak görüldüğü için onun kurban edilmesinin, Tanrı'ya ait olanın geri verilmesi demek olduğunu belirtmektedir. Metaforik bir

anlatı olarak kurban ritüelinin verilmesi, yönetmenin, daha önceden bahsettiğimiz 'Baba' sıfatı taşıyan Tanrı'nın, değişmez ve yanılmaz hükümlerine ve dolayısıyla yönetim erkine yaptığı bir atıf ile bütünleşmektedir. Gerçekten de filmin devamında arkadaş çevresinde ve kardeşine karşı daha erkeksi ve sert davranışlar sergileyen ilk çocuk Andrey, babasının her dediğine boyun eğecek, ona kendisini teslim edecek ve babanın, çocuklarına uyguladığı şiddete sessiz kalacaktır.

Geçmişe ait bir nesne günümüz ve gelecek için hatıraların yeniden kurulması açısından önem taşımaktadır. Bachelard (2008, s.130)'a göre, sandıklar, dolaplar, çalışma masaları, çekmeceler; içlerinde ve üstlerinde yer alan diğer nesnelerle birlikte psikolojik mahrem yaşamımızın 'nesne-özneler'ini oluşturmaktadırlar. Bu nesne-özneler aracılığıyla hatırlama figürlerine değinen Assmann (2015:46), hatırlama figürlerini zaman ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve kendine özgü bir süreç olarak yeniden kurulabilme özelliği olarak belirtmektedir. Yazara (Assmann, 2015:46) göre, hatırlama figürleri belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek istemekte ve her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanmaktadırlar. Assmann, aynı zamanda belleğin, onu taşıyanlarla birlikte var olduğunu ve gelişigüzel devredilemeyeceğini belirtir. Bununla birlikte belleğin bir gruba özgülüğü ile yakından ilişkili bir başka özelliği ise yeniden kurulabilmesidir. Dolayısıyla hiçbir bellek geçmişi olduğu gibi koruyamamakta, ancak ve ancak kendi bağlamına özgü olarak onu yeniden kurabilmektedir.

Çocukların babalarıyla ilk yüzleşmeleri akşam yemeği sekansında gerçekleşir. Her iki çocuk, masanın başköşesine oturur. Anne ve büyükanneleri de masanın yanına geçerler. Baba en son içeri girerek masanın diğer köşesine geçer. Kimse konuşmamaktadır. Baba, masadaki şarabı alıp annenin, büyükannenin ve kendi kadehine doldurur. Çocuklara da şarap koyması için eşine emir verir. Herkes birbiriyle merhabalaştıktan sonra şaraptan bir yudum alırlar, ancak bir tek Ivan şarabı beğenmediğini söyler. Haşlanmış tavuğu da sofradakilerin arasında pay eden adam, ertesi gün bir yolculuğa çıkacaklarını söyler.

Akşam yemeği sahnesi, dini ritüellere yapılan atıftır. İsa'nın şarabı kendi kanı, ekmeği ise kendi eti olarak sunması (ekmek-şarap ayini), metaforik olarak bu sekansta temsil edilir. Ekmek-şarap ayini, Hristiyanlıkta önemli duraklardan ikincisidir ve '*Efharistiya*' (şükür) kelimesi ile ifade edilmektedir. Ekmek-şarap ayini, İsa'nın son akşam yemeği hatırasına Hıristiyanlarca kutlanılan bir ayini ifade etmektedir ve Matta İncili'nde İsa'nın son akşam yemeği için şu şekilde bahsedilir: "*Böylece de akşam yemeğinden sonra, kaseyi aldı ve dedi; 'Bu kase benim kanımda bir ahittir; birer kere içtikçe, benim zikrim için bunu yapın. Çünkü bu ekmeği her yediğiniz, kaseyi içtiğiniz zaman, kendisi gelinceye kadar Rabbin ölümünü ilan edersiniz"* (Eroğlu, 1999:440). Ekmek-şarap ayini din alimlerince İsa'nın bedenine karışmak, dolayısıyla Tanrı ile bütünleşmek anlamına gelmektedir.

Ertesi gün baba, yalnızca iki çocuğunu yanına alarak yola çıkmakta ve film, bu noktadan itibaren bir yanıyla yol filmlerine evrilmektedir. Melis Oktuğ Zengin ve İbrahim Zengin (2013:129), marjinal karakterlerle örülü olan yol filmlerinin ruhani bir arayış olduğunu ve kahramanın özgürleşmesini sağlamaya yönelik bir içsel dönüşümü de içinde barındırdığını belirtmektedirler.

Yola ilk çıktıklarında babasının yanında, ön koltukta Andrey uyumakta, Ivan ise sessizce arka koltukta etrafı izlemektedir. Baba, bir sorun olup olmadığını oğluna sorduğunda Ivan babasına baba demek istemediği için ikisi arasında kısa bir gerilim olur. Ancak istemeyerek de olsa küçük çocuk sonunda babasına, adamın istediği gibi hitap eder.

Yol boyunca adam, çocukları kimi zaman kendi işleri için kullanırken kimi zaman kendi kafasına göre onları yağmurun altında yol ortasında bırakır. Tuvalet molası ve yemek arası gibi insani ihtiyaçları için her zaman babanın dediği olmakta ve baba emir verip cezalandırarak çocukları terbiye etmektedir. Bu davranış biçimlerini sorgulayan ve babasına itaatsizlik gösteren tek kişi Ivan'dır.

Çocukların babaları ile geçirdiği günlerden kendilerine tuttukları tek kayıt, her gece dönüşümlü olarak yazdıkları hatıra defterleri ve ellerindeki fotoğraf makineleridir. Kurmaca yapıda ilerleyen film, gerçeğin aydınlatılması için son dönemde sıkça başvurulan sözlü tarihe ve geçmişin yeniden kurulmasına da vurgu yapmış ve aynı zamanda tanıklığı ön plana çıkarmıştır. Belleğin yeniden kurulumunda sıkça başvurulan anket, günlük, belgesel, röportaj ve derinlemesine mülakat tekniklerini de içeren sözlü tarih tarih çalışmaları, baskın olan ideoloji içinde susturulan, travmatize edilen ve sindirilen tanıkların anılarına başvurarak tarihi yeniden yapılandırma noktasında önemli rol oynamaktadır.

Kısa konaklamaların ve geçip giden günlerin sonunda baba, yarım kalmış bir işini bitirmek için bir adaya gitmeleri gerektiğini söyler. Andrey, adaya geçmek için kayık yapan babasına yardım eder ve adamın direktiflerine harfiyen uyar. Ivan ise hiçbir şeye karışmak istemez ve adama yakın durmaz. Bir süre sonra denize açılırlar, ancak kayığın motoru bozulur ve sağanak yağmur altında baba, çocuklarına kürek çekmeleri için emir verir. Andrey, ses çıkarmadan kendisine verilen işi yapsa da Ivan çok şikayetçidir ve adamın daha güçlü olduğunu, neden bu işi üstlenmediğini sorgular. Fakat adam bu sözlere aldırış etmeden kürek çekmelerini sürdürmelerini emreder. Kıyıya çıktıklarında babasının sözünü dinlemeyen Ivan, ondan sert bir davranış gördüğünde uyumaya gider ve Andrey'e eğer kendisine bir kez daha dokunursa onu öldüreceğini söyler.

Adada bulundukları süre içerisinde balık tutmak için kayıkla açılan ve babalarının tembihlediği saatten daha geç dönen iki çocuğu baba cezalandırır. Çocuklar, kıyıya yemek getirmelerine ve Ivan, suçu üstlenmesine rağmen, baba sürekli olarak sorumluluğu ona yüklediği içi büyük oğlu Andrey'e tokat atar. Büyük çocuk en sonunda yere düşer ve babasından kendisini öldürmesini ister. Adam, eline baltayı alıp çocuğu tehdit ederken ardında Ivan belirir ve bıçağı babasına tutarak büyük kardeşini korur. "*O kadar kötü olmasaydın seni sevebilirdim!*" diye bağıran çocuk babasına onun bir hiç olduğunu söyledikten sonra koşarak oradan uzaklaşır. Babalarının daha önce çocuklara gösterdiği ve Ivan'ın korktuğu için çıkmaktan çekindiği gözetleme kulesine bilinçsizce çıkan küçük çocuk, babası peşinden gelmesine rağmen kapağı kapatıp onun yanına gelmesine engel olur. Ivan, tüm cesaretini toplayarak babasına meydan okur ve kulenin en yüksek noktasına çıkar. Babasını, eğer yanına gelirse kendini aşağı atmakla tehdit eder. Adam, dışarıdan dolaşarak kulenin yıpranmış tahtalarına tutunur ve oğlunu telkin etmeye çalışırken kopan bir

parça yüzünden aşağı düşer. Andrey, olan bitene aşağıdan şahit olmuştur. Ivan, kuleden aşağı iner ve iki oğlan, babalarının cesetleri başında sessizce adamın ölü bedenini izlerler.

Adamın açık kalan gözlerini büyük oğlan kapatır ve onu eve götürmeleri gerektiğini kardeşine söyler. Andrey, kendinden beklenmeyecek biçimde sakin ve mantıklı davranmakta, babasına kafa tutan Ivan ise ağlamaktadır. İki kardeş, babalarının öğrettiklerini uygulayarak yola çıkarlar. Kıyıya yakın bir noktada kayaya çarpsalar da tek parça halinde karaya ulaşmayı başarırlar ve eşyaları arabaya taşırlar. Ancak bir süre sonra her ikisi de kayığın su almakta olduğunu ve babalarıyla birlikte denize gömülmekte olduğunu fark ederler.

Andrey kıyıda durur, ancak Ivan '*baba*' diye haykırarak kıyıdan oldukça açılmış olan kayığa doğru koşmaya devam eder. Babaları, çarmıha gerilen İsa'nın görüntüsünü andırır biçimde denizin derinliklerine gömülür.

İki çocuk da babalarının ardından bir süre baktıktan sonra arabaya binerler. Andrey, şoför koltuğuna geçerek babasının, Ivan ise büyük kardeşinin oturduğu koltuğa geçerek Andrey'in yerini alır. Ivan, dikiz aynasını açar ve burada bir fotoğraf bulur. Bulduğu fotoğraf, evdekinin aynısıdır, ancak bu kez fotoğraf karesinde durması gereken yerde babaları yoktur. Assmann (2015:40), belleğin geçmiş ile olan ilişkisine değinerek geçmişin, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıktığını ve geleneğin bu ilişki içinde kurulabileceğini belirtmektedir. Ancak Assmann, geçmişin 'geçmiş' olarak bilincimize yerleşmesi için iki koşulun yerine gelmesi gerektiğini belirtmekte; öncelikle geçmişin tamamen kaybolmaması gerektiğini ve geride kalmış bazı delillerin bulunması gerektiğini; ikinci olarak bu delillerin bugüne göre karakteristik bir farklılık göstermesi gerektiğinin altını çizmektedir. Kültürel belleğin değişim faktöründen söz eden Assmann (2015:41), süreklilik ve gelenekteki her derin kopmanın yeni bir başlangıç aşamasına geçişe yardımcı olduğunu ve bu yeni başlangıçların her zaman geçmişten destek alma biçiminde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Assmann (2015:87), hatırlamanın mitsel motoriğine değinerek bu durumu 'kökensel ve şimdiyi reddeden hatırlama' ve 'direniş anlamındaki hatırlama' olarak ikiye ayırmaktadır. Direniş anlamındaki hatırlama, baskıcı bir rejimde unutmaya karşı koymak için ötekinin hatırlama deneyimini ortaya koymaktadır; ancak kökensel ve şimdiyi reddeden hatırlama, bunun tam tersidir. Assman (2015:91), tüm ulusal uyanış hareketlerini, geçmişin, şimdiki zamanla kesin karşıtlık içeren ve aslolan, yeniden ulaşılabilecek durumun örneğine ilişkin anıları reddeden hatırlama mitine dayandırmaktadır. Ona (Assmann, 2015: 88) göre, şimdiyi reddeden bir mit motoriği, -örneğin baskı ortamında- devrimci nitelikte olabilmektedir. Bu durumda anlatılar var olanı onaylamamakta, aksine onu sorgulamakta ve onun yer değiştirilmesi, devrilmesi çağrısında bulunmaktadırlar. Babanın fotoğrafta silinmesi, kökensel ve şimdiyi reddeden bir hatırlama türü olarak filmde yer bulmakta, iki erkek çocuk keskin bir reddedişle baba figürünün baskıcı otoritesine ve geleneklerine karşı durmaktadır.

Sonuç

Kültürel bellek, bireyin bir gruba dahil olmasıyla birlikte bireyin aidiyeti için gerekli olan hatırlama figürlerini oluşturmakta ve onun kimliğini inşa etmektedir. Çocuğun gelişiminde ve kültürel belleğin aktarımında önemli bir yere sahip olan baba, aile içerisinde çocuğun örnek aldığı bir otorite figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Baba figürü, Rusya'nın tarihinde kültürel belleğin aktarımında ve oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda baba, otorite ve iktidar ile de özdeş sayılmaktadır. Modern devletlerin aidiyet ve otoriteyi sağlamlaştırmak istediğinde geleneksel baba imajını kullanmayı tercih ettiği düşünüldüğünde günümüzde bir başka 'baba figürü' (Vladimir Putin), geçmişte yer alan diğer baba figürleriyle benzerlik taşısa da Rus toplumunun geleneksel değerlerinden yaşadığı kopuş, sinemaya sıkça yansımaktadır. Temelini Ortodoks Hıristiyanlık öğretisinin oluşturduğu ve çarlık rejiminden, komünizm idealine, oradan da günümüze evrilen 'baba' öznesi, kendini Rus toplumu üzerinde daima hissettiren kurtarıcı bir lider olabileceği gibi, 'çocuklarını' daima elinin altında tutmak isteyen despotik ve muhafazakar bir şekilde de karşımıza çıkmaktadır.

Birbirine zıt karakterler taşıyan iki erkek kardeşin, ansızın çıkıp gelen ve hiç tanımadıkları babalarıyla çıktıkları yolculukta yaşadıklarını anlatan Zvyagintsev yönetmenliğindeki 2003 yapımı Dönüş (Возвращение, The Return), bir özne olarak babanın –ve dolayısıyla ona bağlanma biçimlerinin- eksikliği üzerinden ilerlemektedir. Jan Assman (2015:25)'a göre, anımsanan şeyin ne olduğu geleneğin içeriğini de belirlemekte ve bu da grup normları etrafında aidiyet kavramını ortaya çıkarmaktadır. Grup normları ve aidiyet kavramı da kültürel belleğin gelenek ile ilişkilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Hsin-Yi Yeh (2014, s.5), buna örnek olarak ulus kavramını ortya atmakta ve bir ulusu, kişilerarası sosyal bağları olan, bir topluluk tarafından oluşturulan ve ortak gelenekleri paylaşan kurgusal bir 'süper-aile' olarak tanımlamaktadır. Buna göre mevcut siyasal sistemin eleştirisini içinde barındıran ve bozulan aile ilişkilerini irdeleyen Dönüş, Rus toplumunun geleneksel ve kültürel dönüşümü sonucu yoklukla özdeşleştirilen baba figürüne atıfta bulunarak aidiyeti de sorgulamakta, iki kardeşin bireysel var oluşlarını keşfettikleri bir sona evrilmektedir.

Kaynakça

Arslan, S. (2018).Yönetim sürecinde otorite kullanımı ve ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi: eleştirel bir yaklaşım. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5/1, 1-18.

Assmann, J. (2015). Kültürel bellek. (A. Tekin, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ataöv, T (1968). Rus devletinin kuruluşu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23/4, 215-243.

Aydın, M. (1982). Hıristiyanlıkta teslis doktrini ve hıristiyan itizalleri. İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, 5, 141-156.

Bekki, S. (1996), Türk mitolojisi'nde kurban. Akademik Araştırmalar, 3, 16-28.

Bulut, M. (1996). Sosyolojik açıdan ahlak ve ahlak eğitimi. Diyanet İlmi Dergi, 32/1, 97-105.

Bushkovitch, P. (2017). Rusya'nın kısa tarihi. (M. Doğan, çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Coşkun Karataş, N. (2014). Rusya'da nihilizmin gelişmesi ve edebiyata yansıması. İDİL, 3/12, 37-52.

Çotuksöken, B. ve Babür, S. (1993). Metinlerle ortaçağda felsefe. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Erkan, Ü. (2017). 19. yüzyıl rus edebiyatında modernleşme eleştirisi. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2/1, 21-46.

Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-şarap ayini (evharistiya) konusunda katolikler ve protestanlar arasındaki anlayış farklılıkları. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39, 439-453.

Güneytepe, A. K. (2017). Çağdaş rus sineması: Bir hayalin sonu ve şu anın mutsuzluğu. SEKANS Sinema Kültürü Dergisi, e4, 106-115.

Güngör, A. İ. (2009). Papa'nın yanılmazlığı konusundaki tartışmalar ve katoliklerin yaklaşımları. Dini Araştırmalar, 12/34, 7-26.

İlhan, M. E. (2015). Gelenek ve hatırlama: belleğin kültürel olarak yeniden inşası üzerine bir tartışma. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10/8, 1395-1408.

İpek, A. (2015). Sovyetler birliği'nin dağılması karşısında sovyet insanının tepkisizliğinin nedenleri. Savunma Bilimleri Dergisi, 14/1, 89-118.

Klandermans, P. G. (2014). Identity politics and politicized identities: Identity processes and the dynamics of protest. Political Psychology, 35/1, 1-22.

Oktuğ Zengin, M. ve İ. Zengin (2013). Yol filmlerinde bir anlatı öğesi olarak yol ve yolculuk kavramları: Easy rider örneği. Global Media Journal, Bahar, 120-141.

Oylum, R. (2017). Rus sineması. İstanbul: Seyyah Kitap.

Özin, Ş. (2016). 2000'ler türkiye sinemasında bir iktidar olarak baba: çoğunluk film analizi. Yayımlanmamış lisans bitirme tezi. Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.

Pisch, A. (2016). The personality cult of Stalin in Soviet posters, 1929–1953: Archetypes, inventions and fabrications. Australia: ANU Press, The Australian National University.

Taşkın, N. (2011). Çocukların gelişiminde katkıları unutulanlar: babalar. Eğitim-Bir-Sen Dergisi, 7/20, 43-47.

Tezel Şahin, F. (2007). Sosyal değişim sürecinde değişen baba rolü. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS Cilt II içinde (s. 765-773). Ankara: Türkiye.

Sancar, S. (2009). Erkeklik: imkansız iktidar, ailede, piyasada ve sokakta erkekler. İstanbul: Metis Yayınları.

Say, Ö. (2015). İktidar ilişkilerine indirgenmiş babalık imajı ve postyapısalcı otorite analizinin çelişkileri. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5/2, 139-151.

Yeh, H. (2014). National identity, collective memory, and mnemonic engineering- inventing a Chinese nationality from 1949 through 1987. https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/44318/PDF/1/play/. 12.11.2018.

2001 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TASARRUF, YATIRIM, CARİ AÇIK VE BÜYÜME[1]

Seda ORUÇ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Öz

Yurtiçi tasarruflar bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasında ve ekonomik performansında en önemli finansal kaynaklardan biridir. Türkiye gibi ekonomik gelişmesini sürdürmek için yeterli oranda gelir ve tasarrufa sahip olmayan Gelişmekte Olan Ülkeler için ise ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye' de ise yurtiçi tasarruf oranlarında son yıllarda düşüş sergilenmektedir. Tasarruflar, yatırımların altında kalmakta ve sonuçta tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise tasarruf-yatırım açığı ve cari açık yolu ile ekonomide olumsuz bir etki yaratmaktadır. Ayrıca bu durum ülkenin dış bağımlılığını ve krizlere karşı duyarlılığını da arttırmaktadır. Çalışmamızda yurtiçi tasarruflar-yatırım, enflasyon, cari açığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, kamu ve özel tasarrufların 2001 sonrası değişim süreci ve ülke ekonomisinde meydana gelen kırılganlıklarda tasarruf-yatırım dengesinin etkinliği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Yatırım, Büyüme, Cari Açık

Abstarct

Domestic savings are one of the most important financial resources in a country's sustainable development and economic performance. do not have enough income and savings rate to sustain its economic development for Emerging Countries like Turkey, it has a different significance is. Turkey 'is also exhibited in the domestic savings rate declined in recent years. The savings remain under the investments and consequently the savings deficit arises. This situation has a negative impact on the economy by means of saving-investment deficit and current account deficit. In addition, this situation increases the country's dependence on foreign dependency and crises. In our study, domestic savings-investment, inflation, the impact of the current account deficit on economic growth, the process of change of public and private savings after 2001 and the fragilities in the economy of the economy will be examined.

[1] 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yatırım-Tasarruf-Büyüme Ve Dış Borç İlişkisi Adlı Tezden Üretilmiştir.

Key Words: Savings, Investment, Growth, Current Account Deficit.

Giriş

Tasarruflar hem kısa hem de uzun dönemde makroekonomik analizlerin merkezinde olan bir konudur. Tasarruflar, kısa dönemde iktisadi dalgalanmalar ve para politikası yönetimlerinin analizinde önemli bir yer tutarken, uzun dönemde ise sermaye stokunun büyüklüğü ile ücret, faiz ve yaşam standardının sonuçlarını belirlemektedir. Bu yönüyle tasarruf, mikro iktisadi bakış açısıyla yatırımların finansmanı için eldeki ödünç verilebilir fon miktarını arttırmaktadır. Yatırımları finanse etmenin en masrafsız ve en güvenilir kaynağını yurtiçi tasarruflar oluşturduğu için ulusal düzeyde hükümetler yeni yatırımların yapılması, yeni sermaye mallarının üretimi ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için tasarrufların artışına önem verirler. Bu sebeple ekonomik büyüme için yurtiçi tasarruflar birkaç iktisadi kuraldan hemen sonra gelmektedir (Rodrik,1998:2).

Ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için ihtiyaç duydukları yatırımların en önemli finansmanı yurtiçi tasarruflardır. Fakat gelişmekte olan ülkeler Nurkse (1952)' nin "fakirliğin kısır döngüsü" olarak isimlendirdiği "düşük gelir-düşük tasarruf-düşük yatırım-yetersiz sermaye birikimi" olarak özetleyeceğimiz bir kısır döngü içerisindedirler. Sermaye piyasaları da nispeten zayıf olan bu ülkeler, kalkınma projelerinin finansmanında yoğun olarak yurtiçi tasarruflara gereksinim duyarlar. Çünkü tasarruflar gelişmekte olan ülkelerde yeterli ve sürdürülebilir bir büyüme potansiyeline ulaşmadaki en önemli değişkenlerden biridir. Fakat düşük gelir sonucu ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım çıkmazı, bu ülkeleri yabancı tasarruflara yönlendirmiştir. Sonuçta az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, finansal serbestleşme programları uygulayarak yabancı tasarruflardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu ülkeler yurtiçi yatırımları finansmanı kısa dönemde yabancı kaynaklar vasıtası ile gerçekleştirilse de, uzun dönemde yabancı sermayede meydana gelebilecek sınırlılık ve oynaklık dolayısıyla, yurtiçi yatırımların finansmanında zorluklar yaşayabilirler. Bu sebeple; yurtiçi yatırımların finansmanında yabancı kaynak bağımlılığını azaltmak isteyen ülkelerin yurtiçi tasarruflarını arttırmaları gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir (Uzay,2011:3).

Tasarruf eksikliği problemini yurtdışı sermaye ve dış borçlanma yolu ile çözme yoluna giren bu ülkelerin, dışa bağımlılıkları artmış, ekonomileri döviz kuru risklerine ve yabancı ekonomik şoklara karşı daha kırılgan hale gelmiştir. Ayrıca sermaye girişlerinin ev sahibi ülkede yurtiçi tasarrufları azaltarak; tüketimi arttırarak, enflasyonist baskı oluşturarak, reel döviz kurunun değerlenmesine ve sonuçta cari açığın artış göstermesine sebep olarak makroekonomik dengeleri bozduğu da bilinmektedir. Ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişki teorik ve ampirik literatürde önemli bir ilgi konusu olarak kabul görmektedir. Gerek akademik çevrede gerekse politika uygulamacıları tarafından yoğun olarak tartışılmaya devam etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye' de tasarruf oranlarının eksikliği sebebiyle ülke yatırımlarını finanse edebilmek amacıyla yabancı sermayeye bağımlı hale gelen ülkeler arasında yer almaktadır. 2001 yılında yürürlüğe koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ülkenin makroekonomik kırılganlıklarını azaltarak ekonomide büyümeyi amaçlamıştır. Fakat bu durum faizlerde yaşanan düşüşün etkisi ile kredi imkanlarında ve ertelenen tüketim harcamalarında bir artışa sebep olmuştur. Sonuçta gelir artışı tasarruf yerine tüketime yönelmiş; 2001 yılı ve sonrasında tasarruf-yatırım açığı negatif yönde artış göstererek devam etmiştir. Türkiye ekonomisi tasarruf açıklarını kısa vadeli sermaye girişleri ile finanse etmiş, bu durum karşısında ülke ekonomisi döviz riskine karşı giderek daha kırılgan bir hal almıştır. Ülke ekonomisini kırılgan hale getiren cari işlemler açığı ve cari açığa sebep olan yetersiz tasarruf oranları sorunu ise, büyüme rakamlarının sürdürülebilmesi ve ülke içinde istikrarın sağlanabilmesi konularının öncelikle gündeme alınması gereken bir hale bürünmüştür.

Tasarruflar yalnızca yatırımları finanse etmekte değil aynı zamanda sürdürülebilir büyüme, cari denge, istikrarlı sermaye hareketlerini sağlamak hususunda da öneme sahiptir. Bu durumun sürdürülebilirliğini ilk kez 2008 Dünya Ekonomik Krizinde sorgulanmış ve nihayetinde FED' in 22 Mayıs 2013' te tahvil alımını azaltacağını duyurması ile gelişmekte olan ülkelerde panik havası yaratmıştır. 2013' de FED' in sürdürülebilir cari açık için sıkılaştırıcı para politikası uygulamalarına geçeceğini duyurduğu finansal istikrar raporu sonrasında, yurtdışı finansman bağımlılığı yüksek olan Türkiye ekonomisi için yeni önlemler alma ihtiyacı doğmuştur. Uluslararası sermayenin azalacağı sinyali Türkiye gibi eksik tasarruf sebebiyle hedeflediği yatırım ve büyüme rakamlarını yakalayabilmek için yurt dışı finansmanına ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerde büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim ABD yatırım bankası Morgan Stanley' in 2013 yılında yayınladığı raporda Türkiye'nin cari işlemler açığının GSYİH' ya oranının yüksekliği ve ekonomik büyümesinin de dış finansmana bağımlılığı gerekçe gösterilerek en kırılgan ülkelerden birisi olarak nitelendirilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin cari işlemler açığının arkasında neler olduğu ve arkasında yatan nedenlerin nasıl ortadan kaldırılabileceği üzerinde durulması gerekmektedir. Nihayetinde yurtiçi tasarruf oranlarının düşük düzeyde ve dolayısıyla yurtiçi yatırımları finanse etmek amacıyla yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Özellikle 2016 yılı Türkiye ekonomisi için yabancı sermayenin çıkış yaşadığı ve ülke içerisinde finansman baskısının arttığı bir dönem olmuştur. Meydana gelen bu durum karşısında politika yapıcılar tasarrufların önemi ve uygulanabilecek politikaları ivedilikle yürürlüğe sokmuşlardır. Bu kapsamda BES(Bireysel Emeklilik Sistemi) uygulamasına geçilirken, tüketici kredilerindeki artışın kontrol altında tutulması amacıyla da makro ihtiyadi tedbirler alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmada yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, mevcut durumun ortaya koyulması amacıyla ekonomik büyümenin yanı sıra tasarrufları etkileyen ve literatürde yaygın olarak kullanılan enflasyon, faiz ve dış ticaret açığı değişkenleri incelenmiştir.

Teorik Çerçeve

Bir ekonominin finansman için oluşturduğu kaynaklar en basit anlatım şekliyle üretim ve tüketim arasındaki fark yani tasarruflardır (Minibaş, 1985:15). Tasarruf, harcanabilir gelirin bir bölümünün gelecekte kullanılmak üzere ayrılması ya da belli bir dönemde bu yolla biriken kaynaklardır. Adam Smith (1776) tasarrufu bu anlamda, geciktirilmiş tüketim olarak adlandırmaktadır.

Önceden yapılmış olan tasarruflar, tasarruf sahibine sonraki dönemler için bir birikim olmaktadır. Ancak bu birikim sonucunda gelir elde etme amacı olmadığından dolayı biriktirilen bu fonlar, finansal kurumlar vasıtasıyla ekonomik faaliyetlere yönlendirilememekte ve sonuçta yastık altında saklanması durumu (gömüleme-iddihar) söz konusu olmaktadır. Birikimlerin gömülenmesi likidite arzusuna dayanmaktadır, dolayısıyla bu birikimler yatırımlara yönlendirilmediğinden dolayı tasarruf sayılmamaktadır. Çünkü tasarruf tıpkı gelir gibi süreklilik arz eder ve bu süreklilik de ekonomide yatırıma dönüşerek gelir elde edilmesini ve sonuçta yeniden tasarruf edilmesini sağlamaktadır (Peterson, 1976: 40-41).

Literatürde tasarruf farklı kavramlar ile tanımlanmıştır. Karl Marx, tasarrufu sermaye birikimi ve artı değer[2] kavramları ile ele almıştır. Marx artı değerin sermaye olarak kullanılmasını ve yeniden sermayeye dönüştürülmesini "sermaye birikimi" olarak adlandırarak; tasarrufu sermaye birikimi ile birlikte artı değer olarak açıklamaya çalışmıştır. Marx, artı değerin bir kısmının gelir olarak kapitalistin tüketimi için kapitaliste gideceğini ve kalan kısmının ise sermaye olarak kullanılıp biriktirileceğini ifade etmektedir (Marx, 1883: 560-591).

Adam Smith "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserini yayınlayarak sermayenin tutumluluk sonucu artacağını ifade ederek tasarruf kuramına ilişkin ilk kavramsal tanımlamaları yapmıştır. Ekonomik yaşamda önemli bir yere sahip olan bu davranış, Smith ve sonrasındaki iktisatçıların temel birtakım tanımlamalarına ek olarak zaman içinde kuramsal bir takım katkılar yapılmıştır.

John Maynard Keynes (1936) "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserinde mutlak gelir hipotezi[3] vasıtası ile makroekonomik açıdan tasarruf davranışını açıklamaya çalışmıştır. Keynes tasarrufu, gelirin tüketilmeyen ve çeşitli amaçlar için ayrılan kısmı ya da ertelenmiş tüketim olarak ifade etmiştir. Yani tasarruf gelirin bir fonksiyonudur. Keynes' e göre kullanılabilir gelir arttıkça tasarruf da artar. Ancak gelir artışı ile tüketim artışı aynı oranda gerçekleşmez, tüketimde meydana gelen artış gelirde meydana gelen artıştan daha az gerçekleşecektir.

[2] Artı değer Karl Marx' a göre kapitalistlerin proletaryayı sömürme pahasına elde ettikleri aşırı ve haksız kazanç. Bir başka ifade ile artı-değer, işçinin emeğinin, işgücünün değerinin üzerinde yarattığı ve kapitalistler tarafından karşılığı olmaksızın el koyulan değerdir.

[3] Keynes, Mutlak Gelir Hipoetzi ile tasarrufların sadece mevcut harcanabilir gelire yani cari gelire bağlı olduğunu varsayar.

Frank P. Ramsey (1928) "bir ülke gelirinin ne kadarını tasarruf etmeli" sorusundan yola çıkarak tasarruf davranışını matematiksel açıdan temellendirmeye çalışmıştır. Yaptığı çalışma sonucunda, en uygun tasarruf için sermayenin marjinal verimliliğinin büyüme oranına eşit olması kuralını ortaya koymuştur. Ramsey' e göre bu durumda, eğer sermayenin marjinal verimliliği bireyin zaman tercihinden büyük ise bugünkü tüketim geleceğe ertelenerek tasarruf edilmelidir.

Irving Fisher (1930), tüketicilerin belirsizlikten uzak bir biçimde iki dönemli bir tüketim davranışı içinde olduklarını varsaymış ve tüketimin sözü edilen iki dönem arasında optimum dağılımını ele almıştır. Fisher'in ortaya koyduğu dönemler arası bütçe sınırlaması kuralında tasarruf, faiz oranına ve tüketicilerin birbirleri ile aynı olmayan dönemlerdeki tüketimleri sonucunda oluşacak olan marjinal faydaya bağlıdır. Ortaya koyulan bu teoride tüketiciler, ileriyi düşünen akılcı bireyler olarak varsayılmıştır.

Friedrich August Hayek (1932) tasarrufu konjonktür kuramı ile beraber ele almış ve serbest piyasa ekonomisinde ideal bir tasarruf miktarının yakalanmasının kolay olmadığını ifade etmiştir. Tam istihdam durumunda tüketim ve yatırım malları talebinin aynı anda arttırılamayacağını ve zorunlu tasarruf ile daha çok tüketme (daha az tasarruf etme) davranışına da izin verilmeyeceğini ortaya koymuştur.

1936 yılında ortaya konulan mutlak gelir hipotezi ve 1949 yılında ortaya konulan nispi gelir hipotezlerinin ardından Franco Modigliani ve Richard Brumberg (1954) yaşam boyu gelir hipotezini ortaya koymuşlardır. Ortaya koyulan hipotezde, bireylerin cari dönem gelirlerinden bağımsız bir biçimde yaşamı boyunca elde edilecek geliri dikkate alarak tüketim veya tasarrufta bulunacaklarını iddia etmiştir.

Milton Friedman Sürekli Gelir Hipotezinde (1957), sürekli gelirin tüketimin esas belirleyicisi olduğunu ve dolayısı ile nüfus yapısının, ulusal tasarruf ve tüketimi etkileyeceğini savunmaktadır.

Literatür İncelemesi

İktisadi büyüme ve tasarruf oranları arasındaki ilişki, ekonomi biliminde fazlaca tartışılan konulardan birisidir. Tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı, eğer varsa bu ilişkinin yönünün ne olduğu konusundaki tartışmalar ve çalışmalar günümüzde de varlığını sürmektedir. İlişkinin varlığı/ yokluğu büyüme ve kalkınma politikaları için bir oldukça öneme sahip olmasına rağmen tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü hala açıklanamamaktadır. Yapılan ampirik çalışmaların önemli bir kısmında tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığını kabul ederken, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü konusunda tartışmalar sürmektedir. Konu ile ilgili literatür sonuçları temel alınan yaklaşımlara, ele alınan ülke veya ülke gruplarına, zaman aralığına ve kullanılan yönteme göre değişiklik göstermektedir. Önceki yıllarda yapılmış olan çalışmalar veri sıkıntısı sebebi ile genellikle gelişmiş ülke/ ülke gruplarına yapılırken, son dönemlerde veri sıkıntısının kısmen aşılması ile gelişmekte olan ülkeler için de yapılmaktadır.

Dünya Bankası tarafından 1993 yılında yapılan ekonomik kalkınmada tasarrufların rolünün incelendiği çalışmada, yüksek tasarruflara sahip olan ülkelerin, düşük tasarruflara sahip olan ülkelerden daha hızlı büyüdüğü ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Dünya Bankası' nın da dahil olduğu politika yapıcılar uzunca bir süre, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi arttırmak amacıyla tasarrufları teşvik edici politikaların uygulanması gerektiği yönünde söylemlerde bulunmuşlardır (World Bank,1993). Fakat Dünya Bankası'nın 1993 yılında yaptığı çalışmadan sonra Carroll ve Weil (1994) yaptıkları çalışmada ekonomik büyümenin tasarruflara sebep olabileceğine dair delilleri ortaya koymuşlardır. İleriki yıllarda yapılan çalışmalarda tasarruflar ve büyüme arasında tek yönlü veya karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aşağıda sunulan çalışmaların sonuçları, tasarruf ve ekonomik büyüme faktörleri arasındaki ilişkinin yönü hakkında teorik literatürde olduğu gibi ampirik literatürde de henüz bir görüş birliğine varılmadığını göstermektedir.

Agrawal, Sahoo ve Dash (2010) Hindistan' da tasarruflar ve ekonomik büyüme (fert başına düşen gelir artışı) arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında fert başına düşen yüksek gelirin ve bankacılık tesislerine erişimin artmasının Hindistan' daki tasarrufları önemli ölçüde arttırdığını gözlemlemişlerdir. Diğer taraftan yabancı tasarruf ve kamu tasarruflarının özel ve hanehalkı tasarrufları üzerinde negatif yönde etkisi bulunurken, ekonomik büyümeden (kişi başına düşen gelir) tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya koymuşlardır.

Hevia ve Loayza (2011) Mısır ekonomisi için yaptıkları çalışma sonucunda, ekonomik büyümenin performansını milli tasarruflara bağlamışlardır. Yalnız verimlilik artışı olmadan, yalnızca tasarruflar ile bir büyüme sağlanmasının da gerçekçi olmadığını ileri sürmüşlerdir. Hevia ve Loayza, hem verimlilik artışının hem de finansal etkinliğin sağlanmasının mevcut durumda bulunan tasarrufların daha da verimli alanlarda kullanılabilmesi amacıyla gerekli olduğunu da ayrıca belirtmişlerdir.

Tang ve Chua (2012) Malezya ekonomisi için 1971-2008 yıllarını kapsayan dönemde tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada uzun dönemde tasarruflar ile büyümenin birlikte hareket ettiğini ve Granger nedensellik testi sonuçlarının tasarruf ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2013), BRICS ülkeleri ve Türkiye' nin de içinde olduğu 6 ülkenin 1994-2011 dönemi arasındaki yıllar için yerli tasarruflar ve yabancı tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmiştir. Bu amaç ile Pedroni ve Kaoeşbütünleşme testleri her üç değişkenin de uzun dönem için eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda hem BRICS ülkelerinde hem de Türkiye' de uzun dönemde tasarruf ve büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Zeren ve Akbaş (2013) 1961-2012 dönemi Türkiye ekonomisi için tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye' de tasarruflar ile

ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Zeren ve Akbaş Türkiye' de hem Solow hem de Kesyens' in modelinin geçerli olduğunu savunmaktadırlar.

Oktayer ve Oktayer (2013) Türkiye' de devlet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini 1950-2010 dönemi boyunca yıllık veriler kullanılarak ARDL testi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda devlet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Er, Tuğcu ve Çoban (2014) Türkiye için 2003-2012 dönemi enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiyi ARDL yöntemi ile incelemişlerdir. Kısa dönemde enflasyon ve tasarruf ile, uzun dönemde ise faiz oranları ve tasarruf arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşılık hem kısa hem de uzun dönem için tasarrufların ekonomik büyüme üzerinde önemli boyutta bir etkisi bulunmuştur.

Çetinkaya ve Türk (2014) çalışmalarında 1975-2012 arası dönemde yurtiçi tasarruflar ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Analiz tasarruf ve yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru pozitif yönde bir nedensellik ilişkisi mevcut olduğunu göstermiştir. Kısa dönemde yapılan analiz sonucunda ise hem tasarrufların hem de yatırımların ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Berke, Temiz ve Karakurt (2015) çalışmalarında 2003Q2012Q4 dönemi için özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ve kamu kesiminin gelir-gider dengesi ile cari hesap dengesinin oluşturduğu üçüz açıkların büyümeye etkisini VAR modeli ile analiz etmeye çalışmıştır. Analiz sonucunda üçüz açıkların büyümeyi en çok etkileyen değişkenler olduğu ortaya çıkarken, bu değişkenlerin büyüme üzerinde ise negatif yönde etkisi de ortaya koyulmuştur.

Sekantsi ve Kalebe (2015) Lesotho için 1970-2012 dönemini kapsayan yıllar için tasarruf, yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL modeli ile incelemişlerdir. Kısa dönemde ekonomik büyümeden tasarruflara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, uzun dönemde de tasarruf-yatırım ve ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin mevcuttur.

Barış ve Uzay (2015) yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için 1960-2012 dönemi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz, ekonomik büyümenin büyümesi dolayısıyla, gelirde meydana gelecek artış sonucu tasarrufların artacağını belirten Hayat Boyu Gelir Hipotezini desteklemektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar, yurtiçi tasarrufları arttırmak için sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik politikalar odaklanmalıdırlar.

Durgun Kaygısız, Göze Kaya ve Kösekahyaoğlu (2016) çalışmalarında 1980-2014 dönemi Türkiye ekonomisi için önemli makro değişkenlerden olan cari denge, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme ilişkisini Toda-Yomamoto ve Granger testleri ile analiz etmişlerdir. Analiz soncunda büyüme, tasarruf ve yatırımlar arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Fakat büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Korkmaz (2016), 1980-2014 yılları arasında Türkiye için yapılan Granger nedensellik testi sonucunda hanehalkı tüketim harcaması ile tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulurken, tasarruflar ile yatırımlar arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlamamıştır.

Dineri ve Taş (2017), 1988-2104 dönemi için OECD ülkelerinin tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Veri Analizi ile incelemiştir. Analiz, ekonomik büyümenin tasarruflar üzerindeki etkisini istatistiki olarak anlamlı ve pozitif, yani ekonomik büyüme tasarrufları arttırmaktadır şeklinde saptamıştır. Dumitrerescu-Hurlin Panel Nedensellik sonuçlarında ise tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

2000-2016 Dönemi Ekonomik Görünüm

Türkiye'de 2000'li yıllar tüm dünyadan olduğu gibi ekonomik anlamda oldukça çalkantılı ve değişim rüzgarlarının estiği yıllar olmuştur. 2000'li yılların başında Türkiye'yi sarsan 2001 Finansal Krizi, hemen hemen tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Küresel Finansal Krizi, ülkelerin makroekonomik yapısında değişiklikler meydana getirmiş ve sonuçta ülkelerin politika yapıcılarını ve ekonomi uzmanlarını politika değişiklikleri yapmaya zorlamıştır. Türkiye de bu yıllarda düşen enflasyon oranı, tasarruf yapısı ve politikası gibi konularda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu sebeple çalışmanın bu kısmı Türkiye ekonomisinde 2000 sonrası süreçte yaşanan bu değişimleri rakamlar ile gözler önüne sermeyi ve büyük resmi göstermeyi amaçlamıştır.

2000-2008 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

1990'lı yıllarda yaşanan olumsuzluklar, 1998 yılında Rusya Krizi' nin yaşanması, politik istikrarsızlık ve güven ortamının bozulması yabancı sermaye çıkışı ile sonuçlanmış, bu durum 2001 yılı Şubat ayında Türkiye' de yeni bir finansal krize sebep olmuştur. Gerçekleşen bu her ne kadar kriz mali kesimden kaynaklanıyor gibi görünse de, krizin oluşumunda daha çok kamu açıkları ve borçlanmasından kaynaklanmıştır. 2001 Krizi, benzer krizlerde olduğu gibi ilk adımda para piyasasına yansımış ve döviz talebinin genişlemesi ile likiditede yetersizliğine ve sonuçta faiz ile kurların artmasına sebep olmuştur (Karluk,2009:439-440; Eğilmez,2012). Ekonomik belirsizlik ortamı enflasyon oranlarını tetiklerken, işsizlik oranları artmış, bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar daha da artış göstermiş ve sonuçta 19 banka kapanmıştır (Akın,2018:103). Ayrıca 1990' lı yıllarda negatif değerler almaya başlayan ve 1990'lı yılların sonunda başlayarak 2001 yılına dek süren kamu tasarruflarındaki azalma eğilimi, bankacılık sektörünün zayıf kurumsal yapısı ve makroekonomik istikrarsızlık ile birleşerek 2001 krizini ortaya çıkaran zemini hazırladığı da söylenebilir (Altuğ ve Öz,2012:2). 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisini canlandıracak yeni önlemlerin alınması bir zorunluluk haline gelmiş ve 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ilan edilerek yeni bir döneme giriş yapılmıştır. İlan edilen yeni programın temel özelliği kur rejiminin terk edilmesi ve dalgalı kur sistemine geçiş ile ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı tez suretle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak da yaşanan bu duruma bir daha geri dönülmeyecek biçimde kamu yönetiminin ve ekonominin tekrar düzenlenmesine yönelik altyapıyı oluşturmak ile bu altyapının sürekliliğini

sağlamak, KİT' lerin özelleştirmek, kararların piyasa ekonomisine bırakılmak şeklinde özetlenebilir (Eğilmez,2012; TCHM,2001:5).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel prensiplerinden biri olan enflasyon ile mücadele kapsamında, enflasyon hedeflemesi ile ilgili politikalar devreye sokulmuştur. Program tasarruf dengeleri açısından incelendiğinde ise söz konusu programın tasarrufları arttırmak amacıyla bir önceliğinin olmadığı gözlemlenmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında tasarruf oranlarında bir azalma olsa da ekonominin küçülmesi ve yatırımların azalması tasarruflarda meydana gelen azalıştan daha fazla olmuş, bu sebeple tasarruf-yatırım dengesi 2001 ve 2002 yıllarında pozitif değer almıştır. Enflasyon oranlarının istenilen seviyeye indirilmesi ve belirsizlik ortamının ortadan kalkması sonucu tasarruf sahiplerinin uzun dönemli vadeye yöneleceği ve bankaların varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğunun da ortadan kalkacağı öngörülmüştür.
Özel kesimin yatırım yapmaktan uzaklaşarak tasarruf etme ve tasarrufları ile birlikte yurt dışından sağladığı fonları kamu kesimine borç verme meyili de 1980'li yıllardan başlayarak 2003 yılına kadar sürmüştür. Söz konusu yıllarda özel kesimin bilhassa kriz yıllarında yatırımlardan uzaklaşarak GSYİH' ya oranla 1994 yılında %25, 1999 yılında %25,1 ve 2001 yılında %27,7 gibi oldukça büyük oranlarda tasarruf ettiği görülmektedir. Bunun temel sebebi kamu kesiminin kriz dönemlerinde yaşanan likitide kaçışı sebebi ile büyük çapta meydana gelen tasarruf açıklarıdır. Kamu kesimi söz konusu tasarruf açıklarını kapatabilmek amacıyla gerekli olan dış kaynağı bulmakta zorlandığı için, neredeyse tamamen iç kaynaklar ile finansman yoluna gitmiştir (Dücan,2017:114-115).

Sonuçta Türkiye' de 2001-2008 dönemi içinde özel tasarruf oranı, dönem içerisinde net bir azalma yaşayarak 2002 yılında GSYİH içerisindeki payı %26,4 iken, 2008 yılında bu oran %4,1 azalarak %22,3 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. Hedeflenen büyüme rakamlarının yakalanabilmesi için gerekli olan yatırım artışları özel kesim yatırımlarını tetiklemiş, fakat özel kesim yatırımlarının finansmanı konusunda özel kesim tasarrufları yetersiz kalmıştır. 2001 yılını takip eden dönemde uygulamaya koyulan sıkı maliye politikaları sonucunda artış eğilimine giren ve hatta pozitif değerler alan kamu tasarruflarına rağmen, özel tasarruf oranlarında düşüş meydana gelmiştir. Bu dönemde özel tasarruf oranlarında meydana gelen düşüşü kamu tasarruflarındaki artış dahi karşılayamamıştır. 1991-2001 döneminde ortalama % 24,1 olan özel tasarruf oranları, 2000-2008 döneminde ortalama %23' e düşmüştür. Özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalma, özel kesim tasarruf açığını toplamda ise yurtiçi tasarruf açığını arttırmıştır. Bir başka ifade ile 2001-2010 yılları arası dönemde yurtiçi tasarruf oranlarındaki yaşanan düşüşün temel sebebi özel tasarruf oranlarında meydana azalmadır (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:3). Ayrıca ele alınan dönem içerisinde özel yatırımlar ise artma eğilimine girmiştir.

Aynı dönem için kamu tasarruf oranları incelendiğinde 2001 yılında GSYİH' ya oranla %11,6 oranında açık veren kamu kesimi tasarruflarının, 2001 yılı sonrasında iyileşme göstererek, 2005 yılında sonra kamu tasarrufları fazlasına dönüştüğünü ve kamu kesiminin 2006 yılı itibariyle

GSYİH' nın %4' ü oranında tasarruf yaratır hale geldiğini görmekteyiz (Oktayer ve Susam,2007:29-30). Bu dönemde, kamu kesimi tasarruflarındaki artış, özel kesim tasarruflarında yaşanan azalmayı karşılayamadığı için toplam yurtiçi tasarruflar azalmıştır. Tasarruf oranlarının giderek azalması dış tasarruf kullanımını yani bir başka deyiş ile cari işlemler dengesi açığını tetiklemiştir. 2002-2007 yılları arası dönemde yabancı tasarruf kullanımında meydana gelen %3,3' lük artışın %0,2' si toplam yatırımlardaki artıştan, %2,9 ise tasarruflardaki azalıştan meydana gelmiştir (Akın,2018:83; Oktayer ve Susam,2007:30). Ayrıca 2001 krizi sonrasındaki dönemde finansal kesimi güçlendirmek amacıyla yapılan düzenlemelerin yol açtığı mali yük kamunun borçlanma gereğini arttırarak, kamu tasarruflarının dönem içerisinde en düşük değerini almasına sebep olmuştur, ancak 2001 yılından sonra kamu tasarrufları artış eğilimine girmiştir. 2001 Krizi sonrasında tüketim üzerinden ve özelleştirmelerden alınan vergiler ile kamu gelirlerinin arttırıcı ve yüksek faiz dışı fazla hedeflerine ulaşılması nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereğinin azalması ve sonuçta buna bağlı olarak risk priminin düşmesi ile azalan faiz harcamaları kamu tasarruflarını arttırmıştır (Altuğ ve Öz,2012:3).

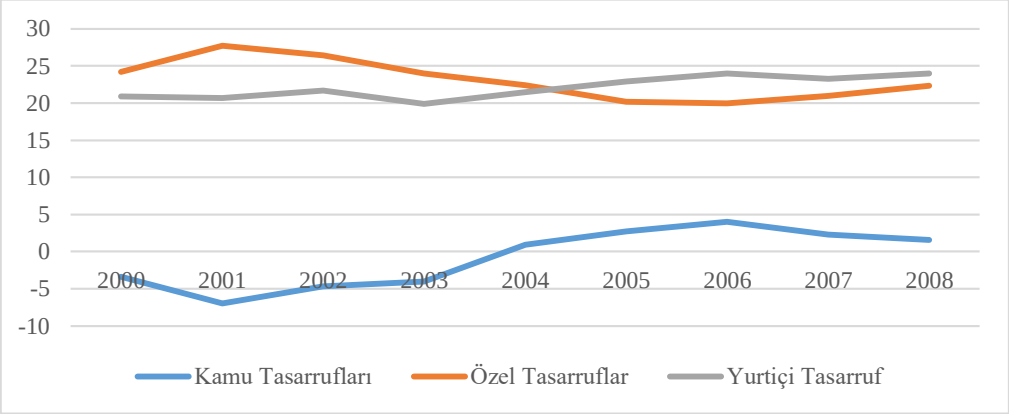

Şekil: Kamu-Özel Tasarrufları ve Yurtiçi Tasarruflar (2000-2008)

Özel kesimin yatırımdan uzaklaşarak tasarruf etme ve tasarruflar ile birlikte yurt dışından sağladığı yabancı kaynakları kamu kesimine borç verme eğilimi 1980'li yıllardan başlayarak 2003 yılına kadar devam etmiştir. 2000 yılında %17,3 oranında gerçekleşen özel kesim yatırımları 2001 yılında yaşanan krizin de etkisi ile %18,1'e kadar gerilerken 2002 yılında %14,8 oranında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda kamu yatırımlar ise sürekli bir azalma eğilimi göstererek 2000 yılında %5, 2001 yılında %4,6 ve 2002 yılında %4,8 oranında gerçekleşmiştir. Azalma eğilimine giren kamu ve özel yatırım oranları yurtiçi yatırımları da aşağı çekmiş, 2000 yılında %22,3, 2001 yılında %18,1 ve 2002 yılında %19,6 oranında gerçekleşmiştir. 2001yılında meydana gelen krizin etkisi ile özel yatırımlar ve yurtiçi yatırımlar dönemin en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda özel kesim yatırımlarında meydana gelen artışa karşılık kamu kesimi yatırımları sürekli azalmıştır dolayısıyla özel kesim yatırımları ile kamu kesimi yatırımları arasında oluşan makas giderek açılmıştır. Özel kesim yatırımları 2003 yılında %22,3 oranına yükselirken bu yılda azalarak %3,7 oranında gerçekleşen kamu yatırımlarına rağmen yurtiçi yatırımlar %20,8 oranında

gerçekleşmiştir. Kamu yatırımlarının daha da azaldığı ve %3,1 oranında gerçekleştiği 2004 yılında özel kesim yatırımları %22,3 ve yurtiçi yatırımlar ise %25,4 oranında gerçekleşmiştir. Kamu kesimi yatırımları, özel kesim yatırımları ve yurtiçi yatırımlar arasındaki bu ilişki 2008 yılına dek sürmüştür. 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonucu kamu kesimi yatırımı artış göstererek %3,9 oranında gerçekleşirken, özel kesim yatırımları %22,4'e kadar gerilemiş ve yurtiçi yatırımlar da %26,8'e kadar gerilemiştir. Bu dönemde de özel kesim yatırım oranları ile yurtiçi yatırım oranı arasında doğru yönlü bir ilişki saptanırken, kamu yatırımlarının yurtiçi yatırımlar üzerinde yeterince etkisi olmadığı söylenebilir.

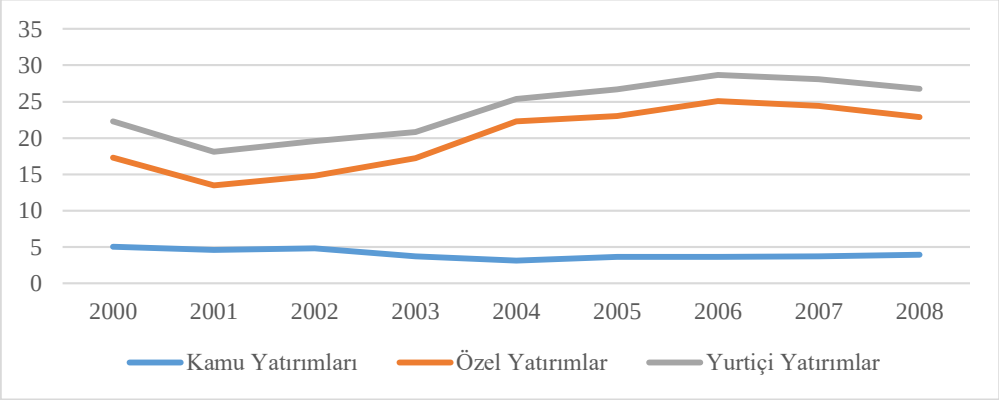

Şekil: Kamu yatırımları, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2000-2008)

2001-2008 yılları arası dönemde büyüme rakamları incelendiğinde Tablodan de görüleceği üzere 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının olumlu yansımaları görülmektedir. Fakat net mal ve hizmet ihracatının ekonomik büyümeye katkısı yalnızca 2006 ve 2008 yıllarında pozitif olmuştur. 2003 yılı itibariyle büyüme oranı pozitif yönlü değişim içine girmiştir. 2004 yılında en yüksek düzeye ulaşan büyüme oranı 2005 yılından itibaren tedricen azalmış ve 2008 yılında %0,8'e kadar düşmüştür (Tezer,2016:151). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası enflasyon hedeflemesi politikasının benimsenmesi sonucu, enflasyon oranlarının artış hızını azaltmıştır. Enflasyon hedeflemesi politikası ile birlikte enflasyon oranlarında yaşanan düşüş ertelenmiş tüketim harcamalarının artmasına sebep olmuş, bilhassa 2004 yılı sonrası ekonomik büyümenin önemli bir kısmı tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır. Tüketim harcamalarının tasarrufları olumsuz etkilemesi tasarruf artış hızını giderek azaltmıştır. Özellikle özel kesimden kaynaklanan bu tasarruf yetersizliğini finanse etmek amacıyla maliyetsiz bir yöntem olan doğrudan ve portföy yatırımları ve diğer yatırımlar bağlığı altında görüleceği üzere yurt dışı borçlanmaya gidilmiştir. Böyle bir durumda ekonomik büyüme içerisinde önemli bir payın tüketim harcaması olması, elde edilen dış kaynakların yani borçlanmanın ve yurt dışı portföy yatırımlarının tüketimi finanse ettiği gerçeğini göstermiştir. Sonuçta tasarruf eksikliği durumunda büyüme ağırlıklı olarak dış tasarruflar ile sağlanmıştır.

2000'li yıllara girilmesi ile birlikte yurtiçi tasarruf oranlarında bir dalgalanma söz konusudur. Bu dalgalanma ilk etapta 2001 krizinin de etkisi ile incelenen dönemin en düşük seviyesi olan %-7 düzeyine göre gerileyen kamu tasarruflarındaki azalamaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 2002 yılında ise yurtiçi tasarruf oranlarında bir artış meydana gelerek %21,7 seviyesinde gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar da artış göstererek %19,6 oranında gerçekleşmiştir. Büyüme oranı ise 2001 yılında gördüğü dip noktasından sonra 2002 yılında artış gösteren yurtiçi tasarruf ve yatırımlar ile %6,4 oranında gerçekleşmiştir. 2002 yılından hem yurtiçi tasarruf oranlarında hem de yurtiçi yatırım oranlarında düzenli olmasa da bir artış meydana gelmiştir, fakat yurtiçi yatırım oranları yurtiçi tasarruf oranlarının üzerinde seyrettiği için tasarruf-yatırım dengesinde açıklar verilmiştir. 2003 yılı itibariyle dikkat çeken bir başka durum ise bu dönemde büyüme oranlarının yurtiçi tasarruflara göre yurtiçi yatırımlardan daha fazla etkileniyor olmasıdır. Bugüne kadar ele alınan dönemlerde yurtiçi tasarruf oranlarının büyüme üzerinde daha fazla bir etkisi söz konusu olmuştu. 2003 yılında yurtiçi tasarruflar %19,9 oranında gerçekleşirken, yurtiçi yatırımlar ise %20,8 oranında gerçekleşmiş büyüme ise %5,6 gibi oldukça düşük bir oranda gerçekleşmiştir. 2004 yılında yurtiçi yatırım oranlarında görülen 5 puanlık ciddi yükseliş karşısında büyüme de artış göstererek %9,6 oranında gerçekleşmiştir. 2004 yılı sonrasında artış gösteren yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarına rağmen büyüme 2008 yılına dek sürekli azalmıştır. Bu durum yurtiçi tasarruf-yatırımlardan farklı olan unsurların büyüme üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

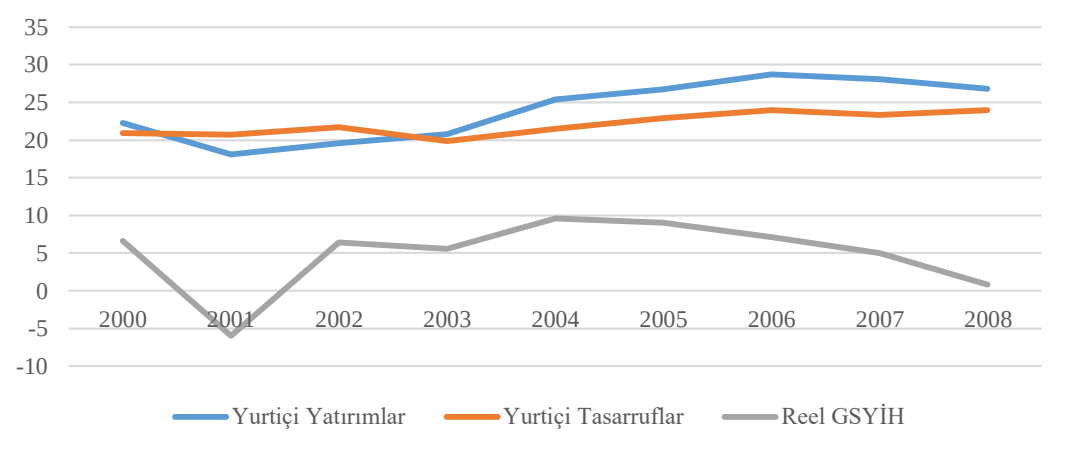

Şekil: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım ve Büyüme (2000-2008)

Ele alınan dönemde yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi, büyüme ve cari açık verilerini birlikte incelediğimizde ortaya bazı ilginç sonuçlar çıkmaktadır. 2002 yılı sonrasında tasarruflar azalmaya başlamış ve dolayısıyla yatırımları karşılayamamıştır. Dolayısıyla yatırımlar ve tasarruflar arasındaki açık giderek artmıştır. Tasarruf-yatırım dengesindeki açıklık cari açığı tetiklemiştir bu durumu Şekilde de ortaya koyulmuştur. 2000 yılında cari denge %-3,7 açık verirken, tasarruf yatırım dengesi de %-1,4 açık vermiş, büyüme ise %6,6 olarak gerçekleşmiş buna karşılık 2001 yılında cari açık %1,9 fazla verirken, tasarruf-yatırım dengesi %1,6 fazla, büyüme ise %-6 açık

vermiştir. 2000-2008 döneminde dış tasarruf kullanımı artış gösterirken, cari işlemler dengesi de benzer şekilde açıklar vermeye devam etmiştir. Şekilde de verilen tasarruf-yatırım dengesi, cari açık –büyüme ilişkisi "Türkiye cari açık vererek büyür, cari açık vermiyorsa küçülür." şeklinde özetlenen ifadeyi destekler niteliktedir.

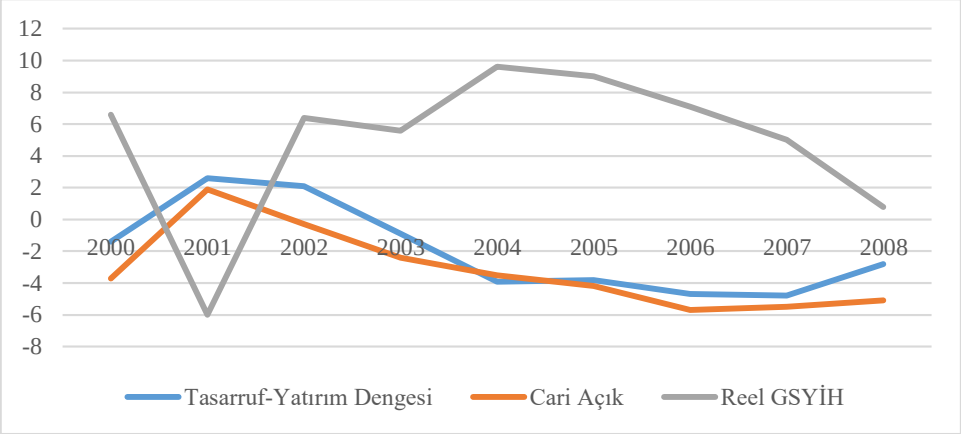

Şekil: Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari Açık ve Büyüme İlişkisi (2000-2008)

2008-2016 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

2007 yılı son çeyreğinde Amerika Birleşik Devletleri' nde riskleri dikkate almayan kontrolsüz konut kredilerinin ve vasıfsız kredilerin riskli görünmesi finansal alanda yeni bir krize sebep olmuştur. 2008 krizinin meydana gelmesinin temelinde düşük gelirli ve zayıf kredi geçmişine sahip hane halklarına verilen yüksek riskli ipotekli konut kredileri (subprime morgage loan) yatmaktadır (Kutlu ve Demirci,2011:123). 2008 yılında Amerika Birleşik Devleri' nde artış gösteren likitide sıkıntısı, denetimsizlik ve sürecin doğru yönetilememesi ile finansal kriz reel alanda da genişleme gösterere başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere tüm dünya geneline yayılarak küresel bir hal almıştır. 2008 yılında meydana gelen küresel kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş; gelişmiş ülkeler ile olan ticari ilişkilerin azalması, cari açığın armasına; bu durum ise işsizlik ve yoksullukta artışa sebep olmuştur. Öyle ki 2008 yılında %11 olan işsizlik oranları 2009 yılında %14 düzeyine yükselmiştir. Böyle bir ortamda tasarruf edebilmek ya da var olan tasarrufları arttırabilmek pek mümkün olmamıştır. Kalkınma Bakanlığının verilerine göre 2008' de %24 olan tasarrufların GSYİH' ya oranı 2009 yılında 2,6 puan gerilemiş ve %21,4 olarak gerçekleşmiştir.

2008 küresel kriz sonrasında artış gösteren işsizlik ve yoksulluk devletin sosyal harcamalarının da artış göstermesine sebep olmuş ve sosyal koruma harcamalarının GSYİH' ya oranı kriz sonrasında artarak 2009 yılında %13,49 olarak gerçekleşmiştir. Sabit fiyatlar ile 2008-2012 yılları arasında GSYİH %15,5 artış gösterirken, sosyal koruma harcamaları %32,2 oranında artış göstermiş ve sosyal koruma harcamaları içerisinde en büyük artış %162,4 ile işsizlere yönelik

harcamalarda olduğu gözlemlenmiştir (TÜİK,2013:1). Sosyal koruma harcamalarının artış göstermesi ise doğrudan kamu tüketimini arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla grafikten de görüleceği üzere kamu tüketiminin GSYİH' ya oranı 2009 yılında 1,3 puan artmıştır. İstikrarlı maliye politikalarının sürdürülmesi 2009-2009 kriz döneminde mümkün olmasa da, 2010 yılı ve sonrasında bütçe açığını azaltmaya yönelik uygulanan programlar sonuç vermiş ve kamu tasarruf-yatırım farkının GSYİH' ya oranı Maastricht Kriteri olan %3' ün altına inmiştir. Fakat bu durum Ricardocu Denklik Teoremini destekler nitelikte özel kesim tasarrufları üzerinde baskı uygulamış ve Türkiye' de özel kesim tasarruflarını belirli kılan en önemli unsurun kamu tasarrufları olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Rijckeghem ve Üçer,2009).

2008 ve 2009 küresel kriz yıllarında özel tasarruf oranlarında az da olsa bir artış söz konusu olmuştur ve ortalama %22 oranında gerçekleşmiştir. Fakat söz konusu bu artış küresel krizin ardından yeniden tersine dönerek, yurtiçi tasarrufların kriz öncesindeki dönem seviyesinden bile daha aşağı düşmesine yol açmıştır. Ayrıca 2008 krizi sonrasında özel kesim tasarruflarında gözlemlenen düşüş, enerji fiyatlarında yaşanan belirgin artış ile açıklanabilmektedir. Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı konumda olması, enerji fiyatlarındaki değişimler karşısında kırılganlığını arttırmakta ve bu durum özel kesim harcamaları üzerinde etkileyip benzer ölçüde tasarrufları düşürebilmektedir (Rijckeghem ve Üçer,2009; Altuğ ve Öz,2012:3). Diğer taraftan büyüme hedefleri doğrultusunda uygulamaya koyulan faiz politikaları, Türkiye' de ertelenmiş tüketim harcamalarını tetiklemeye devam etmiş, bu durum yoğun olarak krediye bağlı tüketim artışına sebep olmuştur. Hanehalklarını kredi kullanım kolaylıkları ile birlikte bugünden gelecekteki tasarruflarını da tüketir konuma geçmiştir. Sonuçta, enerji fiyatlarındaki değişimin yanı sıra özel kesim tasarruflarında gözlemlenen düşüşü, tüketici kredilerindeki artış ile açıklamak mümkün olmaktadır. Türkiye' de kredi hacminde yaşanan artışın özel kesim tasarruflarına olan olumsuz etkisi uygulamalı çalışmalarda beklentiler ile uyumlu sonuçlar vermiştir (Özcan, Günay ve Ertaç,2003:1413). Son dönemde özel kesimin tasarruf açığı vermesinden kaynaklanan cari açık oranında yükselme gözlemlenmiştir (Yükseleler,2013:5).

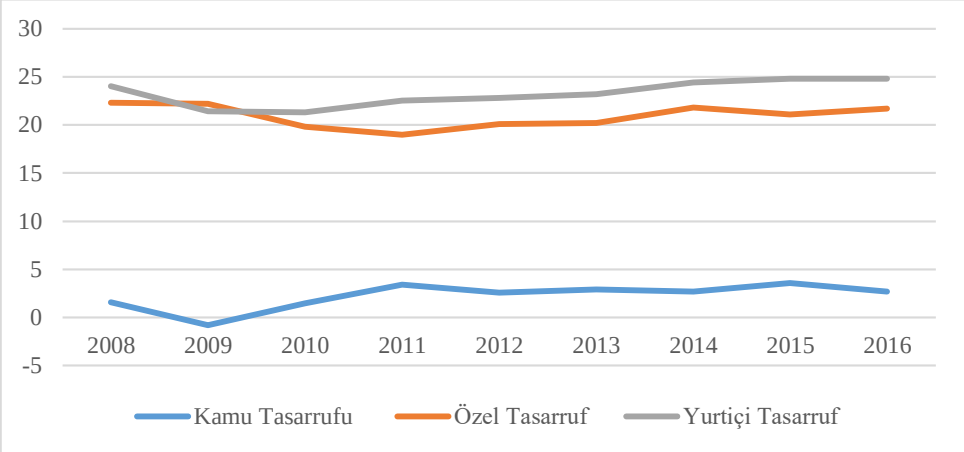

Şekil: Kamu Tasarrufu, Özel Tasarruf ve Yurtiçi Tasarruflar (2008-2016)

Özel kesim yatırım harcamalarının GSYİH içindeki payı 2001 yılında %18,1 iken, bu pay 2008 yılında yükselerek %22,9'a ulaşmış, fakat krizin etkisi ile 2009 yılında %18,5 oranında gerçekleşmiştir. Ancak özel kesim yatırım harcamaları 2010 yılı itibariyle tekrar yükseliş eğilimine girmiştir, 2009 yılında %20,8'e, 2016 yılında ise %25,6'ya kadar yükseliş göstermiştir. Buna karşılık kamu yatırımlarının payı ise 2001' de 4,6% iken, 2009 yılında %3,9' a düşmüş ve 2016 yılında % 4,1 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesimin kaynaklardan kullandığı pay düşmesine rağmen, yatırımdaki payının artması sebebiyle ciddi bir özel tasarruf açığı sorunu ortaya çıkmıştır ve özel kesim bu tasarruf açığını yabancı tasarruflar yolu ile kapatmaktadır (Yılmaz ve Yaraşır,2009:105). Tasarruf açığının GSYİH' ya oranı 2011 yılında %-5,6 olarak gerçekleşirken bu oran makro ihtiyati tedbirler sayesinde 2102 yılında % -4,5' e, 2016 yılında ise %-4,9' a kadar gerilemiştir (Yükseler,2013:5). Kamu kesimi yatırımlarındaki durgunluğa rağmen özel kesim yatırımlarında 2010 yılı itibariyle gerçekleşen artış karşısında yurtiçi yatırım oranları da paralel olarak artış göstermiştir.

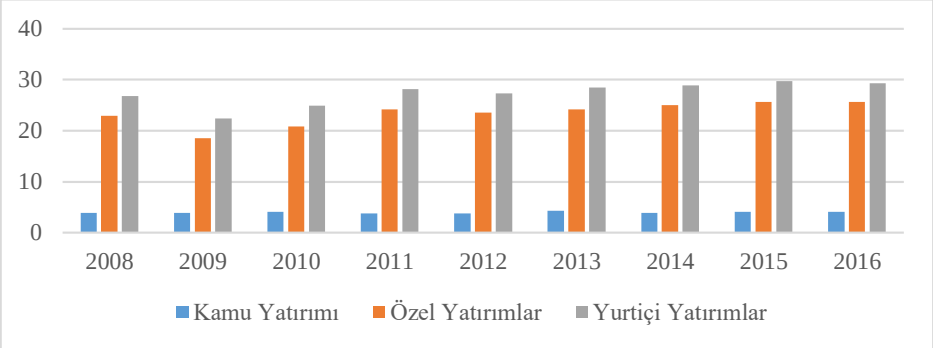

Şekil: Kamu Yatırımı, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2008-2016)

Söz konusu sebep sonuç ilişkisini veriler yardımıyla pekiştirmek için şekilde 2008 küresel kriz sonrası yurtiçi tasarruf-yatırım ve reel GSYİH oranlarına yer verilmiştir. Krizin etkisi 2009 yılında tasarruf-yatırım ve büyüme oranlarında meydana gelen azalmada gözlemlenmektedir. Bu yılda yurtiçi tasarruf oranları %21,4'e, yurtiçi yatırım oranları %22,4'e gerilerken büyüme %4,7 oranında açık vermiştir. 2010 yılında ise yurtiçi tasarruflar %21,3 oranında gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar %24,9 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi yatırım oranlarında meydana gelen bu artışa rağmen yurtiçi tasarruf oranlarının 1 puan azalarak %21,3 oranında gerçekleşmesinin ardında özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmadır. Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı konumda olması, enerji fiyatlarındaki değişimler karşısında kırılganlığını arttırmakta ve bu durum özel kesim harcamaları üzerinde etkileyip benzer ölçüde tasarrufları düşürebilmektedir (Rijckeghem ve Üçer,2009; Altuğ ve Öz,2012:3). Ayrıca büyüme hedefleri doğrultusunda uygulamaya koyulan faiz politikaları, ertelenmiş tüketim harcamalarını tetiklemeye devam etmiştir. Hanehalklarına kredi kullanım kolaylıkları verilmesi ile tüketicilerin bugünden gelecekteki tasarruflarını da tüketmesi özel kesim tasarruflarını olumsuz yönde etkilemiştir. Özel tüketim harcamalarındaki artışın da etkisi ile 2010 yılında büyüme %8,5 oranında gerçekleşmiştir. Dönem boyunca yurtiçi tasarruf oranları yurtiçi yatırım oranlarının altında seyretmiştir. Son dönemlerde tasarruf-yatırım arasındaki bu fark giderek artış göstermiştir. 2016 yılında tasarrufların gelire oranı %24,5 iken, yatırımların gelire oranı %29,3 seviyesindedir. Bu durum gelirin %4,8 oranında tasarruf açığı olduğuna işaret etmektedir. Sonuçta, yurtiçi tasarrufların yetersizliği sonucu, yatırımların bir bölümü yurtdışı tasarruflar ile finanse edilmiştir. Bu durum cari açığın daha da artmasına sebep olmuştur (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:47, Uysal,2015). Büyüme ise yurtiçi tasarruf ve yatırımlardan oldukça bağımsız bir seyir izlemiştir. Meydana gelen bu durum 2008-2016 döneminde büyüme için yurtiçi tasarruf ve yatırımlardan daha ziyade diğer ulusal makroekonomik ve dış faktörlerden etkilendiğinin bir göstergesidir.

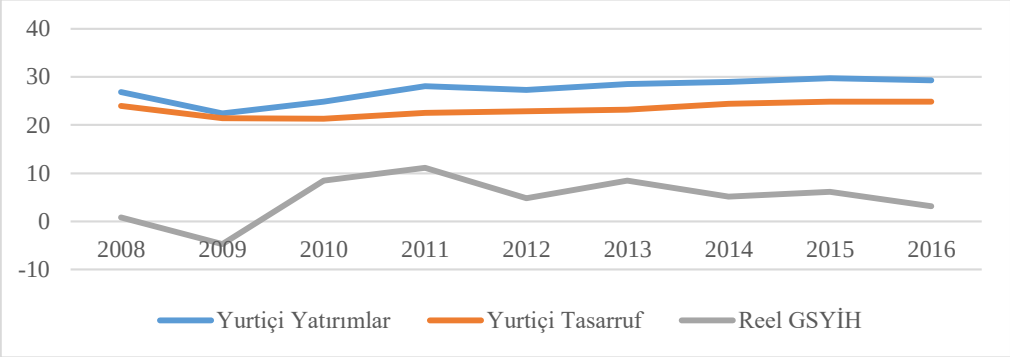

Şekil: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar ve REEL GSYİH (2008-2016)

Şekilde verilen 2008-2016 dönemi büyüme performansı verileri sunulmuştur. Cari denge ve büyüme arasındaki ilişkiyi gözlemleyebilmek amacıyla, her bir yıl için cari denge verileri de eklenmiştir. Tabloyu incelediğinde, Türkiye' de son dönemde istikrarsız bir yapı gösteren büyüme oranının, yüksek cari açıklara rağmen düşük oranlara kaldığı ifade edebiliriz. 2008 yılında cari denge %-5,1 düzeyinde gerçekleşirken, 2011 yılında cari açığın rekor düzeydeki %-8,9 düzeyine ulaşmasının ardından artış eğilimindeki toplam harcamaları azaltma çabası üretim, gelir ve büyüme oranı üzerinde önemli bir etki bırakmış ve sonuçta 2011 yılında %11,1 gibi yüksek seviyelere ulaşan büyüme oranı, takip eden yıllarda azalma eğilimine girmiş ve 2015 yılında %6,1 seviyesine kadar gerilemiştir Bu durumun başlıca sebebi, tasarrufları yeterli düzeyde olmaması ve yatırımların dış kaynaklar yolu vasıtasıyla karşılanmaya çalışılması ülke ekonomisinin büyük büyüme hedeflerine ulaşsa bile bu büyüme daha büyük cari açık ve daha fazla dış borç yükü baskısına sebep olacağını göstermektedir. Türkiye' de yüksek büyüme dönemlerinin beraberinde artan cari açıkları da getirmesi sorunu, izlenecek para ve maliye politikalarının asıl hedefinin cari açık oluşturmayan ve yurtiçi tasarrufları arttırmaya dayalı bir büyüme modeli olması gerektiğini ortaya koymuştur (Durgun Kaygısız, Göze Kaya ve Kösekahyaoğlu,2016:282-283, Tezer,2018:258).

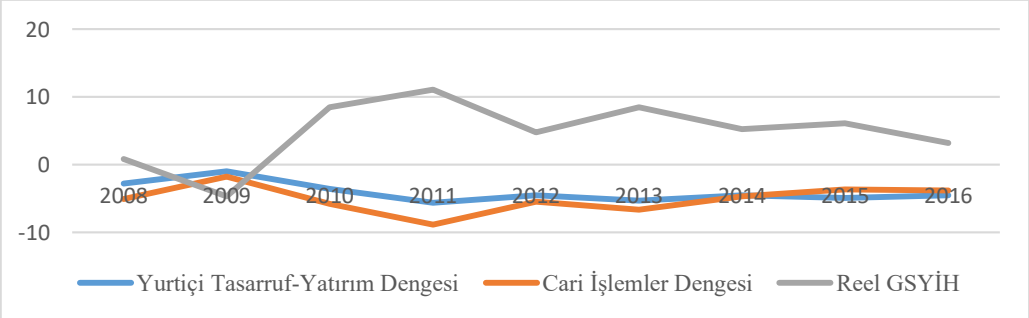

Şekil: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari İşlemler Dengesi ve Reel GSYİH (2008-2016)

Politika yapıcılar zaman zaman bu durum karşısında zaman zaman çeşitli önlemler almışlardır. Bu kapsamda bireysel emeklilik sistemini yaygınlaştırmak ve istikrarlı bir büyüme yapısı sağlayabilmek amacıyla önemli bir koşul olan yurtiçi tasarrufların arttırılması amacıyla 29 Haziran 2012' de 6327 sayılı Kanun ile Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)' te değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklik ile devlet katkısının sisteme dahil edilmesi ile katılımcı sayısının arttırılması hedeflenilmiştir. Eski sistemde katılımcıların %30-35' i vergi indirimi matrahından faydalanabilirken, yeni sistem ile birlikte devlet katkısından katılımcıların tamamının faydalanabilmesine imkan tanınmıştır. Bu düzenleme ile aynı zamanda sistemden ayrılan katılımcılar için stopaj kesintisi yalnızca getiri üzerinden alınacaktır (Kalkınma Bakanlığı,2013). Yapılan bu uygulamalar ile özellikle özel kesim tasarruf oranlarının arttırılması hedeflenmiştir. Fakat özel kesim tasarrufları beklentinin altında kalmıştır, 2012 yılında özel kesim tasarruflarının GSYİH içindeki payı %19 olarak gerçekleşirken, 2017 yılında söz konusu oranın %21,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tasarrufları arttırmaya yönelik önlemler yalnızca bunlar ile sınırlı kalmayıp 2013 yılı Ekim ayında, yurtiçi tasarrufların arttırılması ve cari açığa olumsuz etki eden konut dışındaki tüketici kredilerindeki artışı kontrol altında tutmak amacıyla makro ihtiyati önlemler de alınmıştır (Kalkınma Bakanlığı,2015). Kredi kartlarında asgari ödeme miktarları arttırılmış, kredi kartı limit artışına gelirin azami 4 katı sınırlaması koyulmuştur. Alınan bu tedbirlere ek olarak 01.02.2014 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemeler ile birlikte bireysel taşıt kredilerinde 48 ay, diğer tüketici kredilerinde 36 ay vade sınırlaması getirilmiştir. Aynı zamanda taşıt kredilerinde kredi/değer oranı sınırlaması ve kredi kartlarında taksit sınırlaması yürürlüğe koyulmuştur. Fakat söz konusu tedbirler amacına ulaşamamış, TCMB verilerine göre diğer tüketici kredileri artış göstermiştir. Tüketici kredilerinde gözlemlenen bu artış ve yüksek borçlanma, söz konusu kredilerin geri ödemeleri dikkate alındığında önümüzdeki dönemler için tasarruf etme eğiliminde artış beklentisini düşürmektedir.

Yurtiçi tasarrufların arttırılması amacıyla alınan tüm bu tedbirler, tüketim ve kredi artışları karşısında yetersiz kalmış, bu durum ise yeni tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda BES sisteminde 01.01.2017 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere Otomatik BES dönemi başlamıştır. Bu yeni uygulama ile 45 yaşını doldurmamış özel ve kamu sektörü çalışanları, işverenleri tarafından bireysel emeklilik sözleşmeleri olsa bile otomatik olarak BES sistemine dahil edilmişlerdir. Uygulamaya koyulan bu sistem ile çalışanlar gelirlerinin %3' ü kadarlık bir kısmını her ay işvereni aracılığıyla bireysel emeklilik şirketine aktarmakta ve ilk iki ay cayma hakkına sahip olmaktadırlar. Ülke içinde tasarrufların arttırılması ile ilgili hızla tedbirler alınmasına rağmen, alınan bu tedbirlerin yetersiz kalması tasarruf eksikliğinin ve dolayısıyla da yurt dışı finansman ihtiyacının 2008 küresel kriz sonrası dönemde de devam etmesine sebep olmuştur. 2009' da küresel sermaye hareketlerinin yavaşlaması gelişmekte olan ülkeleri doğrudan etkilerken, Türkiye de bu durumdan etkilenerek portföy kaynaklı gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Türkiye 2009 yılında %5,5 küçülmüştür. Her kriz sonrası dönemde olduğu gibi alınan bazı önlem ve teşvik uygulamaları sonucu 2010-2011 yıllarında ortalama %9'luk bir büyüme kaydedilmiştir. 2010 yılında büyümeye en çok katkı görüleceği üzere yatırımlardan gelirken, 2011' de ise iç tüketim harcamalarından gelmiştir. Türkiye içinde bulunduğu dönemde elde edilen büyüme rakamları ile Avrupa'nın en fazla büyüyen ekonomisi olmuştur. Net ihracattan hedeflenen artışın sağlanamaması, likidite bolluğu, iç talep, krediler ve yatırım ile büyümenin sağlanması kırılganlık riskini de beraberinde getiren bir unsur olarak karşımıza çıkmakta ayrıca, büyüme rakamlarına tasarrufların son derece az katkıda bulunması ülkenin önündeki bir diğer olumsuz gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta Türkiye' de hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşabilmek için artan finansman ihtiyacı yurt dışı sermaye girişleri ile sağlanmış ve yurt dışı finansman bağımlılığı dünya genelinde alınan para politikaları değişikliklerine son derece duyarlı yapmıştır.

Nitekim de FED' in tahvil alımını azaltacağını duyurduğu Mayıs 2013' ten sonra Türkiye'nin de içlerinde bulunduğu gelişmekte olan ülke piyasaları bu durumda aşırı tepki vermişlerdir. ABD' li yatırım bankası Morgan Stanley'in 2013 yılında yayınladığı ekonomi raporunda Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye kırılgan beşli olarak adlandırılmıştır. Cari işlemler açığının GSYİH' ya oranının yüksekliği ve ekonomik büyümesinin dış finansmana aşırı bağımlılığı Türkiye'nin kırılgan beşli olarak adlandırılan bu grupta en kırılgan ülke olarak adlandırılmasına sebep olmuştur (Eğilmez,2013). Burada üzerinde durulması gereken asıl nokta Türkiye' de cari işlemler açığına sebep olan unsurlar ve bu unsurların nasıl ortadan kaldırılabileceği konusudur. Bu noktada karşımıza yurt içi tasarruf oranlarının yetersiz olması dolayısıyla yurt içi yatırımları finanse etmeye yetmemesi öne çıkmaktadır. Bilhassa 2016 yılı Türkiye ekonomisi için yurt dışı sermayenin çıkış yaşadığı ve ülke içerisinde finansman baskısının bir hayli arttığı bir dönem olmuştur.

Türkiye' de politika yapıcıları tasarruf eksikliğinin giderilmesi amacıyla mikro ve makro düzeylerde çeşitli tedbirler almasına rağmen, ülke tüketim alışkanlıklarından bir türlü vazgeçememiştir. Öyle ki 2008 krizi sonrası yıllarda ağırlıklı olarak tüketim harcamaları ile büyüme gerçekleşmiş; net ihracat artışı beklenen ve hedeflenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Net ihracat yani ulusal katma değerin artış göstermesi için öncelikle maliyetler düşürülmelidir. Fakat ithalat bağımlılığının bu denli yüksek olması ve kurlardaki yükseliş yönlü eğilim, maliyetleri arttırmakta ve durum net ihracatın, ihracat artış oranı ile aynı oranda artmamasına sebep olmaktadır.

Sonuç

İncelenen dönemin ekonomik bulgularına bakarak Türkiye ekonomisinde tasarrufları belirleyen en önemli faktör ekonomik büyümedir, dolayısıyla yüksek ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması önemlidir. Türkiye'de ekonomik büyüme düzeyinin yükseltilerek gelir düzeyinin belirli bir seviyenin üzerine çıkarılmaksızın yurtiçi tasarrufları arttırılması zor görülmektedir. Bu sebeple gelir arttırıcı ve ekonomik kırılganlıkları azaltıcı makro politikalar tasarruflar teşvik edecektir. Dolayısıyla uzun dönemde yurtiçi tasarrufların arttırılması, cari

dengenin sağlanabilmesi, enflasyonist baskılar ile başa çıkabilmesi, ülke riskinin minimize edilebilmesi için Türkiye'nin yüksek ve istikrarlı bir ekonomik büyüme sergilemesi gerekmektedir. Bu amaçla verimlilik artışı, teknolojik yenilik, ithalata bağımlılığın azaltılarak, yeni ve yüksek katma değerli ürünlerin ihracatının arttırılması yolu ile dış ticaret açığını azaltıcı ve ihracata dayalı bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi yurtiçi tasarrufları arttırmak amacı ile izlenecek politikalar olarak izlenebilir. Ekonomik büyümenin yükseltilmesi ile sağlanan gelir artışı tüketim yerine tasarruf tasarruflara ve üretken yatırımlara yönlendirilmesi ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple bu konuda son dönemde kredi kartı kullanımını ve tüketici kredilerinde büyümeyi sınırlamayı hedefleyen spesifik politika ve tedbirler uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca 01.01.1017 tarihinde uygulamaya koyulan Bireysel Emeklilik Sistemi ile hanehalkı tasarruflarını arttırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu politika önerilerine ilave olarak tasarrufların faydasına dair, farkındalık yaratan politikalar önemli getiriler sağlayabilir.

Kaynakça

Agrawal, P., Sahoo, P. ve Dash, R.K. (2010), "Savings Behavior in India: Co- Integration and Causality Evidence", *Singapore Econ Review,* 55(2):273-295.

Akın, Tuğba (2018), *Tasarrufların Makroekonomik Performansa Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği,* Yayınlanmış Doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.

Altuğ, S. ve Öz, S., EAF (Ekonomik Araştırma Formu) ((2012), *Finansal Serbestleşme ve Yurtiçi Tasarruflar,* Ekonomik Araştırma Formu Politika Notu 12-09.

Barış, S. ve Uzay, N. (2015), "Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* S:46, ss.119-151

Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E. (2015), "Üçüz Açık ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 10(2):67-89.

Caroll, C. D. ve Weil, D. N. (1994), "Saving and Growth: A Reinterpretation" *Carnegie – Rochester Conference Series on Public Policy*, V:40, pp. 133-192.

Çetinkaya, A. T. ve Türk, E. (2014), "Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012)", *Kara Harp Okulu Dergisi,*24(2):45-60.

Dineri, E., Taş, İ. (2017), "Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örnediği", *Bulletin of Economic ,theory and Analysis,* 2(1):79-97

Durgun Kaygısız, A., Göze Kaya, D. ve Kösekahyaoğlu, L. (2016), "Türkiye' de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(1):273-300

Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı (2011), *Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü,* Kalkınma Bakanlığı Yayınları: Ankara, No: 66301-TR

Eğilmez, Mahfi (2012), "Türkiye' de Ekonomi Politikası Uygulamaları", *Kendime Yazılar.*

Eğilmez, Mahfi (2013), "Kimin Borcu Artıyor?", *Kendime Yazılar.*

Er, P. H., Tuğcu, C. T. ve Çoban, O. (2014),"Investigating the Link Between Savings, Inflation and Economic Growth: An Ardl Analysis for the Case of Turkey", *Journal of Economics, Finance and Account,ng,* 1(2):81-90.

Fisher, Irving (1930), *The Theory of Interest,* The millan Company: New York.

Friedman, Milton (1957), *A Theory of Consumption Function,* Princeton University Press, Princeton.

Hevia, C. ve Loayza, N. (2011), "Saving and Growth in Egypt", *The World Bank Deveopment Research Group Macroeconomics and Growth Team, Policy Research Working Paper 5529*

Gülmez, A., ve Yardımcıoğlu F. (2013), "BRICS Ülkeleri ile Türkiye' nin Ekonomik Büyümesinde Ulusal ve Yabancı Tasarrufların Etkisi: Panel Veri Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,* 14(1): 47-68.

Karluk, Rıdvan (2009), *Cumhuriyet' in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi' nde Yapısal Dönüşüm,* 12. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.

Keynes, John M.(2010), *İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (Çev. U. Selçuk Akalın), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Kalkedon Yayınları: İstanbul, (1936).

Korkmaz, Suna (2016), "Türkiye' de Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisinde Keynesyen Görüş Geçerli Mi?" [Bildiri], S. Erdoğan, D.Ç. Yıldırım, A. Gedikli (Ed.); *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi Bildiriler Kitabı,* 26-27 Kasım, İstanbul.

Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2011), "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum", *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* S:52, ss.121-136.

Marx, Karl (2013), *Kapital Ekonomi Politiğin Eleştirisi,* 3. Basım, Yordam Kitap Basın ve Yayın: İstanbul, (1883).

Modigliani, F. ve Brumberg, R. (1954), "Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross Section Data", *Ruthers University Press:* New Brunswick.

Oktayer, N. ve Susam, N. (2007), "Tasarruf-Yatırım-Sermaye İlişkisinin Türkiye Örneğinde Değerlendirilmesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(2):19-54.

Oktayer, A. ve Oktayer, N. (2013), "Testing Wagner' s Law For Turkey: Evidence From a Trivariate Causality Analysis", *Prague Economic Papers,* S:2, pp.284-301.

Peterson, Wallace C. (1976), *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme* (Çev. Servet Mutlu), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi: Eskişehir, (1962).

Ragnar, Nurkse (1952), "Growth In Underdeveloped Country: Some International Aspect Of The Problem Of Economic Development", *The American Economic Review,* 42(2): 571-583.

Ramsey, Frank P. (1928), " A Mathematical Theory of Saving", *The Economic Journal,* V:38, pp.543-559.

Rijckeghem, C. V. ve Üçer, M. (2009), "The Evolution and Determinants of the Turkish Private Saving Rate: What Lessons for Policy?", *Economic Research Forum,* ERF Research Report Series No.09-01.

Rodrik, Dani (1998), "Saving Transitions", *World Bank Ekonomic Review,* 14(3):481-507.

Sekantsi, L.P., Kalebe M. (2017), "Savings, Investmen and Economic Growth in Lesotho: An Empirical Analysis", *Journal of Economics and International Finance,* 7(10):213-221.

Smith, Adam (2014), *Milletlerin Zenginliği* (Çev. Haldun Derin), 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul (1776).

Tang, C. F. ve Ch' ng, K. S. (2012), "A Multivariate Analysis of the Nexus Between Savings and Economic Growth in the ASEAN-5 Economies", *The Journal of Applied Economic Research,* 6(3):385-406.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) (2002), *2001 Yılı Para Politikası Raporu,* TCMB Yayınları: Ankara.

Tezer, Hüseyin (2016), "Türkiye Ekonomisinin 2003-2014 Yılları Arasındaki Makro-Ekonomik Görünümü ve Ekonomik Kırılganlık Belirtileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S:4, ss.144-165.

Uysal, Yaşar (2015), *Türkiye' de Tasarruf Açığı ve Arka Planı Üzerine Değerlendirmeler,* [Erişim: 1 Ağustos 2018, http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uysal/site/raporlar/turkiyedeTasarrufAcikArkaPlan.html].

World Bank (1993), *Rethinking The East Miracle: Economic Growth and Public Policy,* Policy Research Report, The World Bank and Oxford University Press: Berlin.

Yılmaz, B. E. ve Yaraşır, S. (2009), "Türkiye' de ve OECD Ülkelerinde Tasarruf- Yatırım Açıkları ve Dış Kaynak İhtiyacı", *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi,* 207(2):97-128.

Yükseler, Zafer (2013), "Yatırım-Tasarruf Dengesi Türkiye Uygulaması", [Erişim: 31 Ağustos 2018, https://www.researchgate.net/publication/258808662_YATIRIM-TASARRUF_DENGESI_TURKIYE_UYGULAMASI].

Zeren, F. ve Akbaş, Y. (2013), "Empirical Analysis of Savings- Growth Nexus in Turkey", *Journal of Business Economics and Finance,* 2(3):67-74.